

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫ АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ Өңірлік Университеті

BAITURSYNOV
UNIVERSITY

TURAN
UNIVERSITY

халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференция
бағдарламасы

**«ЭКОНОМИКА МЕН ҚҰҚЫҚТЫҢ ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СЫН-
ТЕГЕУРІНДЕР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»**

жас ғалымдар, магистранттар, докторанттар, студенттер мен
оқушылар арасында

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК
КҮНІНЕ арналған
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической
конференции

**«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА:
СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ»**

среди молодых ученых, магистрантов, докторантов,
студентов и учащихся посвященной
ДНЮ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

MATERIALS

International Student Scientific and Practical conference
**«ACTUAL PROBLEMS OF ECONOMICS AND LAW:
MODERN CHALLENGES AND DEVELOPMENT
PROSPECTS»**

among young scientists, undergraduates, doctoral students,
students and students dedicated to

INDEPENDENCE DAY OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN

Қостанай

19 желтоқсан 2024ж. 19 декабря 2024г. December 19, 2024

УДК 330,34:340
ББК 65,01-962+67
Э 40

Редакционный совет:

Байкин А.К., декан, доктор PhD; Укин С.К., к.ю.н., ассоциированный профессор;
Досмакова А.Е., м.э.н., преподаватель; Ахметқали Т.А., м.э.н., преподаватель; Тастанов А.М.,
м.ю.н., старший преподаватель; Алимова Н.Ж.- м.э.н., старший преподаватель.

Э 40 Экономика мен құқықтың өзекті мәселелері: қазіргі заманғы сын-тегеуріндер мен даму перспективалары / Актуальные проблемы экономики и права: современные вызовы и перспективы развития / Actual problems of economics and law: modern challenges and development prospects. - Костанай: КРУ им. А. Байтұрсынұлы, 2024. - 547 с.

Жинаққа Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күніне арналған жас ғалымдар, магистранттар, докторанттар, студенттер мен оқушылар арасында «Экономика мен құқықтың өзекті мәселелері: қазіргі заманғы сын-тегеуріндер мен даму перспективалары» атты Халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференцияға қатысушылардың баяндамаларының тезистері кірді.

Жинаққа Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің, Қырғызстан Халықаралық университетінің (Бішкек қ., Қырғызстан), Ресей Федерациясының «Саратов мемлекеттік құқық академиясы» федералдық мемлекеттік бюджеттік жоғары оқу орнының (Саратов қ., Ресей), Печ университетінің (Печ қ., Венгрия), Ресей Федерациясының «Челябі мемлекеттік университеті» федералдық мемлекеттік бюджеттік жоғары оқу орнының Қостанай филиалының (Қостанай қ., Қазақстан) және Қазақстан Республикасының жетекші жоғары оқу орындарының жас ғалымдары, магистранттары, докторанттары мен оқытушыларының баяндамалары енгізілді.

В сборник вошли тезисы докладов участников Международной студенческой научно-практической конференции: «АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ» среди молодых ученых, магистрантов, докторантов, студентов и учащихся посвященной ДНЮ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Сборник включает доклады молодых ученых, магистрантов, докторантов и преподавателей Костанайского регионального университета имени А.Байтұрсынұлы, Международный университет Кыргызстана (г.Бишкек, Кыргызстан), ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия» (г. Саратов, Россия), Печский университет (Печ, Венгрия), Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет» (г. Костанай, Казахстан) и ведущих ВУЗов Республики Казастан.

ISBN 978-601-356-419-7

© Факультет экономика и права
© НАО Костанайского регионального
университета имени А. Байтұрсынұлы, 2024

**ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА
СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**

Абильдин А.	ЖҰМЫСЫНАН АЙЫРЫЛУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ӨТЕМАҚЫЛАР.....	11
Оралбаев Н.К.		
Айтбаева Р.А.	ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН	
Байтасова М.Ж.	ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	14
Арин Қ.М.	КОНСТИТУЦИЯНЫҢ ҮСТЕМДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	19
Оралбаев Н.К.	МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	
Батырханова А.М.	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ..	22
Ахметкали Г.В.		
Бегайдарова Г.И.,	САЙЛАУ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ БЕЛГІСІ ЖӘНЕ ҚАЖЕТТІ ШАРТЫ.....	27
Мукашева Г.К.		
Бейсембай Н.С.	ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӘЛЕМДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БАСҚАРУ	
Нұрмағанбет Е.Т.	НЫСАНЫ.....	31
Бейсембай Н.С.	МОНАРХИЯЛЫҚ БАСҚАРУ НЫСАНЫ БАР МЕМЛЕКЕТТЕРДЕГІ	
Нұрмағанбет Е.Т.	ПАРЛАМЕНТТІҢ БАҚЫЛАУ ФУНКЦИЯЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ	
	СИПАТТАМАСЫ.....	33
Бекеева С.М.	ЖАСӨСПІРІМДЕР ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҒЫ: ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ	
Жумабаева А.М.	СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ.....	38
Берман Д.Е.	ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ	
Бузаканова А.Б.	ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И	
	ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	43
Вахитов С.С.	НЕКОТОРЫЕ ФАКТОРЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРЕСТУПНОГО	
Шунаева С.М.	ПОВЕДЕНИЯ.....	46
Воронова Д.С.	СООТНОШЕНИЕ МОРАЛИ, ПРАВА И РЕЛИГИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ	
Атжанова Ж.С.	АНАЛИЗ ФУНКЦИЙ.....	50
Дандыбаева А.Е.	КОРРУПЦИЯ ЭТО БОЛЕЗНЬ И БОРЬБА С НЕЙ НАШ ДОЛГ!.....	53
Ахметкали Г.В.		
Есмагамбетова М.	СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМ ДЕРТІ.....	55
Мукашева Г.К.		
Жұмырбаев Б.А.	ТҰЛҒА, ҚОҒАМ, МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАН	
Утегенова С.Т.	МЕН ШЕТ ЕЛДЕР КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ ҮСТЕМДІГІН	
	ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	58
Имманбаева А.С.	СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСТЕГІ ДАНИЯ МЕМЛЕКЕТІНІҢ	
Байтасова М.	ТӘЖІРИБЕСІ.....	63
Какимжанов А.Е.	ЖОЛ ЖҮРІСІ САЛАСЫНДА АВТОМАТТЫ ТҮРДЕ ТІРКЕУДІҢ	
Жумабаева А.М.	АРНАЙЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ТІРКЕЛГЕН ӘКІМШІЛІК	
	ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚҚА	
	ТАРТУДЫҢ КЕЙБІР ПРОБЛЕМАЛАРЫ.....	64
Каражигитова Н.А.	ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН	
Мукашева Г.К.	БОСТАНДЫҚТАРЫ.....	68
Каратаев Е.М.	АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИОЗНОМУ	
Ахметкали Г.В.	ЭКСТРЕМИЗМУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	73
Кенжегулова А.Е.	ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ІШКІ	
Жумабаева А.М.	КӨШІ-ҚОНДЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ...	76
Кушенов Т.А.	СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОНСТИТУЦИОННЫХ НОРМ В	
Табулденова Г.Б.	РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И США.....	79
Қаби Г.Н.	СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ: ЖАСТАРДЫҢ	
Байтасова М.	СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ.....	81
Қалжан Ж.Ғ.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҒЫН	

Ақылбекова А.Б.	ҚОРҒАУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ.....	83
Malikova D.M.	THE ROLE OF THE MEDIA IN SHAPING PUBLIC OPINION ON THE	
Nurgazy k. B.	RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN KYRGYZSTAN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES.....	85
Неизвестная А.В.	ПРАВОВАЯ ОЦЕНКА ОТМЕНЫ СРОЧНОЙ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ В	
Хакимова Г.Е.	РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	88
Нурбаева К.Е.	ИНСТИТУТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ.....	91
Муканов М.Р.		
Нурпеисов А.Б.	ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ	
Бузаканова А.Б.	ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	96
Раисов Н.Н.	ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ	
Ахметкали Г.В.	КАЗАХСТАН.....	100
Сейтжан А.А.	ЗАҢСЫЗ МИГРАЦИЯНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ.....	104
Жумабаева А.М.		
Тасболатова Д.Г.	РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ КАК ОСНОВНОГО ИСТОЧНИКА ПРАВ В	
Табулденова Г.Б.	ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ ЛИЧНОСТИ.....	107
Тлеуленова А.Е.	ПАРАДИГМА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РК:	
Талганова И.К.	ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ПОДХОДОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ.....	110
Усен Е.К.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ	
Байтасова М.Ж.	ҮСТЕМДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	113
Фраинд А.А.	ПРАВО: СРЕДСТВО ИЛИ ОБЪЕКТ ЦИФРОВИЗАЦИИ.....	116
Шунаева С.М.		
Шуакпаев Р.Е.	АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В	
Ахметкали Г.В.	ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ.....	118

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО И УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Абрамян А.Р.	ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ОПРЕДЕЛЕНИЯ РАЗМЕРА	124
Алдабергенова А.И.	КОМПЕНСАЦИИ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА.....	
Аетов Р.М.	КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ И УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ	
	ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ В	
	СОСТОЯНИИ НАРКОТИЧЕСКОГО ОПЬЯНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ	
	КАЗАХСТАН.....	127
Анасов Д.М.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН ШЕШУ	
Аманбаева	КЕЗІНДЕГІ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ.....	129
Аманов С.К.	ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ АКТИВОВ	
Укин С.К.	В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА.....	133
Байбосынова С.Т.	СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СЛУЖБЫ ПРОБАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ	
	КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	137
Битенова М.К.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-	
Ақылбекова А.Б.	ТЕКСЕРУ НЫСАНДАРЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ.....	140
Герцель С.А.	МЕНТАЛИТЕТ КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА	
Едигенова А.Б.	ЗАКОННОСТИ В СТРАНЕ.....	142
Дандыбаева А.Е.	ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ	
Аралбаев С.С.	УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ.....	144

Жаксымбеков Д.В.	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	148
Матрузиева А.А.	К ВОПРОСУ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ВОЗДЕЙСТВИИ НА	
Жакупова Г.К.	КОРРУПЦИЮ.....	150
Бекмагамбетов А.Б.	АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В	
Жакупова М.М.	РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	154
Ахметкали Г.В.	ИНТЕРНЕТ-МОШЕННИЧЕСТВО КАК ОДНА ИЗ АКТУАЛЬНЫХ	
Жакупова М.М.	ПРОБЛЕМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	157
Аралбаев С.С.	ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МИГРАЦИОННЫХ	
Жолдаякова М.Б.	ПРОЦЕССОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	160
Муканов М.Р.	ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ГУМАНИЗМА В	
Иншекова А.Р.	УГОЛОВНОМ ПРАВЕ И В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ	
Гарашова Л.Н.	СИСТЕМЕ.....	165
Кабдушев Д.О.	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КИБЕРМОШЕННИЧЕСТВА: ПОНЯТИЕ,	
Гарашова Л.Н.	ПРАВОВАЯ ПРИРОДА.....	168
Кайыржанова С.С.	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТИТУТА АЛЬТЕРНАТИВНОГО	
Аскарова Г.М.	УРЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРОВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ	
	РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	171
Керейкулова А.Д.	ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ.....	174
Гарашова Л.Н.	ИНСТИТУТ ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ	
Кожаягильдина А.Е.	КАЗАХСТАН: ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ.....	176
Саламатова Б.З.	АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ БОРЬБЫ С ИНТЕРНЕТ-	
Кунакбай Р.К.	МОШЕННИЧЕСТВОМ.....	181
Саламатова Б.З.	ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ МЕН ЖАЗАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ:	
Қарсыбек Б.А.	ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ РЕФОРМАЛАУ.....	184
Майсатаева А.Ш.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН	
Қуанышбекқызы Г.	ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТАН ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ	
Акылбекова А.Б.	КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР.....	187
Мақсұтова І.Қ.	ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-	
Майсатаева А.Ш.	ЗОМБЫЛЫҚ: ЖАҢА РЕФОРМАЛАР МЕН ШЕШІМДЕР.....	191
Malikova D.M.	LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING ACCESSIBILITY FOR PEOPLE	
Matveeva T.V.	WITH DISABILITIES IN THE FIELD OF WORK AND	
	EDUCATION.....	195
Мамбетов Р.Г.	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ШТРАФА, КАК ВИДА	
	УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ.....	197
Нурбаева К.Е.	ИНСТИТУТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ.....	200
Муканов М.Р.	КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ГАРАНТ	
Нургалиева Б.К.	СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ГРАЖДАНСКОГО	
Едигенова А.Б.	ОБЩЕСТВА.....	205
Нуртаева С.Е.	БОРЬБА С НАРКОПРЕСТУПНОСЬЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	208
Сагнаева А.А.		
Матрузиева А.А.	АЗАМАТТЫ ХАБАР-ОШАРСЫЗ КЕТТІ ДЕП ТАҢУ НЕМЕСЕ ҚАЙТЫС	
Раймова А.Ж.	БОЛДЫ ДЕП ЖАРИЯЛАУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУ	
Асетова Г.Б.	ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	211
Самигуллина Ж.С.	ЕСІРТКІ ЖӘНЕ ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАР ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМ	
Акылбекова А.Б.	САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	215
Сеитов В.Н.	РОЛЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В РЕАЛИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ	
	НАПРАВЛЕНИЙ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ	
	КАЗАХСТАН.....	217
Сембин А.Н.	СОВРЕМЕННОЕ МОШЕННИЧЕСТВО: АКТУАЛЬНОСТЬ И МЕТОДЫ	
Едигенова А.Б.	ЗАЩИТЫ ОТ НИХ.....	220

Сокжанова А.Д.	ҚҰҚЫҚТЫ ҚОЛДАНА БІЛУДІҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ.....	225
Шамғанова А.Е.		
Сулейманова А.Е.	ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ НА РАЗВИТИЕ	
Алдабергенова А.И.	ПРАВОВОГО ИНСТИТУТА ИДЕНТИФИКАЦИИ В	
	ИНФОРМАЦИОННОМ ПРАВЕ.....	230
Танкина А.К.	ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УСЛОВИЙ ОТБЫВАНИЯ ЛИШЕНИЯ	
	СВОБОДЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	233
Шакаров К.К.	ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ В СФЕРЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ	
	ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: УГОЛОВНО- ПРАВОВАЯ И	
	КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА.....	235
Шакупова С.Т.	ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МОДЕЛИ	
Алдабергенова А.И.	МЕДИЦИНСКОГО ПРАВА.....	238

ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РОСТА

Айсенова Д.О.	ЗАРУБЕЖНАЯ ПРАКТИКА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ	
Кенжебекова Д.С.	ЛИЦ НА ПРИМЕРЕ НАЛОГА НА ТРАНСПОРТНЫЕ СРЕДСТВА И	
	ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	242
Абдикаримова Д.Е.	СТАТИСТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ БЕЗРАБОТИЦЫ В	
Мусилимова Н.А.	КАЗАХСТАНЕ.....	247
Аманова Г.Д.		
Маусымбаева Ж.С.	ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА В КАЗАХСТАНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ И	
Ажибаева Г.М.	ВЫЗОВЫ.....	250
Айчикенова А.С.	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ И ПУТИ ИХ	
Репина А.Ю.	РЕШЕНИЯ.....	254
Моссур К.П.		
Альжанова Д.А.	ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ	
Амирова М.А.	ОРГАНИЗАЦИИ.....	256
Байгелов Т.	ЕЛДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ МЕН БӘСЕКЕ ҚАБІЛЕТТІГІНІҢ	
Байзакова Г.Г.	АРТУЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ.....	261
Байкенова А.А.	ПСИХОЛОГИЯ ЦВЕТА В БАНКОВСКОМ МАРКЕТИНГЕ.....	264
Курмангалиева М.М.		
Бекентай Т.С.	ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ ЖАҢА ДРАЙВЕРІ; ИННОВАЦИЯЛАР	
Ахметжанова Б.Қ.	МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ.....	269
Бекзатқызы Г.	ХАЛЫҚТЫҢ КЕДЕЙЛІГІН АНЫҚТАУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-	
Исиргепова Д.Б.	ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ: МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ	
	ЖОЛДАРЫ.....	271
Госман А.	ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ	
Сусан Р.Ж.,	ИНФОРМАЦИОННЫХ (ЦИФРОВЫХ) ТЕХНОЛОГИЙ.....	275
Доскиева А.З.	СОСТОЯНИЕ УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА РЫНКЕ	
Аскерова М.М.	ПОЧТОВОЙ И КУРЬЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ.....	278
Акимова Б.Ж.		
Ефремова С.Ф.	РЫНОК БАНКОВСКИХ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И ЕГО	
Жумабаев К.А.	РАЗВИТИЕ.....	282
Житчаев А.Т.	РОЛЬ И РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК.....	286
Ахметкали Т.А.		
Жұматай Ә.Қ.	ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСПКЕРЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	289
Байзакова Г.Г.		
Ибраева М.Н.	АВТОМАТИЗАЦИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КАК НЕОБХОДИМОЕ	
Курмангалиева А.К.	УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОМПАНИИ.....	293

Тастемирова Ж.А.	ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ:	
Исмаилова М.М.	СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РОСТА.....	297
Бузаканова А.Б.	ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ	
Каримова Б.Ф.	КАЗАХСТАНСКОЙ ФОНДОВОЙ БИРЖИ: СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ И	
Касенова Г.Е.	ПЕРСПЕКТИВЫ.....	300
Оналтаев Д.О	СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО	
Кнауц Л.	СЕКТОРА КАЗАХСТАНА.....	304
Досмакова А.Е.	ДЕВАЛЬВАЦИОННЫЕ ОЖИДАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	
Кроус А.С.	РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА.....	307
Кужукеева К.М.	ФИНТЕХ КАК СПОСОБ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.	311
Кубенов Е.М.,		
Сартанова Н.Т.	РАЗВИТИЕ ПЕРЕРАБОТКИ И НАРАЩИВАНИЕ НЕСЫРЬЕВОГО	
Кужемратова С.С.	ЭКСПОРТА КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ	
Сартанова Н.Т.	КАЗАХСТАНА.....	316
Курбанова К.А.	ESG В МАЙНИНГЕ: ПЕРЕХОД К «ЗЕЛЕННОЙ» ТЕХНОЛОГИИ И	
Нурмагамбетова А.З.	ПРЕОДОЛЕНИЕ ОТРАСЛЕВЫХ ПРОБЛЕМ.....	321
Курманова А. Б.	ТЕҢГЕ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ АҚША	
Абжанова А.К.	ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ.....	326
Логвинчук Л.А.	АКТУАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ И РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ В ЭПОХУ	
Досмакова А.Е.	МАСШТАБНЫХ ПЕРЕМЕН.....	329
Макулшина Д.К.	КЛИЕНТТЕРДІ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА ҮЙРЕТУДЕГІ	
Кайырбаева Г.К.	БАНКТЕРДІҢ РӨЛІ.....	332
Malikova D.M.	EFFECTIVE APPROACHES TO EMPLOYING PEOPLE WITH	
Dokturbaeva N.Zh.	DISABILITIES IN THE DIGITAL ECONOMY.....	336
Matveeva T.V.		
Маратбек Б.А.	ТОКЕНИЗАЦИЯ РЕАЛЬНЫХ АКТИВОВ: ТРАНСФОРМАЦИЯ	
Сейдахметова А.У.	ЭКОНОМИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ КАЗАХСТАНА.....	338
Молдабекова С.Р.	ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕРЕРАБОТКИ	
Жумабаев К.А.	СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ: МЕТОДЫ ОЦЕНКИ И	
	ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.....	342
Мухамедшарипова М.Р.	ЦИФРОВИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА КАК	
Завьялова Е.Н.	ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ПРОЗРАЧНОСТИ И ОБЩЕСТВЕННОГО	
	УЧАСТИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	344
Өтеген А.Н.	РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОМ	
Оналтаев Д.О.	БАНКОВСКОМ ДЕЛЕ: ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДХОДОВ НА ОСНОВЕ ИИ	
	ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ.....	348
Раимова Д.Т.	ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРУ КЕЗЕҢІДЕГІ	
Сарсенбаева К.А.	ДАМУЫ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАРҒА БАҒЫТТАЛҒАН	
	ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	353
Сандыбаева С.К.	ДОЛГОВАЯ ЯМА И АНАЛИЗ СИТУАЦИИ С КРЕДИТАМИ В	
Завьялова Е.Н.	КАЗАХСТАНЕ.....	355
Сегень А.О.	ЦИФРОВИЗАЦИЯ В НАЛОГОВОЙ СФЕРЕ РЕСПУБЛИКИ	
Завьялова Е.Н.	КАЗАХСТАН: ШАГ К ЭФФЕКТИВНОМУ ГОСУДАРСТВУ.....	360
Сейдгапбарова Ж.К.	ОЦЕНКА ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ РАКОМ В КАЗАХСТАНЕ И В МИРЕ.....	364
Касенова Д.Ж.,		
Садуакасова К.Ж.		
Степанов Р.В.	УГРОЗЫ СНИЖЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НА	
Береснева А.С.	ВНУТРЕННЕМ РЫНКЕ КАЗХАСТАНА В УСЛОВИЯХ	
	ДЕСТАБИЛИЗАЦИИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ.....	368
Степанова К.С.	СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ В ПРИМЕНЕНИИ ЦИФРОВИЗАЦИИ В	
Жумабаев К.А.	БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	373
Субботин А.А.	ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА	

Субботина Е.И.	ПРЕДПРИЯТИЯХ В КАЗАХСТАНЕ.....	376
Укин А.С.	О МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ ОРГАНИЗАЦИИ С ПОМОЩЬЮ	
Абаева Г.И.	СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ И МЕДИА.....	379

ЭФФЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ И УЧЕТ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аленова А.А.	СОВРЕМЕННЫЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И	
Алимова Н.Ж.	ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ЕЕ	384
	БУДУЩЕГО.....	
Атамбаев Т.Б.	ШЕТЕЛДІК ҰЙЫМДАРДА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІ УӘЖДЕУІНІҢ	
Сейтова Г. Т.	ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ БЕНЧМАРКИНГІ.....	387
Утебаева Ж. А.		
Ахметбекова А. К.	РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ	
Алимова Н.Ж.	УПРАВЛЕНИЯ И УЧЕТА	392
Балтабек Е.	ОСОБЕННОСТИ МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА	396
Букейханова Т.К.		
Бекмухамедова З.С.	ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ.....	399
Абаева Г. И.		
Бойко А.В.	РАЗВИТИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ	
Абаева Г. И.	ЦИФРОВИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ.....	402
Болатов М. Б.	СТРАТЕГИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ КӘСПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ	
Утебаева Ж. А.	ҚАБИЛЕТТІЛІГІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ.....	407
Сейтова Г. Т.		
Борисова А.А.	ИНВЕСТИЦИИ И ИХ РОЛЬ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ	410
Горелова Н.С.	ПРЕДПРИЯТИЯ.....	
Gabdulin R.	PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS COMPANIES	
Dosmakova A. E.	AMONG SMALL BUSINESSES.....	415
Baizhanova L.A-N.		
Duisenova M.	GOVERNMENT SUPPORT MEASURES ON THE INTRODUCTION OF	
Dosmakova A. E.	DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE ECONOMY OF THE REPUBLIC	
	OF KAZAKHSTAN.....	419
Жилякова Н.В.	СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ	
Абаева Г. И.	НАЛОГОВОГО КОНУЛЬТИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН...	422
Васильчук Е.В.		
Зейнекина А. Б.	ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАНЫ ӨЗІРЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	426
Жилкайдарова А. А.		
Зулпыхаров К.К.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ	
Дамбаулова Г.К.	КООПЕРАЦИЯСЫН ДАМУ ТУРАЛЫ ЖОЛДАРЫ.....	430
Исмуратова А.А.	НАЛОГОВАЯ ЭКСПЕРТИЗА КОММЕРЧЕСКИХ УСЛОВИЙ СДЕЛОК	
Абаева Г. И.	КАК ОСНОВНОЙ МЕТОД НАЛОГОВОГО КОНСУЛЬТИРОВАНИЯ.....	433
Васильчук Е.В.		
Кабдыева С.Т.	АУДИТОРСКАЯ ПРОВЕРКА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ	
Кажикова Ж.Н.	ОРГАНИЗАЦИИ.....	437
Каледина Е.Я.	ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СФЕРОЙ	
Сейтова Г.Т.	ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В МИРОВОЙ	
	ПРАКТИКЕ.....	441
Кенжебек А. М.	МАРКЕТИНГОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ БРЕНДА НА ПРИМЕРЕ	
Калкабаева А.Е.	КОМПАНИИ «SULPAK»	447
Кожобекова К.К.	ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ И ФОРМУЛИРОВАНИЮ ЦЕЛЕЙ	
Баранова Н.А.	СБЫТОВОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	450
Кожасов А.А.	АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА: СОВРЕМЕННЫЕ	

Амирова М.А.	ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.....	454
Костюков Д.А	ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ АУДИТА	
Абаева Г. И.	В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ.....	457
Васильчук Е.В.		
Куандык А.Н	ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ДРАЙВЕР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ	
Талтанова И. К.	УПРАВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ	
	РЕАЛЬНОСТИ.....	462
Кудайбергенова Д. С.	ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ	
Жусупбекова Г. Е.	ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И	
	ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	465
Кунильский К. Р.	ОРГАНИЗАЦИЯ, ПЛАНИРОВАНИЕ И ПРОВЕДЕНИЕ КОНКРЕТНОГО	
Сейтова Г.Т.	МАРКЕТИНГОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ.....	466
Лапко В.Е.	АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	469
Мишулина О.В.		
Мельник С.С.	МОДЕЛИ УЧЕТА ИНВЕСТИЦИОННОГО ИМУЩЕСТВА.....	473
Кажикова Ж.Н.		
Менешова А.К	РОЛЬ АНАЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕДУР В ПОВЫШЕНИИ	
Молдашбаева Л.П.	ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕТА И УПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ	
	УСЛОВИЯХ.....	476
Мұхаметқали Р.З.	СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ...	479
Молдағалиева Н.Д.		
Никитина А.	МОТИВАЦИЯ ПЕРСОНАЛА КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ.....	482
Букейханова Т.К.		
Никифорова К.А.	ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В КАЗАХСТАНЕ:	
Алимова Н. Ж.	РЕГУЛИРОВАНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ВЫЗОВЫ ДЛЯ БИЗНЕСА.....	485
Нуркалина Ж.А	ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ - ОСНОВНОЙ ФАКТОР ЦИФРОВОЙ	
Абаева Г. И.	ЭКОНОМИКИ.....	488
Васильчук Е.В.		
Нурпеисов Б. Д.	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ	
Абаева Г. И.	БРЕНДА.....	493
Калкабаева А.Е.		
Нұржан Л.Н.	БЕЛГІСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНДА КӘСПОРЫНДЫ БАСҚАРУ	
Кайранбеков Б.О.	ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ТАЛДАУДЫҢ	
	МАҢЫЗЫ.....	498
Плескань А.С.	МОШЕННИЧЕСТВО В ГРУЗОПЕРЕВОЗКАХ.....	502
Селезнёва Т.О.		
Раимбеков Е.К.	УЧЕТ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ И ОТРАЖЕНИЕ ИХ В	
Кажикова Ж.Н.	ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ.....	505
Сағадатова К.К.	ҚАЗАҚСТАН ҰЙЫМДАРЫНДА ПЕРСОНАЛДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫН	
Кадырова Г.А.	ЖЕТІЛДІРУ.....	510
Сандыбаева М.Б.	ПРОЦЕСС И ФАКТОРЫ ВЫБОРА ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ	515
Утебаева Ж. А.		
Сарман А.Б.	ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДА ҚАРЖЫЛЫҚ ЖӘНЕ	
Кайранбеков Б.О.	БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	520
Стройкова Ю.А	МОДЕРНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В ВЕК ЦИФРОВЫХ	
Кажмухаметова А.А.	ТЕХНОЛОГИЙ.....	523
Сыздық Ә.Н.	УЧЕТ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	526
Кажикова Ж.Н.		
Сыздыков Е.	ЭФФЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ И УЧЕТ В СОВРЕМЕННЫХ	
Абаева Г. И.	УСЛОВИЯХ.....	533
Telgora Yelsiyar	STRATEGIC PROJECT MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS.....	537
Түкебаева А. Б.	ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ПУТИ	
	СОКРАЩЕНИЯ РЕСУРСОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ УСЛОВИЙ	
Алимова Н. Ж.	ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ.....	541
Хасенова К.К.	ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ	

Сейтова Г. Т.

**ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ОТНОШЕНИЙ
СОБСТВЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ
БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ..... 544**

ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

ӘОЖ 349.3

ЖҰМЫСЫНАН АЙЫРЫЛУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ӨТЕМАҚЫЛАР

*Абильдин А.А., Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің заң факультетінің
3-курс студенті, Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы.*

*Оралбаев Н.К., Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ, мемлекет және құқық теориясы мен
тарихы кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.м., Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы.*

Жұмысынан айырылумен байланысты өтемақылар мәселесі қай кезде болмасын өзекті. Елімізде еңбек заңдылығының сақталуы қоғамның тұрақтылығы мен әділдігінің кепілі ретінде маңызды. Ұлттық және әлемдік мысалдарды көрсете отырып, осы саладағы жетістіктер мен проблемаларды зерттеу қажет. Мақалада жұмысынан айырылумен баланысты өтемақының қоғамдық және жеке түйткілді мәселелері көрсетіліп, маңыздылығы ашылады.

Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілгендей мемлекетіміз өзін әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады. Әлеуметтік мемлекет – бұл қызметі қоғамның жоғары әл-ауқаттылығына жетуге, қоғамның мүмкіндіктерін, мүліктік және рухани қажеттіктерін қанағаттандыруға бағытталған мемлекет. Әлеуметтік мемлекет жекелеген топтарға (таптарға) емес, қоғам мен адамға тұтастай қызмет етеді. Мемлекеттің барлық халқы жайлы экономикалық жағдайда өмір сүруі үшін Қазақстан заңнамасында халықты әлеуметтік қорғау шаралары нақты айқындалған. Әлеуметтік қорғаудың бір түрі ретінде азаматтың жұмысынан айырылумен байланысты төленетін өтемақылар танылады. Жұмысынан айырылумен байланысты өтемақылар – бұл жұмыс беруші немесе мемлекет тарапынан азаматқа жұмысынан шығуы бойынша төленетін ақшалай төлемдер. Заң шығарушы бұл өтемақыларды азаматтың басқа жұмыс орнына орналасып алғанға дейін қаражатсыз қалмау мақсатында белгілеген. Бұдан, жұмысынан айырылумен байланысты өтемақылардың екі түрі болатынын түсінеміз. Біріншісі, Еңбек кодексінің 131-бабында көзделген негіздер бойынша жұмыс берушінің жұмыскерге беретін төлемдері. Екіншісі, Әлеуметтік кодекстің 10-шы тарауындағы 6-шы параграфта белгіленген жұмысынан айырылу жағдайы бойынша берілетін әлеуметтік төлем. Осы өтемақылардың әрқайсысын жеке-жеке қарастыру оларды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Жұмыс беруші жұмыскерге жұмысынан айырылумен байланысты өтемақыларды келесі негіздер болған жағдайда төлейді:

– жұмыс беруші заңды тұлға таратылған немесе жұмыс беруші жеке тұлға қызметін тоқтатқан жағдайда, жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шарты бұзылған кезде;

– жұмыскерлердің саны немесе штаты қысқартылған жағдайда, жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шарты бұзылған кезде;

– жұмыс беруші еңбек шартының талаптарын орындамаған жағдайда жұмыскердің бастамасы бойынша еңбек шарты бұзылған кезде. Осы негіздер бойынша бір айдағы орташа жалақысының сомасына тең келетін мөлшерде өтемақы талап ете алады. Ал, жұмыс берушінің экономикалық жай-күйінің нашарлауына әкеп соққан өндіріс, орындалатын жұмыстар және көрсетілетін қызметтер көлемі азайған жағдайда, жұмыс берушінің бастамасы бойынша еңбек шарты бұзылған кезде жұмыскер екі айдағы орташа жалақы мөлшерінде өтемақы талап ете алады. Орташа жалақы дегеніміз қызметкер жалақысының сақталуына кепілдік берілетін кезең үшін жұмыс беруші есептейтін және қызметкерге төленетін ақша қаражатының сомасы [1]. Жұмыскердің орташа жалақысы орташа күндік

жалақыны бес күндік немесе алты күндік жұмыс аптасындағы жұмыс уақытының теңгеріміне қарай оқиға кезеңіне сәйкес келетін жұмыс күндерінің (жұмыс сағаттарының) санына көбейту жолымен есептеледі. Байқағанымыздай, жоғарыда аталған негіздер бойынша жұмыскерге өтемақы төлеудің алғышарттары жұмыс берушінің іс-әрекеттерінен туындайды. Яғни ол жұмыс берушінің экономикалық жағдайының төмендеуінен жұмыскерге еңбек шартында көзделген жұмысты ұсына алмауымен және еңбек шартының талаптарын орындамауынан шығады. Бұл жағдайларда жұмыскер тарапынан ешқандай теріс әрекеттер көрінбейді. Жұмыскер осы мән-жайлар бойынша жұмыстан шыққанда жұмыс берушінің алдында «кінәсіз» болады. Осы орайда, жұмыс беруші жұмыскерге осы өтемақыларды төлеуге міндетті ме, деген сұрақ туындайды. Бұл мәселені реттейтін Еңбек кодексінің 131-бабына көз жүгіртсек, ол жерде, тек «төлемдерін жүргізеді» деген сөз тіркесі қолданылған. Ол жұмыс берушінің өтемақыларды төлеуінің міндеттілігі мәселесін күмән астында қалдырады. Біздің пікірімізше жұмыс беруші бұл туралы еңбек шартында жазылған-жазылмағанына қарамастан, осы өтемақыларды жұмыскерге төлеуге міндетті. Себебі Еңбек кодексіндегі жұмыс берушінің негізгі міндеттерін реттейтін 23-баптың 2-тармағының 5) тармақшасында келесідей баяндалған: «жұмыскерге Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде, еңбек, ұжымдық шарттарда, жұмыс берушінің актілерінде көзделген жалақы мен өзге де төлемдерді уақтылы және толық мөлшерде төлеуге міндетті». Бұл жерде Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актісі ретінде қолданыстағы Еңбек кодексін танимыз.

Жұмысынан айырылумен байланысты келесі бір өтемақы мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорының қаражаты есебінен берілетін әлеуметтік төлемдер. Аталған қор Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 27 ақпандағы қаулысы негізінде құрылған. Қордың жалғыз құрылтайшысы мемлекет болып табылады және жарғылық капиталының 100 пайызы мемлекетке тиесілі. Осы қордан жұмысынан айырылған адам әлеуметтік төлем алу үшін оның қатысушысы болуы керек. Ол үшін адам жұмысынан айырылғанға дейін оның жұмыс берушісі осы адам үшін мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорына кемінде алты ай әлеуметтік аударымдарды төлеуі қажет [2]. Азамат жұмысынан айырылғаннан кейін уәкілетті мемлекеттік орган айқындайтын тәртіппен оның деректері мемлекеттік органдардың және ұйымдардың ақпараттық жүйелері арқылы тексерілгеннен кейін міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесінде жұмыссыз адам ретінде тіркеледі. Кейін, жұмыссыз адамның әлеуметтік төлемді алуға құқығы туындайды. Бұл құқықты жүзеге асыру үшін ең алдымен азамат өтініш беруі қажет. Өтініш жұмыссыз деп тіркелген кезден бастап он екі ай ішінде берілуі керек. Өтініш беруді «Азаматтарға арналған үкімет» Мемлекеттік корпорациясы, адамның жергілікті жеріндегі халықты жұмыспен қамту орталығы, «Электронды еңбек биржасы» порталы (enbek.kz) арқылы жүзеге асыруға болады [2, 2т.]. Егер жоғарыда аталған қор осы өтінішті қанағаттандырса «Азаматтарға арналған үкімет» Мемлекеттік корпорациясы оны төлеуге қаражатқа қажеттілікті қалыптастырады, ол қорға ай сайын төлем айының алдындағы айдың 25-күнінен кешіктірілмей табыс етіледі.

«Азаматтарға арналған үкімет» Мемлекеттік корпорациясы әлеуметтік төлемдерді: қаражатты алушылардың банк шоттарына немесе электрондық ақшаны электрондық ақшаның электрондық әмияндарына аудару түрінде және қажет болса "Қазпошта" акционерлік қоғамының аумақтық бөлімшелері арқылы алушыларға үйлеріне жеткізіп беру жолымен жүргізеді. Жұмысынан айырылумен байланысты әлеуметтік төлем бір айдан алты айға дейінгі мерзімге тағайындалуы мүмкін. Жұмыс беруші жүргізетін бір реттік төлемнен бір айырмашылығы осында. Сондай-ақ әлеуметтік төлемді алу үшін жұмыстан шығу негізі маңызсыз болады. Жұмыскер үшін алты айдан он екі айға дейін әлеуметтік аударымдар жүргізілген жағдайда – ұзақтығы бір айға; он екі айдан жиырма төрт айға дейін әлеуметтік аударымдар жүргізілген жағдайда – ұзақтығы екі айға; жиырма төрт айдан отыз алты айға дейін әлеуметтік аударымдар жүргізілген жағдайда – ұзақтығы үш айға; отыз алты айдан қырық сегіз айға дейін әлеуметтік аударымдар жүргізілген жағдайда – ұзақтығы төрт айға; қырық сегіз айдан алпыс айға дейін әлеуметтік аударымдар жүргізілген жағдайда – ұзақтығы

бес айға; алпыс және одан да көп айға әлеуметтік аударымдар жүргізілген жағдайда – ұзақтығы алты айға тағайындалады [3]. Ал осы әлеуметтік төлемнің ай сайынғы мөлшері заңға тәуелді нормативтік актіде көзделген мынадай формула арқылы есептеледі:

$\Theta T = OAK \times KAK \times QOK$, мұндағы:

ΘT – әлеуметтік төлем;

OAK – міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушының орташа айлық кірісі;

$OAK = (AK 1 + AK 2 + AK 3 \dots + AK 24) / 24$. AK – әлеуметтік аударымдарды есептеу объектісі ретінде ескерілген ай сайынғы кіріс;

KAK – кірісті алмастыру коэффициенті;

QOK – қатысу өтілінің коэффициенті.

Кірісті алмастыру коэффициенті 0,45-ті құрайды.

Бұл ретте, QOK: алты айдан он екі айға дейін – 0,7-ні; он екі айдан жиырма төрт айға дейін – 0,75-ті; жиырма төрт айдан отыз алты айға дейін – 0,85-ті; отыз алты айдан қырық сегіз айға дейін – 0,9-ды; қырық сегіз айдан алпыс айға дейін – 0,95-ті; алпыс айдан жетпіс екі айға дейін – 1,0-ді құрайды; алпыс және одан да көп айдан бастап – 1,0-ге міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысу өтілінің әрбір он екі айы үшін 0,02 қосылады, бірақ 1,3-тен аспайды [2, 2т., 35б.]. Төлем жоғалған кірістің қырық бес пайызына дейінгі мөлшерде жүзеге асырылады. Әлеуметтік төлем жүргізу кезінде зейнетақы қорына әлеуметтік төлем мөлшерінен он пайыз қаражат ұстап қалынады. 2024 жылдың бірінші тоқсанында жүз жиырма екі мың алты жүз адамға сомасы он сегіз миллиард үш жүз миллион теңге көлемінде жұмысынан айырылумен байланысты әлеуметтік төлемдер жүргізілген [4]. Бұл әлеуметтік төлемдерді алуға өтінішті онлайн түрде беруге болатынымен байланысты.

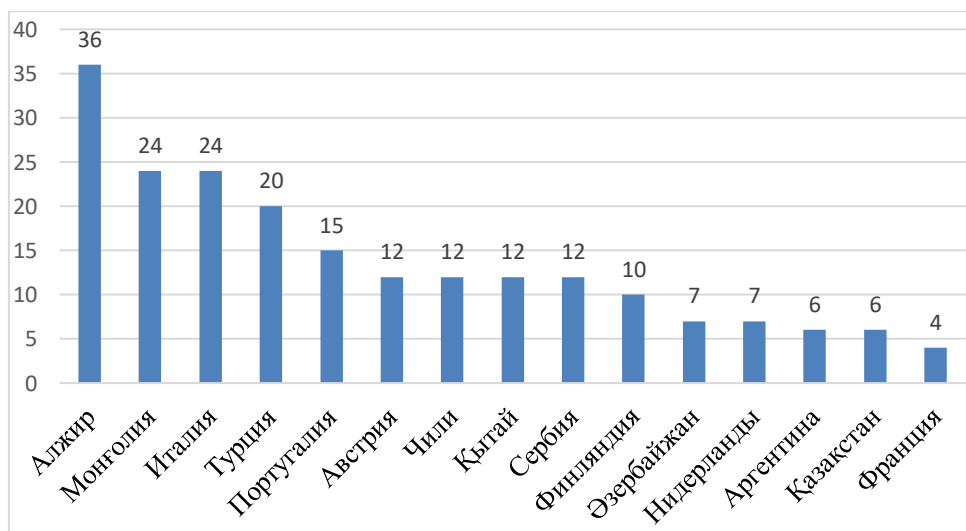
Әлеуметтік өтемақылар біздің елімізде Үкіметтің 2001 жылғы 27 маусымда қабылданған халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасын мақұлдау туралы қаулыдан бастау алады. Шет елдерде әлеуметтік төлемдерге қатысты мәселе олардың мөлшері бойынша әрқалай реттелген. Ол мемлекеттің экономикалық жағдайына тікелей байланысты деп түсінеміз. Алайда жұмыссыздықтан міндетті сақтандырудың шетелдік модельдерінің ортақ қырлары бар:

- жұмыскерлер мен жұмыс берушілерден сақтандыру сыйлықақыларын жинау механизмі;

- дағдарыстар, жұмыспен қамтуды сақтандыру қорларының қаржылық қамтамасыз етілмеуі кезеңінде жұмыссыздық бойынша жәрдемақыларды қоса қаржыландыруға мемлекеттің қатысуы,

- жалдамалы қызметкерлерді жұмыссыздықтан сақтандыру жүйесіне қосу міндеттілігі;

- өзін-өзі жұмыспен қамтығандар мен жеке кәсіпкерлер үшін жұмыссыздықтан сақтандырудың ерекше шарттары [5].

Қайнар көз: [6] негізінде автормен құрастырылды

Көрсетілген диаграммада он бес мемлекеттегі жұмысынан айырылу бойынша берілетін әлеуметтік төлемді алу үшін міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысу өтілі (айлармен) сипатталған. Қазақстан Республикасы мен өзге де мемлекеттер арасында айтарлықтай айырмашылық бар екенің байқауға болады. Финляндия өзін-өзі жұмыспен қамтыған жұмысшылар үшін жұмыссыздықтан сақтандыруды қамтамасыз етеді, ал Испания, Германия, Дания және Австрия тек ерікті сақтандыру жүйесін қолданады. Люксембургте өзін-өзі жұмыспен қамтыған жұмысшылар, егер олар жұмыс іздеуші ретінде тіркелсе, жұмыссыздық бойынша жәрдемақы ала алады [5, 1370-б.]. Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтарда ондай мүмкіндік жоқ себебі, олар үшін ешкім міндетті әлеуметтік сақтандыру қорына ай сайынғы төлемдер жүргізбеген.

Жоғарыда көрсетілген мәліметтерді қорыта отырып, жұмысынан айырылуға байланысты төлемдер азаматтардың материалдық жағдайын аз уақытқа болса да нашарлатпауға мүмкіндік беретінің түсінеміз. Басқа жұмысқа орналасқанша адамның сатып алушылық әлеуетіне жәрдем көрсетеді деуге болады.

Библиографиялық тізім:

1. Орташа жалақыны есептеудің бірыңғай қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 30 қарашадағы № 908 бұйрығы / [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012533>

2. Жұмысынан айырылу жағдайы бойынша әлеуметтік төлемнің мөлшерін есептеу (айқындау), тағайындау, жүзеге асыру, тоқтата тұру, қайта есептеу, қайта бастау, тоқтату және оны тағайындау (тағайындаудан бас тарту) туралы шешімді қайта қарау қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары - Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2023 жылғы 22 маусымдағы № 237 бұйрығы / [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2300032881>

3. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII ҚРЗ Әлеуметтік Кодексі Кодексі / [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>

4. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми сайтынан алынған мақала: Бірінші тоқсанның қорытындысы бойынша МӘСҚ-тен 840 мыңға жуық адам әлеуметтік төлем алды., / [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/755140?lang=kk>

5. Пашкова С.Е., Мирзабалаева Ф.И. Практика развития систем страхования на случай безработицы в зарубежных странах // Экономика труда. – 2021. – Том 8. – № 11. – 1357-1378 бб. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://1economic.ru/lib/113790?ysclid=m3394nl2o1990068621>

6. Antonia Asenjo, Clemente Pignatti // Unemployment insurance schemes around the world: Evidence and policy options. October 2019 International Labour Office [Электрондық ресурс] – <https://www.ilo.org/media/406551/download>

*****

ӘОЖ 345.5

ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Айтбаева Р.А., 3-курс, 6В03201 Журналистика, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар факультеті, журналистика және коммуникациялық менеджмент кафедрасы

Байтасова М.Ж., экономика және құқық факультеті мемлекет және құқық теориясы кафедрасының аға оқытушысы.

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақалада сыбайлас жемқорлықтың қоғамға тигізетін теріс әсері мен оның таралу себептері талданып, жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру қажеттілігі қарастырылады. Құқықтық сауаттылықты арттыру, моральдық құндылықтарды дамыту және отбасылық тәрбиенің маңызы ерекше атап өтілген.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өз сөзінде: «Өкінішке қарай, сыбайлас жемқорлық әлі де біздің қоғамның ауыр дерті болып отыр. Сыбайлас жемқорлық мемлекеттердің көпшілігінде бар. Қазақстан да одан сырт қалған жоқ. Онымен қалай күресіп жатыр немесе қалай әшкерелеп отыр – ол басқа мәселе», деп атап өтті.[1]

Бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлық - ешбір ел сақтана алмайтын нағыз жаһандық проблемаға айналды. Сыбайлас жемқорлық мәселесі адамдарға, қоғамдастықтарға және бүкіл елдерге жағымсыз әсер етеді; демократиялық процестерге нұқсан келтіреді, әділетсіздікті күшейтеді және кедейлікті арттырады; негізгі мемлекеттік қызметтерді көрсетудің тиімділігін төмендетеді, бизнес жүргізу құнын арттырады және дамуға бағытталған инвестицияларды азайтады. Осылайша, сыбайлас жемқорлық тұрақты дамудың барлық үш өлшеміне теріс әсерін тигізуде: экономикалық, әлеуметтік және экологиялық тұрғыда.

Сыбайлас жемқорлық түсінігіне құқықтық құжаттарда былайша анықтама берілген: «Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттік органдар қызметкерлерінің өзінің қызметтік жағдайын материалдық немесе мүліктік мақсатта, заңсыз жеке пайда табу мақсатында пайдаланатын әлеуметтік құбылыс».[2]

«Сыбайлас жемқорлық» деген түсінік мағынасына этимологиялық қарау мұны «параға сатып алу», «пара» ретінде, «corruptio» деген латын сөзін алып, анықтауға мүмкіндік береді. Рим құқығында сондай-ақ «concupire» түсінік болған, ол жалпы сөзбен айтқанда «сындыру, бұлдіру, бұзу, зақымдау, жалғандау, параға сатып алу» деген түсінік беріп, құқыққа қарсы іс - әрекетті білдірген.

Сыбайлас жемқорлық біраз мемлекеттерге тұтас еніп кеткендіктен оның көрініс табуы да әртүрлі түрде жүзеге асады. Сыбайлас жемқорлықтың түрлері:

-Жүйелік сыбайлас жемқорлық — жүйеге айналған ұйымдасқан сыбайлас жемқорлық (құрылымдық элемент) - ұйымдасқан қазынашылық (бюджетті "кесу"), бопсалау және жүйелі қосымша табыс.

-Тұрмыстық сыбайлас жемқорлық қарапайым азаматтар мен шенеуніктердің өзара әрекеттесуінен туындайды. Оған азаматтардың түрлі сыйлықтары мен лауазымды тұлғаға және оның отбасы мүшелеріне көрсетілетін қызметтер кіреді.

-Іскерлік сыбайлас жемқорлық билік пен бизнестің өзара әрекеттесуі кезінде пайда болады. Мысалы, экономикалық дау туындаған жағдайда, тараптар өз пайдасына шешім шығару үшін судьяның қолдауына жүгінуге тырысуы мүмкін.

-Жоғарғы биліктің сыбайлас жемқорлық (Гранд-сыбайлас жемқорлық) демократиялық жүйелердегі саяси басшылық пен Жоғарғы соттарға жатады. Бұл билікте тұрған топтарға қатысты, олардың жосықсыз мінез-құлқы саясатты өз мүдделері үшін және сайлаушылардың мүдделеріне зиян келтіруден тұрады.[3]

Тарихқа көз жүгіртетін болсақ, жалпы, тарихта жемқорлыққа бой алдырғандарды түрлі жазаға тарту, парақорлықты тоқтатудың түрлі тәсілдері қолданылғандығы туралы деректер көп. Мәселен, Иван Грозный XVI ғасырдың ортасында парақорлыққа тыйым салған. Осы «дертке» шалдыққандарды өлім жазасына кесуді бұйырған. Көрші мемлекет Қытайда да парақорлар өлім жазасына кесіліп отырған. Жазаның бұл қатаң түрін олар осы уақытқа дейін іс жүзінде жүзеге асырып келеді. 1787 жылы қабылданған АҚШ Конституциясына сәйкес,

сыбайлас жемқорлық президентке сенімсіздік жариялануға себеп болатын екі қылмыстың бірі болып табылады.

Зерттеушілер сыбайлас жемқорлықтың негізгі себебі ретінде төрт факторды атап көрсетеді:

Біріншісі – экономикалық себептер. Экономикалық қызметке әртүрлі шектеулер, лауазымды тұлғалардың рұқсат беру немесе тыйым салу бойынша кең, бақыланбайтын, шектеусіз өкілеттіктері сыбайлас жемқорлыққа негіз жасайды. Осыған байланысты кейбір ауқатты бизнесмендер өздерінің кірістерін арттырып, бәсекелестік артықшылыққа қол жеткізу үшін мемлекеттік қызметкерлерге пара беруге тырысады.

Екіншісі – заңды себептер. Сыбайлас жемқорлықтың дамуы заңдардың сапасына байланысты. Жетілмеген заңдар жұмыс істемейді, ал кейбір орындаушылар мұны пайдаланады.

Үшіншісі – институционалдық себептер, оған ең алдымен мемлекеттік басқару жүйесіндегі ақаулар, демократиялық институттардың әлсіздігі жатады, соның салдарынан үкімет қызметі жабық немесе азаматтық бақылаудан босатылады.

Төртінші – әлеуметтік себептер немесе қоғамдағы орта, халықтың құқықтық білімі, мәдениет деңгейі, руханият, ұйымшылдық және қоғамдық белсенділік сияқты факторлар.

Бұдан шығатын қорытынды: сыбайлас жемқорлықты тудыратын факторлар осы құбылыс өмір сүріп жатқан қоғам жасаған жүйенің сау емес өмір сүруінен көрінеді.[5]

Қазіргі уақытта жастар арасында сыбайлас жемқорлықтың таралуына бірнеше факторлар әсер етуде. Олардың ішінде жұмыссыздық, тұрғын үй мәселесі, әлеуметтік жағдайдың әлі де төмен болуы, тиісті заңнамалардың толық орындалмауы, жастардың құқықтық білімінің жетіспеушілігі, өз-өзіне сенімсіздік, сыбайлас жемқорлыққа деген көзқарастың қалыптасуы, сондай-ақ демократиялық дәстүрлердің әлсіздігі бар. Бұл жағдайлар әсіресе жастардың сыбайлас жемқорлықты елемеуі мен паракорлыққа бой алдыру үрдісін арттыруда.

«Мәдениет» ұғымы өте кең және ол әлеуметтік үдерістермен тығыз байланысты. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің деңгейі, ең алдымен, әр адамның құқықтық сауаттылығына тәуелді. Құқықтық білімнің деңгейі жоғары болған сайын, адамның өз іс-әрекетіне деген сенімділігі артады және ол сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет етуге дайын болады. Бұл өз кезегінде адамның азаматтық ұстанымына, өмірлік қағидаларына және тұлға ретіндегі қасиеттеріне негізделеді. Осылайша, қоғамда құқықтық мемлекеттің нығаюы, заң үстемдігінің орнауы, қауіпсіз өмір сүру, қоғамдық тәртіптің жақсаруы және ұлттық қауіпсіздіктің қамтамасыз етілуі мүмкін болады. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықпен күресуде халықтың құқықтық сауатсыздығын жою, құқықтық түсіндіру жұмыстарының сапасын арттыру аса маңызды. Халық өз құқықтарын түсініп, қандай да бір заң бұзушылыққа тап болған жағдайда қандай шаралар қолдану керектігін білуі қажет. Бұл әсіресе жастар үшін маңызды, себебі олардың құқықтық сауаттылығы өте маңызды рөл атқарады.

Сыбайлас жемқорлықтың салдары:

Сыбайлас жемқорлықтың кеңістік ерекшеліктерін талдау кезінде айқындалғандай, елдегі сыбайлас жемқорлықтың өріс алу дәрежесі экономиканың даму деңгейіне тікелей байланысты. Алайда керісінше фактіні байқауға да болады. Халықаралық Валюта қоры жүргізген зерттеудің нәтижесі бойынша сыбайлас жемқорлық ел экономикасының дамуына едәуір кедергі келтіреді. Сондай-ақ сыбайлас жемқорлық елге келетін инвестициялар легін қысқартатыны, дарынды адамдарды өнімсіз жұмысқа тартатыны, бай табиғи ресурстарды тиімсіз пайдалануға жол беретіні, сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық құрылымдық экономикалық өркендеуді арттыруға бағытталған реформалардың жүргізілуін тежейтіні айқындалды.

Сыбайлас жемқорлық - бұл әлеуметтік жауыздық, біріншіден мемлекетке үлкен қаржылық нұқсан келтіреді, екіншіден мемлекеттік биліктің беделіне залал келтіреді, үшіншіден қоғам мен мемлекет билігінің өкілеттіктерін моральдік түрде құлатады. Мемлекеттік аппараттың тиімсіз ұйымдастырылуының салдарынан қоғамда құқықтық

реттеудің кемшіліктері де орын алуы ықтимал. Құқықтық реттеудің кемшіліктеріне кейбір елдердің заңнамасында сыбайлас жемқорлық сипатындағы мәмілелер жасасқаны үшін қылмыстық жауапқа тарту және жазалау жүйесінің болмауы, мемлекеттік қызметті өтеу жөніндегі нақты ережелер мен регламенттің жоқтығы жатады. Ал бұндай жағдай ұйымдасқан қылмыспен астасып жатқан кәсіпкерліктің және биліктің тығыз байланыста жұмыс істеуіне өте тиімді.

ҚР Қылмыстық кодексінің өкілеттіктерді теріс пайдалану (228-бап), коммерциялық сатып алу (231-бап), қызмет өкілеттігін теріс пайдалану (307-бап), билікті немесе қызметтік өкілеттікті асыра пайдалану (308-бап), пара алу (311-бап), қылмыстық жалғандық жасау (314-бап) туралы лауазымдық қылмыс нормалары ең алдымен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес нормалары болып табылады. Қазақстанда сондай-ақ сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық, тәртіптік, әкімшілік жауапкершілікті реттейтін арнайы нормативтік-құқықтық актілер де қабылданды. Оларға “Мемлекеттік қызмет туралы” (1995) және “Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы” (1998) ҚР заңдары жатады. Сонымен қатар осы саладағы ынтымақтастық туралы халықаралық актілер де бар.[6]

Сыбайлас жемқорлық, парақорлық, ұрлық, салық төлеуден жалтару және басқа да заңсыз қаржылық ағындар дамушы елдерге жылына 1,26 трлн. доллар тұрады. Бұл шамамен Швейцария, Оңтүстік Африка және Бельгия экономикаларының жиынтық мөлшері; бұл сома кем дегенде алты жыл бойы күніне 1,25 доллардан төмен ақшаға өмір сүретін 1,4 миллиард адамды кедейлік шегінен асыруға жеткілікті болар еді.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес – қоғам талабы. Мінсіз қоғам – жемқорлықсыз қоғам, салауатты өмір – парақорларсыз өмір, мықты мемлекет – жемқорларсыз мемлекет. Еліміз елу елдің қатарына ену үшін аяқ басқанда айналамызды ашкөз алаяқтардан аластап, қоғамды тазарту – азаматтық міндетіміз.

Жемқорлық құқық бұзушылықтарымен сыйыспайтын моральдық құндылықтар мен этикалық стандарттар.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес:

- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана қалыптастыру;
- Парақорлыққа нөлдік төзім;
- Мемлекеттік қызметкерлердің бойында адалдық, тазалық, әділеттілік қағидаттарын негізге алатын парасаттылықты қалыптастыру;
- Ашықтықты қамтамасыз ету;
- Журналистерге сөз бостандығын беру;
- Сот жүйесін өзге органдарға бағынышты қылмай, тәуелсіз ету;
- Ғылымның әлеуметтік-экономикалық шешімдер қабылдаудағы рөлін нығайту;
- Жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігін Парламентке бағынышты ету. Одан өзге сыбайлас жемқорлықпен күресті одан сайын оңтайландыру үшін жемқорлыққа қарсы жастар арасында мәдениетті қалыптастыру қажет.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет пен сананы қалыптастыруды бірнеше кезеңге бөлуге болады:

Бірінші кезең (6 жасқа дейін) – бала отбасында тәрбиеленіп жатқанда, сондай-ақ, балабақшада жүргенде айналасындағы әлем туралы танып біледі. Осы кезеңде рухани және моральдық-адамгершілік құндылықтар қалыптасып, қоғамдағы мінез-құлық нормалары анықталады.

Екінші кезең (7-ден 18 жасқа дейін), бұл мерзім адамгершілік мәдениет, сондай-ақ, абырой, ұят, абырой, мейірімділік, адалдық, әділеттілік сияқты қасиеттер қалыптасатын төменгі, орта және жоғары мектеп жасын қамтиды.

Бұл кезеңде сыбайлас жемқорлық пен оның зияны, құқықтық сана мен жемқорлыққа қарсы мәдениет туралы идеологиялық сипаттаулар мен ұғымдарды қалыптастыру, заңды құндылықтарды, наным-сенімдерді, заңдылықты дамыту өмірлік жағдайларды шешуде тәжірибе алу дағдыларын дамыту қажет.

Үшінші кезең (студенттік шақ). Осы кезеңде қазақстандық патриотизмді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенді өмірлік көзқарас қалыптасады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, жеке тұлғаның құрылуының барлық кезеңдерінде жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудағы отбасының рөлі маңызды екендігін атап өту қажет. [7]

Отбасы – бұл бүкіл қоғам берік байланысқан, әлеуметтік институт. Отбасы – бұл барлық бастамалардың бастауы. Тұлға болып қалыптасуда отбасының алар орны басым. Отбасында мектепке дейінгі жастағы баланың мінезінің, оның әдеттерінің негізгі ерекшеліктері қалыптасады. Ал кішкентай бүлдіршіннің қандай азамат болып өсетіндігі отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынасқа да тікелей байланысты. Отбасында жас ұрпақты тәрбиелеуге көп көңіл бөлінуі керек, өйткені, бұл оның сана-сезімінің қалыптасуына, құқықтық, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетіне әсер етеді. Ата-ананың басты міндеті – өз балаларын қоғамға пайдалы етіп өткеннің дәстүрлеріне құрмет көрсету рухында тәрбиелеу. Отбасында адал еңбек адамгершілік негізі ретінде үстем болуы керек, ал содан кейін ғана біз тұрмыстық сыбайлас жемқорлыққа қарсы бірінші қорғанысты қоямыз.

Қазақстан Республикасының дамуы, халықаралық аренаға шығуы, дамыған елдердің қатарына енуі жас ұрпаққа байланысты. Осыған байланысты жастар толығымен жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті, білімді, бірнеше тіл білетін және сыбайлас жемқорлыққа бой алдырмайтын болуы керек. Әрине, ар-намыс, қадір-қасиет, әділдік, адалдық сияқты жоғары моральдық қасиеттерге ие адам заңды ешқашан бұзбайды және өз халқына лайықты қызмет етеді.

Бұл қасиеттердің барлығы бастапқы сатысында балаға, әрине, отбасында беріледі. Сондықтан, ата-ана баланы тек қана кәмелеттік жасқа дейін материалдық тұрғыдан ғана қамтамасыз етіп қоймай, рухани құндылықтарды санасына сіңіріп тәрбиелеуі тиіс. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру және жас ұрпақты рухани құндылықтар негізінде тәрбиелеу – отбасының негізгі жауапкершілігі. Көптеген ғалымдардың айтуынша, бала ата-анасының айнадағы бейнесі іспеттес, сондықтан ата-ана баласына мысал болуы тиіс. Отбасындағы қарым-қатынас неғұрлым жоғары және таза болса, соғұрлым ол бала тәрбиесіне әсер етеді, яғни, тұлғаны физикалық, моральдық тәрбиелеудің және еңбекке баулудың нәтижесі жоғары болады. Осы сөз болып отырған сыбайлас жемқорлықпен күресуде, оның алдын-алуда оңтайлы, жағымды тәжірибелерді ескеріп, тек теорияда ғана емес, тәжірибеде пайдалануымыз қажет.

Жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру жұмыстары жан-жақты әрі кешенді түрде жүргізілуі тиіс.

-Құқықтық сауаттылықты арттыру

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыруда құқықтық білімнің маңызы өте зор. Бұл үшін жастарға өз құқықтары мен міндеттері туралы толық ақпарат беру қажет. Құқықтық білімнің негізгі мақсаттары – жастарға заңды түсіндіріп, құқықтық мәселелер бойынша сенімді шешімдер қабылдай білуге үйрету. Бұл жастардың сыбайлас жемқорлықпен күресуге деген белсенділігін арттырады.

-Этикалық және моральдық құндылықтарды дамыту

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру үшін жастарды адалдық, әділеттілік, абырой, ұят сияқты моральдық құндылықтарға баулу қажет. Жастардың бойында сыбайлас жемқорлықтың зиянды әсерін түсіндіру, оның қоғамдағы теріс салдарлары мен зардаптарын көрсету маңызды. Бұл үшін мектептер мен университеттерде арнайы бағдарламалар мен тренингтер ұйымдастырып, жастарға адал еңбекпен табыс табудың маңыздылығын ұғындыру қажет.

-Қоғамдық бақылау мен белсенділікке тәрбиелеу

Жастарды қоғамдағы сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы күреске шақыру, қоғамдық бақылауды жүзеге асыруға тарту маңызды. Бұл үшін жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шараларды ұйымдастыру, сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға

бағытталған түрлі жобалар мен акцияларға қатысуға шақыру керек. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенді азаматтық позициясын қалыптастыру олардың өмірлік ұстанымдарына әсер етеді.

-Отбасында тәрбиелеу

Отбасы – жастардың алғашқы тәрбиесін алатын ортасы. Жас ұрпақтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің негізі отбасы мүшелерінен басталады. Ата-аналар балаларын адалдық пен әділеттілікке тәрбиелей отырып, олардың құқықтық санасын қалыптастыруы керек. Отбасындағы тәрбие қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің алғашқы қадамы болып табылады.

- Мемлекеттік және қоғамдық институттармен ынтымақтастық

Жастарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетке тәрбиелеу тек жеке отбасының немесе оқу орындарының ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік және қоғамдық институттардың да міндеті. Мәселен, үкіметтік емес ұйымдар, жастар ұйымдары мен қоғамдық белсенді топтар сыбайлас жемқорлыққа қарсы жұмыстарға қатысуы тиіс. Мұндай ұйымдар жастарға сыбайлас жемқорлықтың қоғамға тигізетін теріс әсерлері туралы ақпарат беріп, оларға түрлі қоғамдық шараларға қатысуға мүмкіндік жасайды.

-Журналистика мен БАҚ рөлі

Журналистер мен бұқаралық ақпарат құралдары жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. БАҚ сыбайлас жемқорлықтың зиянды әсерлері мен оның алдын алу шаралары туралы ақпарат таратып, жастарды осы мәселе бойынша біліммен қаруландыруы керек. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықпен күрескен жастардың үлгісін көрсетіп, олардың жетістіктері туралы насихаттау арқылы жастар арасында оң үлгілер қалыптастыруға болады.

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру – бұл ұзақ мерзімді, кешенді және қоғамның барлық деңгейіндегі қатысуды талап ететін процесс. Сыбайлас жемқорлықпен күресті үкімет толықтай өз бақылауына алса, «бармақ басты, көз қысты» әрекеттері іске аспайтыны анық. Сондықтан кез-келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет. Қоғаммен бірге өркендеп, етек жайып, етене сіңісіп келе жатқан бұл кеселдің тереңнен құлаш жаймауына өз үлесімізді қосу және оған тосқауыл болу-біздің, жастардың басты міндетіміз!

Библиографиялық тізім:

1. <https://turainfo.kz/syбайlas-zhem-orly-pen-k-resu-zholdary/>
2. <https://www.gov.kz/memleket/entities/departament-kkbtu-na-transporte/press/news/details/591708>
3. Қазақстанның қазіргі заман тарихы: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. 2-басылымы, өңделген. Жалпы редакциясын басқарған тарих ғылымының докторы, профессор Б. Ғ. Аяған. Алматы: Атамұра, 2009.
4. https://kaz.inform.kz/news/zhemkorlykty-kalay-zhoyamyz_a2955076/
5. “Қазақстан”: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы “Қазақ энциклопедиясы” Бас редакциясы, 1998.
6. <https://kk.wikipedia.org/wiki>
7. <https://aqmeshit-zhastary.kz/qogam/zhastardyng-syбайlas-zhemqorlyqqa-qarsy-maedenietin-qalyptastyrdaghy-otbasynyng-roeli-46175/>

*****

ӘОЖ 342.4:341(574+(1-87))

КОНСТИТУЦИЯНЫҢ ҮСТЕМДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Арин Қ.М., Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университетінің заң факультетінің 3-курс студенті, Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы.

Оралбаев Н.К., Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университетінің мемлекет және құқық теориясы мен тарихы кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.м, Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы.

Қазіргі жаһандану мен цифрландыру және саяси өзгерістер кезеңінде бұл мәселе өзекті, өйткені Конституцияның үстемдігі қоғамның тұрақтылығы мен әділдігінің кепілі ретінде маңызды. Қазақстан мен әлемдік тәжірибені салыстыра отырып, осы саладағы жетістіктер мен проблемаларды зерттеу пайдалы әрі қажетті деп есептейміз. Мақалада Қазақстан мен шет елдерде Конституция үстемдігін қамтамасыз етудің негізгі аспектілері талданады.

Қазақстан Республикасының 1995-жылдың 30-тамызында қабылданған Конституциясына сәйкес, Ата заңымыздың заңдық күші біздің елдің әр түкпіріне бірдей таралады, сонымен қоса жоғарғы күшке ие [1]. Конституцияның үстемдігі құқықтық мемлекеттің негізі болып табылады және ол жеке тұлға, қоғам мен мемлекеттің үйлесімді дамуын қамтамасыз етеді. Заманауи әлемдегі жаһандану, цифрландыру және саяси сын-қатерлер жағдайында Конституцияның үстемдігін нығайту мәселелері өзекті болуда. Қазақстандық конституционализмді құқықтық құбылыс ретінде қалыптастыру Конституцияның үстемдігі қағидатын тиісті түрде қамтамасыз етпей және оны іске асырмай мүмкін емес. Ю. Лимбахтың «Конституция үстемдігі концепті құқықтық жүйеде конституцияға ең жоғарғы билікті береді» деген қысқа да нұсқа тұжырымымен толық келісуге болады [2]. Бұл қағидатты жүзеге асыру жолында Қазақстан кейбір қиындықтар мен мәселелерді еңсере алды. Біздің ойымызша, Конституцияның үстемдігі мынадай постулаттарға негізделеді:

- Конституция қоғамдық және мемлекеттік өмірдің негізгі салаларын құқықтық реттеуде белсенді рөл атқарады.

- Конституция әртүрлі сот органдарында нақты істерді шешуде тікелей әрекет ететін құқықтық акт ретінде қолданылады.

- Мемлекет Конституцияның ең жоғары заңдық күшін және оның елдің нормативтік құқықтық актілерінің иерархиясында басым қолданылуын қамтамасыз етеді.

- Құқықтың әртүрлі субъектілері арасында туындайтын құқықтық келіспеушіліктер Конституциялық Сот төрелігінің түзетуші ықпалы болғанда Конституциялық нормалар негізінде шешіледі.

- Конституцияға қатысты оның құқықтық жүйеге кешенді әсерін қамтамасыз ету үшін жүйелі түсіндіру міндетті түрде қолданылады.

- Сондай-ақ мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, олардың лауазымды адамдарының, қоғамдық бірлестіктердің, азаматтардың және өзге де адамдардың қызметі конституциялық қағидаттар мен нормалармен келісілуге тиіс.

Қазақстандық конституционализмді дамыту Конституцияның үстемдігі қағидатын тиімді қамтамасыз етумен және жүзеге асырумен тығыз байланысты. Конституцияның құқықтық реттеудегі белсенді рөлі, оның тікелей әрекет етуі және мемлекет тарапынан жоғары заңды күшінің қамтамасыз етілуі құқықтық жүйенің тұрақтылығы мен әділеттілігін қамтамасыз етеді. Конституциялық нормаларды жүйелі түсіндіру мен оларды сот тәжірибесінде қолдану бұл қағидаттың толыққанды жүзеге асуына ықпал етеді. Қазақстанның құқықтық жүйесі алдағы уақытта осы бағыттағы жетістіктерін одан әрі нығайтып, конституциялық тәртіпті жетілдіруді жалғастыруы тиіс.

Дамыған елдерде Конституцияның үстемдігі қағидатының қамтамасыз етуге арналған өзіндік механизмдері бар. Мысалға, Америка Құрама Штатта конституциялық бақылау сот жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Жоғарғы Соттың прецеденттері Конституцияны түсіндіруде маңызды рөл атқарады, бұл оның жаңа қиындықтарға бейімделуіне ықпал етеді.

АҚШ Конституциясы 1787-жылы қабылданды және әлемдегі ең көне құжаттардың бірі болып табылады. Ол билікті бөлу, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау

принциптерін, сондай-ақ федералды басқару жүйесін бекітеді. АҚШ Конституциясының басты ерекшелігі - сот билігі арқылы, атап айтқанда Жоғарғы сот арқылы конституциялық бақылау принципін болуы. АҚШ Жоғарғы Соты заңдар мен актілерге олардың Конституцияға сәйкестігін анықтау арқылы сот шолуын жүргізуге құқылы, бұл негізгі нормалар мен қағидаларды бұзатын әрекеттерді түзетуге немесе жоюға мүмкіндік береді.

АҚШ-тағы конституциялық бақылау-бұл сот прецеденттеріне негізделген белсенді және динамикалық процесс. Сот жүйесі, атап айтқанда Жоғарғы Сот, конституцияны түсіндіруге және елдің құқықтық жүйесінің дамуына әсер ететін прецеденттер құруға ерекше құқылы. Мысалы, *Marbury V. Madison case* (1803) содан бері АҚШ-тың құқықтық тәртібінің ажырамас бөлігі болып табылатын Сот сараптамасы принципін бекітті [3].

Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995-жылы қабылданды және содан бері бірнеше рет өзгертулер мен толықтыруларға ұшырады. Қазақстан Конституциясы құқықтық мемлекет, билікті бөлу, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау қағидаттарын бекітеді. Алайда, АҚШ-тан айырмашылығы, Қазақстанда конституциялық бақылау механизмі біршама өзгеше.

Қазақстандағы конституциялық бақылау Конституциялық сот арқылы жүзеге асырылады, ол нормативтік актілердің Конституцияға сәйкестігін талдайды. Қазақстанда конституциялық соттың АҚШ Жоғарғы Соты сияқты кең құзыреті жоқ. Оның функциялары нақты актілер мен нормативтік құжаттарға қатысты мәселелермен шектеледі, бірақ сот практикасында қабылданған шешімдерге таралмайды, бұл оның құқықтық жүйеге араласу ауқымын шектейді.

Америка Құрама Штаты мен Қазақстан Республикасы елдерінің Конституция бойынша салыстыруға назар аударсақ:

- Бақылау тетіктері: АҚШ-та конституциялық бақылау сот билігі арқылы жүзеге асырылады, ал Қазақстанда конституциялық сот негізгі орган болып табылады. Бұл құқықтық бақылау тәсілдерінде айырмашылықтар туғызады және Конституция нормаларын іске асырудың тиімділігіне әсер етуі мүмкін [4].

- Сот билігінің рөлі: АҚШ-та Жоғарғы Соттың кең өкілеттіктері және прецеденттер арқылы құқықтық жүйеге әсер ету мүмкіндігі бар. Қазақстанда конституциялық соттың рөлі нақты актілерді талдаумен шектеледі, бұл құқықтық ландшафтты белсенді өзгерту мүмкіндігін біршама тарылтады [5].

- Президенттің рөлі: Қазақстанда Президент Конституциялық өзгерістерде маңызды рөл атқарады, бұл процесі саясаттандырады. АҚШ-та Конституцияны өзгерту процесі конгресстің де, Штаттардың да мақұлдауын талап ететін теңдестірілген .

- Прецеденттілік: АҚШ прецеденттік құқықты белсенді пайдаланады, ал Қазақстанда соттар, әдетте, құқықтық реттеудің серпінділігін шектейтін заңдық міндетті прецеденттер жасай алмайды [5].

Қорыта келе, Конституцияның үстемдігі тек заңды қағида ғана емес, сонымен қатар тұрақты және әділ қоғамның негізі болып табылады. Шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, конституциялық бақылау тетіктерінің тиімді жұмыс істеуі тәуелсіз сот жүйесі, белсенді азаматтық қоғам және құқықтық сананың жоғары деңгейі болған жағдайда ғана мүмкін болады. Қазақстан құқықтық мемлекетті нығайту жолында осы факторларды ескеріп, қазіргі сын-қатерлерді жою бойынша жұмысты жалғастыруға тиіс.

Қазақстан мен АҚШ Конституциялары конституциялық бақылаудың екі түрлі жүйесі болып табылады, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар. АҚШ-тың неғұрлым икемді жүйесі бар, онда сот билігі Конституцияны түсіндіруде шешуші рөл атқарады, ал Қазақстанда бақылау Конституциялық сот арқылы жүзеге асырылады, өкілеттігі шектеулі және Президенттің конституциялық өзгерістерге айтарлықтай ықпалы бар. Екі тәсілдің де оң және теріс жақтары бар және олардың әрқайсысы өз елдерінің тарихи және саяси шындықтарын көрсетеді.

Сондай-ақ, Қазақстандық конституционализмді дамыту Конституцияның үстемдігі қағидатын тиімді қамтамасыз етумен және жүзеге асырумен тығыз байланысты.

Конституцияның құқықтық реттеудегі белсенді рөлі, оның тікелей әрекет етуі және мемлекет тарапынан жоғары заңды күшінің қамтамасыз етілуі құқықтық жүйенің тұрақтылығы мен әділеттілігін қамтамасыз етеді. Конституциялық нормаларды жүйелі түсіндіру мен оларды сот тәжірибесінде қолдану бұл қағидаттың толыққанды жүзеге асуына ықпал етеді. Қазақстанның құқықтық жүйесі алдағы уақытта осы бағыттағы жетістіктерін одан әрі нығайтып, конституциялық тәртіпті жетілдіруді жалғастыруы тиіс.

Ұзын сөздің қысқасы, Конституциялық Соттың тұжырымдары мен ережелерін сақтау және жүзеге асыру заңдылықты, тұрақтылықты және заңдылықты сақтау үшін өте маңызды. Конституцияны қолдай отырып және барлық заңдар мен саясаттың әділеттілік пен теңдік қағидаттарына сәйкес келуін қамтамасыз ете отырып, сот жеке құқықтар мен заңның үстемдігін қорғауды қамтамасыз етеді. Бұл өз кезегінде экономикалық өсу мен демократиялық басқару үшін маңызды болып табылатын тұрақты құқықтық ортаны қолдайды [6].

Ұсыныстарымызды жіктеп берсек:

- Сыбайлас жемқорлықты, пара әдеттерін түбегейлі жою арқасында әділеттілікті қалыптастыру.

- Конституцияның түсіндірілуін жеңілдету. Конституцияның нормаларын түсіндіру үшін көпшілікке қолжетімді және жүйелі түсініктемелерді ұсыну қажет. Яғни, Қазақстандықтардың құқықтық сауаттылығын артыруымыз қажет.

- Конституциялық бақылауды жетілдіру. Қазақстанда Конституциялық соттың рөлін күшейту үшін, оның өкілеттіктерін кеңейтіп, сот шешімдерінің құқықтық жүйеге әсерін арттыру қажет. Сонымен қатар, сот шешімдерінің міндетті прецеденттерге айналуы мүмкіндігін қарастыру керек.

- АҚШ тәжірибесін қарастыру: АҚШ жүйесіндегі сот прецеденттерін кеңінен пайдалану тәсіліне назар аудару, сондай-ақ осы тәжірибені Қазақстанның құқықтық жүйесіне енгізу мүмкіндіктерін зерттеу қажет.

Библиографиялық тізім:

1. Қазақстан Республикасының 1995 – жылдың 30-тамызында қабылданған Конституциясы-[Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

2. Limbach Jutta. The Concept of the Supremacy of the Constitution // The Modern Law Review, 2001. Vol.64. No 1. P.1.

3. Сергеева С.Л., Конституционный контроль как форма правотворчества верховного суда США//Грамота, 2012- 165б.

4. Sagynbekova G., Ibraeva A., Saitbekov A., Dyussebaliyeva S., Makhambetsaliyev D. Comparative characteristics of constitutional and judicial law-making (on the example of Republic of Kazakhstan and USA)// Scientific Herald of Uzhhorod University, 2024- 12б.

5. Добов З., Конституційний контроль верховного суду США: види правотворчості //Вісник Національного Університету «Львівська Політехніка», 2019-7б

6. Азимова Э., «Конституционный суд Казахстана продолжает отстаивать правовой суверенитет и права граждан» 2024-жыл 25-мамыр-[Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://modern diplomacy.eu/2024/05/25/kazakhstan-constitutional-court-continues-to-uphold-legal-sovereignty-and-citizen-rights/>

*****

УДК 347.637

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

*Батырханова А.М., 2 курс, 6В04201-Юриспруденция, Факультет экономики и прав
Ахметкали Г.В., м.ю.н., старший преподаватель кафедры теории государства и права*

В статье рассмотрены проблемы защиты прав детей в Республике Казахстан, приведена статистика происшествий разного характера с несовершеннолетними в разные периоды становления независимого Казахстана, проанализировано законодательство в этой области.

Правовая защита детства является одной из самых острых и актуальных проблем нашей страны, ведь по статистике данным МВД РК, в феврале 2024 года каждое третье преступление, совершаемое в отношении детей, было связано с сексуальным насилием [1]. По информации сайта kz.kursiv.media, за последние три года суды в Казахстане рассмотрели 4 101 гражданское дело с удовлетворением иска о лишении родительских прав. В 2021 году прав лишили 1 481 родителя, в 2022-м — 1 341, в 2023-м — 1 279 родителей [2]. По данным сайта ru.sputnik.kz, уполномоченный по правам ребёнка Динара Закиева привела примеры нарушений в отношении детей в Туркестанской области. Например, в одном из случаев мальчик совершил суицид, а у 15-летней девочки выявили беременность после изнасилования [3].

В Послании «Стратегия «Казахстан-2050» – новый политический курс состоявшегося государства» Первый Президент РК особо отметил: «Дети – наиболее уязвимая и самая незащищенная часть нашего общества, и они не должны быть бесправными. Как Лидер нации, я буду требовать защиты прав каждого ребенка» [4].

Правовая защита детства охватывает всю сферу жизнедеятельности несовершеннолетних: воспитание, образование, здравоохранение, труд, социальное обеспечение, досуг. По данным международной неправительственной организации «Kids Rights Index 2018» Казахстан по Индексу прав детей занимает 34 позицию среди 182 стран [5]. В то же время, несмотря на проводимую государством политику в интересах детей, в республике наблюдаются ряд проблемных вопросов. Насилие, жестокое обращение в отношении детей [6].

Чтобы понять в чем заключается проблема неэффективности прав детей в Казахстане, нужно выяснить в соответствии с какими международными критериями составляется национальное законодательство. Подчеркнем тот факт, что права детей нарушаются ежедневно. Будь это ограничение в выборе, запрете на свободу слова, насилие на психологическом или физическом уровне.

В соответствии с международными стандартами, защита прав ребенка осуществляется по следующим направлениям:

- 1) разработка деклараций, резолюций, конвенций с целью подготовки международных стандартов в области прав ребенка;
- 2) создание специального контрольного органа по защите прав ребенка;
- 3) содействие приведению национального законодательства в соответствии с международными обязательствами;
- 4) оказание международной помощи через Детский фонд ООН [7].

Стоит отметить, что практически все международные документы касательно защиты прав детей были ратифицированы Республикой Казахстан, а соответственно, все требования, которые установлены международными актами, обязательны в исполнении Республикой Казахстан. Исходя из этого, национальные стандарты соответствуют международным, защита прав детей фактически осуществляется по следующим критериям:

- разработка, принятие законов, а также усовершенствование действующего законодательства;
- формирование специальных органов, которые будут осуществлять контрольные функции в сфере защиты прав детей.

Отметим, что Республика Казахстан оказывает активную поддержку в развитие прав ребенка на законодательном уровне. Так, на сегодняшний день в Республике Казахстан, действуют законодательные акты, активно затрагивающие права человека:

- Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) [8];

- Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-III «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2019 г.) [9];

- Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.11.2019 г.) [10];

Дополнениями к правам ребенка, установленные указанными выше актами являются:

- Кодекс Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года № 193-IV «О здоровье народа и системе здравоохранения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.11.2019 г.) [11];

- Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V «О государственной молодежной политике» (с изменениями по состоянию на 06.05.2019 г.) [12];

- Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.11.2019 г.) [13];

- Закон Республики Казахстан «О социальной и медикопедагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями»;

- Указ Президента Республики Казахстан от 19 сентября 2002 года N 947 «Об учреждении должности Уполномоченного по правам человека» [14].

- Об учреждении должности Уполномоченного по правам ребенка [15].

Произведя анализ указанных законодательных актов, можно сделать заключение о том, что Республика Казахстан обеспечила развитие прав ребенка на должном уровне. Так, в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан все дети имеют равные права независимо от происхождения, расовой и национальной принадлежности, социального и имущественного положения, пола, языка, образования, отношения к религии, места жительства, состояния здоровья и иных обстоятельств, касающихся ребенка и его родителей или других законных представителей [9].

Основными правами ребенка по законодательству считаются:

- Право ребенка на охрану здоровья;

- Право ребенка на индивидуальность и ее сохранение;

- Право ребенка на жизнь, личную свободу, неприкосновенность достоинства и частной жизни;

- Право ребенка на свободу слова и совести, информацию и участие в общественной жизни;

- Право ребенка на необходимый уровень жизни;

- Право ребенка на образование;

- Право ребенка на государственную помощь;

- Право ребенка жить и воспитываться в семье;

- Иные права, установленные законами РК [9].

Также, стоит отметить, что в соответствии требованиям международного сообщества, в РК существует специальный контрольный орган по защите прав ребенка, должность Уполномоченного по правам ребенка (омбудсмен). На основании этого, можно отметить, что Казахстан строго соблюдает основные направления международной защиты прав ребенка. Резюмируя все вышесказанное, можно сделать вывод, что права ребенка со стороны государства гарантируются и защищаются, что подтверждается наличием крупной законодательной базы и уполномоченного по правам ребенка [16].

Вследствие чего, возникает вполне логичный вопрос: Почему же тогда, при наличии такой мощной системы законодательства, оно не так эффективно на практике? Ответ на данный вопрос предельно прост и заключается в следующем: сложившийся менталитет и общество. Ведь действительно, какой бы мощной не была законодательная база государства,

до тех пор, пока люди, а именно взрослые не начнут изменять себя в лучшую сторону, законы не начнут работать. Именно общество давит на детей и подталкивает их на совершение различных деяний, именно общество доводит детей до нервных срывов и суицидов. Таким образом, вполне логично было бы со стороны государства не разрабатывать новые законы в сфере прав детей, а оказать содействие в улучшение общественного менталитета [16].

Общественный менталитет, это общественные стандарты - рамки созданные обществом, в которых и воспитывается ребенок с самого его рождения и на протяжении всего периода становления его как личности. В это время главной задачей семьи становится как и приспособить, так и защитить ребенка от этого общественного влияния на формирование его как индивида, но к огромному сожалению, семья зачастую может оказать как раз таки наоборот, отрицательно влияние. Боясь, что их ребенок не вписывается в общественные стандарты – родители могут оказывать на него давление. Либо же родители имеющие какие-то психологические травмы из-за того, что сами не вписались в эти стандарты, могут травмировать ребенка. Это и есть одни из основных причин возникновения бытового насилия над детьми.

Насилие в семье имеет огромное значение на становление и развитие ребенка как личности, в следствие этого в этапах взросления дети переживают разные эмоциональные всплески. Многие ученые и исследователи подразумевают под этим понятием применение грубой силы, эмоциональное или сексуальное насилие, совершаемое сознательно или несознательно со стороны членов семьи, будь они родители или родственники [17].

В каждой семье применяются абсолютно разные методики воспитания, чаще всего эти методики закладываются на подсознательном уровне и в будущем могут стать проекцией прошлого. Из этого можно сделать следующее предположение, что родители которые применяют насилие к детям, только потому что, в свое время тоже подвергались насилию.

В психологии это объясняется, что такое обращение сказывается на сознание ребенка, которое вследствие насилия психологически травмируется. Что сказывается на ребенке в период формирования, что приводит к проблемам во взрослой жизни: не умение доверять, замкнутость, отстранённость. Проводившиеся исследования, целью которых являлось установить причину проявления агрессии родителей в сторону собственных детей, показало что у них имеются психологические, поведенческие или личностные особенности, такие как: низкая самооценка, несдержанность, незрелость, агрессивность, склонность к диктату [18-19].

На синдром жесткого обращения, по мнению других авторов, также влияют такие факторы как: взаимоотношения между ребенком и родителем, стрессом, социально-экономической средой в которой проживает семья [20].

Обратимся к статистическим данным. По данным Комитета правовой статистики и специальных учётов Генеральной прокуратуры (КПСиСУ ГП) РК, за январь–октябрь текущего года было зарегистрировано около 3 тыс. уголовных правонарушений против несовершеннолетних - на 37,1% больше, чем за аналогичный период 2023-го. Самое пугающее: увеличилось количество преступлений именно против личности: на 61,1% за год. В первую очередь сюда относят сексуализированные преступления: изнасилования (плюс 20,9%), насильственные действия сексуального характера (плюс 3,9%), половые сношения с несовершеннолетними младше 16 лет (плюс 11,3%). От сексуализированного насилия пострадали 820 детей - на 84 больше, чем за десять месяцев 2023 года.

В Казахстане по-прежнему фиксируются случаи поистине диких преступлений в отношении несовершеннолетних — торговли людьми, заражения вирусом иммунодефицита, истязаний, вовлечения в проституцию. К слову, ставший известным случай с девочкой из Кызылординской области, которую заставили заниматься проституцией, далеко не единственный. По отчётам КПСиСУ ГП РК, за десять месяцев текущего года насчитывалось 14 подобных фактов, а в прошлом году - пять.

За рассматриваемый период зарегистрировали также значительно больше уголовных

правонарушений, относящихся к статье «Доведение до самоубийства» (плюс 52,4%), хотя количество самих суицидов уменьшилось на 14,8%. За десять месяцев добровольно ушли из жизни 98 несовершеннолетних казахстанцев. Также были зафиксированы 93 попытки самоубийства (плюс 20,8% за год).

Положительный эффект дала работа по выявлению административных правонарушений и предотвращению их возможных последствий. Данные КПСиСУ ГП РК подтверждают: за год число зарегистрированных административных правонарушений, относящихся к неисполнению обязанностей по воспитанию детей выросло на 80,1%, до 18 тыс. случаев, количество выявленных фактов нахождения несовершеннолетних в развлекательных учреждениях по ночам увеличилось на 39,9%, до 2,2 тыс. случаев. Такой значимый рост говорит о том, что стало больше проверок. В начале года портал Ranking.kz писал о том, что в Казахстане усилена работа системы превентивной защиты прав несовершеннолетних. В стране стало меньше беспризорников и больше оштрафованных за плохое воспитание родителей.

В отчётах КПСиСУ ГП РК в 2024 году были отдельно выделены случаи буллинга и кибербуллинга несовершеннолетних. За период с января по октябрь зафиксировали 121 такое правонарушение. По 70 фактам родители обидчиков получили только предупреждение, лишь в четырёх случаях ответственные за поведение своих детей были оштрафованы. Общая сумма штрафов составила 114,4 тыс. тг, из которых уже взыскано 88,6 тыс. тг. [21].

По данным Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной прокуратуры РК при динамике снижения преступлений против несовершеннолетних с 2015 года на 44% (2015г. – 3820, 2016г. – 2605, 2017г. – 2014, 2018г. – 2125).

В то же время в 2018 году по сравнению с 2017 годом число правонарушений против половой неприкосновенности несовершеннолетних увеличилось на 8,8% (с 679 до 739) [22].

Вместе с тем официальные статистические данные о количестве указанных преступлений могут не отражать действительное положение дел, поскольку половые преступления в отношении несовершеннолетних обладают высокой степенью латентности.

В заключение всего, Республика Казахстан имеет сильную законодательную базу, но это не имеет эффективности из-за сформированного устойчивого общественного менталитета, который имеет правовую безграмотность, применение коррупции и стремление сохранить традиционное воспитание, доказательством чего и является ежегодно ухудшающаяся статистика правонарушений против несовершеннолетних.

Библиографический список:

1. Статистика МВД РК // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.zakon.kz/stati/6436370-nashe-budushchee-kak-v-kazakhstan-zashchishchayut-schastlivoe-detstvo.html>
2. Статистика лишения родительских прав в РК // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2024-04-30/zhrb-rod-kz-deti/>
3. Примеры нарушений // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ru.sputnik.kz/20240930/narusheniya-prav-detei-47443780.html>
4. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4601309-novyjj-politicheskij-kurs.html>
5. Kids Rights. – Access mode ([Электронный ресурс]. Режим доступа: www.kidsrights.org, www.kidsrightsindex.org).
6. Статья Турсунова А.Б «Актуальные проблемы защиты прав детей в Казахстане» // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://academy-rep.kz/uploads/a5da3c29f3801bf9a0f50ba70156e862.pdf>
7. О ратификации Конвенции о правах ребенка // [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400_

8. Конституция Республики Казахстан - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https:// adilet.zan. kz/ rus/ docs/K950001000_](https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_)
9. О правах ребенка в Республике Казахстан - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https:// adilet. zan. kz/ rus/ docs/Z020000345_](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_)
10. О браке (супружестве) и семье - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https:// adilet. zan. kz/ rus/ docs/ K1100000518](https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518)
11. О ЗДОРОВЬЕ НАРОДА И СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https:// adilet. zan. kz/ rus/ docs/ K2000000360](https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360)
12. О государственной молодежной политике - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https:// adilet. zan. kz/ rus/ docs/ Z1500000285](https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000285)
13. Об образовании - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_
14. Об учреждении должности Уполномоченного по правам человека - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U020000947_
15. О создании института Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан - ИПС "Әділет" // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000192>
16. Материалы XIII Международной научной практической конференции молодых ученых и студентов, посвященной 30-летию принятия Конвенции о правах ребенка «Проблемы обеспечения и защиты прав ребенка в современных условиях» / Грешников К.К «Защита прав детей: национальная и международная арена» // [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https://adlet-nt.kz/wp-content /uploads/ 2020/ 09/ SBORNİK_1.pdf](https://adlet-nt.kz/wp-content/uploads/2020/09/SBORNİK_1.pdf)
17. Илгамова Э. З., Феномен семейного насилия в отношении детей. Вестник Казанского технологического университета № (1), (2011). С. 280-292.
18. Де Гольжак В. История в наследство: Семейный роман и социальная траектория / пер. с фр. И.К. Масалкова. М.: Изд-во Инта психотерапии, 2003. 233 с.
19. Здравомыслова Е.М., Насилие в семье и кризис традиционной концепции воспитания // Человек и семья: материалы науч.практ. конф. М., 2000
20. Материалы XIII Международной научной практической конференции молодых ученых и студентов, посвященной 30-летию принятия Конвенции о правах ребенка «Проблемы обеспечения и защиты прав ребенка в современных условиях» / Алимбаев Ж. «Феномен семейного насилия в отношении детей» // [https://adlet-nt.kz/wp-content/ uploads/ 2020/09/SBORNİK_1.pdf](https://adlet-nt.kz/wp-content/uploads/2020/09/SBORNİK_1.pdf)
21. Статистика КПСиСУ ГП РК за 2023-2024 гг // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://energyprom.kz/articles-ru/society-ru/ne-uberegli-ne-predotvratili-ne-predvideli-v-kazahstane-vnov-vyroslo-kolichestvo-pravonarushenij-protiv-nesovershennoletnih/>
22. Статистика КПСиСУ ГП РК за 2015-2018 гг // [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https://academy-rep.kz/ uploads/ a5da3c29f3801bf9a0f50ba70156e862.pdf](https://academy-rep.kz/uploads/a5da3c29f3801bf9a0f50ba70156e862.pdf)

*****

УДК 342.61

САЙЛАУ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ БЕЛГІСІ ЖӘНЕ ҚАЖЕТТІ ШАРТЫ

Бегайдарова Г.И., 2-курс, құқықтану, Экономика және құқық факультеті

Мукашева Г.К., аға оқытушысы, МжҚТ кафедрасы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Бұл мақалада автор демократиялық саяси режим орнатуда қажетті элемент сайлау институты болып табылатынын атап өте отырып, сайлау құқығының қалыптасу мәселесіне назар аударып, оның бүгінгі күнде оның маңызды екеніне назар аударған.

Сонымен қатар, әйелдердің сайлау құқығына да назар аударған. Автор сонымен қатар еліміздегі сайлау институтының қалыптасу мен даму жолына да тоқталған.

Тәуелсіздік – ең қасиетті ұғым. Бұл – егемендік, еркіндік. Дүние жүзінің іргелі елдерімен терезесі тең, төрт құбылаң түгел болу деген сөз. Қазақстандай алып мемлекетті бүгінде дүние жүзі мойындады. Енді тереземіз тең ел бола отырып, әлемдік озық тәжірибені еркін қолдана отырып, өзіміздің сайлау институтымыздың бірден-бір батыл қадам жасаймыз.

Әр мемлекеттердегі саяси режимнің әр түрлілігіне (оның ішіне авторитарлық, диктаторлық та енеді) байланысты сайлау жүргізіліп отырады. Сайлау жүргізілгенде, оның шарттары мен ұйымдастыру қағидалары мемлекеттегі демократизмнің деңгейін сипаттайды. Сайлаулар демократиялық форманың орталық институты болып табылады. Өкілдік органдарды қалыптастыру кезінде үш негізгі басты түсініктер қолданылады. Олар: сайлау, сайлау жүйесі, сайлау құқығы. Кең мағынадағы сайлау азаматтардың өз еркімен, бірнеше немесе екі кандидатты немесе саяси партияны сайлау мүмкіндігі.

Әлемдегі елдер құқықтық мемлекет, демократиялы режим қалыптастыру қоғамның алдына бірінші кезектегі міндет қояды – қажетті құқықтар мен бостандықтармен қорғалған тұлғаны қалыптастыру. Демократиялық басқару негізінде сайлаулардың адалдығы және жарыспалылығы; үкімет аппараттық ойындар нәтижесінде емес, сайлау нәтижесінде қалыптастырылады; саяси азшылық (заңды оппозиция) құқықтарын құрметтеу; көп партиялы немесе қос партиялы жүйе секілді сипаттар жатады.

Адамзат қоғамындағы ежелгі институттардың бірі сайлау институты. Сайлаудың бір нысаны қауымдық қоғамда, Римде құл иеленушілік қоғамында мемлекеттіліктің қағидасына ие болып, капиталистік қоғамдық қатынастардың дамуымен республикалық басқару нысанының пайда болуымен байланысты сайлау ерекше маңызға ие болады. Қазіргі көптеген мемлекеттерде сайлау қоғамдық-саяси өмірдің ажырамас бөлігі болып табылады. Оның саяси режиміндегі демократизмнің деңгейін анықтайды.

Демократиялық елдердегі сайлау тұрғындардың еркінің негізгі нысанын, халық егемендігін іс жүзеге асырудың нысанын конституциялық қағидаларының бірі ретінде көрсетеді.

Азаматтарының саяси құқығына жататын маңызды құқықтың бірі сайлау құқығы. Тәжірибе жүзінде сайлау саяси процестің жарыссөздігі, саяси күрестердің рұқсат берілген нысаны, оны жүзеге асыру кезінде конституциялық бекітудің шегінде қамтамасыз етілген құрал.

Сайлау құқығы конституциялық құқықтың ең маңызды институты, ал сайлау дамыған демократиялық елдерде заңды шектелген күрделі саяси күрес. Сайлау құқығы әдет-ғұрып тәжірибесінде қалыптасқан, адамзатқа сайлауға қатысу құқығын беру тәртібін реттейтін өкілеттік билік органдарын қалыптастыру тәсілдерінің ережелерін заңды санкцияландырылған құқық нормаларынан тұратын конституциялық құқықтың негізгі институты.

Жоғарыда көз жеткізгеніміздей көп елдерде жасырын дауыс беру принципін бірден қолданысқа ендірген жоқ. Францияда бұл принципті 1789 жылы орнатты, бірақ іс жүзінде 1871 жылдан бастап қолдана бастады. Англияда жасырын дауыс беруге 1872 жылы Гладстон реформасынан кейін ғана көшті, ал сол уақытқа дейін ашық немесе ауызша дауыс беру сайлауы өткізілді. «Әр елдің салты басқа» демекші, сайлау өткізудің тәртібі әр елде әрқалай жүргізіледі. Айталық, тұрғылықты жер бойынша АҚШ және Австралияда белсенді сайлау құқығын алу үшін бір ай бойы сайлау округінде тұру жеткілікті болса, Үндістанда – 180 күн, Канадада – бір жыл, Норвегияда – бес жыл, Тайландта – 20 жылдан кем емес тұруы қажет. [1, 244б].

Сонымен, сайлау құқығы туралы айта кететін болсақ, көз жеткізгеніміздей осы заманғы мемлекеттердің баршасында сайлау құқығы конституцияларға сай, институттандырылған. Сайлау құқығының шет елдердегі сипатынан оның мейлінше демократияландырылғандығын көруге болады.

Ойымызды қорытындыласақ, әлемдегі құқықтық жүйелер сан түлі болып келеді және шет елдік мемлекеттер өздерін лайықтысын таңдап, өз елдерінде билік басын басқарушы топты ұйымдастыруда өздері лайықты деп шешкенін пайдаланатынына көз жеткіздік. Шет елдерде де референдум өткізгенде әдетте, сайлау округтері құрылмайды. Шетелдердің мемлекеттік тәжірибелерінде одан да өзге ерекшеліктердің болуы ықтимал.

Осы жерде ойымызды білдіре отырып, біз әлемде қанша ел болса да әділ билікке ұмтылып, сайлау жүйесін өзінше бір ізділікпен қолданатына көз жеткіздік, әрі сайлау жүйесін таңдауда, сайлауды ұйымдастыруда өзіндік демократиялық ұстанымдарының бар екендігін де байқадық. Сондықтан елімізге де шет елдің озық тәжірибесін зерделеп әлі де болса, сайлауды ұйымдастыруды жақсартуға деген зор үлгі, тәжірибе бар және соны қолдана білуге тұрарлық деп ойлаймыз.

Қоғамының приоритеттік демократиялау жолы деп аталған. Бұл жай ғана емес: сайлау арқылы халық мемлекетті басқаруға қатыстыруға мүмкіндік беретін маңызды құрал. Өткен ғасырдың соңы адамзат тарихында алғашқы рет бүкіл әлемде демократиялық жүйе басым келе бастады: жалпы сайлау 140 елдерде өтті. Бірақ, БҰҰ эксперттердің пікірі бойынша, 55 пайыз бүкіл әлемдік халық тұратын тек 80 мемлекет расында осы беделге сәйкес болды, қалғандарына өз мемлекеттік құрылысын жетілдіру жұмысын жалғастыру керек деп ұсыныс жасалынды. [2, 80б].

Көп социалистік мемлекеттерде демократия тәжірибесі социализмнен бұрын болған, ал біздің еліміз он сегізінші ғасырда тәуелсіздікті жоғалтқан соң тоталитарлық режимнен басқа режимді білмеді. Халықтың демократиялық салты имперлік ықпалмен ығыстырылды. Бірақ, тәуелсіздік алып, еліміз демократиялық қайта құру рельсіне тұрып өркениеттік, нарықтық экономикалық күшті мемлекет құруда маңызды қадамдар жасады.

Біздің қоғам бірінші қадамдар жасап қатаң әкімшілік регламентациядан демократиялық билік құруға кірісті. Әр сайлауда қазақстандық сайлаушылар еркін дауыс беру тәжірибесін алып, саяси үрдістерге қатысады. Еліміз электоралдық циклді аяқтап келеді деп айтуға болады, қазір біз жаңа кезең алдында тұрмыз. Табысты ілгері даму едәуір шамада сайлау жүйесін жетілдіру, сайлау туралы заң сапасын арттырумен байланысты.

Өркениетті, демократиялы қоғамда саяси процеске қатысудың негізгі түріне сайлау жүйесі жатады. Сайлау арқылы азаматтар мемлекеттің өкілетті, заң, сот, атқару органдарын қалыптастыруға қатысады. Ол азаматтардың саяси құқығының жүзеге асырылуын білдіреді.

Сайлау барысында халықтың қалауы бойынша басқарушы элита алмасады, билік бір қолдан екіншілерге бейбіт жолмен беріледі. Сонымен қатар ол халықтың басқарушы элита өз жұмысын қалай атқарып отырғандығына бақылау жасау мүмкіндігін де береді. Сайлау жүйесі деп өкілетті және басқа мемлекеттің сайланбалы билік органдарын құру жолдарын, түрлерін, әдіс-тәсілдерін анықтайтын, тәртіпке келтірілген нормалар, ережелер жиынтығын айтады. Жалпы алғанда сайлау жүйесіне мемлекеттік қызмет орнына үміткерлерді (кандидаттарды) ұсынудың тәртібі, процесі және негізгі принциптері, оны ұйымдастыру, материалдық жағынан қамтамасыз ету, сайлаушылармен жұмыс жүргізу және т.б. шаралар кіреді.

Айтарымыз, шет елдердегідей 1994 жылғы сайлаудан бастап Қазақстанда өткізілген сайлауларда коммуникациялық технологиялардың пайдаланылуы халықтың әлеуметтік жағдайларына айтарлықтай орасан зор әсері де болды. Барша сайлауларда әлеуметтік - экономикалық жағдайдың қиындығына байланысты технологияны қолданған депутаттар мен партиялардың көпшілігі стратегиясын жасағанда халықты экономикалық дағдарыстан шығару және әлеуметтік қорғауды жақсарту мәселесін басты мәселе ретінде сайлау тұғырнамасына енгізді. [3, 101б].

Байқағанымыздай шет елдерде де, елімізде де сайлау өткізуді ұйымдастырудың маңызы өте зор. Оны өткізуде Орталық сайлау комиссиясы дауыс беретін уақыт пен орын туралы дауыс беру өткізілетін күнге дейін он күннен кешіктірмей, ал жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүшелерінің сайлауын өткізген кезде бес күннен кешіктірмей сайлаушыларды хабардар етуге тиіс. Орталық сайлау комиссиялары сондай-ақ, үгіт-насихат жұмыстарының

тоқтатылуын қадағалайды. Сайлау кезінде сайлауға түсетін кандидаттардың үгіт-насихат жұмыстары бір күн бұрын аяқталуға тиіс.

Еліміздің енгізіліп отырған бүгінгі жаңалық сайлау институтынд, ол жергілікті жерлерде әкімдерді сайлау. Әкімдер сайлауының артықшылықтары қандай болмақ? Әкімдерді сайлау қажеттігін және оны кейінге қалдыра беруге болмайтындығы бүгінде айшықталды. Осы жолғы ауыл әкімдерін жаппай сайлау – бұл сайлау тарихындағы тұңғыш науқан. Қалың жұрттың пікірінше, жергілікті әкімдерді халықтың сайлауы ең төте жол болар еді. Алайда мұндай бағыттың алдағы уақытта жүзеге асуы да ғажап емес.

Қазақстан Республикасының сайлау жүйесі де, шет елдердегі сияқты уақыт талабына сай өсіп-өркендеуі нәтижесінде сайлаудың халыққа берері молайды. Республика азаматтарының құқықтық сауаттылығы бұрынғыға қарағанда арта түсті. Сонымен қатар, сайлау саясатқа қызығушылықты оятты. Қазіргі кезде сайлау десе, елдің құлағы елең ете қалады. Жалпыға бірдей мүмкіндік туғызатын сайлаудың жариялылықтың арқасында қадірі артты. Біздің елдегі сайлау жүйесі заңдылықтарының тең түрде жүргізілетіндігінің өзі зор жетістік. Қазірдің өзінде кейбір мемлекеттерде әйелдердің даусы жоққа шығарылады. Тек Кувейтте ғана әйелдерде дауыс беру құқығы мүлде жоқ. Бірақ Еуропаның өзінде әйел адамның сайлау құқықтарын жүзеге асыра алмайтын жағдайлары кездеседі. Әйелдердің сайлау құқығы шектелген елдерде кездеседі. Бруней-елдегі билік сұлтанның қолында шоғырланған. Бруней парламентіне сайлау тоқтатылды, парламентшілерді Сұлтан тағайындайды. Жергілікті сайлау өткізіледі, әйелдер 18 жастан бастап ер адамдармен тең дәрежеде дауыс беруге құқылы[4, 796].

Сауд Арабиясы-абсолютті монархия. Жергілікті сайлауда әйелдердің де дауыс беру құқығы жоқ. Алғаш рет Сауд Арабиясындағы жергілікті сайлау 2005 жылы өтті. Оларға әйелдер қатысқан жоқ. 2009 жылы әйелдердің сайлау құқығы енгізіледі деп күтілген[5], алайда заңнаманы өзгерту әлі жүргізілген жоқ[5]. 2011 жылы әйелдерге 2015 жылдан бастап сайлауға қатысуға рұқсат беру туралы жарияланды [5].

Біріккен Араб Әмірліктері-ерлер мен әйелдер үшін шектеулі сайлау құқығы. 2011 жылғы сайлауда азаматтардың (ерлер де, әйелдер де) жалпы санының шамамен 12% - ы ғана дауыс беруге қатысу құқығына ие болды[5].

Ватикан-Қасиетті Тақ басқаратын абсолютті теократиялық монархия [5]. Қолында абсолютті заң шығарушы, атқарушы және сот билігі шоғырланған Қасиетті Тақтың егемендігі-Кардиналдар өмір бойы сайлайтын Рим Папасы. Кардинал тек ер адам бола алатындықтан, әйелдердің сайлау құқығы жоқ. Өзге мемлекеттермен салыстырғанда елімізде адам құқықтарын қорғауға бағытталған шаралар халыққа жасалған жағдаймен пара-пар.

Библиографиялық тізім:

1 Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М. В. Баглая, д. ю. н., проф. Ю. И. Лейбо и д. ю. н., проф. Л. М. Энтина. — М.: Норма, 2004. — 832 с.

2 Конституционное право зарубежных стран [Электронный ресурс] : учеб. пособие / авт.-сост. В. В. Богатырев ; Владим. гос. ун-тим. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир : Изд-во ВлГУ, 2024. –279 с.

3 Амандыкова С. К., Становление доктрины конституционализма в Казахстане: автореферат /С. К. Амандыкова.- Алматы: ТОО "Комплекс", 2005.- 52 с.

4 Комиссаров. Выборы в мире: избирательные цензы. И.Б. Борисов А.Г., Головин А.В., Игнатов, Ю.Ю. — Справочно-аналитический сборник. — Москва: РОИИП, 2015. — 336 с.

5 Женское избирательное право. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

*****

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӘЛЕМДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БАСҚАРУ НЫСАНЫ

*Бейсембай Н.С., 2 курс, 7М04201 Құқықтану, экономика және құқық факультеті
Нұрмағанбет Е.Т., з.ғ.к., PhD докторы, доцент.*

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Республика қазіргі уақытта ең танымал басқару нысаны. Бұл мақалада біз республиканың қалыптасуының түрлі кезеңдеріндегі түрлері мен ерекшеліктерін, оған тән проблемалар мен оларды шешу тәсілдерін қарастырамыз. Жұмыстың мақсаты республиканың қалыптасуын, сондай-ақ оның қазіргі әлемдегі жағдайын талдау болып табылады.

Республикалық басқару нысаны 140-тан астам елді қамтып, әлемде жетекші орынға ие. Алғашқы республикалар Афины және Спарта сияқты демократиялық және аристократиялық үлгілерді қоса алғанда, Антикада пайда болды. Феодалдық кезеңде республика, мысалы, Венеция және Новгород сияқты қалалық сипатта болды. Республикалық форма президенттік, парламенттік және аралас жүйелер ұсынған буржуазиялық кезеңде кеңінен танымал болды.

Әртүрлі авторлар басқарудың республикалық нысанын қалай анықтайтынын қарастырып көрелік. В.К.Бабаевтың пікірінше, республика (лат., res - іс, publicus - қоғамдық) мемлекеттік биліктің жоғары органдарын халық немесе таңдаушылардың арнайы алқалары сайлайтын басқару нысаны болып табылады [1].

Морозова А. С., Колоткин О. А. және Ягофарова И. Д. Республиканы мемлекеттік биліктің барлық жоғары органдары, мемлекет басшысын қоса алғанда, белгілі бір мерзімге халық сайлайтын басқару нысаны ретінде айқындайды [2].

Көріп отырғанымыздай, авторлардың көпшілігінің республика анықтамасына қатысты пікірі үйлесімді. Қысқаша қорытынды жасайық, республика - мемлекеттік биліктің жоғары органдарын парламент сайлайтын немесе қалыптастыратын басқару нысаны.

Басқарудың республикалық нысаны бірнеше түйінді белгілермен сипатталады. Негізгілерінің бірі мемлекет басшысының, парламенттің және басқа да мемлекеттік органдардың сайлануы болып табылады, бұл халықтың билік көзі болып табылатынын білдіреді. Нәтижесінде билік органдары өз өкілеттіктерін орындауға жауапты болады.

Түріне қарай республикаға тән белгілер бар. Республиканың үш түрін ажыратады: президенттік, парламенттік және аралас.

Президенттік республикада халық сайлайтын президент мемлекет басшысының да, үкімет басшысының да рөлін атқарады. Оның парламентті таратуға өкілеттігі жоқ, ал парламент үкіметке сенімсіздік білдіре алмайды. Мемлекет басшысының заңдарға veto қою құқығы және заң шығару бастамасы құқығы бар. Президенттік республиканың жарқын мысалы - басқарудың осы түрі пайда болған АҚШ [3]. Иә, сондай-ақ Қазақстан Республикасын республикалық басқару формасына жатқызуға болады. Қазақстан Республикасы — президенттік республика, онда мемлекет басшысы, яғни президент, халықтың дауыс беруі арқылы сайланады. Парламент екі палатадан тұрады, және ол заң шығару функцияларын атқарады. Сонымен қатар, Қазақстанда азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге бағытталған демократиялық институттар мен механизмдер бар.

Парламенттік республика жоғары биліктің парламентке тиесілі болуымен, ал президенттің нақты өкілеттіктері болмауымен сипатталады және оны парламент немесе арнайы алқа сайлайды. Үкімет парламент арқылы қалыптасады және парламенттегі көпшіліктің қолдауына ие болғанша билікте қалады, ал сайлауда жеңіске жеткен партия көшбасшысы үкімет басшысы болады. Көптеген парламенттік республикалар 20 ғасырда

пайда болды, бірақ алғашқылардың бірі Франция болды, онда 19 ғасырдың соңында президент парламент болып сайланды.

Аралас республика парламенттік та, президенттік те белгілерді біріктіреді, президент биліктің қандай да бір тармағына жатпайды. Үкіметті президент та, парламент те құрады, демек үкімет екеуі алдында да жауапты. Аралас республиканың мысалы ретінде 1919 жылдан 1933 жылға дейін Германиядағы Веймар республикасын келтіруге болады.

Қазіргі қоғамдағы республикалық басқару нысанының ерекшеліктері неде? Ежелгі республикалар құлдық жүйесіне негізделгені белгілі, онда тек еркін азаматтар ғана құқыққа ие болған. Мысалы, Афинада халықтың едәуір бөлігі ешқандай құқығы жоқ және меншік ретінде қарастырылатын құлдардан тұрды. Басқа полистерден келген әйелдер мен көшіп-қонушылардың саяси құқықтары да шектелді; биліктің жоғары органы болған Халықтық жиналысқа тек еркін азаматтар ғана қатыса алады. Қазіргі заманда көптеген республикаларда билік көзі болып референдум және еркін сайлау арқылы, сондай-ақ мемлекеттік және жергілікті билік органдары арқылы өз құқықтарын іске асыра алатын халық саналады. Ежелгі замандағыдай қазіргі заманда айтарлықтай шектеулер байқалмайды.

Антиктегі республикалардан айырмашылығы, қазіргі заманғы республикалардың Конституциясы бар, онда конституциялық құрылыстың негіздері, азаматтардың құқықтары мен бостандықтары және т.б. бекітіледі. Республикалық басқару нысанын конституциялық тұрғыдан бекітудің маңызы зор, сол арқылы мемлекеттегі басқару нысаны мен азаматтар мен биліктің өзара іс-қимылы орнығады ғой.

Қазіргі қоғамдағы республикалық басқару нысанының ерекшеліктері мыналар:

1) Халықтың билігі: Республикалық басқару нысанында билік халыққа тиесілі, және халық өз өкілдерін сайлау арқылы билікке қатысады.

2) Сайлау жүйесі: Республикаларда сайлау жүйесі арқылы азаматтар өздерінің өкілдерін, президенттерін және жергілікті билік органдарын таңдайды.

3) Заңның үстемдігі: Республикалық басқару нысанында заңдар барлық азаматтарға бірдей қолданылады, және билік органдары заң шеңберінде әрекет етуі тиіс.

4) Саяси плюрализм: Республикаларда бірнеше саяси партиялар мен қозғалыстардың болуы, азаматтардың әртүрлі пікірлерін білдіру мүмкіндігі бар.

5) Азаматтық құқықтар мен бостандықтар: Республикалық басқару нысаны азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған, және оларды жүзеге асыру үшін заңнамалық негіздер бар.

6) Жауапкершілік: Билік органдары халық алдында жауапты, және олар халықтың мүддесін қорғауға міндетті.

7) Демократиялық институттар: Республикаларда демократиялық институттар, мысалы, парламент, сот жүйесі, және жергілікті өзін-өзі басқару органдары бар.

Бұл ерекшеліктер республикалық басқару нысанының демократиялық және азаматтық қоғамды дамытуға бағытталғанын көрсетеді.

Осылайша, қазіргі заманғы республикаларда азаматтар ежелгі республикалармен салыстырғанда өз құқықтарын жүзеге асыруда соншалықты шектелмейді.

Басқарудың осы түрінің көптеген артықшылықтарына қарамастан, оның өз кемшіліктері де бар. Проблемалардың бірі азаматтардың көпшілігін мәжбүрлеусіз елдің саяси өміріне белсенді қатысуға тартудың күрделілігі болып табылады, өйткені көпшілік өз еркімен саясатпен айналысуға тілек білдірмейді. Нәтижесінде, мемлекет адамдардың саясатқа деген қызығушылығының жоқтығын байқай отырып, олардың құқықтары мен бостандықтарын елемей, мысалы, мемлекеттік істерді басқаруға қатысу құқығы сияқты саяси құқықтарға қол жеткізуді шектей отырып, бұл құқықтар формальды түрде бекітіледі. Қоғамды мемлекет саясатына және басқаруына тарту деңгейін, сондай-ақ құқықтық сауаттылық деңгейін арттыру маңызды. Қоғам мен мемлекеттің жағдайы соларға байланысты екенін адамдарға жеткізу қажет.

Сондай-ақ, республикалық басқару нысаны кезінде билік белгілі бір мерзімге сайланатыны белгілі. Айта кетейік, мемлекет басшысының орташа өкілеттік мерзімінде (4-7

жыл) олар жүргізіп отырған саясатты құрайтын қандай да бір идеяларды, жобаларды іске асыру әрдайым мүмкін бола бермейді. Сайланбалы лауазымды адамдар ұзақ мерзімді проблемаларды шешуге емес, келесі сайлау циклінде сайлаушылар үшін тартымды қысқа мерзімді мақсаттар мен саясатқа артықшылық бере алады. Бұған жол бермеу үшін ұзақ мерзімді мақсаттарға басымдық берілуіне бақылау орнату қажет.

Республикада сайлау өткізу кезінде едәуір қаржы ресурстары жұмсалады. Мысалы, Қазақстан Республикасында Орталық сайлау комиссиясының президенттік сайлауды ұйымдастыруға жұмсалатын шығыны миллиард теңгеге жетуі мүмкін. Бұл қаражат сайлау процесінің түрлі аспектілеріне, соның ішінде сайлау учаскелерін дайындауға, сайлау комиссияларының мүшелерін оқытуға, ақпараттық науқандарға және сайлау кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталады. Сайлауға кететін шығынның жоғары болуы барлық азаматтар үшін сайлау процесінің ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін шығыстарды оңтайландыру және сайлау өткізудің неғұрлым тиімді тәсілдерін іздеу қажеттігі туралы талқылау тудырады. АҚШ-тағы сайлаудың жалпы құны 2024 жылы бірнеше миллиард доллар деңгейінде болады деп күтілуде. Бұл шығыстар кандидаттардың науқандарын қаржыландыруды, жарнамалауға, сайлауды ұйымдастыруға, сондай-ақ қауіпсіздік пен логистиканы қамтамасыз етуге арналған шығыстарды қамтитын болады. Бұл қаражаттың едәуір бөлігі жеке донорлардан, комитеттер мен партиялық ұйымдардың саяси әрекеттерінен түсетінін атап өту маңызды. 2024 жылғы сайлау АҚШ тарихындағы ең қымбат сайлау болады деп күтілуде, бұл жоғары бәсекелестік пен үгіт үшін цифрлық платформаларды белсенді пайдаланумен байланысты.

Көптеген елдерде сайлауға арналған шығыстардың өсуі байқалады. Бұл проблеманы шешу үшін шығындар барынша аз болатындай етіп, мысалы, баспа үгіт материалдары мен жарнамалық іс-шараларға белгіленген сомаларды белгілей отырып, сайлау алдындағы науқандарды ұйымдастыруға болады.

Қорытындылай келе, қазіргі заманғы әлемдегі басқарудың республикалық нысаны көптеген мемлекеттер ұмтылып отырған өзіндік «идеалды» білдіре отырып, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге неғұрлым демократиялық және әділетті көзқараспен сипатталады. Республикалар өз даму процесінде кездесіп отырған проблемалар мен кемшіліктерге қарамастан, оларды еңсеруге немесе едәуір азайтуға болады.

Библиографиялық тізім:

1. Керимов Д.А., Проблемы общей теории права и государства, 2005. – С. 266.
2. Бабаев В.К., Теория государства и права, 2024. – С. 620.
3. Островская В.Н., Эволюция государственного управления в зарубежных странах, 2014. – С. 123.
4. Авдеев Д.А., Республиканская форма правления: проблемы классификации и идентификации // Современное право. № 4, 2011. - С. 8.
5. Колоткина О.А., Морозова А.С., Ягофарова И.Д. Теория государства и права, 2021. – С. 406.
6. Хропанюк В.Н. Теория государства и права, 2022. – С. 381.

*****

УДК 342.3

МОНАРХИЯЛЫҚ БАСҚАРУ НЫСАНЫ БАР МЕМЛЕКЕТТЕРДЕГІ ПАРЛАМЕНТТІҢ БАҚЫЛАУ ФУНКЦИЯЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

*Бейсембай Н.С., 2 курс, 7М04201 Құқықтану, экономика және құқық факультеті
Нұрмағанбет Е.Т., з.ғ.к., PhD докторы, доцент.*

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақалада конституциялық немесе парламенттік монархиясы бар мемлекеттердегі парламенттердің бақылау функцияларының модельдерін жинақтау мақсатында бірқатар конституциялық актілерге жалпылама талдау жүргізілді. Мақалада конституциялық құрылым негіздерінің призмасы арқылы ұсынылған парламенттік бақылаудың негізгі модельдері ашылады: ағылшындық парламенттік бақылау моделі; бақылаудың «скандинавиялық моделі»; парламенттік бақылаудың «азиялық моделі».

Парламенттің бақылау функцияларын кез келген мемлекетте іске асыру мемлекеттік биліктің заң шығарушы органында азаматтық қоғамды білдіретін адамдардың белсенді позициясына бағдарлануды ескере отырып, өзінің ерекше моделін әзірлеуді көздейді, осы қоғамның мемлекеттік басқаруды жетілдіруге шынайы мүдделілігінің жай-күйі мен дәрежесін сипаттайды. Парламенттің басқа да мемлекеттік билік органдарына, бірінші кезекте атқарушы органдарға қатысты бақылауының мақсаты - биліктің түрлі тармақтарының өзара қарым-қатынастарында «тежеу және тепе-теңдік» қағидатын іске асыру. Әлемде 30-дан сәл асатын монархиялық басқару формасы бар мемлекеттер де ерекшелік емес. Бұл мемлекеттерде монархтың билігі Конституциялық шеңбермен едәуір шектелген, өйткені лауазымды тұлғаларды әртүрлі мемлекеттік органдардың құрамына тағайындау, осы адамдардың жауапкершілігі және конституциялық монархиялардағы бірқатар басқа мәселелер парламенттік бақылау қағидатына негізделген.

Парламенттік монархиялардағы парламенттік бақылау моделіндегі негізгі жалпы ерекшелік - олардың конституциялық-құқықтық актілерінде конституциялық-құқықтық жауапкершілік институтының толық бекітілмегендігі. Конституциялық жауапкершілік шараларын қолдану, А.В.Чепус өзінің монографиясында дұрыс атап өткендей, "мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын жүзеге асыру, яғни конституциялық жауапкершілік субъектісі бастан кешірген мәжбүрлеу сипатындағы кейбір құқықтық айыру немесе қолайсыз салдарлар бар. Саяси жауапкершілікті емес, Конституциялық жауапкершілікті қолданған кезде әңгіме заңды нормаларды бұзу туралы болуы керек, онсыз Конституциялық жауапкершілік шараларын іске асыру мүмкін емес" [1].

Монархиялық мемлекеттердегі парламенттік бақылаудың келесі мәні құқықтық байланыс немесе тараптың құқық нормаларын, ал кейбір жағдайларда әлеуметтік және моральдық нормаларды бұзуы салдарынан парламенттің үкіметпен немесе атқарушы биліктің жекелеген мүшелерімен қатынастарында туындайтын жағдай болып табылады. Нәтижесінде адамға немесе бүкіл үкіметке негативті жауапкершілік қолданылады, оны мемлекеттік немесе қоғамдық (парламент мүшелері сайланған адамдар болғандықтан) айыптауға ұшыратады. Бұл жағдайда парламенттік бақылау мемлекеттік-мәжбүрлеу шараларын қолданудан немесе бұзылған құқықтық тәртіпті қалпына келтіруден көрінетін құқық немесе мораль нормаларын тиісінше орындамау немесе бұзу нәтижесінде туындайтын белгілі бір теріс салдардың туындауына байланысты конституциялық-құқықтық жауапкершілік шарасы болып табылады. Сондықтан «сыртқы жағынан жауапкершілік олардың әлеуметтік нормалар мен құндылықтарға, қоғамның, ұжымдар мен жеке тұлғалардың мүдделеріне сәйкестігі немесе сәйкессіздігі тұрғысынан әрекет пен оның салдарын талдау арқылы жүргізілетін жүйелі байланысты іс-әрекеттер, актілер, рәсімдер түрінде көрінеді» [2].

Парламенттің қандай да бір мемлекеттегі бақылау функциялары өзара байланысты элементтер жүйесін қамтитын нормативтік актілерде іске асырылады, олардың талдауына біз парламенттердің монархиялық мемлекеттердегі бақылау функцияларының моделін одан әрі іс жүзінде қарастыратын боламыз.

Конституциялық монархияның классикалық және көне формаларының бірі болып Англия табылады. Бұл монархияның ерекшелігі - жазбаша Конституцияның болмауы ғана емес, сонымен бірге монархтың нақты мемлекеттік билігінің өкілді биліктің бақылауындағы атқарушы билікке ауысуы. Мұның түсіндірмесі бізге қауымдар палатасының үкіметті

құрудың қалыптасқан тәжірибесінде көрінеді. Англияда үкімет басшысын тағайындауды тек монарх жүзеге асырады. Алайда, бұл таңдау парламент мүшелерінің көпшілігінің қолдауына ие адамға байланысты. Мұндай тұлға қауымдар палатасына өткен және парламенттік көпшілікке ие партияның жетекшісі болып табылады. Үкімет құрамын қалыптастыруды премьер-министр жүзеге асырады. Ресми түрде министрлерді тағайындау және ауыстыру патшайымның құзыреті болса да, конституциялық келісім мен қалыптасқан көпжылдық тәжірибеге сәйкес, монарх министрлерді тағайындау кезінде премьер-министрдің кеңесі бойынша әрекет етуі тиіс.

Үкіметтің парламенттік жауапкершілігі - бүкіл бақылау жүйесінің өзегі [3]. Англиядағы атқарушы билікке Парламент тарапынан, атап айтқанда Қауымдар палатасы тарапынан парламенттік бақылау кез келген парламент мүшесінің кез келген министрге нақты мәселелер бойынша сұрақтар қоюға құқығы бар екендігіне байланысты. Республикалық басқару нысанындағы мемлекеттерде бұл рәсім депутаттық сұрау деп аталады және бұрын қаралған мемлекеттердің барлық дерлік конституцияларында бекітіледі. Республикаларға да, монархияларға да тән бұл бақылау түрі Ағылшын құқығында үкіметтік саясаттың нақты мәселелерін талқылауға келіп тіреледі. Бұдан басқа, парламентарийлер жекелеген жағдайларды тергеу үшін тергеу комитеттерін тағайындау туралы ұсыныстарға түзетулер енгізуге құқылы. Алайда, аталған салаларда үкімет пен ханшайымға ықпал ету мүмкіндігіне ие бола отырып, Қауымдар палатасы іс жүзінде санкциялардың нақты қолданылуынан айырылғанын атап өтеміз.

Ағылшын парламенттік бақылауының негізі үкіметтің парламенттік жауапкершілігінің құрылған жүйесі болып табылады. Үкіметтің жауапкершілігі ұжымдық болып табылады, бұл қалыптасқан конституциялық әдет-ғұрыппен расталады [4]. Бір министрге қарсы басталған сенімсіздік вотумы әдетте бүкіл үкіметке сенімсіздік таныту болып саналады. Республикалық басқару нысанындағы көптеген елдерден айырмашылығы сенімсіздік дауысының нақты құқықтық негіздері жоқ және ол тұтастай алғанда қоғамдастықтар палатасының үкімет жүргізіп отырған саясатты мақұлдамауына да, қандай да бір жеке шараны немесе іс-қимылды қолдамауына да қатысты болуы мүмкін. Парламенттік жауапкершілік үкіметтің Парламент қабылдаған шаралармен келіспеушілігі немесе Қауымдар палатасының белгілі бір мәселе бойынша дауыс беруі кезінде үкімет келіспеушілік жағдайында да туындайды.

Осылайша, сенімсіздік дауысы Англиядағы атқарушы биліктің парламенттік бақылау нысаны ретінде қауымдар палатасы іске асыратын шаралардың бірі болып табылады. Бұл ретте «сенімсіздік вотумына құқықты теріс пайдаланудан» қорғаудың белгілі бір нысанында үкіметтің тағылған айыптардың маңыздылығын, сондай-ақ тұтастай алғанда бүкіл үкімет үшін салдарын дербес айқындауға құқығы бар.

Англияда парламенттік бақылаудың басқа шарасы депутаттық сауал болып табылады, соған сәйкес министрге сұрақ қойғысы келетін депутат палатаға оның мазмұны туралы жазбаша хабарлама беруі тиіс. "Егер депутат жазбаша жауап алғысы келсе, ол жеті күн бұрын, ал ауызша жауап алғысы келсе, екі күн бұрын ұсынылады. Депутаттың осы мерзім өткенге дейін өз сұрағына жауап талап етуге құқығы жоқ. Депутат министрге кез келген мәселені ұсына алмайды. Спикер депутаттың мәселесін, оны жарамсыз деп есептей отырып, қабылдамауға құқылы. Әдетте, сыртқы және ішкі істер, қорғаныс, қазынашылық ведомстволарының саласына қатысты мәселелер бөлінеді".

Шведиядан алынған омбудсмен институты ағылшын практикасына әкімшілік істері жөніндегі парламенттік уәкіл (Parliamentary Commissioner for Administration) ретінде кірді. Парламенттік уәкілдің негізгі міндеті - азаматтардың министрліктердің іс-әрекеттеріне шағымдарын қарау, сондай-ақ азаматтардың лауазымды тұлғалардың іс-әрекеттеріне шағымдарын тексеру. Бұл ретте оның қызметі бәрін қамтымайды, тек тізімі құқықтық актілерде қамтылған министрліктермен ғана шектеледі.

Осылайша, жазылған конституциясыз, Англияда парламенттік бақылаудың пәрменді тетігі қалыптасты, ол үкіметтің өзіне де, министрлерге де қатысты теріс немесе оң

санкцияларды қолдану формаларының вертикалін қамтиды. Бұл вертикаль ағылшындардың ойы бойынша парламенттік көпшілікке сүйенуі тиіс үкіметті қалыптастыру рәсімінен тұрады.

«Парламенттік бақылауды тұрақты дамыту есебінен заңнамалық билікті, оның ішінде парламенттік монархияларды жан-жақты нығайту моделін таңдау бірқатар еуропалық мемлекеттерді басқа мемлекеттерден, атап айтқанда, Азия, Америка, Африка, сондай-ақ Шығыс Еуропа мемлекеттерінен және бұрынғы КСРО елдерінен едәуір ажыратады» [5]. Сондықтан Дания, Норвегия, Швеция және жартылай Бельгия сияқты елдер үшін парламенттік бақылаудың конституциялық үлгісі өте жақын болды. Бұл елдер үшін парламенттік бақылау атқарушы биліктің қызметін, атап айтқанда оның қаржылық құрамдас бөлігін бақылау жүйесі арқылы іске асырылады.

Дания, Норвегия, Швеция және Бельгия үшін үкіметтік органдарға қатысты парламенттік бақылау мынадай тәсілдермен жүзеге асырылатыны ортақ болып табылады:

1. Үкіметтің жаңадан сайланған парламент алдындағы жалпы есебі арқылы. Аталған есеп Фолькетингте жалпы пікірталас тақырыбына айналады (Дания Конституциясының 38-бабы).

2. Парламенттің арнайы бақылау органдарын құруы - қандай да бір мәселелер бойынша үкіметтің жұмысын қадағалайтын парламенттік комитеттер.

3. Үкіметке сенімсіздік білдіру. Дания Конституциясының 15-бабы «Егер Фолькетинг оған сенімсіздік білдірсе, министр отставкаға кетеді».

4. Аталған адамдар баяндамалар мен жауаптар түрінде түсініктемелер беретін үкімет мүшелеріне адрестік сұрақтар. Швецияда бұл рәсім «үкімет жұмысына парламенттік мониторингті жүзеге асыру» деп аталады.

5. Үкіметке ұсыну. Швецияда нақ осы Конституциялық комиссияға министрлердің өздерінің қызметтік міндеттерін орындауын тексеру және үкіметте істің жүргізілуін бақылау міндеті жүктелген.

6. Үкімет мүшелеріне, үкімет басшысына және атқарушы биліктің құрамына кіретін басқа да адамдарға бағытталған мәселелер (интерполяция рәсімі).

7. Омбудсмен институты (скандинавиялық елдерге тән). Омбудсмен соттың немесе басқару органының отырыстарына қатыса алады және осы органдардың хаттамалары мен құжаттарына қол жеткізе алады. Прокуратура органдарының омбудсменге оның өтініші бойынша көмек көрсетуге тікелей міндеті бар.

8. Қаржылық бақылау. Мәселен, Швецияда мемлекеттік қаражат Риксдаг белгілегеннен өзгеше жұмсалуды мүмкін емес, бұл ретте Үкімет мемлекеттік бюджеттің жобасын Риксдагқа жібереді. Риксдагтың уәкілеттігінсіз Үкіметтің заемдар туралы келісімдер жасасуға немесе өзгеше түрде мемлекетке экономикалық міндеттемелер жүктеуге құқығы жоқ екендігі ерекше ескертіледі.

9. Парламенттік тыңдаулар, парламенттік комитеттердің отырыстары, БАҚ-тағы сұрақтарға жауап бере отырып дебаттар мен сессиялар өткізу (теледидар және баспа басылымдары, сондай-ақ осы басылымдардың электрондық нұсқалары)

10. Импичмент рәсімі.

11. Билік басындағы тұлғаға қатысты парламенттік бақылау. Мысалы, Норвегия Конституциясының 11-бабына сәйкес, Король Корольдікте қалуы тиіс және Стортингтің келісімінсіз қатарынан 6 айдан артық оның шегінен тыс бола алмайды. Өзге жағдайда ол Коронаға құқығынан айырылады (11-бап).

Осылайша, қаралған мемлекеттерде парламенттік бақылау мемлекеттердің заңдарын қатаң сақтау шеңберінде атқарушы билік пен оның мекемелерінің іс-қимылы мақсатында жүзеге асырылады. Парламент үкімет жүргізіп отырған саясатқа қатысты қоғамдық пікірді жеткізуші болып табылады, өйткені қаралатын мемлекеттердің парламенттеріне сайлау демократиялық жолмен - сайлау арқылы, ал үкімет жоғарыда аталған барлық елдерде жүзеге асырылады. (тұтастай алғанда барлық конституциялық монархияларда) коалициялық немесе парламенттік көпшілік қалыптастырады, бұл өз кезегінде «бақылаудан шыққан»

министрлерге парламенттік нысандар түріндегі теріс салдарды қолданудың пәрменді тетіктерімен үкіметке кіретін партия мүшелеріне бейресми, бірақ өте пәрменді партиялық бақылау жасайды.

Сондықтан парламенттік монархиялар үшін ортақ белгі: Ұлыбритания, Нидерланды, Бельгия, Дания, Норвегия, Швеция, Испания, Андорра, Гренада, Жапония, Канада, Австралия, Жаңа Зеландия, Сент-Винсент және басқалары, бақылау заң шығарушы биліктің қандай да бір жүйелі жұмысы ретінде түсінілмейтіндігі болып табылады немесе ол арнайы құрған мекемелерді, ал үкімет пен мекемелердің барлық өкілеттіктері мен функциялары бойынша жұмысын талдау мақсатында тұрақты жүргізілетін мониторинг ретінде. Барлық парламенттік монархиялар үшін екінші біріктіруші белгі: сенімсіздік дауысы; айыптау қарары; парламенттік сұрау салулар; үкімет мүшелерінің жауаптары мен баяндамаларын; қаржылық бақылау.

Монархиялық мемлекет ретінде Жапония 1947 жылы өз конституциясын қабылдап, онда Императордың номиналды функциясы мен парламенттің күшті билігін бекітті. Бұл ретте бірқатар Еуропалық елдерге қарағанда, Жапонияда парламент Императорға ешқандай әсер ете алмайды. Алайда парламент Үкіметке немесе Кабинетке бірқатар бақылау функциялары түрінде тікелей ықпал етеді.

Жапония Конституциясы атқарушы билікті жүзеге асыру кезінде Кабинет Парламент алдында ұжымдық жауапкершілікте болады (Жапония Конституциясының 66-бабы), ал Палаталардың әрқайсысы (Өкілдер палаталары мен Кеңесшілер палаталары) мемлекеттік басқару мәселелері бойынша тергеуді жүзеге асыруға құқылы және бұл ретте куәгерлердің келуі мен айғақтарын, сондай-ақ қандай да бір құжаттарды талап етуге құқылы деп бекітеді.

Жапония парламентінде парламенттік бақылаудың әртүрлі нысандары бар, бұл ретте импичмент негізгі және ең пәрменді нысандардың бірі болып табылады. Жапония Конституциясының 64-бабына сәйкес, Парламент лауазымынан шеттету туралы іс қозғалған судьяларға қатысты бұзушылықтарды импичмент тәртібімен қарау үшін екі палата мүшелерінің арасынан сот құрады. Бұл жағдайда парламентте атқарушы билікке ғана емес, сот билігіне де, атап айтқанда судьяларға да қатысты бақылау өкілеттіктері бар. Бұл Жапониядағы парламенттік бақылаудың ерекшелігі. Парламенттік бақылауды аталған елде атқарушы билік те, сот билігі де келісілген құқықтық шеңберде жүзеге асырады, өйткені «істерді импичмент тәртібімен қарауға қатысты мәселелер заңмен реттеледі» (64-бап).

Осылайша, Жапония, Бутан және Таиландтан басқа парламенттік бақылаудың азиялық үлгісі туралы сөз қозғауға болады. Бұл елдерде бақылау функцияларын сипаттай отырып, парламенттің өкілеттіктері барынша егжей-тегжейлі бекітілген. Мысалы, Таиландта Премьер-министрді тағайындауды одан әрі Парламенттің мақұлдауымен Король жүргізеді, бұл ретте Премьер-министр бапқа сәйкес тағайындалған Өкілдер палатасының депутаты болуға тиіс.

Қорытындылай келе, парламенттік бақылаудың талданған үлгілері, тұтастай алғанда, осындай бақылауды ұйымдастырудың шетелдік тәжірибесі қазақстандық парламенттік тәжірибеде тиісті институтты жетілдіру мақсатында біздің елімізде үлкен мәнге ие болуы мүмкін.

Конституциялық монархия жүйесінде парламенттік бақылауды құрудың бүкіл әлемдік тәжірибесін саяси режиммен байланысты үш типке бөлу дәстүрге айналды. Бірінші үлгі - ағылшын тілі, онда конституциялық монархия өз нысаны бойынша парламенттік республикаға өте жақын. Екінші үлгі парламент пен монархтың заң шығару, ал ішінара атқарушы билік саласында бірдей құзыреті болуымен байланысты, өзара бақылау мен тежеуді жүзеге асырады. Үшінші түрі - «монархиялық конституционализм». Онда монархтың парламентке қарсы коалициясы толық көлемде іске асырылды. Негізінен парламенттік бақылаудың барлық үш түрі іске асырылды және Орталық және Шығыс Еуропа мемлекеттерінде ұсынылған.

Менің ойымша, парламенттік бақылауды ұйымдастырудың үш түрінің негізгі параметрлері конституциялық құрылым негіздерінің призмасы арқылы ұсынылуы мүмкін.

Бұл негіздер қазіргі заманғы мемлекеттердің конституциялық актілерінде көрініс тапқан парламенттік бақылаудың практикалық құрамдас бөлігін ғана емес, ғылыми моделін де айқындайды. Сондықтан парламенттік бақылау институтының моделі нормативтік актілерде көрініс тапқан және бекітілген және өзара байланысты элементтер жүйесін қамтиды. Құқықтық актілердің осы призмасы арқылы монархиялық мемлекеттердегі парламенттік бақылаудың қандай да бір нысандары туралы сөз қозғауға болады.

Библиографиялық тізім:

1. Чепус А.В., Теория позитивной юридической ответственности. Монография. М.: Проспект - 2016. - С. 39.

2. Чепус А.В., Теоретико-правовое содержание понятия юридической ответственности как конституционно-правового института. Конституционное и муниципальное право. - 2016. - № 5. - С. 6.

3. Коврякова Е.В., Парламентский контроль: зарубежный опыт и российская практика. М.: ОАО «Издательский дом «Городец»», 2005. – С. 192.

4. Федорова-Кузнецова И.В., Монархическая система власти в современном мире и ее особенности // Общество: политика, экономика, право. 2019. - № 9 (74). - С. 35.

5. Корнилаева А.А., Теория парламентского контроля в контексте принципа разделения властей. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Уфа, - 2002. – С. 24.

*****

УДК 340

ЖАСӨСПІРІМДЕР ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҒЫ: ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Бекеева С.М., 2 курс студенті, Экономика және құқық факультеті

Жумабаева А.М., аға оқытушы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақалада жасөспірімдер құқық бұзушылығының қазіргі қоғамдағы себептері мен салдары қарастырылады. Отбасы, әлеуметтік орта, білім беру жүйесі және жеке психологиялық факторлар құқық бұзушылықтың туындауына әсер ететін негізгі себептер ретінде анықталады. Сонымен қатар, құқық бұзушылықтың алдын алу шаралары мен ұсыныстары ұсынылады, бұл мәселені шешуге бағытталған кешенді тәсілді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығы – қазіргі қоғамдағы өзекті мәселелердің бірі. Бұл құбылыс тек құқық қорғау органдарын ғана емес, бүкіл қоғамды алаңдатады. Жасөспірімдердің құқық бұзушылыққа баруы олардың психологиялық, әлеуметтік және құқықтық жағдайының дұрыс қалыптаспағанын көрсетеді. Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың құқықтары мен міндеттерін қорғауға ерекше көңіл бөлінген. Алайда, олардың құқық бұзушылықтарының алдын алу бағытында әлі де шешілмеген мәселелер көп. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылыққа баруына әртүрлі факторлар әсер етеді. Бұл себептерді жалпы төрт негізгі топқа бөлуге болады: отбасылық, әлеуметтік, білім беру жүйесі және жеке психологиялық факторлар.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығының негізгі себептері [1]:

Отбасының әсері. Отбасы – баланың алғашқы және ең маңызды тәрбиелену ортасы, оның мінез-құлқы мен тұлғалық дамуына негіз қалайды. Отбасындағы жағдай балаға тікелей ықпал етіп, оның психологиялық және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Егер отбасында дұрыс

тәрбие мен қолдау болмаса, бала өз мінез-құлқында қиындықтарға тап болуы мүмкін және құқық бұзушылыққа бару ықтималдығы артады.

Ата-аналардың немқұрайлылығы немесе шектен тыс қатаң тәртібі баланың ішкі әлеміне теріс әсер етеді. Егер ата-аналар балаға жеткілікті көңіл бөлмесе, оның эмоциялық қажеттіліктерін қанағаттандырмаса, бұл баланың өз-өзіне деген сенімсіздігіне және әлеуметтік дағдыларын дұрыс дамытуына кедергі келтіреді. Сонымен қатар, тым қатал тәртіп, баланың іс-әрекеттерін шектеп, оның еркіндігін бұзу балада наразылық тудырып, құқық бұзушылыққа әкелуі мүмкін.

Отбасындағы қақтығыстар, зорлық-зомбылық, ажырасу немесе ата-аналардың арасындағы жиі жанжалдар да баланың психикалық жағдайына теріс әсер етеді. Мұндай жағдайлар балада күйзеліс, алаңдаушылық және қауіптену сезімін тудырады, бұл өз кезегінде агрессия, мінез-құлқы бұзылуына және құқық бұзушылықтың туындауына себеп болуы мүмкін. Балалар ата-анасының арасындағы дау-жанжалдарды көріп, өздерін эмоционалды тұрғыдан қорғаусыз сезінеді, бұл олардың қоғамға деген сенімсіздігін арттырады.

Материалдық қиындықтар мен тұрмыстық кедейлік жағдайындағы отбасылардың балалары да құқық бұзушылыққа бейім болуы мүмкін. Отбасындағы қаржылық қиындықтар, тұрмыс жағдайының төмендігі, ата-аналардың жұмыссыздығы немесе тұрақсыздық балаға қажетті психологиялық және материалдық қолдауды бере алмауы мүмкін. Мұндай жағдайлар балаға теріс әсер етеді, оны қылмысқа, ұрлыққа немесе басқа да заңға қарсы әрекеттерге итермелеуі мүмкін. Қаржылық тапшылық балаларды әлеуметтік белсенділікке тартатын оң әсерді болдырмауы мүмкін, нәтижесінде олар теріс жолға түседі.

Ата-аналардың теріс мінез-құлқы, алкогольдік немесе есірткіге тәуелділігі де баланың құқық бұзушылыққа баруына себеп болуы мүмкін. Егер ата-ана өз баласының алдында заң бұзушылық жасауды қалыпты деп санаса немесе есірткі, алкоголь сияқты теріс әдеттерді балаға көрсетсе, бұл балаға да осындай мінез-құлқыты қабылдауға себеп болуы мүмкін. Алкоголь мен есірткіге тәуелді ата-аналар балаға дұрыс тәрбие беруге қабілетсіз болады, өйткені олар өз мәселелерімен айналысып, баланың қажеттіліктеріне назар аудармайды.

Әлеуметтік орта. Жасөспірімдердің тәртібіне олардың әлеуметтік ортасы да қатты әсер етеді. Мектептегі достар, көршілер және қоғамның жалпы мәдениеті баланың дүниетанымын қалыптастырады. Егер жасөспірім теріс ықпалды ортаға тап болса, құқық бұзушылыққа бару қаупі жоғарылайды. Мұндай орта жасөспірімді теріс мінез-құлқыға итермелейді, оның моральдық құндылықтары мен ережелері бұзылады. Кәмелетке толмағандар құқық бұзушылыққа барғанда, олардың қоршаған ортасының ықпалы жиі негізгі себептердің бірі болып табылады.

Құрбы-құрдастардың ықпалы жасөспірімдер үшін өте маңызды. Бұл кезеңде балалар қоғамдағы орны мен мәртебесін іздеп, өз құрдастарымен тығыз қарым-қатынаста болуға тырысады. Әсіресе, жасөспірімдер көбінесе өздерін топтың бір мүшесі ретінде сезінуге, топ ішінде мойындалуға ұмтылады. Егер бала теріс мінез-құлқыға бейім топтың құрамында болса, құқық бұзушылыққа бару ықтималдығы артады. Құрбы-құрдастардың арасында алкоголь, есірткі пайдалану, ұрлық немесе басқа да заңға қарсы әрекеттер болуы мүмкін. Бұл жасөспірімге кері әсер етеді және оның тәртібінде құқық бұзушылықтар пайда болуы мүмкін.

Қоғамдық бақылаудың әлсіздігі, әлеуметтік орта тарапынан бақылаудың жетіспеушілігі жасөспірімдерге теріс әсер етеді. Егер қоғамда жасөспірімдердің мінез-құлқы мен тәртібіне қатаң бақылау немесе бақылаушы құрылымдар болмаса, олар дұрыс бағыт таба алмай, теріс әрекеттерге бой алдырады. Қоғамның жауапкершілік деңгейі, қоғамда баланың құқығы мен оның мінез-құлқын бақылау тетіктері жеткіліксіз болса, бұл жасөспірімнің заңсыз әрекеттер жасауына жағдай туғызады. Қоғамдық құрылымдардың әлсіздігі, әсіресе, жастарға арналған түрлі қоғамдық мекемелер мен орталықтардың болмауы да теріс әсер етеді. Спорттық, мәдени және шығармашылық орталықтардың жоқтығы немесе қолжетімсіздігі жасөспірімдерге өз уақытын тиімді пайдалану мүмкіндігін шектейді. Бұл балалардың бос

уақытын теріс жолмен өткізуіне себеп болады, және олар өздерін іздеп, теріс әрекеттерге бағытталады.

Әлеуметтік ортадағы келеңсіз жағдайлар жасөспірімдердің құқық бұзушылық жасауына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Егер жасөспірім өзіне қажетті психологиялық және әлеуметтік қолдау таппаса, қоғамнан оқшауланған немесе теріс ортада тәрбиеленсе, оның құқық бұзушылыққа баруы ықтимал. Мысалы, отбасы жағдайы, отбасындағы зорлық-зомбылық, қаржылық қиындықтар немесе эмоциялық салқындық жасөспірімнің мінез-құлқына теріс әсер етіп, оны құқық бұзушылыққа итермелейді.

Білім беру жүйесінің ықпалы. Білім беру жүйесі кәмелетке толмағандардың мінез-құлқын қалыптастыруда, олардың құқық бұзушылыққа баруын болдырмауда маңызды рөл атқарады. Мектептер мен басқа да білім беру мекемелері жасөспірімдердің тек білім алуын ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік, моральдық және адамгершілік құндылықтарды меңгеруін де қамтамасыз етеді. Осы тұрғыдан білім беру жүйесінің дұрыс ұйымдастырылуы жасөспірімдердің құқық бұзушылық әрекеттерінен аулақ болуына ықпал етеді.

Білім беру жүйесінде тәрбие жұмысының жеткіліксіздігі жасөспірімдер арасында құқық бұзушылықтың көбеюіне себеп болуы мүмкін. Мектептерде тәрбие жұмысының ұйымдастырылуы, мұғалімдердің балалармен дұрыс қарым-қатынас орнатуы, сыныптастар арасындағы өзара құрмет пен түсіністікті қалыптастыру маңызды. Егер бұл аспектілер жеткіліксіз деңгейде болса, жасөспірімдер өздерін әлеуметтік жағынан оқшауланған сезініп, теріс мінез-құлыққа бейім болуы мүмкін.

Мектептегі буллинг немесе зорлық-зомбылық – бұл білім беру жүйесінде кездесетін тағы бір маңызды мәселе. Буллингке ұшыраған балалар жиі күйзеліс жағдайында болып, олардың психологиялық және әлеуметтік жағдайы нашарлайды. Бұл өз кезегінде оларды агрессия мен құқық бұзушылықтарға алып келуі мүмкін. Мұндай балалар өздерін қорғансыз сезініп, теріс әрекеттер жасау арқылы өздерінің күшін немесе наразылығын көрсетуге тырысады [2].

Сонымен қатар, мектептегі тәртіптің әлсіздігі немесе бақылаудың болмауы да құқық бұзушылықтың жиіленуіне әкелуі мүмкін. Егер оқушылар арасында тәртіпсіздік, жанжалдар мен сенімсіздік жағдайлары орын алса, бұл олардың мінез-құлқына кері әсер етеді. Мұндай жағдайларда, жасөспірімдер өздеріне көмек көрсететін әлеуметтік ортаны таба алмай, заңға қарсы әрекеттерге бейім болуы мүмкін.

Психологиялық қолдаудың болмауы да білім беру жүйесінің кемшіліктерінің бірі болып табылады. Егер мектептерде арнайы психолог мамандар болмаса немесе олар балалармен дұрыс жұмыс істемесе, жасөспірімдер өздерінің эмоционалдық және психологиялық мәселелерін шешу жолдарын таба алмай, құқық бұзушылыққа барады. Психологиялық көмекке мұқтаж балалар көбіне бұл көмекті мектептен алмайды және өз мәселелерін шешу үшін теріс жолдарды таңдайды [3].

Жеке психологиялық ерекшеліктер. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылыққа баруына жеке психологиялық ерекшеліктер үлкен ықпал етеді. Әрбір жасөспірімнің мінез-құлқы, эмоциялық тұрақтылығы мен тұлғалық қасиеттері оның заңға қайшы әрекеттер жасау ықтималдығын айқындайды. Эмоциялық тұрақсыздық құқық бұзушылықтың жиі себебіне айналады. Көптеген балалар агрессия мен ашушаңдықты басқаруда қиындық көреді, бұл оларды жанжалға итермелейді. Кейбіреулері мазасыздық немесе күйзеліс жағдайында өз эмоцияларын теріс әрекеттер арқылы білдіруге тырысады.

Сонымен қатар, жасөспірімдерде жауапкершілік сезімінің жеткіліксіздігі байқалады. Олар өз әрекеттерінің салдарын толық түсінбеуі немесе заң бұзушылықтың ауырлығын жеңіл қабылдауы мүмкін. Кейбір жағдайларда балалар өз әрекеттерінің қоғамға немесе айналасындағы адамдарға зиянын ескермеуі мүмкін. Тәуекелге бейімділік – тағы бір маңызды фактор. Жасөспірімдер тәуекелге қызығушылық танытып, қауіпті әрекеттер арқылы өздерін сынап көруге немесе адреналин алуға тырысады. Мұндай мінез-құлық көбінесе заңсыз әрекеттерге әкеледі.

Өзін-өзі таныту қажеттілігі де жасөспірімдер үшін маңызды рөл атқарады. Кейбір

балалар құқық бұзушылықты басқалардың назарын аудару немесе өздерін мықты, батыл адам ретінде көрсету құралы ретінде пайдаланады. Мұндай жағдайда олар өз мінез-құлқымен өзгелерге әсер етуді көздейді. Сонымен қатар, тұлғалық бұзылыстар немесе психикалық ауытқулар құқық бұзушылыққа ықпал етуі мүмкін. Мысалы, гиперактивтілік немесе депрессия жағдайындағы балалар өз эмоцияларын бақылауда қиындық көріп, теріс әрекеттерге баруы ықтимал.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының салдары өте ауыр әрі көпжақты болуы мүмкін. Бұл салдарлар жасөспірімдердің жеке тұлғасының дамуына, әлеуметтік бейімделуіне, психологиялық жағдайына және қоғамдағы орнына теріс әсер етеді. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауы түрлі салдарларға әкеледі, оның ішінде әлеуметтік, психологиялық, құқықтық және отбасылық салдарлар айтарлықтай орын алады. Бұл салдарлар жасөспірімдердің тұлға ретінде қалыптасуына, қоғамдағы орнын табуына және болашақта толыққанды өмір сүруіне теріс әсер етеді.

Кәмелетке толмағандардың интернет ойындарына әуестіктігі. Интернет ойындарына шамадан тыс әуестену кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылықтардың көбеюіне әкелуі мүмкін. Мұндай әуестік жасөспірімдердің психологиялық және әлеуметтік дамуында күрделі проблемалар туындатып, заң бұзушылық әрекеттерге итермелейді. Біріншіден, интернет ойындарына тәуелділік жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлық қалыптастыруына ықпал етеді. Қатыгездікке бағытталған ойындар оларды зорлық-зомбылықты қалыпты әрекет ретінде қабылдауға үйретіп, оны шынайы өмірде жүзеге асыруға итермелеуі мүмкін. Екіншіден, ұзақ уақыт ойындарға арнау жасөспірімдерді оқу мен тәртіпке жауапсыздық танытуға алып келеді, бұл қылмыстық әрекеттерге бейімділікті арттырады [4].

Сонымен қатар, интернет ойындары қаржылық құқық бұзушылықтарға әкелуі мүмкін. Кейбір жасөспірімдер ата-аналарының рұқсатынсыз ойындардағы төлемдерге ақша жұмсауға мәжбүр болып, бұл жағдайда ұрлық, алаяқтық сияқты заңсыз әрекеттер жасауға барады. Сондай-ақ, мұндай ойындардағы виртуалды мүлік үшін қақтығыстар шынайы өмірдегі жанжалдарға немесе заң бұзушылықтарға ұласуы мүмкін.

Интернетке шамадан тыс әуестік жасөспірімдерді қоғамнан оқшаулайды, олардың отбасымен, достарымен және мектеппен байланысын әлсіретеді. Бұл әлеуметтік қолдаудың жетіспеушілігі жасөспірімдерді қылмыстық топтарға қосылуға немесе заңсыз әрекеттерді жеке шешім ретінде қабылдауға итермелеуі ықтимал. Осылайша, интернет ойындарына тәуелділік кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық әрекеттеріне баруына себеп болып, олардың болашағына кері әсер етеді. Мұндай салдардың алдын алу үшін ата-аналар, мұғалімдер және қоғам жасөспірімдермен тығыз қарым-қатынаста болуы және олардың бос уақытын тиімді пайдалануға жағдай жасауы қажет.

Әлеуметтік салдарлар. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауы қоғамға әртүрлі әлеуметтік салдарлар әкелуі мүмкін. Құқық бұзушылыққа барған жасөспірімдер қоғамнан оқшаулануы, құрдастарымен қарым-қатынасын жоғалтуы мүмкін, бұл олардың әлеуметтік бейімделуіне кедергі келтіреді. Олар заң алдында жауапкершілікке тартылғанда, қоғамның теріс пікіріне ұшырауы ықтимал. Әлеуметтік қабылдамау, өзіне деген сенімсіздік және қоғамдағы теріс пікір жасөспірімдердің психологиялық жағдайына әсер етіп, болашақта олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуына қиындықтар туғызады. Сонымен қатар, құқық бұзушылық қоғамдағы тәртіпке кері әсер етеді және қауіпсіздік мәселелерін туындатады. Бұл жасөспірімдердің болашақта жұмыс табуы, білім алу мүмкіндіктері мен әлеуметтік мәртебесіне теріс ықпал етіп, олардың толыққанды қоғам мүшесі болуына кедергі жасайды.

Психологиялық салдарлар. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауы психологиялық тұрғыдан да маңызды салдарларға әкеледі. Мұндай әрекеттер жасөспірімдерде психологиялық күйзеліс, депрессия және ішкі дағдарыстарға әкелуі мүмкін. Олар өздерін қоғамнан оқшауланып, «қылмыскер» ретінде сезініп, өзін төмен бағалайды. Бұл өз кезегінде жасөспірімнің өзіне деген сенімсіздігін арттырады. Сонымен қатар, құқық бұзушылықты ақтау әрекеттері олардың психологиялық тұрақтылығын бұзып, теріс мінез-

құлықтың қалыптасуына ықпал етеді. Құқық бұзушылық жасаған жасөспірімдер көбінесе қоғаммен қарым-қатынас орнатуда қиындықтарға тап болып, болашақта психологиялық мәселелер мен әлеуметтік бейімделу мәселелеріне ұшырайды. Бұл олардың толыққанды тұлға болып қалыптасуына теріс әсер етуі мүмкін. Бұған қоса, кейбір жасөспірімдер өздерінің қылмыстық әрекеттерін ақтап алуға тырысып, құқық бұзушылықты қалыпты жағдай ретінде қабылдайды. Бұл мінез-құлық олардың психологиялық тұрақсыздығын арттырады.

Құқықтық салдарлар. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауы құқықтық салдарларға әкеледі. Құқық бұзған жасөспірімдер заң алдында жауапқа тартылады, олар қылмыстық немесе әкімшілік жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Бұл олардың болашақ өміріне теріс әсер етеді, себебі жазаның салдары жұмыспен қамту, білім алу және қоғамда толыққанды өмір сүру мүмкіндіктерін шектейді [5]. Құқық бұзушылықтың нәтижесінде жасөспірімдер әлеуметтік бейімделу мен жеке тұлға ретінде қалыптасуда қиындықтарға тап болуы ықтимал.

Отбасылық салдарлар. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауы отбасылық салдарларға да теріс әсер етеді. Ата-аналар балаларының қылмыс жасағанын білгенде психологиялық күйзеліске ұшырап, моральдық тұрғыдан зардап шегеді. Бұл отбасы мүшелерінің арасындағы сенімнің жоғалуына, жанжалдар мен түсініспеушіліктердің көбеюіне себеп болуы мүмкін. Құқық бұзушылықтың нәтижесінде отбасының әлеуметтік мәртебесі төмендеп, қоғам тарапынан теріс баға алуы ықтимал. Сонымен қатар, мұндай жағдайлар отбасындағы тұрақтылықты бұзып, балалардың мінез-құлқы мен дамуына теріс ықпал етуі мүмкін.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарын алдын алу – бұл маңызды әлеуметтік және құқықтық міндет. Бұл процеске қоғамның барлық құрылымдары қатысуы тиіс, себебі жасөспірімдер үшін ең бастысы – дұрыс тәрбие, қолдау және бағыт-бағдар. Құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары:

1. Отбасылық тәрбиені нығайту. Отбасы – баланың алғашқы тәрбиелену ортасы. Сондықтан ата-аналарға баланың мінез-құлқына назар аударып, онымен үнемі сөйлесіп, оның мәселелері мен қиындықтарына түсіністікпен қарау өте маңызды. Ата-аналардың психологиялық және материалдық жағдайы да жасөспірімдерге үлкен әсер етеді. Отбасындағы тұрақтылық, өзара сыйластық пен қолдау құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін маңызды факторлар болып табылады.

2. Білім беру мекемелерінде тәрбие жұмысын күшейту. Мектептерде және жалпы білім беру мекемелерінде тәрбие жұмысына көп көңіл бөлінуі тиіс. Мұғалімдер мен психологтар оқушылармен тығыз байланыста болуы керек, олардың психологиялық жағдайын бақылап, қиындықтармен бетпе-бет келгенде көмек көрсетуі қажет. Әлеуметтік мәселелерді шешуге, оқушыларды дұрыс бағытта тәрбиелеуге, салауатты өмір салтына тәрбиелеуге арналған бағдарламалар мектептерде тұрақты түрде жүзеге асырылуы тиіс.

3. Қоғамдық ұйымдар мен жастар орталықтарының рөлі. Жасөспірімдер үшін түрлі қоғамдық ұйымдар мен жастар орталықтарының болуы аса маңызды. Олар бос уақытты тиімді өткізуге, қызығушылықтарын дамытуға, шығармашылықпен айналысуға мүмкіндік береді. Спорттық, мәдени және шығармашылық шараларға қатысу жастардың позитивті мінез-құлықты қалыптастыруына септігін тигізеді.

4. Психологиялық қолдау мен консультациялар. Жасөспірімдер психологиялық тұрғыдан қиын кезеңдерден өтеді, сондықтан олар үшін психологтардың көмегі маңызды. Отбасында немесе қоғамда қиындықтар туындаған жағдайда, жасөспірімдерге психологиялық кеңестер мен көмек көрсету олардың эмоциялық тұрақтылығын сақтауға көмектеседі.

5. Құқықтық білім беру. Жасөспірімдерге құқықтары мен міндеттерін түсіндіретін ақпараттық бағдарламалар мен сабақтар ұйымдастыру маңызды. Бұл оларға заңды бұзудың салдары мен жауапкершілігін түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, жасөспірімдердің қоғам алдындағы жауапкершіліктері туралы білімдерін арттыру, құқықтық сауаттылықты нығайту

олардың құқық бұзушылық жасауына кедергі болады.

Құқық бұзушылықты алдын алу – бұл тек құқық қорғау органдарының міндеті емес, қоғамның барлық мүшелері мен құрылымдарының бірлескен жұмысы. Жасөспірімдердің заң бұзушылықтан сақтануы үшін кешенді түрде жұмыс жасау, әлеуметтік, психологиялық және құқықтық қолдау көрсету маңызды.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары – қоғамның тұрақтылығы мен дамуына теріс әсер ететін күрделі мәселе. Бұл құбылыстың себептері көпқырлы және әртүрлі факторларға негізделген, оның ішінде отбасы, әлеуметтік орта, білім беру жүйесі және жеке психологиялық ерекшеліктер басты рөл атқарады. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары олардың болашағына теріс әсер етіп, қоғам мен отбасы үшін ауыр салдарлар әкелуі мүмкін. Оның алдын алу үшін мемлекет, отбасы, мектептер мен қоғамдық ұйымдар бірлесіп жұмыс істеуі қажет. Жасөспірімдерге дұрыс тәрбие мен қолдау көрсетіп, құқықтық мәдениетті арттыру, тиімді профилактикалық шаралар қабылдау маңызды.

Библиографиялық тізім:

1. Сейітов, А. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығы: себептері мен алдын алу шаралары. Құқық және қоғам, 2018. - 3(1). – Б. 45.

2. Аманжолова Г. "Буллинг: мектепте балалар арасындағы зорлық-зомбылық". Жасөспірімдер мен құқық. Алматы: Раритет, 2019. – Б. 78.

3. Кенжебаев Б. "Зорлық-зомбылықтың алдын алу: мектептегі тәжірибе". Педагогика және психология, 2020. - №3. – Б. 45.

4. Жұмабаев Б. "Интернет ойындарының жастарға әсері: әлеуметтік және психологиялық аспектілер". Қазақстанның жастар саясаты журналы, 2019. - 1(4). – Б. 30.

5. Сейітов А. "Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары: құқықтық аспектілері". Алматы, 2020. – Б. 45.

6. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).

7. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-II Заңы (2023.10.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). — [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51032460#activate_doc=2.

8. Нұрмұратов Е. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығын алдын алу: халықаралық тәжірибе. Халықаралық құқық журналы, 2021. - 7(3) – Б. 34.

*****

УДК 342.4

ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Берман Д.Е., курсант 1 курса 109 взвода рядовой полиции

*Бузаканова А.Б., старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр права, подполковник полиции*

*Костанайская академия МВД Республики Казахстан имени Ш.Кабылбаева,
г.Костанай, Казахстан*

В статье рассматриваются ключевые аспекты взаимодействия личности, общества и государства в контексте обеспечения верховенства Конституции как основного закона. Особое внимание уделяется анализу конституционного строя Казахстана, выявлению механизмов защиты прав и свобод граждан, а также роли государства в поддержании законности и правопорядка. В сравнительном аспекте исследуется практика других

зарубежных стран в области защиты конституционных принципов, акцентируется внимание на вызовах, с которыми сталкиваются страны в условиях глобализации и динамично меняющихся политических и социальных реалий. Автор анализирует существующие правовые инструменты и политические подходы, направленные на обеспечение стабильности и верховенства Конституции, а также предлагает рекомендации по совершенствованию системы конституционного контроля в Казахстане и за рубежом.

Вопрос обеспечения верховенства Конституции и его взаимодействие с личностью, обществом и государством - важная тема в теории конституционного права и политологии. В каждой стране Конституция служит основой для построения политической системы, регулирования отношений между личностью, обществом и государственными органами. Рассмотрим эту тему в контексте Казахстана и зарубежных стран на современном этапе.

Личность в контексте Конституции - это основа демократического государства. Конституция должна защищать основные права и свободы личности, такие как право на жизнь, свободу, достоинство, право на участие в политической жизни и защита от дискриминации. Важнейшим аспектом является равенство перед законом. Конституция гарантирует права личности как основу правового государства. Это включает в себя гражданские права (право на жизнь, свободу, неприкосновенность личности), политические права (право участвовать в выборах и быть избранным) и социальные права (право на образование, здравоохранение и т. д.). Конституция защищает граждан от произвольных вмешательств со стороны государства. Это принцип верховенства права — никакие государственные органы не могут нарушать права личности, если они не ограничены законно и справедливо в рамках пределов Конституции. Конституция не только защищает права, но и возлагает на личность определенные обязанности перед обществом и государством, например, соблюдение законов, уплата налогов и защита Родины.

Общество в контексте Конституции можно рассматривать как совокупность индивидов, которые взаимодействуют между собой и с государством на основе установленных правовых норм. Конституция устанавливает рамки взаимодействия между индивидуальными интересами и коллективными интересами общества. Конституция выражает социальный договор между личностью и обществом. Она устанавливает правила и механизмы, которые обеспечивают гармоничное сосуществование людей в рамках общества, устанавливая гарантии для сохранения общественного порядка, безопасности и благосостояния. Конституция регулирует поведение людей в общественной жизни, устанавливая нормы, направленные на соблюдение законности и обеспечение правопорядка. Конституция отражает роль государства в организации общественной жизни. Например, в Конституции могут быть зафиксированы положения, касающиеся обязательств государства перед обществом, таких как обеспечение социальной защиты, защита здоровья, обеспечение образования и т. д.

Государство, согласно Конституции, является основной правовой и политической организацией, которая осуществляет управление обществом через законы, институты власти и правопорядок. Конституция определяет не только основные принципы и структуру государства, но и полномочия органов власти, а также их отношения с гражданами. В Конституции закрепляется принцип разделения властей (законодательной, исполнительной и судебной), что необходимо для предотвращения концентрации власти в одних руках и обеспечения баланса интересов между государственными органами и личностью. Конституция детализирует функции и полномочия органов власти (парламента, правительства, президента, судов и других органов). Важно, что эти органы обязаны действовать в рамках Конституции и на основе ее принципов. Одной из главных обязанностей государства, предусмотренных Конституцией, является защита прав и свобод личности. Государство должно обеспечивать эффективную правовую защиту, как через судебные органы, так и через другие механизмы (например, прокуратуру). Конституция

утверждает, что все органы власти и все граждане обязаны действовать в рамках Конституции, что гарантирует верховенство закона. Это значит, что никто, включая представителей власти, не может стоять выше закона.

В Казахстане Конституция занимает центральное место в правовой системе. Основным законом страны был принят 30 августа 1995 года, и с тех пор он несколько раз изменялся и дополнялся. Однако идеи верховенства Конституции, защиты прав личности и соблюдения демократических принципов остаются основой государственного строительства. В Казахстане конституционный контроль осуществляется через Конституционный Совет, который принимает решения по вопросам соответствия законов Конституции, а также может инициировать конституционные реформы. Судебная система Казахстана играет ключевую роль в реализации конституционных норм, принимая решения, которые должны соответствовать Конституции и международным стандартам прав человека. В последние годы Казахстан провел несколько реформ, направленных на укрепление роли парламента, расширение политической конкуренции и увеличение независимости судебной власти. Это также связано с попытками укрепления верховенства Конституции и демократизации политической жизни.

Проблема верховенства Конституции является актуальной не только для Казахстана, но и для многих других стран, где конституционные системы и институты правопорядка играют важную роль в обеспечении стабильности и правопорядка.

Верховенство Конституции США закреплено в самом документе, который считается основным и высшим законом страны. Верховенство закона установлено в ст. VI Конституции США: «Настоящая Конституция и законы США, изданные в ее исполнение, равно как и все договоры, которые заключены или будут заключены властью США, являются высшими законами страны, и судьи в каждом штате обязываются к их исполнению, даже если в Конституции и законах какого-либо штата встречаются противоречащие положения». В этой статье акцентируется внимание на высшей юридической силе Конституции США и на верховенстве законов федерации. Из ст. IV Конституции США вытекает косвенное признание юридической силы законодательства штатов: «В каждом штате должны пользоваться уважением и полным доверием публичные акты, официальные документы и судебные решения любого другого штата». Верховный Суд США имеет право проводить конституционный контроль, признавая неконституционными законы и действия, противоречащие Конституции. [4]

В Франции Конституционный Совет осуществляет контроль за соответствием законов Конституции. Французская Конституция содержит ряд механизмов, которые обеспечивают ее верховенство, а также гарантии прав и свобод граждан. Верховенство Конституции Франции означает, что Конституция является основным законом страны, который имеет высшую юридическую силу. Это означает, что все законы и акты, принятые законодательными органами, должны соответствовать Конституции. В случае противоречия между законом и Конституцией, последний имеет приоритет, и суды могут отменить законы или их части, которые противоречат Конституции. Франция, как и другие демократические государства, придает большое значение соблюдению Конституции, чтобы гарантировать защиту прав и свобод граждан, а также стабильность институциональной структуры государства. [2]

В Российской Федерации Конституционный Суд обеспечивает соблюдение Конституции. Принцип верховенства Конституции закреплен в самом тексте Конституции РФ, в частности, в статье 15:

Статья 15 Конституции Российской Федерации указывает, что:

1. Нормы Конституции РФ имеют высшую юридическую силу.
2. Законы и другие правовые акты, противоречащие Конституции, не имеют юридической силы.
3. Если международные договоры России противоречат Конституции, приоритет имеет Конституция.

Однако в последние годы появлялись дискуссии о соотношении Конституции с международными правовыми актами, что порой приводит к разногласиям между внутренним законодательством и международными обязательствами.[3]

В условиях глобализации возрастающее значение имеют международные договоры и соглашения. Иногда эти международные нормы вступают в конфликт с национальными конституциями, что требует от государств разработки новых механизмов их согласования. В странах с политической нестабильностью или тоталитарными режимами часто наблюдаются попытки изменять или обходить конституционные нормы ради сохранения власти. В современных условиях защиты прав человека на международном уровне становится ключевой задачей. Неспособность эффективно защищать права личности через конституционные механизмы может привести к подрыву доверия граждан к государственным институтам.

Таким образом обеспечение верховенства Конституции — это процесс, включающий не только юридическое соблюдение норм Конституции, но и развитие институтов, способных обеспечить эффективную защиту прав личности и интересов общества. В условиях современной политической и правовой динамики, как на уровне Казахстана, так и на уровне международных стандартов, ключевыми задачами остаются защита прав и свобод граждан, укрепление правового государства и устранение конфликтов между национальным законодательством и международными обязательствами.

Библиографический список:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 01.01.2024г.)
2. Конституции французские // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
3. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020)
4. Конституция США принята 17 сентября 1787 года (полный текст с 26 поправками).
*****

УДК 34.343

НЕКОТОРЫЕ ФАКТОРЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Вахитов С.С., студент 1 курса ОП 6В04201Юриспруденция

Шунаева С.М., к.и.н, ассистент профессора кафедры теории государства и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

«Лучше предупредить преступления, чем карать за них. Это составляет цель любого хорошего законодательства, которое, в сущности, является искусством вести людей к наивысшему счастью...» - Чезаре Беккариа

Преступность - это неотъемлемая часть любого общества, вызывающая страх и осуждение. Почему некоторые люди переступают черту закона, тогда как другие живут, следуя социальным нормам. Откуда берется склонность к правонарушениям, и какие внутренние или внешние факторы провоцируют человека на преступление. Ответы следует искать в психологических, социальных и культурных факторах.

Понимание психологии преступников позволяет не только лучше раскрывать преступления, но и предотвращать их, а также разрабатывать эффективные методы реабилитации. Анализ мотивов и поведения людей, совершающих правонарушения, помогает создать целостную картину о природе преступности и понять, как

взаимодействуют личность преступника, общественные условия и социальная среда. В этой статье мы рассмотрим основные причины правонарушений, типологию преступников и роль профилактики в снижении уровня преступности. На основе своих рассуждений и анализа биографии многих преступников были выделены, на наш взгляд, основные причины, по которым люди совершают преступления, и факторы, которые формируют в людях преступные качества.

Существуют три основные причины, по которым происходят правонарушения: социальные факторы, психологические, влияние окружения. К социальным факторам относится, в первую очередь бедность. Бедность является самым частым фактором которые провоцирует людей разных культур нации, совершать правонарушения. Данный фактор можно рассмотреть на примере пиратов острова Самали, жителей которых принято относить к странам третьего мира, не имеющих доступа к образованию, с огромным неравенством в обществе, без доступа к нормальной работе, чтобы зарабатывать деньги легальным способом. От отсутствия нормальных условий жизни, сомалийцы - в основном юноши и мужчины - вынуждены грабить суда в побережье Нигерии и южных частях Африки. Отсутствие средств для существования вынуждает людей совершать преступления в целях содержания семьи. [1]

Второй основной причиной учёные выделяют психологические особенности, эта причина зачастую связана с личностными особенностями, психическими расстройствами или негативным влиянием среды. Современная психология выделяет три важных причин для криминологии расстройств:

1. Антисоциальное расстройство личности (АРЛ). Антисоциальное расстройство, известное также как социопатия, характеризуется отсутствием эмпатии, неспособностью к искреннему раскаянию и склонностью к манипуляциям. Люди с этим расстройством часто нарушают социальные нормы, легко идут на ложь или насилие ради собственной выгоды. Примером могут быть мошенники, которые сознательно эксплуатируют доверие других людей таким образом демонстрируя черты АРЛ [6];

2. Психопатия. В отличие от социопатов, психопаты часто обладают высоким интеллектом и способностью к хладнокровному планированию преступлений. Они лишены чувства вины, склонны к манипуляциям и используют окружающих ради собственной выгоды. Это серийные убийцы или крупные финансовые преступники, которые действуют рационально и безэмоционально обладают психопатией, или отдельными ее частями. Ярким примером может быть маньяк Джеффри Дамер, у которого наблюдались все черты психопатии; [7]

3. Травматический опыт и посттравматическое расстройство (ПТСР). Люди, пережившие травмы, такие как насилие, войны или катастрофы, могут проявлять агрессивное поведение. ПТСР увеличивает риск насильственных действий из-за неспособности контролировать страх и агрессию. Например, ветераны боевых действий, склонные к насилию из-за триггеров, связанных с их прошлым опытом. Громкие резкие звуки вызывают у ветеранов приступ, который может проявляться в разных видах, от простой истерики, до перехода в насильственные действия.

Помимо вышеуказанных причин можно, на наш взгляд, выделить еще две склонности личности, которые не являются отдельными заболеваниями, но также часто встречается у преступников.

Импульсивность и эмоциональная нестабильность. Многие преступления совершаются спонтанно, под влиянием эмоций. Импульсивные люди менее склонны анализировать последствия своих действий, что делает их уязвимыми к совершению правонарушений, особенно в состоянии стресса или гнева: бытовые преступления, такие как драки или убийства на почве ревности, вызванные резкими неконтролируемыми эмоциями. Также стоит отметить, что импульсивность может иметь разную степень, но у некоторых людей она часто выражена в крайней форме насильственных действиях, особенно часто такая форма встречается у неисправимых преступников.

К факторам, приводящие к преступлениям, следует отнести дефицит морали и нарушение социализации. Некоторые люди совершают преступления из-за искаженных моральных принципов, которые формируются под влиянием окружения. Они могут не видеть преступление как нечто аморальное. Например, подростки, выросшие в криминальных районах, где преступность считается нормой.

Третья, основная причина - влияние окружения, окружение играет ключевую роль в формировании личности и поведении человека. Социальная среда, культура, семья и ближайшее окружение способны как сдерживать, так и провоцировать преступные действия. Рассмотрим основные аспекты влияния окружения на преступность.

Не следует забывать и о воспитании в семье. Дети, выросшие в условиях насилия, алкоголизма или преступной деятельности родителей, копируют поведение опекунов, считая это нормой. Также дети из неблагоприятных семей зачастую испытывают домашнее насилие, что тоже колоссально влияет на характер и будущее ребенка. Такие дети в будущем имеют склонность к насилию и совершению преступления. Лишение внимания со стороны родителей может привести детей к поиску внимания извне. Зачастую такие дети находят внимание в деструктивных компаниях, что формирует криминогенную среду, которая склоняет детей к совершению правонарушения, от мелких до особо тяжких. Самое сложное в таких детях, изменение психологической установок, которые заложили им более взрослые люди в их окружении, таких детей очень сложно перевоспитать, из-за сбитого морального компаса.

Не менее важным фактором является окружающая социальная среда, включая район проживания. Криминогенные районы с высоким уровнем бедности, низкой доступностью образования и социальной поддержки формируют условия, где преступность воспринимается как привычное явление или даже как способ выживания. В таких сообществах люди часто сталкиваются с ограниченными возможностями для легальной реализации своих потребностей, что подталкивает их к противоправным действиям.

Культура и средства массовой информации также играют роль в формировании преступного поведения. Романтизация преступной жизни в фильмах, музыке или литературе может создать привлекательный образ, связанный с противоправной деятельностью. Влияние социальных сетей, где преступления иногда транслируются в реальном времени, способствует нормализации агрессивного или антисоциального поведения, особенно среди молодежи.

Экономические факторы, такие как безработица и социальная несправедливость, также усиливают криминогенные настроения. Люди, испытывающие финансовую нестабильность, часто видят в преступной деятельности способ решения своих проблем, особенно если видят пример успешной жизни криминальных авторитетов.

Таким образом, окружение способно оказывать как негативное, так и позитивное влияние на человека. Правильная социальная политика, поддержка семей, улучшение образовательной среды и борьба с бедностью способны снизить уровень преступности, минимизируя влияние криминогенных факторов.

Выше были представлены некоторые факторы, которые толкают людей к совершению правонарушения. Но более для подробного понимания стоит определиться с типологией преступников более подробно. Типология преступников в криминологии и психологии помогает понять, какие мотивы и черты личности приводят к правонарушениям. Исследователи выделяют несколько типов преступников, основанных на их мотивации, особенностях поведения и психологических характеристиках [2]

Насильственные преступники совершают преступления, связанные с физической агрессией, такие как убийства или нападения. Их поведение часто вызвано эмоциональными всплесками, стремлением к доминированию или мести. Эти люди отличаются импульсивностью и низким самоконтролем. Преступления, совершенные в состоянии аффекта или на бытовой почве, являются характерными примерами их действий.

Экономические преступники ориентированы на получение материальной выгоды. Это

могут быть мошенники, воры или хакеры. Они обладают высоким интеллектом, склонностью к планированию и манипуляциям. Эти преступления, как правило, тщательно продумываются и оправдываются их совершителями как «безобидные» или «вынужденные» действия.

Сексуальные преступники отличаются наличием девиаций в сексуальном поведении или желанием доминировать. Они совершают преступления сексуального характера, такие как изнасилования или педофилия. Часто за их действиями стоят глубокие психологические проблемы, включая садистские наклонности или отсутствие эмпатии.

Идеологические преступники совершают преступления, руководствуясь своими убеждениями — политическими, религиозными или социальными. Они могут действовать как в одиночку, так и в составе радикальных группировок. Их преступления мотивированы стремлением к изменению общества или установлению справедливости с их точки зрения.

Организованные преступники действуют в составе группы лиц, таких как мафия. Их деятельность характеризуется высокой степенью планирования, дисциплиной и стремлением к материальной выгоде. Эти люди могут быть вовлечены в наркоторговлю, контрабанду и отмывание денег.

Отдельной категорией выделяются преступники с психическими расстройствами. Их действия часто обусловлены болезнью, такой как шизофрения или биполярное расстройство. Такие преступления импульсивны и нередко связаны с потерей контакта с реальностью.

Выявление причин, которые толкают людей на преступления позволяют определить меры по профилактике и предотвращению преступлений, выявить комплекс мер, направленных на снижение уровня преступности и предотвращение противоправных действий.

Одним из важнейших направлений профилактики является улучшение социально-экономических условий. Бедность и безработица, на наш взгляд, главные факторы, повышающие риск преступности и в этой связи создание рабочих мест, повышение доступности качественного образования и социальная поддержка населения позволяют минимизировать вероятность того, что люди будут искать нелегальные способы заработка. Например, внедрение программ профессионального обучения для малообеспеченных групп населения в некоторых странах привело к значительному снижению уровня имущественных преступлений.

Работа с молодежью еще один важный аспект профилактики. Большинство преступлений совершается молодыми людьми, которые часто оказываются под влиянием негативного окружения. Вовлечение подростков в спортивные, культурные и образовательные программы помогает формировать положительные социальные установки и снижает риск попадания в криминальные группы. Например, в Швеции активно развиваются молодежные клубы, которые помогают подросткам избежать влияния уличных банд. Профилактика также включает меры, направленные на поддержание порядка в криминогенных районах. Улучшение инфраструктуры, повышение уровня освещения на улицах, развитие системы видеонаблюдения и увеличение числа патрульных полицейских помогают сократить число преступлений.

Примером может служить инициатива «Разбитых окон» в Нью-Йорке, где усиленное внимание к мелким правонарушениям привело к общему снижению уровня преступности [3]. Профилактика преступности требует комплексного подхода, включающего усилия государства, общества и отдельных граждан. Она основывается на создании условий, которые уменьшают мотивацию к преступлению, и на укреплении институтов, способных противостоять преступности. Такие меры помогают не только снизить уровень правонарушений, но и сделать общество более безопасным и гармоничным

Библиографический список:

1. Гурницкий А.В., Бедность как криминогенный фактор, Научный портал МВД России № 3, 2014 г. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bednost-kak-kriminogennyy-faktor?ysclid=m4stbiji4f570415933>
2. Артамонов А.К., Криминологическая классификация и типология личности преступника: современное состояние проблемы, / Правовая политика и правовая жизнь, / DOI: 10.24412/1608-8794-2023-4-244-247
3. The Atlantic, Broken Windows, URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/>.
4. BBC., 'Night Stalker' serial killer dies in California prison., URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-22820207>.
5. Чезаре Беккариа. *Беккариа Ч.* О преступлениях и наказаниях. М.: Стелс. 1995. ISBN 5-85496-073-7.
6. Азеведо Дж., Виейра-Коэльо М., Кастело-Бранко М., Коэльо Р., Фигейредо-Брага М., Импульсивная и преднамеренная агрессия у мужчин-правонарушителей с антисоциальным расстройством, 2020 г. URL: https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.5ddcd384-6761d46c-37ac6549-74722d776562/https/pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7059920/
7. Маскре Дэмьен Что представляет собой преступник-психопат? // Ведомости УИС. 2012. №8 (123). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/chto-predstavlyayet-soboy-prestupnik-psihopat>

*****

УДК 343.01

СООТНОШЕНИЕ МОРАЛИ, ПРАВА И РЕЛИГИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФУНКЦИЙ

*Воронова Д.С., студентка 2 курса, направления подготовки «Юриспруденция»
Атжанова Ж.С., профессор кафедры права, кандидат юридических наук,
Костанайский филиал ФБГОУ ВО «Челябинский Государственный Университет»,
г.Костанай, Казахстан*

В данной статье автор анализирует соотношение категорий «морали», «права» и «религии» на основе сравнительного анализа их функций. Автор делает вывод, что несмотря на разные функции, их взаимодействие создает гармоничную систему регуляции поведения человека и защиты общественного порядка.

Взаимосвязь морали, права и религии – тема, которая будет актуальна всегда, ведь вопрос об их взаимосвязи довольно интересен. Современные общества стоят перед призывами к сохранению моральных ориентиров, гармонизации правовых систем и традиционных традиций. Исследование взаимосвязи морали, прав и религии помогает углубить понимание основ общественного порядка и предотвратить конфликты. В условиях глобализации возникает необходимость выработки общих подходов к моральным, правовым и религиозным ценностям, чтобы обеспечить мирное сосуществование разных народов. Но для того, чтобы понять как же все таки связаны эти три понятия, для начала стоит разобраться что же это вообще такое «мораль», «право» и «религия».

«Мораль – понятие, посредством которого в мыслительном и практическом опыте людей вычлняются такие обычаи, законы, поступки, характеры, которые выражают высшие ценности и долженствование, через которые человек проявляет себя как разумное, самосознательное и свободное создание (существо)»[1] – так данное понятие описывает Р.Г.Апресян, М.А.Гагарина же утверждает, что – «Мораль – это одна из форм общественного сознания человека, включающая в себя систему ценностей и требований,

которые регулируют поведение человека»[2].

Религия же – это одна из форм общественного сознания, которая основывается на вере в сверхъестественно. Право же в свою очередь – это система общеобязательных, формально-определенных правил поведения установленных государством для регулирования наиболее важных общественных отношений

Вопрос о соотношении отдельно морали и религии на данный момент остается открытым, ведь многие «служители культа» активно отстаивают точку зрения о том, что только глубоко верующий человек может быть человеком нравственным, так как он живет по закону Божьим, то есть чтит заповеди изложенные в библейских писаниях, но далеко не все люди которые причисляют себя к верующим могут иметь в себе эту самую нравственность. Ведь встречаются индивиды которые в силу своего не самого хорошего воспитания, считают что девиантное поведение легко можно «искупить» молитвами и искренним покаянием. Но тогда как связывать мораль и религию, данные понятия довольно тесно связаны, ведь религия это один из самых простых способов привить себе эти самые «моральные нормы», ведь она учит любить и сострадать, показывает, что делать можно, а что нет. Главная проблема заключается, в том, что сдерживать тебя от аморальных поступков помогает только богобоязненность, то есть, страх индивида перед наказанием божьим, страх что человек после смерти может мучиться, и продолжаться это может бесконечное количество лет. Другое дело мораль, когда человек в процессе своего познания, в процессе своей коммуникации с другими людьми, в процессе образования, сам создает для себя некие моральные ориентиры- то есть нерушимые убеждения, через которые он не в коем случае не сможет перешагнуть, в этом случае его не пугает то что будет после его смерти, его пугает то, что он потеряет себя, пугает то, что ему придется жить с осознанием того насколько он слаб, насколько хлипкок его внутренний стержень. Мораль помогает тебе в определении правильности поступков и нормы поведения.

Говоря о морали, необходимо добавить и о её функциях, можно выделить три функции, а именно:

1.Регулирующая функция- является неформальным регулятором поведения людей и указывает, но то, какие поступки можно считать правильным, а какие поступки не правильны. Особенностью данной функции является то, что сама регуляция проявляется не через законы, а через технологии, убеждение человека, в том, что он обязан соответствовать нормам поведения, принятым в обществе. Например: запрет на ложь или проявление уважения к старшим.

2.Оценочная функция- данная функция позволяет оценивать поступки, события и явления с точки зрения категорий добра, зла, справедливости и несправедливости. Эта функция помогает человеку и обществу формировать мнение о моральных ценностях действий. Примером можно назвать: Осуждение предательства.

3.Мотивационная функция-говорит о том, что люди совершают поступки, соблюдая нормы морали, благодаря соблюдению убеждений и чувства ответственности. Основа моральной мотивации - совесть и чувство долга, которые помогают принимать решения в сложных условиях. Например: Стремление всячески помогать ближним.

Если говорить о религии. то у нее тоже есть свои функции, а именно:

1.Регулирующая функция- она нужна для того, чтобы устанавливать нормы поведения, основанные на моральных и духовных заповедях. Такие нормы регулируют поведение человека, и определяют, является ли оно реальным или греховным. Например: Определенные христианские заповеди, такие как: «не убей» или «не укради»

2.Коммуникативная функция- предназначена для обеспечения духовной связи верующего с божественным, которое заботится о его внутреннем мире, ведь религия способствует общению человека с Богом (или высшими достижениями) через молитвы, медитации, обряды. Примером может являться: ежедневная молитва в исламе или исповедь у христиан.

3.Социализирующая функция- религия помогает человеку адаптироваться в обществе,

установить для себя его ценности и нормы, основной целью данной функции является воспитание духовных и моральных качеств, таких как доброта, терпимость. Пример данной функции это: постоянное участие в обрядовой деятельности

В праве, как и в религии и морали, есть: регулирующая функция, но она в свою очередь обеспечивает упорядоченность общественных отношений, помогает людям ориентироваться в своих правах, то есть, определяет правила поведения и регулирует общественные отношения. Вторая функция – это охранительная функция, она обеспечивает безопасность государства, личности и общества, а так же, защищает важные социальные ценности такие как: жизнь, здоровье, от посягательств. И последняя, но не по важности это- идеологическая функция, которая занимается формированием у граждан определенного представления о справедливости, правах и морали. Говоря о взаимосвязи этих трёх понятий, можно сказать, что во времена, когда понятия право не существовало, нужно было как-то регулировать поведение людей, ведь иначе в мире наступил бы хаос, люди были бы полностью «свободны» от любых моральных принципов, они не боялись бы ничего и делали бы что хотели, тогда и появилась религия, как один из рычагов контроля общества. Ведь, религия - это своего рода определенный свод правил, который человек должен соблюдать и «ему воздастся», по мимо этого, религия так же помогает в формировании морали, она закладывает основные понятия о добре и зле, понятие справедливости, что как раз таки и нужно для появления у человека нравственности, для того чтобы он мог критически оценивать все свои действия, и понимать что хорошо, а что плохо. Но рычага в лице религии не всегда хватает, и чем сильнее мир развивается, тем больше в нем становится атеистов, уверенных в том что после смерти нет ничего, да и Бога то самого нет, и чем больше их становится, тем сложнее воздействовать на них благодаря «заповедям», поэтому для и баланса появляется право, которое предусматривает наказание за совершение определенных, морально не справедливых действий, право говорит нам, что делать можно, а что нет, и какие за это нас ждут последствия. В случае с религией, которая помогает нам самим прийти к тому что моральная составляющая есть во всем, право пытается объяснить нам что такое мораль и как она «выглядит», что правильно и неправильно в той или иной ситуации

Подводя итог можно сказать что Мораль, право и религия - это три столпа, которые обеспечивают стабильность и развитие общества. Хотя они выполняют разные функции, их взаимодействие создает гармоничную систему регуляции поведения человека и защиты общественного порядка. Религия изначально выступает как источник духовных ценностей и норм, которые имеют божественный или священный характер. Мораль – это система норм, принципов и правил, которые регулируют поведение людей на основе представлений о добре и зле. Она опирается на личные убеждения и общественные традиции, а не на внешние механизмы принуждения. Право – это совокупность юридических норм, установленных государством. Его цель - регулировать общественные отношения и обеспечивать порядок. Религия и мораль формируют основу для внутренних убеждений и поведения, а право - инструмент для обеспечения порядка и справедливости.

Библиографический список:

1. Апресян Р. Г., Мораль /Р.Г. Апресян// Вестник прикладной этики. – 2001. – №18. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/moral>
2. Гагаринова М. А., Трапезников М.В. Мораль как элемент социального контроля /М.А. Гагаринова М.В., Трапезников // Форум молодых ученых. – 2018. – №1 (17). – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/moral-kak-element-sotsialnogo-kontrolya>
3. Хмелевский С.В., Мораль и право: некоторые базовые аспекты взаимосвязи и взаимовлияния //С.В. Хмелевский / Проблемы экономики и юридической практики. – 2012. № 2. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/moral-i-pravo-nekotorye-bazovye-aspekty-vzaimosvyazi-i-vzaimovliyaniya>
4. Прилуцкий А.М., Термин «Религия» в научной и научно-методической литературе /А.М. Прилуцкий // Universum: Вестник Герценовского университета. – 2013. – №2. –

URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/termin-religiya-v-nauchnoy-i-nauchno-metodicheskoj-literature> - literature.

5. Мирошник С.В., Право в современном понимании / С.В. Мирошник // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2014. – №2. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-v-sovremennom-ponimanii>.

*****

УДК 328.185

КОРРУПЦИЯ ЭТО БОЛЕЗНЬ И БОРЬБА С НЕЙ НАШ ДОЛГ!

Дандыбаева А.Е., 3 курс, 6В04201-Юриспруденция

Ахметкали Г.В., м.ю.н., старший преподаватель кафедры теории государства и права,

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Статья посвящена изучению понятийных характеристик коррупции, методов и способов противодействия ей. Рассматриваются антикоррупционные меры и международный опыт борьбы с коррупцией. Особо подчеркивается, что антикоррупционная этика и культура казахстанского общества должна формироваться в контексте идеологии «Мәңгілік ел».

Коррупция-это одна из самых серьезных проблем современного общества. Она проникает, как вирус, в разные сферы жизни, от экономики до политики, подрывая основы справедливости и доверия. Эта болезнь требует комплексного подхода к лечению, а каждому из нас следует осознать свою роль в борьбе с ней.

Коррупция разлагает и расшатывает государственные устои изнутри, сводит на нет все прогрессивные инициативы и начинания честных людей, готовых вкладывать душу и сердце служению во благо нашего народа, во благо процветания отечества. Народ, разочаровавшийся во власти, теряет уважение и к закону. Коррупция формирует в сознании людей определенное мировоззрение и ценностные ориентации и ведет к духовной деградации не только конкретной личности, но и целой нации и общества. Поэтому в условиях современного мира, жизненно необходимо формировать антикоррупционную культуру. [1]

Коррупция проявляется в различных формах: от взяток и подкупа до злоупотребления властью. Она не только нарушает закон, но и создает неравенство, увеличивая разрыв между богатством и бедностью. Люди теряют доверие к органам власти, что ведет к социальной напряженности и политической нестабильности. [1]

Общество не стоит на месте, и коррупция тоже. С каждым годом она адаптируется к новым условиям, используя современные технологии и изменяющиеся общественные настроения. Технологический процесс открывает новые возможности для коррупционных схем, поэтому антикоррупционные меры также должны эволюционировать.

Сегодня главным инструментом противостояния коррупции является участие каждого гражданина в данном процессе, так как снизить уровень проявления коррупции возможно только всеобщими усилиями. Чтобы минимизировать коррупцию особое внимание стоит уделить целевой группе «молодежи», так как молодежь является будущим современного государства в процессе формирования профессионального государственного аппарата и государственной службы.

Необходимо вводить антикоррупционные меры в системе образования, так как на собственном опыте могу сказать, что именно дисциплина «Основы антикоррупционной культуры», преподаваемая у нас в университет стала для меня фундаментом развития антикоррупционного мышления.

Одним из нововведений в образование можно ввести геймификацию. Геймификация-это метод, основанный на использовании игровых элементов в неигровых контекстах. Игры, основанные на реальных коррупционных ситуациях могут помочь пользователям понять, как действуют коррупционные схемы, какие последствия они имеют, и какое огромное количество людей затрагивает коррупция.

Также можно создать платформы краудсоринга, на которых граждане смогут сообщать о фактах коррупции, вносить свои предложения по борьбе с коррупцией, получая за это баллы или награды. Это не только увеличит количество сообщений о коррупции, но и создать культуру активного участия.

Помимо этих методов, можно применить кросс-дисциплинарные методы, то есть привлечь экспертов из разных областей, чтобы генерировать новые идеи и решения. Например, сотрудничество со специалистами по психологии для понимания мотивации коррупционеров. [2]

Одним из новых и ещё пока малоизвестных методов борьбы с коррупцией является использование искусственного интеллекта для анализа больших данных. Искусственный интеллект может быть применен для анализа огромных объемов данных о финансовых транзакциях, госзакупках и других сферах, подверженных коррупции. С помощью алгоритмов машинного обучения ИИ может выявлять аномалии и подозрительные схемы, которые могут указывать на коррупционные действия, такие как взятки, отмывание денег и манипуляции с тендерами. Проходя практику в департаменте по противодействию коррупции, и работая с сайтом госзакупок, могу сказать, что это было бы очень эффективным решением, так как это позволит быстро и на ранних стадиях выявлять нарушения в этой сфере.

На данном момент, Сингапур уже использует искусственный интеллект в своей антикоррупционной политике. Правительство Сингапура применяет алгоритмы машинного обучения для выявления аномалий и подозрительных транзакций, что помогает предотвратить коррупционные схемы.

Необходимо обратить внимание также на международный опыт борьбы с коррупцией. Департамент собственной безопасности прорабатывает вопрос о введении в Казахстане такого метода, как «проверка на коррупционную устойчивость» в отношении госслужащих, подобно уже действующей в ряде европейских стран. Ниже приводится справочная информация о зарубежном опыте противодействия коррупции среди государственных служащих. Круг стандартных запретов, ограничений и предписаний для государственных служащих содержится в законах всех развитых стран. Все эти меры зарекомендовали себя как относительно эффективные при условии их строгого исполнения. [3]

Например, Нидерланды относятся к числу стран с одним из самых низких уровней коррупции. Система борьбы с коррупцией и ее предупреждения в Нидерландах включает следующие: [3]

- Постоянная отчетность и гласность в вопросах обнаружения коррупции,обсуждение последствий коррупционных действий и наказания за них. Ежегодно министр внутренних дел представляет доклад парламенту об обнаруженных фактах коррупции и принятых мерах по наказанию лиц, замешанных в коррупции.

- Разработка системы мониторинга возможных точек возникновения коррупционных действий и строгого контроля за деятельностью лиц, находящихся в этих точках.

Создание системы прав и обязанностей должностных лиц с указанием их ответственности за нарушение должностной этики.

В заключени нелюходимо отметить, что борьба с коррупцией-это не только задача государства, но и всех нас, граждан нашей суверенной Республики. Важно помнить, что изменения начинаются с нас самих, с нашего отношения к коррупции, готовности действовать и проявлять активную гражданскую позицию. Только общими силами мы сможем победить это разрушительное явление, найти лекарство от этой болезни-коррупции, которая отнимает у нас светлое будущее. Антикоррупционная этика и культура

казахстанского общества должна формироваться в контексте идеологии «Мәңгілік ел». Гармоничное сочетание традиционных духовных ценностей и лучших международных стандартов позволит воссоздать каноны правомерного поведения граждан. Осознание и неприятие коррупции как чуждого национальной культуре явления – основа антикоррупционной культуры нашего общества.

Полагаем, что у нас получится создать общество с нулевой терпимостью к коррупции, где честность и справедливость будут основными ценностями. Настало время объединить усилия и взять ответственность за наше будущее, чтобы вернуть и закрепить доверие к власти, и создать страну, в которой каждый сможет реализовать свои возможности.

Библиографический список:

1. Этапы формирования антикоррупционной культуры. [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https:// articlekz. com/article/28351](https://articlekz.com/article/28351)

2. Проверка на коррупционную устойчивость. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https:// www. zakon.kz/5086627-v-kazahstane-hotyat-proveryat.html>

3. Международный опыт в борьбе с коррупцией. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https:// moluch.ru/archive/285/64154/>

*****

УДК 342.61

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ – ҚОҒАМ ДЕРТІ

Есмагамбетова М., 4-курс, құқықтану, Экономика және құқық факультеті

Мукашева Г.К., аға оқытушысы, МжҚТ кафедрасы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Бұл мақалада автор елімізге елімізде өзекті болып отырған сыбайлас жемқорлық мәселесіне тоқтала отырып, оның қоғам мүддесіне қауіпті дер екеніне назар аударған. Автор сыбайлас жемқорлықтың салдарынан адамзатқа, мемлекетке жағымсыз әсер ететін жақтарын бере отырып, еліміздің дамуына, қауіпсіздігіне кері ісер беріп отырғанын тілге тиек ете отырып, сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізудің бүгінгі күнде қажетті шара екенін көрсетуге тырысқан.

Сыбайлас жемқорлық – қоғамның әлеуметтік, экономикалық және саяси жүйесіне теріс әсер ететін қауіпті құбылыс. Ол мемлекеттік қызметтің тиімділігін төмендетіп, қоғамдағы әділетсіздік пен теңсіздікті арттырады. Бұл мәселемен күресу елдің болашағы үшін маңызды, себебі сыбайлас жемқорлық мемлекеттік басқарудың беделін түсіреді, халықтың сенімін жоғалтады. Мақалада сыбайлас жемқорлықтың себептері, оның қоғамға тигізетін әсері және осы дертпен күресу жолдары қарастырылған.

Сыбайлас жемқорлық – қоғамдағы ең өзекті әрі қауіпті мәселелердің бірі. Бұл құбылыс тек экономикалық дағдарысқа алып келіп қана қоймай, мемлекеттің тұрақтылығына, халықтың әл-ауқатына, мемлекеттік басқарудың тиімділігіне теріс әсер етеді. Сыбайлас жемқорлық заңсыздық пен әділетсіздікке негізделген әртүрлі қылмыстардың жиынтығы болып табылады. Бұл құбылыс кез келген қоғамда кездесетін болса да, дамушы елдерде оның ауқымы мен тереңдігі айқын байқалады. Қазақстан да осы мәселемен күресіп келе жатқан елдердің қатарында. Осы мақалада сыбайлас жемқорлықтың қоғамға тигізетін зияны, оның себептері, әрі бұл дертпен күресудің жолдары қарастырылады. Сыбайлас жемқорлықтың қоғамға тигізетін әсері өте терең. Оның негізгі салдары – әділетсіздіктің таралуы және мемлекеттік билікке деген сенімнің жоғалуы. Сыбайлас жемқорлық деңгейі жоғары елдерде адамдар мемлекеттік қызметке, оның әділдігіне сенімсіздікпен қарайды. Бұл,

өз кезегінде, қоғамдағы моральдық құндылықтардың әлсіреуіне әкеледі. Әлеуметтік әділеттілік, заңның үстемдігі және қоғамдық бақылау жүйесі сыбайлас жемқорлықтың салдарынан бұзылады. Егер адамдар мемлекеттік органдар мен билікке сенімсіз болса, онда қоғамның құрылымында үлкен мәселелер туындайды. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық экономикалық тұрғыдан да теріс әсер етеді. Жемқорлықтың салдарынан мемлекеттік бюджеттің бөлігі заңсыз жолмен жекелеген тұлғаларға кетеді, ал халыққа қызмет көрсету мен әлеуметтік салаға бөлінетін қаржы көлемі азаяды. Бұл, өз кезегінде, инфрақұрылымның дамуын тежейді, білім беру мен денсаулық сақтау салаларының сапасы төмендейді, жұмыс орындары азаяды. Сыбайлас жемқорлықтың тағы бір маңызды салдары – инвестициялық климаттың нашарлауы. Шетелдік инвесторлар елде экономикалық тәуекелдер мен заңсыздықтардың болуы салдарынан инвестиция салуға қорқады. Бұл мемлекеттің дамуын тежеп, экономикада тұрақсыздық тудырады. Сыбайлас жемқорлықтың себептерін түсіну үшін оның қалыптасуына әсер ететін факторларды анықтау қажет. Біріншіден, сыбайлас жемқорлықтың негізінде экономикалық жағдайлар жатыр. Кедейлік, жұмыссыздық, төмен жалақы және қоғамдағы теңсіздік – адамдардың заңсыз әрекеттерге баруына итермелейтін басты себептер. Мұндай жағдайда адамдар өздерін және отбасын асырау үшін пара алу немесе беру сияқты қадамдарға барады. Бұл жағдай әсіресе дамушы елдерде айқын байқалады. Екіншіден, мемлекеттік басқарудың тиімді болмауы сыбайлас жемқорлықтың кең таралуына себепкер болады. Мемлекеттік органдар мен мекемелерде бақылаудың әлсіздігі, ашықтықтың жоқтығы, жоғары лауазымды тұлғалардың өз міндеттеріне жауапкершілікпен қарамауы жемқорлықтың өршуіне жағдай жасайды. Егер мемлекеттік қызметшілердің қызметі қатаң бақылауда болмаса, олардың заңды бұзуы мен парақорлыққа ұрынуы оңайға түседі. Үшіншіден, қоғамдағы моральдық және этикалық нормалардың төмендеуі де сыбайлас жемқорлықтың себебіне жатады. Қоғамның кейбір топтары заңды бұзу мен пара алу ісін қалыпты жағдай деп қабылдайды. Мұндай көзқарас қоғамдағы әділеттілікті бұзып, заңсыздыққа әкеледі [1].

Сыбайлас жемқорлықпен күресу – еліміздің болашағы үшін маңызды мәселе. Ол үшін кешенді тәсіл қажет. Біріншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдардың қатайтылуы керек. Қазақстанда соңғы жылдары бұл бағытта көптеген шаралар қолға алынды. Мысалы, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес» туралы заңдардың қабылдануы, «Нұр Отан» партиясының бақылау механизмдерін күшейтуі, арнайы сыбайлас жемқорлыққа қарсы комитеттің құрылуы – бұл күрестің алғашқы қадамдары болды. Бірақ заңдардың тиімділігі тек оларды дұрыс орындаумен ғана анықталады. Екіншіден, қоғамдық бақылауды күшейту қажет. Жемқорлықтың алдын алудың ең тиімді әдістерінің бірі – ашықтық. Мемлекеттік органдардың қызметі толық ашық болуы тиіс. Қоғамда парақорлықтың алдын алу үшін барлық ақпараттың жариялы түрде қолжетімді болуы шарт. Сондай-ақ, азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенділігі маңызды. Бұл үшін мемлекет қана емес, қоғам да үлкен жауапкершілік танытуы керек. Қоғамдық ұйымдар, медиа және тәуелсіз бақылаушылар сыбайлас жемқорлықты әшкерелеуде маңызды рөл атқарады. Үшіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелік шаралар қабылдануы тиіс. Бұл әсіресе жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда маңызды. Жастарды парақорлықтың зияндылығын түсінуге үйрету, оларды адал еңбекпен табыс табуға баулу – еліміздің болашағын сыбайлас жемқорлықтан қорғаудың негізі болып табылады. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби деңгейін көтеру және оларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытта оқыту қажет. Әрбір қызметкер өз міндетін адал орындап, халықтың сенімін ақтауы тиіс. Төртіншіден, мемлекеттер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық ынтымақтастықты нығайту қажет. Сыбайлас жемқорлық – жаһандық мәселе, сондықтан халықаралық ұйымдар мен мемлекеттер арасында тәжірибе алмасу, бірлескен жұмыстар жүргізу өте маңызды. Қазақстан халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұйымдарға мүше бола отырып, әлемдік деңгейде осы проблеманы шешуге бағытталған шараларды қабылдауы керек [2].

Сыбайлас жемқорлықпен күрес – еліміздің әлеуметтік және экономикалық дамуы үшін

аса маңызды мәселе. Онымен күресу үшін кешенді шаралар қабылдау қажет. Бұл күрес мемлекет пен қоғамның бірлескен әрекеттерін талап етеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресудің алғашқы қадамы – заңнамалық негізді нығайту. Қазақстанда бұл мәселе бойынша бірқатар заңдар қабылданды, соның ішінде «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» заң маңызды орын алады. Осы заң арқылы мемлекеттік қызметшілердің заңсыз әрекеттеріне қарсы нақты шаралар қарастырылған. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты ауыр жаза қолдану, сондай-ақ алдын алу шараларының қатаң бақылауы жемқорлыққа қарсы күрестің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл заңдардың тиімділігі тек оларды дұрыс орындаумен ғана анықталады. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметке жаңадан тағайындалған азаматтар үшін кәсіби, моральдық және этикалық талаптар қойылуы керек. Бұған қоса, мемлекеттік органдардың ашықтығын қамтамасыз ету, сондай-ақ мемлекеттің қаржы ресурстары мен бюджеттік шығындардың ашық түрде есеп берілуі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте маңызды рөл атқарады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресуде қоғамдық бақылау маңызды құрал болып табылады. Қоғамдық ұйымдар, медиа және тәуелсіз бақылаушылар сыбайлас жемқорлыққа қарсы белсенділікті арттыруы қажет. Мемлекеттік органдардың әрекеттері толық ашық болуы тиіс. Әрбір қадамның, әрбір шешімнің халыққа жария болуы қажет, бұл сыбайлас жемқорлықтың деңгейін төмендетуге көмектеседі. Қоғамдық бақылаудың маңызды аспектілерінің бірі – бұл адамдардың құқықтары мен міндеттері туралы толық ақпараттың болуы. Егер азаматтар сыбайлас жемқорлықтың салдарынан заңды бұзуға немесе пара беруге мәжбүр болса, олар мемлекеттік органдарға сенімсіздікпен қарай бастайды. Сондықтан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақты ақпараттық науқандар мен білім беру жобаларын жүргізу қажет [3].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеу және білім беру маңызды. Бұл әсіресе жастар арасында сыбайлас жемқорлықтың зияндылығын түсіндіру үшін қажет. Оқу орындарында, оқу бағдарламаларында сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие, әділеттілік, адал еңбек, жауапкершілік сияқты құндылықтарды насихаттау керек. Жастарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетке тәрбиелеу үшін түрлі тренингтер, семинарлар, форумдар ұйымдастыру да пайдалы. Адамдар сыбайлас жемқорлыққа қарсы өзінің жеке жауапкершілігін сезініп, қоғамға деген сенімін арттырады. Мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыру мен этикалық және кәсіби стандарттарға сәйкестігін тексеру сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл шара мемлекеттік қызметтің барлық деңгейінде жүргізілуі керек. Мемлекеттік қызметшілер өз міндеттерін адал және жауапкершілікпен орындауға тиіс. Әр қызметкердің кәсіби біліктілігін тексеру жүйесін енгізу, олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқу бағдарламаларын өтуі міндетті болуы керек. Сыбайлас жемқорлық мәселесі тек бір мемлекеттің шекарасында қалмайды. Бұл халықаралық деңгейдегі проблема болып табылады, сондықтан елдер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша тығыз ынтымақтастықты дамыту маңызды. Қазақстан халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұйымдарға мүше болып, басқа елдермен тәжірибе алмасып, тиімді әдістерді қабылдауы қажет. Сыбайлас жемқорлықтың теріс әсері қоғамның барлық салаларына жойқын ықпал етеді. Сыбайлас жемқорлық экономикаға үлкен зиян келтіреді. Мемлекеттік бюджетке заңсыз шығындардың көбеюі, жобаларды іске асыру барысында пара алу мен беру экономиканың тұрақсыздығын тудырады. Бұл инвестициялардың тартылуын қиындатады, шетелдік инвесторлардың елге келуіне кедергі келтіреді. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық кәсіпкерлік саласында да заңсыздықтардың көбейуіне себеп болады, бұл өз кезегінде бизнестің дамуын тежейді. Сыбайлас жемқорлық қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті тереңдетеді. Парақорлық салдарынан халықтың әлсіз топтары, яғни тұрмысы төмен отбасылар мен әлеуметтік жағынан қорғалмаған азаматтар зардап шегеді. Мұндай жағдайларда азаматтардың өз құқықтарын қорғауға мүмкіндігі болмайды, ал мемлекеттік қолдау тек белгілі бір топтарға ғана бағытталады. Бұл қоғамдағы әділетсіздікті күшейтіп, әлеуметтік шиеленісті арттырады [4].

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік органдардың беделін түсіреді. Егер азаматтар мемлекеттік қызметке сенбейтін болса, онда бұл заңның үстемдігін сақтау қиынға түседі.

Мұндай жағдайда азаматтар өз құқықтарын қорғау үшін заңды жолмен емес, пара беру арқылы шешуге тырысады. Бұл елде тәртіпсіздік пен қылмыстың артуына әкеледі. Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік қызметтің сапасын төмендетеді. Пара алу мен беру жүйесі қызмет көрсету сапасын нашарлатады, ал жауапсыздық пен немқұрайдылық қызметтердің дұрыс атқарылмауына себеп болады. Бұл қоғамдағы әртүрлі салалардың жұмысын бұзады, мысалы, денсаулық сақтау, білім беру, құрылыс және тағы басқа салаларда сыбайлас жемқорлықтың болмауы керек. Сыбайлас жемқорлықтың саяси салдары да өте теріс. Бұл мемлекеттік билікке деген сенімсіздікті күшейтеді, халықтың наразылығын тудырады, қоғамдағы тұрақсыздыққа жол ашады. Ал бұл өз кезегінде елде реформалар жүргізу мен дамытуға кедергі келтіреді. Сыбайлас жемқорлық тек мемлекеттік басқарудың ғана емес, бүкіл қоғамның дамуына кедергі келтіретін күрделі проблема. Онымен күресу үшін кешенді шаралар қабылдау қажет. Құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және тәрбиелік шаралар тиімді іске асырылса, сыбайлас жемқорлықты жеңуге болады. Қоғамдық бақылау, мемлекеттің ашықтығы, халықаралық ынтымақтастық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің маңызды компоненттері. Алайда, ең бастысы – әрбір азаматтың өз жауапкершілігін сезінуі, қоғамның заңды құрметтеу мен әділеттілікке деген сенімін сақтауы. Сыбайлас жемқорлықпен күрес тек бір күннің мәселесі емес, ол ұзақ мерзімді, жүйелі жұмыс қажет ететін күрес [5].

Сыбайлас жемқорлық – бұл тек бір мемлекеттің ғана емес, бүкіл қоғамның дертінің бірі. Оның терең салдары экономикадан бастап, халықтың сеніміне дейін әсер етеді. Қоғамдық тәртіптің бұзылуы, әділетсіздіктің кең таралуы, әлеуметтік теңсіздіктің ұлғаюы сыбайлас жемқорлықтың салдары болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін тек заңдар мен мемлекеттік құрылымдарды өзгерту жеткіліксіз. Сыбайлас жемқорлықпен күрес барлық деңгейде, барлық қоғам мүшелерінің белсенді қатысуымен жүзеге асуы керек. Әр азаматтың адал еңбек етуі, қоғамның әділдікке ұмтылуы сыбайлас жемқорлықты жеңудің ең тиімді жолы болып табылады. Қазақстанда сыбайлас жемқорлықпен күрес үшін мемлекеттік органдар мен қоғамның бірлесе жұмыс істеуі өте маңызды. Алайда бұл күрес тек қана заңдар мен жарлықтар арқылы жүзеге аспайды. Әрбір азамат сыбайлас жемқорлықтың зиянды екенін түсініп, оған қарсы тұруы қажет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес еліміздің дамуы мен тұрақтылығына, халықтың әл-ауқатының жақсаруына үлкен ықпал етеді.

Библиографиялық тізім:

1. Қасымов А. Қ., Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес: Теориясы мен тәжірибесі. Алматы: Қазақ университеті, 2021.
2. Әбдірахманов М. А., Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық мәселелері және оның шешу жолдары. Астана: Экономика баспасы, 2020.
3. Байғұт С. Қ., Қоғамдағы сыбайлас жемқорлықтың кері әсері. Алматы: ЖШС "Қазақ мектебі", 2022.
4. Тұрсынова Ж. С., Сыбайлас жемқорлық және оның қоғамға әсері. Шымкент: Шымкент университеті баспасы, 2021.
5. Назарбаев Н. Ә., Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру жолдары. Алматы: Дәуір, 2019.

*****

УДҚ 342.41

ТҰЛҒА, ҚОҒАМ, МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАН МЕН ШЕТ ЕЛДЕР КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ ҮСТЕМДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жұмырбаев Б., ҚДФ I курс курсанты, полиция қатарындағы

Утегенова С.Т., ҚР ІІМ Ш. Қабыбаев атындағы Қостанай академиясы Жалпы заң

Тұлға, қоғам, мемлекет және Конституцияның үстемдігі –бұл әлеуметтік, құқықтық және саяси тұрғыдан өте маңызды ұғымдар, олар бір-бірімен тығыз байланыста және өзара әрекеттеседі. Әрқайсысы өз орны мен маңыздылығына ие, ал олардың үйлесімі қоғамның тұрақты дамуы мен әділ басқарылуына мүмкіндік береді.

Тұлға- бұл жеке адамның психологиялық, әлеуметтік, құқықтық, этикалық және мәдени қасиеттерінің жиынтығы. Тұлға өзінің жеке өмірінде өз құқығын жүзеге асырып, қоғаммен және мемлекетпен қарым-қатынаста болады. Сонымен қатар, **тұлға** жеке адамның өзіндік қасиеттері мен ерекшеліктерін білдіретін түсінік. Тұлға дегеніміз адамның әлеуметтік ортадағы рөлі, мінез-құлқы, ойлары, эмоциялары және өзін-өзі танытуы арқылы ерекшеленетін жеке басы. Тұлғаның дамуы мен қалыптасуына оның тәрбие алған ортасы, мәдениеті, білім деңгейі, әлеуметтік қатынастар, және жеке тәжірибесі әсер етеді.

Қоғам - бұл адамдардың өзара әрекеттесіп, бірлесіп өмір сүретін әлеуметтік құрылым. Қоғамның негізгі мақсаты - адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, әлеуметтік әділеттілікті орнату. Қоғам адамдардың ортақ мүддесі, мақсаттары, құндылықтары мен тәртіптеріне негізделген топтық бірігу болып табылады. Қоғам өмірінің түрлі аспектілерін қамтиды: экономикалық, саяси, мәдени және әлеуметтік байланыстарды, тәртіптерді және институттарды құрады. Қоғамда әртүрлі әлеуметтік топтар мен қауымдастықтар болады, олар әр түрлі мәдениеттер мен өмір салттарын ұстануы мүмкін. Қоғам - жалпы мағынасында, мәдениеті ортақ, белгілі бір аумақта тұратын және өздерін біртұтас, өзгеше бірлестік деп білетін адамдар тобы; тар мағынасында бұрыннан немесе жақсы танымал ұлттық бірлестік.

Бұл ұғым әлеуметтанудағы ең маңызды ұғымдардың бірі болып табылатындығына қарамастан, оны қолдану, әсіресе оның екінші өзіндік отбасылық, экономикалық және саяси институттары мен анық шекаралары бар әйгілі ұлттық мемлекеттерге қолданыла алатын мағынасында пайдалану бірқатар қиындықтар мен кикілжіндер туғызып отыр.

Мемлекет - бұл белгілі бір аумақта өмір сүретін адамдардың бірлескен ұйымы, ол өз егемендігіне ие болып, қоғамдық тәртіпті сақтау, құқықтарды қорғау және жалпы әл-ауқатты қамтамасыз ету мақсатында билік жүргізеді. Мемлекет өзінің билігін заңдар, үкімет органдары, әскери күштер және басқа құрылымдар арқылы жүзеге асырады. Мемлекет - қоғамның белгілі бір заңдар мен тәртіптерге негізделген билік құрылымы. Мемлекет қоғамның ішіндегі тәртіпті сақтауға, құқық қорғауға, заңдарды орындауға, сондай-ақ ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге міндетті. Мемлекет арқылы адамдар өз құқықтарын қорғау үшін заңды әрі әділетті түрде әрекет ете алады.

Мемлекет пен қоғам арасындағы қатынас тұлғаның құқықтары мен міндеттерін анықтайды. Мемлекет қоғамның қажеттіліктеріне жауап береді, ал қоғам мемлекеттік билікке қарсы әрекеттер жасамай, заңдарға бағынуға тиіс. [1]

Конституцияның үстемдігі дегеніміз - мемлекеттегі барлық заңдардың, құқықтық нормалардың және мемлекеттік актілердің Конституцияға сәйкестігі мен оны барлық құқықтық актілердің ең жоғары заңды негізі ретінде тану. Конституция - елдің негізгі заңы болып табылады, ол мемлекеттің құрылымын, билік органдарының қызметін, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын анықтайды.

Конституцияның үстемдігі принципі құқықтық мемлекет құрудың негізі болып табылады. Бұл принцип мемлекет органдарының заңдар мен шешімдерді қабылдауда Конституцияны басты құжат ретінде басшылыққа алуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, азаматтардың құқықтары мен бостандықтары Конституциямен қорғалады, сондықтан оның үстемдігі мемлекет үшін маңызды.

Конституцияның үстемдігі қағидаты көптеген елдердің құқықтық жүйелерінде негіз болып табылады. Бұл Конституция барлық басқа заңнамалық актілерден жоғары тұрған мемлекеттің негізгі және жоғары Заңы екенін білдіреді. Мемлекеттік органдардың барлық заңдары, Нормативтік актілері, сот шешімдері мен әрекеттері Конституцияға сәйкес болуы

тиіс. Егер қандай да бір заң немесе әрекет Конституцияға қайшы келсе, ол жарамсыз деп танылады. [2]

Конституция-қоғамдық және мемлекеттік құрылыстың негіздерін, мемлекеттік органдар жүйесін, олардың құрылуы мен қызметінің тәртібін, азаматтардың құқықтары мен міндеттерін айқындайтын мемлекеттің негізгі заңы.

Жалпыхалықтық дауыс беру (референдум) нәтижесінде 1995 жылғы 30 тамызда ҚР екінші, қазіргі қолданыстағы Конституциясы қабылданды. Қазақстан халқы Конституцияны қабылдаған жалғыз субъект екендігіне сүйене отырып, оның құрылтай сипаты туындайды. Халық - елдегі мемлекеттік биліктің жалғыз көзі және егемендіктің иесі.

Саяси құқықтар мен бостандықтарға азаматтың билікке қатысты жағдайын анықтайтын және азамат пен мемлекет арасындағы қарым-қатынас процесінде туындайтын құқықтар мен бостандықтар жатады. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтары тәуелсіз мағынаға ие болғанымен, оларды міндеттерден бөлек қарастыруға болмайды. Азаматтарға көптеген құқықтық міндеттер жүктелген. Оларды Конституцияда көзделген міндеттерге және конституциялық заңдардан туындайтын міндеттерге бөлуге болады. Конституциялық міндеттер негізгі міндеттер деп аталады.

ҚР Конституциясы әрбір азаматқа келесі міндеттерді жүктейді:

1. ҚР Конституциясын және ҚР заңнамасын сақтау міндеті (34-бап).
2. Басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу міндеті (34-бап).
3. ҚР Мемлекеттік рәміздерін құрметтеу міндеті (34-бап).
4. Заңды түрде белгіленген салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді төлеу міндеті мен борышы (35-бап).
5. ҚР қорғау міндеті мен борышы (35-бап).
6. Тарихи және мәдени мұраны сақтауға қамқорлық жасау, тарих және мәдениет ескерткіштерін қорғау міндеті (37-бап).
7. Табиғатты сақтау және табиғи байлыққа ұқыпты қарау міндеті (38-бап).
8. Ата-аналардың балаларға қамқорлық жасау міндеті, сондай-ақ кәмелетке толған еңбекке қабілетті балалардың ата-аналарына қамқорлық жасау міндеті (27-бап). [3]

ҚР Конституциясы 9 бөлімнен және 98 баптан тұрады. "Жалпы ережелер" бірінші бөлімінде ҚР саяси сипаттамасы берілген; қызметтің негізгі қағидаттары көрсетілген; президенттік басқару нысаны және қолданыстағы құқық айқындалған; идеологиялық және саяси әртүрлілік танылады; меншікке қатысты ережелер тұжырымдалған.

Адамның құқықтары, бостандықтары, міндеттері, азамат және азаматтығы туралы ережелер екінші бөлімде – "адам және азамат" жинақталған. ҚР Конституциясына сәйкес, барлығы заң мен сот алдында тең; әрбір азаматтың өмір сүруге, жеке бас бостандығына, тұрғылықты жерін еркін өзгертуге, бірлестіктер бостандығына, еңбек бостандығына, жеке меншікке, денсаулықты қорғауға, ар-ождан бостандығына, білім алуға құқығы бар. Адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғылмайды.

Негізгі Заң бірқатар ерекше, тек өзіне тән қасиеттерге ие: Конституцияның үстемдігі, оның бүкіл мемлекеттің аумағында тікелей қолданылуы, барлық субъектілер үшін міндетті сипат, билікті заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөлу принципін бекіту, адам мен азаматтың құқықтары мен міндеттерін белгілеу.

Осыған байланысты, сот төрелігін іске асыру кезінде соттар талаптарын басшылыққа алатын Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексі де конституциялық нормаларға негізделген. Атап айтқанда, осы Кодекстің 1, 2-баптарында Қазақстан Республикасының аумағында қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасының Конституциясымен, конституциялық заңдармен, Қазақстан Республикасының Конституциясына және халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларына негізделген Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексімен айқындалатыны көрсетілген. Қазақстан Республикасының Конституциясы жоғары заңдық күшке ие және Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында

тікелей қолданылады.

Конституция үстемділігін қамтамасыз ету мәселесі қазіргі кезеңде құқықтық мемлекеттің жұмыс істеуі, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, сондай-ақ құқықтық тәртіпті дамыту үшін маңызды. Қазіргі кезеңде Конституцияның үстемдігін қамтамасыз ету бірнеше сын-қатерлерге тап болады, олар кешенді тәсілді талап етеді. Бұл мәселеге қатысты бірнеше негізгі аспектілерді қарастырайық:

Конституциялық бақылау Конституцияның үстемдігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Бұл іс жүзінде заңдар мен басқа да актілердің Конституцияға сәйкестігін тексеру үшін тәуелсіз және тиімді сот жүйесінің қажеттілігін білдіреді. Бұл Конституциялық соттың немесе оған ұқсас органның қызметі арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Конституциялық бақылаудың тиімді қызмет етуі азаматтардың құқықтарын бұзатын немесе мемлекеттің негізгі құрылымдық принциптеріне қайшы келетін заңдардың қолданылуына жол бермеуге көмектеседі.

Конституцияның үстемдігін қамтамасыз ету үшін маңызды факторлардың бірі — сот билігінің тәуелсіздігі. Сот билігі атқарушы биліктің саяси ықпалынан және қысымынан бос болуы керек, сонда ғана ол Конституция мен заңдарды әділ әрі бейтарап қолдана алады.

Іс жүзінде судьялардың тәуелсіздігі, атқарушы биліктің сот шешімдеріне араласуы және сот шешімдерінің Конституцияға сәйкес болмауы Конституцияның үстемдігін әлсіретуі мүмкін.

Конституцияның тікелей қолданылатын нормаларының болуы маңызды элемент болып табылады, яғни оның жүзеге асырылуы үшін қосымша заң актілерін қабылдаудың қажеті жоқ. Бұл азаматтарға Конституцияға тікелей жүгіну мүмкіндігін береді, егер қолданыстағы заңдар олардың құқықтарын бұзса. Мұндай тәжірибе бар елдерде соттар Конституцияны құқықтық дереккөз ретінде қолдана алады, басқа нормативтік актілерді күтуге болмайды.

Қазіргі кезеңде Конституцияның әлеуметтік-экономикалық жағдайдың және технологиялардың қарқынды дамуына сәйкес келуі өте маңызды. Бұл Конституцияға өзгерістер енгізуді немесе оны толықтыруды талап етуі мүмкін. Мұндай өзгерістер белгіленген тәртіппен, қоғамның және тиісті органдардың пікірін ескере отырып жүргізілуі тиіс.

Елдегі саяси ахуал Конституцияның үстемдігіне де әсер етеді. Саяси тұрақсыздық немесе билікті теріс пайдалану жағдайында Конституцияның сақталуына қауіп төнуі мүмкін. Конституцияның үстемдігін қамтамасыз ету үшін саяси жүйенің тұрақтылығы және биліктің тармақтарына бөліну принциптерінің сақталуы маңызды.

Конституцияның үстемдігі тек заңдардың Конституцияға сәйкестігін қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нақты қорғауды қамтамасыз етуі тиіс. Бұл институттар арасында омбудсмендер, құқық қорғау механизмі сияқты құралдар бар, олар азаматтарға Конституциямен қорғалатын құқықтар бұзылған жағдайда көмек көрсете алады.

Тұлға, қоғам, мемлекет және Конституцияның үстемдігі арасындағы өзара байланыс құқықтық жүйенің негізін құрайды. Тұлға қоғамның ең маңызды элементі болып табылады, оның құқықтары мен бостандықтары мемлекет тарапынан қорғалуы тиіс. Әрбір адамның жеке еркіндігі, құқығы мен ар-намысы Конституцияда айқындалған. Қоғамда әділеттілік пен теңдік орнату үшін мемлекет құқықтық тәртіпті сақтауға міндетті. Мемлекет қоғамның ішкі тұрақтылығын сақтауды, тұлғаның құқықтарын қорғамай, оның дамуын қамтамасыз ете алмайды. Конституция мемлекеттің басты заңы ретінде барлық басқа заңдардың негізі болып табылады. Ол мемлекеттің құрылымын, билік органдарының өкілеттігін анықтап, қоғамдағы құқықтық қатынастарды реттейді.

Конституцияның үстемдігі құқықтық мемлекет принципін негізін қалаушы фактор болып табылады. Тұлға мен қоғамның арасындағы теңгерім мемлекеттің құқықтық жүйесінің тиімділігін көрсетеді. Конституция мемлекеттің барлық органдары мен азаматтары үшін жоғарғы заңдық күші бар құжат болып табылады. Мемлекет өз іс-әрекетін Конституцияға сәйкес жүргізуі тиіс, бұл қоғамдағы құқықтық тәртіпті қамтамасыз етеді.

Заңдар мен құқықтық актілер Конституциямен сәйкестендірілгенде ғана олар тиімді және әділ болады. Конституцияның үстемдігі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік береді. Тұлға қоғамда өз құқықтарын жүзеге асырып, мемлекетке өз өтініштерін білдіре алады. Мемлекет бұл құқықтарды қорғауды өзінің негізгі міндеті деп санауы керек. Әрбір азамат мемлекеттің заңдары мен Конституциясын құрметтеуі қажет. Қоғамдағы әр түрлі топтардың мүдделері мен қажеттіліктері мемлекет тарапынан тең дәрежеде қорғалуы тиіс. Конституцияның үстемдігі мемлекеттің тек құқықтық ғана емес, сондай-ақ саяси жүйесінің де тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Мемлекет пен қоғам арасында өзара құрмет пен түсіністік қалыптасқанда, құқықтық тәртіп орнайды. Конституцияның үстемдігі әрбір азаматтың заң алдында теңдігін қамтамасыз етеді. Тұлға мен қоғам арасындағы қарым-қатынас құқықтық нормалармен реттеледі, ал мемлекет олардың сақталуын қамтамасыз етеді. Мемлекет азаматтардың еркіндігін шектемей, оларға құқықтарын жүзеге асыру үшін барлық жағдайларды жасауға тиіс. Конституцияның үстемдігі қоғамдық құқықтық қатынастардың дұрыс дамуына ықпал етеді. Заңдар мен нормативтік актілер Конституцияның аясында ғана заңды болып табылады. Конституцияның дұрыс орындалуы мемлекеттік органдардың әділеттілігін және халықтың сенімін арттырады. Конституция мемлекеттің барлық органдары үшін құқықтық негіз болып, олардың әрекеттерін реттейді. Қоғамда Конституцияға деген құрмет қалыптасса, құқықтық тәртіп нығаяды. Мемлекет өз қызметінде Конституцияның нормаларын сақтау арқылы әділеттілік пен тәртіпті қамтамасыз етеді. Қоғамдағы әрбір тұлғаның құқықтары мен еркіндігі мемлекет тарапынан қорғалуы керек. Конституцияның үстемдігі тек мемлекет тарапынан ғана емес, қоғамның барлық мүшелері тарапынан да мойындалуы тиіс. Тұлғаның құқықтары мен қоғамның мүдделері арасында тепе-теңдік орнату мемлекеттің басты міндеті болып табылады. Конституцияның үстемдігі азаматтардың мемлекетке деген сенімін күшейтеді. Мемлекет Конституцияға сәйкес әрекет еткенде ғана қоғамда тәртіп орнап, даму мүмкін болады. Тұлға мен қоғамның арасындағы қарым-қатынасты дұрыс реттеу мемлекеттің заңдары мен Конституциясына байланысты.

Конституция - бұл қоғамның негізгі ережелерін белгілейтін құжат, ол мемлекеттің барлық қызметін бағыттап отырады. Конституцияның үстемдігі құқықтық мемлекеттің негізі болып табылады. Мемлекет қоғамдағы әрбір тұлғаның құқықтарын қорғау үшін Конституцияны ұстануы тиіс. Әрбір азамат Конституцияның нормаларын сақтай отырып, өз құқықтарын жүзеге асырады. Қоғамдағы тұрақтылық пен әділеттілік Конституцияның үстемдігіне негізделеді. Тұлға мен мемлекет арасындағы қарым-қатынас Конституцияның негізінде қалыптасады. [4]

Библиографиялық тізім:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. — Алматы: Юрист, 2020.
2. Смағұлов Б. Қазақстан Республикасының Конституциясындағы құқықтық нормалардың орны мен рөлі. — Астана: Қаржы-қаражат, 2018.
3. Қазіргі замандағы Конституциялық құқық. — Мәскеу: Юрист, 2021.
4. Халикова А. Құқықтық мемлекет тұжырымдамасы және Қазақстандағы Конституцияның үстемдігі. — Алматы: ҚР Ұлттық академиялық баспасы, 2020.
5. Мамыражова А.Ж. Құқықтық мемлекеттің қалыптасуы мен дамуы. — Алматы: Қазақ университеті, 2019.
6. Халықаралық құқық және ұлттық заңнаманың өзара әрекеттестігі. — Алматы: Қазақстан, 2022.
7. Қазақстандағы құқықтық даму және халықаралық стандарттар. — Алматы: Ғылым, 2021.
8. Жолдасбеков К. Құқықтық мемлекет және оның қағидаттары. — Алматы: Раритет, 2020.

*****

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН КҮРЕСТЕГІ ДАНИЯ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Иманбаева А.С., «БВ01701- Қазақ тілі мен әдебиеті» оқу бағдарламасының 2-курс студенті.

Байтасова М., Экономика және құқық факультеті мемлекет және құқық теориясы кафедрасының аға оқытушысы.

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Бұл мақалада Дания мемлекетінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларының тәжірибесі қарастырылады. Қазақстан Республикасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жүзеге асыру барысында Дания мемлекетінің оң тәжірибесі ұсынылады.

Қазіргі кезде сыбайлас жемқорлық мәселесін әр мемлекетте, түрлі халықаралық ұйымда кездестіруге болады. Бірақ ол барлық жерде бірдей бола бермейді. Тарихи дәуір және мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму кезеңіне қарай сыбайлас жемқорлықтың пайда болу мәселелері де әр алуан болып келеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің өзекті мәселелері, бұл яғни жалпыға мәлім ең алдымен, қоғамға қауіптілігімен, құпиялылығымен, ерекше құрылымы мен экономикаға кері әсер етуімен, құқыққа қайшылығымен, күш көрсетумен және басқа да зиянды зардаптарымен сипатталады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті табысты жүргізіп отырған елдерге Дания, Финляндия, Швеция, Жаңа Зеландия, Канада, Нидерланды, Норвегия, Швейцария, Австралия, Сингапур, Люксембург, Ирландия, Германия, Ұлыбритания, Израиль, АҚШ, Австрия, Исландия, Жапонияны жатқызуға болады [1, 3 б.].

Дания сыбайлас жемқорлықтың аз таралған елдерінің бірі ретінде танылады. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Дания 2014 жылы, әлемдегі ең аз сыбайлас жемқорлығы бар елге айналды. 2001 жылдан 2016 жылға дейінгі кезеңде Данияның ИВК орташа көрсеткіші орташа көрсеткіші 93 баллды құрады. Данияның сыбайлас жемқорлық деңгейінің төмен болуы бірнеше өзара байланысты факторлардың нәтижесі болып табылады:

1) Мықты заңнамалық база: Данияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресетін айқын және қатаң заңдар бар. Заңдар тек қана жемқорлық әрекеттерін емес, сонымен қатар оның алдын алу шараларын да қамтиды. Жазалау шаралары қатаң және тиімді, бұл әлеуетті жемқорлардың іс-әрекеттеріне тосқауыл болады. Заңдардың ашықтығы және қолжетімділігі маңызды рөл атқарады.

2) Тәуелсіз және тиімді сот жүйесі: Данияның сот жүйесі тәуелсіз және тиімді жұмыс істейді. Соттар жемқорлық істерін тез және әділ қарастырады, бұл жемқорлықтың жазасыз қалуына жол бермейді. Сот шешімдерінің ашықтығы және жариялығы маңызды.

3) Мемлекеттік органдардың жоғары деңгейдегі ашықтығы және транспаренттілігі: Данияда мемлекеттік органдардың жұмысына қоғамның қадағалауы жоғары. Мемлекеттік ақпараттардың ашықтығы қамтамасыз етілген, бұл сыбайлас жемқорлықтың алдын алуда маңызды рөл атқарады. Онлайн платформалар арқылы мемлекеттік бюджеттің жұмсалуды, мемлекеттік сатып алулар туралы ақпараттар және басқа да маңызды мәліметтер жарияланады.

4) Қоғамның белсенді қатысуы: Данияда БАҚ және қоғамдық ұйымдар сыбайлас жемқорлықпен күресте белсенді рөл атқарады. Олар мемлекеттік органдардың жұмысына мониторинг жүргізіп, сыбайлас жемқорлық фактілерін ашып жариялайды. Бұл қоғамның азаматтық белсенділігінің жоғары деңгейін көрсетеді.

5) Жоғары этикалық нормалар және мемлекеттік қызметкерлердің жалақысының жоғары деңгейі: Данияда мемлекеттік қызметкерлердің жалақысы жоғары, бұл оларды пара

алуға аз ынталандырады. Этикалық кодекстерді енгізу және олардың қатаң сақталуы да маңызды рөл атқарады. [2,2 б.] Мемлекеттік қызметке жоғары білікті мамандарды тартуға баса назар аударылады. Қазақстан үшін Дания тәжірибесінің маңызы зор. Данияның сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі тәжірибесі Қазақстан үшін маңызды оң тәжірибе болып табылады. Қазақстан сыбайлас жемқорлықты жою үшін келесі шараларды қолдануы мүмкін деп санаймыз.

1) Заңнаманы жетілдіру: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңдарды күшейту және олардың тиімділігін арттыру.

2) Сот жүйесінің тәуелсіздігін нығайту: Сот жүйесінің тәуелсіздігін қамтамасыз ету және сыбайлас жемқорлық істерін тез және әділ қарастыру.

3) Мемлекеттік органдардың ашықтығы мен транспаренттілігін арттыру: Мемлекеттік ақпараттың ашықтығын қамтамасыз ету және онлайн-платформаларды қолдану.

4) Қоғамдық бақылауды нығайту: БАҚ пен қоғамдық ұйымдардың сыбайлас жемқорлықпен күрестегі рөлін арттыру.

5) Мемлекеттік қызметкерлердің этикалық нормаларын нығайту: Мемлекеттік қызметкерлердің жалақысын көтеру және этикалық кодекстерді енгізу. Оқыту бағдарламаларын жетілдіру арқылы мемлекеттік қызметкерлердің этикалық санасын арттыру. [2,3 б.]

Данияның сыбайлас жемқорлықпен күресудегі тәжірибесі көптеген елдер үшін үлгі бола алады. Оның жетістігі заңдық базаның беріктігіне, сот жүйесінің тәуелсіздігіне, мемлекеттік органдардың ашықтығына және қоғамның белсенді қатысуына байланысты. Қазақстан Данияның тәжірибесін зерттеп, оның оң тәжірибелерін өз жағдайына бейімдеу арқылы сыбайлас жемқорлықпен күресте елеулі жетістіктерге жете алады. Алайда, бұл үшін саяси ерік, қоғамның белсенді қатысуы және жүйелі реформалар қажет. Тек осы жағдайда ғана сыбайлас жемқорлықпен тиімді күрес жүргізуге және мемлекеттік институттардың сенімділігін арттыруға болады.

Библиографиялық тізім:

1. Қапышева С., Шетелдерде сыбайлас жемқорлық күресудің тәжірибесі [Мақала]. – 2012. – 4 б.

2. Лионов А., Антикоррупционная политика Дании [Мақала]. – 2020. – 4 б.

3. Қаржаубаева Г., Сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік-экономикалық салдары [Мақала]. – 2021. – 4 б.

4. https://denmark.mid.ru/ru/o-danii/o_korrupsii_v_danii/

*****

УДК 342.9

ЖОЛ ЖҮРІСІ САЛАСЫНДА АВТОМАТТЫ ТҮРДЕ ТІРКЕУДІҢ АРНАЙЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫМЕН ТІРКЕЛГЕН ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚҚА ТАРТУДЫҢ КЕЙБІР ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Какимжанов А.Е., 4 курс студенті, Экономика және құқық факультеті

Жумабаева А.М., аға оқытушы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Қазақстан Республикасында жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін автоматтандырылған бақылау жүйелерін енгізу маңызды. «Сергек» жүйесі құқық бұзушылықтарды анықтау мен алдын алуда тиімді, бірақ техникалық ақаулар мен оператор қателіктері заңсыз жазалауға әкелуі мүмкін. Бұл мәселелер азаматтардың

құқықтарын қорғау мен әділдікті қамтамасыз ету үшін шешуді талап етеді.

Қазақстан Республикасында жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері қазіргі уақытта ерекше маңызға ие. Жол-көлік оқиғаларының санының артуы, азаматтардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіреді, сондықтан мемлекет бұл мәселеге жүйелі түрде назар аударуда.

Осыған байланысты жол қозғалысын ұйымдастырудың автоматтандырылған технологияларын енгізу және жол қозғалысы ережелерінің сақталуын бақылау сияқты міндеттерді шешу міндеті тұр; жүргізушілердің жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілігін күшейту, сондай-ақ олардың кәсіби даярлық деңгейіне қойылатын талаптарды арттыру.

Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 30-тарауымен регламенттелген әкімшілік жауапкершілік институтын іске асыру болып табылады.

«Көліктегі, жол шаруашылығындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар» ӘҚБтК-нің 30-тарауы әкімшілік құқық бұзушылықтардың құрамын қамтиды, оларды жасағаны үшін әртүрлі санкциялар көзделген: ескерту; әкімшілік айыппұл; көлік құралын басқару құқықтан айыру; әкімшілік қамаққа алу [1].

Жол жүрісі қауіпсіздігі – қазіргі қоғамның маңызды мәселелерінің бірі. Автоматты түрде тіркеудің арнайы техникалық құралдары (АТТК) жол қозғалысындағы құқық бұзушылықтарды анықтау мен алдын алуда маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты «Сергек» жол көлігін бақылау жүйесін енгізу бірнеше маңызды себептермен байланысты:

- **Қауіпсіздікті арттыру:** Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін автоматтандырылған бақылау жүйелері жол-көлік оқиғаларын азайтуға көмектеседі. Олар жылдамдықты, жол белгілерін және басқа да ережелерді бұзуды автоматты түрде анықтайды.

- **Заң бұзушылықтарды азайту:** Автоматтандырылған жүйелер құқық бұзушылықтарды тіркеу мен жазалауды жеңілдетеді, бұл жүргізушілердің заңды сақтау ықтималдығын арттырады.

- **Деректерді жинау және талдау:** Сергек жүйесі жол қозғалысы туралы нақты деректерді жинауға мүмкіндік береді, бұл жол инфрақұрылымын жақсарту және көлік ағындарын тиімді басқару үшін маңызды.

- **Азаматтардың құқықтарын қорғау:** Автоматтандырылған жүйелер құқық бұзушылықтарды дәл анықтауға мүмкіндік береді, бұл азаматтардың құқықтарын қорғау мен әділдікті қамтамасыз ету үшін маңызды.

- **Экономикалық тиімділік:** Жол қозғалысын бақылау жүйелері құқық қорғау органдарының жұмысын оңтайландырады, бұл бюджет қаражатын үнемдеуге және ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

- **Халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру:** Сергек жүйесі арқылы жүргізушілердің құқықтары мен міндеттері туралы ақпараттандыруды арттыру, бұл азаматтардың құқықтарын қорғау мүмкіндігін жақсартады.

- **Технологиялық прогресс:** Жаңа технологияларды енгізу арқылы жол қозғалысын бақылау жүйелерінің тиімділігін арттыру, бұл заманауи талаптарға сай болуға мүмкіндік береді.

Осы себептермен Сергек жол көлігін бақылау жүйесін енгізу жол қозғалысының қауіпсіздігін, тиімділігін және заңдылығын қамтамасыз ету үшін маңызды қадам болып табылады [2].

Алайда, бұл құралдардың қолданылуымен байланысты бірқатар құқықтық және практикалық проблемалар бар.

Автоматтандырылған жүйелердің тиімділігі. Автоматтандырылған жүйелердің тиімділігі құқық бұзушылықтарды анықтау мен жазалаудағы дәлдікке байланысты. Алайда, кейде техникалық ақаулар немесе оператордың қателіктері нәтижесінде заңсыз жазалау

жағдайлары орын алуы мүмкін. Бұл мәселе азаматтардың құқықтарын қорғау мен әділдікті қамтамасыз ету үшін маңызды.

Автоматтандырылған жүйелердің тиімділігін арттыру үшін бірнеше шараларды қабылдау қажет:

1. Техникалық тексеру: Жүйелердің тұрақты түрде техникалық тексеруден өтуі, ақауларды дер кезінде анықтап, жоюға мүмкіндік береді.

2. Операторлардың біліктілігін арттыру: Операторлардың кәсіби деңгейін көтеру, олардың жүйені дұрыс пайдалануын қамтамасыз етеді.

3. Деректерді тексеру: Жүйе жинаған деректердің дұрыстығын тексеру, заңсыз жазалаудың алдын алуға көмектеседі.

4. Құқық қорғау органдарымен ынтымақтастық: Автоматтандырылған жүйелердің нәтижелерін құқық қорғау органдарымен бірлесе отырып талдау, әділдікті қамтамасыз ету үшін маңызды.

5. Азаматтардың құқықтарын қорғау: Заңсыз жазалаулардың алдын алу үшін азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін енгізу, олардың құқықтарын қорғауға бағытталған шараларды қабылдау [3].

Осы шараларды жүзеге асыру арқылы автоматтандырылған жүйелердің тиімділігін арттыруға және азаматтардың құқықтарын қорғауға мүмкіндік туады.

Қазақстан Республикасының заңнамасында автоматтандырылған құқық бұзушылықтарды тіркеу жүйесіне қатысты нақты нормалар мен ережелердің болмауы құқық қорғау органдары мен сот жүйесінің жұмысын қиындатады. Бұл жағдай құқық бұзушылықтарды автоматты түрде тіркеу жүйесінің тиімділігін төмендетеді, себебі құқық қорғау органдары мен соттар арасында ақпарат алмасу мен жауапкершілікті анықтау мәселелері туындайды.

Заңнамалық базаны жетілдіру қажет, себебі қазіргі уақытта құқық бұзушылықтарды автоматты түрде тіркеу жүйесі бойынша жауаптылықты анықтау қиындық тудырады. Бұл, өз кезегінде, азаматтардың құқықтарын қорғау мен әділдікті қамтамасыз ету үшін маңызды. Заңнаманы жаңарту арқылы автоматтандырылған жүйелердің тиімділігін арттыру, құқық бұзушылықтарды анықтау мен жазалаудағы дәлдікті қамтамасыз ету, сондай-ақ азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін нығайту қажет.

Сонымен қатар, құқық қорғау органдары мен сот жүйесінің қызметкерлерін автоматтандырылған жүйелермен жұмыс істеуге дайындау, техникалық ақаулар мен оператордың қателіктерін азайту үшін қажетті шараларды қабылдау маңызды.

Автоматтандырылған жүйелер арқылы тіркелген құқық бұзушылықтар бойынша азаматтардың құқықтарын қорғау мәселесі қазіргі қоғамда маңызды рөл атқарады. Көптеген жағдайларда азаматтар өздерінің құқықтарын қорғау үшін сотқа жүгінуге мәжбүр болады, бұл процесс ұзақ және күрделі болуы мүмкін.

Сотқа жүгіну кезінде азаматтар жиі құқық бұзушылықтың дәлелдерін жинау, заңды негіздерді түсіну және процессуалдық талаптарды орындау сияқты қиындықтарға тап болады. Бұл жағдайлар азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін жетілдіру қажеттілігін көрсетеді [4].

Сондықтан, құқық бұзушылықтарды автоматты түрде тіркеу жүйесін жетілдіру және азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін енгізу қажет. Бұл механизмдер азаматтарға құқық бұзушылықтар туралы ақпаратты алу, өз құқықтарын қорғау үшін қажетті құжаттарды дайындау, сондай-ақ құқық қорғау органдары мен сот жүйесімен тиімді байланыс орнату мүмкіндігін қамтамасыз етуі тиіс.

Сонымен қатар, автоматтандырылған жүйелердің жұмысын бақылау және бағалау үшін тәуелсіз органдарды құру, сондай-ақ азаматтардың құқықтарын қорғау бойынша арнайы бағдарламаларды енгізу маңызды. Бұл шаралар азаматтардың құқықтарын қорғау деңгейін арттыруға және автоматтандырылған жүйелердің тиімділігін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру үшін мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар бірлесіп жұмыс істеуі тиіс. Құқықтық білім беру бағдарламалары мектептерде,

жоғары оқу орындарында және қоғамдық орындарда ұйымдастырылуы керек. Сонымен қатар, интернет платформалары мен әлеуметтік желілер арқылы құқықтық ақпаратты тарату тиімділігін арттыруға болады.

Азаматтарға құқық бұзушылықтар туралы ақпаратты түсіндіру, олардың құқықтарын қорғау жолдарын көрсету, сондай-ақ құқық қорғау органдарының қызметі туралы ақпарат беру маңызды. Бұл шаралар азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін нығайтуға, құқық бұзушылықтарды автоматты түрде тіркеу жүйесінің тиімділігін арттыруға және жалпы қоғамда құқықтық мәдениетті қалыптастыруға ықпал етеді [5].

Сондай-ақ, құқық қорғау органдары мен сот жүйесінің қызметкерлері үшін арнайы тренингтер мен семинарлар өткізу, автоматтандырылған жүйелердің жұмысын түсіндіру, азаматтардың құқықтарын қорғау бойынша кеңестер беру қажет. Бұл шаралар құқық қорғау жүйесінің тиімділігін арттыруға және азаматтардың құқықтарын қорғау деңгейін көтеруге мүмкіндік береді.

Жол жүрісі саласында автоматты түрде тіркеу жүйесінің тиімділігі мен оның құқық бұзушылықтарды анықтау мен жазалаудағы рөлі маңызды. Алайда, автоматтандырылған жүйелермен тіркелген әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты анықтауда бірқатар проблемалар туындайды.

Біріншіден, Қазақстан Республикасының заңнамасында автоматтандырылған жүйелермен тіркелген құқық бұзушылықтарға қатысты нақты нормалардың болмауы құқық қорғау органдары мен сот жүйесінің жұмысын қиындатады. Бұл жағдай құқық бұзушылықтарды автоматты түрде тіркеу жүйесі бойынша жауаптылықты анықтауда қиындықтар туғызады.

Екіншіден, азаматтардың құқықтарын қорғау мәселесі де өзекті. Көптеген азаматтар автоматтандырылған жүйелер арқылы тіркелген құқық бұзушылықтар туралы ақпараттан хабарсыз, бұл олардың құқықтарын қорғау мүмкіндігін шектейді. Сондықтан, құқықтық білім беру бағдарламаларын енгізу және халықты ақпараттандыру қажет.

Сондай-ақ, автоматтандырылған жүйелердің техникалық ақаулары немесе оператордың қателіктері заңсыз жазалау жағдайларына әкелуі мүмкін, бұл азаматтардың құқықтарын қорғау мен әділдікті қамтамасыз ету үшін маңызды мәселе болып табылады.

Қорытындылай келе, жол жүрісі саласында автоматты түрде тіркеу жүйесін жетілдіру, заңнамалық базаны жаңарту және азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін енгізу қажет. Бұл шаралар құқық бұзушылықтарды анықтау мен жазалаудағы дәлдікті арттырып, азаматтардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді.

Тұтастай алғанда, жол-көлік оқиғаларының алдын алуға және олардың алдын алуға ықпал ететін әкімшілік жауапкершілік тетігінің тиімділігін арттыру үшін әкімшілік жазалау институтын тұжырымдамалық түзету міндеті маңызды деп есептейміз.

Библиографиялық тізім:

1. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2024.12.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Сарсенбаев А. "Автоматтандырылған жол қозғалысын бақылау жүйелері: құқықтық аспектілері". *Қазақстанның құқықтық журналы*, 2020. – Б. 31.
3. Нұрғалиев Б. "Жол қозғалысы қауіпсіздігі: әкімшілік құқық бұзушылықтар мен жауаптылық". *Құқық және қоғам*, 2019. – Б. 14.
4. Мұратбеков Д. "Автоматты тіркеу жүйелерінің тиімділігі мен құқықтық мәселелері". *Жол қозғалысы және қауіпсіздік*, 2021. – Б. 23.
5. Глеубердиев Е. "Жол жүрісі ережелерін бұзғаны үшін жауаптылық: заманауи көзқарастар", 2018. – Б. 52.
6. Кенжебеков А. "Автоматтандырылған бақылау құралдарының құқықтық негіздері". *Заң ғылымы және практика*, 2022. – Б. 74.

7. Сейтқалиев Р. "Жол қозғалысы саласындағы құқық бұзушылықтарды автоматты түрде тіркеу: проблемалар мен шешімдер". *Халықаралық құқықтық зерттеулер*, 2023. - Б. 65.

*****

УДК 341.01

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫ

Каражигитова Н.А., 1-курс, құқықтану, Экономика және құқық факультеті

Мукашева Г.К., аға оқытушысы, МЖҚТ кафедрасы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Автор мақалада адам құқықтары мен бостандықтарының халықаралық құқықтық деңгейде бейнеленіп, құжаттық деңгейде көрініс табу жолдарына тоқтала отырып, оның адамзат үшін маңызды екеніне назар аударған. Бұл мақалада сонымен қатар адам құқықтары мен бостандықтарының сақталуының бүгінгі күнде өте маңызды және біздің елмізде де басты қазына ретінде Негізгі заңымыз Конституциямызда да көрініс тапқанын атап өткен.

Адам құқықтары – халықаралық құқықтың бір саласы, негізгі саяси, экономикалық, азаматтық, әлеуметтік пен мәдени құқықтар және адамның бостандығын қалыптастырған нормалардың ортақ жиынтығын, жеке құқықтардың, бостандықтардың дұрыс нақты орындалуын көздейтін құқықтық - ұйымдастыруы тетіктері. Осы халықаралық құқықтың саласының - әлемдік қауымдастығының адам құқықтары, бостандықтары бұзылған ретте мемлекеттің жеке ішкі жұмыстарына араласа алуы.

Жалпы халықаралық іс қағаздарында белгіленген адамның құқықтарының каталогы болса, ұзақ тарихи қалыптасудың қорытындысы болып, бүгінгі демократияның нормасы ретінде қалыптасты. Тұлға мен биліктің арасындағы қатынастардың әдістері жылдар бойына назарда болды. Қоғам мен адамның дамуы, бостандықтың жолында мемлекеттің тұтас бір билігін тежеуінің талпынысы, мемлекеттік органдарды және лауазымды тұлғалардың өктемдік әрекетінен адамдарды толық сақтау, тұлғаға мүмкіндігінше өзінің тағдырын өзі шешуге мүмкіншіліктер беру де көрініс бере бастады.

Сонау 5-6 ғасырларда ежелгі полюстерде алғашқы рет демократия идеясы және азаматтық қағидалары дүниеге келген жерлерде (Рим, Афина) адамның құқықтары тұжырымдамасының пайда болуы ол, өз кезегінде прогресс пен бостандық жолындағы үлкен қозғалыс ретінде болды. Азаматтықтың ежелгі полюстерде өзіндік шектелгендігіне қарамастан, бұндай институт тек болса мәдениеттің жұмыс жасауы мен дамуының бір құралы болып келеді. Бастапқы кезде заңнаманың құнына, заңдылыққа айрықша көңіл бөлген азаматтық жөнінде, адам құқықтары жөніндегі ұғым, әрбір азаматтың полюске деген өзіндік қамқорлығы теория жүзінде пайда бола бастаған еді. (Платон, Аристотель, Сократ, Перикл және тағы басқалар).

Келесі кезектегі қоғамның дамуы адам құқықтарының және заңның үстемдігі бір - бірімен өте тығыз байланысты екендігін көрсетті. Осы ежелгі ойшылдардың өз кезегінде мемлекеттік, бостандық, ізгілік бағытындағы үдемелі түрдегі дамуының негізгі белгісі болды. Тарихи дамудың алғашқы баспалдағы адамның құқықтарына жаңа бір қасиетті бере отыра, субъектілердің пайда болған жаңа таптарына таратылды. Ол таптардың, сословиелердің өзінің құқықтары және бостандықтары үшін, кеңеюі мен баюы үшін болған осы күрестің нәтижесі.

Ізгілікті игіліктің алтын қорына енген адамдардың құқықтары алғаш рет Ұлы

бостандықтың хартиясында (1215ж.) беріліп, ағылшындардың құқықтары жөнінде билльмен (1689 ж.), Егемендік декларациясымен (1776 ж.), американдықтардың Құқықтар жөніндегі билльмен, адам мен азаматтардың құқықтары декларациясымен одан әрі дамытылды [1, 140б].

Ал, 1919 жылығы Ұлттар Лигасының жарғысы адамның құқықтарын жинайтын жалпы ережелерді қосқан жоқ. Сол кезеңде адамның құқықтарын халықаралық түрде қорғау туралы ойды Ұлттардың Қауымдастығы мойындаған жоқ еді, бірақ та, осы келісімде адам құқықтары жөнінде халықаралық заңдардың дамуына зор әсер ететін екі ережесі болды (22, 23 - баптар).

Осы Ұлттар Лигасы жарғысының 23 - бабында әйелдерге, ерлерге, балаларға әділетті, адамгершілікті жұмыспен қамтуға қатысты мәселелерге арналған. Сонымен бірге, осы бап айтылған мақсаттарға жетуі үшін, халықаралық сипаттағы ұйымдарды құруды көздейді. Осы қызметті Ұлттар Лигасы құрылған мерзімде құрылған Халықаралық еңбектің ұйымы (МОТ) өзіне алған болатын. ХЕҰ - ның заңшығару міндеті, оның құрған халықаралық еңбектік стандарттарын қадағалайтын жүйе еңбектің шарттарымен адам құқықтары жөніндегі халықаралық заңнамалардың дамуына зор үлесті қосты. [1, 140б].

Сонымен Ұлттар Лигасы азшылықтың құқықтарын толық қорғайтын жүйенің дамуында үлкен рөлді атқарды. Осы өкілеттілікті Ұлттардың Лигасы бірінші Дүниежүзілік соғыстан кейін қол қойылған келісімдері арқылы алды. Осы соғыстың басты салдарының бірі, Еуропаның және Таяу Шығыстың саяси картасының өзгеріске ұшырауы болды. Жаңадан мемлекеттер пайда болып, көптеген мемлекеттер болса өздерінің тәуелсіздігін алды. Көпшілікте солардың құрамына өз кезегінде этникалық, тілдес, мәдени азшылықтар енді. Жаңа бір саяси тәртіптің болуы олардың мәдени өмір сүру салтына қауіп туғызады деген байсалды, тарихи күмән да болды. Ұлттар Лигасының келісімі негізінде екі жақ өздерінің міндеттерінің орындалуына кепілдік берді. Азшылықтың құқықтарын қорғайтын жүйе болса Ұлттар Лигасымен қоса жойылды.

Халықаралық құқықтардың ішінде өз кезегінде түрлі топтардың құқықтарын қорғайтын арнайы институттар мен доктриналар пайда болды. Халықаралық құқықтардың осы аспектілерінің теория мен нақты іс жүзінде қолданылуы, адам құқықтарының дамуына мәнді концептуалды және институционалды негіздерді қалады.

Бүгінгі адам құқықтары жөніндегі заңдар екінші Дүниежүзілік соғыстан кейін пайда болған еді. Халықаралық қауымдастықтың бұндай заңнамаларды қабылдауына басты түрткі болған Гитлердің заманындағы адам құқықтарының жан түршігерліктей бұзылуы болды. Дегенмен, БҰҰ-ның жарғысында жазылған адам құқықтары жөнінде ережелер әскери мезгілдің сенімін ақтаған жоқ. Бұндай қорытындыны күтуге болатын еді, дегенмен әр Ұлы державаның адам құқықтары жөніндегі маңызды мәселелері болды. АҚШ -та нәсілдік кемсітушілік, КСРО -да ГУЛАГ, Ұлыбритания және Францияда – отар иеліктері болған еді. Сондықтан да, олар адамның құқықтарын орындауға, қорғауға көп көңілдерін бөлді. Осы мемлекеттер әрине жарғының зерттелуін қолдаған жоқ еді, өйткені жарғы, болса кей кіші демократиялық мемлекеттерді қолдаған, бұл адамның құқықтарын жақтайтын халықаралық жүйенің құрылуына алып баратын еді.

Бірақ та, БҰҰ-ның жарғысы бүгінгі адам құқықтары жөніндегі заңдардың тұжырымдық, заңнамалық негізін қалады. БҰҰ-ның жарғысында жазылған басты мақсаттардың бірі экономикалық, мәдени, әлеуметтік, гуманитарлық мәселелерді шешу кезінде жынысы, тілі, нәсілі, діні жағынан еш бөлмей, адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын қолдап, құрметтеуде бірге отырып жұмыс жасау болып табылды.

Осы БҰҰ жарғысы болса адам құқықтарының мәселесін интернационалдандырды, өзгеше айтқанда, әрбір мемлекет болса көп жақты келісім болып келетін жарғыға қосылғанда адамның құқықтары жөніндегі мәселелерді мемлекеттің өз ішкі ісі деп қана қарамай, халықаралық деңгейдегі мәселе болып келетінін мойындады.

Адам құқықтары жөнінде халықаралық билльдің, бүгінгі қолданылатын адамның құқықтарын қорғайтын бірқатар келісімдердің қабылдануы осындай атсалысудың

қорытындысы болды.

Одан әрі қарай, БҰҰ өзінің өмір сүруінің барысында, адамның құқықтарының дамуы жөнінде, БҰҰ мүшелерінің негізгі міндеттерін көрсетіп, соларды ұлғайтып, жарғының ережелеріне сай адамның құқықтарының орындалуын тура қадағалайтын институттарды құрай да алды. Осы институттар: БҰҰ-ның адамның құқықтары жөніндегі комиссиясы, азшылықты қорғап, кемсітушіліктің алдын алуы жөніндегі шағын комиссия, әйелдердің әл - ауқаты және жоғарғы комиссардың адамның құқықтарын басқаруы жөніндегі комиссиясы.

Адамның құқықтары жөніндегі комиссия ол Экономикалық және әлеуметтік кеңестің қамқорлығында жұмыс жасайды. Адамның құқықтары жөніндегі комиссия өз кезегінде БҰҰ-ның күн тәртібін кеңейтуде үлкен рөл атқарып, адамның құқықтарын бұзушылықпен күресуде жаңаша халықаралық тәсілдерді пайдаланды. Адам құқықтары жөніндегі БҰҰ жарғысының қолданылуының одан әрі кеңейтілуі – осы комиссияның зор еңбегі.

Азшылықты қорғап, кемсітушіліктің алдын алуы жөніндегі шағын комиссия ол 1946 жылы құрылған болатын. Ол мынадай қызметтерді іс жүзіне асырумен айналысады:

1. Адамның құқықтары мен ұлттық, нәсілдік, діни, тілдес азшылықты қорғауға байланысты адамның құқықтары жөніндегі комиссияға сипаттаманы беру, зерттеулерге кірісу.

2. ЭКОСОС не болмаса адамның құқықтары жөніндегі комиссияның кез келген өзге де жұмыстарын атқару.

Осы шағын комиссияның құрамына 26 сарапшы енеді. Шағын комиссия ол жылына бір рет сессиясын өткізеді. Оның өзге жоғарыда айтылған адамның құқықтары жөніндегі БҰҰ институттарынан басты айырмашылығы, ол өзінің үкіметінің атынан жұмыс жасамай, комиссия мүшелері болса өз беттерінше бөлек жұмыс жасайды.

Ал, әйелдердің әл - ауқаты жөніндегі комиссия болса 1946 жылы құрылған болатын. Комиссияның қызметі болса қоғамның барша салаларындағы әйелдердің құқықтарының қорғалуының іс жүзіне асырылуы жөнінде ЭКОСОС-қа баяндама және ұсынысты дайындау болып келеді. Комиссияның мүшелерін (ЭКОСОС) Кеңес 4 жыл мерзімге сайлайды, олар болса үкіметтің сарапшылары болып келеді.

Осы Комиссияның қамқорлығымен әйелдердің құқықтарына қатысты көптеген конвенциялар және декларациялар зерттеліп, әзірленді. Мысалы, 1952 жылы Бас Ассамблея болса Әйелдердің саяси құқықтары жөніндегі конвенция қабылдады, 1957 жылы Күйеуге шыққан әйелдердің азаматтығы жөніндегі конвенция, 1967 жылы Әйелдер жөніндегі кемсітушілікті жою, Әйелдер мен ерлердің заңдардың алдындағы құқықтарының теңдігі және балалар жөніндегі құқықтар мен міндеттердің теңдігі жөніндегі декларация.

7 қаңтар 1994 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының қарарымен Адам құқықтары жөніндегі жоғарғы комиссар, Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссар басқармасы құрылды. Жоғары комиссар БҰҰ Бас хатшысының басқаруындағы, БҰҰ-ның адамның құқықтары жөніндегі барлық істерді қадағалайтын лауазымдық тұлға болып табылады. Өзінің міндеттерін орындауының барысында жоғарғы комиссар Бас Ассамблеяның, ЭКОСОС және адамның құқықтары жөніндегі комиссияның шешімдерінен, өкілдіктерінен шықпай жұмысты жасайды. Осы өкілдіктің арқасында жоғарғы комиссар баршалық дүние жүзінде адамдардың құқықтары жөніндегі кез келген мәселелерді ашып, адамдардың құқықтарының бұзылмауы үшін күш салады. Жоғарғы комиссар лауазымының құрылуы БҰҰ-ның адамның құқықтарының бұзылуымен күресудегі аса үлкен қадам болып келеді.

БҰҰ Жарғысының адамның құқықтары жөнінде ережелеріне толықтыру болып келетін адамның құқықтары жөніндегі Билль адамның құқықтарының жалпы декларациясынан, адамның құқықтары жөніндегі екі пакіден және азаматтық саяси Пактіге арналған екі факультативті хаттамадан тұрады.

Адамның құқықтарының жалпы декларациясына тоқталсақ, Сан -Францискода болып өткен конференцияда БҰҰ жарғысына «адамдардың негізгі декларациясын» қосу жөніндегі пікірлер айтылған, бірақ та олар қабылданбады. Осы мәселе БҰҰ - ның алғашқы жиналысында қайтадан көтерілген болатын. Бұдан соң, адамның құқықтары жөніндегі

кайтадан құрылған комиссияға Адам құқықтары жөніндегі халықаралық билльді эзірлеу берілді. Комиссия декларацияны өз кезегінде заңды міндеттемелік келісімге қарағанда кепілдемелі түрде қабылдаудың жеңіл болатындығын түсінді. Алайда ол алғашқы декларациямен, одан соң бір не болмаса бірнеше келісімнің жобасымен жұмыс жасау жөнінде шешімді қабылдады. Осы жұмыстың қорытындысында жалпыға бірдей құқықтар декларациясы эзірленді. Бұл декларацияны БҰҰ Бас Ассамблеясы оны 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылдаған болатын. Бас Ассамблея осы күнді Адам құқықтарының күні деп белгіледі [1, 1416].

Декларация бір қағидаттар мен нормалардыңдан, өзге қағидаттар мен нормаларға бағынуын айта отырып, адамның әрбір құқығы бөлек, әрі маңызды игілік болып келетіндігін атап көрсетті. Осы құжатта көрсетілген жеке тұлғаның құқықтарын, бостандықтарын жеке адамның құқықтары мен бостандықтары, әлеуметтік - экономикалық, азаматтық пен саяси құқықтар, мәдени құқықтар деп топтастыруға болады.

Декларация, ол бостандық пен теңдік, кемсітушілікке еш жол бермеу, тұлғаның ар - намысын құрметтеуге деген қағидаттарын бекітуден басталады. Алғашқы баптардан бастап: өмір сүруі құқығы, бостандыққа құқығы, жеке адамның дербестігі құқығы, тұлғаның өмірінің қорғалуының жариялап, адам құқықтарының заңдық кепілдігі, әділеттіліктің кепілдігі, тұлғаны қинап, аяусыз қарауға тыйымдар салынады. Алдында айтылған құқықтар болас дербес құқықтардың және бостандықтардың тобын құрайды.

Әлеуметтік – экономикалық сипаттағы құқықтарға Жалпыға бірдей декларация болса мынадай құқықтарды жатқызады: жұмыссыздықтан қорғалуға құқығы, еңбекке құқығы, еңбек үшін әділ ақы төлеуге құқығы, білім алу құқығы, демалыс алу және демалуға құқығы, әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілу құқығы. Осы құқықтар болса декларацияның 22, 28-баптарда көрсетілген. Жалпыға бірдей декларацияны қабылдау ол өз кезегінде халықаралық қатынастардың жаңа кезеңі болды. Жалпыға бірдей декларация ол БҰҰ Бас Ассамблеяның қарары негізінде қабылданды, сондықтан да БҰҰ жарғысына сай кепілдемелі сипатында жазылған болатын.

Осы Жалпыға бірдей декларацияны қабылдағаннан кейін, Бас Ассамблея Адамның құқықтары комиссиясына адамның құқықтары жөнінде екі пакт эзірлеуді ұсынған болатын. Осы мемлекеттер құқықтарының кешендерінің заңдық міндеттемелігінің әр түрлі түсінуіне байланысты болды. Мысалы, АҚШ және БҰҰ мүшелігіндегі кей елдер азаматтық және саяси құқықтардың барша елдермен жедел және міндетті түрде орындалуын, ал әлеуметтік-экономикалық, мәдени құқықтардың стандарт негізінде белгіленіп қойылып, оларға жетуі үшін Экономикалық дамуына байланысты әрқашан да тырысуы қажет деп түсінді. Осындай түсінік сол уақытта басым болды. Осыған байланысты Бас Ассамблея 1966 жылы 16 желтоқсанда екі бірдей келісімді қабылдады – Азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі пакті және экономикалық, әлеуметтік, мәдени құқықтар жөніндегі пакті. Содан соң осы пактілердің күшіне енуі үшін 35 ел саны жиналып, аяқталғанша 10 жыл мерзім өтті.

Пактілерде берілген құқықтардың жиынтығы әртүрлі талқылауға қарамастан, халықаралық келісімдердің кіріспе бөлігінде саяси, азаматтық, әлеуметтік-экономикалық құқықтардың өзара бір-бірімен өте тығыз байланысты екені де жазылған. Пактілерде осы мәселелердің негізіне байланысты бір қатар жалпы ережелер көрсетіліп, берілген. Осылай екі пактінің 1.1-баптарында «әрбір халықтың өзін-өзі анықтауға құқығы бар» деп берілген. Екі құжаттың да 1.2-баптарында «әрбір халықтың өзінің табиғи ресурстарын еркін пайдалануға құқығы бар» екендігі көрсетілді. Екі құжатта да жалпы адамдарды нәсілі жағынан, жынысына не болмаса тіліне, терісінің түсіне байланысты, идеологиялық, саяси, діни себебімен, туылуына, шығу тегіне, мүліктік жағдайына байланысты кемсітушілікке еш жол берілмейді [2, 1516].

Бұл ретте ол келісім бола отырып, пактілер мемлекеттерге заңдық міндеттерді туғызады. Әрбір пакт мемлекеттердің өздеріне алған міндеттерін орындауы үшін, келісімді сақтауы үшін, халықаралық бір жүйені құрайды.

Саяси және азаматтық құқықтар жөніндегі Пакт. Ол Пактіде жазылған саяси және

азаматтық құқықтар заңның жүзінде талданып тұрып жазылған. Жалпыға бірдей адам құқықтары жөніндегі декларациясында Азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі Пактісіне айтылмаған құқықтар жария етіледі, солардың ішінде жеке меншікті иеленуі құқығы, саяси баспана сұрау және алу құқығы, сонымен бірге азаматтықты иеленуі құқығы. Жеке меншікті иелену құқығының пактіге еңбеген себебі, БҰҰ–дағы идеологиялық және те саяси блоктардың жеке меншіктің анықтамасы және шекарасы жөнінде бір ортақ ойға келе алмағандықтан болды. Азаматтық пен саяси құқықтар жөніндегі пактіні Адам құқықтары жөніндегі комитет құрып бекіткен, келісім негізінде мүше елдердің өздеріне алған міндеттерінің орындалуын қамтамасыз ететін әртүрлі міндеттер белгіленген.

Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі Пакт. Осы Пактіде Жалпыға бірдей декларациямен салыстырып қарағанда экономикалық, әлеуметтік, мәдени құқықтардың тізбегі болса көп және толық түрде көрсетілген. Пакт болса келесідей құқықтарды мойындайды: еңбекке құқығы; кәсіподақ құруға мен мүше болуға құқығы; әділетті және қолайлы еңбекке құқық; әлеуметтік тұрғыдан қамтамасыз етілуге құқығы және әлеуметтік сақтандыруға құқығы; отбасын қорғауға құқығы; мәдени өмірге қатысуға құқығы.

Пактіде осы құқықтар тек қана аталып қоймай, анықталып, түсіндіріліп, жазылып, сонымен қатар ол құқықтар іс жүзіне асу үшін қандай әрекеттер жасау қажет екені көрсетілген. Бұл ретте, адам құқықтарының іс жүзіне асырылуы мемлекеттің ресурстарымен өте тығыз байланысып, бірте-бірте орындалатыны құқықтардың аса маңызды аспектілері болғанын айта кетуі қажет Мұндай міндеттердің тұжырымы өзінің нақты мазмұнын жоғалтып, заңдық талаптан гөрі, тілекті сипаттап көрсетеді. Мемлекеттер Пактінің ережелерін орындамаған ретте әлеуметтік және экономикалық құқықтардың біртіндеп орындалуына және соларды нақты іс жүзіне асыруы үшін, бүгінгі кезде ресурстардың жоқтығын қашан да себеп етеді.

Азаматтық және саяси құқықтары жөніндегі Пактіге факультативті хаттама да бар. Ол келісім бір бөлек құжат ретінде қабылданып, азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі Пактінің іс жүзіне асырылуын қамтамасыз ететін қосымша іс шараларды толықтырады. Пактінің бұзылуының құрбаны болдым деген жеке бір тараптарға, Адам құқықтары жөніндегі комитетке жеке шағымдар беруге мүмкіншіліктер береді. Шағымдар болса тек пактіні мойындаған елдерге қарсы беріле алады.

Азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі Пактіге екінші факультативті хаттама да қабылданған. Ол 1991 жылы 1 шілде де күшіне енді. Хаттаманың талаптарына байланысты оны азаматтық, саяси құқықтар жөніндегі пактіге толықтырулар ретінде қарастырады. Ол болса өлім жазасына арналған. Осы хаттаманы мойындаған ел юрисдикциясында жатқан территорияда өлім жазасын қолданбауға деген мүмкіндігінше шаралар қолдануы қажет. [3, 1496].

Адам құқықтары жөніндегі билль, мемлекеттердің адамның құқықтары жөніндегі өлшейтін эталон ретінде мойындалды. Адам құқықтары жөніндегі билльдің ережелері көптеген елдердің конституциясына, солардың ішінде Қазақстанның конституциясына да енді. Адамның негізгі құқықтары, бостандықтары жоғары құндылық ретінде біздің ҚР Конституциясының 1-бабында адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең қымбат қазына деп бекітілген. [1]. Қазақстанның Конституциясының негізгі идеясы және адамның мүдделерінің жалпыға бірдейлік презумпциясы болып отыр. Бүгінгі күнде еліміздің конституциясында адам құқықтары жөніндегі укілдің де өкілеттіктері де конституциялық тұрғыда бекітілген. Адамның құқығы саласында Қазақстан Конституциясының толықтай алғанда халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған нормаларынан өз бастауы алатынын анық көреміз. Сонымен, біздің Республикамыздың Конституциясы халықаралық құқықтың жалпыға мәлім болған нормаларына бағдарланған ішкі ұлттық заңдарды қалыптастырудың негізі болып келеді.

Библиографиялық тізім:

1. Сарсембаев М. А. Халықаралық құқық.-Алматы: Жеті жарғы.2016.-Б.144.

2. Винсент Р.Дж. Адам құқықтары және халықаралық қатынастар.- Алматы: Жеті жарғы, 2008.-С167.

3. Адам құқықтары туралы халықаралық актілер. Құжаттар жинағы.-Москва, 2018.-543б.

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995. (2023 жылғы өзгерістер мен толықтыруларымен). adilet.zan.kz/kaz/doc

*****

УДК 343.326

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Каратаев Е.М., 2 курс, 6В04201-Юриспруденция

Ахметкали Г.В., м.ю.н., старший преподаватель кафедры теории государства и права

Факультета экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В Статье рассматривается проблема религиозного экстремизма, нарушающего права граждан и законодательство Казахстана. Перечислены запрещенные религиозные экстремистские группы: Солдаты халифата, Хизб ут-Тахрир, ДАИШ" (Исламское государство, ИГИЛ), Таблиги Джамаат, Салафитские радикальные группы, Аль-Каида". Особое внимание уделяется важности соблюдения баланса между защитой прав граждан на свободу вероисповедания и обеспечением национальной безопасности.

Религиозный экстремизм представляет собой одну из серьезных угроз для социальной стабильности и национальной безопасности Республики Казахстан. Многонациональный и многоконфессиональный состав населения, а также геополитическое положение страны способствуют распространению радикальных идей, что требует комплексного подхода к противодействию экстремистской деятельности. [1]

Рассмотрим причины религиозного экстремизма

1. Социально-экономические факторы: Уровень безработицы, бедности и социальная уязвимость в некоторых регионах. [6]

2. Отсутствие религиозной грамотности: Люди часто недостаточно информированы о традиционных ценностях религий, что делает их более восприимчивыми к радикальным учениям. [6]

3. Идеологическое воздействие извне: Международные экстремистские организации активно используют интернет и другие каналы связи для вербовки и пропаганды своих идей. [8]

4. Целевая аудитория — молодежь: Молодые люди чаще всего становятся жертвами радикализации из-за поиска идентичности и отсутствия критического подхода к информации. [9]

В Республике Казахстан действовали или пытались действовать различные религиозно-экстремистские группировки, большая часть из которых признаны незаконными и запрещены. Эти группы используют религиозные идеи для оправдания своих действий, включая насилие, пропаганду и вербовку сторонников. Вот некоторые из известных группировок, деятельность которых была замечена в Казахстане:

1. "Солдаты халифата"

Эта группировка известна своей террористической деятельностью в Казахстане. Например, в 2011 году они взяли на себя ответственность за взрывы в Атырау. Целью "Солдат халифата" является создание религиозного государства, основанного на строгой интерпретации шариата. Их действия направлены на дестабилизацию ситуации в стране

через террористические акты. [4]

2. "Хизб ут-Тахрир"

Международная радикальная организация, запрещенная в Казахстане. Она выступает за создание всемирного исламского халифата и ликвидацию светских государств. "Хизб ут-Тахрир" действует через подпольные ячейки, активно вербует молодежь и использует интернет для распространения своей идеологии. В Казахстане неоднократно пресекались их попытки распространять пропагандистские материалы и организовывать нелегальные собрания. [8]

3. "ДАИШ" (Исламское государство, ИГИЛ)

Хотя "ДАИШ" преимущественно действует в Сирии и Ираке, эта группировка оказала влияние и на Казахстан. Известно, что около 800 граждан Казахстана, включая женщин и детей, отправились в зоны боевых действий на стороне ИГИЛ.

Казахстанская программа "Жусан" была направлена на возвращение и реабилитацию этих граждан, многие из которых были завербованы через интернет. [5]

"Таблиги Джамаат"

Несмотря на относительно мирный образ, "Таблиги Джамаат" была признана экстремистской организацией в Казахстане. Она пропагандирует идеи изоляции от светского общества и приверженность строго религиозным нормам.

Организация активно распространяла свою идеологию через сети миссионеров, что вызывало подозрения в возможной радикализации. [4]

Салафитские радикальные группы

Хотя не все салафиты являются экстремистами, некоторые радикальные течения связаны с пропагандой насилия и отказом от традиционных исламских ценностей, характерных для Центральной Азии.

Примером их деятельности является серия атак в Актобе в 2016 году, когда группа радикалов напала на оружейные магазины и воинскую часть. [9]

"Аль-Каида" и другие международные группировки

Казахстан остается потенциальным объектом интереса таких международных группировок, как "Аль-Каида" и "Талибан". Хотя их деятельность в стране в основном подавлена, влияние этих организаций может ощущаться через пропаганду и косвенное финансирование радикальных ячеек. [7]

Меры противодействия религиозному экстремизму:

Законодательство:

Конституция Республики Казахстан (статьи 14 и 22) гарантирует свободу совести, но запрещает деятельность, разжигающую религиозную рознь. [1]

Закон «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» регулирует деятельность религиозных групп, включая запрет на пропаганду экстремизма. [2]

Уголовный кодекс предусматривает ответственность за экстремистскую и террористическую деятельность. [3]

Реабилитационные программы:

Программа "Жусан" направлена на возвращение казахстанцев из зон боевых действий и их последующую дерадикализацию. [5]

Образовательные и профилактические инициативы:

Проведение тренингов и семинаров для повышения религиозной грамотности.

Работа с молодежью для предотвращения радикализации. [6]

Международное сотрудничество:

Участие Казахстана в международных организациях (ШОС, ОДКБ) для координации усилий против экстремизма. [7]

Меры по предотвращению незаконной религиозной деятельности

Усиление государственного контроля

Мониторинг деятельности религиозных объединений.

Проверка легальности источников финансирования. [4]

Повышение религиозной грамотности населения.

Введение образовательных программ по вопросам религии.

Публикация материалов, разоблачающих экстремистскую идеологию. [6]

Международное сотрудничество

Обмен информацией с зарубежными партнерами для пресечения трансграничной религиозной экстремистской деятельности. [7]

Исследование «Светскость и религия в современном Казахстане» подчеркивает необходимость модернизации государственной религиозной политики для предотвращения радикализации. Ключевые меры включают: развитие программ дерадикализации и реабилитации; усиление образовательной роли школ; внедрение дисциплин о противодействии экстремизму; поддержку молодежи через социальные лифты, образование и спорт; а также повышение религиозной грамотности общества. Основная цель — создание устойчивой светской модели, противостоящей деструктивным идеологиям, путем диалога, профилактики и контроля.

Борьба с религиозным экстремизмом в Казахстане требует системного и многоуровневого подхода, сочетающего профилактику, образование, законодательные инициативы и международное сотрудничество. Усилия государства должны быть направлены не только на репрессивные меры, но и на создание условий для развития духовности, межконфессионального мира и социальной стабильности. Важным остается поддержание баланса между защитой прав граждан и обеспечением национальной безопасности, что позволяет сохранить гармонию и развитие общества. [10]

Библиографический список:

1. Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

2. Закон Республики Казахстан "О религиозной деятельности и религиозных объединениях" 11 октября 2011 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483>

3. Уголовный кодекс Республики Казахстан 3 июля 2014 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

4. Доклады Комитета национальной безопасности Казахстана о мерах противодействия религиозному экстремизму. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>

5. Материалы программы "Жусан". Министерство иностранных дел РК. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://kazislam.kz/ru/2024/08/operaciya-zhusan-put-domoj-i-novye-vyzovy/>

6. Научные исследования Центра анализа и прогнозирования Министерства информации и общественного развития.

7. Международное сотрудничество в борьбе с экстремизмом. Материалы ШОС и ОДКБ (официальные сайты организаций).

8. Публикации о влиянии интернета на экстремистскую деятельность. Аналитические материалы Академии МВД РК.

9. Кусаинов Т.Ш. "Проблемы религиозного экстремизма в Центральной Азии". Алматы: Издательство "Казахстан", 2020.

10. Обратная сторона религии: Казахстан в поисках иммунитета от религиозного экстремизма. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://qmonitor.kz/politics/1200>

*****

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ІШКІ КӨШІ-ҚОНДЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кенжегулова А.Е., 4 курс студенті, Экономика және құқық факультеті, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы ҚӨУ, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

Жумабаева А.М., аға оқытушы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы ішкі көші-қонды әкімшілік құқықтық реттеудің қазіргі заманғы мәселелері қарастырылады. Ішкі көші-қонның заңнамалық олқылықтары, бюрократиялық кедергілері, ақпараттық қамтамасыз ету мәселелері, әлеуметтік-экономикалық аспектілері және шетелдік тәжірибелердің маңызы талданады.

Зерттеу барысында, Қазақстандағы көші-қон заңнамасының заманауи талаптарға жауап бермейтіні, көші-қон статистикасының жетіспеушілігі, сондай-ақ мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелері арасындағы интеграцияның болмауы сияқты мәселелер анықталды. Сонымен қатар, азаматтардың құқықтарын қорғау мен көші-қон процесін тиімді басқару үшін ақпараттың жетіспеушілігі кедергі келтіретіні атап өтілді.

Ішкі көші-қон – бұл халықтың бір аймақтан екінші аймаққа, яғни елдің ішінде орын ауыстыруы. Қазақстан Республикасында ішкі көші-қон мәселелері әлеуметтік, экономикалық, мәдени және құқықтық аспектілермен тығыз байланысты. Бұл мақалада Қазақстандағы ішкі көші-қонды әкімшілік құқықтық реттеудің қазіргі заманғы мәселелері қарастырылады.

Ішкі көші-қонның құқықтық негіздері. Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдары ішкі көші-қонды реттеудің құқықтық негіздерін қалыптастырады. 2011 жылы қабылданған «Халықтың көші-қон туралы» заң ішкі көші-қонды реттеудің негізгі құжаты болып табылады. Алайда, заңның кейбір нормаларының орындалуы мен тиімділігіне қатысты мәселелер бар [1].

Әкімшілік құқықтық реттеудің мәселелері

1. Заңнамалық олқылықтар. Қазақстандағы ішкі көші-қонды реттейтін заңнаманың кейбір нормалары заманауи талаптарға жауап бермейді. Мысалы, көші-қон статистикасының жетіспеушілігі, көші-қон процесінің мониторингін жүргізу механизмдерінің болмауы, сондай-ақ, көші-қон статистикасының жеткіліксіздігі, ішкі көші-қонның динамикасын және тенденцияларын дұрыс бағалауға мүмкіндік бермейді. Бұл жағдайлар ішкі көші-қонның тиімділігін төмендетеді, себебі нақты деректер мен ақпараттың болмауы мемлекеттік органдардың шешім қабылдауына теріс әсер етеді.

Сонымен қатар, заңнамалық актілердің кейбіреулері бір-бірімен сәйкес келмейді, бұл құқықтық даулар мен түсініспеушіліктерге әкеледі. Мысалы, кейбір заңдарда көші-қонның әлеуметтік аспектілері ескерілмеген, бұл азаматтардың әлеуметтік қорғау мен құқықтарын қамтамасыз ету мәселелерін қиындатады.

Осы заңнамалық олқылықтарды жою үшін, Қазақстан Республикасының ішкі көші-қонды реттейтін заңнамасын қайта қарау, заманауи талаптарға сай келетін жаңа нормаларды енгізу, статистикалық деректерді жинау мен мониторинг жүргізу механизмдерін дамыту қажет. Бұл шаралар ішкі көші-қонның тиімділігін арттыруға, азаматтардың құқықтарын қорғауға және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

2. Бюрократиялық кедергілер. Ішкі көші-қонды рәсімдеу кезінде азаматтар бюрократиялық кедергілерге тап болады. Мысалы, құжаттарды жинау, тіркеу және басқа да рәсімдер ұзақ уақыт алады, бұл азаматтардың құқықтарын шектейді. Көптеген азаматтар

үшін қажетті құжаттарды жинау процесі күрделі және уақытты талап етеді, бұл олардың көші-қонға деген ынтасын төмендетеді.

Бюрократиялық кедергілердің тағы бір аспектісі — мемлекеттік органдардың арасындағы ақпарат алмасудың жеткіліксіздігі. Мысалы, бір мемлекеттік органда тіркелген ақпарат басқа органға жетпей қалуы мүмкін, бұл азаматтардың құқықтарын қорғау мен көші-қон рәсімдерін жылдамдатуға кедергі келтіреді.

Сондай-ақ, азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерінің болмауы, бюрократиялық кедергілерді жеңу үшін қажетті ресурстар мен ақпараттың жетіспеушілігі, ішкі көші-қонның тиімділігін төмендетеді. Азаматтар өз құқықтарын қорғау үшін күресуге мәжбүр, бұл олардың әлеуметтік жағдайына теріс әсер етеді [2].

Осы мәселелерді шешу үшін, Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіру, бюрократиялық кедергілерді жою және азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін енгізу қажет.

3. Ақпараттық қамтамасыз ету. Көші-қон мәселелері бойынша ақпараттың жетіспеушілігі азаматтардың құқықтарын қорғау мен көші-қон процесін тиімді басқару үшін кедергі келтіреді. Бұл жағдай, әсіресе, көші-қонға қатысты заңнамалық өзгерістер мен жаңалықтар туралы ақпараттың жеткіліксіздігімен байланысты. Азаматтар мен көші-қон процесіне қатысушылар, мысалы, жаңа заңдар, ережелер мен процедуралар туралы ақпаратты алу үшін мемлекеттік органдарға жүгінуге мәжбүр.

Мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелері арасында интеграцияның болмауы да мәселені қиындатады. Әрбір орган өз деректерін жеке сақтайды, бұл ақпараттың біртұтастығын және қолжетімділігін төмендетеді. Нәтижесінде, азаматтар қажетті ақпаратты алу үшін бірнеше мекемеге жүгінуге мәжбүр болады, бұл уақытты және ресурстарды ысырап етеді.

Ақпараттық қамтамасыз етуді жақсарту үшін мемлекеттік органдар арасында тиімді интеграцияланған ақпараттық жүйелерді құру қажет. Бұл жүйелер азаматтарға көші-қон процесі туралы толық және нақты ақпаратты ұсынуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ақпараттық науқандар мен семинарлар өткізу арқылы азаматтарды көші-қон құқықтары мен міндеттері туралы хабардар ету маңызды.

Ақпараттық қамтамасыз етуді жақсарту, азаматтардың құқықтарын қорғау мен көші-қон процесін тиімді басқару үшін маңызды қадам болып табылады. Бұл шаралар азаматтардың құқықтарын қорғауға, көші-қон процесінің ашықтығын арттыруға және мемлекеттік органдардың жұмысын тиімді етуге мүмкіндік береді.

4. Ішкі көші-қонның әлеуметтік-экономикалық аспектілері. Ішкі көші-қонның әлеуметтік-экономикалық аспектілері қазіргі қоғамда маңызды рөл атқарады. Көші-қон процесі халықтың экономикалық белсенділігін арттыруға, жұмыс күшінің тиімді бөлінуіне ықпал етеді. Мысалы, ауылдық жерлерден қалаға көшу, жұмыс орындарының көптігі мен экономикалық мүмкіндіктердің артуына байланысты, адамдардың өмір сүру деңгейін жақсартуға мүмкіндік береді.

Алайда, көші-қонның теріс әсерлері де бар. Әлеуметтік шиеленістер, жұмыссыздық, тұрғын үй тапшылығы, білім беру мен денсаулық сақтау жүйелеріне жүктеме артуы сияқты мәселелер туындайды. Мысалы, қалаға көшіп келген адамдардың санының артуы, тұрғын үй нарығында бағаның өсуіне және әлеуметтік инфрақұрылымның жүктелуіне әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар, көші-қон процесі әлеуметтік теңсіздікті күшейтуі мүмкін, себебі кейбір адамдар экономикалық мүмкіндіктерді пайдаланып, табысты арттыра алады, ал басқалары жұмыссыздыққа немесе төмен жалақыға тап болуы мүмкін. Бұл жағдай әлеуметтік шиеленістер мен қақтығыстарға себеп болуы ықтимал.

Көші-қонның әлеуметтік-экономикалық аспектілерін тиімді басқару үшін мемлекеттік органдар мен қоғам арасында тығыз ынтымақтастық қажет. Көші-қон саясатын жетілдіру, әлеуметтік бағдарламаларды дамыту және халықтың экономикалық белсенділігін арттыру үшін кешенді шаралар қабылдау маңызды [3].

Ішкі көші-қон мәселелері Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан, көші-қон процесін тиімді басқару, заңнамалық олқылықтарды жою, бюрократиялық кедергілерді азайту және ақпараттық қамтамасыз етуді жақсарту қажет. Тек осылайша, ішкі көші-қонның оң әсерлерін максималды түрде пайдаланып, теріс әсерлерін азайтуға болады.

4. Шетелдік тәжірибе. Шетелдік тәжірибелерді зерттеу ішкі көші-қонды реттеудің тиімді жолдарын табуға көмектеседі. Мысалы, Еуропа елдерінде көші-қонды басқарудың тиімді жүйелері мен механизмдері бар, оларды Қазақстанда қолдану мүмкіндігі қарастырылуы тиіс.

Еуропа елдеріндегі тәжірибелер:

1) Деректерді жинау және талдау: Көптеген Еуропа елдерінде көші-қон статистикасы мен деректер базалары жүйелі түрде жаңартылып отырады. Бұл көші-қон процестерін тиімді басқаруға мүмкіндік береді.

2) Интеграция бағдарламалары: Көптеген елдерде жаңа көшіп келген азаматтарды интеграциялау үшін арнайы бағдарламалар бар. Бұл бағдарламалар тіл үйрену, жұмысқа орналасу, әлеуметтік қызметтерге қол жеткізу сияқты аспектілерді қамтиды.

3) Кеңес беру қызметтері: Көшіп келген азаматтарға құқықтары мен міндеттері туралы ақпарат беру үшін арнайы кеңес беру қызметтері ұйымдастырылған. Бұл азаматтардың құқықтарын қорғауға және көші-қон процесін жеңілдетуге көмектеседі [4].

Қазақстанда қолдану мүмкіндіктері:

- Қазақстанда да деректерді жинау мен талдауды жетілдіру қажет. Бұл үшін мемлекеттік органдар арасында ақпарат алмасуды қамтамасыз ету маңызды.

- Интеграция бағдарламаларын енгізу арқылы жаңа көшіп келген азаматтардың қоғамға бейімделуін жеңілдету керек.

- Көшіп келген азаматтарға құқықтары мен міндеттері туралы ақпарат беру үшін кеңес беру қызметтерін ұйымдастыру қажет.

Шетелдік тәжірибелерді зерттеу және оларды Қазақстанның жағдайына бейімдеу ішкі көші-қонды тиімді басқаруға мүмкіндік береді [5].

Қазақстан Республикасында ішкі көші-қонды әкімшілік құқықтық реттеу мәселелері кешенді түрде қарастырылуы қажет. Заңнаманы жетілдіру, бюрократиялық кедергілерді жою, ақпараттық жүйелерді интеграциялау – бұл мәселелерді шешудің негізгі бағыттары. Ішкі көші-қонды тиімді басқару халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға, елдің тұрақты дамуына ықпал етеді.

Библиографиялық тізім:

1. «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы (2024.22.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

2. Кенжебеков А. Қазақстандағы ішкі көші-қон: мәселелері мен шешімдері. Қазақстанның әлеуметтік ғылымдары журналы, 2020. - 12(3). – Б. 45.

3. Смаилов Б., Ішкі көші-қонның әлеуметтік-экономикалық аспектілері. Экономика және қоғам, 2019. - 8(2). – Б. 112.

4. Нұрмұхамедов Д., Көші-қон саясаты: халықаралық тәжірибе. Халықаралық құқық және саясат, 2021. - 5(1). – Б. 78.

5. Аманжолова Г., Қазақстандағы көші-қон: құқықтық реттеу мәселелері. Заң ғылымдары журналы, 2022. - 10(4). - Б. 34.

6. Ермеков, С. Бюрократиялық кедергілер және ішкі көші-қон. Құқық және қоғам, 2023. - 15(1). – Б. 22.

7. Тлеубердиев М., Ақпараттық қамтамасыз ету және көші-қон. Ақпараттық технологиялар журналы, 2020. - 7(3). – Б. 50.

*****

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОНСТИТУЦИОННЫХ НОРМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И США

Кушенов Т.А., 2 курс по специальности «Правоохранительная деятельность»

Табулденова Г.Б., старший преподаватель кафедры ОЮД, магистр педагогических наук, майор полиции

*Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай
Казахстан*

В данной статье проводится сравнительный анализ конституционных норм в Республике Казахстан и США. Отмечается важность Конституции как исторического документа и нормативного акта.

Конституция представляет собой основной закон страны, который не только регулирует отношения между органами власти и гражданами, но и определяет фундаментальные принципы функционирования государства и его институтов.

Действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Суда и Верховного Суда Республики.

Основной Закон обладает рядом особенных, только ему присущих свойств: верховенством Конституции, ее прямым действием и применением на территории всего государства, обязательным характером для всех субъектов, закреплением принципа разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную власть, установлением прав и обязанностей человека и гражданина, определением равенства граждан перед законом и судом, независимого правосудия, пределов и принципов деятельности Парламента, Правительства, Конституционного Суда, судов, прокуратуры, органов местного государственного управления и самоуправления, а также определения статуса Главы государства - Президента, его полномочий, порядка избрания и освобождения от должности [1].

Историческое значение Конституции Республики Казахстан, как основы поступательного экономического, политического и социального развития страны, неоднократно отмечалось руководителями государства. Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев подчеркивает: «Конституция Казахстана, вобрав в себя лучший мировой опыт и практику, а также исторические и национальные традиции, служит прочным фундаментом единства народа и Независимости нашего государства».

Важность Конституции как исторического документа и нормативного акта, лежащего в основе прогрессивного движения Казахстана во всех сферах жизни общества, подчеркивается государственными деятелями, ведущими учеными, представителями вузовской общественности Республики, преподавателями и студентами. Ректор Казахского национального университета им. Аль-Фараби академик Г.М. Мутанов отмечает: «Конституция Республики Казахстан создала необходимую правовую основу, благодаря которой в республике была создана эффективно действующая модель современной рыночной экономики, обеспечена политическая стабильность и межнациональное согласие, а в обществе заложена система защиты и соблюдения прав и свобод граждан, определены идеологические ценности становления казахстанского патриотизма и единения казахстанской нации» [2].

Сравнив Конституцию США 1787 года и Конституцию Республики Казахстан, можно выделить несколько ключевых аспектов, касающихся исторического значения, развития национальных государств и правовых основ.

Конституция Республики Казахстан (принята в 1995 году, с учётом исторических традиций и современного опыта) служит основой для поступательного развития страны во всех сферах жизни. Президент Казахстана подчеркивает важность этой Конституции как фундамента для обеспечения независимости, политической стабильности и социального единства, а также для создания эффективной рыночной экономики.

Конституция США 1787 г. - великое достижение американской нации. Первостепенная задача этого документа - юридическое оформление американского государства, а также системы его высших властных органов. В связи с этим возник ряд пробелов в праве, связанный с отсутствием в тексте конституции положений, гарантирующий гражданские, религиозные и политические права жителей нового демократического государства. Споры о введении таких законодательно закрепленных прав начались сразу после принятия конституции. Так, например, в своём письме к Джеймсу Мэдисону (основному автору конституции) Т. Джефферсон обратил внимание на этот существенный недостаток в главном законе США. Некоторые штаты североамериканского государства в 1787 г. даже отказывались ратифицировать конституцию, пока в неё не будут включены все права и свободы граждан США. Тем не менее причины того, что в тексте конституции отсутствуют такие положения, имеют как объективный, так и субъективный характер. Во-первых, американская нация миновала феодализм и одно из главных его проявлений - деление общества на сословия. США с момента своего создания являлись капиталистическим государством и поэтому там действовал принцип всеобщего равенства перед законом [3].

В Конституции Казахстана предусмотрена защита прав и свобод граждан, политическая стабильность и межнациональное согласие. Создание модели современной рыночной экономики также является важной частью документа, а Конституция активно отражает интеграцию как международных стандартов, так и национальных традиций.

В Конституции США акцент на равенстве перед законом был важен в контексте перехода от феодализма, и отсутствие гарантированных гражданских прав первоначально объяснялось на основе капиталистических принципов.

В Казахстане Конституция сыграла важную роль в становлении сильной централизованной власти, способствующей экономическому и социальному прогрессу. Конституция стала основой для стабильности государства и поддержания гармонии в многонациональном обществе.

Конституция США, с момента её принятия, заложила основы федеративной системы, в которой гарантии прав граждан стали необходимыми дополнениями для обеспечения свободы и равенства.

Конституция США способствовала развитию демократических институтов, в то время как в Казахстане Конституция стала основой для формирования современного общества и стабильного государства после обретения независимости.

Обе Конституции стали краеугольными камнями в истории своих стран, с уникальными особенностями, соответствующими их историческим этапам и требованиям времени. Конституция США закладывала фундамент для демократического устройства, но потребовала дополнительных дополнений для защиты прав граждан. Конституция Казахстана, в свою очередь, отразила стремление к созданию сильного и стабильного государства, обеспечивающего социальное и экономическое развитие, а также укрепление национального единства [4].

Библиографический список:

1. Конституция Республики Казахстан. Практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», - 2023, 48 с.

2. Шолимова А., Роль Конституции Республики Казахстан в развитии страны и значимость конституционной реформы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30461415

3. Каплунов А. С., Конституционно-правовое значение и роль поправок к Конституции США 1787 г. / А. С. Каплунов. - // Молодой ученый. - 2015. - № 19 (99). - с. 488-491. - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/99/22201/> (дата обращения: 09.12.2024)

4. Байдельдинов Д.Л., Баймаханова Д.М. Конституция – основа успешного развития Казахстана. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.kaznu.kz/ru/3/news/one/20519/>
*****

УДК 345.5

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ: ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ

*Қаби Г.Н., «6В01701- Қазақ тілі мен әдебиеті» оқу бағдарламасының 2-курс студенті.
Байтасова М., Экономика және құқық факультеті мемлекет және құқық теориясы кафедрасының аға оқытушысы.*

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақалада сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептері, оның қоғамға тигізетін салдары және оны жою жолдары талқыланады. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі рөлі ерекше назарға алынып, олардың құқықтық сауаттылығын арттыру, цифрлық технологияларды қолдану, қоғамдық бастамаларға қатысу және этикалық құндылықтарды насихаттау сынды бағыттарда атқара алатын іс-әрекеттері көрсетілген. Қазақстан Республикасының Конституциясы мен «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заңы негізінде ұсыныстар берілген. Бұл мақала жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру және қоғамның ашықтығын арттыруға арналған.

Сыбайлас жемқорлық – бұл қоғамдағы ең өзекті және қауіпті мәселелердің бірі. Ол тек экономикалық немесе саяси жүйеге ғана емес, адамгершілік құндылықтарға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына да кері әсер етеді. Сыбайлас жемқорлықтың салдарынан қоғамдағы әділеттілік принциптері бұзылады, халықтың билікке деген сенімі азаяды, ал елдің жалпы дамуы тежеледі.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабында мемлекеттің негізгі құндылықтары атап өтілген: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары». Осы қағидаттарға сүйене отырып, сыбайлас жемқорлықты жою және оның алдын алу – елдің басты міндеттерінің бірі. Бұл жолда жастардың рөлі ерекше.[1]

Сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептеріне тоқталатын болсақ. Еліміздегі сыбайлас жемқорлықтың пайда болуына бірнеше фактор әсер етеді. Олардың әрқайсысы қоғамның құрылымына, мәдениетіне және экономикалық жағдайына байланысты. Негізгі себептеріне мыналар жатады:

1.Құқықтық сауаттылықтың төмендігі

Азаматтардың, әсіресе жастардың, заңдарды, өз құқықтары мен міндеттерін толық білмеуі сыбайлас жемқорлықтың дамуына ықпал етеді. Көптеген адамдар заңды бұзған жағдайда қандай жауапкершілікке тартылатынын білмейді немесе өз құқықтарын қорғауда дәрменсіз болады.

2.Экономикалық тұрақсыздық

Жұмыссыздық, жалақының төмендігі немесе әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі азаматтарды заңсыз әрекеттерге итермелейді. Кейбіреулер пара алу немесе беру арқылы

мәселелерін шешуге бейімделеді.

3. Моральдық-этикалық нормалардың әлсіреуі

Қоғамда «пара берсең, мәселе шешіледі» деген қате түсінік қалыптасқан. Бұл – адамдардың сыбайлас жемқорлықты қалыпты жағдай ретінде қабылдауына әкеледі.

4. Мемлекеттік бақылаудың әлсіздігі

Егер мемлекеттік органдардың қызметі тиісті деңгейде бақыланбаса, бұл сыбайлас жемқорлықтың өсуіне жол ашады.

5. Білім беру жүйесіндегі кемшіліктер

Білім беру саласында да паракорлықтың көрінісі байқалады. Кей жағдайларда студенттер немесе оқушылар өз бағаларын жақсарту үшін заңсыз әрекеттерге жүгінеді. Бұл құбылыс жастардың санасында сыбайлас жемқорлықтың қалыптасуына ықпал етеді.[2] Сыбайлас жемқорлық тек жеке адамдарға ғана емес, бүкіл қоғамға зиянын тигізеді. Оның негізгі салдарлары мыналар:

Экономикалық дамудың тежелуі. Инвестициялық тартымдылықтың төмендеуі және бюджет қаржысының ұтымсыз пайдаланылуы.

Халықтың билікке деген сенімінің жоғалуы. Азаматтар мемлекеттік органдарды әділетсіз немесе тиімсіз деп қабылдай бастайды.

Әлеуметтік теңсіздіктің өсуі. Сыбайлас жемқорлық тек бай мен кедей арасындағы алшақтықты арттырады.

Әділдік принципін бұзылуы. Заң алдында барлығы бірдей жауапкершілікке тартылуы тиіс деген қағида ескерілмейді.[3]

Ал енді жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі рөліне тоқталатын болсақ.

Жастар қоғамның қозғаушы күші ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте маңызды рөл атқара алады. Олар өздерінің білімін, энергиясын және шығармашылық әлеуетін пайдалана отырып, бұл мәселеге қарсы тұра алады. Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресу жолдарын бірнеше бағытта қарастыруға болады:

1. Құқықтық сауаттылықты арттыру

Әрбір жас азамат өз құқықтары мен міндеттерін білуі тиіс. Бұл үшін жастар арасында құқықтық білім беру шараларын кеңінен ұйымдастыру қажет. Мысалы, Конституцияның 34-бабында: «Әркім Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға міндетті», – деп нақты көрсетілген. Жастар осы қағиданы басшылыққа ала отырып, заңдарды бұзуға жол бермеуі керек.

2. Білім беру жүйесін жақсарту

Білім беру орындарында академиялық адалдық қағидаттарын енгізу маңызды. Студенттер арасында әділдік пен адалдықты насихаттайтын шаралар ұйымдастырылуы тиіс. Мысалы, «Академиялық адалдық лигасы» сияқты бастамаларға қатысу арқылы білім саласындағы жемқорлықтың алдын алуға болады.

3. Цифрлық технологияларды пайдалану

Заманауи технологиялар сыбайлас жемқорлықты жоюда маңызды рөл атқарады. Электронды үкімет жүйесі («eGov» платформасы) арқылы азаматтар көптеген мемлекеттік қызметтерді тікелей ала алады. Жастар цифрлық сауаттылығын арттырып, осы жүйені кеңінен қолдануды насихаттауы тиіс.

4. Қоғамдық жұмыстарға белсенді қатысу

Жастар сыбайлас жемқорлыққа қарсы қоғамдық қозғалыстарға, еріктілер ұйымдарына қосылып, өз үлестерін қоса алады. Мысалы, жемқорлыққа қарсы лекциялар мен акциялар ұйымдастыру, ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу арқылы қоғамды осы мәселеге бей-жай қарамауға шақыру қажет.

5. Медиа мен әлеуметтік желілерді пайдалану

Әлеуметтік желілер – жастардың ең тиімді қаруы. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте олар әлеуметтік желілер арқылы ақпарат таратып, қоғамдық пікір қалыптастыра алады. Бұл жастардың белсенділігін арттырудың және мәселенің мәнін түсіндірудің тиімді жолы.

6. Этикалық мәдениетті қалыптастыру

Жастар өз ортасында адалдық, әділдік, парасаттылық сияқты құндылықтарды насихаттауы керек. Олар өздеріне ғана емес, айналасындағыларға да үлгі болуы тиіс. [4]

Сыбайлас жемқорлық – бұл тек мемлекеттік органның мәселесі емес, бүкіл қоғамның, әрбір азаматтың ортақ міндеті. Әсіресе, жастардың белсенді қатысуы елдің болашағы үшін өте маңызды. Егер жастар заңдарды құрметтеп, әділдік қағидаттарын ұстанса, Қазақстан сыбайлас жемқорлықсыз қоғам құруға қол жеткізеді. Мемлекеттің қолданыстағы заңдары мен жастардың саналы іс-әрекеті арқылы біз бұл мәселемен күресте үлкен жетістіктерге жете аламыз. Жастардың заңдарды сақтау, пара алмау, пара бермеу сияқты қарапайым қағидаттарды орындауы – әділетті қоғам құрудың басты шарты. Бұл тек мемлекеттің емес, әрбір жас азаматтың парызы.

Библиографиялық тізім:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Юрист, 2023.
2. Қаржаубаева Г., «Сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік-экономикалық салдары». – Алматы: Экономика баспасы, 2021.
3. Әбдірахманова Ж., «Жастар және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес». – Қоғам және құқық журналы, №4 (2022).
4. «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. – Нұр-Сұлтан, 2012.

*****

УДК 340

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Қалжан Ж.Ғ., 1 курс магистранты

Ақылбекова А.Б., жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, Қостанай қ., Қазақстан

*Егер біз өзіміздің
барлық міндеттерімізді орындасақ
құқықтарымызды көп іздемейміз.
Ал, өз міндеттерімізді орындамай,
құқықтарымызға ұмтылар болсақ,
олар бізден шалғайда
жылтыраған шамдай алыстай түспек.
Г.Махатми*

Қазақстан Республикасы егеменді мемлекетке бет бұрған кезінен бастап өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екендігін мәлімдеді.

Республикамызда азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мемлекеттің маңызды саяси, экономикалық және әлеуметтік міндеттерінің қатарына жатқызылған.

Конституцияның 2-бөліміне кіретін бірқатар баптар адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарына арналған, оның негізіне Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының нормалары алынған. Бұл - Қазақстанның таңдаған демократия мен жалпы адамзаттық құндылықтар жолынан таймайтындығының айғағы [1].

Адам құқықтары- әр адамға тән қол сұғылмайтын бостандықтар мен құқықтар. Бұл құқықтар мен бостандықтар заңмен қорғалған және әділеттілікті, теңдікті және адамның қадір-қасиетін құрметтеуді қамтамасыз етуге бағытталған.

Неге адам құқығы қорғалуы қажет? Біріншіден, ол мемлекеттің басты міндеті, екіншіден, әрбір тұлға өз өзін қорғауға тиесілі.

Қазақстан Республикасында дәл қазір адам құқығы жағдайы күннен күнге нашарлауда. Қазіргі болып жатырған сот процесіндегі істерге қарап ақ, әйел адамдарының соншалықты құқықтарының жерге тапталғанын көруге болады. Бұл тек қана Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде әйел құқығы, феминизм мәселелері үлкен ауқымдағы проблемаға айналуда.

Әйел тағдыры, әйел құқығы қай заманда да өзекті болған мәселе. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік жылдарында ерлер мен әйелдер құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласында біршама дамуға ие болды. Қазақстан Республикасы Президенті ерлер мен әйелдер арасында теңдік мәселесіне зор көңіл бөліп, әділ нақты гендерлік саясат жүргізудің бастамшысы болып табылады. Қазіргі уақытта бүкіл жер шары бойынша тарихи қалыптасқан ер азаматтарының әйел азаматтарынан үстем болуы өзгерістерге ұшырап отыр.

Өнеркәсіптік дамыған және әлеуметтік бағытталған мемлекеттерде құқықтары мен мүмкіндіктері сұрақтарында әйел азаматтары біршама теңдікке жетті. Әйел адамның күнделікті өмірдегі амандығы бүкіл қоғамға зор жағымды әсер етіп, адамзаттың дамуының көрсеткіші болып табылады.

Бірнеше ғасырлар бойы адамзаттың санасында қалыптасқан азаматтық қоғамдағы әйел адамзатының екінші дәрежедегі рөлі мәселенің түйіні болып табылады.

Өкінішке орай, бұл мәселе бойынша біршама даму орын алып отырса да біздің қоғамда ер азаматы мен әйел азаматы арасында теңсіздік сақталып отыр.

Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты Қазақстан халқына жолдауында: «Біз әйел затына – анаға, жарға, қызға деген қапысыз құрметті қайта оралтуға тиіспіз. Біз ананы қорғап-қолдауымыз керек. Мені отбасында әйелдер мен балаларға тұрмыстық зорлық-зомбылық көрсету жайттарының көбеюі алаңдатады. Әйелді құрметтемеу деген болмау керек. Бірден айтайын, ондай зорлық-зомбылықтың жолы қатаң түрде кесілуі тиіс» деп атап көрсеткені белгілі [3].

Дегенмен, гендерлік теңдік құқығын құқықтық бекіту үздіксіз жетілдіруді талап етеді. Отбасындағы зорлық-зомбылық мәселелері өткен жылдардағы және қазіргі заманның психологиялық-педагогикалық, қылмыстық-құқықтық, криминологиялық, әлеуметтік әдебиеттерінде көрініс табуда.

«Қазақстанның дағдарыс орталықтары одағының» статистикалық мәліметі бойынша, біздің елімізде тұрмыстық зорлық-зомбылықтан жыл сайын 1000-ға жуық әйел ажал құшады екен. Дегенмен Бас прокуратураның 2023 жыл бойынша мәліметіне қарасақ, 100-ге жуық әйел мерт болған. Тағы бір құқық қорғаушылардың деректеріне қарағанда, 2022 жылы қыз-келіншектерге қатысты 91 631 құқықбұзушылық тіркелген. Оның 71 965 ауырлығы орташа қылмыс болса, 4 131-і ауыр қылмыстар санатында. Ал, 420-сы аса ауыр қылмыс.

Аса ауыр қылмыстың біріне қазіргі ату шулы сот процесі - Қуандық Бишимбаев пен Салтанат Нүкенованың оқиғасы.

Астанада бұрынғы ұлттық экономика министрі Қуандық Бишимбаевтың ісі бойынша кезекті сот отырысы қазіргі уақытта жүріп жатыр. Қылмыстық іс алқабилердің қатысуымен қаралып жатыр.

Одан басқа, біздің көрші мемлекетімізде Қырғызстандағы Рахиманың өлімі, Украинадағы Балерина Марияның өлімі - күйеулерінің кесірінен болған.

Әйелдер құқықтары саласындағы мәселеледі шешу үшін мыналарды қамтитын кешенді және жүйелі шаралар қабылдау қажет:

1. Заңнаманы нығайту және оны қатаң сақтау: әйелдердің құқықтарын қорғауға және кемсітушіліктің алдын алуға бағытталған заңдарды енгізу және тиімді қолдану

2. Хабардарлық пен білім беруді арттыру: әйелдер мен халықты олардың құқықтары мен гендерлік теңдігі туралы оқытуға бағытталған науқандар мен бағдарламалар жүргізу.
3. Білім беру және жұмыспен қамту саласындағы әйелдерді қолдау: әйелдерге білім алуға, жұмысқа қол жеткізуге және мансаптық өсуге тең мүмкіндіктер жасау.
4. Қолдау және қорғау қызметтеріне қолжетімділікті қамтамасыз ету: әйелдердің құқықтық және психологиялық қолдау қызметтеріне, сондай-ақ зорлық-зомбылық құрбандарына арналған дағдарыс орталықтарына қолжетімділігін кеңейту.
5. Әйелдердің саясатқа және басқаруға қатысуын қолдау: әйелдердің саяси өмірге белсенді қатысуына және олардың үкіметтік және қоғамдық органдарда өкілдік етуіне ықпал ету.
6. Мәдени және әлеуметтік көзқарастарды өзгерту: білім беру және мәдени бағдарламалар арқылы әйелдерге қатысты кең таралған стереотиптер мен көзқарастармен күресу.
7. Жүйелі мониторинг пен бағалау жүргізу: әйелдер құқықтарының сақталуына тұрақты мониторинг жүргізу және анықталған қажеттіліктерге сәйкес саясат пен бағдарламаларды түзету үшін қабылданатын шаралардың тиімділігін бағалау қажет.
8. Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау: қаржыландыруға, оқытуға және бизнес-желілерге қолжетімділікті қоса алғанда, әйелдер кәсіпкерлік бастамаларын дамыту үшін жағдайлар жасау.
9. Еркектерді әйелдер құқықтары үшін күреске тарту: еркектерді гендерлік теңдік пен әйелдер құқығын қорғау мәселелері бойынша диалог пен ынтымақтастыққа тарту осы мақсаттарға жету үшін күш-жігерді айтарлықтай күшейтуі мүмкін.
10. Халықаралық ынтымақтастықты нығайту: тәжірибе алмасу, жобаларды қолдау және әйелдер құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды әзірлеу үшін халықаралық ұйымдармен және серіктестермен ынтымақтастық.

Библиографиялық тізім:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
2. Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы»
3. Қазақстан-2050» стратегиясы. Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан. URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> .

*****

УДК 342.7

THE ROLE OF THE MEDIA IN SHAPING PUBLIC OPINION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN KYRGYZSTAN: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Malikova D.M., 1st year, Jurisprudence

Nurgazy k. B., Bishkek, Kyrgyzstan

Matveeva T.V., Senior Lecturer

International University of Kyrgyzstan, Bishkek, Kyrgyzstan

The article analyzes the role of the media in shaping public opinion on the rights of people with disabilities in Kyrgyzstan. Challenges in the form of stereotyping, incorrect language, and limited resources are considered. In addition, opportunities were analysed, such as engaging people with disabilities themselves, collaborating with NGOs and using social media to promote inclusion.

Introduction

The media directly affects the perception of people with disabilities in society. More than 217,000 people with disabilities are registered in Kyrgyzstan. Reporting on disability topics is constantly challenged, and at the same time has different opportunities for the growth of an inclusive society. The rights of people with disabilities are human rights. In this article, you will be introduced to the role of mass media in shaping public perception of people with disabilities.

Legislative framework and rights of people with disabilities

In 2019, the Government of the Kyrgyz Republic (KR) ratified the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. This decision implied that the country was committed to ensuring an inclusive society - equal opportunities for people with disabilities. In 2023, the Kyrgyz Republic approved the state program for the creation of inclusive infrastructure and services for people with limited mobility "Accessible Country" [2].

The rights of persons with disabilities are very often not respected, despite all efforts. There is no denying the role of the media in building an informed and inclusive society. Journalism acts as an intermediary between society and the state.

The role of the media in the formation of public opinion

Journalists can promote both the ideas of an inclusive and informed society, as well as stereotypical perceptions of disability. Coverage of topics related to people with disabilities often boils down to pity both throughout the country and in Kyrgyzstan.

The reverse side of the coin, of course, exists - reports and materials about achieving heights in sports, business of people with disabilities promote the ideas of an inclusive society. These cases allow society to see people with disabilities in a different light - disability does not deprive a person of the opportunity to be successful, build a career, or be a happy, active member of society [4].

Вызовы в работе СМИ

Journalism in Kyrgyzstan is subjected to all kinds of tests on the way to reporting on disability:

Stereotyping and limited approaches:

1. In the media, it is very common for people with disabilities to be portrayed as "victims" because of all the challenges they face and as "heroes" in situations where they achieve something. This approach creates a simplified and even flat image of people with disabilities, where in fact each person has much more facets and diversity in their behavior than "black" and "white". All this reinforces stereotypes.

Lack of participation of persons with disabilities themselves:

2. Journalists often do not give the floor to people with disabilities themselves, instead, guardians, doctors and relatives speak out in interviews. The principle of "Nothing about us without us" remains an unattainable goal.

Incorrect language and terminology:

3. The media resort to incorrect language when covering topics related to disability. UNDP has released an eco-friendly glossary of terms in 2023.

Limited resources and training:

4. Journalists and media experts need training to improve their skills in covering disability topics. A lot of materials are published on disability and its coverage, but most of these materials remain in a limited circle of people and do not receive proper distribution.

Prevalence of negative attitudes in society:

5. Society already has negative attitudes about disability that have been established over the years, which is very difficult for journalists to change, even when creating high-quality and inclusive materials.

Opportunities for Change

There are the following ways to address the above-mentioned issues in order to achieve a more inclusive perception of disability through the media.

1. Enlightenment in inclusive coverage of journalists' disabilities. Raising journalists' awareness will help make materials of higher quality and expert [5].

2. The active participation of people with disabilities in the creation of content will make it possible to formulate a more correct public opinion [6].

3. Collaborations between the media and NGOs in the field of protecting the rights of people with disabilities can be a turning point in providing high-quality and expert content covering disability.

The Role of Social Media in Changing the Perception of Disability

Now social networks have become as significant sources of information as traditional media - television, radio, print media. With the help of Instagram, Facebook, TikTok, international organizations, NGOs, activists and people with disabilities themselves share expert information and promote inclusive values in society.

There are a number of social media accounts where people share the realities of living with disabilities and society gets more context about disability. These pages help to break stereotypes and prevent disability from being distanced and turned a blind eye to it [7].

There are flash mobs on TikTok and Instagram that promote an inclusive society and an eco-friendly attitude towards disability. #DisabilityPride is a great example of such flash mobs of the Kyrgyz active youth society [8].

Recommendations for the media

Below are recommendations for the media to cover disability topics and build inclusive public opinion.

1. Use the correct terms and avoid discriminatory language.

2. Publish success stories that highlight the achievements and capabilities of people with disabilities.

3. Involve people with disabilities as experts and heroes of reports.

4. To create educational projects aimed at informing society about the rights and needs of this group.

Conclusion

The Kyrgyz media play a huge role in shaping public opinion about disability. Now the media have room for growth, and if all the above-mentioned recommendations are followed, the perception of disability in Kyrgyzstan will move away from pity and problematicism, moving into inclusiveness and tolerance, acceptance of people and their inclusion in an active civil society.

References:

1. Конвенция ООН о правах инвалидов. URL: <https://www.un.org/disabilities/>

2. Государственная программа «Доступная страна». URL: <https://www.undp.org/ru/kyrgyzstan/news/utverzhdjena-programma-dostupnaya-strana>

3. Рочева Я. С., Репрезентация инвалидов в федеральных СМИ // Дискурс. 2023. № 2. С. 64–77.

4. UNICEF Кыргызстан. Права инвалидов. URL: <https://www.unicef.org/kyrgyzstan/>

5. Путь к инклюзивности в Кыргызстане с помощью новых ресурсов в области инвалидности. URL: <https://www.undp.org/ru/kyrgyzstan/press-releases/put-k-inklyuzivnosti-v-kyrgyzstane-s-pomoschyu-novykh-resursov-v-oblasti-invalidnosti>

6. Вестник МГУ. Журналистика. Дискурс инвалидности. 2023. № 1.

7. Instagram активист Кыргызстана Зиядулло Атакузиев. URL: <https://www.instagram.com/jiznziya/>

8. Международная кампания #DisabilityPride. URL: <https://www.tiktok.com/tag/disabilitypride>

*****

ПРАВОВАЯ ОЦЕНКА ОТМЕНЫ СРОЧНОЙ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Неизвестная А.В., студентка 4 курса Факультета экономики и права

*Хакимова Г.Е., кандидат юридических наук, и.о. ассоциированного профессора
кафедры уголовного и гражданского права и процесса Факультета экономики и права*

*НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г.
Костанай, Казахстан*

В контексте глобальных изменений в подходах к национальной безопасности, растущей роли профессиональных армий и необходимости соблюдения прав человека, тема отмены срочной службы приобретает особую значимость. В данной статье проведён правовой анализ возможных последствий такого шага, рассмотрены правовые аспекты, связанные с его реализацией, изучен международный опыт.

Армия является фундаментальным институтом любого государства, выполняющим роль защитника его независимости, территориальной целостности и граждан. В условиях глобальных вызовов и геополитической нестабильности военные структуры становятся важным элементом обеспечения национальной безопасности. Как отметил римский военный писатель Флавий Вегеций: «мир рождается от войны, и потому желающие пользоваться долгим миром должны закаляться в боях» [6]. Этот принцип подчёркивает не только военную, но и стратегическую важность наличия эффективной и подготовленной армии. Она служит не только средством сдерживания внешних угроз, но и символом национальной мощи и сплочённости.

Актуальность темы отмены срочной воинской службы в Республике Казахстан обусловлена рядом факторов. В последние годы общественность неоднократно поднимала вопросы о необходимости реформирования системы воинской обязанности, путем обсуждения данной темы в социальных сетях, а также созданием петиций, затрагивающих данную проблему, особенно в свете случаев несчастных происшествий в армии. По данным общественных организаций и средств массовой информации, в казахстанской армии ежегодно фиксируются случаи гибели или серьёзных травм солдат, что вызывает широкий общественный резонанс и сомнения в эффективности действующей системы подготовки и службы.

Для начала рассмотрим вопрос важности собственной армии для государства в контексте теории государства и права путем изучения понятия и основных признаков государства. Термин «государство» может употребляться в узком и широком значениях. В узком смысле под государством понимается политико-правовая организация, обладающая суверенитетом, территорией и системой управления. В широком смысле это понятие охватывает весь спектр общественных, культурных, экономических и правовых институтов, формирующих жизнь общества. Важно учитывать эти различия при рассмотрении законодательных инициатив, касающихся армии и национальной безопасности. Ведь то, как определяется роль государства, может существенно повлиять на принимаемые стратегические решения [7].

Если рассматривать признаки государства, то здесь авторы также делятся на две группы: одни выделяют вооруженные силы как отдельный самостоятельный признак государства наравне с территорией, суверенитетом, государственными символами и народом; другие же определяют армию государства как составную часть вышеназванных признаков. Так, к примеру, Матузов Н.И. и Малько А.В. относят армию государства к «публичной власти, выделенной из общества и несовпадающей с населением страны» [7], а Какимова М.Ш. выделяет вооруженные силы и органы безопасности как составную часть

государственного механизма – аппарата управления обществом [4]. Данные положения, показывают нам, что армия является важным элементом так или иначе фигурирующем в общем перечне признаков, необходимых для идентификации группы лиц, занявших определенную территорию, как государства.

Однако международное право также демонстрирует примеры государств, которые успешно ведут свою политику и развиваются без наличия собственной армии. К таким странам можно отнести: Андорру, Ватикан, Исландию, Маршалловы острова, Микронезию и Палау. Но так ли это на самом деле? Рассмотрим некоторые из них более подробно.

Княжество Андорра представляет собой карликовое государство, площадь которого более, чем в 5500 раз меньше площади Республики Казахстан. В данном государстве отсутствуют военный бюджет и вооруженные силы, однако функции по охране безопасности общества и пограничного контроля выполняет местная полиция. Что касается защиты от внешних вторжений, то на этот случай заключен договор «О добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Королевством Испания, Французской Республикой и Княжеством Андорра» от 1993 г [1].

В отказе Исландии от собственной армии сыграло роль само расположение данного государства. Сравнительно небольшая территория, отдаленность от международных конфликтов и пограничных проблем превратили вооруженные силы страны в ненужный элемент. Но это совершенно не значит, что территория данного государства находится без защиты. С 1949 года Исландия является членом военно-политического блока НАТО, одной из основных целей которого является «обеспечение сдерживания агрессии или защиты от неё в отношении территории любого государства — члена НАТО» [8].

Опыт Маршалловых островов, Микронезии и Палау также иллюстрирует яркий пример нейтралитета в международном пространстве. Если рассматривать более подробно, то территории этих государств все же охраняются армией, однако не собственной, а принадлежащей Соединенным Штатам Америки, данное положение регламентируется заключенным между ними договором «О свободной ассоциации» [2].

Исходя из описанных выше примеров, можно сделать вывод, что данные государства по сути своей хоть и формально отказались от армии, но их суверенитет все равно продолжает охраняться армиями соседних стран-союзников либо альтернативными образованиями в лице международных организаций. Сможет ли наше государство перенять успешный опыт приведенных в пример государств? По-моему мнению, нет. Обосновывается это, во-первых, обширностью территории нашей республики, которая равна всей территории Западной Европы, что может только отрицательно сказаться, ведь без должной армии защитить такие протяженные границы будет почти невозможно. Во-вторых, Казахстан занимает очень выгодное географическое положение, соединяя Европу и Азию, находясь одновременно между двумя экономическими гигантами Россией и Китаем, что в свою очередь также может отрицательно сказаться на безопасности неохраяемого государства, ведь данное местоположение является «лакомым» для многих государств. Также нельзя доверить защиту нашего государства другому государству или международной организации так как это напрямую будет ограничивать суверенитет Республики Казахстан, под которым понимается «присущее государству верховенство на своей территории и независимость в международных отношениях» [7].

Согласно статье 36 Конституции Республики Казахстан, защита Отечества, его независимости и территориальной целостности является «священным долгом и обязанностью каждого гражданина» [5]. Это положение закрепляет не только общий принцип, но и конкретизирует ответственность граждан за участие в обеспечении обороноспособности страны. Срочная воинская служба, существующая на данный момент, является инструментом выполнения этой обязанности. Под данным определением понимается «воинская служба граждан мужского пола, основанная на их призыве в Вооруженные Силы, другие войска и воинские формирования на воинские должности рядового и сержантского составов» [3]. В настоящее время в Республике Казахстан «призыву

на срочную воинскую службу подлежат граждане в возрасте от восемнадцати до двадцати семи лет, не имеющие права на отсрочку или освобождение от призыва, в количестве, необходимом для комплектования Вооружённых Сил, других войск и воинских формирований» [3].

Несмотря на значительные дискуссии о возможности отмены срочной службы, этот вопрос вызывает множество правовых, социальных и экономических затруднений. Прежде всего, срочная служба обеспечивает Вооружённые Силы квалифицированным резервом, что особенно важно для страны с обширной территорией и стратегически значимым географическим положением. Как уже отмечалось ранее Республика Казахстан граничит с несколькими крупными государствами, что требует поддержания достаточного уровня обороноспособности. Срочная служба позволяет государству быстро мобилизовать ресурсы в случае внешней угрозы, тогда как полностью профессиональная армия, в свою очередь, может оказаться недостаточной для решения таких задач.

Кроме того, срочная служба играет важную роль в воспитании гражданского сознания и патриотизма. Многие считают, что она даёт молодым людям возможность укрепить дисциплину, развить чувство ответственности и лучше понять ценность коллективной работы. Полное упразднение срочной службы может привести к утрате этих социальных функций, которые так важны для сплочения нации и формирования у молодёжи уважения к государству и его институтам.

Ещё один аспект, усложняющий отказ от срочной службы, связан с финансовой стороной данного вопроса. Переход на полностью профессиональную армию потребует значительных бюджетных затрат. Государству придётся увеличивать заработные платы военных, расширять социальные гарантии, инвестировать в улучшение инфраструктуры и программы обучения. В условиях ограниченных экономических ресурсов и других приоритетов, таких как здравоохранение и образование, такие реформы могут стать непосильной нагрузкой на бюджет нашего государства.

Также важно учитывать, что отмена срочной службы может усилить неравенство в обществе. В текущих условиях многие молодые люди, особенно из сельских районов, рассматривают срочную службу как возможность получить опыт, который может быть полезным в дальнейшей жизни. Например, военная служба часто предоставляет навыки, применимые в гражданской профессии, или облегчает поступление в образовательные учреждения. Переход к контрактной армии может лишить данную категорию граждан столь важного социального лифта.

Наконец, международные обязательства Казахстана и региональная безопасность также накладывают ограничения на отказ от срочной службы. К примеру, вопросы взаимодействия с партнёрами по Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), необходимость участия в региональных военных инициативах и поддержание стабильности в Центральноазиатском регионе требуют наличия численного и подготовленного военного резерва, а срочная служба, в свою очередь, выступает незаменимым элементом этой системы.

Таким образом, подводя итог вышеизложенному, можно сказать, что полная отмена срочной службы в Республике Казахстан в текущих условиях представляется сложным и спорным шагом, который может создать больше проблем, чем решений. Вместо этого, для урегулирования всех тех вопросов так сильно волнующих общество, необходима постепенная модернизация системы, направленная на повышение её эффективности, включая улучшение условий службы, усиление правовой защиты военнослужащих, а также развитие альтернативных форм исполнения воинской обязанности.

Библиографический список:

1. Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Королевством Испания, Французской Республикой и Княжеством Андорра, заключенный в Мадриде и Париже 1 июня 1993 г. и в Андорре-ла-Велья 3 июня 1993 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа:

https://web.archive.org/web/20120128092015/http://www.boe.es/aeboe/consultas/bases_datos/doc.php?coleccion=iberlex&id=1993%2F16868 (дата обращения: 10.12.2024).

2. ДОГОВОР О СВОБОДНОЙ АССОЦИАЦИИ (включено в Закон США 99-239 о публичных объединениях, Соглашение о свободных объединениях Акт 1985 г., 48 USC 1681 примечание. 59 Stat. 1031 и поправки 17 декабря 2003 г., Палата представителей, резолюция 63; Закон США о публике 108-188) URL: <https://www.fsmlaw.org/compact/> (дата обращения: 10.12.2024).

3. Закон Республики Казахстан от 16 февраля 2012 года № 561-IV «О воинской службе и статусе военнослужащих» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31130640&pos=2;-108#pos=2;-108&sel_link=1002333038 (дата обращения 10.12.2024).

4. Какимова М.Ш. Основы теории государства и права: Учебник. — Астана: Фолиант, 2007. — 256 стр.

5. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (дата обращения 10.12.2024).

6. Краткое изложение военного дела. Книга третья // Флавий Вегетий Ренат (Перевод: С.П. Кондратьев) URL: <http://xlegio.ru/sources/vegetius/book-3.html> (дата обращения: 10.12.2024).

7. Теория государства и права: учебник / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько – М.: Юристъ, 2004. – 245 с

8. Цель НАТО // Организация Североатлантического договора URL: <https://www.nato.int/> (дата обращения: 10.12.2024).

*****

УДК 34.037

ИНСТИТУТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Нурбаева К.Е., магистрант 2 года обучения научно-педагогической магистратуры

Муқанов М.Р., старший преподаватель кафедры теории государства и права, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент)

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В данной статье рассматривается зарубежный опыт возникновения и функционирования института защиты прав человека. Проводится сравнительный анализ института защиты прав человека в различных национальных правовых системах.

Возникновение института защиты прав человека (омбудсмена) в национальных правовых системах происходило в разные исторические периоды и по различным причинам.

В современных публикациях отмечается, что начало рассматриваемого института было заложено еще в Древней Греции и Древнем Риме, где народы стремились установить контроль за соблюдением законов, регламентирующих права граждан. Такой контроль мог устанавливать институт омбудсмена посредством деятельности отдельных лиц.

Еще в античном мире существовали должностные лица, работа которых напоминала деятельность омбудсмена в части осуществления контроля за деятельностью чиновников. Более двух тысяч лет назад в Китае был создан орган – Контрольный Юань. В Римской империи это были провинциальные прокураторы, цензоры, трибуны; в Османской империи – мухтасибы, которые следили за ценами на хлеб, качеством товаров и весов, безопасностью загрузки судов и даже за соблюдением норм мусульманской этики [1, с. 12].

Обращаясь к этимологии термина «омбудсмен», являющегося прототипом современного уполномоченного по правам человека, следует отметить, что уже в средние века данный термин означал «поверенный», «управляющий делами», «доверенное лицо». Со временем данное понятие стало означать представителя пострадавших, защитника более уязвимых категорий лиц [2, с. 82], своего рода «Робин Гуда», защищавшего права и свободы людей.

Понятие «омбудсмен» («ombuds» или «ombudsperson») пришло из Скандинавии, в средневековом шведском языке слово «umbud» означало «силу» и «авторитет», и первоначально переводилось в англоязычных странах, например, в Новой Зеландии и Великобритании, как «парламентский комиссионер».

«Омбудсмен» используется в качестве общего термина для обозначения организационно-правового института. Традиционно под понятием «омбудсмен» понимается служба, предусмотренная конституцией или актом законодательной власти, возглавляемая независимым публичным должностным лицом высокого ранга, которая ответственна перед законодательной властью, получает жалобы от гражданина государственные органы, служащих, нанимателей, действует по собственному усмотрению и уполномочена проводить расследования, рекомендовать коррекционные действия, представлять доклады.

Согласно другой позиции, институт омбудсмена появился в Швеции. В 1713 г. в стране была введена должность «Верховного омбудсмена его величества». Позднее появилось новое название должности лица – канцлер юстиции. Это время личностно человека становится более важной фигурой для государства, той, кто непосредственно реализует права и обязанности и способствует развитию государства. Государство в лице своих правителей приходит к выводу, что без человека и его активной созидательной деятельности функционирование государства и государственной власти не имеют значения, они являются «служителем народа».

Позднее, с принятием новой Конституции 1809 г., был введен институт омбудсмена юстиции, именно с ее принятием данный институт обрел власть и независимость, омбудсмен вышел из-под контроля, а над ним была установлена зависимость от риксдага, который непосредственно осуществляет избрание и назначение омбудсмена, соответственно, перед ним он находится в ответе, постоянно предоставляет доклады об осуществляемой деятельности по надзору за администрацией, юстицией и церковью [3, с. 10, 17].

Государство сосредоточило в руках омбудсмена целый ряд полномочий, в частности, надзор осуществлялся за судебной ветвью власти и законностью тех решений, которые выносились судом. Также данный орган осуществлял конституционный контроль за органами государственной власти с целью обеспечения реализации основных прав и свобод человека и предотвратить любой произвол со стороны государственного аппарата.

В Финляндии роль омбудсмена выполнял канцлер юстиции. Канцлер юстиции назначался в звании прокурора, выполнял роль защитника граждан. Прокурор осуществлял полноценный надзор над судебной и административной властью, осуществлял контроль по вопросам содержания и отношения к заключенным и задержанным. Прокурор имел право обращаться с докладами о нарушениях к губернской администрации Великого княжества и рассчитывать на содействие от должностных лиц [4, с. 78].

Наиболее значимой оказалась модель института омбудсмена, установленная в Дании, так как она была близка к англо-саксонской и романо-германской правовой системе. Омбудсмен в этой стране контролировал деятельность административного аппарата [5, с. 79]. Институт омбудсмена в Дании соответствовал сложившимся уже к 1955 г. современным мировым тенденциям обеспечения прав и свобод человека.

Таким образом, данные страны являлись своеобразными «пионерами», «первопроходцами» в сфере введения должности омбудсмена. В последующем институт омбудсмена получил свое распространение среди других государств после Второй мировой войны.

Во второй половине XX века в европейских государствах институт омбудсмана учреждается в связи с необходимостью расширения контроля за обеспечением прав человека.

Рост влияния исполнительной власти, противоречивость судебной процедуры по оспариванию гражданами актов органов управления стали отправной точкой появления института омбудсмана как новой модели демократического контроля за системой управления.

Институт защиты прав человека (омбудсмана) на современном этапе получил широкое распространение в национальных правовых системах.

В отдельных государствах статус омбудсмана (уполномоченного по правам человека, защитника граждан, народного адвоката) закреплен в основном законе страны и конституционных законах.

Повышение деловой репутации института омбудсмана в системе публичной власти государств констатируется в принятой в конце 2020 г. резолюции Организации Объединенных Наций.

В современных государствах сформировались различные модели омбудсмана, характеризующиеся по форме организации (единоличный, коллегиальный), процедуре назначения, статусу (независимый, парламентский, в системе исполнительной власти), юрисдикции и другим особенностям.

Сегодня аналогичный институт имеют в своей государственной-правовой системе около ста государств мира. Учитывая правовой статус, компетенцию, основные направления деятельности, условно выделяют три основных модели функционирования института омбудсмана – скандинавскую (классическую), континентально-европейскую и англо-американскую.

В мировой практике сложились два основных типа омбудсмана: 1) парламентский, действующий в рамках представительной власти как ее самостоятельный институт; 2) исполнительный, выступающий в качестве более или менее независимого органа в рамках исполнительной власти [6, с. 123]. Исходя из объема контрольных полномочий, выделяют три группы омбудсменов: 1) омбудсмены, осуществляющие свои полномочия в отношении государственных органов, относящихся к разным ветвям власти; 2) омбудсмены, полномочия которых распространяются лишь на органы исполнительной власти; 3) омбудсмены, полномочные контролировать не только государственные, но и негосударственные учреждения и организации.

Институт омбудсмана во многих странах имеет различные названия, так, например, в Великобритании – это парламентский уполномоченный (комиссар); в Италии – гражданский защитник; в Испании, Панаме – народный защитник, в Индии – локайюктами, в Португалии – проведор юстиции, в Сенегале – посредник республики, во Франции – Посредник, в США – Общественный адвокат и помощник граждан, в Польше – Защитник прав граждан. В странах Северной Европы эта должность носит название «омбудсмен юстиции», в Российской Федерации, Республике Казахстан – уполномоченный по правам человека. В Германии уполномоченный Федерального правительства по правам человека и гуманитарной помощи при Министерстве иностранных дел выполняет функцию омбудсмана и относится к исполнительной модели. Омбудсмен тесно взаимодействует с федеральным министром иностранных дел.

Создан также Европейский омбудсмен как институт европейского права. Несмотря на различные названия должности омбудсмана в разных странах, либо она представляет собой парламентский контроллер за исполнительной властью в странах классической модели, либо это защитник прав граждан в правовых странах. Поэтому конституционно-правовой статус омбудсменов неодинаков в различных странах.

В постсоветских государствах учреждение новых институтов публичной власти, таких как парламент, конституционный суд, омбудсмен, происходило в силу заимствования

конституционной модели государств Западной Европы и преследовало цель создания демократических режимов, основанных на верховенстве права и признании прав человека.

На распространение и укрепление института защиты прав человека в национальных правовых системах оказали влияние принятие резолюции ООН от 23 декабря 1993 года «Принципы, касающиеся статуса национальных учреждений, занимающихся поощрением и защитой прав человека» и создание Глобального альянса национальных правозащитных учреждений (1993 г.), а ранее - учреждение Международного института омбудсменов (1973 г.).

В каждой стране существуют особенности данного института защиты прав человека, обусловленные конституционным строем, государственным устройством, историческими и политико-правовыми традициями.

Так, Россия пошла по пути вышеупомянутой ранее парламентской модели омбудсмена. В соответствии со ст. 1 Федерального конституционного закона от 26 февраля 1997 года № 1-ФКЗ «Об Уполномоченном по правам человека в Российской Федерации», уполномоченный назначается на должность и освобождается от должности Государственной Думой Федерального Собрания Российской Федерации. Правовой фундамент института уполномоченного по правам человека (омбудсмена) в России был заложен Декларацией прав и свобод человека и гражданина Российской Федерации от 22 ноября 1991 года. Появление данного института ознаменовало демократический путь развития государства и готовность к международному сотрудничеству в области прав человека.

В США на федеральном уровне должность омбудсмена отсутствует, но на уровне штатов его деятельность предусмотрена. Так, в штатах Гавайи, Небраска, Айова, Аляска и Нью-Джерси уполномоченный по правам человека назначается законодательным органом штатов) и подотчетен ей [7, с. 16, 20]. В остальных штатах они назначаются губернаторами. А в Нью-Мексико должность омбудсмена должен исполнять вице-губернатор.

В Германии должность омбудсмена не ограничена сроками и возможностью переназначения. В США срок полномочий варьируется от трех лет до шести, с возможностью три раза переизбраться, в Нью-Мексико – пока на должности вице-губернатора не появится новый человек. В России уполномоченный по правам человека назначается на должность сроком на пять лет.

В Канаде институт правозащиты возник в 60-е гг. XX века, когда в отдельных провинциях ввели должности омбудсмена (защитника прав), с широкой компетенцией. На федеральном уровне был создан коллегиальный орган (Комиссия по правам человека) и учреждены должности специализированного омбудсмена (комиссар по раскрытию информации, комиссар по официальным языкам, комиссар по защите прав жертв преступлений и др.). В конце XX столетия должности омбудсменов вводятся на муниципальном уровне.

Конституционный акт Канады 1982 г. не предусматривает учреждения должности омбудсмена или каких-либо правозащитных институтов. Одним из важных актов, регулирующих сферу прав личности, является Закон Канады о правах человека (1977 г.). В провинциях приняты собственные законы о правах человека. Во исполнение положений Закона Парламентом Канады в 1977 г. учреждена Комиссия по правам человека. Главная цель Комиссии - обеспечить действие Закона о правах человека путем рассмотрения жалоб граждан на деятельность федеральных органов исполнительной власти, государственных корпораций, банков и компаний, распространяющих свою деятельность на несколько провинций, иных действий, направленных на дискриминацию в различных сферах.

Канадская комиссия по правам человека активно занимается правовым просвещением населения Канады, разъясняя особенности антидискриминационной политики, выраженной в Законе о правах человека и ее деятельности. Особым полномочием Комиссии является поощрение научных исследований в сфере действия Закона. На эти цели Комиссия выделяет

гранты, предоставляемые коллективам и научным работникам. Финансирование научных исследований осуществляется за счет бюджета Комиссии. Одно из основных полномочий Комиссии по правам человека заключается в рассмотрении жалоб на дискриминацию.

Для института защиты прав человека (омбудсмана) Канады характерны следующие особенности: во-первых, децентрализация, которая выражается в автономности провинций и Федерации в учреждении и закреплении статуса должностных лиц и органов, осуществляющих правозащитную деятельность; во-вторых, институциональный плюрализм, проявляющийся в разнообразии структур (органов, должностных лиц), объемом их полномочий, направленных на защиту прав человека; в-третьих, развитие специализации государственных правозащитных институтов по различным сферам (дискриминация, трудовые отношения, жилищные, налоговые, по раскрытию информации и др.); в-четвертых, формирование «локальной» модели омбудсмана в частных корпорациях, школах, университетах и иных организациях и учреждениях.

Под воздействием глобализации происходит изменение концепции института омбудсмана: из органа контроля за администрацией он превращается в правозащитный институт.

Развитие института омбудсмана тесно связано с развитием публичной политики, с распространением стандартов надлежащего качества работы чиновников исполнительной власти разного уровня. В отличие от классического института омбудсмана, современные омбудсмены являются многофункциональными государственными органами, содействующими реализации общепризнанных принципов и норм по правам человека на внутригосударственном уровне, развитию международного и регионального сотрудничества по правам человека, играют профилактическую роль в предотвращении нарушений конституционных прав. Таковыми, например, являются шведский омбудсмен по вопросам равенства, датский омбудсмен, большинство омбудсменов в странах Латинской Америки, Восточной и Центральной Европы, Верховный комиссар ООН по правам человека, Комиссар Совета Европы по правам человека.

На современном этапе развития института омбудсмана, наряду с классической моделью парламентского уполномоченного по правам человека, создаются специализированные омбудсмены, к которым относятся: финансовые омбудсмены; административные омбудсмены; омбудсмены по правам детей/ребенка (Австрия, Израиль, Испания, Коста-Рика, Польша, Швеция, Финляндия, Россия и др.); военные омбудсмены (Германия, Израиль, Литва, Норвегия, Швеция, Украина); по правам заключенных или исправительных учреждений (штаты США, Канада, Великобритания); по вопросам здравоохранения (Великобритания); по вопросам информации (Германия, Венгрия, Канада) и так далее.

Родиной специализированных омбудсменов является Швеция, так Омбудсмен по делам военнослужащих успешно функционировал до 1967 года. Назначением института специализированного омбудсмана является защита отдельных групп граждан или контроль за определенными сферами общественной жизни. При этом специализированные омбудсмены могут назначаться парламентами, президентом, органами исполнительной власти или действовать как общественные институты, такие как школьные, университетские или корпоративные омбудсмены. Их деятельность может охватывать всю территорию государства, территорию субъекта федеративного государства, муниципального образования, и предназначена для разрешения разнообразных конфликтов.

Таким образом, проблемы соблюдения прав человека нередко разделяют государства, становятся объектом острой полемики и политической борьбы между ними. Основной обязанностью омбудсмана является обеспечение баланса интересов в обществе. В настоящее время, институт омбудсмана является важнейшим компонентом государственной системы правовой защиты граждан в зарубежных странах.

Библиографический список:

1. Семенова А.Ю., Уполномоченный по правам человека в механизме обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Семенова. – Тюмень, 2006.
2. Безруков А. В., Парламентское право и парламентские процедуры в России: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юстицинформ, 2015. – 163 с.
3. Вагизов Р. Г., Институт Уполномоченного по правам человека: история, теория, практика. – Казань, 2014. – С. 10–17.
4. Основы борьбы с коррупцией (системы общегосударственной этики по ведению) / под ред. С. В. Максимова и др. – М., 1999. – 228 с.
5. Исаев М. А., Основы конституционного строя Швеции. – М.: МГИМО. 2008. – 193 с.
6. Ковалев А.А., Международная защита прав человека: учебное пособие / А.А. Ковалев. – М.: Статут, 2013.
7. Смирнова Е. С., Проблемы соотношения прав, свобод и обязанностей иностранных граждан в зарубежном конституционном праве // Конституционное и муниципальное право. – 2005. – №7. – С. 16–20.

*****

УДК 342.4

ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Нурпеисов А.Б., курсант 1 курса 109 взвода

*Бузаканова А.Б., старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр права, подполковник полиции*

*Костанайская Академия МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева,
г.Костанай, Казахстан*

Статья посвящена исследованию взаимосвязи личности, общества и государства в контексте обеспечения верховенства Конституции в Казахстане и других странах на современном этапе. В работе анализируются ключевые принципы конституционного права, роль Конституции как основного нормативного акта, гарантирующего права и свободы граждан, а также механизмы защиты конституционного порядка в различных правовых системах. Особое внимание уделяется вопросам независимости судебной власти, эффективности конституционного контроля и роли гражданского общества в обеспечении верховенства права. В статье рассматриваются как национальные, так и международные практики защиты Конституции, а также вызовы, с которыми сталкиваются государства в условиях глобализации и политической нестабильности. Работа акцентирует внимание на необходимости укрепления правовой культуры и взаимодействия между всеми ветвями власти для обеспечения правопорядка и стабильности в странах.

Конституция является основой правового государства и играет ключевую роль в защите прав личности от произвола со стороны государственных органов. Основные права и свободы, такие как свобода слова, право на неприкосновенность частной жизни и свобода собраний, прописаны в Конституции, и ее роль заключается в том, чтобы эти права были защищены от возможных нарушений. Конституция не только гарантирует права, но и служит инструментом контроля над действиями государственной власти, предотвращая злоупотребления прав граждан и человека. Принцип права на справедливый суд является основой верховенства Конституции, и независимость судебной власти становится важнейшим элементом, обеспечивающим соблюдение Конституции в странах с развитыми правовыми системами. Например, в странах Европейского Союза и США независимость

судов является неотъемлемой частью правового государства, что гарантирует справедливость и беспристрастность в правосудии. [1]

Общество играет важную роль в построении правового государства, так как оно формирует правовую культуру и приверженность конституционным ценностям. В странах с устойчивыми демократическими традициями, таких как Швеция, Канада, Германия, общество активно участвует в политических процессах, что способствует соблюдению конституционных норм и прав человека. В таких странах граждане играют важную роль в политической жизни, выражая свои мнения, участвуя в выборах и обеспечивая стабильность правового государства. Институты гражданского общества, такие как образование, СМИ, правозащитные организации, а также активное участие в выборах и общественных обсуждениях, способствуют поддержке верховенства Конституции, создавая прозрачную политическую среду, где гарантии, прописанные в Конституции, исполняются на практике. Важнейшую роль в поддержке верховенства Конституции также играют правозащитники и независимые журналисты, которые следят за тем, чтобы государственные органы не нарушали права граждан.

Государственные органы, в свою очередь, обязаны не только соблюдать Конституцию, но и активно обеспечивать её реализацию. Они должны предпринимать все необходимые меры для того, чтобы законы и действия исполнительной власти соответствовали основному закону страны. Конституция служит не только основой защиты прав граждан, но и регламентирует деятельность государственных органов, определяя их полномочия, обязанности и ответственность. Конституционный контроль является важным инструментом обеспечения верховенства Конституции. В разных странах для этого существуют разные механизмы, такие как Конституционные суды или другие органы, обеспечивающие соответствие законов Конституции. Например, в Германии Федеральный Конституционный суд является важнейшим органом контроля за соблюдением основного закона, и его решения обязательны для всех государственных органов.

Одним из самых ярких примеров эффективного судебного контроля за конституционностью является решение Верховного суда США по делу *Marbury v. Madison* (1803), которое установило принцип судебного контроля за актами законодательства и стало основой судебной практики в области конституционного контроля в США. Этот случай показал важность судебной власти в обеспечении соблюдения Конституции и защиты прав граждан. Судебный контроль позволяет судебной власти вмешиваться в случае, если законодательные или исполнительные органы нарушают Конституцию, обеспечивая справедливость и законность. [2]

Механизмы конституционного контроля в странах с развитыми правовыми системами играют ключевую роль в поддержке верховенства Конституции. В странах с традициями гражданских прав, таких как Франция, Испания, а также в странах, участвующих в международных конвенциях и соглашениях, Конституция охраняется через механизмы Конституционных судов и Конституционных советов. Важным примером международной правозащитной системы является участие в Европейском суде по правам человека, который способствует соблюдению международных стандартов прав человека, вне зависимости от национальных законодательств.

Казахстан в последние годы активно использует институциональные механизмы для защиты Конституции. С момента принятия Конституции в 1995 году страна сделала несколько значительных шагов в укреплении демократических принципов. Одним из таких шагов стало создание Конституционного Совета, который имеет полномочия признания актов незаконными, если они противоречат Конституции. Конституционный Совет играет ключевую роль в обеспечении политической стабильности, особенно в периоды политических реформ и изменений в стране.

Конституционный Совет Республики Казахстан был учреждён 30 августа 1995 года в соответствии с Конституцией Республики Казахстан 1995 года. В связи с этим Конституционный суд Республики Казахстан прекратил своё существование в конце 1995

года.

И не для кого не секрет что в рамках изменения и дополнения в Конституцию Республики Казахстан Конституционный Суд был восстановлен с 1 января 2023 года в соответствии с поправками к Конституции, принятыми на референдуме 2022 года. [3]

Создание Конституционного Суда направлено на усиление защиты конституционных прав граждан и укрепление демократических основ государства. Это также позволяет гражданам обращаться непосредственно в Конституционный Суд с жалобами на нарушение их конституционных прав, что значительно усиливает защиту прав и свобод человека и гражданина.

Не смотря на многие изменения которые происходят в стране, изменения касательно возвращения института который на прямую направлен на защиту прав человека Конституционный Суд наделен более широкими полномочиями и играет ключевую роль в обеспечении соответствия законодательства Конституции. Конституционный Суд является независимым органом, который осуществляет конституционный надзор и решает вопросы, касающиеся конституционности законов, указов президента, актов правительства и других нормативных правовых актов. Его решения обязательны для исполнения всеми государственными органами и должностными лицами.

Рассматривая различия Конституционного Суда от Конституционного Совета, можно увидеть наличие прямого доступа граждан к Конституционному Суду, ведь ранее граждане не имели возможности обращаться в Конституционный Совет и оспаривать конституционность законов и иных нормативных актов, которые затрагивают их права и свободы, закреплённые в Конституции.

Эту возможность они получили после конституционной реформы. Теперь в число субъектов обращения в Конституционный Суд помимо граждан дополнительно включены Уполномоченный по правам человека, Генеральный прокурор и граждане. Они могут оспаривать действующие на практике законы и иные нормативные правовые акты по обращениям при определённых условиях:

- нормативный правовой акт должен затрагивать права конкретного человека в конкретной жизненной ситуации;
- с применением этого закона должно быть вынесено решение суда, которое вступило в законную силу;
- обращение необходимо подать в срок не позднее одного года после принятия судебного решения по данному делу.

Очень много изменений происходит в мире но все государства стремятся к централизации правовых норм в рамках защиты прав человека. И глобализация которая имеет место быть и на просторах Казахстана оказывает сильное влияние на национальное законодательство и требует от стран гармонизации своих Конституций с международным правом. Современные государства, активно включаются в международные договоры и участвуют в международных судах, таких как Европейский суд по правам человека, Международный уголовный суд, что помогает обеспечивать верховенство Конституции в контексте международных норм и стандартов. Совместная работа на международной арене помогает развивать правовые механизмы для защиты прав человека, улучшая правовую систему внутри страны.

Однако глобализация также ставит перед странами вызовы, включая угрозы демократии и правам человека. В последние годы в некоторых странах усиливаются популистские и авторитарные тенденции, что подрывает доверие к институтам правового государства, включая Конституцию. Казахстан в последние годы столкнулся с вызовами, связанными с усилением президентской власти, что вызывает вопросы о степени гарантии прав и свобод личности в условиях политической концентрации. Это подчеркивает необходимость дальнейшего укрепления гражданского общества, судебной независимости и верховенства Конституции в условиях политической нестабильности.

Важно, чтобы граждане понимали свои права и активно защищали их, обращаясь в

судебные органы и международные инстанции, когда это необходимо. Страны должны продолжать улучшать механизмы конституционного контроля, чтобы обеспечить соблюдение Конституции в условиях глобальных изменений, ускоренной технологической революции и возрастающих вызовов на международной арене.

Верховенство Конституции — это не просто юридическая норма, а основа стабильности и процветания любого государства. Оно является гарантом прав и свобод личности, основой для развития правового государства и защиты от произвола власти. Эффективная защита Конституции невозможна без активного участия общества, независимой судебной системы и надежных механизмов контроля, таких как Конституционные суды. Важно, чтобы эти механизмы функционировали не только на уровне отдельных стран, но и на международной арене, в условиях глобализации, когда все государства становятся более взаимосвязанными.

Взаимосвязь личности, общества и государства проявляется на практике через множество конкретных примеров. Например, в условиях пандемии COVID-19 многие страны столкнулись с необходимостью введения карантинных мер, что вызвало конфликт между правами личности на свободу передвижения и общественными потребностями в защите здоровья населения. В то время как личность требовала сохранения своих прав, общество нуждалось в ограничениях для предотвращения распространения вируса, а государство вводило строгие меры, такие как закрытие общественных мест и обязательная изоляция. [4]

Экономическое неравенство также является важной проблемой, связанной с взаимодействием личности, общества и государства. Примером может служить ситуация в США, где на протяжении долгого времени существует значительное расслоение между бедными и богатыми слоями населения. Несмотря на ряд социальных программ и инициатив со стороны государства, такие как Obamacare, проблемы с доступом к качественному образованию, здравоохранению и жилью остаются актуальными, что ограничивает возможности для социальной мобильности и улучшения жизненных условий для миллионов людей. [5]

Наконец, проблема глобализации и защиты культурной идентичности является актуальной для многих стран. В Индии, например, усиливается обсуждение защиты традиционной культуры и языка в условиях глобализации. С одной стороны, в стране продолжается рост влияния западной культуры и языка, с другой — возникает сопротивление со стороны общества и государства, стремящихся сохранить культурные особенности, такие как использование местных языков и поддержка традиционных искусств. [6]

Взаимосвязь личности, общества и государства, а также принцип верховенства Конституции являются основой правового государства, в котором гарантируются права и свободы граждан. Конституция служит краеугольным камнем правовой системы, регулируя отношения между гражданами, государственными органами и обществом. Принцип верховенства Конституции должен обеспечивать, чтобы любые действия государственных органов, законы и нормативные акты соответствовали основным нормам и принципам, закрепленным в Конституции, что способствует справедливости и защите прав личности.

Однако на практике возникает ряд проблем в реализации этого принципа. В Казахстане, как и в других странах, существуют вызовы, связанные с независимостью судебной власти, политическим давлением на судей и отсутствием эффективного контроля за действиями государственных органов. Например, несмотря на наличие Конституционного суда в Казахстане, реальная независимость судебной власти и контроль за соблюдением Конституции остаются важными вопросами.

В заключение можно сказать, что обеспечение верховенства Конституции требует не только юридической реформы и институциональных изменений, но и повышения правовой культуры граждан, а также укрепления независимости судебной власти, что является необходимым условием для стабильного развития демократических и правовых институтов.

Библиографический список:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (изменения и дополнения от 01.01.2024 года).
  2. Европейского Союза и США независимость судов <https://www.gov.kz/memleket/entities/abayaudany/documents/details/735382?lang=ru&ysclid=m41hb1d2np622808496>.
  3. Решение Верховного суда США по делу *Marbury v. Madison* / <https://ushistory.ru/populjarnaja-literatura/994-delo-marberi-protiv-medisona-marbury-v-madyson?ysclid=m4lheooizv872953231>
  3. Почему Конституционный Суд сменил Конституционный Совет в РК/inbusiness.kz.
  4. Карантинные меры в условиях пандемии <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-transformatsii-sistemy-vzaimodeystviya-obschestvo-i-gosudarstvo-v-usloviyah-pandemii-covid-19>
  5. Ситуация в США <https://www.sb.by/articles/ssha-strana-sotsialnoy-nespravedlivosti.html>
  6. Пример в Индии <https://publications.hse.ru/articles/506089834>
- *****

УДК 328.185

ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

*Раисов Н.Н., 2 курс, 6В04201-Юриспруденция, Факультет экономики и права
Ахметкали Г.В., м.ю.н., старший преподаватель кафедры теории государства и права
НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г.
Костанай, Казахстан*

В статье анализируются проблемы противодействия коррупции в Республике Казахстан, рассматриваются основные причины и последствия коррупции, её влияние на социально-экономическое развитие страны, приводятся данные Индекса восприятия коррупции Transparency International относительно антикоррупционных успехов Казахстана. Отдельное внимание уделено Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022–2026 годы, описываются её стратегические цели, основные направления, включая изменение общественного сознания, внедрение превентивных мер и повышение прозрачности государственных процессов.

Проводится анализ проблем, с которыми сталкивается Казахстан в реализации антикоррупционной политики: недостаточной профилактической работы, высокой латентности коррупции и недостаточной эффективности действующего законодательства. Помимо этого, в статье приводятся предложения по совершенствованию антикоррупционной стратегии.

*«Коррупция подрывает демократию и верховенство права, приводит к нарушению прав человека и позволяет процветать организованной преступности, терроризму и другим угрозам безопасности»
Кофи Аннан [1].*

Коррупция в Республике Казахстан остается одной из наиболее острых и системных проблем, препятствующих социально-экономическому развитию страны. Коррупция, как социальное явление, негативно влияет на функционирование государственных институтов, препятствует реализации ключевых реформ и существенно подрывает доверие граждан к государству. Она порождает многочисленные последствия, включая неравенство в распределении ресурсов, ограничение экономического роста, ослабление системы государственного управления и утрату веры в справедливость и правопорядок. Для Казахстана борьба с коррупцией имеет не только экономическое, но и стратегическое

значение, так как страна стремится к модернизации, привлечению иностранных инвестиций и интеграции в мировое сообщество.

По данным Индекса восприятия коррупции за 2023 год, подготовленного международной организацией Transparency International, Казахстан с 39 баллами занял 93-е место из 180 стран [2]. Этот показатель позволяет республике сохранять относительно высокий рейтинг среди стран СНГ, уступая только Армении, которая получила 47 баллов и расположилась на 62-й позиции. Остальные государства региона имеют значительно более низкие показатели: Россия заняла 141-е место с 26 баллами, Азербайджан — 154-е место с 23 баллами, а Туркмения — 169-е место с 19 баллами. Тем не менее, сравнение с мировыми лидерами, такими как Дания, которая имеет 90 баллов, показывает, что Казахстану необходимо пройти ещё долгий путь для достижения высокого уровня прозрачности и подотчетности. Чтобы догнать страны-лидеры, Казахстану необходимо улучшить свои позиции на 51 балл, что требует комплексного подхода к реформам в антикоррупционной сфере [3].

Одним из ключевых шагов в борьбе с коррупцией стало принятие Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022–2026 годы [4]. В этом документе определены стратегические цели и основные направления антикоррупционной деятельности. Главной задачей является достижение 47 баллов в индексе Transparency International к 2026 году. Концепция делает акцент на необходимости изменения общественного сознания, направленного на формирование морального неприятия любых форм коррупции, включая nepotизм, который проявляется в предоставлении привилегий близким людям без учета их профессиональных качеств. Также особое внимание уделяется внедрению превентивных мер, направленных на снижение возможностей для возникновения коррупции, а также на повышение прозрачности и подотчетности государственных процессов [4].

Несмотря на предпринимаемые усилия, борьба с коррупцией в Казахстане сталкивается с рядом вызовов. Одной из основных проблем является недостаточная профилактическая работа. В настоящее время большинство антикоррупционных мероприятий ориентировано на выявление и наказание уже совершённых преступлений, тогда как профилактика остается на вторых ролях. Такая практика снижает эффективность предпринимаемых мер, так как она не устраняет первопричины возникновения коррупционных схем. Это свидетельствует о необходимости усиления превентивного подхода, направленного на создание системы, которая изначально исключает возможность злоупотреблений.

Для активизации профилактической работы важно сосредоточиться на изменении общественного сознания. Это предполагает внедрение образовательных программ, которые будут нацелены на формирование у молодежи и государственных служащих стойкого неприятия коррупционных проявлений. Образование должно стать одним из ключевых инструментов в антикоррупционной стратегии государства. Молодежь, как будущие лидеры страны, должна осознавать, что коррупция является не только уголовным преступлением, но и угрозой для стабильности и благополучия общества. Программы антикоррупционного воспитания могут быть включены в школьные и университетские курсы, а также в программы профессиональной подготовки для государственных служащих [5].

Роль средств массовой информации также является ключевой в формировании общественного мнения. СМИ должны активно освещать не только резонансные коррупционные дела, но и их последствия для общества. Это позволит сформировать у граждан понимание, что коррупция наносит ущерб каждому, так как подрывает экономический потенциал страны и лишает общество ресурсов, которые могли бы быть направлены на образование, здравоохранение и социальную защиту. Важным инструментом может стать поддержка независимых журналистских расследований, которые выявляют коррупционные схемы и представляют общественности реальную картину

Еще одной серьезной проблемой является высокая латентность коррупции, что обусловлено её скрытым характером. Обе стороны коррупционной сделки – взяткодатель и

взятополучатель – заинтересованы в сокрытии своих действий. Такая ситуация усугубляется существующими законодательными нормами, которые уравнивают ответственность участников коррупционных сделок. Например, статьи 366 и 367 Уголовного кодекса Республики Казахстан предусматривают одинаковые наказания как для взякодателя, так и для взятополучателя [6]. Это фактически создает союз между сторонами, что затрудняет выявление и расследование преступлений. Для изменения этой ситуации необходимо пересмотреть законодательство. Одним из возможных решений является освобождение взякодателя от уголовной ответственности при условии его активного содействия следствию. Такой подход разрушит коррупционные связи и упростит процесс раскрытия преступлений. Дополнительно можно внедрить механизм предоставления денежного вознаграждения гражданам, сообщившим о фактах коррупции. Это станет дополнительным стимулом для активного участия общества в борьбе с коррупцией.

Действующая система наказаний за коррупционные преступления также требует пересмотра. В ряде случаев наказания ограничиваются денежными штрафами или носят условный характер, что снижает их сдерживающий эффект. Например, посредничество во взяточничестве наказывается значительно мягче, чем получение взятки непосредственно. Это стимулирует использование посредников, что делает коррупционные схемы более сложными для выявления. Уравнивание ответственности для всех участников преступления, включая посредников, и введение более строгих санкций могут повысить эффективность законодательства. Также необходимо рассмотреть возможность усиления мер наказания за крупные коррупционные преступления, включая конфискацию имущества, пожизненный запрет на занятие определенных должностей и увеличение сроков лишения свободы [7].

Анализ статистических данных за первый квартал 2024 года показывает, что в Казахстане было зарегистрировано 656 коррупционных правонарушений, что на 15,1% больше, чем за аналогичный период прошлого года. Среди преданных суду 230 обвиняемых оказалось 67 сотрудников акиматов и их подразделений, что на 71,8% превышает показатели предыдущего года. Кроме того, были возбуждены дела в отношении 28 сотрудников органов внутренних дел, что свидетельствует о сохраняющихся проблемах в системе правоохранительных органов [8]. Также к ответственности привлекались сотрудники министерств, прокуратуры и судейского корпуса. Эти данные подтверждают, что коррупция пронизывает многие уровни государственного управления, что требует системных изменений и ужесточения контроля.

Международный опыт показывает, что эффективная борьба с коррупцией невозможна без внедрения стандартов прозрачности и подотчетности. Например, с 1995 года в Германии действуют службы внутренних ревизий, которые занимаются проверками государственных и местных органов власти. Эти подразделения не подчиняются проверяемым структурам, что обеспечивает их независимость и объективность. Казахстан мог бы перенять этот опыт, создав подобные специализированные учреждения. Независимые ревизионные службы могут сосредоточиться на предупреждении и выявлении коррупционных схем, а также на выработке рекомендаций по их предотвращению [9].

Цифровизация является ещё одним перспективным направлением в борьбе с коррупцией. Введение безналичных расчетов, обязательное декларирование доходов и использование технологий анализа больших данных могут значительно повысить прозрачность финансовых операций. В Австралии налоговые органы активно применяют технологии больших данных для выявления незаконных финансовых операций и использования налоговых убежищ. Казахстану следует обратить внимание на этот опыт и адаптировать его к национальным условиям. Цифровизация государственных услуг также может снизить коррупционные риски за счёт исключения человеческого фактора при принятии решений [4].

Гражданское общество играет ключевую роль в противодействии коррупции. Создание общественных советов при министерствах и ведомствах, поддержка независимых журналистских расследований и организация открытых обсуждений могут существенно

повысить уровень прозрачности и доверия граждан. Расширение прав средств массовой информации, их активное вовлечение в антикоррупционную повестку помогут сформировать общественное сознание, основанное на неприятии коррупции. Телевизионные программы, ток-шоу, документальные фильмы и образовательные передачи могут стать важными инструментами в формировании негативного отношения к коррупции.

Для Казахстана противодействие коррупции является не только юридической и социальной задачей, но и ключевым условием для формирования справедливого общества. Успех в этой области возможен только при комплексном подходе, включающем модернизацию законодательства, внедрение мировых стандартов, использование цифровых технологий и активное вовлечение гражданского общества. Лишь сочетание строгих мер наказания, прозрачности и общественного контроля сможет существенно снизить уровень коррупции, повысить доверие граждан к государственным институтам и создать базу для стабильного развития государства [4].

Образование играет важнейшую роль в формировании общественного сознания, свободного от коррупции. Работа по воспитанию антикоррупционных ценностей должна начинаться ещё в школе. Специальные образовательные программы, направленные на развитие правовой грамотности и осознание этических норм, помогут воспитать новое поколение граждан, которые будут понимать важность противодействия коррупции. Помимо этого, государственным служащим необходимо регулярно проходить обучение, посвящённое предотвращению коррупционных проявлений, чтобы иметь чёткое представление о соответствующих правовых и моральных стандартах.

Важным направлением остаётся совершенствование институциональных механизмов. Создание независимых антикоррупционных агентств с широкими полномочиями и независимостью от исполнительной власти может значительно повысить эффективность антикоррупционной политики. Международный опыт, например деятельность Комиссии по борьбе с коррупцией в Сингапуре, показывает, что независимые органы могут эффективно предотвращать и расследовать коррупционные преступления [10]. Казахстан может адаптировать подобный подход, усилив независимость своих антикоррупционных институтов.

Для достижения устойчивого успеха необходимо также обеспечить широкую публичность и открытость антикоррупционной деятельности. Общественное участие, информирование граждан о результатах расследований и привлечении к ответственности виновных лиц может повысить уровень доверия к правоохранительным органам и судебной системе. Максимальная прозрачность в распределении государственных ресурсов, проведение открытых тендеров и конкурсов, а также строгий контроль за их реализацией должны стать нормой [4].

Только при условии системного подхода, включающего образовательные программы, институциональные реформы, цифровизацию и международное сотрудничество, можно достичь существенного снижения уровня коррупции в Казахстане. Это не только обеспечит стабильное развитие страны, но и укрепит доверие граждан к государственным институтам, что является основой для построения справедливого и устойчивого общества

Библиографический список

- 1.Международный день борьбы с коррупцией / Портал...// or3.kodms.ru/news/mezhdu_narodnyj-den-borby-s-...
- 2.Противодействие коррупции — обязанность каждого...//nalogikz.kz/docs/protivodeystvie-korrupcii-...
- 3.Прямо в пятидесятку! Каково реальное место Казахстана...//camonitor.kz/36170-pryamo-v-pyatidesyatku-kakovo-...
4. Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан //<https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802>.

5. Противодействие коррупции - обязанность каждого...//old.esil.edu. kz>ru/ stop _ corruption/
6. УК РК – Уголовный кодекс Республики Казахстан 2024//online.zakon.kz>Document/...
7. О практике рассмотрения некоторых коррупционных...// adilet.zan.kz>rus/docs/P150000008S
8. <https://ranking.kz/digest/socium-digest/kolichestvo-korrupsionnyh-pravonarusheniy-v-rk-uvelichilos.html>.
9. Контроль в сфере государственной службы //gov.kz>memleket/ entities/ qyzmet/ activities /12
10. Опыт борьбы с коррупцией в Сингапуре //tetushi.tatarstan.ru>opit-borbi-s-korrupsiey-v-*****

УДК 342.95

ЗАҢСЫЗ МИГРАЦИЯНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

Сейтжан А.А., 4 курс студенті, Экономика және құқық факультеті

Жумабаева А.М., аға оқытушы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақала Қазақстандағы заңсыз көші-қон проблемасына арналған, ол елдің өзекті әлеуметтік және экономикалық проблемаларының бірі болып қала береді. Орталық Азия елдеріндегі экономикалық қиындықтарды және Қазақстандағы жұмыс күшіне жоғары сұранысты қоса алғанда, заңсыз көші-қонды негіздейтін негізгі себептер қарастырылуда. Сондай-ақ, мақалада көші-қонды бақылауды күшейту, еңбек мигранттарын тіркеуді жеңілдету және реинтеграция бағдарламалары сияқты осы мәселені шешу үшін мемлекет қабылдаған шаралар қарастырылады. Қорытындыда көші-қон ағындарын тиімді реттеу және елдегі мигранттар үшін жағдайды жақсарту үшін кешенді тәсілдің қажеттілігі атап көрсетілген.

Заңсыз көші-қон әлемнің көптеген елдері үшін, оның ішінде Қазақстан үшін де өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Тәуелсіздік алғаннан бері еліміз көші-қон саясаты саласында айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Қазақстан, ең алдымен, Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан сияқты көршілес Орталық Азия елдерінен еңбек мигранттарын тартудың маңызды орталығына айналды. Экономикалық өсу, құрылыста, ауыл шаруашылығында және басқа салаларда жұмыс орындарының болуы өмір сүруге және жұмыс істеуге жақсы жағдай іздейтін адамдарды тартады. Алайда, заңды көші-қонның өсуімен қатар, көптеген адамдар елге заңсыз кіруді жалғастыруда. Заңсыз көші-қон еңбек мигранттарын эксплуатациялау, экономиканың көлеңкелі секторының ұлғаюы, қылмыстың өсуі және қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс сияқты бірқатар проблемаларды тудырады [1]. Осы сын-тегеуріндерге жауап ретінде Қазақстан көші-қонды бақылауды жақсарту және мигранттарды заңдастыру үшін жағдай жасау үшін бірқатар қадамдар жасады. Алайда, заңсыз көші-қон мәселесі кешенді шаралар мен халықаралық ынтымақтастықты талап ете отырып, өзекті болып қала береді. Бұл мақала Қазақстандағы заңсыз көші-қон проблемасының себептерін, салдарын және ықтимал шешімдерін талдауға, сондай-ақ оны реттеуге бағытталған қолданыстағы мемлекеттік бастамаларды бағалауға бағытталған.

Алдымен Қазақстан Республикасындағы заңсыз көші-қонның себептерін анықтап өтетін болсақ, Қазақстандағы заңсыз көші-қонның экономикалық және әлеуметтік сипаттағы көптеген себептері бар. Негізгі қозғаушы күштердің бірі - Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан сияқты көрші елдердегі кедейлік пен жұмыссыздықтың жоғары деңгейі. Бұл елдерде, әсіресе ауылдық жерлерде миллиондаған адамдар тұрақты жұмыс пен табыс табуда

қиындықтарға тап болады. Жалақысы жоғары және жұмыспен қамту мүмкіндіктері бар Қазақстан өзінің қаржылық жағдайын жақсартуға ұмтылатын мигранттар үшін тартымды бағытқа айналуға. Сонымен қатар, көші-қон ағындары көбінесе мигранттар келген елдердегі тұрақсыз саяси жағдайға байланысты. Кейбір жағдайларда бұл мемлекеттердің азаматтары ішкі жанжалдарды немесе саяси қысымдарды болдырмауға тырысады, бұл Қазақстандағы заңсыз мигранттар санының өсуіне ықпал етеді. Заңсыз көші-қонды шекарадан өту жолдарын жеңілдетуге және мигрант мәртебесін заңдастырудағы қиындықтарға байланысты бірқатар факторлар қолдайды. Көптеген мигранттар бюрократиялық кедергілерге және кіру немесе жұмыс істеу үшін қажетті құжаттарды рәсімдеудің жоғары шығындарына тап болады, бұл оларды заңды айналып өту жолдарын іздеуге итермелейді.

Заңсыз көші-қонның бірнеше салдары мигранттардың да, мемлекеттің де әлеуметтік-экономикалық жағдайына теріс әсер етеді. Әлеуметтік салдарына келер болсақ, заңсыз мигранттар көбінесе кедейлік пен пайдалану жағдайында өмір сүреді, бұл өмір сапасының нашарлауына әкеледі. Олар кемсітушілікке ұшырайды, шектеулі құқықтарға ие және көбінесе жұмыс берушілердің бұзушылықтарынан қорғай алмайды [2]. Бұл мигранттар мен жергілікті тұрғындар арасында әлеуметтік шиеленіс пен дұшпандық тудыруы мүмкін. Кейбір жағдайларда еңбек нарығындағы бәсекелестікке, төмен жалақыға және әлеуметтік қызметтерге қол жеткізуге байланысты этникалық және әлеуметтік шиеленістер пайда болады.

Келесі, ол экономикалық салдары. Көлеңкелі секторда жұмыс істейтін заңсыз мигранттар салық төлемейді, бұл мемлекеттік бюджет түсімдерін азайтады. Бұл ретте олардың еңбегі жұмыс жағдайлары өте төмен секторларда жиі пайдаланылады, бұл экономикадағы жалпы еңбек стандарттарын да төмендетеді. Бұл жұмыс күшінің тиімсіз бөлінуіне әкеледі және заңды жұмысшылар үшін тәуекелдерді арттырады. Заңсыз көші-қон құжаттарды бұрмалау, заңсыз еңбек қызметі, сондай-ақ мигранттардың ұйымдасқан қылмысқа қатысуы сияқты құқық бұзушылықтардың көбеюіне ықпал етеді. Кейбір жағдайларда заңсыз мигранттар қылмыстық топтардың эксплуатацияның құрбаны болып, елдегі қылмыстың жалпы деңгейін арттырады.

Мемлекет тарапынан заңсыз миграцияны реттеудің келесі шаралары ұсынылады. Қазақстан заңсыз көші-қонмен күресу және мигранттар үшін жағдайды жақсарту үшін бірнеше қадамдар жасауда. Көші-қонды бақылауды күшейту. Соңғы жылдары Қазақстан шетел азаматтарының өз аумағына кіруі мен келуін бақылауды күшейтті. Жаңа визалық талаптар енгізілді және көші-қон ағындарына мониторинг күшейтілді. 2021 жылы көші-қон нормаларын бұзғаны үшін жауапкершілікті күшейтетін көші-қон заңнамасына өзгерістер енгізілді, соның ішінде айыппұлдар мен заңсыз мигранттарды депортациялау [3].

Еңбек көші-қонның заңдастыруды жеңілдету шаралары. Қазақстан экономикасының еңбек мигранттарына деген қажеттілігіне жауап ретінде ел билігі жұмысқа рұқсат алу және мигранттардың мәртебесін заңдастыру процесін жеңілдете бастады. Бұған құжаттарды жылдам рәсімдеу үшін көші-қон орталықтарын құру, сондай-ақ құрылыс және ауыл шаруашылығы сияқты белгілі бір салаларда жұмыс квоталарын ұлғайту кіреді. Мигранттарды қайта біріктіру және қолдау бағдарламалары. Қазақстан сондай-ақ мигранттар үшін қоғамға кіріуге көмектесуге бағытталған бағдарламаларды дамытуда. Мигранттарды білім беру және мәдени бағдарламаларға қосу, сондай-ақ олардың Отанына оралуына жағдай жасау заңсыз көші-қон мәселесін шешуге ықпал етеді. Атап айтқанда, өз еліне оралуға шешім қабылдағандар үшін әртүрлі әлеуметтік және экономикалық ынталандырулар ұсынылады.

Заңсыз көші-қон мәселесін шешу перспективалары - заңсыз көші-қон мәселесін шешу кешенді тәсілді қажет етеді. Маңызды қадамдардың бірі - мигранттардың заңды кіруі мен жұмыспен қамтылуы үшін ыңғайлы және қол жетімді арналарды қамтамасыз ететін көші-қонның ашық жүйесін құру. Қазақстан көші-қон заңнамасының тетіктерін жетілдіруді жалғастырып, жұмысқа және тұруға рұқсат алу процесін қарапайым әрі қолжетімді етуге тиіс. Бұл заңсыз жұмыс істеуге мәжбүр болған адамдардың санын азайтуға көмектеседі.

Сонымен қатар, Қазақстанға көрші мемлекеттермен көші-қон саясаты саласындағы ынтымақтастықты дамыту маңызды. Құжаттарды өзара тану туралы келісімдер, визалық рәсімдерді жеңілдету және заңсыз көші-қонмен бірлесіп күресу заңсыз көшіп-қонушылардың санын едәуір азайтуға мүмкіндік береді. Соңында, мигранттардың әлеуметтік бейімделуіне және олардың қанауына жол бермеуге назар аудару маңызды. Мигранттардың білім деңгейін көтеру, медициналық қызмет көрсету және құқықтық қорғау бағдарламаларын іске асыру мигранттар үшін де, бүкіл қоғам үшін де қауіпсіз және тұрақты жағдай жасайды.

Заңсыз көші-қон Қазақстан үшін тек көмекке мұқтаж адамдардың ғана емес, бүкіл елдің дамуына кедергі келтіретін маңызды проблема болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін кешенді және ұзақ мерзімді саясат қажет. Үкімет мигранттардың құқықтарын қорғап, олардың қоғамға тиімді интеграциялануына жағдай жасай отырып, көші-қон саясатын жаңғыртуы тиіс. Сонымен қатар, әлеуметтік шиеленісті төмендету, экономикалық тұрақтылықты сақтау және көші-қонның теріс салдарларымен күресу үшін құқықтық және экономикалық механизмдерге назар аудару маңызды [4]. Қазақстанның көпқырлы көші-қон саясаты елдің дамуында жаңа мүмкіндіктер ашып, барлық тараптар үшін тиімді шешімдер ұсына алады. Заңсыз көші-қонның ықпалы тек экономикалық саламен шектелмейді. Ол әлеуметтік және құқықтық мәселелерге де өз әсерін тигізеді: мигранттар жиі құқықтары бұзылып, әлеуметтік қызметтерден шеттетіледі, ал қоғамның көпшілігі қауіпсіздік пен жұмыс орындарының қысқаруына алаңдайды. Бұл жағдайларды шешу үшін мемлекет көші-қонды реттеу шараларын күшейтіп, әлеуметтік бағдарламаларды жақсартуы қажет. Сонымен қатар, мигранттарға қатысты заңдар мен ережелерді жеңілдетіп, олардың елдегі жағдайын тұрақты ету маңызды. Болашақта халықаралық ынтымақтастықты нығайту мен азаматтық қоғамның белсенді қатысуы арқасында заңсыз көші-қонды азайтуға болады. Қазақстан мен көршілес елдер арасындағы ынтымақтастықты нығайту, екіжақты келісімдер мен заңсыз көші-қонға қарсы шаралар тиімді болар еді. Мемлекет пен қоғамның бірлесе отырып, мәселеге жан-жақты қарауы заңсыз көші-қонның әсерін төмендетуге және елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді. Соңында, тек бірлескен күш-жігер мен жүйелі шаралар арқылы ғана бұл күрделі мәселені шешуге болады.

Библиографиялық тізім:

1. Абдуллаев И.Г., Миграционные процессы в Центральной Азии: проблемы и перспективы. Алматы: Издательство "Казахстан", 2020. – С. 46.
2. Бекмухаметов Ш.М., Нелегальная миграция в Казахстане: проблемы и пути решения. Алматы: Научно-исследовательский институт социальных наук, 2021. – С. 87.
3. Глущенко Н.М., Миграционная политика Казахстана: практика и вызовы. Астана: Издательство "Санат", 2019. – С. 31.
4. Международная организация по миграции (МОМ). Миграция в Центральной Азии: тенденции и перспективы. Женева: МОМ, 2020. – С. 12.
5. Нуртаева М.К., Социальная адаптация трудовых мигрантов в Казахстане: проблемы и решения. Астана: Эко-пресс, 2022. – С. 81.
6. Островский А.И., Глобальные миграционные тренды: влияние на Центральную Азию и Казахстан. Москва: Издательство "Наука", 2020. – С. 101.
7. Правительство Республики Казахстан. Миграционная политика Казахстана: анализ и реформы. Нур-Султан: Министерство внутренних дел РК, 2021. – С. 95.

*****

РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ КАК ОСНОВНОГО ИСТОЧНИКА ПРАВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ ЛИЧНОСТИ

*Тасболатова Д.Г., 2 курс по специальности «Правоохранительная деятельность»
Табулденова Г.Б., старший преподаватель кафедры ОЮД, магистр педагогических наук, майор полиции*

*Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай
Казахстан*

В данной статье рассматриваются основные категории прав и свобод личности, закреплённые в Конституции. Отмечается важность Конституции Республики Казахстан как гаранта прав и свобод личности.

Гарантирует ли конституция права человека для населения той или иной страны? Действуют ли органы государственной власти в соответствии с конституцией? Это два из наиболее часто задаваемых вопросов при оценке общей ситуации в стране. Они отражают центральное место, занимаемое конституцией в жизни народов государств. Большинство правовых систем основываются на иерархической структуре правовых актов, при этом конституция находится на ее вершине. Все законодательные и другие правовые меры государства должны быть совместимы с конституцией. Если законодательная или другая правовая мера, принятая государством, не соответствует конституции, то она должна быть признана недействительной компетентным судебным органом.

Принятая Генеральной ассамблеей ООН Всеобщая декларация прав человека стала международной основой прав личности и оказала влияние на содержание национальных Конституций. Независимость и права человека являются незыблемыми конституционными ценностями. Ключевые шаги в сфере защиты прав человека осуществлены в соответствии с действующей Конституцией, которая создала условия для их претворения в жизнь.

Конституция Республики Казахстан составляет основной источник отрасли конституционного права. Действующая Конституция принята на республиканском референдуме народом Казахстана 30 августа 1995 г. Это вторая Конституция суверенного Казахстана и вместе с тем пятая по счету Конституция страны. Конституция Республики Казахстан – это Основной Закон государства и общества; главный, базовый источник всей правовой системы республики, всех ее отраслей, в том числе конституционного права [1].

Следует отметить, что Конституция рассматривается в качестве Основного Закона в виду исключительной важности предмета конституционно-правового регулирования, т.е. тех важнейших общественных отношений, которые ею регулируются.

Конституция занимает центральное место в правовой системе любой страны. Она является основным законом государства и служит главным источником прав и свобод личности. Основные категории прав и свобод, закреплённые в Конституции:

Гражданские права: Право на жизнь, свободу и личную неприкосновенность, равенство перед законом, неприкосновенность частной жизни, жилища, и переписки.

Политические права: Право на участие в управлении делами государства, свобода собраний, свобода слова и выражения мнений.

Социально-экономические права: Право на труд, социальное обеспечение, охрану здоровья, образование и достойный уровень жизни.

Культурные права: Право на участие в культурной жизни, доступ к культурным ценностям и свободу творчества.

Также существуют механизмы защиты прав и свобод личности, они включают:

1. Судебная защита.

Суды общей юрисдикции: Граждане имеют право обращаться в суды для защиты

своих прав и свобод. Суды рассматривают дела по гражданским, уголовным, административным и другим правовым вопросам.

Конституционный Суд: Рассматривает вопросы конституционности законов и иных нормативных актов. Граждане могут обратиться в Конституционный Суд с жалобой на нарушение их конституционных прав.

Административные суды: Рассматривают дела, связанные с административными правонарушениями и действиями государственных органов.

2. Омбудсмен (Уполномоченный по правам человека).

Омбудсмен принимает и рассматривает жалобы граждан на действия государственных органов и должностных лиц.

Омбудсмен защищает права и свободы граждан, содействует восстановлению нарушенных прав и принимает меры для предотвращения их нарушений в будущем.

Правоохранительные органы

Полиция: Обеспечивает защиту прав и свобод граждан, предотвращает и расследует преступления, обеспечивает общественный порядок.

Прокуратура: Осуществляет надзор за соблюдением законности, представляет государственные интересы в суде и защищает права граждан.

Антикоррупционные органы: Борьба с коррупцией и обеспечение защиты прав граждан от коррупционных действий.

Законодательные механизмы:

Конституция: Является основным законом государства, закрепляющим основные права и свободы человека и гражданина, а также механизмы их защиты.

Законодательные акты: Принятие законов и подзаконных актов, направленных на защиту прав и свобод граждан, установление правовых норм и процедур для их реализации.

Административные механизмы:

Государственные органы: Министерства и ведомства, обеспечивающие реализацию прав и свобод граждан в различных сферах, таких как здравоохранение, образование, социальное обеспечение и т.д.

Местные исполнительные органы: Обеспечение защиты прав и свобод на местном уровне, решение вопросов, связанных с предоставлением услуг и реализации прав граждан.

Общественные организации и НПО:

Правозащитные организации: Оказывают юридическую помощь, консультируют и защищают права граждан.

Группы поддержки и инициативы: Участвуют в общественных обсуждениях, содействуют продвижению прав и свобод, привлекают внимание к проблемам и добиваются их решения.

Конституция закрепляет принципы правового государства, такие как верховенство закона, разделение властей, правосудие и уважение прав человека. Эти принципы создают основу для защиты и реализации прав личности. Конституция возлагает на государство обязанность гарантировать и защищать права и свободы личности. Государственные органы обязаны принимать меры для реализации этих прав и защищать их от нарушений [2].

Конституция определяет социально-экономические гарантии, направленные на обеспечение достойного уровня жизни для всех граждан. Это включает:

Право на труд и справедливую оплату.

Гарантия доступности рабочих мест: Государство обязано создавать условия для полной занятости и снижения уровня безработицы.

Справедливая оплата труда: Оплата труда должна быть справедливой и достаточной для обеспечения достойного уровня жизни.

Социальное обеспечение.

Пенсионное обеспечение: Граждане имеют право на пенсионное обеспечение при достижении установленного возраста или наличии трудового стажа.

Пособия и компенсации: Предоставление различных социальных пособий и

компенсаций, включая пособия по безработице, инвалидности, материнству и уходу за детьми.

Право на охрану здоровья.

Доступ к медицинским услугам: Гарантия доступности медицинской помощи для всех граждан, включая бесплатное медицинское обслуживание в государственных учреждениях.

Меры по охране здоровья: Проведение профилактических мероприятий, вакцинации и санитарно-гигиенических мероприятий.

Право на образование.

Доступ к образованию: Гарантия доступности бесплатного среднего образования и создание условий для получения профессионального и высшего образования.

Поддержка учащихся: Предоставление стипендий и других видов поддержки для учащихся и студентов.

Право на достойный уровень жизни.

Обеспечение жильем: Гарантия права на жилище, создание условий для получения доступного и комфортного жилья.

Социальные услуги: Предоставление различных социальных услуг, включая помощь малообеспеченным семьям и социально уязвимым слоям населения.

Право на благоприятную окружающую среду.

Защита окружающей среды: Принятие мер по охране окружающей среды, обеспечение экологической безопасности и доступ к чистой воде и воздуху.

Трудовые права и условия труда.

Безопасные условия труда: Гарантия безопасных и здоровых условий труда, охрана труда и здоровья работников.

Трудовые договоры: Право на заключение трудовых договоров, регулирование рабочих условий и защита от незаконного увольнения [3].

Права человека занимают центральное место в конституционном порядке современного государства, не только определяя отношения между отдельными лицами, группами и государством, но также проходя красной нитью через государственные структуры, процесс принятия решений и процедуры контроля. Как следствие, билль о правах является составной частью современной конституции. В то же время пробелы в осуществлении прав человека на национальном уровне, будь то индивидуальные или, в соответствующих случаях, коллективные права, зачастую являются результатом недостатков в области конституционного права. Связь между правами человека и демократическим конституционным порядком начинается с процесса, ведущего к принятию конституции или проведению конституционной реформы. Такой процесс обещает успешные результаты, если он будет опираться на широкое участие представителей всех слоев общества. Участники могут иметь возможность выражать свои взгляды и общаться друг с другом без каких-либо препятствий со стороны тех, кто находится у власти. Важно, чтобы их мнения и взгляды учитывались в рамках четких процедур, при условии, что ответственные за контроль над этим процессом лица придерживаются объективной и нейтральной позиции. Такие условия могут быть созданы только в случае соблюдения стандартов в отношении свободы выражения мнений, включая право на высказывание своего мнения, свободу слова и средств массовой информации, свободу ассоциации и собраний [4].

Действовать в соответствии с конституцией означает действовать в соответствии с защитой прав человека и основных свобод на справедливой и равноправной основе. Государственные должностные лица должны нести ответственность за поведение, противоречащее конституции. Это базовое представление о конституции рассматривается в качестве критерия для оценки действия или бездействия государственных органов, а также в качестве высшей гарантии прав и основных свобод отдельных лиц и групп лиц. Конституция рассматривается в качестве высшей правовой гарантии благополучия людей и их интересов, а также считается одним из основных инструментов для формирования жизни общества и

организации государства [5].

Подводя итоги необходимо сказать, что Конституция – это не просто текст, а живая основа нашего правового государства. Она гарантирует права и свободы, но их реализация требует постоянного усилия со стороны всех ветвей власти и общества.

Также отметим, что Конституция Казахстана стала символом единства. Именно поэтому у нас в стране сложилась система, где уважение к правам человека и толерантность стали неотъемлемыми элементами социальной политики. Каждое поколение находит в Конституции поддержку и руководство, что позволяет нам уверенно смотреть в будущее.

Библиографический список:

1. Конституция Республики Казахстан. Практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», - 2023, 48 с.

2. Конституционное право Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.gov.kz/uploads/2022/1/13/cf39fdb53e9b90c407de2daf5e1ff39_original.4780613.pdf

3. Туманов В.А., «Общая теория юридической ответственности». М.: Норма, 2009.

4. Спиридонова Н.В., «Права человека в Казахстане: теория и практика». Алматы: КазГУ, 2015.

5. Права человека и разработка конституции. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/ConstitutionMaking_RU.pdf

*****

УДК: 34. 342

ПАРАДИГМА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РК: ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ ПОДХОДОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

*Тлеуленова А.Е., 3 курс ОП «Юриспруденция», Факультет экономики и права
Талтанова И.К., м.ю.н, старший преподаватель.*

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Коррупция и ее рост являются симптомом неблагополучия общества. На данном этапе коррупция приобрела такие размеры, что представляет реальную угрозу не только нормальному функционированию, но и самому существованию государства и казахстанского общества, его научно-техническому и социально-экономическому развитию. В условиях глобализации и цифровизации традиционные подходы к противодействию коррупции утрачивают свою эффективность. Недостаточная эффективность предпринимаемых мер в борьбе с коррупцией требует изменения общественного представления об опасности, которую несут коррупционные правонарушения.

На протяжении всей истории человечества, параллельно эволюции государства происходила эволюция коррупции. Об этом свидетельствуют первые упоминания о коррупции, датированные 14 в. до н.э. [1]. В современном мире коррупция представляет серьезную проблему для всего мира. В преамбуле Конвенции ООН против коррупции отмечается «серьезность порождаемых коррупцией проблем и угроз для стабильности и безопасности общества, что подрывает демократические институты и ценности, этические ценности и справедливость, и наносит ущерб устойчивому развитию и правопорядку», а также то, что «коррупция уже не представляет собой локальную проблему, а превратилась в транснациональное явление, которое затрагивает общество и экономику всех стран» [2]. По информации Комитета по правовой статистике и специальным учетам, за семь месяцев текущего года в РК зарегистрировали 1,2 тыс. уголовных коррупционных преступлений —

на 8,1% больше, чем за тот же период 2023-го года [3]. Такая статистика наблюдается несмотря на то, что в действующее антикоррупционное законодательство постоянно вносятся правки, принимаются новые меры по противодействию коррупции, а Президент Касым-Жомарт Токаев неоднократно высказывается об актуальности проблемы борьбы с коррупцией: «Коррупция все еще остается серьезной болезнью нашего общества. Коррупция существует в подавляющем большинстве государств. Другое дело - как с ней борются или как ее скрывают» [4].

В сентябре 2020 года Президент РК отметил в Послании народу Казахстана, что акцент в противодействии коррупции переходит на причинные факторы, предпочтение отдается превентивной работе [5]. Так, по поручению Президента была утверждена Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы. За последние годы Казахстан продемонстрировал определенные успехи в антикоррупционной сфере: приняты законодательные инициативы по защите информаторов, усилена прозрачность в государственных закупках и многое другое. Особого внимания заслуживает электронное правительство Казахстана ("eGov"), которое является ключевым инструментом в борьбе с коррупцией. В 2024 году, только за первое полугодие через цифровые сервисы было оказано около 20 миллионов государственных услуг, что позволило снизить число прямых контактов граждан с чиновниками на 60% [6]. Однако были достигнуты успехи и на международном уровне: согласно UN E-Government Survey 2024, страна поднялась на 24-е место в мировом рейтинге развития электронного правительства, улучшив свою позицию на 4 места по сравнению с предыдущим отчетом [7]. Кроме того, в рейтинге международной организации Transparency International Казахстан набрал 39 баллов из 100 возможных (97 место среди 180 стран), что на 3 балла выше прошлых лет [8].

Однако несмотря на определенные улучшения ситуации с противодействием коррупции, она остается одним из сдерживающих факторов развития государственного управления. Можно выделить следующие, все еще открытые коррупционные проблемы и риски. Во-первых, на рост коррупции оказывает влияние ее глубокая укорененность в бюрократической системе. Согласно исследованию «Мониторинг коррупции в 2020 году» (проведено Transparency International Kazakhstan), большинство случаев коррупции имели место в полиции, государственных больницах и поликлиниках, органах управления земельными ресурсами, государственных детских садах и высших учебных заведениях [9]. Вмешательство в эти сферы жизни населения означает бюрократизацию и более тесное взаимодействие государственных служащих, что создает благоприятные условия для распространения коррупции. В конце 2023 года в Казахстане начался 5-й раунд СПД, охватывающий 9 блоков: антикоррупционная политика, конфликт интересов и декларация активов, защита осведомителей, добропорядочность бизнеса, добропорядочность в публичных закупках, независимость судебной власти, независимость органов прокуратуры, специализированные антикоррупционные институты, привлечение к ответственности за совершение коррупционных правонарушений. Эксперты СПД в своем анализе отметили, что в законодательстве РК имеются «дыры» в отношении конфликта интересов. Понятие конфликта интересов, установленное законодателем не соответствует международным стандартам. В силу этого не может быть предотвращена большая часть релевантных преступлений. Кроме того, оценочная группа международной организации ГРЕКО отметила отсутствие независимых организаций гражданского общества, активно работающих над повышением осведомленности о коррупции, раскрытием своих выводов широкой общественности, а также отсутствием их вклада в разработку антикоррупционной политики [10]. Также в государстве существует проблема защиты лиц, оказывающих содействие в противодействии коррупции. Система поощрения граждан за содействие в борьбе с коррупцией была заменена на дифференцированную - то есть лица, сообщившие о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающие содействие в противодействии коррупции, получают 10% от суммы взятки или ущерба. Однако как показывает практика и анализ зарубежного опыта - этого недостаточно.

В ситуации роста коррупции, требующей незамедлительного реагирования, остро встает необходимость переосмысления подходов противодействия коррупции в условиях глобальных вызовов. Современный мир характеризуется быстрыми изменениями и нарастающими глобальными вызовами, которые оказывают значительное влияние на развитие государств. Для Казахстана, находящегося на стыке Европы и Азии, такие вызовы включают экономическую нестабильность, усиление цифровизации и киберугроз, также проблемы глобализации и трансграничные риски. Эти факторы требуют от нашей страны гибкости в подходах к государственному управлению, социальной политике и международному сотрудничеству в сфере противодействия коррупции.

На основе всего вышесказанного, была выявлена необходимость формирования инновационных подходов, адаптированных к новым реалиям и способных противостоять глобальным вызовам.

Во-первых, будет эффективным внедрение цифровизации в процесс антикоррупционного мониторинга и обеспечения прозрачности. Использование технологии блокчейн для фиксирования всех этапов государственных закупок поможет обеспечить их прозрачность и исключит возможность манипуляций. Примером использования данной технологии может служить создание платформы для автоматизированного мониторинга контрактов, заключаемых между государственными органами и поставщиками товаров, работ или услуг. Также, в эпоху развития искусственного интеллекта его можно использовать для создания программы, направленной автоматизацию выявления коррупционных рисков и схем в финансовых транзакциях, государственных услугах и тендерах. Во-вторых, для привлечения общественности к борьбе с коррупцией может применяться метод геймификации антикоррупционных мер. Например, создание интерактивных приложений для граждан, позволяющих сообщать о коррупции анонимно, обучаться методам распознавания коррупционных схем и зарабатывать баллы или бонусы за участие в мониторинге. Уже реализованное на данном этапе приложение “Smart Astana” позволяет быстро и анонимно сообщать о любых фактах коррупции, однако, только гражданам столицы, что ограничивает его эффективность [11]. В-третьих, необходимо уделить внимание мониторингу частного сектора, как отрасли с высокими коррупционными рисками. Чтобы мотивировать компании соблюдать стандарты прозрачности и активно внедрять антикоррупционные меры, государство может использовать налоговые льготы как экономический стимул. Например, компании, демонстрирующие соблюдение антикоррупционных стандартов и успешно прошедшие сертификацию, могут получать снижение ставки налога на прибыль на определенный период (например, на 1-3 года).

Однако внедрение вышеупомянутых технологий несет в себе риски и трудности, что нормально для инновационных подходов. Необходимость взять во внимание высокие финансовые и технологические затраты на реализацию проектов блокчейна и геймификации антикоррупционных мер. Также, их использование на государственном уровне может потребовать внесения изменений в законодательство и принятия новых правовых норм. В частности геймификация может быть использована гражданами в корыстных целях: ради получения бонусов возможны ложные сведения о фактах коррупции. Любая внедряемая мера противодействия коррупции требует тщательного анализа и обдуманного подхода. Предотвратив и проработав возможные риски, предложенные методы могут быть эффективны в комплексной борьбе с коррупцией и ее предотвращении.

В заключении, стоит отметить - сегодня перед Казахстаном стоят серьезные вызовы, которые требуют не только инновационных решений, но и переосмысления всей системы противодействия коррупции. Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев сказал: «Коррупция подрывает фундамент справедливого общества. Борьба с этим злом — долг не только государства, но и каждого гражданина нашей страны» [12]. Пусть эти слова напоминают нам о том, что борьба с коррупцией — это не только задачи антикоррупционных агентств, но и ответственность каждого из нас. Государственные инициативы могут быть эффективными только при активной поддержке общества, когда

прозрачность становится нормой, а честность — осознанным выбором каждого гражданина. Понимая, что из себя представляет коррупция, исследуя это явление и опыт других стран по сопротивлению ему, мы получаем знание — а знание, как известно, сила. Главное, чтобы эта сила нашла себе должное применение — для этого необходима не только политическая воля, но и поддержка со стороны всего общества. Иначе бой против коррупции будет проигран. Оставлю открытым вопрос: “Если не мы, то кто будет стоять на страже справедливости и бороться с коррупцией в нашем окружении?”. Ответ на этот вопрос определит не только наше настоящее, но и будущее нашей страны.

Библиографический список:

1. https://mirec.mgimo.ru/2009/2009-01/korrupciya-prichiny-vozniknoveniya-vliyaniya-imetody-borby_referrer=google.com
2. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
3. <https://finprom.kz/ru/article/korrupciya-nepobedima-kolichestvo-ugolovnyh-korrupcionnyh-prestuplenij-uvelichilos-za-god-na-8>
4. <https://kazpravda.kz/n/korrupsiya-vse-eshche-ostaetsya-sereznoy-boleznyu-nashego-obshchestva-tokaev/>
5. https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g
6. <https://egov.kz/cms/ru/news/egovmobile#:~:text=7172%20906%20984.>
7. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/press/news/details/847800?lang=ru>
8. <https://transparency.kz/ru/news/80-kazahstan-sohranil-status-vysoko-korruptirovannoy-strany-po-versii-ivk-za-2023-god.html>
9. Антикоррупционная политика Республики Казахстан: учебник/ Шпекбаев А.Ж.-Қазақ университеті, 2024. - 186 с.
10. <https://rm.coe.int/grecoeval1-2rep-2021-1-final-rus-evaluation-report-kazakhstan-public/1680a6e774>
11. <https://www.103-astana.kz/komplaens-sluzhba/informatsiya-o-korrupsionnykh-pravonarusheniyakh/>
12. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-soveshchanie-po-voprosam-protivodeystviya-korrupcii>

*****

УДК 342.4

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ ҮСТЕМДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Үсен Е.Қ., 3-курс, «Құқықтану» мамандығы, Экономика және құқық факультеті,
Байтасова М.Ж., Мемлекет және құқық теориясы кафедрасының аға оқытушысы
«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан
Республикасы, Қостанай қ.*

Мақалада Қазақстан Республикасының Конституциясының үстемдігін қамтамасыз ету жөніндегі мәселелері және олардың шешу жолдары қарастырылады. Келтірілген тұжырымдамаларға еліміздің және шет мемлекеттерінің тәжірибесінен нақты мысалдар ұсынылған. Конституцияның үстемдігінің құқықтық саладағы маңызы мен оған қол жеткізудің қыр сырлары жайлы академиялық талдау мен талқы жасалған. Конституциялық өзгерістер тақырыбында статистикалық деректер ұсынылған.

Конституция мемлекеттіліктің басты тұғырларының бірі. «Конституция» латынның «constitutio», яғни «белгілеймін», «бекітемін» сөзінен шыққан. Бұл нормативтік құқықтық

акт ретінде өзге заңдардың қайнар көзі болып табылады, барлық мемлекеттік норма осыған сүйене отырып қабылданып, оның қағидаларымен реттеледі. Әр құқықтық мектеп үшін Конституция түрліше мағына, түсінік береді. Табиғи құқық мекетінің өкілдері оны қоғамық келісімнің жемісі деп таныса, нормативистер конституцияны жоғарғы және ең негізгі норма деп таниды, ал институционалистердің пікірінше ол жалпы қоғамның статуты. Бұл тұжырымдардың әр түрлілігі бір-біріне қайшылық етпейді, себебі конституция бәріне ортақ, бұл олардың көзқарастарының әр қырлылығын ғана білдіреді.

Конституция нормалары күнделікті өмірде бастауыш рөлге ие, алайда Конституцияны көп адам өзіне еш қатысы жоқ заң деп есептейді. Халықтың олай ойлауына да негіз бар. Қазақстан Республикасының өз алдына бөлек мемлекет болуына биыл, 2024 жылы 33 жыл толып отыр, бұл уақыт аралығында халық санасында құқықтық сауаттылықты қалыптастыру қиын. Біреулер үшін 33 жыл бұндай мақсатқа қол жеткізу үшін жеткілікті уақыт кезеңі болуы мүмкін, алайда еліміздің алғашқы егемен 10 жылы тұрақсыздықта болды десе де болады. Қазақстан Республикасының алғашқы Конституциясы 1993 жылы 28 қаңтарда қабылданды, ол өз кезегінде 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған қазіргі конституцияға дейін қолданыста болды.

Қазіргі «Ата заңымыз», айтып өткендей, 1995 жылы 30 тамызда жалпы халықтық референдум нәтижесінде қабылданған болатын. Қазіргі күнге дейін конституция 6 рет өзгертулерге ұшырады, соңғы өзгерістер 2022 жылы референдум нәтижесінде қабылданған болатын. Қазіргі таңда, Қазақстан Республикасының Конституциясы 9 бөлім, 99 баптан тұрады. [1]

Конституция мемлекеттің ең жоғары заң күші. Ол өзге заңдардың бастамашысы, сол себепті конституциялық нормалармен өміріміз күнделікті сабақтасып жатады. Оны қабылдамау, не ұстанбау мүмкін емес, сол себепті конституцияның құқықтық деңгейін әрқашан қолдау керек. Бұл мақсаттарда әр елде әр түрлі қызмет жасалып жатыр.

ҚР Конституциясы преамбуладан басталады. Оған көз жүгіртетін болсақ, Конституция белгілі-бір ұлттың атынан емес, барша Қазақстан халқының атынан қабылданғанын түсіне аламыз. Бұлай болуының себебі, Қазақстанның көп ұлттылығында, ел аумағында қазақ ұлты басым болғанмен, өзге ұлт өкілдері мемлекетіміздің толыққанды мүшесі болып табылады. Одан бөлек, преамбулада нақты тұжырымдар келтірілмейді, «ұғына отырып», «тілей отырып» сынды сөз тіркестерін пайдаланады, бұл еліміздің жастығын білдіреді, яғни әлі даму үстіндеміз.[2] Сол себептен де, толыққанды сынап, нәтижелі көрсеткіштерді талап ету орынсыз, тек өтпелі көрсеткіштерді бағалай аламыз.

Конституция үстем рөлге ие болу үшін әуелі оның «тірілігі» қажет, яғни декларациялық сипаттағы емес, үнемі қолданыстағы заң есебінде болуы шарт. АҚШ Конституция ең алғаш қабылданғандардың бірі болып табылады, яғни 1787 жылы. Ол мүлдем басқа әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайлар кезінде қабылданған болатын, одан бері әлемдік ахуал түбегейлі өзгерді, сондықтан бұндай конституцияның үстемдігін қамтамасыз ету аса ауыр болады. Бұл мақсатта АҚШ 1803 жылдан бастап Конституциялық бақылау жүргізіп, соттардың түсіндірмелері арқылы жаңа, «тірі» конституцияны қалыптастырды.

Бұл мәселеде Қазақстан Конституциясы «тірі» деп айтуға болады. «Ата заңның» салыстырмалы түрде кеш қабылдануы, сот процесстерінде және өзге де заңдарда оған сүйенуі, сілтеме жасалуы оған негіз болады. «Тірілік» көрсеткішінен Конституцияның «әлеуметтік мәні» ұғымы ағып шығады. Ол дегеніміз, негізгі заңның сол елде экономикалық, саяси, және рухани тұрғыдан басым белгілі бір әлеуметтік топтың идеялары мен мүдделерін шоғырланған нысанда көрсетілуі. Яғни, конституция жеке дара нормативтік қасиетке ие құжат бола ғана қоймай, мемлекет халқының мүддесін білдіріп, олардың ортақ келісімінің нысаны сипатында болуы шарт.

Конституцияның үстемдігінің тағы бір көрінісі ретінде, азаматтық құқықтардың орындалуын айтуға болады. Заң жүзінде де, іс жүзінде де Қазақстан халқы, референдум арқылы өз Конституциясын қабылдап, мемлекеттік билікті қалыптастырушы атанды. Республика халқы Президентті, Парламент Мәжілісінің депутаттарын, жергілікті өкілдік

органдарды сайлайды. Референдумға қатысу арқылы мемлекет келешегінің маңызды мәселерін шешуге атсалысады. Қазақстан Республикасының тарихында 4 маңызды референдум өткізілді. Алғашқы референдум 1995 жылы 29 сәуірде Президент өкілеттіліктерін арттыру сұрағын талдады. Бұл референдум нәтижесі бойынша Тұңғыш Президент Н.Ә.Назарбаевтың билік мерзімі 2000 жылға дейін сайлаусыз ұзартылды, бұндай шешім, елдің ауыр экономикалық және саяси ахуалын оңалтуға септігін тигізеді деп саналды.

Келесі референдум Конституцияға байланысты өтті. Онда, жаңа Конституцияны қабылдау сұрағы қойылды. Референдум нәтижесінде 1995 жылы 30 тамызда жаңа Конституция қабылданды. Бұл халықтың өз заңың өз еркімен қабылдауының көрінісі, демократияның шарықтау шегі десе де болады.

Үшінші жалпы халықтық референдум араға 27 жыл сала отырып, 2022 жылы 5 маусым күні өтті. Қасым-Жомарт Тоқаевтың саясат жүйесін реформалау стратегиясының бір бөлі ретінде өтті, нәтижесінде Конституцияға біршама өзгерістер енгізілді. Бұл өзгерістердің ішіндегі бастысы Конституциялық Соттың өкілеттіліктерінің кеңейтілуі.

Соңғы референдум, ағымдағы, яғни 2024 жылдың 6 қазанында орын алды. Бұл жолы референдум тақырыбы мемлекет саясатына тікелей қатысты болды деп айта алмаймын, Қазақстан Республикасы аумағында АЭС салу сұрағы қойылды. Жалпы халықтық референдум өткізу азаматтардың конституциялық құқықтарының жүзеге асырылуы.

Конституцияның үстемдігін қамтамасыз етудің келесі шараларының бірі Конституциялық қадағалауды және бақылауды жүзеге асыру. Конституцияның заңды үстемдігі оны ерекше қорғауды, оны орындауды қадағалауды және бақылауды көздейді. Бақылау алдына мынандай мақсат қояды: конституциялық нормалардың бұзылуының нақты фактісін анықтау. Бұл мақсатқа мамандандырылған немесе мамандандырылмаған конституциялық қадағалауды жүзеге асыратын органдар арқылы қол жеткізіледі.

Мамандандырылған конституциялық қадағалауды жүзеге асыратын органдарға мысал ретінде, Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотын айтуға болады. Оның функцияларына: Парламент қабылдаған заңдардың және қаулылардың Конституцияға сәйкестігін қарау, Республиканың халықаралық шарттарын бекіткенге дейін олардың Конституцияға сәйкестігін тексеру, Конституция нормаларына ресми түсіндірме береді. Осындай функцияларды орындау арқылы Конституциялық Сот ҚР Конституциясының құқықтық үстемдігін қамтамасыз етеді, одан бөлек Конституциялық Сотқа азаматтар да өздерінің конституциялық құқықтарын қорғау мақсатында жүгіне алады. Конституциялық Соттың шешімдері бойынша сәйкес емес деп танылған заңдар не халықаралық шарттар бекітілмейді, не күшіне енгізілмейді.

Мамандандырылмаған конституциялық қадағалауды жүзеге асыратын органдар ретінде социалистік елдерде қадағалау функциялары парламентке және оның тұрақты түрде әрекет ететін органына берілген. Мамандандырылған қадағалау органдарының болуы бұл елдерде парламенттің үстемдігі қағидасын бұзады деп есептелінеді. Бұндай мемлекеттер қатарына Ұлыбритания, Нидерланды және Бельгияны жатқызуға болады.[3] Одан бөлек, бірқатар елдерде конституциялық қадағалаудың кей функцияларын президент жүзеге асырады, ол негізгі заңға сәйкес конституцияның кепілі болып табылады. Егер осындай президенттік қадағалау барысында, ол парламенттің қабылдаған заңын конституцияға сай емес деп таныса, өзіне тиесілі veto құқығын пайдалану арқылы, оған қол қоймайды да, заң күшіне енбейді.

Жалпы сипатта Конституцияның үстемдік деңгейін бақылау мақсатында, жекелеген заңдарға назар аударсақ болады. Конституциядан кейін тұратын Конституциялық Заңдар өзінің құқықтық негізі бойынша тікелей Конституцияға сүйенеді, яғни ондағы ұғымдардан, қағидалар мен мәндерден туындайды. Вертикалды тізбектегі келесі кодекстерді алып қарасақ болады. Әрбір кодексте көрсетілген бап Конституцияда жазылған құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету функциясын атқарады. Соған сәйкес, кодекстер негізінде де Конституцияның бастауы жатыр десе де болады.

Қортындылай келе, Конституцияның құқықтық үстемдігін қамтамасыз етудің сан алуан жолдары бар, оларды жүйелі түрде және бір-бірімен сабақтастыра отырып қолдану өз нәтижесін бермей қоймайды. Бұндай әрекеттердің негізгілерінің бірі Конституцияда көрсетілген құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету, өзінің тікелей мақсатын орындау құқықтық үстем заңның басты белгісі.

Конституцияның функционалды жұмыс істеуін қамтамасыз ету оның үстемдігін орнатудың тағы бір алғышарты. Бұл мақсатта конституциялық қадағалау мен бақылауды жүргізу қажет. Конституцияға сәйкес келмейтін заңдардың қабылдануы немесе халықаралық шарттардың бекітілуі олардың арасындағы қайшылықты туындатады, соған сәйкес оның заңды жұмыс істеуі мүмкіндік тудырмайды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы оның халқымен қабылданып, оның игілігі үшін қызмет етеді. Осы мақсатта Республиканың барлық аумағында оның үстемділігі орнауы керек. Конституцияның үстемдігі – бұл құқықтық жүйенің тұрақтылығы мен әділдігін қамтамасыз ететін, азаматтардың құқықтарын қорғауға бағытталған маңызды механизм. Ол мемлекет пен қоғам арасындағы қарым-қатынасты реттеп, демократиялық құндылықтарды нығайтуға ықпал етеді. Сондықтан, Конституцияның үстемдігін сақтау және дамыту – әрбір азаматтың, мемлекеттік органның және қоғамның міндеті.

Библиографиялық тізім:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы / Тәжірибелік құралы / Норма-К. 2023. – 48 б.
  2. Г.С. Сапарғалиев, Конституция Республики Казахстан. Научно-правовой комментарий / Нұр-пресс. 2004. – 560 с.
  3. Чиркин В.Е., Шетелдердің конституциялық құқығы/НОРМА ИНФА-М. 2012.– 409 б.
- *****

УДК 34.340

ПРАВО: СРЕДСТВО ИЛИ ОБЪЕКТ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Фраинд А. А., 1 курс, 6V04201 Юриспруденция

Шунаева С. М., к.и.н, ассистент профессора кафедры теории государства и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

«Но право, как целостное понятие, будучи поставлено среди хаотического вихря человеческих целей, стремлений, интересов, должно непрестанно идти ощупью и искать правильного пути и, найдя его, должно ниспровергнуть препятствие, заграждающее ему этот путь» - Р. Иеринг

Цифровизация изменяет право, представляя его как средство и объект трансформации. Право регулирует новые цифровые отношения, обеспечивая стабильность в цифровой экономике, при этом меняется лишь форма его реализации, сохраняя основные принципы, такие как защита прав личности, справедливость и свобода в условиях цифрового мира.

Цифровая эпоха диктует новые условия существования людей. Меняет направления их жизнедеятельности. Цифровизация также есть фактор трансформации права. И оказавшись под воздействием этого процесса оно – право – проявляет двойственную природу [1]. С одной стороны, право перестает быть исключительно человеческой конструкцией и распространяет своё действие на технологии, т.е. обеспечивает нормативную базу для цифровых сфер жизнедеятельности общества. Тем самым право выступает средством цифровизации. Приёмом, с помощью которого цифровизация, как новый этап общественного развития, сможет адекватно функционировать, отвечая тем положениям, которые правом

сформулированы уже. С другой стороны, - право, это объект цифровизации, который сам подвержен некоторым изменениям. Так чем же призвано быть право в новую эпоху: средством или объектом, какая роль отведена праву под давлением цифровизации.

При ответе на поставленные вопросы следует руководствоваться функциональным подходом. Функциональная сторона характеризует ценностно-целевую часть системы, взаимодействие системы со внешней средой [2].

В первую очередь, право, призвано быть «мощным социально-нормативным регулятором, определителем возможного и обязательного поведения» [3]. Характеристика права, как общественного регулятора и составляет его сущность. Цифровизация всё больше интегрируется в правовую сферу, обретая закрепление в законодательстве. Субъективные права и юридические обязанности видоизменяются, находя современные способы выражения и реализации. Такое развитие приводит к глубокому взаимодействию между цифровыми технологиями и правом. Появление «Цифрового правительства», цифровизации отраслей экономики, электронной торговли и многих других явлений требуют нормирования, т.е. законодательной регуляции внутренних процессов этих явлений. Рассматривая право в качестве средства цифровизации, следует говорить о том, что правовые нормы создают основу для регулирования новых общественных отношений, возникающих в результате технологического прогресса. Праву, в этом случае, отведена функция обеспечения развития процессов цифровизации.

Интернет выступает новым пространством, в котором тут и там возникают общественные отношения: торговля криптовалютой, обработка персональных данных и киберпреступность, как негативное последствие обработки, общение в социальных сетях и др., эти отношения, по своей сути, аналогичны отношениям, с которыми мы встречаемся в физическом пространстве, хоть и меняют свою форму существования. Постольку, поскольку они аналогичны уже урегулированным правом отношениям, для права они представляют такую же значимость: право должно их регулировать, придать стабильность и предсказуемость. Особенно важно для права урегулировать цифровую экономику страны. "Цифровизация отраслей экономики" – направление преобразования традиционных отраслей экономики Республики Казахстан с использованием прорывных технологий и возможностей, которые повысят производительность труда и приведут к росту капитализации [4]. В сфере цифровой экономики право содействует развитию электронной коммерции и инновационных бизнесов, регулируя: взаимоотношения между участниками электронной коммерции, защиту прав потребителей в цифровой среде, лицензирование и налогообложение цифровых услуг. Также право, как инструмент, должно интегрировать бизнес в цифровую экономику. И одним из эффективных способов является адаптивное нормативно-правовой базы для предприятий к новым цифровым вызовам. [5]

Но право выступает не только средством цифровизации, но и её объектом. Но содержательно право не изменилось с возникновением «оцифровки» общественных отношений. Оно по-прежнему остаётся регулятором общественных отношений и интересов, с присущими ему принципами и методами. Изменения права, как объекта, происходят лишь в его форме. Цифровизация приводит к необходимости разработки новых законодательных актов, регулирующих вопросы, связанные с использованием новых технологий, защиты прав человека в цифровой сфере и обеспечения безопасности данных. Происходит количественное увеличение правовых норм. Уже существующие нормы также подвержены изменению: качественной модернизации. Нормы отраслей права интегрируют в себя явления цифровизации, тем самым регулируя их.

Личность в социальных сетях хоть и наделена новыми «цифровыми правами», но вместе с тем, непоколебимы остались и естественные права человека, закреплённые правом еще до цифровизации. А.Б. Венгеров подчёркивал: «...регулировать общественные отношения – это по самому крупному счету значит служить не только коллективным образованиям, обществу, государству, но прежде всего человеку. Создать в конечном счете правовые условия для благополучия и благосостояния, безопасности и творческого развития,

процветания каждого индивида, каждого члена общества и его семьи – эта высокая гуманистическая задача...» [3]. Несмотря на то, что личность человека может приобретать другую форму – пользователь социальной сети и т.д.- права и обязанности, которыми она наделяется остаются прежними, а принципы права в отношении личности – неизменными.

Под воздействием цифровизации иную форму приобретают различные договора и нормативно-правовые акты. Так, например, статья 33 Трудового кодекса РК гласит, что «заключение трудового договора, внесение в него изменений и дополнений могут производиться в форме электронного документа, удостоверенного посредством электронной цифровой подписи» [6]. Понятие «электронной цифровой подписи» до появления цифровых технологий не применялось, и является новым обязательным условием заключения, изменения и дополнения трудового договора, без которого документ не будет иметь юридической силы. В связи с этим, поднимается проблема юридической силы документа в эпоху цифровизации.

Таким образом, цифровизация, безоговорочно, повлияла на экономические и государственно-управленческие отношения. Право же, с его содержанием и функциями, методами и принципами в этом процессе не было подвержено разительным изменениям. Но нельзя отрицать тот факт, что форма права, то объективное выражение, в котором оно содержится, под воздействие цифровизации подверглась изменениям и дополнениям. Право в новой эпохе выполняет двойную роль: оно и инструмент цифровизации, и объект, подвергающийся адаптации под новые реалии. С одной стороны, право становится необходимым средством для регулирования и обеспечения стабильности цифровых отношений, с другой - оно требует изменений в своей форме для интеграции с новыми технологиями и цифровыми процессами. Основные принципы права, такие как защита прав личности, справедливость и свобода, остаются неизменными, а право продолжает исполнять свою основную роль как социальный регулятор, но в условиях нового цифрового мира, где формы его реализации подвергаются существенным трансформациям.

Библиографический список:

1. Хабриева Т.Я., Черногор Н.Н., Право в условиях цифровой реальности, Журнал российского права № 1 — 2018.
2. Кулапов В.Л., Основные принципы функционального подхода при исследовании государственно-правовых явлений, Вестник Саратовской государственной юридической академии № 2 (145)· 2022
3. Венгеров А. Б., Теория государства и права, М.: Новый Юрист. 1998 г.
4. МЦИРИАП РК., Цифровой Казахстан, 2023 г. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/press/article/details/138996>
5. OECD., Улучшение рамочных условий для цифровой трансформации бизнеса в Казахстане, 2023 г. – С. -54., OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/6b6e7aa8-ru>
6. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V, (в ред. от 21.07.2024 г.)

*****

УДК 328.185

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

*Шуакпаев Р.Е., 2 курс, 6В04201-Юриспруденция, Факультет экономики и права
Ахметкали Г.В., м.ю.н., старший преподаватель кафедры Теории государства и права,
НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г.
Костанай, Казахстан*

Статья посвящена изучению зарубежного опыта противодействия коррупции. Рассматривается опыт развитых стран, таких как США, Великобритания и Швеция, а также успешные примеры развивающихся государств, включая Сингапур и Грузию. Описываются ключевые законодательные и институциональные механизмы, обеспечивающие снижение уровня коррупции. Особое внимание уделяется роли международных организаций, включая Transparency International, ООН и ОЭСР.

«Коррупция процветает в системах, где подотчетность слаба и где правила, регулирующие поведение, неясны или не соблюдаются».

Роуз-Аккерман Сьюзан и Палифка Бонни Дж. [1].

Коррупция является глобальной проблемой, которая подрывает основы демократии, мешает экономическому развитию и ослабляет доверие граждан к государственным институтам. Во многих странах мира борьба с этим явлением ведётся системно и опирается на законодательные, институциональные и общественные механизмы. Рассмотрим, как различные государства противодействуют коррупции, какие подходы они используют и какие уроки можно извлечь.

США занимают одну из ведущих позиций в мире по разработке и внедрению антикоррупционных механизмов, делая акцент на прозрачности и подотчётности как основополагающих элементах эффективной антикоррупционной политики. Сильная законодательная база, мощные правоохранительные органы и международное сотрудничество обеспечивают надёжную основу для борьбы с коррупцией. Ключевым инструментом является Закон о борьбе с коррупцией за рубежом (Foreign Corrupt Practices Act, FCPA), принятый в 1977 году, который направлен на предотвращение взяточничества иностранных чиновников со стороны американских компаний. Закон охватывает как прямые (например, подкуп для получения контрактов), так и косвенные механизмы, включая использование посредников. В реализации антикоррупционных мер участвуют такие органы, как Федеральное бюро расследований (FBI), которое расследует сложные коррупционные дела, и Министерство юстиции США, отвечающее за уголовное преследование и контроль за соблюдением закона [1].

Одним из ярких примеров применения FCPA является случай с корпорацией Siemens, которая в 2008 году была оштрафована на рекордные 800 миллионов долларов за участие в коррупционных схемах при заключении контрактов за рубежом. Siemens признала, что выплачивала взятки чиновникам в разных странах, нарушив положения FCPA [2].

В статье «Коррупция и правительство: Причины, последствия и реформы» авторы Роуз-Аккерман Сьюзан и Палифка Бонни Дж. обсуждают меры повышения прозрачности в оборонной промышленности, включая внедрение механизмов аудита и проверки в ответ на мошенничество в контрактах Пентагона, что было осуществлено Конгрессом США [1].

Швеция стабильно занимает лидирующие позиции в международных рейтингах, таких как Индекс восприятия коррупции, публикуемый Transparency International. Успех страны в противодействии коррупции обеспечивается комплексным подходом, включающим прозрачность государственного управления, доступность информации и активное участие гражданского общества. Основой шведской антикоррупционной политики служат принципы социальной ответственности и высокий уровень доверия между государством и гражданами, которые сформировались как неотъемлемая часть демократической системы управления [5].

Ключевую роль также играет высокий профессионализм государственных служащих, которым предоставляются достойные условия труда и конкурентная заработная плата, что минимизирует стимулы для коррупции. Шведский опыт демонстрирует, что наиболее эффективная борьба с коррупцией базируется на прозрачности государственных процессов, общественном контроле за действиями чиновников и формировании культуры нетерпимости к коррупции через систему образования и гражданское воспитание [5].

Скандинавские страны известны своим низким уровнем коррупции, и Швеция не

является исключением. Однако это не означает, что страна полностью свободна от коррупционных проявлений. В сравнении с другими странами случаи коррупции, доходящие до суда, встречаются крайне редко. При этом, когда подобные инциденты становятся публичными, они вызывают широкий общественный резонанс и осуждение [5].

Великобритания славится строгими мерами противодействия коррупции, центральное место среди которых занимает Закон о борьбе с взяточничеством (Bribery Act, 2010). Этот нормативный акт признан одним из самых строгих и комплексных антикоррупционных законов в мире, устанавливающим высокие стандарты для частного сектора и государственных учреждений [6].

Bribery Act, 2010 охватывает различные аспекты коррупционной деятельности, включая:

1. Дачу взятки — предоставление или предложение материальных выгод с целью влияния на принятие решений.

2. Получение взятки — получение материальных благ в обмен на действия, противоречащие должностным обязанностям.

3. Взятки иностранным должностным лицам — предоставление неправомерных выгод для обеспечения или сохранения деловых преимуществ.

4. Недостаточный контроль — ответственность организаций за неспособность предотвратить коррупционные действия внутри своей структуры [6].

Закон распространяется как на физических, так и на юридических лиц. Компании, работающие на территории Великобритании или ведущие бизнес в британской юрисдикции, обязаны внедрять эффективные антикоррупционные программы [6].

Одной из особенностей Bribery Act, 2010 является требование к компаниям активно предотвращать коррупцию. Это означает необходимость разработки и реализации антикоррупционных политик, обучения сотрудников и регулярного мониторинга бизнес-процессов. Так, например, в 2021 году британский суд наложил штраф на оборонную компанию Airbus за взяточничество, связанное с международными контрактами. Этот случай продемонстрировал, что закон эффективно применяется и к крупным транснациональным корпорациям [6].

Закон предусматривает шесть принципов, которые помогают организациям разрабатывать эффективные антикоррупционные программы:

1) Пропорциональность (Proportionate procedures): Меры должны соответствовать масштабу компании и характеру рисков.

2) Коммитмент руководства (Top-level commitment): Руководство должно активно поддерживать и продвигать антикоррупционную политику.

3) Оценка рисков (Risk Assessment): Анализ потенциальных угроз коррупции.

4) Должная проверка (Due diligence): Проверка партнёров, чтобы избежать работы с ненадёжными субъектами.

5) Коммуникация и обучение (Communication): Прозрачное донесение политики до сотрудников и партнёров.

6) Мониторинг и пересмотр (Monitoring and review): Регулярное обновление процедур с учётом новых рисков [6].

Сингапур занимает одну из ведущих позиций в мире по низкому уровню коррупции. Достижения страны в этой области связаны с комплексным подходом, основанным на строгих мерах, прозрачности и высоких стандартах государственного управления. Ключевую роль в антикоррупционной деятельности играет Бюро по расследованию коррупции (Corrupt Practices Investigation Bureau, CPIB), которое демонстрирует, как институциональная решимость и эффективность могут привести к значительным изменениям [9].

Созданное в 1952 году, CPIB стало основным органом, ответственным за реализацию антикоррупционной политики в Сингапуре. Основные функции бюро включают:

1) Расследование случаев коррупции — CPIB имеет полномочия проверять активы чиновников, допрашивать подозреваемых и изымать имущество.

2) Привлечение к ответственности — тесное взаимодействие с прокуратурой позволяет оперативно добиваться наказания виновных.

3) Профилактику коррупции — разработку рекомендаций для государственных и частных организаций по снижению коррупционных рисков [9].

Такая политика позволила Сингапуру значительно снизить уровень коррупции. В 2023 году страна вновь вошла в число лидеров Индекса восприятия коррупции от Transparency International. Этот успех укрепил доверие граждан к власти и утвердил Сингапур как один из ведущих мировых финансовых центров. [10].

В результате масштабных реформ, проведенных в 2004 году, Грузия стала одной из немногих постсоветских стран, сумевших эффективно справиться с высоким уровнем коррупции. Комплексный подход, включающий упрощение государственных услуг, сокращение бюрократии и внедрение современных технологий, позволил значительно снизить уровень бытовой коррупции и укрепить доверие граждан к государственным институтам [11].

Были устранены сложные административные процедуры, которые ранее способствовали развитию взяточничества, и созданы многофункциональные центры обслуживания граждан, где услуги предоставляются оперативно и прозрачно. Грузия стала пионером в регионе в использовании цифровых технологий для государственного управления. Были разработаны электронные порталы для получения государственных услуг и внедрена система электронных тендеров для государственных закупок, что обеспечило прозрачность и способствовало честной конкуренции. [11].

Ежегодно Transparency International (TI) выпускает Индекс восприятия коррупции (CPI), оценивающий уровень коррупции в государственных органах на основе мнений экспертов и представителей бизнеса. Этот индекс позволяет сравнивать успехи различных стран в борьбе с коррупцией. Рассмотрим примеры стран с высокими и низкими показателями, а также инициативы, способствующие повышению прозрачности.

Согласно данным CPI за 2023 год, США набрали 67 баллов, что относит страну к категории с «умеренным уровнем» коррупции. В последние годы усилия по противодействию коррупции в США были усилены, особенно в ответ на скандалы, связанные с выборами и лоббистской деятельностью [4].

Швеция, с результатом 87 баллов, занимает одну из лидирующих позиций в борьбе с коррупцией. В стране действует одна из самых прозрачных систем управления в Европе: государственные закупки проводятся с высокой степенью открытости, а граждане имеют доступ к информации о расходовании бюджетных средств [4].

Великобритания, набравшая 71 балл, демонстрирует средний уровень коррупции. В последние годы правительство сосредоточило усилия на усилении контроля за государственными закупками, введении новых мер по борьбе с отмыванием денег и снижении коррупции на высоком уровне. Значимым шагом стала реформа, направленная на строгий контроль лоббистской деятельности и финансовых потоков в политике [4].

Сингапур, с оценкой в 84 балла, является одним из мировых лидеров по минимальному уровню коррупции. Строгие законы и эффективные антикоррупционные механизмы обеспечили стране высокий уровень прозрачности. Для контроля за государственными расходами и закупками активно используются технологии, а обязательное декларирование активов государственными служащими снижает риски коррупции [4].

Грузия, хотя и имеет более скромный результат (56 баллов), за последние два десятилетия продемонстрировала значительный прогресс в борьбе с коррупцией, благодаря реформам, направленным на упрощение административных процедур и повышение прозрачности. [4].

В 1997 году Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) приняла Конвенцию о борьбе с подкупом иностранных должностных лиц, которая стала важнейшим шагом в международной борьбе с коррупцией. Этот документ стал первым международным правовым инструментом, обязывающим страны-участницы ОЭСР принимать меры против

подкупа иностранных должностных лиц в коммерческих сделках [7].

Конвенция ОЭСР сыграла ключевую роль в формировании эффективных национальных законов и механизмов для противодействия коррупции. Её реализация способствовала укреплению доверия к международной бизнес-среде и привела к значительным штрафам для компаний, нарушающих принципы добросовестной торговли. [7].

Принятая в 2003 году Конвенция ООН против коррупции (UNCAC) предоставляет международные рамки для разработки эффективных национальных стратегий по борьбе с коррупцией. Этот ключевой документ охватывает ряд направлений, включая предотвращение коррупции через повышение прозрачности и подотчетности в государственном и частном секторах, криминализацию коррупционных преступлений, содействие международному сотрудничеству в вопросах экстрадиции и возврата активов, а также предоставление технической помощи для усиления антикоррупционных мер [8].

UNCAC способствует глобальному взаимодействию, поддерживая разработку правовых механизмов и укрепление институционального потенциала, что в конечном итоге способствует созданию более справедливого и прозрачного мирового порядка. [8].

Во всех успешных странах борьба с коррупцией основывается на прозрачности государственных процессов. Например, Швеция и Сингапур гарантируют доступ граждан к информации о государственных расходах и закупках. В Казахстане подобные меры частично реализованы через Цифровое правительство, но требуется их дальнейшее развитие.

Успешные антикоррупционные механизмы требуют независимых органов, как, например, Бюро по расследованию коррупции (СРІВ) в Сингапуре или FBI в США. Казахстану следует усилить независимость своих антикоррупционных агентств, обеспечив их свободу от политического влияния.

В Грузии административные реформы упростили бюрократические процедуры, минимизировав контакт граждан с чиновниками. Это помогло устранить бытовую коррупцию. Казахстан может перенять подобный подход, сосредоточив внимание на сокращении административных барьеров.

По итогу, можно сказать, что Казахстану следует обеспечить большую независимость и полномочия Антикоррупционному агентству, аналогично СРІВ в Сингапуре. Создать открытые платформы для мониторинга государственных расходов и электронных тендеров, как в Грузии, что повысит доверие граждан. Использовать шведский опыта в формировании гражданской ответственности через образовательные программы. А также ввести многофункциональные центры, где услуги оказываются быстро и прозрачно, аналогично грузинскому подходу.

Библиографический список:

1. Сполдинг А., Закон о коррупции за рубежом: Резюме. Гарвардский юридический обзор. (2010) // sud.gov.kz/rus/content/analiz-nacionalnyh-...
2. Дело Siemens AG. Министерство юстиции США, 2008. // <https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2008/December/08-crm-1105.html>
3. Роуз-Акерман, С., и Палифка, Б. «Коррупция и правительство: Причины, последствия и реформы». Издательство Кембриджского университета. (2016) // https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4866813/mod_folder/content/0/Aula%2011.%20ROSE-ACKERMAN%2C%20Susan%3B%20PALIFKA%2C%20Bonnie%20J.%20Corruption%20and%20Government...pdf?forcedownload=1
4. Transparency International. Индекс восприятия коррупции 2023. // <https://www.transparency.org/ru/press/cpi2023-corruption-perceptions-index-weakening-justice-systems-leave-corruption-unchecked>
5. Характеристики и эффективность государственного управления в ЕС28: Швеция. // https://www.researchgate.net/publication/326804392_Public_administration_characteristics_and_performance_in_EU28_Sweden

6. Правительство Великобритании. Закон о взяточничестве 2010 года: Руководство. // <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d80cfc3ed915d51e9aff85a/bribery-act-2010-guidance.pdf>

7. ОЭСР. Конвенция о борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок (1997). // https://ach.tpprf.ru/anti-bribes/Конвенция%20ОЭСР_RUS.PDF

8. Управление ООН по наркотикам и преступности (УНП ООН). Конвенция ООН против коррупции (UNCAC, 2003). // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml

9. Харичева М.С., МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ: СИНГАПУР // library.fa.ru/files/Kharicheva.pdf

10. Куах, Дж. (2011). Борьба с коррупцией в азиатских странах: Невыполнимая мечта? Издательство Emerald Group. // [https://www.emerald.com/insight/publication/doi/10.1108/s0732-1317\(2011\)20](https://www.emerald.com/insight/publication/doi/10.1108/s0732-1317(2011)20)

11. Русадзе Нана, К вопросу о реформах и тенденциях в государственном управлении в Грузии // www.researchgate.net/publication/328066511_K_VOPROSU_O_REFORMAH_I_TENDENCIAN_V_GOSUDARSTVENNOM_UPRAVLENII_V_GRUZII.

*****

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО И УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

УДК 347.426.42

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ОПРЕДЕЛЕНИЯ РАЗМЕРА КОМПЕНСАЦИИ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА

Абрамян А.Р., 4 курс, «Юриспруденция»

Алдабергенова А.И., магистр юридических наук, старший преподаватель

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В данной статье высказывается предложение об определении размера компенсации морального вреда на основе не абсолютного, а ограниченного судебного усмотрения. В качестве такого дополнительного ограничения предлагается использовать саму же судебную практику как некоторую линию поведения для суда при разрешении соответствующей категории дел.

Одним из видов вреда, который может быть причинен человеку, является так называемый «моральный вред», то есть страдания, вызванные различными неправомерными действиями.

На наш взгляд, законодатель разграничивает возмещение морального вреда в зависимости от обстоятельств его причинения. Детализируя эти положения, законодатель в п. 3 ст. 951 ГК [1] определил случаи, когда моральный вред возмещается независимо от вины причинителя.

Вместе с тем, п. 1 ст. 951 ГК предполагает, что моральный вред возмещается физическому лицу, испытавшему нравственные или физические страдания в результате совершенного против него правонарушения, а в случае его смерти в результате такого правонарушения – его близким родственникам, супругу (супруге). Вместе с тем Конституционный Суд обратил внимание на то, что это положение не нашло полное смысловое отражение в пункте 9 НП ВС, в котором четко не просматривается, что моральный вред возмещается близким родственникам в случае смерти физического лица, претерпевшего нравственные и физические страдания. В разъяснении Верховного Суда сужен круг субъектов, кому возмещается моральный вред, к которым отнесены только близкие родственники без упоминания супруга (супруги).

Права на равенство всех перед законом и судом (п. 1 ст. 14), жизнь (п. 1 ст. 15), личную свободу (п. 1 ст. 16), неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства (п. 1 ст. 18), охрану здоровья (п. 1 ст. 29) и другие права и свободы, принадлежащие человеку от рождения, признаются и гарантируются в соответствии с Основным законом (п. 1 ст. 12). В совокупности указанные права и свободы обеспечивают право личности на полноценное, гармоничное развитие и неприкосновенность ее достоинства (п. 1 ст. 17) как незыблемого социального блага, на защите которого стоят Конституция [2], законы и иные правовые акты. Этот подход коррелируется с духом и содержанием Всеобщей декларации прав человека, принятой Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций 10 декабря 1948 года.

Государство, реализуя свои обязательства в сфере прав и свобод человека и гражданина, обязано обеспечить их защиту путем предотвращения любых посягательств, в том числе способных нанести моральный и материальный вред, а также предоставить пострадавшему возможность отстаивать свои права и законные интересы всеми не противоречащими закону способами, в частности, посредством обращения в суд (пп. 1 и 2 ст.

13 Конституции) [2]. Судебная власть имеет своим назначением защиту прав, свобод и законных интересов граждан и организаций, обеспечение исполнения Конституции, законов, иных нормативных правовых актов, международных договоров (п. 1 ст. 76 Конституции) [2].

Напомним, важность тщательных научных исследований, четких формулировок в нормах закона и их единообразное применение в судебной практике обусловлена тем, что в Республике Казахстан высшими ценностями провозглашены жизнь человека, его права и свободы.

Законодатель все регулируемые законом правоотношения подразделяет на три категории:

- 1) имущественные, объектом которых являются блага, имеющие стоимость;
- 2) личные неимущественные отношения, связанные с имущественными, объекты которых не имеют стоимости, но включают в себя имущественные обязательства;
- 3) личные неимущественные отношения, объекты которых не имеют стоимости.

Стоит отметить, что личные неимущественные блага от рождения и в силу закона обладают одним принципиальной важности свойством: они неотчуждаемы от юридической личности правоспособного человека и непередаваемы по любым основаниям (в порядке наследования или по гражданской сделке) любым третьим лицам.

Только в силу этого причиняемый личным неимущественным благам и правам вред является личным неимущественным вредом (моральным вредом) для правоспособного физического лица, который выражается в отрицательных психоэмоциональных переживаниях физического лица, в нарушении его психологического благополучия. Такие переживания могут обрести форму физических или нравственных страданий.

Реализация конституционной нормы, обеспечение психологического благополучия каждого человека, находящегося в Республике Казахстан, является задачей законодателя, правоохранительных органов, судебной системы и общества в целом.

В силу п. 1 ст. 952 ГК РК моральный вред возмещается в денежной форме. В соответствие с п. 7 НП ВС РК «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» [3] судам при определении размера компенсации морального вреда в денежном выражении необходимо принимать во внимание как субъективную оценку гражданином тяжести причиненных ему нравственных или физических страданий, так и объективные данные, свидетельствующие об этом, в частности:

- жизненную важность личных неимущественных прав и благ (жизнь, здоровье, свобода, неприкосновенность жилища, личная и семейная тайна, честь и достоинство и т.д.);
- степень испытываемых потерпевшим нравственных или физических страданий (лишение свободы, причинение телесных повреждений, утрата близких родственников, утрата или ограничение трудоспособности и т.д.);
- форму вины (умысел, неосторожность) причинителя вреда, когда для возмещения морального вреда необходимо ее наличие.

В связи с чем, следует отметить, что из текста НП необходимо убрать основание «утрата близких родственников» в связи с тем, что, как мы отмечали выше, законодатель не относит к числу признаваемых в качестве личного неимущественного права непрерывность общения родственников, сохранение семейных связей, утрату родственника, близкого, дорогого человека.

Кроме того, предполагаемыми социально-экономическими последствиями внесения изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам возмещения морального вреда могут стать:

- повышение социальной защиты личности;
- повышение ответственности за причинение морального вреда;
- повышение социальной справедливости;
- повышение эффективности общей оценки разрабатываемых законопроектов на основе их всестороннего анализа.

Внесение изменений и дополнений не повлечет негативных социально-экономических

и правовых последствий.

Внесение изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам возмещения морального вреда позволит достичь следующих положительных результатов:

- повышение качества судов по разрешению категории дел как возмещение морального вреда;
- снижение жалоб в вышестоящие инстанции по вопросам компенсации морального вреда;
  - устранение пробелов, противоречий и коллизий в действующем законодательстве в сфере возмещения морального вреда;
  - законодательно установленные размеры (нижние, верхние пределы) компенсации за физические и душевные страдания, безусловно, облегчают проблему определения выплат за причиненный вред.

Напрашивается вопрос, чем руководствуется судья, когда определяет размер морального вреда, по каким критериям определяет характер и степень нравственных и физических страданий. Из собственных соображений или от социального положения человека в обществе или из принципа разумности и справедливости.

Даже если из принципа разумности и справедливости, то требования разумности означают логичность и целесообразность принятого решения. Требования справедливости – беспристрастность, истинность и правильность решения на законных основаниях. И в таком отношении для суда определен широкий простор, ибо неразумно и несправедливо при прочих равных обстоятельствах присудить компенсацию лицу, перенесшему страдания в результате причиненного вреда за незаконное отключение электроэнергии или лицу, перенесшему страдания с лишением его личного неимущественного права на здоровье, выразившемуся в утрате здоровья на долгие года либо в смерти ребенка.

В соответствии с п. 17 НП «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» [3] только в предусмотренных ГК случаях личные неимущественные права подлежат защите судом независимо от вины лица, нарушившего эти права. В остальных случаях возмещение морального вреда производится при установлении вины причинителя.

Хотя ст. 952 ГК РК устанавливает, что при определении размера морального вреда учитываются как субъективная оценка потерпевшим тяжести причиненного ему нравственного ущерба, так и объективные данные, свидетельствующие о степени нравственных и физических страданий потерпевшего: жизненная важность блага, бывшего объектом посягательства (жизнь, здоровье, честь, достоинство, свобода, неприкосновенность жилища и т.д.); тяжесть последствий правонарушения (убийство близких родственников, причинение телесных повреждений, повлекших инвалидность, лишение свободы, лишение работы или жилища и т.п.); характер и сфера распространения ложных, позорящих сведений; жизненные условия потерпевшего (служебные, семейные, бытовые, материальные, состояние здоровья, возраст и др.), иные заслуживающие внимания обстоятельства [1].

Постановление ВС РК «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» уточняет эти обстоятельства: степень испытываемых потерпевшим нравственных и физических страданий, форму вины причинителя, когда для компенсации этих страданий необходимо ее наличие [3].

Однако, несмотря на достаточно большое количество критериев, которые должны учитываться судом при решении вопроса о размере компенсации морального вреда, в правоприменительной практике все зависит от субъективного мнения суда. Отсутствие объективных критериев влечет расхождение в суммах, определенных судами за причинение морального вреда по однородным гражданским делам, что, в конечном счете, может привести и нередко приводит к ущемлению законных прав одной из сторон судебного процесса.

Таким образом, отметим, что в национальном законодательстве назрела острая необходимость определения размеров денежных выплат, причитающихся гражданину за перенесенные им страдания в каждом конкретном случае, которые могут быть вычислены с

применением специальных таблиц для определения размеров компенсации физических и душевных страданий. Необходимо разработать таблицу размеров компенсаций презюмируемого морального вреда применительно к различным нарушениям прав личности в порядке характера и степени их опасности для потерпевшего и утвердить формулу, по которой, в зависимости от законодательно установленных обстоятельств, должны определяться размеры компенсации морального вреда в каждом отдельном случае.

Библиографический список:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>

2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) // <https://online.zakon.kz/>

3. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 7 «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» (с изменениями по состоянию на 28.12.2023 г.) // <https://online.zakon.kz/>

*****

УДК 343.9.02

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ И УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ В СОСТОЯНИИ НАРКОТИЧЕСКОГО ОПЬЯНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аетов Р.М., магистрант 1 года обучения ОП «Юриспруденция»

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Тема «Криминологическая и уголовно-правовая характеристика преступлений, совершенных в состоянии наркотического опьянения в Республике Казахстан» является важным и актуальным аспектом уголовной юстиции. Рассмотрим её в рамках двух ключевых составляющих — криминологической и уголовно-правовой.

Криминология изучает закономерности, причины и условия, способствующие совершению преступлений. В данном контексте преступления, совершенные в состоянии наркотического опьянения, имеют несколько ключевых особенностей:

Наркотическое опьянение является следствием употребления психоактивных веществ (ПАВ), что снижает способность лица осознавать характер и последствия своих действий. Это может привести к совершению преступлений, как случайных, так и преднамеренных. Наиболее часто такие преступления связаны с насилием (например, в отношении личности или имущества) и правонарушениями, связанными с наркотиками.

Современная криминогенная ситуация в Казахстане характеризуется обострением многих криминальных процессов и явлений, никогда ранее не представлявших такой серьезной угрозы обществу, государству, его экономической и политической системам. Одна из основных причин, способствующая продолжающейся криминализации общества, связана с процессом развития и углубления организованности преступности, расширенного вовлечения в орбиту криминального образа жизни широких социальных слоев. Это в свою очередь отрицательно влияет не только на систему общественного развития, межличностные отношения, но и обоснованно вызывает тревогу у граждан за свою жизнь, здоровье, собственность. Поэтому, несмотря на некоторую стабильность преступности в целом, в последние три-четыре года, о которой свидетельствуют статистические данные, и даже отрицательную динамику отдельных видов преступлений, насильственные деяния против

человека, его прав и свобод, жизни, здоровья и имущества по-прежнему занимают доминирующее место.[1]

Также к основным причинам создавшейся ситуации можно отнести и развитие негативных социальных явлений, последствия которых вызывают обострение социальных противоречий, конфликты на различных уровнях, социальную деформацию, искаженные формы поведения. В свою очередь ситуация в экономике, рост безработицы, углубление социально-психологической дифференциации населения создают благоприятные условия для «самопроизводства» преступности и развития криминальных стереотипов поведения.

Распространение наркомании угрожает сегодня всем слоям общества и наносит ему огромный ущерб, выражающийся в человеческих жертвах, расходах на здравоохранение, росте преступности и снижении производительности труда. Обострение наркоситуации в настоящее время однозначным образом сказывается и на динамике распространения не только самой наркомании, но и преступности, где все более актуализируется вопрос, связанный с совершением преступлений в состоянии наркотического опьянения.

Наркомания проникает сегодня во все сферы жизнедеятельности людей. Если раньше это было атрибутом лишь маргинальных слоев населения, то в наше время о наркотиках знает каждый школьник. Наркотические средства стали не только достаточно доступными для любого, кто проявляет интерес к ним, но и модными. Именно этим объясняется нарастающая массовость и интенсивность распространения наркомании в нашей стране. Число смертельных случаев по причине наркомании за последние пятнадцать лет увеличилось в 12 раз, а среди детей - более чем в 40 раз.[2]

Наркомания тесно связана с преступностью, в одних случаях прямо влияя на развитие конкретных форм криминального поведения, в других, выступая объектом, а то и средством реализации противоправных намерений преступников.

Проблема нейтрализации влияния наркомании на общественное развитие не может решаться без учета реальных объективных возможностей, имеющих в обществе. Эти возможности необходимо правильно использовать, создавая прочную научную базу для организации борьбы с преступлениями, связанными с наркоманией и главным образом теми, которые совершаются в состоянии наркотического опьянения. В этом случае обществом будут решаться две задачи. Первая из них будет связана с предупреждением распространения наркомании, а вторая - с предупреждением непосредственно преступности.

Преступления, совершаемые лицами, находящимися в состоянии наркотического опьянения, являются основным элементом наркотической преступности, представляющей негативное системное явление, массово проникающее в общественную жизнь.

Одной из особенностей криминальной культуры является появление в ее структуре новой разновидности - субкультуры наркоманов (наркотической субкультуры), развивающейся по тем же правилам, что и криминальная культура, но вместе с тем оказывающей самостоятельное воздействие на преступность.

В результате криминологического исследования лиц, совершивших преступление в состоянии наркотического опьянения, предлагается вариант криминологической классификации и типологии личности преступника, в которой выделяются следующие классы:

- лица, страдающие тяжелой формой наркомании;
- лица, употребляющие наркотики систематически, но не имеющие патологической зависимости;
- лица, употребляющие наркотики ситуационно.

Среди типов личности преступника автор выделяет личность преступника с корыстно-индивидуалистической направленностью и насильственно-разноплановой.

Преступления, совершенные в состоянии наркотического опьянения, являются порождением наркомании, отражают социальные противоречия, существующие на современном этапе развития общества, а также последствия данных противоречий. При этом сама наркомания выступает в качестве одной из причин преступного поведения,

оказывающей решающее значение на формирование мотива и целей посягательств, детерминируя преступные деяния.[3]

В настоящее время профилактическая деятельность в отношении лиц, совершивших преступления в состоянии наркотического опьянения, должна включать в себя не только меры превентивного и карательного характера, но и более глубоко использовать возможности социального контроля и административного надзора. Вместе с тем должны решаться и такие практически значимые задачи, как правовое регулирование профилактики наркотизма.

Таким образом, масштабность проблемы борьбы с преступлениями, совершенными в состоянии наркотического опьянения, многообразие процессов и явлений, детерминирующих ее, определяют актуальность выбранной темы исследования.

Проблема преступлений, совершенных в состоянии наркотического опьянения, в Республике Казахстан имеет важные социальные, криминологические и правовые аспекты. Необходимо продолжать совершенствовать законодательство, направленное на борьбу с незаконным оборотом наркотиков, а также повышать уровень профилактических мероприятий для предупреждения таких преступлений.

Библиографический список:

1. Барановский Н. А., Актуальные проблемы предупреждения и противодействия наркомании среди молодежи / Николай Барановский // Юстиция Беларуси. — 2016. — № 11. — С. 52—55. УДК 351.761.3-053.6(476) УДК 616.89-008.441.33-053.6(476)

2. Указ главы государства РК от 2005г «Задачи повышения эффективности профилактики наркомагией». Стратегия на 2006-2014г.г.

3. Постановление правительства РК от 12 апреля 2012 г. "Программа борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012 -2016 годы".

4. Денисов Ю.И., Предупреждение и раскрытие незаконного изготовления, приобретения, хранения и сбыта наркотических средств. Уч.пособие. Караганда. 1990г.

5. Жансакалов Ж.Т., Взаимодействие оперативных сотрудников со следователями при раскрытии и расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств. Сб.науч.трудов выпуск 6. Актуальные проблемы права. Караганда 1999г.

*****

ӘӨЖ 347.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН ШЕШУ КЕЗІНДЕГІ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ

Анасов Д.М., 1 курс, «Құқықтану»

Аманбаева А., Экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы, құқықтану магистрі

Қазтұтынуодағы Қараганды университеті, Қазақстан Республикасы, Қараганды қ.

Еңбек даулары Қазақстан Республикасындағы еңбек қатынастары саласындағы маңызды аспект болып табылады. Бұл мақала елдегі еңбек дауларын құқықтық реттеуге талдау жүргізеді, сондай-ақ осындай дауларды шешу кезінде медиацияны қолдану практикасын қарайды. Заңнамаға, сот практикасына және эмпирикалық дәлелдерге сүйене отырып, мақала жұмыскерлер мен жұмыс берушілердің еңбек дауларын шешудегі негізгі мәселелері мен қиындықтарын анықтайды. Сонымен қатар, мақалада медиация институты дауларды шешудің тиімді әдісі және қолданыстағы жүйені жақсарту жолы ретінде талқыланады. Заңнаманы, сот практикасын және сарапшылардың тәжірибесін салыстырмалы зерттеу негізінде Қазақстандағы еңбек дауларын шешу кезінде медиацияның артықшылықтары мен кемшіліктеріне талдау жасалады.

Еңбек даулары біздің елді қоса алғанда, кез келген мемлекеттегі еңбек қатынастарының ажырамас бөлігі болып табылады. Олар әртүрлі себептерге байланысты туындауы мүмкін, соның ішінде еңбек құқықтарының бұзылуы, жұмыскерлер мен жұмыс берушілер арасындағы қақтығыстар, сондай-ақ еңбек жағдайлары мен жалақы туралы келіспеушіліктер. Мұндай дауларды шешу еңбек нарығында әділеттілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы 24-бабының 3-тармағында азаматтардың ереуіл жасауға құқығы бекітілген. Сонымен қатар, адамдар заңға сыятын барлық амал-тәсілдерді пайдалана отырып, жеке және ұжымдық дауларды шешуге құқығы бар[1].

Бизнес пен еңбек қатынастары әлемінде қақтығыстар болатыны сөзсіз. Алайда, оларды шешу әдістері ұжымдағы жұмыс қабілеттілігі мен үйлесімділікке, сондай-ақ тұтастай алғанда кәсіпорынның тиімділігіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Қазақстан Республикасында еңбек даулары арнайы заңнамамен де, азаматтық және әкімшілік құқықтың жалпы нормаларымен де реттеледі. Еңбек қатынастарын реттейтін негізгі нормативтік-құқықтық акт -Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. Оған сәйкес еңбек даулары келісім(ұжымдық дауда – бітімгершілік) комиссиялары, медиация, төрелік және сот талқылауы рәсімдерін қамтитын заңда көзделген тәртіппен шешілуі тиіс.

Еңбек дауы ұғымына 2015 жылғы 23-қарашада қабылданған ҚР Еңбек кодексінде төмендегідей анықтама берілген:

Еңбек дауы – Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, еңбек және ұжымдық шарттардың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша жұмыскер мен жұмыс беруші, оның ішінде бұрын еңбек қатынастарында болғандар арасындағы келіспеушіліктер[2]. Яғни, еңбек даулары- бұл жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы қарым-қатынас процесінде туындайтын құқықтық келіспеушіліктер, соның ішінде жұмысқа қабылдау және жұмыстан шығару, жалақыны есептеу, кешіктіру және жалақыны төлемеу, сондай-ақ еңбек жағдайларын, ішкі тәртіп ережелерін және құпиялылық нормаларын сақтау кезінде туындайтын қақтығыстар.

Қазақстан Республикасында медиация жанжалдарды икемді және тиімді шешуді ұсынатын еңбек дауларын реттеудің тиімді құралдарының біріне айналды.

Медиация-бұл тараптарға өзара қолайлы шешім табуға көмектесетін бейтарап делдал арқылы жанжалды шешу процесі. Медиация – тараптардың ерікті келісімі бойынша жүзеге асырылатын, олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі мақсатында медиатордың (медиаторлардың) жәрдемдесуімен тараптар арасындағы дауды (дау-шарды) реттеу рәсімі[3]. Еңбек қатынастары контекстінде медиация жұмыс берушілер мен жұмыскерлерге өздерінің келіспеушіліктерін талқылауға және сотқа жүгінудің қажеті жоқ өзара тиімді шарттар туралы келіссөздер жүргізуге мүмкіндік береді.

Еңбек дауларын шешуде медиацияның басты артықшылықтарының бірі-оның жылдамдығы және уақыт пен ресурстарды үнемдеу. Бірнеше айға немесе тіпті жылдарға созылуы мүмкін сот ісінен айырмашылығы, медиация тараптарға компалы шешімді тез табуға мүмкіндік береді, бұл әсіресе динамикалық бизнес ортасында маңызды.

Қазақстанда 371 кәсіби және 4465 қоғамдық медиатор тіркелген. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, 2018 жылы республика бойынша орта есеппен 871 мың азаматтық істің 4 пайызы ғана медиация рәсімін қолдану арқылы тоқтатылған [4].

Сонымен қатар, медиация жанжал тараптары арасындағы жұмыс қатынастарының сақталуына ықпал етеді. Медиация процесі Тараптардың бірінің жеңісіне емес, өзара қолайлы шешім табуға негізделгендіктен, бұл дау шешілгеннен кейін де жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы сенім мен құрметті сақтауға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасындағы еңбек қатынастарындағы медиацияның заңнамалық қолдауы бар екенін атап өту маңызды. Ел заңнамасы жанжал тараптарының жанжалдарды реттеу саласында арнайы оқытылған және сертификатталған мамандар болып табылатын медиаторларға жүгіну мүмкіндігін көздейді.

Осылайша, Медиация жанжалдарды реттеудің тиімді және икемді тетігін ұсына отырып, Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешуде маңызды рөл атқарады. Өзінің жылдамдығымен, ресурстарды үнемдеуімен және жұмыс қатынастарын сақтау қабілетімен медиация еңбек қатынастары саласында барған сайын танымал құралға айналууда.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біз атап өткендей, тарихи тәжірибені ескере отырып және би соттары жүйесін қалпына келтіру сот төрелігінің прототипі ретінде қабылдай отырып, біз азаматтық қоғамды түсінуге және сот практикасында медиацияның кең таралуына сене алатынымызды атап өткен жөн. Демек, бізде осы жүйені дамытудың менталдық алғышарты бар[5,45].

Қазақстандағы еңбек дауларын шешу кезіндегі медиацияның артықшылықтары:

Жұмыс қатынастарын сақтау: медиацияның басты артықшылықтарының бірі-дау тараптары арасындағы жұмыс қатынастарын сақтау мүмкіндігі. Жанжалды жиі күшейтетін сот процестерінен айырмашылығы, медиация консенсусқа келуге және өзара түсіністікке ықпал етеді.

Уақыт пен ресурстарды үнемдеу: медиация әдетте сот процестерімен салыстырғанда аз уақыт пен ресурстарды алады. Бұл дауды тезірек және тиімдірек шешуге мүмкіндік береді, бұл әсіресе жұмыс ортасында маңызды.

Еріктілік және икемділік: медиацияға қатысу екі тарап үшін де ерікті, бұл икемді және ашық процесті қамтамасыз етеді. Тараптар өз дауларының шешімін іздеуге белсенді қатысуға және өз мүдделерін ескере отырып, келісім қалыптастыруға мүмкіндік алады.

Құпиялылық: медиация процесі әдетте құпия болып табылады, яғни барлық талқылаулар мен ұсыныстар тараптар мен медиатор арасында қалады. Бұл ашық ақпарат алмасуға және көпшілікке жария етуден қорықпай шешім табуға ықпал етеді.

Медиация көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстан Республикасында кеңінен таралған еңбек дауларын шешу әдістерінің бірі болып табылады. Танымал болғанымен, медиацияның кемшіліктері мен шектеулері де бар. Сот практикасын және сарапшылардың тәжірибесін салыстырмалы талдау негізінде Қазақстандағы еңбек дауларын шешу кезінде медиацияның кемшіліктеріне талдау жасалған.

Медиация-бұл дауларды шешу процесі тәуелсіз аралық тұлға (медиатор) тараптарға мәселенің өзара тиімді шешімін табуға көмектеседі. Қазақстан Республикасында медиация еңбек дауларын шешу үшін де кеңінен қолданылады. Алайда, оның артықшылықтарына қарамастан, медиация оның тиімділігін бағалау кезінде ескерілуі керек белгілі бір кемшіліктерге тап болуы мүмкін.

Қазақстандағы еңбек дауларын шешу кезіндегі медиацияның кемшіліктері:

Тараптардың теңсіздігі: жұмыскер мен жұмыс беруші арасындағы еңбек қатынастары аясында күш пен ресурстарда айтарлықтай теңсіздік болуы мүмкін. Бұл күшті тараптың (көбінесе жұмыс берушінің) медиация шарттарын белгілеуіне әкелуі мүмкін, бұл дауды шешудің әділдігіне теріс әсер етуі мүмкін.

Кепілдіктердің болмауы: медиация көбінесе еріктілік принципіне негізделген және тараптар кез келген уақытта қатысудан бас тарта алады. Бұл келісімге келуді қиындатып, даудың шешілмеу қаупін арттыруы мүмкін [6].

Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешу кезінде медиация институтын жақсарту үкімет, қоғамдық ұйымдар мен бизнес-қоғамдастық тарапынан кешенді тәсіл мен келісілген күш-жігерді талап етеді. Медиаторлардың хабардарлығын, біліктілігін арттыру, инфрақұрылымды дамыту, қаржылық қолдау және заңнаманы жетілдіру бойынша ұсынылған шаралар медиацияны кеңінен қолдануға және елдегі еңбек қатынастарын жақсартуға ықпал етуі мүмкін.

Шектеулі құқықтық қорғау: медиация процесінде тараптар тиісті заңгерлік кеңес пен қорғауды ала алмауы мүмкін, бұл қабылданған шешімдердің салдары туралы жеткіліксіз хабардар болуға әкелуі мүмкін.

Мәжбүрлеп орындаудың мүмкін еместігі: сот шешімдерінен айырмашылығы, медиация

нәтижесінде алынған шешімдер көбінесе мәжбүрлеп орындалмайды. Егер тараптардың бірі медиацияда қол жеткізілген келісім шарттарын орындаудан бас тартса, бұл қиындықтар тудыруы мүмкін.

Медиация Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешудің маңызды құралы болып табылады, бірақ ол кемшіліктерсіз емес. Бұл кемшіліктерді түсіну медиацияны саналы түрде қолдануға және оларды жеңу шараларын жасауға мүмкіндік береді. Медиацияның тиімділігін арттыру үшін тараптардың теңдігін қамтамасыз етуге, құқықтық кепілдіктерді нығайтуға және медиация шешімдерін мәжбүрлеп орындау тетіктерін дамытуға назар аудару қажет.

Медиация-бұл жұмыс қатынастарын сақтауға және жұмыс орнындағы жанжалдарды азайтуға ықпал ететін еңбек дауларын шешудің тиімді құралы. Қазақстан Республикасында медиация кеңінен қолданылады, алайда оның тиімділігі мен қолжетімділігін жақсарту қажеттілігі бар.

Қазақстан Республикасындағы еңбек дауларын шешу кезінде медиация институтын жақсарту жөніндегі ұсыныстар:

Медиаторлар үшін стандарттар мен біліктілік талаптарын жасау: медиаторлардың кәсібилігі мен сенімділігін қамтамасыз ету үшін міндетті сертификаттау мен оқытуды енгізу. Бұл біліктілік критерийлерін, этика кодексін және медиаторлардың қызметін қадағалау жүйесін белгілеуді қамтуы мүмкін.

Медиация инфрақұрылымын дамыту: медиациялық рәсімдерді жүргізу үшін қажетті ресурстармен және жабдықтармен жарактандырылған медиация жөніндегі мамандандырылған орталықтар құру. Бұл медиацияны барлық мүдделі тараптар үшін қол жетімді және ыңғайлы ете алады[7].

Медиацияны пайдалануды қаржылық қолдау және ынталандыру: дау тараптары мен жанжалдарды шешу үшін медиацияны белсенді пайдаланатын ұйымдар үшін ынталандыруды енгізу. Бұған субсидиялар, салықтық жеңілдіктер немесе қаржылық қолдаудың басқа түрлері кіруі мүмкін.

Заңнаманы жетілдіру: заңнаманы халықаралық стандарттарға және медиация саласындағы озық тәжірибеге сәйкес келтіру. Бұған медиация рәсімдерін жетілдіру, медиаторлардың құқықтық мәртебесін белгілеу және медиациялық келісімдердің мәжбүрлеп орындалуын қамтамасыз ету кіруі мүмкін.

Медиация туралы хабардарлықты арттыру: жұмыскерлер мен жұмыс берушілер арасында медиацияның артықшылықтары мен процесі туралы ақпараттық науқанды кеңейту. Бұған оқыту семинарларын өткізу, ақпараттық брошюралар әзірлеу және қоғамдық іс-шаралар кіруі мүмкін.

Қазақстандағы еңбек дауларын шешу тәжірибесі әртүрлі тәсілдер мен әдістерді көрсетеді. Алайда, дауларды шешуге арналған заңдар мен институттардың болуына қарамастан, көптеген жұмыскерлер мен жұмыс берушілер өз дауларын шешуге тырысқанда белгілі бір қиындықтарға тап болады. Заңдар мен рәсімдер туралы жеткіліксіз хабардар болу, дауларды шешу процесінің ұзақтығы, сондай - ақ дауларды шешу жүйесіне деген сенімнің жеткіліксіздігі еңбек жанжалдарын тиімді шешуге кедергі болып табылады.

Қорытындылайтын болсақ, еңбек даулары Қазақстан Республикасындағы жұмыскерлер үшін де, жұмыс берушілер үшін де күрделі проблема болып табылады. Дауларды шешу үшін заңнама мен институттардың болуына қарамастан, еңбек дауларын шешу жүйесін одан әрі жетілдіру қажеттілігі туындайды. Бұған жұмыскерлер мен жұмыс берушілерге арналған білім беру бағдарламалары, дауларды шешудің балама әдістерін қолдануға жәрдемдесу және сот жүйесінің қолжетімділігі мен тиімділігін арттыру кіруі мүмкін.

Библиографиялық тізім:

1. 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы.

2. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.
  3. Қазақстан Республикасының Медиация туралы 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы.
  4. Қазақстандағы медиация статистикасы. <https://mediator.kz/o-nas/news/statistika-provedeniya-mediacij-v-kazahstane>
  5. Аубакирова Г.А., «Қазақстан Республикасындағы медиация институтын жетілдіру»// «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4. — С. 39–45.
  6. Тагажаева А.Б., судья Алматинского районного суда города Астаны. «Медиация в гражданском судопроизводстве». Информационная-правовая система Юрист. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39268693&pos=4;-88#pos=4;-88
  7. F. Karagussov, Prof., Dr., Institute of Private Law of the Kaspiiskii Social University, Almaty, Republic of Kazakhstan.«The legal framework for mediation in Kazakhstan». Scientific works "Adilet", № 1 (47), 2014.UDC: 347.2/.3
- *****

УДК 342

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ АКТИВОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аманов С.К., 2 курс, «Юриспруденция»

Укин С.К., ассоциированный профессор, кандидат юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В данной статье проведен правовой анализ актуальных проблем, с которыми сталкиваются правоохранительные органы, адвокаты, юристы и суды при рассмотрении дел, связанных с цифровыми активами, в частности – с криптовалютой. Кроме того, исследованы современные тенденции использования цифровых активов в условиях активного перехода Казахстана к цифровой экономике. В частности, приведены результаты анализа нормативно-правовой основы регулирования сферы использования информационных ресурсов, в том числе цифровых активов.

В стране на протяжении более чем 20 лет проводится государственная политика по формированию Единого информационного пространства, направленная на сокращение бюджетных средств для формирования и содержания информационных ресурсов государственных органов, а также для создания единой коммуникационной среды. Так, еще в 1997 году Указом Президента Республики Казахстан «О формировании единого информационного пространства в Республике Казахстан» были обозначены проблемы, связанные с отсутствием необходимого взаимодействия информационных систем государственных органов, что в свою очередь приводило к дублированию работ, избыточности в сборе первичной информации, разработок и эксплуатации систем. Документ предполагал, что основу информационного пространства органов государственной власти должны были составлять информационные системы, способные обеспечить поддержку принятия органами государственной власти решений как в сфере управления экономикой, так и в области безопасности личности, общества, государства на основе управления информационными потоками.

В целях обеспечения более ускоренного развития экономики на основе применения цифровых технологий, в том числе для обеспечения перехода Республики Казахстан к цифровой экономике, были утверждены две государственные программы:

«Информационный Казахстан-2020» на период реализации 2013-2020 годы (утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 8 января 2013 года № 464) [1] и «Цифровой Казахстан» на период реализации 2018-2022 годы (утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827) [2].

Правовое регулирование процессов информатизации и цифровизации в Казахстане осуществляется на основе Конституции Республики Казахстан, Гражданского, Бюджетного и Предпринимательского кодексов, законов, регулирующих непосредственно сферу информатизации и цифровизации.

Так, в Конституции Республики Казахстан (далее – Конституция) заложены правовые основы и нормы использования и регулирования информации. В частности, согласно пунктам 1 и 2, статьи 18 раздела 2 «Человек и гражданин» Конституции, «каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства; на тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений».

Пункт 3 статьи 18 Конституции гласит, что «государственные органы и должностные лица обязаны обеспечить каждому гражданину возможность ознакомиться с затрагивающими его права и интересы документами, решениями и источниками информации» [3].

Нормами гражданского законодательства, регулиующими порядок ликвидации юридического лица, закреплено использование цифровых технологий в форме использования Интернет-ресурса с применением электронной цифровой подписи (далее – ЭЦП) в процессе сообщения решения о ликвидации, в том числе Государственной корпорации «Правительство для граждан», осуществляющей регистрацию юридических лиц, либо органу государственных доходов по месту регистрации (статья 50, параграф 2 Гражданского кодекса). Гражданским кодексом также определено, что цифровые активы наряду с вещами, деньгами, финансовыми инструментами, работами, услугами, результатами творческой интеллектуальной деятельности, относятся к имущественным благам и правам (статья 115, глава 3, параграф 1 Гражданского кодекса) [4].

В результате принятия в 2019 году Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий» были внесены изменения и дополнения в общей сложности в более чем 30 нормативных правовых актов, а именно в 7 Кодексов и 28 законов Республики Казахстан [5].

В Республике Казахстан впервые на законодательном уровне термин «цифровой актив» был закреплен в июне 2020 года, а уже в феврале 2023 года был официально опубликован Закон «О цифровых активах в Республике Казахстан» [6]. Законодательное урегулирование еще больше повысило активность общества в данной сфере, а активность, в свою очередь, привела не только к новым возможностям, но и к новым видам мошенничества и правонарушений, связанных с цифровыми активами. Следовательно, в юридическом поле появились новые вызовы и задачи, связанные с обеспечением доказательств и привлечением к ответственности в случаях, когда цифровые активы становятся объектом гражданских или уголовных дел.

Согласно Закону «О цифровых активах в Республике Казахстан» от 6 февраля 2023 года, цифровой актив – это имущество, созданное в электронно-цифровой форме с присвоением цифрового кода, в том числе с применением средств криптографии и компьютерных вычислений, зарегистрированное и обеспеченное неизменностью информации на основе технологии распределенной платформы данных. К такому имуществу относится криптовалюта. Криптовалюта – это цифровая (виртуальная) валюта, не имеющая физического выражения. Другими словами, криптовалюта – это форма цифрового или виртуального актива, использующего технологию Блокчейн для обеспечения надежности и безопасности сделок. У криптовалюты есть свои особенности:

Во-первых, как правило, владельцы криптовалюты обезличены (анонимны), можно

установить номер криптокошелька, но установить его владельца возможно не всегда, так как лишь некоторые платформы и криптобиржи содержат аутентификацию личности, транзакции в большинстве случаев не требуют раскрытия личных данных участников.

Во-вторых, криптовалюта работает на основе технологии Блокчейн (децентрализованная и распределенная технология хранения данных, которая позволяет участникам сети записывать и подтверждать транзакции в надежном и прозрачном режиме).

В-третьих, криптовалюта полностью децентрализована, она не управляется государственными органами или правительством.

В-четвертых, все транзакции в Блокчейне общедоступны и могут быть проверены любым пользователем, если имеется адрес криптокошелька или хэш транзакции (математический алгоритм, который принимает произвольные данные любой длины и преобразует их в фиксированную строку фиксированной длины) [6].

Для осуществления транзакций с криптовалютой необходимо создание криптокошелька. При создании криптокошелька к нему генерируется адрес, состоящий из уникального набора букв и цифр (аналогично счету в банке). Адрес криптокошелька генерируется системой автоматически и сразу отмечается в Блокчейн, к этому адресу привязываются все транзакции, которые с ним происходят, как на вывод, так и на пополнение, что также автоматически отмечается в Блокчейн. Изменить адрес невозможно, также, как и изменить или удалить что-либо в Блокчейне. Можно создать новый адрес, но изменить имеющийся, путем добавления в него каких-либо символов/букв – невозможно, также, как и невозможно внести изменения/удалить какие-либо транзакции. Поэтому никакой технической сбой или системная ошибка, даже взлом не может повлиять на адрес уже созданного криптокошелька, так как Блокчейн обезличен и полностью защищен [7, с.94].

Далее, кошелек пополняется путем приобретения криптовалюты. Чтобы криптовалюту можно было перевести, необходимо создать транзакцию, то есть указать адрес криптокошелька получателя, криптовалюту и сумму перевода, после чего обязательно подтвердить транзакцию путем подписания приватным ключом или с помощью уникального кода, отправленного на электронную почту, телефон и т.п. После подтверждения криптовалюта сразу отправляется и поступает на счет получателя, это занимает, как правило, несколько минут. У каждой транзакции имеется свой уникальный код – хэш-идентификатор транзакции, с его помощью можно не только проверить подлинность транзакции, но и получить сведения о переводе. Среди этих сведений указываются ценность перевода, сумма перевода, криптовалюта (токен) перевода, время и дата перевода, адреса криптокошельков от кого и кому был осуществлен перевод, а транзакции подозрительного характера или с плохой репутацией всегда отмечаются системой специальными знаками, хэш транзакции является публичным и находится в открытом доступе.

При этом, несмотря на хорошую защищенность и прозрачность транзакций криптовалюты, существуют серьезные проблемы обеспечения доказательств и привлечения к ответственности по гражданским и уголовным делам, связанным с цифровыми активами (криптовалютой).

Исходя из практики уголовных дел данной категории следует, что схема мошенничества приблизительно одинаковая, рассмотрим пример: человек находит покупателя криптовалюты за наличные деньги через социальные сети (как правило – Телеграмм), после чего транзакцию проводят онлайн двумя траншами. Первый транш – пробный, в котором переводят примерно около 1% от общей стоимости сделки или криптовалюту в размере от 10 до 100 токенов, в целях проверки подлинности адреса получателя, после чего происходит перевод полной суммы. Далее, эта сумма внезапно «исчезает» с криптокошелька получателя и отправитель, не получив свои деньги, обращается в правоохранительные органы.

Помимо этого, существует большое множество иных схем, связанных напрямую с хакерскими атаками и кражей криптовалюты напрямую с криптокошельков владельцев.

Сложности обеспечения доказательств и привлечения к ответственности по

гражданским и уголовным делам, связанным с цифровыми активами (криптовалютой), состоят в следующем:

Прежде всего, доказательства, связанные с криптовалютой, часто имеют цифровую природу и могут быть изменены или подделаны. Важно обеспечивать целостность и аутентичность цифровых данных, чтобы они могли быть использованы в качестве доказательств в суде. При расследовании дела не следует ориентироваться только на скриншоты и показания, предоставляемые участниками дела, необходимо обращаться к первоисточнику всех транзакций – Блокчейну, который представлен в виде цифрового файла, отражающего все транзакции и их подробности. Для того, чтобы найти исходный файл, необходимо перейти по хэш-идентификатору транзакции, или открыть ссылку транзакции (или адреса криптокошелька) в браузере, где все будет подробно отражено, какой-либо специальный доступ или авторизация для этого не нужны, все находится в публичном доступе. В связи с чем, необходимо разрабатывать методы анализа блокчейн-данных и цифровых следов, чтобы установить связь между действиями лиц и их криптовалютными операциями [8, с.87].

Далее, важно отметить, что криптовалюта не ограничена географическими границами и злоумышленники не всегда находятся на территории Республики Казахстан.

Это создает сложности в определении юрисдикции и компетентных органов для расследования и судебного разбирательства. Преступления, совершенные в одной стране с использованием криптовалют, могут фактически совершаться удаленно из других стран, что требует международного сотрудничества и согласования правовых процедур.

Немаловажно отметить, что, на существенный рост правонарушений в сфере цифровых активов влияет низкая правовая осведомленность населения о том, как урегулированы цифровые активы в законодательстве Республики Казахстан, и как с ними законно проводить операции. В связи с этим, требуется организовывать специальные мероприятия для повышения правовой грамотности и знаний о цифровых активах среди населения.

Также, правоохранительным органам, а в случае разрешения гражданских дел, судам (по ходатайству, при содействии в получении доказательств), необходимо направлять соответствующие запросы криптобиржам для быстрого обеспечения доказательств в целях полного и всестороннего рассмотрения дела, так как самостоятельно физическое лицо не сможет получить необходимую для дела конфиденциальную информацию. Владельцы криптовалютных кошельков обладают частной ключевой информацией, которая необходима для совершения транзакций. Получение этой информации может быть сложным без сотрудничества со сферой криптовалютных бирж или провайдеров кошельков. Без получения соответствующей информации от криптобирж, может быть сложно установить виновность определенного лица.

Стоит отметить, что цифровые активы представляют собой важный аспект современной экономики и финансовой системы. Однако их рост также вызывает необходимость адаптации правовых процедур для обеспечения эффективного расследования и судебного разбирательства дел, связанных с цифровыми активами. Разработка современных методов и инструментов для обеспечения доказательств и привлечения к ответственности в сфере криптовалюты становится важной задачей для правоохранительных органов и юридической общественности.

Библиографический список:

1. Глава государства подписал Указ «Об утверждении государственной программы «Информационный Казахстан-2020», 17.01.2013 года // <https://online.zakon.kz/>
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827 «Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.2020 г.) (утратило силу) // <https://online.zakon.kz/>
3. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) //

<https://online.zakon.kz/>

4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.09.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>

5. Закон Республики Казахстан от 25 июня 2020 года № 347-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий» (с изменениями от 31.12.2022 г.) // <https://online.zakon.kz/>

6. Закон Республики Казахстан от 6 февраля 2023 года № 193-VII «О цифровых активах в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями от 11.02.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>

7. Рахметова, А.М., Жаныбаева, З.К., Нурланова, М.М. Информационные ресурсы: проблемы эффективного управления в Республике Казахстан / А.М. Рахметова, З.К. Жаныбаева, М.М. Нурланова // Исследования. – 2024. – № 2 (63). – С. 90-102.

8. Ночевная, В. Актуальные проблемы обеспечения доказательств и привлечения к ответственности по гражданским и уголовным делам, связанным с цифровыми активами (криптовалютой) / В. Ночевная // «Заңгер» – Вестник права Республики Казахстан. – 2023. – № 11 (268). – С. 84-91.

*****

УДК 343.81

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СЛУЖБЫ ПРОБАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Байбосынова С.Т., Магистрантка 2 года обучения ОП «Юриспруденция»

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Институт пробации приобретает важное социально-политическое значение для казахстанского общества. Глава государства определил 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ, где 33 шаг, обозначен, как «Выстраивание эффективной системы социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации. Разработка комплексной стратегии социальной реабилитации и стандарта специальных социальных услуг для таких граждан» [1].

Важность определения вектора внедрения альтернативных лишению свободы мер очень своевременна, и здесь следует согласиться с точкой зрения экспертов, по институту пробации. Действительно, это новое явление в отечественной уголовно-правовой политике и отношение к нему явно неоднозначное. Одни считают его самостоятельным, отдельным видом наказания, и этому есть свое объяснение. За более чем столетний период своего развития институт пробации претерпел ряд серьезных изменений от первоначальной формы разновидности условного осуждения до самостоятельного вида наказания, современной альтернативы тюремному заключению. Другие понимают под ним институт, позволяющий применять его как до вынесения судом решения (то есть без вынесения приговора, как на стадии досудебного разбирательства, так и в ходе судебного разбирательства, тем самым откладывая оглашение судом приговора), так и по решению суда (откладывая на некоторый срок уже исполнение приговора). Третьи под институтом пробации объединяют все виды альтернативных видов наказаний, включая сюда и институт медиации или восстановительного правосудия (примирения). Одни достаточно расширительно понимают его функции, включая пробацию в орбиту правоотношений с момента задержания подозреваемого и заканчивая его постепенной ресоциализацией, в том числе лиц, освобожденных из мест лишения свободы.

В Казахстане проводится большая работа по исследованию и комплексному анализу института пробации [2], выявлению системообразующей проблемы, роли и места ее в системе исполнения уголовного наказания. Для достижения поставленной цели изучены существующие модели пробации, применяемые в международной практике, возможности адаптации положительного опыта функционирования служб пробации в зарубежных странах к условиям уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, а также предложены меры, способствующие взаимодействию уголовно-исполнительной системы с государственными органами и гражданским сектором по вопросам оказания социально-правовой помощи условно осужденным.

Внедрение пробации в уголовно-исполнительной системе потребует совершенствования законодательства и практики применения мер, направленных на гуманизацию уголовных наказаний и использование службы пробации с целью повышения эффективности и результативности процесса исполнения наказаний, не связанных с лишением свободы, приведения данного вида правоохранительной деятельности в соответствии с целями правового регулирования и потребностями общества. Потребуется переосмысление целого массива теоретических знаний в области пенитенциарно-правовых проблем, напрямую связанных с проблемами ресоциализации лиц, освободившихся из мест лишения свободы, либо подвергнутых альтернативным мерам наказания с учетом международного опыта функционирования института пробации представляется целесообразным в перспективе разработать и принять самостоятельный Закон о пробации, который охватывал бы ее комплексную систему, в том числе этапы, предшествующие вынесению приговора и после освобождения из мест лишения свободы.

При этом, резюмируя опыт зарубежных стран, представляется целесообразным наделить ее следующими основными функциями:

1) оставить за ней функции, которые сегодня осуществляются уголовно-исполнительной инспекцией КУИС МВД, а именно по исполнению всех видов наказаний, не связанных с лишением свободы, по осуществлению надзора за условно осужденными, а также за лицами, в отношении которых отсрочено исполнение наказания;

2) функцией по досудебному сопровождению обвиняемого с предоставлением суду специального отчета о личности обвиняемого (состоящее из описания биографии подсудимого, семейного и социального положения, характеристики с места работы и соседей, резюме личных качеств обвиняемого с приложением справки психолога - сотрудника Службы пробации, с описанием психологического портрета обвиняемого), рекомендаций суду о виде и сроках наказания, испытательного срока и выбора обязанностей, которые приобщались бы в уголовное дело и зачитывались в суде лично сотрудником пробации.

Это позволит независимой стороне, сопровождая обвиняемого в ходе досудебного разбирательства по делу, вынести свое нейтральное, более объективное мнение о личности преступника, в том числе и путем составления психологической характеристика на виновного, что в купе даст возможность рекомендовать суду избрать ту или иную меру ответственности. Например, более половины таких рекомендаций учитываются судами Англии при вынесении решений по уголовным делам. При этом копия всей документации, характеризующая личность подсудимого, собранная Службой пробации и направленная по месту исполнения наказания, может послужить хорошим подспорьем для организации ресоциализирующей работы сотрудниками, исполняющими наказание;

3) функцией по осуществлению надзора за лицами, в отношении которых отложено вынесение приговора суда, в случае внедрения такого института в уголовное законодательство;

4) функцией по оказанию совместно с местными исполнительными органами и родственниками помощи лицам, освобожденным из мест лишения свободы.

Значимость оказания такой помощи сложно переоценить. Лицо, отбывшее несколько лет лишения свободы, остро нуждается как в моральной, так и действенной организационной

поддержке. При этом у многих значительно ослаблены семейные связи, у иных их попросту нет, возникают серьезные трудности с трудоустройством, подысканием жилья, элементарно питания и особенно в первое время после освобождения. В связи с чем, очень важно, что бы представители органов власти оказывали помощь таким лицам, в том числе и вне зависимости от того, есть соответствующий реабилитационный центр в районе проживания освобожденного или нет;

5) функцией по взаимодействию с общественными организациями и гражданами по осуществлению надзора и помощи, поднадзорным лицам, находящимся в сфере деятельности Службы пробации.

Одна из важнейших составляющих работы Службы пробации во всех развитых странах - это не только сотрудничество с государственными учреждениями и органами местного самоуправления, но и с частными лицами, общественностью, а именно с добровольцами (волонтерами) для оказания содействия в социальной адаптации поднадзорных. Существенным изменениям подверглась и британская система условного наказания, или пробации. Прежде, в её основе лежало стремление помочь осужденному. Теперь всё переменялось. Пробация, по мнению известного норвежского криминолога Н. Кристи, превращается в карательный орган, на американский манер. Она становится централизованной службой, которая держит всех своих сотрудников под неусыпным контролем [3]. Например, в некоторых штатах США общественные организации берут на себя до 98% нагрузки инспекторов службы пробации по оказанию помощи осужденным в ресоциализации. В этом плане также показателен пример Японии, где соотношение штатных сотрудников службы пробации и добровольцев весьма показательно: 876 человек работают на постоянной профессиональной основе, а число добровольных помощников составляет примерно 47 тысяч человек [4].

Некоторые исследователи считают, что Закон РК «О пробации» должен включать в себя не только уполномочивающие, но и обязывающие нормы. Акцентирование внимания и выделение обязывающего компонента в практически самостоятельный институт ответственности должностных лиц (в рамках рассматриваемой области) потребует переоценки деятельности всего института государственной власти с последующей переработкой законодательства. Тем не менее, как показывает многолетняя практика деятельности государственных органов, такая работа необходима - существующие проблемы лишь подчеркивают отсутствие полноценного механизма взаимодействия, в частности, и взаимопонимания и сотрудничества, в целом» [5].

Служба пробации Казахстана - молодой развивающийся институт, имеющий под собой основу в виде уголовно-исполнительной инспекции. Затронутые в статье проблемы теории и практики пробационной деятельности являются лишь частью стоящих перед этим институтом проблем, требующих своего дальнейшего оптимального решения.

Библиографический список:

1. План нации – 100 шагов современное государство для всех // Казахстанская правда 20 мая 2015 г. URL: <http://www.kazpravda.kz/news/politi-ka/infografika-SOЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ И ПРОЦЕССЫ SOCIAL-ECONOMIC PHENOMENA AND PROCESSEST. 12, № 3, 2017plan-natsii-100-konkretnih-shagov-sovremennoe-gosudarstvo-dlya-vseh1>
2. Шнарбаев Б. К., Мизанбаев А. Е. Пробация в Казахстане: исполнение наказания и осуществление пробационного контроля (теоретические и практические аспекты). Костанай; Костанайский филиал ФГБОУ ВПО «Челябинский государственный университет», 2016.
3. Нильс Кристи. Приемлемое количество преступлений. - Алетейя, 2011. - 176 с.
4. См: материалы «круглого стола» 14 февраля 2012 года. Департамент УИС по Павлодарской области. - Павлодар, 2012 г.
5. Ким Д. Вопросы развития пробации в Республике Казахстан // Исполнение наказаний. - № 8. - Август. - 2012 год. - 59 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ НЫСАНДАРЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Битенова М.К., 1 курс магистранты

Ақылбекова А.Б. жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары,

*ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, Қазақстан Республикасы,
Қостанай қ.*

Қылмыстық іс жүргізу нысанының басты мақсаты – азаматтардың құқықтарын қорғау, әділдік орнату және заңның үстемдігін қамтамасыз ету.

М.Сейітқалиұлы

Елдегі қылмыстың өсуі мемлекеттің оң дамуына негізгі қауіп болып қала береді, осыған байланысты мемлекеттік және қоғамдық өмір саласындағы кез келген өзгерістер, ең алдымен, өсіп келе жатқан қылмыстың ықпалының салдарын барынша азайтуды талап етеді.

Соңғы жылдары бұл мемлекеттік функцияның әлсіреуі анық, бұл, сөзсіз, ең алдымен, құқық қорғау жүйесі белсенділігінің төмендігімен байланысты. Бұл, атап айтқанда, нақты мүмкіндіктері қазіргі қылмыстық қауіп ауқымына сәйкес келмейтін қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеуді жүзеге асыратын органдарға қатысты. Бұған олардың ұйымдық-құқықтық құрылымында елеулі кемшіліктердің болуы, сондай-ақ қолданыстағы заңнаманың айқын жетілмегендігі себеп болып отыр. Бұл жағдайлар ұлттық қылмыстық сот ісін жүргізудің тиімділігі мен оған қатысушылар үшін процессуалдық кепілдіктерді қамтамасыз ету қажеттілігі сияқты талаптар арасындағы проблемалық мәселесін туғызды.

Нәтижесінде қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізудің қазіргі ұйымдастырушылық-процессуалдық жағдайы оған жүктелген міндеттерді оңтайлы шешуге мүмкіндік бермейді, бұл оны жетілдірудің өзекті қажеттілігін көрсетеді.

Қылмыстық іс қозғау кезеңі - қылмыстық процестің бірінші және міндетті кезеңі, оның негізгі міндеті қылмыс белгілері анықталған кезде қылмыстық іс қозғау үшін қажетті негіздерді белгілеу болып табылады [1, 6-бет].

Сотқа дейінгі тергеу нысаны - бұл қылмыстың мән-жайын анықтау, дәлелдемелер жинау және істі сотқа дайындау үшін қолданылатын іс жүргізу әрекеттері мен әдістерінің жиынтығы.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметтеріне сәйкес 2021 жылы 157 884, 2022 жылы 157 473, 2023 жылы 140 272 сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталды. Нәтижесінде қылмыстық құқық бұзушылықтар саны жыл сайын азайып келеді. 2024 жылдың 9 айында 105 672 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 3,4%-ға аз (109 395), оның ішінде 82,0% немесе 86 581 – қылмыс, 18,0% немесе 19 091 – қылмыстық теріс қылықтар [2].

Сотқа дейінгі іс жүргізу нысаны – бұл осы кезеңдегі процедуралар, шарттар мен кепілдіктердің жиынтығы. Бұл қылмыстың ауырлығына және оларды тергеудің күрделілігіне байланысты күрделене түсуі немесе жеңілдетілуі мүмкін [3, 324-бет]. Критерийлерге сүйене отырып: қылмыстардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі, қылмыс жасаған субъектінің ерекшеліктері, сондай-ақ қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын адамдар мен

органдардың іс жүргізу өкілеттіктері, қылмыстық іс жүргізу заңы алдын ала тергеудің келесі нысандарын анықтайды: алдын ала тергеу, анықтау, хаттамалық нысан [3, 325-бет].

Сотқа дейінгі тергеу процесін жақсарту үшін құқық қорғау органдарының өзара әрекеттестігін нығайту және жаңа технологияларды тиімді қолдану маңызды. Бұл мақсатта: құқық қорғау органдарының арасындағы ақпарат алмасуды және ынтымақтастықты күшейту қажет. Бұл тергеу сапасын және нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар цифрлық дәлелдер мен аналитикалық құралдарды тиімді қолдану сотқа дейінгі тергеудің тиімділігін айтарлықтай арттыруы мүмкін, алайда, бұл технологияларды қолдану кезінде құқықтық және этикалық аспектілерді ескеру өте маңызды. Қылмыстық қудалау заң шығарушы қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті және оны жасаған адамды, соңғысының қылмыс жасаудағы кінәсін анықтау мақсатында, сондай-ақ осындай адамға жазаны немесе қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларын қолдануды қамтамасыз ету үшін айыптаушы тарап жүзеге асыратын іс жүргізу қызметі ретінде айқындайды.

Оның тиімділігі мен заңдылығына теріс әсер етуі мүмкін сотқа дейінгі тергеу нысандарына қатысты бірнеше мәселелер бар: әдістер мен технологиялардың сәйкес келмеуі, атап айтқанда ескірген тергеу әдістерін қолдану және заманауи технологиялардың болмауы дәлелдемелерді жинау мен талдауды қиындатуы мүмкін. Әрі қарай, дәлелдемелерді жинаудағы қиындықтар, атап айтқанда, дәлелдемелер көбінесе заңды бұза отырып алынуы мүмкін, бұл оларды сотта қолайсыз етеді.

Сотқа дейінгі тергеу процесінде күдіктілердің құқықтарын қорғау мәселелері өте маңызды. Қылмыстарды жедел ашу және күдіктілердің, жәбірленушілердің, сондай-ақ процестің басқа да қатысушыларының құқықтарын тепе-теңдікте ұстау қажет. Тергеу, айыптау және сот процесінің өкілеттіктерін ажырату, сондай-ақ адам құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық стандарттарды іске асыру - тергеудің тиімділігі мен заңдылығын арттыру үшін маңызды мәселелер.

Қолданыстағы заңнаманы және ғылыми қоғамдастықтың пікірін талдай отырып, біз мыналарды ұсынамыз:

- тергеу процесін жеделдетіп, жеңілдету үшін заманауи технологияларды, соның ішінде цифрлық құралдарды, аналитикалық жүйелерді, сондай-ақ дәлелдемелерді жинауға, сақтауға және талдауға арналған арнайы бағдарламалық жасақтаманы қолдану тиімді шешім болып табылады;

- күдіктілер мен айыпталушылардың құқықтарының бұзылуына жол бермеу үшін құқық қорғау органдарының әрекеттерін реттейтін нақты нұсқаулықтарды әзірлеу қажет;

- қылмыстарды тергеу тиімділігін арттыру мақсатында басқа елдердің құқық қорғау органдарымен серіктестік орнату, халықаралық форумдарға қатысу және тәжірибе алмасу маңызды рөл атқарады;

- сотқа дейінгі тергеп-тексеру нәтижелерін тұрақты түрде бақылау және бағалау проблемаларды анықтауға әрі қолдану тәжірибесіне қажетті түзетулер енгізуге жағдай жасайды.

Бұл ұсыныстар сотқа дейінгі тергеудің сапасы мен тиімділігін арттыруға, сондай-ақ қоғамның құқық қорғау органдарына деген көзқарасын жақсартуға ықпал етуі мүмкін.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесінде сотқа дейінгі тергеу нысандарын зерттеу айрықша маңызды. Бұл зерттеу ұлттық құқықтық жүйенің дамуына, сот төрелігінің тиімділігін арттыруға және азаматтардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге ықпал етіп, құқықтық тәртіп пен адам құқықтары саласындағы мемлекеттік саясаттың басымдықтарына толық сай келеді.

Библиографиялық тізім:

1. Қылмыстық процесс: сотқа дейінгі іс жүргізу: Оқу құралы / Отв.ред.Т. Е. Сәрсенбаев.- Астана: «Фолиант» ИКФ, 2000 ж. - 192 б. (өтініш берген күні: 10.12.2024 ж.).
2. Мұрағаттық есептер №11 [Электрондық ресурс]: ҚР Бас прокуратурасының

Құқықтық статистикасы // Қол жеткізу режимі: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (өтініш берілген күні: 2024 ж. 10 желтоқсан).

3. Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік құқығы. Жалпы және ерекше бөлімі: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық / профессор Қ.Ж.Қапсәлімовтың редакциясымен. 2-ші басылым, қайта қаралды және толықтырылды. – Алматы: ADAL КІТАП, 2023. -665б.

*****

УДК 321.01

МЕНТАЛИТЕТ КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОННОСТИ В СТРАНЕ

Герцель С.А., 3 курс, «Юриспруденция»

Едигенова А.Б., м.ю., старший преподаватель кафедры Теории государства и права, факультет экономики и права,

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

На данный момент во многих странах стоит вопрос повышения уровня безопасности и соблюдения законности в стране. Они предпринимают различный комплекс мер для достижения данных целей. Но из их множества мер самым эффективным является становление правильного менталитета у своего народа, так как позволяет бороться с преступностью превентивно. Казахстан в свою очередь также начал вводить различные программы, связанные с направлением менталитета в правильную сторону и в данном случае только от эффективности его действий зависит последующая конкуренция с нынешними лидерами, которые уже смогли внедрить их.

В современное время множество ученых и практиков пытаются найти пути для соблюдения законов в стране. По современным тенденциям множество стран имеют разный уровень преступности, в некоторых находится на колоссально высоком уровне, некоторые имеют успехи в борьбе и в этих странах как например в Норвегии из-за отсутствия нужды склонны закрываться тюрьмы[1]. Но к сожалению, в современное время никакой стране не удалось искоренить преступность в общем, так как побороть все факторы, начиная от психологический и социологических, заканчивая политическими, практически невозможно. Но как нам известно на примере многих стран преступность можно уменьшить. Как говорил один из известных людей Сергей Лукьяненко «Мы смотрим на мир сквозь очки с толстыми кривыми стеклами, которые нам одели в детстве. Эти очки — воспитание, культура, менталитет. От них не избавиться никогда.» На данный момент также указывает статистика так как всяческими лидерами в аспекте законности, нетерпимости к коррупции, развития, счастья населения занимают страны из регионов с примерно одинаковым менталитетом.

Например, в антикоррупционном рейтинге верхушку занимают страны Юго-восточной Азии и страны Скандинавского полуострова: Сингапур, Дания, Норвегия, Швеция, Гонконг[2]. В данном случае это не просто случайность, но и закономерность, так как нетерпимость к коррупции также воспитывается с детства.

Далее если смотреть на рейтинг безопасности стран здесь также находятся в верхушке страны с такими же критериями, как и в антикоррупционном рейтинге. Это – страны Аравийского полуострова, а также Юго-Восточной Азии и Скандинавского полуострова[3].

Смотря на данные рейтинги можно заметить явную закономерность в том, что страны с высоким уровнем соблюдения закона находятся группами по построению менталитета, это также и относится к худшим странам данного рейтинга, пусть и есть несколько локальных

исключений, можно прийти к выводу что те страны которые смогли построить своё становление менталитета в последствии достигли больших высот и безопасности, ежели страны которые приложили меньшие усилия в прошлом.

Воспитание играет важную роль в формировании у граждан правильного отношения к законам и правилам общества. Дети должны изучать основы законности и морали с самого раннего возраста, чтобы в будущем стать ответственными гражданами. Поэтому важно уделять ему ключевую роль, если страна хочет добиться высоких позиций в рейтинге.

Школа, семья, общество и государство должны работать сообща над формированием уважения к закону и правильного поведения в обществе. Это включает в себя не только знание законов, но и умение принимать решения, основанные на принципах справедливости и законности. Важно подметить, что данные институты влияют на человека постоянно, и он никак не может избежать этого влияния, поэтому интеграция воспитания законности на уровне менталитета личности и общества позволит нашей стране улучшиться и достигнуть намеченных целей в последующей.

Да это долгий трудный путь через который нужно пройти, но преодолев все трудности и приложив максимум усилий в укоренении данных норм на психологическом уровне человека мы сможем преодолеть другие проблемы которые в данном случае являются стопперами развития.

Кроме того, важно стимулировать граждан к соблюдению законов, пропагандировать положительные образцы и наказывать нарушителей. Только таким образом можно создать условия для развития правового государства и общества, где каждый чувствует себя защищенным и справедливо обращенным.

На данный момент у нас есть множество примеров, других стран которые присваивают нетерпимость к правонарушениям с самого детства используя различные программы:

1) Япония имеет строгую систему образования, включающую обучение детей законам и правилам поведения. В японских школах дети изучают законы страны, правила дорожного движения, правила безопасности и другие правовые нормы. Обучение проводится как в рамках общеобразовательных предметов, так и в рамках специальных уроков по правовому просвещению.

Кроме того, в Японии существует широкая практика социализации детей через воспитание в духе уважения к закону. Детям рассказывают о значимости законов и правил их соблюдения, обучают этикету и морально-нравственным нормам. Также родители и учителя играют важную роль в формировании правильного отношения к закону у детей, они объясняют им правила и последствия их нарушений.

Таким образом, в Японии обучение законам и их соблюдению интегрировано в общую систему образования и воспитания детей, что позволяет формировать у них правильные ценности и навыки с самого раннего возраста.

2) В Сингапуре обучение законам и их соблюдению начинается с детского возраста. Дети изучают правила поведения и законы страны на уроках гражданского воспитания в школе. У них также проводятся специальные уроки о правилах дорожного движения, правилах пожарной безопасности и т.д.

В данном случае важно подметить уникальный способ обучения через проведения лагерей и семинаров, где дети изучают законы и правила общественного поведения. Данный способ является очень эффективным так как через конкурсы и игры с самого детства граждане страны начинают получать знания про соблюдения законов и их важность.

Также в Сингапуре существует строгая система наказаний за нарушение законов, что также способствует соблюдению правил и законов в обществе, так как это мотивирует родителей и общество обучать своих граждан с самого детства, для избегания крупных наказаний в последующем.

3) В Дании законы и правила соблюдаются строго, и обучение детей законам начинается с детского сада и продолжается в школе. В датских школах дети изучают правила

и законы страны в рамках общеобразовательной программы. Они учатся о правилах дорожного движения, правах и обязанностях граждан, а также о последствиях нарушения законов. Учителя и педагоги регулярно проводят различные уроки и мероприятия, посвященные правовому образованию, чтобы дети понимали, что такое закон и почему его необходимо соблюдать.

Кроме того, в Дании существует широкая система поддержки для детей и молодежи, которая включает в себя правовую защиту, юридическую консультацию и обучение правилам поведения. Детям объясняют, как следует вести себя в различных ситуациях, как защищать свои права и как правильно обращаться к правоохранительным органам.

Данные страны как можно заметить стараются привить знание законов с самого детства, но и Казахстан начинает входить в данную сторону, борясь не только с последствиями правонарушений, но и стараясь превентивно бороться с их зарождениями.

В соответствии с поручением Главы государства Касым-Жомарта Токаева на втором заседании Национального Курултая «Әділетті Қазақстан – Адалазамат» в 2023 году разработана программа «Біртұтастәрбие» и внедрена во все организации образования.

В соответствии с поручением Президента Республики Казахстан К. Токаева на третьем заседании Национального Курултая «Адаладам – Адалеңбек – Адалтабыс» в 2024 году обновлено содержание программы «Біртұтастәрбие».

Обозначены единое видение развития государства и консолидация усилий общества на его достижение, вместе с этим, образ будущего нашей страны отражается в триаде: «Справедливый Казахстан – Ответственный гражданин – Прогрессивная нация».

Данные составляющие триады тесно взаимосвязаны и взаимообусловлены, выражают стратегический курс модернизации и дальнейшего развития страны, который направлен на формирование справедливого государства с сильными демократическими институтами и развитой правовой системой, обеспечивающей торжество закона и порядка – фундаментального принципа нашей политики. Это стало главной идеей программы «Біртұтастәрбие».[4]

Рассматривая основы данной программы можно заметить проведения различных этапов обучения детей для их просвещения и укрепления патриотизма. В детском саду интегрированы программы для улучшения знаний культуры страны. В школах введены строгие планы обучения детей и проведения классных часов на определенные темы. Также немаловажно подметить влияние проведения раз в неделю правового всеобуча на котором обсуждаются различные важные темы начиная от прав несовершеннолетних и буллинга, заканчивая предупреждением правонарушений и вреда от них. Каждую неделю также ставится определенная цитата которую должен знать каждый обучающийся.

Все данные аспекты программы с самого детства обучают детей юридической грамотности и укреплению правильного менталитета. Это является очень эффективным так как если привить неправильное воспитание с самого детства, то исправить его будет очень трудно или даже невозможно.

Так как программа была введена совсем недавно отследить её влияние получится нескоро, но опираясь на успешные примеры других стран, можно делать позитивные прогнозы на то что безопасность в нашей стране будет только повышаться что в последующем сможет помочь нам развить страну полностью во всех направлениях социальной и политической жизни.

Библиографический список:

1. <https://lenta.ru/news/2012/08/06/prisons/>(первоисточник<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Alle-de-sma-fengslene-skal-nedlegges-6958619.html>)
2. Отчет Transparency International за 2023 год
3. https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2024&displayColumn=1
4. <http://ds0003.akkol.aqmoedu.kz/news/open/id-8564317>

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Дандыбаева А.Е., 3 курс, «Юриспруденция»

*Аралбаев С.С., старший преподаватель кафедры уголовного права и процесса,
Факультет экономики и права*

*НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г.
Костанай, Казахстан*

В Республике Казахстан на конституционном уровне закреплено: «Брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. Забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей. Совершеннолетние трудоспособные дети обязаны заботиться о нетрудоспособных родителях.» [1]

Каждый ребёнок имеет право на воспитание своими родителями, обеспечение его интересов, всестороннее развитие, уважение его человеческого достоинства. Взрослые не вправе причинять вред физическому и психическому здоровью детей. Данные постулаты нашли отражение и в уголовном законодательстве. [2]

Однако в криминальных сводках периодически появляются факты о насилии в отношении несовершеннолетних. Дети порой становятся жертвами самых близких.

По данным Комитета правовой статистики и специальных учётов Генеральной прокуратуры (далее - КПСиСУ ГП РК), за январь–октябрь текущего года зарегистрировано около 3 тысяч уголовных правонарушений против несовершеннолетних — на 37,1% больше, чем за аналогичный период 2023 года. Аналогичная тенденция наблюдается и в сфере административного делопроизводства: за год число зарегистрированных правонарушений, относящихся к неисполнению обязанностей по воспитанию детей выросло на 80,1% или до 18 тысяч фактов. [3]

Данная научная работа направлена на анализ некоторых статей Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее - УК РК), а именно:

– «Неисполнение обязанностей по уплате средств на содержание детей, уклонение от уплаты средств на содержание нетрудоспособных родителей, нетрудоспособного супруга (супруги)» - статья (далее - ст.) 139 УК РК;

– «Неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего» - ст.140 УК РК;

– «Ненадлежащее исполнение обязанностей по обеспечению безопасности жизни и здоровья детей» (ст.141 УК РК) [4]

№ п/п	Показатели	Статья 139		Статья 140		Статья 141	
		2023г	2024г	2023г	2024г	2023г	2024г
1	Зарегистрировано	49	991	11	22	00	22
2	Направлено в суд	337	555	00	00	00	00
3	Прекращено по реабилитирующим основаниям	111	57	11	0 0	00	00
4	Прекращено по нереабилитирующим основаниям	76	339	11	11	00	66

Из табличных данных видно, что наиболее высокий удельный вес приходится на неисполнение обязанностей по уплате средств.

На наш взгляд, связано с некоторыми аспектами квалификации деяний и применения вышеуказанных норм в практической деятельности, требующих более четкого толкования и

доработки.

Одной из причин видится в квалификации понятия «уклонение». Норма 139 УК РК гласит: «Неисполнение обязанностей более трех месяцев родителем по уплате средств по решению суда на содержание несовершеннолетних детей, а равно нетрудоспособных детей, достигших восемнадцатилетнего возраста, либо уклонение более трех месяцев совершеннолетнего трудоспособного лица от уплаты по решению суда средств на содержание своего нетрудоспособного родителя, либо уклонение более шести месяцев трудоспособного лица от уплаты по решению суда средств на содержание нетрудоспособного и нуждающегося в материальной помощи супруга (супруги)».

В статье не даётся чёткого определения, что именно считается уклонением от уплаты средств: достаточно ли факта неуплаты в течение трёх или шести месяцев, или же необходимо доказать субъективную сторону деяния (например, наличие попыток скрыться от исполнения обязательства умышленно или в силу других обстоятельств)?

Статистика уголовных правонарушений, предусмотренных статьями 140 и 141 УК РК, согласно табличных данных, незначительная, но реальная картина, конечно далека от истины, так как данные деяния можно отнести к латентным преступлениям.

Субъекты уголовных правонарушений - родители, педагоги, воспитатели и иные лица. Доказать жестокое обращение возможно только при нанесении побоев, показаниями соседей, других очевидцев или непосредственно видеоматериалами.

Как может ребёнок в возрасте 3-х или даже 7-ми лет зафиксировать на видео как его бьют, ругают и ужасно к нему относятся его же родители? У ребёнка может даже не оказаться телефона в таком случае.

В полной мере это относится и к детским садам, школам, детским оздоровительным лагерям. Публикации СМИ оподобного рода фактах, наглядное подтверждение. Например нашумевшее видео на просторах Казнета, когда воспитатель детского сада избивает ребёнка. Изкомментария телеканала видно, что трехлетний мальчик просто не понял, куда нести стул для игры, но вместо объяснений получил пощёчину. Через пару дней в социальных сетях появился ещё один ролик с этим же воспитателем. На кадрах воспитатель разозлилась на девочку, которая во время обеда уронила ложку и долго плакала от ругательств воспитателя. Похоже, это ещё больше разозлило воспитательницу. В итоге у малышки обнаружили гематому и царапину на щеке. При этом уголовное дело на воспитателя не было заведено. [5]

Мало того, диспозиция статьи и комментарий расписаны так, что есть неточности, которыми пользуются лица совершившие правонарушения. Для наступления уголовной ответственности по статье 140 УК РК необходимо чтобы жестокое обращение с несовершеннолетним обязательно было соединено с неисполнением или ненадлежащим исполнением обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего. Нет чёткого разграничения тех или иных понятий жестокого обращения.

В реальности, имеются факты, при которых невыполнение обязанностей воспитателей детских садов повлекло жестокое обращение с несовершеннолетними, но виновные понесли лишь административную ответственность. Такие факты за 2024 года зарегистрированы в городах Костанай, Рудный, Аркалык, Житикара.

Так, в городе Рудном гражданин К. обратился с заявлением о жестоком обращении с несовершеннолетним ребёнком своей матерью. Органом уголовного преследования неоднократно составлялись административные протокола по ст.127 КоАП РК «Неисполнение обязанностей по воспитанию и (или) образованию, защите прав и (или) интересов, мер по обеспечению безопасности несовершеннолетнего». Лишь после вмешательства прокуратуры, начато досудебное расследование по ст.140 УК РК и уголовное дело направлено в суд.

Согласно комментарию к данной статье, «под жестоким обращением с несовершеннолетним понимается причинение ему особых мучений и страданий, угрозы расправиться, нанесение побоев, лишение свободы передвижаться, лишение еды, одежды и

т.д. При этом, жестокое обращение с несовершеннолетним со стороны родителей и других, указанных в законе лиц, должно включать в себя три разновидности насилия: физическое, сексуальное и психологическое.».

На практике возникают ситуации, когда физическое насилие не может быть доказано, поскольку потерпевшая сторона не способна предоставить объективные доказательства, такие как видеоматериалы, свидетельские показания и т.д. Это создаёт дополнительную сложность для правоприменителей, особенно в случае, когда жертва не имеет возможности защитить себя или сообщить о правонарушении.

Также, сложно выделить чёткие границы между различными видами насилия, что приводит к правовым неопределённостям. Например, психологическое насилие может не иметь явных физических следов, однако при этом наносится ущерб психическому состоянию ребёнка, что, в свою очередь, усложняет его признание в качестве доказательства, без дополнительных доказательств. [6]

Аналогичная ситуация складывается и в применении статьи 141 УК РК, но уже с более серьёзными последствиями, связанными с причинение вреда средней тяжести, тяжкого вреда и смерти малолетних.

Таким образом мы видим, что уголовное законодательство предусматривает нормы, являющиеся составной частью системы защиты прав малолетних и несовершеннолетних, но для их эффективного применения требуется совершенствование законодательных норм и правоприменительной практики.

Для этого, по нашему мнению необходимо:

- в первую очередь обратить внимание на профилактику правонарушений, легче предупредить, чем потом бороться с последствиями. Например, необходимо совершенствование видеонаблюдения в детских садах, дошкольных организациях, школах и так далее, для обеспечения безопасности детей. Каждый родитель сможет знать как относиться к его ребенку вне дома, и наоборот, можно увидеть как родители обращаются со своими детьми, когда приводят и забирают их;

- предлагаем вести социальный учёт нарушителей по данным статьям, своего рода «паспорта», «карточки», которые будут ограничивать возможность возвращения на работу с детьми, людям, которые ранее привлекались к юридической ответственности, связанной с жестоким обращением с детьми.

- в нормах уголовного закона необходимо более точное и всестороннее толкование таких понятий, как «жестокое обращение», «уклонение», «ненадлежащее исполнение обязательств», чтобы не было уловок для двойного трактования.

- диспозицию статьи 140 УК РК дополнить квалифицирующими признаками, как наступление вреда средней тяжести или тяжкого вреда здоровью несовершеннолетнего.

Данные изменения позволят создать более безопасную среду для подрастающего поколения и обеспечить защиту их прав на достойное детство.

Библиографический список:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>

2. Закон о правах ребенка в Республике Казахстан от 8 августа 2002 года.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345>

3. Данные КПСиСУ ГП РК по преступлениям против несовершеннолетних
<https://energyprom.kz/articles-ru/society-ru/ne-uberegli-ne-predotvratili-ne-predvideli-v-kazahstane-vnov-vyroslo-kolichestvo-pravonarushenij-protiv-nesovershennoletnih/>

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

5. Публикация в СМИ о преступлениях против несовершеннолетних
<https://www.nur.kz/incident/crime/2064718-vospitatel-udarila-rebenka-v-detsadu-v-kostanae-vuyasnilis-novye-podrobnosti/>

УДК 34.342

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жаксымбеков Д.В., 3 курс, «Юриспруденция»

Матрузиева А.А., магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовного права и процесса, факультет экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассмотрены вопросы совершенствования института прокурорского надзора в Республике Казахстан. Осуществлен анализ конституционно-правовых основ статуса прокуратуры Республики Казахстан, развития института прокурорского надзора.

Прокурорский надзор в Казахстане осуществляется от имени государства в установленных законом пределах и формах.

Прокуратура является правовым инструментом главы государства по обеспечению функций гаранта незыблемости Конституции, соблюдению прав и свобод человека и гражданина. Реализуя свои полномочия в строгом соответствии с Конституцией и законами республики, прокуратура правовыми методами обеспечивает контроль главы государства за деятельностью всех ветвей власти.

В условиях дальнейшего развития и совершенствования системы государственного управления, права и законодательства, органам прокуратуры отводится задача обеспечения законности осуществления этих процессов, что, в свою очередь, предполагает научно обоснованное развитие прокурорского надзора. Это в полной мере согласуется с положениями Концепции правовой политики Республики Казахстан: прокуратуре, сочетающей широкий спектр надзорных функций с уголовным преследованием, требуется максимально использовать свой потенциал и предоставленные законом полномочия для утверждения и дальнейшего развития идей правового государства, незыблемости Конституции [1].

В настоящее время существует необходимость активизации деятельности органов прокуратуры по взаимодействию с институтами публичной власти в целях повышения эффективности работы прокуроров в рамках реализации поставленных перед ними задач, прежде всего в сфере надзора за исполнением законов. Данное взаимодействие следует рассматривать «не только в качестве основного компонента организации деятельности прокуратуры, но и как полноценный институт, который можно позиционировать как имеющий вспомогательный характер, в силу своих особенностей призванный обеспечивать надлежащее осуществление органами прокуратуры закрепленных за ними законом функций» [2, с.3].

В системе государственных органов, наделенных властными полномочиями, органы прокуратуры являются правовым средством Президента Республики Казахстан для обеспечения функций гаранта Конституции, законности и соблюдения прав и свобод человека и гражданина. Смысл данного положения заключается в том, что институт прокурорского надзора осуществляет опосредованный контроль главы государства за законностью деятельности органов государственной власти.

Организация работы прокуратуры - это динамичный комплекс взаимосвязанных и скоординированных действий, направленных на эффективное функционирование для достижения поставленных целей. В его основе - информационная деятельность,

планирование, прогнозирование и контроль, базирующиеся на нормативно-правовой базе и организационных документах. Учитывается иерархия должностей и распределение обязанностей между работниками. Такой подход позволяет оптимизировать работу для реализации функций и задач прокуратуры в современных условиях её деятельности.

Роль управления в деятельности прокурора возрастает в плане повышения результативности надзора и иных функций по укреплению законности.

Прокурор - организатор, руководитель коллектива и надзирающий одновременно. Совершенствование организационной составляющей управления положительно сказывается на функционировании подчинённых. Уровень профессиональной подготовки и умение руководить - залог эффективности прокуратуры. От того, насколько грамотно прокурор организует работу и управляет коллективом, зависят общие результаты. Руководитель должен сочетать навыки менеджмента и глубокие правовые познания. Это ключ к максимизации производительности и выполнению стоящих задач.

Повышение качества прокурорского надзора, позволит достичь высокого уровня законности при минимальных временных затратах. Акцент следует сделать на профилактике правонарушений. Залог успеха - добросовестность сотрудников. Обеспечивая права граждан, они не должны создавать опасность для общества. Развитие законодательства о прокуратуре должно опираться на достижения науки с учетом исторического опыта. Совершенствование надзора заключается в устранении проблем, возникших из-за несоответствия принципам и несвойственных функций. Это повысит эффективность прокуратуры[3].

Одна из проблем прокурорского надзора – запоздалое реагирование прокурора на выявленные или обнаруженные нарушения закона, одна из возможных причин – так называемая загруженность делами и обращениями, следовательно возникает проблема в нехватке кадров органов прокуратуры. Несвоевременные принимаемые прокурором меры становятся бесполезными. Кроме того, они могут привести к безнаказанности правонарушителей и возможности порождать новые правонарушения.

Частые нарушения законности в военизированных структурах, таких как управлениях соединений и воинских частей, департаментов и отделов по делам обороны, а также в направлениях госзакупок и охраны государственной границы. Кроме того, немаловажны моменты нарушений гражданских лиц в сфере прохождения срочной воинской службы. Конечно же это связано в первую очередь с нарушениями законности среди должностных лиц.

Участить внеплановые проверки органами военной прокуратуры, качественное и количественное снабжение необходимым воинских формирований, управлений, отделов и тп. Проведение профилактических работ с должностными и гражданскими лицами.

Специфика органа надзора дает основание характеризовать данный государственно-правовой институт как выходящий за рамки контрольной деятельности. Более того, особенность прокурорского надзора заключается в том, что прокуратура от имени государства осуществляет надзор за законностью в деятельности других контролирующих органов и уполномочен привлекать к ответственности лиц, виновных в нарушении законов. Учитывая специфику организационно-правового статуса органов контроля, прокуратура выстраивает в отношениях с ними такую линию, которая обеспечивала бы взаимный обмен информацией по вопросам выявления и устранения нарушений, постановку вопроса о проведении мероприятий, направленных на выявление и устранение нарушений законов.

Библиографический список:

1 Ахметова А. Б. Развитие прокуратуры в системе государственности Казахстана // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. — 2014. — № 2 (30). С. 56.

2 Акпарова Р. А. Прокуратура. На страже законности / Информационно-научный портал zakon.kz // <https://www.zakon.kz>. Дата обращения 10.11.2020 года.

3 Журсимбаев С. К. Новые подходы в сфере прокурорского надзора / Информационно-

УДК 343.375

К ВОПРОСУ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ВОЗДЕЙСТВИИ НА КОРРУПЦИЮ

Жакупова Г.К., 1 курс, «Юриспруденция»

Бекмагамбетов А.Б., ассоциированный профессор (доцент), кандидат юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В данной статье реализация мер по предупреждению преступности предполагает наличие эффективной уголовно-правовой политики, в том числе и в сфере противодействия коррупции. Обусловлено это тем, что предупреждение коррупционной преступности должно нести в себе не только воздействие на причины и условия конкретных коррупционных преступлений, но и учитывать взаимосвязь различных видов и форм общественных отношений, влияющих на них.

Казахстан с первых дней своей независимости ведет бескомпромиссную борьбу с коррупцией. Глава государства Касым-Жомарт Токаев уделяет этому вопросу особое внимание. По его мнению, чтобы установить верховенство закона и построить настоящее правовое государство, прежде всего, нужно искоренить коррупцию [1].

Коррупция является негативным явлением современного общества, требующим постоянного тщательного изучения, системного подхода, комплексного и оперативного противодействия. Уровень и масштабы существующей в стране коррупции сдерживают экономическое развитие, негативно отражаются на инвестиционном климате, снижают имидж страны, международную заинтересованность в сотрудничестве с Республикой Казахстан. В этой связи, борьба с коррупцией является основным приоритетом государственной политики Казахстана. Коррупция является не только проблемой нашего государства, но и проблемой всего мира. Сейчас все развитые страны пересматривают свои модели борьбы с коррупцией с учетом новых вызовов, принимают новые законы и нормы об ужесточении ответственности за коррупцию.

Коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ.

Следует отметить, что основными нормативно-правовыми актами антикоррупционного законодательства в Республике Казахстан являются: Закон РК от 18.11.2015 года «О противодействии коррупции» [2], Закон РК от 23.11.2015 года «О государственной службе в Республике Казахстан» [3], Указ Президента РК от 23.12.2015 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан» [4], Уголовный кодекс РК от 03.07.2014 года [5]. Эти нормативно-правовые акты являются действенным средством борьбы с коррупцией и определяют статус, права и обязанности государственных служащих, требования к их морально-нравственному облику и деловым качествам. Всеми государственными органами принимаются ведомственные Программы и планы по борьбе с коррупцией, в которых заложены различные антикоррупционные мероприятия.

Вместе с тем, противодействие коррупции осуществляется на основе следующих принципов: законности; приоритета защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина; гласности и прозрачности; взаимодействия государства и гражданского общества; системного и комплексного использования мер противодействия коррупции; приоритетного применения мер предупреждения коррупции; поощрения лиц, оказывающих содействие в противодействии коррупции; неотвратимости наказания за совершение коррупционных правонарушений.

Кроме того, целью противодействия коррупции является устранение коррупции в обществе. Достижение цели противодействия коррупции реализуется посредством решения следующих задач: 1) формирования в обществе атмосферы нетерпимости к коррупции; 2) выявления условий и причин, способствующих совершению коррупционных правонарушений, и устранения их последствий; 3) укрепления взаимодействия субъектов противодействия коррупции; 4) развития международного сотрудничества по противодействию коррупции; 5) выявления, пресечения, раскрытия и расследования коррупционных правонарушений.

Так, по данным Антикоррупционной службы за 10 месяцев 2023 года в стране зарегистрировано порядка 1500 коррупционных преступлений, изблечено более 1 100 лиц, из которых 158 руководителей различных уровней. В суд направлено более 1 тысячи дел, по которым возмещено 282 млрд тенге ущерба.

С 2022 года обеспечен возврат в бюджет и субъектам квазигосударственного сектора имущественных активов и денежных средств на сумму около 857 млрд тенге, из них 159,8 млрд тенге в виде денежных средств из иностранных юрисдикций. Данная сумма поступила в бюджет государства.

36,8 млрд тенге возвращено из Австрии, 116,7 млрд тенге – из Лихтенштейна, 6,3 млрд тенге – из Объединенных Арабских Эмиратов, 253 млн тенге – из Турции. Работа по возврату незаконно приобретенных активов продолжается.

Антикоррупционной службой особое внимание уделяется коррупционным преступлениям, зарегистрированным в местных исполнительных органах. Всего с начала года в регионах изблечено 215 должностных лиц акиматов, из которых 137 – из руководящего звена [6].

Наибольшее число изблеченных госслужащих в коррупции приходится на города Алматы, Шымкент, Алматинскую, Восточно-Казахстанскую, Туркестанскую, Акмолинскую области, области Абай и Жетысу. Антикоррупционной службой на постоянной основе проводится работа по выявлению коррупционных преступлений, совершенных лицами, занимающими ответственные государственные должности.

В этой связи хотелось бы обратить внимание на то, что по некоторым коррупционным деяниям приведенные положения не действуют или вступают в противоречие с действующими нормами законов. Например, современная уголовная политика реализуется по двум направлениям, которые представляют собой два абсолютно разнополярных полюса:

- с одной стороны, это ужесточение ответственности, в частности за коррупционные преступления;

- с другой – проведение либерализации законодательства, включающей декриминализацию ряда составов преступлений и депенализацию.

Подобные реформы накладывают неизгладимый отпечаток на практические результаты осуществления уголовной политики и напрямую отражаются в общественном сознании. В сфере противодействия коррупции создается впечатление о ее неэффективности или слабой эффективности. Как видим, на современном этапе противодействия коррупции реализуется достаточно существенный объем работы. Однако если обратить внимание на действующее уголовное законодательство, то можно заметить, что в нем еще не решен ряд проблем правотворческого характера, которые мешают процессу привлечения к ответственности лиц, совершивших некоторые коррупционные преступления, делают этот процесс слабо реализуемым, а иногда и ничтожным.

Как показывает анализ следственно-судебной практики, во многих случаях одним из серьезных условий, способствующих совершению коррупционных преступлений, является безнаказанность лиц, совершающих различные формы коррупционных преступлений по службе. Совершению коррупционных преступлений по службе могут в известной степени способствовать недостаток в работе специальных органов государства: прокуратуры, полиции, налоговой и таможенной службы, призванных вести борьбу с преступностью, правонарушениями по службе в деятельности государственного аппарата (несовместное возбуждение уголовного дела, неглубокое и необъективное расследование или рассмотрение того или иного дела, непринятие мер к пресечению совершения подобных преступлений, несвоевременное рассмотрение уголовных дел и т.п.).

Совершению коррупционных преступлений по службе могут известной степени способствовать следующие причины:

- трудности преодоления наследства тоталитарного периода;
- экономический кризис и политическая нестабильность;
- неразвитость и несовершенство законодательства;
- незавершенность законов; отсутствие законодательного регулирования процедур подготовки нормативных актов;
- слабость гражданского общества; отрыв общества от власти;
- неразвитость партийной системы, несовершенство выборного законодательства;
- неразвитость правового сознания населения;
- привычная ориентированность правоохранительных органов и их представителей на защиту исключительно «интересов государства» и общенародной собственности;
- традиционное подчинение чиновников не закону, а инструкции и начальнику и др.

Проведение массовых банкротств без должного контроля государства, что привело к их криминализации и превращению в инструмент широкомасштабного и хаотичного предела собственности. Использование средств международных финансовых организаций без какого-либо контроля со стороны органов государственного управления. Вместо партийного, политического и профессионального принципа формирования власти возобладал клановый принцип «команда единомышленников», который до сих пор еще преподносится как достижение. На самом деле он породил безответственность, клановость, семейственность, стремление угодить начальству [7, с.156].

Кроме того, в правоохранительных органах крайне мало специалистов, понимающих природу коррупции, иногда правоохранительные органы сами разьедаются коррупцией. Норма, запрещающая чиновникам заниматься предпринимательской деятельностью, по сути, не выполняется до сих пор. Таковы основные причины и условия преступлений, связанных с коррупцией, но перечень не исчерпывающий, на практике могут встретиться и другие детерминанты, способствующие совершению данного вида преступлений.

Для устранения причин и условий, способствующих совершению коррупционных преступлений, необходимо проведение целого ряда предупредительных мер как общего, так и специального характера.

К общим предупредительным мерам следует отнести социально-экономические и культурно-воспитательные мероприятия, ведущие к устранению обстоятельств, обуславливающих рост преступности.

Специальные меры, основываясь на общей предупредительной деятельности нашего государства, представляют собой совокупность мероприятий, осуществляемых различными органами, должностными лицами и гражданами.

Из всего многообразия специальных предупредительных мер большое значение имеют:

- повышение правовой культуры государственных служащих, их компетентность и профессионализм;
- обеспечение соответствия законам и другим нормативным правовым актам выводов и предложения, которые представляются государственной службой в органы власти и управления;

- развитие законодательства о государственной службе;
- развитие практических навыков и умений в области решения задач государственной службы;
- укрепление государственного правопорядка на государственной службе;
- установление для государственных служащих обязанность подавать декларацию о своих доходах и в необходимых случаях публиковать эти сведения в средствах массовой информации;
- освоение отечественного и зарубежного опыта организации и функционирования государственной службы;
- превращение государственной службы из службы «государевой» в службы подлинно гражданскую;
- гибкая, не ориентированная на иерархию, система формирования и обновления государственного аппарата;
- отбор наиболее квалифицированных и добросовестных людей;
- четкая дифференциация статуса «карьерных» и «политических» чиновников («политических назначенцев»);
- четкое определение должностных обязанностей;
- создание режима, обеспечивающего, с одной стороны, подконтрольность корпуса государственных служащих, с другой - его правовую защищенность от произвола и некомпетентности руководителей и средств массовой информации;
- научный подход к определению затрат на содержание госаппарата, прежде всего увеличение доли прямых материальных стимулов и снижение косвенных, ликвидация «теневых» привилегий [8, с.23].

Таким образом, указанные в статье доводы свидетельствуют об отсутствии системного подхода к изменению уголовного законодательства при противодействии коррупции. Существенное число вносимых изменений в УК РК не всегда свидетельствует об абсолютной защите от коррупции, а также не упрощает процедуру привлечения к уголовной ответственности виновных лиц. На данный момент времени возникает все больше вопросов в рамках антикоррупционной деятельности при создании структурной модели взаимосвязанных и взаимодействующих элементов уголовно-правовой системы защиты от коррупционных деяний. В этой связи выдвигаемые в статье положения далеко не бесспорны, но находятся во взаимосвязи с уже устоявшимися доктринами и призывают к дискуссии по предложенным проблемам.

Библиографический список:

1. Глава государства провел совещание по вопросам противодействия коррупции, 1 февраля 2022 года // <https://www.akorda.kz/>
2. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>
3. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V «О государственной службе Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.12.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>
4. Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.11.2023 г.) // <https://online.zakon.kz/>
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.09.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>
6. О результатах работы Антикоррупционной службы за 10 месяцев, 07 ноября 2023 года // <https://www.gov.kz/memleket/>
7. Агыбаев А.Н., Актуальные проблемы борьбы с коррупционными преступлениями /

А.Н. Агыбаев // Вестник КазНУ. Серия юридическая. Специальный выпуск. – 2018. – С. 150-158.

8. Желудков М.А., Уголовно-правовое воздействие на коррупцию: проблемные аспекты / М.А. Желудков // Проблемы правоохранительной деятельности. – 2017. – № 7. – С. 19-26.

*****

УДК 343.915

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жакупова М.М., 3 курс, «Юриспруденция»

Ахметкали Г.В., старший преподаватель кафедры теории государства и права, факультет экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье анализируются причины подростковой преступности, включая социальные и экономические факторы. Анализируются последствия правонарушений для несовершеннолетних и общества. Предлагаются профилактические меры, направленные на поддержку подростков и создание безопасной среды, способствующих их развитию и снижению уровня преступности.

Преступления, совершенные несовершеннолетними, представляют собой одну из наиболее острых социальных проблем в любой стране, в том числе в Казахстане. Нарушения закона подростками связано не только с индивидуальными проблемами каждого юного правонарушителя, но и с более широкими социальными и экономическими факторами, такими как влияние семьи, школы, внешней среды и доступности различных видов информации и развлечений. В последние годы проблема преступности среди несовершеннолетних в Казахстане приобретает новые формы и масштабы, что требует комплексного подхода к решению этого вопроса как на государственном уровне, так и на уровне отдельных регионов.

Преступления, совершенные несовершеннолетними, поднимают вопросы правосудия, социальной защиты и реабилитации. Важность разработки эффективных мер по предупреждению правонарушений среди молодежи неоспорима, поскольку она имеет долгосрочное значение для обеспечения безопасности общества и защиты прав детей. В данной статье будет рассмотрена статистика преступности среди несовершеннолетних в Казахстане, факторы, влияющие на это явление, а также меры, предпринимаемые государственными органами для борьбы с этим негативным явлением.

Согласно статистическим данным правоохранительных органов Республики Казахстан за 2023 год несовершеннолетними было совершено 2990 правонарушений: 390 проступков и 2600 преступлений. Из них: небольшой тяжести-459, средней тяжести-1072, тяжкие-1005, особо тяжкие-64.

Согласно данным за 2024 год, то несовершеннолетними было совершено всего 2726 правонарушений: 507 проступков и 2219 преступлений. Из них: небольшой тяжести-418, средней тяжести-835, тяжкие-877, особо тяжкие-89. Данные преступления могут быть различными по своей природе: от мелких краж до более серьезных деяний, таких как насилие, грабежи или наркотрафик.

Правонарушения	2023г.	2024г.
Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью(ст.106)	86	99

Умышленное причинение среднего вреда здоровью(ст.107)	110	85
Мелкое хищение(ст.187)	152	96
Кража(ст.188)	1059	823
Мошенничество(ст.190)	465	403
Грабеж(ст.191)	92	62
Незаконное обращение с наркотическими веществами, их аналогами, прекурсорами без цели сбыта(ст.296)	129	135
Незаконное изготовление, переработка, приобретение, хранение, перевозка в целях сбыта, пересылка либо сбыт наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов.(ст.297)	40	53

Анализируя статистические данные за 2023 и 2024 годы по преступности несовершеннолетних Республики Казахстан, то можно сделать вывод, что несовершеннолетние в большинстве случаев совершают такие правонарушения, как мелкое хищение, кража, мошенничество. Причинами подростковой преступности многогранны и могут быть обусловлены как личностными факторами, так и внешними обстоятельствами, такие как:

1. Семейные проблемы. Неудовлетворенность в семейных отношениях, отсутствие взаимопонимания и поддержки со стороны родителей, алкоголизм или наркозависимость в семье часто становятся основными причинами девиантного поведения несовершеннолетних. Дети, растущие в неблагополучных семьях, могут воспринимать преступное поведение как норму.

2. Проблемы в учебных заведениях. Низкая успеваемость, буллинг со стороны сверстников, недостаток внимания со стороны педагогов- все это может приводить подростка к отчуждению и поиску «компенсации» в преступной деятельности.

3. Социальная среда. Сложная социально-экономическая ситуация в стране, безработица, бедность, отсутствие перспектив на будущее могут способствовать тому, что подростки начинают искать выход из положения через противоправные действия.

4. Негативное влияние СМИ и интернета. Реклама насилия, криминальных действий и криминализированных персонажей в медиа также может оказывать влияние на восприятие несовершеннолетними мира и норм поведения.

5. Психологические особенности подростков. В подростковом возрасте личность находится в стадии формирования, что делает молодого человека более подверженным влиянию внешней среды. Эмоциональная неустойчивость к критике могут стать причинами девиантного поведения[1].

Как любое действие, правонарушение, подростковая преступность имеет разрушительные последствия, как для самих преступников, так и для общества в целом.

1. Личностные последствия. Для подростков, совершивших преступление, начинается сложный период, связанный с юридическими последствиями, социальной стигматизацией и осуждением. Многие из них сталкиваются с проблемами и адаптации в обществе после отбывания наказания, что может приводить к повторным правонарушениям.

2. Социальные последствия. Подростковая преступность вредит общественной безопасности, подрывает доверие к социальной системе и увеличивает нагрузку на правоохранительные органы. Чем больше подростков вовлечены в преступную деятельность, тем сложнее государству обеспечить общественный порядок и правовую стабильность.

3. Экономические последствия. Преступления совершенные несовершеннолетними, наносят ущерб не только гражданам, но и государству. Это требует значительных затрат на борьбу с преступностью, судебные разбирательства, исправительные учреждения и реабилитационные программы для несовершеннолетних правонарушителей.

Кроме этого, для снижения преступности среди несовершеннолетних необходим комплексный подход, который включает в себя профилактику, помощь семьям, а также поддержку самих подростков.

1. Раннее выявление и поддержка семей с детьми, находящимися в группе риска. Важно вовремя выявлять проблемы в семьях, таких как насилие, алкоголизм, разводы или экономические трудности, которые могут привести к девиантному поведению у подростков. Разработка социальных программ для поддержания таких семей, включая консультации для родителей, может помочь предотвратить вовлечение детей в преступную деятельность.

2. Воспитание через образование. Важно интегрировать в школьную программу элементы правового воспитания, включая уроки о правах и обязанностях подростков, последствиях преступных действий. Создавать условия для получения подростками качественного образования и формирования здоровых жизненных ориентиров помогает уменьшить риск вовлечения в преступную деятельность.

3. Поддержка семьи. Семья играет ключевую роль в воспитании несовершеннолетних. Программы поддержки семей, консультации для родителей и помощь в разрешении конфликтов внутри семьи могут существенно снизить вероятность преступного поведения.

4. Реабилитация и социальная интеграция. Для подростков, уже совершивших преступление, важна реабилитация, направленная на их возвращение в общество. Это может включать трудовую терапию, психотерапию, образовательные курсы и помощь в поиске работы.

5. Сотрудничество с правоохранительными органами. Организация профилактической работы с подростками через школы, молодежные центры и социальные службы помогает выявлять рискованных подростков и своевременно оказывать помощь, а также предотвращать вовлечение в преступную деятельность [3].

Так, к примеру, правоохранительные органы уделяют особое внимание безопасности несовершеннолетних в учебных заведениях. За каждой школой в стране закреплены участковые инспектора полиции, инспектора по делам несовершеннолетних и оперативные работники. В их обязанности входит регулярное посещение учебных заведений, проведение занятий, личных бесед с учащимися, а также выявление лиц, негативно влияющих на несовершеннолетних и распространяющих криминальную идеологию. Постоянные встречи, беседы с родителями и учащимися школ, где сотрудники правоохранительных органов поднимают важные подростковые проблемы. Такие как: наркопреступление, буллинг, вымогательство, вандализм и хулиганств. Для привития правил безопасного поведения МВД разработаны памятки для детей «Как не стать жертвой насилия» и памятки для родителей «Как не стать ребенку жертвой насилия». Они размещены на ведомственных сайтах, в социальных сетях, мобильных мессенджерах, родительских, школьных и общедомовых чатах. Также в этом году к ответственности привлекли больше 100 тысяч родителей, чьи дети гуляли на улице в ночное время. Свыше 5 тысяч безнадзорных подростков доставили в Центры адаптации несовершеннолетних [2].

Подростковая преступность представляет собой сложное и многогранное явление, требующее внимательного анализа и комплексного подхода к решению. Важно понимать, что причины, лежащие в основе правонарушений среди молодежи, часто коренятся в социальных, экономических и психологических факторах. Условия жизни, семейные отношения, влияние сверстников и доступ к ресурсам играют значительную роль в формировании поведения подростков.

Для эффективной борьбы с подростковой преступностью необходимо не только ужесточение мер наказания, но и развитие профилактических программ, направленных на вовлечение молодежи в конструктивные виды деятельности, поддержку их эмоционального и социального развития. Важно создать безопасную и поддерживающую среду, где подростки смогут получать необходимые знания и навыки, а также развивать свои таланты.

Общество должно объединить усилия - родителей, педагогов, социальных работников и правоохранительных органов - чтобы создать условия, способствующие позитивному развитию молодежи. Только совместными усилиями мы сможем снизить уровень подростковой преступности и обеспечить более безопасное будущее для следующего

поколения.

Библиографический список:

1. Причины подростковой преступности. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://inkaraganda.kz/novosti/obshhestvo/pravonarusheniya-sredi-nesovershennoletnih-i-pravovye-posledstviya/>

2. Меры предотвращения подростковой преступности со стороны правоохранительных органов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://inbusiness.kz/ru/last/v-mvd-rk-rasskazali-kak-boryutsya-s-prestupnostyu-sredi-shkolnikov>

3. Профилактика подростковой преступности. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://baigenews.kz/prestupnost-sredi-nesovershennoletnih-kakie-mery-prinimayut-v-kazahstane-300003298/>

*****

УДК 343.9

ИНТЕРНЕТ-МОШЕННИЧЕСТВО КАК ОДНА ИЗ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жакупова М.М., 3 курс, «Юриспруденция»

Аралбаев С.С., старший преподаватель кафедры уголовного и гражданского права и процесса, факультет экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье исследуются виды интернет-мошенничества, его последствия для жертв и общества. Рассматриваются методы защиты от мошенников и рекомендации по повышению цифровой грамотности. Подчеркивается важность осведомленности пользователей для предотвращения финансовых потерь и киберугроз.

В последние годы интернет-мошенничество стало одной из наиболее актуальных проблем в Республике Казахстан. С развитием технологий и увеличением числа пользователей сети возрастает и количество мошеннических схем, направленных на обман граждан и организации. От фишинга и кражи личных данных до сложных схем с инвестициями-злоумышленники используют разнообразные методы, чтобы извлечь выгоду из доверчивости и неосведомленности пользователей.

В данной статье мы рассмотрим основные виды интернет-мошенничества, анализируем масштабы проблемы и его последствия для жертв, а также предложим рекомендации по защите от подобных угроз. Понимание механизмов работы мошенников и осведомленность о современных рисках помогут каждому пользователю интернета обезопасить себя и свои финансы в цифровом мире.

Согласно данным правоохранительных органов Республики Казахстан, число интернет-мошенничества с каждым годом возрастает. Так за 9 месяцев текущего года случаи интернет-мошенничества возросли на 3%(15 616 до 16 139). В то же время, многие случаи остаются нераскрытыми, поскольку жертвы часто не понимают, что стали жертвами мошенничества, или стесняются сообщить о случившемся в правоохранительные органы. Особенно остро проблема затрагивает людей, не обладающих достаточным уровнем цифровой грамотности. Среди жертв интернет-мошенников значительную часть составляют пожилые люди, которые становятся уязвимыми для различных видов мошенничества, особенно фишинга и обмана через социальные сети.

Смотря на статистику важно понимать, что с развитием технологий и расширением возможностей онлайн-сервисов мошенники используют разнообразные схемы для обмана пользователей, что в дальнейшем попасть в «ловушку» мошенника становится очень легко

и просто. Наиболее известные виды интернет-мошенничества являются:

1. Фишинг: Мошенники создают поддельные сайты или отправляют электронные письма, которые выглядят как сообщения от банков, социальных сетей или других сервисов, чтобы получить личные данные пользователей (логины, пароли, номера карт).

2. Скимминг: Использование устройств для копирования данных с банковских карт, чтобы затем совершить несанкционированные транзакции. Такие устройства могут быть установлены на банкоматах или терминалах оплаты.

3. Мошенничество с покупками онлайн, онлайн платежи. Мошенники создают фальшивые сайты интернет-магазинов или размещают объявления о продаже товаров с целью получения предоплаты, но не доставляют товар. Мошенники создают фальшивые сайты или мобильные приложения для онлайн-платежей, которые собирают данные о банковских картах и реквизитах, а затем используют эти данные для несанкционированных транзакций

4. Мошенничество с кредитами и займами. Объявления о легких кредитах и займах, где мошенники просят внести предоплату за обработку заявки или скрытые комиссии, но сам займ так и не предоставляется.[1]

С каждым годом в Казахстане, как и в других странах, появляются новые формы интернет-мошенничества, учитывая развитие технологий и изменение потребностей мошенников. Вот несколько новых или усовершенствованных видов мошенничества, с которыми уже столкнулись жители Казахстана: Дипфейк- новый вид мошенничества с использованием искусственного интеллекта(AI). В Казахстане зафиксированы случаи, когда интернет-мошенники использовали ИИ для создания видеопосланий с поддельными заявлениями от «известных предпринимателей» или «финансовых экспертов», предлагающих инвестировать в криптовалюты или другие высокодоходные проекты. Жертвы, доверившись этим фальшивым видео, переводили деньги на счета мошенников.[1] Также в Северо-Казахстанской области были случаи, когда аферисты пытались получить персональные данные граждан через eGov. Жителям области приходили СМС-коды с номера 1414, это всем известный единый контакт-центр, из-за чего многие и попадались в ловушку.[3] В июле 2024 года интернет-мошенники, используя схожие и созвучные доменные имена с Национальным Банком, создали фальшивую страницу в социальной сети Instagram, а также фальшивые почтовые адреса для рассылки фишинговых писем. В данных письмах часто содержались ссылки на поддельные сайты или просьбы ознакомиться с «срочными» документами и платежными распоряжениями. При переходе по таким ссылкам мобильное устройство автоматически заражалось вредоносным программным обеспечением, которое в дальнейшем использовалось для удаленного управления устройством. В последнее время участились схемы интернет-мошенничества через платформу WhatsApp. Когда пользователь использует веб-аккаунт WhatsApp в это время интернет-мошенники параллельно подключаясь к его аккаунту, рассылают всем имеющимся контактам текст с просьбой выслать деньги под различными предложениями, указывая при этом подставные счета.

Согласно статистическим данным, за этот период в Костанайской области наблюдается рост интернет-мошенничества на 12% (с 875 до 983). Ущерб по интернет-мошенничествам составил 114млн тенге (возмещено 55 млн тенге). По мошенничеству Костанайская область занимает 8 место, после городов Алматы (6 991), Астана (6681), Алматинской (2 328), Карагандинской (2296), Павлодарской (1 655), Атырауской (1 537) областей, г.Шымкент (1 446).

При этом, добились снижения интернет-мошенничеств области Жетысу (на 31%), Улытау (на 30%), Абай (на 24%), Карагандинская область (на 12%), ЗКО (на 22%), ВКО (на 5%), г.Шымкент (11%).

Причиной снижения мошенничеств является проводимая профилактическая работа правоохранительными органами РК. А именно распространение буклетов, размещение плакатов в многолюдных местах, а также проведение точечной адресной профилактики, это встречи с трудовыми коллективами крупных организаций, беседы с жителями городов,

поселков и т.д. Создаются и расширяются подразделения правоохранительных органов для борьбы с киберпреступностью. Выставлены барьеры в части принятия онлайн-решений. Кроме этого, финансовые организации, операторы связи оснащены антифродовыми комплексами, которые позволяют блокировать подозрительные операции. Создан Антифродцентр - платформа, на которой в режиме реального времени концентрируется вся информация по мошенническим операциям. Блокируются подозрительные действия.

Помимо этого, существует материальная и уголовная ответственность за совершение интернет-мошенничества. Так согласно 953 статье ГК РК в ходе расследования правоохранительными органами устанавливаются лица, оказывающее посреднические услуги в финансовых манипуляциях «дроперы» и в дальнейшем в судебном порядке могут взыскать с них денежные средства приобретенные неосновательным обогащением. Касательно уголовной ответственности, то ответственность за умышленное соучастие в мошеннических действиях наступает по ст28, ст190 УК РК и предусматривает до 10 лет лишения свободы.[4] Также в борьбе с интернет-мошенничеством в Закон РК «Обанках и банковской деятельности» были внесены важные поправки, которые вступили в силу 20 августа 2024 года. Данные изменения направлены на защиту клиентов и минимизацию последствий мошеннических действий.[5]

Однако, не смотря на все методы борьбы с интернет-мошенничеством, существуют граждане, которые попадают в «ловушку» интернет-мошенников. Поэтому для защиты от интернет-мошенничества важно соблюдать несколько простых, но эффективных правил. Вот рекомендации, которые помогут снизить риски стать жертвой мошенников:

1. Осторожность при онлайн-платежах. Используйте защищенные каналы для оплаты: При покупках онлайн всегда проверяйте, чтобы веб-сайт был защищен (наличие значка замка в адресной строке и протокола “https”).

2. Осторожность с персональной информацией. Не делитесь личной информацией без необходимости: Никогда не отправляйте свои персональные данные (номер карты, логин, пароль, СМС-коды) по телефону, электронной почте или через мессенджеры. Проверьте источник запроса: Если вам поступает запрос на предоставление данных от организации, обязательно перепроверьте, является ли это сообщение настоящим. Используйте контактные данные с официального сайта.

3. Проверка подлинности веб-сайтов и приложений. Проверяйте веб-сайты на подлинность: Всегда проверяйте, не является ли сайт фальшивым, особенно если он предлагает слишком выгодные условия (скидки, подарки и т. д.). Скачивайте приложения только из официальных магазинов: Убедитесь, что приложение скачано из официальных источников (Google Play, App Store) и не имеет плохих отзывов или низкого рейтинга.

4. Двухфакторная аутентификация. Использование двухфакторной аутентификации: Включите двухфакторную аутентификацию на своих аккаунтах (например, в социальных сетях, интернет-банкинге, почте). Это добавит дополнительный уровень безопасности.

5. Ограничение лимитов. Ограничение лимитов на банковских картах: Установите лимит на свои банковские карты для предотвращения крупных списаний в случае кражи данных.

6. Ответность и помощь в случае мошенничества. Сообщайте о мошенничестве: Если вы стали жертвой мошенничества, немедленно сообщите об этом в полицию или в службу поддержки вашего банка, а также на специализированные платформы для защиты от киберпреступлений. Блокировка карты и аккаунта: Если ваши банковские данные были украдены, незамедлительно заблокируйте карту и обратитесь в банк для предотвращения несанкционированных списаний.[2]

Интернет-мошенничество в Казахстане продолжает оставаться одной из наиболее актуальных угроз в сфере цифровой безопасности. В последние годы мошенники используют всё более сложные схемы обмана, совершенствуя свои методы в соответствии с новыми технологиями и изменяющимися условиями рынка. В условиях стремительного развития онлайн-торговли, цифровых финансов и социальных сетей, важно понимать, что риски стать

жертвой интернет-мошенников возрастают, а последствия таких преступлений могут быть весьма серьезными.

Однако, несмотря на высокие угрозы, защита от интернет-мошенничества вполне реальна. Необходимо активнее развивать правовую и техническую защиту от киберпреступников на уровне государства и бизнеса, чтобы обеспечить эффективное противодействие современным угрозам. Обучение граждан цифровой грамотности и повышенная осведомленность о существующих схемах мошенничества – ключевые элементы в борьбе с этой проблемой.

В конечном счете, чем более осознанно и осторожно мы будем подходить к использованию интернет-ресурсов, тем меньше шансов у мошенников на успех. Защищенность в цифровом пространстве – это прежде всего результат нашей собственной активности и внимательности, а также своевременных мер по обеспечению безопасности своих данных и финансов

Важно помнить, что безопасность в интернете – это ответственность каждого из нас!

Библиографический список:

1. Актуальные виды интернет-мошенничества в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.nur.kz/nurfin/personal/2023760-po-tu-storonu-ekrana-kak-ne-stat-zhertvoy-internet-moshennikov/>

2. Методы противодействия интернет-мошенничества. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aqmola-selinograd/press/news/details/686686?lang=ru>

3. Жертвы интернет-мошенничества в Северно-Казахстанской области. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/kto-chasche-vsego-popadaetsya-na-ulovki-moshennikov-v-sko_a4050963

4. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 год. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061

5. Закон о банках и банковской деятельности в Республике Казахстан от 31 августа. [Электронный ресурс]. Режим доступа: 1995 года https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003931

*****

УДК 325.1(574)

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жолдаякова М.Б., магистрант направления подготовки: 7М042 Право, Образовательной программы 7М04201 Юриспруденция

Муқанов М.Р., Доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент), кафедра теории и истории государства и права, факультет экономики и права,

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В данной статье рассматривается государственное регулирование миграционных процессов в Республике Казахстан, дается оценка текущим тенденциям в миграционной политике страны с учетом глобальных вызовов. На основе проведенного анализа стратегических и программных документов, нормативных правовых актов выработаны рекомендации по модернизации миграционной политики с учетом развития интеллектуального потенциала страны.

В условиях глобализации миграция приобрела статус естественного процесса. Этот феномен обусловлен, с одной стороны, развитием современной транспортной системы, а с другой – появлением новых экономических центров роста. На сегодняшний день масштабы межстрановой миграции впечатляют. По данным статистики, около 150 миллионов человек, что составляет более 2% мирового населения, проживают за пределами своей страны. Интересно отметить, что за последние четыре десятилетия число эмигрантов удвоилось. Такой рост был вызван, прежде всего, стремительным увеличением численности населения в странах Третьего мира. Согласно актуальным данным, лишь 15% из 6 миллиардов жителей планеты проживают в 22 наиболее богатых странах.

Причины миграции разнообразны. К основным из них можно отнести экономические факторы, такие как высокая заработная плата, а также социальные, включая доступ к качественному образованию и высокий уровень социальной защиты. Кроме того, нельзя игнорировать и политические мотивы, которые играют значительную роль в перемещении людей между странами [1].

Мировые миграционные потоки, как правило, устремлены из развивающихся государств в более развитые. На практике можно наблюдать, что в развитых странах показатель «чистой миграции» часто оказывается положительным. Исследователи объясняют это явление появлением новых экономических центров, притоком рабочей силы в индустриально развитые регионы, а также концентрацией населения в крупных городах и мировых торговых центрах.

Миграция классифицируется по множеству критериев, включая её формы, причины и стадии. В частности, согласно классификации ООН, выделяют несколько типов внешней миграции:

1. Безвозвратная миграция – переселение на постоянное место жительства. Такой формат миграции разрешён только в ряде стран, включая США, Канаду, Австралию, Германию, Израиль и другие, причём в зависимости от выполнения определённых условий.

2. Сезонная миграция – мигранты, приезжающие на временной или сезонной основе, как правило, для выполнения оплачиваемой работы сроком менее одного года.

3. Маятниковая миграция, или так называемая «челночная». Её участниками являются так называемые «фронтальеры» – рабочие, ежедневно пересекающие границу для трудовой деятельности в соседнем государстве.

4. Вынужденная миграция, несмотря на то, что она вызвана внеэкономическими причинами, также влияет на перераспределение трудовых ресурсов между странами. Это, в свою очередь, оказывает заметное воздействие на экономику как стран эмиграции, так и стран иммиграции [2].

Таким образом, каждый вид миграции играет свою роль в изменении демографических и экономических структур, способствуя перераспределению человеческих ресурсов на глобальном уровне [2].

Понятие миграционной политики имеет многогранное значение и охватывает широкий спектр направлений. Оно включает в себя регулирование рынка труда, меры по интеграции мигрантов, предоставление гуманитарного или политического убежища, а также противодействие нелегальной миграции и другие аспекты [3].

Согласно теоретическим подходам и исследованиям, государственная политика представляет собой руководство к действию или систему мер, определяющих деятельность органов исполнительной власти в конкретной области. Она выступает механизмом трансформации политических целей в программы и практические шаги, направленные на достижение запланированных результатов. Реализация государственной политики представляет собой последовательный процесс, в котором государственные органы применяют доступные ресурсы для выполнения поставленных задач. При этом важным элементом является мониторинг государственной политики. Этот процесс включает регулярный сбор и анализ данных о ходе реализации мероприятий, что позволяет компетентным органам принимать обоснованные решения относительно дальнейшего

развития политики или конкретных программ. Кроме того, значимую роль играет координация государственной политики. Она охватывает использование механизмов и методов согласования действий как между организационными структурами, так и между отдельными участниками политического процесса. Координация обеспечивается на всех стадиях политического цикла, начиная с разработки и заканчивая оценкой результатов. Все эти элементы должны соблюдаться в строгом порядке, поскольку их системное применение является основой эффективного управления и реализации поставленных целей[4].

Согласно действующему законодательству Республики Казахстан, разработка основных направлений государственной политики в области миграции населения и организация ее осуществления является компетенцией Правительства Республики Казахстан; государственную политику в области миграции населения реализуют местные исполнительные органы [5].

Основным документом в области миграции является Закон Республики Казахстан «О миграции населения», согласно которому государственная политика в области миграции населения основывается на признании и гарантировании прав и свобод мигрантов в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, законами и международными договорами, защите национальных интересов и обеспечении национальной безопасности, сочетании интересов личности, общества и государства, прозрачности регулирования миграционных процессов, дифференцированном подходе государства к регулированию различных видов иммиграции[5].

Анализ взаимодействия и управления миграционными процессами в стране выявил следующие особенности. Согласно установленной системе, функции уполномоченного органа по вопросам миграции населения включают: руководство в области миграции населения; регулирование миграционных процессов; координация работы; реализация государственной политики.

Таким образом, уполномоченный орган играет центральную роль в управлении миграцией, соединяя стратегическое планирование с практической реализацией мер, направленных на регулирование миграционных потоков и обеспечение защиты интересов как мигрантов, так и государства[5].

Основными компетенциями данного органа являются: выработка предложений по основным направлениям государственной политики в области миграции населения, реализация в пределах компетенции государственной политики в области миграции населения, определение порядка и мониторинг реализации региональной квоты приема оралманов и переселенцев, распределение квоты на привлечение иностранной рабочей силы между областями, городами республиканского значения, столицей, формирование централизованной базы данных иностранных работников, создание информационной системы «Иностранная рабочая сила» и обеспечение их взаимодействия с информационными системами соответствующих уполномоченных государственных органов; обеспечение социальной защиты мигрантов в соответствии с законодательством Республики Казахстан, осуществление в пределах своей компетенции мониторинга миграционных процессов, определение порядка присвоения или продления статуса оралмана, формирование единой базы данных трудовых мигрантов и этнических казахов и обеспечение взаимодействия с соответствующими информационными системами органов внутренних дел, органа национальной безопасности, Министерства иностранных дел Республики Казахстан.

Используя комплексный подход и взаимодействуя с другими структурами, орган осуществляет координацию всех перечисленных процессов, что позволяет эффективно управлять миграционными потоками. Согласно регламенту, Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан является государственным органом, отвечающим за руководство в социально-трудовой сфере и управлении миграционными процессами. Функции министерства тесно связаны с нормами и требованиями, установленными вышестоящим законодательством[6].

Основной компетенцией органов внутренних дел является реализация в пределах

полномочий государственной политики в области миграции населения, осуществление учета и регистрации иностранцев и лиц без гражданства, межведомственная координация в области миграции населения, мониторинг миграционных процессов, разработка системы мер в области регулирования и мониторинга миграционных процессов [5].

В положении Министерства внутренних дел Республики Казахстан отражены функции обеспечения реализации государственной политики в области гражданства, миграции населения и беженцев, осуществления межведомственной координации в сфере миграции населения, мониторинг, анализ и прогнозирование миграционных процессов, разработка системы мер в области регулирования миграционных процессов [7]. Основной функцией Министерства иностранных дел Республики Казахстан в части реализации миграционной политики является осуществление международного сотрудничества в области миграции населения [8]. Таким образом, Министерство иностранных дел Республики Казахстан проводит последовательную работу по созданию благоприятных условий как для граждан Казахстана, так и для иностранных граждан, в том числе посредством расширения списка стран, с которыми установлен безвизовый режим. Однако, несмотря на закреплённые в Законе Республики Казахстан «О миграции населения» компетенции, в положении Министерства отсутствует прямая связь с вышестоящими законодательными актами. Кроме того, не определены цели, задачи и функции, связанные с миграцией населения, что создаёт пробелы в нормативной базе и может затруднять реализацию единой миграционной политики [5].

В Казахстане действует множество нормативных правовых актов, регулирующих миграционную политику, которая нашла отражение и в стратегических документах. В частности, в Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» глобальный демографический дисбаланс был выделен как один из десяти ключевых вызовов XXI века. Одной из центральных задач в данном направлении является снижение миграционного давления в отдельных регионах страны. Это обусловлено тем, что незаконные трудовые мигранты нередко дестабилизируют местные рынки труда, создавая социально-экономические проблемы. Кроме того, особое внимание уделено трудовой эмиграции казахстанцев за рубеж, которая может ослабить национальный кадровый потенциал. Послание подчёркивает важность создания благоприятных условий для отечественных квалифицированных специалистов, чтобы предотвратить их массовый отток на зарубежные рынки труда. Эти меры должны обеспечить укрепление внутреннего рынка труда, способствуя стабильному экономическому развитию и социальной гармонии в стране [9].

В Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2025 года, который является среднесрочным планом развития по реализации долгосрочной стратегии «Казахстан-2050», описана региональная политика управления внутренней миграцией [10]. В данном стратегическом документе особое внимание было уделено упрощению процедур миграционного контроля и оформления виз. Эта мера направлена на привлечение компетентных и востребованных человеческих ресурсов, что, в свою очередь, должно способствовать улучшению инвестиционного климата в стране. Однако, несмотря на постановку задач в стратегических документах, наблюдается отсутствие чётких индикаторов для оценки их выполнения. Анализ этих документов выявил несогласованность с отраслевыми государственными программами, что указывает на недостаточную интеграцию миграционной политики в общий план социально-экономического развития.

На фоне существующих нормативных правовых актов, данные официальной статистики, представленные Комитетом по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, предоставляют более полное представление о текущем состоянии миграционных процессов в стране. Этот анализ позволяет увидеть реальное соотношение поставленных задач и их практической реализации.

В январе-марте 2024г. число прибывших в страну составило 7471 человек, число выбывших из страны 3785 человек. Сальдо миграции составило 3686 человек. По сравнению с соответствующим периодом 2023г. число прибывших в Казахстан уменьшилось на 2,7%, число выбывших из Казахстана увеличилось на 42,1%. Основной миграционный обмен страны происходит с государствами СНГ. Доля прибывших из стран СНГ составила 75,6%, доля выбывших в эти страны 74,7%. Численность переезжающих в пределах страны по сравнению с соответствующим периодом 2023г. увеличилась в 2,2 раза. По межрегиональным перемещениям положительное сальдо миграции населения сложилось в 4-х регионах страны: городах Астана (15390 человек), Алматы (9187 человек), Шымкент (3536 человек) и Алматинской области (168 человек)[11].

Можно сделать вывод:

1. В Республике Казахстан существует широкая нормативно-правовая база, регулирующая миграционные процессы. Однако, несмотря на это, отсутствуют четко сформулированная стратегия и государственная политика в данной сфере.

2. Реализация миграционной политики является сложным процессом, который зависит от эффективного взаимодействия между различными ведомствами. В настоящее время эти вопросы распределены между тремя государственными органами, при этом их ответственность остается размытой. Взаимодействие и координация между ними организованы недостаточно. Также отсутствует четкое распределение полномочий и алгоритм, охватывающий все этапы: от разработки государственной политики до ее исполнения и последующего мониторинга. Следовательно, в будущем целесообразно либо создать единый орган исполнительной власти, отвечающий за разработку и реализацию миграционной политики, либо перераспределить существующие полномочия таким образом, чтобы управление миграционными процессами находилось в компетенции одного конкретного органа.

3. Казахская миграционная политика направлена на стимулирование прироста населения. Это достигается путем привлечения переселенцев и иностранных граждан, а также предоставления им льгот и социальных гарантий. Одновременно важно уделить внимание гражданам Казахстана, особенно тем, кто входит в так называемую целевую «группу риска» и стремится покинуть страну в поисках лучшей жизни.

Следует подчеркнуть, что миграционные процессы стали повседневным явлением. Все граждане обладают равными правами для самореализации, и Казахстан не является исключением из этого правила.

Библиографический список:

1. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». – Астана, 2012. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>

2. 100 конкретных шагов Н.А. Назарбаева. Современное государство для всех. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100>

3. Закон Республики Казахстан «О государственной службе Республики. – URL: Казахстан» от 23 ноября 2015 года № 416-V.: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416>

4. Беккужин Р.Ж., Системное планирование карьерного роста государственных служащих: дисс. доктора по профилю/Р.Ж. Беккужин. – Астана, 2016 – 168 с.

5. Лазаренко Д.В., Исследование мотивации впервые поступивших на государственную службу /Д.В. Лазаренко// Государственное управление и государственная служба. – № 1 (60). – 2017. – С.143-149.

6. Богдан Н.Н., Управление карьерой: учеб. пособие / Н.Н. Богдан// СибАГС. – Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2009.–144 с.

7. Кульжамбекова А.Е., Сулейменова Г.К. Система кадровой работы в государственных

органах Республики Казахстан /А.Е. Кульжамбекова, Г.К. Сулейменова. – Астана: ТОО «Дэме», 2014. – 209 с.

8. Фрэнкин Р., Мотивация поведения: биологические, когнитивные и социальные аспекты / Р. Фрэнкин. – СПб.: Питер, 2003. – 650 с.

9. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство / Пер. с англ. под ред. В.А. Спивака. – СПб.: Питер, 2002. – 336 с.

10. Вырупаева Т.В., Формирование профессиональной карьеры государственных гражданских и муниципальных служащих: автореф. дисс... канд. экон. наук: 08.00.05 / Т.В. Вырупаева. – Иркутск, 2007. – 24 с.

11. Демографическая статистика. Миграция населения Республики Казахстан (январь-март 2024 г.). – URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/158501/>

*****

УДК 343

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ГУМАНИЗМА В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ И В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Иншекова А.Р. Магистрантка 2 года обучения, «Юриспруденция»

Гарашова Л.Н., зав.кафедрой уголовного и гражданского права и процесса, магистр юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Проблемы принципов уголовного, уголовно-исполнительного права всегда были и остаются весьма актуальными. На протяжении длительного времени они достаточно глубоко и полно изучались, и в настоящее время создана фундаментальная теоретическая база по данным вопросам. Но, в основном, все проводимые исследования касались особняком либо принципов уголовного права, либо принципов уголовно-исполнительного права. При этом изучению практически не подвергались отдельно взятые принципы.

Постоянно приобретающая новые грани проблема адекватного отражения идей гуманизма в нормах уголовного, уголовно-исполнительного законодательства представляется для теории и практики уголовного и уголовно-исполнительного права имманентно актуальной и в будущем. Тем более, что и в настоящее время при общем признании значимости проблем, связанных с принципом гуманизма в уголовном и уголовно-исполнительном праве, научный уровень их разработки еще нельзя признать соответствующим тому действительному месту, которое он занимает в системно-структурной организации российского уголовного и уголовно-исполнительного законодательства, той истинной роли, которую он играет в процессе реализации норм данных законодательств.

Принцип гуманизма в уголовном праве и уголовно-исполнительной системе является одним из краеугольных камней современных правовых систем, стремящихся к обеспечению прав и свобод человека. В контексте Республики Казахстан данные принципы находят свое отражение в Конституции, Уголовном кодексе и нормативных актах, регулирующих деятельность уголовно-исполнительных учреждений. Однако на практике реализация принципа гуманизма сталкивается с множеством проблем, требующих детального анализа.

Несмотря на наличие гуманистических норм в законодательстве, так и не удалось достичь полной интеграции этих принципов во все основные институты. Например, некоторые статьи Уголовного кодекса могут содержать элементы неуместной строгости, не соответствующей принципам гуманизма. В результате этого возникают ситуации, когда назначаемые наказания не всегда учитывают индивидуальные обстоятельства и личность

осужденного, что противоречит изначальным принципам правосудия.

Условия содержания осужденных в пенитенциарных учреждениях часто не соответствуют международным стандартам. Проблемы, такие как переполненность, недостаток медицинской помощи, плохие санитарные условия и нехватка психологической поддержки, способствуют ухудшению состояния здоровья и психологического самочувствия заключенных. Эти факторы серьезно подрывают идею о гуманном обращении с осужденными.

Основным направлением гуманистической концепции в уголовно-исполнительной системе является реабилитация осужденных и подготовка их к возвращению в социум. Однако на практике наблюдаются недостатки в обеспечении доступа к образовательным программам, профессиональной подготовке и психологической помощи. Неэффективные программы ресоциализации и реабилитации сильно ограничивают возможности осужденных восстановиться после отбывания наказания.

Международно-правовые стандарты по обращению с заключенными включают в себя в планесоциальной реабилитации образование и культурные мероприятия, свободу вероисповедания подготовку к освобождению. Этими же стандартами предусматривается поддержание контактов заключенных с внешним миром (социальных связей), которые вбирают в себя переписку, свидания, телефонные переговоры с родными и близкими, отпуск домой, обеспечение книгами, газетами, радио и телевидением. Применение вышеуказанных мер в совокупности исправительными учреждениями следует охарактеризовать как общее гуманитарное воздействие на заключенных. В основе таких мер лежат «общепризнанные ценности – нравственные нормы, религиозные установки, национальные и мировые культурные ценности, которые целенаправленно обращены к лицам, лишенным свободы либо доступны им для восприятия» [1, с. 123].

Общее гуманитарное воздействие направлено на исправление и ресоциализацию заключенных.

Они должны быть, по выражению С.В. Позднышева, «социальными клиниками». Это значит, что поступающие в них люди должны выходить социально лучшими, то есть более приспособленными к жизни [2, с. 398].

Идея ресоциализации сегодня связывается с мерами оказания социально-психологической и педагогической помощи человеку, находящемуся в изоляции [2, с. 36]. Современная криминология считает, что при разработке модели ресоциализации надо ориентироваться на усиление социальной связи преступников с теми социальными структурами и общинами, в которых они живут.

В этой связи при создании моделей ресоциализации предпочтение отдается воздействию на личность с максимальным приближением к условиям сохранения свободы. Тюремь из этой модели не исключаются, но к ним прибегают как к крайнему средству, сроки заключения ограничиваются до минимума [4, с. 284].

Современное индустриальное общество находится в состоянии серьезной трансформации, что требует динамической социализации [2, с. 395].

Простое внешнее приспособление (адаптация) к господствующим ценностям и образцам поведения оказывается недостаточным, поэтому именно убеждение и переубеждение оказывают на личность осужденного более сильное влияние в плане изменения ее мировоззрения. Желательно, чтобы человек включался в какие-то новые для него социально благоприятные условия жизнедеятельности и обрел новые жизненные установки – отмечают пенитенциарные психологи [2, с. 397].

Под ресоциализацией осужденных, таким образом, понимается процесс восстановления навыков вхождения в социальную среду после освобождения от наказания. Это предполагает социальное познание и общение, овладение приемами практической деятельности, и как итог преобразования самого человека.

Хотя в Казахстане существуют механизмы контроля за соблюдением прав человека, на практике их эффективность остается под вопросом. Общественные организации и

правозащитники часто сталкиваются с трудностями при доступе к информации о состоянии заключенных и условиях их содержания. Это затрудняет мониторинг и может приводить к нарушениям прав осужденных.

Даже после отбытия наказания бывшие осужденные сталкиваются с серьезными проблемами, связанными с социальной стигматизацией. Вопросы трудоустройства, доступа к социальной помощи и моральной поддержки часто остаются нерешенными, что подрывает принципы гуманности в отношении к тем, кто уже отбывает наказание.

Реализация принципа гуманизма в уголовном праве и уголовно-исполнительной системе Республики Казахстан требует комплексного подхода к реформированию как законодательства, так и практики его применения. Устойчивые изменения могут быть достигнуты только путем системного пересмотра существующих подходов, активного внедрения программ реабилитации и образования для осужденных, а также создания механизмов контроля за соблюдением прав человека. Работая в этих направлениях, страна может добиться улучшения условий содержания и более гуманного подхода к уголовной юстиции.

Реализация рекомендаций МСП и норм УИКРК в области образования осужденных, как известно, зависят во многом от практических условий и возможностей, имеющихся в распоряжении администрации конкретного ИУ. В этой связи, будет уместно привести рекомендации, изложенные в Практическом руководстве PRI, указанные в нем как варианты реализации стандартов в области образования. Так, в одном из них говорится, что среди заключенных могут оказаться квалифицированные специалисты, которых можно использовать как преподавателей [5, с 166-167].

Основные пути решения проблем образования также закреплены в документе «Основы образования в местах заключения», опубликованном Комиссией по предупреждению преступности и уголовному судопроизводству ООН и Институтом образования ЮНЕСКО в 1995 г. [6].

Резолюция ЭКОСОС 1990/20 также затрагивает проблему образования в тюрьмах и рекомендует государствам-членам при разработке политики в области образования принимать во внимание определенные принципы [7].

Таким образом, уголовно-исполнительное законодательство Казахстана в целом не противоречит стандартам в области образования, однако практика ее реализации требует совершенствования, в том числе и путем заимствования вышеприведенного зарубежного опыта.

Библиографический список:

1. Усик Д.В., Международно-правовые стандарты по обращению с осужденными и проблемы их отражения в законодательстве об исполнении наказания в виде лишения свободы. Дис+ канд. юрид. наук. – М.: Академия МВД РФ. 1993. – С. 123.
2. Цит. по. кн.: Пенитенциарная психология / Ю.А. Дмитриев, Б.Б. Казак. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 681 с.
3. Концепция совершенствования уголовно-исполнительной политики в Республике Казахстан на 2020-2025 годы, одобрена Указом Президента Республики Казахстан от 25 сентября 2006 года N 906. // ЮРИСТ-справочная правовая система. – www.zakon.kz от 27.01.2019г.
4. Приказ Министра юстиции Республики Казахстан “Об утверждении Инструкции об организации воспитательной работы с осужденными в исправительных учреждениях Министерства юстиции Республики Казахстан”, 305 от 21 октября 2004 года // ЮРИСТ-справочная правовая система.
5. Как заставить стандарты работать. Практическое руководство PRI по эффективному применению международных тюремных правил, подготовленное при содействии Министерства юстиции Нидерландов и при финансовой поддержке Института “Открытое общество”, Будапешт. – М.: Издательство “Права человека”, 1998. – 207 с.

6. Основы образования в местах заключения. Опубликовано Комиссией по предупреждению преступности и уголовному судопроизводству Организации и Объединенных Наций и Институтом образования ЮНЕСКО в 1995 году // Текущий архив Департамента общественной информации Представительства ООН в Республике Казахстан.

7. Резолюция 1990/20 Экономического и социального совета Организации Объединенных Наций // Текущий архив Департамента общественной информации Представительства ООН в Республике Казахстан.

*****

УДК 343

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КИБЕРМОШЕННИЧЕСТВА: ПОНЯТИЕ, ПРАВОВАЯ ПРИРОДА

Кабдушев Д.О., Магистрант 1 года обучения ОП «Юриспруденция»

Гарашова Л.Н., зав.кафедрой уголовного и гражданского права и процесса, магистр юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В век современных технологий и научно-технического прогресса появляются все больше новых видов преступлений. С 2020 года, когда мир впервые столкнулся с пандемией и локдаунами, Интернет вышел на пиковый спрос. Люди стали почти все время проводить в «онлайн» режиме, существенно выросло число преступлений в цифровом пространстве. При этом, многие из таких преступлений остаются безнаказанными, так как законодательство просто не успевает урегулировать новые правовые институты. Развитие общества в сторону цифровизации повлекло за собой новые формы преступления через информационные технологии.

Компьютеры, мобильные телефоны, вредоносные программные обеспечения – все они являются средствами для осуществления киберпреступлений.

Одним из таких является цифровое мошенничество (оно же кибермошенничество, интернет-мошенничество и др.). Важность его правового регулирования состоит в том, что цифровое пространство стало нашей обычной частью жизни, в которой мы храним все самое важное, вплоть до денежных средств и банковских карт, конфиденциальных данных, переписок и личных вещей. Ввиду активизации злоумышленников в данной сфере и неготовности людей и правовых механизмов государств принять такие удары, пострадало много людей, компаний и даже государственных органов. Кибермошенничество является наиболее распространенным видом мошенничества, которое происходит на международном уровне. Цифровой мир стремительно развивался, при этом позволяя мошенникам взламывать личную и финансовую информацию людей различными способами.

Мошенники уже могут использовать собранную информацию о пользователях, чтобы заполучить денежные средства. Поэтому важно, чтобы люди и организации знали, как защитить себя от кибермошенничества.

Большой прирост преступлений наблюдается не только в отношении физических лиц, но значительные убытки терпят и юридические лица. В связи с чем вопрос законодательного регулирования правоотношений в цифровой среде, а также закрепления ответственности за преступления в цифровом пространстве, в частности за кибермошенничество, является особенно актуальным.

На данный момент проблема кибермошенничества стоит остро во всем мире. Для проведения различных махинаций мошенники стремятся максимально использовать уникальные возможности Интернета, такие как мгновенная рассылка электронных сообщений большому количеству адресатов или размещение информации на веб-сайте, так,

что она становится доступна всему миру.

Развитие киберпреступности в отличие от других сфер деятельности происходит стремительно быстро. Распространение технологий в современном обществе меняет образ жизни людей.

Интернет-мошенничество не знает географических границ. Вне зависимости от того в какой вы стране, в каком часовом поясе и какой деятельностью занимаетесь – злоумышленник удаленно может получить доступ к вашим персональным данным преступным путем, что в дальнейшем может привести к большим финансовым потерям.[1]

Динамика роста согласно статистическим данным и раскрываемость мошенничества в Интернете сигнализирует о проблемах в расследовании правоохранительными органами, необходимости усовершенствования правовых механизмов и методов противодействия. Предпринимая меры по разработке рекомендаций, пособий и методик для мониторинга преступлений значительно повысит показатель раскрываемости.

Нормотворчество и взгляд прогрессивных, компетентных специалистов в юриспруденции, финансах и в сфере IT технологий приблизят к быстрому и эффективному реагированию на инциденты.

По статистическим данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан в период с 2020 года по 2024 год несмотря на снижение общей преступности, количество совершаемых киберпреступлений возросло в 51 раз (с 117 до 5968 уголовных правонарушений в год).

Преступники не только злоупотребляют методом социальной инженерии, но и обладают специальными знаниями в области информационных технологий, с каждым разом совершенствуя способы совершения преступных деяний, что может отражаться в профессиональном сокрытии следов. Раскрытие данного вида преступления полностью зависит от планирования и координации следственных действий, направленных на обнаружение и фиксацию электронных следов преступления. В первую очередь в ходе осуществления предварительного расследования при совершении мошенничеств с использованием интернет-ресурсов необходимо провести следующие следственные действия:

- Принятие заявления о совершении правонарушения и формирование следственно-оперативной группы для проведения дальнейших оперативно-розыскных действий с учетом специфики кибермошенничества.[2]

- Определение тактики: в какой последовательности будут проходить процессуальные действия, какие методы будут применяться исходя из специфики совершения преступления.

- Определение «места» совершения преступления: одно из самых затруднительных аспектов в расследовании это – трансграничный характер преступления. На данном этапе определяется нахождение устройства, при помощи IP-адреса, посредством которого совершены противоправные деяния. Во многих случаях злоумышленники используют разные техники сокрытия действительного адреса, используют зарубежные серверы.

- Осмотр объекта – данный этап важен для установления конкретной техники, которым было совершено противоправное деяние. Совместно следственной группой могут быть привлечены незаинтересованные эксперты с техническими знаниями. Осмотр требует особой аккуратности, для сохранности и чистоты следов.

- Допрос свидетеля и назначение экспертизы являются завершающим этапом, по результатам которой выносится заключение. Исходя из способа совершения кибермошенничества могут назначаться компьютерные, экономические или криминалистические экспертизы.

Успешное расследование любого вида преступления, кроется в умении определять не только уголовно-правовую составляющую, но криминалистическую сущность. Следы преступления составляют особозначимые криминалистические данные в расследовании. В трудах авторов приводятся различные классификации, так, например, Коломинов В. В. предлагает два вида классификации следов мошенничества: традиционные следы (следы пальцев рук на компьютере, и др. техники), компьютерные следы (которые остаются в памяти

устройства при любых действиях скомпьютерными или иными программируемыми устройствами). Из этого стоит сделать вывод о том, что нет как исчерпывающих способов совершения мошенничества, такие методы по расследованию и к каждому отдельно нужен индивидуальный подход.[3]

Вопросы об изучении различных методов и поисков действующих механизмов в расследовании кибермошенничества поднимают ученые из разных стран. Например, кандидат юридических наук Хафизова отмечает два направления в борьбе с киберпреступностью: 1) максимально эффективное предупреждение, профилактика, предотвращение самой возможности правонарушений; 2) ориентация на выявление, пресечение и раскрытие совершенных преступных деяний. Большой шаг в продвижении цифровой криминалистики в своих трудах отмечают Марк Баттон, Бранислав Хок и Дэвид Шеперд, которые предлагают ввести дисциплины специализирующиеся именно на расследовании экономических преступлений. Только принятые меры в совокупности могут дать эффективный результат в предотвращении финансового мошенничества.

Необходимо отметить значимость повышения квалификации сотрудников органов внутренних дел, обучения в зарубежных странах для изучения позитивного опыта передовых государств в расследовании кибермошенничества, укрепления международного сотрудничества для расследования преступления с трансграничным характером. Немаловажную роль играет информирование населения для оказания содействия в раскрытии интернет-преступлений, что в дальнейшем непосредственно приведёт к заметному снижению киберпреступности. Криминалистические знания в сфере информационных технологий требуют комплексного подхода в разрешении имеющихся проблем, которые подтверждаются статистикой, научной позицией и судебными делами.[4]

На основании того, что в исследовательских кругах вопросы о введении отдельного состава такого вида преступления, как мошенничество с использованием инфокоммуникационных технологий остаются актуальными и дискуссионными, считаю, что в соответствии с изучением международного опыта передовых компьютеризованных государств необходимо ввести состав «Кибермошенничество» в действующий Уголовный кодекс Республики Казахстан, также есть необходимость ввести соответствующий термин и обобщить различные интерпретации данного феномена. Помимо улучшения нормативно-правовой базы, также стоит обратить особое внимание на улучшение кадровых служб для эффективной работы по предотвращению такого вида преступлений.

В странах, где пониженная координация информационных сетей может использоваться как транзитные каналы для осуществления преступных деяний в цифровом пространстве. В особенности, это касается тех государств, у которых отсутствует правовая ответственность за совершение преступлений, в том числе за самый распространённый из них – мошенничество. Наличие жестких санкций изначально препятствуют на подсознательном уровне совершать неправомерные деяния. Вместе с правовыми основами нужно в совокупности охватывать и техническую составляющую. Системы могут быть уязвимыми до тех пор, пока стандарты безопасности не будут внедряться во все структуры, в особенности там, где хранится большая база персональных данных.

Комплексное рассмотрение данной проблемы как со стороны юриспруденции, цифровой криминалистики и сферы ИТ поможет эффективному раскрытию и предотвращению кибермошенничества.

Развитие и модернизация законодательства требует тщательного анализа, и напрямую зависит от алгоритма действий и рекомендаций со стороны сотрудников правоохранительных органов, которые обладают специальными знаниями.

Библиографический список:

1. Комаров А.А. Криминологическая экспертиза некоторых законопроектов, связанных с Интернетом // Современное право. - 2009. - №6. - С. 109-113.
2. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений: Учеб.:

В 2 ч. / Под ред. А.П. Резвана, М.В.Субботиной. М., 2002. 88 с.

3 Holt T, Bossler A, and Seigfried-Spellar K, Cybercrime And DigitalForensics (2nd edn, October 19, 2017 by Routledge, 743 p.)

4 Button M, Hock B, and Shepherd D, Economic Crime From Conceptionto Response (1st edn, Published April 25, 2022 by Routledge, 314 p.)

5 Красовская Наталия Рудольфовна, Гуляев Андрей Анатольевич 'КВОПРОСУ О КИБЕРМОШЕННИЧЕСТВЕ' (КиберЛенинка, 2022)<<https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-kibermoshennichestve>>

6 Погорелова М. А., 'Правовое Регулирование Распространения Информации В Сети Интернет В Условиях Глобализации'.

*****

УДК 347.9

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТИТУТА АЛЬТЕРНАТИВНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРОВ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Кайыржанова С.С., 3 курс, «Юриспруденция»

Аскарова Г.М., старший преподаватель кафедры уголовного и гражданского права и процесса, факультет экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Институт альтернативного урегулирования споров в гражданском процессе Республики Казахстан играет ключевую роль в обеспечении доступности и эффективности правосудия. Современное состояние данного института требует совершенствования как нормативно-правовой базы, так и практических подходов. Основными вызовами остаются недостаточная распространенность медиации, арбитража и других форм альтернативного разрешения конфликтов, а также низкий уровень доверия к этим механизмам. Акцент сделан на необходимости разработки системных мер, направленных на устранение правовых пробелов, повышение квалификации специалистов, вовлеченных в процесс, и стимулирование использования альтернативных методов, что в конечном итоге способствует снижению нагрузки на суды и формированию культуры мирного разрешения споров.

Современные правовые системы стремятся улучшить механизмы разрешения споров, минимизируя нагрузку на судебные органы и ускоряя процесс получения справедливого решения для сторон. В Республике Казахстан значительное внимание уделяется альтернативному урегулированию споров (АУС), которое включает в себя такие процедуры, как медиация, арбитраж и переговоры. АУС предполагает разрешение споров без необходимости обращения в государственные суды, что способствует не только ускорению процесса, но и снижению затрат [1]. В данной статье рассматриваются основные аспекты и проблемы применения института АУС в гражданском процессе Республики Казахстан, а также предлагаются направления для его дальнейшего развития и совершенствования.

Альтернативное урегулирование споров представляет собой совокупность механизмов, позволяющих сторонам конфликта прийти к решению без вмешательства государственного суда. Оно включает в себя такие процедуры, как медиация, арбитраж и переговоры. Механизм АУС направлен на достижение договоренности между сторонами спора, что позволяет минимизировать стресс, эмоциональные затраты и поддерживать деловые отношения. Ключевыми принципами АУС являются добровольность, конфиденциальность и нейтралитет посредника [2].

Медиация, как ключевая форма АУС, позволяет сторонним экспертам (медиаторам) оказывать содействие в достижении взаимопонимания и соглашения между конфликтующими сторонами. В Республике Казахстан медиация регулируется Законом «О медиации» от 28 января 2011 года, который определяет процедуру, задачи и особенности проведения медиации [3]. Законодательство об арбитраже в Казахстане регулируется Законом «Об арбитраже» от 8 апреля 2016 года, который обозначает порядок применения арбитражных процедур для разрешения коммерческих споров [4].

В Казахстане развитие АУС имеет важное значение в свете увеличивающейся загруженности судов и потребности в оптимизации судебных процедур. Переход к использованию АУС может значительно снизить нагрузку на суды, обеспечить более быстрые и эффективные способы разрешения споров и снизить правовые издержки для участников [5].

Медиация как метод альтернативного урегулирования споров в Казахстане пока не получила должного распространения. Согласно исследованиям, медиаторы сталкиваются с рядом проблем, препятствующих эффективному применению данной процедуры:

1. Низкий уровень информированности населения. Несмотря на то, что медиация в Казахстане была легализована более десяти лет назад, значительная часть населения не знакома с ее преимуществами и возможностями [3].

2. Недостаток профессионально подготовленных медиаторов. В стране существует дефицит квалифицированных медиаторов, что снижает доверие к этой процедуре. Профессиональная подготовка медиаторов и их сертификация являются важными аспектами, которые требуют внимания со стороны государства [6].

3. Отсутствие механизма обязательного направления дел на медиацию. В Казахстане многие гражданские и коммерческие споры не направляются на медиацию, что ограничивает использование данного инструмента. Отсутствие обязательности медиации в определенных категориях дел, например, в семейных спорах, приводит к тому, что медиация остается в числе альтернативных, а не обязательных процедур [2].

4. Низкая мотивация сторон. Многие стороны не видят необходимости в использовании медиации, поскольку считают, что суд является более надежным механизмом разрешения спора [5].

Для решения этих проблем требуется значительная работа по повышению уровня осведомленности о медиации, а также правовая реформа, которая обеспечит обязательность медиации в ряде категорий дел.

Что касается арбитража, он также сталкивается с рядом препятствий, которые мешают его эффективному развитию. Основной причиной является недоверие к арбитражным учреждениям и процедуре арбитража в целом [4]. Среди основных проблем можно выделить следующие:

1. Отсутствие единых стандартов арбитражных процедур. В Казахстане существует несколько арбитражных учреждений, каждое из которых применяет свои стандарты и правила. Это создает неопределенность и не обеспечивает прозрачности процесса для сторон [6].

2. Невозможность исполнения арбитражных решений. Арбитражные решения в Казахстане не всегда признаются и исполняются государственными судами, что создает препятствия для сторон, решивших использовать арбитражный процесс [4].

3. Отсутствие достаточного правового регулирования. Несмотря на принятие Закона РК «Об арбитраже» в 2016 году, вопросы, связанные с деятельностью третейских судов, остаются нерешенными. Законодательные пробелы и неопределенности в практике применения арбитражных решений затрудняют их использование [5].

Для решения этих проблем необходимо усилить контроль за арбитражными учреждениями, разработать унифицированные процедуры и создать механизмы для признания и исполнения арбитражных решений на территории Казахстана.

На основе вышесказанного, выясняется, что для эффективного развития института

альтернативного урегулирования споров в Республике Казахстан необходимо внести несколько ключевых изменений в законодательство и правоприменительную практику:

1. Развитие цифровых платформ для медиации и арбитража. Создание онлайн-платформ для проведения медиации и арбитража значительно упростит доступ граждан к этим инструментам, повысив их популярность [6].

2. Институт обязательной медиации. Введение обязательной медиации в семейных, трудовых и некоторых других категориях дел позволит снизить нагрузку на суды и повысить эффективность разрешения споров [3].

3. Государственная поддержка АУС. Разработка программ государственной поддержки медиации и арбитража, включая субсидирование расходов на медиацию для граждан с низким доходом, станет важным шагом [4].

4. Улучшение подготовки медиаторов и арбитров. Образовательные и сертификационные программы для медиаторов и арбитров должны быть обязательными, чтобы обеспечить высокий уровень квалификации специалистов [5].

5. Информирование населения о преимуществах АУС. Активное информирование населения о преимуществах медиации и арбитража повысит популярность и доступность данных методов [2].

Альтернативное урегулирование споров представляет собой важный инструмент для совершенствования гражданского процесса в Республике Казахстан. Внедрение и развитие медиации и арбитража способны не только уменьшить нагрузку на судебные органы, но и обеспечить более гибкие, быстрые и эффективные способы разрешения конфликтов. Повышение эффективности медиации, арбитража и других альтернативных методов требует комплексного подхода, включающего реформу законодательства, расширение правоприменительной практики и развитие профессиональной компетентности участников процесса. Укрепление доверия граждан к этим механизмам возможно через их популяризацию, обеспечение прозрачности процедур и создание стимулов для добровольного участия сторон. Однако для полноценного использования АУС требуется комплексная работа, включающая совершенствование законодательства, подготовку специалистов и активное информирование граждан. Только при комплексном подходе можно добиться успешного внедрения этих методов в правовую систему Казахстана.

Библиографический список:

1. Закон Республики Казахстан «О медиации» от 28 января 2011 года № 401-IV. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000401>

2. Закон Республики Казахстан «Об арбитраже» от 8 апреля 2016 года № 488-V. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000488>

3. Асилбеков А. Р. «Медиация в Казахстане: правовые аспекты и перспективы развития». Журнал права, 2023, № 3, с. 45–50.

4. Ахметова Г. С. «Арбитражное разбирательство в Казахстане: проблемы и пути их решения». Вестник юриспруденции, 2022, № 7, с. 35–42.

5. Муканова, М. С. «Роль альтернативного урегулирования споров в развитии правовой системы Казахстана». Юридическая наука, 2022, № 5, с. 22–27.

6. Дуйсенова Ж. К. «Проблемы и перспективы применения АУС в Казахстане». Право и государство, 2021, № 4, с. 18–23.

*****

ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Керейкулова А.Д., Магистрант 2 года обучения ОП «Юриспруденция» Костанайского регионального университета имени Ахмет Байтұрсынұлы

Гарашова Л.Н., зав.кафедрой уголовного и гражданского права и процесса, магистр юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Что такое преступность? Как мы ее понимаем и воспринимаем в настоящее время. Во все времена к этому явлению обращались представители разных направлений юристы и философы, социологи и психологи, антропологи и экономисты, перечень можно продолжать бесконечно, но все сводилось к тому, что это классовое, асоциальное, плохое побочное, связанное с наживой, а иногда, а может быть часто и патологическое явление. В большей мере эти характеристики на самом деле правильно отражают это явление и создают ее картину. Что подтверждает ее изменчивость, в условиях того или иного социального общества, которая характеризуется качественными и количественными параметрами, которые в совокупности и дают основание называть ее преступностью.

А что такое современная преступность? Преступность, само по себе, явление социальное. А значит, имеет свойство меняться, развиваться, совершенствоваться, подстраиваться под влиянием окружающего мира.

В психологии человека закрепилось такое утверждение, что все «плохое» априори имеет отрицательные характеристики, в том числе и уровень интеллекта, если мы говорим о человеческих качествах, степень развитости, визуальные и внешние отличительные черты. В этом и кроется вся проблема. Порой мы недооцениваем субъекты преступности, не видим их потенциал.

Для эффективной борьбы необходимо знать врага «в лицо».

Данная статья представляет собой авторский взгляд на современную преступность, которая в большинстве своем носит высоко технологический характер. Сегодняшняя реальность – это «безликие» преступники, следы которых весьма трудно обнаружить, чем они успешно и пользуются. В работе приводятся примеры одних из самых популярных «профессий» в криминальном мире для того, чтобы иметь представление о масштабах их возможностей и путях противодействия им.

Сделан акцент на увеличение компьютерной преступности, совершаемой в кредитно-финансовой сфере; преступлений, совершаемых против конституционных прав и свобод человека, таких как нарушение неприкосновенности частной жизни, личной и семейной тайны, при обработке персональных данных с использованием информационных технологий. Методы, способы и средства совершения таких преступлений становятся более совершенными и изощренными.

Актуальность проблемы на сегодняшний день заключается в постоянном видоизменении и совершенствовании преступной составляющей общества. Ничто так не подвержено изменениям как социальные явления, коим является преступность. Развитие цивилизации, которое в большинстве своем заключается в технологических прорывах в науке, как нигде находит отражение в криминальной деятельности.

На новые криминальные угрозы для общества обращается внимание в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, что связано с быстрым развитием цифровых технологий, которые правонарушители используют для совершенствования способов совершения преступлений [1].

Исходя из указанных причин, вопросы состояния преступности всегда находятся в поле зрения государства, это позволяет определить векторы реагирования на нее, которые

составляют предупреждение, профилактику и прогнозирование преступности.

Несмотря на, казалось бы, изученность преступности, есть много факторов, требующих своего внимания, в том числе использование в отечественной практике ранее неизвестных нам методов и форм из зарубежного опыта, которые могут способствовать своевременному прогнозированию, программированию и координации преодоления современной преступности.

По этой причине в работе был использован неординарный, но, по нашему мнению, весьма эффективный подход, суть которого в анализе тенденции проявления преступности и заблаговременном предвидении ее новых видов на примере готовых проектов, описанных в художественных картинах кинематографа и литературе, главным образом футуристического характера. Данный способ, несмотря на возможный скептицизм, имеет место быть, т.к. существует множество подобных примеров, ряд которых представлен в работе, с анализом возможной реализации в ближайшем будущем.

Преступность давно поменяла обличье. Сегодня она представляет собой информационное сообщество с длинными «руками», с которым эффективнее всего бороться, имея равные возможности. Следовательно, необходимо постоянно анализировать методы, используемые криминальным сообществом, и изучать возможности информационных технологий, что и демонстрируют правоохранительные органы Республики Казахстан, постепенно внедряя их в повседневную службу.[2]

Мир никогда не бывает таким же, как и вчера, он безуданно меняется и меняется, как правило, в более сложную версию себя. Такая тенденция подсказывает нам, что основные решения назревающих проблем, как и сами угрозы, нужно искать в будущем. Такое утверждение поначалу может показаться очевидным, от того и бессмысленным, но если мы научимся «предсказывать» будущее теми способами, описанными в данной работе, то поймем, что другого варианта у нас нет.

Таким образом, криминальная деятельность сегодня отличается своими субъектами и методами.

Нужно определиться, упор на борьбу с какой преступностью сейчас необходимо сделать: с преобладающим процентом завсегдашней традиционной преступности (грабежи, кражи, хулиганство, нанесение телесных повреждений) или с «умной», чей процент в сравнении небольшой, но прогрессирующий и имеет глобальные результаты., в формате нанесенного ущерба. В данном случае, выбор очевиден.

Сегодня наша жизнь подвергнута многочисленным сканированиям в переносном и буквальном смысле настолько, что создается впечатление, будто мы живем в доме со стеклянными прозрачными стенами. В этой связи нельзя поддаваться популярным призывам к романтизму о доверии, открываться всем до конца и ничего не ждать взамен. Жизнь с подобными взглядами - непозволительная роскошь в XI веке.

Поэтому не нужно расслабляться и без оглядки доверяться ни искусственному интеллекту, ни живому. А чтобы не чувствовать себя в постоянном стрессе и угнетающем самоконтроле, нужно просто вывести в привычку элементарные правила, и тогда они не будут казаться чем-то отягощающим.

Например:

- лишней раз не привязывать платежную карту к той или иной системе;
- всегда читать договоры при заключении любой, даже незначительной на первый взгляд, сделки, будь то подписка на канал или покупка игры в приложении телефона. В особенности обращать внимание на главы, посвященные правам и обязанностям всех сторон;
- не развивать паранойю по поводу «прослушки» всех имеющихся в доме гаджетов, но, тем не менее, не озвучивать ключевую информацию касательно банковских данных, личной жизни, бизнес-планов и т.п. в местах плотного скопления незнакомых людей, во время телефонного звонка личного либо рядом происходящего, а также при использовании камеры при включенном интернет-соединении;
- взять такие слова, как «да/нет», свое полное имя, «подтверждаю»,

«согласен/согласна» и другие, за слова-маркеры, при необходимости ответа такими словосочетаниями должна срабатывать команда на особое внимание и анализ возможных потенциальных последствий, которые они могут повлечь;

- стараться не оставлять за собой в местах общего пользования никаких следов, к которым можно отнести как материальные, так и нематериальные. Например, очевидные частицы ДНК в общественном месте (волосы, использованные пластыри, невымытый стакан для питья); блокноты, записки с личными записями; сайты личного пользования с сохраненными паролями на компьютерах неличного пользования и другое;

- развеять мифы о случайных знакомствах и «родственных душах», которые подразумевают под собой тесное общение на личные темы с человеком/людьми, ранее не встречавшихся и/или с которыми, на первый взгляд, есть общие жизненные моменты после непродолжительного общения;

Такие «правила» для кого-то могут показаться очевидными, а для кого-то наоборот - старомодными, чересчур «осторожными», но порой только они могут спасти от проблем «откуда не ждали», руки и ноги которых будет крайне сложно, а в большинстве случаев, невозможно найти.

Это наша сегодняшняя реальность, право, к сожалению, не всегда имеет достаточной длины рук для предотвращения и защиты уязвимых новыми реалиями современного цифрового мира. Но во многом мы сами можем помочь себе предотвратить наступление той или иной ситуации, в которой окажемся жертвой. Для этого необходимо иметь представления о возможностях цифрового мира, плохих и хороших, это не имеет значение. И тогда все встанет на места – где стоит гулять, а где нет.

Библиографический список:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года №674. // Казахстанская правда. – 2021. – 15 октября.

2. Демидова-Егорова Е.В., Преступность несовершеннолетних в современной России: теоретико-методологические и прикладные проблемы ее познания и предупреждения: автореф. дис....докт. юрид. наук: 12.00.08. - Казань., 2019. – 53 с.

3. Рудь В.Г., Современная насильственная преступность несовершеннолетних: криминологическая характеристика и предупреждение: автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.08. – Ростов - на Дону., 2005. – 28 с.

4. Таганцев Н.С., Русское уголовное право: лекции. Часть Общая. – М., 1994. – Т. 2. – 388 с.

5. Сергиевский Н.Д., Русское уголовное право. Часть Общая. — Спб., 1904. — 420 с.

6. Познышев С.В., Основные начала науки уголовного права. Общая часть. — М., 1912. — 653 с.

*****

УДК 343.16

ИНСТИТУТ ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Кожсагильдина А.Е., 2 курс, «Юриспруденция»

Саламатова Б.З., магистр юриспруденции, старший преподаватель кафедры уголовного и гражданского права и процесса, факультет экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Уголовное судопроизводство с участием присяжных заседателей является важным

элементом судебной системы Республики Казахстан. Оно направлено на обеспечение справедливого и беспристрастного рассмотрения уголовных дел, укрепление доверия граждан к правосудию, а также на защиту прав и свобод обвиняемых. В данной работе особое внимание уделено анализу законодательных основ, регулирующих деятельность присяжных в Казахстане, а также проблемным вопросам возникающим в правоприменительной деятельности в связи с их участием. Подчеркивается значение присяжных заседателей в обеспечении принципа народного участия в правосудии и укреплении демократических основ государства.

Институт судопроизводства с участием присяжных заседателей в Республике Казахстан функционирует с 1 января 2007 года. Его введение стало важным шагом в реформировании судебной системы страны, направленным на обеспечение справедливости, прозрачности и независимости судебного процесса. Данный институт позволяет гражданам участвовать в осуществлении правосудия и вносить вклад в принятие решений по уголовным делам, что способствует повышению доверия общества к судебной системе[1].

Суд с участием присяжных заседателей, согласно уголовно-процессуальному законодательству, рассматривает дела об особо тяжких преступлениях, за исключением дел об:

- 1) убийствах, совершенных в условиях чрезвычайной ситуации и в ходе массовых беспорядков;
- 2) преступлениях против мира и безопасности человечества, против основ конституционного строя и безопасности государства;
- 3) террористических и экстремистских преступлениях;
- 4) воинских преступлениях, совершенных в военное время или боевой обстановке;
- 5) преступлениях, совершенных в составе преступной группы;
- 6) особо тяжких преступлениях против половой неприкосновенности несовершеннолетних[2].

Присяжные заседатели отбираются из числа граждан, соответствующих установленным законом критериям, например, возраст от 25 лет, отсутствие судимости, определенные моральные и психофизические качества и т.д. Судебный процесс осуществляется с участием 1 председательствующего судьи и коллегии из 10 присяжных заседателей, которые оценивают доказательства и выносят вердикт о виновности или невиновности подсудимого [3]. Таким образом, отражается стремление Казахстана к демократизации правовой системы и соблюдению международных стандартов прав человека.

На данный момент институт судопроизводства с участием присяжных заседателей в Республике Казахстан продолжает развиваться в рамках судебной реформы, направленной на обеспечение справедливого правосудия и соблюдение прав граждан. Он регулируется Уголовно-процессуальным кодексом и законами о судебной системе. Сегодня присяжные заседатели рассматривают дела о наиболее тяжких преступлениях, таких как убийства, террористические акты, насильственные преступления и другие особо опасные преступления.

Присяжные заседатели участвуют в коллегии с председательствующими судьями и выполняют роль арбитров фактов, решая вопросы виновности или невиновности подсудимого. Судья, в свою очередь, решает вопросы права, а также выносит окончательное наказание.

В последние годы перечень дел, которые могут рассматриваться с участием присяжных, был расширен. Это связано с задачей повышения прозрачности правосудия и вовлечения граждан в судебную систему. Стали возможны рассмотрения преступлений из разных категорий, такие как торговля людьми, похищение человека, геноцид, развязывание войны и др. [4]

Процедура отбора присяжных заседателей стала более строгой и прозрачной. Кандидаты отбираются из числа граждан, соответствующих определённым требованиям:

возраст от 25 до 65 лет, отсутствие судимости, определённый уровень образования и т.д. Исключены лица, чья независимость может быть поставлена под сомнение (например, сотрудники правоохранительных органов или адвокаты).

По данным правовой статистики, доля дел с участием присяжных увеличивается, но она по-прежнему невелика. Например, за последние годы рассматривалось несколько сотен дел, из которых значительная часть затрагивала преступления против личности и оканчивалась обвинительными приговорами.

Государственные органы проводят мероприятия для повышения осведомлённости граждан о значении института присяжных заседателей. Это включает публикации в СМИ, тренинги и семинары, а также разработку образовательных программ для юристов.

Однако наряду с, казалось бы, неплохим развитием, институт уголовного процесса с участием присяжных в Республике Казахстан сталкивается с рядом проблем, которые затрудняют его полноценное функционирование и требуют дальнейшего совершенствования.

1. Трудности формирования коллегий присяжных.

Одной из ключевых проблем является сложность отбора присяжных заседателей. В малонаселенных или отдаленных регионах Казахстана иногда невозможно собрать достаточное количество граждан, соответствующих установленным требованиям. Присяжными могут быть только граждане с определенным уровнем образования, отсутствием судимости и соответствующие другим критериям. Это сокращает круг потенциальных участников, особенно в сельской местности. Кроме того, многие граждане уклоняются от участия, ссылаясь на занятость, отсутствие времени или интереса.

2. Низкая осведомленность граждан.

Большая часть населения недостаточно информирована о роли и значении суда присяжных. Многие граждане не понимают, в чем заключаются их права и обязанности как присяжных заседателей. Это снижает эффективность системы и может вызывать недоверие к её решениям. Для многих казахстанцев участие в судебных процессах все еще кажется чем-то чуждым или сложным.

3. Психологическое давление и влияние общественного мнения.

Присяжные заседатели, будучи представителями общества, часто подвержены влиянию общественного мнения, медийного освещения дела или эмоциональных аспектов процессов. Это особенно важно в резонансных уголовных делах, где сторонняя информация может исказить восприятие фактов. Также существует риск психологического давления со стороны сторон по делу, что может угрожать объективности вердикта.

4. Недостаток опыта и подготовки участников судебного процесса.

Несмотря на развитие института, некоторые судьи, адвокаты и прокуроры недостаточно подготовлены к ведению процесса с участием присяжных. Такие дела требуют особой тактики изложения материала, чтобы присяжные могли понять суть юридических аргументов и фактов. Недостаток навыков в работе с присяжными может привести к затруднениям в доведении до них сути дела или к манипуляции их мнением.

5. Проблемы законодательного регулирования.

Хотя законодательная база суда присяжных в Казахстане достаточно развита, она все еще требует доработок. Например, остаются вопросы относительно четкости процедур отбора присяжных, обеспечения их независимости, а также урегулирования последствий срывов заседаний из-за недостаточного числа участников.

6. Недостаточное техническое и финансовое обеспечение.

Суды присяжных требуют значительных ресурсов, включая оборудование для заседаний, обеспечение безопасности и расходы, связанные с компенсацией присяжным за участие в процессе. В некоторых регионах эти вопросы недостаточно решены, что ограничивает возможности суда присяжных.

7. Недоверие к институту.

Несмотря на значительные усилия государства по популяризации и развитию суда присяжных, в обществе сохраняется определенный уровень недоверия к этой форме правосудия. Некоторые граждане сомневаются в способности присяжных принимать справедливые решения, опасаясь их непрофессионализма или предвзятости.

8. Отсутствие единообразной практики.

В практике суда присяжных иногда наблюдается несогласованность в подходах к оценке доказательств или вынесению вердиктов. Это может быть связано как с неопытностью присяжных, так и с различиями в уровне подготовки судей, которые руководят процессом.

Решение вышеуказанных проблем требует комплексного подхода, охватывающего законодательные, институциональные и общественные аспекты. Одной из ключевых мер является расширение компетенции суда присяжных. Это позволит рассматривать более широкий круг дел, включая коррупционные преступления, экономические правонарушения и другие категории, что увеличит долю процессов с участием присяжных и сделает их более значимой частью судебной системы.

Для улучшения качества отбора присяжных заседателей необходимо совершенствовать механизмы формирования списков кандидатов. Важно внедрить более прозрачные процедуры отбора и исключить возможность влияния заинтересованных сторон. Следует также разработать инструменты для случайной и объективной выборки кандидатов, чтобы избежать предвзятости и укрепить доверие к процессу.

Общественная осведомленность о роли присяжных заседателей нуждается в значительном повышении. Для этого можно проводить информационные кампании, которые объясняют гражданам значение их участия в правосудии, обязанности присяжных и их защиту от возможных рисков. Эти меры помогут снизить количество отказов от участия и уменьшить страх ответственности, который сейчас является одной из причин нехватки присяжных [5].

Для повышения эффективности работы присяжных заседателей необходимо уделить также внимание их подготовке. Можно внедрить краткосрочные образовательные программы или специальные тренинги, которые объяснят основы работы суда, процессуальные аспекты и принципы объективного принятия решений. Это сделает их участие более осмысленным и снизит вероятность ошибок.

На институциональном уровне важно обеспечить независимость и безопасность присяжных заседателей. Для этого следует гарантировать их защиту от давления со стороны сторон процесса, а также исключить возможность утечки данных о личности присяжных. Не менее важно укреплять доверие к судебной системе в целом, чтобы участие граждан в судопроизводстве воспринималось как эффективный и честный способ достижения справедливости.

Ещё одним направлением улучшения может стать развитие материальной и моральной мотивации для присяжных. Например, можно увеличить компенсацию за участие в судебных процессах, чтобы покрыть расходы и утраченный доход. Кроме того, важно внедрить механизмы поощрения, подчеркивающие общественную значимость их работы.

Совершенствование работы суда присяжных также связано с цифровизацией и технологическими новшествами. Использование электронных систем для информирования и вызова присяжных, автоматизация процессов их отбора и интеграция технологий в судебные заседания могут значительно повысить эффективность института. Это особенно актуально в условиях стремительного роста цифровизации правосудия в Казахстане [6].

Для решения проблемы ограниченного числа дел, рассматриваемых с участием присяжных, необходимо рассмотреть возможность снижения порога тяжести преступлений, подлежащих их рассмотрению. Это не только увеличит нагрузку на присяжных, но и позволит использовать этот институт в большем количестве случаев, где необходима проверка независимыми гражданами [7].

Комплексное решение этих проблем может вывести институт присяжных заседателей в

Казахстане на качественно новый уровень, сделав его более эффективным инструментом обеспечения правосудия и повышения доверия граждан к судебной системе.

Уголовное судопроизводство с участием присяжных в РК, имеет большое значение как для правовой системы, так и для общества в целом. Оно играет ключевую роль в обеспечении справедливости, демократизации правосудия и укреплении доверия граждан к судебной системе.

Прежде всего, участие присяжных заседателей способствует реализации принципа народного суверенитета в правосудии. Включение обычных граждан в процесс рассмотрения уголовных дел позволяет вовлекать общество в принятие решений по наиболее сложным и значимым делам. Это помогает сделать судебную систему более открытой, прозрачной и доступной для населения.

Важнейшее значение института заключается в том, что присяжные заседатели выступают гарантами беспристрастности и независимости судебного разбирательства. Они оценивают доказательства и факты дела с позиций здравого смысла, не будучи профессиональными юристами, что снижает риск влияния бюрократического или коррумпированного подхода. Именно их независимость позволяет минимизировать случаи судебной предвзятости.

Присяжные заседатели укрепляют права человека и обеспечивают защиту от несправедливых обвинений. Их участие особенно важно в делах, где подсудимый может столкнуться с репрессивным подходом со стороны следственных органов или судебной системы. Вердикт присяжных, основанный на совокупности представленных доказательств, часто позволяет избежать вынесения неправомерных обвинительных приговоров.

Этот институт также имеет воспитательное значение. Участие граждан в процессе способствует повышению правовой культуры общества, формированию у населения понимания важности правосудия и принципов справедливости. Это помогает формировать у людей ответственное отношение к закону и уважение к судебной власти.

Кроме того, судебный процесс с участием присяжных вносит вклад в повышение качества уголовного правосудия. Осознание того, что дело будет рассмотрено не только профессиональным судьёй, но и независимыми гражданами, побуждает стороны более тщательно готовить свои позиции, а правоохранительные органы — проводить качественное расследование.

Таким образом, институт присяжных заседателей в Казахстане выполняет важную роль в демократизации судебной системы, обеспечении независимости правосудия, защите прав граждан и укреплении общественного доверия к закону. Его значимость заключается не только в решении конкретных дел, но и в более широком влиянии на правовую культуру и социальные отношения в стране.

Библиографический список:

1. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан 2014 года. Том 2. Особенная часть. - Алматы: ЖетіЖарғы, 2015. - С. 874-925.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. Режим доступа: Закон от 04.07.2014 года № 231-V, в редакции от 03.12.2024 г. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
3. О присяжных заседателях. [Электронный ресурс]. Режим доступа: Закон Республики Казахстан от 16 января 2006 года № 121-III в редакции от 01.07.2023 г. - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30042843&pos=72;-52#pos=72;-52
4. <https://atr.sud.kz/rus/massmedia/sud-prisyazhnyh-zasedateley-problemy-pri-rassmotrenii-ugolovnyh-del-sudya-atyrauskogo>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/sud-s-uchastiem-prisyazhnyh-zasedateley>
6. <https://sud.gov.kz/rus/massmedia/sud-prisyazhnyh-po-soobrazheniyam-sovesti-sakenovana-strazhe-03052024-g>
7. <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ БОРЬБЫ С ИНТЕРНЕТ-МОШЕННИЧЕСТВОМ

Кунакбай Р.К., 2 курс, «Юриспруденция»

Саламатова Б.З., магистр юриспруденции, старший преподаватель кафедры уголовного и гражданского права и процесса, факультет экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Актуальные аспекты борьбы с интернет-мошенничеством являются важным элементом в сфере цифровой безопасности. В данной работе исследуются комплексность и многообразие киберугроз, с которыми сталкиваются пользователи интернета, последствия возникаемые в результате совершения данных уголовных правонарушений, а также сложность ведения досудебного расследования по данным категориям уголовных дел. Предлагаются правовые, технические, организационные и образовательные меры, которые могут быть предприняты для эффективной борьбы с данной угрозой.

С развитием цифровых технологий и интернета Казахстан активно движется в сторону цифровизации различных сфер жизни — от государственных услуг до банковской системы и электронной торговли. Однако вместе с этим наблюдается рост интернет-преступлений, особенно интернет-мошенничества, которое затрагивает интересы как частных лиц, так и организаций. В частности, только по Костанайской области жителям нанесен рекордный ущерб из-за интернет-мошенничества на сумму более 360 млн тенге [1]. Самый пик интернет-мошенничества пришелся на август месяц 2024 года: мошенники сумели незаконно обогатиться на сумму 53 миллиона тенге, что составило 15 % от общего ущерба за текущий год.

Масштаб проблемы по данным МВД РК, количество преступлений, совершаемых с использованием интернета, увеличивается ежегодно [2]. Интернет-мошенничество составляет значительную часть таких преступлений.

Так, согласно статистическим данным [3] в разрезе трех лет с 2021 года по 2023 год ситуация выглядит следующим образом:

Таблица 1

Года	Всего зарегистрированных уголовных правонарушений по ст.190 УК РК «Мошенничество» в ЕРДР в отчетном периоде	Из-них зарегистрированных интернет-мошенничеств в ЕРДР в отчетном периоде
2021 г.	41083	21405
2022 г.	43499	20569
2023 г.	44786	21777

Исходя из вышеуказанных данных очевидно в 2023 году доля рассматриваемого преступления выросла на десятки процентов по сравнению с 2021 годом. Это связано с:

- 1) увеличением количества интернет-пользователей;
- 2) распространением электронных платежей и онлайн-услуг;
- 3) низким уровнем киберграмотности населения;
- 4) недостатки в правовом и техническом регулировании.

Действующее законодательство РК не в полной мере учитывает специфику интернет-мошенничества, особенно в части новых технологий (например, криптовалют).

Правоохранительным органам не хватает кадров и технических средств для эффективного выявления, и расследования таких преступлений. Отсутствие у населения навыков кибербезопасности делает пользователей лёгкой мишенью для мошенников.

К тому же необходимо учесть тот факт, что интернет-мошенничество отличается

высоким уровнем латентности: не все жертвы обращаются в полицию из-за недоверия к правоохранительным органам или невозможности вернуть похищенные средства.

Трансграничный характер интернет-мошенничества в интернете зачастую не ограничивается территорией одного государства. Преступники могут находиться за пределами Казахстана, используя анонимность, VPN и инструменты для сокрытия своей деятельности. Это усложняет:

- 1) определение юрисдикции;
- 2) взаимодействие с иностранными правоохранительными органами;
- 3) привлечение виновных к ответственности.

В настоящее время возможен риск утраты доверия к цифровым технологиям. Если проблема интернет-мошенничества не будет решаться эффективно, это может подорвать доверие граждан и бизнеса к электронным услугам, включая онлайн-торговлю, мобильный банкинг и государственные электронные сервисы.

Интернет-мошенничество — это не только правовая, но и социальная проблема, имеющая серьёзные последствия для экономики, безопасности и благополучия граждан. Устранение существующих проблем в расследовании таких преступлений является важной задачей, от которой зависит успешное развитие цифровой экосистемы Республики Казахстан и защита его граждан.

Специфика интернет-мошенничества.

Интернет-мошенничество как форма преступления обладает рядом особенностей, которые отличают его от традиционного мошенничества. Эти особенности усложняют процесс выявления, расследования и пресечения таких преступлений, а также делают граждан и организации более уязвимыми. Так, преступники скрывают свою личность, используя VPN, и анонимные аккаунты в социальных сетях и мессенджерах, что позволяет им регистрировать поддельные данные для использования в преступных целях[2]. Интернет-мошенничество характеризуется анонимностью, трансграничностью, использованием современных технологий и разнообразием форм. Эти особенности делают его одним из самых сложных видов преступлений для выявления и расследования.

В последнее время особенно распространён вид мошенничества, когда от имени руководителей государственных органов рассылаются сообщения в мессенджере WhatsApp с требованием выполнить определённые действия[4]. Недавно такие сообщения распространялись от имени акима Костаная. Мошенники создали аккаунт в WhatsApp, используя общедоступные данные акима, включая его анкетные данные и фото профиля. Затем ими был создан чат, из которого разослали сообщение с таким текстом: «Сотрудниками КНБ проводится проверка, я дал ваш номер, вам перезвонят, и вам нужно выполнить их требования». После этого с абонентами связывался сотрудник КНБ и требовал перевести их сбережения на якобы безопасный счёт.

Также в Костанаяе произошло аналогичное мошенничество в одном из городских медцентров, где злоумышленники использовали подобную схему. По данным полиции, сотрудница учреждения, поверив мошенникам, перевела 15 миллионов тенге, копившая эти деньги более 20 лет.

Таким образом, интернет позволяет одновременно воздействовать на огромное количество людей путем массовой рассылки фишинговых писем или SMS-сообщений. Обычные граждане поддаются на уловки мошенников и в дальнейшем легко становятся жертвами таких правонарушений. Зачастую жертвы даже не подозревают, что стали объектом атаки до момента потери средств или данных.

Разнообразие форм и схем мошенничества.

Интернет-мошенничество охватывает широкий спектр преступлений. Основные виды:

1. Фишинг: кража личных данных (паролей, номеров карт) через поддельные сайты или письма;
2. Мошенничество в онлайн-торговле: продажа несуществующих товаров, поддельных товаров или отказ в отправке после оплаты;

3. Инвестиционные мошенничества: ложные предложения вложить деньги в высокодоходные проекты, криптовалюты или финансовые пирамиды;

4. Мошенничество через соцсети и мессенджеры: взлом аккаунтов с целью обмана друзей жертвы или вымогательства;

5. Финансовые махинации: кража денег с банковских карт, мошенничество с электронными кошельками и криптовалютами;

6. Выдача себя за представителей служб: звонки от «банковских работников» с просьбой сообщить код карты или перевести деньги для «защиты от мошенников».

При ведении досудебного расследования данной категории уголовных дел, в первую очередь, является сложность доказывания, где одним из основных выступает отсутствие физических доказательств. Уголовные правонарушения совершаются в цифровой среде, поэтому улики часто ограничиваются электронными следами: логами, IP-адресами, транзакциями. Преступники используют шифрование, что затрудняет доступ к информации. Также граждане редко фиксируют детали обмана (например, не сохраняют переписку или скриншоты). Многие жертвы не обращаются в полицию, считая, что деньги невозможно вернуть либо обращаются с опозданием. Только дело в том, что время в данной ситуации является очень ценным ресурсом, так как хорошая оперативность, производство по «горячим следам» даёт положительный результат при проведении расследования дела.

Пути решения проблем борьбы с интернет-мошенничеством.

Для эффективной борьбы с интернет-мошенничеством в Казахстане необходимо учитывать все его специфические черты и разработать комплексный подход, включающий совершенствование законодательства, повышение технической оснащённости правоохранительных органов и обучение граждан правилам кибербезопасности.

Иначе говоря, необходимы правовые, технические, организационные и образовательные меры.

К *правовым мерам* следует отнести адаптацию законодательства. Так, законодательство Республики Казахстан не предусматривает ни уголовную, ни административную ответственность за дропперство, то есть продажу своих персональных данных, сим-карт и доступа к мобильным приложениям. Мошенники этим и пользуются, когда уговаривают малознакомых людей открыть банковские счета для перечисления денежных средств третьим лицам, говоря, что никакого наказания за это не предусмотрено, выплачивая при этом им за посреднические услуги. Вследствие чего дропперство в нашей стране приобрело массовый характер [5]. На наш взгляд, по опыту зарубежных стран необходимо ввести в уголовный закон дополнительную норму, предусматривающей уголовную ответственность за дропперство.

Под *техническими мерами* предусматривается создание и внедрение специализированных систем для отслеживания и анализа киберугроз. В современное цифровое время наблюдается активное развитие «Искусственного интеллекта». К сожалению, его нередко используют в преступных целях, в том числе для совершения интернет-мошенничеств. Вследствие чего, имеется необходимость внедрения и использования «Искусственного интеллекта» при расследовании дел в интернет-борьбе с уголовными правонарушениями. Его использование позволит незамедлительно устранять возможные покушения, а также непосредственного приготовления к готовящимся уголовным правонарушениям рассматриваемой категории дел, и, более того, скажется на сокращении уровня преступности в этой сфере и приведет к хорошим показателям.

Организационные меры могут проявляться в создании горячих линий и платформ. Требуется организация круглосуточных горячих линий, куда граждане могут оперативно сообщать о случаях интернет-мошенничества. Данное новшество может улучшить процесс подачи самого заявления при столкновении с такими фактами мошенничества.

На наш взгляд, *образовательные меры* должны включать проведение рекламных работ и при необходимости курсов по повышению грамотности в области кибератак и кибербезопасности. Ведь как известно, уязвимую группу при таких уголовных

правонарушениях в основном составляют граждане, ранее не встречавшие либо не осведомлённые о таких фактах. Проведение вышеуказанных мероприятий будет способствовать осведомлённости граждан при уловках мошенников и благоприятно скажется на грамотности всего населения страны.

Вывод. Интернет-мошенничество представляет собой серьёзную угрозу для безопасности граждан, организаций и экономики Казахстана. Его специфика - анонимность, трансграничность и высокий уровень технологичности - требует внедрения новых подходов в борьбе с этим явлением.

Библиографический список:

1. В Костанае рекордный ущерб от интернет-мошенничества: более 360 млн тенге. - <https://www.kp.kz/online/news/5952770/>
2. Международное информационное агентство «Казинформ». - https://www.inform.kz/ru/za-7-mesyacev-2022-goda-v-rk-zaregistrovano-11-tys-internet-prestupleniy_a3967587
3. Официальные статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан из Отчета №1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2021-2023 г.г. - <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
4. Спасите ваши деньги: киберполиция о том, как уберечься от интернет-мошенников. - <https://orda.kz/spasite-vashi-dengi-kiberpolicziya-o-tom-kak-uberechsya-ot-internet-moshennikov/>
*****

ӘӨЖ 343.615.5

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ МЕН ЖАЗАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ РЕФОРМАЛАУ

Қарсыбек Б.А., 2 курс, «Юриспруденция»

Майсатаева А.Ш., з.ғ.м., Қылмыстық және азаматтық құқық және процесс кафедрасының аға оқытушысы, экономика және құқық факультеті

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Қылмыстық сот төрелігі мен жазалау мәселелері қазіргі Қазақстанда өзекті бола береді. Бұл мақалада қылмыстық заңнаманы реформалау себептері, Қазақстандағы және басқа елдердегі қылмыстық жазаларды салыстыру, сотталғандарды оңалту және оларды қоғамға қайта бейімдеу мәселелері қарастырылады. Зерттеу барысында қылмыстық жазаның әділеттілігі мен тиімділігіне назар аударылып, халықаралық тәжірибелермен салыстырылады. Мақала қылмыстық жазаны жетілдіру және құқықтық жүйенің тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар жасауға бағытталған.

Қылмыстық заңнаманы реформалау кез келген мемлекеттің құқықтық жүйесінің заман талабына сай бейімделуінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Қазақстанда соңғы жылдары жүзеге асырылған реформалар бұл қажеттіліктің өзектілігін айқын көрсетеді. Ондағы әділеттілікті қамтамасыз етуі, қылмыстық жауапкершілікті әділ бөлу және жазаны ізгілендіру. Бұл ауыр және аса ауыр қылмыстар бойынша әділ жаза қолдануды және жеңіл қылмыстар үшін жазаны жұмсартуды қамтиды. Немесе гуманизм принципінің енгізілуі, яғни адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында өлім жазасынан бас тартуы орын алған екен. Бірақ қазіргі қылмыстық заңнаманың даму бағыты өте ауқымды және күрделі. Әрбір өзгеріс қоғамның талаптарына жауап беруге бағытталғанымен, оның нәтижесі уақыт өте келе оң не теріс жағымен көрінеді.

Бүгінгі алды-ертен деп қылмыстық заңнаманы реформалау өз орнын тауып, мәңгілікке қалатын үрдіске айналуда. Бұл реформалар негізінен ұсыныстар мен қосымша өзгерістер енгізу арқылы жүзеге асырылады. Мысалы, қылмыстық жазаның теңдігі мен әділдігі мәселесі реформалау себебіне жатқызылуы мүмкін. Қазіргі қылмыстық заңнаманың басты мақсаты жазаның әділ және тең болуы. Бұл дегеніміз, бірдей ауырлықтағы қылмыстарға бірдей жазалар қолданылуы тиіс. Алайда, қылмыстық құқықтағы екі мысал адам өлтіру мен есірткі тасымалдау жағдайларын салыстырсақ, жазалардың теңдігі мен әділдігіне қатысты сұрақтар мен күмән туындайды.

Адам өлтіру қылмысында егер әрекет аса қатыгездіксіз жасалса, кінәлі сегіз жылдан он бес жылға дейін бас бостандығынан айырылады. Ал есірткі тасымалдағаны үшін, егер бұл қылмыс электрондық ақпараттық ресурстар арқылы жүзеге асырылса, мүлік тәркіленіп, он жылдан он бес жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалады. Бұл жазалар арасындағы айырмашылық, бір қарағанда, әділеттілікке күмән келтіруі мүмкін. Адам өлтіруді мысалға алсақ, екі адамның арасында болған төбелестің салдарынан біреу абайсызда немесе қасақана итермелеп басымен тасқа құлап қаза табады.

Бұл жағдай төбелес кезінде өзара келіспеушіліктен туындаған өлім. Ал есірткі тасымалдауға келсек, оны жүзеге асыратын тұлға көбінесе әлеуметтік немесе экономикалық қиыншылықтарға тап болған адам болып табылады. Мысалы, жұмысқа алмауы немесе басқада реті келмген себептермен жеңіл ақша табуды мақсат еткен адам есірткі тасымалдауды таңдауы мүмкін. Бұл жағдайда есірткі тасымалдау көбінесе ұйымдасқан қылмыстық топтардың ықпалымен жүзеге асырылады, себебі есірткі сатушылар оны тек өздері тарататын болады. Әрине бұл процесс негізінен электрондық ақпараттық ресурстар арқылы жүзеге асырылады. Осылайша, адам өлтіру мен есірткі тасымалдау қылмыстарының қоғамға тигізетін әсері әртүрлі болғанымен, қазіргі қылмыстық заңнамадағы жазалардың айырмашылығы олардың ауырлығы мен жасалу себептерін ескермеу арқылы әділ болмай қалады. Қылмыстық заңнаманы реформалауда, осындай жағдайларды ескеру маңызды: жазалардың теңдігі мен әділдігі тек қылмыстың ауырлығына ғана емес, оның қоғамға тигізетін нақты қауіптілігіне қарай анықталуы керек. Егерде есірткіні тасымалдау Адам өлтіруден қауіптірек деген ой пайда болса, есірткіні жеке мақсатта тұтынған үшін көбіне айыппұл, түзету жұмысы не жиырма тәулікке дейінгі қамаққа алуы жазалары ғана жүзеге асырылады. Сонда есірткі тасымалы жүзеге асырылғанымен, есірткіні тұтынғандар тек жеңіл жазаға ұшырайды. Ал тасымалдаған тұлғаның жауапкершілігі Адам өлтіруден де және есірткіні тұтынғаннан да ауырлықта. Жалпы айта есірткіні электрондық ақпараттық ресурс арқылы тасымалдаған үшін жауапкершілік Адам өлтіру жауапкершілігінен әлде қайда ауыр болуы, әділетсіздікке итермелеуі мүмкін.

Оған қарамастан әр елде қылмысқа байланысты жазалау шараларының ауырлық деңгейі мен олардың негізі әртүрлі көзқарастарға сүйенеді. Әрбір мемлекеттің заңнамасы өздерінің әлеуметтік және этикалық ұстанымдарына сәйкес қалыптасады. Егер Қазақстан Республикасына тоқталсақ, Конституцияда «Әркімнің өмір сүруге құқығы бар. Ешкімнің өз бетінше адам өмірін қиюға хақысы жоқ. Өлім жазасына тыйым салынады» деп жазылған. Бұл Қазақстанда қылмыс жасаған адамға ең жоғары жаза ретінде өмір бойына бас бостандығынан айыру белгіленгенін көрсетеді.

Ал көрші Қытай Халық Республикасында немесе басқа елдерде, мысалы, АҚШ, Белоруссия, Сауд Арабиясында өлім жазасы әлі де қолданылып келеді. Мысалға Қытайдың қылмыстық заңнамасында өлім жазасы қасақана кісі өлтіру, сыбайлас жемқорлық, есірткі саудасы, терроризм және тыңшылық сияқты қылмыстар үшін қолданылатыны көрсетілген. Қытайда өлім жазасы кеңінен таралған және оның қолданылуы өте қатаң: қылмыстық кодекстің елуден астам бабында өлім жазасы көзделген.

Өлім жазасын орындау әдістері әртүрлі болуы мүмкін. Қытайда басты әдіс ретінде атыс қолданылады. Сонымен қатар, соңғы жылдары өлімге әкелетін инъекциялар да қолданылып жүр, бірақ олар атыстан аз қолданылатыны белгілі. Өлім жазасының орындалуы көбінесе құпия түрде жүзеге асады, бірақ кейде бұқаралық ақпарат құралдары мен көрермендердің

қатысуымен өтеді. Сонымен қатар, өлім жазасы он сегіз жасқа толмаған немесе жүкті әйелдерге қолданылмайды. Қазақстанда соңғы жылдары өлім жазасы жойылғанымен, қылмыс жасаған адамға қатысты қолданылатын жаза түрлері әлі де маңызды мәселе болып табылады. Қазақстанда өлім жазасы орнына қылмыскерлерді өмір бойына бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған.

Мысалы, Қостанай облысында полиция қызметкерін пышақтап өлтірген адамның өмір бойына бас бостандығынан айыруға сот шешімі қабылданды. Мұндай жазалар қылмыскерлердің қоғамға деген қауіпін төмендетеді және басқаларды қылмыс жасамауға үгіттейді. Қазақстанның қылмыстық заңнамасында өлім жазасының қолданылмауы көптеген адамдардың моральдық және этикалық ұстанымдарымен түсіндіріледі. Әлеуметтік әділеттілік пен гуманизм қағидаларына сәйкес, мемлекет қылмыскерді өмір бойы бас бостандығынан айыру арқылы оны түзетуге және қоғамға пайдалы азамат етіп қайта тәрбиелеуге тырысады. Алайда, өлім жазасын толықтай жою кейбір құқық қорғаушылар мен саясаткерлердің пікірінше, қылмысқа қарсы күрестің тиімді құралын жоғалтуға әкелуі мүмкін.

Қазақстандағы түзеу мекемелерінің негізгі мақсаты: қылмыс жасаған адамдарды жазаларын өтету және оларды қоғамға қайта бейімдеу.

Бұл мекемелер үш түрге бөлінеді: Біріншіден түзеу колониялары қылмыс жасаған ересек адамдарды бас бостандығынан айыруға арналған мекемелер. Екіншіден түрмелерде ауыр қылмыс жасаған, ұзақ мерзімге сотталған адамдар ұсталады. Үшіншіден тәрбиелеу колониялары кәмелетке толмағандарға арналған және оларды қайта тәрбиелеу мен қоғамға бейімдеу мақсатында жұмыс істейді. Мысалға АҚШ-тың түзеу мекемелерінің жүйесі әр штаттың жергілікті билігіне бағынады, бұл орталықтандырылған жүйеден ерекшеленеді. Әр штаттың өз заңдары мен тәртіптері бар, сол себепті әртүрлі түзеу мекемелері әр штатта әртүрлі болып келеді.

Айтарлықтай Қазақстанның қылмыстық заңнамасында өлім жазасының жойылуы қоғамның гуманистік көзқарасын көрсетеді. Алайда, өлім жазасының толық жойылуының қоғамдық қауіпсіздікке ықпалы мен қылмыстың алдын алу тұрғысынан бағалану мәселесі әлі де өзекті қала береді, сондықтан жеке көз қарасым “өлім жазасы” қайта қалыптасуына бағытталған. Түзеу мекемелерінің тиімді жұмысы қылмыскерлерді қайта тәрбиелеу және оларды қоғамға қайта қосу үшін маңызды рөл атқарады. Қазақстанда ол жайлы мәселен күрделі емес, әсіресе демократияға жақын АҚШ-тан көрі әлдеқайда жетілдірілген.

Тағы қоса Қазақстан Республикасының Экспрезиденті Нұрсұлтан Назарбаевтың 2016 жылғы № 387 Жарлығымен бекітілген бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған және пробация қызметінде есепте тұрған азаматтарды әлеуметтік оңалтуға арналған 2017-2019 жылдарға арналған кешенді стратегиясы бар.

Стратегия жалпы бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған және пробация қызметінде есепте тұрған азаматтарды қоғамға бейімдеуге бағытталған кешенді шараларды жүзеге асыруға бағытталған.

Жалпы айтқанда, бас бостандығынан айырылған азаматтарда жұмыс істеу және білім алу мүмкіндігі бар, бірақ бұл мүмкіндіктер мемлекет тарапынан тиісті түрде қамтамасыз етілмейді, себебі осы процесс кезінде жемқорлық пен жұмыс ауырлығы сияқты кедергілер туындайды. Мысалы, Еуропа мен АҚШ елдерінде сотталғандарға арналған бағдарламалар әртүрлі қылмыстық-атқару саясаты жағдайында жүзеге асырылады, олардың мақсаты сотталғандардың қоғамға қайта бейімделуін қамтамасыз ету. Еуропа елдерінің түзету жүйесінің философиясы бірқатар ережелерге негізделген: бас бостандығынан айыру жаза, ал түзеу мекемелеріндегі ұстау жазалаушы сипатта болмауы керек. Түрмедегі өмір шарттары қоғамда өмір сүруге жақын болуы тиіс. Бұл елдердегі түзеу мекемелерінің басты міндеті сотталғандардың қайталама қылмыс жасау қаупін азайту.

Мысалы Германияда түрменің басты мақсаты сотталғандарды әлеуметтік жауапкершілікке және қайталама қылмыстар жасамауға үйрету. Сотталғандар түрмеде өз өмірін бақылауға мүмкіндік алады. Норвегияда түрмедегі өмір қалыпқа келтіру принципіне

бағынады, яғни сотталғандар қоғамдағы әдеттегі өмірге қайта оралу үшін қажетті жағдайлар жасалады. Бірақ ең маңызды қиындық қоғамның оларды қабылдамауы. Қазақстанда әлеуметтік бейімдеу жұмыстарын жүргізу жақсы дамығанымен, қоғамда әлі де теріс пікірлер мен стереотиптер сақталады. Мысал ретінде көптеген отбасылардың сотталған туыстарын қайта қабылдаудан бас тартуы, жұмыс берушілердің оларды жұмысқа алу мәселесін шешпеуі, егерде біреудің жақын туысы бұрын сотталған болса, екеуін де белгілі бір жұмысқа алмауы. Мұның салдарынан сотталғандар жұмыс таба алмай, қайта қылмыс жасауға мәжбүр болады. Бұл мәселелерді шешу өзекті, бірақ қиын.

Мысал ретінде бұрынғы сотталғандарды түзеу мекемесінде қайта жұмыс істеуге шақыру немесе «Еңбек» бағдарламаларын іске асыру арқылы коммерциялық ұйымдарды жұмыс орнын бөлуге ынталандыру. Яғни түзеу мекемесінің ішінде жұмыс орындарын құру немесе түзеу мекемесі орналасқан жергілікті жерде жұмыс орындарын ұйымдастыру, бұл бұрынғы сотталғандардың өздері бейімделген ортада жұмыс істеуіне ыңғайлы мүмкіндік береді. Осылайша, қылмыстың алдын алуыда жүзеге асырылады. Жалпы айта қылмыстық заңнаманы реформалау қоғамның ортақ түсінуіне сай жасалынуы керек, себебі қоғамның әлеуметтік сұранысы көбіне әділдікті талап етеді. Сонымен бірге, түзеу мекемелеріндегі қайта тәрбиелеу жүйесінің тиімділігі әлі де толық шешімін таппаған мәселе. Қылмыскерлердің қоғамға бейімделуі, жұмысқа орналасуы және қайта қылмыс жасамауы үшін оларға арналған қолдау бағдарламаларын күшейту қажет. Бұрынғы кеңес уақытында сотталған адамдарға жұмыс орындарын беруі, қайта даярлау курстарын ұйымдастыру сияқты әлеуметтік оңалту шаралары белсенді жұмыс жасай берген. Ал қазіргіде негізгі проблемалар жұмыс орындарының жетіспеушілігімен және қажетті өндіріс орындарының жоқ болуымен байланысты екендігінің түсінеміз.

Библиографиялық тізім:

1. Бегмагамбетов А.К., Ревин В.П. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Часть 2. – 2-е изд., испр. и доп. – Алматы: Жеті жарғы, 2015. – б. 277–322.
2. Драузина А.Ю. Наказание за убийство: характеристика уголовной ответственности по законодательству КНР. – 2021. – б. 80–84.
3. О.А.Морохова зарубежный опыт развитие программ для осужденных как реализация принципа реабилитации.
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.

*****

ӘӨЖ 343.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТАН ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Қуанышбекқызы Г., 1-курс магистранты

Акылбекова А.Б., Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Әйелдердің құқықтары мен бостандықтары, олардың сақталуын қамтамасыз ету мәселесі құқықтанудағы өзекті мәселе болды және болып табылады. Осыған байланысты қазіргі заманғы құқық қорғау тетіктерінің қызметін зерделеу, олардың жұмысындағы кемшіліктерді анықтау және олардың қызметін жақсарту бойынша ұсыныстар енгізу қажеттілігі туындайды.

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық-бұл негізінен әйелдерге қатысты жасалатын

жалғыз немесе топтық зорлық-зомбылық. Әйелдердің құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың халықаралық құжаттары мен халықаралық тетіктері бар, алайда олардың құқықтары мен бостандықтарын қасақана бұзу фактілері біздің өмірімізде әлі де орын алуда.

Мысалы, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы декларацияның 1-бабына сәйкес «әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық» термині әйелдерге физикалық, жыныстық немесе психологиялық зиян келтіретін немесе келтіретін жыныстық белгі негізінде жасалған кез келген зорлық-зомбылық әрекетін, сондай-ақ мұндай әрекеттерді жасау қаупін білдіреді [1].

Осыған байланысты сұрақ туындайды: әйелдердің құқықтары мен бостандықтары туралы қызу пікірталастармен сансыз халықаралық конференциялар, семинарлар, форумдар өткізе отырып және үнемі жетілдіріліп отыратын нормативтік-құқықтық база болса да, әйелдердің құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына не себеп болады?

Әйелдердің құқықтары мен бостандықтары саласында мемлекеттердің өздеріне алған халықаралық міндеттемелерді сақтауы мен орындауы үшін қажетті жағдайлар жасау мақсатында қанша декларациялар мен конвенциялар қабылданды, қанша халықаралық шарттар жасалды. Алайда, әйелдердің құқықтары мен бостандықтарын сақтау туралы сурет біздің көз алдымызда бұрынғыдай қуанышсыз және қайғылы болып көрінеді.

Қылмыстар әлі де жасалып жатыр, жұмысқа қабылдау кезінде кемсітушілік бар, әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық тоқталмауда.

Бұл мақалада әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық туралы айтылады. Отбасылардағы әйелдерге тұрмыстық зорлық - зомбылық біздің елімізде ерекше маңызды мәселе болып табылады, өйткені бұл отбасы институтын бұзып қана қоймай, адамдардың өмірі мен тағдырын бұзады.

Сондықтан зерттеу тақырыбы халықаралық және ұлттық деңгейде әйелдердің құқықтарын қорғау саласындағы құқықтық реттеу және құқықтық тетіктерді жетілдіру мәселесінің өзі сияқты ерекше өзектілікке ие болады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі бүкіл әлемде өзекті. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың шекарасы жоқ, ол елдің даму деңгейіне, оның әл-ауқатының дәрежесіне немесе қандай да бір әлеуметтік топтармен байланысты емес [2].

Қазіргі уақытта әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық бар екенін мойындау керек, ал әлемде әйелдерге зорлық-зомбылықтан бостандыққа толық кепілдік берілетін мемлекет және мәдениет, аймақ табылмай отыр. Әйелдер көбінесе зорлық-зомбылықтың қаупіне өзімен тығыз байланыста болған адамдардың тарапынан ұшырайды.

О.Л.Данилованың пікірінше, отбасылық зорлық-зомбылықтың ерекше белгілерінің бірі-бұл зорлық-зомбылықтың бірнеше түрлерінің (физикалық, жыныстық, психологиялық және экономикалық) қайталанып отыруы [3].

Бұл пайымдаудан әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық, ең алдымен, оған мәжбүрлеп әсер етуден туындайды деп айтуға болады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық әдетте әйелдерге қатысты барлық жағымсыз әсерлерді камтиды. О.Л.Данилованың әйелдерге қатысты атап кеткен зорлық-зомбылықтардың ішінде экономикалық зорлық-зомбылықты да атап өту керек.

Экономикалық зорлық — зомбылық, И.Г.Корзунның пікірінше, бұл отбасылық бюджет қаражатын жалғыз бөлу түрінде көрінетін зорлық-зомбылық, ер адам психологиялық қысым мен қорлау арқылы бюджет қаражатының шығындарын қатаң бақылайды [4].

«Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңының 4-бабының 1-тармағына сәйкес тұрмыстық зорлық-зомбылық күш көрсету, психологиялық, сексуалдық және (немесе) экономикалық зорлық-зомбылық түрінде болуы мүмкін [5].

Гендерлік теңдік идеясы тарих дамуының барлық кезеңдерінде адамзатты қудалады. Әлемдік феминизмнің пайда болуына бір кездері суфражеттер қозғалысы, К.Цеткин мен

Р. Люксембургтің сегізінші наурыздағы Халықаралық әйелдер күнін енгізуге ықпал етті.

Бейжіңдегі әйелдердің жағдайы туралы 4-ші дүниежүзілік конференция (1995 ж. қыркүйек) ұлттық үкіметтерге әйелдердің техникалық, басқарушылық және кәсіпкерлік салалардағы тең серіктес ретінде мүмкіндіктерін кеңейту үшін арнайы стратегиялар мен бағдарламалар әзірлеуді ұсынды[6].

БҰҰ-ға қатысушы мемлекеттердің гендерлік теңдікті қамтамасыз ету жөніндегі қызметінің қорытындылары 2000 жылғы маусымда Нью-Йоркте өткен БҰҰ-ның «Пекин+5» арнайы сессиясында шығарылды. Оның қарары Бейжің кездесуінде үкіметтер мен мемлекеттерге жасалған негізгі ұсыныстарды растады.

Гендерлік теңдікті қолдау 2000 жылдың қазан айында өткен Мыңжылдық саммитінде әлемнің көптеген елдерінің көшбасшылары қабылдаған БҰҰ-ның Мыңжылдық декларациясындағы 8 мақсаттың бірі ретінде анықталды. БҰҰ Бас ассамблеясының «Әйелдер 2000 жылы ерлер мен әйелдер арасындағы теңдік, 21 ғасырдағы даму және бейбітшілік» атты 23 арнайы сессиясы да осы мәселеге арналды (маусым 2000 ж.).

БҰҰ-ның, ұйымдардың, партиялардың болуы мен қызметіне қарамастан, өкінішке орай, біз әйелдер құқығын қорғау саласында әлі де көптеген шешілмеген мәселелер бар екенін айтуға мәжбүрміз. Қазақстан БҰҰ-ға қатысушы ел ретінде әйелдердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау саласында да өзіне міндеттемелер алды. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы әйелдердің құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау мәселесінде көп нәрсе жасады. Әйелдер құқықтары туралы негізгі ережелер Конституцияда көрініс тапты, Қазақстан Республикасы әйелдер құқықтарына қатысты негізгі халықаралық пактілер мен шарттарға қол қойды. Мысалы, 1998 жылы Қазақстан әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы БҰҰ Конвенциясына қосылды, кейін «әйелдердің саяси құқықтары туралы», «тұрмыс құрған әйелдің азаматтығы туралы» БҰҰ конвенциялары ратификацияланды.

Қазақстанда іскер әйелдер қауымдастығы пайда болды, әйелдер, тіпті декреттік демалыста болса да, ақша табуға мүмкіндігі бар, мемлекет әйелдердің кәсіпкерлік қызметке, саяси және басқа да көптеген қызмет түрлеріне белсенді қатысуын ынталандырады.

ҚР Үкіметінің 2001 жылғы 12 наурыздағы № 346 қаулысымен әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық проблемаларымен айналысатын мемлекеттік органдардың, ұйымдар мен қоғамдық бірлестіктердің өзара іс-қимылын ұйымдастыру қағидалары бекітілді.

ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің деректеріне сәйкес, 2024жылы әйелдерге қатысты жасалған 48413 қылмыстық іс тіркелген [7].

Әсіресе, ауылдық жерлерде әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық мәселесі өзекті, өйткені гендерлік теңдік идеялары көбінесе мегаполистер мен қалаларда ғана таралады, ауылдық жерлерге архаикалық институттардың сақталуы тән.

К.Х.Рахимбердин мен Г.М.Ростиславович атап өткендей, зорлық-зомбылықтың басты себебі, оның заңсыз және қасақана сипатынан басқа, жәбірленушілерге ауырсыну мен азап шегуді сезіндіру болып табылады. Зорлық-зомбылық неғұрлым қауіпті болса, жәбірленуші соғұрлым азап шегеді [8].

Қазіргі әлемдегі әйелдердің алдында тұрған кедергілер туралы айта отырып, біз елдегі және әлемдегі әйелдерді кемсітуге мысал келтіре аламыз. Е.В.Заколдаева өз мақаласында атап өткендей, әйелдерге қатысты кемсітушілік тек еңбек саласымен шектелмейді. Сонымен, білім беру саласында кемсітушілік бар[9]. Әдетте, менталитетке байланысты әйел қоғамдық қатынастарда тең құқылы субъект ретінде қабылданбайтын елдерде әйелдер үшін білімге қол жетімділік шектеулі. Мұндай әйелдер нағыз құлдықта, тіпті құл саудасының құрбандары.

Адам саудасы қазіргі уақытта құлдықтың қазіргі түрі ретінде қарастырылады[10].

Қорытындылай келе, біз әйелдерді тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғаудың проблемалары мыналар деген қорытындыға келдік:

- халқымыздың ақыл — ой ерекшеліктері-әйел қарым-қатынастың, оның ішінде отбасындағы тең құқылы субъект ретінде қабылданбаған кезде; біздің еліміздегі әйелдер

құқық қорғау қызметтеріне немесе БАҚ-қа сирек жүгінеді, өйткені біздің қоғамда қалыптасқан стереотиптерге байланысты туыстарынан қолдау таппайды және олар көбінесе күйеуіне қаржылық тәуелді немесе күйеуінің кек алуынан қорқады;

- құқықтық сауатсыздық, әсіресе гендерлік теңдік идеялары жетпейтін ауылдық жерлерде;

- кәсіби психологтардың, заңгерлердің жетіспеушілігі,

- абьюзге тап болған әйелдер үшін нақты жасалған іс-қимыл алгоритмінің болмауы;

- әйелдер көмек сұрайтын мамандардың құзыреттілігі жеткіліксіз.

Осыған байланысты, осы мәселелерді шешу үшін ауылдық жерлерде дөңгелек үстелдер, гендерлік теңдік тақырыбында халықпен кездесулер өткізу, әйелдерге ажырасу кезінде көмек алу мүмкіндігі туралы білім беру және т.б. қажеттіліктер бар деп санаймыз. Кәсіби психологтар мен құқық қорғаушылардың жетіспеушілігі мәселесін дағдарыс орталықтарында шешу, тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында әйелдерге арналған іс-қимыл алгоритмін әзірлеу және оны әлеуметтік желілерде, БАҚ-та, буклеттерде тарату, дағдарыс орталықтарында жұмыс істейтін мамандарға шет елдерде тәжірибе алмасу үшін біліктілікті арттыру семинарларын жиі өткізу.

Сонымен қатар, қаңтардағы оқиғалар бейбіт наразылық мәдениетінің жетілмегендігін көрсетті, яғни митингілер мен наразылық акциялары тек бейбіт түрде өтуі керек, өкінішке орай, бұл бұзақылық, өртеу, тонау, зорлық-зомбылық әрекеттерімен қатар жүрді, құқық қорғау органдары мен әкімшілік ғимараттарына қарулы шабуылдар әкелді.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты әйелдерге қатысты зорлық — зомбылықты, оның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылықты қолданғаны үшін жауапкершілікті қатаңдату немесе әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін қылмыстық жауапкершілікті заңнамалық деңгейде енгізуді-ҚР Қылмыстық кодексіне тиісті бапты қосуды ұсыну қажет деп санаймыз.

Ұсынылған шараларды қолдану әйелдерге қарсы тұрмыстық зорлық-зомбылықты тоқтатып қана қоймай, нақты гендерлік теңдік болатын қоғам құруға көмектеседі.

Библиографиялық тізім:

1. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы Декларация Бас Ассамблеяның 1993 жылғы 20 желтоқсандағы 48/104 қарарымен қабылданды // URL:

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml (04.02.2023).

2. Кемали М. Адам құқықтары және оларды қорғау механизмі: оқу. пос. - Алматы: NURPRESS, 2012. 114-116 Б. (420 б.).

3. Данилова О.Л. зорлық-зомбылықты қабылдау психологиясы: мәдени және гендерлік аспектілер // Гендерлік психология практикумы / ред. И.С.Клецина. - Санкт-Петербург., 2003. Б. 391.

4. Корзун И.Г. әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық // Мемлекеттік қызмет және кадрлар. — 2019. — №3. Б.129.

5. «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңы (24.11.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30525680&pos=3;-111#pos=3;-111 (01.02.2023).

6. Карипова А.И, Жолдошова А. Я. әйелдер құқығын қорғау институты ретінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл тетіктерін құру мен жетілдірудің өзекті мәселелері // Қазақстан ғылымы мен өмірі. Халықаралық публицистикалық журнал. — 2020. — №12 (1). Б.125.

7. Құқықтық статистика <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>

8. Рахимбердин К.Х., Ростиславович Г. Қазақстан Республикасының заңнамасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимылдың теориялық және құқықтық аспектілері: мәселелері мен болашағы // ҚР заңнама және құқықтық ақпарат институтының хабаршысы. — 2021. — №3 (66). Б. 67.

9. Заколдаева Е.В. әйелдердің мәдени, әлеуметтік-экономикалық және еңбек құқықтары // студенттің жоғары оқу орындарының таңдаулы дидактикалық мәселелері. - Усти Лабада, 2009. Б. 187.

10. Алжанқұлова С. А. адам саудасы трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың бір түрі ретінде // Сб. Ғылыми.- тәжірибе. конф. - Талдықорған, 2013. - Б.59-62.

*****

ӘӨЖ 343.615.5

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ: ЖАҢА РЕФОРМАЛАР МЕН ШЕШІМДЕР

Мақсұтова І. Қ., 2 курс, «Юриспруденция»

Майсатаева А.Ш., з.ғ.м., Қылмыстық және азаматтық құқық және процесс кафедрасының аға оқытушысы, экономика және құқық факультеті

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылықтың көкейтесті мәселелері, статистикалық мәліметтер, шетелдерде қолданылатын тәжірибе және осы мәселені шешу мен алдын – алу сұрақтары қарастырылған.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев балаларға қатысты зорлық-зомбылық деректері туралы айтып, қоғамда да, отбасында да тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу жұмысының тиімділігін арттыруға ерекше назар аудару керек деп тапсырды [1]

«Отбасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу жұмысының тиімділігін арттыруға ерекше назар аудару керек. Статистика көңіл көншітпейді. Соңғы екі жарым жылда үйдегі зорлық-зомбылықтың салдарынан 300 адам көз жұмды. Денсаулыққа ауыр зиян келтірудің 878 фактісі және орташа зиян келтірудің 808 фактісі тіркелген. Осындай құқық бұзушылықтар бойынша 37 мыңнан астам адам әкімшілік жауапкершілікке тартылды [2].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық - бұл жеке тұлғалар арасында бір-біріне күш қолдану, психологиялық немесе физикалық зорлық көрсету жағдайы. Бұл мәселе әлемнің көптеген елдерінде өзекті болып табылады, себебі ол жеке тұлғаның өмір сапасына ғана емес, қоғамның жалпы дамуына да әсер етеді. Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты заңнамалық шаралар қабылданғанымен, әлі де болса бұл құбылыс қоғамда кең таралған және күрделі мәселе болып қалуда.

«Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заңда көрсетілгендей, «тұрмыстағы зорлық-зомбылық дегеніміз – отбасылық-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға (басқаларға) қатысты дене зардабын және (немесе) психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекеті (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі)» [3 б. 2].

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың әртүрлі себептері болуы мүмкін. Олар көбінесе әлеуметтік, психологиялық, экономикалық және мәдени факторлармен байланысты.

Әлеуметтік және экономикалық себептер. Қазақстанда, әсіресе ауылды жерлерде, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың таралуына кедейлік, жұмыссыздық, білім деңгейінің төмендігі әсер етеді. Әлеуметтік жағдайы төмен адамдар көбінесе стресске ұшырап, агрессия көрсетуі мүмкін. Осыған қоса, көп жағдайда ер адамдарға қоғамда басымдылық берілгендіктен, әйелдердің құқықтары жиі шектеледі, бұл зорлық-зомбылықтың қалыптасуына себеп болады.

Психологиялық факторлар. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың басты себептерінің бірі — зорлыққа бейім адамдардың психологиялық ахуалы. Көп жағдайда, зорлық-зомбылық

көрсететін адамдар балалық шақта немесе жасөспірім кезінде отбасында зорлық көрген болуы мүмкін. Олар зорлық-зомбылықты қалыпты жағдай ретінде қабылдап, оны өз өмірінде қолданады. Сонымен қатар, агрессия мен күш қолдану — адамның өзін төмен сезінуі мен ішкі күйзелісін жасырудың бір жолы.

Мәдени және дәстүрлі факторлар. Қоғамда әйелдердің дәстүрлі рөлін көрсету, отбасының «еркек басшылығында» болуы сияқты мәдени нормалар тұрмыстық зорлық-зомбылықты қолдайды. Мұндай көзқарастар әйелдердің өз құқықтарын қорғауына кедергі келтіріп, оларды физикалық немесе психологиялық зорлық-зомбылыққа ұшыратуға алып келеді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық бірнеше түрге бөлінеді, олардың әрқайсысы адамның психологиялық және физикалық денсаулығына әртүрлі деңгейде зиян тигізеді.

Физикалық зорлық-зомбылық. Бұл зорлық-зомбылықтың ең көрнекті түрі болып табылады. Физикалық зорлық-зомбылыққа соққы, тепкі, қол көтеру, заттармен ұру, қанағатсыздық көрсету сияқты әрекеттер жатады. Бұл түрі адамның денсаулығына ауыр зиян келтіреді, кейде өлімге әкеп соғуы мүмкін.

Психологиялық зорлық-зомбылық - бұл қорқыту, кемсіту, моральдық қысым көрсету, адамның өзіндік құндылығын жоюға бағытталған іс-әрекеттер. Бұл түрі физикалық зорлық-зомбылықтан аз байқалса да, оның зардабы айтарлықтай болады. Зорлық көрген адамның психологиялық денсаулығына теріс әсер етеді, депрессия, мазасыздық, күйзеліс сияқты ауруларды туындатады.

Экономикалық зорлық-зомбылық - бұл бір адамның басқа біреуге қаржылық тәуелділік жасау, оның қаржылық ресурстарына қол сұғу, жұмысқа орналасуға немесе білім алуға мүмкіндік бермеу. Экономикалық зорлық-зомбылық отбасының мүшелерінің тәуелділігін күшейтіп, оларды өз құқығынан айырады.

Үйдегі зорлық-зомбылық туралы 2021 жылғы статистикаға назар аударсақ, мұндай істердің 40% ғана полицияға жететінін көреміз. Сотқа жеткен істердің 39%-на ғана екі сағаттан үш тәулікке дейін қамауға алу сияқты әкімшілік жаза кесілген [5]. Тұрмыстағы зорлық-зомбылықпен күрестің қазіргі ахуалы құрбанның құқығын қорғауды жақсартуға да, агрессор көрсеткен зорлық-зомбылық қайталануын болдырмауға да көмектеспейді.

2021 жылдың қорытындысы бойынша тұрмыстағы зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге көрсетілетін арнаулы әлеуметтік қызметті алушылардың 61% үйдегі зорлық-зомбылыққа куә болған балалар екен [5]. Дегенмен тұрмыстағы зорлық-зомбылықты құжаттау барысында зорлық-зомбылыққа куә болған балалар жөнінде статистика жүргізу қарастырылмағандықтан, балалар арнайы көмек көрсету жүйесінен тыс қалып отыр, оларға арналған реабилитациялық бағдарламалар мен басқа көмек түрлері жоқ.

Дағдарыс орталықтары зардап шеккендердің 15%-на ғана жетеді, яғни зорлық-зомбылық көрген аудан және ауыл тұрғындарының бәрі дағдарыс орталығына жете алмайды. Сондай-ақ тұрмыстағы зорлық-зомбылық профилактикасы мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс пен грант аясында жеткілікті қаржыландырылмайды [3 б.214]. Бұл бағыттағы жекелеген жобаларды жүзеге асыруға аймақтардың бәрі бірдей қаржы бөлмейді, тұрмыстағы зорлық-зомбылықтың жалпы ахуалы мен өткізілетін ісшаралар арасында өзара байланыс жоқ. Олар көбіне жүйелі жүрмейді, дөңгелек үстел, семинар өткізу секілді ісшаралар ұйымдастырумен шектеліп қалады, мұндай әрекеттер тұрмыстағы зорлық-зомбылық деңгейі төмендеуіне әсер етпейді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықты алдын алу үшін бірнеше негізгі бағыттар бойынша әрекет жасауға болады:

1. Құқық қорғау жүйесінің қазіргі жағдайы

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі қоғамдағы үлкен проблема болып табылады, бірақ құқық қорғау жүйесі оны толықтай шешуге әлі де жеткілікті тиімді емес. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күресуді қамтамасыз ететін заңдар мен шаралар бар, бірақ олардың қолданылуы мен орындалуы кейде дұрыс жолға қойылмаған. Мысалы, полиция қызметкерлері немесе басқа құқық қорғаушылар оқиғаға бей-жай қарап, жәбірленушілерге

уақытында көмек көрсетпеуі мүмкін. Бұл жағдайда құқық қорғау органдарының мамандарының біліктілігін арттыру, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы жұмыстың тиімділігін арттыру қажет.

2. Жаңа реформалар мен заңдар

«Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес туралы» Заң қауіпсіз қоғам құру жолындағы маңызды қадам болып табылады. 2024 жылғы 15 сәуірде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресуге бағытталған заңға қол қойды.

Жаңа заң әйелдер мен балаларға қатысты қылмыстар үшін жазаны күшейтуді көздейді.

Осылайша, бұрын ұрып-соғу және денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру әкімшілік құқық бұзушылық ретінде сараланып келсе, енді осы тектес қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік енгізілді. Жазаларға 80-ден 200 АЕК-ке дейін айыппұл, 200 сағатқа дейін қоғамдық жұмыстарға тарту және 50 тәулікке дейін қамауға алу жатады.

Жәбірленушіні азаптағаны үшін 600 сағатқа дейін қоғамдық жұмыстарға тарту немесе 3 жылға дейін бас бостандығынан айыру, денсаулыққа орташа ауырлықтағы зиян келтіргені үшін – 2 жылға дейін бас бостандығынан айыру, денсаулыққа ауыр зиян келтіргені үшін – 3 жылдан 8 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылады.

Педофилді өлтіргені үшін өмір бойына бас бостандығынан айыру, кәмелетке толмаған 16 жасқа толмаған балаларды жыныстық қудалау үшін 200 сағатқа дейін қоғамдық жұмыстарға тарту және 50 тәулікке дейін қамауға алу қарастырылған. Кәмелетке толмағанды заңсыз бас бостандығынан айырғаны үшін – 5 жылдан 10 жылға дейін бас бостандығынан айыру, ал кәмелетке толмаған баланы ұрлау – 10 жылдан 15 жылға дейін бас бостандығынан айыру шарасы қолданылады.

Бұл заң жобасының қалыптасуына Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл мекемесі де өз үлесін қосты.

2023 жылдың қараша айында Адам құқықтары жөніндегі уәкіл кеңсесі Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес мәселелері бойынша халықаралық конференция өткізді, оның барысында мемлекеттік органдармен, сарапшылармен, ҮЕҰ және дағдарыс орталықтарының өкілдерімен бірлесіп, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасауға ықпал ететін негізгі факторлар талқыланды. Нәтижесінде заңнамалық түзетулер пакеті қалыптастырылып, Қазақстан Республикасы Парламентіне жолданды.

«Бұл заң отбасылық ортада зорлық-зомбылыққа ұшыраған адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға арналған. Бұл қауіпсіз және әділ қоғам құру жолындағы маңызды қадам. Біздің кеңсе осы заңды әзірлеуге белсенді түрде қатысты: заңда тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесінің барлық аспектілері және ұсыныстары ескерілуін қамтамасыз ету үшін жан-жақты талдау жүргізілді, деректер жиналды, сарапшылармен және қоғам өкілдерімен кеңестер өткізілді», - деп атап өтті Артур Ластаев.

Оның сөзінше, жеңіл зиян келтіруді қылмыстық жауапкершілікке тарту, барлық уәкілетті органдар мен ұйымдарда тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы арыздарды қарау нәтижелерін және қабылданған процессуалдық шешімдерді көрсететін интеграцияланған деректер базасын құру, қылмыстық қудалау нысандарын қайта қарау бойынша шаралар ұсынылды. Оларды жеке айыптау істері санатынан алып тастай отырып, отбасылық-тұрмыстық сала және басқа да көптеген заңнамалық түзетулер қаралды.

Еске салайық, Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл кеңсесі тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес туралы арнайы баяндама жариялаған болатын.

3. Жаңа шешімдер мен бастамалар

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы жаңа шешімдер мен бастамаларды енгізу өте маңызды. Осыған байланысты бірнеше ұсыныстарды қарастыруға болады:

Қоғамдық бақылау: Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне қоғамдық бақылауды күшейту, қоғамның барлық мүшелерін бұл мәселеге қатысты ақпараттандыру және оған қарсы әрекет етуге тарту.

Құқық қорғаушылардың оқыту бағдарламалары: Полиция мен басқа да құқық

қорғаушыларды тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты мамандандырылған тренингтер мен оқыту бағдарламаларымен қамтамасыз ету. Бұл олардың зорлық-зомбылықтың психологиялық аспектілерін, заңды талаптарын және қажетті көмек көрсету әдістерін жақсы түсінуін қамтамасыз етеді.

Интернет және әлеуметтік желілерді пайдалану: Интернет арқылы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы хабардарлықты арттыру үшін арнайы мобильді қосымшалар немесе веб-сайттар жасау, жәбірленушілердің құпиялығын қорғап, оларды қажетті көмекке бағыттау.

4. Психологиялық және әлеуметтік көмек

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған адамдарға психологиялық көмек көрсету мәселесі өте маңызды. Жәбірленушілер көбіне физикалық зорлықтан гөрі психологиялық жарақат алады. Сондықтан, психологиялық қолдау көрсету жүйесін күшейту қажет. Мұнда: Кеңес беру қызметтері: Зорлық-зомбылық құрбандарына кеңес беру және психологиялық қолдау көрсету, олардың әлеуметтік оңалтуына көмек беру.

Жәбірленушілердің құқықтары мен әлеуметтік қорғау: Құқық қорғаушылардың жұмысын күшейтіп, жәбірленушілерге материалдық, заңдық және медициналық көмек көрсету жүйесін дамыту.

5. Жүйелі мониторинг және деректерді жинау

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы тиімді күрес үшін жүйелі мониторинг жүргізу және деректерді жинау қажет. Бұл құқық қорғаушы органдарға тұрмыстық зорлық-зомбылықтың деңгейін нақты анықтап, оған сәйкес шаралар қабылдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, деректерді жинау:

Қылмыстың статистикасын жинау: Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты нақты деректер жинап, құқық қорғаушыларға жағдайдың деңгейін білуге мүмкіндік береді.

Жәбірленушілерге көмек көрсету: Деректерді жинау арқылы арнайы оңалту қызметтерінің тиімділігін бағалауға болады, сондай-ақ жаңа әдістер мен шаралар енгізуге мүмкіндік туады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күресудің құқық қорғау жүйесіндегі реформалар мен жаңа шешімдер өте маңызды, себебі бұл мәселе еліміздің әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін шешуді қажет ететін мәселелердің бірі болып табылады. Құқық қорғау органдарының тиімді жұмысын арттыру, заңдардың орындалуын бақылау, жәбірленушілерге көмек көрсету және қоғамды ақпараттандыру тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудың негізгі аспектілері болып табылады. Тұрмыстық зорлық-зомбылықты толық жою үшін барлық деңгейдегі қоғам мен мемлекет бірігіп жұмыс істеп, жоғарыда аталған шараларды үйлестіру қажет.

Бұл мәселе әділетті мемлекет құру үшін өте маңызды. Көптеген әлеуметтік кеселдің түп тамыры, соның ішінде қылмыс көбіне тұрмысы нашар отбасылардан бастау алады. Мұндай отбасылардағы зорлық-зомбылықтар балалардың сана-сезіміне және психикасына кері әсерін тигізеді. Сондықтан құқық қорғау органдары адамдардың құндылықтар жүйесі мен мінез-құлық моделін өзгертуде шешуші рөл атқара алады және атқаруы қажет.

Библиографиялық тізім:

1 Ұлт ақпарат. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу жұмысы әлсіз. 19 сәуір 2023ж. [Электрондық ресурс]: Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу жұмысы әлсіз - Тоқаев

2 Құрмаш А. Президенттің де ерекше бақылауында 29.06.2023 ж. [Электрондық ресурс]: «Президенттің де ерекше бақылауында»: Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі қалай шешіліп жатыр - Azattyq-ruhy.kz

3 «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңы.

4 «Қазақстандық отбасылар – 2022» ұлттық баяндамасы / Ә.С. Кайдарова, Ж.С. Батталова, О.В. Николаева, Ғ.Қ. Байболатова, Б.Қ.Ермекбаева, Ә.А. Оразбаева, Т.А. Резвушкина, Қ.А. Жарова, А.Ж. Қойшығарин, Ш.Ә. Турез, Т.А. Липина, А.И.

Досмұхамбетова. – Астана, 2022. – 300 б.

5 Айтенова Ш. Нуркеева А. Байсакова З. Қазақстандағы отбасындағы, тұрмыстағы зорлық-зомбылықпен күреске кеткен шығынды бағалау20140.pdf

ББейсенбаева М.Т., Сатанова Л.М. Курманалиева Э.Б. Қазақстанда және шет мемлекеттердердегі тұрмыстық зорлық – зомбылықты криминализациялау мәселелері. ҚР Заңнама және құқықтық ақпарат институтының хабаршысы №1 (76)-2024

*****

УДК 343.9

LEGAL MECHANISMS FOR ENSURING ACCESSIBILITY FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE FIELD OF WORK AND EDUCATION

Malikova D.M., 1st year, Jurisprudence

Matveeva T.V., Senior Lecturer

International University of Kyrgyzstan, Kyrgyzstan, Bishkek

The article analyzes the legal mechanisms for ensuring the availability of work and education for people with disabilities in Kyrgyzstan. Legislative acts, barriers to law enforcement and discrimination are considered. The article proposes measures to improve inclusiveness, and also emphasizes the need for an integrated approach to the social integration of people with disabilities.

Introduction

One of the most important tasks for Kyrgyzstan is to build an inclusive society in which equal rights and opportunities for all its members will be ensured. By 2024, we can notice an increased attention to the problems of people with disabilities. But despite legislative processes, international commitments and various social initiatives, many issues still remain unresolved.

People with disabilities should have the opportunity to participate in social and economic life and fully realize their potential. This is not only the responsibility of the state, but also an important element of the democratization of society and the development of the rule of law. In addition, Kyrgyzstan has signed and ratified the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. This imposes international responsibility on the country for ensuring the rights of people with disabilities. However, among the key problems in Kyrgyzstan is availability of work and education. The main limiting factors are the lack of adapted education and training programs, as well as discrimination in the workplace. In order to eliminate existing physical and social barriers, it is necessary to create comprehensive legal mechanisms [1].

Thus, the relevance of this study is justified by the need to create conditions for the full integration of people with disabilities into society.

The purpose of the article is to analyze the legal mechanisms in Kyrgyzstan that are responsible for ensuring the accessibility of work and education for people with disabilities. Existing laws, their enforcement, and the practical barriers they face will be covered.

Legal framework for ensuring accessibility for people with disabilities in the world of work

In Kyrgyzstan, the creation of conditions for the labor integration of people with disabilities is regulated by a number of normative acts. The Constitution of the Kyrgyz Republic guarantees the right to work and equal opportunities for all citizens, including people with disabilities [2]. However, in practice, their rights are still limited.

The Law "On the Rights and Guarantees of Persons with Disabilities" provides for the creation of jobs for people with disabilities and the obligations of employers to provide accessible working conditions [2]. It spells out the most important provisions related to the labor rights of people with disabilities, including the prohibition of discrimination on the basis of disability. norm passes with difficulties.

Such problems arise, first of all, due to the low awareness of employers about their

obligations. Many employers do not create conditions for the employment of disabled people. Kyrgyzstan also lacks clear mechanisms for monitoring the implementation of these standards, which leads to a lack of accessible jobs and programs for people with disabilities. Enterprises often lack conditions for the normal work of people with disabilities, and people with disabilities themselves face prejudice and discrimination. These issues require a comprehensive approach, including both legislative initiatives and active work with employers to create inclusive workplaces.

Legal mechanisms for ensuring accessibility for people with disabilities in the field of education

The Law of the Kyrgyz Republic "On Education" guarantees the right to education for all citizens, including people with disabilities. It provides for the creation of the necessary conditions for inclusive education [3]. However, the system of inclusive education in Kyrgyzstan is not yet fully developed.

The problem is that most educational institutions do not have the necessary resources to create an accessible educational environment for students with disabilities. In particular, this applies to infrastructure: educational institutions are often not equipped with ramps, elevators and other amenities for people with disabilities. In addition, schools and universities do not have special educational materials and equipment that are necessary for the full education of students with disabilities.

To address these challenges, it is necessary to introduce additional regulations that will include additional conditions to ensure greater inclusiveness in education, as well as specialized training for teachers and other professionals working with children and students with disabilities. This should include the physical accessibility of buildings and teaching materials, as well as psychological training for educators. It is the training of teachers in inclusive educational methods that is one of the key problems at the moment. Fostering respect and tolerance for people with disabilities, as well as increasing awareness and visibility of people with disabilities in the school and university environment, will help reduce discrimination and stigma.

Enforcement problems and existing barriers

The main barriers to the implementation of existing laws in the field of labor and education are:

1. Lack of awareness among employers and educational institutions about legal obligations towards people with disabilities.
2. People with disabilities often face bias that limits their opportunities for employment and quality education.
3. A weak system of monitoring compliance with standards relating to persons with disabilities leads to a lack of implementation of the rights enshrined on paper.
4. Economic barriers, such as lack of financial resources to create inclusive infrastructure and specialized educational programs.

Recommendations for improving legal mechanisms

To improve the integration of persons with disabilities into social and economic life, the following changes can be made:

1. To create an online platform and application for training employers and heads of educational institutions. These resources should include information on how to ensure the accessibility of buildings, resources and communications, including legal obligations. Example: "Disability Inclusion Tool" from the International Labor Organization (ILO) is an online tool that helps employers create inclusive workplaces [4].

1. Legislation should provide clear quotas for persons with disabilities in each industry, as well as monitoring systems to ensure that these quotas are met. It is also important to establish transparent mechanisms for reporting and monitoring compliance with quotas.

2. To create a state platform for the employment of people with disabilities. On the platform, you can post jobs that meet the needs of people with disabilities, as well as post information about government subsidies and tax credits for employers who hire people with disabilities. Example: The

Job Accommodation Network platform in the United States provides information on supporting employers who hire people with disabilities and provides various tools to create accessible jobs.

1. Creation of online educational courses in the Kyrgyz language focused on persons with disabilities: Development and implementation of online courses and distance learning programs accessible to people with disabilities in the Kyrgyz language. These courses can be adapted for people with a variety of disabilities, including hearing, vision, and mobility impairments. Example: Courses on the Coursera and edX platforms that provide materials with subtitles and transcripts for people with hearing impairments.

1. Use anonymous applications for employment to reduce discrimination at the recruitment stage. This will allow people with disabilities to apply without disclosing their status until they receive an interview or job offer.

References:

1. *Конвенция о правах инвалидов — Конвенции и соглашения — Декларации, конвенции, соглашения и другие правовые материалы* (2006). https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml.

2. *Закон КР от 3 апреля 2008 года № 38 'О правах и гарантиях лиц с ограниченными возможностями здоровья'* (2008). <https://cbd.minjust.gov.kg/4-3760/edition/805556/ru>.

3. *Закон КР от 11 августа 2023 года № 179 'Обобразовании'* (2023). <https://cbd.minjust.gov.kg/4-3419/edition/1273902/ru>.

4. International Labour Organization. Skills and Employability Department. & International Labour Organization. Skills and Employability Department. (2011) Disability inclusion toolkit and resource manual. Geneva: ILO.

*****

УДК 343.9

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ШТРАФА, КАК ВИДА УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

Мамбетов Р.Г., магистрант 2 курса ОП «Юриспруденция»

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Судебный исполнитель должен принять решение о возбуждении или отказе в возбуждении исполнительного производства в течение 3 дней после получения документов согласно Закона о исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей. Иногда возникают проблемы, когда должник уплачивает штраф в течение срока добровольной уплаты, но исполнительное производство уже начато. Это может вызвать жалобы и недоверие к органам власти. Для избежания таких проблем предлагается не направлять приговоры судебным исполнителям до окончания срока добровольной уплаты штрафа за административные правонарушения.

Технические проблемы в системе ЕРАП могут привести к невозможности повторной отправки исполнительного документа органами внутренних дел, что может привести к невыполнению решения суда. Предлагается внести изменения в систему наказаний за уголовные правонарушения, учитывая имущественное положение осужденного и индивидуализировать подход к назначению штрафов. Важно проводить более детальное расследование имущественного положения осужденного и его возможностей заработка при назначении штрафов. Система наказаний имеет важное значение при замене видов наказаний. Предлагается пересмотреть систему наказаний за уголовные правонарушения и внести поправки в статью 40 УК РК, чтобы штраф соответствовал правовой природе и содержанию наказания.[1]

Предложенные изменения в уголовное законодательство касательно расширения использования штрафов как основного вида наказания для преступлений небольшой и средней тяжести имеют ряд позитивных аспектов. Это позволит снизить нагрузку на систему исполнения наказаний за счет уменьшения числа осужденных, находящихся в местах лишения свободы, что также сократит расходы на содержание заключенных. Кроме того, использование штрафов позволит государству увеличить приток денежных средств за счет уплаты штрафов, что будет способствовать экономической эффективности уголовной системы. Однако, для успешной реализации данной политики необходимо учитывать финансовое положение осужденного при назначении штрафа, чтобы он был выполнимым. Также важно учитывать возможное влияние назначения штрафа на близких осужденного и материальный ущерб, нанесенный преступлением. При этом необходимо обеспечить справедливость и соответствие размера штрафа тяжести совершенного преступления. Импортное право зарубежных стран по применению штрафов как вида наказания может быть полезным для улучшения уголовной политики и экономической эффективности системы наказаний.

Важно также обратить внимание на опыт административного законодательства по взысканию штрафов, чтобы повысить эффективность взыскания уголовных штрафов. Таким образом, развитие использования штрафов как альтернативы лишению свободы для преступлений небольшой тяжести имеет потенциал улучшить систему наказаний, снизить нагрузку на исполнительную систему и обеспечить экономическую выгоду для государства. Важно провести дальнейшие исследования и разработать механизмы для успешной реализации данной политики в рамках уголовного законодательства Республики Казахстан. Предложенные изменения в системе наказаний и в уголовном законодательстве, касающиеся пересмотра степени тяжести штрафа как вида уголовного наказания и его места в системе уголовных наказаний за совершенные уголовные правонарушения, имеют свою логику и целесообразность. Важно обеспечить баланс между строгостью и справедливостью при назначении наказания, учитывая различные обстоятельства дела и личности осужденного. Предложение о пересмотре системы наказаний, где общественные работы будут признаны наиболее мягким видом наказания, исправительные работы – вторыми по степени строгости, а штраф – третьим видом наказания, заслуживает внимания. Это позволит более точно подходить к назначению наказания, учитывая его соответствие характеру совершенного преступления и личности осужденного.[2]

Однако, важно учитывать, что индивидуализированный подход к назначению штрафов также является необходимым для обеспечения справедливости и соответствия наказания конкретной ситуации. Учет имущественного положения обвиняемого и его возможностей заработка на момент судебного заседания является важным аспектом при назначении штрафа. Таким образом, предложения по пересмотру системы наказаний за уголовные правонарушения и внесению поправок в уголовное законодательство требуют дальнейшего обсуждения и анализа с целью обеспечения эффективности и справедливости системы наказаний. Важно учитывать разнообразие обстоятельств каждого конкретного дела для достижения баланса между справедливостью и строгостью в назначении наказания.

Статья 40. Виды наказаний

1. К лицу, признанному виновным в совершении уголовного преступления, могут применяться следующие основные наказания:

- 1) привлечение к общественным работам;
- 2) исправительные работы;
- 3) штраф;
- 4) арест;
- 5) выдворение за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства.

2. К лицу, признанному виновным в совершении преступления, могут применяться следующие основные наказания:

- 1) привлечение к общественным работам;

- 2) исправительные работы;
- 2-1) штраф;
- 3) ограничение свободы;
- 4) лишение свободы;
- 5) смертная казнь.[9]

Внесенные изменения в статью 40 Уголовного кодекса Республики Казахстан предполагают пересмотр видов наказаний и установление штрафа как одного из основных видов наказаний за уголовные правонарушения. Это направлено на гуманизацию уголовной политики и сокращение числа осужденных, находящихся в местах лишения свободы. Предложено сделать штраф основным источником пополнения Фонда компенсации потерпевшим, что способствует восстановлению социальной справедливости при восстановлении прав потерпевших.[4]

В этой связи предлагается внести поправки в Уголовный кодекс РК и Закон о Фонде компенсации потерпевшим для установления штрафа как денежного взыскания с перечислением в указанный Фонд. Для повышения эффективности исполнения приговоров с назначением штрафа предлагается ввести возможность оплаты штрафа в установленные короткие сроки с последующим признанием наказания в виде штрафа отбытым. Это позволит уменьшить экономические затраты на содержание заключенных и обеспечит более эффективное исполнение уголовных решений. Предложенные изменения направлены на совершенствование системы наказаний, обеспечивая баланс между справедливостью, гуманизмом и экономической целесообразностью. Предложение о возможности заимствования опыта Франции в части установления срока лишения свободы в случае неуплаты штрафа представляется интересным и может быть рассмотрено в контексте улучшения эффективности применения штрафов как вида наказания. Во Франции, например, при назначении штрафа суд может одновременно указать срок лишения свободы, который будет применен в случае неуплаты штрафа в установленные сроки. Это действительно может стать стимулом для осужденного к своевременной уплате штрафа и предотвратить дополнительные проблемы с исполнением приговора. Однако, при внедрении подобной практики необходимо учитывать особенности национального законодательства и правоприменительной практики Казахстана, а также обеспечить соблюдение принципов справедливости и гуманизма. Важно также учитывать возможные негативные последствия и обеспечить защиту прав осужденных. Таким образом, идея использования опыта других стран для улучшения системы наказаний в Казахстане заслуживает внимания и может быть предметом дальнейшего изучения и обсуждения в рамках законодательных и правоприменительных процессов.

Библиографический список:

1. Уголовное право РК. Общая часть (альбом схем). Том 1. под ред к. ю. н. Жолумбаева М.К., Абдрашит А.А., Алматы: Даникер, 2001г. С.154
2. Уголовное право Казахстана (Общая часть). Учебник для ВУЗов под редакцией д. ю. н., профессора И.И. Рогова и к. ю. н., профессора С.М. Рахметова - Алматы, ТОО "Баспа", 2001. стр. 233. С.145
3. Поленов Г.Ф. Уголовное право Республики Казахстан, А., издание —Адилет Прессл, 1997г. С.125
4. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. - Алматы: Жеті жарғы, 1998г. стр. 198. С.112
5. Уголовное право. Общая часть. Учебник для ВУЗов. М.: НОРМА - ИНФРА-М. 1999г. С.127 102
6. Гаухман Л., Максимов С., Жаворонков А. Справедливость наказания: принцип и реальность // Законность, 1997. № 7. С.142
7. П.П. Осипов и И.Л. Исмаилов Комплексное изучение системы воздействия на преступность. Методологические и теоретические основы — 1978г. стр. 178. С.124

8. Плешаков А. М. Применение более мягкого наказания, чем предусмотрено законом. - М., 1982. С.132

9. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2018. – 256с.

10. Стандартные минимальные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила), принятые на VII Конгрессе ООН по предупреждению преступности в 1990г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://advokatura.kz/wpcontent/uploads/2015/12/Pravila-Nelsona-Mandely>

11. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014г. №234-V ЗРК [электронный ресурс] // adilet.zan.kz: Информационно-правовая система нормативных правовых актов «Әділет» – Электрон. данные. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения 24.11.2019)

*****

УДК 34.037

ИНСТИТУТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

*Нурбаева К.Е., магистрант 2 года обучения научно-педагогической магистратуры
Муқанов М.Р., доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент),
старший преподаватель кафедры теории государства и права
НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г.
Костанай, Казахстан*

В данной статье рассматривается зарубежный опыт возникновения и функционирования института защиты прав человека. Проводится сравнительный анализ института защиты прав человека в различных национальных правовых системах.

Возникновение института защиты прав человека (омбудсмена) в национальных правовых системах происходило в разные исторические периоды и по различным причинам.

В современных публикациях отмечается, что начало рассматриваемого института было заложено еще в Древней Греции и Древнем Риме, где народы стремились установить контроль за соблюдением законов, регламентирующих права граждан. Такой контроль мог устанавливать институт омбудсмена посредством деятельности отдельных лиц.

Еще в античном мире существовали должностные лица, работа которых напоминала деятельность омбудсмена в части осуществления контроля за деятельностью чиновников. Более двух тысяч лет назад в Китае был создан орган – Контрольный Юань. В Римской империи это были провинциальные прокураторы, цензоры, трибуны; в Османской империи – мухтасибы, которые следили за ценами на хлеб, качеством товаров и весов, безопасностью загрузки судов и даже за соблюдением норм мусульманской этики [1, с. 12].

Обращаясь к этимологии термина «омбудсмен», являющегося прототипом современного уполномоченного по правам человека, следует отметить, что уже в средние века данный термин означал «поверенный», «управляющий делами», «доверенное лицо». Со временем данное понятие стало означать представителя пострадавших, защитника более уязвимых категорий лиц [2, с. 82], своего рода «Робин Гуда», защищавшего права и свободы людей.

Понятие «омбудсмен» («ombuds» или «ombudsperson») пришло из Скандинавии, в средневековом шведском языке слово «imbud» означало «силу» и «авторитет», и первоначально переводилось в англоязычных странах, например, в Новой Зеландии и Великобритании, как «парламентский комиссионер».

«Омбудсмен» используется в качестве общего термина для обозначения организационно-правового института. Традиционно под понятием «омбудсмен» понимается

служба, предусмотренная конституцией или актом законодательной власти, возглавляемая независимым публичным должностным лицом высокого ранга, которая ответственна перед законодательной властью, получает жалобы от гражданна государственные органы, служащих, нанимателей, действует по собственному усмотрению и уполномочена проводить расследования, рекомендовать коррекционные действия, представлять доклады.

Согласно другой позиции, институт омбудсмена появился в Швеции. В 1713 г. в стране была введена должность «Верховного омбудсмена его величества». Позднее появилось новое название должности лица – канцлер юстиции. Это время личность человека становится более важной фигурой для государства, той, кто непосредственно реализует права и обязанности и способствует развитию государства. Государство в лице своих правителей приходит к выводу, что без человека и его активной созидательной деятельности функционирование государства и государственной власти не имеют значения, они являются «служителем народа».

Позднее, с принятием новой Конституции 1809 г., был введен институт омбудсмена юстиции, именно с ее принятием данный институт обрел власть и независимость, омбудсмен вышел из-под контроля, а над ним была установлена зависимость от риксдага, который непосредственно осуществляет избрание и назначение омбудсмена, соответственно, перед ним он находится в ответе, постоянно предоставляет доклады об осуществляемой деятельности по надзору за администрацией, юстицией и церковью [3, с. 10, 17].

Государство сосредоточило в руках омбудсмена целый ряд полномочий, в частности, надзор осуществлялся за судебной ветвью власти и законностью тех решений, которые выносились судом. Также данный орган осуществлял конституционный контроль за органами государственной власти с целью обеспечения реализации основных прав и свобод человека и предотвратить любой произвол со стороны государственного аппарата.

В Финляндии роль омбудсмена выполнял канцлер юстиции. Канцлер юстиции назначался в звании прокурора, выполнял роль защитника граждан. Прокурор осуществлял полноценный надзор над судебной и административной властью, осуществлял контроль по вопросам содержания и отношения к заключенным и задержанным. Прокурор имел право обращаться с докладами о нарушениях к губернской администрации Великого княжества и рассчитывать на содействие от должностных лиц [4, с. 78].

Наиболее значимой оказалась модель института омбудсмена, установленная в Дании, так как она была близка к англо-саксонской и романо-германской правовой системе. Омбудсмен в этой стране контролировал деятельность административного аппарата [5, с. 79]. Институт омбудсмена в Дании соответствовал сложившимся уже к 1955 г. современным мировым тенденциям обеспечения прав и свобод человека.

Таким образом, данные страны являлись своеобразными «пионерами», «первопроходцами» в сфере введения должности омбудсмена. В последующем институт омбудсмена получил свое распространение среди других государств после Второй мировой войны.

Во второй половине XX века в европейских государствах институт омбудсмена учреждается в связи с необходимостью расширения контроля за обеспечением прав человека.

Рост влияния исполнительной власти, противоречивость судебной процедуры по оспариванию гражданами актов органов управления стали отправной точкой появления института омбудсмена как новой модели демократического контроля за системой управления.

Институт защиты прав человека (омбудсмена) на современном этапе получил широкое распространение в национальных правовых системах.

В отдельных государствах статус омбудсмена (уполномоченного по правам человека, защитника граждан, народного адвоката) закреплен в основном законе страны и конституционных законах.

Повышение деловой репутации института омбудсмана в системе публичной власти государств констатируется в принятой в конце 2020 г. резолюции Организации Объединенных Наций.

В современных государствах сформировались различные модели омбудсмана, характеризующиеся по форме организации (единоличный, коллегиальный), процедуре назначения, статусу (независимый, парламентский, в системе исполнительной власти), юрисдикции и другим особенностям.

Сегодня аналогичный институт имеют в своей государственно-правовой системе около ста государств мира. Учитывая правовой статус, компетенцию, основные направления деятельности, условно выделяют три основных модели функционирования института омбудсмана – скандинавскую (классическую), континентально-европейскую и англо-американскую.

В мировой практике сложились два основных типа омбудсмана: 1) парламентский, действующий в рамках представительной власти как ее самостоятельный институт; 2) исполнительный, выступающий в качестве более или менее независимого органа в рамках исполнительной власти [6, с. 123]. Исходя из объема контрольных полномочий, выделяют три группы омбудсменов: 1) омбудсмены, осуществляющие свои полномочия в отношении государственных органов, относящихся к разным ветвям власти; 2) омбудсмены, полномочия которых распространяются лишь на органы исполнительной власти; 3) омбудсмены, полномочные контролировать не только государственные, но и негосударственные учреждения и организации.

Институт омбудсмана во многих странах имеет различные названия, так, например, в Великобритании – это парламентский уполномоченный (комиссар); в Италии – гражданский защитник; в Испании, Панаме – народный защитник, в Индии – локайюктами, в Португалии – проведор юстиции, в Сенегале – посредник республики, во Франции – Посредник, в США – Общественный адвокат и помощник граждан, в Польше – Защитник прав граждан. В странах Северной Европы эта должность носит название «омбудсмен юстиции», в Российской Федерации, Республике Казахстан – уполномоченный по правам человека. В Германии уполномоченный Федерального правительства по правам человека и гуманитарной помощи при Министерстве иностранных дел выполняет функцию омбудсмана и относится к исполнительной модели. Омбудсмен тесно взаимодействует с федеральным министром иностранных дел.

Создан также Европейский омбудсмен как институт европейского права. Несмотря на различные названия должности омбудсмана в разных странах, либо она представляет собой парламентский контроллер за исполнительной властью в странах классической модели, либо это защитник прав граждан в правотворческих странах. Поэтому конституционно-правовой статус омбудсменов неодинаков в различных странах.

В постсоветских государствах учреждение новых институтов публичной власти, таких как парламент, конституционный суд, омбудсмен, происходило в силу заимствования конституционной модели государств Западной Европы и преследовало цель создания демократических режимов, основанных на верховенстве права и признании прав человека.

На распространение и укрепление института защиты прав человека в национальных правовых системах оказали влияние принятие резолюции ООН от 23 декабря 1993 года «Принципы, касающиеся статуса национальных учреждений, занимающихся поощрением и защитой прав человека» и создание Глобального альянса национальных правозащитных учреждений (1993 г.), а ранее - учреждение Международного института омбудсменов (1973 г.).

В каждой стране существуют особенности данного института защиты прав человека, обусловленные конституционным строем, государственным устройством, историческими и политико-правовыми традициями.

Так, Россия пошла по пути вышеупомянутой ранее парламентской модели омбудсмана. В соответствии со ст. 1 Федерального конституционного закона от 26 февраля 1997 года №

1-ФКЗ «Об Уполномоченном по правам человека в Российской Федерации», уполномоченный назначается на должность и освобождается от должности Государственной Думой Федерального Собрания Российской Федерации. Правовой фундамент института уполномоченного по правам человека (омбудсмена) в России был заложен Декларацией прав и свобод человека и гражданина Российской Федерации от 22 ноября 1991 года. Появление данного института ознаменовало демократический путь развития государства и готовность к международному сотрудничеству в области прав человека.

В США на федеральном уровне должность омбудсмена отсутствует, но на уровне штатов его деятельность предусмотрена. Так, в штатах Гавайи, Небраска, Айова, Аляска и Нью-Джерси уполномоченный по правам человека назначается законодательным органом штатов) и подотчетен ей [7, с. 16, 20]. В остальных штатах они назначаются губернаторами. А в Нью-Мексико должность омбудсмена должен исполнять вице-губернатор.

В Германии должность омбудсмена не ограничена сроками и возможностью переназначения. В США срок полномочий варьируется от трех лет до шести, с возможностью три раза переизбраться, в Нью-Мексико – пока на должности вице-губернатора не появится новый человек. В России уполномоченный по правам человека назначается на должность сроком на пять лет.

В Канаде институт правозащиты возник в 60-е гг. XX века, когда в отдельных провинциях ввели должности омбудсмена (защитника прав), с широкой компетенцией. На федеральном уровне был создан коллегиальный орган (Комиссия по правам человека) и учреждены должности специализированного омбудсмена (комиссар по раскрытию информации, комиссар по официальным языкам, комиссар по защите прав жертв преступлений и др.). В конце XX столетия должности омбудсменов вводятся на муниципальном уровне.

Конституционный акт Канады 1982 г. предусматривает учреждения должности омбудсмена или каких-либо правозащитных институтов. Одним из важных актов, регулирующих сферу прав личности, является Закон Канады о правах человека (1977 г.). В провинциях приняты собственные законы о правах человека. Во исполнение положений Закона Парламентом Канады в 1977 г. учреждена Комиссия по правам человека. Главная цель Комиссии - обеспечить действие Закона о правах человека путем рассмотрения жалоб граждан на деятельность федеральных органов исполнительной власти, государственных корпораций, банков и компаний, распространяющих свою деятельность на несколько провинций, иных действий, направленных на дискриминацию в различных сферах.

Канадская комиссия по правам человека активно занимается правовым просвещением населения Канады, разъясняя особенности антидискриминационной политики, выраженной в Законе о правах человека и ее деятельности. Особым полномочием Комиссии является поощрение научных исследований в сфере действия Закона. На эти цели Комиссия выделяет гранты, предоставляет льготы коллективам и научным работникам. Финансирование научных исследований осуществляется за счет бюджета Комиссии. Одно из основных полномочий Комиссии по правам человека заключается в рассмотрении жалоб на дискриминацию.

Для института защиты прав человека (омбудсмена) Канады характерны следующие особенности: во-первых, децентрализация, которая выражается в автономности провинций и Федерации в учреждении и закреплении статуса должностных лиц и органов, осуществляющих правозащитную деятельность; во-вторых, институциональный плюрализм, проявляющийся в разнообразии структур (органов, должностных лиц), объемом их полномочий, направленных на защиту прав человека; в-третьих, развитие специализации государственных правозащитных институтов по различным сферам (дискриминация, трудовые отношения, жилищные, налоговые, по раскрытию информации и др.); в-четвертых, формирование «локальной» модели омбудсмена в частных корпорациях, школах, университетах и иных организациях и учреждениях.

Под воздействием глобализации происходит изменение концепции института омбудсмана: из органа контроля за администрацией он превращается в правозащитный институт.

Развитие института омбудсмана тесно связано с развитием публичной политики, с распространением стандартов надлежащего качества работы чиновников исполнительной власти разного уровня. В отличие от классического института омбудсмана, современные омбудсмены являются многофункциональными государственными органами, содействующими реализации общепризнанных принципов и норм по правам человека на внутригосударственном уровне, развитию международного и регионального сотрудничества по правам человека, играют профилактическую роль в предотвращении нарушений конституционных прав. Таковыми, например, являются шведский омбудсмен по вопросам равенства, датский омбудсмен, большинство омбудсменов в странах Латинской Америки, Восточной и Центральной Европы, Верховный комиссар ООН по правам человека, Комиссар Совета Европы по правам человека.

На современном этапе развития института омбудсмана, наряду с классической моделью парламентского уполномоченного по правам человека, создаются специализированные омбудсмены, к которым относятся: финансовые омбудсмены; административные омбудсмены; омбудсмены по правам детей/ребенка (Австрия, Израиль, Испания, Коста-Рика, Польша, Швеция, Финляндия, Россия и др.); военные омбудсмены (Германия, Израиль, Литва, Норвегия, Швеция, Украина); по правам заключенных или исправительных учреждений (штаты США, Канада, Великобритания); по вопросам здравоохранения (Великобритания); по вопросам информации (Германия, Венгрия, Канада) и так далее.

Родиной специализированных омбудсменов является Швеция, так Омбудсмен по делам военнослужащих успешно функционировал до 1967 года. Назначением института специализированного омбудсмана является защита отдельных групп граждан или контроль за определенными сферами общественной жизни. При этом специализированные омбудсмены могут назначаться парламентами, президентом, органами исполнительной власти или действовать как общественные институты, такие как школьные, университетские или корпоративные омбудсмены. Их деятельность может охватывать всю территорию государства, территорию субъекта федеративного государства, муниципального образования, и предназначена для разрешения разнообразных конфликтов.

Таким образом, проблемы соблюдения прав человека нередко разделяют государства, становятся объектом острой полемики и политической борьбы между ними. Основной обязанностью омбудсмана является обеспечение баланса интересов в обществе. В настоящее время, институт омбудсмана является важнейшим компонентом государственной системы правовой защиты граждан в зарубежных странах.

Библиографический список:

1. Семенова А.Ю. Уполномоченный по правам человека в механизме обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Ю. Семенова. – Тюмень, 2006.
2. Безруков А. В. Парламентское право и парламентские процедуры в России: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юстицинформ, 2015. – 163 с.
3. Вагизов Р. Г. Институт Уполномоченного по правам человека: история, теория, практика. – Казань, 2014. – С. 10–17.
4. Основы борьбы с коррупцией (системы общегосударственной этики по ведению) / под ред. С. В. Максимова и др. – М., 1999. – 228 с.
5. Исаев М. А. Основы конституционного строя Швеции. – М.: МГИМО. 2008. – 193 с.
6. Ковалев А.А. Международная защита прав человека: учебное пособие / А.А. Ковалев. – М.: Статут, 2013.

7. Смирнова Е. С. Проблемы соотношения прав, свобод и обязанностей иностранных граждан в зарубежном конституционном праве // Конституционное и муниципальное право. – 2005. – №7. – С. 16–20.

*****

УДК 347.471

КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ГАРАНТ СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Нурғалиева Б.К., 3 курс, «Юриспруденция»

Едигенова А.Б., старший преподаватель, магистр юридических наук кафедры теории государства и права

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Принятая 30 августа 1995 году Конституция Республики Казахстан, как основной закон государства и общества, является источником всего законодательства. Основываясь на ее положениях принимаются все нормативные акты, поэтому ей присущи такие черты, которыми не обладают другие акты. Это ядро правовой системы любого государства. От качества механизмов зависит ее стабильность, будущее развитие государства и общества в целом.

Конституция является основным документом, который определяет правовую основу государства и служит гарантом развития общества. Она устанавливает принципы верховенства закона, защиты прав и свобод граждан, а также формирует основы государственного устройства. Это позволяет создать стабильную политическую среду, необходимую для экономического и социального прогресса. Прежде всего, конституция обеспечивает защиту прав человека, что, в свою очередь, способствует социальной справедливости и укреплению доверия граждан к государственным институтам. Когда люди уверены в защите своих прав, они более активно участвуют в жизни общества, что вызывает положительные изменения. Кроме того, наличие четких норм и правил формирования власти исключает произвол и коррупцию, что способствует развитию демократии. Конституция служит основой для разработки законодательных актов, регулирующих различные сферы жизни, что в конечном итоге формирует прогрессивное и справедливое общество.

Пункт 2 статьи 1 Конституции содержит важнейший основополагающий принцип деятельности республики - общественное согласие, политическую стабильность, казахстанский патриотизм, экономическое развитие, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическим путем. Вышеуказанные принципы, определяют не только качественные характеристики нашего государства, но и закладывают основные векторы дальнейшего конституционного развития. Конституция создала стабильный политико-правовой порядок, обеспечивающий безопасность нашей страны и заложила правовую основу парламентаризма, обеспечив стабильность взаимоотношений Парламента и его палат с исполнительной ветвью власти [1].

Известный казахстанский ученый профессор М.С. Нарикбаев отмечал, что Конституция Республики Казахстан зарекомендовала себя как «прочный правовой фундамент» в обеспечении защиты прав и свобод человека [2, с.68].

Как четко справедливо отмечено профессором И.И.Роговым: «Конституция Республики Казахстан воплотила в себе передовые достижения мировой юридической науки, четко установив приоритеты национального развития, закрепив правовые, политические и экономические предпосылки формирования новой государственности. С учётом международного опыта легитимации государственности и национальных особенностей,

Конституция позволила решить основную задачу переходного периода - протекания процесса создания нового субъекта международных отношений - Казахстана исключительно в правовых рамках» [2, с.9].

Так, по мнению известного политического деятеля Р.К. Сарпекова: «Казахстанской конституционной модели присущи следующие основные черты: Основательная проработанность. Конституция разработана специальной комиссией с участием экспертов, которые подтверждают учёт передового мирового конституционногостроительства. Конституция отвечала не только реалиям 90-х годов прошлого века, но и потребностям нового независимого государства, несмотря на непродолжительный собственный опыт, основанный на Конституции РК от 28 января 1993 г.» [3, с.73]

Проект действующего Основного Закона впервые представлен на сессии Ассамблеи народа Казахстана и, вот уже второе десятилетие Конституция Республики Казахстан является прочной основой успешного развития страны.

Следует отметить, что любое общество представляет собой сложный комплекс различных слагаемых: населения, культуры, традиций и т.д. Конституция же в свою очередь регулирует лишь определенные общественные положения относящиеся к обществу. Это общество социального капитализма. По мнению академика РАН, профессора Т.Я. Хабриевой: «современная конституция должна отразить отмеченную позицию, зафиксировать устои такого общества и обозначить основные вехи движения вперед» [4,с.327].

По утверждению профессора Л.Т. Жанузаковой: «..., Конституция принимается на республиканском референдуме. Таким образом, граждане принимают Конституцию, но не могут быть инициаторами ее изменения. А ведь народ - единственный источник государственной власти в Казахстане (ст. 5 Конституции)» [5, с. 19]

Казахстан - это многонациональное государство, где представители различных национальных культур и этносом живут в мире и согласии. Данный аспект также можно отметить в Основном Законе Конституции, где политическая стабильность и развитие государства условиях межнационального и межконфессионального консенсуса - есть начало мощной консолидации граждан.

В настоящее время статьи 7, 93 Конституции Республики Казахстан стали стержневым основанием для разработки государственной Программы по реализации языковой политики в Республике Казахстан на 2020-2025 годы. Данная Программа выстроена в строгом соответствии со статьей 7 Конституции и постановлением Конституционного Совета Республики Казахстан от 23 февраля 2007 года №3. Независимость и процветание государства, также во многом зависит от чётко продуманных правовых принципов и положений Конституции во избежание международных и общественных конфликтов. Путь развития страны и дальнейшее ее процветание в большей степени предполагает соблюдение основных норм правовой системы государства гражданским обществом, а также грамотное ее использование во всех сферах общественных объединений и институтов. Стоит отметить, что в одном из основных пунктов Конституции Республики Казахстан [3], является создание общественных политических партий, где свобода и права человека - выступают в числе приоритетных. Мировая практика показала, что создание данных гражданских политических объединений представляет собой базу социального общества.

Однако правовой статус государства включает в себя не только создание и объединение гражданских институтов, различных некоммерческих организаций, но и активное их взаимодействие с государством. Данное условие способствует реализации основных задач Конституции, которые также прописаны в научной доктрине Конституции от 1995 года. Важность роли Конституции в развитии современного гражданского общества определяется следующими основными положениями правового статуса гражданина Республики такими, как: приоритет свобод и прав человека; разделение законодательной, исполнительной и судебной властей; господство права верховного закона; равная степень защищенности всех форм собственности, включая частную (земля, природные ресурсы);предпринимательство,

справедливая конкуренция; политическое многообразие и учет интересов различных слоев населения [5].

Так, в Конституции Республики Казахстан указано, что статус человека и его положение в обществе - это высшие ценности государства, а его права и свобода составляют элементы в организации данного общества. [4]

Однако, профессор Т.Я. Хабриева полагает, что «излишнее государственное регулирование», как и «отделение государства от общества неприемлемы». И это, действительно так, ведь взаимодействие государства и общества должно осуществляться на основе доверительных отношений и защищать права и интересы гражданского общества. Для этого академик Т.Я. Хабриева предлагает гражданскому обществу «очертить круг отношений», куда вмешательство государства не является обязательным, что также может считаться независимым от государства [4, с.331-333].

В статье 1 Конституции Республики Казахстан также говорится и об экономическом развитии общества, где политическая стабильность страны способствует положительному развитию всех сфер общества, экономики, культуры и образования в целом. Более того, стоит отметить конституционный строй, который предполагает определенный способ организации государства, направленный на реализацию защиты прав свободы человека согласно международным и правовым нормам общества [6, с. 46].

Считается что, многие проблемы во взаимоотношениях между государством и обществом в целом, могут возникать из-за отсутствия соответствующего контроля со стороны гражданского общества или государства. Контроль соблюдения всех норм и положений Конституции Республики Казахстан, по-моему мнению, должен осуществляться как со стороны государства, так и со стороны общества. Соблюдение прав свободы граждан и общества должны быть под контролем государственных органов, или соответствующих правозащитных организаций, основной задачей которых является помощь и рекомендации в поддержку гражданского общества.

С точки зрения научного определения, Конституция - основной закон государства, определяющий общественное и государственное устройство, порядок и принципы образования представителей органов власти, избирательную систему, права и обязанности граждан. Конституция - это основа всего законодательства. На протяжении динамического развития нашего общества Конституция подвергалась определенным изменениям относительно следующих дополнений таких, как: пункт 3 статьи 2 в редакции Закона Республики Казахстан от 21 мая 2007 года № 254-III ЗРК. Пункты 1, 2 статьи 5 с изменениями, а также пункт 2 статьи 15, 16 и т.д. Вышеназванные изменения дополнения свидетельствуют о том, что Конституция Республики Казахстан, являясь основным законом государства, направлена на формирование ответственности каждого гражданина перед нынешним и будущим поколениями. Правильная постановка деятельности данных правозащитных организаций будет способствовать динамичному развитию государства и общества в целом. Правозащитные организации могли бы не только осуществлять контроль взаимодействия государства и общества, но и быть основным ориентиром создания грамотного правового общества современного Казахстана. Это также в дальнейшем способствовало бы развитию и укреплению данных правозащитных организаций, как в государственном строе, так и в общественном. В будущем роль таких организаций будет более эффективной, если роль Конституции будет правильно и грамотно реализована в деятельности данных органов.

Исходя из вышеизложенного, следует отметить важность роли Конституции Республики Казахстан в развитии современного гражданского общества. В настоящее время данный документ является главным ориентиром в реализации конституционных положений демократического правового государства в укреплении института гражданского общества, важнейшими ключевыми условиями которого являются процветание конкурентоспособность государства на мировой арене. Конституция — это не просто свод правил, а философия, которая пронизывает все аспекты жизни общества. Она формирует культурные и моральные

ориентиры, способствуя осознанию каждым гражданином своей роли и ответственности перед государством. Конституция выступает не только как юридический документ, но и как стратегический инструмент, призванный направлять развитие общества в сторону устойчивости, законодательства и социальных перемен, необходимых для общего блага. Таким образом, конституция является основой не только правопорядка, но и морального стержня нации, способствуя ее сплочению и гармоничному развитию.

Библиографический список:

1. Кузыкжонемлекет. 2013. № 3(60).
2. Россия и Мир: Национальные цели Развития и Глобальные тренды / Материалы круглого стола. Москва, 16 января 2019 г. М., 2019.
3. Хабриева Т.Я. Избранные труды. Монография. Том 2. М., 2018 г.
4. Вестник Института законодательства Республики Казахстан. 2018. №1 (50).
5. Сапаргалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан. - Алматы: ЖетіЖаргы, 1998. - 389 с.
6. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России. М.,
*****

УДК 34.343

БОРЬБА С НАРКОПРЕСТУПНОСЬЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Нуртаева С.Е., Сагнаева А.А, 3 курс, «Юриспруденция»

Матрузиева А.А., старший преподаватель, магистр юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье раскрываются актуальные проблемы в борьбе с наркопреступностью, предлагаются возможные пути решения.

Наркоситуация в Республике Казахстан продолжает оставаться одной из самых острых проблем, оказывающих негативное воздействие на общество, экономику и безопасность. Казахстан, расположенный на пересечении крупных транспортных путей между странами-производителями наркотиков, такими как Афганистан, и соседними государствами, стал важным транзитным узлом для международной наркоторговли. Внутреннее потребление наркотиков также увеличивается, что обусловлено рядом факторов, таких как социально-экономические проблемы, низкий уровень информированности о последствиях наркозависимости и недостаточная работа по профилактике среди молодежи.

Несмотря на наличие обширной законодательной базы, регулирующей борьбу с наркотиками, в Казахстане существуют несколько проблем и недостатков, которые затрудняют эффективное противодействие наркопреступности.

1. Отсутствие координации между государственными органами. В Казахстане наблюдается недостаточная координация между различными государственными и правоохранительными органами, что ослабляет усилия в борьбе с наркопреступностью. Каждое ведомство действует независимо, что приводит к дублированию функций и задержкам в принятии решений.

2. Коррупция в правоохранительных органах. Коррупция в некоторых правоохранительных и таможенных органах остается серьезной проблемой, которая существенно затрудняет борьбу с наркоторговлей. Нарушения служебных обязанностей и «крышевание» наркоторговцев со стороны правоохранителей снижают эффективность антинаркотической политики.

3. Недостаточная эффективность профилактических мероприятий. Хотя в

законодательстве существует ряд норм, направленных на профилактику наркозависимости, на практике меры, принимаемые для предупреждения наркотической зависимости среди молодежи, являются недостаточно эффективными. Особенно это касается работы с молодежной аудиторией в удаленных и сельских регионах, где профилактика практически не ведется.

4. Необоснованное ужесточение наказания за мелкие правонарушения. В некоторых случаях Казахстан применяет чрезвычайно строгие меры наказания, особенно в отношении низшего звена наркоторговцев. В то время как борьба с крупными наркокартелями остается недостаточно эффективной. Ужесточение наказания не всегда приводит к желаемому результату и не решает проблему системных нарушений.

5. Проблемы в реабилитации наркозависимых. В Казахстане существует острая нехватка реабилитационных центров, а также медицинских и социальных программ, предназначенных для комплексного лечения и социальной адаптации наркозависимых. Это приводит к высокой вероятности рецидивов среди людей, прошедших лечение, и создает проблемы для их интеграции в общество[1].

Одним из ключевых аспектов эффективной борьбы с наркотиками в Казахстане является необходимость разработки новых, более гибких и комплексных стратегий, которые могли бы эффективно сочетать различные подходы — от профилактики до лечения и социальной адаптации наркозависимых.

➤ Интеграция профилактических и лечебных программ. Для повышения эффективности борьбы с наркотиками в Казахстане необходимо создать и внедрить интегрированные программы, которые объединяют профилактику, лечение и реабилитацию. Важно, чтобы профилактические мероприятия начинались с более раннего возраста и охватывали все слои населения, включая уязвимые группы (молодежь, мигранты, безработные). Одной из таких стратегий является внедрение в образовательные учреждения программ раннего вмешательства, что позволит выявить и предотвратить наркозависимость на начальных стадиях.

➤ Развитие программ harmreduction (снижение вреда). В последние годы концепция снижения вреда (harmreduction) набирает популярность в международной практике. Она включает в себя такие меры, как распространение чистых шприцев, обмен игл, предоставление безопасных мест для употребления наркотиков под медицинским наблюдением. Это направлено на снижение риска заболеваний, связанных с употреблением наркотиков, и предотвращение смертельных случаев от передозировок. В Казахстане эти практики пока не получили широкого распространения, однако они могут стать важной частью комплексной борьбы с наркозависимостью.

➤ Использование технологий и инновационных подходов. В борьбе с наркозависимостью можно использовать современные технологии, включая мобильные приложения для мониторинга состояния наркозависимых, виртуальные консультации с психотерапевтами и развитие онлайн-платформ для психологической поддержки. Технологии могут помочь в улучшении доступности реабилитационных и профилактических программ, а также ускорить процесс взаимодействия между пациентами и специалистами[2].

Рекомендации для улучшения законодательства и практики правоохранительных органов

1. Ужесточение наказаний за крупномасштабную наркоторговлю и коррупцию. Одной из основных проблем в борьбе с наркотиками в Казахстане является коррупция среди правоохранительных органов, что затрудняет эффективное пресечение наркопреступности. Одной из рекомендаций является ужесточение наказаний за преступления, связанные с коррупцией в сфере борьбы с наркотиками, и создание системы независимой проверки деятельности сотрудников правоохранительных органов. Для эффективного пресечения наркоторговли следует усилить сотрудничество между различными ведомствами и создать централизованные органы, которые координировали бы борьбу с наркопреступностью на национальном уровне.

2. Реформа уголовного законодательства. Важно пересмотреть существующие законы в сфере наркопреступности, сделав акцент на более гуманистическом подходе к наркозависимым. Например, в случае мелких правонарушений, связанных с наркотиками, можно предложить замену тюремных наказаний на программы реабилитации или лечение, что будет способствовать их социальной интеграции. Такой подход поможет избежать перегрузки тюремной системы и обеспечит более эффективное лечение зависимых.

3. Доступность и правовая поддержка для реабилитации. Одним из важных шагов является создание правовых механизмов, которые обеспечат доступность реабилитационных услуг для всех категорий граждан, включая уязвимые группы. Это включает в себя расширение правовых норм, которые бы стимулировали частные и государственные клиники и реабилитационные центры предоставлять помощь наркозависимым, включая субсидирование программ реабилитации и лечение для малоимущих граждан.

4. Поддержка научных исследований в области наркозависимости. Для создания эффективных методов борьбы с наркозависимостью важно инвестировать в научные исследования, которые будут направлены на изучение новых форм и методов лечения, а также выявление социальных факторов, влияющих на распространение наркозависимости. Также стоит развивать научно-исследовательские программы, направленные на оценку эффективности существующих программ профилактики и лечения, что поможет их дальнейшему улучшению[3].

Укрепление международного сотрудничества и обмена опытом

➤ Укрепление сотрудничества с международными организациями. Казахстан активно участвует в международных соглашениях по борьбе с наркотиками, таких как Конвенция ООН по наркотическим средствам и психотропным веществам, однако для более эффективной борьбы необходимо углубить сотрудничество с международными организациями, такими как ООН, Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) и Европейский Союз. Важно обмениваться опытом и адаптировать успешные международные практики борьбы с наркотиками к специфике Казахстана.

➤ Координация между странами СНГ. Казахстан, будучи частью Центральной Азии, имеет тесные связи с соседними странами, где также существует проблема наркоторговли и потребления наркотиков. Для борьбы с международной наркоторговлей Казахстану необходимо усилить сотрудничество с соседними странами, координировать усилия в области контроля на границах и обмениваться информацией о наркосетях и новых методах их борьбы.

➤ Внедрение совместных программ по профилактике и лечению наркозависимости. С учетом международного опыта в таких странах, как Голландия, Швейцария, Канада, где активно внедряются программы harmreduction и профилактики, Казахстану целесообразно начать внедрение совместных программ с международными экспертами. Важно, чтобы международные партнеры делились своим опытом не только в области пресечения наркоторговли, но и в сфере реабилитации наркозависимых, а также в разработке научных исследований по данной теме.

➤ Обучение и повышение квалификации специалистов. Казахстан может активнее вовлекаться в международные программы по обучению специалистов в области наркологии, психологии и реабилитации. Регулярные международные конференции, семинары и курсы повышения квалификации помогут не только повысить профессионализм местных специалистов, но и интегрировать новейшие подходы в лечение и профилактику наркозависимости.\

➤ Неопровержимым является тот факт, что проблемы наркозависимости в Казахстане требуют комплексного подхода, включающего как усиление законодательных и правоохранительных мер, так и более активное использование программ профилактики, лечения и реабилитации. Важным выводом является необходимость активизации общественного и международного сотрудничества в этой области, а также использование инновационных методов в борьбе с наркотической зависимостью[4].

Таким образом, решение проблемы наркозависимости в Казахстане требует комплексного подхода, который охватывает как профилактические меры, так и медицинское, психологическое и социальное лечение. Учитывая сложность и многофакторность проблемы, необходимо интегрировать усилия различных государственных и общественных структур, в том числе министерства здравоохранения, правоохранительных органов, а также социальных и образовательных учреждений.

Комплексный подход включает в себя не только ужесточение наказаний и усиление правоохранительных мер, но и создание эффективных программ профилактики, реабилитации и социальной адаптации наркозависимых. Важно также учитывать культурные и социальные особенности общества, что позволит выработать методы, наиболее подходящие для местных условий.

Важной составляющей успешной борьбы с наркотиками является международное сотрудничество, обмен опытом с другими государствами, работающими в этой области. Казахстан должен активно сотрудничать с международными организациями, для внедрения успешных зарубежных практик в сфере лечения и профилактики наркозависимости.

Таким образом, комплексный и междисциплинарный подход в решении проблемы наркозависимости является необходимым условием для ее успешного преодоления. Внедрение эффективных профилактических, лечебных и реабилитационных программ, активизация работы правоохранительных органов и использование международного опыта позволят существенно улучшить ситуацию с наркотиками в Казахстане и минимизировать социальные и экономические последствия этого явления.

Библиографический список:

1. Мухамеджанов М. И. Правовые аспекты борьбы с наркотической преступностью в Казахстане. — Астана: Академия права.,2021г

2. Сулейменов, Н. Х. Программные подходы в профилактике наркозависимости среди молодежи в Казахстане. — Алматы: Издательство «Наука и образование»,2023г

3. Карасев, В. В.Современные методы лечения наркозависимости: мировой и казахстанский опыт. — Москва: Издательство «Медицинская литература»,2022г

4. Давыдов, Ю. М. Международное сотрудничество в борьбе с наркоторговлей и наркозависимостью. — Москва: Юридический мир, 2021г

*****

ӘӘЖ 347.91/.95

АЗАМАТТЫ ХАБАР-ОШАРСЫЗ КЕТТІ ДЕП ТАҢУ НЕМЕСЕ ҚАЙТЫС БОЛДЫ ДЕП ЖАРИЯЛАУ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Раймова А.Ж., Қарағанды қаласы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультеті, 3 курс студенті

Асетова Г.Б., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Азаматтық және еңбек құқығы кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Мақалада Қазақстанда азаматты хабар-ошарсыз кетті деп таңу немесе қайтыс болды деп жариялау туралы азаматтық істер мәселелері талданады. Бұл процестің құқықтық негіздері, сот тәжірибесі және өзекті проблемалары зерттелген. Құжатта цифрландыруды енгізу, құқықтық сауаттылықты арттыру және органдардың тиімді өзара іс-қимылын қамтамасыз ету бойынша ұсыныстар қарастырылған. Мұндай істердің маңыздылығы ерекше атап өтілген.

Қазақстанның құқықтық жүйесінде азаматты хабар-ошарсы кетті таңуға немесе қайтыс

болды деп жариялауға байланысты мәселелерді реттеу азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін елеулі маңызға ие. Істердің бұл санаттары азаматтық сот ісін жүргізудің ерекше бөлігі болып табылады, Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексімен, сондай – ақ Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексімен реттеледі. Осы мақала заңнаманың нормаларын ескере отырып, осындай істерді қарау кезінде Қазақстан соттарының практикасын зерделеуге, сондай-ақ оны қолданудағы мәселелер мен кемшіліктерді талдауға бағытталған.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодекстің 28-бабына сәйкес, егер азаматтың тұрғылықты жерінде ол туралы бір жыл бойы деректер болмаса, мүдделі адамдардың арызы бойынша сот оны хабар-ошарсыз кетті деп тануы мүмкін. Ал 31-бапқа сәйкес, егер азаматтың тұрғылықты жерінде ол туралы үш жыл бойы деректер болмаса, ал егер ол өлім қатері төнген немесе жазатайым оқиғадан қаза тапты деп жорамалдауға негіз болатын жағдайларда алты ай бойы хабар-ошарсыз жоғалып кетсе, соғыс қимылдарына байланысты хабар-ошарсыз жоғалып кеткен әскери қызметші немесе өзге адам соғыс қимылдары аяқталған күннен бастап кемінде екі жыл өткеннен кейін өлді деп жариялануы мүмкін [1].

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі азаматты хабар - ошарсыз кетті немесе қайтыс болды деп тану туралы өтініштерді қарау тәртібін регламенттейді. Негізгі нормалар:

317-бап: Азаматты хабарсыз кетті деп тану туралы немесе азаматты қайтыс болды деп жариялау туралы арыз оны берушінің тұрғылықты жері бойынша не хабарсыз кеткен азаматтың соңғы мәлім болған тұрғылықты жері бойынша сотқа беріледі. Азаматты хабарсыз кетті деп тану немесе азаматты қайтыс болды деп жариялау туралы іс оның отбасы мүшелерінің, прокурордың, қоғамдық бірлестіктердің, қорғаншылық және қамқоршылық органы мен басқа да мүдделі тұлғалардың арызы бойынша басталуы мүмкін.

319- бап: Судья істі сот талқылауына дайындау кезінде қандай адамдардың жоқ адам туралы мәлімет бере алатынын анықтайды, сондай-ақ жоқ адам туралы соңғы мәлім болған тұрғылықты жері және жұмыс орны бойынша тиісті ұйымдардан, ішкі істер органдарынан, әскери бөлімдерден ол туралы бар мәліметтерді сұратады.

321- бап: Істі тоқтату немесе шешім шығару үшін негіздер бекітіледі. Азаматты хабарсыз кетті деп таныған сот шешімі қамқоршылық немесе қорғаншылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органның хабарсыз кеткен азаматтың мүлкіне оның орналасқан жері бойынша қорғаншы тағайындауына негіз болып табылады. Азаматты қайтыс болды деп жариялаған сот шешімі азаматтық хал актілерін жазу органының адамның қайтыс болуы туралы жазбаны азаматтық хал актілерін тіркеу кітабына енгізуі үшін негіз болып табылады. Қайтыс болды деп жарияланған азаматтың мүлкіне қатысты мұра сот шешімі заңды күшіне енген күннен бастап ашық деп есептеледі [2].

Бұл нормалар істің барлық қатысушыларының мүдделерін қорғауға кепілдік бере отырып, болмау немесе қайтыс болу фактісін сот арқылы анықтауға құқықтық негіз береді.

Елде адамдардың жоғалуы, хабар - ошарсыз кету жағдайлары туралы ақпараттар жаңалықтар мен әлеуметтік желілерде көптеп кездеседі. 2023 жылғы ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің деректері бойынша 10178 адам іздеуде болған, оның ішінде 2098 адам хабар-ошарсыз кеткен. Жоғалған адамдардың көп бөлігі Алматы қаласы - 278; Қарағанды облысы - 217; Павлодар облысы - 170; Алматы облысы – 152 тіркелген [3].

Азаматты хабар - ошарсыз кетті деп тану бірқатар құқықтық салдарды туғызады. Бұлардың адамды өлді деп жариялаудың салдарынан айтарлықтай айырмашылықтары бар, өйткені олар бұл адамның тірі табылуының анықтығына сүйенеді. Соттың хабар-ошарсыз кеткен адамның мүлкіне қамқоршылық тағайындауы аса маңызды салдар. Мүлікке деген қамқоршылық оны хабар - ошарсыз кеткен адамның мүдделері үшін қамқоршылыққа алудан тұрады. Мүлікті пайдалану жөніндегі қамқоршының мүмкіндіктері оның меншік иесінің мүмкіндіктерімен салыстырғанда шектеулі болады. Қамқоршы мүлікті күтіп ұстау және сақтау жөнінде қамқорлық жасауы тиіс және мүлікті жұмсауда оның әрекеттері шектеулі

болады. Атап айтқанда, ол хабар-ошарсыз кеткен адам асырауға міндетті жандарға осы мүлік есебінен қаражат бөлуді, сондай-ақ оның салықтар мен басқа да міндеттемелер бойынша берешектерін өтеуді қамтамасыз етуі тиіс [4,117]. Мүлікке қамқоршылық тағайындаумен қатар, азаматты хабар-ошарсыз кетті деп танудың басқа да бірқатар салдары болады. Атап айтқанда, ол берген немесе оған берілген сенімхаттың қолданылуы тоқтатылады, хабар-ошарсыз кетті деп танылған азаматтың жұбайы онымен қиылған некені азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу органдарында тоқтата алады. Ал азаматты қайтыс болды деп жариялау оның өлімі кезіндегідей салдар туғызады, атап айтқанда, оның мүлкіне мұрагерлік ашылады. Адамды өлді деп жариялау туралы соттың шешімі заңды күшіне енген соң азаматтық хал актілерін жазу кітабына оның өлімі туралы жазылады да, тиісті куәлік беріледі.

Азаматтарды хабар-ошарсыз кетті немесе қайтыс болды деп тану сот практикасындағы проблемалар мен олқылықтарды талдау құқық қолдану тиімділігін арттыру үшін маңызды болып табылады. Соттардың, өтініш берушілердің және мемлекеттік органдардың алдында тұрған негізгі кедергілерді қарастырсақ:

Органдар арасындағы өзара әрекеттесудің жеткіліксіздігі: Мұндай істерді қараудың тиімділігі сот пен мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс қимылға тікелей байланысты:

- Іздеу туралы өтініштерді тіркейтін ішкі істер органдары көбінесе толық емес немесе кешіктірілген ақпарат береді.

- Азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу органдары, көші-қон қызметтері мен мұрағаттар арасында үйлестіру кейбір жағдайларда жоқ. Бұл шекарадан өту, тұрғылықты жерін өзгерту немесе іздеуде жүрген адамды тіркеу фактілерін растауды қиындатады. Сот практикасында өтініш берушілер жеткілікті дәлелдер келтірмейтін жағдайлар жиі кездеседі. Сондықтан соттар ПМ, жергілікті атқарушы органдар немесе мұрағаттар сияқты мемлекеттік органдардан қосымша мәліметтер сұрайды.

- Ауылдық жерлерде мемлекеттік деректер базасына қол жеткізу қиын, бұл істің мән-жайын растауды қиындатады.

Мұрағаттарды цифрландырудың аз қамтылуы өтініш берушілер мен соттар үшін қажетті дәлелдерді жинау қиынға соғады. Іздеуде жүрген азаматтар туралы немесе олардың жоғалып кету жағдайлары туралы ақпарат көбінесе тек қағаз түрінде сақталады, бұл тексеру процесін баяулатады.

Өтініш берушілерде ресурстардың тапшылығы. Көптеген өтініш берушілер істі сәтті қарау үшін көбінесе өтініш беру үшін қайда жүгіну керектігін және қандай құжаттарды дайындау керектігін білмейді. Төмен құқықтық сауаттылық байқалады. Мысалы, процесті уақытылы және дұрыс шешу үшін, дәлелдемелерді іздеу үшін өтініш беруші адвокаттарға ақы төлеуі керек, анықтамалар жинауы керек, бұл әрдайым аз қамтылған азаматтар үшін қол жетімді емес.

Соттар бірнеше себептер бойынша істерді кешіктіруге тап болады:

- Мемлекеттік органдардың сұрауларына баяу жауаптар.

- Соттардың шамадан тыс жүктелуі, бұл өтініштерді қараудың жеделдігін төмендетеді.

- Төтенше жағдайлар (мысалы, соғыс қимылдары, ұшақ апаттары) салдарынан болатын болжамды өліммен байланысты істердің күрделілігі. Мысалы тәжірибеде азаматты соғыс қимылдарына қатысқаннан кейін қайтыс болды деп тану туралы істі қарау кейде бірнеше жылға созылды, өйткені соттың әскери мұрағаттан мәліметтерді ала алмайтын жағдайлары бар.

Аталған мәселелерді жою үшін заңнамалық өзгерістерді, органдар арасындағы өзара іс-қимылды жақсартуды және азаматтардың хабардарлығын арттыруды қамтитын кешенді тәсілдер қажет.

1. Іздеуде жүрген адамдар туралы бірыңғай деректер базасын құру. ПМ, Көші-қон қызметі және азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу органдарының деректерін қоса алғанда, іздестіріліп жатқан адамдар туралы мәліметтер енгізілетін бірыңғай мемлекеттік цифрлық деректер базасын әзірлеу. Оның артықшылықтары: соттар азаматтар туралы өзекті

деректерді жедел ала алады; өтініш берушілер іздеуде жүрген адамның жоқтығын тез растай алады; процестің ашықтығын арттыру. Басқа елдерде (мысалы, Эстонияда) осындай мәліметтер базасын енгізу азаматтарды іздеу істерін қарау мерзімін екі есеге қысқартты.

2. Цифрлық технологияларды енгізу. Оның ішінде ПМ, азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу органдары және көші-қон қызметтерінің мұрағаттарын цифрландыру; құжаттармен алмасу үшін соттар мен мемлекеттік органдар арасында электрондық өзара іс-қимыл орнату. Бұл сұраныстарды өңдеу уақытын қысқартуға, деректерді өңдеудегі дәлдік пен ыңғайлылықты арттыруға мүмкіндік береді.

3. Өтініш берушілер үшін рәсімдерді жеңілдету үшін аз қамтылған азаматтарға тегін заң көмегін көрсету. Азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру үшін буклеттер немесе бейне нұсқаулықтар сияқты қолжетімді түсіндіру материалдарын әзірлеу. Бұндай әрекеттер құқықтық қорғауды пайдалана алатын азаматтар санының артуына, өтініш берушілерге қаржылық жүктемені және өтініш беру кезінде қателерді азайтуға болады.

4. Органдар арасындағы өзара әрекеттесуді күшейту. Мемлекеттік органдардың соттың сұрауларына жедел жауап беру және толық деректерді ұсыну міндеттерін заңнамалық деңгейде бекіту. Артықшылықтары: істерді қарау мерзімдерін қысқарту; соттар мен өтініш берушілер үшін әкімшілік кедергілерді азайту болып табылады. Мысал: Еуропалық Одақ елдерінде осындай шараларды енгізу істерді қараудың орташа мерзімін 6 айға дейін қысқартуға мүмкіндік берді.

Қорытындылай келе, азаматты хабар – ошарсыз кетті деп тану немесе қайтыс болды деп жариялау бұл әлеуметтік -құқықтық маңызы бар маңызды азаматтық құқық институты. Сондай-ақ бұл мұқият қарауды қажет ететін күрделі, бірақ әлеуметтік маңызды процедура. Бірыңғай тәсілдің болмауы, органдар арасындағы өзара іс-қимылдың жеткіліксіздігі және дәлелдемелерге қол жеткізудің қиындығы сияқты анықталған мәселелерді заңнамалық және іс жүргізу нормаларын кешенді жаңғырту арқылы жоюға болады.

Сот практикасын талдау дәлелдемелерге қол жеткізуді жеңілдету, өзара іс-қимылдың электрондық жүйелерін дамыту және құқық қолдану практикасын біріздендіру қажет екендігін көрсетеді және осындай істерді қараудың тиімділігін арттыруға ықпал ететін болады.

Цифрландыруды, бірыңғай деректер базасын құруды және құқықтық сауаттылықты арттыруды қоса алғанда, ұсынылып отырған шаралар мұндай істерді қарауды жеделдетуге, әкімшілік кедергілерді азайтуға және азаматтардың мүдделерін қорғауды жақсартуға мүмкіндік береді.

Библиографиялық тізім:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ. [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_#z33

2. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377#z322>

3. Қазақстанда қандай адамдар жиі жоғалып кетеді, [Электрондық ресурс] // Ақпараттық жүйелер — Қолжетімділік тәртібі: <https://ru.sputnik.kz/20240125/propavshimi-bez-vesti-chislyatsya-bolee-2-tysyach-kazakhstanstsev-41814195.html>

4. Азаматтық құқық. I том. Жоғары оқу орындарына арналған оқулық (академиялық курс). Өңделген және толықтырылған 2-басылымы. Жауапты ред.: М.К. Сүлейменов, Ю.Г. Басин. - Алматы, 2003. — 736 бет.

*****

ӘӨЖ 343.2/7

ЕСІРТКІ ЖӘНЕ ПСИХОТРОПТЫҚ ЗАТТАР ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ

ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Самигуллина Ж.С., I курс магистранты Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Акылбекова А.Б., Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары, Қазақстан Республикасы, Қостанай қаласы

Ғаламтор арқылы жүзеге асырылатын заңсыз есірткі заттарының айналымы Қазақстан Республикасының қауіпсіздігі мен әл-ауқатына қатысты ең өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев халыққа арналған «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – елдің өркендеуінің берік негізі» атты жолдауында ұйымдасқан қылмысқа, соның ішінде наркотрафикке және цифрлық платформалар арқылы есірткі таратумен байланысты қылмыстарға қарсы күресті күшейту қажеттілігіне назар аударды.

Ол қазіргі заманғы технологияларды, ғаламтор арқылы заңсыз есірткі айналымы сияқты жаңа қылмыс түрлерімен күресуде қолданудың маңыздылығын атап өтті, бұл халықтың, әсіресе жастардың денсаулығына тікелей қауіп төндіреді.

Қазіргі заманның негізгі сынақтарының бірі – қылмыскерлердің анонимді цифрлық платформаларды, мысалы, мессенджерлер, даркнет және криптовалюталық транзакцияларды заңсыз мәмілелер жасау үшін пайдалану. Бұл технологиялар құқық қорғау органдарының жұмысын қиындатады, анонимділік деңгейін арттырады және тергеу жүргізуге елеулі кедергілер тудырады.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің мәліметтері бойынша, интернет арқылы заңсыз есірткі айналымымен байланысты қылмыстар саны соңғы жылдары бірнеше есе артқан:

- 2022 жылы мұндай қылмыстар саны 980-ді құрады, бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 36%-ға көп.

- 2023 жылы мұндай қылмыстар саны 1200-ден асты, бұл қауіптің қарқынды түрде өсіп жатқанын көрсетеді.

Бұл деректер қылмыстық топтардың интернетті есірткі таратудың ыңғайлы құралы ретінде жиі пайдаланатынын куәландырады, бұл тергеу әдістерін бейімдеуді және заманауи технологияларды енгізуді талап етеді. Есірткімен байланысты қылмыстарды тергеудің цифрлануының маңыздылығы Қазақстан Республикасының 2022–2026 жылдарға арналған құқықтық саясат концепциясында расталады. Бұл құжатта интернет арқылы заңсыз есірткі айналымымен, оның ішінде киберқұқықбұзушылықпен күрес шараларын күшейту қажеттілігі атап өтілген.

Ғылыми зерттеулер де цифрлық кеңістіктегі есірткі таратумен қатысты қылмыстардың күрт өскенін көрсетеді. 2022 жылы Қазақстандық криминологиялық зерттеулер институтының жүргізген зерттеулеріне сәйкес, есірткі таратумен байланысты қылмыстардың 70%-дан астамы цифрлық технологияларды пайдалана отырып жүзеге асырылған. Бұл проблема 18-30 жастағы жастар арасында күрт өскендігін байқаймыз, бұл құбылыспен күресу үшін тиімді профилактикалық және оперативтік шараларды әзірлеуді қажет етеді.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында интернетте заңсыз есірткі операцияларын бақылаудың жаңа әдістерін әзірлеу мен цифрлық кеңістікте мемлекеттік бақылау жүйесін жетілдіруге бағытталған шаралар баяндалған. Бұл процесте құқық қорғау органдарына қылмыстық схемаларды тиімді қадағалау және есірткі саудасын ұйымдастырушыларды анықтауға мүмкіндік беретін үлкен деректер мен жасанды интеллект технологиялары маңызды рөл атқарады.

Осылайша, «Ғаламтор желісі арқылы жүзеге асырылған заңсыз есірткі заттарының айналымын тергеудің ерекшеліктері» тақырыбының өзектілігі құқық қорғау органдарының цифрландырумен байланысты жаңа сын-тегеуріндерге бейімделу қажеттілігінен туындап отыр. Мұндай қылмыстардың санының артуы, тергеудің күрделілігі және цифрлық платформалардың қамтамасыз ететін жоғары анонимдік деңгейі заманауи криминалистика әдістерін, халықаралық ынтымақтастықты және құқық қорғау қызметінде қазіргі заманғы технологияларды белсенді түрде пайдалануды талап етеді.

Сондай-ақ, есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстарды саралау кезінде және психотроптық заттар, құқық қорғау органында көптеген түрлі проблемалар туындауы мүмкін. [1].

Қылмыстық заңнамадағы елеулі өзгерістердің арқасында жауапкершілік

есірткі мен психотроптық заттардың немесе олардың аналогтарының заңсыз айналымы негізді болды. Көрсетілген заттардың мөлшері, заңсыз әрекетке тән әрекет нысаны бойынша тұтастай бөлінген және өз алдына қойылған мақсаттарға жауап береді. Осы критерийлердің мазмұны айырмашылықтар және олардың ерекшеліктері Жоғарғы Сот Пленумының бірнеше рет көрсетілген қаулысында да ашылады. Заңнамадағы мұндай өзгерістер анықтау және дайындау процесіне айтарлықтай көрсетілген.

Бұл мәселені жан-жақты талдау заңсыз күрес деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Есірткі заттарының айналымы біріктіретін кешенді тәсіл арқылы ғана мүмкін болады. Осы шаралардың ішінде қылмыстық-құқықтық шаралар басым мәнге ие және істің жағдайын қорғау функциясы қылмыстық-құқықтық сипатта болатындығына байланысты болып келеді.

Есірткі және психотроптық заттар айналымының институты ең маңыздыларының бірі болып табылады. Мемлекеттік реттеу мен бақылау салаларының мақсаты жеке және азаматтардың психологиялық денсаулығы мен қазіргі қоғамдағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады. Саладағы қылмыс динамикасын талдау есірткі құралдары мен психотроптық заттардың заңсыз айналымының тұрақты және олардың тұрақты өсу қарқыны мен қылмыстың осы түрінің кідірісінің жоғары пайызы осы саладағы бар проблемалар мемлекеттің басым міндеттерінің бірі болып табылады [2].

Есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымына байланысты мәселелер олар Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі мен Әкімшілік Кодексінің нормалары негізінде реттеледі. Әлеуметтанушылардың соңғы уақыттағы зерттеулері қазіргі жағдайды көрсетеді, яғни есірткі және психотроптық заттар жаңа аспектілерге ие болады. Есірткі белгілерінің жағдайы:

1. Елде есірткі өндірісінің және таралуының күрт өсуі
2. Есірткі заттарын тұтынушылар санының артуы;
3. Қазақстан Республикасында есірткі бизнесінің халықаралық жүйесіне қосылуы, өсуде көрсетілген есірткі контрабандасы, әсіресе барлық тәркіленген есірткі құралдарының жартысынан көбі және шетелдік өндірістегі психотроптық заттар;
4. Мемлекетті жөнелту үшін халықаралық ауыстырып тиеу пунктіне айналдыру есірткілері [3].

Бір жағынан есірткі және психотроптық заттарды өндіру және пайдалану медициналық мақсаттағы заттар (операция кезінде, сондай-ақ күшті әсер етуші ретінде анальгетиктер), ал қарама – қарсы жағынан оларды медициналық мақсаттағы бұйымдарға қарсы қолдану олардың заңсыз айналымында екендігі белгілі. [4, б.67-68].

Мемлекетте есірткі заттарының таралу ауқымы мен қарқынын мыналарға қоюға болады яғни жастардың маңызды бөлігінің физиологиялық жағдайы және одан кейінгі тұрақтылық. Қылмыстың бұл түрі де халықтың денсаулығына қарсы қылмыс болып табылады. Олардың ерекшелігі-есірткі және психотроптық заттар денсаулыққа зиян келтіреді. Бұл саладағы ең қауіпті қылмыстар заңсыз айналым саласындағы қылмыстар. Қылмыстардың осы санатын белгілеудің заманауи мәселелерін талдай отырып, қажет есірткі мен психотроптық заттардың заңсыз айналымы құрылым ретінде әрекет ететінін атап өту керек. Жыл сайын осындай жоғары табыс алуға мүмкіндік беретін заңсыз кәсіпкерлік іс-әрекет, осылайша ұйымдасқан қылмыстың қалыптасуына негіз бола отырып, көбінесе ілеспе қылмыстарды жасау болып табылады. Есірткі құралдарының заңсыз айналымы экономиканы, әлеуметтік саланы бұзады, қылмыс деңгейінің жоғарылауы, қоғамның моральдық негіздерін бұзады, өзінің жағымсыз жақтарымен таң қалдырады, оның әсерімен жастардың көп санына қақтығыстар тудырады. Оны қауіпті құбылыс ретінде қарастыруға болады [5, С. 31].

Бүгінгі таңда анықталған есірткі бұйымдарының (тіркелген) санының өсуі байқалады

осы санаттағы қылмыстарды заңсыз өткізу жағына қарай өсуі ден бірден байқалып отыр. Өткізу нарығында табиғи шыққан есірткі құралдары барған сайын жаңа синтетикалық заттар пайда болады (дизайнерлік) есірткі (амфетамин, метамфетамин, экстази), адамдардың жас шегі де өзгереді, өткізу орындары мен шарттары да бар.

Библиографиялық тізім:

1. Ресей Федерациясы Жоғарғы Соты Пленумының 2006.06.15 № 14 (16.05.2017 ж. ред.) «Сот туралы психотроптық есірткі құралдарымен байланысты қылмыстар туралы істер бойынша практика, күшті және улы заттар» // «Ресей Федерациясының Жоғарғы Сотының Бюллетені», № 5, Қараша, 2006 ж

2. Антонов А. Г., Агильдин В. В., Витовская Е. С. қоғамдық қауіптің сипаты туралы мәселеге есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және олардың аналогтарының заңсыз айналымы саласындағы қылмыстар // Бүкілресейлік криминологиялық журнал. 2019. №1.

3. Братчиков в. а. есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты нормаларды қолдану және психотроптық заттар (Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 25-тарауы) / В.А. Братчиков, Т. М. Клименко, п. п. Сальников. — Саратов: Сарат. ун-та, 2020.

4. В.В.Мясников заңсыз айналым саласындағы қылмыстарды саралаудың проблемалық мәселелері есірткі және психотроптық заттар (Жоғарғы Соттың сот практикасының материалдары бойынша Ресей Федерациясы) // ЮП. 2018. №1 (80).

5. Смирнова М. Э. есірткі айналымы үшін қылмыстық жауапкершілік: мәселелері мен болашағы // Қоғам: саясат, экономика, құқық. 2020. №3.

*****

УДК 343.9

РОЛЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В РЕАЛИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Сеитов В.Н., Магистрант 1 года обучения ОП «Юриспруденция»

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Уголовная политика Республики Казахстан (РК) представляет собой систему мер, направленных на предупреждение и борьбу с преступностью, защиту прав и свобод граждан, а также обеспечение общественной безопасности. В этом контексте органы внутренних дел (ОВД) играют ключевую роль в реализации основных направлений уголовной политики страны.

Одним из основных направлений уголовной политики РК является профилактика преступности. ОВД активно участвуют в разработке и реализации программ, направленных на предупреждение правонарушений. Это включает в себя:

- Проведение информационно-просветительских мероприятий для населения.
- Сотрудничество с образовательными учреждениями для формирования правосознания у молодежи.
- Участие в социальных проектах, направленных на улучшение условий жизни и снижение уровня преступности.

Органы внутренних дел несут ответственность за расследование уголовных дел. Эффективность работы ОВД в этой сфере напрямую влияет на уровень преступности и доверие граждан к правоохранительным органам. Основные аспекты работы ОВД в расследовании преступлений включают:

- Проведение оперативно-розыскных мероприятий.
- Сбор и анализ доказательств.

- Взаимодействие с другими государственными органами и международными организациями для раскрытия преступлений.

ОВД играют важную роль в обеспечении общественной безопасности, что является одним из приоритетов уголовной политики РК. Это включает в себя:

- Поддержание правопорядка на массовых мероприятиях.
- Реагирование на чрезвычайные ситуации и предотвращение правонарушений.
- Проведение профилактических рейдов и контроль за соблюдением законодательства.

Современная уголовная политика требует активного взаимодействия органов внутренних дел с обществом. ОВД должны учитывать мнение граждан при разработке и реализации мер по борьбе с преступностью. Это может быть достигнуто через:

- Создание общественных советов при ОВД.
- Проведение открытых встреч с населением для обсуждения проблем безопасности.
- Использование современных технологий для обратной связи с гражданами.

Реализация положений уголовной политики Республики Казахстан, по мнению диссертанта, которое основано на мнении известных ученых в данной сфере, изучении правоприменительной практики как в Казахстане, так и странах дальнего и ближнего зарубежья, позволит улучшить реализацию таких важных приоритетных направлений проводимой в стране правовой политики, как сохранение стабильности в обществе и обеспечение должного правопорядка и согласия в обществе, которые необходимы для поступательного развития экономики, права, политики и других институтов гражданского общества.

Поскольку уголовная политика как часть всей правовой политики государства охватывает многие вопросы правового регулирования, и особенно в части назначения уголовных наказаний, следует принимать во внимание все происходящие изменения в состоянии и структуре преступности, анализе ее количественных и качественных показателей, которые свидетельствуют о наличии негативных изменений (рост ежегодно совершаемых и регистрируемых в Едином реестре досудебного расследования (далее - ЕРДР) общественно-опасных деяний (преступлений, уголовных проступков) в Республике Казахстан) говорят о наличии серьезных проблем в сфере правопонимания и борьбы с преступностью.

Обеспечение национальной безопасности нашего государства является главной стратегической задачей, поскольку необеспечение национальной безопасности государства влечет потерю его суверенитета.

Поэтому в Республике Казахстан вопросы обеспечения национальной безопасности были нормативно урегулированы на законодательном уровне -

6 января 2012 года принят Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан». Наряду с указанными в данном Законе угрозами угрозам национальной безопасности, к ним отнесены именно негативные изменения, происходящие в структуре и динамике самой преступности в Республике Казахстан [1, с. 53].

Криминогенная обстановка в Республике Казахстан длительное время остается стабильно негативной, так как имеет свои негативные тенденции сохраняющегося роста, особенно наиболее опасных видов преступлений (тяжкие, особо тяжкие), а также большой доли преступлений небольшой и средней тяжести. Среди зарегистрированных в ЕРДР основную долю составляют общеуголовные преступления.

Важное значение на изменение криминальной ситуации в Республике Казахстан имеют не только количественные, но и качественные показатели преступности (состояние, структура, динамика, коэффициент общей преступности, индекс судимости, характер преступности, цена преступности и др.) [2, с. 32-36]: имеют место новые проявления преступности, появление новых, ранее неизвестных правоприменительной практике преступлений, связанных с цифровизацией и изменениями в экономике страны, представляющих повышенную общественную опасность. Это, например, виды преступлений, связанные с коррупцией, наркотиками, терроризмом и экстремизмом, в

информационной сфере, организованная преступность и другие.

Изменяющиеся в негативную сторону количественные и качественные показатели преступности негативно влияют и на само общество, особенно на его нравственные характеристики, отношения между людьми, способствуют усилению в нем социально-психологической напряженности, снижению уровня доверия населения правоохранительной системе и в целом государству, что в свою очередь препятствует проведению указанных реформ.

В настоящее время Казахстан достиг определенных успехов в развитии экономики страны, политическом устройстве, приобрел большой авторитет на международной арене, в изменении сознания граждан, утвердил себя в Конституции РК «демократическим, светским правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы» [3, с. 4], обеспечение которых осуществляется в первую очередь путем реализации правовой политики и ее важной отрасли уголовной политики.

Должна проводиться работа с населением страны, чтобы каждый гражданин пересмотрело свою позицию по отношению к противодействию преступности и обеспечению в стране общественной безопасности и правопорядка с позиций провозглашенных руководством страны принципов «нулевой терпимости» и «слышащего государства».

Поэтому в результате реализации уголовной политики страны следует изменить содержание отношений гражданского общества и правоохранительных органов, которые в настоящее время приобрели антагонистический характер, особенно это проявляется при назначении уголовных наказаний по громким уголовным делам, процессы которых благодаря достижению современной демократии транслируются средствами массовой информации и становятся достоянием широкого круга лиц.

Поскольку преступность, ее причины и условия являются важными негативными социальными явлениями, то для успешной борьбы с преступностью недостаточен только перечень правовых мер воздействия. Как нам представляется, для эффективной борьбы с преступностью подкрепленных, упреждающих и заведомо исполнимых мер, осуществляемых в рамках проводимой на государственном уровне правовой политики. В основе такой реформы лежит острая необходимость в постоянной корректировке действующей концепции правовой политики страны, а также системного, комплексного подхода к разработке новой Концепции уголовной политики как главной составляющей и неотъемлемой части правовой политики государства на следующую десятилетнюю перспективу.

Роль органов внутренних дел в реализации уголовной политики Республики Казахстан является многогранной и важной. ОВД не только занимаются расследованием преступлений, но и активно участвуют в профилактике правонарушений, обеспечении общественной безопасности и взаимодействии с обществом. Эффективная работа ОВД способствует снижению уровня преступности и повышению доверия граждан к правоохранительным органам, что в свою очередь является залогом стабильности и безопасности в стране.

Библиографический список:

1. О национальной безопасности Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года // Правоохранительные органы: сборник законодательных актов. – Алматы, 2019. - С. 50-70.
2. Криминология: учебное пособие. 2-е изд. Стандарт третьего поколения / под ред. В. Бурлакова, Н. Кропачева. - СПб.: Питер, 2016. - 304 с.
3. Конституция Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2021. – 44 с.
4. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2002 до 2010 года: Указ Президента Республики Казахстан от 20 сентября 2002 года № 949 (утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 17 июня 2011 года

№ 102) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_.

5. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_.

6. Стратегия «Казахстан -2050»: новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. - Алматы: ЮРИСТ, 2013. - С. 35-36.

*****

УДК 343.37

СОВРЕМЕННОЕ МОШЕННИЧЕСТВО: АКТУАЛЬНОСТЬ И МЕТОДЫ ЗАЩИТЫ ОТ НИХ

Сембин А.Н., 3 курс, «Юриспруденция»

Едигенова А.Б., старший преподаватель кафедры Теории государства и права, магистр юриспруденции

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматриваются актуальные угрозы мошенничества и способы противодействия им. Особое внимание уделяется обучению граждан и сотрудников, применению технологий (ИИ, блокчейн, многофакторная аутентификация) для усиления безопасности. Также обсуждаются необходимость развития законодательства, международного взаимодействия и укрепления корпоративной этики.

В последние десятилетия мошенничество приняло масштабный характер, затрагивая как обычных граждан, так и крупные корпорации. С развитием технологий и интернета появились новые формы обмана, включая фишинг, социальную инженерию и криптовалютные схемы. Эти методы становятся более изощренными, что делает защиту от них неотложной задачей[1].

Ключевым аспектом борьбы с мошенничеством является образование и осведомленность. Обучение граждан основам кибербезопасности позволяет им распознавать потенциальные угрозы и реагировать на них. Кроме того, важным шагом является внедрение надежных систем верификации и смены паролей[3].

Интересным направлением является использование технологий блокчейн, которые обеспечивают прозрачность и защищенность транзакций. Актуально также применение многофакторной аутентификации для доступа к личным данным и финансам.

Правоохранительные органы, в свою очередь, должны активно сотрудничать с международными организациями для борьбы с транснациональной преступностью. Лишь совместными усилиями можно достичь значительных результатов и минимизировать риски, связанные с современными мошенническими схемами[2].

Еще одной важной мерой по защите от мошенничества является создание и укрепление законодательной базы. Законы, направленные на борьбу с киберпреступностью, должны постоянно обновляться с учетом новых угроз, что позволит эффективно привлекать правонарушителей к ответственности. Кроме того, необходима активная работа по информированию населения о новых типах мошенничества и методах защиты. Специальные кампании и инициативы могут повысить уровень осведомленности и снизить вероятность жертв среди граждан.

К корпоративному сектору требования также возрастают. Компании должны внедрять системы мониторинга и анализа поведения пользователей, чтобы своевременно выявлять аномалии и подозрительные действия. Важным аспектом является обучение сотрудников

правилам безопасного интернет-поведения, что поможет предотвратить внутренние угрозы[4].

Важно также наладить сотрудничество между государственными органами, частным сектором и образовательными учреждениями. Совместные усилия позволят создать более комплексный подход к противодействию мошенничеству. Это может включать в себя обмен информацией о новых угрозах, разработку совместных программ обучения и проведение тренингов для повышения квалификации специалистов в области кибербезопасности.

Кроме того, современные технологии могут сыграть ключевую роль в борьбе с мошенничеством. Внедрение искусственного интеллекта и машинного обучения в системы безопасности позволяет более точно выявлять нестандартные паттерны поведения и предотвращать мошеннические действия в реальном времени. Технологии блокчейн также предлагают возможность повысить прозрачность и доверие в финансовых транзакциях, что снижает риски.

Не менее важным является создание защищенной среды для сообщества, где люди могут безопасно делиться информацией о мошенничестве и получать поддержку. Это может быть достигнуто через социальные сети и онлайн-платформы, где опыт и знания участников помогут предотвратить дальнейшие преступления. Объединение усилий на всех уровнях формирует сильный барьер против мошенничества и способствует созданию более безопасного цифрового пространства[4].

Наряду с технологическими решениями, важным аспектом борьбы с мошенничеством является формирование информационной культуры среди граждан. Повышение осведомленности о возможных угрозах и методах защиты может значительно снизить риски. Регулярные кампании по информированию населения, проведение мероприятий и вебинаров помогут обеспечить широкий доступ к знаниям о кибербезопасности.

Также необходимо обратить внимание на законодательные инициативы, направленные на ужесточение наказаний за мошеннические действия. Эффективные законы и регуляции смогут создать предостережение для потенциальных преступников, что, в свою очередь, снизит уровень преступности в данной сфере. Совместное обсуждение законопроектов с представителями частного сектора и образовательных учреждений может способствовать выработке более эффективных решений[1].

Наконец, важно создать механизмы обратной связи, позволяющие организациям и гражданам сообщать о новых угрозах и мошеннических схемах. Разработка централизованной платформы для таких уведомлений улучшит координацию действий всех заинтересованных сторон и поможет быстро реагировать на возникающие вызовы. Объединив усилия, мы сможем создать более устойчивую защиту от мошенничества и повысить уровень доверия в обществе.

Кроме того, важным шагом в борьбе с мошенничеством является внедрение системной оценки рисков, которая позволит идентифицировать потенциальные уязвимости как на уровне организаций, так и на уровне пользователей. Регулярный аудит информационных систем и обучение сотрудников основам кибербезопасности помогут не только выявить слабые места, но и вовлечь членов команды в процесс защиты информации. Понимание каждым сотрудником своей роли в системе безопасности создаст более устойчивую организационную культуру [1].

Не менее значимо развитие партнерств между государственными структурами, частным сектором и некоммерческими организациями. Совместные инициативы, такие как платформы обмена информацией о мошеннических схемах, могут сократить время реакции на новые угрозы и повысить общую осведомленность. Эти партнерства должны поддерживаться на всех уровнях — от местных сообществ до международных организаций.

Важным аспектом защиты от мошенничества является внедрение технологий для автоматизации мониторинга и выявления подозрительных активностей. Искусственный интеллект и машинное обучение могут значительно улучшить систему обнаружения угроз, позволяя оперативно реагировать на аномалии и потенциальные риски. Применение таких

технологий сократит время на выявление мошеннических схем и поможет организациям быстрее реагировать на угрозы.

Кроме того, мониторинг и анализ данных о поведении пользователей в реальном времени создадут более адаптивные и гибкие механизмы безопасности. Это позволит не только предотвращать мошенничество, но и оперативно обновлять и оптимизировать уже существующие меры защиты. Важным шагом в этом направлении является сотрудничество с экспертами в области кибербезопасности для создания и внедрения современных методов защиты [2].

Не менее значимо развитие активной общественной кампании, направленной на повышение юридической осведомленности населения о мошенничестве. Информационные мероприятия, тренинги и семинары могут помочь людям распознать признаки мошеннических действий и предотвратить их. Образование и информирование населения приведут к формированию более активной позиции граждан в вопросах безопасности [4].

Помимо технологических решений, важным аспектом является интеграция систем защиты с существующими бизнес-процессами. Компании должны адаптировать свои внутренние политики и процедуры так, чтобы они учитывали новые угрозы и риски, связанные с мошенничеством. Для этого необходимо проводить регулярные аудиты и обновления стратегий безопасности, а также обучать сотрудников, чтобы они могли эффективно распознавать и реагировать на подозрительные активности [3].

Кроме того, использование блокчейн-технологий может стать революционным шагом в борьбе с мошенничеством. Запись всех транзакций в распределенной базе данных обеспечивает высокий уровень прозрачности и позволяет отслеживать подозрительные операции. Это может значительно минимизировать случаи мошеннических действий и повысить доверие клиентов к организациям.

Также следует учитывать важность взаимодействия с правоохранительными органами. Совместные усилия в обмене информацией о новых схемах мошенничества и оперативное реагирование на инциденты помогут создать более эффективную систему защиты. Разработка законодательных инициатив, направленных на ужесточение наказаний за мошенничество, также сыграет важную роль в предотвращении правонарушений [1].

Дополнительно, важно акцентировать внимание на важности создания культуры безопасности внутри компании. Каждый сотрудник должен осознавать свою роль в предотвращении мошенничества и активно участвовать в защите корпоративных интересов. Внедрение программ мотивации для выявления и предотвращения мошеннических действий может способствовать более активному вовлечению работников в процесс обеспечения безопасности.

Технологии искусственного интеллекта также играют ключевую роль в борьбе с мошенничеством. Алгоритмы машинного обучения способны анализировать большие объемы данных и выявлять аномалии, которые могут указывать на мошеннические действия. Это не только ускоряет процесс обнаружения угроз, но и позволяет превентивно реагировать на них до того, как они причинят ущерб.

Наконец, стоит отметить, что успешная борьба с мошенничеством требует комплексного подхода и долгосрочной стратегии. Компании должны регулярно пересматривать свои методы и подходы, учитывая изменения в законодательстве, технологическом прогрессе и тактиках злоумышленников. Только совместными усилиями всех заинтересованных сторон удастся создать устойчивую защиту от мошеннических схем [2].

Ключевым элементом создания культуры безопасности является обучение сотрудников. Регулярные тренинги по выявлению мошеннических схем и способам их предотвращения помогут каждому члену коллектива осознавать свою ответственность. Важно, чтобы обучение было доступным и интерактивным, что повысит вовлеченность и понимание проблемы на практике.

Кроме того, внедрение систем обратной связи, где сотрудники могут анонимно

сообщать о подозрительных действиях, создает доверительную атмосферу. Это не только усиливает бдительность, но и позволяет выявлять угрозы на ранних стадиях. Компании, которые активно слушают своих работников и создают каналы для общения, могут значительно сократить риски [3].

Наконец, важно делиться опытом и лучшими практиками с другими организациями. Сотрудничество между компаниями и государственными учреждениями позволяет создать более широкую сеть защиты и ускорить обмен информацией о новых угрозах. Только совместными усилиями можно достичь эффективной и устойчивой борьбы с мошенничеством.

Кроме того, необходимо регулярно обновлять программы обучения, чтобы учитывать изменения в методах мошенничества и новых технологиях. Сотрудники должны быть в курсе актуальных рисков и уметь быстро адаптироваться к новым вызовам. Использование реальных примеров и ситуационных задач во время тренингов увеличивает их практическую значимость и помогает лучше запомнить материал [4].

Внедрение системы вознаграждений для сотрудников, которые активно участвуют в выявлении и предотвращении мошеннических действий, также может стать хорошим стимулом. Поощрения, как материальные, так и нематериальные, создают дополнительную мотивацию для более внимательного отношения к своему окружению и к процессам компании.

Наконец, сотрудничество с экспертами и аналитиками в области безопасности позволит организациям не только повышать уровень защиты, но и быть в курсе последних трендов и новшеств. Регулярные совместные семинары и конференции помогут обмениваться знаниями и практиками, создавая таким образом культурное и профессиональное сообщество, способное противостоять мошенническим угрозам.

Дополнительно, важно внедрить систему мониторинга и анализа данных, которая позволит отслеживать аномалии в поведении сотрудников и клиентов. Современные технологии, такие как искусственный интеллект и машинное обучение, могут значительно упростить этот процесс, выявляя подозрительные действия, которые могут указывать на мошеннические схемы. Это позволит организациям реагировать на угрозы более оперативно и эффективно.

Наставничество и обмен опытом между более опытными работниками и новыми сотрудниками также играет ключевую роль в формировании устойчивой культуры безопасности. Создание безопасной среды для обсуждения инцидентов и их причин поможет не только выявить слабые места, но и улучшить общую осведомленность о рисках внутри компании [3].

В заключение, одним из приоритетов должно стать создание открытой коммуникации между различными подразделениями организации. Совместные усилия всех сотрудников по выявлению и предотвращению мошенничества создадут мощный фронт против потенциальных угроз, что в итоге приведет к повышению доверия со стороны клиентов и партнёров. Взаимодействие на всех уровнях, от руководства до рядовых сотрудников, станет залогом спокойствия и стабильности в бизнесе.

Не менее важным аспектом является регулярное проведение обучения и тренингов для всей команды. Эти мероприятия помогут сотрудникам осознать важность выявления мошеннических схем и формирования культуры безопасности. Понимание того, как действуют мошенники, и знание конкретных методов защиты значительно повышает бдительность и готовность к реагированию на угрозы.

Кроме того, стоит внедрить политику поощрения за активное участие в выявлении и предотвращении мошенничества. Программа вознаграждений может стать стимулом для сотрудников сообщать о подозрительных действиях, сопровождаясь прозрачной политикой по защите таких информаторов. Это создаст атмосферу доверия и уверенности в том, что каждый вклад ценен [2].

Не забывайте о важности обновления технологий и систем безопасности. Поскольку

мошеннические схемы постоянно эволюционируют, необходимо периодически пересматривать и улучшать применяемые меры защиты. Современные решения по кибербезопасности могут значительно повысить шансы на предотвращение атак и защиту корпоративных данных. В конечном счете, комплексный подход к безопасности, включающий технологии, образование и сотрудничество, станет залогом успеха бизнеса в современном мире [1].

Важно также развивать внутренние коммуникации, чтобы сотрудники могли легко делиться своим опытом и идеями по выявлению мошенничества. Регулярные встречи и обсуждения позволят создать площадку для обмена мнениями и выработки коллективных решений. Такой подход способствует не только повышению уровня осведомленности, но и формированию сплоченной команды, ориентированной на общую цель — защиту интересов компании.

Не забывайте также про привлечение внешних экспертов для оценки существующих процедур и практик. Периодическая независимая экспертиза позволит получить свежий взгляд на ситуацию и выявить потенциальные уязвимости, которые могли быть упущены внутренней командой. Такой комплексный подход определенно обеспечит более высокий уровень защищенности и устойчивости бизнеса перед лицом мошенничества [4].

Кроме того, важно создавать и развивать культуру прозрачности. Открытое обсуждение проблем мошенничества и готовность делиться успехами в борьбе с ним вдохновляет сотрудников на активное участие в этом процессе. Когда каждый сотрудник понимает, что его вклад имеет значение и есть возможность открыто выразить свое мнение, это повышает общую мотивацию и вовлеченность в работу команды [3].

Еще одним ключевым элементом является регулярное обучение и повышение квалификации. Внедрение программ тренингов по выявлению мошеннических действий, а также по эффективному использованию инструментов внутреннего контроля создаст базу знаний, необходимую для справедливой борьбы с рисками. Эти мероприятия позволят сотрудникам не только научиться распознавать угрозы, но и развить навыки анализа и критического мышления.

Наконец, следует выделить время для анализа накопленных данных и решений, принимаемых по выявленным нарушениям. Разнообразие подходов к оценке эффективности действий команды поможет выявить лучшие практики и адаптировать их под изменяющиеся условия. Эти меры, в совокупности, создают устойчивую систему защиты от мошенничества и совместных усилий в достижении целей компании.

Важным аспектом культуры прозрачности является создание безопасного пространства для обсуждения проблем. Необходимо поощрять сотрудников делиться своими наблюдениями и опасениями без страха перед последствиями. Анонимные каналы обратной связи могут стать эффективным инструментом, позволяющим выявить скрытые проблемы и улучшить внутренние процессы. Создание комитета по этике или рабочей группы, посвященной вопросам мошенничества, поможет собрать различные мнения и предложить решения, основанные на опыте многих [1].

Кроме того, стоит рассмотреть возможность внедрения системы вознаграждений для тех сотрудников, которые активно участвуют в обнаружении и устранении мошеннических действий. Это может быть как материальная, так и нематериальная мотивация, что дополнительно укрепит коллективный дух и вовлеченность. Положительные примеры участников команды, способствующих выявлению нарушений, вдохновляют остальных на действия.

И наконец, регулярное проведение семинаров и обсуждений на эту тему помогает поддерживать интерес сотрудников и актуализировать вопросы, появляющиеся в процессе работы. Это создаст прочную основу для формирования сознательного отношения к борьбе с мошенничеством, значительно повышая уровень защиты бизнеса.

Библиографический список:

1. https://www.visa.com.kz/ru_KZ/about-visa/newsroom/press-releases/prl-12092023.html
2. <https://xn--80apaohbc3aw9e.xn--p1ai/article/populyarnye-shemy-moshennikov-chnovogo-pridumali-mastera-obmana-v-2024-godu/>
3. <https://www.kaspersky.ru/resource-center/threats/top-scams-how-to-avoid-becoming-a-victim>
4. <https://fingramota.kz/ru/post/doveryaj-no-proveryaj-osnovnye-ulovki-moshennikov>
*****

ӘӨЖ 159.9:343

ҚҰҚЫҚТЫ ҚОЛДАНА БІЛУДІҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Сокжанова А.Д., ҚР Ішкі істер министрлігі М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Іші курс 102 топ курсанты

Шамганова А.Е., ҚР Ішкі істер министрлігі М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының, Кәсіби психологиялық даярлық кафедрасының оқытушысы, Заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Бұл мақала құқықты түсіну мен оны тәжірибеде қолданудың психологиялық аспектілерін зерттеуге арналған. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет, мотивация, эмоциялық факторлар және әлеуметтік орта құқықтық мінез-құлыққа әсер ететін негізгі элементтер ретінде қарастырылады. Құқықтық нормаларды қолдану адамның құқықтық білімін, ішкі құндылықтарын және оның қоршаған ортасындағы заңға қатысты қатынастарын үйлестіру арқылы жүзеге асады.

Мақаланың негізгі мақсаты - құқықтық мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін психологиялық механизмдерді ашып көрсету. Практикалық тұрғыда бұл зерттеу заңгерлерге, құқық қорғау органдарына және педагогтарға азаматтардың құқықтық мәдениетін арттыру және құқық бұзушылықтың алдын алу жолдарын түсінуге көмектеседі. Құқықтық білім беру мен құқықтық мәдениетті нығайту арқылы қоғамда заңдылықты қамтамасыз етуге баса назар аударылады.

Кілт сөздер: құқықтық сана, құқықтық мәдениет, психология, мотивация, әлеуметтік орта, құқықтық мінез-құлық.

Құқықты қолдана білу- құқық қорғау жүйесінде шешім қабылдау мен әрекеттесу барысында құқықтық нормаларды тиімді пайдалану қабілеті. Бұл мәселе құқықтық психология тұрғысынан қарағанда, адамдардың құқықтық үдерістерге қатысуы, құқықтық білім деңгейі және құқықты түсіну тәсілдеріне байланысты. Құқықтық сана- азаматтардың қолданыстағы және қалаулы құқыққа, заң тәжірибесіне, азаматтардың құқықтары мен еркіндігіне, міндеттеріне қатысты құқықтық сезімдерінің, идеяларының, көзғарастарының бағамдарының, талап-тілектерінің жүйесі болып саналады[1]. Құқықтық сауаттылықтың болмауы құқықты дұрыс түсінбеуге және қолдануға әкелуі мүмкін. Бұл мәселе көбінесе құқықтық білім беру жүйесінің жетілмеуімен, құқықтық ақпараттың қолжетімділігінің төмендігімен байланысты. Құқықты қолдану кезінде шешім қабылдау кезіндегі факторлар: құқықтық нормалар, адам құқықтары, әлеуметтік контекст және адамның жеке қызығушылықтары. Бұл шешімдер көбінесе моральдық, әлеуметтік және психологиялық факторларға байланысты болады. Құқықты қолдану кезінде олардың кәсіби этикасы мен адамгершілігі маңызды рөл атқарады. Құқықтық мәдениет қоғамның құқықтық нормаларды құрметтеуі мен қолдау көрсетуіне әсер етеді. Құқықтық мәдениетті дамыту үшін құқықтық білім беру, қоғамда құқықтық сананың деңгейін арттыру және азаматтық белсенділікті көтеру маңызды болып табылады.

Құқықты қолданудың психологиясына мыналар жатады:

-Сенім: Құқықты қолданудағы шешімдер көбінесе адамның сеніміне негізделген. Құқықтық жүйеге және оның әділеттілігіне сенім адамның құқықты қолдануға дайын болуына әсер етеді;

-Эмоционалды факторлар: Құқықты қолдану кезінде эмоциялық факторлар үлкен рөл атқарады. Мысалы, полиция қызметкері немесе судьяның эмоциялық күйі шешім қабылдауда әсер етуі мүмкін;

-Түсіну және түсіндіру: Құқықты дұрыс түсіну және түсіндіру қабілеті құқықты қолдану кезінде маңызды рөл атқарады. Бұл құқықтық мәселелерге қатысты ақпаратты талдай білу және дұрыс түсінік қалыптастыруды талап етеді;

-Әлеуметтік әсерлер: Құқықтық үдерістерге қатысушылардың әлеуметтік жағдайы мен топтық қарым-қатынастар олардың құқықты қолдану тәсілдеріне әсер етуі мүмкін.

Құқықты қолдана білу мәселесі мен оның психологиясы құқық қорғау жүйесінің тиімділігін арттыру үшін маңызды аспектілер болып табылады және оларды жақсарту бойынша жұмыс істеу қажет. Қолдана білу мәселесі мен психологиясын одан әрі зерттеу үшін мынадай қосымша аспектілерді қарастыруға болады;

-Әділдік пен теңдік: Құқықты қолдануда әділдік пен теңдікке жету өте маңызды. Әрбір адамның құқықтары мен еркіндіктері тең деңгейде қорғалған жағдайда ғана құқықты қолдану әділ деп есептеледі. Бұл мәселеде құқық қорғау органдарының іс-әрекеттерінің барлығы азаматтардың құқықтарын тең дәрежеде құрметтеуі қажет;

-Құқықтық нормалар мен стандарттардың қоғамдағы нақты жағдайларға сәйкес келуі, құқықты қолдануда тиімділікті арттырады. Адам құқығы мен бостандығын қамтамасыз ету мақсатында азаматтардың құқықтарына, бостандығы мен міндеттеріне қатысты нормативтік құқықтық актілерді, оларды қолданушы міндетті шартты ретінде ресми жариялау туралы конституциялық норма қабылданады[2]. Кейде құқықтық стандарттар нақты жағдайларға сай келмеуі құқықты дұрыс қолдануға кедергі болуы мүмкін;

- Құқықты қолдану барсында туындайтын даулар мен жанжалдарды шешу тәсілдері құқық қорғау жүйесінің тиімділігі мен әділдігіне тікелей әсер етеді. Құқықтық дауларды шешуде бейбіт және әділ шешімдер қабылдау қоғамдағы бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін маңызды;

-Құқықты қолдану тәжірибесі құқық қорғау органдарының кәсібилігін арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, құқықтық үдерістерді жаңашылдық тұрғысынан қарастырып, жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдерді енгізу құқықты қолданудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді;

-Құқықты қолдану кезінде туындайтын стресс құқық қорғау органдары мен азаматтар үшін айтарлықтай психологиялық жүктеме тудыруы мүмкін. Бұл жағдайда адамдардың эмоциялық тұрақтылығы және құқық қорғау органдарының кәсіби қолдау көрсету қабілеті маңызды;

-Құқықты қолдануда қоғамның қабылдауы мен түсінуі үлкен рөл атқарады. Құқық қорғау органдарының шешімдері қоғам тарапынан қолдау тауып, түсіністікпен қабылданса, бұл құқықтық үдерістің тиімділігін арттырады;

-Құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен құқықтық жүйенің басқа да қатысушылары кәсіби міндеттеріне сәйкес психологиялық бейімделуді қажет етеді. Бұл өз кезегінде құқықты тиімді қолдануға көмектеседі;

-Азаматтардың құқықтық мәселелерге қызығушылығы мен белсенділігі олардың құқықты дұрыс қолдану қабілетіне әсер етеді. Құқықтық сауаттылықты арттыру, құқықтық белсенділікті дамыту құқықты қолданудың тиімділігін арттырады.

Құқықты қолдана білу мәселесі мен психологиясын зерттеу контекстінде келесі қосымша аспектілерді қарастыруға болады:

Құқықты қолдана білу мәселелері:

-Құқықты дұрыс қолдану әрбір азаматтың құқықтық жауапкершілігін түсінумен және оны орындаумен тығыз байланысты. Бұл қоғамның әр мүшесінің құқықтарды қорғау және құрметтеу міндеттемесін түсінетіндігін көрсетеді.

-Құқықты қолдану қоғамдағы саяси және экономикалық өзгерістерге байланысты болуы мүмкін. Бұл факторлар құқықты қолдану тәжірибесіне әсер етуі мүмкін, өйткені құқықтық үдерістер көбінесе саяси және экономикалық конъюнктураға байланысты өзгереді.

-Құқықты қолдану арқылы қабылданатын шешімдердің қоғамға тигізетін әсері маңызды. Әрбір құқықтық шешім қоғамдық тұрақтылыққа, бейбітшілікке және адамдардың құқықтарының сақталуына ықпал етуі тиіс.

-Құқықтық жүйенің үнемі жаңартылып, өзгертілуі құқықты дұрыс қолдану үшін қажет. Құқықтық реформалар мен жаңартулар құқықты қолданудың тиімділігін арттыруға және құқықтық жүйенің заманауи талаптарға сай болуын қамтамасыз етуге бағытталады.

Құқықты қолданудың психологиясы:

-Құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен сот жүйесінің басқа қатысушыларының эмпатия қабілеті құқықты дұрыс қолдануға және қоғамның қажеттіліктеріне бағдарлануға көмектеседі. Эмпатия адамдарға жағдайды дұрыс түсінуге және әділетті шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді;

-Құқықты дұрыс қолдану кезінде тәртіп пен сенімділікті сақтау маңызды. Құқық қорғау органдарының тиімді жұмысы азаматтардың құқықтық жүйеге деген сенімін арттырады және қоғамдық тәртіпті нығайтады;

-Құқықты дұрыс түсіну және оны талдау қабілеті құқықты қолдану үшін қажетті психологиялық қырларының бірі болып табылады. Бұл процесс заңнамалық мәтіндерді талдай білу, заңнамалық шешімдерді түсінуге және оларды практикада қолдануға көмектеседі;

-Құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіби күйзеліс пен эмоционалдық қалпына келтіру қабілеті құқықты тиімді қолдануға ықпал етеді. Бұл адамдардың құқықтық үдерістерге белсенді түрде қатысуын қамтамасыз етеді және құқық қорғау органдарының тиімділігін арттырады.

Құқықтық мәдениет қоғамның құқықты қалай түсінетінін және қолданатынын анықтайды. Құқықтық мәдениет азаматтардың құқықтық санасын, құқықтық тәртіпке деген көзқарасын және құқықты сақтауға деген міндеттерін қалыптастырады. Бұл бөліктер бөліктер сезімталдық, интеллектілік және мінез құлық құрылымдық бөліктерді адамды қоршаған ортада қоршаған ортада оның белсенділігін анықтайды[3]. Құқықты қолдану кезінде құқық қорғау органдарының арасындағы координацияның жоғары деңгейде болуы маңызды. Бірлескен жұмыс арқылы құқықты қолданудың тиімділігі мен үйлесімділігі арттырылуы мүмкін. Құқықтық келіссөздер мен медиаторлық құқықты дұрыс қолдану мен жүзеге асырудың бөлек аспектілері болып табылады. Олар тараптардың құқықтық мәселелерді шешу үшін келісімге келуіне көмектеседі және даулы жағдайларды шешу барысында тиімді шешімдер қабылдауға ықпал етеді. Құқықтық жүйенің өзгеруі мен жаңартылуы құқықты дұрыс қолдану үшін маңызды. Құқықтық реформалар жаңа заңнамаларды, құқықтық процедураларды және әдіс-тәсілдерді енгізуді қамтиды, олар құқық қорғау органдарының жұмысын жақсартып, азаматтардың құқықтарын қорғауды күшейтеді. Құқықты қолдану психологиялық аспектілері қоғамдағы әлеуметтік факторлармен тығыз байланысты. Әлеуметтік нормалар, дәстүрлер және топтық қысым құқықты қолданудағы шешімдерге әсер етуі мүмкін. Құқықты қолдануда жүйелік қателер мен қауіптер болуы мүмкін. Бұл құқық қорғау органдарының, судьялардың және басқа да құқықтық жүйенің қатысушыларының кәсіби әзірлігінің төмендігінен немесе құқықтық процедуралардың бұрмалауынан туындауы мүмкін. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен құқық қорғау жүйесімен байланысты басқа да тұлғалардың кәсіби даярлығы құқықты дұрыс қолдануға және тиімді шешімдер қабылдауға көмектеседі. Тренингтер мен даярлықтар кәсіби біліктілікті арттырып, құқықты қолдану үдерісін жақсартуға ықпал етеді. Құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне психологиялық көмек көрсету құқықты дұрыс қолдану үшін маңызды. Кәсіби көмек құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің эмоционалдық күйзелісін азайтып, олардың кәсіби тиімділігін арттыруға

көмектеседі. Бұл қосымша аспектілер құқықты қолдану мәселесін тереңірек түсінуге және құқықты қолданудың тиімділігін арттыруға бағытталған.

Құқықты дұрыс қолдану адамның құқықтық жауапкершілік сезімімен байланысты. Құқықты дұрыс түсіну және оған жауапкершілікпен қарау азаматтардың заңдарды құрметтеуіне, оларды орындау және өз құқығын қорғау қабілетіне әсер етеді. Бұл мәселеде құқықтық тәрбиенің рөлі зор, ол азаматтардың құқықтық санасын қалыптастырып, құқықтық жауапкершілікті түсінуді арттыруға көмектеседі. Құқықты қолданудағы ең басты мәселелердің бірі - құқықтық ақпараттың қолжетімділігі. Құқықтық ақпараттың жеткіліксіздігі немесе түсініксіздігі құқық қорғау органдарының және азаматтардың құқықтарды дұрыс қолдануына әсер етуі мүмкін. Құқықтық сауаттылықты арттыру үшін заңнама, құқықтық ресурстар және консультациялық қолдау жүйесін күшейту қажет. Құқықты қолдану барысында әлеуметтік әділеттілік мәселесі маңызды болып табылады. Әлеуметтік әділеттіліктің болмауы құқық қорғау органдарының әрекеттеріне және азаматтардың құқықтарын қорғауындағы тиімділігіне әсер етуі мүмкін. Бұл құқық қорғау органдарының шешімдері мен азаматтар арасындағы сенімділік пен түсіністікті арттыруды қажет етеді. Құқықты қолдануда құқықтық тәуелсіздік пен тәуелділік мәселелері қарастырылуы керек. Құқық қорғау органдарының тәуелсіздігі мен саясатқа тәуелділікті азайту құқықты тиімді қолданудың кепілі болып табылады. Осы мақсатта заңнамалық реформалар жүргізіліп, тәуелсіз құқық қорғау жүйесін құру қажет. Құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне әлеуметтік қолдау көрсету құқықты дұрыс қолданудың психологиялық аспектілеріне әсер етеді. Әлеуметтік қолдау жүйесі құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіби күйзелісін азайтып, моральдық қолдау көрсетеді, бұл өз кезегінде құқықты тиімді қолдануға ықпал етеді. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен азаматтардың құқықтық стресс деңгейі құқықты дұрыс қолдануға кедергі болуы мүмкін. Психологиялық дайындық, стресс бойынша тренингтер және тұрақты психологиялық қолдау құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіби тиімділігін арттыруға көмектеседі. Құқықты қолдану кезінде тәртіп пен тәртіпсіздіктің деңгейі құқық қорғау органдарының әрекеттеріне әсер етеді. Жоғары тәртіп пен ұйымдасқан әрекеттер құқық қорғау органдарының тиімділігін арттырып, заңның үстемдігін қамтамасыз етеді. Құқық қорғау органдарының тәртібі қоғамның құқықтық мәдениетіне ықпал етеді. Құқық қорғау органдарының қабылдаған шешімдерінің азаматтардың психологиялық жағдайына әсері болуы мүмкін. Құқықтық үдерістерге қатысушылардың психологиялық күйі құқық қорғау органдарының шешімдеріне деген көзқарасқа ықпал етеді. Бұл мәселені шешу үшін азаматтар мен құқық қорғау органдары арасындағы ашық диалог пен түсіністік қажет.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіби даярлығы құқықты дұрыс қолдану үшін маңызды аспект болып табылады. Психологиялық тренингтер мен даярлықтар қызметкерлердің кәсіби біліктілігін арттырып, құқықтық үдерістерге қатысу барысында эмоциялық тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Бұл, өз кезегінде, құқық қорғау органдарының тиімділігін арттырады. Құқықтық келіссөздер мен медиаторлық құқықты дұрыс қолдану мен жүзеге асырудың бөлек аспектілері болып табылады. Бұл процесстер тараптар арасындағы дау-дамайды тиімді шешуге көмектеседі және құқықтық дауларды бейбіт жолмен реттеуді қамтамасыз етеді. Құқықтық жүйенің үнемі жаңартылып, өзгертілуі құқықты дұрыс қолдану үшін қажет. Құқықтық реформалар жаңа заңнамаларды, құқықтық процедураларды және әдіс-тәсілдерді енгізуді қамтиды, олар құқық қорғау органдарының жұмысын жақсартып, азаматтардың құқықтарын қорғауды күшейтеді. Құқықты дұрыс қолдану үшін құқықтық үдерістердің ашықтығы мен есептілігі маңызды. Азаматтардың құқықтық үдерістерге қатысуы мен бақылауы құқық қорғау органдарының әрекеттеріне деген сенімділікті арттырады және құқықтың дұрыс қолданылуын қамтамасыз етеді. Қазіргі таңда бұл идея Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін қалыптасып, БҰҰ Жарғысында көрініс тапты (1945)[4] Құқықтық тәрбиенің рөлі азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыруда маңызды. Құқықтық білім беру азаматтарға заңдарды түсінуге және оларды дұрыс қолдануға көмектеседі. Құқықтық білімнің деңгейі қоғамның құқықтық мәдениетін анықтайды және

құқықты дұрыс қолдану қабілетіне әсер етеді. Құқық қорғау органдарының және азаматтардың арасында құқықтық компромисс жасау құқықты дұрыс қолданудың бір бөлігі болып табылады. Бұл процесс тараптардың құқықтарын құрметтей отырып, бейбіт шешімге жету үшін маңызды.

Құқықтық компромисс азаматтар мен құқық қорғау органдары арасындағы байланысты нығайтып, қоғамда тұрақтылықты қамтамасыз етуге ықпал етеді. Құқықтық кеңес пен көмек құқықты дұрыс қолдану үшін маңызды аспект болып табылады. Азаматтарға құқықтық кеңес беру құқықтық мәселелерді шешуде дұрыс бағытты көрсетуге көмектеседі және олардың құқықтарын қорғауға ықпал етеді. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен құқықтық жүйенің басқа да қатысушыларының эмоционалдық тұрақтылығы құқықты дұрыс қолдануға тікелей әсер етеді. Эмоционалдық тұрақтылық құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіби әрекеттерінің сапасын арттырады және қоғаммен тиімді байланыс орнатуға көмектеседі. Азаматтардың құқықтық мәселелерге қызығушылығы мен белсенділігі олардың құқықтарды қорғау және оларды дұрыс қолдану қабілетіне ықпал етеді. Құқықтық ақпараттың қолжетімділігі мен азаматтардың құқықтық санасының жоғары болуы құқықты қолданудың тиімділігін арттырады.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің құқықты қолдану үдерісінде кәсіби деңгейін арттыру үшін тұрақты тренингтер мен даярлық қажет. Бұл қызметкерлердің кәсіби білімін жетілдіріп, құқықтық үдерістерге белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Құқық қорғау органдарының кәсібилігі құқықты дұрыс қолдануда шешуші рөл атқарады. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері құқықтық үдерістерді түсінуді, заңдарды дұрыс қолдануды және құқықтық шешімдерді дұрыс қабылдауды қамтамасыз ету үшін жоғары деңгейде кәсіби дайындықтан өтуі қажет.

Бұл қосымша аспектілер құқықты қолданудың түрлі қырларын тереңірек түсінуге көмектеседі және құқықты дұрыс қолдану үдерісін жақсартуға бағытталған. Құқықты дұрыс қолдану бейбітшілік пен қоғамдық тәртіпті сақтауға ықпал етеді. Құқық қорғау органдарының және азаматтардың бірлескен жұмысы құқықтық жауапкершілікті арттырып, қоғамдағы қақтығыстарды азайтады. Бұл құқықтық нормалардың және азаматтардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз етеді. Құқық қорғау органдарының жұмысы жаңа технологиялар мен инновацияларды енгізумен байланысты. Құқықтық жүйелерді автоматтандыру, цифрландыру және жасанды интеллектті қолдану құқықты дұрыс қолдану тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Бұл процесс құқықтық ақпараттарды жинау, талдау және шешім қабылдауды жеңілдетеді. Құқықтық қызметтердің қолжетімді болуы құқықты дұрыс қолдану үшін маңызды. Азаматтардың құқықтық кеңес пен заң көмегіне оңай қол жеткізуі құқықтық сауаттылықты арттырып, азаматтардың құқықтарын қорғауға көмектеседі.

Құқық қорғау органдарының ашықтығы құқықты дұрыс қолданудың кепілі болып табылады. Бұл органдардың азаматтарға ашықтығы мен есеп беруі азаматтардың құқықтық жүйеге деген сенімін арттырады және құқықты қолданудың тиімділігін қамтамасыз етеді. Құқықты қолдану үдерісінде тәуелсіздік пен бақылаудың болуы өте маңызды. Бұл құқық қорғау органдарының еркін шешім қабылдау қабілетін арттырады және шешімдердің сапасын жақсартады. Құқық қорғау органдарының тәуелсіздігі азаматтардың құқықтарының дұрыс сақталуын қамтамасыз етеді. Құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің психологиялық дайындық пен құзіреттілігі құқықты дұрыс қолдану үшін өте маңызды. Бұл қызметкерлердің өз міндеттерін тиімді орындау қабілетін арттырып, құқықтық үдерістерге қатысушылардың психологиялық тұрғыдан сау болуы мен кәсіби әрекет етуін қамтамасыз етеді. Құқық қорғау органдарының жағымды имиджі құқықты дұрыс қолдануға ықпал етеді. Қоғаммен жақсы қарым-қатынас, ашықтық, есептілік және тиімді коммуникация құқық қорғау органдарының жағымды бейнесін қалыптастырады. Құқық қорғау органдарының қызметіне қатысты әлеуметтік желілер мен медианың ықпалы да назарға алынуы қажет. Құқық қорғау органдарының жұмысы туралы ақпараттың ашық әрі объективті таралуы қоғамның сенімін арттырады және құқықтық тәртіпті нығайтады.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің психологиялық әзірлігі мен денсаулығы құқықты дұрыс қолдану үшін маңызды. Құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің эмоционалдық және психологиялық денсаулығын бақылау құқық қорғау органдарының тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Құқық қорғау органдары мен қоғам арасындағы тұрақты диалог құқықты дұрыс қолдануға ықпал етеді. Бұл диалог құқық қорғау органдарының қоғамның қажеттіліктерін ескеруге және азаматтардың құқықтарын қорғауға бағытталуы тиіс.

Библиографиялық тізім:

1. Заң психологиясы: ақу құралы/ А.Т Ақажанова.-Алматы: Қазақ университеті, 2016.-25 б.

2. Қазақстан Республикасының құқық қорғау органы; Оқулық.- Алматы: NURPESS , баспасы, 2010.- 9 б.

3. ПО қызметкерлердің қызметіндегі психология пәнінен дәрістерінің қысқаша курсы: оқу құралы/А.А.Сәлімов. – Ақтөбе: ҚР ПМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, 2016.-37 б.

4. Бірікен Ұлттар ұйымының жарғысы Саяситүсіндірмесөздік. – Алматы, 2007.<https://kk.m.wikipedia.org/wiki>

*****

УДК 342

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ НА РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО ИНСТИТУТА ИДЕНТИФИКАЦИИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРАВЕ

Сулейманова А.Е., 2 курс, «Юриспруденция»

Алдабергенова А.И., старший преподаватель, магистр юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В данной статье выявлена правовая природа идентификации, идентификатора, идентифицирующего лица, а также системы связанных с ней общественных отношений в информационной сфере. Кроме того, на основе системного подхода исследованы вопросы использования информационных технологий, связи, информационно-телекоммуникационной сети Интернет.

Сегодня выработано множество способов идентификации пользователей и контента в информационно-коммуникационной сети Интернет, в мире существует несколько подходов к идентификации пользователей и объектов в сети Интернет. Важное значение для сферы Интернета применительно к задачам идентификации имеет правовой институт персональных данных. В отношении идентификации особенности правового регулирования нашли свое отражение в принятых поправках в Закон «Об информатизации» [1], который предусматривает такие механизмы для идентификации субъектов в Интернете как: самоидентификация, а также обязательные регистрации субъектов правоотношений в специальных установленных информационным законодательством реестрах. Также заслуживает внимания практика социальных сетей и интернет-сервисов по идентификации своих пользователей.

Для достижения целей и задач идентификации может оказываться специальная услуга по идентификации агентом идентификации (доверенным лицом). Предмет и содержание договора услуг идентификации имеют существенные особенности: специальные термины и определения; нормативную определенность требований к используемым техническим средствам и инфраструктуре идентификации; технологические спецификации; условия о

порядке обмена и предоставлении информации; раздел о конфиденциальности и защите персональных данных, который, как правило, определяет информационную безопасность рассматриваемых отношений. Права и обязанности сторон устанавливаются во исполнение предмета договора и обязательств, вытекающих из него, а также зависят от цифровой платформы (инфраструктуры идентификации), на которой происходит идентификация.

Для юридической науки и практики Казахстана особенно неблагоприятную роль в понимании некоторых основных институтов складывающегося в данной сфере законодательства сыграл Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий» от 25.07.2020 г. [2], которым в Гражданский кодекс РК [3] и в Закон «Об информатизации» [1] были введены понятие и виды «цифровых активов» и другие нормы. При этом под «цифровыми активами» понимается «имущество, созданное в электронно-цифровой форме с применением средств криптографии и компьютерных вычислений, не являющееся финансовым инструментом, а также электронно-цифровая форма удостоверения имущественных прав» [4].

В приведенном легальном определении соединены несовместимые, совершенно разнопорядковые явления. Так, если «цифровые права» помещены в ст. 115 ГК РК «Виды объектов гражданских прав» [3], то даже непосвященному в тонкости юриспруденции понятно, что объект не может быть одновременно формой его удостоверения. Наше утверждение подтверждается и самим законодателем при характеристике токенов, где неоднократно констатируется, что токены как вид обеспеченных цифровых активов и иные цифровые активы являются цифровым средством удостоверения имущественных прав, и ничем иным (пп. 56-1) ст. 1; абз. 2 п. 2 ст. 33-1 Закона «Об информатизации») [5].

Дополним, что неверные нормы законодательных актов воспроизводятся затем и во множестве подзаконных актов, увеличивая тем самым искаженное восприятие правовой действительности как всего общества, так и самих специалистов в различных сферах деятельности, связанной с IT-технологиями.

В Концепции констатируется, что в настоящее время «отсутствуют нормы, регулирующие понятийный аппарат цифровой трансформации, инноваций в IT, регулятивной «песочницы», проведения реинжиниринга и оценки цифровой зрелости государственного сектора и отрасли в целом, а также управления данными, защиты прав интеллектуальной собственности. Еще одной из проблем является существование множества схожих документов в области развития ИКТ и цифровизации, что порождает дублирование и неоднозначное толкование», «ощущается острая нехватка законодательного и нормативно-правового обеспечения для прояснения «правил игры» для всех участников, включая определения прав рядовых граждан, прав и обязанностей частного сектора, так и государства» [6, с.15].

Выполнение такой задачи требует наличия достаточного объема отечественных доктринальных источников в сфере юриспруденции, о явном недостатке которых отмечено нами далее. Разработка фундаментального законодательного акта требует также изучения и анализа международного опыта, который практически отсутствует, т.к. даже высокоразвитые в техническом и технологическом плане государства имеют на сегодня отдельные законодательные акты, но не всеобъемлющие кодексы.

Логично также, что развитие сферы цифровизации происходит очень динамично и невозможно в рамках кодекса, даже к 2024 году, предусмотреть все возможные пути развития разрабатываемой сферы. Последствием будет внесение множества изменений и дополнений почти сразу после принятия данного законодательного акта. В Технической спецификации по разработке проекта Цифрового кодекса тоже констатируется, что «закон об информатизации с момента его принятия в 2015 году подвергался коррекции более двадцати раз, при этом наибольшее количество поправок приходится на последние четыре года» [7].

В то же время «нормы, устанавливающие правовой режим применения цифровых

продуктов и решений, основанных на технологиях искусственного интеллекта» поручено разработать в рамках проекта Цифрового кодекса. Представляется, что Стратегии развития искусственного интеллекта должна была быть разработана до разработки Цифрового кодекса, именно в его структуре должна быть реализована данная Стратегия во избежание пробелов и коллизий.

Между тем, из ежедневных обращений в сети интернет, в социальных сетях становятся известными многочисленные факты нарушения имущественных прав наших сограждан путем мошенничества с использованием номеров телефонов на цифровых гаджетах. И это несмотря на то, как указывает С.К. Идрышева: «в стране были выработаны базовые концептуальные подходы к развитию сферы кибербезопасности страны, утверждена концепция кибербезопасности «Киберцит Казахстана». Комитет по информационной безопасности наделен функциями по защите персональных данных. В этой связи вопросы кибербезопасности также должны найти отражение в проекте Цифрового кодекса [8, с.75].

С учетом отсутствия апробации новых институтов сферы цифровизации, явного недостатка доктринальных исследований, представляется более объективным избрать правовое регулирование рассматриваемых общественных отношений путем разработки единого рамочного законодательного акта, в котором закрепить общие положения (общую часть) и особенную часть, где будут изложены основные положения об отдельных институтах данной отрасли законодательства. После его широкого обсуждения и принятия можно будет разрабатывать отдельные законы о каждом из институтов цифрового законодательства (бигдаты, искусственный интеллект, распределенные данные, цифровые активы, кибербезопасность и т.д.).

В качестве второго варианта на данном этапе представляется более успешной дифференциация правового регулирования относительно новых общественных отношений, апробация норм о новых институтах в сфере цифровизации путем внесения их структуру уже имеющихся законодательных актов. И третий вариант совершенствования уже имеющегося законодательства – это консолидация законов «Об информатизации» [1], «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» [9], «О персональных данных и их защите» [10].

Кроме того, следует отметить, что ООН и Всемирный банк прогнозируют, что к 2030 г. каждый в мире будет иметь цифровой идентификатор. В настоящее время национальные инициативы внедрения системы цифровых идентификаторов с перспективным введением категорий цифрового профиля развивают многие страны в мире. При этом само содержание понятия «цифровой профиль физического лица» носит весьма дискуссионный характер, так как связано со значительным объемом информации, затрагивающей наиболее чувствительные области жизни человека.

Проблемы этического регулирования в сфере сбора и обработки данных порождают за собой значительное количество вопросов, которые предстоит решать современному обществу и государству: проблемы сбора данных без надлежащего согласия, конфиденциальность персональных данных, врожденная предвзятость отбора, риск профилирования и дискриминации, а также непрозрачный характер некоторых решений искусственного интеллекта при обработке данных. Важно говорить и о репутационных проблемах общественного страха, что корпорации массово используют огромные объемы потребительских данных ненадлежащим образом, чтобы получить представление о потребителях, а также в целях обеспечения несправедливого конкурентного цифрового преимущества.

Таким образом, в связи с этим сегодня чрезвычайно важно обращать более пристальное внимание на проблемы цифрового профилирования как на уровне фундаментальных, так и прикладных научных исследований. На государственном уровне важно стратегически определить, что представляет собой «цифровой профиль», основные направления развития цифрового профилирования, вызовы и риски, а также развитие профилирования в рамках единой системы публичной власти.

Библиографический список:

1. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.08.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>
2. Закон Республики Казахстан от 25 июня 2020 года № 347-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий» (с изменениями от 31.12.2022 г.) // <https://online.zakon.kz/>
3. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.09.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>
4. Василевская, Л.Ю. Токен как новый объект гражданских прав: проблемы юридической квалификации цифрового права / Л.Ю. Василевская // <https://urfac.ru/?p=2398>
5. Федоров, Д.В. Токены, криптовалюта и смарт-контракты в отечественных законопроектах с точки зрения иностранного опыта / Д.В. Федоров // <http://urfac.ru/?p=459/>
6. Брагинец, А.Ю. Информационно-правовые проблемы удаленной идентификации субъектов в сфере финансовых услуг / А.Ю. Брагинец // Информационное право. – 2019. – № 1. – С. 13-19.
7. Сулейменов, М.К. Цифровизация и совершенствование гражданского законодательства, 26 февраля 2020 г. / М.К. Сулейменов // <https://online.zakon.kz/>
8. Идрышева, С.К. О Цифровом кодексе Казахстана / С.К. Идрышева // Право и государство. – 2022. – № 3 (96). – С.72-87.
9. Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 года № 370-II «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.07.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>
10. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V «О персональных данных и их защите» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.08.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>

*****

УДК 342.951

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УСЛОВИЙ ОТБЫВАНИЯ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Танкина А.К., Магистрант 1 года обучения ОП «Юриспруденция»

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Лишение свободы является одной из наиболее строгих мер уголовного взыскания и накладывает на государство обязательства по обеспечению прав и законных интересов осужденных. Правовое регулирование условий отбывания лишения свободы в Республике Казахстан отражает как внутренние, так и международные стандарты.

Политические, социально-экономические, правовые, культурные процессы и изменения, происходившие в республике на протяжении последних лет, непосредственно отражаются и на деятельности органов и учреждений, осуществляющих борьбу с преступностью, которая претерпевала и в настоящее время претерпевает серьезные изменения, т.к. это является неотъемлемым элементом модернизации общественных отношений и совершенствования правовой системы.

Особое значение для успешной реализации государственной политики в сфере борьбы с преступностью является эффективное функционирование УИС, поскольку функция исполнения наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия является объективно

необходимой для любого государства. Пока существует преступность, государство вынуждено обращаться к наказанию лиц, совершивших уголовно-наказуемые деяния.

При этом современная уголовная и уголовно-исполнительная политика, РК, как одних из составных частей социальной политики борьбы с преступностью, ориентированы на дальнейшее углубление дифференцированного подхода, как к применению, так и к реализации мер уголовно-правового воздействия. Кроме того, целью уголовно-исполнительной политика является не только предупреждение преступности, обеспечения безопасности общества, личности, государства путем исполнения уголовных наказаний и реализации иных мер уголовно-правового воздействия, но также и ресоциализация осужденных, их реинтеграция в общество.

В связи с этим с первых дней независимости Казахстан уделяет пристальное внимание проблемам, связанных с осуществлением уголовно-исполнительной деятельности, в том числе в области исполнения такого наказания как лишение свободы, поскольку оно является одним из наиболее строгих, предусмотренных уголовным законодательством, и занимает особое положение в системе уголовных наказаний. Это связано с тем, что при его применении человек значительно ограничивается в пользовании важнейшим правом – правом на свободу [1, с. 183].

Вместе с тем, как свидетельствуют данные правовой статистики лишение свободы, как мера наказания в настоящее время является наиболее применяемым в большинстве стран мира, в том числе и в Казахстане. При этом, необходимо отметить, что количество лиц, содержащихся в местах лишения свободы, в РК за последние годы значительно сократилось.

Вместе с тем, будучи в целом позитивным инструментом воздействия на правонарушителя, лишение свободы как уголовное наказание само по себе порождает определенные негативные последствия. Отрицательные последствия его применения, носят, как правило, социальный характер, и в совокупности представляют собой социально-экономические, социально-психологические, демографические, социально-правовые, психолого-педагогические, криминологические издержки [2, с. 86-87; 3, с. 101; 4, с. 15].

Так в процессе отбывания данного наказания, в частности, значительно снижается социальная роль и активность осужденного. Утрачиваются социально-полезные связи, деформируется личность, складывается зависимость от режимных условий отбывания наказания в учреждениях, которые частично подавляют волю, способность к свободному и социально-полезному ориентированию [5, с. 147; 6, с. 446; 10, с. 10-11; 11, с. 19-20].

В связи с этим, процесс отбывания лишения свободы должен быть построен таким образом, чтобы в максимальной степени обеспечивать возможность ресоциализации осужденных, изолированных от общества, а содержание исправительного воздействия должно быть ориентировано на требования прогрессивной системы исполнения данного наказания, которая предполагает, в том числе, изменение условий его отбывания, в зависимости от поведения осужденного.

Правовое регулирование условий отбывания лишения свободы в РК основывается на следующих основных правовых актах:

- Уголовный кодекс РК;
- Законодательство о пенитенциарной системе;
- Международные обязательства Казахстана, включая Европейскую конвенцию по правам человека и Конвенцию ООН против пыток.

Эти документы формируют правовую основу для управления пенитенциарной системой и защиты прав осужденных.

Ключевыми аспектами правового регулирования условий отбывания лишения свободы являются:

- Соблюдение норм, касающихся размера жилых помещений, условий гигиены и санитарии, питания, а также медицинского обслуживания осужденных.
- Обеспечение прав на общение с внешним миром, включая право на свидания,

переписку и телефонные переговоры.

- Условия труда и участия в образовательных программах, что позволяет осужденным реализовать свои способности и минимизировать негативные последствия лишения свободы.

Контроль за соблюдением прав осужденных и условий их содержания возложен на:

- Министерство юстиции РК;

- Уполномоченного по правам человека;

- Независимые общественные организации, которые играют важную роль в мониторинге условий содержания и защиты прав заключенных.

Несмотря на существующее законодательство, остаются проблемы, касающиеся условий отбывания лишения свободы, такие как:

- Перегруженность учреждений;

- Недостаток медицинских услуг;

- Ограниченный доступ к юридической помощи.

Эти проблемы требуют внимания как со стороны государственных органов, так и со стороны общества.

Правовое регулирование условий отбывания лишения свободы в Республике Казахстан является динамичным и многогранным. Несмотря на положительные изменения, необходимо продолжать работу по улучшению условий содержания, защиты прав осужденных и внедрению международных стандартов в пенитенциарную практику. Это поможет создать более гуманные условия для лиц, отбывающих наказание, и, в конечном итоге, облегчить их реинтеграцию в общество.

Библиографический список:

1. Чукмаитов Д.С. Уголовно-исполнительное право республики Казахстан.

Караганды: Болашак-Баспа, 2011.- 258 с.

2. Шуранова О.А. Государственное регулирование постпенитенциарной ресоциализации осужденных: теоретико-прикладное исследование. – Рязань: Академия права и управления ФСИН России, 2013. - 114 с.

3. Дроздов А.И. Изменение условий отбывания лишения свободы в механизме ресоциализации осужденных: дис. ... канд. юрид. наук. – Самара, 2010. - 204 с.

4. Епанешников В.С. Юридическая ответственность лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы: дис докт. юрид. наук. – М., 2000. - 372 с.

5. Березиков С.В. Правовые и организационные аспекты обеспечения эффективности дифференциации условий отбывания наказания, в виде лишения свободы в исправительных колониях: дис.... канд. юрид. наук.–М., 2012. - 209 с.

6. Шнарбаев Б.К., Мизамбаев А.Е., Молдашева А.Б. Организация социальной помощи лицам, отбывающим уголовное наказание и их ресоциализация. –Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - 272 с.

*****

УДК 343.5

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ В СФЕРЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Шакаров К.К., Магистрант 1 года обучения ОП «Юриспруденция»

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В связи с переходом к рыночной экономике появились новые виды преступлений, связанных непосредственно с деятельностью, осуществляемой в данной сфере. С начала

прошлого века и до настоящего времени в науке не утихают споры относительно определения категории данных преступлений. Ряд ученых считают их хозяйственными, некоторые – корпоративными, другие – экономическими. Ниже мы представляем анализ существующих точек зрения и формируем свое представление относительно сущности данных преступлений.

Социально-экономические реформы, осуществляемые в ходе становления в Республике Казахстан рыночной экономики, привели к радикальным переменам в жизни общества. Наряду с определенными положительными результатами в стране обнажились и негативные процессы: социальная защита оказалась во многом уравнивающей, неадресной и потому недостаточной и неэффективной; усилилась поляризация населения по уровню доходов, резко возросла нелегальная и нетрудовая основа имущественного и социального расслоения, ослабли стимулы трудовой деятельности; межрегиональные различия в величине потенциала трудовых, финансовых, природных ресурсов, с одной стороны, и относительная самостоятельность общества - с другой, стали причиной усиления региональной дифференциации.[1]

В значительной степени эти процессы охватили и столь важную сферу экономики, как потребительский рынок, которая, бесспорно, является отражением экономического благополучия населения как страны в целом, так и ее отдельно взятых регионов.

Анализ данных об экономических преступлениях, совершаемых в сфере потребительского рынка, свидетельствует о неблагоприятных тенденциях в динамике их развития. Количество данных преступлений с каждым годом увеличивается. Ущерб от преступлений в сфере потребительского рынка несет и государство, и предприниматели, и потребители.

В этой связи борьба с правонарушениями в сфере потребительского рынка за последние годы определяется как одно из приоритетных направлений деятельности правоохранительных и контрольных (надзорных) органов. Однако ввиду отсутствия системного подхода к борьбе с преступностью в сфере потребительского рынка, устойчивых положительных результатов на данном направлении не достигнуто.[2] Эти трудности в настоящее время связаны, во-первых, с отсутствием научно-обоснованной стратегии и методики предупреждения и раскрытия экономических преступлений в сфере потребительского рынка, что привело к существенному росту деяний данного вида; во-вторых, современное состояние борьбы с преступностью в сфере экономики требует углубленного изучения вопросов предупреждения экономических преступлений в сфере потребительского рынка с учетом происходящих социально-экономических изменений и региональных особенностей.

Все это свидетельствует о существенной общественной опасности исследуемых преступлений и недостаточно эффективной работе органов, осуществляющих борьбу с указанными посягательствами, что обуславливает актуальность исследования экономических преступлений в сфере потребительского рынка и необходимость разработки комплекса мер по их предупреждению.[3]

Одним из основных факторов, обуславливающих продолжающийся рост экономической преступности в сфере потребительского рынка является высокая степень виктимности его участников как со стороны потребителей товаров и услуг, так и со стороны лиц их реализующих. Поэтому приведение виктимологической профилактики в жизнь, на сегодняшний день, должно быть связано если не с созданием специального органа виктимологической профилактики, то хотя бы с вменением функций осуществления профилактической работы, направленной на снижение виктимологической составляющей преступления одному из государственных органов. При этом представляется наиболее разумно, обозначенные функции возложить на аппарат помощника руководителя субъекта Республики Казахстан по взаимодействию с правоохранительными органами. Такая профилактическая работа на уровне субъектов федерации позволит на начальном этапе выявить, как положительные стороны и опыт практической работы в данной области, так и

отрицательные моменты, и в перспективе на федеральном уровне предоставит возможность более продуктивно осуществлять виктимологическую профилактику изучаемой преступности.

Также в случае если поведение потерпевшего способствовало совершению в отношении него преступления, представляется целесообразным закрепить на законодательном уровне обязанность судебных органов обращать на это внимание самих потерпевших. Полагаем, что данное «обращение суда к потерпевшему» должно выражаться по средствам вынесения индивидуального процессуального акта, содержащего разъяснения того в какой форме выражалось их виктимное поведение, и какова роль такого поведения в совершенном преступлении. Такой подход позволит обратить внимание потерпевшего на то, какая лепта в причины совершения преступления внесена именно им и возможно ли было бы предотвратить данное преступление, а в ряде случаев позволит самим потерпевшим предупредить подобные преступления в будущем.[4]

В системе общесоциального предупреждения экономических преступлений в сфере потребительского рынка основная роль принадлежит экономическим методам, однако при этом необходимо уделять достаточное внимание и остальным сферам. Предложенные меры должны носить комплексный характер, они имеют исключительно широкий диапазон воздействия на разные виды детерминант экономической преступности в сфере потребительского рынка и направлены на положительные изменения в самой системе сложившихся социально-экономических отношений, воспроизводящих высокий уровень криминогенности в обществе.

Основой специально-криминологического предупреждения экономической преступности в сфере потребительского рынка являются меры правового характера, поскольку именно они обеспечивают законодательную базу всех профилактических мероприятий и регламентируют деятельность субъектов профилактики. При этом особую роль в борьбе с указанным видом преступности необходимо отвести уголовно-правовым мерам, так как именно эта группа мер по своей природе в наибольшей степени может быть ориентирована на борьбу с преступностью или отдельными ее видами.

Важно подчеркнуть то, что уголовно-правовые средства борьбы с экономической преступностью в сфере потребительского рынка хотя и является важным инструментом предупреждения данных преступлений, но отнюдь не могут играть роль панацеи. Лишь системный, ориентированный на экономические, и главным образом, на финансовые меры профилактики, подход к борьбе в данной области можно считать адекватным сущности рассматриваемой проблемы.[5]

Подводя итоги, можно выделить следующие признаки экономической преступности, определяющие поведение преимущественно в сфере предпринимательства специфику феномена в сфере бизнеса:

1) осуществление в сфере предпринимательства, в сфере бизнеса под прикрытием законной экономической деятельности;

2) осуществление непосредственно в процессе экономической (предпринимательской) деятельности, в ее границах и пределах компетенции;

3) осуществление субъектами предпринимательства (бизнеса);

4) использование криминальных методов присвоения экономических благ в процессе осуществления законной экономической деятельности, паразитирование на хозяйственно-правовых условиях, воспроизводимых официальной (разрешенной) рыночной экономической средой;

5) высокий социальный статус страты предпринимателей и высокий кредит доверия к ней со стороны общества, которые простируются бизнесменами-делинквентами, служат им прикрытием для осуществления своей преступной деятельности.

Таким образом, в данной научной статье проведен комплексный анализ сущности экономической преступности, различных подходов к ее определению в научном сообществе, а также сделаны собственные выводы о том, что же все-таки представляют собой

экономические преступления, а также какие основные характеристики ей присущи.

Библиографический список:

1. Артыков Б.С. Этническая преступность: криминологические проблемы. Научное издание. Алматы, 2007. – 196с.
2. Казарина А. Экономическая преступность и правотворческая практика. //Законность. № 5.,. 1996.
3. Каиржанов Е.И. Понятие, структура и виды профилактики. – Караганда:КВШ МВД, 1996.
4. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность.- М., 1992.
5. Корчагин А.Г. Преступность в сфере экономики и экономическая преступность.- Владивосток., 2001.

*****

УДК 347.4

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МОДЕЛИ МЕДИЦИНСКОГО ПРАВА

Шакупова С.Т., 4 курс, «Юриспруденция»

Алдабергенова А.И., старший преподаватель, магистр юридических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В данной статье нормы действующего гражданского законодательства о сделке были сопоставлены с методикой рассмотрения медико-правовых споров в странах, где медицинское право является отдельным направлением юриспруденции, на предмет возможности применения в правовом пространстве РК.

Рассматривая медицинское право в качестве нового относительно неизученного направления современной юриспруденции можно отметить, что во многих странах она является достаточно значимым направлением юриспруденции. Однако, дискуссионным остается вопрос, является ли «медицинское право» отдельным узкоспециализированным и обособленным направлением современной юриспруденции Казахстана или это все же комплексная отрасль права. Данный вопрос необходимо проанализировать в первую очередь, так как основой любых юридических исследований всегда является закон, и именно он определяет нормы, в соответствии с которыми регулируется та или иная деятельность субъектов. Это определяет исследование понятий и общей характеристики медицинского права, регулирующего правоотношения по оказанию медицинских услуг в гражданско-правовом направлении в качестве новой теоретической модели. Для осуществления такового анализа необходимо разобрать установившиеся нормы современного казахстанского законодательства в области административно-правового, уголовно-правового, гражданско-правового регулирования и других норм не только медицинской деятельности, но и в целом общих понятий о правовом регулировании. Только после этого возможно рассмотреть, как можно воспринимать медицинское право в РК, в качестве отдельного направления современной юриспруденции или же комплексной отрасли права [1, с. 21].

Последнее время на устах у казахстанцев слухи о так называемых «резонансных» делах, когда мы слышим упреки на непрофессиональные действия, на грубое отношение со стороны медперсонала. И, как следствие, медицинское сообщество вынуждено взывать к пониманию, осознанию высокого риска профессиональной медицинской деятельности. Ни для кого не секрет, что престиж профессии медицинского работника за последнее время снизился. Ответным шагом, который был направлен на повышение статуса медицинского

работника, было введение в Кодекс о здоровье 2020 г. самостоятельной главы 30 «Статус медицинских и фармацевтических работников», в которую включены нормы об их правах и обязанностях, социальных гарантиях и защищенности, тайне медицинского работника, кодексе чести. Учитывая, что социальная защищенность медицинского работника, не была, что называется, «на высоте», что особенно обнажила пандемия COVID-19, снизился престиж медицинской профессии, остается высоким уровень конфликтных ситуаций между врачом и пациентом, медицинские работники высказывают желание уйти из профессии на фоне случаев привлечения к ответственности, введение самостоятельной главы вполне закономерно.

При обсуждении проекта острые дискуссии вызвал вопрос о профилактических прививках. И в социальных сетях, и в СМИ шли нешуточные баталии по поводу того, насколько обязательны такие прививки. В первую очередь, это касалось малолетних. Говорили о непроверенности препаратов, о побочных явлениях, которые наступали после вакцин и т.д. Появился даже термин «антипрививочники». Общество разделилось на тех, кто «за» и кто «против». Отношение родителей к прививкам нельзя рассматривать как некое исключительное, свойственное только Казахстану, явление. Аналогичным образом складывается ситуация и в соседней России. Как отмечают авторы статьи в журнале «Медицинское право: теория и практика», право на отказ от профилактических прививок понимается родителями и законными представителями детей как возможность их защиты от негативных последствий вакцинирования, о чем они узнают из средств массовой информации. Отказываясь, они убеждены в том, что, проявляют заботу о здоровье ребенка, поскольку медицинское вмешательство снижает иммунитет, ухудшает самочувствие, приводит к осложнениям. А профилактическая прививка, по их мнению, и есть медицинское вмешательство [2, с. 58].

Теория права признает главными критериями деления на отрасли права предмет и метод правового регулирования. Говоря о предмете, мы имеем ввиду круг общественных отношений, которые регулируют нормы отрасли права. В учебной литературе отмечается: «Общественные отношения могут стать предметом правового регулирования, если, во-первых, они отличаются устойчивостью, повторяемостью; во-вторых, государство и общество заинтересованы в придании этим общественным отношениям правовой формы и, следовательно, в охране и защите их; в-третьих, отличаются способностью к внешнему контролю – судебному, административному, со стороны государства». Если обратиться к ст. 3 Кодекса о здоровье, то в ней сказано, что «Настоящий Кодекс регулирует общественные отношения в области здравоохранения в целях реализации конституционного права граждан Республики Казахстан на охрану здоровья» [3].

Иными словами, предметом медицинского права можно считать общественные отношения в области здравоохранения. Оказание медицинской помощи – это всегда двусторонний процесс, который требует соответствующего регулирования. Вторым важным критерием выделения в качестве самостоятельной отрасли является метод регулирования, под которым понимают способы, приемы воздействия на общественные отношения. В теоретико-правовой литературе выделяют императивные и диспозитивные методы. В регулировании отношений в сфере охраны здоровья присутствуют как императивный (например, обязательные медицинские осмотры), так и диспозитивный метод (например, право на отказ от медицинской помощи). Дополнительным условием, позволяющим говорить о существовании отрасли права, является возможность прибегнуть к контролю со стороны государства в случае противоправных действий. Неисполнение, нарушение правовых предписаний в сфере оказания услуг при определенных условиях влечет различные виды ответственности: гражданско-правовую, административную, уголовную.

На наш взгляд, детальное рассмотрение вопроса о медицинском праве и его месте в системе отраслей права Казахстана выходит за рамки формата данной работы, заслуживая самостоятельного научного анализа. Но следует признать, что принятый 18 сентября 2009 г. Кодекс РК «О здоровье народа и системе здравоохранения» дал весомое основание говорить

о начале формирования в Казахстане такой отрасли как медицинское право. А дальнейшее ее развитие связано с принятием нового Кодекса о здоровье 2020 г. [4, с. 19].

При этом медицинское право делает акцент на междисциплинарном подходе медицинских научных объектов исследования, сопряженных с юридическими началами, правовыми механизмами и фундаментальными принципами действующего права в области здравоохранения. Тем не менее, все вышеуказанное требует участия непосредственного компонента медицинского права. Настоящим компонентом медицины является здравоохранение. Классифицируя здравоохранение с позиции юридической науки, можно обозначить, что под этим термином представляется область функционирования медицинской деятельности, осуществляемая субъектами, оказывающими таковую помощь при непосредственном контакте с пациентами.

В РК система оказания медуслуг базируется на основании действующего Кодекса о здоровье, так как именно он и формирует диспозицию в тех или иных случаях функционирования медико-правовых правоотношений. Настоящее и отличает правовую науку от медицинской в области рассмотрения медицинского права в качестве направления юридической науки, которая в РК не централизована в единый медицинский Кодекс, на который ссылаются все остальные нормативно-правовые акты при регламентировании медицинских положений. Теоретически следует выделить и процесс классификации оказания медицинскими работниками услуги медицинского характера, где, в соответствии с правовыми системами некоторых стран, одни страны обозначают процесс оказания медицинской услуги с позиции причинения вреда жизни, здоровью, имуществу или немущественным компонентам, что является достаточно адекватной доктриной, так как настоящее понятие характеризует риск ответственности сторон медико-правовых правоотношений. Другие страны характеризует медико-правовые правоотношения с позиции сделки, в соответствии с которой граждане и юридические лица устанавливают, изменяют и прекращают гражданские права и обязательства своими действиями и бездействиями [5, с. 78].

Однако, вопрос степени применимости одной из доктрин медико-правовых правоотношений медицинских работников с пациентами является достаточно спорным вопросом многих юридических исследований. Возможным решением на сегодняшний день является комбинирование норм разнородного законодательства в процессе функционирования механизмов медико-правовых правоотношений медицинских работников с пациентами на основании норм законодательства о здоровье, в соответствии с формами гражданского законодательства [6, с. 93]. Тем не менее, оценивая уровень действующего законодательства РК, важно отметить и адекватность пользования узко-профилированным медицинским Кодексом, которое в настоящее время не является возможным в силу комплексности.

Вместе с тем, некоторые элементы медицинского права, принятого в большинстве стран с англо-саксонской системой права и некоторых странах с романо-германской системой права, возможно, использовать в правовом пространстве Казахстана и других государств, где система оказания медицинских услуг – это больше комплексная отрасль права. Условием для такового является базирование основных норм на нормах законодательства о здоровье.

Таким образом, подытоживая анализ оказания медицинских услуг в гражданско-правовом направлении в качестве новой теоретической модели, следует выделить развивающееся направление современной юриспруденции, более известное как «медицинское право». Указанная модель уже функционирует во многих странах в качестве узкоспециализированного направления юриспруденции и проявляется в наличии единственного нормативно-правового акта более известного как медицинский Кодекс, который содержит все положения в тексте единого акта, положения которых не повторяются в других актах либо приводятся со ссылкой на медицинский Кодекс. В РК такового нет. Осуществление таковой политики по централизации норм медико-правовых

правоотношений в единый источник в Республике Казахстан требует, как минимум полного реформирования не только законодательства о здравоохранении, но и других НПА. Потому настоящее не является целесообразным решением в пределах РК. Но, разработка теоретической основы для формирования конкретных юридических механизмов анализа с методикой применения элементов рассмотрения медико-правовых правоотношений в странах, где таковые централизованы в «медицинский Кодекс», является вполне приемлемым для совершенствования казахстанской модели, где таковые нормы имеются в наличии.

Принятый в июле 2020 года Кодекс о здоровье дал новый импульс для развития «медицинского» законодательства. Многие уже в этом направлении сделано, о чем свидетельствуют принятые подзаконные нормативные правовые акты. Но остаются вопросы, требующие скорейшего законодательного решения. С 2012 г. обсуждается проблема гарантирования профессиональной ответственности медицинских работников. Было разработано несколько законопроектов. Один из последних – в 2017 году. Предполагается, что закон должен обеспечить защиту имущественных интересов поставщиков медицинских услуг за причинение вреда жизни или здоровью пациента при отсутствии в их действиях вины; повысить качество оказания медицинских услуг; гарантировать права граждан на возмещение вреда здоровью. Введение нормы о медицинском инциденте – это лишь правовое закрепление случаев невиновного причинения вреда при осуществлении медицинской деятельности. Это обеспечивает юридическое основание для реализации права медицинского работника на страхование профессиональной ответственности за причинение вреда жизни и здоровью пациента при отсутствии небрежного или халатного отношения со стороны медицинского работника (п.п. б) ст. 270 Кодекса о здоровье) [7, с. 63].

Библиографический список:

1. Смирнов, Р.Ю. Медицинское право: учебно-методическое пособие. Ярославль: ЯрГУ, 2018. – 52 с.
2. Права человека в сфере охраны здоровья: практическое руководство / Под научной редакцией А. Жаппаровой. – Алматы: «Art Depo Studio», 2016. – 280 с.
3. Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.11.2024 г.) // <https://online.zakon.kz/>
4. Сарсенбаев, М.А. Принципы медицинского права в Казахстане и их соответствие международным обязательствам / М.А. Сарсенбаев // Право и государство. – 2018. – № 3 (64). – С. 18-23.
5. Каудыров Т.Е. Концепция правовой политики РК о дальнейшем развитии гражданского законодательства // Материалы международной научно- практической конференции «Совершенствование законодательства в свете концепции правовой политики РК на период с 2010 по 2020 года». – 2010. – Т.1. – 159 с.
6. Морозова, Л.А. Теория государства и права. Учебник. 4-е издание перераб. и доп. – М., 2015. – 384 с.
7. Жаппарова, А.С. Правовое регулирование охраны здоровья в казахстане: уроки прошлого и опыт настоящего / А.С. Жаппарова // Право и государство. – 2021. – № 1 (90). – С. 54-72.

*****

ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РОСТА

УДК 336.225.5

ЗАРУБЕЖНАЯ ПРАКТИКА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ НА ПРИМЕРЕ НАЛОГА НА ТРАНСПОРТНЫЕ СРЕДСТВА И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Айсенова Д.О., 4 курс образовательная программа 6В04104 Финансы

Кенжебекова Д.С., к.э.н., ассоциированный профессор

*НАО «Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы», г.Костанай,
Казахстан*

В дальнем зарубежье вопросы налогообложения занимают почетное место в финансовом планировании компаний. В условиях высоких налоговых ставок неправильный или недостаточный учет налогового фактора может привести к весьма неблагоприятным последствиям или даже вызвать банкротство предприятия. Зарубежный опыт в транспортном налогообложении сильно отличается от казахстанского. В статье описываются сравнительные характеристики уплаты транспортного налога, а также приведены примеры систем налогообложения физических лиц.

На Западе налоговые вопросы давно уже занимают почетное место в финансовом планировании предприятий. В условиях высоких налоговых ставок неправильный или недостаточный учет налогового фактора может привести к весьма неблагоприятным последствиям или даже вызвать банкротство предприятия. С другой стороны, правильное использование предусмотренных налоговым законодательством льгот и скидок может обеспечить не только сохранность и полученных финансовых накоплений, но и возможности финансирования расширения деятельности, новых инвестиций за счет экономии на налогах или даже за счет возврата налоговых платежей из казны [1].

Применение налогов является одним из экономических методов управления и обеспечения взаимосвязи общегосударственных интересов с коммерческими интересами предпринимательства, независимо от ведомственной подчиненности, форм собственности и организационно-правовой формы предприятия. С помощью налогов определяются взаимоотношения предпринимателей, предприятий всех форм собственности с государственными и местными бюджетами, с банками, а также с вышестоящими организациями [2]. При помощи налогов регулируется внешнеэкономическая деятельность, включая привлечение иностранных инвестиций, формируется хозрасчетный доход и прибыль предприятия. С помощью налогов государство получает в свое распоряжение ресурсы, необходимые для выполнения своих общественных функций. За счет налогов финансируются также расходы по социальному обеспечению, которые изменяют распределение доходов. Система налогового обложения определяет конечное распределение доходов между людьми. А этот фактор является главным в определении успешности государства [3].

Налоговые отношения всегда представляют собой доходные отношения какого-либо фонда денежных средств. Обычно налоги являются доходом бюджета, но могут быть использованы для формирования и других самостоятельных денежных фондов, существующих и вне бюджета. Вопрос о том, чьим доходом являются те или иные доходы зависит от строения финансовой системы государства. Но в любом случае налоги не формируют самостоятельного денежного фонда, а выступают в качестве одного из видов доходов тех или иных фондов. В Казахстане в настоящее время налоги выступают доходным источником бюджета в двух его разновидностях: республиканского и местного.

Значение налогов как основного источника финансирования государства не меняет ни тип государства (социалистическое или буржуазное), ни тип экономики (основана она на частной или же на государственной собственности), поскольку это значение определяется следующими непреходящими экономическими факторами: во-первых, труд государственных служащих, при всей его общественной полезности и значимости, не создает стоимости, которая могла бы быть выражена в деньгах; в силу этого во-вторых, государство вынуждено искать деньги на стороне, и проще говоря, отбирать их у тех, кто их зарабатывает, производя стоимость. Тип государства, как и тип экономики, может повлиять лишь на механизм налогообложения, позволив не проявляться фискальной функции налогов. Функции налогов не есть нечто заданное – они видоизменяются вместе с государством и той ролью, которую оно стремится играть в экономике.

Для наглядности сравним систему налогообложения физических лиц на примере налога на транспортные средства в Казахстане с аналогичными системами в других странах. В качестве сравнения рассмотрим такие аспекты как база налогообложения, ставки налога, льготы и освобождения, а также использование инновационных подходов. Рассмотрим несколько стран (см. Таблицу 1) [4].

Таблица 1 – Сравнительная характеристика

Показатель	Россия	США	Германия
База налогообложения	транспортный налог взимается с владельцев автомобилей, мотоциклов и других транспортных средств и зависит от их технических характеристик	В США транспортные налоги обычно включаются в стоимость регистрации автомобиля и зависят от его типа, мощности и других характеристик.	В Германии налог на транспортные средства также зависит от их технических характеристик, таких как мощность двигателя и объем цилиндров.
Ставки налога	Различные регионы могут устанавливать свои ставки налога, основываясь на параметрах автомобиля, таких как мощность двигателя и возраст	Ставки налога могут различаться в зависимости от штата и муниципалитета. Например, в некоторых местах могут действовать дифференцированные ставки для гибридных или электрических автомобилей.	Ставки налога в Германии могут быть различными для различных видов транспорта, а также в зависимости от места регистрации автомобиля.
Льготы и освобождения	В некоторых случаях, например, при наличии инвалидности, предусмотрены льготы или освобождения от уплаты транспортного налога.	В США также могут предусматриваться льготы для определенных категорий граждан или автомобилей, например, для ветеранов или экологически чистых автомобилей.	В Германии предусмотрены льготы для автомобилей с нулевыми или низкими выбросами, а также для автомобилей, используемых в коммерческих целях.

В целом, системы налогообложения физических лиц на транспортные средства в

разных странах могут иметь сходные принципы, но детали, такие как ставки налога и льготы, могут существенно различаться в зависимости от местных условий и законодательства. Ниже приведены примеры транспортных налогов [5]: в России транспортный налог устанавливается на региональном уровне, и его размер зависит от мощности двигателя, возраста автомобиля и других характеристик, а средства, собранные от этого налога, направляются в региональные бюджеты; в США налог на транспортные средства может включать ежегодные регистрационные сборы, которые зависят от штата и могут основываться на стоимости автомобиля или его весе. Некоторые штаты также взимают налоги на топливо, которые используются для финансирования дорожных работ и транспортной инфраструктуры; в странах ЕС транспортные налоги часто включают налоги на выбросы углекислого газа (CO_2), что стимулирует покупку автомобилей с меньшими выбросами и поддерживает политику по борьбе с изменением климата.

Казахстан на сегодняшний день использует модель исчисления налога от базовых характеристик транспортных средств, подобная модель также используется в России, Армении, Белоруссии, Кыргызстане и Узбекистане. Как мы видим данная система налогообложения как рудимент, оставшийся со времен Советского союза. На сегодняшний день, во время технического прорыва в сфере машиностроений. Необходимо стимулировать покупательную способность экономичных и экологических автомобилей. В большинстве развитых стран действуют льготы по транспортному налогу – снижение ставки налога для экологичного транспорта. В том числе и Казахстан, будучи развивающейся страной, с целью поддержания экологии страны, отменила какие-либо налоги для владельцев электроавтомобилей. Однако принятых мер остается недостаточно, для обеспечения справедливым налогообложением транспортных средств, и требуют более детального изучения мирового опыта.

В Германии, с 2009 года введен единый транспортный налог. В Германии действует единый принцип налогообложения, транспортный налог исчисляется исходя из объема двигателя и объема выброса углекислого газа, то есть для автомобилей с бензиновым двигателем за каждые 100 см³ ставка налога составляет два евро, а с дизельным – девять евро [5]. Так же дополнительным взносом в Германии является внесение платы за объем выброса в атмосферу CO_2 .

Во Франции действует двухступенчатая система налогообложения автомобилистов. При регистрации машины владелец платит единовременный налог в зависимости от объема и мощности двигателя. Вторая ступень – ежегодный налог, исчисляемый в зависимости от того, сколько граммов углекислого газа, согласно данным производителя, автомобиль выбрасывает в атмосферу за 100 километров пробега, транспортным налогом не облагаются автомобили, выделяющие менее 130 грамм углекислого газа на 1 км, а вместо объема двигателя водители платят налог за его мощность. Денежные средства от данного транспортного налога во Франции решено направлять на поддержку финансирования программ, поддерживающих сохранность экологии.

Транспортный налог в Великобритании зависит от размера двигателя автомобиля, типа топлива и количества выбросов углекислого газа, а также даты регистрации автомобиля. Собственники электрических, гибридных, а также автомобилей с объемом мотора менее 1 литра транспортный налог не платят.

В Японии транспортный налог делится на три вида [6]: 1) при покупке новой машины – 5% от стоимости; 2) при постановке автомобиля на учет – налоговая ставка рассчитывается исходя из мощности и объема двигателя, важно отметить, что никаких льгот для раритетных моделей, стоящих на учете, не предусмотрено; 3) ежегодные выплаты – основываются также на мощности и объеме двигателя (примерно 50-500 долларов). В отличие от многих других стран в Японии средства от дорожного налога направляются не на строительство трасс или экологические программы, а на развитие перспективных разработок в автомобильной промышленности.

В Израиле транспортный налог на автомобиль исчисляется исходя из его экологической группы, которых пятнадцать – по уровню загрязнения окружающей среды. Процентная ставка колеблется между 10% и 92% от стоимости автомобиля. Покупатели самых «вредных» автомобилей платят в казну 92 процента стоимости машины. Наиболее распространенные машины облагаются ставкой около 70%. За гибридные авто израильские власти просят 30 процентов.

В Австралии ставка транспортного налога составляет 10% от стоимости машины, а если стоимость автомобиля превышает 57000 австралийских долларов, то владелец уплачивает еще и налог «на роскошь» – 33% от цены машины (см. Таблицу 2).

Таблица 2 - Примеры систем налогообложения ТС в различных странах на 2024 год

Страна	Содержание
Европейские страны	В большинстве европейских стран применяются системы налоговых льгот и стимулов, направленные на поддержку использования экологически чистого транспорта
Германия	владельцы электрических ТС освобождены от налога на владение автомобилем на 10 лет. Кроме того, существует налог на автомобили, который зависит от уровня выбросов CO ₂ и мощности двигателя (EuropeanAutoAssoc).
Франция	Франция применяет налог на регистрацию ТС, зависящий от уровня выбросов CO ₂ . Электромобили и гибриды с низкими выбросами пользуются льготами и субсидиями при покупке (EuropeanAutoAssoc).
Дания	В Дании существует минимальная ставка налогов на приобретение и владение для электрических автомобилей, что делает их более доступными для населения (EuropeanAutoAssoc).
США	В США федеральное правительство и отдельные штаты предлагают налоговые льготы и кредиты для стимулирования покупки электрических ТС. Например, федеральный налоговый кредит на покупку новых электромобилей может достигать 7,500 долл, в зависимости от модели и производителя. Также некоторые штаты предлагают дополнительные льготы, такие как освобождение от налога на продажу и бесплатные парковочные места (World Population Review).
Китай	Китай активно стимулирует использование электрических ТС через налоговые льготы и субсидии. В 2024 году владельцы электромобилей освобождены от уплаты налога на приобретение. Также вводятся различные субсидии на местном уровне для поощрения использования экологически чистого транспорта (World Population Review).
Южная Корея	В Южной Корее применяется налог на ТС, который включает специальный налог на потребление для автомобилей с высоким уровнем выбросов. Электромобили освобождены от этого налога и получают дополнительные субсидии при покупке (World Population Review)
Япония	В Японии налог на владение ТС зависит от объема двигателя и уровня выбросов CO ₂ . Для электромобилей и гибридов предоставляются значительные налоговые льготы и субсидии на покупку (World Population Review).

Зарубежный опыт в транспортном налогообложении сильно отличается от казахстанского. В мире осталось мало стран, где, как и в Казахстане, налог исчисляется исходя из мощности автомобиля. В большинстве развитых стран действуют льготы по транспортному налогу (далее ТН) – снижение ставки налога для экологичного транспорта. Анализ практики исчисления транспортного налога в ряде зарубежных стран

свидетельствует о зависимости налога не только от технических характеристик, но и от экологической безопасности. Таким образом, различные государства преследуют различные цели, вводя транспортный налог на своей территории. В одной стране владельцы авто платят за вредные выбросы, в другой – за возможность ездить на самом автомобиле.

Налогообложение транспортных средств в зарубежных странах сильно различается и включает разнообразные подходы в зависимости от экономических, экологических и социальных целей. Отличительной особенностью транспортного налогообложения в зарубежной практике является включение налога в стоимость топлива, тогда как в Казахстане налог взимается с базовых характеристик транспортного средства. Порядка 80% от средств, собранных в виде транспортного налога, направляется на финансирование дорожной отрасли, оставшаяся часть – на экологические программы. В отличие от многих других стран в Японии средства от дорожного налога направляются не на строительство трасс или экологические программы, а на развитие перспективных разработок в автомобильной промышленности [7].

Таким образом, анализ зарубежного опыта показывает, что большинство стран используют транспортный налог для стимулирования использования экологически чистых транспортных средств. Текущая система налогообложения в Казахстане может быть неэффективной из-за сложности администрирования, неравномерного налогового бремени и недостаточной мотивации для использования экологически чистых транспортных средств. Анализ практики исчисления транспортного налога в ряде зарубежных стран свидетельствует о зависимости налога не только от технических характеристик, но и от экологической безопасности. Таким образом, различные государства преследуют различные цели, вводя транспортный налог на своей территории. В одной стране владельцы авто платят за вредные выбросы, в другой – за возможность ездить на самом автомобиле. Отличительной особенностью транспортного налогообложения в зарубежной практике является включение налога в стоимость топлива, тогда как в Казахстане налог взимается с мощности двигателя легкового автомобиля, зависимость налога от технических характеристик.

Библиографический список::

1. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... – М.: Дело, 1999. – 157 с.
2. Глущенко Я.С., Егорова М.С. Сущность, функции и виды налогов // Молодой ученый, 2015. - №11.4. - С. 67-69
3. Пансков В.Г. Прогрессивная или пропорциональная шкала налогообложения: что справедливее или эффективнее. // Экономика. Налоги. Право. Международный научно-практический журнал, 2017. - №2. - Т. 10. - С. 105-113
4. Толстых Н.А., Белоусова С.Н. Особенности налогообложения транспортных средств в РФ и зарубежных странах // Наука в современном обществе: закономерности и тенденции развития, 2016. - № 1. - С. 110.
5. Чиршев А.Р. Транспортный налог в Российской Федерации // Вектор экономики, 2017. - № 1 (7). - С. 11-18
6. Кузнецов Ю.А. Транспортный налог за рубежом [электронный ресурс] // Информационно-аналитический сайт. - М., 2018. - Режим доступа: http://www.akpspb.ru/blog/zarubezhnyi_opyt/transportnyy_nalog_za_rubez_hom/15-217/ [дата обращения 22.09.2022].
7. Алиев Ш.И. Налоговый контроль в России и в зарубежных странах: формы и методы его осуществления.- ДГИ ОУП ВО «АТиСО». - Тамбов: Консалтинговая компания Юком, 2020. - 80 с.

*****

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ БЕЗРАБОТИЦЫ В КАЗАХСТАНЕ

Абдикаримова Д. Е., студентка второго курса, образовательной программы «Учет и аудит»

Мусилимова Н.А., студентка второго курса, образовательной программы «Учет и аудит»

Аманова Г.Д. к.э.н., ассоциированный профессор

ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г.Костанай, Республика Казахстан

В данной статье анализируется уровень безработицы в Казахстане, её динамика, структура и сравнительное положение с другими странами. Определены ключевые факторы, влияющие на безработицу, предложены меры её снижения, включая реформы образования и поддержку занятости. Цель исследования — выявление актуальных тенденций и проблем, связанных с безработицей и предоставление рекомендаций по их решению.

Уровень безработицы является важным показателем социально-экономического развития страны, отражающим устойчивость экономики и состояние рынка труда. В Казахстане, как и во многих странах мира, тема безработицы, особенно среди молодёжи, занимает особое место в государственной политике и требует комплексного анализа для принятия эффективных мер по её снижению. Молодёжная безработица представляет собой значительную проблему, поскольку отсутствие занятости не только снижает их качество жизни, но и ведёт к экономическим потерям для страны в виде нереализованного потенциала рабочей силы.

Уровень занятости населения в Казахстане в возрасте 15 лет и старше в 1 квартале 2024г. составил 64,8%, их уровень по численности рабочей силы – 95,3%. Уровень безработицы (по методологии Международной организации труда) составил 4,7%. На конец марта 2024 года по данным Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан в органы занятости населения (далее – МТСЗН РК) в качестве лиц, ищущих работу, обратилось 68,4 тыс. человек. Всего оказано мер по трудоустройству 31,6 тыс. единиц, направлены на профессиональную подготовку или переподготовку, на повышение квалификации 5,8 тыс. человек, приняли участие в общественных работах 11,3 тыс. человек [1].

Факторы, влияющие на уровень безработицы. Основными факторами роста безработицы в Казахстане являются:

- высокие требования найма - работодатель желает принять на работу выпускника университета с практическим стажем работы по профессии сразу по окончании вуза, что противоречит системе очного обучения. Очное обучение предполагает обучение с отрывом от производства. Высокий уровень безработицы среди молодежи связан с отсутствием опыта и нехваткой вакансий, которые соответствует их уровню подготовки. Разрыв между образовательной системой и потребностями рынка труда приводит к тому, что выпускники не имеют шансов отыскать работу по специальности;

- объем заработной платы не соответствует объему нагрузки работы - во многих рабочих моментах работодатель требует дешевую рабочую силу. При этом оклад заработной платы составляет менее прожиточного минимума;

- нехватка рабочих мест - при недостаточном количестве вакансий и притоке населения возрастает конкуренция на рынке труда;

- сезонность рабочих мест - некоторые отрасли, такие как сельское хозяйство и строительство, зависят от сезона, что приводит к временным увеличениям безработицы.

В таблице 1 на основе данных Бюро национальной статистики РК представлен уровень

безработицы разных стран за три года. В Казахстане уровень безработицы остался неизменным на уровне 4,9% в течение всех трех лет. Это говорит о стабильности, но в то же время может свидетельствовать об отсутствии прогресса в улучшении занятости. К примеру, соседнее государство – Россия, демонстрирует устойчивую тенденцию к снижению. Япония традиционно отличается одним из самых низких уровней безработицы среди развитых стран, Германия также демонстрирует положительную динамику и имеет низкий уровень безработицы (3,1%). А такие страны как Швеция, которые имеют одну из самых развитых систем социальной защиты, выплачивают людям достаточные пособия по безработице, что снижает давление на поиск работы.

Таблица 1 – Уровень безработицы в разных странах

Страна	Уровень безработицы, в %		
	2020	2021	2022
Казахстан	4,9	4,9	4,9
Россия	5,7	4,8	3,9
Япония	2,8	2,8	2,6
Германия	3,8	3,6	3,1
Швеция	8,3	8,8	7,5

Примечание: составлено на основе источника [2]

В отличие от Казахстана, который сохраняет стабильный уровень безработицы, выбранные для исследования страны демонстрируют разнообразные стратегии для её снижения и повышения занятости. Россия, например, активно внедряет программы государственной поддержки для стимулирования создания новых рабочих мест, что позволило ей снизить уровень безработицы. Япония и Германия, обладая хорошо диверсифицированной экономикой и высоким уровнем технологического развития, поддерживают низкий уровень безработицы, что является результатом стабильности рынка труда и инвестиций в развитие различных секторов. Для Казахстана же остаётся актуальной задача диверсификации экономики и повышения занятости. Нынешняя структура рынка труда, затрудняет прогресс в снижении безработицы, особенно среди молодёжи и в густонаселённых регионах. Это приводит к накоплению безработного населения в городах и областях.

Регионами с самым большим количеством безработного населения в РК по состоянию на 2023 год являются: крупные города – Алматы (23,4 тыс. чел.) и Астана (12 тыс. чел.). Дальше идут такие области как, Туркестанская (10,01 тыс. чел.), Алматинская (9,3 тыс. чел) и Жамбылская (8 тыс. чел) и другие (см. Рис. 1).

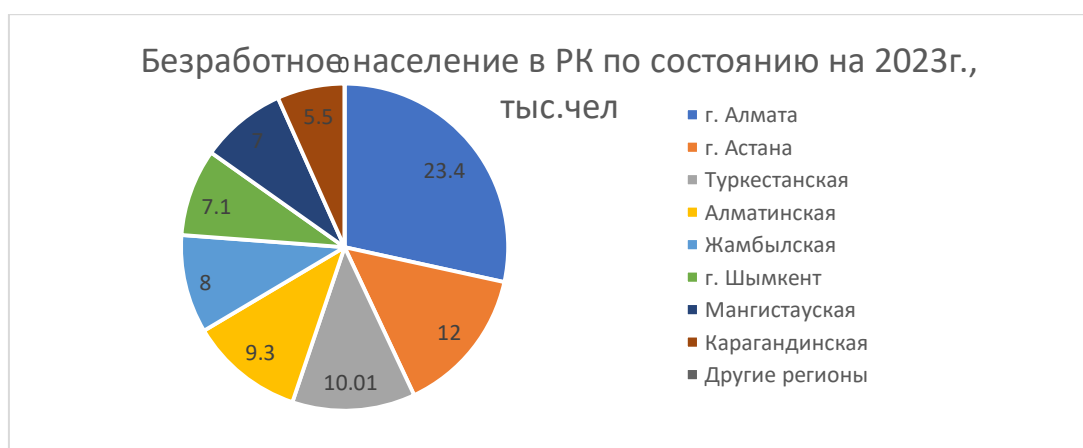

Рисунок 1. Безработное население в РК по регионам в 2023 г. [3]

Это связано с тем, что в крупных городах высокая концентрация населения и высокие квалификационные требования, что не всегда соответствует реальному уровню подготовки работников. Многонаселенные регионы и города привлекают внутреннюю миграцию, что приводит к росту конкуренции.

Методы снижения безработицы. Для решения проблем безработицы в Казахстане можно предложить следующие методы:

- улучшение профессионального образования - ввести в школьную программу профориентационные предметы. Важно объяснять выпускникам школ какие профессии будут актуальны в ближайшие 10-15 лет. По данным Министерства труда и социальной защиты населения Казахстана, наиболее перспективные отрасли для создания рабочих мест включают агропромышленный комплекс, логистика и туризм. [4] Соответственно следует и выделять гранты и социальные льготы на актуальные профессии и специальности;

- поддержка таких программ, как «Молодежная практика», представляемая электронной биржей труда Enbek.kz, где молодые специалисты получают первый опыт и шанс на трудоустройство. Ожидается, что более 100 тысяч молодых специалистов смогут найти работу через такие программы. Молодежная практика предназначена для выпускников организаций образования с целью получения первоначального опыта работы по полученной профессии (специальности). На молодежную практику направляются зарегистрированные безработные в возрасте не старше 35 лет в течение 5-ти лет после завершения обучения. Продолжительность молодежной практики составляет не более 12 месяцев, размер заработной платы в месяц составляет не менее 30 месячных расчетных показателей (МРП). Для получения направления необходимо обратиться в карьерный центр по месту жительства. [6]

- поддержка малого и среднего бизнеса - поддержка инкубаторских бизнес-проектов - помогает к созданию новых рабочих мест для безработных;

- улучшение инфраструктуры и качество жизни в средних и малозначительных городах Казахстана. Выше было отмечено, что в многонаселенных городах конкуренция гораздо выше. При создании благоприятных условий уровень безработицы снизится, так как миграция людей позволит равномерно распределять занятость населения;

- работники пенсионного возраста - по данным Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – демографическая статистика в 2022 году занятое население в возрасте от 60 лет и старше составило 308,3 тыс. человек, из них 63,4% приходилось на мужчин и 36,6% – на женщин [5]. Причиной которого чаще всего является то, что молодые специалисты не идут на низкооплачиваемые должности. На наш взгляд, замена работников пенсионного возраста трудоспособными молодыми кадрами частично решило бы проблему безработицы в стране;

- государственные программы занятости - программы, ориентированные на трудоустройство социально уязвимых слоев населения, особенно молодежи, помогут также снизить уровень безработицы.

Закключение. Проблема безработицы в Казахстане по-прежнему является важной и требует комплексного подхода, поскольку она напрямую отражается на социальной стабильности и экономическом прогрессе страны. Исследование показало, что уровень безработицы за последние годы остается неизменным, что свидетельствует о недостаточном прогрессе в решении структурных вопросов на рынке труда. Особенно актуальной остается проблема молодежной безработицы, в частности в крупных городах и плотно населённых областях, что представляет собой значительные вызовы для государственной политики.

К основным препятствиям на пути снижения безработицы можно отнести несоответствие навыков выпускников и потребностей рынка, высокие требования к соискателям, нехватку рабочих мест и сезонные колебания в важнейших отраслях. В связи со слабой взаимосвязанностью системы образования и производством, и наоборот, в последствии не всегда успевает снабдить молодых специалистов необходимыми знаниями и навыками, что приводит к дефициту квалифицированных работников и жесткой

конкуренции на рынке.

Для решения данных проблем необходимо внести ряд важнейших изменений. В первую очередь, требуется модернизировать образовательные программы с акцентом на современные запросы рынка труда и при вовлечении работодателей в их создание. Это поможет молодежи быстрее адаптироваться к профессиональной сфере. Во-вторых, поддержка малого и среднего бизнеса, а также программы создания рабочих мест в сельской местности могут уменьшить миграцию и способствовать более равномерному распределению занятости. Программы, подобные «Молодежной практике», предложат молодым специалистам шанс получить первый опыт и облегчат их интеграцию на рынке.

В итоге, объединение предложенных мер и детальное внимание к вопросам безработицы позволит Казахстану улучшить условия на рынке труда, снизить уровень безработицы и создать более устойчивые условия для экономического развития, что способствовало бы повышению качества жизни граждан и укреплению социальной и экономической стабильности в стране.

Библиографический список:

1. Основные индикаторы рынка труда молодежи по регионам РК (2024 г). Бюро национальной статистики: Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – демографическая статистика: – Астана, Казахстан: [б.и.], / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications/6446/>

2. Основные показатели дифференциации доходов населения Республики Казахстан (2023 г). Бюро национальной статистики: Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – демографическая статистика: – Астана, Казахстан: [б.и.], 2023 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications/6446/>

3. Уровень безработицы в отдельных странах мира (2020–2022 г.). Бюро национальной статистики: Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – демографическая статистика: – Астана, Казахстан: [б.и.], / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/labor-and-income/stat-life/publications/6446/>

4. Министерство труда и социальной защиты населения Республики Казахстан: Концепция развития рынка труда Казахстана (2024-2029 гг.) – Астана, Казахстан: [б.и.], / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/660406?lang=ru>

5. Социальное положение пожилого населения в Республике Казахстан. Бюро национальной статистики: Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – демографическая статистика: – Астана, Казахстан: [б.и.], / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/news/sotsialnoe-polozhenie-pozhilogo-naseleniya-v-respublike-kazakhstan/>

6. Центр трудовой мобильности :Молодёжная практика для выпускников – Астана, Казахстан: [б.и.], / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://search.app/M9qZGNFY2ZEM8aFEA>

*****

УДК 330.3

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА В КАЗАХСТАНЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ВЫЗОВЫ

Маусымбаева Ж.С., студент 2-го курса ОП 6В04122 «Государственное и местное управление»

Ажибаева Г.М., доцент, магистр менеджмента кафедры «Бизнес и управления»

Костанайский Социально-технический университет им.академика З.Алдамжар,

Цифровая экономика в Казахстане является ключевым направлением национального развития, способствующим модернизации экономики и повышению её конкурентоспособности. В рамках государственной программы «Цифровой Казахстан» акцент делается на внедрение инновационных технологий, развитие цифровой инфраструктуры и создание условий для формирования знаний и компетенций у населения.

Среди перспектив цифровой экономики в Казахстане можно выделить:

- Ускорение роста ВВП за счет автоматизации ключевых секторов, таких как энергетика, сельское хозяйство и транспорт.
- Формирование экосистемы стартапов и цифровых платформ, поддерживающих предпринимательство и инновации.
- Повышение прозрачности государственного управления за счет цифровизации государственных услуг.

В современную эпоху цифровая экономика становится одним из ключевых факторов, определяющих динамику социально-экономического развития государств. Казахстан, как активно развивающаяся страна, не остается в стороне от этих глобальных процессов. В условиях ускоренной цифровизации мировых рынков, внедрения инновационных технологий и трансформации традиционных отраслей экономика Казахстана сталкивается как с новыми перспективами, так и с многочисленными вызовами.

Цифровизация в Казахстане реализуется в рамках государственной программы «Цифровой Казахстан», направленной на развитие цифровой инфраструктуры, повышение конкурентоспособности национальной экономики и улучшение качества жизни населения. Внедрение технологий искусственного интеллекта, автоматизации, больших данных и блокчейна открывает широкие возможности для модернизации бизнеса, увеличения прозрачности управления и повышения производительности в ключевых секторах.

Актуальность темы: Развитие цифровой экономики в Казахстане является одним из ключевых приоритетов государственной политики, поскольку она способна стать основой для долгосрочного устойчивого роста, модернизации ключевых отраслей и повышения конкурентоспособности страны в глобальной экономике.

Цель статьи – изучить перспективы и вызовы цифровой экономики в Казахстане, выявить ключевые направления её развития и предложить рекомендации по преодолению существующих препятствий.

Цифровая экономика в Казахстане стремительно развивается, опираясь на государственные программы, инновационные инициативы и интеграцию передовых технологий. Однако её успешная реализация сопряжена с рядом структурных вызовов и требует стратегического подхода.

Казахстан активно внедряет цифровые технологии в экономику в рамках программы «Цифровой Казахстан». Эта инициатива, запущенная в 2017 году, направлена на стимулирование инноваций, развитие цифровой инфраструктуры и повышение качества госуслуг. Среди основных успехов:

- Внедрение электронных госуслуг через портал eGov.
- Развитие Astana Hub, международного технопарка IT-стартапов.
- Введение цифровых документов, включая электронное удостоверение личности и водительские права

Программа, запущенная в 2017 году, нацелена на:

- Повышение производительности труда. Автоматизация производственных процессов в сельском хозяйстве и промышленности помогает увеличить объём и качество продукции.
- Развитие цифровой инфраструктуры. Казахстан активно внедряет электронные сервисы (портал eGov), развивает сети 4G и готовится к запуску 5G в крупных городах. В

сельской местности используются низкоорбитальные спутниковые системы SpaceX и OneWeb для обеспечения доступа к интернету

Особого внимания заслуживают:

- "Цифровая карта семьи". Инновационный инструмент анализа данных о 80 параметрах семьи, позволяющий оказывать адресную социальную помощь.

- Astana Hub. Этот международный IT-технопарк привлекает стартапы и способствует интеграции Казахстана в глобальный цифровой рынок.

Следует отметить перспективы цифровизации:

Индустрия 4.0 и инновации.

- Активное применение технологий больших данных, искусственного интеллекта, IoT и блокчейна для оптимизации производственных процессов, логистики и госуправления.

- Сельское хозяйство становится "умным": используются системы точного земледелия, дроны и сенсоры для мониторинга состояния почв и урожая.

Развитие человеческого капитала.

- Казахстан готовит 100 тысяч IT-специалистов к 2025 году для устранения кадрового дефицита. Это способствует развитию новых форм занятости, связанных с программированием, аналитикой данных и управлением цифровыми проектами

Электронное государство.

- Единый доступ ко всем государственным услугам через eGov. Это делает процесс взаимодействия между гражданами и государством быстрым, прозрачным и удобным.

Цифровизация экономики Казахстана открывает новые возможности для устойчивого роста, повышения конкурентоспособности и улучшения качества жизни граждан. На фоне глобальных тенденций перехода к цифровым технологиям, Казахстан активно развивает цифровую инфраструктуру и внедряет инновации в разных секторах экономики.

Технологические инновации и "Индустрия 4.0". В рамках программы «Цифровой Казахстан» предполагается использование передовых технологий, таких как Интернет вещей (IoT), большие данные, искусственный интеллект (AI) и блокчейн. Это позволит оптимизировать процессы в промышленности, сельском хозяйстве, здравоохранении и финансовом секторе. Например, в агросекторе уже активно используются системы точного земледелия, а в промышленности — автоматизация и роботизация, что повышает продуктивность и снижает затраты

Развитие человеческого капитала. Образование и подготовка высококвалифицированных специалистов играют ключевую роль в цифровой трансформации. Казахстан нацелен на подготовку 100 тысяч IT-специалистов к 2025 году, что поможет устранить дефицит кадров и повысить компетенции в области цифровых технологий. Образовательные инициативы, включая внедрение курсов по программированию и аналитике данных, будут способствовать развитию национальной экономики и стимулировать инновации

Универсальный доступ к интернету. Важной составляющей цифровизации является обеспечение широкополосного интернета в отдаленных регионах. Программа предполагает использование спутниковых систем, таких как SpaceX и OneWeb, для покрытия отдаленных территорий интернет-сервисами. Это создаст равные условия для развития бизнеса и образования в сельской местности, что способствует уменьшению цифрового неравенства

Электронное правительство и государственные услуги Казахстан активно развивает электронные государственные услуги, предлагая гражданам и бизнесу доступ к онлайн-сервисам через портал eGov. Это уменьшает административные барьеры, ускоряет взаимодействие с государственными учреждениями и повышает прозрачность. Программные решения, такие как электронные паспорта, водительские права и другие цифровые документы, становятся нормой для граждан страны.

Несмотря на значительные достижения Казахстана в области цифровизации, существует ряд проблем, которые могут замедлить полноценную реализацию цифровой экономики. Основные из них:

1. Цифровое неравенство и доступ к интернету. Одной из основных проблем является неравномерный доступ к цифровым технологиям между городом и сельской местностью. Несмотря на усилия по развитию инфраструктуры, в отдаленных регионах остаются проблемы с доступом к высокоскоростному интернету, что ограничивает возможности для цифровизации в этих районах. Это также сказывается на возможностях для образовательных программ и бизнеса в сельской местности

2. Нехватка квалифицированных кадров. Казахстан сталкивается с дефицитом IT-специалистов, что является одной из самых больших преград для ускоренной цифровизации. Несмотря на активные программы подготовки специалистов в области информационных технологий, спрос на квалифицированные кадры значительно превышает предложение. Это также усложняет внедрение инноваций и технологий в различные отрасли

3. Киберугрозы и безопасность данных. В связи с ростом объемов данных и их цифровым обменом, защита информации становится критически важной. Казахстан сталкивается с вызовами в области кибербезопасности, что включает в себя как угрозы внешнего характера (например, хакерские атаки), так и внутренние риски, связанные с утечками данных и их неправильным использованием. Национальная киберзащита требует значительных инвестиций и совершенствования правовой базы

4. Недостаточная интеграция инноваций в традиционные отрасли. В Казахстане наблюдается замедленное внедрение цифровых технологий в традиционные отрасли, такие как сельское хозяйство, строительство и промышленность. Хотя страны мира активно переходят к технологиям 4.0, в Казахстане многие предприятия остаются зависимыми от старых методов производства, что снижает их конкурентоспособность. Для повышения эффективности требуется более активная цифровизация всех отраслей экономики

5. Правовые и регуляторные барьеры. Законодательная база для поддержки цифровой экономики всё ещё развивается. Это касается как защиты интеллектуальной собственности, так и вопросов налогообложения в новых сферах, таких как криптовалюта и электронные торговые платформы. Необходимость адаптации законодательства к быстро меняющимся технологическим реалиям создаёт дополнительные сложности для бизнеса и стартапов

6. Отсутствие интеграции между государственным и частным сектором.

В некоторых случаях между государственными учреждениями и бизнесом возникает дефицит взаимодействия при реализации цифровых проектов. Это мешает более широкому внедрению технологий, так как часто отсутствуют стандарты и координация действий между различными заинтересованными сторонами.

В заключении хотелось бы отметить, что цифровизация в Казахстане открывает новые перспективы для всех секторов экономики, создавая основу для устойчивого развития. Однако для полного раскрытия потенциала цифровой трансформации необходимо продолжать улучшение инфраструктуры, образования и безопасности данных. Правильная синхронизация этих факторов позволит Казахстану выйти на новый уровень цифровой зрелости в глобальной экономике.

Для Казахстана цифровая экономика становится основой для создания устойчивого и высокотехнологичного общества. Внедрение цифровых решений в управлении, бизнесе, агросекторе и государственном управлении позволит повысить конкурентоспособность страны, улучшить качество жизни граждан и создать новые рабочие места.

Тем не менее, несмотря на огромный потенциал, цифровизация также влечет за собой вызовы, такие как необходимость укрепления инфраструктуры, повышения квалификации кадров, защиты данных и обеспечения кибербезопасности. Для того чтобы максимально реализовать преимущества цифровой экономики, Казахстану необходимо активно решать эти проблемы, улучшая законодательную базу, обеспечивая доступ к технологиям и создавая новые формы взаимодействия между государственными и частными секторами.

Таким образом, цифровая экономика является не только важным инструментом для модернизации экономики, но и движущей силой для социально-экономического прогресса, что требует комплексного подхода и государственной поддержки на всех уровнях.

Библиографический список:

1. Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан. (2023). Программа «Цифровой Казахстан» — стратегический план развития цифровой экономики в Казахстане. <https://www.gov.kz>
2. Казахстан 2050. (2020). Цифровая экономика Казахстана: Перспективы и вызовы развития. Вестник Казахстанской академии государственной службы при Президенте РК.
3. Astana Hub. (2021). Цифровизация как двигатель инновационного развития страны. <https://astanahub.com>.
4. Гульнара Шакинова, Асан Абдуллаев. (2022). Цифровая экономика и новые вызовы для бизнеса в Казахстане: анализ современного состояния и перспективы. Журнал «Экономика и общество».
5. Илдар Гусев, Татьяна Лихачева. (2022). Цифровая трансформация в Казахстане: от eGov к индустрии 4.0. Экономика и управление: теория и практика.
6. Касымов, Б. С. (2021). Цифровизация экономики Казахстана: проблемы и пути решения. Журнал по вопросам экономики и цифровой трансформации.
7. Цифровой Казахстан. (2021). Инновационные технологии в сельском хозяйстве: переход к умному сельскому хозяйству. Казахстанская ассоциация цифровых технологий.
*****

УДК 336.22

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Айчикенова А.С., Репина А.Ю. студентки 3 курса института правоохранительной деятельности

Моссур К.П., ассистент кафедры финансового, банковского и таможенного права имени профессора Нины Ивановны Химичевой

ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия» Россия, Саратов

Налоговый контроль – это один из видов финансового контроля, который в свою очередь является главной частью управления финансами государства и одним из видов государственного контроля в целом. В свою очередь финансовый контроль является довольно многоаспектным, поэтому не всегда удается в полном объеме определить его содержание, а также охватить все его стороны.

По мнению Е.Ю. Грачевой «финансовый контроль осуществляется на всех стадиях финансовой деятельности, то есть в процессе собирания, распределения (перераспределения) и использования фондов денежных средств. Он направлен на проверку соблюдения финансового законодательства и целесообразности деятельности всех государственных и муниципальных органов власти»[1].

Обратимся к юридически закреплённому понятию налогового контроля. В соответствии с п.1 ст.82 НК РФ (далее – НК РФ): налоговый контроль — это осуществляемая уполномоченными органами деятельность по контролю за соблюдением требований, предусмотренных законодательством о налогах и сборах, в порядке, установленном НК РФ [2].

В научной литературе встречаются различные подходы к понятию налогового контроля, но для того, чтобы полностью охарактеризовать данный институт, лучше всего выделить два подхода понимания налогового контроля. «В широком смысле налоговый контроль – это совокупность мер государственного регулирования, обеспечивающих в целях осуществления эффективной государственной финансовой политики экономическую безопасность России и соблюдение государственных и муниципальных фискальных интересов. В узком смысле налоговый контроль – это контроль государства в лице

компетентных органов за законностью и целесообразностью действий в процессе введения, уплаты или взимания налогов и сборов» [3].

Д. В. Французов считает, что налоговый контроль призван обеспечить стабильность экономики и финансовой системы страны, устойчивое поступление доходов в государственный бюджет, а также содействовать укреплению налоговой дисциплины [4].

Отсутствие четких и исчерпывающих понятий затрудняет понимание целей, методов и правовых рамок налогового контроля. Необходимо дополнить или изменить некоторые положения существующей статьи, чтобы более полно отразить сущность налогового контроля, включая обозначение важных признаков, таких как: выявление налоговых правонарушений, своевременное привлечение к ответственности виновных лиц, обеспечение достижения целей эффективной государственной финансовой политики, обеспечение экономической безопасности и соблюдение государственных и муниципальных фискальных интересов. Дополнение существующего понятия указанными особенностями поможет снизить количество споров и недоразумений в практике применения налогового законодательства, в частности, осуществления налогового контроля.

Ввиду активного развития и значительной автоматизации налогового контроля, следующей проблемой в нашей стране можно обозначить, недостаточную подготовку, переподготовку и повышения квалификации сотрудников налоговых органов [5]. На сайте ФНС России содержится отчет по форме № 2-НК по состоянию на 01.01.2024, в целом по Российской Федерации [6]. Всего проведено 41952247 камеральных проверок, результативными из которых оказались 1852462. Как видится обуславливается это низким количеством квалифицированных сотрудников, ограниченными техническими ресурсами, нехваткой оптимизации процессов работы, возможными сбоями, происходящими в системе. А также одной из причиной такого явления, предположительно, является недоверие налогоплательщиков, которые опасаются ошибок или неправомерных действий, к автоматизированным системам. Таким образом, для решения данной проблемы следует обратить внимание на развитие цифровых платформ и развить программное обеспечение, а также проводить обучение сотрудников налоговых органов.

Стоит отметить проблему, связанную с «выбором» налогоплательщиков для проведения выездной налоговой проверки. Критерии, по которым отбирают кандидатов на выездную проверку являются доходы, значительные суммы вычетов по НДС и так далее [7]. Приведем статистический материал: «результативность выездных проверок за 6 лет выросла всего лишь на 0,2%, причем динамика является нестабильной» [8]. Исследования Е.В. Никулиной, подтверждают существование данной проблемы и для ее решения предлагают изменить регламентированные процедуры отбора налогоплательщиков, а именно формировать досье налогоплательщика, благодаря которому, отмечает автор, были бы объединены камеральная и выездная проверки. Следовательно, налоговые проверки являются основой налогового контроля и нуждаются в последующем объединении двух проверок. Проверки – это основа налогового контроля, так как целесообразность объединения проверок представляется спорной и требующей более детального обсуждения.

В современных условиях цифровизации следует улучшать налоговый контроль и бороться с налоговыми преступлениями с помощью новых методов. Таким образом, следует перенять опыт других государств. Например, Сингапур, Эстония, и Нидерланды разработали цифровые платформы для упрощения налоговой отчетности. Они упрощают работу налоговых органов, благодаря удобному доступу к налоговым данным [9]. Стоит отметить сотрудничество стран между собой путем обмена информацией, ведь налоговые преступления могут совершаться на территории одной страны, а преступники находится в другой. Например, программа обмена информацией о финансовых счетах (CRS) обеспечивает такой обмен информацией. Российской Федерации стоит позаимствовать подходы для улучшения налогового контроля, а также внедрить надежные механизмы проверки достоверности предоставляемой информации.

Можно определить следующие рекомендации по совершенствованию налогового

контроля в России: совершенствование нормативной базы в налоговой сфере, определение четко сформулированного понятия налогового контроля, расширение сфер применения цифровых технологий для взаимодействия налогоплательщиков и налоговых органов.

Таким образом, на современном этапе развития налогового контроля остается ещё множество недочётов и проблем, решение которых является значимым этапом для обеспечения эффективности налоговой системы, способствующее поступлению денежных средств в государственный бюджет с соблюдением всех прав и интересов налогоплательщиков. Решение всех этих проблем необходимо осуществлять в комплексе и учитывать специфику российских условий. Повышение эффективности функционирования налоговой системы РФ в аспекте совершенствования правового регулирования и практики осуществления налогового контроля поспособствует обеспечению дальнейшего развития страны.

Библиографический список:

1. Цит. по: Грачева Е.Ю. Государственный финансовый контроль как важнейший инструмент обеспечения публичных интересов в условиях рынка // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). 2014. №4 (4). С. 21.
2. Налоговый кодекс Российской Федерации (часть первая) от 31.07.1998 № 146-ФЗ (ред. от 30.09.2024) // Собрание законодательства РФ. 1998. № 31. Ст. 3824.
3. Цит. по: Налоговое право: учебник для студентов вузов / Ю.А. Крохина. – 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юнити-Дана, 2009. С. 192–193.
4. Французов Д.В. Государственный финансовый контроль и его специализированное направление налоговый контроль // Финансы и кредит. 2008. № 2 (290). С. 44-52.
5. Левин В.В. Налоговый контроль: проблемы правового регулирования и перспективы развития // Научный журнал «Эпомен». 2018. № 20. С.121-125.
6. Отчет по форме № 2-НК (2023) // Официальный сайт ФНС России <www.nalog.gov.ru>. URL: https://www.nalog.gov.ru/rn77/related_activities/statistics_and_analytics/forms/13646654/ (дата обращения: 30.11.2024).
7. Приказ ФНС России от 30 мая 2007 г. № ММ-3-06/333@ // Документы и комментарии. 13.06.2007. № 12.
8. Никулина Е.В. О проблемах эффективности планирования выездных налоговых проверок // Теория и практика общественного развития. 2017. № 6. С. 278-281.
9. Смит Дж. Налоговый контроль в цифровую эпоху: вызовы и возможности. Международный налоговый обзор, 2021. Том. 25. № 3. С. 45-58.

*****

УДК 331.103

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНИЗАЦИИ

*Альжанова Д.А., 2 курс, Государственное и местное управление
Амирова М.А., ассоциированный профессор, PhD
НАО «Торайгыров университет», г.Павлодар, Республика Казахстан*

В настоящей статье рассмотрены предпосылки перехода к цифровой экономике, в том числе управления персоналом, что обусловило актуальность данного исследования. Определены основные направления совершенствования процесса управления человеческими ресурсами в условиях углубления рыночных отношений и внедрении новейших цифровых технологий в работе HR-менеджера. В частности рассмотрены возможности использования элементов диджитализации. Обоснована необходимость применения цифровой трансформации HR-процессов являющаяся главным приоритетом в современной

бизнес-структуре.

В современных условиях глобализации, перехода к сетевой цифровой экономике, новых возможностей в бизнесе необходимым является переход от традиционной компании до технологичной с использованием моделей управления, обеспечивающих производительность, инновации, гибкость и адаптивность. Однако, человеческие ресурсы по-прежнему является фундаментом устойчивости – философия Agile компаний требует новых компетенций, с одной стороны, осознание будущих запросов потребителей и активная адаптация продуктов или услуг под эти запросы, а с другой – привлечения талантливых профессионалов, удовлетворение их порой непредсказуемых запросов и раскрытия потенциала.

Бенчмаркинг становится обязательным условием обеспечения конкурентоспособности. Уже сегодня активно развивается кластер компаний, ведущих бизнес только online. Ученые предполагают изменения в сфере труда на следующие 20 лет благодаря новой технологической революции, бизнес и HR-стратегии переживают цифровую трансформацию, последствия которой определяются лишь 20% ведением документов на бумажных носителях, набирают обороты компании, которые создают продукты и услуги для цифрового мира.

Все это и обусловило сделать выбор темы данного исследования, направленного на совершенствование процесса управления человеческими ресурсами в условиях углубления рыночных отношений и внедрении новейших цифровых технологий в работе HR-менеджера. В последнее время растет необходимость использования информационных технологий, все данные на предприятиях превращаются в электронный вид с помощью таких элементов диджитализации, как программные обеспечения, веб-представительства и мобильные приложения.

Диджитализация – это способы приведения любого вида информации в цифровую форму. Диджитализацию рассматривают как связь с тенденцией приведения в электронный вид самых разнообразных видов используемой человеком информации процесс, который он определил, как «оцифровка бытия». Диджитализация необходим, прежде всего, для того, чтобы оптимизировать бизнес с помощью программного обеспечения и ИТ-решений, которые помогут сделать его проще, экономнее и качественнее в контексте предоставления услуг клиентам и удовлетворении их потребностей. То есть, диджитализация – это основанный на возможностях современной ИТ-индустрии процесс применения предприятиями современных информационно – коммуникационных технологий для достижения своей цели, ориентирован на трансформацию существующих бизнес-процессов путем их диджитализации. Фактически, диджитализация предусматривает кардинальное изменение организационного дизайна, моделей и методов менеджмента, центров ответственности. То есть, диджитализация это не только использование цифровых технологий, а прежде всего изменение в мышлении, стиле руководства, системе поощрения и в принятии новых бизнес-моделей.

В то же время диджитализация предусматривает интеграцию цифровых технологий во все сферы бизнеса, что приводит к качественным коренным изменениям функционирования и поведения предприятия. Преимущественно, ученые единодушны во мнении, что диджитализация генерирует новые конкурентные преимущества для предприятия.

Основное содержание для обеспечения эффективного внедрения диджитализации в управлении персоналом на предприятии необходимо понимание и соблюдение таких этапов:

1. Анализирование компании, постановка целей и разработка стратегии.
2. Внедрение диджитал-технологий.
3. Анализ полученных результатов.

Цифровизация бизнес-процессов менеджмента персонала в организации должна быть нацелена не только на повышение эффективности деятельности в этой сфере, но и на содействие эффективной трудовой деятельности работников и достижения целей стратегии

организационного развития. В первую очередь это расширяет сферу ответственности HR-менеджеров в рамках внедрения цифровых технологий для оптимизации и улучшения бизнес-процессов менеджмента персонала, контроля их конечных результатов. Наибольший потенциал в выполнении этой задачи имеют HRM-системы, которые являются наиболее востребованными в современной бизнес-практике способом менеджмента персонала. Они позволяют организовать максимально персонализированное взаимодействие, которой отдает предпочтение большинство клиентов, работников, руководителей и предпринимателей в мире.

Современные социо-экономические условия заставили отечественные компании перевести бизнес в онлайн и создать дистанционный режим работы части персонала. Таковы реалии стали новыми и необычными для персонала: не хватает опыта удаленной работы, возникают трудности в организации трудового процесса и другие. Поэтому актуализируется поиск новых способов, инструментов, технологий, которые бы позволили эффективно реализовывать бизнес-процессы менеджмента персонала удаленно, наиболее востребованными из которых на сегодня является HRM-системы.

Содержательный анализ и сравнение различных HRM-систем позволяет обобщить их возможности автоматизации основных бизнес-процессов менеджмента персонала (далее – HR-процессов), а именно: менеджмента производительности персонала, кадрового планирования и прогнозирования, отбора персонала, оценки, оформления трудовых отношений, нормирования труда, менеджмента рабочего времени и тому подобное. Отдавая должное научному наследию ведущих отечественных и зарубежных ученых в сфере цифровизации бизнеса, проблема остается неисчерпаемой. Следует отметить фрагментарность исследований по управлению и развитию удаленных форм организации трудовой деятельности, обеспечение эффективной работы в дистанционном режиме в современных условиях цифровизации.

Раньше все процессы управления и организации персонала происходили в пределах офиса, сейчас руководителям необходимо обеспечивать выполнение заданий в онлайн режиме, на что часто не хватает опыта. Необходимым становится найти ответы на вопрос – «Как эффективно организовать работу HR-команд в онлайн режиме, чтобы сплотить эффективные виртуальные команды, повысить производительность труда, получить высокие результаты? и новые цифровые технологии и программное обеспечение отвечают современным вызовам и потребностям компаний по автоматизации бизнес-процессов менеджмента персонала?». Поэтому сейчас стали актуальными исследования и анализ имеющихся на отечественном и зарубежном рынках HRM-систем и оценка эффективности их внедрения в практику автоматизации бизнес-процессов менеджмента персонала.

Рабочая сила в настоящее время сталкивается с серьезными проблемами из-за воздействия пандемии, которая поставила многие требования перед HR-процессами. В последний период HR-менеджерам внезапно пришлось управлять целыми отделами в режиме онлайн и поддерживать сотрудников, которые работают удаленно. Обычные процессы отбора и адаптации нового персонала происходили только онлайн. Кроме того, многим компаниям пришлось вводить сокращение рабочего времени в течение длительного периода. В то же время наблюдается дефицит квалифицированных специалистов. Пандемия показала, что HR есть и должна быть цифровой, чтобы не отставать от меняющегося медиаландшафта, потому что сейчас претенденты в основном ищут подходящую работу в Интернете, где ожидают размещения интересных возможностей и профессионального присутствия компаний.

Цифровая трансформация HR-процессов через социальные, мобильные, аналитические и облачные технологии позволяет сократить объем бумажных носителей информации и документирования, повысить реактивность процедур и операций по менеджменту персонала, снизить их трудоемкость, сделать всю HR-деятельность более мобильной и оптимизированной. Благодаря этому возможно достижение не только улучшения вовлеченности и удержания работников, а также заметное увеличение успеха предприятия

путем постоянной трансформации, что является важным для бизнеса в целом. В частности, недавний опрос Gartner подтверждает, что 58% HR-директоров и руководителей служб персонала указали, что осуществление бизнес-трансформаций (включая цифровую трансформацию) является главным приоритетом. Цифровая трансформация полностью изменит работу HR-отделов в ближайшие несколько лет. Цифровизация устраняет рутинные HR-процессы, выводит на новый уровень все направления работы HR-менеджеров.

Чтобы оставаться актуальными и конкурентоспособными, они должны понимать эту смену и формировать необходимые цифровые компетенции, чтобы успешно ориентироваться в новой цифровой реальности. Кроме того, HR-менеджеры играют важную роль в отдаленном формировании корпоративной культуры, создании цифровой культуры компании, разработке норм и правил внутрикорпоративных цифровых коммуникаций. Говоря о влиянии цифровой трансформации на HR-процессы, надо отметить, что произошел тектонический сдвиг в их структуре в современной компании. В постковидных условиях HR-менеджеры сталкиваются с двойной проблемой: трансформировать собственный способ работы, одновременно трансформируя рабочие места и HR-процессы в целом.

Технологически опытные HR-специалисты, которые открыты для новых платформ и способов работы, которые обеспечивают гибкость путем постоянной адаптации к новым вызовам, имеют заметное влияние на результаты бизнеса и развитие работников. Для этого им важно быть в курсе современных цифровых инструментов автоматизации HR-процессов, которые помогут гарантировать лучший результат. Например, работу рекрутера можно существенно упростить с помощью современных технологий, особенно введя автоматизированный поиск кандидатов.

В последнее время разработано огромное количество сервисов, которые предоставляют HR-менеджерам возможность переносить резюме в базу данных, отправлять письма всем кандидатам, размещать вакансию на всех порталах вакансий, обрабатывать входящие резюме, генерировать и присылать отзывы. Причем, если говорить не об автоматизации отбора персонала, а об использовании разнообразного рекрутингового программного обеспечения, то эволюция технологий внесла весомый вклад в развитие цифровых HR – процессов. В процессе общения с кандидатом непосредственно перед собеседованием чат-боты являются самыми популярными. Современные мессенджеры помогают создавать и настраивать чат-боты на основе искусственного интеллекта. Они проводят первичный скрининг и тем самым экономят много времени. Искусственный интеллект распознает речь и может вести диалог с кандидатом, отвечает на вопросы соискателя о вакансии.

Кроме того, программа задает необходимые вопросы и записывает ответы, определяет стоп-факторы в выступлении кандидата, а в случае успешного общения приглашает соискателя на собеседование. Современные компании широко используют новое поколение корпоративных средств обучения. Цифровой HR начал новый способ сбора обратной связи, улучшил системы анализа и рекомендаций на основе искусственного интеллекта, оценки организационной культуры.

Технология самообслуживания, с точки зрения управления персоналом, касается платформ, которые ориентированы на потребности работников. Как правило, они позволяют им получать доступ к информации о зарплате, запросы на отпуск, другую информацию и управлять ими. Постоянно растущий поток информации и задач, привлечение многочисленных участников бизнес-процессов актуализировали возможности удаленного доступа к корпоративной информации, порождают все большую потребность в организации совместной работы работников и партнеров. Поэтому такие системы удаленного сотрудничества нашли резонанс с цифровыми HR-процессами. Они обеспечивают доступ к файлам и документам, разграничивая роли и права кооператоров, позволяют разместить приоритетные задачи работы над документами и сотрудничать между участниками в режиме реального времени. Цифровые технологии дают возможность непрерывно управлять производительностью. Речь не идет об отказе от квалификационного оценивания, а о формировании нового, постоянного процесса установления целей, коучинга, тестирование

обратной связи.

Методы и способы оценки эффективности цифровизации HR-процессов пока недостаточно изучены, поэтому это направление исследований является очень актуальным. Однако для компании на практике критически важно иметь оценку реальной картины протекания процесса цифровизации и его эффективности. С этой целью, по нашему мнению, могут быть использованы перечисленные ниже направления анализа и соответствующие им показатели. Сопоставление численности пользователей относительно количества приобретенных лицензий. Одним из важных показателей является сравнение количества приобретенных лицензий с численностью работников, которые фактически используют программное обеспечение. Это сравнение дает базовое представление о скорости внедрения программного обеспечения. Например, если 90% лицензий используются, можно предположить, что цифровизация является эффективной.

Если используется только 30% лицензий, то это означает медленную цифровизацию в компании. Анализ уровня автоматизации бизнес-процессов менеджмента персонала через использование HRM-систем в компании. Уровень автоматизации бизнес-процессов менеджмента свидетельствует о масштабах внедрения HRM-системы в практику деятельности; о глубине освоения менеджерами по персоналу доступных цифровых инструментов HRM-системы и фактическое их результативность; о полноте использования функционала HRM-системы; о возможности улучшения использования данного программного обеспечения. Объем дополнительных доходов, связанных с внедрением HRM-системы.

Таким образом, для реализации инновационных решений в системе управления персоналом, по нашему мнению, целесообразно использовать современные диджитализированные интеллектуальные HR-технологии, связанные с решением многокритериальных, слабоструктурированных и недетерминированных кадровых задач. Данные технологии связаны с обработкой больших массивов качественных и количественных данных по оценке кадрового потенциала, а использование аддитивных и мультипликативных моделей при оценке кадрового состава позволяет предприятию достигать стратегических целей. Поэтому перспективы дальнейших разведок усматриваются нами именно в направлении более основательного изучения данного вопроса.

Библиографический список:

1. Анопченко Т. Ю. Анализ ключевых параметров устойчивого инновационного развития региона в условиях цифровизации экономики / Анопченко Т. Ю., Лазарева Е. И., Лозовицкая Д. С., Мурзин А. Д. // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2019. С. 7-12.
2. Аношина Ю.Ф., Симонов С.Ю. Россия в цифровом будущем: проблемы и перспективы развития // Russian Journal of Management. 2020. Т. 8. No 1. С. 146150. 9
3. Боровских Н. В. Цифровые компетенции административно-управленческого персонала: проблемы идентификации и перспективы формирования в условиях цифровизации экономики / Боровских Н. В., Кипервар Е. А. // Креативная экономика. 2019. Т. 13. No10. С. 19431956.
4. Грудистова Е. Г. Занятость в условиях цифровизации общества: региональный аспект. Проблемы социально-экономического развития Сибири. 2020. No 3 (41). С.15-22. DOI: 10.18324/2224-1833-2020-3-15-22.
5. Дашенко Ю. Ю. Цифровая экономика как экономика будущего. Тенденции развития науки и образования. 2018. No 35-1. С. 18-19. DOI: 10.18411/lj -28-02-2018-04.
6. Коротков Э.М. Управление изменениями: учебник и практикум для вузов / Э.М. Коротков, М.Б. Жернакова, Т.Ю.Кротенко. Москва: Издательство Юрайт, 2021. 278 с.
7. Красавина Е.В. Особенности управления персоналом в условиях цифровой экономики // Вестник Российского нового университета. Серия «Человек и общество». 2019. Вып. 1. С. 67-70

8. Красникова Я. В. Цифровые технологии в управлении персоналом. Гуманитарный научный журнал. 2020. № (1). С. 77-83. DOI: 10.24411/2078-9661-2020-10011.

9. Кузнецов С. А., Сапрыкина С. М. Особенности и перспективы развития диджитализированного управления человеческими ресурсами. Актуальные направления научных исследований XXI века: теория и практика. 2020. № 8(2). С. 95-99. DOI: 10.34220/2308-88772020-8-2-95-99.

10. Пантелеева Т.А. Систематизация кадровых рисков в контексте их влияния на экономическую безопасность хозяйствующих субъектов // Вестник Евразийской науки. 2018. Том 10. № 4. С. 47.

11. Хоровинникова Е.Г., Гагаринская Г.П. Организация управления экономическими процессами предприятия в области экологического менеджмента // Вестник Евразийской науки, 2020 No2, <https://esj.today/PDF/43ECVN220.pdf>.

*****

ОӘК 338.436

ЕЛДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ МЕН БӘСЕКЕ ҚАБІЛЕТТІГІНІҢ АРТУЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Байгелов Т. 6B04104 – Қаржы мамандығының 3 курс студенті

Байзакова Г.Г., э.ғ.м.

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақалада қазіргі жаһандану жағдайында мемлекеттің экономикалық дамуындағы инновацияның орны мен маңыздылығы жан-жақты талданады. Инновациялық әлеуетті арттырудың және оны тиімді пайдаланудың елдің жаһандық нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттыруға тікелей әсер ететіні көрсетілген. Сонымен қатар, ел экономикасының инновациялық дамуына әсер ететін негізгі факторлар талданып, мемлекеттердің инновациялық саясатты жүзеге асырудағы басым бағыттары қарастырылады. Ел экономикасының инновация арқылы дамуына ықпал ететін негізгі факторлар мен мемлекеттердің инновациялық саясатты жүзеге асырудағы басты бағыттары қарастырылады. Елдің экономикалық дамуын қамтамасыз етуде инновациялық прогрестің қандай рөл атқаратынына тоқталып, инновацияны тиімді енгізудің мысалдары көрсетіледі.

Инновация кез келген елдің экономикалық дамуында шешуші рөл атқарады, өйткені олар жаңа өнімдер мен қызметтерді жасауға, дамытуға үлес қосады технологиялар мен өмір сүру сапасын жақсартады. Қазіргі жаһандану дәуірінде әрбір мемлекеттің экономикалық даму деңгейі оның инновациялық әлеуетіне және осы әлеуетті тиімді пайдалану қабілетіне тікелей тәуелді. Бүгінгі күні инновация тек қана ғылым немесе технология саласында ғана емес, экономика мен әлеуметтік салаларда да өзекті мәселеге айналды. Экономикадағы инновация дегеніміз – өндіріс пен қызмет көрсету саласында жаңа әдістерді енгізу, өндіріс өнімдерінің сапасын арттыру, өнімдердің өзіндік құнын төмендету, нарықтық бәсекелестікті күшейту. Әлем елдері арасында бәсекеге қабілетті болу үшін мемлекеттер өз экономикалық саясатында инновациялық даму стратегиясын енгізіп, қолдауы қажет.

Жаңа идеяларды шығару жеткіліксіз. Нағыз инновация өнертабыс пен әсер арасындағы алшақтықты жою, интеллектуалдық әлеуеттің ұшқындарын нақты шешімдерге айналдыру, қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын және экономикалық өсімге алып келу. Бұл жол сенімді зерттеу инфрақұрылымын қажет етеді және әзірлемелер, өнеркәсіп және үкімет арасындағы ғылыми орталарының ынтымақтастығына ықпал етеді.

Инновациялар тек ғылым мен технология салаларында ғана емес, сонымен қатар экономика мен әлеуметтік салада да кеңінен қолданылады, бұл мемлекеттің жалпы дамуына және оның халықаралық аренадағы орнына айтарлықтай ықпал етеді. Экономикада инновацияны дамыту дегеніміз – өндіріс пен қызмет көрсету салаларына жаңа әдістер енгізу, өнім сапасын арттыру, шығындарды азайту және нарықтағы бәсекелестікті күшейту арқылы ішкі және сыртқы нарықтарда жоғары көрсеткіштерге қол жеткізу.

Экономикалық дамудың басты мақсаты – қоғамның әлеуметтік, материалдық жағдайын жақсарту, халықтың өмір сапасын арттыру. Инновация ел экономикасының дамуының жаңа драйвері ретінде экономикалық өсімге серпін беріп қана қоймай, елдің бәсекеге қабілеттілігін де арттырады. Инновацияны дамыту арқылы ел ішкі және сыртқы нарықтарда бәсекеге қабілетті өнімдер шығара алады. Мысалы, озық технологияларды пайдалану өнімнің өзіндік құнын азайтып, сапасын арттырады, бұл өз кезегінде бәсекелестік қабілетті арттырады. Инновациялық дамудың экономикалық артықшылықтары мына төменде берілгендер:

-өнімділік пен тиімділікті арттыру, жаңа технологиялар мен инновациялар өндіріс процестерін жетілдіру арқылы еңбек өнімділігін арттырады Автоматтандырылған өндіріс технологиялары, жасанды интеллект және цифрлық шешімдер еңбек уақытын үнемдеуге, шығындарды қысқартуға мүмкіндік береді; -шетелдік инвестицияларды тарту, инновациялы экономиканы құру шетелдік инвесторлар үшін тартымды болып келеді. Инвесторлар тұрақты даму жолындағы технологиялық жетістіктерге жеткен елдерге қаражат құйғысы келеді, себебі бұл нарықтың болашағы бар екенін көрсетеді. Мысалы, Оңтүстік Корея мен Жапония инновациялық дамудың арқасында шетелдік инвестициялар үшін тартымды елдер қатарына жатады.

-жұмыс орындарын құру, инновацияны енгізу арқылы жаңа өндіріс орындары мен қызмет түрлері пайда болып, жұмыссыздық мәселесін шешуге мүмкіндік туады. Қосымша жұмыс орындары арқылы елдің әлеуметтік тұрақтылығын сақтауға болады [1].

Инновациялық саясат елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, халықаралық нарықта өз орнын табуға ықпал етеді. Мысалы, Еуропалық Одақ елдері инновациялық саясатқа ерекше мән береді, олардың ғылым мен технология саласына салған инвестициялары жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қазақстан да соңғы жылдары инновациялық даму стратегиясын қабылдап, өндіріс саласына жаңа технологияларды енгізу шараларын жүзеге асыруда. Инновациялық саясаттың негізгі міндеттері мыналар

- Технологиялық инфрақұрылымды дамыту;
- Ғылым мен білім саласын қолдау;
- Бизнес пен ғылымды байланыстыру.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, озық инновациялық саясат жүргізетін елдер экономикада жоғары нәтижелерге қол жеткізеді. Мысалы, АҚШ-та стартап индустриясы өте қарқынды дамыған, ал Германияда өнеркәсіптік секторда инновацияларды кеңінен қолданады. Оңтүстік Корея мен Жапония өздерінің ғылыми-технологиялық саясаты арқасында инновациялық шешімдерді жылдам енгізіп, өндіріс пен қызмет көрсету салаларын озық технологиялармен қамтамасыз етуде. Бұл елдерде жоғары технологиялық өнімдер экспортын арттыру арқылы елдің табысы мен экономикалық әл-ауқаты жақсарып келеді.

Инновациялық қызметті табысты дамыту үшін тиімді мемлекеттік қолдау болуы қажет. Мемлекеттік қолдау шаралары инновациялық бағдарламаларды әзірлеу мен іске асыруды қамтиды, инновациялық компаниялар үшін салықтық жеңілдіктер мен субсидиялар беру, сондай-ақ инновациялық кәсіпкерлікті дамыту үшін инфрақұрылым құру.

Қазіргі өзара байланысты әлемде ұлттық бәсекеге қабілеттілік тек ішкі инновацияларға ғана емес, сонымен қатар жаһандық идеялар пайдалану қабілеті. Халықаралық ынтымақтастыққа, білім алмасу және тікелей шетелдік инвестицияларды тарту ашықтығы елдерге әртүрлі перспективаларды пайдалануға мүмкіндік береді және инновациялық циклдарды жеделдету және әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілікті арттыру арқылы жол ашады. Алайда бұл ашықтыққа мұқият қарау маңызды, зияткерлікті меншікті қорғау

қажеттілігімен және ұлттық мүдделерді қорғау әлеуетін пайданы теңестіру арқылы қадам жасау.

Қазіргі уақытта АҚШ, Швейцария, Қытай Халық Республикасы, Франция сияқты елдерде инновациялық шағын және орта бизнестің күш-жігері арқылы өнертабыстарды және технологияларды барынша қарқынды енгізеді[2]. Нәтижесінде жұмыс орындарының өсуі байқалады, еңбек өнімділігі жоғары. Кішігірім фирмалар тауарлар мен қызметтердің тапшы түрлеріне қажеттілігін қанағаттандырады, сонымен бірге жұмыспен қамтуды қамтамасыз етеді. Мысалы, Финляндиядағы ғылыми-зерттеу және дамыту секторын (ҒЗТКЖ, зерттеу және дамыту) дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы деректері бойынша, Финляндия инновациялық сектордың қажеттіліктеріне жұмсалатын шығындар еуропалық елдер арасында ең жоғары көрсеткіштердің бірі болып табылатын ЖІӨ-нің шамамен 3,5% құрайды (тиісті еуропалық орташа 1,8%); Болашақта инновациялық стратегия ҒЗТКЖ шығындарын 4% -ға дейін ұлғайтуды көздейді. Қазақстандық жоғары технологиялық өнімдердің әлемдік нарықта үлесі іс жүзінде нөлге тең және бұл үлес ғылыми, техникалық және инновациялық қызметтің тиімділігінің жалпылама көрсеткіші болып табылады. Қазақстанмен салыстырғанда жоғары технологиялық өнімдердің әлемдік нарығында Еуропалық Одақтың үлесі 35%, АҚШ - 25%, Жапония - 11%, Сингапур - 7%, Оңтүстік Корея - 4%, Қытай - 2%. Осының басты себептерінің бірі өндірістегі отандық ғылымның нәтижелерін әзірлеуге және іске асыруға бизнестің қызығушылығын, өндірістің және жеке қаржы секторының ғылыми және ғылыми-инновациялық қызметтегі өте шағын инвестициялары болып табылады.

Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының Үкіметі инновацияларға және инновациялық кәсіпкерлікке ерекше назар аударуда. Бұл негізінен инновациялық инфрақұрылымдарды, оның ішінде арнайы экономикалық аймақтар, оның ішінде дербес кластерлік қор; индустриялық аймақтар; технопарктер; тәуекелмен инвестицияланатын акционерлік инвестициялық қорлар; технологияларды коммерцияландыру орталықтары; конструкторлық бюролар; халықаралық технологиялар трансферті орталықтары; инновациялық кластерлер құрылымдарды дамыту негізінде байқалады. Аталған ұйымдардың негізгі міндеті отандық инновациялық әлеуетті және шетелдік технологиялар трансфертін жүзеге асыру жолымен елдің өнеркәсібіндегі инновациялық өнімнің үлесін жоғарлату болып табылады [3]

Қорытындылай келе, инновация елдің экономикалық дамуы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруда шешуші рөл атқаратыны анық. Қазіргі заманғы технологиялар мен ғылыми жетістіктерді пайдалану арқылы елдер өндіріс пен қызмет көрсету саласында тиімділікті арттырып, сыртқы нарықта бәсекелестікті күшейтуде. Экономикалық өсім мен халықтың әлауқатын арттыруда инновацияның орны зор, себебі ол ел экономикасының барлық салаларын дамытуды қамтамасыз етеді. Елдің инновациялық саясатына қолдау көрсету, білім мен ғылым саласын дамыту, технологиялық инфрақұрылымды жетілдіру арқылы ғана мемлекеттер жаһандық нарықта өз орнын нығайтып, экономикалық дамуға қол жеткізе алады. Қазақстан да инновациялық даму бағытын таңдап, халықаралық тәжірибені пайдаланып, өз экономикасын нығайтуды мақсат етуі қажет.

Библиографиялық тізім:

1. Абдильдина, Л.К. Инновациялық даму және Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігі. – Алматы: Экономика баспасы, 2018.
2. Досмұхамедов, А.Қ. Экономикалық өсім мен инновацияның өзара байланысы. // "Қазақстан экономикасы" журналы, №4, 2021.
3. Есімов, Б.М., және т.б. Инновация және технологиялық даму: теория және тәжірибе. – Нұр-Сұлтан: Экономика және статистика институты, 2022.

*****

ПСИХОЛОГИЯ ЦВЕТА В БАНКОВСКОМ МАРКЕТИНГЕ

Байкенова А.А., 2 курс, Финансы, Факультет экономики и права

Курмангалиева М.М., старший преподаватель кафедры экономики и финансов

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Исследуется влияние цветов логотипов банков в Казахстане на восприятие потребителей, с акцентом на психологию цвета. Рассматривается, как разные цвета вызывают эмоции, ассоциации и могут влиять на выбор клиентов, а также как они формируют имидж банка, укрепляя доверие и стимулируя финансовые решения.

Реклама – это удивительная и очень увлекательная область человеческой деятельности. Большинство людей думают, что реклама – это все то, что они видят по телевизору, в газетах, на улице или слышат по радио. На самом деле все это является рекламным продуктом, верхушкой айсберга, которая называется – рекламная деятельность. Реклама – это сложный и увлекательный научно-производственный процесс. [1].

В настоящее время реклама в Казахстане является полноправным участником рыночных отношений и частью общемировой рекламной индустрии. В 2003 году был издан Закон Республики Казахстан «О рекламе», который регулирует отношения, возникающие в процессе производства, распространения, размещения и использования рекламы на территории Республики Казахстан. [2].

В процессе анализа рекламы и её воздействия на потребителей стоит обратить внимание на важный аспект – визуальное восприятие, в частности цвет логотипов организаций. Различные цвета способны вызывать у человека ощущение голода, стимулировать позитивные или негативные эмоции, вселять доверие, ощущение спокойствия или стимулировать активность. Психология цвета – это изучение того, как цвета и их оттенки влияют на человеческое восприятие и поведение. В маркетинге и брендинге это помогает определить, как цвета влияют на впечатления потребителей о бренде и убеждают ли они их отдавать предпочтение конкретным брендам или совершать покупки.

Цвета логотипов также играют немаловажную роль в восприятии и выборе клиентов банков при обращении за различными банковскими услугами, так как они формируют первое впечатление и ассоциируются с определёнными эмоциями и качествами. Реклама традиционно ориентирована на создание положительного имиджа и привлечение клиентов, и цвет играет здесь ключевую роль. Исследования показывают, что цвет может существенно влиять на восприятие бренда и формирование доверия к нему. В качестве объекта исследования была выбрана банковская система РК.

На начало 2024-го в Казахстане функционировал 21 банк второго уровня, из них 11 – с иностранным участием, восемь дочерних, два банка с 100-процентным государственным участием.

Если анализировать рейтинг банков, то по итогам 2023 года Kaspi Bank сохранил лидерство в рейтинге благодаря высоким показателям чистого дохода и капитала, в то время как второе место Народного банка обусловлено стабильным превосходством размера активов и вкладов. Третье место занял Отбасы Банк, вытеснив Банк ЦентрКредит из тройки лидеров благодаря увеличению чистого дохода на 53% вследствие запуска новых ипотечных программ. (см. Рисунок 1). [3].

1	АО «KASPI BANK»	1	◆
2	АО «Народный Сберегательный банк Казахстана»	2	◆
3	АО «Отбасы Банк»	4	▲+1
4	АО «Банк ЦентрКредит»	3	▼-1
5	АО «ForteBank»	5	◆
6	АО «Евразийский Банк»	6	◆
7	АО «First Heartland Jusan Bank»	7	◆
8	АО «Банк «Bank RBK»	9	▲+1
9	АО «Фридом Банк Казахстан»	11	▲+2
10	АО «Алтын Банк»	8	▼-2
11	АО «Торгово-промышленный Банк Китая в г. Алматы»	13	▲+2
12	АО «Bereke Bank»	17	▲+5
13	АОДБ «Банк Китая в Казахстане»	10	▼-3
14	АО «Home Credit Bank»	14	◆
15	АО «Ситибанк Казахстан»	12	▼-3
16	АО «Шинхан Банк Казахстан»	18	▲+2
17	АО «Дочерний Банк «Казахстан-Зираат Интернешнл Банк»	16	▼-1

Рисунок 1– Рейтинг банков Казахстана за 2023 год.

Банковская система в Казахстане хорошо развита, банки предлагают широкий спектр финансовых услуг, включая кредиты, депозиты, обслуживание счетов, и другие банковские продукты. Как и везде, важно выбирать банк с учетом потребностей и требований клиента, а также изучать условия предоставляемых услуг, чтобы избежать неприятных сюрпризов. Однако, цвет логотипа также влияет на выбор банка. Наш мозг воспринимает визуальную информацию в 60,000 раз лучше, чем текст, поэтому, когда люди вспоминают бренд, в первую очередь им на ум приходит логотип. Важно создать нужное впечатление о компании для целевой аудитории, этому далее рассматривается психология цветов.

Необходимо вспомнить чьи логотипы банков имеют красный цвет. Сразу в голову приходит Каспи банк (Kaspi KZ) и Алтын банк (Altyn Bank KZ), Банк Китая в Казахстане, КЗИ Банк (KZI), Хоум Кредит Банк (HomeCreditBank). (См. Рисунок 2). [4].

Рисунок 2 – Логотипы финансовых организаций красного цвета

Красный – это сильный цвет. Он помогает принимать решения, бодрит, дает энергию, подталкивает к действиям. Используется для привлечения внимания. Яркий, и динамичный, этот цвет хорош, когда нужно подчеркнуть силу, властность, энергичность, быстрый ритм жизни. [5].

Ярким примером банка с логотипом красного цвета является Каспи Банк (Kaspi KZ), Каспи Банк популярен по причинам того, что у банка есть уникальное мобильное приложение, которое объединяет сервисы онлайн-платежей, P2P-переводов, управления личными средствами и онлайн-покупок с доставкой, удобен для клиентов, а вокруг популярного продукта – карты Kaspi Gold – построено множество выгодных сервисов. Одним из множества аспектов, который следует анализировать в контексте общего финансового состояния компании является чистая прибыль, чистая прибыль Каспи банка на

01.04.24 составляет 113 010,00 млн KZT, что говорит о хорошем финансовом здоровье компании, так как она отражает доходы после вычета всех расходов, включая налоги.

Каспи Банк ориентирован на улучшение клиентского опыта и разработку удобных и понятных финансовых решений. В годовой отчетности 2023 года можно найти доказательство того, что Каспи банк является надежным для клиентов. В разделе «Ответственность за данные, конфиденциальность и безопасность платформы» можно найти информацию о том, что банк стремится предоставлять простые, безопасные и надежные цифровые услуги для потребителей и продавцов. [7].

Зеленый цвет является наиболее распространенным среди банков. Таким образом, в Казахстане насчитывается 9 банков, логотипы которых содержат зеленый цвет. Это: Bereke Bank, НАО Государственная корпорация "Правительство для граждан", Отбасы банк, Народный банк Казахстана (Halyk Bank) и так далее. (см. Рисунок 3). [4].

Рисунок 3 – Логотипы финансовых организаций зеленого цвета.

Зеленый цвет ассоциируется с ростом, здоровьем и природой. Дизайн логотипа в зеленом цвете обычно говорит о том, что компания позиционирует себя как экологически чистая. Зачастую зеленый символизирует деньги, а также используется в дизайне логотипов финансовых компаний и банков. [6].

Например, зелёный цвет в логотипе Халык банка символизирует стабильность, надежность и рост. Он ассоциируется с финансами, безопасностью и экологической устойчивостью. Для клиентов такой выбор цвета может создавать ощущение доверия и уверенности, что особенно важно в банковском секторе. Дочерняя организация Народного Банка Казахстана "Halyk Finance" в своем годовом отчете показала, что по итогам 2023 года Компания была признана «Лучшим Инвестиционным Банком в Казахстане» по версии авторитетных международных изданий Global Finance EMEA Finance, а также по версии информационного агентства CBonds. EMEA Finance также признало Компанию «Лучшим брокером в Казахстане», а CBonds объявило Компанию победителем в номинациях «Лучшая управляющая компания Казахстана» и «Лучшая аналитика на рынке облигаций Казахстана». Столь сильная оценка экспертов демонстрирует высокую надежность и финансовую устойчивость Halyk Finance. [7].

Голубой и синий цвета ассоциируются с небом и морем, спокойствием и умиротворением, ожиданием радости. В психологии этот цвет используют, чтобы подчеркнуть легкость и чистоту, нежность и разум. Цели: устранения страха, избавления от застенчивости, нормализации отношений между людьми. Логотипов банков с данными оттенками в Республике Казахстан также не мало: Ситибанк Казахстан, Шинхан Банк Казахстан (Shinhan Bank), РБК Банк (RBK Bank), Bereke Bank, Банк ВТБ Казахстан, Нурбанк (Nurbank), Форте Банк (Forte Bank KZ) и др. (см. Рисунок 4). [4].

Рисунок 4 – Логотипы финансовых организаций синего и голубого цветов.

В качестве примера можно рассмотреть «Bank RBK». Активы банка «Bank RBK» на 31 декабря 2023 года составили 2 044 268 млн тенге, в сравнении с 31 декабря 2022 года активы увеличились на 60 338 млн тенге. На изменение активов в основном повлияли увеличение объема кредитов клиентам на 180 480 млн тенге. Кредиты клиентам является крупнейшей статьей в структуре активов Группы и по состоянию на 31 декабря 2023 года доля составила 52.5%.(см. Рисунок 4).

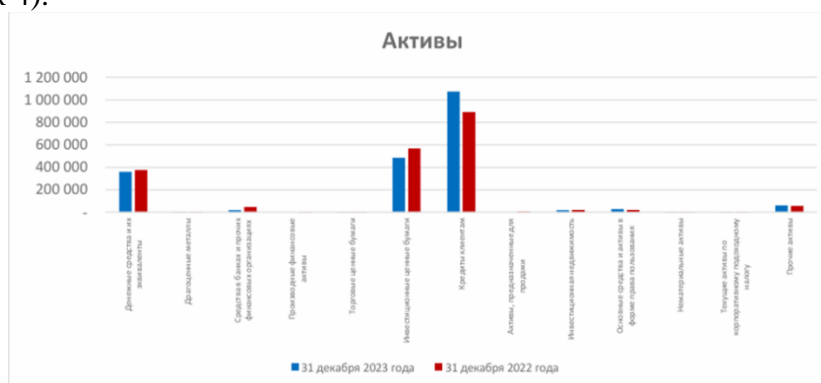

Рисунок 4 – Активы банка «Bank RBK» на 31 декабря 2023 года.

Забота о работниках стоит во главе угла корпоративной культуры и корпоративного поведения Банка. Социальные льготы, предоставляемые Банком «Bank RBK»: два оплачиваемых дня отсутствия при смерти родственника, выплата за выслугу лет, творческие дни в виде двух оплачиваемых дней, материальная помощь при потере дохода в связи беременностью и родами и другие. То есть синий цвет в логотипе банка ассоциируется с доверием, стабильностью и профессионализмом не только со стороны клиентов, но также и со стороны сотрудников компании. Он вызывает чувство безопасности и надежности, что особенно важно для финансовых учреждений, работающих с деньгами клиентов. [7].

Оранжевый и жёлтый считаются веселыми, дружелюбными и креативными цветами. Оранжевый цвет палитры — это всегда бодрость и способность к спонтанному принятию решений, это умение легко справляться даже с очень трудными задачами. В Казахстане всего 2 банка с данным цветом. Это Жусан Банк (Jusan Bank), Исламский банк «Al Hilal». Желтый цвет в рекламе ассоциируется с солнцем, счастьем и радостью. Он привлекает внимание и создаёт позитивные эмоции у потребителей. В Казахстане существует один банк, с

логотипом желтого цвета- Банк развития Казахстана. (см. Рисунок 6). [4].

Рисунок 6 – Логотипы финансовых организаций оранжевого и желтого цветов.

Оранжевый и жёлтый цвета в логотипах используется для: создания обстановки благополучия и веселья; привлечения внимания; поддержания активизма; создания доверия и дружелюбия. [5].

Таким образом, в статье было рассмотрено влияние цветов в логотипах банков на восприятие брендов и их идентичность. Цвета играют ключевую роль в формировании ассоциаций и эмоционального отклика у клиентов, что делает эту тему особенно актуальной в условиях конкуренции на финансовом рынке. Исследования показывают, что 85% покупателей принимают решения о покупке на основе цвета. В банковской сфере, где доверие и репутация играют решающую роль, правильный выбор цвета в логотипе может значительно повлиять на привлечение и удержание клиентов.

К примеру, Каспи Банк, использующий красный цвет, вызывает ассоциации с энергией и динамичностью, что может привлечь молодежную аудиторию. Халык Банк с зелёным цветом символизирует стабильность и надежность, что важно для клиентов, ищущих доверительные отношения с банком. РБК Банк, представляющий синий цвет, ассоциируется с профессионализмом и безопасностью, подчеркивая свою компетентность на финансовом рынке. Наконец, Жусан Банк с оранжевым логотипом привлекает внимание и создает ощущение дружелюбия и доступности.

Таким образом, выбор цветовой гаммы в логотипах не только отражает индивидуальность банка, но и существенно влияет на восприятие и доверие со стороны клиентов. Актуальность данной темы подтверждается значительным влиянием цветов на принятие решений потребителей, что подчеркивает важность стратегического подхода к брендингу в финансовом секторе.

Библиографический список:

1. Николаева М.А. Основы рекламы: интегративный курс [Текст]+CD: учебно-методический комплекс / М.А. Николаева; ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т». – Екатеринбург, 2012. – 380 с. <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/418/1/uch00015.pdf>
2. Исследование рекламной деятельности: Зарождение и становление рекламы в Республике: https://vuzlit.com/215774/zarozhdenie_stanovlenie_reklamy_republike_kazahstan?ysclid=m28hcy ns6y843127261
3. Рейтинг банков Казахстана — 2024: <https://forbes.kz/articles/rejting-bankov-kazahstana-2024?ysclid=m3eom4mp657844660>
4. Справочник БИК РК: <https://www.nationalbank.kz/ru/page/spravochnik-bik-rk-ps>
5. Психология цвета в маркетинге. Как цвета влияют на восприятие бренда: <https://www.unisender.com/ru/blog/psihologiya-czveta-v-marketinge/?ysclid=m2k6127vf6459273854>
6. Психология цвета: что это, как влияют цвета на эмоции человека: <https://www.nur.kz/family/self-realization/1761057-vlianie-cveta-na-emocii-celoveka/>
7. Годовые отчеты за 2023 год на сайте Казахстанской фондовой биржи (KASE): <https://kase.kz/ru/>

*****

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ ЖАҢА ДРАЙВЕРІ; ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Бекентай Т.С., 2 курс студенті

Ахметжанова Б.Қ. э.ғ.м.аға оқытушы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Түйін сөздер: Инновация, драйвер, еркіндік, өнімдер мен қызметтер, өндіріс, цифрлық технологиялар, нарық, жасыл экономика, автоматтандыру, трансформация, мемлекеттік саясат, экожүйе, экология, энергеия, стратегия.

Экономикалық даму әлемдік экономиканың тез өзгеріп жатқан жағдайларында, Қазақстанның экономикасын дамыту жаңа драйверлерді қажет етеді. Инновациялар, цифрландыру және жасыл технологиялар қазіргі уақытта экономикалық өсім мен бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Бұл мақалада Қазақстандағы инновациялар мен технологиялардың дамуы, олардың экономикалық өсімге әсері және мемлекет тарапынан жүзеге асырылатын стратегиялар қарастырылып, экономикалық дамудың жаңа драйверлері, олардың механизмдері мен әсерлері талданады. Дәстүрлі түрде экономикалық даму еңбек капитал және табиғиресурстардың тиімді пайдалануына негізделген. Алайда қазіргі уақытта бұл факторлардың жеткіліксіздігі мен шектеулілігі жаңа драйверлердің қажеттілігін айқындап отыр. Яғни инновацияға еркінлік беру [1].

Инновациялар-өнімдер мен қызметтерді жетілдіру, жаңа технологияларды енгізу арқылы экономикалық өсімді қамтамасыз етудің негізі. Инновациялық экожүйелердің дамуы жаңа кәсіп орындар мен стартаптарды құруға ықпал етеді. Инновациялар келесі түрлерге бөлінеді;

- Өнімдік инновациялар - Жаңа немесе жетілдірілген өнімдер мен қызметтер.
- Процестік инновациялар - Өндіріс немесе қызмет көрсету процесіндегі жаңа әдістер

Инновациялар нарықтағы бәсекелестікті арттырады, тұтынушыларға жаңа мүмкіндіктер ұсынады және экономиканың дамуын қамтамасыз етеді. Қазақстанда экономикасында инновациялық экожүйе қалыптасу үстінде, оның құрамына стартаптар, ғылыми-зерттеу институттары және кәсіпорындар кіреді. Елдің экономикасын әртараптандыру мақсатында мемлекет инновациялық жобаларды қолдауға және венчурлық капиталды тартуға бағытталған. Сол арқылы біз Қазақстанның экономикасын әртараптандыра аламыз. Негізгі мақсатта осы. Әсіресе ақпараттық технологиялар (IT) саласы Қазақстан экономикасындағы жаңа даму драйверіне айналды. Цифрлық трансформация барлық секторларда процестерді автоматтандыру, деректерді жинау мен талдау арқылы тиімділікті арттыру. Цифрлық технологиялар бизнесті жүргізу тәсілдерін өзгертіп жаңа нарықтарды ашады. Бұл салада бірнеше жыл ішінде стартаптар мен жаңа компаниялар қалыптасып, цифрлық платформалар мен онлайн қызметтерге сұраныс арта түсті. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру және цифрлық инфрақұрылымды дамыту үшін миллиардтаған теңге бөлінді. Бұл мемлекет тарапынан инновацияларға жасалған нақты қадамдардың бірі болып табылады. Қазіргі кезде цифрландырумен жасанды интеллекттің ықпалы барған сайын артып келеді. Қазақстанда өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, білім беру және денсаулық сақтау салаларында жаңа технологияларды енгізу үрдісі байқалады. Өнеркәсіпте «Индустрия 4.0» қағидаттарына сай автоматтандырылған өндіріс жүйелері мен робототехниканы қолдану өндірістің тиімділігін арттырып, өнімдердің сапасын жоғарылатуға мүмкіндік береді. Жасанды интеллекттің мүмкіндіктері көптеген салаларда айқын байқалуда. Мысалы, деректерді өңдеу және талдау жүйелері негізінде мемлекеттік

басқару шешімдері қабылдауда көмек көрсетеді. Бұл өз кезегінде мемлекеттік қызметтерді оңтайландырып, халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға септігін тигізеді. ЖИ технологиялары сондай-ақ экономикадағы еңбек өнімділігін арттырып, жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді. Осының барлығы Қазақстанның экономикасының дамуына, өркениетінің көкжиегінің кеңейтуге әсер ететінінің айқын дәлелі [2].

Экономиканың дәстүрлі түрде, яғни еңбек капиталы мен табиғи ресурстардың тиімділігін пайдалану арқылы дамығаны біз үшін ыңғайлы. Дегенмен қазіргі уақытта осы факторлардың шектеулілігінен, бұл оңтайлы шешім түрі болмай тұр. Сол себепті экономикаға жаңа драйверлер қосу өз болашағымыздың кепілі. Жаңа драйвердің бірі – «Жасыл экономика». Климаттық өзгерістер мен экологиялық мәселелерге жауап ретінде жасыл экономиканы дамыту арқылы тиімділік, ресурстарды үнемдеу және экологиялық таза өндірістер қалыптастыру мүмкіндігі туындайды. Нақтырық айтқанда жасыл экономика табиғат ресурстарын жаңғыртылған энергия көздері арқылы алмастыру, энергия тиімділігін арттыру, көміртегі шығарымдалын азайту және қоршаған ортаға зиянды әсерді минимизациялау сияқты принциптерге негізделеді. Дәстүрлі энергия көздерінен бас тарту арқылы «мұнай, газ, көмір» жаңартылған энергия көздеріне «күн, жел, су, геотермалдық энергия» көшуге бағытталған. Бұл энергияның табиғатқа зиянсыз болуын қамтамасыз етеді. Жасыл экономика қалдықтарды қайта өңдеуге, қалдықтарды басқаруға және өндіріс пен тұтынуға ресурстарды үнемдеуге ерекше назар аударады. Өндіріс процесінде қалдықтарды азайту және қайта пайдалану энергияны үнемдеп, табиғи ресурстардың сарқылуын алдын алады. Жасыл экономика экологиялық зиянды азайтуға бағытталған жаңа технологияларды енгізуді қамтиды. Бұл — энергия тиімділігі жоғары құрылғылар, қайта өңделетін материалдарды пайдаланатын өндіріс әдістері, сондай-ақ экологиялық таза транспорттық жүйелер мен көлік құралдары. Осы әдістерді қолдану арқылы таза ауылшаруашылығы мен қоршаған ортаны қорғай аламыз [3].

Мемлекет экономикасындағы ең жаңа технологиялық база төртінші, бесінші және алтыншы технологиялық тапсырыстардың техникасы мен технологиясымен анықталады. Бұл жағдайда технологиялық құрылым - бұл ғылыми-техникалық дамудың белгілі бір буынын (деңгейін) білдіретін техникалық жүйелер мен технологиялық процестердің жиынтығы.

Жабдықтар мен технологиялардың әрбір жаңа буыны өзінің жеке өмірлік циклін өтеді, оның ұзақтығы жабдықтар мен технологиялардың түріне, қолдану саласына, ғылыми - техникалық прогрестің жеделдеу жылдамдығына байланысты әр түрлі болады. жылдан екі жылға дейін.

Ұрпақтардың ауысуының жалпы тенденциясының ерекшелігі - шығатын буын циклінің соңғы кезеңі мен келетін буын циклінің бірінші фазалары уақыт бойынша сәйкес келеді. Әлемдік тәжірибені талдау көрсеткендей, құрал-жабдықтар мен технологиялардың ұрпақтарын жаппай ауыстыру он жылда бір рет болады және технологиялық тапсырыстар мен кезеңдік дағдарыстардың орта мерзімді циклдерінің негізінде жатыр. Технологиялық дағдарыстар өндірілген және қолданылған өнімдер мен технологиялардың сапалық параметрлерінің ескіруіне байланысты нашарлауымен сипатталады.

Технологиялық трансформация-экономикалық дамуға ықпал ететін тағы бір жаңа драйвер. Ұйымдарға құрылымы мен жұмыс істеу тәсілін жаңартатын технологияларды енгізу процесі. Автоматтандыру, жасанды интеллект, және үлкен деректер сияқты технологиялар бизнес-процестерді тиімдірек етеді. Мысалы ЖИ бизнес шешімдерін автоматтандыру кәсіптің өнімділігін арттырады. Осыған сәйкес әлем нарығында бәсекеге қабілеттілік артады. Мысалы Қазақстанның 2020 жылдан бері «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберіндегі IT-секторы мен цифрлық инфрақұрылымды дамытуға бағытталған. Бағдарлама нәтижесінде мемлекетке инвестиция тарту деңгейі артты. Жаңа көзқараспен қарау экономикалық дамуға деген әсердің көпқырлылығын көрсетеді. Дамыған елдерде инновациялық экожүйелердің қалыптасуы, венчурлық капитал мен стартап мәдениетінің дамуы экономикалық табыстың негізі болып табылады. Елдердің бәсекеге қабілеттілігі инновациялық белсенділік деңгейіне тікелей

байланысты.Қазақстандағы жоғарғы білім жүйесі мен ғылыми зерттеулердің сапасы маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, мемлекет кадрларды қайта даярлау мен жаңа кәсіби дағдыларды дамыту үшін түрлі бағдарламалар жүзеге асырады. «Жаңа мамандықтар» жобасы арқылы болашақтың мамандықтары бойынша оқыту ұйымдастырылып, жастарды цифрлық дағдылар мен инновациялық ойлау қабілеттеріне үйрету көзделуде. Бұл бағдарламалар заманауи еңбек нарығының талаптарына жауап бере отырып, кәсіптік білім мен дағдыларды арттыруға бағытталған.Қазақстандағы инновациялық дамудың негізі – білім беру саласын дамыту, жаңа технологиялар мен ғылымды жастар арасында насихаттау. Білімді, әрі икемді кадрлар қазіргі және болашақ экономика үшін маңызды ресурс болып табылады. Иновациялық қызметтерді қолдаудың мемлекеттік механизмдері,соның ішінде салық жеңілдіктері,гранттық бағдарламалар,кәсіпкерлердің белсенділігін арттырады. Түбінде жаңа кадрлар пайда болады. Иновациялар мен технологиялық трансформация жаңа кәсіптер мен жұмыс орындарын тудырады.Жасыл экономика мен цифрлық экономикадағы мамандықтар болашақта сұранысқа ие болады.Соның арқасында мемлекетте жұмыссыздық азайып,кадр тапшылығы төмендейді.Бұл Қазақстан экономикасының шеңберінің кеңеюіне өз әсерін тигізеді айдан анық.Яғни жаңа драйверлердің әсері,экономикалық ғана емес әлеуметтік тұрақтылықты қоса қалыптастырады. Жасыл экономикаға көшу,экологиялық таза технологияларды ілгеріге қарай дамыту және әлеуметтік инклюзия мәселелеріне назар аудару Қазақстанның тұрақты дамуына үлес қосады.Мысалы, жаңартылған энергия көздерін дамыту арқылы экологиялық проблемаларды шешуге болады [4].

Қазақстанның экономикалық дамуының жаңа драйверлері ретінде инновациялар мен технологиялық трансформациялар ерекше маңызға ие. Мемлекеттік саясаттың тиімділігі,инновациялы, экожүйенің қалыптасуы және заманауи технологияларды енгізу елдің бәсекеге қабілеттілігін артыруда, экономикалық өсімді қамтамасыз етуде және әлеуметтік тұрақтылықты нығайтуда шешуші факторлар болып табылады.Болашақта Қазақстанның дамуы үшін инновациялық стратегияларды одан әрі жетілдіру және іске асыру маңызды. Осылайша, инновация - бұл жоғары технологияларды қолдану ғана емес, сонымен қатар басқарушылық шешімдер саласындағы инновация. Бұл басқарудың жаңа технологияларына негізделген кәсіпорынды басқару жүйесін қайта құруды талап етеді. Икемді жұмыс жасауға ниетті кәсіпорын инновациялық тәсілдерді қолдану қажеттілігіне сөзсіз келеді. Олардың мәні инновациялық өнімнің жоғары сапалы өндірілуін қамтамасыз ететін персонал конвейерге (бизнес-процеске) құрылған кәсіпорынның басқару құрылымын құруда жатыр. Біз кәсіпорынның инновациялық дамуын басқару анық болуы керек деп қорытынды жасай аламыз.

Библиографиялық тізім:

1. Мейер. «2020» «Инновациялар және экономикалық даму»
2. ҚР Президентиінің экономикалық жолдаулары мен стратегиялық бағдарламалары
3. Басаров А «Цифрлық экономика және оның Қазақстан экономикасына әсері
4. Г.Хазлиит «Экономика за один урок»

*****

ӘОЖ 316.344.23

ХАЛЫҚТЫҢ КЕДЕЙЛІГІН АНЫҚТАУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ: МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Бекзатқызы Г., 2 курс, 6В10404 Қаржы, экономика және құқық факультеті

Исиргеева Д.Б., аға оқытушының м.а., экономика магистрі

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Мақалада Қазақстандағы кедейлік мәселесінің әлеуметтік-экономикалық себептері, оның салдары және шешу жолдары қарастырылады. Елдің табиғи байлығына және экономикалық дамуына, белгілі бір халық тобының кедейлік шегінде өмір сүріп жатқанына баса назар аударылады. Авторлар кедейліктің негізгі себептері ретінде табыс теңсіздігін, жұмыссыздықты, инфляцияны, аймақтық дамудың диспропорцияларын, сондай-ақ білім беру мен денсаулық сақтау қызметінің қолжетімсіздігін атап көрсетеді. Кедейліктің салдары әлеуметтік шиеленіс, демографиялық проблемалар, урбанизацияның күшті әсерлері қарастырылған.

Қазақстан – табиғи ресурстарға бай, экономикасы қарқынды дамып келе жатқан ел. Дегенмен халықтың белгілі бір бөлігі әлі күнге дейін кедейлік шегінде өмір сүріп келеді. Бұл мәселе елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына үлкен кедергі келтіруде. Кедейлік тек табыстың төмендігімен ғана шектелмейді, ол қоғамдағы теңсіздік, жұмыссыздық, білім мен медицина қызметтерінің қолжетімсіздігі сияқты мәселелерден туындайды.

Кедейліктің басты себептерінің бірі – аймақтық теңсіздік. Қалалар мен ауылдардағы өмір сүру деңгейі арасындағы айырмашылық өте жоғары. Мегаполистерде табыс деңгейі жоғары болғанымен, ауылдық жерлерде жұмыс орындарының жетіспеуі мен инфрақұрылымның әлсіздігі халықтың әлеуметтік жағдайын нашарлатып отыр.

Сонымен қатар, инфляцияның тұрақты өсуі мен көлеңкелі экономиканың кең етек жаюы да мәселені ушықтыра түсуде. Жұмыссыздық, әсіресе жастар арасында, кедейлікті одан әрі тереңдетеді. Ауылдық аудандарда сапалы білім мен денсаулық сақтау қызметтеріне қол жеткізудің шектеулі болуы халықтың өз әлеуетін іске асыруына мүмкіндік бермейді.

Кедейліктің салдары тек жеке адамдарға ғана емес, жалпы қоғамға әсер етеді. Табыстардағы теңсіздік әлеуметтік шиеленістерге әкеліп, демографиялық проблемаларды күшейтеді. Экономикалық қиындықтар урбанизацияның теріс салдарына, яғни қалаларда бейресми қоныстардың көбеюіне және инфрақұрылымның шамадан тыс жүктемесіне әкеледі.

Бұл мәселені шешу үшін мемлекет пен қоғамның бірлескен әрекеті қажет. Біріншіден, аймақтар арасындағы теңсіздікті азайту үшін ауылдық жерлерде инфрақұрылымды дамыту, жұмыс орындарын құру және шағын бизнесті қолдау маңызды. Екіншіден, сапалы білім мен медициналық қызметтерге қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет. Жастарға арналған тегін оқыту бағдарламаларын іске асыру, ауыл мектептері мен ауруханаларын қаржыландыруды арттыру – өзекті міндеттердің бірі [1].

Сонымен қатар, халықтың табысын арттыру мақсатында еңбекақыны және әлеуметтік төлемдерді инфляцияға сәйкес индексациялау керек. Кедейлікті азайтуға бағытталған әлеуметтік бағдарламаларды күшейту де маңызды рөл атқарады.

Кедейлікті жою – тек экономикалық ғана емес, әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге арналған қадам. Қазақстан қоғамы бұл мәселені шешу арқылы әрбір азаматының өмір сапасын арттырып, тұрақты дамуға қол жеткізе алады. Ел болашағы – халықтың әлеуметтік әл-ауқатында.

Кедейліктің негізгі себептері:

- экономикалық факторлар: Жұмыссыздық, төмен табыс деңгейі, экономикалық дағдарыстар.

- әлеуметтік факторлар: Сапалы білім беру мен медициналық қызметтердің қолжетімсіздігі, әлеуметтік теңсіздік.

- демографиялық және аймақтық факторлар: Демографиялық құрылымның әсері және қала мен ауыл арасындағы айырмашылықтар.

Кедейліктің әлеуметтік-экономикалық салдары:

- халық денсаулығына әсері: Нашар өмір сүру жағдайлары мен медициналық көмекке қолжетімділіктің жоқтығы.

- білімге әсері: Білім беру ресурстарына шектеулі қолжетімділік.

- қылмыс деңгейі және әлеуметтік тұрақсыздық.

- экономикалық өсімнің баяулауы: Тұтыну және инвестиция деңгейінің төмендеуі.

Кедейлікпен күрес саясаты мен бағдарламалары:

- халықаралық тәжірибе: Әр түрлі елдердің сәтті бағдарламаларының мысалдары.

- мемлекеттік саясат: Әлеуметтік көмек бағдарламалары, аз қамтылған отбасыларды қолдау.

- үкіметтік емес ұйымдардың рөлі: Кедей халыққа көмек және қолдау көрсету.

- білім беру және кәсіби бағдарламалар: Біліктілікті арттыру үшін оқыту және қайта оқыту.

Кедейлікті азайту жолдары: экономикалық даму: жұмыспен қамтуды арттыру және шағын және орта бизнесті дамыту; әлеуметтік бастамалар: Білім беру мен денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділікті жақсарту; теңсіздікті азайту: прогрессивті салық жүйесін енгізу және кірістерді қайта бөлу; инфрақұрылымды дамыту: ауылдық және шалғай аймақтардағы өмір сүру жағдайларын жақсарту [2].

Абсолютті кедейлік — адамның немесе үй шаруашылығының негізгі қажеттіліктерін (тамақ, киім, баспана, медициналық қызметтер және білім алу) қанағаттандыруға жеткілікті қаражатының болмауы. Абсолютті кедейлік белгілі бір тұрақты кедейлік шегі бойынша анықталады және барлық елдер үшін бірдей қолданылады, олардың даму деңгейіне қарамастан. Мысалы, халықаралық тәжірибеде Дүниежүзілік банк дамушы елдердегі кедейлікті бағалау үшін күніне 2,15 АҚШ долларын (сатып алу қабілетінің паритеті бойынша) кедейлік шегі ретінде қолданады.

Салыстырмалы кедейлік — адамның немесе үй шаруашылығының табысы немесе әл-ауқат деңгейі сол қоғамдағы орташа деңгейден айтарлықтай төмен болған жағдайды білдіреді. Салыстырмалы кедейлік экономикалық теңсіздікті көрсетеді және қоғамдағы өмір сүру деңгейі мен табыстардың бөлінуіне байланысты өзгереді. Мысалы, өмір сүру деңгейі жоғары елдерде салыстырмалы кедейлік табыстың ел бойынша медианалық деңгейінің 50-60%-ынан төмен болуын білдіруі мүмкін.

Негізгі айырмашылықтары:

- абсолютті кедейлік біркелкі стандарт бойынша анықталады және адамның өмір сүруі үшін жеткілікті қаражаттың жоқтығын көрсетеді.

- салыстырмалы кедейлік белгілі бір қоғамдағы өмір сүру деңгейіне байланысты және адамның қоғамдағы басқа мүшелермен салыстырғанда қаншалықты кедей екенін көрсетеді.

Осылайша, абсолютті кедейлік адамның негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға жеткіліксіз қаражаттың болуына бағытталса, салыстырмалы кедейлік теңсіздік пен әлеуметтік оқшаулануды көрсетеді.

Халықаралық тәсілдер:

- Абсолютті кедейлік шегі: Халықаралық деңгейде қолданылатын негізгі критерийлердің бірі — адамның күніне қанша қаражатпен өмір сүретінін анықтайтын шек. Мысалы, Дүниежүзілік банк күніне 2,15 АҚШ долларынан төмен табыс деңгейін (сатып алу қабілетінің паритеті бойынша) абсолютті кедейлік ретінде қарастырады.

- Адам дамуы индексі (АДИ): Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы қолданатын көрсеткіш. Бұл индекс өмір сүру ұзақтығын, білім деңгейін және өмір сүру деңгейін (ЖІӨ жан басына шаққандағы) ескереді. АДИ төмен елдерде кедейлік деңгейі әдетте жоғары болады.

- Көпөшемді кедейлік индексі (ККИ): АДИ-ден өзгеше, бұл индекс табыстан бөлек, кедейліктің басқа да өлшемдерін (денсаулық, білім, өмір сүру жағдайлары) қарастырады.

Ұлттық тәсілдер:

- Ұлттық кедейлік шегі: Әр елдің экономикалық жағдайы мен өмір сүру деңгейіне байланысты ұлттық кедейлік шегі болады. Бұл шек азық-түлік себеті мен негізгі қажеттіліктердің құнын ескере отырып есептеледі.

- Минималды тұтыну себеті: Кейбір елдер халықтың негізгі азық-түлік пен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажет минималды табыс мөлшерін анықтау үшін тұтыну себетін пайдаланады.

- Салыстырмалы кедейлік шегі: Қоғамдағы орташа табыс деңгейіне негізделеді. Әдетте, медианалық табыстың 50-60%-ынан төмен табыс алатын адамдар салыстырмалы кедейлікке жатады.

Айырмашылықтары: халықаралық тәсілдер көбінесе елдер арасындағы салыстырулар үшін пайдаланылады және біркелкі стандарттарды қолданады; ұлттық тәсілдер елдің әлеуметтік және экономикалық ерекшеліктерін ескере отырып, кедейлікті нақтырақ бағалауға мүмкіндік береді [3].

Халықаралық тәжірибеде кедейлікті азайту және экономикалық өсімді ынталандыру мақсатында жүзеге асырылған түрлі сәтті бағдарламалар бар. Сол бағдарламалардың кейбіреулеріне тоқтайтын болсақ:

Бразилия: «Болсафамилия» бағдарламасы:

Мақсаты: Бразилияда 2003 жылы іске қосылған “Болсафамилия” (Bolsa Família) бағдарламасы әлеуметтік қолдау арқылы кедейлікті азайтуға бағытталған. Бағдарлама отбасыларға ақша жәрдемақыларын ұсынып, оларға білім алуға және денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділікті арттыруға көмектеседі.

Нәтижелері: Бағдарламаның нәтижесінде кедей отбасылардың табыстары артты, білім алу деңгейі жоғарылады, ал балалардың мектепке бару көрсеткіші едәуір өсті.

Кения: «Кедейлікпен күрес бағдарламасы»:

Мақсаты: Кенияда кедейлікпен күресуге арналған ұлттық бағдарламалар іске асырылып, кедей отбасыларға несие беру, микроқаржыландыру және кәсіпкерлікті дамыту шаралары жүзеге асырылды.

Нәтижелері: Микроқаржыландыру арқылы көптеген кедей адамдар өз бизнесін ашып, жұмыс орындарын қамтамасыз етті, нәтижесінде халықтың табысы артты.

Индия: «Махатма Ганди ұлттық ауылдық жұмыс кепілдігі актісі» (MGNREGA):

Мақсаты: 2005 жылы қабылданған бұл заң ауылдық жерлерде жұмыс орындарын қамтамасыз ету үшін жәрдемақы жүйесін енгізді. Заңға сәйкес, ауыл тұрғындарына жылына кемінде 100 күн жұмыс жасау кепілдігі беріледі.

Нәтижелері: Заң ауылдық инфрақұрылымды жақсартуға, еңбек жағдайларын тұрақтандыруға, және тұрғындардың табысын арттыруға ықпал етті. Бұл жұмыссыздық деңгейін төмендетуге және кедейлікті азайтуға себеп болды.

Оңтүстік Корея: Экономикалық даму стратегиясы:

Мақсаты: 1960-70 жылдары Оңтүстік Корея экономикалық даму стратегиясын жүзеге асыра отырып, өнеркәсіптік революцияны бастан кешірді. Ел білім беру, технологиялар мен инновацияларға инвестиция салып, экспортқа бағытталған экономиканы қалыптастырды.

Нәтижелері: Оңтүстік Кореяның экономикалық өсімі және кедейліктің азаюы 1990 жылдарға дейін елдің жан басына шаққандағы табысын бірнеше есе арттырды.

Швеция: Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі:

Мақсаты: Швецияда дамыған әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі халықтың кедейлігін азайтуға бағытталған. Мемлекет білім, денсаулық сақтау, жұмыссыздық жәрдемақылары, зейнетақы және балаларға арналған жәрдемақылар сияқты бағдарламаларды қаржыландырады.

Нәтижелері: Швецияда кедейлік деңгейі төмен, халықтың өмір сүру сапасы жоғары, және әлеуметтік теңсіздік азайған.

Филиппин: «Кедейлікпен күрес бағдарламасы»:

Мақсаты: Бұл бағдарлама халықтың кедей бөлігін қолдауға, білім беру және денсаулық сақтау салаларында көмек көрсетуге бағытталған. Оған отбасыларға ақша жәрдемақылары мен әлеуметтік қызметтер көрсету кіреді.

Нәтижелері: Бағдарламаның арқасында білім алу көрсеткіштері өсті, балалардың денсаулығы жақсарды, және кедей отбасылардың табыстары артты. Қорытынды Әр түрлі елдердің кедейлікті азайту және әлеуметтік теңсіздікті төмендету бағытында қабылдаған бағдарламалары тиімді нәтижелер көрсетті. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, кедейлікпен күрестің сәтті стратегиялары әлеуметтік қолдау, білім беру, экономикалық даму

және инвестицияларды ынталандыру шараларын қамтиды. Бұл бағдарламаларды жүзеге асыруда жергілікті контекстер мен қажеттіліктерді ескеру маңызды.

Қазақстандағы кедейлік мәселесі күрделі әрі көпқырлы құбылыс ретінде елдің әлеуметтік-экономикалық дамуында маңызды орын алады. Мақалада кедейліктің негізгі себептері мен салдары нақты сипатталған, соның ішінде табыс теңдігі, жұмыссыздық, инфляция және аймақтық теңсіздік мәселелерінің әсері ерекше атап өтілген. Жоғары қатар, білім беру мен денсаулық сақтау салаларының қолжетімсіздігі кедейлікті күшейтетін факторлар ретінде көрсетілген [4].

Кедейліктің салдары тек экономикалық мәселелермен шектелмей, әлеуметтік шиеленістерге, демографиялық орталыққа және урбанизацияның әсерлеріне әсер ететіні анықталған. Бұл проблемаларды шешу үшін мемлекетке күрделі саясатты іске асыру қажет. Олардың ішінде жұмыс орындарын пайдалану, әлеуметтік теңсіздікті азайту, білім беру мен денсаулық сақтау саласын дамыту, сондай-ақ аймақтық даму теңгерімін қамтамасыз ету шаралары сияқты маңызды.

Қорытындылай келе, кедейлікпен күресу үшін елдің экономикалық ресурстарын тиімді пайдалану, халықтың әл-ауқатын арттыру және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету бағытында нақты қадамдар жасалуы керек. Бұл шаралар қоғамның тұрақты дамуы және азаматтардың өмірін жақсартуға көмектеседі.

Библиографиялық тізім:

1. Смағұлов А. Т. Қазақстандағы кедейлік және оны азайту жолдары: экономикалық талдау // Экономика және статистика. – 023. – №4. – Б. 45-52.

2. ҚР Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасындағы кедейлік деңгейі туралы есеп. – 2022. [Электронды ресурстар]. Қолжетімді: stat.gov.kz.

3. БҰҰДБ Қазақстан. Қазақстандағы кедейлікті азайту: қиындықтар мен мүмкіндіктер. – Астана, 2022., <http://undp.org>.

4. Асанова Ж. Ш. Аймақтық теңсіздік және оның әлеуметтік-экономикалық дамуға әсері // ҚазЭУ хабаршысы. – 2022. – №3. – Б. 27-33.

*****

УДК 004.9:340.13

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ (ЦИФРОВЫХ) ТЕХНОЛОГИЙ

Госман А., студент 3 курса факультета ФБП иТ

Сусан Р.Ж., Магистр права, старший преподаватель кафедры «Правовое регулирование экономических отношений»

Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Казахстан

Тема правового регулирования информационных (цифровых) технологий приобретает всё большую актуальность в условиях стремительного развития цифровой экономики и внедрения новых технологий, таких как искусственный интеллект, большие данные, блокчейн и интернет вещей. Цифровые технологии не только открывают новые возможности для общества, но и создают вызовы, связанные с защитой персональных данных, обеспечением кибербезопасности, регулированием интеллектуальной собственности и предотвращением цифрового неравенства.

В условиях стремительного развития информационных технологий, таких как искусственный интеллект (ИИ), блокчейн, интернет вещей (IoT) и большие данные (Big Data), перед правовыми системами различных государств стоит задача обеспечения эффективного регулирования цифровой среды. Новые технологии не только открывают огромные возможности для общества, но и создают новые вызовы, требующие адекватных

правовых решений.

Информационные технологии оказывают влияние на все аспекты общественной жизни: экономику, политику, здравоохранение, образование и правоприменение. При этом стремительное развитие технологий сопровождается рядом проблем, которые требуют регулирования:

- Защита персональных данных в условиях массового сбора и анализа информации.
- Использование технологий искусственного интеллекта для принятия решений, которые могут затрагивать права и свободы граждан.
- Правовое обеспечение электронных сделок и цифровой идентификации.
- Борьба с киберпреступностью и защита критической информационной инфраструктуры.

Информационные технологии стали неотъемлемой частью современной жизни, проникая во все сферы общества: от экономики и здравоохранения до образования и досуга. Их стремительное развитие открывает перед человечеством огромные возможности, но одновременно порождает множество новых вызовов, которые требуют правового регулирования. Вопросы защиты персональных данных, кибербезопасности, интеллектуальной собственности и прав человека в цифровом пространстве становятся все более актуальными [2].

Право выполняет важную функцию в обеспечении порядка в обществе, и цифровая среда не является исключением. Однако уникальность информационных технологий создает ряд особенностей, которые усложняют процесс регулирования. Во-первых, технологии развиваются значительно быстрее, чем формируется законодательство. Это приводит к тому, что правовая база часто оказывается устаревшей. Во-вторых, информационные технологии имеют трансграничный характер, что делает невозможным их регулирование на уровне одной страны. Защита данных — один из центральных элементов правового регулирования цифровых технологий. Среди ключевых нормативных актов в этой области можно выделить:

- Общий регламент по защите данных (GDPR), действующий в Европейском союзе, который устанавливает строгие правила обработки данных.
- Федеральный закон РФ “О персональных данных”, направленный на защиту информации о гражданах.

Основные вызовы связаны с трансграничным характером обработки данных и необходимостью обеспечения баланса между безопасностью и удобством пользователей.

1. Искусственный интеллект требует правового регулирования, учитывающего:

- Прозрачность и объяснимость алгоритмов.
- Этические аспекты, такие как предотвращение дискриминации.
- Ответственность за ошибки ИИ, например, в медицине или автомобильной отрасли.

На международном уровне предпринимаются попытки разработать общие подходы. Так, в Евросоюзе предложен закон об искусственном интеллекте (AI Act), устанавливающий требования к системам ИИ в зависимости от степени риска. С ростом киберугроз государства усиливают регулирование в области кибербезопасности. Примеры законодательных инициатив включают:

- Национальные стратегии кибербезопасности.
- Законы о защите критической информационной инфраструктуры.

Однако международная координация остается сложной задачей.

2. Правовое регулирование электронных сделок и идентификации развивается в двух направлениях:

- Обеспечение юридической силы электронных подписей и документов.
- Создание цифровых платформ для идентификации, таких как E-IDAS в ЕС.

3. Проблемы и вызовы правового регулирования

Цифровые технологии выходят за рамки юрисдикций отдельных государств, что создает сложности в правоприменении. Например, вопрос регулирования трансграничных потоков данных и контроля над деятельностью международных IT-корпораций остается

актуальным.

Использование технологий может угрожать правам на приватность, свободе слова и неприкосновенности частной жизни. Для предотвращения подобных угроз необходимо разрабатывать этические принципы использования технологий.

Быстрота технологических изменений это-развитие технологий значительно опережает законодательные процессы, что приводит к правовым пробелам и недостаточной защите граждан. Избыточное регулирование может замедлить развитие инноваций, что особенно актуально для стартапов и новых технологических компаний [1].

Для эффективного правового регулирования цифровых технологий необходимы следующие меры:

- Создание международных стандартов. Сотрудничество государств на уровне ООН, ВТО и других организаций.

- Гибкость законодательства. Использование концепций “регуляторных песочниц” для тестирования новых технологий.

- Этические нормы. Разработка общих принципов, обеспечивающих защиту прав человека и минимизацию рисков.

- Образование и повышение цифровой грамотности. Это позволит гражданам осознанно использовать цифровые технологии и защищать свои права. Кроме того, необходимо повышать цифровую грамотность граждан, чтобы они могли осознанно пользоваться технологиями и защищать свои права в цифровой среде. Только сочетание эффективного законодательства, технологических инноваций и активного участия общества позволит создать безопасное и справедливое цифровое пространство.

Правовое регулирование информационных технологий — это не просто технический вопрос, а важнейший элемент защиты ценностей современного общества. Оно должно не только обеспечивать безопасность и защиту прав граждан, но и стимулировать развитие инноваций, создавая условия для устойчивого прогресса. В мире, где информация стала ключевым ресурсом, право должно стать надежным инструментом управления этим ресурсом в интересах всех членов общества.

Особенно остро этот вопрос стоит в отношении искусственного интеллекта. Решения, принимаемые алгоритмами, могут быть непрозрачными и дискриминационными. Для решения этой проблемы требуется как правовое регулирование, так и этические стандарты, которые помогут минимизировать риски использования технологий [3].

Будущее правового регулирования информационных технологий связано с разработкой гибких, динамичных норм, которые смогут адаптироваться к быстрому развитию технологий. Международное сотрудничество, включая создание единых стандартов, станет важным инструментом для достижения этой цели.

Кроме того, необходимо повышать цифровую грамотность граждан, чтобы они могли осознанно пользоваться технологиями и защищать свои права в цифровой среде. Только сочетание эффективного законодательства, технологических инноваций и активного участия общества позволит создать безопасное и справедливое цифровое пространство.

Правовое регулирование информационных технологий является необходимым элементом современного общества. Оно должно быть направлено на защиту прав и свобод граждан, поддержку инноваций и обеспечение справедливого и безопасного использования цифровых технологий. Глобальный характер технологий требует объединения усилий государств, бизнеса и международных организаций для разработки эффективных механизмов регулирования.

Библиографический список:

1. Черепанов В. Н. “Кибербезопасность и право: аспекты правового регулирования”. М.: Юстицинформ, 2020.

2. Михайлова Н. И. “Правовые проблемы регулирования цифровых технологий в России”. Журнал российского права, № 3, 2021.

3. Центр стратегических разработок (Россия). “Цифровая трансформация и законодательные вызовы”. Москва, 2021.

4. Gartner Research. “Правовые риски и стратегии для управления цифровыми данными”. 2022.

*****

УДК 657:338.47

СОСТОЯНИЕ УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА РЫНКЕ ПОЧТОВОЙ И КУРЬЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Доскиева А.З., Аскерова М.М., студенты 2 курса образовательной программы «Учет и аудит»

Акимова Б.Ж., к.э.н., ассоциированный профессор ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, г.Астана, Республика Казахстан

В данной статье рассматривается современное состояние учета и проблемы рынка почтовой и курьерской деятельности в Казахстане, которая переживает изменения благодаря развитию технологий и в потребительском поведении. Сегодня на рынке доминируют крупные игроки, такие как АО «Казпочта», ТОО «Kaspi Магазин», ООО «Wildberries», предлагающие широкий спектр услуг, включая доставку посылок, документов и товаров на дом.

Одним из главных преимуществ современного рынка услуг является возможность доступа к ним «здесь и сейчас», к примеру совершать покупки, не выходя из дома. Это особенно актуально в условиях современного ритма жизни, когда у людей часто не хватает времени на походы по торговым точкам. Теперь достаточно всего лишь зайти на сайт или в мобильное приложение, чтобы выбрать нужные товары, не тратя время на примерку и ожидание в очередях.[1]

При выборе службы доставки для клиента важен принцип «чем быстрее, тем лучше». Скорость доставки является важным конкурентным преимуществом на рынке службы доставки. Стабильная и быстрая доставка укрепляет доверие клиентов к компании, так как они уверены в своевременном получении заказанных товаров.[2]

К примеру, основная проблема отечественной курьерской компании АО «Казпочты» заключается в наличии жалоб со стороны потребителей на скорость доставки посылок, бандеролей и др. Не решение проблемы скорости доставки приводит к тому, что потребителям легче заказать товар с других сайтов или приложениях. Например, Kaspi, Wildberries, Ozon и т.д.

Сравнительный анализ ключевых показателей АО «Казпочта», ТОО «Kaspi Магазин» и российской компаний ООО «Wildberries», которые важны для заказчиков отражен в таблице 1

Таблица 1 – Сравнительный анализ ключевых показателей услуг доставки для потребителей Казахстана по состоянию на ноябрь 2024 года.

Показатели	АО «Казпочта»	ООО «Wildberries»	ТОО «Kaspi Магазин»
Скорость доставки	от 1 до 14 дней	от 1 до 3 дней	от 1 до 5 дней
Стоимость доставки	от 500 до 3000 тг	от 1000 до 5000 тг	Бесплатно от 5000 тг покупки
Доступные регионы	весь Казахстан	весь Казахстан	весь Казахстан
Условия возврата	возврат до 14 дней	возврат до 30 дней	возврат до 30 дней
Филиалы в Астане	24	165	105

Филиалы по Казахстану	3400	1500	800
Примечание: составлено на основе источника [3]			

Одним из самых важных факторов для большинства покупателей является скорость доставки. В этом аспекте наблюдается значительное различие между компаниями. АО «Казпочта» предлагает доставку товаров в срок от 1 до 14 дней, что делает ее менее гибкой по сравнению с конкурентами. Этот диапазон времени может быть удобен для клиентов, которые не торопятся, но в условиях растущей конкуренции со стороны таких компаний, как Wildberries и Kaspi, это может восприниматься как минус. В то время как ООО «Wildberries» и ТОО «Kaspi Магазин» предлагают более быстрые сроки доставки, от 1 до 3 дней и от 1 до 5 дней соответственно, что значительно удобнее для тех, кто ищет более оперативные способы получения товара. Такие сроки доставки делают их привлекательными для покупателей, которые ценят время и хотят получить свои заказы как можно быстрее. В частности, Wildberries выделяется среди других игроков благодаря кратким срокам доставки, что является одним из его сильнейших конкурентных преимуществ.

Результаты, проведенного нами онлайн опроса среди жителей Астаны отражены в рисунке 1.

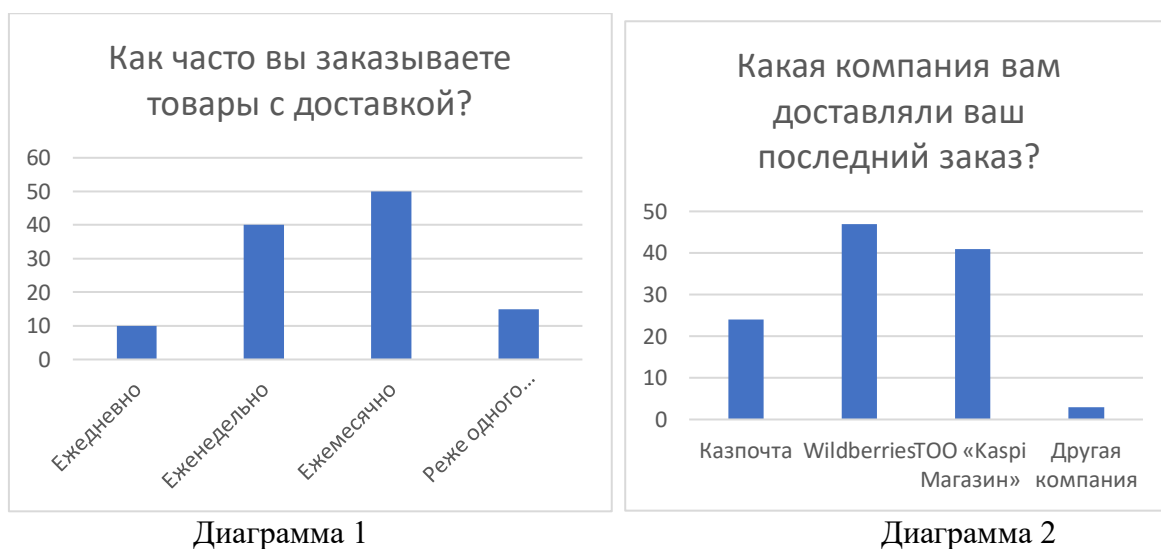

Рисунок 1. Диаграммы ответов респондентов

В опросе приняли участие 115 респондентов, 43,5% которых ежемесячно заказывают товары с доставкой и 34,8% еженедельно, что показывает высокую активность пользователей в онлайн-покупках. Значительно меньшее количество респондентов заказывает ежедневно (8,7%) или реже одного месяца (13,0%).

По диаграмме 2 можно видеть, что наиболее популярной компанией для доставки последнего заказа (40,9%) является ООО «Wildberries», за ней следуют ТОО «Kaspi Магазин» (35,65%), АО «Казпочта» (20,90%) и другие компании (2,61%). Это показывает высокий уровень доверия и предпочтения клиентов к сервису интернет-магазина ООО «Wildberries». 45,22% респондентов предпочитают Wildberries для доставки товаров, тогда как Казпочту предпочитает лишь 11,30% респондентов. ТОО «Kaspi Магазин» 43,48% является сильным конкурентом на рынке доставки товаров и пользуется популярностью среди большого числа пользователей.

Дальнейшие исследования показали, что большинство респондентов (68,7%) никогда не использовали услуги АО «Казпочта» для доставки товаров, в то время как 31,3% респондентов пользовались этими услугами. Тогда как, 77,39% респондентов использовали услуги ООО «Wildberries» для доставки товаров, что свидетельствует о высокой

популярности и востребованности данного сервиса. ТОО «Kaspi Магазин» 72,17% используют для покупок товаров и доставки. Это свидетельствует о высокой популярности и удобстве платформы среди клиентов. Такой высокий процент указывает на то, что Kaspi Магазин успешно удовлетворяет потребности своих пользователей в быстрой и удобной доставке товаров.

Анализ удовлетворенности респондентов работой АО «Казпочта» выражает нейтральное отношение (39,13%) или неудовлетворенное отношение (33,04%), лишь 11,3% респондентов очень удовлетворены, и 13,04% просто удовлетворены её работой.

Анализ удовлетворенности работой ООО «Wildberries» показал, что 58,26% опрошенных очень удовлетворены и 21,74% удовлетворены работой. Лишь незначительное количество респондентов нейтрально (15,65%), неудовлетворенно (2,61%) или очень неудовлетворенно (1,74%) оценивают работу ООО «Wildberries».

Анализ качества доставки товаров ТОО «Kaspi Магазин» 51,30% респондентов указали, что они очень удовлетворены услугами Kaspi, что свидетельствует о высоком уровне качества обслуживания. В сумме, 80% респондентов (59 человек - очень удовлетворены и 33 человека - удовлетворены) выражают положительное мнение о работе компании.

ООО «Wildberries» и ТОО «Kaspi Магазин» явно доминирует по удовлетворенности клиентов, скорости доставки и качеству обслуживания. Клиенты предпочитают Wildberries и Kaspi за быстрый сервис, удобные условия возврата и высокий уровень обслуживания. Казпочта отстает по нескольким ключевым показателям, таким как скорость доставки, условия возврата и уровень обслуживания, что требует улучшения для повышения удовлетворенности клиентов.

Доходы курьерских компаний согласно принципу начисления признаются в момент совершения услуги, то есть в момент передачи товара получателю или при оказании почтовой услуги. Принцип начисления предполагает признание доходов и расходов в тот момент, когда они фактически происходят, независимо от момента получения денежных средств. Доходы от оказанных услуг отражаются на счете №6010 "Доходы от основной деятельности".

Примеры проводок по операциям.

Доходы от отправки писем и посылок

Пример 1: Признание дохода от отправки писем и посылок.

- Дебет 1210 "Краткосрочная дебиторская задолженность" (или 1010 "Денежные средства" при оплате наличными)

- Кредит 6010 "Доходы от основной деятельности"

Расходы по упаковке и страховке

Пример 2: Отражение расходов по упаковке и страховке.

- Дебет 7210 "Расходы на реализацию" (или другой соответствующий счет расходов)
- Кредит 3310 "Краткосрочная кредиторская задолженность" (или 1010 "Денежные средства" при оплате наличными)

Начисление заработной платы курьерам и операторам

Пример 3: Начисление заработной платы курьерам и операторам.

- Дебет 7210 "Расходы на реализацию" (или 7110 "Расходы на оплату труда")

- Кредит 3350 "Заработная плата к выплате"

Списание транспортных расходов (топливо, амортизация)

Пример 4: Списание расходов на топливо.

- Дебет 7210 "Расходы на реализацию" (или 8110 "Расходы на содержание транспорта")

- Кредит 1310 "Топливо"

Пример 5: Списание амортизационных расходов.

- Дебет 7110 "Амортизационные расходы"

- Кредит 2420 "Амортизация основных средств"

Расходы по аренде помещений

Пример 6: Отражение расходов по аренде помещений.

- Дебет 7210 "Расходы на реализацию" (или 7410 "Расходы на аренду")
- Кредит 3310 "Краткосрочная кредиторская задолженность" (или 1010 "Денежные средства" при оплате наличными)

Эти проводки показывают, как доходы и расходы курьерской компании отражаются в бухгалтерском учете согласно плану счетов Республики Казахстан. Точный выбор счетов может варьироваться в зависимости от специфики деятельности компании и используемой учетной политики.

Для более глубокого понимания эффективности работы «Казпочты», «Kaspi Магазин», «Wildberries» важно оценить финансовое состояние на основе финансовой отчетности.

Таблица 2 - Отчет о прибыли и убытке АО «Казпочта» за 2022-2024 год.

в тысячах тенге

	2024	2023	2022
Доход от реализации	43 873 672	54 738 854	49 858 025
Себестоимость реализации	(58 461 116)	(69 267 802)	(59 662 765)
Валовый доход	(14 587 444)	(14 528 948)	(9 804 740)
Административный расход	5 325 139	1 979 788	(14 167 137)
Доход до налогообложения	(9 262 305)	12 549 160	(4 362 397)
Подходный налог (20%)	1 852 461	2 509 832	872 479,4
Чистая прибыль	(7 409 844)	10 039 328	(3 489 917,4)
Примечание: составлено на основе источника [4]			

Таблица 4 - Отчет о прибыли и убытке ТОО «Kaspi Магазин» за 2022-2024 год.

в млн тенге

	2024	2023	2022
Доход от реализации	656 395	776 105	619 081
Себестоимость реализации	127 562	146 532	131 389
Валовый доход	528 833	629 573	487 692
Административный расход	84 865	79 090	55 165
Доход до налогообложения	443 968	550 483	432 527
Подходный налог (20%)	65 000	74 599	69 619
Чистая прибыль	378 968	475 884	362 908
Примечание: составлено на основе источника [5]			

Таблица 6 - Отчет о прибыли и убытке ООО «Wildberries» за 2022-2024 год

в тысячах тенге

	2024	2023	2022
Доход от реализации	642 003	184 319	118 575
Себестоимость реализации	1 364	1 494	4 190
Валовый доход	640 639	185 813	114 385
Административный расход	142 938	97 697	63 783
Доход до налогообложения	497 701	88 116	50 602
Подходный налог (20%)	99 540	17 623	10 120
Чистая прибыль	398 161	70 493	40 482
Примечание: составлено на основе источника [6]			

• АО «Казпочта» демонстрирует финансовые проблемы с убыточной деятельностью, растущими административными расходами и снижением доходности, что вызывает беспокойство относительно ее финансовой устойчивости.

• ТОО «Kaspi Магазин» продолжает показывать стабильные и высокие финансовые результаты, с достаточно высоким уровнем доходов и прибыли, несмотря на незначительное снижение в 2024 году.

• ООО «Wildberries» переживает бурный рост, с значительным увеличением доходов и прибыли в 2024 году, что свидетельствует о успешной стратегии расширения бизнеса.

Таким образом, из трех компаний наибольшую финансовую устойчивость и прибыльность демонстрирует Kaspi Магазин, а Казпочта сталкивается с большими трудностями, несмотря на исторические прибыли. Wildberries находится на пути активного роста и также демонстрирует положительные результаты.

Важным аспектом успешной работы этих компаний является цифровизация и автоматизация бизнес-процессов. Внедрение современных информационных систем позволяет улучшить учет и управление, повысить прозрачность финансовых потоков и оптимизировать логистику. Автоматизация операций, таких как обработка заказов и расчет с клиентами, снижает вероятность ошибок, улучшает качество обслуживания и повышает оперативность доставки.

Библиографический список:

1. К. Келли. Неизбежно. 12 технологических трендов, которые изменят мир / Кевин Келли; пер. с англ. Ю. Константиновой и Т. Мамедовой. - М.: Манн, Иванов и Фербер. 2017. – 352 с.

2. Ковалева Н.А., Муленко О.В., Верескун В.Д., Долгий И.Д. Транспортно-логистические технологии в почтовых системах экспресс-доставки // Электронный научный журнал «Инженерный вестник Дона». №3, 2022г.

3. Никитин В.А., Абдрахманова К.Р., Каирова Д.К. Анализ инновационного развития АО «Казпочта» и предложения по его совершенствованию // Сборник материалов [XVII Международной научной конференции студентов и молодых ученых «GYLYM JANE BILIM - 2022»](#), С. 3578 – 3583.

4. ТОО «KPMG Аудит» Аудиторский отчет независимых аудиторов Совету директоров АО «Казпочта» 2022-2024г. С. 8-10.

5. Отчет ТОО «Kaspi Магазин» по состоянию на 2022-2024г. «Centras Securities» С.8-9.

6. Отчет о финансовых результатах за 2022-2024г. ООО «Wildberries» С. 1-2.

*****

УДК 336.71

РЫНОК БАНКОВСКИХ УСЛУГ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И ЕГО РАЗВИТИЕ

Ефремова С.Ф., 4 курс, экономика

Жумабаев К.А., старший преподаватель кафедры экономики и финансы, кандидат экономических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматриваются особенности и тенденции развития рынка банковских услуг коммерческих банков. Выделяются ключевые характеристики рынка: асимметрия информации, низкая эластичность спроса, высокая степень капитализации, глобализация и подверженность различным рискам. Современные тенденции, включая цифровизацию, рост влияния финтех-компаний, персонализацию услуг, экологическую устойчивость и социальную ответственность. Подчеркивается важность адаптации банков к изменениям, внедрения инновационных технологий и совершенствования стратегий работы для успешного развития в условиях усиления конкуренции

Ключевые слова: Рынок банковских услуг, коммерческие банки, цифровизация, финтех-

компания, персонализация, экологическая устойчивость, риски, глобализация, инновации, экономика.

Рынок банковских услуг коммерческих банков занимает центральное место в современной финансовой системе. Он представляет собой сложную систему взаимодействий между банками и клиентами, где предоставляются разнообразные финансовые услуги: от традиционных депозитов и кредитов до инвестиционных решений и консультаций. Этот рынок отличается высокой динамикой, так как его развитие во многом определяется экономической ситуацией, уровнем технологического прогресса и изменяющимися потребностями клиентов. Коммерческие банки играют ключевую роль, обеспечивая доступ к финансированию, управлению средствами и инвестициям. В их деятельности переплетаются задачи обеспечения стабильности, прибыльности и внедрения инноваций.

В последние годы банковская отрасль претерпевает значительные изменения, особенно на фоне развития цифровой экономики и внедрения новых технологий. Сегодня коммерческие банки активно адаптируются к условиям современного рынка, используя цифровые решения для расширения спектра услуг, повышения их доступности и удобства для клиентов. Современные тенденции в развитии банковских услуг обусловлены глобальными процессами цифровизации, развитием финансовых технологий и новыми подходами к обслуживанию клиентов.

Коммерческие банки Республики Казахстан предоставляют обширный и гибкий спектр услуг, адаптируясь к современным условиям и требованиям рынка. Цифровые банковские услуги в Казахстане стремительно развиваются, играя ключевую роль в трансформации финансового сектора страны. В последние годы наблюдается значительный рост числа пользователей онлайн-банкинга и мобильных приложений банков. Это связано с несколькими факторами: увеличением доступа к интернету и мобильной связи, повышением уровня цифровой грамотности населения и активным внедрением инноваций самими банками.

Под услугами понимается своеобразный полезный эффект труда, не создающего материальных благ, но полезный именно как процесс. Услуга - это вид деятельности, работ, в процессе выполнения которых не создается новый, ранее не существовавший материально-вещественный продукт, но изменяется качество уже имеющегося, созданного продукта; это нематериальные блага как особый вид результатов или продуктов труда. Это означает, что операции банков в их собственном качестве с точки зрения результата эффекта такой деятельности - это оказание услуг клиентам. Наличие клиента и предопределяет трансформацию операции банка в его услугу. Можно проследить направления банковской деятельности, где происходит такая трансформация.

Каждая из операций, осуществляемых банком, предполагает определенную степень вовлечения в них клиента, а, следовательно, и определенную долю предлагаемых банком услуг. Значительная часть привлеченных средств банка формируется при непосредственном участии клиента, а, следовательно, и определенную долю предлагаемых банком услуг. Значительная часть привлеченных средств банка формируется при непосредственном участии клиента, вносящего сумму денег в банк в виде депозита до востребования, а также срочного, сберегательного или же другого вклада.

В зависимости от намерений клиента банк предоставляет ему ту или иную услугу, проводя при этом собственную операцию в пользу клиента. В результате реализации отношения «клиент - банк», начинается процесс предоставления услуг. В зависимости от намерений клиента банк предоставляет ему ту или иную услугу, проводя при этом собственную операцию в пользу клиента.

Степень участия самого клиента в пассивных операциях не велика, хотя роль его денежных средств, размещенных в банке, естественно, значительна для банка. Важную роль отводят банки предоставлению услуг клиентам при проведении активных операций, среди которых помимо кредитных выделяются операции с ценными бумагами (фондовые

операции), проводимые банками, как в рамках самостоятельной политики, так и по поручению и за счет клиента.

Практически, полное участие клиента предполагает следующая группа банковских услуг: доверительных и комиссионно-посреднических, проводимых по поручению клиентов и на комиссионных началах.

Целью привлечения банком средств клиента является не только прямое извлечение прибыли, но и возможность аккумуляции данных средств с целью последующего их использования, выполняя общественно необходимую функцию платежей. При этом за услуги, предлагаемые своим клиентам, банк обычно взимает комиссию.

Все услуги коммерческих банков можно подразделить на три группы:

- привлечение средств - депозитные услуги;
- размещение средств - кредитные услуги;
- комиссионно-посреднические и доверительные (трастовые) услуги.

В настоящее время многие банки предлагают широкий ряд продуктов, охватывающий практически все аспекты банковской деятельности при предоставлении финансовых услуг населению. В то же время другие банки в целях завоевания и прочного удержания конкурентного преимущества стремятся специализироваться на оказании строго определенных видов услуг.

Сеть банков второго уровня способствует становлению денежного рынка. Экономической основой которого является наличие временно свободных средств у юридического и физического лица, а также государства и использование их на удовлетворение потребностей экономики.

Таким образом, под услугами понимается своеобразный полезный эффект труда, не создающего материальных благ, но полезный именно как процесс. Услуга - это вид деятельности, работ, в процессе выполнения которых не создается новый, ранее не существовавший материально-вещественный продукт, но изменяется качество уже имеющегося, созданного продукта.

Особенности банковских услуг заключаются в их высокой степени регуляции, необходимости соблюдения стандартов безопасности, а также стремлении к инновациям в условиях быстро меняющейся экономической среды. Для коммерческих банков важно предлагать конкурентоспособные условия обслуживания, адаптироваться к потребительскому спросу и развивать технологии, такие как интернет-банкинг и мобильные приложения (см. Таблицу 1).

Таблица 1 - Особенности рынка банковских услуг коммерческих банков

1	Разнообразие услуг	Коммерческие банки предоставляют такие услуги, как расчетно-кассовое обслуживание, кредитование, депозиты, валютные операции, инвестиционные и консультационные услуги
2	Регулирование	Деятельность банков строго контролируется государством через центральные банки, что обеспечивает стабильность и защиту интересов клиентов.
3	Высокая конкуренция	Коммерческие банки активно соревнуются за клиентов, улучшая качество обслуживания, внедряя инновации и снижая стоимость своих услуг.
4	Зависимость от технологий	Современные технологии, такие как мобильные приложения, онлайн-банкинг и системы управления финансами, стали неотъемлемой частью банковских услуг.

Рынок банковских услуг коммерческих банков обладает еще рядом особенностей, которые определяют его специфику и роль в экономике.

Во-первых, он отличается асимметрией информации. Клиенты зачастую не обладают

полным объемом знаний о банковских продуктах, их рисках и условиях, что требует от банков высокой прозрачности и доверия в отношениях с клиентами.

Во-вторых, этот рынок характеризуется низкой эластичностью спроса на базовые услуги. Многие финансовые продукты, такие как кредиты или расчетно-кассовое обслуживание, являются необходимыми для клиентов, что делает спрос на них относительно стабильным даже в условиях кризиса.

Третьей важной особенностью является высокая степень капитализации. Для обеспечения устойчивости банки должны соблюдать строгие нормативы по достаточности капитала, что накладывает ограничения на их операции и прибыльность.

Четвертая особенность связана с глобализацией. Банки все чаще работают на международных рынках, предлагая услуги в разных странах. Это требует соблюдения международных стандартов и учета специфики различных национальных экономик.

Наконец, рынок банковских услуг подвержен значительным рискам, включая кредитные, рыночные, операционные и валютные риски. Управление этими рисками требует от банков высокопрофессионального подхода и использования современных аналитических инструментов.

Эти особенности подчеркивают сложность и многоуровневость рынка банковских услуг, а также необходимость постоянного совершенствования его участников.

Тенденции развития на рынке банковских услуг отражают стремительные изменения, связанные с технологическим прогрессом, изменениями потребностей клиентов и усиливающейся конкуренцией. Эти процессы формируют новые подходы и стратегии работы коммерческих банков.

Одной из главных тенденций является цифровизация. Современные технологии трансформируют рынок, делая банковские услуги более доступными и удобными. Онлайн-банкинг, мобильные приложения и системы автоматизированного обслуживания клиентов становятся стандартом. Банки активно внедряют искусственный интеллект для персонализации предложений, анализа данных и повышения качества обслуживания.

Еще одной важной тенденцией является рост влияния финтех-компаний. Эти компании предлагают инновационные решения в сфере платежей, кредитования и инвестиций, что создает сильную конкуренцию для традиционных банков. В ответ банки начинают сотрудничать с финтех-компаниями, создавая совместные продукты и платформы.

Персонализация услуг также становится ключевым направлением. Клиенты ожидают индивидуального подхода, поэтому банки используют данные о поведении и предпочтениях для разработки персонализированных продуктов. Это помогает повысить удовлетворенность клиентов и укрепить их лояльность.

Экологическая устойчивость и социальная ответственность приобретают всё большее значение. Банки активно развивают «зеленое» финансирование, предлагая кредиты для устойчивых проектов и экологических бизнесов. Это не только отвечает современным требованиям общества, но и способствует укреплению репутации банков.

Таким образом, рынок банковских услуг развивается в направлении инновационности, клиентоориентированности и экологической ответственности. Эти тенденции задают вектор развития всей отрасли, стимулируя банки к поиску новых подходов и совершенствованию бизнес-моделей.

Рынок банковских услуг коммерческих банков сталкивается с рядом проблем, которые сдерживают его развитие и требуют адаптации участников. Одной из основных проблем является высокая зависимость от экономической стабильности. Финансовые кризисы, инфляция и волатильность валютных курсов оказывают прямое влияние на кредитные портфели, ликвидность и доверие клиентов.

Другой значимой проблемой выступает растущая конкуренция, особенно со стороны финтех-компаний. Эти компании предлагают более дешевые и удобные альтернативы традиционным банковским услугам, что заставляет банки пересматривать свои бизнес-модели.

Актуальной остается проблема регуляторного давления. Ужесточение требований к капиталу, управлению рисками и защите данных клиентов увеличивает издержки банков и может замедлять их оперативность в принятии решений.

Киберугрозы представляют собой ещё один вызов. С развитием цифровых технологий банки становятся мишенью для хакеров, а утечки данных и кибератаки подрывают доверие клиентов и могут нанести значительный финансовый ущерб.

Кроме того, существует проблема низкого уровня финансовой грамотности населения. Многие клиенты не до конца понимают сложные банковские продукты, что приводит к недоверию и трудностям в продвижении новых услуг.

Важной остается и проблема репутационных рисков. Любые негативные инциденты, такие как скандалы, связанные с отмыванием денег, или неудовлетворительный клиентский сервис, могут существенно ухудшить положение банка на рынке.

Таким образом, проблемы рынка банковских услуг требуют системного подхода к их решению, включающего внедрение инновационных технологий, повышение уровня киберзащиты, улучшение коммуникации с клиентами и адаптацию к новым условиям регулирования.

Библиографический список:

- 1 <https://nationalbank.kz/ru/page/Digital-Financial-Infrastructure>
- 2 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015541>
- 3 <https://dknews.kz/ru/finansy/296430-kak-ustroena-bankovskaya-sfera-kazahstana>
- 4 «Кредитный портфель коммерческого банка: учебное пособие» Е. А. Бибикова, Светлана Евгеньевна Дубова

*****

УДК 339.1

РОЛЬ И РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК

Житчаев А.Т., 3 курс, ОП 6В04104 Финансы

Ахметкали Т.А., старший преподаватель кафедры экономики и финансов

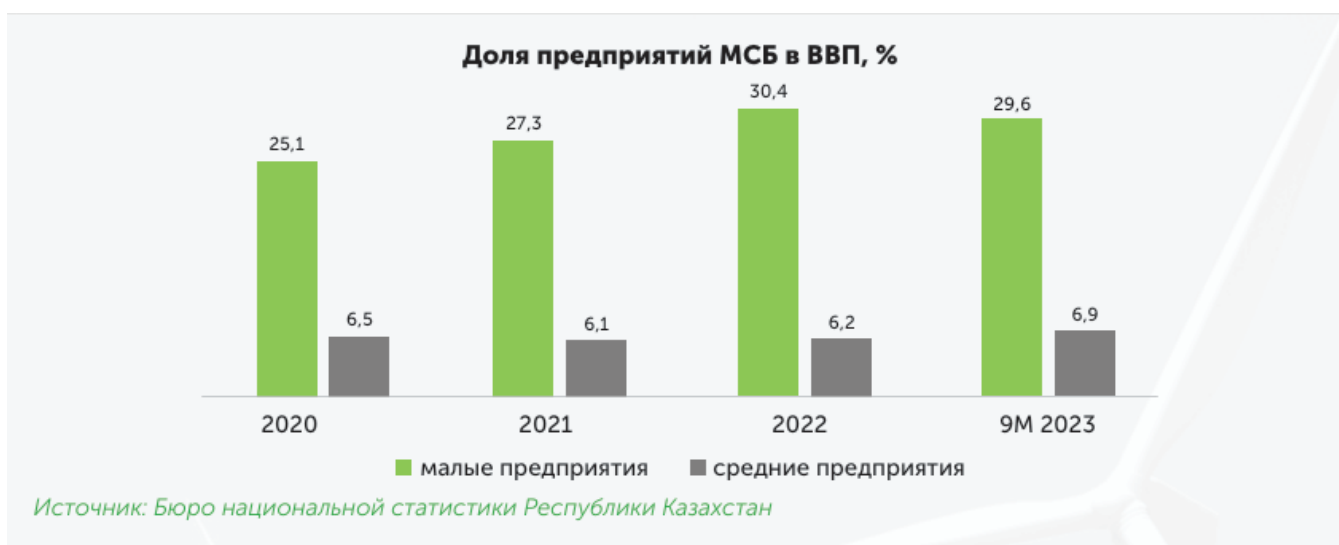
НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмет Байтұрсынұлы», г.Костанай, Республика Казахстан

Малый и средний бизнес играет ключевую роль в экономике Казахстана, обеспечивая динамичное развитие и содействуя устойчивому экономическому росту. Его вклад выражается не только в создании рабочих мест и генерации валового внутреннего продукта, но и в стимулировании инновационных процессов, улучшении качества жизни и социальной стабильности.

Одним из главных факторов, который определяет роль МСБ в экономике, является его вклад в создание рабочих мест. Малые и средние предприятия представляют собой основной источник занятости, особенно в малых городах и сельских районах, где крупные компании не всегда могут предложить достаточное количество рабочих мест. Это способствует снижению уровня безработицы и улучшению социальной стабильности [1]. Однако, по данным различных исследований, доля МСБ в создании рабочих мест в Казахстане составляет около 18%, что значительно ниже показателей развитых стран, где частный сектор генерирует до 90% новых рабочих мест [2].

МСБ в Республике Казахстан играет ключевую роль в развитии экономики, способствуя увеличению валового внутреннего продукта и содействуя социально экономическому развитию страны. Этот сектор является важным источником новых рабочих мест и инноваций. В связи с этим, государственная поддержка и стимулирование развития

МСБ остаются приоритетными задачами национальной экономической политики Республики Казахстан [3].

Вклад в ВВП также является важным аспектом. Несмотря на то, что доля МСБ в экономике Казахстана в прошлом была относительно низкой, в последние годы она увеличивается благодаря поддержке со стороны государства и улучшению условий для ведения бизнеса. Малые и средние активно развиваются в таких секторах, как торговля, сельское хозяйство и обрабатывающая промышленность. Наибольшее количество субъектов МСБ зарегистрировано в торговле и ремонте автомобилей, а также в сельском хозяйстве.

Основной вклад в формирование ВВП страны среди субъектов малого и среднего бизнеса (МСБ) обеспечили предприятия малого бизнеса. По итогам девяти месяцев 2023 года их доля составила 29,6 %, тогда как на средний бизнес приходилось лишь 6,9 %. За период с 2020 по 2022 годы наблюдается устойчивая тенденция увеличения вклада предприятий МСБ в ВВП Казахстана [3].

За последние три года также зафиксирован стабильный рост как числа зарегистрированных, так и действующих предприятий МСБ. Примечательно, что доля действующих предприятий среди общего числа зарегистрированных возросла с 84 % в 2021 году до 92 % в 2023 году, что свидетельствует об улучшении качества предпринимательской деятельности в стране.

В структуре действующих предприятий малого и среднего бизнеса (МСБ) за последние три года основную долю стабильно занимают индивидуальные предприниматели. Их средняя доля составляет 66,6 % от общего числа действующих субъектов МСБ. На долю предприятий малого бизнеса за этот период в среднем приходится 19,2 %, что также подчеркивает их значительный вклад в сектор. Наименьшую долю в структуре занимают предприятия среднего бизнеса, их удельный вес в среднем составляет всего 0,2 % [3].

Важным показателем является также рост выпуска продукции: за первые шесть месяцев 2024 года он составил 34,3 трлн тенге, что на 16% больше по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года [4].

Малые компании часто быстрее реагируют на изменения в рыночной среде, что позволяет им внедрять новые идеи и технологии. Это качество делает их основными источниками инноваций, которые способствуют созданию новых продуктов и услуг, а также улучшению существующих [5].

МСБ способствует созданию рабочих мест, улучшению жизненного уровня населения и развитию новых отраслей. Несмотря на существующие государственные программы поддержки, малые и средние предприятия сталкиваются с рядом проблем, включая трудности с доступом к финансированию, неустойчивость рынка, высокие

административные барьеры и низкий уровень инноваций. В связи с этим исследование факторов, влияющих на развитие МСБ, а также практических аспектов открытия и ведения бизнеса в Казахстане является крайне актуальным.

Одним из ключевых факторов, способствующих росту малого и среднего предпринимательства в стране, является развитие цифровых услуг. Цифровизация значительно упростила процесс ведения бизнеса, обеспечив преимущества как в финансовой сфере, так и в организации операционной деятельности [6].

Цифровизация и развитие технологий открывают новые горизонты для МСБ, позволяя значительно снизить издержки, расширить рынок сбыта и улучшить клиентский сервис. В условиях цифровой экономики предприятия могут использовать онлайн-платформы для продаж, маркетинга, а также для более эффективного управления бизнес-процессами.

Развитие цифровизации оказывает положительное влияние на эффективность малого и среднего бизнеса (МСБ). Так, доля действующих предприятий от общего числа зарегистрированных достигла 92,2 % по состоянию на конец 2023 года, тогда как в начале года этот показатель составлял 89,7 %, а в 2022 году — 84,5 %. Это свидетельствует о том, что после регистрации компании быстрее начинают свою деятельность и продолжают ее без остановок. Современные цифровые инструменты сделали запуск и ведение бизнеса гораздо проще и удобнее для предпринимателей [6].

Особое внимание стоит уделить внедрению технологий искусственного интеллекта, аналитики больших данных и облачных решений. Эти инструменты позволяют малым и средним компаниям эффективно анализировать поведение клиентов, оптимизировать бизнес-процессы и улучшать качество обслуживания, что значительно повышает их конкурентоспособность. Важным аспектом является также развитие электронной торговли, которая становится ключевым фактором для бизнеса, ориентированного на внешний рынок.

Цифровизация также дает МСБ возможность более эффективно взаимодействовать с государственными органами, получая доступ к онлайн-услугам, включая налоговую отчетность, регистрацию бизнеса и получение финансовой поддержки. В целом, развитие цифровой экономики способствует не только улучшению внутренней эффективности бизнеса, но и повышению его конкурентоспособности на мировом рынке.

Малый и средний бизнес является важным элементом экономической системы, способствующим созданию рабочих мест, инновациям и диверсификации рынка. Однако, несмотря на свой значительный вклад в развитие экономики, МСБ сталкивается с рядом серьезных проблем, которые затрудняют его развитие и расширение. Финансовые барьеры, конкуренция с крупным бизнесом, ограниченный доступ к инновациям и технологиям, а также влияние макроэкономической нестабильности представляют собой основные вызовы, которые необходимо решать для улучшения условий ведения бизнеса.

Для преодоления этих проблем требуется комплексный подход со стороны государственных органов, финансовых институтов и самого бизнеса. Важными мерами являются развитие доступных финансовых инструментов, создание благоприятных условий для инноваций, поддержка малых и средних предприятий в условиях глобальной конкуренции и повышение их гибкости в ответ на экономическую нестабильность. Устранение этих барьеров создаст более устойчивую и эффективную экосистему для МСБ, что, в свою очередь, будет способствовать экономическому росту и социальной стабильности в стране.

Таким образом, решение проблем, стоящих перед малым и средним бизнесом, требует не только структурных изменений, но и своевременных и скоординированных действий на всех уровнях экономики.

Библиографический список:

1. Байрамов Б., Аннаев А., Аннагурбанова Ай РОЛЬ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В ЭКОНОМИКЕ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН // Вестник науки. 2024. №9 (78).

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-malogo-i-srednego-biznesa-v-ekonomike-razvivayuschih-sya-stran>

2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 ноября 2023 года № 1050 «Об утверждении Концепции развития рынка труда Республики Казахстан на 2024 – 2029 годы». adilet.zan.kz

3. Казахстанская фондовая биржа (KASE). Малый и средний бизнес в Республике Казахстан. — Алматы, 2024. — 28 с. https://kase.kz/files/presentations/ru/05_2024_SME.pdf

4. <https://inbusiness.kz/ru/last/povysilas-li-dolya-malogo-i-srednego-biznesa-v-vvp-kazahstana>

5. <https://abmcloud.com/sovremennye-czifrovye-resheniya-dlya-malogo-i-srednego-biznesa-v-ukraine/>

6. <https://ranking.kz/reviews/banking-and-finance/malyi-i-sredniy-biznes-v-kazahstane-formiruet-36-5-vvp-i-obespechivaet-zanyatostyu-bolee-4-millionov-chelovek.html>

*****

ОӘК 339

ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жұматай Ә.Қ., 6В04104 - Қаржы мамандығының 3 курс студенті

Байзакова Г.Г., э.ғ.м.

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Бұл мақалада инновациялық кәсіпкерлікті дамыту мәселелері мен жолдары, сондай-ақ, Қазақстандағы шағын кәсіпорындар санының азаюы және олардың қызметінің сапалық көрсеткіштерінің нашарлау себептері қарастырылды.

Бүгінгі таңда экономиканың дамуын жеделдету, сондай-ақ оның экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін сандық экономикалық көрсеткіштерді қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар инновацияларды, яғни зияткерлік белсенділік салаларын дамытуға ықпал ету, инновациялық кәсіпкерлікті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау маңызды. Осыған байланысты инновациялық қызметті енгізуді көздейтін дамудың бастапқы жолына көшу қажет.

Қазіргі экономикада инновацияның рөлі айтарлықтай өсуде. Инновацияларды пайдаланбастан, білімнің жоғары деңгейімен және жаңалығымен бәсекеге қабілетті өнім жасау мүмкін емес. Осылайша, нарықтық экономикада инновациялар бәсекелестіктің тиімді құралы болып табылады, өйткені ол жаңа қажеттілікті қалыптастыруға, өндіріс шығындарын азайтуға, инвестициялардың ағынына, жаңа өнім өндірушінің имиджін арттыруға, жаңа нарықты ашуға және басып алуға әкеледі.

Инновациялық саясатты жетілдіру инновациялық кәсіпкерлікті дамытуға балама болмайды, өйткені бұл сала ел азаматтарының әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін үлкен маңызға ие. Сонымен қатар, инновациялық кәсіпкерліктің инновациялық қызметін қаржылық қамтамасыз ету мәселесі көптеген кәсіпкерлердің өздерінің қаржылық және инвестициялық ресурстарының жетіспеушілігін ескере отырып, өте өзекті.

Шағын бизнестің айтарлықтай инновациялық әлеуеті бар, оны тиімді пайдалану Қазақстан экономикасында бәсекелестік ортаны қалыптастыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Инновацияларды қаржыландырудың сыртқы көздері банктер, қаржы-өнеркәсіп топтары, шағын инновациялық бизнес, инвестициялық және инновациялық қорлар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, жеке тұлғалар болуы мүмкін. Кәсіпорындарды қаржылық қолдау нысандарына өзін-өзі қаржыландыру, бюджеттік қаржыландыру, банктік

несиелер және инвестициялар жатады.

Инновациялық кәсіпкерліктің инновациялық қызметін сыртқы қаржыландырудың негізгі көздерінің бірі банктер болып табылады. Инновациялық бизнестің ұзақ мерзімді банктік несиелендіруді белсенді жүзеге асыруына кедергі келтіретін проблемаларды талдай отырып, ең алдымен қаржылық делдалдық саласындағы кәсіпкерлік қызметтің жоғары тәуекелімен, сондай-ақ жергілікті банктерге қойылатын жоғары резервтік талаптармен байланысты отандық банк жүйесінің негізгі жүйелік кемшіліктерін атап өткен жөн.

Демек, бүгінгі таңда банк жүйесі инвестициялық-инновациялық процесті жандандыру қажеттіліктеріне жауап бермейді. Ішкі және сыртқы нарықтардағы бәсекелестіктің күшеюін ескере отырып, инновациялық кәсіпкерліктің инновациялық дамуын қаржыландыру мәселесі барған сайын маңызды бола түсуде. Сондықтан кәсіпорындар инновациялық қызметті қаржыландырудың әртүрлі көздерін іздеуді жандандыруы керек, бұл отандық кәсіпорындардың қызметін жандандыруға ықпал етеді. Инновациялық қызмет деп жоғары тәуекелді қызмет салалары, әсіресе инновацияларды әзірлеу мен енгізудің бастапқы кезеңдерінде түсініледі. Бұл инновациялық мүмкіндік жобаларды іске асыру қаупі жоғары кәсіпорындарды инвестициялауға бағытталған қаржыландыру көздерінің жиынтығын анықтайды [1]. Мұндай жағдайда жобаларды қаржыландырудың жаңа нысандары банктік несиелер мен мемлекеттік несиелер сияқты дәстүрлі қаржы тарту нысандарына айтарлықтай бәсекелестік туғыза бастайды. Алайда, қор нарығының әлсіз дамуына байланысты оның мүмкіндіктері мен құралдарын толық пайдалану мүмкін емес.

Сонымен қатар, халықтың көп бөлігі үшін инвестициялау процесі өте күрделі, түсініксіз және тұрақсыз экономикалық жағдайға байланысты сенім тудырмайды. Демек, бизнес-идеяны жүзеге асыру үшін инвестицияларды қажет ететін компания мен қайырымдылық жасауға немесе инвестициялауға дайын инвестор арасындағы өзара әрекеттесудің жаңа қарапайым механизмін құру қажет. Мұндай механизм "краудфандинг" деп аталады, ол сөзбе-сөз "жаппай инвестициялау" деп аударылады. Бүгінгі таңда краудфандинг қаржыландырудың өзекті бағыттарының бірі болып табылады және оны жүзеге асырудың әлдеқайда тиімді және қолжетімді тәсілі болып табылады.

Қаржылық ресурстардың осы көзінің негізгі артықшылықтарына банктік несие алу кезіндегідей кепілге қою және пайыздарды төлеу қажеттілігінің болмауы жатады. Бұл ретте 3-7 жыл мерзімге нақты жобаларға инвестициялар бөлетін венчурлік қорлардың қаражаты пайдаланылады. Көптеген венчурлық қорлардың маңызды ерекшелігі-олар инновациялық кәсіпорындарға инвестициялауға бағытталмайды, бірақ әртүрлі салаларда, соның ішінде инновациялық кәсіпкерлікте корпоративтік инвестициялар мен салық салуды оңтайландыру құралы ретінде пайдаланылады [2].

Қазіргі әдебиеттерде инвесторлардың екі санаты бөлінеді: 1) венчурлік қорларға инвестиция салатын институционалдық инвесторлар; 2) жеке инвесторлар-акциялары қор биржасында айналысқа түспейтін венчурлік компанияларға өз қаражатын беретін жеке тұлғалар.

Жеке инвестор - бұл депозиттерді қайтару және капитал үлесін алу үшін кәсіпорынды құру немесе іске қосу кезеңіндегі инновациялық жобаларға қаржылық ресурстарды инвестициялайтын жеке инвестор (әдетте акциялардың бақылау пакеті емес, блокчейн пакеті). Жеке инвесторлар венчурлық капиталдан ерекшеленеді. Қазіргі әдебиеттерде инвесторлардың екі санаты бөлінеді: 1) венчурлік қорларға инвестиция салатын институционалдық инвесторлар; 2) жеке инвесторлар-акциялары қор биржасында айналысқа түспейтін венчурлік компанияларға өз қаражатын беретін жеке тұлғалар.

Жеке инвестор-бұл депозиттерді қайтару және капитал үлесін алу үшін кәсіпорынды құру немесе іске қосу кезеңіндегі инновациялық жобаларға қаржылық ресурстарды инвестициялайтын жеке инвестор (әдетте акциялардың бақылау пакеті емес, блокчейн пакеті). Жеке инвесторлар венчурлық капиталдан ерекшеленеді. Мұндай инвесторлар стартаптар үшін бизнес-процестің маңызды компоненттерінің біріне айналады. Олар өз атынан да, өз компаниялары арқылы да инвестициялай алады [3]. Әлемдік үрдістерді және

экономиканың ішкі жай-күйін, сондай-ақ инновациялық қызмет саласындағы, атап айтқанда, қаржыландыру саласындағы қазіргі проблемаларды зерделеуді ескере отырып, оларды шешу үшін мынадай ұсыныстар енгізуге болады:

- мемлекеттік деңгейде кешенді инвестициялық жобаларды әзірлеу;
- заңнамалық деңгейде кәсіпорындардың инновациялық өнімдеріне жеңілдікті салық салу тетігін біріктіру, бұл олардың қаржыландыру көздерін ұлғайтуға ықпал етеді;
- заңнамалық деңгейде кәсіпорындардың инновациялық өнімдеріне жеңілдікті салық салу тетігін біріктіру, бұл олардың қаржыландыру көздерін ұлғайтуға ықпал етеді;
- инновациялық қызметтің басым бағыттары бойынша инвестициялық салық демалыстарын енгізу;
- инновациялық кәсіпорындарға арналған несиелер бойынша жеңілдетілген банктік ставкалар (ұзақ мерзімді) бағдарламасын әзірлеу және жүзеге асыру;
- шетелдік инвестицияларды тарту үшін елдегі инвестициялық ортаны жақсарту;
- инновациялық саладағы қызметті қаржылық қамтамасыз етудің өзге де нысандарын дамыту;
- реттеушілер тарапынан инновацияларды қолдаудың әртүрлі түрлерін кеңейту арқылы жеке инвесторлардың қызығушылығын арттыру;
- реттеуші органдар тарапынан инновациялық қызметті қолдаудың әртүрлі түрлерін кеңейту арқылы жеке инвесторлардың қызығушылығын арттыру;
- реттеуші органдар тарапынан инновациялық қызметті қолдаудың әртүрлі түрлерін кеңейту арқылы жеке инвесторлардың қызығушылығын арттыру.

Талдау көрсеткендей, бұл кезеңде кәсіпорынның инновациялық қызметін қаржылық қамтамасыз ету проблемасын тудыратын негізгі факторлар ерекшеленеді, атап айтқанда:

- жергілікті кәсіпорындарда меншікті ресурстардың болмауы;
- инновациялық инфрақұрылымды дамытуға ықпал ететін инновациялық қызметті мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігі.

Осы және басқа мәселелерді шешу үшін оларды егжей-тегжейлі зерттеу қажет, бұл болашақта мемлекетке қазіргі заманғы маңызды сектордың дамуына кедергі келтіретін кемшіліктерді сауатты жоюға көмектеседі.

Кадрлар мәселесі инновациялық кәсіпкерлікті дамыту үшін де маңызды:

- теріс факторлар нарыққа инновацияларды шығаруға қабілетті тәжірибелі менеджерлердің болмауы, еліміздің ғылымындағы кадрлық әлеуеттің нашарлауы, ақыл-ой интеллектінің үнемі төмендеуі болып табылады;
- инновацияның коммерциялық құрамдас бөлігін бағалау мен дамытудың тиімді тетіктерінің болмауы-командалық экономика мұраларының бірі;
- инновациялық кәсіпкерлікті дамытудың жоғары деңгейін құру және қолдау үшін осы саладағы әлеуетті қызметкерлерді оқыту қажет;
- демек, мұндай міндеттерді шешу білім беру мекемелерінде мамандарды даярлау сапасын арттыру болып табылады, ол үшін мемлекеттің білім берудің тиісті бағыттарын барабар қаржыландыруын қамтамасыз ету, білім беру сапасын бақылау қажет.

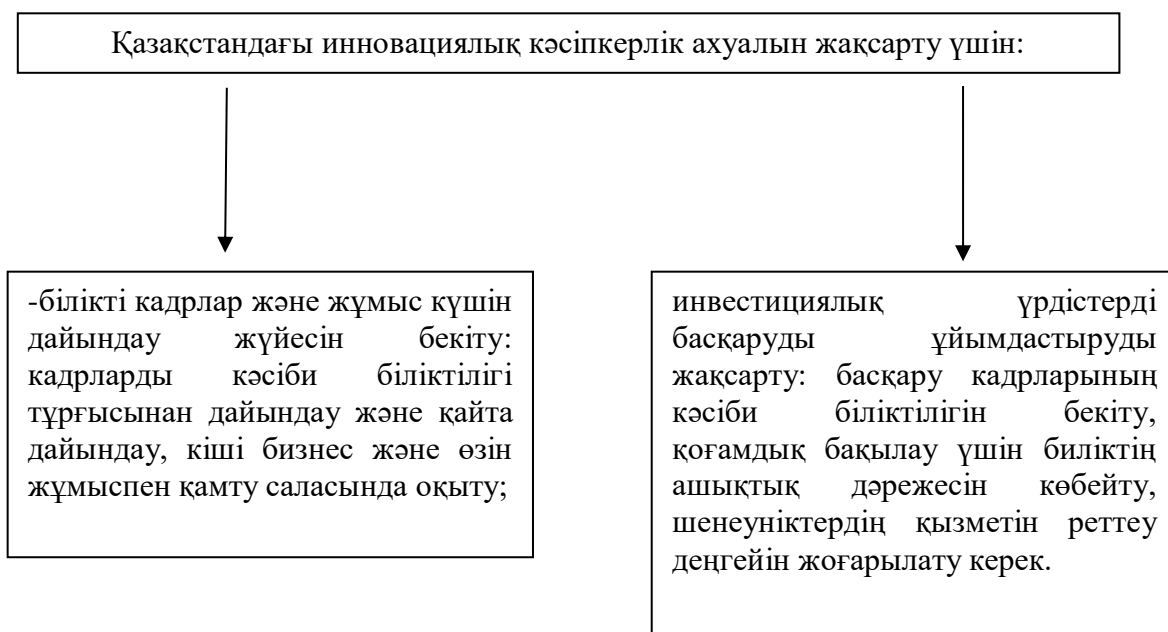
Сондай-ақ, бұл салада инновациялық кәсіпкерлік болмауы немесе жеткіліксіз болуы мүмкін. Сұраныс нарығында жаңа тауарлардың (қызметтердің) сұранысқа ие екендігін нақты білу мүмкін емес. Инновациялық кәсіпкерліктің проблемасы инновацияның болмауы немесе жеткіліксіз болжамдылығы болуы мүмкін.

ҚР Ұлттық инновациялық жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде инновациялық кәсіпкерлікті дамыту ұлттық инновациялық жүйенің дамуына ықпал ететін немесе тежейтін факторлармен айқындалатын болады.

Елдің ұлттық инновациялық жүйесінің дамуын тежейтін негізгі факторлар ретінде мыналар бөлінеді:

- инновацияларды дамыту институттары мен Бірыңғай шешім қабылдау және жауапкершілік орталығы арасында үйлестірудің болмауы;

- экономиканың нақты секторының қажеттіліктерін ескермей және нақты іске асырылатын стратегияны әзірлемей инновациялық инфрақұрылымды дамытудың хаотикалық сипаты;
- инновация саласындағы кәсіпорындардың белсенділігінің төмендігі және инновацияға сұраныстың болмауы;
- ғылым, білім және бизнестің әлсіз байланысы;
- инновацияларды инвестициялауды тежейтін капиталдың жоғары құны;
- инновациялық шағын компанияларды қаржыландыру үшін венчурлік капитал нарығының дамымауы, венчурлік басқару бойынша мамандардың тапшылығы;
- әлемде озық технологияларды және оларды Қазақстанда пайдалану мүмкіндіктерін талдаудың болмауы, инновациялық белсенді кәсіпорындар қазіргі заманғы шетелдік технологияларды алуға бағдарланбаған.

Сурет 1 - Қазақстандағы инновациялық кәсіпкерлік ахуалын жақсарту жолдары

Отандық зейнетақы қорларының, сақтандыру компанияларының, банктердің қаражатын экономиканың инновациялық секторында пайдалану туралы пікірлер айтылады және мұндағы мәселе тиісті заңнамалық базаның жетілмегендігі болып табылады. Айта кету керек, бірде-бір дамыған елде венчурлық қызмет туралы жеке заң, венчурлық қызметті реттейтін арнайы заңдар жоқ. Қазақстанда да олар жоқ, елімізде венчурлық қаржыландыруды дамыту үшін жеке заң қажет емес деп есептеледі. Көптеген елдерде венчурлық капиталдың негізгі көздерінің бірі қысқа мерзімді инвестициялық көкжиектерді анықтайтын банктер болып табылады. Венчурлық капиталды активтердің заңды түрі ретінде пайдалануда зейнетақы қорлары мен сақтандыру компаниялары сияқты ұзақ мерзімді инвесторларды қарастыруға негіз бар. Бірақ бүгінде Қазақстанда нормативтік-құқықтық база оларды венчурлік қызметтен шығарады [4].

Осылайша, отандық инновациялық кәсіпкерліктің деңгейін арттыру, оның қызметін жандандыру инновациялық органы дамытуға, сұранысқа ие білікті мамандарды даярлауға, инновациялық қызметті ынталандыруға, қаржыландыруға, реттеуге, экономиканың инновациялық моделінің заңнамалық базасын одан әрі қалыптастыруға байланысты көптеген мәселелерді шешуді талап етеді.

Библиографикалық тізім:

1. Сабден О. Конкурентоспособная экономика и инновации: монография. - Алматы: Эксклюзив, 2020. - 152 с.
2. Баймахамбетова Г.И. Зарубежный опыт инновационной политики государства // Транзитная экономика. - 2021. - № 3-4. - С.17-21.
3. Сулейменов Е. Состояние инновационного развития в Казахстане // <http://elementmag.kz/?p=617>
4. Нурмуратова Л.С. Развитие инновационных процессов в Республике Казахстан // Аль Пари. - 2020. — № 2-3. - С. 8-12.

*****

УДК 658.5:004.4

АВТОМАТИЗАЦИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОМПАНИИ

Ибраева М.Н., магистрант 2 курса, ОП 7М04104 Финансы

Научный руководитель: А.К. Курмангалиева, к.э.н., и.о. ассоциированного профессора (доцента), Тастемирова Ж.А., старший преподаватель, м.э.н.

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматривается значимость внедрения автоматизированных систем для повышения конкурентоспособности и эффективности предприятий. Выделяется сокращение затрат времени и ресурсов, минимизация человеческих ошибок и улучшение качества обслуживания клиентов. Также проведен анализ уровней и направлений автоматизации бизнес-процессов и приведены конкретные инструменты для внедрения автоматизации на предприятии.

В условиях стремительного развития технологий и повышающейся конкуренции на рынке компании вынуждены искать новые способы повышения эффективности своих бизнес-процессов. Одним из ключевых инструментов, позволяющих оптимизировать рабочие процессы, сократить издержки и улучшить качество продукции и услуг, является автоматизация. Автоматизация бизнес-процессов позволяет минимизировать участие человека в рутинных и однообразных задачах, высвобождая время для более сложной и креативной работы. Введение автоматизированных решений способствует снижению операционных ошибок и улучшению координации между отделами, что, в свою очередь, повышает общую продуктивность и конкурентоспособность компании. Цель данной статьи — рассмотреть принципы и этапы автоматизации бизнес-процессов, а также выявить ее преимущества для современных организаций.

Результаты исследования

Автоматизация бизнес-процессов представляет собой частичный или полный перевод типовых операций и задач под контроль специализированной информационной системы или программно-аппаратного комплекса. Термин «автоматизация» впервые был использован в 20-х гг. XX в. инженерами-механиками и консультантами по управлению Ф. Тейлором и Г. Гантом. Первоначально данный термин применялся только к производству. Однако в процессе изучения его переосмыслили и начали использовать для описания деятельности компании в целом.

Целями автоматизации бизнес-процессов являются:

- сокращение издержек;
- снижение влияния человеческого фактора;
- повышение качества продуктов (услуг);

- параллельное выполнение нескольких задач.

К основным задачам, которые позволяет решить автоматизация бизнес-процессов, относятся:

- эффективная поддержка оперативной деятельности компании, а также организация учета и контроля;
- быстрое получение отчетов о деятельности компании за любой период времени;
- оптимизация затрат на персонал, а также повышение эффективности использования рабочего времени за счет освобождения персонала компании от выполнения однотипных задач;
- сведение к минимуму негативного влияния человеческого фактора на бизнес-процессы компании;
- безопасное хранение информации;
- повышение качества обслуживания клиентов.

Автоматизация бизнес-процессов обладает следующими преимуществами:

- увеличение скорости выполнения повторяющихся задач – задачи выполняются быстрее, т.к. автоматизированные системы являются более точными, и их работоспособность не снижается со временем;
- повышение качества работы – применение автоматизированных систем обеспечивает сокращение вариантов выполнения бизнес-процессов, что позволяет снизить количество ошибок и повысить качество бизнес-процессов;
- повышение точности управления – в автоматизированных системах сохраняется и учитывается большее количество данных о бизнес-процессах, чем при ручном управлении;
- параллельное выполнение задач – автоматизированные системы обеспечивают выполнение нескольких задач одновременно, сохраняя при этом качество и точность работы;
- быстрое принятие решений в типовых ситуациях – решения принимаются быстрее, что позволяет улучшить характеристики бизнес-процессов и избежать несоответствий на следующих стадиях выполнения бизнес-процессов.

В компаниях выделяют три уровня управления: низший, средний и высший. В зависимости от этого определяют уровни автоматизации бизнес-процессов:

- нижний уровень автоматизации (уровень исполнителей) – проводится автоматизация бизнес-процессов, которые выполняются регулярно. На данном уровне автоматизация бизнес-процессов направлена на выполнение оперативных задач, поддержание установленных параметров и сохранение определенных режимов работы.

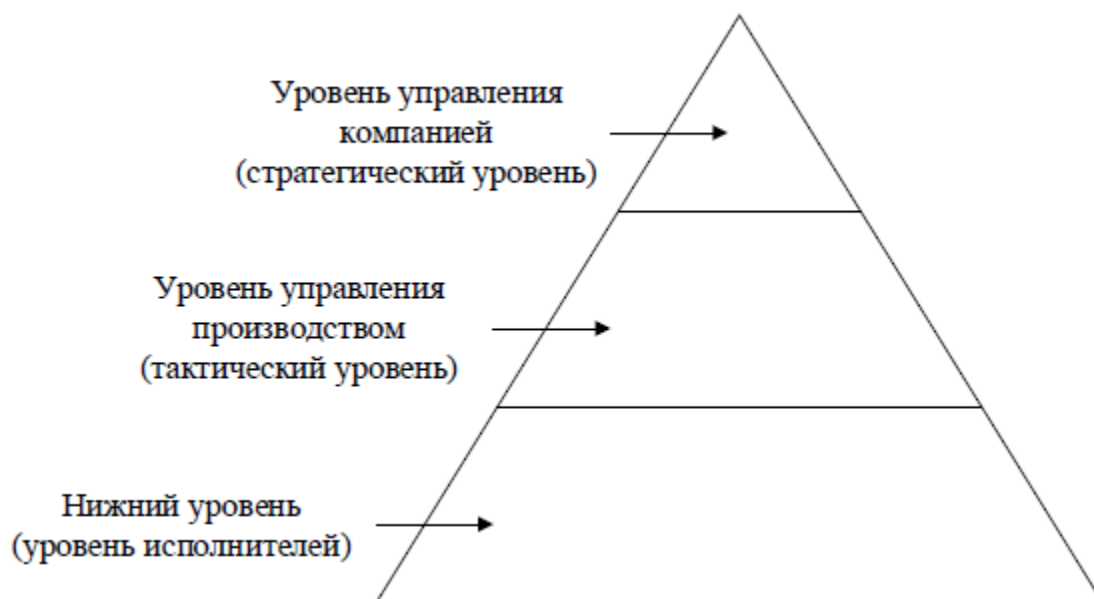
- уровень управления производством (тактический уровень) – автоматизация бизнес-процессов позволяет распределять задачи между бизнес-процессами нижнего уровня. К данным бизнес-процессам относятся управление производством, управление ресурсами, документами и т.д.

- уровень управления компанией (стратегический уровень) – автоматизация бизнес-процессов позволяет решать аналитические и прогнозные задачи. Данный уровень автоматизации бизнес-процессов предназначен для поддержания работы высшего звена управления компанией и направлен на финансово-хозяйственное и стратегическое управление.

Схематическое изображение уровней автоматизации бизнес-процессов компании представлено на рисунке 1.

Независимо от того, на каком уровне управления проводится автоматизация бизнес-процессов, принципы автоматизации для всех уровней являются едиными. К основным принципам автоматизации бизнес-процессов компании относятся:

- принцип согласованности – все действия в автоматизируемом бизнес-процессе должны согласовываться между собой, а также с входами и выходами бизнес-процесса, в противном случае может произойти сбой в его выполнении;

- принцип интеграции – автоматизируемый бизнес-процесс должен обладать возможностью интеграции в общую среду компании;

- принцип независимости исполнения – автоматизируемый бизнес-процесс должен выполняться самостоятельно, т.е. без участия человека или с его минимальным участием.

Данные принципы также могут быть детализированы в зависимости от уровня автоматизации бизнес-процессов компании.

Как правило, автоматизация бизнес-процессов проводится в следующих направлениях:

- автоматизация основных бизнес-процессов – для увеличения объема продаж, количества производимой продукции, доходности компании в целом;

- автоматизация поддерживающих бизнес-процессов – для сокращения времени и затрат на выполнение однотипных задач.

Автоматизация бизнес-процессов компании предполагает прохождение таких этапов, как:

- исследование – построение модели AS-IS автоматизируемого бизнес-процесса, определение проблемных областей;

- проектирование – построение модели TO-BE автоматизируемого бизнес-процесса, выбор технологии для разработки системы автоматизации;

- разработка и интеграция – разработка функциональной части системы автоматизации, тестирование системы, интеграция с другими системами компании, миграция данных;

- сопровождение – обучение пользователей системы автоматизации,

- поддержка системы, создание резервных копий, обновление версий.

При проведении автоматизации бизнес-процессов у компании может возникнуть ряд трудностей:

- не определены цели проекта по автоматизации;

- отсутствуют критерии достижения целей, оценки результатов;

- не определены временные рамки проекта по автоматизации;

- ресурсы поступают позже положенного времени;

- сотрудники компании отказываются принимать нововведения;

- отсутствует эффективная система управления.

Кроме того, проводить автоматизацию бизнес-процессов не всегда целесообразно, т.к. это может быть экономически невыгодно. Ручное выполнение бизнес-процессов предпочтительнее в следующих случаях:

- некоторые операции бизнес-процесса сложно автоматизировать с технологической или экономической точки зрения;

- производимый продукт имеет короткий жизненный цикл, т.е. продукт необходимо разработать и внедрить за короткий промежуток времени, либо время существования продукта на рынке небольшое;

- потребитель нуждается в продукте, обладающем уникальными характеристиками;
- происходят резкие колебания спроса, требующие изменения объемов производства.

Существует большое количество инструментов автоматизации бизнес-процессов компании. К ним относятся CRM-системы, BPM-системы, ERP-системы, системы управления проектами, системы электронного документооборота, системы учета рабочего времени и т.д. Остановимся на самых популярных из них – системах класса CRM, BPM и ERP.

CRM-система – это система управления взаимоотношениями с клиентами, которая используется для автоматизации стратегии взаимодействия с ними. Данная система осуществляет сбор информации о клиентах из различных источников, сохранение истории взаимоотношений с ними, а также анализ полученной информации. CRM-система позволяет оптимизировать работу отдела продаж и внутренние бизнес-процессы компании, что способствует повышению прибыли.

CRM-система Sales Creatio, которая была внедрена в фармацевтической, биотехнологической и медицинской компании, обеспечивает автоматизацию ключевых бизнес-процессов. Данная система направлена на продвижение препаратов компании, автоматизацию сквозных бизнес-процессов, формирование аналитической отчетности.

Еще одним инструментом автоматизации бизнес-процессов является BPM-система – система управления бизнес-процессами, предназначенная для реализации принципов процессного управления компанией. К основным функциям данной системы относятся моделирование, исполнение и мониторинг бизнес-процессов. С помощью проведения мониторинга компания определяет узкие места и осуществляет совершенствование бизнес-процессов. Использование BPM-системы позволяет компании повысить эффективность ее функционирования, снизить стоимость производимой продукции или оказываемых услуг, а также улучшить систему управления.

ERP-система SAP S/4HANA внедрена и успешно используется в южно-корейской компании SK hynix, которая занимается производством полупроводниковой памяти типа DRAM и NAND. Компания стремилась внедрить инновационные технологии, чтобы превзойти конкурентов.

Таким образом, многие зарубежные компании внедрили и успешно используют инструменты автоматизации бизнес-процессов, которые позволяют повысить эффективность деятельности компаний и способствуют повышению прибыли.

Библиографический список:

1. Балашов А. П. Теория менеджмента: учебное пособие / А. П. Балашов. – М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2014. – 352 с.
2. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования: пер. с англ. / Б. Андерсен. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2003. – 272 с.
3. Абчук В. А. Менеджмент: учебник и практикум для вузов: в 2 ч. / В. А. Абчук. – М.: Изд-во Юрайт, 2020. – Ч. 2. – 249 с.
4. Бочкина О. Н. Командная работа в процессах разработки и реализации инновационных проектов / О. Н. Бочкина // Прорывные научные исследования: проблемы, закономерности, перспективы: сборник статей VI Международной научно-практической конференции, 10 янв. 2017 г., г. Пенза / редкол.: Г. Ю. Гуляев (отв. ред.) [и др.]. – Пенза, 2017. – С. 178–181.

*****

ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РОСТА

Исмаилова М.М., курсант 1 курса, 109 взвода

*Бузаканова А.Б., старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин
магистр права, подполковник полиции*

*Костанайская Академия МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева,
г.Костанай, Казахстан*

Статья посвящена анализу экономики в условиях глобальных изменений, с акцентом на современные вызовы и перспективы роста. Рассматриваются ключевые факторы, такие как изменение климата, цифровизация, глобальные экономические и финансовые кризисы, а также социальное неравенство и геополитическая нестабильность, оказывающие влияние на развитие мировой экономики. В то же время в статье выделяются перспективные направления для стимулирования экономического роста, включая технологические инновации, развитие «зелёной экономики», международную торговлю, улучшение образования и развитие человеческого капитала. Особое внимание уделяется роли государства и международного сотрудничества в решении глобальных проблем и формировании устойчивых экономических систем. Работа подчеркивает необходимость адаптации экономик к изменениям и раскрывает потенциал для роста в условиях современных вызовов.

Глобальные изменения, наблюдаемые в 21 веке, включают в себя бесконечное множество различных аспектов и элементов, таких как климатические, технологические, социальные и экономические факторы, которые оказывают мощное и весьма значительное влияние на развитие мировой экономики, как на уровне отдельных стран, так и на глобальном масштабе. Эти процессы ставят перед странами важные и своевременные вопросы обновления устаревших и неэффективных экономических моделей, создания устойчивых и эффективных механизмов роста, а также адаптации к многообразным вызовам, которые связаны с деградацией окружающей среды и дисбалансом в развитии различных регионов нашей планеты.

Современные вызовы, касающиеся экономического развития, определяются рядом актуальных и ключевых глобальных тенденций. Среди них можно с уверенностью выделить ускоренную цифровизацию, массовое распространение искусственного интеллекта, углубление экономической глобализации, расширение использования зеленых технологий, а также настоятельную необходимость перехода к устойчивым и эффективным моделям потребления и производства. Эти важные и значимые факторы требуют от национальных экономик высокой гибкости и способности к быстрому и адекватному реагированию на неожиданные изменения и вызовы.

Одним из ключевых и наиболее значительных вызовов, которые сейчас стоят перед человечеством, является климатическая угроза, которая настоятельно стимулирует активное развитие экологически чистых, безопасных и устойчивых технологий, а также переход к низкоуглеродной экономике. В условиях постоянного изменения климата страны вынуждены пересматривать свои энергетические стратегии, стремясь сокращать выбросы парниковых газов и активно инвестировать в возобновляемые источники энергии. Эти меры, несмотря на высокую стоимость их реализации, открывают новые и богатые перспективы для инновационного и устойчивого развития.

Примером успешной адаптации к климатическим вызовам является Германия, где активно и с большим энтузиазмом, а подчас и настойчивостью, развивается использование возобновляемых источников энергии, таких как солнечная и ветровая энергия.

Государственная программа Energiewende предполагает достижение полной углеродной нейтральности к 2045 году, что служит отличным ориентиром для других стран. Этот ценный и уникальный опыт демонстрирует, как стратегические инвестиции в экологическую инфраструктуру могут обеспечить устойчивый экономический рост на многолетнюю перспективу. [1]

Технологическая трансформация, включающая в себя передовые технологии, такие как искусственный интеллект, автоматизацию и анализ больших данных, также оказывает существенное влияние на экономику. Эти современные технологии значительно повышают производительность труда, сокращают издержки и открывают новые, ранее недоступные рынки. Например, в высокоразвитом Сингапуре развитие концепции умных городов и внедрение современных технологий IoT (интернета вещей) помогают оптимизировать городскую инфраструктуру, существенно сокращая энергозатраты и, как следствие, улучшая качество жизни граждан. Однако такие значительные и глубокие изменения требуют создания эффективных систем переподготовки кадров и поддержки наиболее уязвимых групп населения, чтобы избежать возможных социальных дисбалансов и неравенства. [2]

Параллельно с данной трансформацией углубляется глобализация, способствующая росту международной торговли и интеграции рынков на всех уровнях. Тем не менее, она также усиливает конкуренцию, что требует от государств выработки грамотных стратегий защиты своих национальных интересов и поддержки внутренних производителей. Например, такие страны Восточной Азии, как Южная Корея, активно развивают экспорт высокотехнологичной продукции, инвестируя в исследования и разработки, что позволяет им сохранять лидирующие позиции на быстро развивающихся мировых рынках.

Переход к «Зеленой» экономике представляет собой одну из наиболее перспективных и актуальных областей роста и изменений в мире. Использование возобновляемых источников энергии, внедрение энергоэффективных технологий и развитие циркулярной экономики способствуют созданию новых рабочих мест, снижению экологической нагрузки и укреплению устойчивости экономики на всех уровнях. Швеция демонстрирует пример успешной реализации принципов циркулярной экономики, активно минимизируя отходы и внедряя переработку материалов на практике. Однако для успешной реализации этих важных инициатив необходимо международное сотрудничество и привлечение достаточных и необходимых инвестиций из различных источников. [3]

Перспективы роста в условиях глобальных изменений зависят от способности стран адаптироваться к новым, часто непредсказуемым условиям и вызовам, которые возникают. Ключевым фактором успеха становится инвестиция в образование, науку и инновации. Например, Финляндия активно развивает свою передовую систему образования, направленную на подготовку высококвалифицированных специалистов для высокотехнологичных отраслей, что укрепляет её позиции в многообразной и конкурентной мировой экономике.

Важную и значимую роль в этом процессе также играет региональное развитие, которое направлено на сокращение диспропорций между различными территориями, включая как города, так и сельскую местность. Государства активно внедряют современные программы поддержки отстающих и менее развитых регионов, развивают инфраструктуру и стимулируют предпринимательскую активность. Например, в Индии программа "Smart Cities Mission" направлена на развитие необходимой инфраструктуры в малых и средних городах, что способствует созданию новых экономических возможностей и улучшению качества жизни населения. [4]

Дополнительно важным аспектом является финансовая стабильность в условиях глобальных вызовов и неопределенности, с которыми сталкиваются многие страны. Увеличение государственного долга, колебания валютных курсов и рост инфляции ставят перед экономиками сложные и многогранные задачи, которые требуют осмысленного подхода. Для их решения необходимы комплексные и систематические меры по укреплению финансовых институтов, развитию международного сотрудничества в сфере налогового

регулирующего и борьбе с уклонением от уплаты налогов в глобальном масштабе.

Развитие малого и среднего бизнеса (МСБ) также занимает ключевую роль в обеспечении устойчивого и долгосрочного роста на национальном и региональном уровнях. МСБ выступает важным двигателем инноваций и занятости, создавая тем самым прочную основу для экономической диверсификации и устойчивости. Например, в Японии поддержка МСБ осуществляется через государственные гранты и специализированные программы наставничества, что позволяет компаниям внедрять инновации и успешно выходить на международные рынки, находя новые ниши и возможности для роста.

Немаловажным аспектом является также рост значимости социальной ответственности бизнеса в нашем современном и быстро меняющемся мире. В текущих условиях компании все чаще и активнее внедряют разнообразные стратегии, направленные на снижение негативного воздействия на окружающую среду, поддержку местных сообществ и развитие инклюзивных подходов. Примером может служить корпорация Unilever, которая активно и целеустремленно внедряет принципы устойчивого развития во все аспекты своей деятельности, что способствует укреплению доверия со стороны потребителей и партнеров, как на локальном, так и на глобальном уровнях. [5]

Таким образом, экономика в условиях глобальных изменений сталкивается с множеством сложных вызовов, которые одновременно являются источником новых, интересных и многообещающих возможностей. Каждое из этих препятствий требует гибкости в подходах и способности к быстрой адаптации. Успешные экономические системы сегодня характеризуются не только способностью противостоять внешним шокам, но и умением извлекать выгоду из изменений. Гибкость позволяет экономике эффективно реагировать на быстро меняющиеся условия, сохраняя стабильность и повышая конкурентоспособность.

Инновации играют ключевую роль в адаптации к вызовам, предоставляя инструменты для повышения эффективности, снижения издержек и создания новых рынков. Инвестирование в исследования и разработки становится основой для долгосрочного роста и конкурентных преимуществ. Страны, уделяющие внимание инновациям, получают возможность укрепить свои позиции в глобальной экономике и создать условия для устойчивого развития.

Устойчивость также становится необходимой характеристикой в условиях глобальных изменений. Это включает как экологическую устойчивость, обеспечивающую сохранение природных ресурсов для будущих поколений, так и социальную устойчивость, направленную на поддержку равенства и инклюзивности. Современные подходы, такие как переход к «Зеленой» экономике и развитие циркулярных моделей, способствуют созданию долгосрочных преимуществ и снижению рисков.

Особое значение имеет сотрудничество между государствами, организациями и бизнесом. Только совместными усилиями возможно преодоление таких глобальных вызовов, как изменение климата, экономическая нестабильность и социальные неравенства. Международное сотрудничество позволяет объединить ресурсы, знания и опыт для достижения общих целей.

Таким образом, развитие экономики в условиях глобальных изменений требует комплексного подхода, который сочетает гибкость, инновационность, устойчивость и сотрудничество. Такие стратегии создают прочные и надежные предпосылки для устойчивого роста и процветания в будущем, несмотря на все возникающие сложности и последствия.

Библиографический список:

1. Альберт Закиров / Германия скоро полностью перейдет на зеленую экономику: зачем это нужно?
2. Красикова, В. В. /Влияние региональной диспропорции на социально-экономическое развитие России. Пути преодоления / В. В. Красикова. — Текст : непосредственный //

3. А.А. Пакина, В.А. Горбанёв / Перспективы зелёной экономики как новой
4. парадигмы развития/ Вестник МГИМО-Университета. 2019. 12(5). С. 134-155
5. Д.Н. Багрецов/ Социально ответственный бизнес в современном мире:отечественный и зарубежный опыт/ М.: Фонд «Институт экономики города», 2001, 72 стр.

*****

УДК 336.075.8

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ФОНДОВОЙ БИРЖИ: СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕНДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Каримова Б.Ф., докторант 1 курса

Касенова Г.Е., старший преподаватель, к.э.н., кафедра “Финансы и учет”

Оналтаев Д.О., к.э.н., профессор, кафедра “Финансы и учет”

КазНУ им. Аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан.

Статья посвящена цифровизации и технологической трансформации Казахстанской фондовой биржи (KASE), анализирует современные тренды и перспективы развития рынка государственных ценных бумаг. Рассматриваются ключевые инициативы, внедрение новых технологий, включая блокчейн и цифровые тенге, а также роль повышения ликвидности и привлечения инвесторов на рынок.

В последние годы развитие рынка государственных ценных бумаг (ГЦБ) в Казахстане стало одной из ключевых задач для повышения прозрачности и эффективности финансовой системы страны. Казахстанская фондовая биржа (KASE) играет центральную роль в реализации инициатив, направленных на укрепление инфраструктуры и расширение возможностей для инвесторов.

Таблица 1. Этапы технологической эволюции развитие KASE.

Этапы развитие	Характеристика развития
Переход от валютной биржи к универсальной	KASE начала как валютная биржа и со временем эволюционировала в универсальный финансовый рынок с четырьмя секторами: фондовый, валютный, денежный и срочный.
Технологическое развитие торгов	Переход от голосовых торгов, где результаты фиксировались на доске мелом, к современным торговым системам с автоматизированными клиринговыми и расчетными технологиями.
Эволюция информационного взаимодействия	Путь от использования пейджеров и факсов для передачи информации до поставки market-data в режиме реального времени для всех участников торгов.
Доступ к торговым платформам	Внедрение современных систем доступа, таких как DMA (прямой доступ к рынку) и SMA (управляемый доступ к рынку).
<i>Примечание: Составлено авторами на основе источника [1]</i>	

В 2023 году Биржа продолжила реализацию Стратегии развития на 2022–2024 годы, направляя фокус на развитие технологий, охват новых классов активов, увеличение операционной эффективности, продвижение проектов, связанных с принципами

экологической, социальной и управленческой ответственности (ESG). Особое внимание уделялось вопросу увеличения ликвидности на биржевых рынках KASE. Для этого были реализованы задачи по расширению сегмента малых и средних предприятий в качестве эмитентов на фондовом рынке, расширению продуктовой линейки, наращиванию базы розничных, иностранных и институциональных инвесторов, развитию инструментов ESG финансирования. В 2023 году на площадке KASE было размещено рекордное количество облигаций малого и среднего бизнеса, были размещены первые выпуски облигаций, субсидируемые АО "Фонд развития предпринимательства "Даму". По итогам 2023 года объем торгов на KASE вновь обновил исторические максимумы, третий год подряд наблюдается значительный рост объема торгов, показатели торгов побили многолетние исторические рекорды.[1]

С 2018 по 2022 годы рынок ГЦБ прошел значительные этапы модернизации, включая внедрение международных стандартов, переход к новым системам расчетов и развитие новых инструментов, таких как индексы государственных ценных бумаг. Эти изменения способствовали росту ликвидности, повышению объемов торгов и улучшению доверия со стороны как местных, так и международных инвесторов. Меры направлены на увеличение прозрачности, повышение доверия инвесторов и соответствие международным стандартам.[2]

В таблице 2 отражены основные инициативы Казахстанской фондовой биржи (KASE) по развитию рынка ГЦБ за период 2018–2022 годов

Таблица 2. Основные инициативы Казахстанской фондовой биржи

Годы	Ключевые инициативы и событие
2018	Включение ГЦБ в список ценных бумаг, рассчитываемых в системе Clearstream .
	Укрепление выпусков МЕКАМ и сокращение их количества.
	Переход на систему расчетов T+2 .
2019	Внедрение новой методологии построения кривой доходности ГЦБ , соответствующей международным стандартам.
	Введение стимулирующих программ для маркет-мейкеров на рынке ГЦБ.
2020	Переход на систему DVP (Delivery Versus Payment) в системе Clearstream, повышающую безопасность расчетов.
2021	Включение рынка РК в международный индекс JP Morgan "watchlist" .
	Переход первичных размещений МЕКАМ на систему расчетов T+2 .
2022	Внедрение индексов ГЦБ :
	• Индекс "чистых цен" (KZGB_CP).
	• Индекс "грязных цен" (KZGB_DP).
	• Индекс доходности (KZGB_Y).
<i>Примечание: Составлено авторами на основе источника [2]</i>	

Представленная информация подтверждает активное развитие рынка государственных ценных бумаг Казахстана через внедрение современных технологий, повышение прозрачности и привлекательности для инвесторов. Особенно важно участие в международных системах расчетов и индексации, что способствует увеличению доверия и активности на рынке. В 2023 год Биржа вышла на новую технологическую ступень развития, реализовав первый этап пилотного проекта KASE Digital по выпуску токенизированных ценных бумаг на базе технологии блокчейн с расчетами в цифровых тенге. 2023 год стал одним из самых успешных для Казахстанской фондовой биржи (KASE). За год был зафиксирован рекордный совокупный объем торгов, рост числа финансовых инструментов,

доступных на рынке, а также увеличение количества счетов частных инвесторов. Совокупный объем торгов достиг **411 трлн тенге**, что на **57 % больше** по сравнению с предыдущим годом. Среднедневной объем торгов на всех рынках превысил **1,7 трлн тенге**, при этом количество сделок составило **5,6 тысяч**. Индекс KASE обновил исторический максимум, впервые превысив отметку **4 тысячи пунктов** и завершив год с ростом на **29 %**, достигнув значения **4 187,38 пунктов**. [3]

По состоянию на 01 января 2024 года членами Биржи являлись 52 профессиональных участника, в том числе все лицензированные банки и брокерские организации Республики Казахстан, четыре иностранных участника, две международные финансовые организации. Благодаря масштабной работе, проведенной совместными усилиями Биржи, АО «ФНБ Самрук-Казына» и брокерских организаций, а также внедрению цифровых технологий, упрощающих процесс подачи заявок для физических лиц, на площадке KASE в рамках SPO KEGOC было привлечено 18,7 млрд тенге, что составило 82,4 % от общего объема размещения. В рамках публичного предложения простых акций компании на KASE от инвесторов было подано свыше 37 тысяч заявок на общую сумму 28,8 млрд тенге. Из них 12,6 млрд тенге (43,9 % от общего объема заявок) поступили от физических лиц, 14,5 млрд тенге (50,3 %) — от институциональных инвесторов, включая страховые компании, банки второго уровня и брокерские организации, а 1,7 млрд тенге (5,8 %) — от юридических лиц. Спрос на акции на KASE превысил предложение, составив 127 %.

График показывает, что активное участие частных инвесторов на Казахстанской фондовой бирже (KASE) существенно увеличилось благодаря таким факторам, как успешные SPO (размещения акций компаний **KazTransOil**, **KEGOC**, **КазМунайГаз**, **Air Astana**) и улучшение доступа к рынку через цифровые технологии.

В 2023 году Биржа сделала первый практический шаг в рамках внедрения торговли цифровыми финансовыми инструментами и реализовала стадию Proof of Concept (PoC) пилотного проекта KASE DIGITAL по токенизации ценных бумаг на DLT платформе KASE на базе open source решения Corda.

На рисунке Рисунок 1 представлено количество субсчетов физических лиц, открытых в системе учета Центрального депозитария Казахстана за период с 2012 по 2024 годы (4 месяца)

Рисунок 1. Количество субсчетов физических лиц, открытых в системе учета центрального депозитария. Источник: KASE.

Проведенные работы в рамках PoC подтвердили техническую реализуемость идеи. В рамках пилота реализованы основные сценарии жизненного цикла токенизированной ценной

бумаги. Таким образом, проведены тестовые транзакции по регистрации эмулированного эмитента, осуществлена эмиссия токенов его ценных бумаг (облигации), проведены тестовые торговые операции в торговой системе Биржи с участием эмулированного брокера, разработаны смарт-контракты. Расчеты за токенизированные облигации проводились в Цифровых тенге посредством интеграции DLT KASE с платформой цифрового тенге НБРК. Выпуск на DLT платформе KASE нового типа стейблкоинов, обеспеченных Цифровым тенге 1:1, был выбран наилучшим решением для обеспечения бесперебойности расчетов по операциям на фондовом рынке и большей операционной гибкости.[4]

Построение метро кластера с использованием синхронизации систем хранения данных. Применены технологии кластеризации "растянутого" HA (High Availability), единого адресного пространства локальной сети между ЦОДами. В результате это позволило существенно снизить время восстановления информационных систем Биржи с нескольких часов до минут, а в некоторых кейсах фактически без прерывания функционирования информационных систем. Построение метро кластера вывело инфраструктуру Биржи на более высокий современный уровень функционирования и развития; установка и ввод в эксплуатацию нового серверного оборудования; установка и ввод в эксплуатацию новых систем хранения данных на двух площадках; переезд в ЦОД уровня TIER III, соответствующего высоким мировым стандартам обеспечения отказоустойчивости; полная реструктуризация виртуальной инфраструктуры, позволившая "растянуть" виртуальные ресурсы информационных систем на две независимые площадки; объединение локальных сетей в двух ЦОД в единое пространство, что позволило функционировать информационным системам независимо от физического местонахождения.

Биржа планирует реализацию IPO национальных активов, привлечение МСБ и крупного бизнеса на рынок ценных бумаг, деятельность по повышению финансовой грамотности казахстанцев и привлечению розничных инвесторов на Биржу, в том числе за счет разворачивания обучающего проекта "Академия KASE", обучающего наполнения на корпоративном сайте KASE и развития мобильного приложения KASE Mobile.

Рассмотрим рост числа розничных инвесторов на графике (Рисунок 2.), который отображает количество торговых счетов физических лиц в Центральном депозитарии (ЦД) и долю розничных инвесторов от занятого населения за период с января 2021 по январь 2023 года.

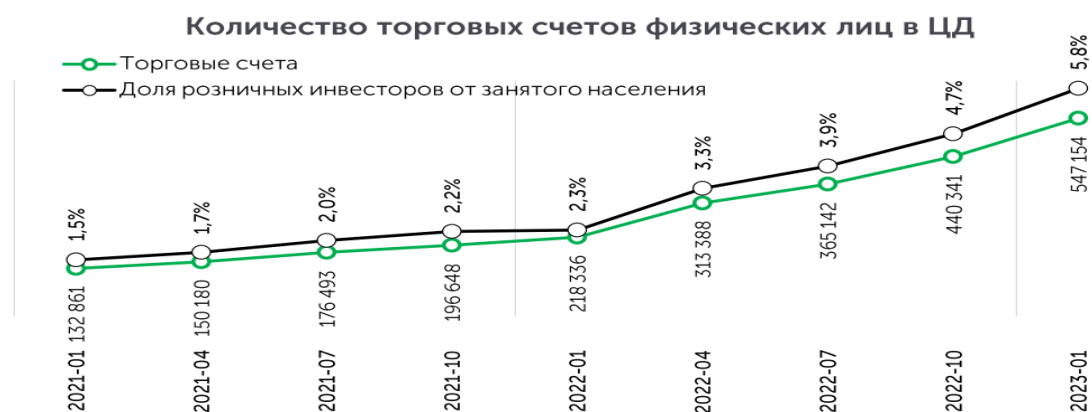

Рисунок 2. Рост числа розничных инвесторов. Источник: KASE.

Активность розничных инвесторов на рынке капитала Казахстана значительно выросла, что отражается в четырехкратном увеличении количества торговых счетов за два года и устойчивом росте доли розничных инвесторов среди занятого населения. Этот положительный тренд обусловлен цифровизацией биржевой инфраструктуры, успешным проведением SPO крупных компаний и улучшением финансовой грамотности населения, что способствует повышению интереса физических лиц к фондовому рынку.[5]

Таким образом, цифровизация и технологическая трансформация KASE играют ключевую роль в модернизации фондового рынка Казахстана. Современные технологические решения делают биржу более эффективной, доступной и прозрачной как для внутренних, так и для международных инвесторов. Однако дальнейший успех требует решения текущих проблем, таких как повышение кибербезопасности, улучшение инфраструктуры и цифровое образование населения. Внедрение новейших технологий, включая блокчейн, искусственный интеллект и финтех-инновации, позволит Казахстанской фондовой бирже занять более сильные позиции на глобальных финансовых рынках и способствовать устойчивому экономическому развитию страны.

Библиографический список:

1. https://kase.kz/files/reports/KASE_meeting_2023_rus.pdf
2. https://kase.kz/files/reports/KASE_meeting_2023_rus.pdf
3. https://kase.kz/files/presentations/ru/GZB_2022_ru.pdf
4. Национальный банк Республики Казахстан (НБРК). (2023). Блокчейн и цифровые финансы: Перспективы для Казахстана. URL: <https://www.nationalbank.kz>
5. Министерство финансов Республики Казахстан. (2023). Программа цифровизации финансовых рынков. URL: <https://www.gov.kz>

*****

УДК 66

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА

Кнауц Л., 1 курс, менеджмент, Факультет экономики и права

Досмакова А.Е., магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Сегодня значительная часть промышленного сектора страны сосредоточена в добыче и первичной переработке сырья, что делает экономику уязвимой к колебаниям мировых цен на сырьевые товары. В то же время Казахстан обладает значительным потенциалом для развития перерабатывающей промышленности, альтернативной энергетики, агропромышленного комплекса, машиностроения и фармацевтики. Реализация этого потенциала требует активных инвестиций, структурных реформ, а также комплексного анализа текущего состояния промышленности.

Промышленность занимает центральное место в экономике Казахстана, выступая драйвером экономического роста, обеспечивая занятость населения и формируя основу для развития смежных отраслей. Она не только вносит существенный вклад в ВВП страны, но и является основным источником валютных поступлений за счет экспорта продукции, особенно сырьевых ресурсов. Однако в современных условиях промышленный сектор Казахстана сталкивается с рядом вызовов, требующих оперативных и стратегических решений.

Среди наиболее значимых глобальных факторов, влияющих на промышленность, выделяются энергетический переход к низкоуглеродной экономике, цифровизация производственных процессов, изменение структуры международной торговли и усиление конкуренции на мировых рынках. Эти процессы требуют от Казахстана перехода к новой модели экономического развития, которая базируется на диверсификации промышленной базы, внедрении инновационных технологий и повышении экологической устойчивости

производства.

Цель исследования: оценить состояние промышленного сектора Казахстана и предложить рекомендации по его развитию.

Задачи исследования:

- Провести анализ текущего состояния промышленного сектора.
- Выявить основные проблемы, влияющие на развитие промышленного сектора РК.
- Оценить потенциал перспективных направлений.
- Разработать рекомендации для устойчивого развития.

Таким образом, данная работа призвана не только подчеркнуть важность промышленности как стратегического сектора экономики, но и предложить пути её трансформации в условиях современных вызовов и возможностей.

1. Анализ текущего состояния промышленного сектора Казахстана

Горнодобывающая промышленность

Ресурсный потенциал

Казахстан обладает огромными запасами полезных ископаемых, что делает его одним из крупнейших игроков на мировом сырьевом рынке.

- Уран: страна занимает 1-е место в мире по добыче урана, обеспечивая более 40% мирового производства.

- Медь и цинк: Казахстан входит в пятерку мировых лидеров по их добыче и производству.

- Железные и хромовые руды: занимают важное место в экспорте, особенно в Европу и Китай.

- Редкоземельные металлы: сектор обладает потенциалом для развития с учётом глобального спроса на эти ресурсы для высокотехнологичных производств.

Экономическое значение

Горнодобывающая отрасль формирует значительную часть валютных поступлений.

Экспорт сырьевых товаров составляет около 70% общего объема экспорта страны.

Проблемы

- Низкая степень переработки добываемого сырья.
- Экологическое воздействие (загрязнение почвы и воды).
- Износ оборудования и необходимость модернизации предприятий.

3. Нефтегазовый сектор

Ключевые характеристики

Нефтегазовая промышленность – основа экономики Казахстана, обеспечивающая более 60% экспортных доходов.

- Основные месторождения: Тенгиз, Карачаганак, Кашаган.
- Казахстан входит в топ-15 мировых производителей нефти.
- Производство природного газа растет, и страна активно развивает экспорт газа.

Экспортные направления

- Основные покупатели казахстанской нефти: Китай, Россия и страны Европы.
- Строительство новых трубопроводов, включая Каспийский трубопроводный консорциум, позволяет расширять экспортные маршруты.

4. Металлургия

Черная металлургия

- Производство стали и проката формирует значительную долю экспорта.
- Казахстан экспортирует стальную продукцию в Китай, Россию и страны ЕС.

Цветная металлургия

- Казахстан является одним из крупнейших производителей меди, алюминия, цинка и ферросплавов.

- Лидеры отрасли: Kaz Minerals, ERG и другие крупные компании.

Сильная зависимость от внешнего спроса.

2. Выявление основных проблем, влияющих на развитие промышленного сектора РК.

1. Зависимость от сырьевого экспорта

Экономическая уязвимость:

- Резкие колебания мировых цен на нефть, газ, металлы и другие сырьевые товары оказывают сильное влияние на государственный бюджет, обменный курс национальной валюты и приток инвестиций. Эта нестабильность затрудняет долгосрочное планирование и реализацию крупных промышленных проектов.

Отсутствие добавленной стоимости:

- Продукция, производимая в Казахстане, часто представляет собой полуфабрикаты или сырьё, что снижает её конкурентоспособность на мировом рынке и ограничивает доходы страны от экспорта.

2. Недостаточная диверсификация экономики

Преобладание добывающей промышленности:

- Горнодобывающий сектор составляет значительную часть промышленного производства, при этом недостаточно внимания уделяется развитию высокотехнологичных отраслей, таких как машиностроение, химическая и фармацевтическая промышленность, IT-технологии.

Импорт зависимость:

- Казахстан импортирует значительную часть высокотехнологичного оборудования, деталей и комплектующих, что увеличивает зависимость от внешних рынков. Развитие внутреннего производства в этих сегментах остаётся слабым.

3. Оценка потенциала перспективных направлений.

Промышленный сектор Казахстана играет важную роль в экономике страны, формируя значительную долю ВВП и экспортных доходов. Однако его высокая зависимость от добычи сырья ограничивает устойчивость экономического роста. Для достижения целей стратегического развития, таких как реализация программы индустриально-инновационного развития и выполнение международных обязательств по снижению углеродных выбросов, необходимо развитие новых направлений промышленного производства.

Казахстан обладает значительным потенциалом для развития промышленного сектора, благодаря своим природным ресурсам, выгодному географическому положению и экономическим возможностям. Горнодобывающая промышленность и металлургия являются ключевыми отраслями, поскольку страна обладает крупными запасами полезных ископаемых, включая нефть, газ, уран, хром и медь. Перспективы включают углубленную переработку сырья, внедрение зеленых технологий и увеличение экспорта продукции с высокой добавленной стоимостью. Альтернативная энергетика также имеет большой потенциал, особенно в области солнечной и ветровой энергии. Перспективные направления включают строительство ветровых и солнечных станций, развитие производства "зеленого" водорода и привлечение инвесторов для внедрения передовых технологий.

Агропромышленный комплекс (АПК) остается важным направлением, поскольку Казахстан является одним из крупнейших производителей пшеницы. Основные возможности для роста связаны с производством органической продукции, внедрением агротехнологий, увеличением экспорта экологически чистых продуктов и глубокой переработкой сельхозсырья. Машиностроение и транспорт играют важную роль благодаря стратегическому расположению страны, что создает возможности для транспортно-логистических проектов. Перспективы включают производство оборудования, развитие железнодорожного и автомобильного машиностроения, а также создание международных логистических хабов.

Химическая и фармацевтическая промышленность также имеет значительный потенциал благодаря доступу к сырьевым ресурсам. Приоритетными направлениями являются развитие нефтехимии, производство удобрений и полимеров, а также импортозамещение и выпуск медицинских изделий и лекарств. Все эти направления при эффективной реализации могут существенно способствовать диверсификации экономики и

устойчивому росту промышленного сектора Казахстана.

4. Рекомендации для устойчивого развития промышленности Казахстана

Энергетическая трансформация является важным направлением, предусматривающим развитие возобновляемых источников энергии, таких как солнечные, ветровые и гидроэнергетические станции. Важным шагом станет поддержка проектов по производству зеленого водорода и снижение углеродной интенсивности традиционной энергетики. Экологическая устойчивость требует строгого экологического контроля промышленности, внедрения технологий минимизации отходов и снижения выбросов, а также рекультивации земель, пострадавших от добычи полезных ископаемых. Поддержка проектов замкнутой экономики (recycling) также является перспективным направлением.

Развитие человеческого капитала должно включать совершенствование образовательных программ в технических и высокотехнологичных областях, создание программ переквалификации для работников традиционных отраслей в условиях внедрения автоматизации и ВИЭ, а также поддержку молодых ученых и инновационных стартапов. Инфраструктурная модернизация необходима для обновления транспортной, энергетической и производственной инфраструктуры с целью повышения энергоэффективности и снижения затрат. Также важно развивать логистические хабы для увеличения экспортного потенциала.

Промышленный сектор Казахстана обладает значительным потенциалом для устойчивого и диверсифицированного развития. Ключевыми направлениями остаются горнодобывающая промышленность и металлургия, где возможно увеличение добавленной стоимости через углубленную переработку сырья и внедрение экологически чистых технологий. Альтернативная энергетика предлагает огромные перспективы за счет использования солнечного и ветрового потенциала страны, а также развития производства "зеленого" водорода.

Агропромышленный комплекс имеет возможность стать драйвером экспортного роста за счет внедрения агротехнологий, увеличения выпуска экологически чистой продукции и глубокой переработки сельхозсырья. Стратегическое расположение Казахстана открывает широкие возможности для развития машиностроения и транспортно-логистической инфраструктуры, что укрепит позиции страны как регионального хаба. Химическая и фармацевтическая промышленность также могут сыграть значительную роль, особенно в контексте импортозамещения и повышения конкурентоспособности на мировых рынках.

Для реализации этого потенциала необходимы инвестиции в инновации, модернизация инфраструктуры, развитие человеческого капитала и создание благоприятной нормативной среды. Особое внимание следует уделить переходу к устойчивым методам производства, что позволит Казахстану не только укрепить свою экономику, но и соответствовать глобальным требованиям экологической и социальной ответственности.

Таким образом, диверсификация промышленного сектора и интеграция в глобальные экономические процессы могут стать основой для долгосрочного экономического роста Казахстана и повышения его конкурентоспособности на международной арене.

Библиографический список:

1. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. — Астана: Издательский дом «Деловая неделя», 2012.
2. Ашимбаев Т.А. Экономика Казахстана: текущие вызовы и долгосрочные перспективы развития. — Алматы: Раритет, 2019.
3. Сатпаев Д.Р. Инновационная экономика Казахстана: проблемы и перспективы. — Астана: Экономика, 2020.
4. Алимжанов А.К. Энергетический переход в Казахстане: вызовы и возможности. — Алматы: Академия наук, 2022.
5. Смаилов А.А. Зеленая экономика в Казахстане: перспективы альтернативной энергетики. — Нур-Султан: ИД «Экология Казахстана», 2023.

ДЕВАЛЬВАЦИОННЫЕ ОЖИДАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Кроус А.С., 3 курс, экономика, факультет экономики и права

Кужужеева К.М., магистр экономических наук, ст.преподаватель

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье анализируются основные факторы, влияющие на формирование девальвационных ожиданий в Казахстане, которые в свою очередь оказывают влияние на экономическую устойчивость и финансовую стратегию страны.

Ключевые слова: девальвация тенге, валютные риски, нефтяной рынок, платежный баланс, инфляция.

Курс национальной валюты является важным ориентиром для принятия решений экономическими агентами, как на уровне населения, так и на уровне правительства. Исследование девальвационных ожиданий имеет важное значение, поскольку высокая волатильность национальной валюты существенно влияет на экономические процессы в стране, включая рост инфляции, снижение покупательной способности и ухудшение условий для бизнеса.

Анализ текущей экономической ситуации в Казахстане и оценка рисков, связанных с девальвацией тенге, способствует выявлению необходимых мер для стабилизации экономики. Разнообразие факторов, влияющих на курс тенге, как внутренних, таких как уровень инфляции и платежный баланс, так и внешних, включая цены на нефть и курс доллара, усложняет его анализ, однако, делает его стратегически необходимым.

Одним из ключевых факторов для валютных колебаний тенге имеет ситуация на нефтяном рынке. Как один из ведущих экспортеров нефти, Казахстан сильно зависит от их мировых цен. Учитывая, что более половины всего экспорта составляет сырая нефть, снижение ее цен может отрицательно сказаться на тенге. Казахстан и страны ОПЕК+ приняли решение о сокращении добычи нефти с января по март 2024 года, чтобы стабилизировать рынок. Цены находятся в диапазоне \$74/баррель из-за постоянного роста добычи в странах вне ОПЕК+, а добровольные ограничения привели к потере доли рынка странами ОПЕК+. По прогнозам, снятие ограничений постепенно приведет к избытку топлива на мировом рынке, и если стоимость Brent приблизится к 70 долларам за баррель, альянс немедленно пересмотрит свои решения. [1]

Любое снижение стоимости нефти существенно отражается на доходной части бюджета и экономической стабильности страны.

Следующий ключевой аспект влияющий на стабильность национальной валюты - платежный баланс. В соответствии с данными Национального банка состояние текущего счета в платежном балансе Республики Казахстан можно наглядно представить рисунком 1.

Счет текущих операций по итогам 1 полугодия 2024 года сложился с дефицитом и составил 0,3 млрд. \$ (за 1 полугодие 2023 года дефицит текущего счета составил 5,0 млрд. \$). Профицит торгового баланса составил 11,8 млрд. долл.\$, увеличившись на 24,5% в сравнении с аналогичным периодом прошлого года. Экспорт товаров увеличился на 2,2% и составил 40,0 млрд. долл.\$, импорт товаров сократился на 5,0% и составил 28,1 млрд. долл. \$ [2].

Напрямую влияющим фактором на возможность девальвации национальной валюты является курс доллара по отношению к тенге.

Рисунок 1 – Основные компоненты текущего счета Республики Казахстан, млрд.\$

Как видно из таблицы 1, тенге в прошлом неоднократно подвергался девальвации.

Таблица 1 – Ретроспектива девальвации тенге

Год	Курс тенге/доллар		Изменение
	на 1 января	на 31 декабря	
1994	4,7	35,64	658,5%
1999	86,75	130,36	50,3%
2009	121,27	150,73	24,3%
2014	154,96	182,31	7,6%
2015-2016	186,8	365,83	95,8%

Курс тенге к доллару США с 1 января по 31 декабря 1994 года резко упал с 4,7 до 35,64 тенге, что свидетельствует о более чем семикратном обесценении. Это могло быть вызвано экономической нестабильностью в период перехода от плановой к рыночной экономике, политической ситуацией и внешними факторами, такими как мировые финансовые кризисы и изменения в ценах на нефть.

В условиях перехода к рыночной экономике в 1999 году наблюдалось значительное увеличение курса на 50,3% с 86,75 тенге до 130,36 тенге, что указывает на глубокую девальвацию в условиях экономического кризиса.

Девальвация 2009 года свидетельствует о влиянии глобального финансового кризиса, который оказал серьезное давление на валюты развивающихся стран, включая Казахстан.

Умеренное увеличение курса 2014 года на 7,6% указывает на постепенное ослабление тенге, связанное с экономической нестабильностью и снижением цен на нефть, однако девальвация была менее резкой по сравнению с предыдущими периодами.

Период с 2015 по 2016 год демонстрирует наиболее значительное падение тенге, вызванное падением мировых цен на нефть и переходом к режиму свободного плавления курса, что ознаменовало кардинальные изменения в валютной политике Национального банка. Данная динамика девальвации тенге иллюстрирует, как внутренние и внешние экономические факторы могут существенно влиять на курс национальной валюты.

Таким образом, наиболее серьезные девальвации произошли в условиях экономических кризисов и резких изменений на мировых рынках, что подчеркивает важность мониторинга внешнеэкономической обстановки для обеспечения стабильности тенге. Официальная

позиция представителей государственного аппарата, в частности, вице-министра национальной экономики А. Касенова, девальвации в стране не предвидится, поскольку для этого нет четких фундаментальных оснований[3]. Тем не менее, текущие показатели экономики и прогнозы экспертов указывают на возможность и необходимость управляемой девальвации, так как Нацбанк готов провести ее поэтапно.

Рассматривая динамику изменения курса тенге к доллару в 2024 (см. Рисунок 2), можно наблюдать его высокую волатильность и растущий тренд на повышение.

Рисунок 2. Курс доллара к тенге на 2024 год

К концу 2024 года тенге обменный курс тенге на фоне ухудшения ряда фундаментальных факторов преодолел отметку в 500 тенге за доллар. К этим факторам относится не только ослабление российского рубля - валюты одного из ключевых торговых партнеров страны - на фоне введения новых санкций против финансового сектора России, но и в целом, с текущим состоянием внутренней экономики такие как рост инфляции до 8%, снижения цен на нефть до 70 долларов за баррель, уровень инвестиций и внешний долг 162,5 миллиардов долларов [5].

Роль Национального банка в стабилизации курса тенге значима. Его валютные интервенции могут либо поддержать, либо вызвать волатильность курса. Дефицит бюджета требует налогового регулирования и использования средств из Национального фонда для поддержания финансовой стабильности экономики.

В Казахстане влияние девальвации на формирование государственного бюджета имеет специфику, связанную с наличием особого источника его доходов в виде трансфертов из Национального фонда. В период низких цен на нефть поступления в Национальный фонд от нефтяного сектора сократились, началось его ускоренное расходование, что выдвинуло на передний план такой источник его пополнения, как инвестиционный доход [6].

Инвестиционные стратегии и меры по управлению валютными рисками становятся исключительно актуальными как для бизнеса, так и для населения. Это подразумевает использование финансовых инструментов и улучшение законодательного регулирования для повышения инвестиционной привлекательности. Передача функций контроля репатриации валюты от Нацбанка Комитету государственных доходов, повышение процентных ставок и улучшение монетарной политики - все это предполагает стабилизацию валютного рынка. Учитывая текущие условия, поэтапная и управляемая девальвация может стать решением для закрытия бюджетных разрывов. Несмотря на риски, экономика Казахстана остается достаточно устойчивой и привлекательной для зарубежных инвесторов.

Таким образом, Казахстан сталкивается с множеством вызовов, влияющих на тенге, включая инфляцию и внешний долг. Успешное управление валютными рисками будет способствовать укреплению тенге и общему экономическому развитию страны, что является важной задачей для правительства и всех заинтересованных сторон.

Понимание механизмов формирования девальвационных ожиданий и их последствия для экономики представляется исключительно важным для эффективного построения экономической политики и управления валютными рисками.

Библиографический список:

1. Казахстан намерен сократить добычу нефти с 2024 года [Электронный ресурс] //Kursiv.media - Режим доступа: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan-economy/2048544-kazakhstan-nameren-sokratit-dobychu-nefti-s-2024-goda>.
2. Платежный баланс РК [Электронный ресурс] //Национальный Банк Республики Казахстан - Режим доступа: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/platezhnyy-balans-vn-sektora>.
3. О риске девальвации тенге высказались в Министерстве нацэкономики [Электронный ресурс] //Tengrinews.kz - Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/riske-devalvatsii-tenge-vyiskazalis-ministerstve-550573.
4. Официальные курсы валют в среднем за период [Электронный ресурс] //Казахстанская фондовая биржа - Режим доступа: <https://kase.kz/ru/>.
5. Внешний долг на 2024 год [Электронный ресурс] //Национальный банк Республики Казахстан - Режим доступа: <https://www.nationalbank.kz/ru/news/vneshniy-dolg>.
6. Додонов В. Ю. Влияние девальвации на формирование государственного бюджета Казахстана: фактор доходности Национального фонда // Финансовый журнал. 2021. Т. 13. № 3. С. 116.

*****

УДК: 336.7

ФИНТЕХ КАК СПОСОБ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Кубенов Е.М., магистрант 2 курса, ОП 7М04104 Финансы

Сартанова Н.Т., к.э.н., ассоциированный профессор

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье приведены основные способы развития финансовой безопасности с использованием методов и разработок Финтех, который является важнейшим звеном в финансовой системе страны. Автором приведен уровень развития основного элемента цифровизации – Финтех. Рассмотрены основные позиции Финтех на рынке Казахстана и его возможности в сфере кибербезопасности. Приведены перспективы поднятия уровня безопасности физических и юридических лиц с использованием финансовых технологий.

ФинТех - это финансовый продукт, созданный с помощью инновационных технологий, который делает отношения с деньгами проще и быстрее. Финтех – это динамично развивающийся сегмент на пересечении секторов финансовых услуг и технологий в Казахстане. Сегмент Fintech стремительно эволюционирует, нарушая привычный порядок вещей в традиционной цепочке создания стоимости. Экосистема Fintech включает в себя такие элементы, как стартапы, технологические компании, финансовые учреждения и инфраструктурные игроки [1].

Определение финансовых технологий (Fintech). Суть финтеха заключается в предоставлении финансовых услуг с использованием инновационных технологий, таких как большие данные, искусственный интеллект, машинное обучение, роботизация, блокчейн, облачные технологии, биометрия и тому подобное. Это программное обеспечение, приложения, бизнес-модели и любые другие инновации, которые делают отношения с деньгами проще, быстрее и надежнее.

Финтех - это также индустрия, где компании используют новые решения и технологии, чтобы конкурировать с традиционными финансовыми учреждениями за клиентов. Сейчас финансовые технологии становятся неотъемлемой частью всех видов финтеха как услуги.

Кредитование, платежи и переводы, сбережения, инвестирование, страхование и другие, трансформируя бизнес-модели и улучшая клиентский опыт финтех.

Финтех-решения внедряют как крупные финансовые учреждения, такие как банки, так и узкоспециализированные финтех-компании, предоставляющие ограниченный спектр услуг. Такая технологическая трансформация финансового рынка требует изменения подходов со стороны регулятора.

Финтех-компании - это компании, деятельность которых направлена на разработку цифровых решений, связанных с оборотом денег. К финтех-индустрии не относятся банки, хотя они фактически поддерживают ее, финансируют, а также конкурируют с финтех-решениями. Это связано с тем, что это компании, которые работают в Интернете и не имеют физических отделений для обслуживания клиентов.

Высокий уровень инноваций и экономический рост делают нашу страну важным игроком в сфере финтеха. Технологические инструменты, применяемые в финтехе, помогают клиентам, инвесторам, компаниям и финтех-стартапам упрощать финансовые операции, делая их более доступными и удобными для потребителей.

Финтех оказывает влияние на такие сектора, как потребительские услуги, банковские операции, переводы и платежи, а также на страхование, управление активами и капиталом. Современные технологии позволяют банкам расширять спектр услуг, развивать удаленные каналы обслуживания (например, мобильный банкинг) и предлагать новые методы взаимодействия с клиентами, такие как дистанционное открытие счетов.

Финтех внедряет предиктивную аналитику, Big Data и машинное обучение. Машины способны анализировать объемы данных, недоступные для обычного специалиста по информационной безопасности. Также развиваются системы идентификации, защищающие клиентов финансовых и страховых организаций.

Финтех-сектор Казахстана занимает лидирующую позицию по объему привлеченного венчурного капитала, достигнув в 2023 году инвестиций на сумму \$32 млн. Существенный вклад в развитие отрасли внесли банки второго уровня, а также конкуренция между ними. Важную роль сыграли и регуляторы, которые активно внедряют инновации - например, системы мгновенных платежей, единый QR-код и цифровой тенге. Вклад в развитие финтеха также вносит государство, создавая для финтех-стартапов особые экономические зоны, акселераторы и инкубаторы, а также предоставляя гранты. Стоит отметить и сами стартапы, количество которых стремительно растет в странах Центральной Азии (рисунок) [2].

Рисунок – Цифровая информация и управление согласием

В последние годы на рынке наблюдается консолидация: количество банков сократилось с 38 до 21 за 10 лет, причем пять крупнейших банков сейчас контролируют 67% активов. Рентабельность собственного капитала (ROE) в банковской отрасли выросла с 13,4% в 2014 году до 36,7% в 2023 году, что значительно выше среднемирового уровня в 17%, указывая на высокую прибыльность банков Казахстана. Синергия между традиционными банками и финтех-стартапами стала новым трендом. Если раньше банки и стартапы редко сотрудничали, то теперь партнерство активно развивается. Казахстан занимает одну из лидирующих позиций в области цифровых финансов среди стран СНГ и Европы, с долей безналичных платежей в 89% в мае 2024 года. Число пользователей онлайн-банкинга выросло в 4,6 раза, с 5 млн до 23,1 млн, с 2019 по 2023 год [3].

Рост финтех-отрасли в Казахстане поддерживается инвестициями в венчурный капитал: за последние пять лет финтех-стартапы составляют около 40% от общего объема венчурного финансирования в стране. Развитие экосистемы финтеха охватывает не только банки, но и небанковские финтех-компании, включая криптобиржи, антифрод-платформы и системы цифрового кредитования, что свидетельствует о зрелости рынка. Ключевым драйвером для финансовых технологий остается банковский сектор, однако регуляторы активно способствуют его развитию через законодательные реформы, программы и цифровую инфраструктуру, что также укрепляет рынок.

Согласно исследованию, 31% финансовых организаций в Казахстане применяют технологии искусственного интеллекта, особенно в таких областях, как кибербезопасность, выявление мошенничества и персонализация услуг. Однако уровень применения ИИ варьируется между типами организаций, что отражает различия в доступных ресурсах и потребностях клиентов. Только 4% участников исследования заявили о полном внедрении ИИ в свою деятельность. Растущая популярность мобильного банкинга (86%) создает возможности для экосистемных приложений, которые объединяют финансовые и небанковские услуги - от онлайн-платежей до страхования и инвестиций. На фоне законодательных реформ и внедрения новых технологий Казахстан демонстрирует устойчивый рост цифровой торговли и Wealthtech - цифровых решений для управления инвестициями. Такие приложения сделали инвестиции более доступными, предлагая биометрическую идентификацию для упрощения удаленного сотрудничества с клиентами.

Кибербезопасность в кредитных организациях Казахстана. В Казахстане достигнут значительный прогресс в области кибербезопасности, в том числе благодаря усилиям государства и совершенствованию законодательной базы. Например, одно из требований - приостановление права на доменное имя в случае отсутствия SSL-сертификата. Благодаря этому большинство доменов в Казахстане имеют защитный сертификат, что помогает противостоять фишингу и другим угрозам. Также в зоне доменов KZ внедрена система DNSSEC (расширения безопасности доменной системы имен), которая защищает данные при передаче сведений о доменах. Основная задача DNSSEC - предотвратить такие атаки, как подмена DNS-записей, обеспечивая подлинность информации с помощью цифровой подписи. Это повышает уровень безопасности и усиливает защиту пользователей, укрепляя доверие к интернет-ресурсам в стране и делая его более надежным. В 2024 году в кредитных организациях Казахстана были приняты следующие меры по обеспечению кибербезопасности:

1. Обязательная дополнительная биометрическая идентификация при электронной выдаче кредитов банками и микрофинансовыми организациями (МФО). При этом проводилась двухэтапная проверка изображения: сначала проверялось присутствие реального клиента, а затем сверялась его внешность с эталонной базой. Хранение нескольких изображений, полученных из видеопотока, в виде электронного документа в течение всего срока действия кредита. Дополнительные требования к безопасности информационных систем и мобильных приложений банков и МФО:

- до ввода в эксплуатацию мобильные приложения проверялись на безопасность исходного кода;

- при наличии на мобильном устройстве признаков взлома блокировался онлайн-оформление займа;
- для выявления международного мошенничества велась запись геолокационных данных клиента.

2. Усиление защиты прав граждан, на которых оформлены фиктивные кредиты:

- с 20 августа 2024 года кредиторы были обязаны приостановить начисление вознаграждения и претензионно-исковую работу на весь срок следствия по мошенническим кредитам;

- с 1 сентября 2024 года кредиторы обязаны были списать долг по кредитам, оформленным в период действия добровольного отказа от получения кредита (услуга «Стоп-кредит»).

Контроль за исполнением требований по информационной безопасности осуществляло Агентство по регулированию и развитию финансового рынка [4].

Комьюнити и просвещение. Существенной частью обеспечения кибербезопасности в финансовом секторе является работа с сообществом и повышение грамотности пользователей. Примером здесь служит TSARKA (Центр анализа и реагирования на кибератаки), возглавляемый Олжасом Сатиевым, который уже более десятилетия защищает интересы Центральной Азии. В рамках этой работы TSARKA создал TSARKA-чат в Telegram - крупнейшее кибербезопасное сообщество Центральной Азии, объединяющее специалистов всех уровней, включая представителей госорганов и бизнеса.

Совершенствование законодательства. Для эффективного противодействия киберпреступности необходимо адаптировать законодательство к новым вызовам, акцентируя внимание на усилении ответственности. Одним из таких предложений является инициатива депутата Мажилиса Екатерины Смышляевой, нацеленная на борьбу с киберпреступлениями, выходящими за рамки простого мошенничества и включающими взлом информационных систем. Актуальными остаются обязательное уведомление об утечках данных и введение ответственности за несоблюдение кибербезопасности. Жесткие меры способствуют росту отрасли, защитят граждан и бизнес, систематизируют рынок и создадут спрос на услуги и сервисы в сфере кибербезопасности.

Кибербезопасность и воспитание детей. В Казахстане в ответ на рост онлайн-угроз для детей в школах проводят родительские собрания, посвященные киберрискам. Защита детей в интернете требует совместных усилий родителей, школ и общества, так как сложно полностью возложить эту ответственность на родителей. Безопасная онлайн-среда возможна только через совместные инициативы и информирование всех участников процесса.

Национальный центр искусственного интеллекта. В 2025 году в Астане планируется открытие Национального центра ИИ. Это большой шаг в развитии ИИ-технологий, позволяющих автоматизировать рутинные задачи и повысить качество государственных услуг. ИИ оптимизирует процессы, высвобождая время для решения более сложных задач и улучшения взаимодействия с гражданами. Однако успех внедрения ИИ зависит от соблюдения этических и безопасных норм, чтобы технологии служили интересам граждан и государства [5].

Несмотря на снижение объема инвестиций в финтех в 2023 году, эксперты считают, что это временный спад, вызванный экономической нестабильностью и геополитическими изменениями. По прогнозам аналитиков, к 2025 году инвестиции в финтех-сектор достигнут \$150 млрд [6].

Среди ключевых направлений, влияющих на развитие финтех-рынка страны, специалисты отмечают: интеграцию искусственного интеллекта (ИИ), взаимодействие финтеха с цифровыми госуслугами (Govtech), создание финансовых решений для МСБ, развитие услуг «купи сейчас, заплати потом» (BNPL), цифровой тенге, концепцию открытого банкинга, цифровые финансовые активы.

ИИ в финтехе - взгляд в будущее. С 2024 года искусственный интеллект будет играть все более значимую роль в финтехе. Технологии ИИ уже сегодня помогают

персонализировать рекомендации по инвестициям, предлагают клиентам подходящие продукты и автоматизируют процессы, такие как кредитование и борьба с мошенничеством.

Безопасность через биометрию. Биометрические платежи улучшают безопасность и удобство, позволяя пользователям совершать транзакции через отпечатки пальцев, распознавание лиц и голоса. Это не только упрощает процесс, но и делает его более надежным, ведь биометрия считается безопаснее традиционных паролей и PIN-кодов. Однако это порождает вопросы о защите данных в условиях растущего потенциала ИИ к имитации голоса и внешности.

"Купи сейчас, заплати потом" - BNPL. Рынок BNPL-сервисов вырос с \$23,22 млрд в 2022 году до \$30,38 млрд в 2023-м. Эта модель позволяет совершать покупки сейчас и платить за них позднее, что делает ее популярной среди клиентов с ограниченным бюджетом и помогает избежать использования кредитных карт. Ожидается, что в 2025 году BNPL будет активно внедряться в малый и средний бизнес [7].

Роль стейблкоинов. Стейблкоины стали важной связью между традиционными и цифровыми валютами, и их роль в платежных системах продолжает расти. Привязанные к фиатным валютам, стейблкоины обеспечивают стабильность стоимости, что делает их удобными для расчетов. Прогнозируется, что в 2024 году их рыночная капитализация вырастет до нескольких триллионов долларов.

Блокчейн в финтехе. Технология блокчейн становится базовым элементом финтех-продуктов, обеспечивая прозрачность, безопасность и оперативность транзакций. В 2024 году блокчейн планируется использовать в новых приложениях, охватывающих платежи, кредитование и страхование, что привлечет дополнительные инвестиции в отрасль.

Финтех - одна из самых динамичных отраслей, внедряющая передовые технологии для преобразования финансовой сферы. Он делает финансовые услуги более доступными и надежными [8].

8–9 октября в Алматы прошел Central Asia Fintech Summit, собравший представителей финтеха, финансовых регуляторов и бизнесменов из 15 стран. Visa выступила генеральным партнером события. Эксперты обсудили будущее отрасли, а в конкурсе стартапов приняли участие более 30 компаний из Казахстана, представив свои инновации. Особое внимание вызвала концепция стратегии Цифрового Национального банка Казахстана, представленная Национальным банком. Стратегия направлена на модернизацию финансового сектора и создание современной экосистемы, обеспечивающей рост экономики благодаря инновациям и эффективному управлению. Создание Цифрового Национального банка предполагает: ускорение обработки транзакций, улучшение аналитики с помощью ИИ, усиление защиты от киберугроз, развитие компетенций участников финансового рынка. Эта инициатива укрепит финансовую инфраструктуру Казахстана, сделает операции прозрачнее и безопаснее, а также поможет адаптироваться к требованиям глобального рынка.

Библиографический список:

1 Об утверждении Концепции развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 26.09.2022 года № 1021 [Электронный ресурс]. - URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001021>

2 Статья от сайта T Adviser.ru Финансовые технологии (финтех) в Казахстане [Электронный ресурс]. - URL:<https://www.tadviser.ru> [web-версия] 2024 - URL: <https://www.tadviser.ru/index.php> (дата обращения: 28.10.2024)

3 Филоненко Е. Инновации появляются благодаря маленьким, но перспективным стартапам. Заметки с дискуссии о развитии финтеха в Центральной Азии [Электронный ресурс] // digitalbusiness.kz [web-версия] 2024 - URL: <https://digitalbusiness.kz/2024-10-11/innovatsii-poyavlyayutsya-blagodarya-malenkim-no-perspektivnim-startapam-zametki-s-diskussii-o-razvitii-finteha-v-tsentralnoy-azii/> (дата обращения: 29.10.2024).

4 Ахметова Я. Финтех в Казахстане: динамика индустрии и компании, формирующие будущее [Электронный ресурс]. - URL: forbes.kz [web-версия] 2024 - URL:

<https://forbes.kz/articles/finteh-v-kazahstane-dinamika-industrii-i-kompanii-formiruyushie-budushee-1f6312> (дата обращения: 28.10.2024).

5 Статья от сайта fintech-retail.com Кибербезопасность финансовой сферы Казахстана. Сегодня и завтра [Электронный ресурс] - URL: https://fintech-retail.com/2024/10/28/kiberbezopasnost_finansovoi/ (дата обращения: 30.11.2024).

6 Статья от сайта npck.kz Финтех рынок Казахстана - исследование [Электронный ресурс] // <https://npck.kz/> [web-версия] 2023 - URL: <https://npck.kz/kaz-fintech-market-2024/> (дата обращения: 27.10.2024).

7 Александр К. Что такое финтех и как работает? [Электронный ресурс]. - URL: stfalcon.com [web-версия] 2024 - URL: <https://stfalcon.com/ru/blog/post/what-is-fintech> (дата обращения: 29.10.2024).

8 Статья от сайта luckyhunter.io Финтех: обзор индустрии и тренды 2024 года [Электронный ресурс]. - URL: <https://luckyhunter.io> [web-версия] 2024 - URL: <https://luckyhunter.io/blog/fintech> (дата обращения: 30.10.2024).

*****

УДК 332.1

РАЗВИТИЕ ПЕРЕРАБОТКИ И НАРАЩИВАНИЕ НЕСЫРЬЕВОГО ЭКСПОРТА КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА

Кужемратова С.С., 1 курс программы 8D 04101 Экономика

Сартанова Н.Т., г. Костанай, Казахстан, к.э.н., профессор

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Масложировая отрасль – одна из важнейших и перспективных отраслей АПК Казахстана. Масложировая продукция используется не только населением республики, но и является незаменимым компонентом для применения в смежных отраслях АПК. В государственных программах определены задачи развития несырьевого экспорта, поставленные перед отечественными производителями, требуют достижения конкурентоспособности казахстанской масложировой продукции на мировых рынках

Пшеница традиционно является основной сельскохозяйственной культурой Казахстана, а зерно и его переработанные продукты занимают ведущую позицию в структуре аграрного экспорта страны. Однако в последние годы Казахстан делает акцент на увеличение поставок масложировой продукции на мировой рынок и расширение её географии. Одной из важнейших задач Министерства сельского хозяйства (МСХ) является снижение зависимости от экспорта сырья. В связи с этим предложено ввести экспортные таможенные пошлины на определённые виды масличного сырья, такие как соя и рапс. Разработка данного вопроса включена в проект Комплексного плана мероприятий по развитию переработки сельскохозяйственной продукции и пищевой промышленности на 2024-2028 годы, к которому привлечены МСХ, Министерство Национальной экономики (Миннац Экономики) и Министерство финансов (Минфин) совместно с Национальной Палатой Предпринимателей (НПП) «Атамекен». Принятие окончательного решения запланировано до конца 2024 года.

Следует отметить, что с февраля 2023 года в Казахстане уже действует экспортная пошлина на семена подсолнечника в размере 20% (но не менее 100 евро за тонну). По официальной статистике, за сентябрь-ноябрь 2023-2024 года из Казахстана было экспортировано 12,1 тыс. тонн рапса, основными покупателями стали Латвия (7,5 тыс. тонн) и Франция (2,5 тыс. тонн). В сезоне 2022-2023 экспорт рапса составил около 59 тыс. тонн, где лидерами также выступили Латвия и Франция (суммарно 48 тыс. тонн). Экспорт соевых бобов оказался более скромным: за те же 3 месяца 2023-2024 годов вывезено 6,9 тыс. тонн,

преимущественно в Узбекистан. За сезон 2022-2023 экспорт сои составил около 44,5 тыс. тонн, основными импортёрами были Узбекистан и Китай.

На внутреннем рынке Казахстана существует устойчивый спрос на переработку рапса: перерабатывающие мощности страны позволяют обрабатывать более 1 млн тонн рапсовых семян ежегодно, что превышает текущий сбор рапса в девять раз. Однако загрузка производственных мощностей не превышает 40%, поскольку включается также переработка подсолнечника и других масличных культур. Несмотря на это, производство рапсового масла продемонстрировало рекордный рост: с 32 тыс. тонн в 2020-2021 г.г. и 2021-2022 г.г. до 79 тыс. тонн в 2022-2023 г.г.[1].

Казахстанские потребители традиционно отдают предпочтение подсолнечному маслу, поэтому рапсовое масло ориентировано на экспорт. Основной рынок сбыта – Китай, доля которого составила 74% от общего объема экспорта рапсового масла в 2022-2023 году (около 49 тыс. тонн). Однако доля Казахстана в китайском импорте рапсового масла остается небольшой, не превышая 3%, несмотря на общий импорт КНР в 1,71 млн тонн ежегодно. Благодаря свободным мощностям и логистическим преимуществам Казахстан имеет возможности для наращивания поставок рапсового масла на китайский рынок. Согласно статистике, население Китая в год потребляет около 8,2 млн тонн рапсового масла.

Повышение уровня загрузки производственных мощностей в Казахстане позволит снизить себестоимость выпускаемой продукции, включая подсолнечное масло, поскольку маслозаводы, перерабатывающие рапсовые семена, способны работать с различными масличными культурами. Наряду с этим будет увеличиваться производство рапсового шрота и жмыха, которые представляют собой белковый корм для сельскохозяйственных животных, в частности крупного рогатого скота молочного направления [2]. В Казахстане ежегодно реализуются программы по развитию животноводства: например, в 2023 году на строительство 65 молочно-товарных ферм было выделено 100 млрд тенге из государственного бюджета. Обеспечение этих предприятий кормами остаётся важнейшей задачей.

Для обеспечения продовольственной безопасности, стабилизации цен на масложировую продукцию на внутреннем рынке, уменьшения зависимости от импорта, а также для реализации задач, обозначенных в Послании Главы государства, которые направлены на переход от первичного производства к выпуску более высокотехнологичной продукции и увеличение доли переработанной продукции в АПК до 70% в течение трех лет, необходимо определить стратегический вектор развития перерабатывающей отрасли. Важно создать стабильные и понятные условия для ее функционирования хотя бы на среднесрочную перспективу (5 лет). Введение тарифного регулирования на экспорт соевых бобов и рапса будет способствовать повышению загрузки существующих производственных мощностей и достижению поставленных целей.

Масложировая промышленность играет ключевую роль в развитии животноводства и птицеводства, так как соевый и подсолнечный шрот/жмых являются незаменимыми компонентами кормов для птиц, а рапсовый используется в кормлении крупного рогатого скота молочного направления. Одной из приоритетных задач правительства является достижение самообеспеченности в мясной продукции птицы [3]. Уже ведутся активные мероприятия по этому направлению: в ближайшие годы в республике планируется строительство 15 крупных птицефабрик и 115 молочно-товарных ферм.

При этом надо отметить, что за последние три года, то есть за 2020-2023годы, среднестатистический импорт соевого шрота за сезон составил более 71 тыс тонн, что эквивалентно 91 тыс тонн соевых бобов. Импортируются в том числе соевые бобы, среднегодовой показатель за аналогичный период составил более 35 тыс. тонн. В результате Казахстан импортирует в среднем 126-127 тыс тонн в эквиваленте соевых бобов, что говорит о дефиците масличного сырья на внутреннем рынке. Несмотря на дефицит, за этот же период ежегодно из страны вывозили порядка 36 тыс тонн соевых бобов. Среднее значение по валовому сбору соевых бобов за последние 5 лет (начиная с 2019 г.), согласно оценке

Национальной ассоциации переработчиков масличных культур (далее НАПМК), не превышает 220 тыс тонн по республике, тогда как в стране имеются перерабатывающие мощности, в 4 раза превышающие уровень производства масличной, что, в свою очередь, говорит о необходимости стимулировать выращивание данной культуры.

В этой связи в рамках «Проекта комплексного плана мероприятий по развитию переработки сельскохозяйственной продукции и пищевой промышленности на 2024–2028 годы» НАПМК предложила меры по усилению государственной поддержки сельхозпроизводителей для увеличения объемов производства масличных культур. В частности: увеличение субсидирования страховых премий в два раза до 2025 года и в четыре раза в период 2026–2028 годов относительно уровня бюджета 2023 года; рост финансирования на весенне-полевые и уборочные работы, приобретение семян, средств защиты растений и удобрений в два раза в 2024–2025 годах; отмена НДС при закупке сельскохозяйственной техники для проведения сезонных работ по выращиванию масличных культур [4].

Эти меры направлены на ускоренное развитие производства и переработки соевых культур в Казахстане и формирование устойчивого аграрного сектора с минимальной зависимостью от импорта. В НАПМК считают, что предложенные меры являются ключевыми для успешного выполнения задач, обозначенных главой государства, а также достижения целевых показателей развития переработки сельскохозяйственной продукции на 2024–2028 годы и укрепления продовольственной безопасности страны. Увеличение мощностей по переработке масличных культур способствовало значительному росту объемов производства и экспорта подсолнечного масла. По оценкам НАПМК, к 2028 году совокупная валютная выручка от экспорта казахстанской масложировой продукции может составить 1 млрд долларов. Из первого выпуска подкаста EmpowerKZ видны проблемы масложирового направления, такие как развитие глубокой переработки, логистика, экспорт, ценообразование, влияние государственной политики, а также последствия недавних паводков для сельскохозяйственного сектора Казахстана вымывание плодородного слоя, подтопление почвы, выход из строя основных средств [5]. Развитие переработки и наращивание несырьевого экспорта как основы развития масложировой отрасли Казахстана зависит от финансирования.

Финансирование масложировой отрасли в Казахстане в период 2020–2024 годов осуществлялось через несколько ключевых источников: государственные программы поддержки, банковское кредитование, инвестиции частных компаний, а также международные финансовые институты. Государственные программы играют важную роль в финансировании агропромышленного сектора Казахстана, включая масложировую отрасль. Основные меры поддержки включают субсидирование, льготное кредитование и государственные гранты для модернизации и расширения производства. Рассмотрим основные источники и объемы финансирования (Таблица).

Таблица - Источники и объемы финансирования масложировой отрасли в Казахстане в период с 2020 по 2024 год

Наименование источников	Объемы финансирования
Программа «Агробизнес-2025»	
Госпрограмма направлена на поддержку сельского хозяйства и перерабатывающих предприятий: предоставлялись субсидии на покупку семян, удобрений, оборудование для переработки, а также льготное кредитование на модернизацию производства.	Через программу было выделено свыше 100 млрд тенге на поддержку масложирового сектора и других смежных отраслей. Из этой суммы значительная часть направлена на поддержку фермеров, выращивающих масличные культуры, и перерабатывающих предприятий.
Программа субсидирования производства масличных культур	

В рамках этой программы фермеры получают субсидии на закупку семян и средств защиты растений.	По данным МСХ, в 2023 году субсидии на производство масличных культур составили около 20 млрд тенге.
Государственная поддержка экспорта	
Для увеличения экспортного потенциала предоставляются субсидии на транспортировку и логистику масложировой продукции на международные рынки.	Государством было выделено более 10 млрд тенге для поддержки экспорта масложировой продукции.
Банковское кредитование	
За анализируемый период коммерческие банки также активно финансировали масложировой сектор, особенно крупные компании, занимающиеся переработкой и экспортом продукции. Банковские кредиты составили значительную долю финансирования капитальных вложений в модернизацию перерабатывающих заводов.	Крупные банки, такие как Halyk Bank и Kaspі Bank, предоставляли кредиты под относительно низкие процентные ставки (6-9% годовых). По данным Национального банка Казахстана, объем кредитования масложирового сектора в 2022 году составил около 15 млрд тенге.
Государственные программы поддержки	
Кредитование АПК осуществляется через коммерческие банки и специализированные учреждения, такие как АКК и ФФПСХ.	АКК предоставила льготные кредиты на покупку сельхозтехники, семян, удобрений, а также на модернизацию перерабатывающих предприятий (40 млрд тенге).
Частные инвестиции	
Частные инвестиции крупных компаний таких как «Агрофирма «Кокше», «Агрофирма «Олга Агро» и «Компания «Тенгизшевройл» инвестировали в строительство и модернизацию заводов по переработке масличных культур.	В 2021 году на юге Казахстана был открыт современный завод по переработке масличных культур, инвестиции в который составили около 8 млрд тенге.
Иностранные инвестиции	
Казахстан привлекает иностранные инвестиции в масложировую отрасль, особенно в рамках расширения экспорта продукции на рынки Центральной Азии и Китая.	В 2023 году иностранные инвестиции в масложировой сектор превысили 10 млрд тенге.
Международные финансовые институты	
Всемирный банк финансировал проекты, направленные на модернизацию сельского хозяйства.	В рамках различных программ было выделено около 50 млн долл. США на развитие АПК, часть из которых была направлена на поддержку масложирового комплекса.
ЕБРР активно участвует в финансировании проектов, связанных с повышением энергоэффективности и экологической устойчивости перерабатывающих предприятий.	В 2022 году ЕБРР предоставил кредит в размере 25 млн евро на модернизацию одного из крупнейших заводов по переработке подсолнечника на северо-востоке Казахстана.

Общий объем финансирования масложировой отрасли в Казахстане в период 2020–2024 годов представлен на рисунке [6].

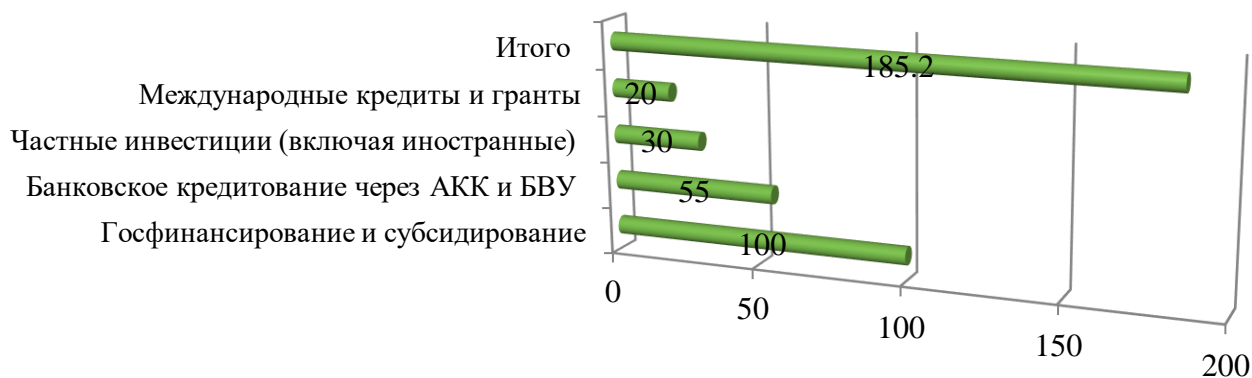

Рисунок - Объемы финансирования за 2020–2024 годы, млрд тенге

В период с 2020 по 2024 годы масложировая отрасль Казахстана получила значительное финансирование из различных источников (185,2 млрд тенге), включая государственные субсидии, банковское кредитование, частные и иностранные инвестиции, а также поддержку международных финансовых институтов. Эти ресурсы способствовали модернизации производственных мощностей, развитию экспорта и повышению конкурентоспособности казахстанской продукции на международных рынках [7].

Масложировая отрасль занимает одно из ключевых и перспективных мест в агропромышленном комплексе Казахстана. Предприятия данной отрасли выпускают социально значимые продукты, такие как растительные масла, маргарины, жиры, спреды, майонезы и соусы. Масложировая продукция востребована не только на внутреннем рынке среди населения, но и активно используется в смежных секторах АПК: птицеводстве, животноводстве, производстве комбикормов и кондитерских изделий. Кроме того, она применяется в лакокрасочной промышленности, мыловарении и производстве моющих средств. Состояние масложирового сектора оказывает значительное влияние на другие отрасли экономики. Так, дефицит масличного сырья влечет за собой рост цен не только на растительное масло, но и на мясную, молочную продукцию и яйца из-за удорожания кормов с высоким содержанием белка, а также на бытовую химию и сопутствующие товары.

Библиографический список::

1. Статистика сельского, лесного, охотничьего и рыбного хозяйства. Динамические ряды: валовый сбор семян масличных культур, урожайность культур масличных, уточненная посевная площадь основных сельскохозяйственных культур. //Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. [электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish>
2. Сакенова Б.А., Темирова И.Ж. Обеспечение рынка Казахстана масло-жировой продукцией. Состояние и перспективы/ Б.А. Сакенова, И.Ж. Темирова // Агроинфо. – 2019. – № 108. – С. 35–39.
3. Ибрагимов Я.М., Ромашкин Р.А. Состояние, вызовы и перспективы масложировой индустрии Казахстана в контексте евразийской интеграции/Я.М. Ибрагимов, Р.А. Ромашкин // Использование и охрана природных ресурсов в России», 2023,. - № 1 [электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://businesskenes.kz/ru/articles/mezhdunarodnye-transportnye-koridory-i-perspektivy-eksportno-importnoj-agrologicheskoy-ekosistemy-v-rossii/>

4. Об утверждении Комплексного плана по развитию переработки сельскохозяйственной продукции на 2024 – 2028 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2024 г. № 512[электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000512>

5. Ибрагимов Я. Масложировая отрасль играет ключевую роль в развитии АПК Казахстана [электронный ресурс]2024. - Режим доступа: <https://informburo.kz/special/yadykar-ibragimov-maslozirovaya-otrasl-igraet-klyucevuyu-rol-v-razviti-apk-kazaxstana>

6. Bermukhametova Z.Zh., Kurmangaliyeva A.K., Tastemirova Zh.A. Economic and statistical methods of estimating and forecasting the enterprise production activity and realization of oilseed crops //Bulletin of "Turan" University. 2024;(1):187-200.-<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-1-187-200>

7. Кужемратова С.С., Сартанова Н.Т. Масложировой подкомплекс Костанайской области: проблемы и перспективы развития». - Материалы международной научно-практической конференции на тему: «Фундаментальная наука и приоритеты XXI века», посвященная 270-летию МГУ им. М.В. Ломоносова (29.11.2024г.). – Астана: Казахстанский филиал МГУ им. М. В. Ломоносова, 2024.

*****

УДК 336.114

ESG В МАЙНИНГЕ: ПЕРЕХОД К «ЗЕЛеноЙ» ТЕХНОЛОГИИ И ПРЕОДОЛЕНИЕ ОТРАСЛЕВЫХ ПРОБЛЕМ

*Курбанова К.А., докторант PhD, Финансы, Высшая школа экономики и бизнеса,
Нурмагамбетова А.З., к.э.н., ассоциированный профессор
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Республика
Казахстан*

В статье рассматривается важность ESG в майнинге, подчеркивая его роль в решении вопросов устойчивости. В статье обсуждаются ключевые представления ESG – воздействие на окружающую среду, социальную ответственность и стандарты управления – а также проблемы возросшего спроса на «зеленые» металлы, подчеркивая необходимость ответственной добычи при переходе к экономике с низким уровнем выбросов углерода.

Концепция ESG (экология, социальная ответственность и управление) объединяет ключевые вопросы устойчивости для добывающей отрасли, помогая компаниям сбалансировать экологические, социальные и финансовые результаты. Возросший интерес инвесторов к ESG расширяет фокус за пределы традиционных финансовых показателей, включая этику, культуру и конкурентные преимущества. Новые стандарты также требуют более прозрачных измерений эффективности [1].

Добывающие компании сталкиваются с необходимостью идентификации критически важных вопросов и эффективного освещения их деятельности. Основные проблемы ESG включают:

- *Экологические:* управление водными ресурсами, биоразнообразие, отходы шахт, загрязнение, изменение климата и закрытие шахт;
- *Социальные:* права человека, трудовые практики, охрана труда, безопасность и взаимоотношения с сообществами;
- *Управленческие:* соблюдение норм, этика, борьба с коррупцией и прозрачность.

Компании должны оценивать ESG-риски, влияющие на привлечение капитала, получение разрешений и долгосрочную операционную стабильность, а также находить возможности для повышения эффективности и улучшения взаимодействия с сообществами.

Поставки «зелёных» металлов, таких как медь, литий, никель и кобальт, играют

ключевую роль в энергетическом переходе. Переход к низкоуглеродной экономике требует больших объёмов этих материалов: например, одна ветряная турбина использует 4,7 тонны меди, а аккумуляторы электромобилей – значительное количество лития, никеля и кобальта.

Находясь в новом «суперцикле» спроса на «зелёные» ресурсы, добывающие компании, выходящие за рамки простых измерений и принимающие реальные меры в ESG-повестке, могут извлечь долгосрочные преимущества, обеспечив устойчивость и конкурентоспособность в новой экономике [3].

По мере перехода мира к низкоуглеродной экономике спрос на эти чистые технологические металлы должен будет увеличиться в семь раз к 2030 году, при этом ожидается, что доходы от этих материалов превысят доходы от угля. Это побуждает глобальную борьбу за обеспечение поставок (рис. 1).

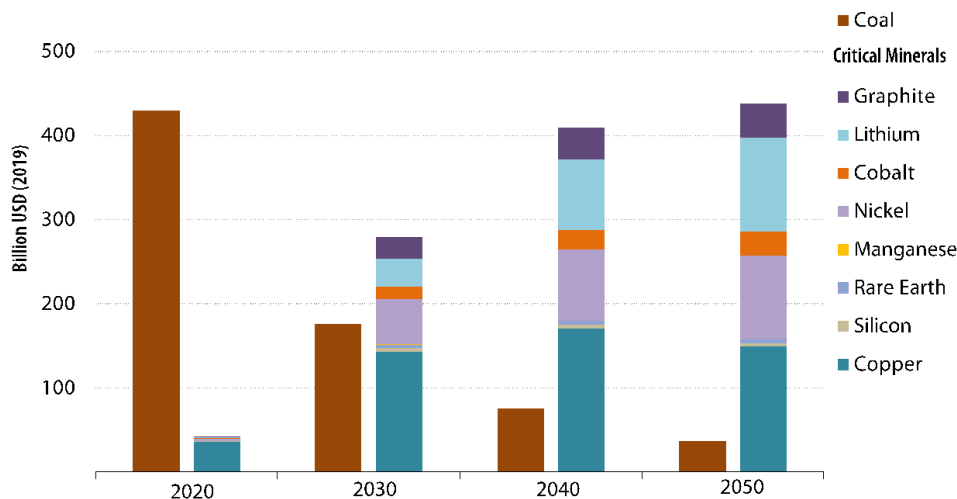

Рисунок 1 – Глобальная стоимость угля и некоторых важнейших минералов в сценарии чистых нулевых выбросов [6]

Переход к низкоуглеродной экономике сталкивается с трудностями, такими как длительная разработка рудников, высокие затраты и волатильность цен, что создаёт узкие места в поставках. Несмотря на риски для безопасности, окружающей среды и прав человека, горнодобывающая промышленность быстро растёт, подчёркивая необходимость строгой ESG-должной осмотрительности для обеспечения подотчётности и устойчивости.

Производители аккумуляторов исследуют альтернативные методы добычи для улучшения характеристик электромобилей. Большинство «зелёных» элементов, кроме меди, ранее не имели широкого промышленного применения. Всплеск интереса к возобновляемой энергетике и электромобилям выявил ценовую волатильность на небольших сырьевых рынках [4].

Скачок цен на литий, никель и кобальт с 2020 по 2022 годы привёл к росту производства, что вызвало их значительное снижение в 2023 году. Хотя высокий спрос пока компенсируется расширением поставок и заменой материалов, технологические инновации могут стать ключевыми.

Одним из перспективных решений является *прямая добыча лития (DLE)*, позволяющая увеличить выход лития почти вдвое (с текущих 40-50 % до значительно более высоких показателей), одновременно минимизируя воздействие на окружающую среду. DLE сокращает использование воды и земли, что особенно важно для регионов с дефицитом водных ресурсов, где расположены основные литиевые рассолы.

Геополитические риски. Резкий рост спроса на «зелёные» металлы обостряет геополитическое соперничество. По данным *The Economist*, к 2040 году половина их производства будет приходиться на автократии. Концентрация ресурсов в странах со слабым

управлением требует глубокого понимания местной ситуации для оценки инвестиций [5].

Экологические и социальные риски. Добывающая отрасль часто сталкивается с экологическими и социальными вызовами. Инвесторы, ориентированные на устойчивость, избегают её из-за негативного воздействия на сотрудников, местные сообщества и окружающую среду. Особенно остро стоит проблема *водных ресурсов*: более половины мирового производства лития и меди сосредоточено в регионах с высоким дефицитом воды.

Назревает и конфликт вокруг глубоководной добычи минералов, угрожающей морской жизни. Однако, в отличие от ископаемого топлива, металлы и минералы, необходимые для энергетического перехода, могут быть переработаны.

Добывающая отрасль подчёркивает важность *ESG-повестки*. Социальные и экологические риски обуславливают необходимость поддерживать *социальную лицензию на работу*, особенно учитывая аренду государственных земель горнодобывающими компаниями.

Устойчивое финансирование стало центральной тенденцией на фоне изменения климата в 2024 году и, скорее всего, в последующие периоды. Оно интегрирует ESG-критерии в финансовые услуги, поддерживая развитие «зелёных» технологий и проектов. В отличие от ESG, устойчивое финансирование охватывает более широкую сферу применения, соединяя финансы с устойчивым развитием.

На рисунке 2 ниже можно увидеть, как пересекаются концепции финансов и устойчивого развития:

Рисунок 2 - Концепции финансов и устойчивого развития [2]

Как можно заметить на рисунке 2, основное различие между устойчивым финансированием и ESG заключается в сфере применения, поскольку ESG в сочетании с финансовыми услугами относится к устойчивому финансированию.

На первый взгляд финансы и окружающая среда кажутся несвязанными, однако экологические проблемы, такие как изменение климата и управление ресурсами, затрагивают и технологические компании. Например, майнинг криптовалют потребляет больше энергии, чем целые страны, такие как Аргентина. Электронные отходы также представляют проблему из-за трудности переработки оборудования. Финтех-индустрия, зависящая от электроэнергии, стремится к *зелёному финансированию*, чтобы минимизировать экологический след и внести вклад в устойчивое будущее [1].

Зелёное финансирование направлено на поддержку экологически устойчивого развития через инвестиции, генерирующие положительные результаты. Оно включает

проекты в области возобновляемой энергии, энергоэффективности, управления водными ресурсами, контроля загрязнения и устойчивого сельского хозяйства, сокращая выбросы углерода и стимулируя экономический рост.

Если экологические преимущества внедрения зеленых финтех-практик недостаточно убедительны, есть несколько причин заняться устойчивым финансированием [7-9]:

1. **Устойчивое развитие – это мейнстрим.** Климатический кризис требует активных решений. Сознательные потребители предпочитают компании, которые разделяют их ценности, поэтому финтех-компании должны адаптироваться к растущему спросу на экологичность для сохранения конкурентоспособности;

2. **Экологичные компании успешнее конкурентов.** Исследования показывают, что 67% клиентов ожидают перехода их банков к экологическим практикам, а половина готова сменить банк при отсутствии прогресса;

3. **Соответствие нормативным требованиям.** Регулирующие органы, особенно в Европе, требуют интеграции ESG-аналитики для борьбы с гринвошингом и обеспечения подлинной ответственности компаний;

4. **Привлечение и удержание талантов.** Молодые специалисты (миллениалы и поколение Z) предпочитают работать в компаниях, чьи ценности соответствуют их взглядам, делая устойчивые финтех-компании более привлекательными работодателями;

5. **Экономия и эффективность.** Энергоэффективные технологии и сокращение отходов помогают снизить затраты и стимулируют инновации. Устойчивые бизнес-модели обеспечивают долгосрочную эффективность и готовность к будущим вызовам.

Таким образом, принятие зелёного финансирования позволяет финтех-компаниям не только снизить экологический ущерб, но и улучшить свою конкурентоспособность, финансовую стабильность и социальную ответственность.

10 лучших экологичных финтех-компаний и их устойчивые финансовые решения. Рассмотрим некоторые примеры компаний устойчивого финансирования на рынке. Станет более очевидно, какие шаги уже можно реализовать:

1. **Aspiration:** американский банк-челленджер, выделяется своей приверженностью к воздействию на окружающую среду. Банк избегает инвестиций в ископаемое топливо и направляет средства от покупок клиентов на посадку деревьев. Их цель - посадить 100 миллионов деревьев, что значительно снизит уровень углекислого газа в атмосфере.

2. **Downing:** британская платформа устойчивого инвестирования. Downing управляет активами на сумму более 1,9 млрд фунтов стерлингов, уделяя особое внимание возобновляемым источникам энергии, инфраструктуре, недвижимости и здравоохранению. Они минимизируют использование бумаги и пластика и оптимизируют энергоэффективность в соответствии с принципами зеленых финтехтов.

3. **TreeCard:** европейский финтех-стартап пропагандирующий этичное потребление и лесовосстановление. Карты TreeCard изготавливаются из переработанных материалов, а 80% прибыли идет на посадку деревьев. Они подчеркивают силу коллективных небольших усилий по решению глобальных проблем.

4. **Starling Bank:** британский банк без отделений и безбумажных документов, работающий на возобновляемых источниках энергии. Starling Bank первым в стране ввел дебетовые карты из переработанного пластика. Они являются частью целевой группы Tech Zero, которая ставит своей целью сокращение выбросов углерода и борьбу с вырубкой лесов.

5. **Triodos Bank:** британский зеленый финтех, Triodos финансирует исключительно предприятия зеленой экономики. Банк прозрачен в отношении своих партнерств, позволяя заинтересованным сторонам видеть, как их деньги используются для борьбы с изменением климата.

6. **Stripe:** известный своей онлайн-обработкой платежей, Stripe запустил Stripe Climate, позволяющий компаниям вносить часть своих доходов в проекты по устойчивому развитию. Они регулярно поддерживают инициативы по удалению углерода, помогая смягчить глобальное потепление.

7. *N26*: немецкий цифровой банк предлагающий опцию зеленого счета, которая позволяет клиентам финансировать экологические проекты. N26 сотрудничает с организациями для поддержки лесовосстановления, очистки океана и возобновляемых источников энергии, минимизируя свой углеродный след с помощью исключительно цифровых операций.

8. *Tred*: запустил первую в Великобритании зеленую дебетовую карту, сделанную из переработанного пластика. Их приложение отслеживает углеродный след для каждой покупки, помогая пользователям снизить свое воздействие на окружающую среду. Прибыль используется для посадки деревьев и улавливания углерода.

9. *Clim8*: ориентированная на инвестиции в возобновляемые источники энергии, предоставляет клиентам регулярные инвестиционные услуги, поддерживая проекты в области чистой воды, устойчивых продуктов питания и интеллектуальной мобильности. Инвестиции соответствуют Парижскому климатическому соглашению ООН.

10. *Trine*: шведская финтех-компания, позволяет инвесторам финансировать проекты в области солнечной энергетики, предоставляя более 2,5 млн человек доступ к электричеству. Инвесторы получают прибыль с процентами, способствуя как социальному, так и экологическому воздействию.

Данные компании демонстрируют разнообразные способы интеграции устойчивого финансирования в отрасль, способствуя как экологическому, так и социальному прогрессу.

По сути, финтех-индустрия движется к созданию более прозрачного способа инвестирования в зеленое будущее. Помимо того, можно прогнозировать рост стартапов и небанков, ориентированных на зеленые финтех, а также более широкое использование ИИ.

Выводы. Рост «зелёной» экономики требует управления геополитическими, социальными и экологическими рисками. Технологические решения и устойчивое финансирование играют ключевую роль в минимизации негативного воздействия добывающей отрасли и продвижении низкоуглеродного будущего. Рост зеленых финансовых технологий представляет собой многообещающий сдвиг в сторону устойчивости в финансовой отрасли. Благодаря таким устойчивым финансовым компаниям, как *Aspiration*, *Downing*, *TreeCard* и *Clim8*, лидирующим в этом направлении, инновационные решения облегчают для предприятий и потребителей переход на экологически чистые методы. Начало работы с финансовой устойчивостью требует существенного опыта и знаний в области финтеха и управления энергоресурсами.

Библиографический список:

1. Top Green Finance Companies — Sustainable Fintech Firms In The World [Electronic resource]: <https://dashdevs.com/blog/top-10-fintech-companies-that-worship-sustainability-social-change/> [Дата обращения: 25.07.2024].

2. ESG Insights: What does ESG mean for the Mining industry? [Electronic resource]: <https://www.slrconsulting.com/insights/esg-insights-what-does-esg-mean-for-the-mining-industry/> [Дата обращения: 20.07.2024].

3. Levi Zurbrugg – ESG will be key to supplying ‘green’ metals needed for the energy transition [Electronic resource]: <https://impactalpha.com/esg-will-be-key-to-supplying-green-metals-needed-for-the-energy-transition/> [Дата обращения: 08.08.2024].

4. Mhlanga, D. (2023). FinTech and Climate-Related Challenges in the Fourth Industrial Revolution. In: FinTech and Artificial Intelligence for Sustainable Development. Sustainable Development Goals Series. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-37776-1_10

5. The World Bank. (2022). *Climate change*. <https://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/overview>

6. Puschmann, T. (2017). Fintech. *Business & Information Systems Engineering*, 59(1), 69–76.

7. Immurana, M., Iddrisu, A. A., Boachie, M. K., & Dalaba, M. A. (2021). Financial inclusion and population health in Africa. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1–16.

8. Huang, R., Kale, S., Paramati, S. R., & Taghizadeh-Hesary, F. (2021). The nexus between financial inclusion and economic development: Comparison of old and new EU member countries. *Economic Analysis and Policy*, 69, 1–15.

9. Koomson, I., & Danquah, M. (2021). Financial inclusion and energy poverty: Empirical evidence from Ghana. *Energy Economics*, 94, 105085.

*****

ОӘЖ 332.1

ТЕҢГЕ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ АҚША ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ

Қурманова А.Б., 3 курс, Қаржы, Экономика және құқық институты

Абжанова А.К., аға оқытушы, э.ғ.м.

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ.

Қазақстан Республикасының ұлттық валютасы - теңге, еліміздің экономикалық тұрақтылығы мен дамуының негізі болып табылады. Теңге 1993 жылы енгізілгеннен бері оның рөлі үнемі артып, қазіргі таңда цифрландыру процесімен тығыз байланыста дамып келеді. Цифрлық теңге, электронды төлем жүйелері мен финтех компаниялары Қазақстанның қаржы секторын қайта қалыптастыруда. Бұл мақалада цифрлық теңгенің маңыздылығы, электронды төлем жүйелерінің дамуы, финтех революциясы және олардың әлеуметтік аспектілері талқыланады.

Цифрлық ақша – бұл Қазақстан экономикасын белсенді түрде цифрландырудың қисынды жалғасы. Нәтижесінде 2021 жылы ҚР Ұлттық банкі нарық өкілдерінің, сарапшылар мен халықаралық серіктестердің қатысуымен құрылған «Цифрлық теңге» пилоттық жобасын іске қосты. Пилоттық жоба цифрлық валютаның (атап айтқанда цифрлық теңгенің) қазақстандық шындықтағы өміршендігін тексеру жаһандық мақсатын көздейді. 2022 жылы Digital Tenge Hub бірлескен платформасы іске қосылды, ол тәжірибеге қызығушылық танытқан барлық тарапты біріктірді. Платформада қарым-қатынас жасап, тәжірибе алмасуға және цифрлық теңгені енгізудің қыр-сырын бірлесіп зерделеуге жағдай жасалған. 2022 жылдың соңында тестілеу өткізіліп, оған қаржы нарығының нақты ойыншылары – сатып алушылар мен жеткізушілер қатысты. Тест нәтижелері ҚР цифрлық ұлттық валютасын қолдану қазіргі ақша саясатына және елдің қаржы саласындағы тұрақтылығына қауіп төндірмейтінін көрсетті. Мәселен, сауалнамаға қатысушылардың 60%-дан астамы цифрлық теңгені күнделікті өмірде пайдалануға дайын екенін мәлімдеді.

Цифрлық теңге Қазақстанның ұлттық валютасының үшінші нысаны ретінде қарастырылады. Цифрлық теңгенің бірегейлігі оның қолма-қол ақша мен қолма-қол ақшасыз есеп айырысудың артықшылықтарын біріктіруінде. Мысалы, цифрлық теңгемен төлем жүргізу үшін интернет қажет емес.

Ұлттық цифрлық валютамен қолма-қол ақшамен немесе карточкадағы ақшамен жасалатын операциялар тәрізді барлық операцияны орындай беруге болады деп жоспарлануда. Басқаша айтқанда, пайдаланушылар шот ашып, көрсетілген қызмет немесе тауар үшін есеп айырыса алады, ақша аудара алады. Барлық транзакция банк қолданбалары мен төлем жүйелері арқылы жүргізілетін болады. Сондай-ақ пайдаланушылар NFC және QR-код арқылы есеп айырыса алады [1].

Ұлттық цифрлық валютаның бірнеше айырмашылығы бар: Криптовалюта оның эмитенті жоқтығымен танымал, яғни іс жүзінде оны бірде-бір ұйым шығармайды. Ал

цифрлық теңгенің нақты эмитенті бар – ол Ұлттық банк.

Цифрлық теңгеге майнинг, яғни криптовалюта өндіру қолданылмайды. Майнинг орталықсыздандырылған, оған кез келген адам қатыса алады. Цифрлық теңгемен жұмыс жүргізудің өз ережесі бар және оның сақталуын Ұлттық банк бақылайды.

Цифрлық теңге – бұл теңгенің цифрлық формасы, оны Қазақстан Ұлттық Банкі әзірлеуде. Цифрлық валютаның енгізілуі еліміздің экономикалық жүйесін жаңа деңгейге көтеруге бағытталған. Цифрлық теңгенің артықшылықтары төмендегідей:

- Транзакциялардың жылдамдығы: Ақша аударымдары тез және тиімді.
- Төлемдердің қауіпсіздігі: Цифрлық технологиялар транзакцияларды қорғауға мүмкіндік береді.
- Шығындарды азайту: Қағаз ақша шығару және оны сақтау шығындары төмендейді.
- Қаржы инклюзиясы: Цифрлық теңге әлеуметтік осал топтарға қаржылық қызметтерге қол жеткізуді жеңілдетеді [2].

Кесте 1- Цифрлық теңгенің артықшылықтары

Артықшылық	Сипаттама
Жылдам транзакциялар	Ақша аударымдары бірнеше секунд ішінде жүзеге асады
Қауіпсіздік	Транзакциялар жоғары қауіпсіздікпен қорғалған
Шығындарды азайту	Қағаз ақшаға байланысты шығындар төмендейді
Қаржы инклюзиясы	Әлеуметтік осал топтарға қаржылық қызметтерге қолжетімділік

Цифрлық теңге қолма-қол емес ақша ретінде пайдаланылады: онымен онлайн және POS-терминалдарда сатып алулар үшін төлем жасап, аударымдар жасауға болады. Қажет болса цифрлық теңгені қолма-қол ақша ретінде алуға немесе депозитке салуға болады. Ол үшін комиссия жоқ.

Валюта Ұлттық банк платформасына қосылған екінші деңгейдегі банктердегі клиенттердің арнайы шоттарында («цифрлық әмияндарда») сақталатын болады. Транзакцияларды банктің мобильді қосымшасы арқылы жасауға болады.

Ақшаның жаңа форматы қолма-қол ақшаны немесе қолма-қол емес ақшаны алмастырмайды: валютаның барлық үш түрі бірге қолданылатын болады. Қазақстандықтарды цифрлық валютаны қолдануға ешкім мәжбүрлемейді. Цифрлық теңге қолма-қол ақша немесе қолма-қол ақшасыз төлем жасау ыңғайсыз болған жағдайда балама нұсқа болады. Мемлекет үшін басты артықшылығы: бюджет ақшасын жұмсау процесі ашық болады. Валютаны бағдарламалау технологияларының арқасында Ұлттық Банк қаражаттың қайда жұмсалатынын бақылай алады.

Қазақстан азаматтары да бірнеше артықшылықтарға ие болады:

- Төлемдер мен аударымдар одан да қолжетімді болады. Көптеген аймақтарда интернет әлі де тұрақсыз. Енді бұл мәселе қаржылық операцияларға кедергі келтірмейді.
- Адамдар зейнетақыларды, жәрдемақыларды және басқа да мемлекеттік төлемдерді тезірек алу мүмкіндігіне ие болады. Өйткені ақша оларға тікелей түсетін болады.
- Делдалдардың болмауына байланысты трансшекаралық аударымдар одан да жылдам әрі арзан болады. Бірақ ол үшін цифрлық теңге платформасын басқа елдердің ОБЦВ платформаларымен интеграциялау қажет.
- Қаржылық қызметтерді одан да ыңғайлы ететін инновациялық қызметтер пайда болады. Нарықтың көптеген қатысушылары қазірдің өзінде өз идеяларын ұсынуда. Мысалы, «қауіпсіз мәміле» жобасы - белгіленген оқиға орындалғанға дейін алушының цифрлық шотындағы ақшаны бұғаттау.
- Есептеулер одан да қауіпсіз болады. Жеке код бойынша әрбір теңгенің қозғалысын

қадағалау оңай, ал ақша жоғалған жағдайда оларды табу қиынға соқпайды. Шоттардағы қаражаттың сақталуына Ұлттық банк жауап береді.

Ұлттық Банк цифрлық валютаны шығарғанымен, ол пайдаланушылармен тікелей қарым-қатынас жасамайды. Шот пен операциялар коммерциялық банктердің мобильді қосымшалары арқылы қолжетімді болады.

Пайдаланушылар үшін цифрлық теңгені енгізу процесі байқаусыз өтеді: оларға қосымша құрылғыларды пайдаланудың, қызметтерді орнатудың және оларға тіркелудің қажеті жоқ. Тек цифрлық теңге платформасына қосылған банкте қосымша картаны ашу қажет болады. Осыдан кейін мобильді қосымшада «Цифрлық шот» деген жаңа бөлім пайда болады, онда ақшаны шоттардан цифрлық форматқа айырбастауға, цифрлық теңгемен онлайн және терминалдарда төлем жасауға, басқа адамдарға аударуға болады [3].

Қазақстанда электронды төлем жүйелерінің дамуы қарқынды түрде жүріп жатыр. Мобильді банкинг, QR-кодтар, онлайн-сауда – халықтың қаржылық қызметтерге қол жеткізуін жеңілдететін құралдар.

- Мобильді банкинг: Халық смартфон арқылы қаржыларын басқаруға мүмкіндік алады.

- QR-кодтар: Кәсіпкерлер клиенттерге жылдам және қауіпсіз төлем жасауды ұсынып отыр.

- Онлайн-сауда: COVID-19 пандемиясынан кейін онлайн-сауданың қарқынды дамуы байқалды.

Финтех компанияларының дамуы да теңгенің цифрландыруына оң әсер етуде. Бұл компаниялар дәстүрлі банктерден тыс жаңа, инновациялық шешімдер ұсынып, клиенттерге қаржылық қызметтер көрсетеді. Қазақстанда финтех стартаптарының саны артып, бәсекелестікті күшейтуде [4].

- Инвестициялық платформалар: Инвестициялау және қаржылық жоспарлау қызметтері азаматтарға ұсынылуда.

- Кредиттеу: Финтех компаниялары жылдам әрі қолжетімді кредиттер ұсынып, шағын кәсіпкерлерге қолдау көрсетеді.

Теңгенің цифрландыруы тек экономикаға ғана емес, қоғамға да әсер етуде. Адамдардың қаржылық сауаттылығын арттыру, цифрлық технологияларды меңгеру – бүгінгі күннің басты міндеті [5].

- Ақпаратқа қолжетімділікті арттыру: Қаржылық қызметтер туралы ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігі.

- Сандық экономиканың дамуы: Цифрлық платформалардың кеңеюі кәсіпкерлерге жаңа нарықтарға шығуға мүмкіндік береді

Қазақстан цифрлық валюта мен финтех саласындағы халықаралық тәжірибені назарға алып, өз тәжірибесін дамытуда. Халықаралық қаржы ұйымдары мен зерттеу институттарымен серіктестік орнату арқылы цифрлық экономика мен финтех саласында жаңа жобалар мен бағдарламаларды іске асыруда [6].

Теңге мен цифрландыру – қазіргі заманның талабына сай даму үстіндегі концепциялар. Цифрлық теңгенің енгізілуі, электронды төлем жүйелерінің кеңеюі мен финтех секторындағы өзгерістер Қазақстан экономикасының тұрақтылығын қамтамасыз етіп, халықаралық нарықта бәсекеге қабілеттілікті арттырады. Цифрландырудың әлеуметтік аспектілері, әсіресе қаржылық сауаттылық пен ақпаратқа қолжетімділікті арттыру – еліміздің тұрақты даму стратегиясында маңызды рөл атқарады. Алдағы жылдары бұл тенденциялардың жалғасуы, әрине, елдің экономикалық даму стратегиясына ықпал ететін болады.

Библиографиялық тізім:

1. <https://www.bcc.kz/kz/bcc-journal/digital-tenge/>
2. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. (2023). «Цифрлық теңгені енгізу бойынша баяндамалар».
3. <https://home.kz/kk/blog/tsifrovoy-tenge-v-kazahstane-chto-eto-takoe-chem-otlichaetsya-ot->

beznalichnyh-deneg-zachem-nuzhen-plyusy-i-minusy

4. Арыстанбеков, М. (2022). «Финтех және Қазақстан экономикасы». Алматы: Экономика.

5. Нұртазин, Б. (2021). «Цифрлық валюталар: Жаңа дәуір». Астана: Ғылым.

6. International Monetary Fund. (2023). «Fintech: Transforming the Financial Sector».

*****

УДК 338.98:330.1

АКТУАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ И РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ В ЭПОХУ МАСШТАБНЫХ ПЕРЕМЕН

Логвинчук Л.А., 1 курс, Государственное и местное управление

Досмакова А.Е., должность: магистр экономики и бизнеса, старший преподаватель

НАО «Костанайский региональный университет имени Ахмета Байтурсынұлы», г.Костанай, Казахстан

В статье анализируется влияние глобализации, технологического прогресса и климатических изменений на мировую экономику, рассматриваются вызовы и перспективы роста. Особое внимание уделяется вопросам устойчивого развития, цифровизации, геополитической нестабильности и адаптации к изменениям, подчеркиваются возможности для инноваций и глобального сотрудничества в условиях кризисов.

Глобализация, технологический прогресс и климатические изменения оказывают глубокое влияние на мировую экономику, которые создают как вызовы, так и всевозможные предпосылки для роста. Рассматривая современные вызовы, которые постоянно совершенствуются, стоящие перед экономикой, можно исследовать перспективы роста в условиях изменений.

В настоящее время мировая экономика претерпевает значительные трансформации, вызванные как внутренними факторами, так и глобальными изменениями. Эти изменения затрагивают все сферы жизни от повседневной жизни до конкуренции на мировых рынках - от автоматизации, искусственного интеллекта до технологий и экологии до политических и социальных процессов.

В условиях нестабильности и неопределённости, вызванных глобальными кризисами, различного рода эпидемиями и пандемиями, влияющими на экономическую ситуацию в мировом масштабе, вооруженные конфликты, изменением климата, геополитические конфликты и технологические революции, мировая экономика сталкивается с новыми вызовами.

Рассматривая каждый аспект: климатические изменения, это серьезная угроза для экономики, ариадизация, экстремальные погодные явления, наводнения, масштабные пожары. Все это приводит к экстремальным погодным условиям, которые помогут привести к экономическому кризису: повышение средней температуры, экстремальные погодные явления, повышение уровня моря - все эти факторы оказывают серьезное воздействие на сельское хозяйство, водные ресурсы, экосистемы и инфраструктуру. В ответ на эти вызовы экономики стран вынуждены адаптироваться, переходя на более устойчивые и экологически чистые технологии. Считается, что изменение климата и экологическая устойчивость одни из самых серьезных вызовов для мировой экономики. Так например: мировые лидеры предпринимают шаги по реализации соглашений, таких как Парижское соглашение, с целью сокращения выбросов углекислого газа. Однако этот процесс требует значительных инвестиций в «зелёные» технологии, возобновляемые источники энергии и устойчивую инфраструктуру, что, в свою очередь, открывает новые возможности для роста и создания рабочих мест в этих секторах.

Следующим аспектом я бы привела геополитическую нестабильность: торговые войны, политические конфликты и другие геополитические события могут нарушить глобальные цепочки поставок и подорвать экономический рост.

Геополитическая нестабильность, как в Европе, так и в других регионах, продолжает оставаться важным фактором, влияющим на экономику. Конфликты, санкции и изменения в международных отношениях создают неопределенность, что, в свою очередь, может оказывать влияние на глобальные финансовые рынки, поставки и стоимость ресурсов. Экономика глобального юга и развивающихся стран особенно чувствительна к таким внешним потрясениям.

Примером этого является война в Украине, которая существенно повлияла на мировые энергетические рынки и изменила международные торговые маршруты. В такой ситуации многие страны начинают искать пути диверсификации своих поставок и инвестиционных рисков.

Глобализация, которая привела к значительному росту международной торговли и взаимозависимости стран, также повлияла на экономику. Однако в последние годы наблюдается обратный процесс — дезинтеграция, связанная с торговыми войнами, санкциями и политической нестабильностью. Примером этого является торговый конфликт между США и Китаем, который оказал значительное влияние на глобальные цепочки поставок и рынок труда.

На фоне этих изменений экономические стратегии стран ориентированы на «деглобализацию», то есть на переосмысление производственных цепочек, сокращение зависимости от иностранных поставок и поиск альтернативных рынков. В свою очередь, это может привести к перераспределению экономических мощностей и созданию новых возможностей для бизнеса, но также и к возникновению новых рисков и неопределенностей. Технологические изменения могут привести к новым продуктам, услугам и отраслям, создавая возможности для экономического роста. Так же с уверенностью можно сказать, что глобализация и технологические изменения привели к росту неравенства доходов, что может привести к социальной напряженности и политической нестабильности.

В последние десятилетия технологические инновации, такие как искусственный интеллект, автоматизация, блокчейн и интернет вещей, трансформируют мировую экономику. Эти технологии создают новые возможности для бизнеса и повышения производительности, но в то же время они вызывают проблемы, связанные с потерей рабочих мест, изменением структуры рынка труда и необходимостью адаптации образования и подготовки кадров к новым условиям.

Цифровизация также способствует росту неравенства, поскольку доступ к новым технологиям и навыкам ограничен в некоторых странах и регионах, что может усиливать глобальное разделение на «технологически развитые» и «отстающие» страны.

Цифровая трансформация продолжает оставаться ключевым фактором роста мировой экономики. Внедрение новых технологий в производственные процессы, здравоохранение, образование, финансовые услуги и другие отрасли создает новые рабочие места, улучшает доступ к услугам и повышает качество жизни. Развитие ИТ-отрасли, в том числе стартапов и новых бизнес-моделей, способствует появлению новых отраслей экономики, таких как кибербезопасность, финтех и биотехнологии.

Кроме того, внедрение технологий искусственного интеллекта и автоматизации открывает возможности для повышения производительности в традиционных отраслях, таких как производство, логистика и сельское хозяйство. В долгосрочной перспективе это может привести к снижению издержек и ускорению экономического роста. Переход к устойчивой экономике может создать новые рабочие места и стимулировать инновации в таких областях, как источники энергии и энергоэффективность.

Одной из наиболее значимых перспектив роста является переход к устойчивому развитию. В условиях изменения климата и истощения природных ресурсов возрастает интерес к «зелёной» экономике, которая предполагает использование возобновляемых

источников энергии, сокращение выбросов углекислого газа, переработку отходов и сохранение биоразнообразия. Инвестиции в экологические технологии, в том числе в возобновляемые источники энергии, электротранспорт и развитие «умных» городов, открывают большие перспективы для экономического роста в будущем.

Несмотря на тенденции к дезинтеграции, многие страны ищут возможность для укрепления международного сотрудничества и создания новых торговых блоков. Усиление интеграции в рамках региональных экономических объединений, таких как Европейский союз, Африканский союз или страны Латинской Америки, может стать важным фактором обеспечения стабильности и роста.

Кроме того, увеличение инвестиций в инфраструктуру, развитие логистики и новых транспортных коридоров, таких как «Шелковый путь», может стать основой для укрепления мировых торговых связей и стимулирования экономического роста.

Исходя из этого можно прийти к следующему выводу: глобальные изменения создают как вызовы, так и возможности для мировой экономики. Принимая политические меры, направленные на поддержку инноваций, устойчивое развитие, глобальное сотрудничество, а так же сокращение неравенства доходов, правительства и международные организации могут помочь экономике адаптироваться к этим изменениям и обеспечить устойчивый рост.

Современная экономика сталкивается с множеством вызовов, но она также открывает новые перспективы для роста и развития. Глобальные изменения, такие как изменение климата, цифровизация и геополитическая нестабильность, создают новые условия, которые требуют от стран и компаний гибкости и способности адаптироваться к меняющимся условиям. Однако, несмотря на все трудности, существующие возможности для инноваций, устойчивого развития и цифровой трансформации дают основания для оптимизма. В конечном счёте экономический рост будет зависеть от того, насколько эффективно мировое сообщество сможет использовать эти возможности для решения глобальных проблем и создания более справедливого и устойчивого будущего.

В эпоху цифровизации и глобальной взаимозависимости ключевую роль играют инновации, адаптация к изменяющимся условиям и умение интегрировать устойчивое развитие в экономические стратегии. Перед государствами стоит задача найти баланс между использованием возможностей новых технологий и минимизацией рисков, связанных с ростом неравенства, киберугрозами и разрушением традиционных отраслей.

Развитие экономики в этих условиях требует от правительств, бизнеса и общества комплексного подхода, включающего:

1. Инвестирование в человеческий капитал для обеспечения высокого уровня компетенций в быстро меняющемся мире.
2. Активное развитие инфраструктуры цифровой экономики.
3. Применение инструментов для устойчивого и экологически безопасного экономического роста.
4. Гибкое регулирование, способное учитывать динамику инновационных рынков.

Таким образом, успешное развитие экономики в эпоху масштабных перемен возможно только при условии стратегического мышления, использования возможностей новых технологий и обеспечения социальной справедливости. Устойчивость, инновационность и адаптивность становятся основополагающими принципами будущего экономического развития.

Библиографический список:

1. Глазьев С.Ю. Ускорение: стратегии опережающего развития России в условиях глобального кризиса. — Москва: Книжный мир, 2016. — 384 с.
2. Рубинштейн А.Я. Экономика больших данных: вызовы цифровой трансформации. — Москва: Издательство «Экономика», 2019. — 264 с.
3. Тамм И.Э., Смирнов А.Ю. Цифровая экономика: вызовы и перспективы. — Санкт-Петербург: Питер, 2020. — 304 с.

4. Кудрин А.Л., Головина С.В. Экономика России: вызовы и решения. — Москва: Альпина Паблицер, 2021. — 352 с.
5. Стиглиц Дж. Цена неравенства. Как сегодняшнее общество раскалывается. — Москва: Эксмо, 2015. — 480 с.
6. Сен А. Развитие как свобода. — Москва: Новое издательство, 2004. — 392 с.
7. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. — Астана: Издательский дом «Деловая неделя», 2012. — 112 с.
8. Шваб К. Четвертая промышленная революция. — Москва: Эксмо, 2017. — 208 с.
9. Греф Г.О. Цифровая трансформация: глобальные тренды и практики. — Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2020. — 320 с.
10. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и создание благосостояния. — Москва: АСТ, 2004. — 672 с.

*****

ОӘК 336.71:658.8

КЛИЕНТТЕРДІ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА ҮЙРЕТУДЕГІ БАНКТЕРДІҢ РӨЛІ

Макулишина Д.К., 6В04104 - Қаржы мамандығының 3 курс студенті

Кайырбаева Г.К., аға оқытушысы, э.ғ.м.

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік Университеті» КЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан

Қаржылық сауаттылық — бұл жеке тұлғалардың және ұйымдардың қаржылық қызметтерді тиімді пайдалану, басқару және болашақтағы қаржылық қауіптерді болжау қабілеті. Қазіргі экономикалық жағдайда қаржылық сауаттылықты арттыру маңызды болып табылады, әсіресе бұл міндет банктер үшін үлкен рөл атқарады. Банктер тек қаржылық өнімдер мен қызметтерді ұсынумен шектелмей, сонымен қатар клиенттеріне қаржылық білім беру арқылы олардың дұрыс шешімдер қабылдауына көмектеседі.

Қаржылық сауаттылық әр адамның күнделікті өмірінде маңызды рөл атқарады. Ол саналы қаржылық шешімдер қабылдауға, қаржыларды басқаруға және қаржылық мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қаржылық сауаттылықтың тек ересектер үшін ғана емес, балалар үшін де жақсы өмір сүрудің маңызды шарты екеніне назар аударған жөн. Бұл дағдылар балаға болашақта ақшамен дұрыс жұмыс істеуге көмектеседі. Қаржысын қалай басқаруды білетін балалар өздеріне сенімділігі артады. Бұл—олардың болашақтағы қаржылық еркіндігінің кепілі[1].

Алайда, көптеген адамдарда жеткілікті қаржылық сауаттылық жоқ, бұл ауыр мәселелер мен қаржылық қиындықтарға алып келуі мүмкін. Сондықтан қаржылық сауаттылықты арттыруда білімнің маңыздылығын түсіну қажет.

Банктер клиенттердің қаржылық сауаттылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Олар қаржылық жоспарлау, инвестициялау және жеке қаржыларды басқару мәселелері бойынша білім беру бағдарламаларын, семинарлар мен кеңестер ұсынады.

Қаржылық сауаттылықты келесі тәсілдерімен арттыруға болады:

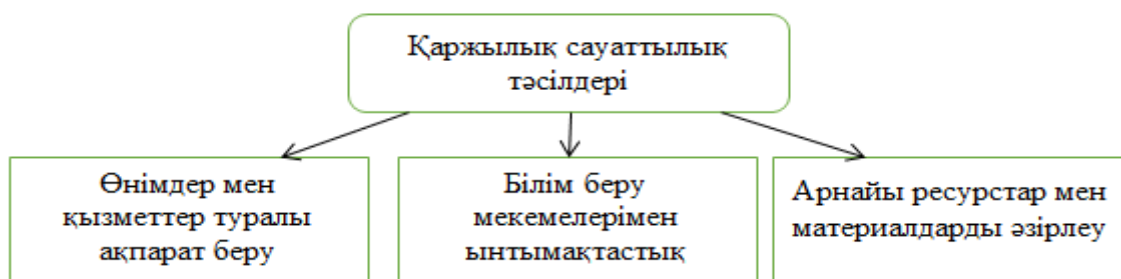
1. Өнімдер мен қызметтер туралы ақпарат беру: Банктер клиенттерге қаржылық сауаттылық негіздерін үйретіп, терминологияны түсінуге көмектеседі. Олар әртүрлі қаржылық құралдардың жұмыс принциптерін түсіндіре алады.

2. Білім беру мекемелерімен ынтымақтастық: Банктер білім беру бағдарламаларына қатыса отырып, мектеп оқушылары, студенттер және басқа да мүдделі тұлғалар үшін қаржылық сауаттылық бойынша дәрістер, мастер-класстар мен семинарлар ұйымдастыра алады.

3. Арнайы ресурстар мен материалдарды әзірлеу: Банктер клиенттерге онлайн

форматта қолжетімді қаржылық сауаттылық бойынша арнайы ресурстар мен материалдарды, мысалы, видео сабақтар, интерактивті тренажерлер, мақалалар мен презентацияларды жасап шығара алады. Бұл клиенттерге қаржылық сауаттылық негіздерін түсінуге және оларды тәжірибе жүзінде қолдануға мүмкіндік береді (сурет 1).

Сурет 1-Қаржылық сауаттылықтың тәсілдері

Қазақстанда қаржылық сауаттылықты өлшеу үшін жыл сайын әлеуметтанушылық зерттеу жүргізіледі. 2018 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасындағы қаржылық сауаттылық деңгейі 36 % болды. Бұл көрсеткіш қаржылық білім мен қаржылық көрсетілетін қызметтерді пайдалану дағдыларының деңгейлерін, өз қаржы қаражатын басқара білуін және тұтынушылардың қаржы жүйесі туралы хабардар болуын бағалайды[2].

Қаржылық сауаттылықты арттыру — әр адамның жеке және кәсіби өміріндегі маңызды фактор. Банкердің білім беру және ақпараттандыру қызметтері клиенттерге қаржылық шешімдер қабылдауда сенімділікті арттырып, қоғамның қаржылық сауаттылығын жақсартуға ықпал етеді.

Қаржылық мақсаттарға жету үшін парасаттылық білдіру, ойланбай сатылып алуға немесе кредит алуға жол бермеу қажет. әсіресе шектеу шаралары қолданылатын кезеңде кредиттерден және басқа борыштардан бас тартқан дұрыс болады[3].

Банктер клиенттердің қаржылық сауаттылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Олар адамдарға қаржылық мәселелерді түсінуге және саналы шешімдер қабылдауға көмектесетін түрлі қызметтер мен ақпараттық ресурстар ұсынады.

Қаржылық сауаттылықты арттырудың негізгі тәсілдерінің бірі-білім беру бағдарламаларын ұсыну. Банктер семинарлар, тренингтер мен консультациялар ұйымдастыра алады, онда қаржы мамандары өз білімдерімен және тәжірибелерімен бөліседі. Мұндай шараларда клиенттер әртүрлі қаржылық өнімдер мен қызметтер туралы ақпарат алып, оларды дұрыс пайдалану жолдарын үйрене алады.

Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі халықтың қаржылық сауаттылығының негізгі көрсеткіштері бойынша төртінші зерттеу жүргізді. Бұрын-соңды осындай зерттеулерде тұтынушылық несиелерді рәсімдеу кезінде тұтынушылардың мінез-құлқы және банк менеджерлерінің несиелік шарттары мен қарыздың мерзімінен кешігу жағдайында жауапкершілік туралы толық ақпаратты ашуы бағаланған жоқ.

Зерттеуге Қазақстанның үш республикалық маңызы бар қаласынан және барлық облыстарынан 3 мың адам қатысқан. Зерттеу нәтижелері өз қаражатын басқару, қаржылық қызметтерді пайдалану және қаржы жүйесі туралы ақпараттану сияқты көрсеткіштердің динамикасын бақылауға мүмкіндік береді (Сурет 2).

Сурет 2- Қаржылық сауаттылық индексі

2023 жылы индекс 40,5% құрады (2022 жылы – 40,3%; 2021 жылы – 39,52%; 2020 жылы – 39,07%). Ағымдағы зерттеу халықтың ақпараттану деңгейінің артуын көрсетті – 42,8% (2022 жылы – 41%, 2021 жылы – 35,5%). Сонымен қатар, ең осал бағыт «Өз қаражатын басқару» болып табылады – 38,6% (2022 жылы – 39,6%, 2021 жылы – 42,57%). Қаржылық қызметтерді пайдалану саласында орташа көрсеткіш тіркелді – 40,1% (2022 жылы – 40,1%; 2021 жылы – 40,5%).

Индекс жыл сайын біртіндеп өсіп келеді, 2023 жылы 40,5% құрады, бұл 2020 жылғы 39,07%-дан жоғары[4].

Банктер клиенттерге бюджеттеу және қаржылық мақсаттарды жоспарлау жөнінде де ақпарат береді. Олар клиенттерге өз шығындары мен кірістерін бақылауға, бюджет жасауға және қаржылық мақсаттарға қол жеткізуге көмектесетін арнайы құралдар мен қосымшаларды әзірлейді. Мұндай құралдар жеке қаржыларды басқаруды жеңілдетіп, күтпеген қаржылық проблемаларды болдырмауға көмектеседі. Сонымен қатар, банктер клиенттеріне қаржылық қауіпсіздік пен алаяқтықтан қорғану туралы ақпарат беруді де жиі ұсынады. Олар адамдарды қаржылық алаяқтықтарды қалай тану және болдырмау, сондай-ақ жеке деректер мен қаржылық ақпаратты рұқсатсыз қол жеткізуден қалай қорғау жөнінде оқытады.

Банктер білімнің қаржылық сауаттылықты арттырудағы маңыздылығын түсініп, білім беру бағдарламалары мен бастамаларына ерекше назар аударады. Олар клиенттерге қаржылық жоспарлау және жеке қаржыларды басқару саласында қажетті білім мен дағдыларды алуға көмектесетін тренингтер, семинарлар және вебинарлар өткізеді. Банктер сонымен қатар клиенттеріне онлайн-курстар, мақалалар және видеоматериалдар сияқты әртүрлі білім беру ресурстарына қолжетімділікті ұсынады. Бұл ресурстар клиенттерге қаржылық сауаттылық жөніндегі білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді. Білім қаржылық сауаттылықты арттыруда шешуші рөл атқарады, ал банктер клиенттермен белсенді ынтымақтастық жасап, оларға қаржылық білім алу және өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін ұсынып жатыр. Мұндай күш-жігер жалпы қаржылық сауаттылықты арттыруға және қоғамның қаржылық әл-ауқатын жақсартуға ықпал етеді.

Банктерде қаржылық сауаттылықты оқыту клиенттердің қаржылық хабардарлығын және дағдыларын арттырудың тиімді әдісі болып табылады. Банктерде қаржылық сауаттылықты оқыту бағдарламаларын жоспарлағанда ескеру қажет:

- Банк мамандарының сарапшылығы: банктердің қызметкерлері өз саласының мамандары болып табылады және қаржы саласында терең білімге ие. Олар өз тәжірибелерімен бөлісіп, күрделі қаржылық түсініктерді қарапайым тілмен түсіндіруге көмектеседі, сондай-ақ клиенттердің барлық сұрақтарына жауап бере алады;

- Жаңа мәліметке қол жеткізу: банктер қаржы саласындағы өзгерістерді үнемі бақылап отырады және білімдерін жаңартып отырады. Олар клиенттеріне жаңа өнімдер мен қызметтер, заңнамадағы өзгерістер, макроэкономикалық трендтер және клиенттердің қаржылық жағдайына әсер ететін басқа да тақырыптар бойынша заманауи ақпаратты ұсына алады;

- Клиенттердің қажеттіліктеріне бағытталу: банктер өз клиенттерін және олардың қаржылық мақсаттарын жақсы біледі. Олардың оқу бағдарламалары аудиторияның ерекшеліктеріне сәйкес әзірленеді және клиенттерді көбірек алаңдататын мәселелерге назар аударады. Мұндай тәсіл ақпаратты тиімдірек жеткізуге мүмкіндік береді, ал клиенттер бағдарламадан максималды пайда ала алады.

Банктерде қаржылық сауаттылықты оқыту клиенттерге күрделі қаржылық мәселелерді түсінуге, қаржылық сауаттылықты арттыруға және саналы қаржылық шешімдер қабылдауға көмектеседі. Банктер ұсынатын оқу бағдарламалары клиенттердің қажеттіліктерін ескереді және банктің мамандарының білімдері мен тәжірибесін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қаржылық стратегия әр адамның өмірінде маңызды рөл атқарады, өйткені ол қаржылық тұрақтылыққа және болашақта жеткілікті деңгейге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Дегенмен, тиімді ұзақ мерзімді стратегияны жасау үшін жақсы қаржылық білім мен банктің маманынан сапалы кеңес алу қажет.

Білім қаржылық сауаттылықты арттыруда шешуші рөл атқарады. Қаржылық құралдар, инвестициялар және бюджеттеу туралы білімге ие адамдар өз қаржыларын тиімдірек басқарады және қаржылық мақсаттарына жетуде табысты болады. Банктер, өз клиенттерінің қаржылық сауаттылығының маңыздылығын түсініп, білім беру бағдарламаларына белсенді қатысады және клиенттеріне тегін қаржылық консультациялар жүргізеді.

Қазіргі банктер ұзақ мерзімді қаржылық стратегияны құру үшін әртүрлі мүмкіндіктер ұсынады. Олар депозиттер, инвестициялық қорлар, өмірді және мүлікті сақтандыру, несиелер мен ипотекалар сияқты кең ауқымды қаржылық өнімдер мен құралдарды ұсынады. Алайда, ең қолайлы өнімді таңдау және тиімді стратегия құру үшін әрбір құралдың негізгі принциптері мен жұмыс механизмдерін түсіну қажет. Осы себепті, білім ұзақ мерзімді қаржылық стратегия құрудың негізі болып табылады. Банктер клиенттеріне қаржылық құралдармен қатар, қаржылық жоспарлау мен инвестициялау саласындағы күрделі мәселелерді түсінуге көмектесетін білім беру ресурстарын ұсынады. Банктің мамандары консультациялар мен оқу іс-шараларын өткізіп, онлайн-курстар мен материалдарға қолжетімділік береді.

Банктер халықтың қаржылық сауаттылығын арттыруда белсенді рөл атқарады, өйткені клиенттер неғұрлым хабардар және табысты болса, банк ісі соғұрлым тұрақты және гүлденген болады. Жақсы қаржылық білімге ие клиенттер өз қаржылары туралы дұрыс шешімдер қабылдай алады, бұл олардың қаржылық жағдайын жақсартуға және банкке сенімін артуына алып келеді.

Осылайша, банктердің клиенттердің қаржылық сауаттылығын арттырудағы рөлі өте маңызды. Олар клиенттерге тек қаржылық қызметтер ғана емес, сондай-ақ қаржылық мәселелерде ақпараттанған және жауапты болуға көмектеседі. Клиенттердің қаржылық сауаттылығын арттыру олардың қаржылық ресурстарын тиімді пайдалануына және әлауқатын арттыруына ықпал етеді.

Библиографиялық тізім:

1. Қаржылық сауаттылықты арттыру: әдістер мен стратегиялар. [Электрондық ресурс] / кіру режимі: <https://www.bcc.kz/kz/bcc-journal/financial-literacy/>

2. Қаржылық сауаттылықты арттырудың 2020–2024 жылдарға арналған тұжырымдамасы [Электрондық ресурс] / кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000338>

3. Сауаттылықты арттыру бойынша бағдарлама. [Электрондық ресурс] / кіру режимі: https://www.bank-ombudsman.kz/kz/povyshenie_finansovoy_gramotnosti/?id_page=218

4.Қазақстандықтардың қаржылық сауаттылық индексі. [Электрондық ресурс] / кіру режимі: <https://the-tenge.kz/articles/indeks-fingramotnosti-2023>

*****

УДК 331.56:004

EFFECTIVE APPROACHES TO EMPLOYING PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE DIGITAL ECONOMY

Malikova D.M., 1st year, Jurisprudence, International University of Kyrgyzstan, Bishkek, Kyrgyzstan

Dokturbaeva N.Zh., 4th year, Economics and Business Administration, University of Pecs, Pecs, Hungary

Academic Supervisor: Matveeva T.V., Senior Lecturer, International University of Kyrgyzstan

The article explores impactful strategies for employing individuals with disabilities in the digital economy. It emphasizes the role of digital skills training, inclusive work environments, technological innovations, and supportive policies in promoting workforce participation and economic inclusion, highlighting global examples and stressing the need for systemic approaches to achieve sustainable integration.

The modern world is undergoing rapid changes as a result of the development of digital technologies. These changes affect all aspects of life, including the labor market. One of the important tasks of the digital era is the integration of vulnerable groups of the population, such as people with disabilities, into economic activity. Employment of such citizens not only contributes to their social and economic integration, but also helps to achieve sustainable development goals. However, this process is associated with many difficulties that require a comprehensive approach.

Digitalisation opens up new employment opportunities for people with disabilities, but at the same time creates barriers related to the lack of digital skills, discrimination and limited accessibility of infrastructure. Researches show that the employment rate of people with disabilities has not significantly increased in recent years, despite integration efforts. For example, in the UK, the disability employment rate was 53.0% in Q2 2024, a marginal increase of 0.1 percentage points from the previous year, which is not statistically significant. Moreover, the disability employment gap decreased by 0.6 percentage points during the same period, also not statistically significant [1]. Similarly, in France, the unemployment rate for people with disabilities decreased from 17.6% in 2017 to 12% in 2023, yet it remains higher than the overall unemployment rate of 7% [2]. The main reasons for this remain insufficient adaptation of workplaces, lack of vocational training and social prejudices. In these conditions, it is necessary to develop effective employment solutions that include the use of technological innovations, as well as taking into account social and legal aspects.

One of the key integration tools is the development of digital literacy. Advanced training and vocational education programs can eliminate knowledge gaps and increase the competitiveness of people with disabilities. As part of the “Skills to Succeed” initiative from Accenture, more than 5.8 million people around the world have acquired skills that could significantly improve their standard of living [3]. Besides that, in Russia, the “PROSKILLS” (“ПРОНАБИКИ») program has been implemented with the support of Microsoft, the ANO “Center for the Development of Innovative Technologies “IT-Planet”, and the ANO “Agency for the Development of Professional Skills (WorldSkills Russia)”. This initiative offers free training of in-demand digital skills and assistance in employment for various groups of the population, including people with disabilities. The program is aimed at increasing the competitiveness of participants in the labor market and their integration into the digital economy [4]. In addition, significant efforts are being made in Uzbekistan to integrate people with disabilities into the digital economy. With the support of the World Bank and other international organizations, projects are being implemented to provide digital

skills training and create inclusive jobs. These measures help to overcome the digital gap and ensure economic growth and social inclusion [5]. Such initiatives demonstrate the effectiveness of digital literacy programs for people with disabilities and can serve as examples for implementation at the national level in other countries.

Another important tool is the creation of an inclusive work environment that will allow people with disabilities to feel like full participants in the work process. This involves adapting both physical and digital workplaces. For example, the use of screen readers, voice assistants, and specialized equipment allows people with visual or hearing impairments to fully participate in work activities. In addition, current artificial intelligence (AI) technologies help automate some tasks, making the work accessible to those who could not previously perform it. An example of using AI to automate tasks that increase accessibility to people with disabilities is the “Avatar Work” project. This project developed the “OriHime-D” avatar robots, which allow people with disabilities to remotely perform physical work, such as serving customers in a cafe. The robots are controlled using a mouse or a gaze, depending on the user's capabilities. Studies have shown that participation in such work contributes to psychological satisfaction and social integration of people with disabilities [6].

In addition to technological solutions, institutional support is essential in ensuring labor integration. The government plays a pivotal role in employment issues by creating a regulatory framework and providing support tools. For instance, introducing quotas for jobs for people with disabilities or tax benefits for companies that hire them help motivate businesses to create an inclusive work environment. However, legislative measures alone are not enough and must be supported by control over implementation. An example of effective quotas for jobs for people with disabilities is the practice established in Russia. According to the law, companies with more than 35 employees are required to allocate 2-4% of jobs for disabled people. This measure is aimed at supporting the employment of citizens with disabilities and stimulating employers to create an inclusive work environment. To monitor compliance with these requirements, regular reports from employers to employment centers are provided and fines are established for non-compliance with quotas [7].

Corporate social responsibility (CSR) holds a special place as a business concept where companies consider societal interests and take responsibility for the consequences of their activities on the environment and people. Companies that recognize the importance of inclusion not only contribute to social stability, but also gain competitive advantages. For example, SAP actively implements programs to hire people with autism, recognizing their unique analytical abilities, which improves corporate reputation and brings economic benefits due to increased work efficiency [8].

The integration of people with disabilities into the digital economy is not only a social but also an economic necessity. According to research, inclusion contributes to an increase in Gross Domestic Product (GDP), since the use of the potential of all citizens leads to the creation of innovations and accelerated economic growth. For instance, the International Labour Organisation (ILO) estimates that excluding people with disabilities from the workforce can cost countries up to 7% of their GDP [9]. McKinsey research shows that expanding workforce participation among Americans with disabilities who are willing to work could contribute nearly \$215 billion to the U.S. GDP by 2040. Globally, removing employment obstacles for individuals with disabilities has the potential to boost GDP by approximately \$400 billion [10]. By introducing adaptive technologies and creating inclusive working conditions, barriers that have long prevented vulnerable groups from fully participating in the economy are removed.

However, a systemic approach is necessary to achieve sustainable results. This includes improving legislation and forming a positive public attitude towards people with disabilities. Educational and media campaigns aimed at reducing prejudice play a crucial role here.

In conclusion, the digital economy provides unique opportunities for inclusion. Technological developments, government support and an active position of businesses can create conditions in which every person, regardless of physical limitations, can contribute to the development of society. The priority for all stakeholders should be the introduction of effective approaches to the

employment of people with disabilities in order to promote not only equality, but also the sustainable development of the country's economy.

References

1. UK Government. (2024) The employment of disabled people 2024. Available at: <https://www.gov.uk/government/statistics/the-employment-of-disabled-people-2024/the-employment-of-disabled-people-2024> (Accessed: 13 December 2024).

2. Le Monde. (2024) Little progress in France on inclusion of people with disabilities. Available at: https://www.lemonde.fr/en/france/article/2024/09/05/little-progress-in-france-on-inclusion-of-people-with-disabilities_6724847_7.html (Accessed: 13 December 2024).

3. Accenture. (n.d.) Skills to Succeed. Available at: <https://www.accenture.com/ca-fr/about/corporate-citizenship/skills-succeed> (Accessed: 13 December 2024).

4. Microsoft. (2021) Обучение цифровым навыкам. Available at: <https://news.microsoft.com/ru-ru/proskilling/> (Accessed: 13 December 2024).

5. News Central Asia. (2024) «Узбекистан движется к инклюзивному экономическому росту, создавая пространство в секторе электронной коммерции для людей с ограниченными возможностями». Доступно по ссылке: <https://www.newscentralasia.net/2024/08/09/uzbekistan-dvizhetsya-k-inklyuzivnomu-ekonomicheskomu-rostu-sozdavaya-prostranstvo-v-sektore-elektronnoy-kommertsii-dlya-lyudey-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami/> (Дата обращения: 10 декабря 2024).

6. Takeuchi, K., Yamazaki, Y., & Yoshifuji, K. (2020). Avatar Work: Telework for Disabled People Unable to Go Outside by Using Avatar Robots “OriHime-D” and Its Verification. arXiv preprint arXiv:2003.12569. <https://arxiv.org/abs/2003.12569>

7. Unistaff. (2024). “Квотирование рабочих мест в 2024 году: что нужно знать работодателям”. <https://unistaff.com/mainblog/kvotirovanie-rabochih-mest-v-2024-godu/>

8. SAP Corporate Responsibility Report. (2022). “Inclusive Hiring Programs”. <https://www.sap.com/discover/autism-inclusion/index.html>

9. International Labour Organization. (2009). “The price of exclusion: The economic consequences of excluding people with disabilities from the world of work.” https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40ed_emp/%40ifp_skills/documents/publication/wcms_146260.pdf?utm_source=chatgpt.com

10. McKinsey & Company. (2021) Expanding employment opportunities for people with disabilities could add up to \$400 billion to GDP. Available at: <https://www.mckinsey.com//media/mckinsey/email/intersection/2021/10/06/2021-10-06d.html#:text=McKinsey%20research%20shows%20that%20expanding,a%20total%20of%20%24400%20billion> (Accessed: 15 December 2024).

*****

УДК 332.1:336.7

ТОКЕНИЗАЦИЯ РЕАЛЬНЫХ АКТИВОВ: ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭКОНОМИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ КАЗАХСТАНА

Маратбек Б.А., курсант 2 курса

*Сейдахметова А.У., преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин
Костанайская академия МВД РК им. Ш.Кабылбаева, г. Костанай., Казахстан*

Токенизация реального мира, опирающаяся на технологии блокчейна и криптовалюты, становится краеугольным камнем цифровой трансформации и развития экономики. В этой статье раскрывается влияние токенизации на традиционные механизмы экономики, обосновывается её значимость для общества и подчеркиваются вызовы и перспективы. Рассматриваются примеры токенизации ресурсов, финансов и регулирования экономики.

Современное общество столкнулось с необходимостью переосмысления концепции управления активами в условиях глобализации и цифровизации. Криптовалюты и блокчейн предложили революционное решение: токенизация — процесс преобразования реальных активов в цифровые токены, которые могут передаваться и управляться на блокчейне. Это открывает новые горизонты для экономики, снижая барьеры для инвесторов и предлагая прозрачные и демократичные механизмы владения.

В своём Послании народу Казахстана от 2 сентября 2024 года Президент Касым-Жомарт Токаев подчеркнул необходимость ускоренной цифровизации экономики и внедрения передовых технологий [1]. 28 сентября 2022 года на международном технологическом форуме «Digital Bridge 2022» Глава государства отмечал, что «... цифровая трансформация является определяющим фактором повышения конкурентоспособности не только отдельных компаний, но и целых стран и регионов» [2]. Ранее в своих выступлениях Президент призывал к активному развитию IT-сектора, стимулированию инноваций и созданию благоприятных условий для технологических стартапов. Особое внимание было уделено важности подготовки квалифицированных кадров в области информационных технологий и искусственного интеллекта. Эти инициативы направлены на формирование устойчивой и современной экономики, способной адаптироваться к быстро меняющимся мировым тенденциям.

Представленная часть послания президента Республики Казахстан доказывает важность, значимость, а также актуальность научной статьи.

Что же такое токенизация?

В соответствии с Картой слов и выражений русского языка под «токенизацией» понимается «преобразование конфиденциального элемента данных в неконфиденциальный эквивалент (токен), не имеющий самостоятельного значения для внешнего или внутреннего использования» [3]. С.А. Андрюшин отмечает, что «Токенизация – это процесс трансформации учета и управления активами, при котором каждый актив представляется в виде программируемого цифрового токена [4, с. 91]. Учитывая вышеуказанные определения под токенизацией следует понимать процесс цифрового представления прав на актив или его части в виде токенов на блокчейне. Каждый токен соответствует конкретной доле актива и может быть продан, приобретен или использован для получения дохода.

Основные свойства токенов:

1. Делимость: Активы могут быть дроблены, что позволяет инвестировать даже минимальные суммы.
2. Ликвидность: Токены легко продаются на вторичных рынках.
3. Прозрачность: Использование блокчейна гарантирует неизменность данных о транзакциях.

Токенизация реальных активов или же (RWA) продолжает набирать обороты, привлекая внимание и интерес как традиционных финансовых институтов, так и технологических компаний, холдингов и огромного числа предпринимателей, что заинтересованы в развитии инновации. Далее будут рассмотрены некоторые из наиболее значимых событий в этой области за последнее время, что будет свидетельствовать об актуальности представленной научной статьи, а также будет показан пример интеграции токенизации в Казахстане.

Tezos и токенизация урана

В декабре 2024 года блокчейн-платформа Tezos запустила децентрализованную площадку xU3O8 для торговли токенизированным ураном. Этот шаг открыл новые возможности для инвесторов, предоставив доступ к ранее труднодоступным сырьевым рынкам [5].

Банк России и перспективы токенизации

В ноябре 2024 года Банк России опубликовал доклад «Токенизация активов реального мира: экономическая природа и опыт регулирования». В документе анализируются международные и российские тенденции в области токенизации, а также рассматриваются

преимущества и риски этого процесса. Регулятор подчеркнул необходимость обсуждения возможностей токенизации различных активов с учетом их специфики [6].

Токенизация деревьев в Узбекистане

Проект Web3Eco реализовал токенизацию прав на прибыль от продажи древесины с плантаций в Узбекистане. Этот инновационный подход позволяет инвесторам участвовать в экологических инициативах и получать доход от устойчивых проектов [7].

Пример токенизации в Казахстане

В Казахстане наблюдается активное развитие инициатив по токенизации активов. В октябре 2023 года на форуме Digital Bridge был представлен первый в стране проект токенизации цифровых активов, разработанный совместно криптобиржей Intebix, Mastercard и FinTech-компанией Airba Pay. Этот проект позволяет конвертировать криптовалюту в бонусы Technodom Plus, которые затем можно использовать для приобретения товаров и услуг в сети Technodom.

Кроме того, Национальный банк Казахстана разработал рекомендации по регулированию крипторынка, предлагая законодательно утвердить токенизацию реальных активов. Это свидетельствует о стремлении страны интегрировать инновационные финансовые технологии в свою экономику.

Согласно данным Комитета государственных доходов, в 2023 году в бюджет поступило около 9 миллиардов тенге от индустрии цифровых активов, а за первое полугодие 2024 года - 3,5 миллиарда тенге от цифрового майнинга, что является более чем третью от показателя всех цифровых активов в Казахстане (рис. 1).

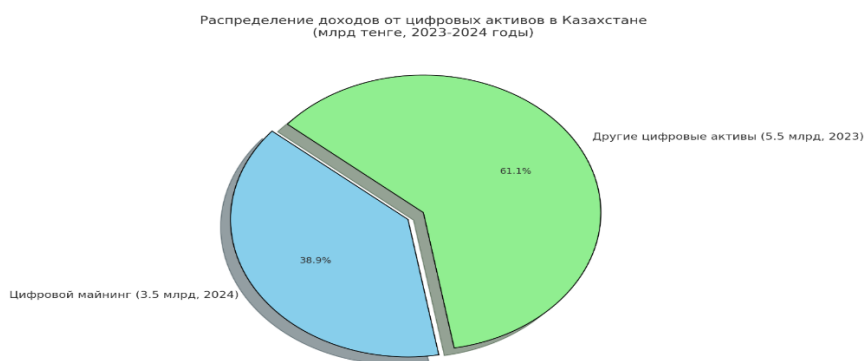

Рисунок 1 – Распределение цифровых активов в Казахстане за 2023 год и первое полугодие 2024 года.

Токенизация реальных активов (RWA) становится ключевым элементом цифровой экономики, трансформируя доступ к традиционным рынкам и создавая новые инвестиционные возможности. Международный опыт демонстрирует успешные примеры, такие как: блокчейн-платформа Tezos, что внедрила токенизацию урана, открыв доступ к сырьевым рынкам, а в Узбекистане проект Web3Eco позволил инвестировать в устойчивые инициативы через токенизацию древесины. В России Банк активно изучает регулирование токенизации, подчеркивая её потенциал для модернизации экономики.

Казахстан активно внедряет эту технологию, примером которого является форум Digital Bridge, где был представлен проект токенизации, связывающий криптовалюты с потребительскими бонусами. Национальный банк разработал рекомендации по регулированию крипторынка, что усиливает интеграцию токенизации в национальную экономику. Так же нужно подметить, Значительный рост доходов от цифровых активов (9 млрд тенге в 2023 году) подтверждает её экономическую ценность и важность не только для современного общества, но и для государства в целом.

Таким образом, токенизация способствует демократизации финансов, повышению ликвидности активов и устойчивому развитию, становясь неотъемлемой частью глобальной и локальной экономики, что несомненно является положительным фактором для

современного общества и населения в целом.

Вызовы и перспективы

Несмотря на преимущества, токенизация сталкивается с рядом вызовов:

Регуляторная неопределённость: отсутствие единых стандартов и нормативных актов в разных юрисдикциях может создавать сложности для участников рынка.

Технологические риски: уязвимости в блокчейн-системах и смарт-контрактах могут привести к потерям или мошенничеству.

Принятие пользователями: необходимость повышения осведомлённости и доверия к новым технологиям среди широкой аудитории.

Однако, с учётом стремительного развития технологий и усилий по стандартизации и регулированию, токенизация реальных активов обладает потенциалом стать ключевым элементом будущей цифровой экономики, трансформируя подходы к владению и различным видам собственности, способствуя упрощению жизни обычных граждан, общества и государства в целом.

Токенизация активов реального мира посредством криптовалют и блокчейн-технологий меняет традиционные модели экономики, делая их более доступными, ликвидными и прозрачными, что подчёркивает их необходимость современному обществу и государству. Несмотря на существующие вызовы, потенциал этой технологии в трансформации экономики и расширении инвестиционных возможностей для широкой аудитории очевиден, что несомненно подкрепляет актуальность научной статьи и в перспективе делает токенизацию незаменимым инструментом поддержки государственной экономики во всех отраслях, начиная от экономики, заканчивая экологией, недвижимостью и огромного числа других отраслей, что необходимы в современном обществе, которым может помочь токенизация.

Подводя итог стоит обратить внимание, что с дальнейшим развитием токенизации можно улучшить целую массу отраслей, усилить фактор прозрачности, что напрямую сопоставимо с доверием общества к государству, а также улучшить и адаптировать всю экономическую отрасль государства к современным реалиям, которая позволит продвинуть Казахстан на мировой арене.

Библиографический список:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 2 сентября 2024 года «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» [Электронный ресурс]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-spravedlivyy-kazahstan-zakon-i-poryadok-ekonomicheskii-rost-obshchestvennyy-optimizm-285014> (дата обращения: 14.12.2024).

2. Токаев: цифровая трансформация является определяющим фактором конкурентоспособности стран [Электронный ресурс]. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/15890783?ysclid=m4qjj12qzi553489700> (дата обращения: 13.12.2024).

3. КАРТАСЛОВ.РУ - Карта слов и выражений русского языка. [Электронный ресурс]. URL: <https://kartaslov.ru/значение-слова/токенизация> (дата обращения: 13.12.2024).

4. Андрюшин, С. А. (2024). Токенизация реальных активов: классификация, платформы, приложения, возможности и проблемы развития. Russian Journal of Economics and Law, 18(1), 88–104. <https://doi.org/10.21202/2782-2923.2024.1.88-104>.

5. Tezos запустила маркетплейс для токенизированного урана [Электронный ресурс]. URL: <https://forklog.com/news/tezos-zapustila-marketplejs-dlya-tokenizirovannogo-urana> (дата обращения: 14.12.2024).

6. Токенизация активов реального мира: экономическая природа и опыт регулирования. Аналитический доклад. [Электронный ресурс].

URL: https://cbr.ru/Content/Document/File/170116/analytical_report_22112024.pdf (дата обращения: 14.12.2024).

7. Эко-проект токенизировал деревья в Узбекистане [Электронный ресурс]. URL: <https://forklog.com/news/eko-proekt-tokeniziroval-derevyu-v-uzbekistane> (дата обращения: 14.12.2024).

*****

УДК 664:338.43

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕРЕРАБОТКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ: МЕТОДЫ ОЦЕНКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Молдабекова С.Р., 4 курс, экономика

Жумабаев К.А., старший преподаватель кафедры экономики и финансы, кандидат экономических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматриваются ключевые аспекты оценки эффективности переработки сельскохозяйственной продукции. Предложена классификация методов оценки, включающая экономические, финансовые, технические, качественные и экологические показатели. Проведен анализ их значимости для устойчивого развития и конкурентоспособности перерабатывающих предприятий. Обоснована необходимость комплексного подхода, включающего социальные и экологические аспекты.

В современных условиях глобализации и высокой конкуренции перерабатывающие предприятия сельскохозяйственной отрасли сталкиваются с необходимостью повышения своей эффективности. Это требует комплексного подхода к оценке деятельности, направленного на выявление проблемных зон, оптимизацию использования ресурсов и повышение конкурентоспособности продукции.

Цель данной статьи — проанализировать основные методы оценки эффективности переработки сельскохозяйственной продукции и определить их значение для устойчивого развития предприятий.

Оценка эффективности перерабатывающих предприятий основывается на использовании различных методов, которые условно можно разделить на несколько групп. (см. Таблица 1)

Таблица 1 – Основные методы и показатели оценки эффективности переработки сельскохозяйственной продукции.

Методы оценки	Показатели	Значение
Экономические методы		
Рентабельность	Отношение прибыли к затратам	Оценка уровня доходности предприятия
Производительность труда	Объем продукции, произведенной одним работником	Эффективность использования трудовых ресурсов
Себестоимость продукции	Затраты на производство единицы продукции	Снижение себестоимости при сохранении качества повышает конкурентоспособность продукции
Оборачиваемость активов	Отношение выручки к активам предприятия	Характеризует скорость использования активов для получения дохода
Финансовые методы		

Коэффициент ликвидности текущей	Отношение текущих активов к краткосрочным обязательствам	Оценка способности предприятия покрывать краткосрочные обязательства
Коэффициент автономии	Доля собственного капитала в общей сумме капитала	Определяет уровень финансовой независимости предприятия
Оборачиваемость капитала	Отношение выручки к капитальным затратам	Характеризует эффективность использования капитальных вложений
Технические методы		
Уровень автоматизации	Доля автоматизированных процессов в общем объеме производства	Снижает издержки, повышает производительность
Износ оборудования	Уровень физического и морального износа основных средств	Указывает на необходимость обновления оборудования
Коэффициент загрузки мощностей	Отношение фактической загрузки мощностей к проектной	Оптимальное использование ресурсов свидетельствует о качественном управлении производством
Качественные методы		
Соответствие стандартам	Доля продукции, соответствующей нормативным требованиям	Гарантирует высокий уровень качества и востребованность продукции
Уровень инноваций	Количество внедренных технологий или новых методов производства	Повышает конкурентоспособность и снижает затраты
Удовлетворенность потребителей	Уровень удовлетворенности клиентов (на основе опросов, исследований)	Влияет на лояльность покупателей и объем продаж
Экологические методы		
Энергозатраты	Затраты энергии на единицу продукции	Показатель энергоэффективности предприятия
Экологический индекс	Объем выбросов, отходов и уровень загрязнения окружающей среды	Отражает экологическую ответственность предприятия
Социальные методы		
Численность персонала	Количество занятых сотрудников	Показатель социальной значимости предприятия
Уровень заработной платы	Средняя заработная плата работников	Влияет на удовлетворенность персонала и текучесть кадров
Социальные программы	Количество и содержание социальных инициатив	Повышает привлекательность предприятия для работников

Данная таблица систематизирует ключевые показатели оценки эффективности перерабатывающих предприятий, что позволяет более полно анализировать их деятельность и формировать стратегии для дальнейшего развития.

Эффективная организация переработки сельскохозяйственной продукции требует использования современных методов оценки. Комплексный анализ позволяет выявить проблемные зоны, оптимизировать использование ресурсов и повысить конкурентоспособность продукции.

Внедрение инновационных технологий, автоматизация производственных процессов и повышение качества продукции являются ключевыми направлениями для устойчивого развития перерабатывающих предприятий.

Библиографический список:

1. Иванов И.И., Петров П.П. Методы анализа эффективности предприятий. — М.: Экономика, 2023.
2. Сидоров А.А. Устойчивое развитие агропромышленных комплексов. — СПб.: Питер,

2022.

3. Смирнова Е.В. Инновации в переработке сельскохозяйственной продукции. — Воронеж: Аграрное издательство, 2021.

*****

УДК 336.14:004.9(574)

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ПРОЗРАЧНОСТИ И ОБЩЕСТВЕННОГО УЧАСТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Мухамедшарипова М.Р., 4 курс, ОП БВ04104 Финансы

Завьялова Е.Н., старший преподаватель, магистр финансов

*НАО «Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы», г.Костанай,
Казахстан*

В статье рассматривается процесс цифровизации государственного бюджета Республики Казахстан. Проводится сравнительная характеристика бюджетной прозрачности и участия общественности Республики Казахстан по сравнению с другими странами в 2021 -2023 годах.

Цифровизация бюджета - это современный метод управления, при котором ключевые этапы бюджетного процесса (планирование, контроль, анализ и регулирование) проводятся с помощью цифровых технологий, что позволит бюджету Республики Казахстан быть открытым и прозрачным.

Ровно в тот момент, когда государственные органы начнут публично обсуждать, на что тратить, а потом также прозрачно тратить деньги налогоплательщиков, тогда главный финансовый документ страны станет сбалансированным, а граждане увидят, что власти реально что-то делают.

Цифровизация бюджета является острой необходимостью в условиях стремительно развивающегося цифрового общества. Перевод ключевых этапов бюджетного процесса в цифровой формат позволит не только повысить прозрачность и открытость государственных финансов, но и решить ряд актуальных проблем, стоящих перед Казахстаном.

Автоматизация процессов планирования, контроля и анализа станет важным шагом на пути к оптимизации расходов и повышению эффективности использования бюджетных ресурсов. В дополнение к этому, публичное обсуждение бюджетных затрат и прозрачный контроль за их исполнением будут способствовать укреплению доверия граждан к государственным органам. В свою очередь, цифровая платформа, предоставляющая гражданам удобный доступ к информации о бюджете, откроет новые возможности для активного участия в его формировании и контроле.

«Сандж» - одна из крупных исследовательских компаний в Казахстане. Именно эта организация с 2006 года считает индекс открытости бюджета. С момента основания в 2002 году, компания зарекомендовала себя как один из крупнейших и наиболее надёжных поставщиков исследовательских услуг в стране, активно содействуя принятию решений на основе объективных данных.

Основные направления деятельности компании включают социологические опросы, исследования общественного мнения, маркетинговые исследования, мониторинг СМИ и анализ данных. «Сандж» работает как с государственным, так и с частным сектором, помогая организациям использовать современные аналитические методы для повышения прозрачности и открытости в управлении, в том числе и в бюджетных процессах.

«Сандж» активно сотрудничает с международными организациями, такими как Всемирный банк, ПРООН и ЮНИСЕФ, а также с государственными учреждениями и

неправительственным сектором. Основное внимание уделяется социальным исследованиям, которые охватывают вопросы уровня жизни, бедности, занятости и реализацию государственных программ, предоставляя критически важную информацию для оценки и улучшения экономической ситуации в стране.

Особое значение в работе организации придаётся открытости бюджетных данных, что позволяет гражданскому обществу участвовать в обсуждении использования государственных средств. Это способствует не только повышению прозрачности управления, но и вовлечению общественности в процесс контроля за государственными расходами, обеспечивая тем самым более высокий уровень ответственности со стороны правительства.

Одним из ключевых проектов организации является исследование индекса открытости бюджета, которое проводится с 2006 года. Это исследование, единственное в мире по своему формату, позволяет объективно оценить степень доступа общественности к информации о государственных финансах на национальном уровне. Прозрачность и цифровизация бюджета становятся основными аспектами этих исследований, что способствует повышению доверия граждан к государственным органам и их финансовой деятельности.

На основе проведенного исследования и по оценке открытости бюджета за последние 15 лет Республика Казахстан поднялся с 38 до 63 баллов (из 100 возможных) в 2021 году и сохраняет данную отметку и по итогам 2023 года. У наших соседей индекс открытости бюджета за 2023 год заметно выше: у Грузии - 87, Азербайджана - 67, России - 66, Турции – 64 (см. Рисунок 1) [1].

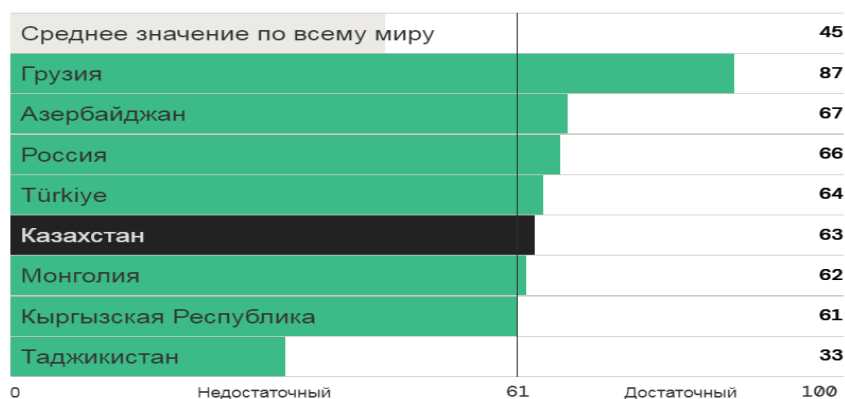

Рисунок 1 - Бюджетная прозрачность Казахстан по сравнению с другими странами

Для повышения прозрачности и общественного участия, которое в Казахстане является ниже достаточного уровня (всего 11 из 100) (см. Рисунок 2), цифровизация сыграет ключевую роль.

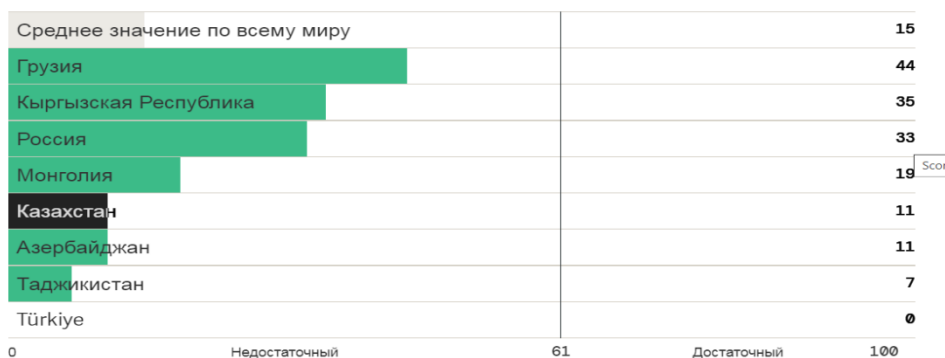

Рисунок 2 – Участие общественности по сравнению с другими странами

Цифровизация поможет создать единое информационное пространство, где все

системы организаций будут автоматически обмениваться данными. Это направление активно развивается в Республике Казахстан и уже помогает привлекать население к процессу планирования. Примеры таких инициатив — «Интерактивная карта открытых бюджетов» и «Бюджет участия», которые позволяют жителям напрямую участвовать в улучшении своих районов.

Проект «Интерактивная карта открытых бюджетов», инициированный Агентством при поддержке Посольства Королевства Нидерландов в Казахстане, создан для облегчения доступа к общественной информации, создания эффективной диалоговой платформы взаимодействия власти и гражданского общества. На специальном интернет-портале объявляется исполнение бюджетов государственных организаций страны, также интерактивная карта является площадкой для приема и обработки обращений граждан.

На портале «Интерактивная карта открытых бюджетов» зарегистрировано 984 государственных органа Костанайской области и их подведомственные организации. В рамках этого проекта на портале размещены 5600 бюджетных программ госорганов региона на общую сумму 657 млрд тенге (см. Рисунок 3).

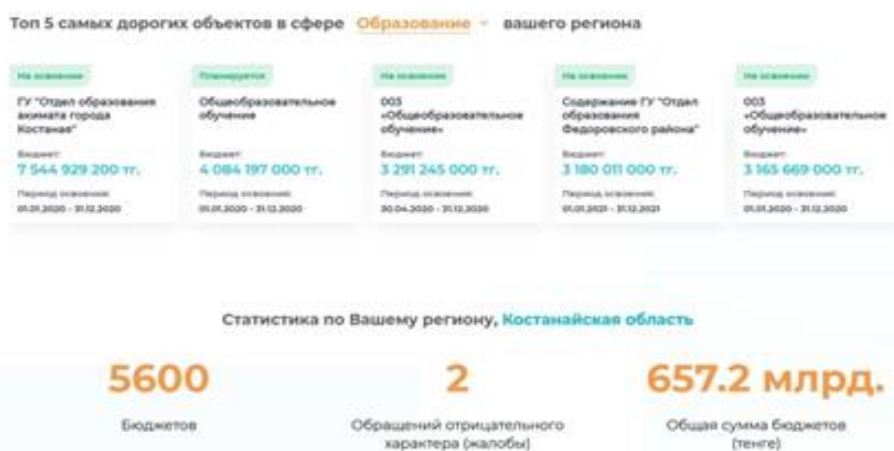

Рисунок 3 – Интерактивная карта открытых бюджетов по Костанайской области

Платформа автоматически анализирует затраченные средства и сравнивает их с аналогичными объектами. Карта разработана для удобства пользователей, что значительно упростило доступ к информации о выделенных бюджетах, деталях проводимых работ и сроках их завершения, которая раньше была труднодоступна.

Интерактивная карта имеет большой потенциал для развития, предоставляя новые возможности для усиления общественного контроля. Каждый государственный орган обязан следить за качеством наполнения системы и точностью предоставляемой информации, за что несут ответственность первые руководители госорганов. Платформа работает круглосуточно и позволяет гражданам отслеживать бюджетные расходы. В случае обнаружения несоответствий, пользователи могут сообщить об этом уполномоченным органам, прикрепив фотографии или видеоматериалы [2].

Также в Республике Казахстан была создана платформа, на которой эксперты, депутаты мажилиса, сотрудники Счетного комитета и все заинтересованные лица могут получить информацию о состоянии государственных финансов на макроуровне. Центр прикладных исследований TALAP разработал портал OpenBudget.kz, который был представлен на онлайн-круглом столе TALAP.Talks. Этот ресурс предоставляет доступ к важным данным о бюджете, включая налоговые поступления, государственный долг, активы Национального фонда и трансферты, обновляемые в режиме реального времени [3].

Проект «Бюджет народного участия» нацелен на привлечение населения к процессу распределения средств местного бюджета для благоустройства городов Казахстана, что успешно реализуется в нескольких городах Республики Казахстан (см. Таблица 1).

Таблица 1 – Города, в которых реализуется «Бюджет народного участия»

Города республиканского значения	Астана, Алматы, Шымкент
Города областного значения	Костанай, Кокшетау, Степногорск, Косшы
Города районного значения	Атбасар, Жаркент, Ушарал, Уштобе, Сарканд, Тайынша.

Для пользователей без специальной подготовки на сайте представлена обучающая информация о структуре бюджета, его видах и уровнях, а также Национальном фонде. Кроме того, доступен бюджетный календарь и собраны все документы, касающиеся бюджетных процессов и исполнения бюджета. Это делает портал удобным для быстрого и легкого доступа к информации о финансовой деятельности государства.

Проект «Бюджет народного участия» состоит из восьми этапов, которые описаны в таблице 2 [4].

Таблица 2 - Этапы и процесс подачи предложений на портале

Этап	Процесс
1. Прием заявок	Предложения подаются жителями самостоятельно через портал budget.open-almaty.kz . Для этого необходимо заполнить заявку (указать наименование проектного предложения, его описание, адрес объекта), прикрепить эскиз и смету проектного предложения (они могут быть ориентировочными).
2. Оценка экспертными советами	При каждом районном акимате создаются экспертные советы с участием депутатов маслихата, членов Общественного совета г. Алматы, архитекторов, специалистов в области строительства. В ходе оценки предложения могут быть допущены к голосованию, направлены на доработку или отклонены из-за несоответствия критериям отбора проектов. Информация по каждому проекту указывается в протоколах предварительного допуска и публикуется на портале budget.open-almaty.kz .
3. Доработка предложений авторами	Авторов уведомляют о необходимости доработки, если это требуется.
4. Рассмотрение доработанных предложений	По результатам рассмотрения доработанных предложений, районными акиматами на портале budget.open-almaty.kz публикуются протоколы допуска.
5. Голосование	Для удобства участников проекта доступно онлайн-голосование в разделе «Голосование» на портале budget.open-almaty.kz , где можно выбрать не более 3 понравившихся предложений и подтвердить голос с помощью ЭЦП или ИИН (SMS-код).
6. Подведение итогов	На основе данных портала budget.open-almaty.kz районный акимат формирует и размещает на портале протокол итогов голосования с информацией о количестве допущенных проектов и количестве голосов за каждый проект.
7. Формирование бюджетных заявок	Бюджетные заявки по реализации проектных предложений формируются районными акиматами и структурными подразделениями акимата в соответствии с бюджетным законодательством.
8. Реализация проектных предложений	Информация о ходе и результатах реализации проектных предложений размещается районными акиматами на портале budget.open-almaty.kz в разделе «Материалы по проектам».

В течение двух лет проводилась работа по изучению мировых лидеров в области индекса открытости бюджетов и созданию платформы. Портал OpenBudget.kz призван стать новой площадкой для прозрачного мониторинга бюджетной статистики, где можно увидеть основные финансовые показатели: республиканский бюджет, налоговые поступления,

государственный долг, активы Национального фонда, расходы и трансферты.

Для аналитиков, журналистов и депутатов всех, кому это интересно, на портале доступны детализированные данные по различным направлениям - консолидированный бюджет, республиканский бюджет, местный бюджет, госдолг и Национальный фонд. Информация представлена в виде графиков, что упрощает анализ данных. Главная цель проекта - сделать бюджетные данные доступными для простых граждан, чтобы каждый мог понять, как государственные средства распределяются и на что они тратятся.

Цифровизация бюджетных процессов в Казахстане открывает новые возможности для повышения прозрачности и вовлечения граждан в управление государственными финансами. Развитие таких инициатив, как портал OpenBudget.kz и «Интерактивная карта открытых бюджетов», способствует упрощению доступа к информации о государственных расходах и улучшает общественный контроль за распределением средств. Эти платформы предоставляют пользователям как базовые данные о бюджете, так и детализированные аналитические материалы, доступные в режиме реального времени.

Примеры успешных проектов, направленных на привлечение населения к участию в бюджетных процессах, такие как «Бюджет народного участия», демонстрируют позитивные изменения в плане вовлеченности граждан в распределение средств на местном уровне. Это способствует росту доверия к государственным органам и повышению качества управления.

Для дальнейшего развития данного направления необходимо продолжать совершенствовать цифровые инструменты, повышать информированность граждан о возможностях использования этих платформ и внедрять новые механизмы обратной связи, что позволит еще больше укрепить взаимодействие между государством и обществом.

Библиографический список:

1. Исследование по открытости бюджета 2023 // Международный бюджет [Электронный ресурс]. URL: <https://internationalbudget.org/ru/open-budget-survey/country-results/2023/kazakhstan>

2. Интерактивная карта открытых бюджетов // [Электронный ресурс]. URL: <https://publicbudget.kz/ru>

3. Новый портал по прозрачности бюджета презентовали в Казахстане // Атамекен [Электронный ресурс]. URL: <https://atameken.kz/ru/articles/36026-novyj-portal-po-prozrachnosti-byudzhetu-prezentovali-v-kazahstane>

4. Открытые бюджеты Егоров // [Электронный ресурс]. URL: <https://budget.egov.kz/application/about>

*****

УДК 336.71

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОМ БАНКОВСКОМ ДЕЛЕ: ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДХОДОВ НА ОСНОВЕ ИИ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ

Өтеген А.Н., докторант I курса

Научный руководитель: Оналтаев Д.О., к.э.н., профессор кафедры “Финансы и учет” КазНУ им. Аль-Фараби, г.Алматы, Республика Казахстан

Управление рисками имеют первостепенное значение в современном финансовом ландшафте, и интеграция искусственного интеллекта (ИИ) предлагает многообещающее направление для достижений в этих областях. Одна из выдающихся методологий включает использование глубокого обучения, в частности нейронных сетей, которые при обучении на исторических данных о мошенничестве могут различать сложные закономерности и предсказывать мошеннические транзакции с удивительной точностью. Кроме того,

улучшение процессов «Знай своего клиента» (KYC) достигается с помощью обработки естественного языка (NLP), где ИИ тщательно изучает текстовые данные из различных источников, гарантируя подлинность клиента.

Графическая аналитика предлагает уникальную перспективу, визуализируя транзакционные отношения, потенциально выделяя подозрительные действия, такие как быстрые переводы средств, указывающие на отмывание денег. Предиктивная аналитика, выходящая за рамки традиционных методов оценки кредитоспособности, включает в себя разнообразный набор данных, предлагая более полное представление о кредитоспособности клиента. Исследование также подчеркивает важность удобных для пользователя интерфейсов, таких как чат-боты на базе ИИ для немедленного сообщения о подозрительных действиях и интеграции расширенных биометрических проверок, включая распознавание лиц и голоса. Геопространственный анализ и поведенческая биометрия дополнительно усиливают безопасность, анализируя местоположения транзакций и шаблоны взаимодействия с пользователем соответственно. Значительное преимущество ИИ заключается в его адаптивности. Самообучающиеся системы гарантируют, что по мере развития мошеннических тактик механизмы ИИ будут оставаться обновленными, сохраняя свою эффективность. Эта адаптивность распространяется на обнаружение фишинга, интеграцию IoT и кроссканальный анализ, обеспечивая комплексную защиту от многогранных мошеннических попыток.

Рисунок 1- Современный банкинг и традиционный банкинг

Критерии	Традиционное банковское дело	Современное банковское дело
Режим работы	В здании	Цифровые платформы, онлайн, мобильные приложения
Доступность	В ограниченном режиме работы	Круглосуточный доступ через онлайн-платформы
Услуги	Базовые услуги	Широкий спектр услуг, включая цифровые кошельки, P2P-переводы и т.д
Взаимодействие с клиентом	Лицом к лицу	Чат-боты, электронная почта, онлайн поддержка
Скорость транзакции	Может быть медленнее из-за ручных процессов	Мгновенно или почти мгновенно
Географический охват	Ограничено филиалом локации	Глобальный доступ через интернет
Документация	На бумажной основе	Электронная и цифровая документация
Безопасность	Физические хранилища, охранники	Шифрование, многофакторная аутентификация, биометрия
Гибкость	Фиксированные процессы и предложения	Настраиваемый пользовательский опыт и динамические предложения продуктов
Инновации	Медленнее внедряются новые технологии	Быстрое внедрение финтех-решений

1. Примечание: составлено авторами на основе данных [3] Н. Шармилии др., «Оптимизация Earthworm с улучшенной моделью распознавания выражений лица с использованием SqueezeNet», Наука и инженерия компьютерных систем, т. 46, № 2, 2023.

Современная банковская система, краеугольный камень мировой экономики, представляет собой сложную сеть институтов, инструментов и процессов, которые

облегчают перемещение и хранение денег. Исторически банки начинались как места, где люди могли безопасно хранить свое богатство, обычно в форме золота или серебра. Со временем эти учреждения развивались, предлагая кредиты предприятиям и потребителям, тем самым играя ключевую роль в расширении торговли и росте экономик.

Сегодня определение банка вышло за рамки традиционных учреждений и включает в себя цифровые и онлайн-платформы, что отражает стремительный технологический прогресс и меняющиеся предпочтения потребителей (рисунки-1) [1]. В основе банковской системы лежат несколько основных компонентов. Во-первых, это центральные банки, которые обычно являются государственными организациями, ответственными за выпуск национальной валюты, установление денежно-кредитной политики и надзор за стабильностью финансовой системы. Коммерческие банки, с другой стороны, являются тем, с чем обычно взаимодействует большинство людей. Они предлагают широкий спектр услуг, от приема депозитов до предоставления кредитов [2]. Инвестиционные банки сосредоточены на оказании помощи компаниям в привлечении капитала, слияниях и поглощениях и других сложных финансовых операциях. Кроме того, существуют специализированные банки, такие как сберегательные банки и кредитные союзы, которые обслуживают конкретные потребности или сообщества [3]–[5]

Появление технологий кардинально изменило банковский ландшафт. Цифровой банкинг, подмножество более широкого движения финансовых технологий (FinTech), относится к использованию электронных платформ для осуществления банковской деятельности. Это может быть как веб-сайты онлайн-банкинга, так и мобильные приложения. Эти цифровые платформы позволяют потребителям выполнять множество задач, от проверки остатков на счетах до международных переводов средств, все это у них под рукой. Более того, рост технологии блокчейн и криптовалют внес новое измерение в банковский мир, бросая вызов традиционным представлениям о валюте и обработке транзакций [6]–[8]. Учитывая важную роль банков в экономике, надежная нормативная база имеет важное значение для обеспечения их стабильности и целостности. Регулирующие органы, часто на национальном уровне, устанавливают руководящие принципы и стандарты, которых банки должны придерживаться. Эти правила охватывают широкий спектр областей, от требований к достаточности капитала до мер защиты прав потребителей. Соблюдение этих правил имеет первостепенное значение не только для обеспечения бесперебойного функционирования банковской системы, но и для укрепления доверия населения. В результате финансовых кризисов эти правила часто пересматриваются и изменяются для устранения системных уязвимостей [9].

Опыт взаимодействия с клиентами также претерпел значительные изменения. Традиционное банковское дело в значительной степени опиралось на личное взаимодействие, когда клиенты посещали физические отделения для запросов или транзакций. Однако современный банкинг интегрировал технологические достижения, такие как чат-боты, электронные письма и онлайн-поддержка, для облегчения взаимодействия с клиентами. Эти цифровые каналы обеспечивают помощь в режиме реального времени, оптимизированное разрешение запросов и немедленный доступ к информации, что снижает необходимость для клиентов физически посещать отделение [10].

Скорость транзакций является еще одним ключевым отличием между двумя банковскими моделями. Традиционные банковские процессы часто были затруднены ручными процедурами, что приводило к более медленной скорости транзакций. Напротив, современный банкинг использует автоматизацию, обработку в реальном времени и методы мгновенного перевода, чтобы гарантировать быстрое или даже мгновенное выполнение транзакций. Это ускорение скорости транзакций способствовало эффективности и результативности финансовых операций для клиентов. Кроме того, географический охват современного банкинга намного превосходит таковой у традиционного банкинга. В то время как традиционные банки были ограничены своими физическими филиалами, современный банкинг использует возможности Интернета для предоставления глобального доступа к

финансовым услугам. Клиенты могут совершать транзакции, управлять счетами и получать доступ к информации из любой точки мира, преодолевая географические границы и облегчая международную финансовую деятельность.

С точки зрения безопасности традиционный банкинг полагался на физические хранилища и охранников для защиты физических активов. В современном банкинге меры безопасности сместились в сторону шифрования, многофакторной аутентификации и биометрических технологий для защиты цифровых активов и информации [11]. Эти передовые протоколы безопасности предоставляют клиентам улучшенную защиту от киберугроз и несанкционированного доступа, способствуя более высокому уровню доверия к цифровым финансовым операциям. Темпы инноваций между традиционными и современными банковскими моделями также резко контрастируют. Традиционное банковское дело часто не решалось внедрять новые технологии, что приводило к более медленному прогрессу в секторе. Напротив, современное банковское дело приняло финтех-решения и быстро внедрило технологические инновации для улучшения услуг, улучшения клиентского опыта и адаптации к меняющейся динамике рынка [6]. В конечном итоге, на качество обслуживания клиентов оказал глубокое влияние переход от традиционного к современному банкингу. Традиционный банкинг предлагал стандартизированный опыт с ограниченной настройкой. Однако современный банкинг отдает приоритет персонализации на основе поведения и предпочтений пользователя. Этот индивидуальный подход повышает удовлетворенность, вовлеченность и лояльность клиентов, удовлетворяя индивидуальные финансовые цели и потребности [9]. Наконец, следует отметить воздействие этих банковских моделей на окружающую среду. Традиционный банкинг с его бумажными процессами и физической инфраструктурой внес значительный вклад в экологию. Напротив, современный банкинг принял цифровые операции, сократил использование бумаги и минимизировал воздействие на окружающую среду, связанное с физической инфраструктурой [5].

В основе многих решений ИИ лежит глубокое обучение — подмножество машинного обучения, которое использует нейронные сети для моделирования и обработки сложных наборов данных. Глубокое обучение блистает своей способностью распознавать сложные закономерности, которые могут быть незаметны для других алгоритмов или человеческого глаза [3], [5]–[6]. В контексте обнаружения мошенничества нейронные сети можно обучать на обширных хранилищах исторических данных о мошенничестве. По мере обучения модели она начинает понимать нюансы и тонкости, связанные с потенциально мошенническими транзакциями. Прелесть глубокого обучения заключается в его способности различать закономерности даже в зашумленных наборах данных и различать законные и подозрительные действия. Следовательно, когда такой модели предъявляется новая транзакция, она может оценить ее характеристики по сравнению с изученными закономерностями и с высокой точностью предсказать, является ли транзакция потенциально мошеннической [8].

Глубокое обучение — это подмножество машинного обучения, которое использует нейронные сети со многими слоями, обычно называемые глубокими нейронными сетями. Базовой единицей этих сетей является нейрон, который вдохновлен биологическими нейронами, обнаруженными в человеческом мозге. Каждый нейрон в нейронной сети получает входные данные [6], обрабатывает их и отправляет выходные данные на последующий уровень [5]. Эти нейроны взаимосвязаны, и по мере того, как данные проходят через уровни, каждый нейрон учится преобразовывать данные таким образом, что конечный выходной уровень может сделать точное предсказание или классификацию. Глубина этих сетей, которая часто состоит из сотен или тысяч слоев, позволяет им моделировать и понимать сложные закономерности в данных. Это достигается с помощью процесса, называемого обратным распространением, где предсказание модели сравнивается с фактическим выходным значением, а ошибка распространяется в обратном направлении для корректировки весов и смещений нейронов. Этот итеративный процесс обучения позволяет

модели глубокого обучения со временем совершенствовать свое понимание данных и прогнозы. Сила глубокого обучения заключается в его способности автоматически изучать представления из необработанных данных без особого ручного проектирования признаков. Для обнаружения мошенничества это означает, что вместо того, чтобы просто полагаться на вручную заданные правила или установленные индикаторы, модель может просеивать огромные объемы необработанных данных, чтобы самостоятельно обнаруживать потенциально подозрительные закономерности [6]–[7]. Особенности или закономерности, которые могут показаться безобидными или

Процедура «Знай своего клиента» (KYC) является краеугольным камнем в банковском и финансовом секторах, гарантируя, что учреждения знают истинные личности и намерения своих клиентов, тем самым предотвращая отмывание денег или другую незаконную деятельность. Традиционно процессы KYC включают ручную проверку документов клиентов, трудоемкое и отнимающее много времени занятие. Встречайте обработку естественного языка (NLP) — раздел ИИ, который занимается взаимодействием между компьютерами и человеческим языком. NLP можно использовать для автоматизации и улучшения процесса KYC путем анализа текстовой информации, присутствующей в документах клиентов, цифровых сообщениях, активности в социальных сетях и других цифровых следах. Помимо простого текстового сопоставления алгоритмы NLP могут понимать контекст, настроения и даже выявлять попытки обмана. Используя NLP, финансовые учреждения могут не только оптимизировать свои процессы KYC, но и достичь более высокой степени точности при проверке подлинности своих клиентов [7].

Понимание географического контекста транзакций бесценно для обнаружения мошенничества. Геопространственный анализ на основе ИИ отслеживает физические местоположения, связанные с транзакциями. Это особенно полезно, когда, например, кредитная карта проводится в двух географически удаленных местах в течение периода времени, который делает перемещение между ними невозможным. На более тонком уровне ИИ глубоко погружается в поведенческую биометрию. Анализируя тонкие взаимодействия пользователя с банковскими приложениями — будь то скорость набора текста, схемы проведения или даже угол, под которым удерживается устройство, — ИИ создает поведенческий профиль. Любое отклонение от этой установленной нормы может мгновенно запустить протоколы безопасности, защищая пользователя от потенциальных угроз. Как гласит пословица, «изменения — единственная константа». Это особенно актуально в мире киберугроз, где мошенники постоянно совершенствуют свою тактику. Самообучающиеся системы ИИ предлагают динамичное решение. Постоянно усваивая новые данные и понимая новые схемы мошенничества, эти механизмы ИИ гарантируют, что инструменты обнаружения и предотвращения остаются на переднем крае безопасности. Кроме того, поскольку банковское дело становится все более многоканальным, обнаружение мошенничества должно быть целостным. Межканальный анализ, осуществляемый ИИ, обеспечивает консолидированное представление действий клиента на различных платформах, от онлайн-банкинга до снятия средств в банкоматах, гарантируя оперативное выявление несоответствий

Моделирование и стресс-тестирование с использованием ИИ играют ключевую роль в предотвращении экономических потрясений. Моделируя разнообразные экономические сценарии, банки могут оценивать потенциальное воздействие на свои портфели, что позволяет принимать обоснованные стратегические решения. Между тем, нормативно-правовой ландшафт в банковской сфере постоянно меняется, делая соответствие требованиям движущейся целью. Автоматизированные системы на основе ИИ могут отслеживать, интерпретировать и обеспечивать соответствие всех банковских операций самым последним нормативным стандартам. Это не только защищает учреждения от потенциальных юридических ловушек, но и оптимизирует операции. Наконец, поскольку Интернет вещей (IoT) становится все более тесно переплетенным с банковским делом — от умных домашних устройств до носимых технологий — ИИ выступает в качестве

бдительного стража, отслеживая эти взаимодействия, чтобы гарантировать, что они остаются как безопасными, так и подлинными.

Библиографический список:

1. А. Альджарбух и Б. Кайо, «О регуляризации выполнения чаттера в реальном времени моделирования гибридных систем», 2015, стр. 49
2. Н. Шармилии др., «Оптимизация Earthworm с улучшенной моделью распознавания выражений лица с использованием SqueezeNet», Наука и инженерия компьютерных систем, т. 46, № 2, 2023.
3. Д. Нельсон-Грюэль, И. Шамейяр и А. Альджарбоу, «Моделирование и оценка выбросов загрязняющих веществ в дизельном двигателе с воспламенением от сжатия», 2016, стр. 317–322
4. А.С. Самукджановна, «Риски и перспективы развития искусственного интеллекта в банковской сфере», J' Позитивная школьная психология, т. 6, № 3, стр. 5987– 5992, апрель 2022 г.
5. А. Дурачи др., «Расширенный анализ опасностей и оценка рисков в стандарте функциональной безопасности ISO 26262 с использованием строгого моделирования», 2020, стр. 108–126.
6. С. Ф. Сухель, В. К. Шукла и С. Вьяс, «Разговор об автоматизации в банковском деле посредством чат-бота с использованием языка искусственного машинного интеллекта», 2020 8-й международный, 2020
7. Дж. Ортис, А. Марин и О. Гуалдрон, «Реализация безопасности банковской системы во встроенных системах с использованием искусственного интеллекта», Достижения в области естественных и прикладных наук, т. 10, № 17, стр. 95–101, 2016.
8. Н. Ван Туй, «Применение IOTS, интернет-данных и искусственного интеллекта для создания лучшей системы управленческой информации (MIS) в банковской деятельности во Вьетнаме», в Достижения в области вычислительного интеллекта и коммуникационных технологий, 2022, стр. 195–201.
9. Р. Аль-Арадж, Х. Хаддад, М. Шехадех, Э. Хасан и М.Ю. Навайсех, «Влияние искусственного интеллекта на качество обслуживания и удовлетворенность клиентов в банковском секторе Иордании», WSEAS Trans. Bus. Эконом., т. 19, стр. 1929–1947, декабрь 2022 г.
10. С. Джахандари, А. Калхор и Б.Н. Арааби, «Определение порядка и оценка передаточной функции линейных систем ММО: применение к моделированию окружающей среды», Моделирование окружающей среды и программное обеспечение, 2016.
11. К. Тиагараджан, М. Поркоди, С. Гадде и Р. Приядхаршини, «Применение и развитие сенсорных технологий в биоэлектронной наноинженерии», 2022, стр. 841–845.

*****

ӘҚЖ 336.02

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ДАМУЫ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАРҒА БАҒЫТТАЛҒАН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Раимова Д.Т., 2 курс студенті БББ 6В04104 «Қаржы»
Сарсенбаева К.А., э.ғ.магистрі, аға оқытушы
Тұран-Астана Университеті, Астана қ., Қазақстан*

Қазақстан экономикасының дамуы цифрландыру мен инновациялық технологияларға көшу арқылы жаңа серпін алуда. Бұл мақалада цифрлық экономиканың маңызы, цифрландырудың Қазақстандағы негізгі бағыттары, жетістіктері және болашақтағы даму перспективалары қарастырылады.

Цифрлық трансформация – қазіргі жаһандық экономиканың басты тенденцияларының бірі. Қазақстанның да стратегиялық даму жоспарларында цифрландыру ерекше орын алады. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы 2018 жылы басталып, ел экономикасының басты салаларын цифрландыруды көздеді. Мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен өсімі үшін цифрлық технологиялар мен инновацияларға сүйене отырып, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру міндеті қойылды.

Цифрлық экономиканың маңызы

Цифрлық экономика – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде экономикалық жүйені жетілдіруді көздейтін жаңа үлгі. Бұл модель еңбек өнімділігін арттыруға, шығындарды азайтуға және ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Цифрлық экономиканың негізгі бағыттары:

1. Ақпараттық технологияларды дамыту: Big Data, жасанды интеллект және блокчейн сияқты технологиялар.
2. Цифрлық инфрақұрылым: Интернеттің қолжетімділігі мен сапасын арттыру.
3. Қаржы технологиялары (FinTech): Электронды төлемдер мен банк қызметтерін цифрландыру.
4. Электронды үкімет: Халыққа қызмет көрсетудің тиімділігін арттыру.

Қазақстанның цифрландыру саясаты – ел экономикасының жаңа даму кезеңіне өтуінің негізі болып табылады. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында қолға алынған жобалар экономиканың барлық салаларын қамтып, халықтың өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған. Дүниежүзілік банктің мәліметтері бойынша, цифрлық экономиканы дамыту елдің ЖІӨ өсімін 2-3 пайызға арттыруы мүмкін. Қазақстанда цифрландыру қарқынды түрде жүргізіліп, көптеген салаларда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізілуде.

Қазақстанда цифрландыру «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында мына бағыттарда жүзеге асырылды:

1. Бизнес пен өндірісті автоматтандыру: Өнеркәсіптік кәсіпорындарда цифрлық технологиялар енгізілуде. Мысалы, өндірісте роботтандырылған жүйелер қолданыла бастады.
2. Агроөнеркәсіп кешенін цифрландыру: Дрондар мен сенсорлар ауыл шаруашылығында дақылдарды бақылап, егін өнімділігін арттырады.
3. Қоғамдық қызметтерді оңтайландыру: Egov платформасы халыққа мемлекеттік қызметтердің көпшілігін онлайн алуға мүмкіндік береді.
4. Инновациялық экожүйелерді дамыту: Astana Hub технопаркі сияқты алаңдар IT стартаптар мен кәсіпкерлер үшін қолайлы жағдай жасайды.

Нақты жетістіктер: Электронды үкімет индексі бойынша Қазақстан әлемдегі 29-орында. 5G желілерін сынақтан өткізу басталды. Көлік және логистика саласында цифрлық жүйелер енгізіліп, жол қозғалысы мониторингі оңтайландырылды.

Өнеркәсіпте цифрландыру Индустрия 4.0 стандарттарына сәйкес автоматтандыру мен робототехниканы енгізуге мүмкіндік береді. Бұл ірі кәсіпорындарда еңбек өнімділігін 20-30%-ға арттырып, өндірістік шығындарды едәуір қысқартуға жағдай жасайды. Қазақстандағы тау-кен және металлургия секторында автоматтандырылған технологиялар арқылы өндірістің тиімділігі артып, еңбек қауіпсіздігі қамтамасыз етілуде.

Ауыл шаруашылығы саласында да цифрландырудың рөлі ерекше. «Ақылды ауыл шаруашылығы» жүйелері егістіктерді басқаруды жеңілдетіп, ресурс үнемдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, заманауи дрондар мен сенсорлар арқылы жердің құнарлылығын бақылау және суару процестерін автоматтандыру арқылы өнімділік 15-20%-ға артады. Бұл ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорттық әлеуетін нығайтуға септігін тигізеді.

Қаржы саласында цифрлық банкінгтің дамуы халыққа қызмет көрсету сапасын арттырып, уақыт шығындарын азайтады. Бүгінде Қазақстанда банктік қызметтердің 80%-дан

астамы онлайн түрде жүзеге асырылады. Сонымен қатар, блокчейн технологиясын енгізу арқылы қаржылық операциялардың ашықтығы мен қауіпсіздігі қамтамасыз етіледі.

Қазақстан экономикасының инновациялық дамуы цифрлық технологиялардың енгізілуімен тығыз байланысты. Блокчейн, жасанды интеллект және үлкен деректерді талдау (Big Data) секілді жаңа технологиялар экономиканың түрлі салаларында кеңінен қолданылуда. Бұл технологиялар әсіресе қаржы секторы, логистика және денсаулық сақтау салаларында айтарлықтай нәтижелер көрсетіп отыр.

Білім беру саласы цифрлық технологиялармен тығыз байланысты. Қашықтан оқыту платформалары мен цифрлық білім беру ресурстары сапалы білімге қолжетімділікті арттырып, өңірлік теңсіздікті азайтады. Мысалы, пандемия кезінде онлайн оқыту жүйесі еліміздің білім беру саласының цифрлық трансформацияға дайын екенін көрсетті. Қазіргі таңда Қазақстан мектептері мен жоғары оқу орындарында цифрлық білім беру платформалары белсенді қолданылып, оқыту сапасын жақсартуға ықпал етуде.

Жасыл экономикаға көшу де цифрлық технологияларсыз мүмкін емес. Энергия тиімділігін арттыратын ақылды жүйелер көмірқышқыл газының шығарындыларын азайтып, тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді. Энергияны басқарудың «ақылды желілері» энергия шығынын 10%-ға дейін қысқарта алады.

Қорыта айтқанда, цифрландыру Қазақстан экономикасының тұрақты дамуына және әлемдік аренада бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл үдерісте мемлекеттік қолдау мен жеке сектордың бірлесе жұмыс істеуі ерекше маңызға ие. Білім беру жүйесін жетілдіру, цифрлық инфрақұрылымды дамыту және халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру – цифрландыру жолындағы негізгі міндеттер болып табылады. Қазақстанның болашағы цифрлық технологиялар мен инновациялық шешімдерге негізделетіндігі сөзсіз.

Библиографический список:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Цифрлық даму министрлігі, 2018.
2. Назарбаев Н. Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты».
3. World Bank. «Digital Development in Central Asia».
4. OECD. «The Impact of Digital Transformation on Emerging Markets».

*****

УДК 336.717.061 (574)

ДОЛГОВАЯ ЯМА И АНАЛИЗ СИТУАЦИИ С КРЕДИТАМИ В КАЗАХСТАНЕ

Сандыбаева С.К., 3 курс, ОП 6В04104 Финансы

Завьялова Е.Н., старший преподаватель, магистр финансов

НАО «Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы», г.Костанай, Казахстан

В статье анализируются динамика и структура проблемных кредитов в банковском секторе Казахстана. Выявлены тренды роста задолженности у некоторых финансовых учреждений и положительная динамика снижения уровня просрочек у других. Работа направлена на оценку текущих вызовов и возможностей для минимизации кредитных рисков в банковской системе.

Исторически просроченные и проблемные кредиты представляли угрозу не только для финансовой устойчивости банков, но и для общества в целом. Нарастание таких проблемных кредитов ограничивает способность банков привлекать средства и снижает их ликвидность,

что негативно сказывается на их способности выполнять основную функцию — поддерживать кредитование экономики. В условиях системной проблемы ухудшается общая экономическая динамика, поскольку банки теряют возможность эффективно стимулировать инвестиции и рост бизнеса. Некорректное управление кредитным портфелем может привести к сокращению собственного капитала банков, снижению их финансовой устойчивости и, в крайнем случае, к банкротству.

По состоянию на апрель 2024 года в Казахстане кредиты имеют 8,4 миллиона человек, что составляет более 80% экономически активного населения. Ситуация усугубляется ростом закредитованности населения: за последние полтора года количество заемщиков увеличилось на 27%. Также на 300 тысяч человек выросло число тех, кто включен в «черный список» заемщиков — таких граждан насчитывается 1,7 миллиона. Около 1,5 млн казахстанцев имеют проблемные кредиты с просрочкой свыше 90 дней. Эти данные свидетельствуют о фундаментальных недостатках в финансовой сфере и низкой платежеспособности значительной части жителей страны.

Депутат Елнур Бейсенбаев на заседании мажилиса подчеркнул, что закредитованность населения вышла из-под контроля. Он отметил, что сумма просроченных выплат превысила 1,4 трлн тенге, и выразил обеспокоенность по поводу растущего числа людей, не способных выполнять свои финансовые обязательства.

Основными причинами роста кредитной нагрузки являются снижение доходов граждан и высокий уровень безработицы, который, по экспертным оценкам, достигает 12%. В этих условиях значительная часть заемщиков сталкивается с невозможностью своевременно погашать свои обязательства, что приводит к увеличению просрочек и ухудшению финансовой дисциплины [1].

На начало 2022 года общий объем задолженности физических лиц составлял 12 трлн тенге, в 2023 году – уже 15,6 трлн тенге, а к сентябрю 2024 года он достиг 22,3 трлн тенге. При этом эксперты «Первого кредитного бюро» подчеркивают, что при анализе динамики задолженности необходимо учитывать влияние инфляции [2] (см. Рисунок 1).

Особое беспокойство вызывает рост проблемной задолженности среди молодежи до 23 лет: доля кредитов с просрочкой свыше 90 дней (NPL90+) в начале 2022 года увеличилась с 13,1% до 20,8% в августе этого же года. Это негативно сказывается на их перспективах получения ипотечных и льготных кредитов в будущем. «Мы активно участвуем в реализации программы ипотеки «7-20-25», но отказываем 87% заявителей до 35 лет. Основные причины отказов: плохая кредитная история у 56% клиентов и недостаточный уровень дохода у 31%. Эти проблемы связаны с недостаточным уровнем финансовой грамотности», – отметил Жумагулов [3].

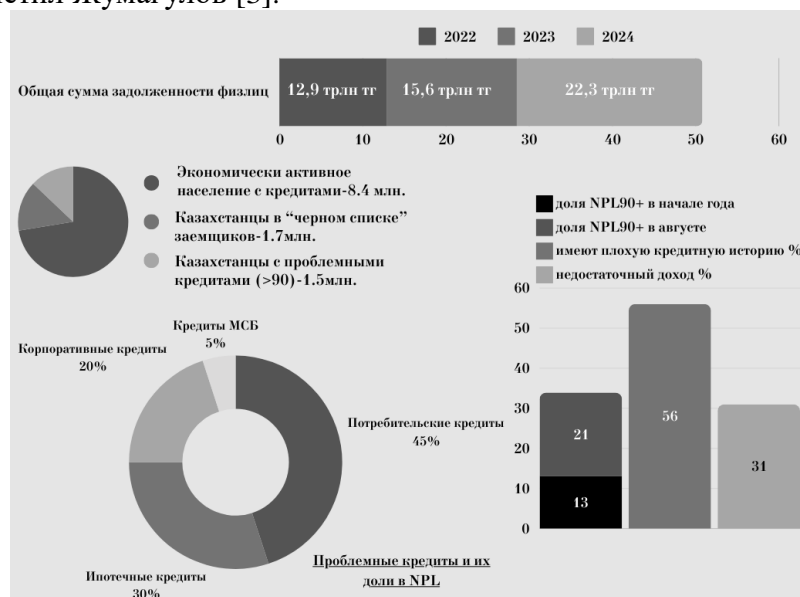

Рисунок 1 - Анализ кредитной нагрузки и проблемных задолженностей

На фоне роста долговой нагрузки, особенно в банковском секторе, пять казахстанских банков зарегистрировали долю кредитов с просрочкой 90+ дней выше 5%. Лидером среди них является ВТБ с показателем 9,78%, за ним следуют Нурбанк (9,61%), Jusan Bank (8,32%), Home Credit Bank – 6,81% (51,4 млрд); Bereke Bank – 6,44% (88,7 млрд тенге). У ForteBank доля NPL90+ выросла с 2,91% до 2,94% (52,3 млрд тенге). В Отбасы банке показатель остался на прежнем уровне – 0,12% (3,9 млрд тенге). В результате, общая сумма просроченных кредитов превысила 1,07 трлн тенге.

Снижение доли просроченных кредитов зафиксировано у следующих банков:

Kaspi Bank: с 4,98% до 4,9% (280,6 млрд тенге);

Евразийский банк: с 6,62% до 6,33% (97,5 млрд тенге);

Bereke Bank: с 6,79% до 6,44% (88,7 млрд тенге);

Шинхан Банк Казахстана: с 0,64% до 0,63% (500 млн тенге);

Зираат Банк: с 1,16% до 1,08% (1,3 млрд тенге).

У Halyk Bank доля просроченных кредитов увеличилась с 2,34% до 2,45%, что составило 261,8 млрд тенге. Банк ЦентрКредит показал рост показателя с 1,43% до 1,47% (56,1 млрд тенге) [4].

Такая динамика указывает на усилия банков по уменьшению влияния проблемных активов на свои финансовые результаты через более эффективное управление резервами.

За 2023 год ряд банков Казахстана продемонстрировал рост доли кредитов с просроченной задолженностью свыше 90 дней (NPL 90+), что указывает на ухудшение качества их кредитных портфелей. Среди них:

- Банк ВТБ Казахстан: доля NPL 90+ увеличилась с 9,58% до 9,78%, что соответствует росту объема проблемных кредитов с 8,9 млрд до 9 млрд тенге.

- Евразийский банк: показатель вырос с 5,19% до 6,33%, объем просроченных кредитов увеличился с 71,1 млрд до 97,5 млрд тенге.

- Home Credit Bank: рост доли с 4,46% до 6,81%, при этом объем проблемных кредитов увеличился с 24,5 млрд до 51,4 млрд тенге.

- Нурбанк: доля проблемных кредитов выросла с 7,53% до 9,61%, а их сумма – с 20,3 млрд до 25 млрд тенге.

Некоторые банки, напротив, сумели снизить долю NPL 90+, улучшив свои кредитные портфели:

- Jusan Bank: доля проблемных кредитов снизилась с 9,17% (115 млрд тенге) до 8,32% (106,2 млрд тенге).

- Bereke Bank: показатель уменьшился с 7,75% (102,4 млрд тенге) до 6,44% (88,7 млрд тенге).

У крупнейших банков по объемам активов в августе 2023 года динамика доли проблемных кредитов выглядела следующим образом:

- Halyk Bank: доля NPL 90+ выросла с 2,14% до 2,21%, объем увеличился на 10,1 млрд тенге и достиг 231,4 млрд тенге.

- Kaspi Bank: доля снизилась с 5,01% до 4,97%, несмотря на рост объема проблемных кредитов на 6,9 млрд тенге до 267,4 млрд тенге.

- Банк ЦентрКредит: доля уменьшилась с 1,58% до 1,40%, однако объем NPL вырос на 5,4 млрд тенге, достигнув 51,8 млрд тенге.

Отбасы Банк сохранил самый низкий уровень просроченных кредитов – 0,11% (3,6 млрд тенге), продемонстрировав стабильность показателя на протяжении месяца [5] (см. Рисунок 2).

Такое распределение отражает значительное влияние факторов управления рисками и качества кредитного анализа на показатели отдельных банков, особенно в условиях повышенной финансовой нагрузки на заемщиков.

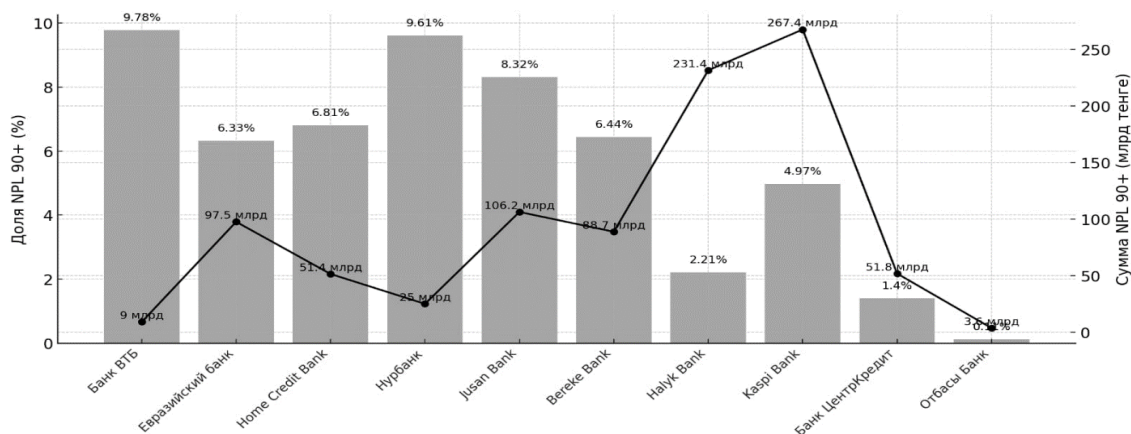

Рисунок 2 – Динамика доли и объема проблемных кредитов NPL 90+ по банкам

По состоянию на 1 июля 2022 года, объем кредитов с просроченной задолженностью более 90 дней (NPL 90+) достиг 769,7 млрд тенге, что на 100,8 млрд тенге (15%) больше по сравнению с началом года, согласно данным Национального банка.

Наибольшая доля токсичных кредитов была зафиксирована в следующих банках:

- KZI Bank: 13,71% от общего объема кредитного портфеля (11,6 млрд тенге).
- Jusan Bank: 11,24% (128,7 млрд тенге).
- ВТБ Банк: 8,4% (9,8 млрд тенге).
- Eco Center Bank (ранее Альфа-банк): 8,37% (свыше 13 млрд тенге).
- Сбербанк: 6,46% (более 96 млрд тенге).
- Евразийский банк: 6,39% (60,5 млрд тенге).
- Нурбанк: 5,81% (почти 16 млрд тенге).

Также отмечены следующие банки с меньшей долей проблемных кредитов:

- Банк Хоум Кредит: 5,11% (20,3 млрд тенге).
- Forte Bank: 4,89% (52,7 млрд тенге).
- Kaspi Bank: 4,84% (128,2 млрд тенге).
- Банк ЦентрКредит: 3,59% (58,5 млрд тенге) [6] (см. Рисунок 3).

Рост проблемной задолженности на фоне увеличения активов и кредитного портфеля указывает на сохраняющиеся риски для банковского сектора и необходимость усиления контроля за качеством предварительной проверки выдаваемых ссуд.

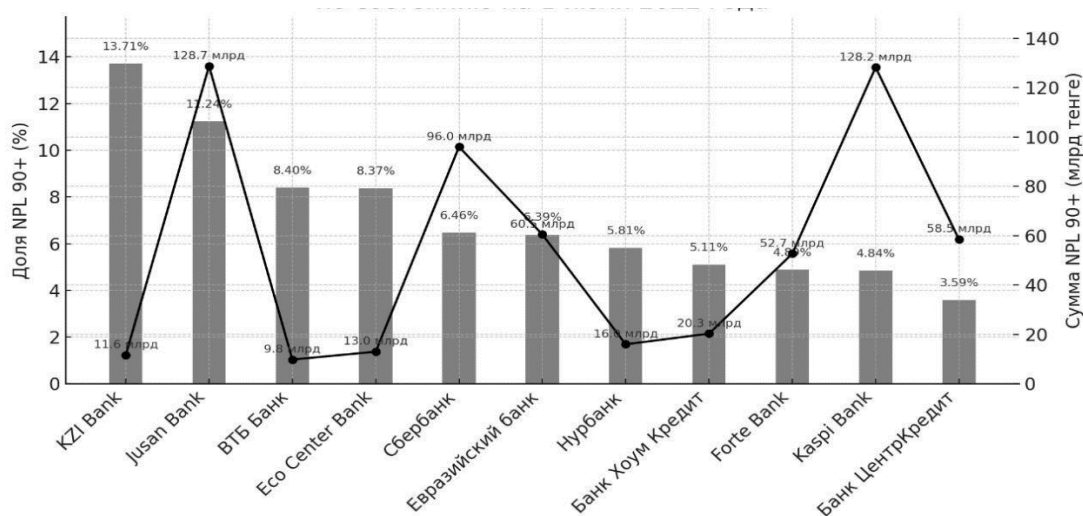

Рисунок 3 – Доля и сумма кредитов с NPL 90+ по состоянию 1 июля 2022 года

В июне 2023 года президент Касым-Жомарт Токаев подписал закон, направленный на снижение кредитных рисков, включая ограничение ставок по займам, мораторий на продажу

долгов коллекторам, упрощение процедуры банкротства для физических лиц, а также введение необходимости согласия супруга на получение кредита и другие изменения для защиты интересов заемщиков [5].

Для снижения уровня проблемной задолженности необходимо принимать комплексные меры. Во-первых, важно улучшить финансовую грамотность населения. Проект «Қарызсыз Қоғам» направлен на оказание помощи казахстанцам, оказавшимся в сложной финансовой ситуации, с целью урегулирования задолженности перед банками и микрофинансовыми организациями. В рамках программы в областных центрах и крупных городах будут созданы специальные офисы с консультативными группами, включающими независимых финансовых экспертов, судебных исполнителей и представителей регулирующих органов, которые помогут гражданам лучше понимать условия кредитования и избегать ненужных долгов [7].

Во-вторых, банки должны более ответственно подходить к процессу кредитования. Чтобы сократить закредитованность, предложено законодательно ограничить выдачу новых займов гражданам с просроченной задолженностью. Пока заем не будет погашен, доступ к новым кредитам будет закрыт. Также планируется ввести лимит на максимальную сумму потребительских займов. Сейчас такие кредиты иногда достигают 1 млрд тенге, что не соответствует целям потребительского кредитования.

Депутаты обсуждают меры для усиления контроля в сфере кредитования. Рассматривается введение ограничений на выдачу займов лицам младше 21 года, если у них нет подтвержденного дохода. Также предлагается снизить предельную годовую эффективную ставку, которая в настоящее время составляет 56%. Дополнительно обсуждается ограничение практики рефинансирования долгов за счет новых займов, чтобы избежать роста финансовой нагрузки на заемщиков [8].

Реализация этих мер станет важным шагом к сбалансированному развитию экономики Казахстана и социальной стабильности.

Рост объема просроченной задолженности по банковским кредитам в Казахстане угрожает финансовой стабильности страны, ограничивая возможности коммерческих банков кредитовать экономику. Для улучшения ситуации необходимо внедрение комплексных мер, включая ужесточение кредитной политики, реструктуризацию проблемных долгов, повышение финансовой грамотности населения и усиление регулирования кредитного рынка. Эти шаги позволят сократить долговую нагрузку населения, улучшить качество кредитных портфелей банков и повысить устойчивость финансовой системы.

Библиографический список:

1. Закредитованность населения Казахстана достигла рекордных уровней: более 80% занятых имеют займы [Электронный ресурс]. URL: <https://kz.kursiv.media/2024-10-30/zhzh-creditbeisenb/>
2. Не живут, а выживают: Ситуация с закредитованностью казахстанцев вышла из-под контроля [Электронный ресурс]. URL: <https://toppress.kz/article/ne-zhivut-a-vizhivayut-situaciya-s-zakreditovannostyu-kazahstancsev-vishla-iz-pod-kontrolya>
3. Молодые казахстанцы не знают меры в рассрочках и потребкредитах. Из-за этого к 30 годам они не могут взять ипотеку или автокредит [Электронный ресурс]. URL: <https://kz.kursiv.media/2024-09-05/zhzh-creditfreedom/>
4. У каких банков больше всего проблемных заемщиков: лидеры антирейтинга [Электронный ресурс]. URL: <https://kz.kursiv.media/2024-12-02/zhzh-banknpl90dec/>
5. У каких казахстанских банков больше всего проблемных заемщиков [Электронный ресурс]. URL: <https://kz.kursiv.media/2024-09-30/zhzh-banknpl90/>
6. Список банков Казахстана, в которых больше проблемных кредитов [Электронный ресурс]. URL: <https://bizmedia.kz/2022-08-09-spisok-bankov-rk-bolshe-problemnyh-kreditov/>
7. «Қарызсыз қоғам»: как проект меняет жизнь казахстанцев [Электронный ресурс]. URL: <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/60827-karyzsyz-kogam-kak-proekt-meniaet-zhizn->

8. Казахстанцам с проблемными кредитами хотят запретить выдачу новых [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nur.kz/nurfin/banks/2048704-kazahstantsam-s-problemnymi-kreditami-hotyat-zapretit-vydachu-novyh/>

*****

УДК 336.22:004.9(574)

ЦИФРОВИЗАЦИЯ В НАЛОГОВОЙ СФЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ШАГ К ЭФФЕКТИВНОМУ ГОСУДАРСТВУ

Сегень А.О., 4 курс, ОП 6В04104 Финансы

Завьялова Е.Н., старший преподаватель, магистр финансов

НАО «Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы»
г.Костанай, Казахстан

В статье рассматриваются процесс цифровизации налоговой сферы в Республике Казахстан. Проводится сравнительный анализ оказанных услуг налоговыми органами Республики Казахстан с учетом внедрения цифровых технологий за период с 2016 по 2022 годы.

Налоговая система является одним из ключевых элементов функционирования любой экономики. Она не только обеспечивает государство ресурсами для реализации социальных и инфраструктурных проектов, но и выступает важным инструментом регулирования бизнеса, перераспределения доходов и поддержки устойчивого экономического роста.

Актуальнее с каждым годом становится тема цифрового развития. Она трансформирует все сферы жизни, от бизнеса и образования до здравоохранения и государственного управления, предлагая новые возможности. Налоговая сфера не стала исключением.

Правительство Республики Казахстан взяло курс на цифровизацию еще в 2005 году, начав формирование электронного правительства. Запуск данной платформы произошел в 2006 году. С того момента на протяжении 17 лет, инновационные технологии постепенно внедрялись в различные сферы государственной структуры. Комитет Государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан не стал исключением.

С 2005 года Комитет Государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан занимается преобразованием услуг для физических лиц, субъектов малого и среднего бизнеса в электронный формат. Долгое время после начала курса на цифровизацию в налоговой системе Республики Казахстан не было значительных изменений, причины которого указаны на рисунке 1.

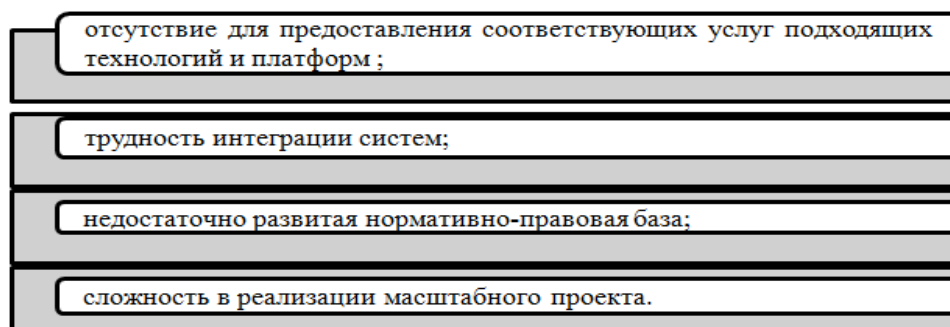

Рисунок 1- Причины, замедлившие изменения в налоговой сфере Республики Казахстан

Однако, к 2016 году большинство проблем были решены, что позволило начать более интенсивную реорганизацию налоговой системы.

С 2016 года Комитет Государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан начал постепенное внедрение онлайн контрольно-кассовых машин. Процесс продолжался в течение четырех лет, и был завершен в 2020 году. С этого момента все предприятия обязаны осуществлять торгово-расчетные операции при помощи контрольно-кассовых машин. Данные изменения позволили более тщательно отслеживать деятельность налогоплательщиков, что в свою очередь привело к повышению уровня собираемости налогов, а также к снижению количества случаев уклонения от уплаты налогов.

В 2021 году наиболее востребованные государственные услуги - прием налоговой отчетности, выдача сведений об отсутствии задолженности и получение выписки, продолжали оставаться самыми востребованными и представляются, как и ранее в 99 процентах в электронном виде. К 2022 году процесс оказания цифровых услуг в налоговой сфере был практически полностью автоматизирован, что показано на рисунке 2 [1].

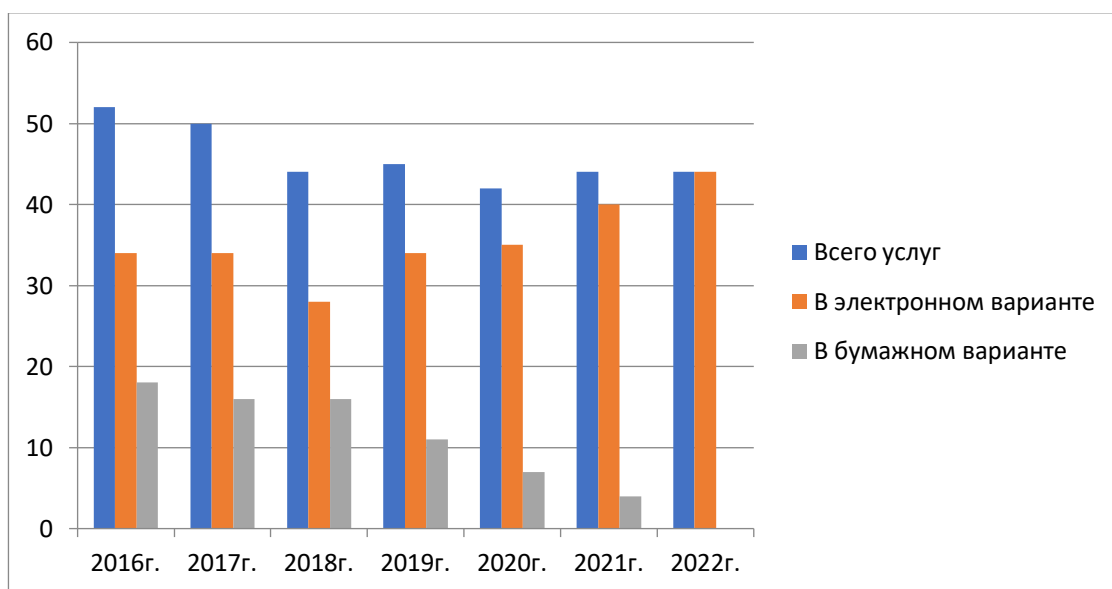

Рисунок 2- Количество оказанных услуг за период с 2016 по 2022 годы

Из рисунка видно, что количество услуг, предоставляемых в электронном формате, значительно возросло с 2016 года, в то время как услуги в бумажном варианте сократились, что говорит о значительном продвижении в уровне цифровизации страны. Так же происходит внедрение новых цифровых продуктов, в связи с тем, что наблюдается рост цифровой грамотности населения Республики Казахстан.

Согласно государственной программе «Цифровой Казахстан», а далее посланию президента Касыма-Жомарта Токаева от 1 сентября 2023 года, было призвано повысить уровень цифровой грамотности. Из года в год наблюдается рост уровня цифровой грамотности (см. Рисунок 3).

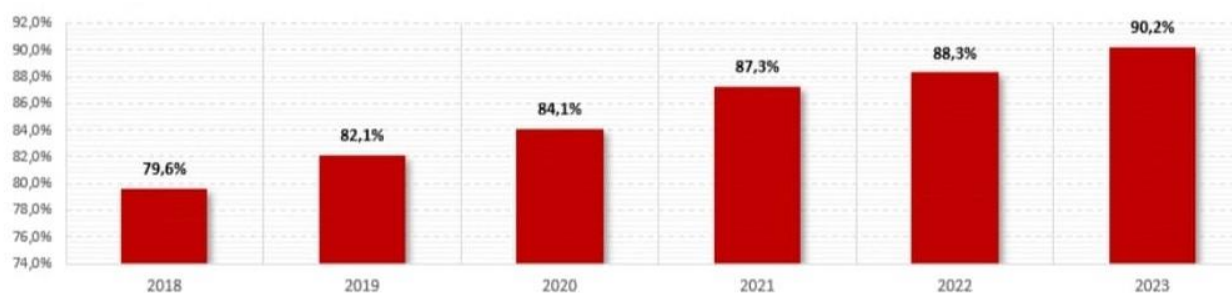

Рисунок 3 - Уровень цифровой грамотности населения Республики Казахстан за период с 2018 по 2023 годы

Так, показатель уровня цифровой грамотности среди населения Казахстана в возрасте 6-74 лет вырос с 79,6% в 2018 году до 90,2% в 2023 году.

В региональном разрезе по Республике Казахстан наибольший уровень цифровой грамотности населения за период с 2019 по 2023 год был зафиксирован в Астане (97%) и Алматы (95,5%), а также в Улытауской (94,1%), Туркестанской (93,9%) и Алматинской (92,4%) областях.

В целом в 17 из 20 регионов Республики Казахстан уровень цифровой грамотности превышает 85%, что является положительным показателем. Однако, нехватка цифровой инфраструктуры в сельских и удалённых районах, где интернет остаётся малодоступным или недостаточно качественным, а так же сопротивление изменениям и приверженность традиционным методам взаимодействия с налоговыми органами затормаживает дальнейшее развитие.

На сегодняшний момент продолжается дальнейшая модернизация информационных систем Министерства финансов Республики Казахстан, по повышению функциональности ИС Астана-1 по таможенным операциям, внедрили программы ИБД (интегрированная база данных), ИСНА (Интегрированная система налогового администрирования). Внедрение и модернизация всех этих систем позволило значительно уменьшить административные затраты, повысит эффективность налогового и таможенного администрирования.

Так же, было запущено мобильное приложение «Налоговый кошелек» eSalıq-Azamat, где физические лица и индивидуальные предприниматели имеют возможность альтернативной оплаты налогов путем пополнения «Налогового кошелька». Кроме того, имеется возможность просмотреть данные по имеющимся объектам налогообложения по налогу на имущество, земельному налогу и налогу на транспортные средства, а также направить электронные заявки в уполномоченные государственные органы на корректировку данных по объектам налогообложения. Данный сервис предоставляет налогоплательщику информацию о его текущих и предстоящих обязательствах с бюджетом. Деньги из «Налогового кошелька» автоматически зачисляются на соответствующие налоги, по которым возникли налоговые обязательства. При этом реквизиты оплаты налогов заполняются автоматически без указания их налогоплательщиком, что обеспечивает их гарантированную доставку. Реализован сервис корректировки данных по объектам налогообложения по земельным участкам.

Была внедрена «Интегрированная база данных», цель которой создание новой централизованной, актуализированной базы данных для аккумулирования данными информационных систем Министерства финансов Республики Казахстан (прием, обработка, хранение, актуализация и аналитика данных). Интегрированная база данных позволила автоматизировать процессы получения актуальных сведений от уполномоченных органов, сконцентрированных в единой информационной базе данных, формировать предзаполнение деклараций с выявлением расхождений, формах налоговой и иной отчетности. По программе «Электронная таможня», состоит из двух проектов «АСТАНА-1» и «Единое окно» - программа автоматизации реестровой деятельности [2].

Согласно посланию президента Касыма-Жомарта Токаева от 1 сентября 2023 года, который был упомянут ранее в статье, необходимо провести полную цифровизацию налогового контроля.

Вопрос о дальнейшей цифровизации в налоговой сфере поднимался и в ноябре 2023 года. На заседании Правительства Казахстана обсуждали проект нового Налогового кодекса страны, который предполагал смещение акцента на налоговое администрирование и цифровизацию процессов. Планировалось внедрение новой сервисной модели взаимодействия между налоговыми органами и налогоплательщиками. Однако, как отметил Глава государства: «...результата нет, хотя бюджеты освоены», и поручил провести независимый ИТ-аудит всех информационных систем ведомства [3].

Так же, было принято сократить налоговую отчетность на 30%, а количество налоговых платежей - на 20%.

2 сентября 2024 года Глава государства Касым-Жомарт Токаев выступил на совместном заседании палат Парламента с Посланием народу Казахстана - «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм». Президент поручил ускорить полный перенос всех процессов в налоговой сфере в электронный формат. Планируется ведомством повысить качество фискального администрирования и обеспечить максимальную цифровизацию налогового контроля. Во многом этому способствуют развитие налоговых электронных сервисов на различных интернет-платформах, расширение информирования налогоплательщиков через email, SMS-рассылки и push-уведомления о налогах и налоговых обязательствах, возможность уплаты налогов в один клик, а также предзаполнение и автоматическое декларирование [4].

Так же в Республике Казахстан идет активное внедрение горизонтального мониторинга - новой формы налогового контроля. Внедряется система горизонтального мониторинга налогов, предполагающая онлайн-обмен информацией между налоговой службой и плательщиками. Данный проект не новый и хорошо известный в других странах, впервые он был применен в Нидерландах.

Горизонтальный мониторинг призван заменить традиционные налоговые проверки на дистанционное администрирование, внося существенные коррективы в налоговой сфере Республики Казахстан. В Налоговом кодексе Республики Казахстан он был утвержден 1 января 2019 года. Переход на горизонтальный мониторинг - это последовательная стратегия государства по цифровизации ключевых процессов. Новый способ позволит автоматизировать процессы в учетных системах налогоплательщика, а также этапы формирования налоговой отчетности [5].

Исходя из того, что было рассмотрено, можно сделать вывод, цифровизация налоговой сферы Республики Казахстан в последние годы демонстрирует значительные успехи. Внедрение электронных сервисов, переход на электронное декларирование и интеграция с другими государственными системами значительно упростили взаимодействие налогоплательщиков с государственными органами.

Изменения в декларировании в 2024 году наглядно демонстрируют тенденцию к дальнейшей цифровизации. Внедрение новых электронных сервисов, упрощение процедур подачи деклараций и повышение доступности информации способствует более широкому охвату налогоплательщиков и снижению количества ошибок при заполнении деклараций.

Так же, повышение уровня цифровой грамотности позволяет гражданам и организациям более активно использовать электронные сервисы, что, в свою очередь, способствует повышению эффективности налогообложения и снижению административной нагрузки. Однако, несмотря на достигнутые результаты, существуют определенные препятствия. К примеру, не все граждане имеют одинаковый доступ к информационным технологиям и обладают необходимыми навыками для использования электронных сервисов, а некоторая часть налогоплательщиков предпочитают до сих пор традиционные методы взаимодействия с налоговыми органами и испытывают трудности при переходе на электронные сервисы.

Для дальнейшего развития цифровизации в налоговой сфере необходимо продолжать повышать уровень цифровой грамотности населения и обеспечить полную доступность электронных сервисов, а также повысить контроль за выполнением государственных программ от лица органов власти.

В целом, цифровизация налоговой сферы в Казахстане является важным шагом на пути к построению современного и эффективного государства. Однако для достижения максимального эффекта необходимо продолжать работу по совершенствованию существующих систем и решению возникающих проблем.

Библиографический список:

1. Официальный сайт Комитета Государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан «kgd.gov.kz» [Электронный ресурс]. URL:

<https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd?lang=ru> (дата обращения:20.10.2024).

2. Электронное правительство Казахстана « Egov.kz» [Электронный ресурс]. URL: https://egov.kz/cms/ru/articles/taxation/tax_wallet_service (дата обращения:21.10.24).

3. Официальный сайт Президента Республики Казахстан «www.akorda.kz» [Электронный ресурс]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomartatokaeva-na-rasshirenno-m-zasedanii-pravitelstva-71442> (дата обращения: 21.10.24).

4. Новостной портал «www.inform.kz» [Электронный ресурс]. URL: <https://www.inform.kz/ru/avtomaticheskoe-deklarirovanie-i-tsifrovizatsiya-kakie-izmeneniya-zhdut-kazahstantsev-v-nalogovom-kodekse-cf69ff> (дата обращения: 23.10.24).

5. Новостной портал «www.nur.kz» [Электронный ресурс]. URL: <https://www.nur.kz/tech-nologies/business/2164822-kazahstan-pereydet-na-gorizontalnyu-monitoring-nalogov-chto-eto-izmenit/> (дата обращения: 23.10.24).

*****

УДК 616-006.6

ОЦЕНКА ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ РАКОМ В КАЗАХСТАНЕ И В МИРЕ

Сейдгапбарова Ж. К., 2 курс, специальность «Учет и аудит»

Касенова Д. Ж., 2 курс, специальность «Учет и аудит»

Садуакасова К. Ж., доцент, к.э.н.

ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, г.Астана, Казахстан

В статье проведен сравнительный анализ статистических данных заболеваемости раком в Казахстане с другими странами и глобальным показателем на основе отчета Международного агентства по изучению рака. Также были представлены данные о причинах возникновения и распространения определенных видов онкологии. Исследование направлено на поиск мер для решения проблемы роста глобального бремени онкологических заболеваний.

Онкология (рак) – группа заболеваний, поражающих различные органы и системы человеческого организма. Характерная особенность заболеваний – размножение, отклоненных от нормы, клеток, их быстрый аномальный рост и миграция в другие органы (метастазирование). Именно распространение метастазов становится причиной смерти онкобольного пациента [1].

По прогнозам Международного агентства по изучению рака (МАИР) – учреждение Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), исследующего проблему онкологических заболеваний, ожидается рост заболеваемости раком, разница лишь в темпах, которые заданы на основании показателя ИРЧП (индекс развития человеческого потенциала). Так, в 2022 году было зафиксировано 20 млн новых случаев заболевания онкологией, а к 2050 году эта цифра, по мнению экспертов вырастет на 77%, достигнув отметки 35 млн. В странах с низким и средним ИРЧП помимо увеличения числа онкобольных ожидается удвоение показателя смертности по данной группе заболеваний [2].

Казахстан с показателем ИЧР 0,811 занимает 56-ю строчку из 191, то есть относится к странам с высоким ИРЧП [3]. Однако, нельзя утверждать, что проблема не актуальна в стране. Причиной каждой десятой смерти стали новообразования (10,5%), уступая по распространенности лишь заболеваниям кровообращения (22%) [4]. Ежегодно выявляют более 35 000 новых случаев онкологии, что является увеличением на 4–9%.

Статистика распространенных видов рака. В исследовании Международного агентства по изучению рака (МАИР) приняли участие 115 стран, включая Казахстан. МАИР привел данные за 2022 год по трем ключевым показателям: количество новых случаев заболевания раком, количество смертей от онкологии, оставшиеся в живых после постановки диагноза

онкология (рак). А также отметил невысокий процент покрытия необходимых расходов: 39% стран-участниц покрывают базовые процедуры лечения онкологических заболеваний и лишь 28% покрывают предоставление паллиативной помощи, которая нужна больным для облегчения страданий [5].

Самыми распространенными видами рака стали: рак легких - 12,4%, рак груди - 11,6%, колоректальный рак - 9,6%, рак простаты - 7,3% и рак желудка 4,9% (см. Рис.1)

Рисунок 1. Структура заболеваний по видам [5]

Это связано с тем, что самые распространенные канцерогены оказывают пагубное воздействие именно на вышеперечисленные органы. Основными факторами риска являются курение табака, злоупотребление алкоголем, малоподвижный образ жизни, несбалансированное питание и загрязнение воздуха.

Рак легких лидер не только по регистрации новых случаев, но и по смертности (см. Рис.2).

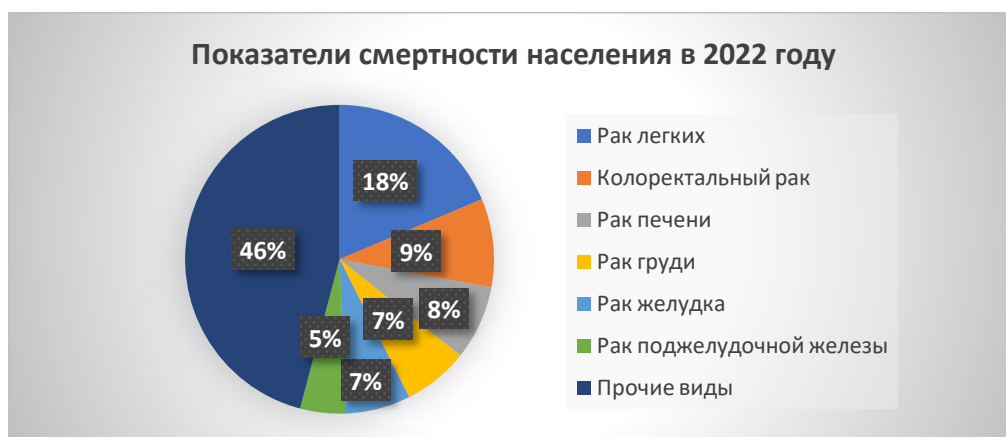

Рисунок 2. Анализ смертности населения [5]

Такая печальная статистика связана с тем, что 1,3 млрд человек употребляют табачные изделия, которые являются одним из основных факторов риска развития различных видов рака [6]. Заболевание раком легких может быть и следствием загрязнения воздуха в результате лесных пожаров, деятельности промышленных объектов и движения транспортных средств. По данным ВОЗ, 99% населения мира дышит воздухом, превышающим рекомендуемые предельные значения [7].

В 2022 году 20,4% населения Казахстана курили табак (36% мужчин и 8,5% женщин) [8]. Из 36 225 зарегистрированных случаев рака 4 429 человек заболело раком легких (3 822 мужчин, 607 женщин). Среди 16 947 мужчин, заболевших онкологией, рак легких занимает первое место с показателем 22,6%, когда как у женщин данный вид рака не входит даже в

первую пятерку видов заболевания раком. У женщин с онкологией рак легких принимает показатель - 3,1%.

В совместной статистической сводке (таблица 1) легкие заняли второе место по количеству заболевших - 12,2% и первое по смертности - 17,8%.

Второе место в мире и первое место по распространенности в Казахстане занимает рак груди (4570 случаев, 12,6%). По количеству смертей занимает четвертое место (7,6%) – пятилетняя выживаемость составляет 93%. Для сравнения, у рака легких данный показатель равен 60%.

Таблица 1 – Заболеваемость и смертность по видам рака в РК

Вид рака	Случаи заболевания	Смертность
Грудь	4570 чел., 12,6%–1 место	1574 чел., 7,6%–4 место
Легкие	4429 чел., 12,2%–2 место	3688 чел., 17,8%–1 место
Колоректальный	3514 чел., 9,7%–3 место	1968 чел., 9,5%–3 место
Желудок	3085 чел., 8,5%–4 место	2095 чел., 10,1%–2 место
Шейка матки	1824 чел., 5%–5 место	918 чел., 4,4%–7 место
Все виды	36225 чел.	20686 чел.

В целом три распространенных вида рака по странам совпадает с тремя распространенными видами рака в Казахстане. Колоректальный рак стал третьим по числу зарегистрированных новых случаев и смертности в Казахстане. 9,7% от 36225 человек заболели этим видом рака (10,5% мужчин, 9% женщин). Помимо вредных привычек факторами риска считаются пожилой возраст и чрезмерное употребление красного мяса. Отмечается, что потребление клетчатки, наоборот, снижает риск возникновения колоректального рака [9]. Это говорит о важности кишечной микрофлоры для здорового функционирования органа. Рак легких не вышел на первое место лишь благодаря тому, что женский пол в РК не курит табак на равне с мужчинами.

Исследование статистики онкозаболеваний в странах мира и анализ различий показывает, что, хоть и глобальный тренд совпал с данными Республики Казахстан, это не означает 100% совпадение по видам и их распространенности в остальных 114 странах-участницах. Каждая страна уникальна, поэтому необходим узко направленный анализ статистических показателей. Это нужно не только для жителей конкретной страны, но и для исследователей, которые могут выявить причины различий и прийти к правильным выводам, предложив полезное решение проблемы.

Например, взаимосвязь курения с заболеванием раком легких подтверждается статистическими данными государств с наименьшим числом курильщиков. В Эфиопии, Гане, Нигерии число курящих не превышает 5% [10], соответственно рак легких не является самым распространенным видом онкологии в этих странах, более того он не входит даже в пятерку лидеров, занимая девятое место в Эфиопии, десятое – в Гане и одиннадцатое – в Нигерии.

Второй пример связан с доступом к качественным и новейшим медицинским услугам. Речь пойдет о раке шейки матки. В 2006 году начали применять первую вакцину против вируса папилломы человека (ВПЧ), который вызывает рак шейки матки [11]. В странах, вакцинирующих девушек, данный вид онкологии не входит в десятку по количеству зарегистрированных случаев (США, Южная Корея, Великобритания). В развивающихся странах, а также в странах, где вакцина от ВПЧ непопулярна, рак шейки матки встречается часто, входя в топ-5 видов онкологии (Зимбабве, Демократическая Республика Конго, Афганистан). В Казахстане 9,5% заболеваний онкологией среди женщин приходится на рак шейки матки. Запуск вакцинации от ВПЧ в 2024 году должен пойти на пользу населению РК.

Мировое распространение онкозаболеваний связано с ростом численности населения, увеличением продолжительности жизни и климатическими изменениями. Увеличение

численности населения, следовательно и случаев онкологических заболеваний создает нагрузку на сферу здравоохранения. Сбой в работе клеток зачастую происходит в силу возрастных изменений, а значит оказывает влияние на продолжительность жизни. Люди начали доживать до развития рака: десятилетиями ранее они, вероятнее всего, погибли бы от иных заболеваний, которые на сегодняшний день уже поддаются лечению.

Касательно изменения климата можно отметить истощение озонового слоя, защищающего нас от ультрафиолетового излучения (канцерогенного фактора).

Вместе с глобальными тенденциями следует учитывать региональные закономерности. Например, в случае с Казахстаном, был замечен высокий показатель заболеваемости раком шейки матки на фоне развитых стран. Проанализировав статистические данные государств с лучшим показателем численности больных и применяемые ими меры профилактики, в РК были приняты решения, которые должны улучшить ситуацию по названному заболеванию. В сентябре 2024 года главным санитарным врачом было подписано постановление об организации и проведении вакцинации против вируса папилломы человека (ВПЧ) [12].

Статистическая информация нужна для каждой сферы нашей жизни. С помощью количественных показателей выносятся суждения о качественных характеристиках явления, что дает возможность принять необходимые меры для решения существующих проблем.

Библиографический список:

1. Пресс-служба ВОЗ – информационные бюллетени: «Рак». – Женева, Швейцария: [б.и.], 2022 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cancer>.

2. Пресс-служба ВОЗ: «Глобальное бремя онкологических заболеваний растет параллельно с ростом потребности в услугах». – Лион, Франция; Женева, Швейцария: [б.и.], 2024 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news/item/01-02-2024-global-cancer-burden-growing--amidst-mounting-need-for-services>.

3. Программа развития ООН: «Отчет о развитии человечества 2021/2022». – Нью-Йорк, США: [б.и.], 2022 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf.

4. Бюро национальной статистики: Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – демографическая статистика: «Естественное движение населения Республики Казахстан (2022г.)». – Астана, Казахстан: [б.и.], 2023 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6351/>

5. Ferlay J, Ervik M, Lam F, Laversanne M, Colombet M, Mery L, Piñeros M, Znaor A, Soerjomataram I, Bray F (2024). Global Cancer Observatory: Cancer Today. Lyon, France: International Agency for Research on Cancer. Available from: <https://gco.iarc.who.int/today>.

6. Всемирная организация здравоохранения – вопросы здравоохранения: «Табак». - Женева, Швейцария: [б.и.], 2024 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/health-topics/tobacco>.

7. Всемирная организация здравоохранения – вопросы здравоохранения: «Загрязнение воздуха». - Женева, Швейцария: [б.и.], 2024 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/health-topics/air-pollution>.

8. Бюро национальной статистики: Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан – новости: «Потребление табака взрослым населением в Республике Казахстан в 2023 году». – Астана, Казахстан: [б.и.], 2023 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/news/potreblenie-tabaka-vzroslym-naseleniem-v-respublike-kazakhstan-v-2023-godu->

9. Всемирная организация здравоохранения – информационные бюллетени: «Колоректальный рак». - Женева, Швейцария: [б.и.], 2023 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/colorectal-cancer>.

10. World Health Organization: Global Health Observatory Data Repository: Prevalence of current tobacco use (% of adults). – Lyon, France, 2020. Available from: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.PRV.SMOK>.

11. Всемирная организация здравоохранения – Еженедельный эпидемиологический бюллетень: «Вакцины против вируса папилломы человека: документ по позиции ВОЗ – май 2017». - Женева, Швейцария: [б.и.], 2017 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/255353/WER9219-rus.pdf>.

12. Комитет санитарно-эпидемиологического контроля Министерства здравоохранения Республики Казахстан – новости: «Вакцинация девочек против ВПЧ для предотвращения рака шейки матки началась в Казахстане». – Астана, Казахстан: [б.и.], 2024 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ksek/press/news/details/847736?lang=ru>.

*****

УДК 338.98:327

УГРОЗЫ СНИЖЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ НА ВНУТРЕННЕМ РЫНКЕ КАЗХАСТАНА В УСЛОВИЯХ ДЕСТАБИЛИЗАЦИИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ

Степанов Р.В., 4 курс, специальность экономика, университет «Туран», г. Алматы, Республика Казахстан

Береснева А.С., университет «Туран», г. Алматы, Республика Казахстан

Статья анализирует текущие проблемы экономической активности в Казахстане в условиях внешних и внутренних вызовов. Рассматриваются тенденции изменения уровня жизни, бюджетные дефициты, и изменения во внутренней торговле. Предложены рекомендации по стимулированию покупательской способности населения и увеличению экономической активности через развитие среднего класса, поддержку малого бизнеса и регионов.

На протяжении 20 – х годов 21 – го века, мировая экономика столкнулась с рядом серьёзных вызовов, которые оказывают значительное давление на стабильность роста как развитых, так и развивающихся стран. При этом, если страны с диверсифицированной экономикой способны формировать и реализовывать стратегии противодействия внешним угрозам, малые и в особенности ресурс ориентированные экономики не имеют возможности в полной мере оказать сопротивление внешним факторам. Так, для Республики Казахстан (РК) период 2020 – 2024 годов стал одним из наиболее неблагоприятных периодов, на протяжении которого страна сталкивается с вызовами, решение которых требует значительных ресурсов и крупных преобразований, которые страна не способна реализовать в столь короткие сроки.

Среди таких вызовов – стремительная девальвация, инфляция, что сохраняется на уровне 9 – 10 процентов, при целевом показателе в 4 -5% [1]. Одновременно, с начала 2023 года наблюдается снижение котировок цен на нефть из-за увеличения предложения и снижения спроса, вызванных добровольным отказом стран ОПЕК+ от сокращения добычи углеводородов, замедления роста экономики Китая, а также введение потолка цен на российскую нефть странами Западной коалиции. для экономики

Для экономики РК все эти тенденции грозят повышением цен на импортные товары и снижению покупательской способности населения, дестабилизацией экономики, снижением реальных доходов граждан и их способности поддерживать достойный уровень жизни.

Поддержание высокого уровня экономической активности граждан является важнейшей составляющей успешного развития любой страны. Активные потребители и

производители создают здоровую экономическую среду, способствующую росту внутреннего спроса и развитию страны. Данный показатель непосредственно влияет на объемы производства, уровень занятости, и другие важные показатели. В случае Казахстана внутренняя активность граждан способна обеспечить устойчивость экономики и диверсификацию производимой продукции и реализуемых услуг, что критически важно для страны.

Высокий уровень жизни напрямую связан с их покупательской способностью и возможностями для удовлетворения основных потребностей, таких как образование, здравоохранение и жилье. Это, в свою очередь, способствует повышению социальной стабильности, помогает в формировании базы квалифицированных рабочих и среднего класса, что является устойчивой основой для развития любой страны.

Уровень жизни является индикатором не только финансового благосостояния, но и более широких аспектов прогресса. Если граждане не могут поддерживать необходимый уровень потребления из-за снижения доходов или инфляции, это приводит к ухудшению качества жизни и социальной напряженности, что затрудняет развитие общества в целом.

Виду усилившегося давления внешних факторов, существуют серьезные риски снижения уровня жизни населения в 2025 году и как следствие, замедление, либо спад в экономике. Для того, чтобы изучить данную проблему более детально, и сделать точные выводы о возможном влиянии, которое может оказать подобная тенденция на развитие страны, важно разобрать, какая складывалась ситуация в прошлом и на текущий момент.

Для достижения этой цели, важно провести анализ научных работ, описывающих уровень жизни населения в стране и особенности, сложившиеся к 2024 году. Так было рассмотрен ряд статей, выводы которых схожи. Такие авторы как: Байкова Е.И., Еремейчук А.В., Байгабылов Н.О., Турез Ш., Кудабеков М.М., Тлеубердинова А.Т., Рузанов Р.М., Кулик К.В. соглашаются с тем, что ухудшение покупательской способности граждан и повышение стоимости товаров и услуг создают угрозу для социальной стабильности и экономической активности. Уровень жизни казахстанцев, по их мнению, зависит от множества факторов, включая инфляцию, ценовые колебания на мировых рынках и внутренние экономические механизмы, такие как механизм субсидирования и поддержания малого бизнеса [2;3;4].

Их исследования также подчеркивают, что текущие экономические проблемы, такие как рост задолженности среди граждан и предприятий, неэффективность субсидирования в сельском хозяйстве, а также непредсказуемость внешних экономических факторов, создают угрозу для устойчивости экономики и снижают возможности для повышения уровня жизни населения. Однако стоит отметить, что, несмотря на схожесть во мнениях, существует несколько расхождений в оценках: одни эксперты более оптимистичны, считая, что правильная политика и реформы могут минимизировать эти угрозы, другие, наоборот, подчеркивают риски экономического спада и возможное ухудшение ситуации на фоне нестабильности.

С учетом этой информации, рассмотрим ряд статистических данных, которые позволят сформировать более точное мнение касательно данной проблемы, выявить уровень их влияния, ориентируясь на конкретные числовые данные. Также статистический анализ поможет разработать четкие рекомендации о возможных направлениях развития экономики.

Для начала рассмотрим такой показатель уровня жизни как медианный доход на душу населения. Эти данные помогут понять распределение доходов среди граждан и оценить уровень благосостояния в целом без искажений, которые возникают при рассмотрении среднего дохода (смотри рисунок 1).

Анализ данных, представленных на рисунке 1, позволяет сделать несколько ключевых выводов о текущем состоянии платежеспособности населения РК. Прирост медианного дохода в среднем составляет 10-15%, и фактически является недостаточным для обеспечения реального повышения уровня жизни населения, особенно в условиях высокой инфляции. В ряде случаев, например, в 2022 году, прирост доходов даже не покрывает повышения цен. При этом, важно отметить, что как правило инфляция на потребительские товары выше

общей. Это особенно важно в условиях, когда в среднем по стране около 50% всего располагаемого доходов граждане тратят на продовольственные товары, что еще больше осложняет складывающуюся ситуацию [1].

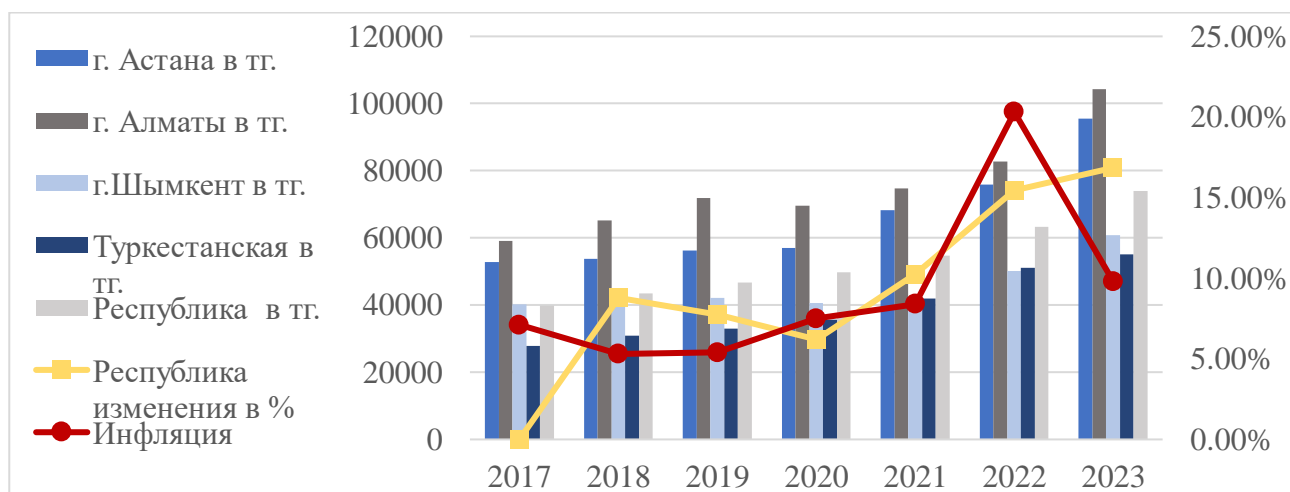

Рисунок 1. Медианный доход на душу населения 2017 – 2024 год.

Примечание составлено автором на основании данных: [1]

Средний уровень медианного дохода на душу населения по РК составляет 73 тысячи тенге, что, хотя и превышает прожиточный минимум в 43 тысячи, не может обеспечить полноценное потребление и участие большинства населения в экономической активности, особенно в крупных городах, где стоимость жизни значительно выше. Так, в Алматы, хотя рассматриваемый показатель и достигает уровня в 104 тысячи тенге, тем не менее в большинстве случаев не позволяет выделить значительное количество средств на потребление непродовольственных товаров и услуг. В менее обеспеченных регионах ситуация складывается еще менее благоприятно. Так в Туркестанской области, медианный доход на душу населения едва достигают 55 тысяч тенге, что значительно ограничивает возможности местных жителей и вероятно создает угрозы роста населения, живущего за гранью бедности.

Это приводит к ограничению потребительского спроса и созданию ситуации, когда значительная часть граждан не может участвовать в активном потреблении, что непосредственно сказывается на внутреннем спросе и замедляет экономическое развитие. Такая ситуация особенно сильно влияет на товары и услуги, связанные с высокими технологиями, инновациями и научными разработками. Для Казахстана, стремящегося к построению постиндустриальной экономики, это означает, что развитие секторов, основанных на знаниях и технологиях, может столкнуться с препятствиями, так как потребительский рынок не способен обеспечить необходимый уровень спроса.

Однако, рассмотрев непосредственно динамику развития внутренней торговли, можно заметить парадоксальную тенденцию. Не смотря на вышеописанную проблему, показатели роста внутреннего рынка свидетельствуют о стабильном увеличении спроса и развитии внутренней торговли (смотри рисунок 1)

Анализ данных рисунка 2, демонстрирует, что несмотря на проблемы с доходами населения, показатели внутренней торговли показывает стабильный рост, в среднем на 6% в год. Однако важно учитывать, что такая динамика в значительной степени обусловлена высоким спросом в крупных городах, таких как Алматы и Астана, где сосредоточены основные финансовые и экономические ресурсы. По данным [3], 20% самых богатых граждан, контролирующих 39,4% всех богатств страны, сосредоточены в данных областях, что приводит к усиленному потреблению в мегаполисах.

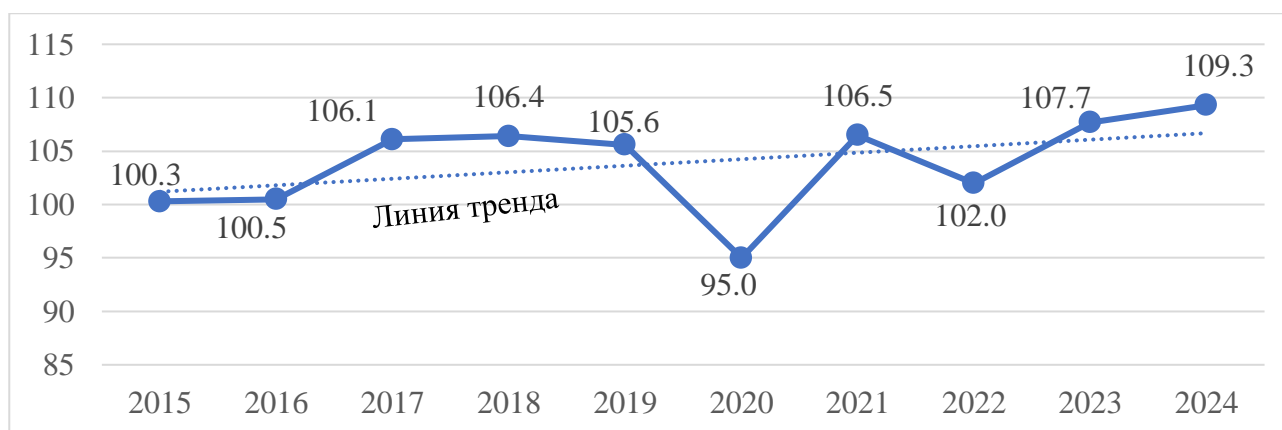

Рисунок 2. Индекс физического объема внутренней торговли 2015 - 2024. Прирост за январь – ноябрь год к предыдущему году.

Примечание составлено автором на основании данных: [1]

Данная тенденция позволяет городам стремительно развиваться, выступая мощными двигателями экономики страны, однако существуют и последствия подобного распределения богатств. Прирост спроса в небольших, локальных зонах, усугубляет разрыв в уровне развития между регионами, который уже заметно проявляется в Казахстане. В частности, в менее обеспеченных, сельских областях, уровень жизни продолжает оставаться низким, а доступ к товарам и услугам ограничен. Это ведет к увеличению социального неравенства и социальному напряжению, так как жители данных территорий не могут в полной мере участвовать в потребительском спросе, развитие производства и экономики страны в целом.

Дополнительным фактором, поддерживающим рост внутренней торговли, является значительная государственная поддержка уязвимых слоев населения через увеличение социальных расходов. Государственные субсидии и трансферты помогают поддерживать спрос со стороны бедных слоев населения, что сдерживает резкое сокращение потребления. Однако это решение имеет свою цену, так как оно может привести к росту государственного долга и ограничению ресурсов, доступных для других важных социальных и инфраструктурных программ.

Так, к 2024 году, в структуре государственного бюджета уже накопилось не мало проблем, которые становятся все более заметны в условиях давления внешних факторов (смотри рисунок 3).

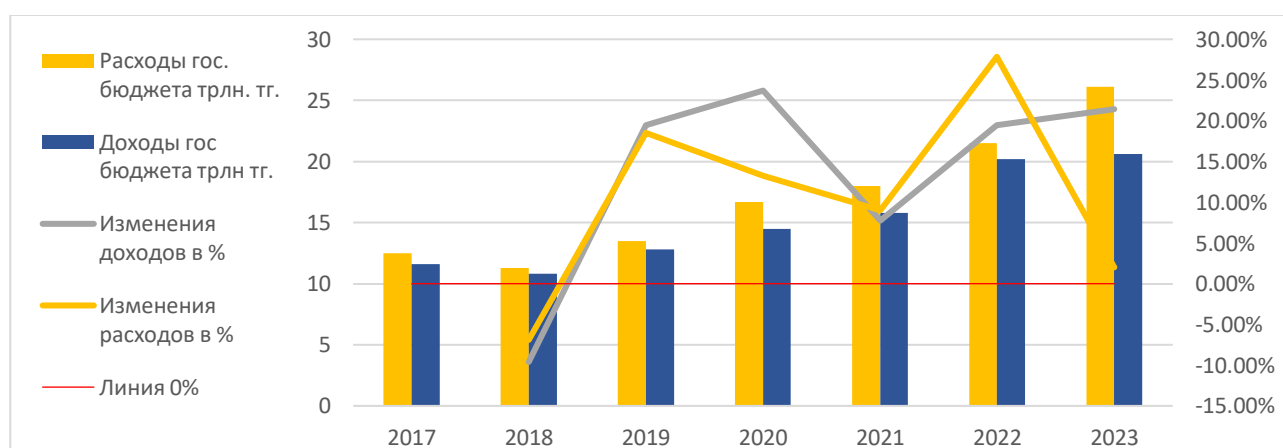

Рисунок 3. Изменения в государственных расходах и доходах 2017 – 2023 год.

Примечание составлено автором на основании данных: [5]

Анализ данных рисунка 3, отражает структуру государственного бюджета РК за период 2017–2023 годов, демонстрирует серьезные финансовые проблемы, усугубляющиеся в

условиях внешнего давления. В течение этого периода государственный бюджет неизменно имеет дефицит, что указывает на несбалансированность и недостатки в планировании. В частности, в условиях ряда серьезных потрясений значительно растут расходы на социальные нужды, для обеспечения уязвимых слоев населения. Это имеет особое значение, ввиду того, что делает фискальную политику жесткой и не позволяет динамично изменять расходы, перенаправляя средства в приоритетные отрасли, либо сокращая их.

Кроме этого, в стремлении развивать средний класс государство направляет значительное количество средств на поддержание сельского хозяйства, малых и средних предприятий (МСБ). Эти меры, имеют важное значение для обеспечения социальной стабильности и экономической активности в наиболее уязвимых секторах, однако и в данном направлении наблюдаются недостатки. В РК присутствует проблема чрезмерной зависимости бизнеса от государственной помощи. Многие предприятия, полагаясь на субсидии, не могут существовать без государственной поддержки, и ведут бизнес крайне пассивно.

Такой подход способствует формированию патерналистской модели бизнеса, при которой успешность предприятий зависит не от их инновационного развития и повышения конкурентоспособности, а от льгот, предоставляемых государством. Это приводит к тому, что владельцы предприятий не имеют мотивации значительно совершенствовать свою продукцию, технологии, инвестировать в инновации. Это еще больше усугубляет ситуацию с дефицитом бюджета, так как государство не только постоянно тратит средства на поддержку малоэффективных предприятий, но и не получает отдачи в виде прироста налоговых поступлений от развитого, самостоятельного бизнеса.

При этом на фоне усложнившейся геополитической ситуации, проблемы, возникшие из-за подобной малоэффективной политики реализации государственного бюджета, могут усугубиться из-за снижения цен на нефть. Если цена за баррель снизится ниже уровня 70 долларов, это может привести к серьезному сокращению доходов бюджета, так как при его составлении ориентиром служило именно данное значение. Это, в свою очередь усилит дефицит и создаст дополнительные трудности в обеспечении финансирования социальных программ, поддержки населения и ключевых отраслей экономики. В подобном случае есть вероятность того, что активность как потребителей, так и производителей, серьезно снизится что в свою очередь, это может вызвать серьезный спад и кризис в экономике. Особенно данная проблема актуальна для регионов страны.

Таким образом, исходя из проведенного анализа можно сделать несколько ключевых выводов, касающихся текущей экономической ситуации в РК. В первую очередь, стоит отметить, что неравенство доходов, снижение покупательной способности граждан, дисбаланс в развитии регионов являются значительными проблемами, для решения которых правительству Казахстана предстоит проделать серьезную работу в виде реформации системы социальной поддержки, пересмотра политики реализации бюджета и формированию более эффективных методов поддержки МСБ и развитию среднего класса. В особенности подобная реформация становится важной и необходимой ввиду растущего дефицита государственного бюджета, социальных расходов и зависимости бизнеса от субсидий.

Для предотвращения дальнейшего ухудшения ситуации и снижения экономической активности граждан, можно предложить несколько ключевых рекомендаций. Во-первых, необходимо сформировать условия для развития инноваций, инвестиций и повышения конкурентоспособности предприятий. Для этого важно совершенствовать нормативно правовую базу, способствовать развитию высокой квалификации у специалистов в стране, формировать более комплексные программы поддержки, при которых не только будут выделяться средства на ведение бизнеса, но и проводится обучение, необходимое для развития конкурентоспособного предприятия.

Во-вторых, важно направить государственные расходы на поддержку образования и науки, что позволит населению приобрести необходимые знания и навыки, для повышения

уровня благосостояния. Необходимо развивать культуру науки и обучения, что поспособствует формированию сильного и устойчивого среднего класса, и, в результате, решит проблему неравенства, неравномерности развития регионов, а также повысит стабильность экономики страны, за счет повышения покупательной способности граждан и развитию как внутренней, так и внешней торговли.

Библиографический список::

1. Бюро национальной статистики Республики Казахстан «stat.gov.kz» [Электронный ресурс] URL: <https://stat.gov.kz/> (дата обращения: 16.12.2024).

2. Байкова Е.И., Еремейчук А.В. Уровень жизни населения Республики Казахстан // Парадигма современной науки глазами молодых: Сборник материалов XIV Международной научно-практической конференции том 1. Костанай: Костанайский филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования "Челябинский государственный университет", 2020. С. 238–240.

3. Байгабылов Н.О., Турез Ш., Кудабеков М.М. Оценка и мониторинг бедности и уровня жизни в Казахстане // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Педагогика. Психология. Социология. – 2023. – № 2 (143). – С. 398–408.

4. Тлеубердинова А.Т., Рузанов Р.М., Кулик К.В. Уровень жизни сельского населения Казахстана как социально-экономическая категория // Проблемы агрорынка. 2021. № 3. С. 162-171.

5. Отчет по консолидированному бюджету Казахстана за 6 месяцев 2024 года [Электронный ресурс] URL: <https://halykfinance.kz/download/files/analytics/budget6m2024.pdf> (дата обращения: 16.12.2024).

*****

УДК 336.1

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ В ПРИМЕНЕНИИ ЦИФРОВИЗАЦИИ В БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Степанова К.С., 4 курс, экономика

Жумабаев К.А., старший преподаватель кафедры экономики и финансы, кандидат экономических наук

НАО «Костанайский региональный университет имени А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматриваются ключевые вызовы цифровизации банковского сектора Республики Казахстан. Основное внимание уделено перспективам цифровой трансформации банков в контексте глобальных тенденций.

Современная банковская деятельность немыслима без цифровизации. Цифровые технологии открывают возможности для создания удобных и безопасных финансовых продуктов, а также для оптимизации внутренних процессов банков. В Республике Казахстан цифровизация признана одним из ключевых факторов развития финансового сектора в рамках государственной программы «Цифровой Казахстан».

Тем не менее, успешное внедрение цифровых технологий сопряжено с рядом вызовов, включая киберугрозы, устаревшую законодательную базу, нехватку квалифицированных кадров и высокую стоимость реализации проектов. Рассмотрение этих аспектов является актуальной задачей, поскольку преодоление данных проблем позволит обеспечить стабильное развитие банковской отрасли.

Процесс цифровизации сталкивается с рядом вызовов, которые замедляют его развитие и создают риски для устойчивости банковского сектора [1].

Основные вызовы цифровизации банковского сектора Казахстана:

1. Кибербезопасность. Цифровизация существенно увеличивает объем обрабатываемых и хранимых данных, что делает банки уязвимыми перед киберугрозами. Согласно исследованию PwC, в 2023 году около 72% казахстанских банков столкнулись с попытками кибератак. Это связано как с ростом числа киберпреступлений, так и с недостаточной защищенностью IT-инфраструктуры. Банки вынуждены направлять значительные ресурсы на внедрение систем защиты данных, мониторинг транзакций и обучение сотрудников. Однако даже при этом сохраняется высокий риск утечек информации, что может подорвать доверие клиентов. Примером успешного внедрения решений в области кибербезопасности является проект АО «Народный банк Казахстана», который использует системы искусственного интеллекта для выявления подозрительных операций.

2. Регуляторные барьеры. Законодательство Республики Казахстан в сфере цифровизации банковской деятельности остается недостаточно проработанным. Многие нормативные акты не учитывают реалии работы с финтех-компаниями и новыми технологиями, такими как блокчейн и смарт-контракты. Например, на данный момент отсутствуют единые стандарты для работы цифровых платформ, что создает препятствия для интеграции новых продуктов. Также сложным остается процесс лицензирования финтех-решений, что замедляет их внедрение в банковский сектор.

3. Недостаточная цифровая грамотность населения. Казахстан остается страной с неравномерным уровнем цифровой грамотности. В то время как жители крупных городов активно пользуются мобильным банкингом и онлайн-платежами, в сельских регионах большинство людей предпочитает обращаться в традиционные отделения банков. Это связано с низким уровнем знаний о цифровых продуктах и опасениями по поводу их надежности. Для решения этой проблемы банки запускают образовательные программы и информационные кампании. Например, Народный банк Казахстана проводит тренинги по использованию мобильного приложения для пенсионеров.

4. Кадровая проблема. Цифровая трансформация требует специалистов с высоким уровнем компетенций в IT-сфере. Однако на рынке труда Казахстана ощущается нехватка профессионалов, способных разрабатывать и внедрять цифровые банковские решения. По данным исследования World Bank, около 60% банковских организаций в стране испытывают кадровый дефицит в IT-направлениях.

5. Высокие затраты на внедрение технологий-Разработка и внедрение цифровых технологий требуют значительных инвестиций. Банки вынуждены выделять миллиарды тенге на создание инфраструктуры, обновление оборудования, обучение сотрудников и интеграцию новых решений. Особенно сложно это для региональных банков, которые не могут конкурировать с крупными игроками, такими как АО «Народный банк Казахстана» или Kaspi.kz.

Эффективное решение этих вызовов возможно при условии тесного взаимодействия государства, банковского сектора и финтех-компаний. Только комплексный подход, включающий совершенствование законодательства, государственную поддержку, развитие образовательных инициатив и внедрение передовых технологий, позволит Казахстану обеспечить устойчивое развитие банковской системы и стать лидером в области цифровых финансовых услуг в Центральной Азии.

В условиях стремительного развития цифровых технологий и изменения глобальной экономики, успешная цифровизация банковского сектора является не только вызовом, но и стратегическим приоритетом для Казахстана. Для преодоления барьеров, таких как киберугрозы, регуляторные ограничения, низкий уровень цифровой грамотности и кадровый дефицит, необходимо сосредоточить внимание на перспективных подходах и решениях [2].

Для успешного преодоления вызовов цифровизации в Казахстане предлагается следующий комплекс мер. (см. Таблицу 1)

Таблица 1- Комплекс мер для решения вызовов цифровизации банковского сектора

Направление	Описание меры	Ожидаемый результат
Государственная поддержка	Предоставление субсидий и налоговых льгот для внедрения цифровых технологий. Создание благоприятной нормативно-правовой базы.	Уменьшение финансового бремени для банков. Ускорение внедрения инновационных решений.
Кибербезопасность	Инвестиции в системы защиты данных и мониторинга транзакций. Внедрение блокчейн-технологий для прозрачности операций.	Снижение числа кибератак и утечек данных. Повышение доверия клиентов к цифровым услугам.
Кадровая подготовка	Создание совместных образовательных программ между банками и университетами. Проведение стажировок и курсов повышения квалификации для сотрудников.	Увеличение числа квалифицированных ИТ-специалистов. Ускорение внедрения цифровых технологий в банковские процессы.
Развитие партнёрства	Сотрудничество с финтех-компаниями для внедрения готовых решений. Разработка совместных инновационных платформ и сервисов.	Сокращение времени и затрат на разработку цифровых продуктов. Увеличение доступности современных финансовых услуг.
Снижение затрат на технологии	Привлечение инвестиций и международных грантов. Использование облачных технологий для оптимизации расходов.	Увеличение доступности цифровизации для небольших банков. Снижение затрат на обслуживание ИТ-инфраструктуры.

Приведем успешные примеры внедрения цифровизации в банковской системе Казахстана:

1. Несмотря на существующие вызовы, ведущие казахстанские банки демонстрируют значительные успехи в области цифровизации. Одним из ярких примеров является АО «Народный банк Казахстана», который активно внедряет передовые технологии для улучшения клиентского опыта и оптимизации внутренних процессов [3].

В 2023 году банк представил обновленное мобильное приложение, которое сочетает в себе интуитивно понятный интерфейс, расширенные возможности для управления финансами и интеграцию с электронным правительством Казахстана. Это позволило клиентам оплачивать налоги, штрафы и коммунальные услуги непосредственно через приложение, что значительно упростило доступ к государственным услугам.

2. Следующим успешным примером является Kaspi.kz, который превратился из традиционного банка в экосистему с широким спектром цифровых продуктов. Kaspi.kz предоставляет клиентам платформу для онлайн-оплаты, кредитования, торговли и управления личными финансами. Такой подход позволил компании не только завоевать доверие миллионов пользователей, но и стать одной из самых дорогих публичных компаний Казахстана.

Казахстан может заимствовать успешные практики цифровизации из международного опыта. Например, в Сингапуре регуляторы активно поддерживают финтех-компании, предоставляя им льготные условия для разработки и тестирования инновационных продуктов. Программа «Sandbox» от Управления денежного обращения Сингапура позволяет финтех-компаниям экспериментировать с новыми решениями в ограниченной среде, минимизируя риски для клиентов и финансовой системы.

3. Еще одним примером является Швеция, где банки совместно разработали платформу Swish для мгновенных переводов между физическими лицами и компаниями. Эта инициатива не только увеличила скорость и удобство расчетов, но и значительно снизила потребность в наличных деньгах.

Для адаптации успешного международного опыта в Казахстане необходимо:

1) создать экспериментальные зоны (sandbox) для тестирования новых финансовых технологий. Это позволит финтех-компаниям и банкам разрабатывать инновационные решения с минимальными рисками;

2) разработать государственные программы поддержки для стимулирования внедрения цифровых технологий в банках, включая налоговые льготы и гранты;

3) поощрять межбанковское сотрудничество для создания универсальных платформ, которые упрощают доступ к финансовым услугам для населения и бизнеса;

4) инвестировать в образовательные программы, ориентированные на повышение цифровой грамотности населения и подготовку IT-специалистов.

Цифровизация банковского сектора Казахстана является важным этапом в модернизации экономики и укреплении её конкурентных позиций. Перспективы успешного внедрения цифровых технологий зависят от комплексного подхода к решению ключевых вызовов. Государственная поддержка, усиление регуляторной базы, образовательные инициативы и развитие партнёрства с финтех-компаниями играют важную роль в создании устойчивой экосистемы цифровых финансовых услуг. Цифровизация банковского сектора Казахстана открывает значительные возможности для повышения качества услуг и конкурентоспособности. Однако её успешное внедрение требует решения ряда вызовов, включая киберугрозы, законодательные барьеры, низкую цифровую грамотность населения и кадровый дефицит [4].

Эти усилия позволят Казахстану не только преодолеть текущие барьеры, но и создать инновационную и безопасную банковскую систему, способную эффективно адаптироваться к изменениям в глобальной экономике. Таким образом, системная работа по внедрению цифровых решений и реализации перспективных инициатив станет залогом дальнейшего роста и успешного развития финансового сектора страны.

Библиографический список:

1. Ашимова, Ж.Б. Проблемы цифровизации банковской деятельности в Казахстане // Финансы и кредит. – 2023.

2. Назарбаев Н.А. Путь Казахстана: Основные аспекты модернизации экономики. – Астана: Экономика, 2021.

3. Официальный сайт Народного банка Казахстана: www.halykbank.kz.

4. Официальный сайт программы «Цифровой Казахстан»: www.digital.gov.kz.

*****

УДК 338.5

ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ В КАЗАХСТАНЕ

Субботин А.А., 1 курс, 6В04104 Финансы, НАО Костанайский региональный университет им. Ахмет Байтұрсынұлы, г.Костанай, Республика Казахстан

Субботина Е.И. магистр, ст.преподаватель

Костанайский инженерно-экономический университет им.М.Дулатова, г.Костанай, Казахстан

Статья рассматривает внедрение новых управленческих технологий на предприятиях Казахстана, включая цифровизацию, автоматизацию, гибкие методы управления,

использование больших данных и блокчейн. Особое внимание уделено преимуществам, вызовам и перспективам внедрения этих технологий, а также их влиянию на повышение эффективности, конкурентоспособности и устойчивости бизнеса в условиях глобализации.

В последние десятилетия вопрос внедрения новых управленческих технологий становится все более актуальным для предприятий в Казахстане. Эти технологии призваны повысить эффективность работы организаций, ускорить процесс принятия решений, улучшить взаимодействие между подразделениями и создать условия для устойчивого развития бизнеса. В условиях глобализации и быстрого технологического прогресса предприятиям важно адаптироваться к новым условиям рынка и использовать передовые методы управления для обеспечения конкурентоспособности.

Существует определенная потребность в новых управленческих технологиях. Рынок Казахстана, несмотря на свою развивающуюся экономику, сталкивается с рядом вызовов: высокая конкуренция, необходимость диверсификации экономики, нестабильность на внешних рынках, изменение потребительских предпочтений и требования к улучшению качества обслуживания клиентов. В таких условиях традиционные методы управления становятся недостаточными для достижения максимальной эффективности.

Для решения этих проблем и обеспечения роста необходимо внедрение новых управленческих технологий, которые помогут: повысить оперативность принятия решений, оптимизировать бизнес-процессы, снизить затраты, увеличить гибкость и адаптивность бизнеса к изменениям рынка, развить инновационный потенциал организации.

Внедрение новых технологий управления на предприятиях Казахстана охватывает несколько ключевых направлений, включая:

1) Цифровизация и автоматизация процессов. Цифровизация становится основным трендом на предприятиях Казахстана. Включает внедрение программных решений для управления производственными и административными процессами, таких как системы ERP (Enterprise Resource Planning) для интеграции финансовых, производственных, логистических и HR процессов. Такие системы позволяют компаниям:

- Автоматизировать рутинные операции.

- Собрать и анализировать данные в реальном времени для повышения эффективности принятия решений.

- Оптимизировать управление ресурсами и минимизировать потери.

К примеру, крупные предприятия в Казахстане, такие как АО «КазМунайГаз», активно внедряют автоматизированные системы управления для улучшения логистики, учета ресурсов и аналитики.

2) Гибкие методы управления (agile и lean).

Гибкие методы управления, такие как Agile и Lean, которые изначально были распространены в IT-сфере и производственных компаниях, постепенно находят применение и в других отраслях Казахстана. Эти методы фокусируются на гибкости, быстром реагировании на изменения рынка и повышении эффективности с минимальными затратами.

Agile предполагает короткие циклы разработки, быстрые итерации и способность оперативно менять курс в зависимости от ситуации.

Lean направлен на оптимизацию процессов, сокращение излишков, повышение качества и удовлетворенности клиентов.

Внедрение этих методов помогает компаниям Казахстана быстро адаптироваться к изменениям рынка и потребностям клиентов, а также существенно снизить операционные затраты.

3) Использование больших данных (Big Data) и аналитики.

Аналитика больших данных (Big Data) — это еще одна важная управленческая технология, которая предоставляет организациям возможность обрабатывать огромные массивы данных для выявления новых трендов, прогнозирования потребностей клиентов, оптимизации маркетинга и управления рисками.

Компании, такие как Halyk Bank и Kaspi.kz, активно используют аналитические платформы для оптимизации маркетинговых стратегий, персонализации предложений для клиентов и улучшения финансового анализа.

4) Интернет вещей (IoT) и автоматизация производства.

Системы, основанные на Интернете вещей (IoT), позволяют предприятиям мониторить процессы в реальном времени. Сенсоры, установленные на оборудовании и в производственных процессах, передают информацию, которая затем анализируется для оптимизации работы.

В Казахстане внедрение технологий IoT стало особенно важным для крупных производственных предприятий, таких как Казахмыс и АрселорМиттал Темиртау, где можно отслеживать состояние оборудования и предотвратить поломки, минимизируя время простоя.

5) Блокчейн-технологии.

В последнее время в Казахстане активно обсуждается внедрение блокчейн-технологий для обеспечения прозрачности и безопасности транзакций. Блокчейн предоставляет предприятиям возможность:

- Обеспечить безопасность и прозрачность финансовых операций.
- Упростить процессы документооборота.
- Снизить риски мошенничества.

Внедрение блокчейн-технологий в Казахстане активно рассматривается для использования в финансовом секторе и в сфере логистики.

Внедрение современных технологий на предприятиях Казахстана дает несколько важных преимуществ:

Повышение эффективности: Автоматизация и цифровизация позволяют улучшить рабочие процессы и снизить затраты на операции.

Ускорение принятия решений: Использование данных и аналитики помогает быстро реагировать на изменения, улучшая стратегическое планирование.

Повышение конкурентоспособности: Внедрение инновационных технологий позволяет компаниям быстрее адаптироваться к изменениям рынка и предложить более качественные продукты и услуги.

Улучшение взаимодействия с клиентами: Персонализированные предложения и улучшение качества обслуживания благодаря внедрению новых технологий способствуют росту удовлетворенности клиентов.

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение новых технологий на предприятиях Казахстана сталкивается с рядом проблем и вызовов:

Недостаток квалифицированных кадров: Внедрение сложных информационных систем и новых технологий требует высококвалифицированных специалистов, которых в стране не всегда достаточно.

Высокие начальные затраты: Внедрение новых технологий требует значительных финансовых вложений, что может стать барьером для малых и средних предприятий.

Сопrotивление изменениям: Многие сотрудники могут испытывать сопротивление внедрению новых методов управления, опасаясь потери рабочих мест или изменений в привычной организации работы.

Необходимость в развитии инфраструктуры: Для успешной цифровизации предприятий необходимо улучшение инфраструктуры, включая высокоскоростной интернет и модернизацию оборудования.

5. Перспективы внедрения новых управленческих технологий в Казахстане

С учетом растущей потребности в инновационных решениях и устойчивом развитии экономики Казахстана, внедрение новых управленческих технологий продолжит быть одним из ключевых направлений для развития бизнеса в стране. В ближайшие годы можно ожидать:

– Расширение применения автоматизации и цифровых технологий на предприятиях всех секторов экономики.

– Рост числа стартапов и малых инновационных предприятий, использующих новые технологии.

– Государственную поддержку цифровизации через субсидии, льготы и программы обучения специалистов.

Таким образом, внедрение новых управленческих технологий является важным шагом для повышения конкурентоспособности и устойчивости казахстанских предприятий, что в конечном итоге будет способствовать развитию экономики страны в целом.

Заключение

Внедрение новых управленческих технологий на предприятиях Казахстана — это необходимый процесс для достижения высокой эффективности, инновационности и устойчивости бизнеса. Несмотря на существующие вызовы, современные технологии управления предоставляют организациям уникальные возможности для роста и развития, что способствует укреплению позиций Казахстана на мировой арене.

Библиографический список:

1 Тажибаева Г.Т., Байтенов А.К. "Применение современных технологий управления в Казахстане: реальность и перспективы". Алматы: Наука, 2020.

2 Мамыров Н. "Экономика и управление в Казахстане: проблемы и решения". Алматы: Экономика, 2021.

3 Алибекова М. "Современные проблемы и перспективы управления предприятиями в Казахстане". Алматы: Экономика, 2022.

*****

УДК 658.8

О МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ ОРГАНИЗАЦИИ С ПОМОЩЬЮ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ И МЕДИА

Укин А.С., магистрант 1 курса, ОП Маркетинг

Абаева Г.И., к.э.н., и.о. ассоциированного профессора кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы», г.Костанай, Казахстан

Начало XXI века ознаменовано таким явлением, как активное использование социальных сетей, которые вовлекают все большее количество участников и постепенно становятся одним из основных способов коммуникации. Подобная тенденция сохраняется и, разумеется, подобный феномен рассматривается компаниями как способ продвижения на рынке и повышения своей узнаваемости в массах. На данный момент во множестве компаний уже функционируют специалисты и даже специализированные отделы маркетинга, занимающиеся вопросом, связанным с продвижением товаров и услуг через социальные сети.

Действительно, подобный подход, отдающий предпочтение цифровому продвижению компании, выглядит и работает намного более эффективней и действенней, нежели традиционные и устоявшиеся способы. То может применяться во множествах видах бизнеса, такие как масс маркет, бьюти индустрия, общепит, тематические товары, услуги частных специалистов и другие [1]. Аргументируется это тем, что виртуальная среда и цифровой мир стал второй человеческой жизнью, где индивид ежедневно проводит несколько часов в день. Следовательно, на сегодняшний день продвижение компании через социальные сети является весьма веским и актуальным способом развития. Основной

целью этой статьи является разработка рекомендаций по совершенствованию маркетинговой стратегии организации с помощью социальных сетей и медиа.

Необходимо сказать, что позиционирование и способы продвижения компании в социальных сетях имеют некоторые особенности и не изучены основательно. Во многом это связано с тем, что виртуальная среда постоянно меняется и преобразуется, причем данные изменения происходят не в течение нескольких лет, а значительно интенсивнее - не годами, а в течение нескольких месяцев, а иногда и недель. Возникают новые трендовые события, а старые уходят в тень. Поэтому ежедневно появляются новые возможности и инструменты, которые могут способствовать процессу продвижения.

Во-первых, необходимо отметить, что не удастся достигнуть существенных успехов, не имея представлений о том, кто является вашей целевой аудиторией. Ультимативным способом можно назвать использование психологических приемов и методик. Далее будут представлены некоторые методики и их аргументация.

Выбор платформы для продвижения

В Казахстане наиболее популярны такие социальные сети как «TikTok», «Instagram», «YouTube» и другие из СНГ сегмента. Аудитория этих социальных сетей очень обширна и разнообразна. Там имеются самые разные социальные группы и прослойки, дающие большой простор для выбора аудитории и покупателей.

Для успешного продвижения товаров и услуг в социальных сетях необходимо учитывать особенности каждой платформы, тщательно анализировать целевую аудиторию, форматы контента и активность конкурентов. Каждая социальная сеть имеет свою специфику: например,

«ВКонтакте» подходит для широкой аудитории и допускает текстовые публикации, видео и опросы. Telegram больше подходит для аналитического контента и нишевых продуктов, также для людей, предпочитающих постоянно следить за новостями. И, действительно, множество людей предпочитает узнавать новости именно из этой социальной сети, определяя ее как наиболее достоверный и объективный источник информации. YouTube используется для создания видео самого разного содержания и направлений, а TikTok — идеальная платформа для коротких видео и трендовых вещей, особенно популярная среди молодежи, если мы нацелены на эту аудиторию [1].

Ключевым этапом является определение целевой аудитории: важно понимать возрастные характеристики пользователей и круг их интересов. Например, молодежь активно использует TikTok и Instagram, тогда как более взрослую аудиторию можно привлечь через Telegram, «ВКонтакте» или Facebook. Также необходимо анализировать упоминания о продукте, изучать тональность обсуждений и интересы потенциальных клиентов, чтобы предложить им наиболее релевантный контент [1].

В современном мире, где технологии играют ключевую роль, существует огромное разнообразие маркетинговых стратегий, намного больше, чем когда-либо прежде. Однако далеко не каждая из них будет одинаково эффективна для всех предприятий. Поэтому крайне важно тщательно анализировать доступные варианты, чтобы выбрать те, которые наиболее соответствуют специфике вашего бизнеса и позволяют максимально эффективно достичь целевой аудитории [3, с. 11].

Разработка продуманной маркетинговой стратегии может обеспечить предприятию ряд значительных преимуществ, включая увеличение клиентской базы и объема продаж, успешное продвижение новых товаров или услуг, освоение новых рынков, повышение конкурентоспособности, создание механизмов массового привлечения клиентов, оптимизацию ценовой и продуктовой политики, внедрение инструментов для контроля маркетинговых мероприятий и улучшение качества обслуживания [3, с. 11].

В торговой деятельности принято выделять четыре основные группы маркетинговых

стратегий, каждая из которых подразделяется на различные подвиды, что позволяет адаптировать подходы в зависимости от целей и условий работы предприятия [3, с. 12].

Важно учитывать временные параметры активности пользователей. Например, вечернее время считается оптимальным для публикаций на TikTok и YouTube, тогда как Telegram лучше использовать утром или днем. Анализ этих данных позволяет увеличить вовлеченность аудитории.

Психологические приемы для вовлечения аудитории

Разумеется, часто практикуются и традиционные способы маркетинга и в социальных сетях, однако стоит проводить тщательный анализ и исследования того, когда и где это будет наиболее эффективно применять.

К примеру, способ Эффект дефицита также является мощным инструментом. Человеку свойственно стремиться к ограниченным ресурсам. Использование формулировок вроде

«Осталось всего 3 товара» или «Акция действует только до конца дня» подталкивает к более быстрому принятию решения. К примеру, это очень часто применяется на платформах продаж или на сайтах, предоставляющих образовательные услуги. Однако не стоит злоупотреблять данным приемом, так как если пользователь увидит, что после сброса таймера, он снова запускается, образовав «вечную скидку», доверие будет утрачено, и это может сильно подорвать репутацию компании [2, с. 16].

Еще одним методом является Принцип взаимного обмена. Если бренд предлагает что-то бесплатное, например, скидку, шаблон или образовательный материал в обмен на подписку или репост, пользователи охотнее вовлекаются в коммуникацию. Этот подход формирует чувство обязательства, что мотивирует аудиторию взаимодействовать с контентом. То есть метод заключается в том, что мы отдаем вам привилегии взамен на то, что вы словно пчела, распространяющая пыльцу, репостите информацию о нас, тем самым продвигая нашу компанию. Подобное будет эффективно больше среди молодежи, поскольку взрослые люди реже склонны заниматься подобным [2, с. 16].

Использование триггеров эмоций позволяет формировать эмоциональную привязанность. Например, юмор, вдохновение или даже сочувствие вызывают сильные реакции и стимулируют желание поделиться контентом с другими. Видео или изображения, которые вызывают радость или удивление, обладают высокой вирусностью, особенно на платформах вроде TikTok или Instagram [2, с.16].

Далее мы более подробно рассмотрим, как можно воздействовать на эмоции.

В первую очередь, это использование цветов, это фундамент для создания качественной и запоминающейся рекламы, мы должны быть уверены, что каждый раз, когда люди видят нашу рекламу, то ее визуал будет на подсознательном уровне вызывать именно те эмоции, что нам и нужны. Цвета обладают мощным влиянием на восприятие, эмоции и поведение аудитории. В рекламе они помогают создать определенное настроение и укрепить ассоциации с брендом:

- Красный: привлекает внимание, вызывает чувство срочности и энергии, часто используется для акций и распродаж [5].

- Синий: ассоциируется с доверием, стабильностью и спокойствием, подходит для банков, технологий и образовательных продуктов [5].

- Желтый: передает радость и оптимизм, используется для привлечения внимания и создания чувства счастья [5].

- Зеленый: символизирует экологичность, природу, рост, часто используется в рекламе здорового образа жизни или финансов [5].

- Черный и белый: передают элегантность, минимализм и премиум-стиль. Черный подходит для роскошных брендов, а белый — для чистоты и простоты [5].

Цветовая палитра должна быть согласована с посылом рекламы и предпочтениями целевой аудитории. Например, для молодежи подойдут яркие и контрастные цвета, а для деловой аудитории — спокойные и сдержанные [5].

Музыка играет ключевую роль в создании атмосферы рекламы и вызывает эмоциональный отклик, мы должны создать такой звуковой спектр, что будет запоминаться человеку. Вы не обращали внимание, что все популярные песни имеют какое-то слово, фразу или строчку, при произнесении которой мы мгновенно понимаем, о чем речь? К примеру, «Попробуй радугу» «Вот, что я люблю!», «Опа гангам стайл», «Rah-rah-ah-ah», «гома-гома-та». Только по этим фразам вы уже знаете, о чем идет речь, поэтому крайне важно создать запоминающийся лозунг, фразу или, как это называется в песнях, «хук».

- Динамичные треки: стимулируют энергию и создают позитивное настроение, часто используются в спортивной или модной рекламе.

- Медленные мелодии: создают чувство доверия и расслабления, подходят для рекламы роскошных товаров.

- Звуковые эффекты: короткие звуки (например, хлопки, звон монет) увеличивают запоминаемость.

- Аудиологотипы: музыкальные фрагменты или джинглы, ассоциирующиеся с брендом, укрепляют его узнаваемость.

Формат рекламы должен соответствовать специфике платформы и привычкам аудитории:

- Короткие видео (15–30 секунд) — наиболее эффективный формат для TikTok, Instagram Stories или Reels. Они динамичны и сразу привлекают внимание.

- Длинные видео (до 2 минут) — подходят для YouTube или Facebook. Этот формат позволяет рассказать историю и глубже вовлечь аудиторию.

- Карусели — в «ВКонтакте» и Instagram хорошо работают для демонстрации нескольких продуктов или последовательности действий.

- Инфографика — эффективна для Telegram, LinkedIn или «ВКонтакте», где важно передать информацию лаконично.

Подача контента должна сочетать визуальную привлекательность, релевантность и эмоциональный отклик. Например:

- Использование ярких начальных кадров, чтобы удержать внимание в первые секунды. Добавление вопросов или призывов к действию («Успей купить!», «Что вы выберете?») для вовлечения аудитории.

- Применение анимации и спецэффектов для усиления визуального эффекта.

Реклама, вызывающая сильные эмоции — будь то радость, удивление или ностальгия, — запоминается лучше. Например, вдохновляющие истории или юмористические ролики часто становятся вирусными.

Принцип социального доказательства (Social Proof)

Далее необходимо отметить этот фактор. Люди склонны доверять мнению тех, кто имеет высокий социально-медийный вес, особенно если видят массовую поддержку. Люди на подсознательном уровне склонны идти за «лидером», за идолом, кумиром. Своего рода Данко из произведения «Старуха Изрегиль», написанного Максимом Горьким. Если популярный человек или образ утверждает какой-то тезис, то люди ему охотно верят, думая, «ну не может же он ошибаться, у него ведь такой статус и популярность». Именно поэтому многие фирмы и компании приглашают для рекламы популярных медийных персон, имеющих обширную аудиторию в социальных сетях.

Создание доверия

Следует отметить, что популярные личности или инфлюенсеры уже обладают репутацией, которой доверяет их аудитория. Когда они рекомендуют продукт или услугу, их последователи воспринимают это как знак качества. В качестве примера: знаменитый спортсмен продвигает спортивный бренд — аудитория предполагает, что продукт соответствует высокому уровню профессионального спорта [4].

Эффект подражания

Люди хотят быть похожими на тех, кем восхищаются. Рекомендация популярной

личности вызывает желание подражать, приобретая тот же продукт. К примеру, кинозвезда демонстрирует одежду от определенного бренда, и поклонники начинают покупать эти вещи, чтобы ассоциировать себя с образом кумира. Или для примера - с недавним появлением популярного сериала и образа, что выступал в главной роли, молодежь начала подражать ему, одеваясь похожим образом и покупая различную продукцию, повторяя образ жизни персонажа [4].

Усиление вовлеченности

У популярного человека обычно есть активная аудитория, которая взаимодействует с его контентом. Реклама, встроенная в этот контент, воспринимается органично и вызывает больший отклик. Пример: блогер показывает, как использует косметику в повседневной жизни, и зрители воспринимают это как личный опыт, а не рекламу [4].

Существует множество форматов, как медийная персона может продвигать компанию. Прямое продвижение, когда происходит прямая публикация и человек говорит о преимуществах товара или услуги, скрытая реклама, когда продукт или услуга упоминаются в повседневной жизни инфлюенсера или в его активности в социальных сетях фигурирует ваша продукция на фоне, к примеру: блогер носит одежду вашей фирмы во время своего видео.

У такого подхода, разумеется, имеются существенные плюсы, а именно: рост узнаваемости бренда. Благодаря большому числу подписчиков, популярная личность привлекает внимание к бренду. Увеличиваются продажи, рекомендации от авторитетных людей повышают доверие и побуждают к покупке. Создается вирусный эффект. Публикации с известной личностью имеют вероятность стать вирусными, увеличивая охват. Но имеются и существенные риски. Это может быть, что личность не соответствует ценностям бренда, что способно вызвать существенное снижение доверия аудитории. Например, продвижение экологических товаров знаменитостью, известной своим расточительным образом жизни. Далее, если инфлюенсер слишком активно продвигает различные бренды, аудитория может воспринимать его рекомендации как неискренние. Скандалы или негативные события, связанные с личностью, могут повредить имиджу бренда. Чтобы их минимизировать, необходимо тщательно изучить будущего инфлюенсера, его основную активность, аудиторию, образ жизни, вовлеченность его аудитории к контенту.

Таким образом, используя в работе с социальными сетями даже небольшую часть предложенных способов, можно значительно расширить аудиторию потенциальных потребителей, ознакомить с предоставляемой услугой или товаром, сделать продвигаемый бренд узнаваемым огромному количеству пользователей интернет – контента.

Библиографический список:

1. Реклама в социальных сетях. Валерия Сидерик. <https://www.unisender.com/ru/glossary/что-такое-реклама-в-социальных-сетях-виды-как-работает/#anchor-1> С. 1-2
2. Владимирова К.А. Социальная сеть, как инструмент продвижения коммерческой организации, 2016 С. 2
3. Разработка маркетинговой стратегии предприятия торговли М.Ю Иванов 2020 С. 2
Как увеличить продажи с помощью социального доказательства. <https://perfluence.net/en/blog/article/kak-увеличить-продажи-с-помощью-социального-доказательства> С.
4. Психология цвета в маркетинге: как цвет влияет на продажи https://marketolog.mts.ru/blog/psihologiya-tsveta-v-marketinge-kak-tsvet-vliyaet-na-prodazhi?utm_referrer=https%3A%2F%2Fyandex.kz%2F С. 3

*****

УДК 334.021.1

СОВРЕМЕННЫЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ЕЕ БУДУЩЕГО

Аленова А.А., 3 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права

Алимова Н.Ж., м.э.н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учёта и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Статья посвящена анализу перехода к «зеленой» экономике в Республике Казахстан, подчеркивая ключевую роль бухгалтерского учета и финансовой отчетности в устойчивом развитии. Рассмотрены экологические риски, интеграция экологических данных в учетные системы, а также необходимость стандартизации экономики и развития инновационных технологий для снижения углеродного следа.

В современном мире вопросы развития связаны с последствиями первого плана, становясь частью страны и следуя традициям. Углубление экологических проблем, таких как изменение климата, истощение ресурсов, загрязнение воды и воздуха, наступает в будущем как отдельных стран, так и всего человечества. В этой связи концепция «зеленой» экономики, направленная на интеграцию экологических приоритетов в процесс процессов, становится ключевым элементом организации дня [1, 4].

Переход к «зеленой» экономике требует серьезных изменений в подходах к управлению предприятиями. Одним из ключевых инструментов, поддерживающих этот процесс, является учет и финансовая отчетность. Эти механизмы позволяют проводить исследования и управлять экологическими аспектами хозяйственной деятельности, обеспечивают прозрачность и стимулируют компании к принятию более экологически ответственных решений.

«Зеленая» экономика — это модель хозяйства, которая сочетает экономический рост с минимизацией воздействия на окружающую среду. Этот подход предполагает внедрение экологически чистых технологий, переход к возобновляемым источникам энергии, разумное использование природных ресурсов и сокращение углеродного следа. Однако осуществление этих преобразований требует не только модернизации производственных процессов, но и эффективной системы управления, где учет и финансовая отчетность играют первостепенную роль.

Традиционные методы учета и экономики, ориентированные исключительно на финансовые результаты, не отражают реального воздействия бизнеса на окружающую среду. Это создает серьезные препятствия для оценки ответственности предприятий, что, в свою очередь, затрудняет принятие обоснованных управленческих решений. Введение элементов экологического учета позволяет компаниям не только измерять экологические риски и затраты, но и независимыми заинтересованными сторонами свою приверженность устойчивому развитию.

Целью данной статьи является анализ динамики бухгалтерского учета и финансовой отчетности в переходе к «зеленой» экономике, а также изучение их инновационности для достижения ключевой устойчивости.

Системы бухгалтерского учета изначально были разработаны для оценки финансовых результатов компании, однако они недостаточно учитывают экологические затраты и риски. В условиях «зеленой» экономики предприятиям необходимо интегрировать экологические аспекты в учетную систему. Сюда входят прямые экологические затраты, такие как затраты

на установку фильтров, переработку отходов и внедрение энергосберегающих технологий, а также дополнительные затраты, связанные с воздействием на окружающую среду, которые могут привести к штрафам, реционным потерям или необходимости дополнительных инвестиций. Кроме того, в качестве фактора учитываются климатические риски, такие как увеличение затрат на сырье или сбои в цепочке поставок из-за экстремальных погодных условий.

Эффективное управление экологическими аспектами невозможно без прозрачной и качественной отчетности. Экологическая отчетность становится важной частью общей финансовой отчетности, особенно для крупных компаний, работающих на международных рынках. Она включает в себя раскрытые данные о выбросах углекислого газа, потреблении воды, использовании энергии и других важных экологических аспектах. Международные стандарты, такие как GRI (Глобальная инициатива по отчетности) и CDP (Проект раскрытия информации о выбросах углерода), задают рамки для сбора и представления таких данных [1, 3]. Интегрированная отчетность, объединяющая финансовые, экологические и социальные показатели, позволяет создать полную картину устойчивости компании.

Для иллюстрации роли учета и отчетности в «зеленой» экономике приведем пример данных и таблицу, которая может быть включена в экологическую отчетность предприятия.

Таблица 1 - Пример экологических данных компании

Показатель	Значение за 2024 год	Цель на 2025 год	Примечания
Общие выбросы CO ₂ (т/год)	25 000	22 500	Сокращение на 10% за счет внедрения новых технологий.
Использование возобновляемой энергии (%)	40	50	Увеличение доли за счет установки солнечных панелей.
Объем переработанных отходов (т)	3 500	5 000	Введение программы переработки пластика и бумаги.
Потребление воды (м ³)	120 000	100 000	Оптимизация водоиспользования на производстве.
Доля экологически чистой продукции в общем объеме (%)	30	45	Расширение линейки экологически сертифицированной продукции.

Предприятие сократило выбросы углекислого газа на 10% (2 500 тонн) путем перехода на более энергоэффективные технологии. Это позволило сэкономить на квотах и штрафах, предусмотренных законодательством.

Категория	Старый показатель (2023 год)	Новый показатель (2024 год)	Экономия (тенге)
Объем выбросов (т)	25 000	22 500	-
Цена квоты на выброс (тенге/т)	1 500	1 500	-
Общие расходы на квоты (тенге)	37 500 000	33 750 000	3 750 000

Пример экологической отчетности: выбросы CO₂ по уровням

Источник выбросов	Область 1 (прямые выбросы)	Область 2 (покупка энергии)	Область 3 (косвенные выбросы)	Итоговые выбросы CO ₂
Производственные процессы	10 000 т	-	-	10 000 т
Электроэнергия	-	5 000 т	-	5 000 т
Логистика (транспортировка)	-	-	10 000 т	10 000 т
Итого	10 000 т	5 000 т	10 000 т	25 000 т

Такие данные и таблицы могут быть частью отчетности по международным стандартам, например, GRI или CDP. Пример показывает, как учет выбросов CO₂, использование воды, энергии и управление отходами помогают не только улучшить экологическую устойчивость компании, но и снизить затраты, укрепляя конкурентные преимущества.

На уровне предприятий учет экологических аспектов помогает выявить ресурсоемкие и загрязняющие процессы. Это позволяет оптимизировать производственные операции, реализовать программы снижения затрат и экологии, а также внедрить инновационные технологии (пример: учет углеродного следа или энергопотребления на этапах производственного процесса предусматривает сокращение выбросов вредных веществ и сокращение расходов). Например, компания Unilever внедрила систему экологического учета, которая помогает сократить объем выбросов CO₂ и снизить затраты на производство за счет использования возобновляемых источников энергии и переработки отходов [7]. Кроме того, строительные компании активно используют учет потребления воды и энергоресурсов при разработке экологически чистых проектов, что не только снижает затраты, но и привлекает новых клиентов.

Инвесторы и кредиторы все чаще ориентируются на экологические, социальные и управленческие (ESG) показатели, что делает качественную экологическую отчетность основанием для повышения конкурентоспособности. Предприятия, предоставляющие полную и качественную экологическую отчетность, имеют преимущества такие, как доступ к устойчивым инвестициям, включая «зеленые» облигации, снижение стоимости заимствований благодаря высокой репутации, привлечение долгосрочных инвесторов приводит к снижению рисков, связанных с климатическими изменениями. К примеру, Европейские компании, соблюдая рекомендации ЕС по таксономии, получают средства, получают доступ к программам государственного субсидирования [4, 9].

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение экологических аспектов и мировая экономика сталкиваются с рядом вызовов. Отсутствие единого стандарта усложняет процесс измерения и сбора данных, цифровизация учета требует значительных инвестиций в технологии и обучение персонала. Многие компании ориентируются исключительно на финансовые показатели, что приводит к сопротивлению внедрению новых подходов.

Такие организации, как Фонд МСФО, уже работают над стандартами устойчивой экономики (ISSB). Их внедрения помогут унифицировать подходы к учету и отчетности.

Цифровизация процессов учета, использование светодиодов для прозрачности данных и IoT для ресторанов «Детихи» помогают автоматизировать экологический учет.

Промышленность и организация должны предоставлять предприятиям рекомендации и инструменты для «зеленого» учета. Также важно обучать бухгалтеров и финансовых аналитиков принципам Соединенного Королевства.

Государство может стимулировать переход к «зеленому» учету, предоставляя

налоговые льготы, субсидии или льготные ставки кредитования для экологически ответственных компаний. Например, Казахстан внедряет систему квотирования чистого углекислого газа и программу субсидирования для предприятий, которые переходят на экологически чистые технологии [8]. Переход к «зеленой» экономике требует изменений на всех уровнях — от национальной политики до экономического управления. Учет и финансовая отчетность играют ключевую роль в этом процессе, предоставляя данные для оценки воздействия на окружающую среду и стимулируя внедрение экологически безопасных технологий [5, 6]. Решение текущих проблем экологического учета и унификация стандартов способствуют ускорению перехода к устойчивому развитию, создают основу для экономического роста без последствий для будущих явлений.

Таким образом, учет и финансовая отчетность играют ключевую роль в переходе к «зеленой» экономике. Эти инструменты не только уменьшают негативное воздействие на окружающую среду, но и повышают устойчивость бизнеса, обуславливая его конкурентоспособность и долгосрочное развитие. Примеры компаний, внедряющих «зеленую» отчетность, доказывают, что экологически ориентированная стратегия становится необходимым конкурентным преимуществом в современном мире.

Библиографический список:

1. Глобальная инициатива по отчётности (GRI). GRI Standards: Standard for Sustainability Reporting. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.globalreporting.org> (дата обращения: 18.12.2024).
2. Международный совет по стандартам устойчивой экономики (ISSB). Framework for Sustainability-Related Disclosures. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ifrs.org> (дата обращения: 18.12.2024).
3. Проект раскрытия информации о выбросах углерода (CDP). Carbon Disclosure Project. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.cdp.net> (дата обращения: 18.12.2024).
4. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Green Growth Indicators 2023. — Париж: OECD Publishing, 2023. — 250 с.
5. Поллак П., Джонс М. "Зелёная экономика: вызовы и возможности". — Москва: Экономика, 2022. — 356 с.
6. Керимов А.Г. Экологический учёт и управление: монография. — Алматы: КазНУ, 2021. — 212 с.
7. Unilever. Экологическая стратегия компании: примеры внедрения. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.unilever.com> (дата обращения: 18.12.2024).
8. Закон Республики Казахстан "Об охране окружающей среды". [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000245> (дата обращения: 18.12.2024).
9. Евразийский банк развития. Программы субсидирования экологически чистых технологий. [Электронный ресурс]. URL: <https://eabr.org> (дата обращения: 18.12.2024).
10. IPCC (Межправительственная группа экспертов по изменению климата). Доклад об изменении климата 2023. — Женева: IPCC, 2023. — 412 с.

*****

УДК 331.101.3

ШЕТЕЛДІК ҰЙЫМДАРДА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІ УӘЖДЕУІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ БЕНЧМАРКИНГІ

Атамбаев Т.Б., 1 курс магистранты, Менеджмент, Экономика және құқық факультеті

Сейтова Г.Т., э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры, Бухгалтерлік есеп және басқару кафедрасы

Утебаева Ж.А., э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры, Бухгалтерлік есеп және

басқару кафедрасы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» ҚЕАҚ, Қостанай қ.,
Қазақстан Республикасы

Мақалада бенчмаркинг әдісін пайдалана отырып, қазіргі заманғы шетелдік іскерлік ұйымдардың қызметкерлерін инновациялық уәждеудің технологияларын сәйкестендіруге қатысты мысалдар/ әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері/ ұсынылған. Қазіргі уақытта көптеген ұйымдар қазіргі заманғы нарық экономикасындағы қатаң бәсекелестік және нарықтық өзара қарым-қатынас жағдайында жұмыс істеуге мәжбүр болуда.

Компанияның нарықта табысты жұмыс істеуін анықтайтын факторлар бір мезгілде тек нарықта өз орнын табуымен ғана емес, сонымен қатар кәсіпорындар мен олардың қызметкерлерінің дамуының да факторлары болып табылады. Қызметкерлер қызметінің тиімділігіне байланысты болатын факторлардың негіздері: қызметкерлердің қабілеті, олардың жеке және ұйымдастырушылық мақсаттарды іске асыруға ынталандыру және сапалы жұмысты орындау үшін объективті мүмкіндіктердің жиынтығы болып келеді. Бұл кезекте тиімді қызмет факторларының бірі - персоналды ынталандыру болып келеді.

Осы ғылыми зерттеудің мақсаты - бенчмаркинг әдісі негізінде шетелдік ұйымдар табысты сыналған қызметкерлерді уәждеудің инновациялық технологияларын талдау, яғни қазіргі заманғы шетелдік бизнес ұйымдардың қызметкерлерін инновациялық ынталандырудың технологиялары болып табылады.

Олардың ішінде «Apple», «BMW Group», «Google», «Dell», «Xerox», «Coca-Cola Company», «IBM», «Siemens», «Volkswagen Group» және т.б. компанияларының қызметкерлердің басқару саласындағы сарапшылардың және ізденушілердің пікірі бойынша жыл сайын әлемдегі үздік жұмыс орындары рейтингінде болатын әлемге әйгілі компаниялар болып келеді.

Ғылыми гипотезаны мынадай негізде тұжырымдауға болады: шетелдік ұйымдарда персоналды уәждеу жүйелерін құрудың кейбір технологиялары мен табысты тәжірибесін егжей-тегжейлі зерделеу және адами ресурстарды басқарудың отандық практикасына енгізу (яғни бенчмаркинг әдісін пайдалану) орынды. Ресейлік әлеуметтік ғылымдар кандидаты В.Н. Старцеваның пікірінше, "уәждеме деп адамды еңбек қызметіне итермелейтін және осыныұйымдастыру мақсаттарына қол жеткізуге бағдарланған бағыттылық беретін ішкі және сыртқы қозғаушы күштердің жиынтығы түсініледі [1, с. 42]...

Қызметкерлердің еңбек қызметін уәждеудің жаңа қазіргі заманғы нысандарын іздестірмей және пайдаланбай кез келген кәсіпорынды табысты дамыту мүмкін емес. Бұл жағдайда адам ресурстарын басқару саласындағы басшыларға шетелдік ұйымдарда ойдағыдай сынақтан өткен персоналды уәждеудің инновациялық (бұрын компания қызметінде пайдаланылмаған) технологияларын анықтау үшін бенчмаркинг әдісіне жүгінген орынды. Х.Ж. Харрингтонның (Джеймс Харрингтон, Harrington Institute Inc. бас директоры, Ph.D, MBA, Ernst & Young компаниясының халықаралық сапа кеңесшісі және беделді Халықаралық сапа академиясының төрағасы) пікірінше, «бенчмаркинг - бұл өзіндік құнды төмендету, өндірістік циклдардың ұзақтығын азайту, сапаны арттыру, қорларды қысқарту және қызметкерлердің уәждемесін арттыру үшін ұйымға енгізілуі мүмкін ең үздік өнімдерді, қызметтерді, процестерді, технологиялар мен практикаларды анықтау жөніндегі жүйелі процесс» [2, с. 42].

Шетелдік ұйымдардың персоналын ынталандырудың инновациялық технологияларын бенчмаркингтеу процесі мынадай алгоритм бойынша жүзеге асырылуы мүмкін:

1. ынталандыру саласындағы дереу шешуді талап ететін түйінді ұйымдастыру мәселесін айқындауда;
2. қызметтің осы бағытында эталон (үлгі) болып табылатын шетелдік ұйымды (яғни бенчмаркинг объектісін) айқындауда;
3. осы ұйыммен байланыс орнату, оған барып кеңес алу немесе оның жұмыс

тәжірибесін қашықтықтан зерделеу;

4. деректерді жинауды жүргізу және алынған ақпаратты пайдалану мүмкіндігі тұрғысынан талдау;

5. өз ұйымын (бөлімшесін) уәждеу жүйесін жетілдіру жобасын әзірлеу.

Ұйымдастырушылық тактикалық және стратегиялық басқару жүйесіне инновациялық технологияларды мақсатты түрде енгізу қазіргі уақытта қазіргі заманғы бизнесті дамытудың заңдылығына айналуға. Е.И.Бабинцеваның пікірінше, «инновация» ұғымы «бұрын ұйымдық жүйемен қолданылмаған оң, прогрессивті жаңалықты, идеяны, қызметті, технологияны немесе материалдық объектіні» білдіреді [3].

Нәтижелерді талдау. 2019 жылы «Hays Personnel» компаниясы британдық компаниялардың қызметкерлерін ынталандыру жүйелеріне салыстырмалы зерттеулер жүргізді. Зерттеу шеңберінде банктердің, құрылыс фирмаларының, IT-компаниялардың және сақтандыру саласында жұмыс істейтін ұйымдардың 500 қызметкерінен сауалнама жүргізілді. Оларға ынталандыратын фактілердің тізімі ұсынылып, «Сізді осы компанияда жұмыс істеуге не ынталандырады?» деген сұрақ қойылды. Нәтижелері мынадай болды (Кесте 1).

Кесте 1 - Компаниялардың қызметкерлерін ынталандыратын фактілердің тізімі

	Критерийлер	%
1	қиын жобалармен жұмыс істеу	39%
2	командалық рух	21%
3	жалақы	20% ;
4	өсу перспективалары	16%
5	моральдық көтермелеулер	11%
6	әріптестері тарапынан құрмет	9%
7	мемлекет тарапынан мақтау	6%
8	компанияға адалдық сезімі	6%
9	бастықтар тарапынан қолдау	5%
10	табысты іске қосқан үлесі	4%

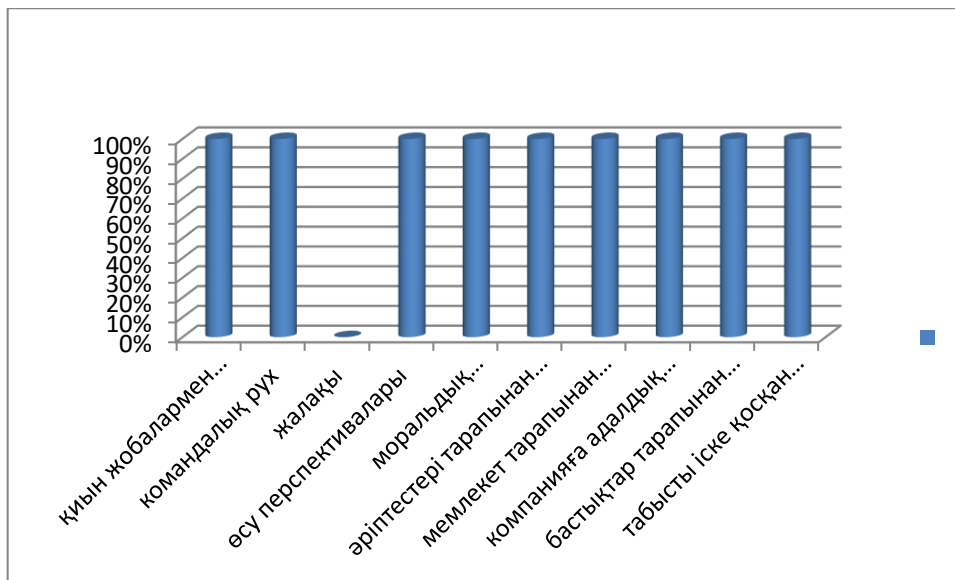
Шетелдік компаниялардың қызметкерлерін уәждеу жүйелері туралы түсінік қалыптастыру және олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау үшін бенчмаркинг әдісі негізінде шетелдік компанияларды уәждеу жүйелері туралы әртүрлі ақпарат көздерінен алынған, көп бөлігі - жыл сайын «Еуропадағы, АҚШ пен Ұлыбританиядағы 100 үздік жұмыс орны» тізбесіне кіретін ұйымдар [5].

Суретте зерттеу нәтижелері көрсеткендей, британдық компаниялардың қызметкерлері ынталандырудың материалдық емес факторларын (қиын жобалармен жұмыс істеу және командалық рух), еңбек ақы және өсу перспективалары сияқты материалдық мотиваторларды бірінші орынға шығарады, сондай-ақ қосымша жоғары позицияларды иеленеді, бірақ қызметкерлер үшін ынталандыру технологияларының маңыздылығы рейтингінің бірінші жолында тұрмайды. Персоналды уәждеу әдістері ең әр түрлі болуы мүмкін және ұйым басшылығы қоятын мақсаттарға, уәждеу жүйелерінің пысықталуына, басқарудың жалпы жүйесіне және кәсіпорынның өзінің қызметінің ерекшеліктеріне байланысты болады (Суретт 1) [4].

Бұл компаниялардың ішінде келесі қызмет түрлері бар ұйымдар бар:

-ауыл шаруашылығы, тамақ, өнеркәсіп және қаржы өнімдері мен қызметтерін халықаралық өндірушілер, жеткізушілер және дистрибьюторлар;

-басқару және ақпараттық технологиялар саласында мамандандырылған консалтингтік компаниялар;

Сурет 1 - Британдық компаниялардың қызметкерлері ынталандырудың материалдық емес факторлары

- жүктерді экспресс-жеткізу саласында қызмет көрсететін компаниялар;
- қонақ үй бизнесі; дербес компьютерлер мен олардың жинақтауыштарын өндіру және өткізу; темекі өнімдерін өндіру және өткізу;
- аудит және қаржылық консультация беру; салық және заң консультациялары; корпоративтік басқару;
- электротехникалық жабдықтар мен автоматтандыру құралдарын өндіру;
- кәсіби құрылыс жабдықтарын өндіру және өткізу;
- автомобиль-куат құрастыру, бағдарламалық өнімдерді әзірлеу және т.б. [6].

Талдауға алынған табысты компанияларда сыналған қызметкерлерді материалдық және моральдық ынталандырудың келесі инновациялық технологияларын сипаттауға болады:

- қызметкерді жұмыста ең жақсы нәтижелерге қол жеткізуге ынталандыратын және жеке жұмыс пен командадағы жұмыс арасында мүдделердің теңгерімін жасайтын бәсекеге қабілетті еңбекақы;

- қызметкерлерді міндеттердің көлемі мен санының өсуіне дайындау мақсатында оқыту және дамыту;

- компания ішінде кадрларды ілгерілету қағидаты негізінде қызметкерлердің жынысына, шығу тегіне және дініне тәуелді еместігі үшін тең мүмкіндіктер;

- қызметкерге тікелей басшыларға хабарласуға мүмкіндік беретін ашық есік саясаты;

- жұмыс орны мен жалпы кәсіпорынның қауіпсіздігі;

- оқытудың жеке жылдық жоспары әрбір қызметкер үшін оның міндеттері мен қажетті дағдылары шеңберінде жасалады;

- біліктілікті ұдайы арттыру (жалпы оқытудың үздіксіз процесі);

- алғашқы үш жыл ішінде жаңадан бастаушылар үшін шамамен 500 сағатты қоса алғанда, басқарушылық кеңес беру және ақпараттық технологиялар саласында дағдылар алу үшін қарқынды оқыту [7].

Ұйым қызметкерлеріне моральдық көмек көрсету бағдарламалары (Emp-loyee Assistance Program), олардың шеңберінде мынадай проблемалар шешілуі мүмкін:

- тұлғааралық және отбасылық жанжалдар, алкогольдік және есірткіге тәуелділік;

- жұмыстағы депрессия және күйзеліс, қызметкердің эмоциялық мәселе;

- ұйымның қызметкерлеріне қаржы және құқықтану саласында консультациялар көрсетіледі;

- алкогольдік және есірткіге тәуелділіктің алдын алу бағдарламалары;

-компания қызметкерлері мен олардың туыстары жеңілдікпен қонақ үйлер желісіне орналастырылуы мүмкін;

-егер ол компания үшін шешуші болып табылатын құзыреттерді алуға мүмкіндік берсе, оқу ақысын қайтару мүмкіндігі;

-тұрғын үйге кредиттер, автомобиль сатып алу, пайызсыз банктік несиелер;

-зақымданудан (авариядан) сақтандыру - қайғылы оқиға болған жағдайда қызметкерге - 50.000-ден 1.000.000 долларға дейін, заңды немесе азаматтық жұбайға - 50.000-ден 500.000 долларға дейін, қызметкердің балаларына - 50.000-ден 100.000 долларға дейін өтемақы);

-жыл сайынғы ақылы демалыс (компаниядағы еңбек өтілі 5 жылға дейін - 2 апта, 5 жылдан 10 жылға дейін - 3 апта, 10 жастан 20 жасқа дейін - 4 апта, 20 жастан 25 жасқа дейін - 5 апта, 25 жастан бастап - 6 апта);

-қызметкер өзіне қолайлы кез келген уақытта ала алатын жылына қосымша екі күннің болуы;

-дербес компьютерлерді өндіру және сату нарығындағы табысты компанияларға қатысты базалық еңбекақы мен бонустар жүйесі;

-өз көрсеткіштерін ұдайы жақсартатын және жұмысқа өз үлесін арттыратын командалар мен команда мүшелерінің сыйақы;

-көшбасшылық қабілеттерін дамыту;

-қызметкерлерді негізгі өлшемдерге: тиімділікке, қабілетке, біліктілікке қарай ілгерілету;

-қызметкерлерді басқару шешімдерін қабылдау процесіне тарту;

-корпоративтік зейнетақы бағдарламалары;

- әлемнің түрлі елдерінде оқытудың әртүрлі формалды бағдарламалары (оның ішінде «The Challenge Initiative» менеджерлерді даярлаудың екі жылдық бағдарламасы);

-қызметкерлер көпұлтты мәдени ортада жұмыс тәжірибесін алатын қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді тағылымдама бағдарламалары;

-егер бұл компанияның мүддесі үшін және қызметкердің дамуы үшін қажет болса, іссапарлардың және басқа жұмыс орнына көшудің қолайлы саясаты;

-қызметкерлерге халықаралық біліктілік - Сертификатталған бухгалтерлер қауымдастығының (АССА, Ұлыбритания) және CPA (АҚШ) дипломдарын алуда көмек;

- басқару қойылған мақсаттар мен міндеттер негізінде жүзеге асырылады («Management by objectives») [8].

Қорытындылай келе келесі мәселелерге тоқтауға болады:

Бірінші, қызмет ерекшелігіне қарай нақты кәсіпорынның уәждеу жүйесінің құрамдас бөліктері әртүрлі, бірақ оларды шетелдік компанияларда қаржылық емес сыйақыларды жүйелі пайдалануға деген қызығушылықтың өте жоғары екендігі біріктіреді. Бұл көбінесе ұйымға қажетті білікті қызметкерлерді ұстап тұру және жаңа жоғары білікті және ынталы қызметкерлерді тарту қажеттілігінен болып отыр.

Екіншіден, инновациялық үрдіс - бұл жүйенің пайда болуы «уәждемелік қызметтер топтамасы»: қызметкер уәждемелік факторлардың кейбір нұсқаларынан сыйақы таңдау мүмкіндігін алады.

Үшіншіден, Батыс Еуропа және АҚШ ұйымдарында жоғарыда ұсынылған қызметкерлерді ынталандыру бенчмаркинг технологияларын пайдалану қызметкерлер жұмысының келесідей сапалық сипаттамаларын жақсартады.

Төртіншіден, шетелдік компанияларда сынақтан өткізілген қызметкерлерді ынталандырудың инновациялық технологияларын бенчмаркингті енгізу тіпті жоғары әлеуетті қызметкерлердің кәсіби күйіп қалуына алып келетін факторлардың әсерін азайтуға мүмкіндік береді,

Бесіншіден, қазіргі заманғы шетелдік іскерлік ұйымдардың басшыларының қызметкерлеріне мазмұнды жұмыс ұсынуының арқасында оң нәтижелерге қол жеткізіледі; оларға қол жеткізілген нәтижелермен оң кері байланысты қамтамасыз етеді;

Алтыншыдан, шетелдік ұйымдардың қызметкерлерді уәждеу жүйелерін үнемі зерделеу,

талдау, диагностикалау және одан әрі жетілдіру нәтижелері келесідей болып табылады [9].

Қорытындылай келе, адам ресурстарын басқарудың отандық практикасына оларды егжей-тегжейлі зерделегеннен және мұқият талдағаннан кейін шетелдік ұйымдарда қызметкерлерді уәждеу жүйелерін құрудың кейбір технологияларын және әдістемелік тәжірибесін енгізу мақсатқа сай деген қорытынды жасауға болады.

Осылайша, осы ғылыми зерттеудің мақсаты - бенчмаркинг әдісі негізінде шетелдік ұйымдар табысты мақұлдаған персоналды ынталандырудың инновациялық технологияларын сәйкестендіріп тәжірибеде қолдануға болады.

Библиографиялық тізім:

1 Старцева В.Н. Модели внедрения инновационных технологий мотивации персонала в организациях: на примере отечественных высокотехнологичных компаний: Дисс. ... канд. социол. наук. Нижний Новгород, 2009. 206 с., с 14.

2 Харрингтон Х. Дж. Бенчмаркинг в лучшем виде! / Пер. с англ., под ред. Б. Резниченко / Х. Дж. Харрингтон, Дж. С. Харрингтон. СПб.: Питер, 2004, с. 76.

3 Бабинцева Е.И. Инновационный потенциал персонала как фактор инновационного развития предприятия // Теоретические и прикладные аспекты современной науки, 2014, №2-1, с. 168.

4 Джой-Меттьюз Д. Развитие человеческих ресурсов / Пер. с англ. / Д. Джой-Меттьюз, Д. Меггинсон, М. Сюрте. 6-е изд. М.: Эксмо, 2018. 432 с.

5 Сергиенко О.И. Технологический бенчмаркинг для идентификации наилучших доступных технологий: сравнительный анализ европейского и российского опыта / О.И. Сергиенко, Ю.С. Суворова, Т.А. Федюшина // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия: экономика и экологический менеджмент, 2015, № 3, с. 414- 428

6 Матиашвили В.М. Технологии корпоративного обучения: Учеб. пособие. Н. Новгород: Нижегородский гос. технический ун-т им. Р.Е. Алексеева, 2018. 132 с.

7 Радаев Т.В. Корпоративное обучение в системе социального управления: Дисс..... канд. социол. наук. Нижний Новгород, 8 2007. 213 с.

8 Матиашвили В.М. Исследование систем управления: Учеб. пособие / В.М. Матиашвили, В.В. Святков, О.Н. Щербакова. Н. Новгород: Нижегородский гос. технический ун-т им. Р.Е. Алексеева, 2017. 109 с.

9 Корякина О.В. Причины выгорания высокомотивированных сотрудников // Молодой ученый, 2019, № 39, с. 164-166.

*****

УДК 334.021.1

РОЛЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ И УЧЕТА

Ахметбекова А.К., 3 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права

Алимова Н.Ж., м.э.н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учёта и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Статья рассматривает влияние цифровизации на эффективность управления и учета, включая автоматизацию процессов, аналитику больших данных, электронный документооборот и облачные технологии. Подчеркиваются преимущества цифровизации, такие как снижение затрат, повышение точности и ускорение принятия решений, что способствует улучшению конкурентоспособности бизнеса.

Цифровизация процессов управления и учета в организациях становится важным

фактором повышения их эффективности в условиях быстро меняющегося технологического ландшафта. Внедрение новых технологий в управление позволяет существенно улучшить не только операционные процессы, но и точность данных, ускорить выполнение рутинных операций, улучшить взаимодействие между сотрудниками. Преобразования в системах управления и учета обеспечивают компаниям гибкость, необходимую для адаптации к изменениям рынка и экономической среды, а также позволяют ускорить процесс принятия решений, что имеет решающее значение для сохранения конкурентоспособности [1, с. 45].

Существует несколько ключевых аспектов цифровизации, которые позволяют организациям достигать высоких результатов в процессе управления и учета. Одним из важнейших шагов является автоматизация учетных и финансовых процессов, что существенно снижает количество ошибок, связанных с человеческим фактором, и позволяет существенно ускорить обработку данных[2, с. 78].

Автоматизация учетных и финансовых процессов. Одним из наиболее распространенных способов внедрения цифровых технологий является автоматизация учетных процессов с использованием специализированных систем планирования ресурсов предприятия (ERP). Эти системы позволяют автоматизировать финансовый учет, управление запасами и отчетность. Интегрированное в единую систему программное обеспечение дает возможность накапливать и обрабатывать данные в режиме реального времени, ускоряя подготовку финансовой и налоговой отчетности, а также повышая качество информации, на основе которой принимаются управленческие решения. Автоматизация таких процессов способствует повышению точности финансовой отчетности, снижению риска ошибок и ускорению реагирования на изменения финансовой ситуации.

Системы ERP, такие как 1С и другие, обеспечивают централизованное хранение данных, интеграцию всех подразделений компании и предоставление информации для анализа в реальном времени. Внедрение таких систем в учетные процессы позволяет организациям существенно повысить прозрачность своих финансовых операций, а также оперативно получать информацию для принятия решений на всех уровнях управления [1, с. 56].

Применение аналитики больших данных. С ростом объемов данных, генерируемых компаниями, становится невозможным их эффективный анализ без использования технологий аналитики больших данных, или Big Data. Эта технология позволяет не только обрабатывать огромные массивы информации, но и выявлять скрытые закономерности, которые могут помочь в принятии более обоснованных управленческих решений. Использование технологий Big Data позволяет компаниям анализировать поведение клиентов, прогнозировать изменение спроса на товары и услуги, оптимизировать операционные процессы [3, с. 112].

Использование Big Data включает в себя несколько ключевых этапов: сбор данных из разных источников, их хранение в масштабируемых хранилищах, их обработка с помощью аналитических инструментов и визуализация результатов для конечных пользователей. Благодаря этому организации могут значительно повысить точность прогнозов и снизить вероятность принятия ошибочных решений на основе неполных или неподходящих данных. Важно отметить, что аналитика Big Data требует мощных вычислительных ресурсов и соответствующих навыков анализа данных и работы с обучающимися машинами [3, с. 118].

Электронный документооборот и облачные технологии. Еще одним важным элементом цифровизации является переход на электронный документооборот и использование облачных технологий. Технологии электронного документооборота позволяют существенно ускорить процесс обмена информацией внутри организации и между различными контрагентами, а также сократить расходы на бумагу, печать и хранение документов. Эти технологии позволяют эффективно взаимодействовать между сотрудниками вне зависимости от их физического местонахождения, что особенно актуально в условиях распространения гибридных и удаленных моделей работы[2, с. 82].

Облачные технологии обеспечивают централизованный доступ к данным и

программным продуктам, что существенно повышает гибкость работы. Облачные решения позволяют хранить и обновлять данные в режиме реального времени, получать доступ к важной информации с любого устройства и из любой точки мира, что критично в условиях глобализованного бизнеса. Кроме того, облачные решения обеспечивают высокий уровень безопасности, благодаря использованию технологий шифрования и аутентификации [1, с. 49].

Преимущества использования облачных технологий включают снижение затрат на оборудование и его обслуживание, гибкость масштабирования ресурсов и высокую доступность данных. Также важно отметить, что переход на облачные решения требует минимизации рисков, связанных с утечкой данных, и обеспечения конфиденциальности информации, что достигается за счет внедрения надежных систем безопасности [1, с. 5].

Искусственный интеллект и роботизация процессов. В последние годы активно развивается применение искусственного интеллекта (AI) и роботизированной автоматизации процессов (RPA) в сфере управления и учета. Искусственный интеллект помогает автоматизировать процессы принятия решений, повысить качество анализа данных и ускорить выполнение операционных задач. Например, AI может использоваться для автоматического выявления аномалий в финансовых транзакциях, обнаружения мошеннических действий и прогнозирования изменений на рынке.

Роботизированная автоматизация процессов, в свою очередь, позволяет автоматизировать рутинные и повторяющиеся операции, такие как обработка транзакций, составление отчетов и запросы клиентов. В отличие от традиционных методов автоматизации, роботизированные процессы могут работать круглосуточно, без необходимости перерывов и выходных. Это позволяет существенно повысить производительность, ускорить обработку данных и минимизировать трудозатраты.

Перспективы дальнейшего развития. С развитием технологий ожидается, что искусственный интеллект будет всё активнее внедряться в процессы прогнозирования и анализа данных. Это включает в себя не только финансовую аналитику, но и прогнозирование рыночных трендов, управление рисками и оптимизацию цепочек поставок. Одним из перспективных направлений является применение машинного обучения для улучшения систем контроля за мошенничеством и для адаптации бизнес-стратегий к быстро меняющимся условиям рынка.

Роботизация, в свою очередь, продолжит развиваться в направлении интеграции с другими технологиями, такими как блокчейн и облачные платформы, что позволит обеспечить более безопасное и эффективное управление данными. Например, автоматизация обработки контрактов и сделок на основе смарт-контрактов уже активно тестируется многими компаниями.

Таблица 1 – Примеры использования AI и RPA в управлении и учете

Технология	Применение	Преимущества
Искусственный интеллект	Автоматический анализ финансовых данных	Повышение точности, снижение рисков
RPA	Обработка транзакций	Ускорение выполнения задач, снижение затрат
Машинное обучение	Прогнозирование рыночных трендов	Улучшение стратегического планирования
Смарт-контракты	Управление сделками на основе блокчейна	Повышение безопасности и прозрачности

Таким образом, облачные технологии, искусственный интеллект и роботизация процессов открывают новые горизонты для повышения эффективности управления и учета. Постепенное внедрение этих технологий позволяет организациям не только сократить затраты, но и повысить производительность, оперативность и гибкость в работе. В будущем

их роль будет только усиливаться, делая управление бизнесом более прозрачным и адаптивным к вызовам цифровой экономики.

Преимущества цифровизации. Цифровизация процессов управления и учета дает организациям множество преимуществ: от повышения эффективности и гибкости до возможности быстро реагировать на изменения рыночной среды. Автоматизация учета и финансов сокращает время выполнения рутинных операций, повышает точность и эффективность обработки данных, снижает вероятность ошибок. Аналитика больших данных помогает компаниям лучше понимать потребности клиентов, совершенствовать маркетинговые стратегии и увеличивать прибыльность [1, с. 60].

Электронный документооборот и облачные технологии повышают мобильность сотрудников, упрощают процессы обмена информацией и обеспечивают безопасность данных, что позволяет организациям эффективно работать даже в условиях удаленной работы. Искусственный интеллект и робототехника улучшают обслуживание клиентов, ускоряют выполнение операционных задач и оптимизируют бизнес-процессы [2, с. 88].

Этапы цифровизации процессов управления и учета. Цифровизация процессов управления и учета проходит несколько ключевых этапов, каждый из которых играет важную роль в обеспечении успешного внедрения и использования новых технологий. Рассмотрим эти этапы более подробно:

1. Анализ текущих процессов. На первом этапе важно оценить существующие методы работы, выявить слабые места в учете и управлении, определить, какие процессы требуют автоматизации. Такой анализ позволяет не только понять, какие области требуют улучшения, но и подготовить организацию к внедрению новых технологий.

2. Выбор цифровых решений. После того, как проблемные области определены, компании необходимо выбрать соответствующие цифровые решения. Это могут быть ERP-системы, автоматизирующие процессы финансового учета и управления запасами, аналитические инструменты для работы с большими данными, облачные решения для хранения и обмена информацией.

3. Внедрение решений. На этом этапе выбранные системы интегрируются в текущую инфраструктуру компании. Это может включать установку программного обеспечения, настройку систем с учетом специфики работы организации, а также тестирование новых решений на практике. Важно, чтобы внедрение решений не нарушало повседневную работу и не вызывало существенных сбоев в процессе.

4. Обучение персонала. Одним из важнейших этапов является подготовка сотрудников к работе с новыми системами. Сюда входит обучение пользователей, проведение тренингов по использованию новых инструментов, создание инфраструктуры поддержки, которая поможет сотрудникам справляться с проблемами, возникающими в процессе адаптации.

5. Оценивайте результаты и корректируйте процессы. После внедрения цифровых решений необходимо отслеживать их эффективность. Оценка работы новых систем позволяет выявить возможные ошибки или узкие места в процессе и своевременно их исправить. Сюда может входить улучшение интерфейсов программных решений, оптимизация процессов обработки данных, снижение рисков безопасности.

Цифровизация процессов управления и учета открывает значительные возможности для повышения эффективности деятельности организаций. Внедрение современных технологий, таких как автоматизация процессов учета, аналитика больших данных, электронный документооборот, искусственный интеллект и робототехника, позволяет существенно ускорить выполнение задач, повысить точность и безопасность данных, улучшить взаимодействие внутри компании и с внешними подрядчиками. Эти преобразования являются необходимым шагом для сохранения конкурентоспособности в условиях глобализованного рынка и стремительного технологического прогресса. В будущем можно ожидать, что развитие цифровых технологий приведет к еще большей автоматизации бизнес-процессов, а также к новым возможностям для совершенствования управления и учета.

Библиографический список:

1. Абдрасулова, А. Ш. (2021). Цифровизация бизнес-процессов в Казахстане: тенденции и вызовы. Алматы: Экономика и статистика.
2. Турсунов, Р. Б. (2020). Автоматизация учета и управления на предприятиях Казахстана. Алматы: Қазақ университеті.
3. Мухаметова, Ш. Ж. (2019). Роль аналитики больших данных в принятии управленческих решений. Алматы: Ғылым.

*****

УДК 658

ОСОБЕННОСТИ МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Балтабек Е., 2 курс, специальность «Менеджмент»

Букейханова Т.К., ассоциированный профессор, к.э.н.

Высшая школа экономики и менеджмента, университет «Туран» г. Алматы, Казахстан

В современном мире менеджмент становится важной составной частью успешной деятельности организаций, и его роль особенно актуальна в условиях кризиса. Менеджмент в условиях кризиса становится критически важным для выживания и успешного развития предприятий. Проблема менеджмента в условиях кризиса является активно исследуемой областью.

Эффективное управление кризисами часто требует комплексного подхода, включая комбинацию различных методов и инструментов. Выбор конкретных мер зависит от характера кризиса, масштаба проблемы и особенностей экономики страны. Исследование особенностей менеджмента в условиях кризиса имеет высокую практическую значимость, так как позволяет развить стратегии, способствующие успешному преодолению кризисов и укреплению позиций организаций в переменчивом мире.

В условиях кризиса разработка и применение стратегий становятся более сложными и важными задачами для организации. Организации должны пересмотреть свои цели и приоритеты. Вместо реакции на кризис с паникой, необходимо создать долгосрочные стратегии, ориентированные на адаптацию и рост. Это может включать в себя пересмотр бизнес-моделей, увеличение гибкости и разработку новых продуктов и услуг. Для успешного управления кризисом необходимо уделять внимание таким аспектам, как мониторинг и анализ внешних и внутренних факторов, а также активное участие руководства в процессе разработки и реализации стратегий. Важно также продуктивно оценивать риски и возможности, связанные с кризисом, и разрабатывать соответствующие стратегии для их управления. Это позволяет организации адаптироваться к новым условиям и даже использовать кризис как возможность для инноваций и роста. Примерами стратегий большинства компаний являются: Сокращение затрат и оптимизация бизнес-процессов. Компания может проверять свою операционную эффективность и искать способы снижения издержек без ущерба для качества и уровня обслуживания.

Разнообразие продуктов и услуг: компания может рассмотреть возможность расширения своей продуктовой линейки или предложения дополнительных услуг для привлечения новых клиентов и удержания существующих.

Повышение качества и инновации: компания может сосредоточиться на разработке новых продуктов или улучшении качества существующих, чтобы удовлетворить изменяющиеся потребности рынка и привлечь новых клиентов.

Расширение на новые рынки: компания может искать возможности для входа на новые

рынки, как национальные, так и международные, чтобы снизить зависимость от одного сегмента рынка или страны.

Партнерство и сотрудничество: компания может рассмотреть возможность установления партнерских отношений с другими компаниями для совместного использования ресурсов, распределения издержек и снижения рисков.

Фокусирование на существующих клиентах и привлечение новых: компания может уделить особое внимание уже существующим клиентам, улучшив их удовлетворенность и лояльность, а также разработать маркетинговые стратегии для привлечения новых клиентов.

Активное использование цифровых технологий: компания может использовать цифровые технологии, такие как мобильные приложения, интернет-магазины, социальные сети и другие, для улучшения взаимодействия с клиентами и оптимизации бизнес-процессов.

Реорганизация структуры компании: компания может пересмотреть свою организационную структуру, чтобы стать более гибкой, адаптивной и эффективной, оптимизировать использование ресурсов и повысить скорость принятия решений.

Обучение и развитие сотрудников: компания может инвестировать в обучение и развитие своих сотрудников, чтобы обеспечить уровень знаний и навыков, необходимых для успешной работы в условиях кризиса.

Адаптация и гибкость являются ключевыми элементами эффективного управления в условиях кризиса. Организации должны быть способными быстро реагировать на изменяющиеся условия и гибко приспосабливаться к новым реалиям. Это может потребовать пересмотра внутренних процессов и процедур, а также внедрения инноваций и развития новых компетенций. Гибкость означает способность быстро реагировать на изменения, без излишних бюрократических препятствий. Адаптация включает в себя изменение стратегии, структуры, процессов и культуры организации в соответствии с новыми реалиями. Важно создать внутреннее окружение, способствующее адаптации, и поддерживать открытость к новым идеям и методам работы. Например, компания Apple во время финансового кризиса в 2008 году продолжала развиваться и успешно выпускала новые продукты, такие как iPhone 3G и MacBook Air. Компания Apple использовала несколько стратегий для выхода из финансового кризиса 2008 года: сокращение расходов.

Apple приняла решение сократить некоторые расходы, включая сокращение количества сотрудников и ограничение бюджета на маркетинг и рекламу. Это помогло снизить операционные расходы компании.

Диверсификация продуктов. Apple решила диверсифицировать свои продукты и предложить более широкий ассортимент устройств, включая iPod, iPhone и MacBook. Это позволило компании привлечь новых клиентов и развить новые рынки. Усиление инноваций. Apple продолжила инвестировать в исследования и разработку для создания новых инновационных продуктов. Один из результатов этой стратегии был выпуск iPhone в 2007 году, который стал крупным успехом и помог компании увеличить свою прибыль.

Развитие розничных магазинов. Вместо того, чтобы полагаться только на продажу продукции через сторонних ритейлеров, Apple решила развивать собственную сеть розничных магазинов Apple Store. Это позволило компании иметь более прямой контроль над продажами и повысить прибыльность.

Партнерство с операторами сотовой связи. Apple заключила сделки с различными операторами сотовой связи, чтобы продавать iPhone в связке с тарифными планами и получать комиссионные от продаж данных планов. Это позволило компании увеличить свою долю рынка и прибыль. В совокупности эти стратегии позволили компании Apple успешно преодолеть финансовый кризис и продолжить свое развитие.

Инновационное управление. Для успешного развития компании в условиях кризиса нельзя ограничиваться инновационными методами по выходу из кризисной ситуации. Примером инновационного управления может быть внедрение новой технологии в процесс производства.

Плюсы инновационного управления:

1. Повышение эффективности производства. Внедрение новых технологий может значительно увеличить скорость и точность производственных процессов, что способствует повышению производительности.

2. Сокращение затрат. Инновационные методы могут позволить сократить издержки за счет оптимизации и автоматизации процессов, что помогает увеличить прибыль компании.

3. Улучшение качества продукции. Использование новых технологий может повысить качество продукции и удовлетворение потребностей клиентов.

4. Повышение конкурентоспособности. Инновационное управление позволяет компании быть впереди конкурентов, внедрять новые и уникальные продукты или услуги, что отличает ее от других игроков на рынке.

Минусы инновационного управления.

1. Необходимость больших инвестиций. Внедрение инноваций требует финансовых ресурсов для приобретения нового оборудования, подготовки персонала и проведения исследований и разработок.

2. Риск неудачи. Инновационные проекты не всегда приводят к ожидаемым результатам. Возможны технические или организационные проблемы, которые могут привести к провалу проекта.

Мы проанализировали большинство методов и особенностей менеджмента в условиях кризиса. Таким образом мы выяснили какие методы являются наиболее эффективными. Вот некоторые из них с реальными примерами:

Расширение рынка. Компании могут сосредоточиться на поиске новых рынков или аудиторий, которые могут принести дополнительные доходы. Примером может служить компания Coca-Cola, которая в 1980-х годах столкнулась с угрозой от нового конкурента - Pepsi. Чтобы справиться с кризисом, Coca-Cola решила выйти на новые рынки, такие как Восточная Европа и Россия. Это позволило компании увеличить продажи и укрепить свою позицию на мировом рынке.

Диверсификация продуктов и услуг. Компании могут разработать новые продукты или услуги, чтобы расширить свою клиентскую базу и увеличить прибыль. Например, компания Apple, которая еще в начале 2000-х годов испытывала серьезные финансовые трудности, решила расширить свою линейку продуктов и представила iPod, iPhone и iPad. Это позволило компании восстановиться и стать одной из самых успешных компаний в мире.

Снижение издержек. Компании могут принять меры по снижению расходов, чтобы улучшить свою финансовую ситуацию. Например, компания Ford в 2006 году столкнулась с кризисом из-за растущих затрат на производство автомобилей. Чтобы выйти из кризиса, компания решила заменить более старые модели автомобилей более эффективными и экономичными. Таким образом, Ford смогла снизить свои издержки и вернуться к прибыльности.

Реорганизация и пересмотр стратегии. В некоторых случаях компании могут столкнуться с кризисом из-за неправильной стратегии или устаревшей модели бизнеса. В таких случаях реорганизация и пересмотр стратегии могут помочь компании выбраться из кризиса. Например, компания Netflix начала свою деятельность в виде видеопроката по почте. Однако с появлением стриминговых сервисов и упадком видеопроката, компания решила пересмотреть свою стратегию и стать лидером в области видео-стриминга. Это позволило компании пережить кризис и стать одним из самых успешных стриминговых сервисов в мире. Важно отметить, что эффективность каждого из этих методов может зависеть от конкретных обстоятельств и особенностей компании.

Управление в условиях кризиса представляет собой сложную задачу, требующую глубокого понимания и готовности к адаптации. Особенности управления в периоды кризиса включают в себя разработку долгосрочных стратегий, акцент на гибкости и адаптации, лидерство и управление изменениями. Успешное управление в условиях кризиса может не только помочь организации выжить, но и использовать кризис как возможность для инноваций и роста. Часто успешный выход из кризиса требует комплексного подхода и

комбинации различных методов. Дальнейшие исследования могут сосредотачиваться на более глубоком анализе конкретных методов и стратегий управления в различных отраслях и контекстах. Это поможет лучше понять, какие аспекты управления наиболее важны для конкретных ситуаций и как их можно наилучшим образом адаптировать. Кроме того, дальнейшие исследования могут обратить внимание на роль технологий и цифровых решений в управлении кризисом, а также на влияние социальных и экологических кризисов на управление.

Библиографический список:

1. Минцберг, Г. Стратегическое управление. Москва: Экономика. 1983
2. Коттер, Д. Ведение изменений. Гарвардский бизнес-реценз, 1996, 74(2), 59-67.
3. Хейфец, Р. Управление сложностью: Управление в условиях амбигуитета и кризиса. Гарвардский бизнес-реценз, 2009, 87(3), 69-76.
4. Дейвис, С. Стратегическое управление рисками в условиях кризиса. Журнал стратегического управления, 2016, 23(1), 12-24.
5. Ицхак Адизес Управление в условиях кризиса: как выжить и стать сильнее. М.: [Альпина Паблицер](#), 2023

*****

УДК 330.3:001.895

ЭКОНОМИКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Бекмухамедова З.С., магистрант 1 курс, Государственное и местное управление, Факультет бухгалтерского учета и управления

Абаева Г.И., к.э.н., ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматриваются новые факторы и тенденции современного экономического развития Moderna в контексте глобальных вызовов. Описаны общие методические подходы к определению инновационного потенциала развития народного хозяйства, оценка которого приведена на примере Казахстана.

Глобальные изменения, такие как климатические последствия, технологические инновации, социальные трансформации и политические нестабильности, оказывают серьезное воздействие на мировую экономику. Эти изменения требуют от государств, компаний и индивидуумов адаптации к новым условиям, что предъявляет высокие требования к экономическим моделям и стратегиям. В этой статье рассмотрим ключевые аспекты экономики в условиях глобальных изменений.

Формирование новой парадигмы экономического развития в условиях глобализации связано с изменением источников конкурентоспособности. Конкурентные преимущества меняются от стран и регионов, где сосредоточено реальное производство, к странам и регионам, которые контролируют финансовые и товарные потоки, являются источником технологий и инноваций и имеют более квалифицированный персонал.

Влияние климатических изменений на экономику. Климатические изменения становятся одной из самых насущных проблем современности. Увеличение температуры, повышение уровня моря и увеличение частоты экстремальных погодных условий оказывают непосредственное воздействие на сельское хозяйство, рыболовство и другие отрасли. Например, изменение климатических условий может привести к сокращению урожаев, что, в свою очередь, провоцирует рост цен и инфляцию[1].

Адаптация и устойчивое развитие. Для смягчения негативных последствий климатических изменений государства и предприятия должны внедрять устойчивые практики. Это включает переход на возобновляемые источники энергии, улучшение управления водными ресурсами и инвестиции в устойчивую инфраструктуру. Многие страны уже разрабатывают стратегии по снижению углеродного следа и переходу к экономике замкнутого цикла.

Технологические изменения и их влияние на рынок труда. В последние десятилетия технологический прогресс значительно ускорился. Автоматизация, искусственный интеллект и цифровизация меняют традиционные формы работы, создавая новые отрасли и профессии, а также уничтожая устаревшие.

Необходимость переквалификации[2]. Изменения требуют от работников постоянной переквалификации и обучения новым навыкам. Государства должны реализовывать программы по профессиональному обучению для адаптации рабочей силы к меняющимся условиям. Необходимо создать условия для гибкого обучения и повышения квалификации, чтобы работники могли легко переключаться между профессиями[5].

Для стран, способных привлекать глобальные потоки капитала, инноваций, технологий, появляется возможность получения своего рода региональной ренты. Они извлекают дополнительную выгоду за счет расширения финансовых источников своего развития и повышения инвестиционной привлекательности. Вследствие этого происходят пространственные сдвиги в экономической активности. На глобальном уровне имеются государства, благополучия которых основано на получении технологической ренты, так же, как и государства, живущие за счет природной ренты. На фоне этих процессов происходит повсеместное перемещение производства из развитых стран в менее развитые. Формируется новый «международный цикл производства», при котором страны-лидеры сосредоточивают у себя высокотехнологичные производства, а «нижние» и «средние этажи» перемещаются в страны, находящиеся в их фарватере. При этом развитые страны сохраняют у себя выполнение НИОКР, разработку новых технологий, дизайн, функции маркетинга, легитимацию технологических стандартов.

В условиях глобализации конкурентоспособность экономики государства определяется не только наличием соответствующих технологий и фирм, но и их способностью осваивать новые технологии, создать условия для прихода соответствующих компаний [6].

В Казахстане сложилась ситуация, когда наиболее конкурентоспособными на внешних рынках являются сырьевые отрасли и регионы, в которых доминирующие позиции имеют крупные иностранные инвесторы. Они действуют в соответствии с интересами извлечения максимальной прибыли, получаемой за счет вывоза сырья из страны, мало заботясь о его переработке на месте, привлечении прогрессивных технологий, решении экологических и социальных проблем регионов дислокации[7].

Для того, чтобы улучшить позиции в рейтинге глобальной конкурентоспособности, Казахстану необходимо при проведении индустриализации учитывать, что производства, компании и технологии принимают все более интернациональный характер, без труда преодолевают межгосударственные границы. В этих условиях национальную экономику можно рассматривать как совокупность производственно-территориальных блоков, проявляющих экономическую активность, что становится привлекательным фактором для притяжения инвестиций, фирм, технологий, финансов и т.п.

Новые процессы, идущие в глобальной экономике, проявляются в том, что экономика принимает сетевой характер. Действуя в глобальной экономике, корпорации заново структурируют экономическое пространство, развивают дилерские сети, размещают на удаленных рынках сбытовые звенья, приближают к крупнейшим рынкам свои производства. Тем самым в дополнение к существовавшей до сих пор модели интегрированной (централизованной) пространственной организации территорий появляется новая – сетевая.

Интегрированные регионы не часто являются центрами создания новых технологий и появления инноваций. В них в основном локализуется производство промышленной

продукции по технологиям, поступившим извне. Финансовые и инновационные потоки сосредотачиваются чаще всего за пределами данного региона, в местах дислокации штаб-квартир корпораций¹.

В условиях современных глобальных вызовов важным фактором устойчивого экономического развития страны становится формирование наукоемкой экономики и распространение инноваций.

Во всем мире технологический фактор стал проявлять себя по-новому. Роль ключевых ресурсов от индустриальных технологий, воплощенных в основных фондах промышленных предприятий, постепенно стала переходить к технологиям. В мировой экономике утвердился новый тип экономического роста на базе использования знаний, информации и инноваций. Это не могло не отразиться на пространственном устройстве экономически развитых стран. В этих странах начался последовательный переход к новым принципам пространственного развития. Более привлекательными для проживания стали не те страны и регионы, в которых сосредоточена крупная промышленность, а те, где формируется благоприятное качество жизни.

Значительные изменения в государственную экономическую политику развитых стран последние десятилетия внесло нарастание процесса истощаемости полезных ископаемых, являющихся главным фактором индустриального развития многих регионов страны. Глобализация, несмотря на свои преимущества, также углубляет разрыв между богатыми и бедными как на уровне стран, так и внутри них. Процессы, такие как переоснащение производств и вывод трудоемких процессов в страны с низкими затратами на рабочую силу, могут приводить к потере рабочих мест в развитых экономиках.

Экономический потенциал или потенциал инновационного развития, как экономическая категория отражает сложные, многоаспектные процессы, связи и отношения. От его масштабов и уровня зависит не только развитие производительных сил и конкурентоспособность национальной экономики на отечественных и внешних рынках, но и уровень благосостояния населения, проживающего на его территории[5].

Характеристика потенциала, выявление его особенностей позволяют определить пропорции, формирующиеся в экономике региона, динамику развития, а также выяснить, насколько они способствуют решению стратегических задач социально-экономического развития региона, усилению его социальной направленности.

Политика перераспределения. Для решения этой проблемы требуется реализация эффективной политики перераспределения ресурсов, включая налоговые реформы и социальные гарантии [3]. Государствам следует поддерживать группы населения, которые наиболее уязвимы к этим изменениям, через программы социальной защиты и занятости. Политические изменения и их экономические последствия. Политическая нестабильность, войны и конфликты оказывают разрушительное воздействие на экономику. Страны с высоким уровнем неопределенности обычно привлекают меньше инвестиций, что тормозит их экономический рост. Роль международных организаций. Международные организации, такие как ООН, Всемирный банк и МВФ, способны помогать странам в кризисных ситуациях через предоставление финансовой помощи и экспертизы. Разработка мирных инициатив и поддержка устойчивого развития также могут значительно улучшить социально-экономическое состояние конфликтующих регионов[4].

Экономика в условиях глобальных изменений требует переосмысления привычных подходов и моделей. Необходима гибкость и готовность к адаптации, а также преемственность в политике и стратегии развития. Государства, компании и индивидуумы должны работать совместно для разработки инновационных решений, направленных на устойчивое развитие и благосостояние будущих поколений. Важно, чтобы все участники понимали свои роли в условиях глобальных изменений и находили пути к совместному прогрессу.

Библиографический список:

1. Батанова А. А., Илларионов Д. А. Международное развитие глобализация экономики //Мировая наука и современное общество: актуальные вопросы экономики, социологии и права: Материалы IV Международной научнопрактической конференции (22 января 2014 г.) –Саратов, 2014. – С. 15–17.
2. Прокофьев И. Н., Дюлин А. Ю. Современные проблемы развития экономики России // Современные проблемы и тенденции развития экономики и управления: Сборник статей Международной научно-практической конференции (10 мая 2016 г. г. Екатеринбург). – 2016. – С. 108–111.
3. Глобализация мировой экономики [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/globalizaciya.html>
4. Влияние глобализации на экономику России [Электронный ресурс]. URL:
5. https://vuzlit.ru/1331724/vliyanie_globalizatsii_eko_nomiku_rossii (дата обращения: 20.12.2019).
6. 5.Глобализация экономики [Электронный ресурс]. URL: <https://utmagazine.ru/posts/9033-globalizaciya-ekonomiki>.
7. Понятие экономической глобализации мира [Электронный ресурс]. URL: https://studbooks.net/39877/politekonomiya/globalizatsiya_ekonomiki (дата обращения: 20.12.2019).

*****

УДК 334.021.1

РАЗВИТИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ

Бойко А.В., магистрант 2 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права

Абаева Г.И., к.э.н., ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматривается влияние развития цифровой экономики на методологию бухгалтерского учета посредством внедрения цифровых технологий. Наиболее подходящей цифровой технологий для цифровизации бухгалтерского учета является система блокчейн – дана ее краткая характеристика и выделены преимущества ее применения. Описывается изменения методологии бухгалтерского учета путем использования тройной записи, то есть возникновение многоярусности учетной системы.

Цифровизация, активно внедряемая во все сферы человеческой жизнедеятельности, подразумевает собой улучшение качества взаимодействия всех хозяйствующих субъектов, сотрудников и руководителей, также ускорение всех технологических процессов функционирования организации.

Цифровая экономика – это процессы и способы реализации экономической деятельности, основанные на применении цифровых технологий, связанных с электронным бизнесом и торговлей, позволяющих осуществлять реализацию цифровых товаров и услуг в киберсреде [1]. Развитие цифровой экономики воздействует на все сферы деятельности людей, включая учетные процессы, вследствие чего бухгалтерский учет, как неотъемлемая часть человеческой жизни, подвергается значительным изменениям, в части инновационных технологий передачи и хранения информации. Данные изменения позволяют ускорить процесс сбора, обработки и хранения информации, и повысят степень доступности и оперативности информации для заинтересованных пользователей.

Цифровизация бухгалтерского учета оказывает значительное воздействие на два его момента (рис. 1):

1. Информационные технологии в бухгалтерском учете – способ получения нужной информации, ее хранение и передача заинтересованным пользователям. [2]. Под технологией понимается современные информационные системы, которые осуществляются посредством формирования и обслуживания баз данных. Информационные системы развиваются в разрезе двух составляющих: развитие техники (создание новой технической базы) и усовершенствование автоматизированных информационных систем (АИС).

2. Методологию бухгалтерского учета – то есть какие методы используются непосредственно в бухгалтерском учете для систематизации информации.

Рисунок 1 - Влияние цифровизации на аспекты бухгалтерского учета [2]

Использование цифровизации учета, позволяет отражать каждый факт хозяйственной жизни в базе данных (регистрах бухгалтерского учета) как набор признаков или реквизитов, включая признаки счетов и их сторон (кредита и дебита), посредством двоичной записи, вследствие чего появляется возможность использовать более чем двух счетов [3].

Сухаревым И.Р., был предложен вариант видения тройной бухгалтерии. В данном случае к действующим и привычным понятиям «Дебет», «Кредит» в классическом их понимании, добавляется третий канал ввода, который используется как технический прием, необходимый для эффективного решения задач стоящие перед бухгалтерским учетом сегодня. Этот прием только ступенька на пути к стерео-бухгалтерии, отвечающей требованиям действующих экономических отношений.

В трактовке Сухарева И.Р., тройная бухгалтерия выглядит следующим образом: к давно используемым нами классическим понятиям «Дебит», «Кредит», добавляется «Требит», по которому будет отражаться воздействие факта хозяйственной жизни на динамические показатели, так что это не помешает отразить этот факт по Кредиту и Дебету двух статических показателей и не нарушит балансовое равенство.

Пример работы тройной записи, можно проследить на хозяйственной операции – розничная продажа товара (Рисунок 2). В данном случае полученные денежные средства отражаются сразу на трех счетах – по «Дебету» счета «Касса», по «Кредиту» счета «Капитала» («накопленная прибыль») и по «Требиту» счета «Выручки». В результате баланс активов и пассивов сохранен. Все три показателя отражаются на счетах бухгалтерского учета в режиме «он-лайн», ни один из этих счетов не требует обнуления для составления промежуточной бухгалтерской отчетности, то есть представить ее возможно в любой момент времени по необходимости.

Рисунок 2 - Розничная продажа товара в тройной бухгалтерской записи [4]

Таким образом, цифровизация бухгалтерского учета с нашей точки зрения подразумевает определенную многоярусность в понимании учетной системы.

Ряд других исследователей, приверженцев тройной бухгалтерии, в условиях цифровизации учета, рассматривают в качестве третьего измерителя факторы, способствующие определению справедливой стоимости капитала на основе счетов «Дебет», «Кредит», «Требит», «совокупности импульсов и сетевых измерений при сохранении двойной записи, где возможно появление цифр как с положительными, так и с отрицательными значениями» [5]. То есть третьим измерением выступает объем справедливой стоимости капитала. Внимание акцентируется именно на справедливой стоимости капитала, а не на исторической стоимости, то есть балансовой оценке.

В современных условиях именно прирост капитала является главным критерием финансовой результативности предприятия, а не счет «Прибыли и убытки». Такое изменение обусловлено четкой связью с категорией собственности, чей рост является приоритетной целью современной поведенческой экономики. Причины изменения капитала представлены на Рисунке 3.

Рисунок 3 - Причины изменения капитала

Методология бухгалтерского и управленческого учета, в первую очередь, должна быть подчинена целям роста стоимости.

Соответствующая нормам сегодняшнего дня методология бухгалтерского учета требует новые методы оценок активов и обязательств, и концепция оценки по справедливой стоимости является наиболее адекватной и рациональной. Предпосылками к использованию оценки по справедливой стоимости послужило смещение акцента при предоставлении информации заинтересованным пользователям с отражения того, что уже произошло

(«историческая» стоимость), на отражение того, что может быть.

Оценка активов и обязательств по справедливой стоимости строится на принципе уместности информации, то есть отражению подлежит та информация, которая способна оказать значительно влияние на экономические решения пользователей этой информации. Такая оценка позволяет оценить прошлые, настоящие и будущие события, при необходимости подвергать их корректировки.

Понятие «справедливая стоимость» учеными в области бухгалтерского учета трактуется в ее международном понимании (на основе всех определений, представленных в международных стандартах) как: «сумма, на которую можно обменять актив или урегулировать обязательство при совершении сделки между хорошо осведомленными, желающими совершить такую сделку и независимыми друг от друга сторонами» [6]. Так же справедливую стоимость можно трактовать как сумму, которую можно получить при продаже актива, за вычетом затрат. Сама сущность определения «справедливой стоимости» одинакова во всех стандартах, меняется лишь немного формулировка понятия.

В Казахстане в 2015 году был введен приказом Министерства Финансов РК МСФО (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости» [7].

Согласно этому стандарту, справедливая стоимость определяется на основании рыночных цен, то есть оценка активов и обязательств организации принимается в сумме, в которой их оценили другие участники рынка, что предполагает неиспользование собственных подходов к оценке.

Таким образом, использование учета по справедливой стоимости обеспечивает максимальную информированность об объекте и условиях сделки участников рынка, что оказывает значительное влияние на доверие инвесторов и содействует увеличению инвестиционной привлекательности страны.

Такой цифровой технологией является блокчейн, с помощью которой идея тройной бухгалтерии получает возможность реализоваться практически, а не только существовать на теории.

Технология блокчейн представляет собой систему хранения данных на распределенной и хранящейся у всех независимых друг от друга агентов сети последовательности блоков, не изменяемых задним числом [6]. То есть система хранения выглядит как непрерывная последовательность блоков, построенных по определенным правилам, в которой каждый последующий блок четко связан с предыдущим, подписывается цифровой подписью, исключая возможность изменения данных. Схема работы технологии блокчейн в финансовой сфере представлен в виде схемы (рис. 4) [3].

Рисунок 4 - Схема работы технологии блокчейн при совершении финансовой операции

В связи с переходом на цифровизацию учета, возникает теоретико-методологические проблемы, затрагивающие такие категории учета как «транзакция» и «факт хозяйственной жизни», так как идет замена понятий. Изначально, «транзакция» - это минимальная, логически осмысленная операция, имеющая некий смысл, которая осуществляется полностью или полностью отменяется – договор, соглашение

Система блокчейн является децентрализованной системой, что обеспечивает отражение транзакций с более высокой степенью достоверностью нежели регистрация факта хозяйственной жизни на бумажном носителе. Так же стоит отметить, что на наш взгляд, понятие транзакция является более узким, чем факт хозяйственной жизни, представляющее собой какое-то определенное действие, в то время как факт хозяйственной жизни - это совокупность определенных действий.

Целью блокчейн в тройной бухгалтерии является верификация сделанных записей по всем сторонам сделки. С его помощью бухгалтеры, банка, торговые компании имеют возможность вести учет и записывать данные, а заинтересованные пользователи могут контролировать и следить за обновлением данных. Данные, которые введены в систему уже нельзя подкорректировать без изменения всей цепочки транзакций, так как каждая запись авторизуется и все записи цепи являются взаимосвязаны. Таким образом, тройная бухгалтерия является картиной «видения истины» используя технологию распределенных реестров, не поддающихся взлому.

Положительные эффекты от внедрения тройной бухгалтерии на основе блокчейн не заставят себе ждать.

Во-первых, так как большая часть транзакций осуществляемой в компании верифицированы, то упрощается ежегодная аудиторская проверка, путем снижения затраченного времени для получения аудиторских доказательств.

Во-вторых, становятся практически невозможным финансовые кражи внутри компании, так как подтверждению всех доходов и расходов происходит посредством цифровой подписи контрагента, подделать которую затруднительно и практически невозможно.

В условиях цифровизации учета предприятие само определяет критерии полезности информации, посредством формализации и представления через систему специальных программных продуктов.

Основными преимуществами технологии учета блокчейн является:

1. Открытость выполняемых операций - пользователь сети свободно имеет возможность отследить историю транзакций на сайте – проводнике.
2. Наличие цифровой записи – делает невозможным подделать, изменить, удалить данные.
3. Обладание каждым участником блокчейна постоянной обновляемой копией базы данных.
4. Высокая скорость и точность транзакций, что обеспечивает быстроту и надежность совершаемых сделок.
5. Децентрализованная связь между серверами, что дает высокую защищенность пользователей и операций.

Обладая этими свойствами, система блокчейна является одной из наиболее подходящих для использования в бухгалтерском учете.

Цифровизация бухгалтерского учета повысит скорость сбора и обработки информации, увеличит степень надежности хранения данных, а также доступность и оперативность информации для заинтересованных пользователей.

Библиографический список:

1. Костюкова Е.И., Бухгалтерский учет и анализ (для бакалавров): учебное пособие. – М.: КноРус, 2018. – 416 с.

2. Бычкова С.М. Бухгалтерский учет и анализ: Учебное пособие Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2018.
3. Дрешер Д. Основы блокчейна. – М.: ДМК Пресс, 2018.
4. Цифровизация экономики и управление проектами / Прусова В.И., Князева А.А. // Ученые записки Российской Академии предпринимательства. – 2020. – Т. 19. №3. – С. 49- 61.
5. Сухарев, И.Р.. Оценка необходимости применения МСФО определенным кругом хозяйствующих субъектов для различных групп пользователей [Текст] / И.Р.Сухарев // Международный бухгалтерский учет. - Москва, 2008. - N 5. - С. 2-12.
6. Цифровая экономика – информационная стадия развития человечества / Прусова В.И., Салимуллина А.А., Чекалина Н.М. // Автомобиль. Дорога. Инфраструктура. – 2020. – №1 (23). – С. 16.
7. Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости» (2015г) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31272016&pos=3;-119#pos=3;-119

*****

УДК 330.163

СТРАТЕГИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Болатов М.Б., 1 курс магистранты, Менеджмент, Экономика және құқық факультеті

Утебаева Ж.А., э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры, Бухгалтерлік есеп және басқару кафедрасы

Сейтова Г.Т., э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры, Бухгалтерлік есеп және басқару кафедрасы

«А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» ҚЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан Республикасы

Менеджмент, ол қандай болса да, мақсаттарға жету үшін қажет процесс. Әдетте ол бірнеше кезеңдерді қамтиды: мақсат қою және жұмысты жоспарлау, оны ұйымдастыру, мотивацияны анықтау және құру, бақылау. Стратегиялық менеджмент – бұл кәсіпорынның немесе ұйымның негізі ретінде адам факторына негізделген процесс. Ол ең алдымен нарықтың (немесе басқаша айтқанда, тұтынушылардың) қажеттіліктеріне бағытталған және сұранысқа сәйкес жұмыс істеуге қажетті өзгерістерді икемді және жылдам енгізуге мүмкіндік береді.

Стратегиялық менеджмент кәсіпорынға үнемі өзгеріп отыратын жағдайларда қалыпты жұмыс істеуге, бәсекеге қабілетті болуға және тұрақты пайда әкелуге мүмкіндік береді. Оперативтіден айырмашылығы, басқарудың бұл түрі ұйымның жұмысын ұзақ мерзімді жоспарлап қана қоймай, оны мүмкіндігінше табысты етуге мүмкіндік береді.

Үнемі өзгеріп отыратын ортада кәсіпорын бәсекеге қабілетті және табысты болуы үшін сыртқы әсерлерді ескеру қажет. Бұл стратегиялық менеджмент барлық еңбек, ұйымдық және кәсіпкерлік стратегияларды біртұтас тұтастыққа біріктірген жағдайда ғана мүмкін болады. Дәл осы бағыттардың барлығында іс-әрекет сызығын біріктіру сыртқы факторларға уақтылы және оңтайлы жауап беруге және олардың өндіріске әсерін болжауға мүмкіндік береді. Осыған сүйене отырып, стратегиялық менеджменттің негізгі пәні болып табылатын барлық басқалардан қалай ерекшеленетінін нақты түсінуге болады [1]. Бұл:

- сыртқы, бақыланбайтын факторларға тәуелді мәселелер;
- ұйымның түпкілікті (немесе жалпы) мақсаттарына тікелей қатысты мәселелер;
- проблемалар мен ағымдағы өзгерістерге сәйкес ұйымның құрылымын қайта құру

шешімдері.

Шынында, стратегиялық менеджмент тек үш негізгі сұраққа нақты жауап бергенде атауға болады:

1. Кәсіпорынның қазіргі жағдайы қандай?
2. Көрсетілген мерзімнен кейін (1 ай, 1 жыл, т.б.) ол қандай болуы керек?
3. Белгілі бір уақытта көрсетілген орынға жету үшін не істеу керек?

Кез келген уақытта кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі мен табыстылығын сақтау үшін жоспарлау ұзақ мерзімді болуы және келесі функцияларды орындауы қажет:

- анықтек түпкілікті нәтижелерді ғана емес, сонымен қатар белгілі бір стратегияларды пайдалануды жоспарлады;

- жоспарларды орындауға бағытталған барлық іс-шараларды дұрыс ұйымдастырды;

- барлық қызметкерлер мен бөлімдердің алға қойылған стратегиялық міндеттерді орындауға бағытталған іс-әрекеттерін үйлестірді;

- қызметкерлердің іс-әрекетін дұрыс ынталандырды;

- ағымдағы бақылау әдістерін пайдаланды.

Мамандар стратегиялық менеджмент шешуі тиіс міндеттерді осылай тұжырымдады:

- негізгі: ұзақ мерзімді перспективада кез келген жағдайда аман қалу;

- үнемі өзгеретін сыртқы жағдайларға уақтылы бейімделу;

- жаңа бәсекеге қабілетті мүмкіндіктерді іздеу;

- икемділік және өзгертуге дайындық;

- адам факторына назар аудару - жоспарланған барлық нәрсенің негізі.

Көп жағдайда компанияның нарықтағы табысы ұйымдағы стратегиялық жоспарлауды анықтайды. Әдіс ретінде бұл компанияның болашағының моделін теориялық және практикалық тұрғыда құруға бағытталған процедураны орындаудың кезең-кезеңімен зерттеу және әдістемесі. Ұйымның немесе кәсіпорынның нарықтағы басқарудың оңтайлы моделіне көшуінің нақты бағдарламасы №

Стратегиялық жоспарлау мен басқарудың жаңалығы компанияның дамуының жабық формаларын басқарудың жағдаяттық мінез-құлыққа баса назар аударуы болып табылады. Бұл тұжырымдама сыртқы қауіптердің алдын алуға және нарықтық ортада тәуекелдерден қорғау тетіктерін әзірлеуге көбірек мүмкіндіктер ашады.

Стратегиялық жоспарлау мен басқару принциптерін пайдалану қажеттілігі 20 ғасырдың ортасында, менеджерлер кәсіпорындардың дамуындағы сыртқы факторларға көбірек көңіл бөле бастаған кезде тұжырымдалған. Осы сәттен бастап фирма тиімділігі толығымен ішкі алғышарттарға байланысты жабық жүйе ретінде қарастырылуын тоқтатты. Компания дамуының жабық нысандарын басқаруды стратегиялық жоспарлау мен стратегиялық басқарудың жаңалығы ситуациялық мінез-құлыққа баса назар аудару болды. Бұл тұжырымдама сыртқы қауіптердің алдын алуға және нарықтық ортадағы тәуекелдерден қорғау тетіктерін әзірлеуге көбірек мүмкіндіктер ашты.

Басқару жүйесіндегі стратегия. Кәсіпорынды жоспарлау және басқару тұрғысынан базалық деңгейдегі стратегияны дамудың жалпы бағыты немесе іс-әрекет бағытын белгілеу деп түсіну керек. Бұл тұжырымдаманың мәнін ашуға жақындаған сайын жоспарлау мен арасындағы айырмашылықтар басқару. Сондықтан, ең алдымен, стратегияны компанияның негізгі мақсатын анықтайтын жалпы нәрсе ретінде қарастырған жөн. Тіпті бұл өкілдікте әртүрлі түсіндірулер болуы мүмкін. Мысалы, белгілі бір компанияны басқару үшін стратегия - бұл нақты шарттарды, ресурстарды және мүмкіндіктерді ескере отырып, белгілі бір мақсаттарға жетуге бағытталған әрекеттер бағдарламасы. Сонымен қатар стратегияны барлық нарық қатысушыларына әмбебап қолданылатын басқару принциптерінің нақты жиынтығы бар жалпы бизнес тұжырымдамасы ретінде түсінуге болады [2].

Қазіргі бәсекелестік жағдайында бірде-бір кәсіпорын нақты іс-қимыл жоспарынсыз және даму тактикасынсыз тиімді бола алмайды. Кәсіпкерлік стратегияны әзірлеу процесі нені қамтиды? Бұл сонымен қатар ұйымдық-басқару әрекеттерінің тізбегі, оның мақсаты кәсіпорынның дамуының өміршең үлгісін немесе оның нарықта өмір сүруінің

тұжырымдамасын жасау болып табылады. Жоспарлау модельдерін әзірлеудің жалпы ережелері туралы айтатын болсақ, онда олардың негізгі түрлері ретінде мыналар жіктеледі:

- Өнімдердің сипаттамаларын, логистика, бәсекелестік артықшылықтарды және т.б. анықтайтын кәсіпорынның сыртқы ортамен қарым-қатынасының ережелері. Мұндай стандарттарға сәйкес, атап айтқанда, кәсіпорынның өнім-нарығын стратегиялық жоспарлауы жүзеге асырылады. оның даму контексті.

- Күнделікті тапсырмаларды орындау ережелері. Олар операциялық немесе өндірістік әдістер деп те аталады.

- Кәсіпорын қызметін бағалау ережелері, оның арқасында басшылыққа жетті түзетулер мен түзетулер енгізіңіз.

- Компаниядағы қатынастарды реттейтін ережелер. Олар ұйымдық немесе корпоративтік тұжырымдаманы құрайды.

Айқындық, айқындық және бірімділік стратегиялық жоспардың маңызды сипаттамалары болып табылады, бірақ бизнес үлгісін әзірлеу әдістерін құрғақ және математикалық дәл процесс ретінде қарастыруға болмайды. Әсіресе қазір стратегиялық жоспарлау саласында саналы әлеуметтік ғана емес, бейсаналық әрекеттер де маңызды рөл атқаратын көптеген концепциялар бар. Формальды тәсілден бас тарта отырып, интуитивті жоспарлау принциптері қызметтің тұжырымдалмаған шығармашылық аспектілерін ашуға көбірек мүмкіндіктер береді, бұл да кәсіпорынның жаңа қасиеттерін ашатын артықшылық болып табылады.

Стратегиялық көзқарас пен миссия. Бұл жағдайда пайымдау компанияның болашақтағы дамуының белгілі бір бейнесін білдіреді. Идеал бейнелі модельді құру үшін екі элемент маңызды болады: ұйымның мақсатын түсіну және қызметкерлерді тапсырмаға қол жеткізуге талпындыратын эмоционалды тартымдылық. Дегенмен, стратегиялық көзқарастың мәні интеллектуалдық және когнитивтік элементтерді қамтитын құрамдастардың жиынтығынан туындайды. Компания жұмысындағы түбегейлі өзгерістер әрқашан жақсы ұйымдастыру моделі туралы жаңа идеяларды анықтауды талап етеді. Осыған байланысты кәсіпорынды дамытудың тиімді емес тұжырымдамасы қалаған шындыққа ие перспективалы көзқараспен ауыстырылады.

Болашаққа көзқарас кәсіпорынның қоғам алдындағы миссиясының тұжырымдамасымен де байланысты. Стратегиялық жоспарлау мен стратегиялық басқарудағы миссия ұйымның негізгі мақсаты ретінде тұжырымдалады, оның мақсатын сол немесе басқа нысанда көрсетеді. Әдетте, бұл қоғам үшін маңызды ниетті білдіретін компания басшылығының мәлімдемесі. Бірақ адресат тек қоғам және мақсатты клиент аудиториясы ғана емес, сонымен қатар қызметкерлердің өздері. Миссия мәлімдемесінің өзінде шабыттандыратын және ынталандыратын екпін болуы керек. Тұжырымдалған миссияның негізгі міндеті - ұйым стратегиялық мақсаттарға қарай жылжыған кезде сыртқы және ішкі ортаның үйлесімділігін қамтамасыз ету. Бұған келесі функциялар арқылы қол жеткізіледі:

- Қызметкерлердің мотивациясын арттырыңыз.

- Қызметкерлерді жаңа дағдылар мен білімді игергені үшін марапаттау арқылы көрсетуге болатын корпоративтік құндылықтарды қолдау.

- Жаңа технологиялар мен нарықтық платформаларды ескере отырып, кәсіпорынның даму бағытын анықтау.

- Ұйымның миссиясының тұжырымдамасы тұрғысынан икемділігін қамтамасыз ету. Икемділік өзгертін жағдайлар контекстінде таңдалған курстың белгілі бір параметрлерін немесе сипаттамаларын өзгерту мүмкіндігін білдіреді.

Стратегиялық жоспарлау тұжырымдамасы. Бизнес-жоспарлау және стратегия принциптерін біріктіру кәсіпорынның көзқарасы мен миссиясын дерексіз емес, технологиялық формада тұжырымдауға мүмкіндік береді. Кең мағынада жоспарлау технологиясы - бұл әдістер мен әдістердің дамуы кәсіпорынның мақсаттары және оларға жету құралдары әзірленеді. Яғни, бұл тек басшылықтың немесе жоба командасының ұйымның даму сатысында миссияны нақты тұжырымдау және болашақ қиындықтарды болжау қабілеті

ғана емес. Көбінесе стратегиялық жоспарлау технологиясы компанияның болашағының моделі әзірленетін принциптерді көрсетеді [3].

- Бірлік принципі. Корпоративтік элементтер жиынтығының өзара әрекеттесу құрылымы бекітілген, олардың әрқайсысы субъект болып табылады және нақты тапсырманы орындайды. Сонымен қатар, функциялардың айырмашылығына қарамастан, элементтер миссияға сәйкес бір жалпы мақсатқа бағытталған.

- Кәсіпорын қызметкерлерінің жоспарлау процесіне қатысуы. Сәтті жоспарлаудың қажетті шарты, соның арқасында техникалық тұрғыдан ойластырылған және шындыққа жақын модель жүзеге асырылады.

- Үздіксіздік. Ұйымды стратегиялық жоспарлау және басқару процесі бір жұмыс циклінде немесе даму сатысында тоқтамайды. Ол үздіксіз, бірақ бұл оның өзгермейтінін білдірмейді. Циклдар мен кезеңдердің арасындағы ауысуларда тапсырмалар мен оларды шешу әдістерін қайта қарау немесе толықтыру қажеттілігі туындауы мүмкін.

- Жоспарлау дәлдігі. Кейбір элементтердің барлық бейнелілігі мен абстрактілілігімен модельді егжей-тегжейлі және нақтылауға ұмтылған жөн. Жоспарды жүзеге асыру кезеңдерінде бұл көптеген шығындарды азайтады және кәсіпорын құрылымын ұйымдастыру кезінде жұмыс процестерін оңтайландырады.

Адам өз кәсібін ашуды жоспарлағанда, компанияның адамдарға қандай пайда әкелетінін ойлауы керек. Әрбір әрекеттің белгілі бір мақсаты болуы керек. Іскерлік әлемде бұл ұйымның көзқарасы деп аталады. Оны қалай қалыптастыруға болады және ол не болады, төменде оқыңыз.

Кез келген кәсіпорын алдына белгілі бір мақсаттар қояды. Мақсат ұғымын қалай түсіндіруге болатынын, мақсаттардың қандай түрлері бар және оларды қалай жіктеуге болатынын мақаладан біле аласыз

Библиографиялық тізім:

1. Бердалиев К. Б. Стратегиялық менеджмент. Оқулық. Алматы: Қазақстан Республикасының жоғарғы білім беру ассоциациясы, 2011.

2. Стратегиялық менеджмент: оқу құралы С.Купешова, К.Мухтарова. - Алматы: Қазақ Университеті, 2019. – 178 б.

3. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Юнити-Дана – 2020 год - 577 с.

*****

УДК 330.322.014.3

ИНВЕСТИЦИИ И ИХ РОЛЬ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

*Борисова А.А., студентка 3 курса направления подготовки «Экономика»,
Горелова Н.С., доцент, канд. экон. наук
Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет»*

В статье рассмотрена роль инвестиций в обеспечении устойчивого развития и конкурентоспособности предприятия. Особое внимание уделено значению инвестиций для расширения производственных мощностей, внедрения инновационных технологий и повышения эффективности управления. Анализируется влияние различных видов инвестиций — реальных, финансовых и интеллектуальных — на основные показатели деятельности компании, такие как прибыльность, рентабельность и финансовая устойчивость. Также обсуждаются факторы, влияющие на привлечение инвестиций и примеры успешных инвестиций.

Инвестиции – это долгосрочные вложения капитала в различные активы с целью получения дохода или иного экономического эффекта в будущем. Это могут быть денежные средства, имущество, интеллектуальная собственность, ценные бумаги и другие ресурсы [1].

Значение инвестиций для предприятия заключается в следующем:

1. Расширение и модернизация: Инвестиции позволяют предприятиям обновлять оборудование, внедрять новые технологии и расширять производственные мощности, что способствует повышению конкурентоспособности.

2. Увеличение прибыли: Инвестиции в новые проекты, продукцию или рынки могут привести к росту продаж и прибыли.

3. Снижение издержек: Вложения в автоматизацию и инновации могут сократить производственные затраты и повысить эффективность работы.

4. Долгосрочное развитие: Инвестиции в исследования и разработки помогают компании оставаться конкурентоспособной и адаптироваться к изменениям рынка.

5. Привлечение капитала: Компании, которые активно и эффективно вкладывают средства, могут привлекать дополнительных инвесторов, увеличивая финансовые возможности для развития.

Инвестиции играют ключевую роль в повышении эффективности работы предприятия, способствуя улучшению различных аспектов его деятельности [2]. Основные способы, как инвестиции могут повысить эффективность:

1. Модернизация оборудования и технологий

- Автоматизация и роботизация: Вложения в современные технологии, автоматизированные системы и робототехнику позволяют ускорить производственные процессы, снизить затраты на труд и уменьшить количество ошибок, связанных с человеческим фактором.

-Улучшение качества продукции: Новые технологии и оборудование повышают точность и стабильность производственных процессов, что ведет к улучшению качества продукции и снижению брака.

-Снижение эксплуатационных затрат: Инвестиции в более энергоэффективное оборудование и технологии помогают снизить расходы на энергопотребление и обслуживание.

2. Повышение квалификации персонала

-Обучение и развитие сотрудников: Инвестиции в обучение персонала новым навыкам и компетенциям позволяют повысить эффективность труда, улучшить организацию рабочих процессов и увеличить производительность. Компетентные сотрудники лучше справляются с современным оборудованием и технологиями.

-Мотивация сотрудников: Инвестиции в программы повышения квалификации и мотивационные системы могут повысить вовлеченность и лояльность сотрудников, что способствует более эффективной и продуктивной работе.

3. Расширение производственных мощностей

-Увеличение объема производства: Инвестиции в новые производственные линии, мощности и инфраструктуру позволяют предприятию увеличить объем выпуска продукции, что снижает себестоимость единицы продукции благодаря экономии на масштабе.

-Диверсификация производства: Вложения в новое оборудование и технологии позволяют расширить ассортимент продукции, что помогает лучше удовлетворять потребности рынка и снижать зависимость от одного направления бизнеса.

4. Оптимизация бизнес-процессов

-Цифровизация и информационные системы: Инвестиции в системы управления предприятием (ERP, CRM, системы учета и анализа данных) позволяют более эффективно управлять ресурсами, отслеживать производственные процессы и быстрее принимать управленческие решения.

-Снижение затрат на логистику и управление запасами: Современные системы управления запасами и логистикой позволяют сократить расходы на хранение и

транспортировку, оптимизировать цепочку поставок и снизить риски, связанные с нехваткой или избытком материалов.

5. Улучшение финансового состояния

-Увеличение доходов и прибыли: Инвестиции в новые продукты, рынки или технологии могут привести к росту продаж и увеличению прибыли, что улучшает финансовую устойчивость предприятия.

-Снижение себестоимости продукции: Вложения в новые технологии и оптимизацию процессов могут сократить издержки производства, что приводит к увеличению рентабельности и улучшению конкурентных позиций на рынке.

6. Повышение конкурентоспособности

-Инновации: Инвестиции в исследования и разработки позволяют создавать новые продукты, технологии и процессы, что помогает предприятию выделяться на фоне конкурентов и предлагать более востребованную продукцию.

-Быстрая адаптация к изменениям рынка: Инвестируя в гибкость и адаптируемость предприятия (например, в программное обеспечение и аналитику), компания может быстрее реагировать на изменения в потребительском спросе и изменениях на рынке.

7. Устойчивое развитие и экологические стандарты

-Инвестиции в экологически чистые технологии: Вложение средств в устойчивое развитие и экологически безопасные технологии помогает компании не только соответствовать нормативным требованиям, но и снижать экологические риски, экономить на энергоресурсах и улучшать свой имидж в глазах общества [3].

Рассмотрим динамику индексов физического объема инвестиций в основной капитал по Казахстану в таблице 1.

Исходя из таблицы 1, видим, что в 2024 году произошло увеличение ИФО инвестиций в основной капитал в Алматинской (на 32,8%), в Жетысу (на 28,4%), в Павлодарской (на 27,8%), в Кызылординской (на 25,1%), в Туркестанской (на 23,4%) областях и в городе Астане (на 15,9%). При этом, уменьшение ИФО инвестиций в основной капитал наблюдается в Атырауской (на 31,6%), Акмолинской (на 26,4%), Актюбинской (на 12,9%), Мангистауской (на 10,9%), в области Улытау (на 5,3%) и Западно-Казахстанской (на 2,2%) областях [4].

Таблица 1 – Индексы физического объема инвестиций в основной капитал

Наименование	Сентябрь 2024г. к		Январь-сентябрь 2024г. к январь-сентябрь 2023г.
	август 2024г.	сентябрь 2023г.	
1	2	3	4
Республика Казахстан	133,4	102,4	100,6
Абай	212,7	134,4	100,5
Акмолинская	131,5	148,3	73,6
Актыубинская	91,2	89,3	87,1
Алматинская	134,2	205,3	132,8
Атырауская	101,7	56,8	68,4
Западно-Казахстанская	117,3	110,9	97,8
Жамбылская	165,3	102	101,7
Жетысу	221,2	113	128,4
Карагандинская	199,1	103,2	114,6
Костанайская	117,3	111,7	107,6
Кызылординская	140,1	113,1	125,1
Мангистауская	93,8	137,5	89,1
Павлодарская	130,6	131,3	127,8
Северо-Казахстанская	134	83,6	106,4
Туркестанская	232,8	119,3	123,4

Улытау	254,5	74,8	94,7
Восточно-Казахстанская	175,6	86,8	108
г. Астана	111,8	102,1	115,9
г. Алматы	133,7	105,6	108,1
г. Шымкент	78,1	97,7	110,1

Данные в таблице 2 показывают количество инвестиций в основной капитал по размерности предприятий.

Таблица 2 – Инвестиции в основной капитал по размерности предприятий в Казахстане, тыс. тенге

Период	Освоено инвестиций в основной капитал	В том числе		
		малыми предприятиями	средними предприятиями	крупными предприятиями
Январь-сентябрь 2023г.	11 641 119 630	6 256 912 170	759 373 619	4 624 833 841
Январь-сентябрь 2024г.	11 744 902 191	6 923 235 607	968 881 563	3 852 785 021

Исходя из таблицы 2, видно, что около половины объема капитальных вложений освоено крупными и малыми предприятиями.

Далее рассмотрим влияние различных видов инвестиций на показатели деятельности компании.

Реальные инвестиции (капитальные вложения в основные средства) непосредственно способствуют расширению производственных мощностей и повышению производительности. Они обеспечивают прирост выручки за счет увеличения объема выпуска продукции и повышения качества. Это способствует росту прибыльности и рентабельности компании, а также укрепляет её позиции на рынке. Увеличение активов за счет реальных инвестиций также положительно сказывается на финансовой устойчивости компании, делая её менее зависимой от внешних факторов.

Финансовые инвестиции, направленные в ценные бумаги, доли в других компаниях или краткосрочные финансовые инструменты, позволяют получать дополнительный доход, что положительно сказывается на прибыльности и рентабельности компании. Они также играют роль в управлении ликвидностью, снижая зависимость от краткосрочных займов и повышая финансовую устойчивость. Вложения в ликвидные активы могут выступать как «подушка безопасности» в условиях нестабильного рынка.

Инвестиции в интеллектуальный капитал — в человеческие ресурсы, технологии, исследования и разработки — способствуют инновациям и улучшению внутренних процессов. Эти вложения часто приводят к повышению качества продукции и улучшению клиентского сервиса, что увеличивает конкурентоспособность и способствует росту рентабельности. В долгосрочной перспективе интеллектуальные инвестиции обеспечивают стратегическое развитие компании и её адаптивность к изменениям на рынке, что укрепляет её финансовую устойчивость и повышает стоимость бизнеса [5].

В совокупности все три вида инвестиций создают основу для сбалансированного и устойчивого роста компании, способствуя повышению её прибыльности, рентабельности и финансовой устойчивости.

Привлечение инвестиций для предприятия зависит от множества факторов, которые определяют его привлекательность для потенциальных инвесторов. Основные из них:

1. Финансовые показатели: Высокая прибыльность, рентабельность, стабильный рост

выручки и контролируемые расходы — важные факторы, указывающие на эффективность компании. Инвесторы охотнее вкладывают средства в компании с положительной финансовой историей и устойчивым денежным потоком.

2. Конкурентное положение и перспективы рынка: Привлекательность компании зависит от её позиции на рынке и перспектив отрасли в целом. Если компания имеет устойчивую рыночную долю в перспективной и растущей отрасли, это увеличивает шансы привлечения инвестиций. Конкурентные преимущества, такие как уникальный продукт, патенты или эксклюзивные технологии, также повышают инвестиционную привлекательность.

3. Качество управления: Репутация управленческой команды и её способность реализовать стратегические цели компании — критически важный фактор. Компании с компетентными и опытными менеджерами обычно вызывают больше доверия у инвесторов.

4. Инновационный потенциал: Наличие инновационных проектов, разработок и готовность компании внедрять современные технологии привлекают инвесторов, поскольку инновации часто связаны с возможностями для ускоренного роста и получения высокой прибыли.

5. Уровень риска: Уровень риска, связанный с экономической и политической ситуацией, конкурентной средой, финансовой устойчивостью и управленческими решениями, оказывает большое влияние на привлечение инвестиций. Инвесторы оценивают риски и предпочитают вкладывать в компании, где они минимизированы или управляемы.

6. Корпоративная культура и устойчивое развитие: Инвесторы все чаще обращают внимание на принципы устойчивого развития, соблюдение экологических, социальных и управленческих стандартов. Компании, ориентированные на социальную ответственность и экологические нормы, вызывают интерес у институциональных инвесторов и фондов, следующих принципам устойчивого инвестирования.

7. Дивидендная политика: Грамотная дивидендная политика с прозрачным распределением прибыли между акционерами также привлекает инвесторов, особенно если они ориентированы на получение регулярного дохода от инвестиций.

Эти факторы формируют инвестиционную привлекательность предприятия и влияют на уровень доверия к нему со стороны инвесторов, что в итоге определяет успешность в привлечении долгосрочных и устойчивых инвестиций [6].

Успешные примеры инвестиций, которые привели к расширению бизнеса и увеличению прибыли, можно найти как среди крупных международных корпораций, так и среди компаний среднего и малого бизнеса. Несколько известных примеров:

1. Apple – Инвестиции в инновации и разработку продуктов: В начале 2000-х годов Apple была преимущественно производителем компьютеров, но инвестиции в инновации и разработку новых продуктов радикально изменили положение компании на рынке.

В 2001 году Apple выпустила iPod, который стал лидером на рынке портативных музыкальных плееров.

В 2007 году компания представила iPhone, который стал революционным продуктом и основным драйвером роста компании.

Эти инновации не только расширили продуктовую линейку Apple, но и привели к созданию целой экосистемы устройств и сервисов. Доходы компании многократно увеличились, а Apple стала одной из самых дорогих компаний в мире с оценочной капитализацией более 2 триллионов долларов.

2. Amazon – Инвестиции в логистику и облачные технологии: Amazon начинала как онлайн-магазин книг, но инвестиции в развитие собственной инфраструктуры позволили компании существенно расширить бизнес.

В 2006 году компания запустила AWS, предоставляющую облачные вычислительные мощности. Это позволило Amazon стать лидером на рынке облачных технологий и диверсифицировать свои источники доходов.

Так же Amazon инвестировала миллиарды долларов в развитие глобальной сети

складов и логистических центров, что позволило компании сократить время доставки и повысить качество обслуживания клиентов.

3. Nike – Инвестиции в цифровые технологии и маркетинг: Nike, крупнейший в мире производитель спортивной одежды и обуви, вложил значительные средства в цифровизацию бизнеса и маркетинг, что позволило ему оставаться лидером на глобальном рынке.

Nike инвестировал в разработку онлайн-платформ и мобильных приложений, таких как Nike Run Club и Nike Training Club, что позволило компании укрепить связь с клиентами и улучшить онлайн-продажи.

Инвестиции в маркетинговые кампании с участием знаменитостей и спортсменов, таких как Майкл Джордан и Леброн Джеймс, способствовали укреплению бренда и росту продаж.

Эти примеры показывают, как стратегические инвестиции в инновации, технологии, маркетинг и расширение на новые рынки могут радикально изменить бизнес и привести к значительному увеличению прибыли и конкурентоспособности.

Библиографический список:

1. Аскинадзи В.М., Максимова В.Ф. Инвестиции: учебник для вузов. – М.: Юрайт, 2024. – 386 с. – ЭБС Юрайт. – URL: <https://urait.ru/bcode/535845>

2. Теплова Т.В. Инвестиции: учебник и практикум для вузов. – М.: Юрайт, 2024. – 781 с. – ЭБС Юрайт. – URL: <https://urait.ru/bcode/534717>

3 . Кузнецов Б.Т. Инвестиционный анализ: учебник и практикум для вузов. – М.: Юрайт, 2024. – 363 с. – ЭБС Юрайт. – URL: <https://urait.ru/bcode/536003>

4 . Борисова О.В., Малых Н.И. Инвестиции: учебник и практикум для вузов. – М.: Юрайт, 2024. – 482 с. – ЭБС Юрайт. – URL: <https://urait.ru/bcode/542657>

5. Леонтьев В.Е., Бочаров В.В. Инвестиции: учебник и практикум для вузов. – М.: Юрайт, 2024. – 447 с. – ЭБС Юрайт. – URL: <https://urait.ru/bcode/534473>

6. Воронцовский А.В. Управление инвестициями: инвестиции и инвестиционные риски в реальном секторе экономики учебник и практикум для вузов. – М.: Юрайт, 2024. – 407 с. – ЭБС Юрайт. – URL: <https://urait.ru/bcode/535368>

*****

UDK 656

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS COMPANIES AMONG SMALL BUSINESSES

Gabdulin R., 1 курс, State and local government, Faculty of Economics and Law

Dosmakova A. E., Master's Degree in Economics and Business, Senior Lecturer at the Department of Accounting and Management

Baizhanova L.A-N., Master of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Accounting and Management

NAO «Kostanay Regional University named after A. Baitursynuly», Kostanay, Kazakhstan

This article considers the prospects for the development of logistics companies among the subjects of small business. The paper indicates the role of small business in the logistics industry, barriers and limitations for development, opportunities to enter international markets, as well as the introduction of innovations. The article aims to develop this sphere in Kazakhstan.

The development of the small business sector is one of the key priorities of the state's economic policy. Small businesses make a significant contribution to the creation of new jobs, introduction of innovations and improvement of overall market efficiency. In this context, a special role is played by logistics companies that provide optimal management of material and information flows for small businesses.

The study of the prospects for the development of logistics solutions in the sphere of small businesses is of great scientific and practical interest, as it allows to identify the key factors, contributing to the increase of competitiveness and efficiency of small enterprises.

The role of small entrepreneurship in the logistics industry is very significant:

- Flexibility and adaptability;

Small logistics companies have greater flexibility and ability to respond quickly to the market changes as compared to the large players. They can quickly adapt their services and offerings to meet individual customer needs, which is especially important in a dynamic and rapidly evolving logistics industry.

-Client orientation;

Small logistics companies tend to focus more on building trust with each customer. They strive to provide personalized solutions and higher levels of service, which allows them to gain customer loyalty and stand out from the major market players.

-Novation;

Small size and low bureaucracy allow small logistics companies to quickly introduce innovative technologies and solutions. They can experiment more easily, test new approaches and adapt more quickly to changing market conditions and customer needs.

-Effective use of resources;

Small logistics companies can often make more efficient and effective use of available resources, be it production facilities, vehicles or warehouse space. This allows them to optimize costs and provide more competitive prices for their customers.

The development of small businesses in the logistics industry demonstrates a number of key trends and prospects. First of all, there is an increasing role of flexible and innovative small logistics companies that are able to quickly adapt to market changes and offer customers unique, personalized solutions. These companies pay special attention to customer focus, the use of modern technologies and effective supply chain management.

One of the bright trends is the increase in demand for the provision of integrated door-to-door logistics services, which creates favorable opportunities for the development of small enterprises that are ready to offer integrated solutions. In addition, there is growth in the express delivery and last mile logistics segment, where small players can successfully compete with large companies due to a more flexible approach and proximity to the end consumer.

Also, a promising area for small logistics companies is participation in servicing supply chains in industries such as e-commerce, pharmaceuticals, and light industry. Here, small players can offer specialized, customer-oriented solutions that allow them to occupy growing niches in the market.

Small logistics companies have a number of key competitive advantages that allow them to successfully compete in the market. Firstly, their flexible structure and prompt decision-making ensure high speed of response to customer requests and quick adaptation to their needs. This is especially valuable in a dynamic logistics environment, where the ability to quickly rebuild and offer customized solutions is key to success. In addition, small logistics firms tend to have a lower cost of services due to the optimization of business processes and the absence of a multi-level management structure. This allows them to offer competitive tariffs, which is especially attractive for SME clients. At the same time, a high level of customer focus and a personal approach to each customer are other key assets of small logistics companies.

Despite the important role of small logistics companies in the modern economy, they face a number of serious barriers and constraints that hinder their further development and growth. One of the key factors restraining the development of small players in the logistics industry is limited financial resources. The high initial investment required to acquire the necessary equipment, software, and technology is often an insurmountable burden for small businesses. In addition, small companies tend to have less access to credit resources, further exacerbating the working capital shortage.

Another serious obstacle is fierce competition from large logistics operators, which have

significant resources, developed infrastructure and a wide customer base. Smaller companies are often unable to offer the same wide range of services and achieve the same level of efficiency as their larger competitors. In addition, complex bureaucratic procedures, high taxes and an outdated regulatory framework also create significant challenges for small logistics businesses. Another major barrier is the shortage of qualified personnel, especially in the areas of logistics operations management, economics and information technology.

Small companies are often unable to offer competitive salaries and social packages, which makes them less attractive for talented specialists.

Government support and measures to stimulate the development of small logistics companies are presented in the following ways:

- Financial support;

The state pays great attention to stimulating and supporting the development of small logistics companies. One of the key measures is the provision of various forms of financial assistance such as subsidies, soft loans and credits, tax incentives and preferences. These measures help to offset the high initial costs associated with starting and running a logistics business and increase the competitiveness of small players in the market.

- Infrastructure support;

The state also pays attention to the development of necessary infrastructure for small logistics companies. This includes the creation of logistics parks, distribution centers, transport and logistics hubs, as well as providing access to modern warehousing and transportation facilities on preferential terms. Such support allows small businesses to optimize their operational and logistics costs.

- Education and counseling;

An important area of government support is the development of professional education and advanced training for small logistics companies. For this purpose, specialized educational programs, trainings and seminars are created to teach modern methods of logistics management and use of innovative technologies. In addition, small companies can receive consulting assistance on legal, financial and organizational issues of doing business.

- Export promotion;

To encourage small logistics companies to enter foreign markets, the government implements various measures to support export activities. This includes assistance in finding foreign partners, organizing business missions, providing information and analytical services for researching foreign markets, and financial assistance in the form of subsidizing part of export costs. In today's world, there are a number of innovative solutions and technologies in the activities of logistics companies. One of them is automation of warehouse operations. Small logistics companies are increasingly adopting modern warehouse automation technologies such as warehouse management systems (WMS), robotic order picking systems and unmanned vehicles. This can improve the efficiency, accuracy and speed of warehouse operations, reduce errors and minimize labor costs. Investments in automation are becoming a key competitive factor for small players in the logistics market.

The next solution is the implementation of big data and analytics. Small logistics companies are increasingly utilizing big data technologies and advanced analytics to improve the efficiency of their business processes. Analyzing data on demand, routes, inventory, fleets, and other information allows small players to optimize supply chain planning and management, forecast customer needs, and make informed management decisions. Adoption of these innovations provides a significant competitive advantage to small logistics companies.

Another innovation is mobile technology and remote control. Small logistics companies are actively adopting mobile technologies such as smartphones, tablets and wearable devices to improve the efficiency of their employees. These solutions allow drivers and movers to quickly share information, track order status, maintain electronic document management and receive up-to-date data on the progress of tasks. In addition, small companies use GPS monitoring, telematics and other means of remote control over the транспортом и сотрудниками, что повышает прозрачность и управляемость бизнес процессов.

Effective risk management is a key success factor for small logistics companies in a highly

competitive environment. It is necessary to proactively identify and minimize various types of risks, such as financial, operational, reputational and others. This will ensure the stability of business processes and reduce the likelihood of unforeseen situations that could damage the company.

To improve the efficiency of business processes, small logistics companies should use modern technological solutions that automate and optimize key operations. This may include implementing advanced logistics management systems, integrating with cloud services, applying advanced data analytics, and implementing intelligent decision-making algorithms. Such steps will reduce costs, increase productivity and improve customer service.

Equally important is the optimization of internal business processes aimed at minimizing losses and increasing the flexibility of the organizational structure. This may include revising logistics routes, improving planning and inventory management systems, implementing effective quality control procedures, and more. In general, effective risk management and consistent improvement of business processes are key drivers of growth and competitiveness of small logistics companies. Only such an integrated approach will allow them to successfully navigate in a complex and dynamic market environment. Prospects for small logistics companies to enter international markets:

1. Potential Assessment; The first important step for small logistics companies seeking to enter international markets is to carefully assess their potential and readiness for expansion. This includes analyzing competitive advantages, financial resources, technology base, as well as understanding the specifics of the target foreign markets and the requirements for players in these markets.

2. Strategic planning; Based on the results of the capacity assessment, small logistics companies should develop a clear strategy for entering international markets. This may include identifying priority areas of expansion, choosing the optimal forms of entry (export, joint ventures, opening branches), as well as detailed elaboration of promotion tactics and positioning of their services.

3. Forming partnerships; To successfully enter international markets, small logistics companies often need reliable partners. These can be both local players in the target countries and larger industry players willing to provide assistance and support. The formation of such strategic alliances will allow small companies to adapt faster to new conditions and utilize synergy effects.

In conclusion, we would like to note that the development potential of small logistics companies is very high. The research shows that small logistics companies play an increasingly important role in the development of the logistics industry. They are distinguished by their flexibility, ability to quickly adapt to market changes and offer personalized solutions to customers. Due to their competitive advantages such as customer focus, innovation and responsiveness, small logistics companies are successfully competing with large players and are gaining a stronger position in the market. For further development of small logistics companies in Kazakhstan, an effective government policy aimed at creating favorable conditions for doing business is important. It is necessary to expand measures of financial, organizational and consulting support, as well as to stimulate the introduction of innovative technologies and solutions. This will allow small companies to increase their competitiveness and expand their presence in the market.

A promising direction for the development of small logistics companies is to enter international markets. Thanks to modern digital technologies and online platforms, small players are able to expand the geography of their operations, provide services in other countries and establish cooperation with foreign partners. This opens up new opportunities for growth and improving the efficiency of their business. Innovation plays a key role in the development of small logistics companies. Implementation of advanced technologies, use of big data, robotization and automation of business processes allow small players to increase efficiency, reduce costs and provide better services to customers. This contributes to strengthening their market positions and ensures sustainable business development.

Providing comfortable conditions for development, Kazakhstan has all the resources to develop the industry and be a leading country in this direction. Given the fact that the republic

occupies a favorable geographical position in the world and the potential of becoming a hub in the Caspian region, the logistics industry will become a driver of Kazakhstan's economy.

Bibliography list:

1. The state of logistics market development in Kazakhstan. Electronic resource. Access mode: <https://www.sitebs.ru/blogs/37261.html>

2. <https://www.tadviser.ru/index.php>

3. <https://m.forbes.kz/life>

*****

UDC 378.4(045)

GOVERNMENT SUPPORT MEASURES ON THE INTRODUCTION OF DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Duisenova M., 1 курс, State and local government, Faculty of Economics and Law

Dosmakova A. E., Master's Degree in Economics and Business, Senior Lecturer at the Department of Accounting and Management

NAO «Kostanay Regional University named after A. Baitursynuly», Kostanay, Kazakhstan

This paper examines government support measures aimed at introducing digital technologies into the economy of the Republic of Kazakhstan (RoK). It analyzes the financial mechanisms used by the government to stimulate the digitalization of industries. Instruments such as subsidies and the creation of innovation infrastructure are considered. The effectiveness is also assessed and the results of this article are summarized.

The introduction of potentially new digital technologies into various economic processes has a significant impact on the economy of the state. Expanding opportunities for the use of information and communication technologies affect the creation and development of management, business and other technologies. Transformation of economic activities from traditional methods to digital ones saturates them with information data flows. The changes concern not only the technology of the production process, but also the transformation of structural units.

The financial sector is one of the first sectors in which modern digital technologies are being introduced at an accelerated pace. The main trends of digitalization in the financial sector are:

- active transition of financial organizations to electronic services, where there is no need to visit institutions. In the banking sector digital technologies are understood as internet banking and mobile banking, and currently the volume of users is over 12 million people. At the moment, the volume of electronic payments (transactions) has exceeded cash payments;

- digital technologies are also manifested in the interaction between government agencies and banks, where the transition to electronic format is more efficient. This interaction positively affects both the provision of financial services by banks and the receipt of public services. For example, online confirmation of budget receipts by banks, i.e. receipt of taxes, duties, administrative fines and other mandatory payments to the budget, is now being successfully implemented. Thanks to such joint work, there is no longer a need to contact state authorities to confirm receipts and receive state services on debt relief;

-interaction of financial organizations between each other, or with other market participants, is carried out by providing access to the interface for joint implementation of new services for customers. Thus, individual banks of the RK are aggregates of various financial services, but they provide them not only to their clients, but also to other banks. Cooperation between banks allows customers to use ATMs or terminals of other banks, which clearly increases the convenience of using financial services. [1]

The main manifestation of digitalization is the convenience of obtaining financial services:

speed of obtaining, accessibility, as well as ease.

One of the key factors influencing the development of the economy, as well as allowing to maintain global competitiveness of digitalization. But the effective implementation of digital technologies requires the formation of various regulatory mechanisms, which in turn will help to gradually introduce technology into the lives of the country's citizens.[2]

Table 1 - Implemented government programs

State Program «Digital Kazakhstan» (Approved by the Resolution of the Government of Kazakhstan No. 827 dated December 12, 2017)	The program is aimed at improving the living standards of the country's citizens through the introduction and use of digital technologies;
	Introduction of remote identification of citizens;
	The main objective of this Program is to accelerate the development of Kazakhstan's economy, as well as to improve the quality of life of the country's residents through the transition of the economy to a new trajectory of development in the conditions of digitalization, namely digitalization of the economy.
NAO «Government for Citizens» (Program of the first President of the Republic of Kazakhstan Nazarbayev N. A. from May 20, 2015 «Plan of the Nation 100 concrete implementation of steps on five institutional reforms»)	Collection of biometric data of the population for efficient and quality delivery of public services;
	Formation of a unified platform using innovative and client-oriented approaches, allowing to obtain services and services required by the recipients;
	Introduction of a proactive principle of providing public services, their provision by a single provider through convenient modern channels.
«Banking Message Exchange System» (BMS) («Description of the payment system and exchange procedures and message formats» approved by the order of RSE 'KCMC' dated June 21, 2019)	Analog of SWIFT system
	Assumes provision of data transfer between banks on correspondent accounts.
Instant payment system «Sunqar» (NB RK project)	The system allows you to transfer funds between clients of different banks by cell phone number to 24/7;
<i>Note - compiled by the author on the basis of data [3]</i>	

The modernization of information and communication technologies is a necessary step to reduce the distance between the organization providing financial and other services and the customer. While this development increases competition between service providers, what matters most to people is the quality of service, which increases as it evolves.

Despite the rapid integration of digitalization, it is necessary to be prepared for its consequences. The modernization, through digitization, of existing technologies can create new avenues of operation as well as radically change the performance of the industry. For example, considering the trend of replacing human labor with innovative technologies, namely robotization and the use of artificial intelligence. RPA technology (robotic process automation) - replaces human labor in areas related to accounting or other routine operations. [4]

The Sunqar system being implemented will enable instant payments and money transfers across the country. The transfer will take place if the cell phone number is identified, in other words, it must be attached to a payment card, personal account, or be «trusted». The main objective of the system is to provide an opportunity to pay for purchases anywhere and at any time.

For the implementation of such state programs, monetary funds are allocated both from the country's budget and other borrowings. Within the framework of «Digital Kazakhstan» it is envisaged to allocate 109 billion tenge from the budget (Table 2).

Table 2 - Amount of funds allocated for the implementation of «Digital Kazakhstan», thousand tenge

Year	Volume of allocated funds from the budget, thousand tenge	
2018	20103	128000 tenge
2019	15791	384000 tenge
2020	32691	920000 tenge
2021	20923	618000 tenge
2022	19173	92000 tenge
<i>Note - compiled by the author on the basis of data [5]</i>		

The second way of financing is investments of quasi-governmental sector entities. The volume of expected investments is 169 billion tenge, and it is expected that by 2025 the return on invested funds will increase by 4.8-6.4 times to the total volume of investments.[5].

Thus, the implementation of these projects implies a significant economic effect, as well as the growth of competitiveness among market entities, a positive impact on the population and its standard of living. The impact of these programs will be clearly expressed after 2022, i.e. modernization of education, medicine and investment attractiveness. In the long term, the gap between the developed countries of the world will be significantly reduced.

It is difficult to fully assess the effectiveness of the implementation of the Digital Kazakhstan program, despite the large investments in digitalization, due to insufficient approaches to measuring the digital economy. Nevertheless, according to a number of studies and international ratings mentioned in the review, certain initiatives have a good effect and have a positive impact on the economy of Kazakhstan as a whole.

One of the factors that allowed Kazakhstan to implement changes in various directions in a fairly systematic way was the existence of the so-called quasi-state sector: the shareholder of a significant share of large industrial enterprises is ultimately the state, so the launch of the digital national program could not be ignored. Although the most intensive digitalization is taking place where it yields fast financial results: in the banking sector and retail.

The COVID-19 pandemic became an additional stimulus that pushed digitalization in Kazakhstan and worldwide. With the minimization of direct contact between people, new standards of business automation and remote access to services were formed, which had a positive impact on the economy subsequently.

By 2025, the government of Kazakhstan has ambitious plans to be among the top 20 in the UN e-Government Development Index, among the top 50 in the B2C (Business to Consumers) e-commerce index and among the top 40 countries in the Information and Communication Technology Development Index.

Bibliography list:

1. Key trends in the digitalization of the financial sector. Electronic resource. Access mode: <https://kapital.kz/finance/74139/osnovnyye-trendy-tsifrovizatsii-finansovogo-sektora.html>
2. Current trends in the process of digitalization in Kazakhstan. Electronic resource. Access mode: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-sarykol-audany-akimat/press/article/details/104699?lang=ru>
3. <https://adilet.zan.kz/>
4. PROBLEMS AND Ways to increase the investment potential of Kazakhstani companies in the conditions of digitalization Electronic resource. Access mode: <https://www.elibrary.ru/item.asp?edn=ioggbw>
5. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-sarykol-audany-kimat/documents/details/201926?lang=ru>

*****

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЛОГОВОГО КОНСУЛЬТИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

*Жилякова Н.В., магистрант 1 курса, Учет и аудит, Факультет экономики и права
Абаева Г.И., к.э.н. ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и
управления*

*Васильчук Е.В., д.э.н., и.о. ассоциированного профессора кафедры бухгалтерского
учета и управления*

*НАО «Костанайский региональный университет, имени А.Байтұрсынұлы» г.Костанай,
Казахстан*

При типизации налоговых рисков применительно к конкретному налогоплательщику, налоговому консультанту следует учитывать, прежде всего, особенности их возникновения, на которые могут воздействовать как объективные условия, например, изменения налоговой политики или прецедентные решения судов, так и субъективные факторы, включая уровень квалификации работников корпоративной налоговой службы или сотрудников налоговых органов. Таким образом, влияние налоговых рисков на деятельность корпоративного налогоплательщика может осуществляться как извне, так и с учетом внутренней специфики организации.

Налоговые консультанты обеспечивают эффективное сокращение всех видов трансакционных издержек, начиная от консультационной поддержки действий налогоплательщика в процессе формирования и исполнения налоговых обязательств, действуя в качестве уполномоченных представителей налогоплательщиков при взаимодействии с налоговыми органами, при проведении мероприятий налогового контроля и представляя интересы налогоплательщика при рассмотрении результатов налоговых проверок и принятия решений по ним, при подготовке и представлении жалоб, апелляционных жалоб, судебных исков.

Кроме того, налоговые консультанты помогают оперативно решить проблемы применения налогового законодательства в конкретных практических ситуациях, а также при некорректных действиях сотрудников налоговых органов, например, в ситуации ошибочного списания денежных средств по инкассовым поручениям, выставлении неправомерных требований, нарушении сроков возврата, зачета, возмещения налогов. Таким образом, налоговое консультирование способствует своевременному выявлению налоговых рисков и их оперативную нейтрализацию.

Налоговый риск корпоративного налогоплательщика можно определить как любое последствие реализации налоговой стратегии и налогового планирования корпорации, несоблюдения налогового законодательства в процессе текущей деятельности, правил составления и представления налоговой отчетности, которое оказывает негативное воздействие на финансовые результаты и финансовое положение корпорации. Обширность и разноплановость налоговых рисков, характерных для корпоративных налогоплательщиков, требуют их научной классификации в целях осуществления налогового консультирования,

Таблица 1- Классификация налоговых рисков деятельности корпоративных налогоплательщиков

По характеру воздействия	По направлению воздействия	По источнику воздействия	По последствиям для плательщика
Объективные Субъективные	1. Внешние 2. Внутренние	1. Политические риски 2. Риски контроля 3. Действия контрагентов <ul style="list-style-type: none"> • Действия работников • Судебные 	1. Устранимые 2. Неустранимые 3. Оспоримые

предполагающего понимание условий возникновения налоговых рисков, оценку возможных последствий и выработку мер по нейтрализации вероятных угроз. Авторская классификация налоговых рисков, характерных для корпоративных налогоплательщиков, приведена в таблице 1.

Как следует из приведенной классификации, налоговым рискам свойственно многообразие детерминирующих факторов, влекущих материальные затраты и потери времени налогоплательщиков, а также репутационные потери. Так, цена акций тех компаний, которые раскрывали в своей финансовой отчетности сведения о существенных недостатках в налоговом учете, снижалась в течение 60 дней с даты публикации на 6,8% .

При типизации налоговых рисков применительно к конкретному налогоплательщику, налоговому консультанту следует учитывать, прежде всего, особенности их возникновения, на которые могут воздействовать как объективные условия, например, изменения налоговой политики или прецедентные решения судов, так и субъективные факторы, включая уровень квалификации работников корпоративной налоговой службы или сотрудников налоговых органов. Таким образом, влияние налоговых рисков на деятельность корпоративного налогоплательщика может осуществляться как извне, так и с учетом внутренней специфики организации.

Кроме того, налоговый консультант должен проанализировать характер возможных налоговых рисков, учитывая:

- стратегические последствия политических решений по введению новых налогов, изменению ставок и других элементов налога либо техники расчета налоговых обязательств, оформления документов и регистров налогового учета;

- изменения направленности, методики, технического обеспечения контрольных действий налоговых органов;

- сложившуюся судебную практику или официальную позицию налоговых органов по вопросам применения налогового законодательства в конкретных ситуациях;

- перспективы защиты интересов налогоплательщика в налоговых спорах на уровне досудебного урегулирования либо в судебном порядке;

- уровень дополнительных расходов для защиты интересов налогоплательщика, в том числе - расходы на получение банковской гарантии, привлечение поручительства, юридическую поддержку.

Налоговому консультанту также следует учитывать риски налогового контроля, включающие в себя:

- масштабность бизнеса налогоплательщика, в том числе постановку на учет в специализированной налоговой инспекции как крупнейшего налогоплательщика, что обуславливает более тщательные контрольные мероприятия по отношению к нему;

- наличие холдинговой структуры бизнеса и взаимодействие со связанными сторонами, в том числе трансграничное, влекущее риск специализированной проверки уровня применяемых цен;

- применение формальных критериев назначения выездной налоговой проверки;

- наличие в деятельности налогоплательщика ошибок в определении налоговых обязательств, которые могут быть выявлены налоговыми органами при проведении контрольных мероприятий с соответствующим доначислением налогов, пеней и штрафных санкций;

- затраты времени налогоплательщика на исполнение требований налоговых органов по представлению документации для проведения налогового контроля:

- перспективы применения налоговыми органами обеспечительных мер, в том числе приостановления операций по счетам, ареста имущества, запрета на проведение операций по реализации, требования банковской гарантии.

При поступлении налогов в объеме, не соответствующему минимальному показателю по отрасли, возникает сомнение в добросовестности налогоплательщика. В этом случае налоговыми органами может быть инициирована выездная налоговая проверка с учетом

совокупности иных факторов, указывающих на наличие возможных нарушений законодательства и занижение суммы налогов, подлежащих уплате. Критерии налоговых рисков, используемые налоговыми органами для целей выбора объекта выездной налоговой проверки, являются открытыми и могут самостоятельно оцениваться налогоплательщиками. Указанные критерии включают в себя, помимо низкого показателя налоговой нагрузки в сравнении со средним уровнем по отрасли или виду экономической деятельности:

- наличие убытков в бухгалтерском или налоговом учете в течение двух лет.

- значительный уровень налоговых вычетов по НДС (более 89% по отношению к начислениям).

- опережающие темпы роста расходов по сравнению с доходами от реализации.

- уровень среднемесячной заработной платы ниже среднего показателя по виду экономической деятельности в субъекте РК

- приближение к предельным показателям, ограничивающим применение специальных налоговых режимов.

- отношение расходов к сумме дохода индивидуального предпринимателя за год составляет более 83%.

- построение финансово-хозяйственной деятельности на основе заключения посреднических договоров без наличия разумных экономических причин (деловой цели).

- непредставление пояснений на уведомление налогового органа о выявлении несоответствия показателей деятельности.

- неоднократное снятие с учета и постановка на учет в налоговых органах налогоплательщика в связи с изменением места нахождения.

- значительное отклонение уровня рентабельности в сравнении со средним уровнем по отрасли или виду экономической деятельности.

- наличие признаков ведения деятельности с высоким налоговым риском, под которым подразумевается построение договорных отношений вне связи с их реальными целями, в том числе - использование цепочки посредников.

Предупреждение налоговых рисков корпоративных налогоплательщиков при содействии налоговых консультантов включает следующие мероприятия:

- определение наиболее проблемных для организации вопросов соблюдения требований налогового законодательства;

- выявление налоговых рисков, оценка их масштаба и последствий для организации;

- выработка рекомендаций по защите экономических интересов налогоплательщика;

- содействие мерам профилактики налоговых рисков.

Таким образом, потребность корпораций в актуальной информации по налоговой проблематике, обуславливающая привлечение налоговых консультантов, связана не только с необходимостью обеспечения требований налогового законодательства, но и с задачей предупреждения налоговых рисков с учетом тенденций налоговой политики и правоприменительной практики.

Формирование системы внутреннего контроля корпорации обеспечивается рядом организационных предпосылок и характеризуется рядом важных функциональных элементов (рисунок 1)

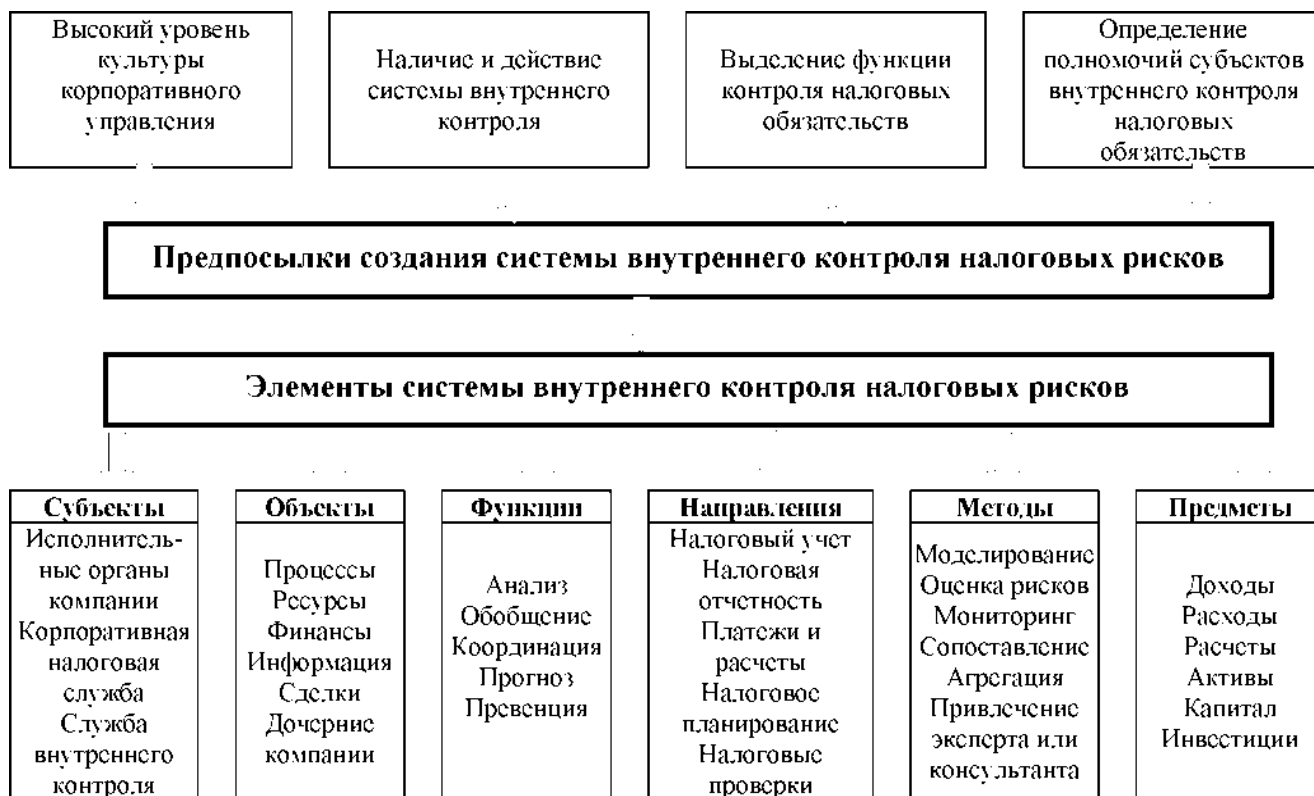

Рисунок 1- Модель системы внутреннего контроля и предупреждения налоговых рисков корпоративных налогоплательщиков

Система внутреннего контроля призвана обеспечить оперативное реагирование органов управления корпорацией на угрозы повышения уровня налоговой нагрузки за счет дополнительных начислений налогов, пеней и штрафных санкций, учитывая сложность и противоречивость налогового законодательства, усугубляемые неоднозначной судебной практикой, а также фискальную нацеленность налогового контроля. Как видно из рисунка 1, привлечение консультантов и экспертов можно рассматривать как метод внутреннего контроля, при этом могут быть задействованы как внутренние, так и внешние консультанты.

Налоговое консультирование, встроенное в систему внутреннего контроля налоговых рисков, обеспечивая оптимальный уровень налоговых издержек, должно строиться на безусловном следовании нормам налогового законодательства. Это требование является залогом успешной минимизации внешних налоговых рисков в отношениях с налоговыми органами- администраторами, оптимизации налоговых платежей, сокращения конфликтов с контрагентами, неизбежно возникающих в хозяйственной деятельности.

Библиографический список:

- 1 Пугачев В.В. Внутренний аудит и контроль. Организация внутреннего аудита в условиях экономического кризиса. - М.: Дело и сервис, 2010. – 224 с.
- 2 Макеев Р.В. Постановка системы внутреннего контроля от проверок отчетности к эффективности бизнеса. - М.: Вершина, 2008. – 296 с.
- 3 Соколов Б.Н., Рукин В.В. Система внутреннего контроля (организация, методика, практика). – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 442 с.
- 4 Тулешева Г.К. Финансовый учет и отчетность в соответствии с международными стандартами / под общ.ред. акад. К.А. Сагадиева.– Алматы: Бизнес-информация, 2005.–280 с.
- 5 Кучеров И.И. Судаков О.Г., Орешкин И.А. Налоговый контроль и ответственность за нарушения законодательства о налогах и сборах / под ред. И.И. Кучерова. - М.: АО

«ЦентрИнфоР», 2001. – 312 с.

6 Дюсембаев К.Ш. Финансовый анализ (теория и методология). - Алматы: Экономика, 2010. – 293 с.

*****

УДК 658.5:001.895

ИННОВАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Зейнекина А. Б., 4 курс, Менеджмент, Экономика және құқық факультеті

Жилкайдарова А.А., аға оқытушы, экономика ғылымдарының магистрі

«А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» ҚЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан

Қазіргі әлемде инновация қоғамның дамуына шешуші рөл атқарады. Олар біздің өмір салтымызды өзгертуге, процестердің тиімділігін арттыруға және өмір сапасын жақсартуға қабілетті.

Тақырыптың өзектілігі инновациялық жобаның стратегиясын нақты таңдамай, оның одан әрі даму жолдарын анықтау мүмкіндігімен байланысты. Инновациялық жобаны дамыту стратегиясын таңдау оның табысының табысының кепілі болып табылады.

Кәсіпорынның инновациялық қызметі жобалық басқару тұжырымдамасының кең таралуымен сипатталады. Тұжырымдаманың мәні қолданыстағы жүйенің кез-келген мақсатты өзгерісін жоба ретінде ұсынудан тұрады- нақты активтерге ұзақ мерзімді инвестициялау, оны жүзеге асыру уақыт пен қаражаттың жұмсалыуымен байланысты. Жүйелердің жүзеге асырылатын өзгерістері, әдетте, инновациялық қайта құрулар сипатында болғандықтан, бұл жағдайда біз инновациялық жобалар мен инновациялық жобаларды басқару туралы айтып отырмын.

Инновациялық жоба» ұғымын: инновациялық қызметті нысаналы басқару нысаны; инновацияларды жүзеге асыру процесі; құжаттар жиынтығы ретінде қарастыруға болады [1].

Инновациялық жоба ұғымы екі мағынада қолданылады:

Белгілі бір мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін қандай да бір іс-әрекеттер кешенін жүзеге асыруды көздейтін қызмет, іс-шара ретінде. Қандай да бір іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін қажетті ұйымдық-құқықтық және есеп айырысу-қаржылық құжаттар жүйесі ретінде.

Таңдалған тақырыптың өзектілігі, ең алдымен, инновациялық жобалар ұйымды дамыту, пайданы жетілдіру және арттыру үшін қажетті шарт болып табылады.

Инновациялық жоба - бұл белгілі бір мақсаттарға жету немесе белгілі бір мәселелерді шешу үшін жаңа идеяларды, технологияларды, өнімдерді немесе процестерді енгізуге бағытталған кәсіпкерлік бастама. Инновациялық жобаның негізгі сипаттамалары келесі элементтерді қамтуы мүмкін [3]:

- Жаңалық: инновациялық жоба нарықта бар идеялардан өзгеше жаңа идеяларды, тұжырымдамаларды немесе шешімдерді ұсынуы керек. Ол жүзеге асырылатын салаға айтарлықтай өзгерістер немесе жақсартулар енгізуі керек.

- Техникалық күрделілік: инновациялық жоба техникалық білім мен сараптаманың жоғары деңгейін талап ететін жаңа технологияларды, өнімдерді, қызметтерді әзірлеумен байланысты болуы мүмкін. Ол озық технологияларды, күрделі инженерлік шешімдерді немесе Инновациялық процестерді пайдалануды қамтуы мүмкін.

- Белгісіздіктің жоғары деңгейі: инновациялық жоба әдетте белгісіздік пен тәуекелдің жоғары деңгейімен байланысты. Ол оны іске асыру және нарықта табысқа жету мүмкіндігін анықтау үшін зерттеулер мен эксперименттер жүргізуді талап етуі мүмкін. Ол сондай-ақ компанияның ұйымдық құрылымын немесе бизнес үлгісін өзгертуді талап етуі мүмкін.

• Коммерцияландыру әлеуеті: инновациялық жобаның коммерциялық табысқа жету мүмкіндігі болуы керек. Ол клиенттер үшін құндылық жасай алуы және компания үшін бәсекелестік артықшылықты қамтамасыз етуі керек. Ол басқа нарықтарға масштабтау және кеңейту мүмкіндігіне ие болуы керек.

• Пәнаралық: инновациялық жоба көбінесе әртүрлі білім салаларындағы әртүрлі мамандар мен сарапшылардың ынтымақтастығын талап етеді. Оған инженерлер, дизайнерлер, талдаушылар, маркетинггерлер және жобаның жалпы мақсаттарына жету үшін бірге жұмыс істейтін басқа мамандар тобы кіруі мүмкін.

• Икемділік және бейімделу: инновациялық жоба көбінесе икемділік пен сыртқы ортаның өзгеруіне немесе клиенттердің талаптарына бейімделу қабілетін қажет етеді. Ол технологиялық ортадағы, нарықтық жағдайдағы немесе клиенттердің қажеттіліктеріндегі өзгерістерге ұшырауы мүмкін, сондықтан жоба тобы тез өзгеруге дайын болуы керек және тиісті шараларды қабылдауы керек.

• Әлеуметтік немесе экологиялық пайда әлеуеті: инновациялық жоба қоғамға немесе қоршаған ортаға оң әсер ету мүмкіндігіне ие болуы мүмкін. Ол әлеуметтік немесе экологиялық мәселерді шешуге, адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға немесе қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерді азайтуға бағытталуы мүмкін.

• Бұл сипаттамалар инновациялық жобаның әлеуетін және оның нарықта сәтті жүзеге асырылуы мүмкіндіктерін анықтауға және бағалауға көмектеседі.

Қазіргі экономикадағы инновациялық жобалардың рөлі маңызды және жан-жақты. Олар экономиканы дамытуға, жаңа технологияларды, өнімдер мен қызметтерді құруға, сондай-ақ әлеуметтік мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Инновациялық жобалар экономикалық өсуді ынталандырады. Олар жаңа жұмыс орындарын ашады, өнімділікті арттырады және компаниялардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Инновация жаңа салаларды дамытуға және нарықтарды кеңейтуге мүмкіндік береді, бұл ЖІӨ мен қоғамның әл-ауқатының артуына әкеледі. Инновациялық жобалар жаңа технологиялар мен инновацияларды құруда маңызды рөл атқарады[1]. Олар ғылыми-техникалық прогреске және өндірістің тиімді және тұрақты әдістеріне көшуге ықпал етеді. Инновация компанияларға бәсекеге қабілетті болуға және өзгертін нарықтық жағдайларға бейімделуге мүмкіндік береді.

Инновациялық жобаны әзірлеу- бұл жүйелі тәсілді және көптеген факторларды ескеруді қажет ететін күрделі және көп қырлы процесс.

Әрбір инновациялық жобаның бірегей екенін және оның өзіндік кезеңдері мен тәсілдері болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Алайда, бұл негізгі кезеңдер инновациялық жобаны әзірлеудің жалпы шеңберін білдіреді.

Инновациялық жобаны әзірлеу кезеңдері келесі қадамдарды қамтуы мүмкін:

1.Идея және тұжырымдама: бұл кезеңде инновациялық жобаға әкелуі мүмкін жаңа өнім, технология немесе қызмет туралы идея пайда болады. Идеяның әлеуеті мен коммерциялық құндылығын қамтамасыз ету үшін нарықты зерттеу және әлеуетті мақсатты аудиторияны талдау маңызды.

2.Жоспарлау: бұл кезеңде жобаны жүзеге асыру үшін бизнес-жоспар мен стратегия жасалады. Жобаның мақсаттары мен міндеттерін, оны орындау үшін қажетті ресурстарды анықтау және жобаның қаржылық өміршеңдігін бағалау маңызды.

3.Даму: жаңа өнімді, технологияны немесе қызметті әзірлеу, құру жүріп жатыр. Зерттеулер мен әзірлемелерді жүргізу, прототиптер жасау және өнімді пайдаланушылардың талаптары мен үміттеріне сәйкестігін тексеру.

4.Тестілеу және талдау: өнімнің прототипін (бастапқы нұсқасы) жасағаннан кейін пайдаланушылардан кері байланысты тексеру және жинау қажет. Бұл мүмкін проблемаларды анықтауға және өнімді нарыққа шығармас бұрын жақсартуға мүмкіндік береді.

5.Іске асыру және масштабтау: өнімді немесе технологияны сәтті сынау мен талдаудан кейін оларды нарыққа енгізу орын алады. Маркетинг пен сату стратегиясын әзірлеу және жобаны масштабтау үшін қажетті инфрақұрылым мен ресурстарды қамтамасыз ету маңызды.

6. Мониторинг және жақсарту: жоба енгізілгеннен кейін оның нәтижелері мен тиімділігіне мониторинг жүргізу қажет. Бұл жобаны жақсарту және оңтайландыру мүмкіндіктерін анықтауға және оны өзгеретін нарық жағдайларына бейімдеуге мүмкіндік береді.

Осы кезеңдердің әрқайсысы инновациялық жобаны сәтті жүзеге асыру үшін мұқият жоспарлауды, үйлестіруді және ресурстарды қажет етеді.

Қазақстандағы инновация экономикалық дамуда, технологиялық прогресс пен әлеуметтік өзгерістерде басты рөл атқарады. Қазақстан инновациялық саланы дамытуға және өмірдің әртүрлі салаларына заманауи технологияларды енгізуге белсенді түрде ықпал етуде [1]. Енді, Қазақстандағы инновацияның бірнеше жақтарын қарастырайық:

- Мемлекеттік стратегия: Қазақстан инновацияны дамыту стратегияларын әзірледі және белсенді түрде жүзеге асыруда. Мысалы, «Қазақстан Республикасының 2003-2015 жылдарға арналған индустриялық-инновациялық даму стратегиясы» мен «Қазақстанның 2020-2025 жылдарға арналған даму стратегиясында» инновациялық саладағы басымдықтар мен мақсаттар қамтылған.

- Білім және зерттеу: Қазақстан білім беру мен ғылыми зерттеулерге инвестиция салады, университеттері мен ғылыми орталықтарын дамытады. Ақпараттық технологиялар, машина жасау, медицина және басқа да негізгі секторлар бойынша кадрлар даярлауға маңызды көңіл бөлінеді.

- Технопарктер мен инкубаторлар: елде стартаптар мен инновациялық компанияларды қолдау үшін технопарктер мен инкубаторлар құрылды. Мысалы, AstanaHub және TechGarden- стартаптарды дамытуға және қаржыландыруға көмек көрсететін танымал инкубаторлар.

- Энергетика және экология. Энергетика саласындағы инновациялар тиімділікті арттыруға және баламалы энергия көздерін дамытуға бағытталған. Таза өндіріс пен қоршаған ортаны қорғау жобалары да бар.

Сонымен қатар, Қазақстандағы инновацияның келесі жақары туралы айтуға болады:

- Инфрақұрылым: Қазақстан инфрақұрылым мен көлік жүйелерін дамытуға, соның ішінде автомобиль жолдарын, темір жолдарды, әуежайлар мен порттарды салу мен жаңғыртуды белсенді түрде инвестициялауда. Бұл тауарлардың экспорты мен импорты үшін маңызды болып табылатын логистикалық және көліктік байланыстарды жақсартуға көмектеседі.

- Стартаптарға арналған инфрақұрылым: Қазақстанда стартаптар мен инновациялық ұйымға қолдау көрсететін инфрақұрылым дамып келеді. Кәсіпкерлер мен зерттеушілерге өз идеяларын жүзеге асыруға көмектесетін арнайы бірлестіктер, қорлар және қаржыландыру бағдарламалары бар.

- Мемлекеттік қаржыландыру бағдарламалары: Қазақстан түрлі мемлекеттік бағдарламалар мен гранттар арқылы инновациялық жобаларға қаржылық қолдау көрсетеді. Бұл елдегі инновациялар мен зерттеулерді ынталандыруға септігін тигізеді.

- Зияткерлік меншікті қорғау: Қазақстан инновациялар мен зерттеулерді ынталандыруға көмектесетін зияткерлік меншікті қорғаудың заңнамалық базасын нығайту бойынша жұмыс жүргізуде [10].

Қазақстандағы инновациялар елдің алға жылжуына және экономикалық, әлеуметтік дамуға қол жеткізуге жәрдем ететін әртүрлі салаларда маңызды рөл атқарады. Бұл күш-жігер Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және ел мен оның азаматтарының неғұрлым тұрақты болашағын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Сонымен, инновация дегеніміз не? Негізінен инновация терминінің бір емес, бірнеше анықтамалары бар екеніне көзіміз жетті. Инновация- құндылық жасау үшін идеяларды жүзеге асыру болуы да мүмкін. Тағы да инновация- бұл жетілдірілген өнімдерді немесе де белгілі бір процестерді, жаңадан сату әдісін, жұмыс орнын ұйымдастыруға және де сыртқы байланыстарға енгізу болып табылады. Инновация қандай да бір жаңалық емес, тек қолданыстағы жүйенің тиімділігін арттырады. Көбінесе сәтті инновация барлық жерде

қабылданады. Алдымен оны аздаған әуесқой адамдар қабылдайды, содан кейін ғана жаппай нарық пайда болады және масштаб экономикасы есебінен инновация арзандай түседі.

Инновациялық жоба – бұл жұмыс істеп тұрған салаларға елеулі өзгерістер мен жақсартулар әкелетін немесе жаңа мүмкіндіктер ашатын жаңа өнімдерді, қызметтерді, процестерді немесе шешімдерді жасауға бағытталған кәсіпкерлік және зерттеу қызметінің ерекше түрі. Инновациялық жобалардың маңызды сипаттамаларын атап өту керек, олар:

1. Бірегейлік және инновация: Инновациялық жобалар бұрын болмаған жаңа нәрсені ұсынуы немесе бар шешімдерді жақсартуы керек.

2. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар: Инновациялық жобалар әдетте қарқынды шығармашылық пен білімді қажет ететін зерттеулер мен әзірлемелерді қамтиды.

3. Өсу әлеуеті: Инновациялық жобалар болашақта бизнестің немесе сектордың дамуына үлес қосатын өсу және кеңею үшін айтарлықтай әлеуетке ие болуы мүмкін.

4. Тәуекелдер мен белгісіздік: Жаңашылдығына байланысты инновациялық жобалар әдетте тәуекелдермен және белгісіздікпен байланысты және олардың табысқа жетуіне әрқашан кепілдік берілмейді[8].

Инновациялық жобалар ақпараттық технологиялар, медицина, жасыл энергетика, білім, ауыл шаруашылығы, көлік, қаржы және т.б. Олар кәсіпкерлікті стартаптар, ғылыми жобалар, үкімет бастамалары немесе әртүрлі мүдделі тараптар арасындағы бірлескен күш-жігер болуы мүмкін.

Инновациялық жобалар қазіргі экономикада маңызды рөл атқарады, өйткені олар даму мен ілгерілеуге, жаңа жұмыс орындарын құруға, өмір сүру сапасын жақсартуға және күрделі әлеуметтік мәселелерді шешуге ықпал етеді. Олар сондай-ақ елдің жаһандық аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және инновациялар мен технологиялық прогреске бағдарланған қоғамның қалыптасуына ықпал ете алады.

Сондай-ақ, Қазақстанда инновациялық жобаларды дайындау экономиканы дамыту және адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту үшін үлкен әлеуетке ие екенін еске алған жөн. Ел стартаптар мен кәсіпкерлік қызметті қолдай отырып, өзінің инновациялық инфрақұрылымын белсенді дамытуда. Инновациялар үшін қолайлы жағдайлар, қаржыландырудың қолжетімділігі және үкіметтің қолдауы инновациялық идеяларды іске асыру үшін қолайлы орта жасайды. Алайда, инновациялық жобаларды табысты іске асыру бизнес-жоспарды мұқият пысықтауды, тәуекелдерді талдауды және өзгерістерге жауап беруде икеділікті талап етеді. Табысқа жету үшін нарықтың ерекшелігін, тұтынушылардың қажеттіліктерін және бәсекеге қабілетті ортаны ескеру мәнді.

Қазақстандағы инновациялық жобалар даму мен өсу үшін үлкен әлеуетке ие және дұрыс әзірленген бизнес-жоспар осы жобаларды табысты іске асырудың негізгі факторы бола алады.

Инновация заманауи әлемнің қозғалтқышы болып қала береді, ал инновациялық жобаларды әзірлеуге және жүзеге асыруға қабілетті елдер мен ұйымдар жаһандық экономикада бәсекелестік артықшылыққа ие болады. Күрделі міндеттерді шешу және болашаққа жаңа мүмкіндіктер жасау үшін инновацияларды қолдау мен ілгерілетуді жалғастыру маңызды.

Библиографиялық тізім:

1."Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы" Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 27 ақпандағы N 195 Қаулысы

2.Әлжанова Н.Ш. Инвестициялық жобалау: Оқу құралы. – А.: Заң әдебиеті, 2007. – 160 б.

3.Инновациялық жобаларды сынамалауға арналған эксперименттік режимдерге бастама жасау қағидаларын бекіту туралы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 8

қарашадағы № 948 қаулысы

4.Кусаинов Х.Х., Әжмұрат Н.Т. Аймақтық экономика және басқару: Оқу құралы — Алматы: Бастау, 2014. — 157 б.

5.Додгинсон М. "Өнеркәсіптік технологиялар және инновациялар: жоғары оқу орындарына арналған оқулық" 2011.- 224 б.

6.К.А. Хомкиннің "Инновациялық жоба. Инвестициялауға дайындық" кітабы -21 б.

7.«Инновацияның он түрі», Ларри Кили, 2013

8.«Жеңіске арналған ойын: стратегия қалай жұмыс істейді», Алан Лафли, Роджер Мартин, 2013

9.«Бизнестегі инновация мәселесін шешу. Өсіп келе жатқан бизнесті қалай құруға және оның өсуін сәтті сақтауға болады», Клейтон М. Кристенсен 2014, - 49 б

10.Куревин А. Ф. "Инновациялық жобалар: оқу құралы" - 2021. - 9 б

11.Майкл Кон. "Agile: жобаларды бағалау және жоспарлау" 2018

Интернет ресурстар

1.Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі/Инновациялар (www.gov.kz)

2.astana_hub - Цифровой технопарк (astanahub.com)

*****

УДК 63

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КООПЕРАЦИЯСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Зултыхаров К.К., I курс докторанты, менеджмент, Экономика және құқық факультеті

Дамбаулова Г.К., э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры, Бухгалтерлік есеп және басқару кафедрасы

«А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» ҚЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан

Мақала халықаралық қақтығыстар мен пандемиядан туындаған тұрақсыздықтың күшеюі жағдайында Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін және экспорттық әлеуетін арттырудың өзекті мәселесіне арналған. Және де отандық агроөнеркәсіптік кешендегі ауыл шаруашылығы кооперациясын қалыптастыру және дамыту барысында мемлекеттік қолдау құралдарын кеңейтуді қажет ететіні атап өтілген.

Қазақстанның қазіргі заманғы даму кезеңі мынадай қолайсыз факторлар ретінде халықтың төлем қабілеттілігінің төмен деңгейі, жоғары импорт, бәсекеге қабілетсіз ауыл шаруашылығы өнімдері, барлық деңгейдегі бюджеттер кірістерінің төмендеуі сипатталады. Қазақстан Республикасының тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету және пандемиядан кейінгі дағдарысты еңсеру мемлекеттік кәсіпорындардың едәуір санына қарамастан, АӨК-дегі проблемаларды шешу болып табылады.

Орта және шағын агробизнес субъектілерін арналған бюджет ресурстарының шектеулілігі Қазақстанның экономикалық өсуіне ықпал ететін болады. Өңірлік деңгейде импортты алмастыру бағдарламаларын іске асыру Қазақстан экономикасына оларды қолданудың тиімділігін көрсетеді және экономикалық және азық-түлік қауіпсіздігін нығайтудың пәрменді әдістері болып табылады.

Салалық экономиканың ғылыми және қолданбалы зерттеулері проблемаларының өзектілігі COVID-19 дағдарысының және басқа да көптеген факторлардың әсерінен АӨК салаларын басқарудың кешенді тиімді саясатын ескере отырып Қазақстандағы бәсекеге

қабілеттілігін қажеттілігіне әкеліп соқтырады. АӨК-ді дамытудың басым бағыты экспорттың шикізаттық бағытын төмендетуге мүмкіндік беретін аграрлық мамандану болып есертеледі. Институционалдық дамудың тұжырымдамалық ғылыми-қолданбалы құралдары экономика, оның ішінде аграрлық сектор өңірлік дамудың негізін ресурстық және ұйымдастырушылық басқарушылық сипаттамаларға байланысты және өзара байланыста салалық маманданудың өсуі таңдалған тақырыптың өзектілігін растайды. Қаралатын мемлекеттік реттеу мәселелерінің тереңдігі азық-түлікпен қамтамасыз ету мақсатында отандық ауыл шаруашылығы импортты алмастыру саясатын іске асыру жағдайындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекеттегі ахуалды, аграрлық секторда жұмыс істейтін халықтың әл-ауқатының АӨК-нің әлеуметтік-экономикалық рөлі ойнайды.

Зерттеудің мақсаты теориялық-әдістемелік ережелерді тереңдету болып табылады. Агроөнеркәсіптік кешенді басқару саясатын жетілдіру және оны экономикалық өсу факторларын қарқындатудың кешенді тетіктерін әзірлеу, импортты алмастыру шартында ауыл шаруашылығы кооперациясын құру арқылы мемлекеттік қолдау жүйесін дамыту.

Бұл мақалада зерттеудің статистикалық және монографиялық әдістері қолданылған.

Аграрлық сектордың маусымдылығы оның ерекшелігі болып табылады, бұл ешқандай салаға және қызмет көрсету саласына тән емес. Сондықтан мемлекеттік реттеу шаралары уақтылы қабылдануы тиіс. Ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау елдер, өңірлер және халықтың әл-ауқаты, экономикалық дамудың деңгейі мен қарқынын арттыруға бағытталуы тиіс.

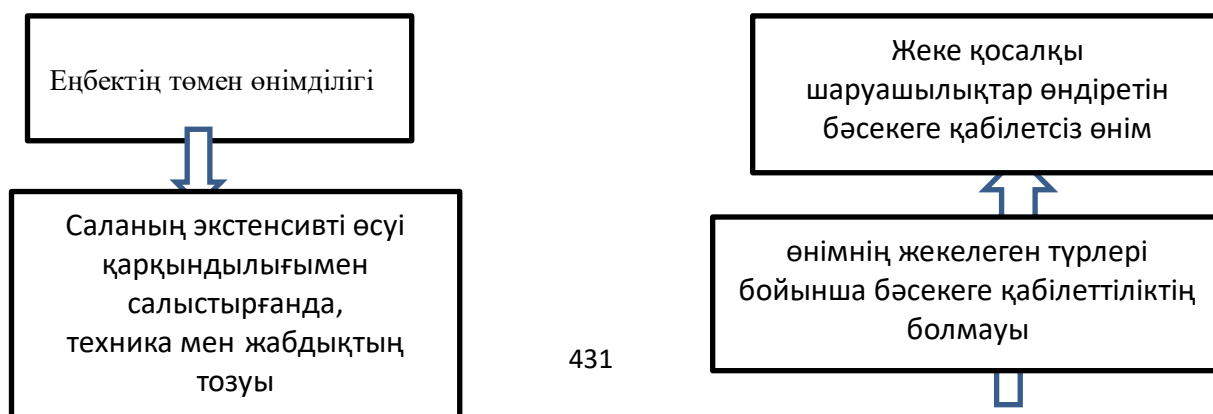
Отандық АӨК-де шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың міндеті ауыл халқының әл-ауқатын, ауыл шаруашылығы және ауыл шаруашылығы қайта өңдеу саласын, ауылдық өмір салтын сақтау және қоғам, бизнес және мемлекет мүдделері мен мақсаты болып табылады.

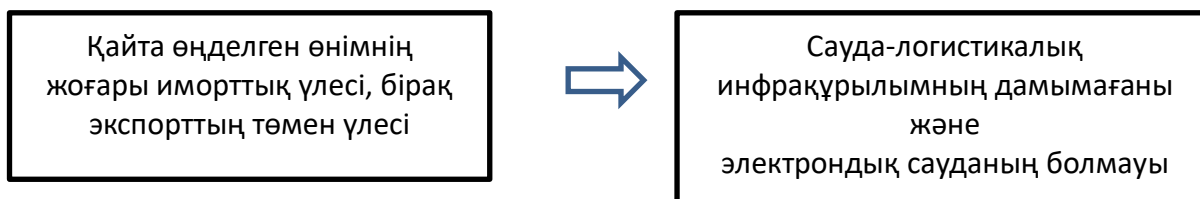
Аграрлық сектордың шаруашылық тетігіндегі мемлекеттік қолдаудың маңызды секторды нарықтық құралдар мен ұдайы өндіру процестерін реттеу тетіктерінің оңтайлы үйлесімі деп санаған жөн. Мемлекеттік қолдау шараларын қолдану жөніндегі басқарушылық шешімдерді қабылдаудың күрделілігі маңызды рөл атқарады, халықтың өмір сүру деңгейінен және азық-түлік өнімдері бағасының өсуінен көрініс табады.

Аграрлық сектордағы экономиканы реттеу әдістерінің тиімділігі мынадай қазақстандық және ресейлік ғалымдардың зерттеулерінен табылады: Утибаева Г.Б., Утибаев Б.С. және т.б. [1], Ильинова О.В. [2], Стебакова Т.А. [3], Комлатский Г.В. [4], Магомадов В.А. [5,6], Райымбеков Ж.С., Сыздықбаева Б.У. және т.б. [7], Күнязова С.К., Амержанова Д.А. [8].

Алайда, соңғы жылдардағы ғылыми дереккөздерде, әдетте, тек жекелеген шағын және орта кәсіпкерлікті АӨК-де мемлекеттік қолдау болады, бірақ шағын жетілдіру бағыттарын әзірлеу проблемаларының әдіснамалық және теориялық аспектілерінде мемлекеттік қолдау зерттеу тақырыбының өзекті таңдауына айналды.

Мемлекет басшысының Жолдауында [9] агроөнеркәсіптік кешендегі саясат ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуді дамытуға, елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, ауыл шаруашылығының өнімділігін арттыруға және экспортқа бағдарланған экологиялық таза өнім айтылған. Бірақ, жағдай көрсеткендей, ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығының үлесі жеткіліксіз жоғары, сондай-ақ әлі күнге дейін шешілмеген бірқатар мәселелер бар (1-сурет).

1-сурет. Қазақстанның ауыл шаруашылығын дамыту проблемалары *

2021 жылы ЖІӨ-нің жалпы көлеміндегі ауыл шаруашылығы өнімінің үлесі 8,9% -ды құрады, бұл ретте мал шаруашылығы өнімін өндіру көлемі 17,7% -ға (3,1 трлн. теңге) және өсімдік шаруашылығы 14,7% -ға (4,2 трлн. теңге) өсті.

2021 жылғы жағдай бойынша жалпы өнім шығару құрылымындағы 42,0% -ы мал шаруашылығына (3104,5 млрд. теңге), 57,4% -ы өсімдік шаруашылығына (4232,5 млрд. теңге) және 0,6% -ы басқа кіші салаларға (9,7 млрд. теңге) тиесілі. 2021 жылы мал шаруашылығы өнімін өндіру көлемінің өсуі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында мал мен құсты тірі салмақта сою және шикі сиыр сүтін сауу көлемінің 9,9% -ға ұлғаюына негізделген.

Осылайша, АӨК дамытудың жалпы үрдісі соңғы жылдары осы сала тұрақты өсім көрсетіп отырғанын және оның оң динамикасы үшін барлық қажетті жағдайлар бар екенін көрсетті. Осыған байланысты, импортты алмастыру бағдарламаларын стратегиялық дамытудың ғылыми негізделген екпіндері талап етіледі, бұл отандық өндірушілерді қолдаудың және өнімді бөлу жүйесіндегі технологиялық процестерге инновацияларды бейімдеудің кепілі болады.

Бюджет ресурстарының шектеулілігі жағдайында шағын және орта агробизнес субъектілерін мемлекеттік реттеу құралдарын жетілдіру Қазақстандағы экономикалық өсуге ықпал ететін болады. Қазақстанның өңірлік экономикасында импортты алмастыру бағдарламаларын іске асыру оларды қолданудың тиімділігін көрсетеді және экономикалық және азық-түлік қауіпсіздігін нығайтудың неғұрлым пәрменді әдістерінің бірі болады. Қолайлы инвестициялық ахуал жасау, ауыл шаруашылығы өндірісінің тұрақты өсуін ынталандыру басым бағыт болуға тиіс.

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың басты факторы өндірістік-экономикалық қатынастарды жетілдіру және инфрақұрылым объектілеріне қол жеткізу мақсатында ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту болып табылады.

Библиографиялық тізім:

1. Стебакова Т.А. Модель политики заработной платы в организациях АПК / Н.И. Прока, Т.А. Стебакова // Финансовая экономика. – 2018. – №6. – С. 635-638.

2. Комлацкий Г.В. Роль семейного животноводства в обеспечении устойчивого развития сельских территорий // Труды Кубанского государственного аграрного университета. – 2020. – № 83. – С. 22-27.

3. Magomadov V. Organizational structure of the agriculture of the Chechen Republic as a factor of its institutional development and import replacing industrialization / R. Aschabov, M. Betilgiriev, M. Israilov, V. Magomadov // Competitive, Sustainable and Safe Development of the Regional Economy : Proceedings of the Volgograd State University International Scientific Conference (CSSDRE 2019). – 2019. – С. 513-517. – URL: <https://doi.org/10.2991/cssdre-19.2019.99>.

4. Государственная Программа развития АПК РК на 2020-2025 годы / Официальный сайт премьер-министра Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: https://primeminister.kz/ru/page/view/gosudarstvennaya_programma_razvitiya_agropromishlennogo_kompleksa_rk_na_20202025_godi (дата обращения: 12.04.2023).

5. Материалы пресс-конференции по итогам заседания Правительства РК [Электронный

ресурс]. – 2021. – URL: https://primeminister.kz/ru/news/selskoe_hozyaistvo/16595 (дата обращения: 12.04.2023).

6. Калиев Г.А. Сельскохозяйственная кооперация в Республике Казахстан: проблемы и пути их решения / Г.А. Калиев, Г.У. Акимбекова // Проблемы агрорынка. – 2018 – № 1 – С. 7-15.

*****

УДК 334.021.1

НАЛОГОВАЯ ЭКСПЕРТИЗА КОММЕРЧЕСКИХ УСЛОВИЙ СДЕЛОК КАК ОСНОВНОЙ МЕТОД НАЛОГОВОГО КОНСУЛЬТИРОВАНИЯ

*Исмуратова А.А., магистрант 1 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права
Абаева Г.И., к.э.н., ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и
управления*

*Васильчук Е.В., д.э.н., и.о. ассоциированного профессора кафедры бухгалтерского
учета и управления*

*НАО «Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы», г.Костанай,
Казахстан*

Необходимо отметить, что налоговым законодательством не установлены требования о проявлении должной осмотрительности при выборе партнера по сделке. Отсутствие должной осмотрительности квалифицируется, в частности, при наличии взаимозависимости, поскольку аффилированные лица должны быть осведомлены о проблемах, присущих контрагенту. Таким образом, концепция «должной осмотрительности» используется для привлечения налогоплательщика к солидарному исполнению с контрагентом налоговых обязательств.

Практическое достижение основной цели деятельности корпоративных налогоплательщиков - получение прибыли - обеспечивается осуществлением различных хозяйственных и финансовых операций и сделок в рамках договорных отношений. Договорная политика является основой реализации финансовых планов экономических субъектов, в рамках договорных отношений формируются доходы и расходы, осуществляется реализация, инвестиционные вложения, привлекаются финансовые ресурсы, обеспечивается взаимовыгодное сотрудничество участников делового оборота.

Значимость договорных отношений обуславливает внимание к их условиям и последствиям. Предусмотренный законом принцип свободы договора позволяет строить условия коммерческого взаимодействия его сторон, максимизируя взаимные выгоды и продвигая совместное развитие. При этом соблюдение правил заключения и исполнения договора, предусмотренных гражданским законодательством, имеет важное значение для исполнения договора и предупреждения возможных конфликтов, позволяя четко установить права и обязанности сторон договора, гарантировать учет деловых и финансовых интересов, определить способы разрешения возможных споров, меры ответственности и порядок их применения.

Вместе с тем, при заключении и исполнении договора его участники обязаны предпринять определенные действия, вытекающие из экономических операций в рамках реализации договорных отношений. К подобным действиям следует отнести исполнение обязанности по уплате налогов, возникающей в процессе осуществления предпринимательской деятельности. Необходимо учитывать, что налоговая обязанность конкретизируется исходя из вида и формы договора, налогового статуса сторон договора, содержания обязанностей, принятых на себя сторонами, а также прав, предусмотренных согласованными условиями. При этом расчетная величина налоговых обязательств непосредственно зависит от цены договора.

Таким образом, от состояния договорной работы корпорации непосредственно зависит уровень налоговых рисков, к минимизации которой стремится налоговый консультант, действуя по заданию клиента. Анализ договора, проводимый в определенной последовательности, представленной на рисунке 2.4, является одним из эффективных методов налогового консультирования применительно к конкретной ситуации.

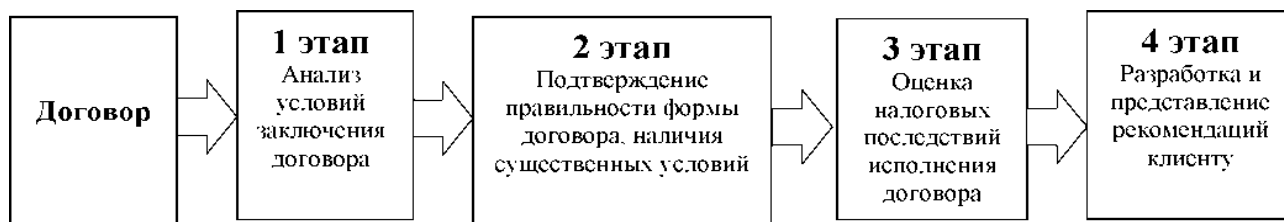

Рисунок 1 - Последовательность анализа условий договора в процессе налогового консультирования

На первом этапе изучения договорных отношений налоговым консультантом проводится экономический анализ условий заключения договора между конкретными участниками сделки, в том числе - с учетом экономических возможностей каждой стороны, экономической обоснованности результатов исполнения договора, реальных экономических интересов, преследуемых при заключении договора.

В рамках первого этапа анализа договорных отношений также проводится проверка того, насколько осмотрительно действовал инициатор заключения договора, учитывая необходимость контроля полномочий лиц, участвовавших в заключении договора, соблюдался ли рыночный подход к поиску контрагента с учетом его деловой репутации и преимуществ сотрудничества, имеются ли у контрагента права на осуществление деятельности, являющейся предметом договора. Совокупность указанных приемов характеризуется понятием «должная осмотрительности», предполагающая вторичность налоговых условий и приоритет внимания к объективным предпринимательским рискам, учитывая вероятность неисполнения обязательств либо нарушения требований по качеству и срокам исполнения.

Концепция должной осмотрительности, выработанная судебной системой применительно к налоговым спорам основана на осторожности в выборе партнера по сделке, свойственной нормальной деловой практике, получении гарантий достижения цели исполнения договора, включая информацию о репутации контрагента. Проявление налогоплательщиком «неосмотрительности», повлекшей за собой ущерб для бюджетной системы в результате неправомерных действий контрагента, может привести к отказу в признании расходов для целей налогообложения, отказу в праве на налоговый вычет по налогу на добавленную стоимость, невозможности применения налоговых преференций.

Можно с уверенностью прогнозировать налоговые риски, если налогоплательщик заключил договор с контрагентом, который:

- не зарегистрирован в налоговом органе на территории осуществления деятельности либо отсутствует по адресу регистрации;
- не представляет в налоговый орган бухгалтерскую и налоговую отчетность, либо отчитывается с нулевыми или минимальными показателями при значительной сумме договорных обязательств, либо не уплачивает налоги;
- не зарегистрирован в Единых государственных реестрах юридических лиц (ЕГРЮЛ) либо индивидуальных предпринимателей (ЕГРИП);
- указывает разные сведения о себе в разных документах (договорах, счетах, счетах-фактурах);
- не представляет документы по встречным проверкам либо не дает пояснения по запросам налоговых органов;

- участвует в цепочке операций, результатом которых является обналичивание денежных средств;

- не имеет работников, способных исполнить заключенный договор, а также помещений, оборудования, транспортных средств и иного имущества, необходимого для проведения операций, предусмотренных заключенным договором.

Указанные факты являются предметом особого внимания налоговых органов, перешедших от «тотального» налогового контроля к концепции «управления рисками», выявляя налогоплательщиков с повышенным риском совершения налоговых правонарушений¹.

Необходимо отметить, что налоговым законодательством не установлены требования о проявлении должной осмотрительности при выборе партнера по сделке. Отсутствие должной осмотрительности квалифицируется, в частности, при наличии взаимозависимости, поскольку аффилированные лица должны быть осведомлены о проблемах, присущих контрагенту. Таким образом, концепция «должной осмотрительности» используется для привлечения налогоплательщика к солидарному исполнению с контрагентом налоговых обязательств. В этой связи методика налогового консультирования основывается на комплексе мероприятий по проверке потенциальных партнеров, предполагающего получение дополнительной информации с использованием официальных источников, размещаемых на официальных сайтах органов государственной власти в сети Интернет, либо направление запросов предполагаемому партнеру или государственным органам

На необоснованность получения налоговой выгоды могут указывать обстоятельства, нередко возникающие в практике корпоративного управления, в том числе - взаимозависимость участников сделок, осуществление транзитных платежей между участниками взаимосвязанных хозяйственных операций, использование посредников при осуществлении хозяйственных операций. Наличие указанных ситуаций порождает налоговые риски единого цикла хозяйственной деятельности, реализуемого в масштабах корпоративного налогоплательщика¹.

При этом налоговая выгода может быть признана необоснованной, если налоговый орган докажет, что налогоплательщик действовал без должной осмотрительности и осторожности и ему должно было быть известно о нарушениях, допущенных контрагентом, в частности, в силу отношений взаимозависимости или аффилированности налогоплательщика с контрагентом. Налоговая выгода может быть также признана необоснованной, если налоговым органом будет доказано, что деятельность налогоплательщика, его взаимозависимых или аффилированных лиц направлена на совершение операций, связанных с налоговой выгодой, преимущественно с контрагентами, не исполняющими своих налоговых обязанностей.

В этой связи деятельность налоговых консультантов должна быть нацелена на проведение предупредительной работы для минимизации негативных налоговых последствий при совместном участии в реализации отдельных этапов хозяйственного цикла связанных лиц. Установить наличие взаимозависимости сторон и связанность сделки позволяет метод анализа договорных отношений, основанный на выявлении контрагентов, сотрудничество с которыми влечет налоговые риски для организации.

Налоговому консультанту также следует уделять особое внимание соблюдению клиентом формы договора в соответствии с требованиями гражданского законодательства, устанавливающим, что несоответствие форме договора означает его не заключение. При этом необходимо учитывать, что

следки с участием юридических лиц должны совершаться преимущественно в письменной форме, то есть договаривающиеся стороны должны четко определить и зафиксировать взаимные обязательства. Несоблюдение простой письменной формы сделки влечет ее недействительность в случаях, предусмотренных законом, в частности, это относится к внешнеторговой сделке. Особые сделки, требующие в соответствии с законом государственной регистрации (с землей и другим недвижимым имуществом) либо

нотариального удостоверения (например, при отчуждение доли в уставном капитале), будут признаны недействительными при несоблюдении условий их заключения. Налоговые риски нарушения требований закона к заключению договора систематизированы в таблице 2.

Таблица 2 - Налоговые риски при несоблюдении условий заключения договора

Нарушение условий заключения	Правовые риски	Налоговые риски
Отсутствие полномочий на заключение договора		Внесение изменений в налоговые декларации
Контрагент не имеет лицензии, допуски саморегулируемой организации, не соблюдает иные условия ведения деятельности	Сделка признается недействительной с возвратом всего полученного, по иску налогового органа полученное по такой сделке	Отказ в признании расходов в целях налогообложения, в праве на вычет НДС
Не соблюдены требования по форме сделки, требующей государственной регистрации или нотариального удостоверения	недобросовестным налогоплательщиком обращается в доход государства	Внесение изменений в налоговые декларации
Не соблюдена простая письменная форма сделки как единого документа, подписанного сторонами	Недействительность внешнеторговой сделки, купли-продажи либо аренды недвижимости, продажи предприятия, дарения, договоров страхования, кредита, доверительного управления имуществом, коммерческой концессии	Внесение изменений в налоговые декларации
Доверенность на заключение договора без даты выдачи	Договор не заключен	Внесение изменений в налоговые декларации
Договор не содержит существенных условий	Договор не заключен	Внесение изменений в налоговые декларации
Документы по исполнению договора не оформлены, не содержат обязательных реквизитов, противоречивы	Не соблюден принцип документального подтверждения оснований для уменьшения налоговых обязательств	Отказ в признании расходов в целях налогообложения, в праве на вычет НДС

Таким образом, несоблюдение норм гражданского законодательства при заключении договора влечет за собой не только правовой риск признания недействительным такого договора, но и создает проблемы при формировании налоговых обязательств, обеспечивая основу как для переквалификации договорных отношений в целях изменения объекта налогообложения и перерасчета налоговой базы, так и не позволяя обосновать получение налоговой выгоды в виде уменьшения налоговой базы при исчислении налогов на прибыль (доходы) на величину понесенных расходов, возможности применить налоговый вычет по налогу на добавленную стоимость, возможности использовать налоговые льготы.

Библиографический список:

- 1 Пугачев В.В. Внутренний аудит и контроль. Организация внутреннего аудита в условиях экономического кризиса. - М.: Дело и сервис, 2010. – 224 с.
- 2 Макеев Р.В. Постановка системы внутреннего контроля от проверок отчетности к эффективности бизнеса. - М.: Вершина, 2008. – 296 с.
- 3 Соколов Б.Н., Рукин В.В. Система внутреннего контроля (организация, методика,

практика). – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 442 с.

4 Тулешева Г.К. Финансовый учет и отчетность в соответствии с международными стандартами / под общ. ред. акад. К.А. Сагадиева. – Алматы: Бизнес-информация, 2005. – 280 с.

5 Кучеров И.И. Судаков О.Г., Орешкин И.А. Налоговый контроль и ответственность за нарушения законодательства о налогах и сборах / под ред. И.И. Кучерова. - М.: АО «ЦентрИнфоР», 2001. – 312 с.

6 Дюсембаев К.Ш. Финансовый анализ (теория и методология). - Алматы: Экономика, 2010. – 293 с.

*****

УДК 334.021.1

АУДИТОРСКАЯ ПРОВЕРКА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ОРГАНИЗАЦИИ

Кабдыева С.Т., 4 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права

Кажикова Ж.Н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Бухгалтерский учет предоставляет данные необходимые с целью управления предприятием, предупреждая негативные явления в процессе осуществления хозяйственной деятельности, для контроля над состоянием активов, капитала и обязательств хозяйствующего субъекта, анализа финансового состояния. Характеристики доходов и расходов организации применяются не только в области управления деятельностью организации, но и для расчета налогооблагаемой прибыли и контролируются Налоговым и Административным Кодексами РК, которыми предусмотрена ответственность за несоблюдение правил учета доходов и расходов

В соответствии с вышеизложенным, данная тема актуальна, в связи с необходимостью оперативного и надежного ведения учета доходов и расходов на предприятии, позволяющего получать полные и развернутые данные о доходах и расходах, а кроме того правильно и в срок рассчитываться с налоговыми органами.

Аудит - это проверка бухгалтерской отчетности, учета первичных документов и иной информации о финансово-хозяйственной деятельности хозяйствующих субъектов с целью установления правдивости их отчетности, учета, его полноты и соответствия функционирующему законодательству и поставленным нормативам.

Согласно Международным стандартам аудита (МСА): аудит – это процедура снижения до приемлемого уровня информационного риска для пользователей финансовой отчетности.

Аудит выполняется независимыми лицами (аудиторами), аудиторскими организациями (фирмами) на базе договора с хозяйствующими субъектами (заказчиками).

Аудиторские проверки не пропускают исполнение контроля за законностью хозяйственной деятельности компаний со стороны муниципальных органов, проводимого в соответствии с функционирующим законодательством Республики Казахстан.

Законодательство Республики Казахстан об аудиторской деятельности базируется на Конституции Республики Казахстан и состоит Закона «Об аудиторской деятельности» и других нормативных правовых действий Республики Казахстан.[5]

Если интернациональными соглашениями, ратифицированными Республикой Казахстан, определены другие принципы, нежели эти, которые включает законодательство Республики Казахстан об аудиторской деятельности, в таком случае используются принципы интернациональных договоров.

Значимость стандартов заключается в том, то что они гарантируют существенное

качество аудиторской проверки, могут помочь пользователям осознать процесс аудиторской проверки, формируют социальный имидж специальности, ликвидируют надзор со стороны государства.

1) Общие стандарты аудита:

- Подготовка и опыт работы.
- Независимость.
- Надлежащее внимание.

2) Стандарты практической работы:

- Планирование и контроль.
- Рассмотрение структуры внутреннего контроля.
- Получение компетентных доказательств.

3) Стандарты отчетности:

- Следование общепринятым принципам бухгалтерского учета.
- Принципы последовательности.
- Соответствующее раскрытие.
- Выражение мнения.

Цель аудита учета доходов и расходов:

- подготовка и демонстрация финансовой отчетности, нужной для потребителей, которая обязана быть сравнимой как с собственной финансовой отчетностью организации за предыдущие периоды, так и с финансовой отчетностью прочих организаций;

- подготовка и демонстрация финансовой отчетности, надежно и подробно отражающая финансовое состояние организации.

Процедуры сбора, регистрации и систематизации данных и завершающая финансовая отчетность во многом находятся в зависимости от индивидуального мнения лиц, привлеченных к подготовке финансовой отчетности.

Задачи аудитора при проверке учета доходов и расходов включает следующее:

- проверить отвечает ли управление бухгалтерского учета установленной хозяйствующим субъектом учетной политике;

- своевременно ли зачисляются в бухгалтерию основные учетные документы и как санкционирован документооборот;

- полно, своевременно и безошибочно ли проведена инвентаризация имущества и обязательств и как отображены её результаты в учете и отчетности;

- осуществляет ли главный бухгалтер надзор за законностью ведения хозяйственной деятельности за системой и ведением бухгалтерского учета;

- обеспечивает ли предприятие бухгалтерского учета и контроля вероятность предотвращения создания недостач, растрат, противозаконного расходования собственности;

- своевременно ли проводятся учетные регистры и отвечают ли сведения синтетического учета аналитическому учету;

- и отвечает ли характеристики финансовой отчетности сведениям главной книги.

При ознакомлении с предприятием и исследования его учетной политики, аудитору следует сосредоточить внимание на предыдущей составлению годовой отчетности меры.

А конкретно осуществление годовой инвентаризации имущества и обязательств организации.

Обнаруженные при инвентаризации расхождения фактического наличия имущества с сведениями бухгалтерского учета признаются: избытки - доходом и подлежат оприходованию, недостатки - расходом.

В период планирования аудиторской работы аудитор применяет модель аудиторского риска с целью оценки требуемого количества подтверждений и для планирования объемов и сроков работы.

«Аудиторский риск» значит риск того, что аудитор предоставляет несогласованное аудиторское заключение, когда финансовая отчетность существенно искажена. Аудиторский риск содержит 3 элемента:

«Неотъемлемый риск» – склонность сальдо счетов или классов операций искажениям, которые могут быть значимыми в раздельности либо совокупности с искажениями в иных сальдо счетов или классах операций, при допущении отсутствия надлежащего внутреннего контролирования.

«Риск контроля» – риск того, то что изменение, которое может обладать место в сальдо счетов или классах операций, не будет в положенный срок предотвращено либо выявлено и откорректировано концепциями бухгалтерского учета и внутреннего контроля.

«Риск необнаружения» заключается в том, то что аудиторские операции по сути не выявят изменение, существующее в сальдо счета либо классах операций, что может быть значимым в раздельности или в совокупности с искажениями в иных сальдо счетов или классах операций.

Модель аудиторского риска представлена в виде формулы:

$$AR = IR * CR * DR, \text{ где:} \quad (2)$$

AR – совокупный аудиторский риск;

IR – неотъемлемый риск;

CR – риск контроля;

DR – риск необнаружения.

Анализ внутреннего контроля индивидуального предприятия "АлиАр" была проведена на основе Стандартов аудита. В соответствии с данным стандартом результативность и безопасность концепции внутреннего контроля в предприятии можно дать оценку как средняя.

Во-первых, система внутреннего контроля включает в себя надлежащую систему бухгалтерского учета. Во-вторых, была проанализирована контрольная среда предприятия ИП «АлиАр».

Хозяйственная деятельность предприятия в целом соответствует требованиям действующего законодательства.

На предприятии ИП «АлиАр» была проведена аудиторская проверка за 2018 год. По ее результатам внесли ряд важных дополнений и корректировок.

В ИП "АлиАр" при проверке условий хранения ТМЗ были выявлены последующие допущения:

- кладовщик не заполняет материальный ярлык на каждый номенклатурный номер.
- не опечатывает складское здание в завершении трудового дня.
- не проводит количественный подсчет товара.

При проведении тестирования системы внутреннего контроля, финансовой отчетности были получены соответствующие аудиторские доказательства:

- учетная политика составлена правильно, однако в бухгалтерском учете существуют недостатки (номера счет-фактур и накладных проводятся не по порядку, синтетические счета учета резервов применяются не по назначению);

План и программа аудиторской проверки были разработаны в соответствии со стандартами аудиторской деятельности. Смотреть план аудиторской проверки в Приложении В.

Отталкиваясь из этого и проанализировав характерные черты функционирования и текущего финансового положения сферы, в какой функционирует организация, опыт и квалификацию сотрудников, отвечающих за ведение учета и подготовку отчетности, а кроме того затруднительность учитываемых хозяйственных операций, внутрихозяйственный риск можно дать оценку как низкий. Внутрихозяйственный риск равен 50%. Установление риска контроля – это оценка концепции внутрихозяйственного контроля с точки зрения возможности выявлять и предупреждать погрешности. Чем успешнее концепция внутрихозяйственного контролирования, тем ниже фактор риска контроля. При знакомстве с концепцией внутреннего контролирования компании было выявлено наличие отдельных средств контроля, но отсутствует план документооборота, отсутствует документ, в котором отчетливо распределены прямые обязанности сотрудников. В связи с этим концепция

внутреннего контроля была оценена как средняя, ей соответствует умеренный риск, равнозначный 60%. Риск аудита возьмем равным 4%. Риск необнаружения = $4\% / (50\% + 60\%) = 0,04\%$. Расчет выполняется, отталкиваясь из длительности проверки - 25 суток, продолжительности трудового дня - 7,2 часов и количества трудящихся аудиторов - 1 человека. В общей сложности: $25 * 7,2 * 1 = 180$ человеко-часов. Проверка велась выборочным методом. С целью предоставления репрезентативности подборки был применен регулярный подбор, изучался каждый третий документ надлежащей категории.

С целью совершенствования учета доходов и расходов организации следует совершенствовать порядок формирования финансовой отчетности, соблюдать абсолютно все рекомендации и методики. От корректности формирования финансовой отчетности зависит подлинность показателей прибыли и затрат.

При формировании финансовой отчетности следует принимать во внимание её первостепенные качественные характеристики, приведенные в Концептуальной основе с целью подготовки и представления финансовой отчетности, подтвержденной приказом Министерства финансов РК от 29.10.2003 г. № 542 (далее – Концептуальная основа). Данная Концептуальная основа совпадает с условиями Концепции с целью подготовки и представления финансовой отчетности согласно Международным стандартам. В обсуждении основ формирования финансовой отчетности за основу возьмем казахстанскую Концептуальную основу. Первостепенными качественными характеристиками считаются: понятность; уместность; существенность и надежность. Подчеркнем, что финансовая отчетность содержит в себе баланс, отчеты о доходах и расходах, отчет о перемещении собственного капитала и денежных средств. Однако главным для выявления приведенных в упомянутых формах отчетности признаках считается пояснительная записка входящей в формат финансовой отчетности, к которой бухгалтеры относятся с известным формализмом. Сопряжено это с тем, то что пользователи финансовой отчетности владеют поверхностное понимание о её назначении, и требования в составлении пояснительной записки в полном объеме не предъявляют.

Построение бухгалтерского учета обязано предоставить возможность выявления данных о доходах учреждения в разрезе текущей, инвестиционной и финансовой деятельности.

Исследование учета доходов и расходов ИП "АлиАр", выполненный в предыдущей части выявил, то что в компании в обязательном порядке с абсолютно всеми потребителями и заказчиками заключаются соглашения и приложения на любую совершаемую сделку, выставляются счета-фактуры и товарно-транспортные накладные, акты выполненных работ, заключаются соглашения с банками на обретение кредитных линий, проводятся табеля учета рабочего времени, штатные расписания и т.д. Эти документы служат первичными учетными документами, за счет каковых проводится учет доходов и расходов компании.

Библиографический список:

- 1 Международный стандарт финансовой отчетности – Алматы: Бико, 2004 .
- 2 Терехова В.А. Международные и национальные стандарты учета и финансовой отчетности СПб : Питер, 2005 – 311с.
- 3 Нурсейтов Э.О. Бухгалтерский учет в организациях : Учебное пособие, - Алматы, 2006 – 472с.
- 4 О налогах и других обязательных платежах в бюджет Кодекс Республики Казахстан от 12.06.2001г. № 2009 – 11. – Алматы: Бико, 2007.
- 5 Об аудиторской деятельности. Закон Республики Казахстан от 20 ноября 1998г. № 304 – 1.

*****

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СФЕРОЙ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В МИРОВОЙ ПРАКТИКЕ

*Каледина Е.Я., магистрант 2 курс, Государственное и местное управление,
Факультет экономики и права*

*Сейтова Г.Т.а, к.э.н., ассоциированный профессор (доцент) кафедры бухгалтерского
учета и управления*

*НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай,
Казахстан*

В статье анализируются особенности сложившихся в международной практике подходов к организации системы управления сферой ГЧП, практики эффективного управления и формирование политики в сфере ГЧП. Делается вывод о том, что государствам, где ГЧП находится на начальных стадиях развития, необходимо изучать зарубежный опыт и выработать собственный вариант системы управления, полагаясь на наиболее подходящие местным реалиям успешные практики.

Развитие инфраструктуры является одним из определяющих факторов экономического роста, инвестиционной привлекательности, а также поддержания уровня занятости и благосостояния населения как для развитых, так и для развивающихся стран. Однако правительствам многих государств не всегда удается в полной мере выполнить свои обязательства по обеспечению населения жизненно необходимыми услугами. По данным Всемирного Банка, спрос на инвестиции в инфраструктуру только в развивающихся странах оценивается более, чем в 1 трлн долларов США ежегодно [6]. Зачастую удовлетворение данного спроса и преодоление сложившихся на современном этапе структурных диспропорций развития социально значимых отраслей экономики представляют значительные финансовые трудности, учитывая ограниченность имеющихся источников финансирования инфраструктуры, особенно в государственном секторе. Несмотря на это, ежегодные инвестиции публичного сектора в инфраструктуру значительно превосходят частные вложения [10, с. 5] (Delmon, 2010).

Объединение усилий государства и частного бизнеса, наиболее универсальным примером которого служит государственно-частное партнерство (ГЧП), является одним из эффективных решений проблемы недофинансирования инфраструктуры и может способствовать вовлечению частного сектора в развитие сфер и отраслей, которые традиционно находятся в государственной собственности. В настоящее время реализация крупных инфраструктурных проектов на основе ГЧП получила достаточно широкое распространение в мировой практике. Однако широкая вариативность форм и сфер применения механизма, а также сложность реализации проектов ГЧП диктуют необходимость наличия благоприятной институциональной среды и эффективной системы управления данной сферой.

Под системой управления в сфере ГЧП подразумевается модель наделения ответственностью за политику в сфере ГЧП, за контроль и мониторинг текущих проектов того или иного государственного органа или департаментов различных профильных ведомств, а также за создание и наделение отдельными полномочиями центров развития ГЧП с различной степенью участия государства.

Управление сферой ГЧП можно условно разделить на три уровня: локальный (региональный), национальный и наднациональный [1, с. 14-17] (Jooste, Scott, 2009). На локальном уровне участниками процесса реализации проектов ГЧП являются местные органы власти, некоммерческие организации (НКО), конечные пользователи и прочие стороны, чьи интересы так или иначе затрагивает проект. На национальном уровне к

заинтересованным сторонам относятся ответственные ведомства, государственные агентства или центры развития ГЧП, представители частного сектора, имеющие интересы в реализации проектов ГЧП и непосредственно вовлеченные в их реализацию, а также продвигающие развитие сферы ГЧП НКО (при наличии).

На наднациональном уровне функционируют международные организации, такие как Европейская Экономическая Комиссия Организации Объединенных Наций, Всемирный Банк, Европейский Инвестиционный Банк, Экономическая и социальная комиссия для Азии и Тихого Океана и другие, консалтинговые фирмы, профессиональные ассоциации, научные и исследовательские институты, занимающиеся в том числе исследованиями, затрагивающими проблематику ГЧП.

Рассматривая модели управления сферой ГЧП на национальном и региональном уровнях, возможно выделить ряд тенденций в их становлении. Стоит отметить, что к настоящему времени в мировой практике не сложилось единственно верного или наиболее эффективного варианта. Для систем управления сферой ГЧП разных государств характерно наличие особенностей, отвечающих их национальной специфике. В некоторых странах с развитой рыночной экономикой централизованные органы по управлению деятельностью в сфере ГЧП вовсе отсутствуют. Функции надзора за реализацией проектов ГЧП возлагаются на министерства и ведомства, сфера ответственности которых распространяется на заключение договоров ГЧП. Однако в большинстве стран, практикующих применение ГЧП, сотрудничество государственного и частного сектора реализуется под контролем специализированного национального органа, который создается по решению правительства или парламента (на основании закона) [12, с. 58] (Ivanov, 2015).

В Рекомендациях Совета ОЭСР о принципах государственного управления ГЧП (Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. OECD. 2012) выделено три модели управления ГЧП. В рамках всех моделей под национальным органом управления в сфере ГЧП (англ. «PPP unit»), согласно Руководству, подразумевается «организация, созданная при полном или частичном участии государства, задача которой состоит в оказании помощи правительству в создании, поддержке, оценке различных соглашений о ГЧП» [2, с. 28].

Так, национальный орган управления сферой ГЧП может входить в состав государственной власти. Например, внутри ведомства или при Правительстве (PPP Promotion Office в Японии) или в рамках Министерства Финансов (МАРРРво Франции, PPP Cell в Индии, National Treasury PPP Unit в ЮАР и др.) создается соответствующий департамент по вопросам ГЧП. Также профильные департаменты могут быть созданы внутри отраслевых министерств. Возможен еще один вариант — создание автономной структуры в форме независимого государственного агентства (к этой же модели можно отнести создание органа, ответственного за сферу ГЧП, в форме НКО или на условиях государственно-частного партнерства, как PIMAC в Республике Корея, Partnerschaft Deutschland в Германии, Partnerships BC в Канаде и др.).

Для улучшения межведомственной координации в некоторых странах могут быть созданы специальные координирующие площадки в виде межминистерских групп или форумов, в которых участвуют представители государственных органов различного уровня, занимающихся вопросами ГЧП [12, с. 58] (Ivanov, 2015). Необходимость создания платформ для диалога обусловлена тем, что органы управления ГЧП действуют на национальном, региональном и муниципальном уровнях. Орган государственной власти, в компетенции которого входит управление ГЧП, несет ответственность за выработку политики, создание стратегии развития данной сферы, а также определяет приоритетные направления для осуществления проектов на основе партнерства. Кроме того, одной из ключевых функций такого органа является проведение оценки проектов.

В упоминавшихся выше Рекомендациях Совета ОЭСР предлагается поэтапная классификация функций органа, управляющего сферой ГЧП. На предквалификационной стадии в обязанности органа, ответственного за сферу ГЧП, могут входить следующие

действия: инициация проекта, оценка экономической целесообразности осуществления проекта и оценка эффективности проекта методом «цена-качество» (англ. Value for Money), оценка сравнительного преимущества относительно осуществления проекта в рамках бюджетного финансирования (англ. Public Sector Comparator), планирование финансирования проекта, утверждение проекта [3].

Во время проведения конкурса, государственный орган приглашает к участию потенциальных частных партнеров, проводит оценку конкурсных предложений, устраивает консультации и переговоры, выбирает и утверждает победителя [3].

На пост-конкурсном этапе предполагается, что ответственные за сферу ГЧП органы осуществляют контроль за финансированием проектов и сопровождают их на протяжении периода реализации. Однако государство не всегда справляется со всеми управленческими функциями и задачами в сфере развития ГЧП: в этом случае создаются автономные структуры развития ГЧП, в которых степень государственного участия варьируется в зависимости от страны. Основным предназначением таких центров является восполнение «провалов государства» [15, с. 4] (Semenin, 2010) в сфере управления ГЧП, к которым относятся:

- отсутствие у государственных органов стимулов к реализации проектов-ГЧП;
- чрезмерное стимулирование реализации ГЧП проектов;
- недостаточная межведомственная координация;
- отсутствие необходимых для применения механизма ГЧП компетенций и квалификаций;
- высокие транзакционные издержки; недостаточная информированность о возможностях реализации проектов ГЧП [4, с. 2] (Sanghi, Sundakov, Hankinson, 2007).

Набор функций центров развития ГЧП определяется индивидуально, в соответствии с существующими провалами государства в данной сфере. Можно выделить три типа центров развития ГЧП в зависимости от диапазона их функций: центры компетенций (англ. Centers of Excellence), малофункциональные и многофункциональные центры.

В функции центров развития входит анализ проектов ГЧП и изучение релевантного зарубежного опыта, содействие развитию рынка ГЧП, проведение обучения и тренингов для государственных служащих и представителей бизнеса, составление рекомендаций и стандартных форм контрактов и документации [10, с. 23], продвижение применения механизмов ГЧП и привлечение инвесторов [8, с. 27].

В целом, работа органов, отвечающих за сферу ГЧП, зависит от общей эффективности функционирования системы государственного управления в стране). Подразумевается, что во всех сферах и на всех уровнях управления государством, включая сферу ГЧП, должно осуществляться «эффективное управление» (англ. Good Governance) [5, с. 8], основанное на следующих принципах: вовлеченность заинтересованных лиц, ориентация на консенсус, прозрачность, оперативность, результативность и эффективность, соблюдение принципов равенства, недискриминации и верховенства права [7, с. 1].

В первую очередь, успех реализации проектов ГЧП зависит от воли государства расширять практику применения ГЧП и привлекать частные инвестиции в рамках данного механизма. Немаловажное значение имеет наличие последовательной политики развития ГЧП, в основе которой лежат четкие и достижимые цели и направления развития [5, с. 18].

Неотъемлемой частью процесса формирования эффективной системы управления сферой ГЧП является обучение государственных должностных лиц, представителей ведомств различного уровня и секторов. Согласно Руководству ЕЭК ООН, правительства могут сформировать необходимый кадровый потенциал, разрабатывая специальные обучающие программы на основе зарубежного опыта реализации конкретных проектов ГЧП [5, с. 28].

Кроме того, эффективность функционирования ГЧП напрямую зависит от надежности правовой базы вне зависимости от того, каким именно образом осуществляется нормативное регулирование отношений в рамках ГЧП. Законодательная база должна давать возможность

заинтересованным сторонам участвовать в судебных процессах, защищая свои права, и гарантировать им доступ к участию в процессе принятия решений [5, с. 29].

Отдельно стоит отметить принцип справедливого распределения рисков, благодаря соблюдению которого возможно достижение оптимального соотношения цены и качества реализации проекта и его финансовой устойчивости. Риски проектов ГЧП можно отнести к следующим категориям: проектно-строительные риски, возникающие на этапе проектирования-строительства объекта; преимущественно возникающие на этапе строительства финансовые риски, связанные с соблюдением финансовых обязательств участниками проекта; управленческие риски эксплуатационной стадии; а также возникающие на протяжении всего срока реализации проекта административно-политические риски [13, с. 137-139] (Makhovikova, Efimova, 2013). Осуществление проектов на условиях ГЧП предоставляет партнерам возможность разделения рисков, в соответствии с которым, каждый берет на себя тот риск, с которым он способен справиться эффективнее другого партнера [13, с. 136] (Makhovikova, Efimova, 2013).

Еще одним важным принципом эффективного управления в сфере ГЧП является проведение конкурса на недискриминационной основе при прозрачных условиях отбора [5, с. 46]. Общепринятым в мировой практике фактором, определяющим эффективность проведения конкурса, является приверженность принципам открытой конкуренции.

Кроме того, руководящими принципами на каждом этапе развития ГЧП должны быть соблюдение приоритета интересов людей и улучшения условий их жизни [5, с. 63], соблюдение экологических требований, а также соответствие критериям устойчивого развития [5, с. 64].

Осуществление управления в сфере ГЧП при соблюдении вышеизложенных принципов эффективного управления, согласно рекомендациям ООН, преследует следующие цели: проведение честного и прозрачного отбора участников; соблюдение принципа оптимального соотношения цены и качества (Value for Money); подготовка квалифицированных кадров; предоставление льгот и преференций на недискриминационной основе, справедливое распределение рисков; предотвращение конфликтов во избежание дополнительных расходов государственного бюджета, справедливое разрешение споров при их возникновении; работа по улучшению качества услуг, предоставляемых населению в рамках проектов ГЧП, обеспечение безопасности процесса эксплуатации объектов соглашений [5, с. 8].

Следование данным целям способствует достижению определенных экономических выгод. Так, соблюдение принципа оптимального соотношения цены и качества, а также проведение честного конкурсного отбора частных партнеров в перспективе обеспечивает более эффективное использование средств госбюджета. В то время как открытое предоставление информации о конкурсе является подтверждением надёжности государственного органа в качестве партнёра. Тщательная разработка и планирование проектов ГЧП, основанные на консенсусе между вовлечёнными участниками посредством проведения консультаций и проч.), не только способствуют более качественной реализации проекта, но и позволяют уменьшить вероятность возникновения конфликтов, споров и связанных с ними издержек.

Осуществляя инфраструктурные ГЧП-проекты, государство и бизнес преследуют различные интересы несмотря на то, что их деятельность в рамках партнерства направлена на достижение единого конечного результата. В этой связи постановка четких достижимых целей и задач, определение приоритетных направлений развития, стимулирование вовлечения частного сектора в рамках единой политики развития ГЧП — все это способствует более эффективному управлению сферой ГЧП и результативному применению механизмов партнерства в реализации проектов в малоприбыльных, но социально значимых отраслях. Поэтому экспертные организации рекомендуют правительствам государств, практикующим применение ГЧП, формировать правовые и политические рамки для улучшения управления в данной сфере. Однако стоит отметить, что в некоторых, как правило, развитых странах проекты ГЧП могут осуществляться и без специального

законодательства, регулирующего данную сферу.

Согласно определению Всемирного Банка, к правовым и политическим рамкам ГЧП относятся: декларация принципов проводимой политики, в которой обозначены ответственные институты, цели применения ГЧП, процедуры и правила; законодательные акты и нормативные документы, затрагивающие или непосредственно регулирующие сферу ГЧП; методические материалы и руководства, которые представляют собой описание наилучших практик ГЧП [8, с. 71].

Программа политики в сфере ГЧП, как правило, включает в себя: цели; спектр сфер применения ГЧП; принципы осуществления проектов [8, с. 72]. Цели, устанавливаемые в рамках политики в сфере ГЧП зависят от специфики экономического развития страны или субъекта. Наиболее очевидными и распространенными целями политики в сфере ГЧП являются: привлечение частных инвестиций в инфраструктуру; повышение качества инфраструктуры и общественных услуг; осуществление проектов по принципу наиболее оптимального соотношения цены и качества; привлечение инновационных технологий и управленческой эффективности со стороны частного сектора; а также общее стимулирование роста и развития экономики [8, с. 73].

Для осуществления целей политики ГЧП государство определяет спектр сфер применения ГЧП, отбирает стратегически важные проекты, устанавливает механизмы финансирования и применяемые правовые формы соглашений о ГЧП, а также стоимостной минимум проектов [10, с. 23]. Стоит отметить, что некоторые секторы экономики могут быть законодательно исключены из участия в проектах ГЧП.

Что касается основных принципов ГЧП, следование им является еще одним фактором, определяющим успех реализации проектов. Поскольку конечные цели партнерства заключаются в создании социальной полезности, а не только в извлечении коммерческой выгоды, вне зависимости от формы и отрасли реализации проекта политика в сфере ГЧП осуществляется на следующих принципах: равенство интересов сторон; стабильность контракта ГЧП и одновременно возможность его изменения и адаптации к новым условиям; конкурентность; прозрачность; невмешательство государственного партнера в сферу ответственности частного партнера; гарантии и преференции, предоставляемые государством частному партнеру; возмездность; недискриминационное отношение к иностранным компаниям [9, с. 11-12] (Varnavskii, Klimentko, Korolev, 2010); прозрачность; соблюдение принципа «цена-качество»; справедливое и эффективное распределение рисков и др. [8, с. 76].

Для того, чтобы данные принципы соблюдались всеми участниками партнерства и были основой политики в сфере ГЧП, в ее разработке должны принимать участие все ведомства, департаменты и институты, так или иначе имеющие отношение к ГЧП. Помимо вовлечения представителей различных министерств (финансов, транспорта, жилищно-коммунального хозяйства, энергетики, здравоохранения, образование и др.) необходимо проведение консультаций с заинтересованными представителями бизнеса, потенциальными частными партнерами.

При разработке политики ответственными органами особое внимание уделяется следующим аспектам: формам осуществления проектов ГЧП; управлению рисками; установлению критериев, определяющих эффективность ГЧП в качестве метода реализации проекта; стимулированию вовлечения заинтересованных сторон [11, с. 22]. Вышеперечисленные аспекты, как правило, отражены в законах о ГЧП, программе политики или других руководящих документах, планах и рекомендациях по реализации проектов ГЧП. Наличие методического обеспечения политики в сфере ГЧП способствует успешному осуществлению проектов, поскольку регулирует взаимные долговременные обязательства и представляет собой гарантию надежности для инвесторов, вовлеченных в осуществление проектов с долгосрочным горизонтом планирования.

Особенности правовых рамок сферы ГЧП определяются правовой системой и практикой того или иного государства. Некоторые страны, как упоминалось ранее,

реализуют проекты ГЧП без специального законодательства, регулирующего данную сферу.

Например, в Великобритании в отсутствие профильного законодательства отношения, связанные с ГЧП регулируются наднациональным законодательством ЕС и общими нормами британского законодательства о сферах, затрагиваемых в проектах

ГЧП. Казначейство её Величества и другие ответственные ведомства издают руководящие принципы государственно-частного партнерства, которые имеют обязательную силу в отношении некоторых отраслей, где практикуется применение механизма ГЧП [13, с. 71] (Makhovikova, Efimova, 2013). Таким же образом специальное комплексное законодательство в сфере ГЧП отсутствует в Австрии, Нидерландах, Швейцарии и др., и за исключением дифференцированного регулирования ГЧП в некоторых отдельных сферах экономики в Азербайджане, Германии, Дании, Испании, Италии, ЮАР и др. [14] (Sazonov, 2012).

Для стран, где ГЧП находится на более ранних стадиях развития, наличие специального законодательства в данной сфере не только свидетельствует об их заинтересованности в дальнейшем развитии механизма, но и позволяет им осуществлять более эффективное управление ГЧП-проектами. Специальное унифицированное законодательство в виде профильного нормативно-правового акта или актов, регулирующих сферу ГЧП, создается для всех отраслей экономики на национальном уровне (Австралия, Аргентина, Бельгия, Бразилия, Гватемала, Гондурас, Греция, Египет, Ирландия, Канада, Кения, Колумбия, Кыргызстан и др.) или как на национальном, так и на региональном уровнях (Аргентина, Бразилия, Канада, Мексика, США и др.) [14] (Sazonov, 2012).

Вопрос наиболее оптимальной организации системы управления ГЧП остается дискуссионным. Прежде всего, для организации системы управления сферой ГЧП необходимо наличие определенных компетенций у ответственных органов, налаженная координация между этими органами, центрами развития и внешними консультантами, а также следование единой политике в данной сфере при надлежащем соблюдении принципов ГЧП и планомерном достижении поставленных целей.

Система управления механизмом взаимодействия государства и бизнеса должна отвечать национальной и региональной специфике конкретного государства и коррелироваться с общей системой государственного управления. Таким образом, можно сделать вывод, что создание эффективной системы управления сферой ГЧП с учетом международного опыта способствует повышению качества взаимодействия государства и бизнеса на долгосрочной основе в целях реализации социально значимых инфраструктурных проектов, а также интенсификации и стабилизации государственного управления в целом.

Библиографический список:

1. Jooste S. F., Scott W. R. Organizations Enabling Public Private Partnerships: An Organization Field Approach Working Paper № 49 Revision 1 October 2009, Collaboratory for Research on Global Projects, Stanford, CA
2. OECD. Dedicated Public-Private Partnership Units: A Survey of Institutional and Governance Structures
3. Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. OECD. 2012 URL: <http://www.oecd.org/governance/budgeting/PPP>
4. Designing and Using Public-Private Partnership Units in Infrastructure: Lessons from Case Studies around the World Grid Lines, PPIAF. Note No.27 — September 2007
5. The United Nations. Guidebook on Promoting Good Governance in Public-Private Partnerships. United Nations. New York and Geneva, 2008 URL:<http://www.unecsc.org/fileadmin/DAM/ceci/publications/ppp.pdf>.
6. The World Bank. Global Infrastructure Facility URL: <http://www.worldbank.org/en/programs/global-Infrastructure-facility#1>.
7. What is Good Governance? UNESCAP, 2009 URL: <http://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>.

8. World Bank. Development Research Group (DECRG). Public-private partnerships: Reference guide version 2.0. 2014 URL: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/2014/01/20182310/public-private-partnerships-reference-guide-version-20#>.

9. Варнавский В.Г., Клименко А.В., Королев В.А. Государственно-частное партнерство: Теория и практика. — М.: ВШЭ, 2010.

10. Делмон Дж. Государственно-частное партнёрство в инфраструктуре. Практическое руководство

11. Европейская экономическая комиссия Организации Объединенных Наций. Практическое руководство по вопросам эффективного управления в сфере государственно-частного партнерства, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк и Женева URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=36046>.

12. Иванов О.В. Формирование институциональной среды как фактор развития государственно-частного партнерства (международный опыт)// Право и управление. XXI век. — 2015. — № 3 (36).

14. Сазонов В.Е. Государственно-частное партнерство: гражданско-правовые, административно-правовые и финансово-правовые аспекты. / Монография. — М.: Российский университет дружбы народов, 2012.

15. Семенин А.А. Центры развития государственно-частного партнерства: сравнительный анализ. — М.: Центр развития государственно-частного партнерства, 2010.

*****

УДК 74.01/.09

МАРКЕТИНГОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ БРЕНДА НА ПРИМЕРЕ КОМПАНИИ «SULPAK»

Кенжебек А.М., 3 курс, Маркетинг, Факультет экономики и права

Калкабаева А.Е., м.э.н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский регионального университета им. А.Байтұрсынұлы, г. Костанай, Казахстан

В условиях высокой конкуренции и динамичных изменений на рынке бренды предпринимают многочисленные усилия для укрепления позиций и сохранения конкурентоспособности. В данной статье проводится исследование бренда Sulpak — крупнейшей сети продажи электроники и бытовой техники в Казахстане. Проведённый анализ показал высокую узнаваемость бренда, устойчивые позиции на рынке и лояльность клиентов, но также выявил слабые стороны, такие как проблемы с логистикой и недостаточная персонализация. Предложены стратегии по улучшению логистики, внедрению экологичных товаров и развитию цифровой инфраструктуры, которые могут значительно повысить конкурентоспособность компании.

В современных условиях рыночной экономики и создания новых конкурентных сред для бизнеса сохранение конкурентоспособности и позиций на рынке становится приоритетной задачей для любой компании. Маркетинговое исследование становится важным инструментом в этом процессе, позволяя оценить текущее состояние бренда, изучить потребности аудитории и выявить возможности для развития. [1]

Компания Sulpak является лидером на рынке бытовой техники и электроники в Казахстане. Благодаря широкой сети магазинов и активному развитию онлайн-каналов продаж, она занимает ведущие позиции в регионе. Тем не менее, динамика изменений потребностей и усилий конкурентов требует постоянного анализа и разработки новых

стратегий. Это особенно важно в условиях ускоряющейся цифровизации, которая меняет способы взаимодействия с клиентами и каналы продаж. Компании необходимо не только реагировать на текущие изменения, но и предвосхищать запросы рынка, предлагая инновационные решения и повышая качество обслуживания. Кроме того, значительное внимание следует уделить повышению экологической осведомлённости и внедрению продуктов, отвечающих современным трендам устойчивого развития. [2]

Бренд представляет собой не только название или логотип, но и совокупность ассоциаций, восприятия и ценностей, которые формируют эмоциональную и рациональную связь с потребителями. Успешный бренд помогает компании выделяться среди конкурентов, завоевывать доверие и удерживать лояльность клиентов. Маркетинговые исследования играют важнейшую роль в развитии бренда, поскольку они позволяют компании лучше понимать потребности и предпочтения целевой аудитории, анализировать конкурентную среду и оценивать эффективность маркетинговых кампаний. Создание сильного бренда включает такие этапы, как анализ рынка, формирование миссии и ценностей, разработка идентичности и закрепление бренда в сознании потребителей как уникального и ценного. [3]

Компания Sulpak, являясь одной из крупнейших торговых сетей Казахстана, специализируется на продаже электроники и бытовой техники. С момента своего основания в 1992 году она прошла путь от небольшого локального бизнеса до ведущего игрока на рынке. Сегодня Sulpak насчитывает более 200 магазинов в более чем 100 городах Казахстана и Кыргызстана, активно развивает онлайн-продажи через интернет-магазин и мобильное приложение. Ассортимент компании включает широкий спектр продукции, от крупной бытовой техники до современных гаджетов, таких как смартфоны и ноутбуки. Sulpak также предоставляет дополнительные услуги, включая доставку, установку техники и расширенное сервисное обслуживание. В последние годы компания активно инвестирует в развитие цифровых технологий, включая внедрение мобильных приложений с функциями персонализированного подбора товаров и интеграцию онлайн-консультаций для клиентов. Кроме того, Sulpak активно сотрудничает с производителями для продвижения энергоэффективной техники и расширения экологичного ассортимента, что отражает растущий спрос на устойчивые решения. Такие инициативы позволяют компании не только удерживать свои позиции на рынке, но и отвечать на вызовы современного потребителя. [4]

Текущая маркетинговая стратегия Sulpak строится на использовании цифровой рекламы и социальных сетей, активном развитии программ лояльности, интеграции онлайн- и офлайн-продаж, а также организации сезонных акций и скидков. SWOT-анализ показал, что к сильным сторонам бренда относятся высокая узнаваемость, развитая сеть магазинов, конкурентные цены и устойчивые позиции на рынке. Слабые стороны включают проблемы с логистикой в отдалённых регионах, ограниченную персонализацию предложений и недостатки в клиентском сервисе. Возможности для развития связаны с расширением ассортимента, развитием цифровых технологий и укреплением программ лояльности. Основные угрозы включают усиление конкуренции со стороны Technodom и Mechta, изменения в потребительских предпочтениях и экономические колебания. SWOT-анализ показан в таблице 1.

Таблица 1 - SWOT-анализ бренда Sulpak

Сильные стороны (Strengths)	Слабые стороны (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - Высокая узнаваемость бренда - Sulpak известен по всей территории Казахстана и ассоциируется с качественной техникой и электроникой. Узнаваемость бренда позволяет компании привлекать постоянных клиентов и получать рекомендации от них. - Развитая сеть магазинов - Более 200 точек продаж в Казахстане и Кыргызстане создают 	<ul style="list-style-type: none"> - Недостаточная персонализация взаимодействия с клиентами приводит к снижению лояльности и удовлетворенности, особенно среди клиентов, ожидающих индивидуального подхода. - Проблемы с логистикой и доставкой - Долгие сроки доставки и задержки в доставке товаров особенно в удаленные регионы снижают

<p>отличные возможности для присутствия в ключевых регионах, охвата широкой аудитории и укрепления доверия к бренду.</p> <p>- Активное развитие онлайн-продаж - Sulpak имеет удобный интернет-магазин и мобильное приложение, что позволяет компании адаптироваться к современным трендам и обслуживать клиентов, предпочитающих онлайн-покупки.</p>	<p>удовлетворенность клиентов и могут привести к их уходу к конкурентам.</p> <p>- Ограниченная программа лояльности - Текущая программа лояльности нуждается в усовершенствовании, чтобы сделать её более привлекательной и вовлекающей для клиентов, например, за счет геймификации и дополнительных бонусов.</p>
Возможности (Opportunities)	Угрозы (Threats)
<p>- Расширение ассортимента товаров - Внедрение новых категорий товаров, таких как экологически чистая продукция и умные устройства, позволит привлечь дополнительные сегменты клиентов и повысить средний чек.</p> <p>- Цифровая трансформация и омниканальный подход - Интеграция онлайн и офлайн-каналов позволит создать бесшовный покупательский опыт, когда клиенты смогут легко переходить между платформами и выбирать, где удобнее совершить покупку.</p> <p>- Улучшение клиентского опыта с помощью персонализации - Использование аналитики и данных для персонализации маркетинговых сообщений и предложений поможет повысить лояльность и удовлетворенность клиентов.</p>	<p>- Высокая конкуренция - Основные конкуренты, такие как Technodom и Mechta, также активно развивают свои онлайн-каналы и предлагают схожий ассортимент товаров, что повышает конкуренцию за клиентов.</p> <p>- Потребители всё больше склоняются к онлайн-покупкам и цифровым сервисам, и если Sulpak не адаптируется к этим изменениям, он рискует потерять клиентов.</p> <p>- Экономические колебания - Инфляция и изменения в уровне доходов могут повлиять на покупательскую способность, что приведёт к снижению спроса на бытовую технику и электронику.</p> <p>- Негативные отзывы и жалобы - Проблемы с доставкой и сервисом могут привести к негативным отзывам, что повлияет на восприятие бренда и снизит его привлекательность.</p>

Для повышения конкурентоспособности компании предложено улучшить логистическую инфраструктуру, развить цифровую инфраструктуру и усовершенствовать программы лояльности. Например, Sulpak может адаптировать успешные стратегии конкурентов, такие как региональные складские центры для сокращения времени доставки или использование чат-ботов для улучшения клиентского сервиса. Также рекомендуется добавить в ассортимент бытовую технику с сертификацией энергоэффективности, умные устройства для дома и организовать программу утилизации старой техники с предоставлением бонусов. Усиление программ лояльности через геймификацию и персонализированные предложения повысит вовлечённость клиентов, а инвестиции в цифровую трансформацию, такие как обновление мобильного приложения и использование аналитики данных, позволят компании адаптироваться к современным реалиям. Более того, Sulpak может внедрить систему управления запасами с использованием алгоритмов искусственного интеллекта, что обеспечит оптимизацию логистических процессов. Параллельно с этим следует рассмотреть возможность сотрудничества с локальными производителями для увеличения предложения уникальных товаров, что поможет выделиться на фоне конкурентов. Организация маркетинговых кампаний, направленных на продвижение экологичного ассортимента, также способна усилить позиции компании в сегменте ответственного потребления. Маркетинговые рекомендации для бренда Sulpak и предполагаемый эффект представлен в таблице 2. [5]

Таблица 2 - Рекомендации и предполагаемый эффект

Рекомендация	Предполагаемый эффект
Улучшение логистической	Сокращение сроков доставки, повышение удовлетворённости

инфраструктуры	клиентов
Развитие цифровой инфраструктуры	Увеличение удобства покупок, рост онлайн-продаж.
Усиление программ лояльности	Удержание клиентов, повышение их вовлечённости.
Расширение экологичного ассортимента	Привлечение экологически сознательных потребителей.

В заключение можно отметить, что маркетинговое исследование бренда Sulpak продемонстрировало его сильные стороны, а также выявило направления для улучшения. Реализация предложенных рекомендаций, включая развитие логистики, экологизации ассортимента и цифровой трансформации, позволит компании укрепить свои позиции на рынке, повысить лояльность клиентов и увеличить конкурентоспособность. Следующим шагом для Sulpak станет формирование детального плана внедрения этих инициатив, который обеспечит их успешное воплощение в жизнь и долгосрочное развитие. В рамках этого плана важно выделить приоритетные направления для инвестиций, организовать обучение сотрудников новым цифровым инструментам и наладить эффективный мониторинг реализации стратегий. Дополнительно рекомендуется провести тестирование инициатив на пилотных рынках, чтобы минимизировать возможные риски и адаптировать подходы перед масштабным внедрением.

Библиографический список:

- 1 Фиорелли К. Брендинг: стратегии успешного бренда. – СПб.: Питер, 2019. – 384 с.
- 2 Kotler P., Keller K. L. Marketing Management. – 15th Edition. – Pearson Education, 2016. – 816 p.
- 3 Бернс А. К., Буш Р. Ф. Маркетинговые исследования. – М.: Вильямс, 2015. – 824 с.
- 4 Официальный сайт компании Sulpak. - URL: www.sulpak.kz (дата обращения: 2024).
- 5 Арутюнов С. А., Тихонов А. С. Конкурентный анализ: методология и практическое применение. – М.: Альпина Паблишер, 2020. – 416 с.
УДК 658.8

ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ И ФОРМУЛИРОВАНИЮ ЦЕЛЕЙ СБЫТОВОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Кожабекова К.К., 4 курс, Менеджмент, Кафедра экономики

Баранова Н.А., к.э.н., профессор кафедры экономики

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования "Челябинский государственный университет" Костанайский филиал, г. Костанай, Казахстан

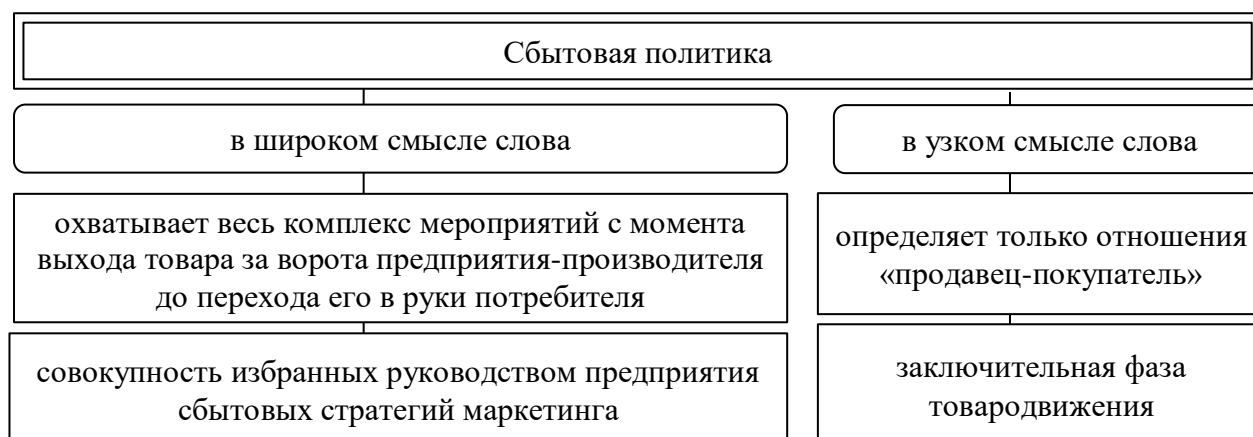
В статье обобщены точки зрения исследователей к определению сущности и содержания сбытовой политики предприятия, определены принципы и подходы к формированию ее целей. Научная новизна исследования заключается в уточнении и систематизации подходов к определению и формулированию целей сбытовой политики предприятия в современных условиях.

Успешная деятельность предприятия зависит не только от самой производственной и финансовой сферы, сколько от правильно построенной сбытовой политики предприятия [1]. В настоящее время в современной экономической литературе существуют различные подходы к сбытовой политике предприятия. В таблице 1 представлен обзор мнений ученых-экономистов относительно сущности сбытовой политики предприятия.

Таблица 1 – Обзор мнений ученых-экономистов относительно сущности сбытовой политики предприятия

Исследователи	Интерпретация сущности сбытовой политики предприятия
Павлова В.И., Доценко О.С.	Сбытовая политика (политика сбыта) – свод правил стандартов сбытовой деятельности компании, их документальное закрепление, фиксирующий организационную структуру отделов сбыта, комплекс организационно-нормативных документов (в частности, положений об отделах и должностных инструкций) и формализацию процедур контроля сбыта продукции. Сбытовая политика является частью общей маркетинговой политики компании
Цеденов В.С., Эрдниева Э.В.	Под сбытовой политикой следует понимать выбранные руководством компании единство стратегий сбыта, маркетинга (позиционирования товара, стратегии охвата рынка и т.д.) и комплекса мероприятий (решений и действий) по формированию ассортимента и спроса выпускаемой продукции, а также ценообразованию, обслуживанию покупателей, коммерческое кредитование, скидки, формализации договоров продажи (поставки) товаров, распределения товара и прочим аспектам сбыта
Brown D.	Под сбытовой политикой понимают процесс организации системы движения конечных товаров и услуг на рынок и стимулирования обменных рыночных процессов для получения прибыли
Сергеева А.Ю.	Сбытовая политика – это деятельность, направленная на выработку оптимальной модели поведения предприятия в вопросах продвижения его продукции на рынок, учитывающей существующие потребности и способной обеспечить наиболее эффективное использование ресурсов
Колтакова Г.В., Рудов А.П.	Сбытовая политика – это поведенческая философия или общие принципы деятельности, которых фирма собирается придерживаться в сфере построения каналов распределения своего товара и перемещения товаров во времени и пространстве
Оразбай Д.Б., Сохатская Н.П.	Сбытовая политика – это один из элементов общей стратегии развития предприятия, включающих основные способы и методы товародвижения
Юркова И.С.	Сбытовая политика – это комплекс мер, касающихся выбора канала товародвижения, отбора участников этого канала, стимулирования участников канала и сотрудников службы сбыта
Бреусова Е.А., Смирнова Е.В.	Сбытовая политика – локальный нормативно-правовой акт предприятия, в котором отражены правила и особенности организации сбыта, произведенной предприятием продукции.

Анализ представленных определений сбытовой политики предприятия позволил сделать вывод о том, что сбытовая политика может рассматриваться в широком и узком смысле слова (рисунок 1).

комплекс мероприятий, направленных на формирование ассортимента производимой продукции и ценообразование, на формирование спроса и стимулирование сбыта

Рисунок 1 – Сбытовая политика в широком и узком смысле слова

Узкое понимание термина «сбытовая политика» не позволяет решить весь комплекс задач, возникающих в ходе достижения поставленных перед предприятием целей, поэтому наиболее приемлемым на сегодняшний день является широкое понимание сбытовой политики.

Сущность сбытовой политики заключается в организации бесперебойной и бесконфликтной реализации продукции/услуг предприятия, а также обеспечение доступности производимого предприятием продукта с целью возврата вложенных в производство и реализацию средств и получения прибыли. Вся суть сбытовой политики предприятия состоит в максимально эффективной возможности распространения продукции и доведения товара до непосредственного потребителя [2].

Ключевой целью сбытовой политики предприятия является обеспечение доступности своей продукции для потребителей и получение прибыли [3]. В таблице 2 представлен обзор мнений ученых-экономистов относительно целевых установок сбытовой политики предприятия.

Таблица 2 – Цели сбытовой политики предприятия (по мнению различных исследователей)

Исследователи	Цели сбытовой политики предприятия
Макаров А.А.	<ul style="list-style-type: none"> – Формирование и развитие структуры каналов распределения и системы управления, – выбор методов сбыта по различным группам товаров и рынков, – обеспечение поступления денежных средств за реализованную продукцию и услуги.
Суртаева В.В.	<ul style="list-style-type: none"> Создание и развитие структуры каналов распределения и системы управления, – выбор методов сбыта по группам товаров и рынкам, – обеспечение денежных поступлений за проданные товары.
Бабенко Е.А.	<ul style="list-style-type: none"> – Удовлетворить спрос потребителей в максимальном объеме, – обеспечить прописанный в маркетинговой стратегии объем продаж, – увеличить долю рынка компании, – увеличить прибыль предприятия, – усилить свои позиции в нише и повысить конкурентоспособность, – вывести компанию на новые рынки, – вывести новый товар на рынок, – удерживать существующих клиентов, – возвращать лояльность к бренду.
Lamb Ch.W.	<ul style="list-style-type: none"> – Сформировать эффективную систему сбыта, – выбрать методы товародвижения по различным группам товаров и сегментам рынков, – определиться с количеством звеньев в каналах сбыта, – установить уровень интенсивности продвижения товаров по каналам сбыта.

Эффективная сбытовая политика является необходимым условием для повышения финансовых результатов деятельности и конкурентоспособности любого коммерческого предприятия [4]. Принципы эффективной сбытовой политики предприятия отражены на нижеприведенном рисунке 2.

Рисунок 2 – Принципы эффективной сбытовой политики предприятия

Сущность некоторых из вышеприведенных принципов эффективной сбытовой политики предприятия отражена в нижеприведенной таблице 3.

Таблица 3 – Сущностная характеристика принципов сбытовой политики предприятия

Принцип	Характеристика
Целенаправленность	Соответствие принимаемых решений к достижению поставленных экономическим субъектом целей
Всесторонность учета информации	Всеохватность относительно требований покупателей, потребностей и проблем потенциальных участников сбытового канала, собственных сбытовых издержек, о сбытовой политике конкурентов, о госполитике в области регулирования договоров и соглашений с другими участниками рыночной деятельности и т.д.)
Комплексность	Рассмотрение сбытовой политики в неотрывной параллельной связи с остальными элементами маркетинга – товарной, ценовой, коммуникационной, сервисной политикой)
Скоординированность	Сочетаемость принимаемых решений по сбыту с решением в области товара, ценообразования, коммуникаций и сервиса
Системность	Рассмотрение сбыта и остальных инструментов маркетинга как элементов, вызывающих синергетический эффект от их совместного применения
Гибкость	Готовность к пересмотру своих позиций в случае необходимости

Таким образом, сбытовая политика предприятия – одна из важнейших составляющих его деятельности, от эффективной организации и постоянного совершенствования которой зависят экономические результаты деятельности предприятия в целом.

Библиографический список:

1. Карпова, С.В. Маркетинг: теория и практика/С.В. Карпова. – М.: Юрайт, 2024.–383 с.
2. Черная, Л.В. Сбытовая политика как фактор обеспечения эффективной предпринимательской деятельности / Л.В. Черная, Т.К. Бабанина // Наука и практика регионов. – 2023. – №2. – С.10-18.
3. . Маркетинг: учебное пособие / Н.А. Баранова. – Костанай: Костан. фил. ФГБОУ ВО

«ЧелГУ», 2021. – 170 с.

4. Зинич, Л.В. Формирование эффективной сбытовой политики предприятия / Л.В. Зинич // Актуальные вопросы современной экономики. – 2022. – №11. – С.547-554.

*****

УДК 334.021.1

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА: СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Кожасов А.А., магистрант 1 курс, Стратегическое управление и лидерство, Факультет экономики и права

Амирова М.А., PhD, ассоциированный профессор (доцент) кафедры экономики НАО «Торайгыров университет», г. Павлодар, Казахстан

Эффективное управление производством является одним из важных и главных факторов функционирования предприятия в новых условиях хозяйствования. Поэтому нужно уяснить, что реалии перестройки предприятия – в скорейшем конструировании нового механизма управления производством.

В настоящее время отсутствие внутри производственной информации, которая включает в себя оценку работы и имеющиеся резервы, является серьезным препятствием для повышения организационного и технического уровня производства, а также конкурентоспособности предприятия.

Успешное управление производственным процессом может быть достигнуто при условии получения качественной информации, которая необходима для анализа конкретной ситуации, принятия и контроля за выполнением хозяйственных решений. Отсутствие необходимой информации заставляет руководителей предприятия при принятии решений опираться на интуицию, повышать риск принятия неправильного решения. Поэтому наличие комплексной информации, имеющей оперативно-производственную и финансово-аналитическую значимость, необходимо для управления предприятия.

В оперативно-производственную информацию входит оперативная отчетность о количестве и качестве продукции, производственной мощности структурных подразделений, претензии заказчиков и т.д. Эта информация направлена, прежде всего, на решение технических задач производства и улучшение качества выпускаемой продукции. В финансово-аналитическую информацию входит отчетность о затратах, прибыльности производства, об активах, находящихся в распоряжении данного предприятия.

Финансово-аналитическая информация не так важна, как оперативно-производственная, так как последняя является исходной, может быть ранее собрана и передана руководителю. Главная задача, стоящая перед составителями отчетов (бухгалтерами, экономистами) заключается в том, чтобы представленные ими отчеты выражали связь производственных и финансовых показателей. [1]

Задачей формирования информации на уровне производственных подразделений является выявление «узких мест» по мере их возникновения и ведение контроля за осуществлением производственного процесса. Основной целью является содействие в быстрейшем устранении «узких мест», постоянное улучшение производственных и финансовых результатов.

Основной финансово-аналитической информацией в системе производственного учета, которая необходима руководству предприятия, является рентабельность изделия производства.

При переходе на рыночные отношения управляющим необходима информация, на основе которой можно оценить результаты финансово-хозяйственной деятельности

предприятия и финансово-производственного положения. Информация, которая дает возможность по детально ознакомить руководителей с негативными и позитивными факторами и может способствовать устранению недостатков и закреплению успехов, имеет стратегическое значение. Здесь имеется в виду выбор на базе полученной информации оптимальных вариантов управления деятельностью предприятия на длительную перспективу. Такая информация необходима также для принятия управленческих решений, которые определяют:

- целесообразность поставки материальных ресурсов;
- целесообразность экспорта;
- эффективность производства новых изделий;
- эффективность изменений в ассортименте производимой продукции и т.д.

Роль производственного учета в условиях рыночных отношений невозможно оценить. С переходом к рынку существенно меняется представление о производственном учете и его месте в системе управления предприятия и его структурными подразделениями.

В этих условиях необходимо создать условия для нормального развития и функционирования системы производственного учета на предприятии, необходимо изучение требований управленческих структур к бухгалтерскому учету производства и многое другое. В условиях рыночной экономики перед производственным учетом стоит задача обеспечения руководителя предприятия оперативно-аналитической информацией прошлого, настоящего и будущего характера. Так как руководитель предприятия должен контролировать издержки производства, то он не должен принимать решение не сопоставив предварительные затраты с ожидаемыми финансовыми результатами. Внимание к издержкам производства означает не только стремление к их сокращению, но и осуществление поставленной задачи без снижения качества товара и эффективности производства.

Изучение опыта организации бухгалтерского учета и, в особенности, производственного учета таких стран как США, ФРГ, Англия, Япония, очень важно для стран СНГ. Работники бухгалтерии в этих странах отнюдь не являются главными советниками руководителей. Но работники бухгалтерии, чтобы выполнить свою часть работы, должны изменить методы и решать проблемы, которые не являются чисто учетными.

Управленческий учет по своему характеру и содержанию призван служить интересам предприятия и всячески содействовать эффективным методам управления предприятия. Одним словом, управленческий учет – это учет, направленный на службу аппарата управления предприятия.

Управленческий учет имеет ряд особенностей:

- во-первых, управленческий учет не может абстрагироваться от техники, технологии и от отраслевых особенностей производства, изучения и анализа спроса и предложения на рынке, приемов экономической статистики, развития социальной сферы и т.д.;

- во-вторых, особенности и критерии управленческого учета заключаются в его пригодности. Если информация, полученная посредством управленческого учета, является пригодной, то управленческий учет считается полезным. Поэтому в системе управленческого учета большой упор делается на логику и опыт. Основываясь на них, работники бухгалтерских служб осуществляют эффективный хозяйственный учет и контроль в интересах самого предприятия;

- в-третьих, управленческий учет призван служить интересам трудового коллектива. Преимущество управленческого учета перед производственным учетом заключается в том, что он находит свое применение на практике.

Одним из главных недостатков производственного учета перед управленческим учетом является то, что ответственность за все виды производственных ресурсов на всех без исключения этапах кругооборота средств в процессе производства или обращения не была закреплена за кем-либо персонально. В развитых странах организация такого вида учета, т.е. учета по сферам деятельности поставлена на должном уровне. При организации учета здесь

тенденция заключается в том, что чем ближе бухгалтер к производству, тем аналитичнее и информация.

В системе рыночных отношений, когда руководителям предприятия дается возможность самостоятельно решать проблемы, связанные с внедрением новых форм организации и управления производством, техники и технологии, в конечном итоге влияет на построение бухгалтерского учета, и в частности, производственного учета. Поэтому бухгалтерский учет должен развиваться по следующим направлениям:

- разделения бухгалтерии на две части: управленческую и финансовую;
- классификация затрат по предприятию в целом, а также структурным подразделениям;
- совместное изучение и анализ спроса и предложения на управленческую информацию в целях устранения недостатков в предложенной информации;
- предварительное составление смет (бюджетов, планов) затрат и определение показателей эффективности по сферам деятельности, по местам возникновения затрат и центрам ответственности;
- организация сводного учета по сферам деятельности;
- калькулирование затрат на выпуск продукции, работ и услуг по предприятию, по сферам деятельности;
- создание калькуляционных единиц и объектов калькулирования в целях улучшения калькуляционного дела;
- обеспечение подлинной взаимосвязи учета затрат с калькулированием себестоимости продукции, работ и услуг.

Нельзя сказать, что разделение бухгалтерского учета на финансовый и управленческий означает выделение совершенно разных направлений. Они имеют общие характеристики в принципах построения, применяемых методах и, что самое главное в управленческом и финансовом учете в качестве единых объектов выступают средства труда и сам труд, т.е. материальные и трудовые ресурсы. [2]

Оба вида учета играют и играют регулируемую роль и несут в себе элементы такой системы, которая предусматривает прямые и обратные связи при выполнении функций наблюдения, измерения различных характеристик производства или его отдельных частей, обработки информации по данным первичной документации. Подтверждением тому служит движение отчетной документации между структурными подразделениями и бухгалтерией.

Управленческий учет, являясь продолжением финансового учета, имеет с ним подлинную взаимосвязь и определенные различия.

Взаимодействие управленческого и бухгалтерского учета достигается на основе преемственности и комплексного использования первичной информации, единства норм и нормативов, а также единства нормативно-справочной информации одного вида учета данными другого, однократной фиксации всей исходной переменной информации в первичном учете, взаимопроникновения методов или их элементов, приближения учетной информации к местам принятия решений, единого подхода к разработке задач управленческого и финансового учета производства при проектировании или совершенствовании систем автоматизированного управления производством.

Библиографический список:

1. Адизес, И. К. Управление жизненным циклом корпорации: пер. с англ. / И. К. Адизес. – СПб. [и др.] : Питер, 2012. – 383 с. – (Теория менеджмента).

2. Хорева, С. А. Производственный и персональный менеджмент: учеб.-метод. пособие / С. А. Хорева, Г. И. Морзак, И. А. Басалай ; Белорус. нац. техн. ун-т, Кафедра «Экология». – Мозырь : Белый Ветер, 2015.

*****

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ АУДИТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

*Костюков Д.А., магистрант 1 курса, Учет и аудит, Факультет экономики и права
Абаева Г.И., к.э.н., ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и управления*

Васильчук Е.В., д.э.н., и.о. ассоциированного профессора кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Практически все развитые страны начали вводить обязательные требования к объему информации, которая должна содержаться в годовой финансовой отчетности. Такая финансовая отчетность должна была публиковаться и достоверность ее подтверждаться профессиональными аудиторами. Таким образом, закончился этап подтверждающего аудита и начался этап системно - ориентированного аудита.

Существенные изменения в аудиторской деятельности обычно происходят после крупных финансовых скандалов или экономических кризисов. Финансово - экономический кризис выступает подталкивающим фактором того, что необходимы изменения, соответствующие новым сложившимся условиям внешней среды.

Аудит в своем развитии прошел три эволюционные этапы:

1. Этап формирования – это подтверждающий аудит (конец 19 века – 1930-е годы 20 века).
2. Этап развития – это системно - ориентированный аудит (1940-е – 1980-е годы 20 века).
3. Этап завершения – это аудит, базирующийся на риске (1990-е годы – начало 21 века.).

Суть подтверждающего аудита заключался в аудиторской проверке документации, подтверждающие бухгалтерские операции и правильность их группировки в финансовых отчетах. В основном анализировались все письменные доказательства и сверялись все итоговые сальдо счетов. Однако, статьи, не включенные в финансовые отчеты, пропускались аудиторами. Профессия аудитора больше воспринималась общественностью как канцелярская, чем профессиональная.

Известный профессор Р. Монтгомери в своей книге (1, с.19) назвал аудит того времени «счетоводческим аудитом», подчеркивая, что 75% рабочего времени аудитора уходило на подсчеты и составление бухгалтерских книг.

Существенные изменения принципов аудиторской деятельности произошли после мирового финансово - экономического кризиса 1929-1933 гг. Реакцией на данный кризис стало публикация Нью-Йоркской фондовой биржи в 1933 г. правила, обязывающие проводить аудит компаний, акции которых котировались на фондовой бирже.

Практически все развитые страны начали вводить обязательные требования к объему информации, которая должна содержаться в годовой финансовой отчетности. Такая финансовая отчетность должна была публиковаться и достоверность ее подтверждаться профессиональными аудиторами. Таким образом, закончился этап подтверждающего аудита и начался этап системно - ориентированного аудита.

Системно - ориентированный аудит больше акцентирует внимание на аудите средств контроля, а не на простой проверке бухгалтерских записей. Суть системно - ориентированного аудита заключался в наблюдении за системами, контролирующими операции (оценке системы внутреннего контроля). Аудиторская деятельность при системно-ориентированном аудите включал в себя не только процесс проверки, но и также

консультационную деятельность, услуги по постановке бухгалтерского учета. Аудиторские фирмы начали оказывать широкий спектр различных услуг. В 1947 г. был создан Институт внутренних аудиторов, т.е. произошло смещения акцента с внешнего аудита на внутренний.

Главными достижениями системно - ориентированного аудита, как этапа развития, являются разработка стандартов аудита и создание в ряде развитых стран регулирующих органов в целях контроля качества работы аудиторов.

Так в США была создана Комиссия по ценным бумагам и биржам. Данная Комиссия получила полномочия по разработке и установлению стандартов бухгалтерского учета и надзора за аудиторской деятельностью. Американский институт дипломированных общественных бухгалтеров в 1939 г. учредил Комитет по аудиторским процедурам и издал первое Положение об аудиторской процедуре. В 1947 г. данный Комитет разработал 10 общепринятых стандартов аудита. Они стали общими руководящими материалами для помощи аудиторам, выполняющим задания по проверке завершённой компаниями финансовой отчетности.

Главным результатом системно - ориентированного этапа развития аудита стала разработка Международных стандартов аудита (МСА), которая началась в 1969 г. с публикацией серии отчетов Международной группы по изучению проблем бухгалтерского учета. В 1973 г. Комитет по международным стандартам бухгалтерского учета способствовал решению о создании аналогичного комитета, который будет заниматься вопросами стандартизации аудиторской деятельности на международном уровне.

Период так называемой информационной революции привел к созданию теории постиндустриального (информационного) общества. В этот период появляется множество теорий и методик управления рисками, так называемого риск - менеджмента. Все это требовало пересмотра методологии и практики бухгалтерского учета и аудита.

В результате возник новый этап аудиторской деятельности – аудит, базирующийся на риске, или риск - ориентированный аудит.

Аудит, базирующийся на риске – это процесс, вобравший положительные стороны подтверждающего и системно - ориентированного аудита. Именно о таком аудите писал профессор Д. Робертсон, подчеркивая, что аудит - это деятельность, направленная на уменьшение предпринимательского риска (2, с.5).

На этом этапе развития концепция аудита базируется на риске и основная работа аудитора сконцентрирована на участках с более высоким возможным уровнем риска.

При таком аудите:

-во-первых, происходит глубокое взаимодействие внешнего и внутреннего аудита, т.к. при проведении внешнего аудита на предварительном его этапе оценивается качество СВК;

-во-вторых, аудитор определяет основные области деятельности и хозяйственные операции компании, связанные с повышенным риском, и по ним проводит аудиторскую проверку, привлекая расширенные аудиторские доказательства.

Новый взгляд на аудиторскую деятельность, связанную с повышенным риском, потребовал изменения системы регулирования и контроля качества работы аудиторов. В целях совершенствования и унификации аудиторских услуг на международном уровне в конце 1980-х годов Международной Федерацией Бухгалтеров (МФБ) началась разработка МСА в целях унификации подхода к проведению аудита в разных странах и единому восприятию результатов аудита во всем мире.

Мировой финансово-экономический кризис 2007-2008 гг. показал неэффективность сложившейся системы отношений участников мировых и региональных финансовых рынков и выявил необходимость реформирования всей мировой финансовой системы.

На встречах руководителей 20 крупных, развитых стран в 2008 г. в США и в 2009 г. в Великобритании был принят ряд документов, содержащих план конкретных действий по выходу из глобального финансового- экономического кризиса и мер по укреплению финансовой системы. На этих важных встречах было признано, что одной из основных причин глобального мирового кризиса стали крупные недостатки в организации проведения

аудита транснациональных и крупных национальных компаний. Принимаемые после финансово-экономического кризиса меры по реформированию отрасли аудиторских услуг явно недостаточны и неэффективны. Фактически реформа института аудита после финансово – экономического кризиса свелась к усилению контроля над аудиторами и над теми, кто контролирует аудиторов, а также дополнительной технической регламентации аудиторской деятельности. Система контроля качества аудита и соблюдение норм профессиональной этики аудиторов безусловно необходимы. Однако, нужно обратить внимание на проблему соответствия нынешней конструкции аудита потребностям современного общества. Важно выяснить, какие кардинальные изменения необходимы в современных условиях.

В настоящее время после мирового экономического кризиса можно утверждать, что аудиторская деятельность находится на этапе завершения своего развития как социального института индустриальной эпохи. Есть два принципиальных направлений развития аудита в условиях цифровой экономики:

Продолжать придерживаться устоявшихся классических правил, осуществляя незначительные реформы в аудиторской деятельности, с большим риском постепенного прекращения существования как самостоятельной профессии (риск быть поглощенными или размытыми в других профессиях).

С учетом новых условий внешней среды, кардинально изменить концепцию аудита, что означает вступление в этап формирования новой аудиторской деятельности в условиях цифровой экономики.

В постиндустриальном обществе информационные потребности участников бизнеса выходят за рамки только финансовой модели (аудита финансовой отчетности) и распространяются на всю бизнес – модель. А это требует соответствующего изменения института аудита в целом.

В современный период развития аудита особенно назрело противоречие между законодательным определением аудита и теми услугами, которые фактически оказывают аудиторские фирмы во всем мире. Согласно, законодательства большинства стран мира (США, Англия, Франция, Германия, Япония, Россия, Казахстан и другие), а также Международных Стандартов Аудита под аудитом понимается проверка финансовой отчетности в целях подтверждения ее достоверности. В практической же деятельности, исходя из требований рынка и бизнеса, аудиторские фирмы оказывают своим клиентам целый спектр разнообразных услуг, в котором проверка финансовой отчетности уже давно не является основной, системообразующей.

Как отмечают ряд исследователей рынка аудиторского бизнеса, с наступлением 21 века рентабельность аудита (проверка финансовой отчетности) уменьшилась. В течение последних 25 лет рост доходов ведущих аудиторских компаний происходил благодаря расширению неаудиторских услуг, особенно в области управленческого консалтинга. Так в 2000 г. на долю традиционного финансового аудита приходилось 80% всех доходов аудиторских компаний, а в 2023 г. 80% доходов приходилось уже на сопутствующие и прочие услуги аудиторских компаний. При этом общеизвестно, что в конце 20 – в начале 21 века консалтинговые подразделения «Большой четверки» наращивали объемы выручки на рынке консультирования. В последние годы этот сектор стал основным источником роста для компаний «Большой четверки» (3,с.325).

Таким образом, для сохранения, а не исчезновения института аудита необходимо серьезное реформирование. Специалисты в области аудита считают, что возможны два принципиальных направления его реформирования;

* первое направление – это переосмысление сущности самого понятия «аудит» в новых условиях цифровой экономики;

* второе направление – это изменение роли аудитора в процессе информационного обмена бизнеса и рынка, а также методов и принципов их работы.

Д.э.н., профессор А. Д. Шермет указал на несколько причин, по которым финансовая

отчетность, подтвержденная аудитором, искажено отражает хозяйственную деятельность компании, ее результаты:

1) ограниченность бухгалтерского учета и финансовой отчетности, которая не дает возможности точно отображать хозяйственную деятельность;

2) несовпадение отчетности и реальной хозяйственной деятельности приводит к ошибочному мнению, что достоверность финансовой отчетности подтверждается положительным аудиторским заключением.

Решение данной проблемы меняет понятие сущности аудита и компетентности аудитора. Аудит – это не столько проверка финансовой отчетности, сколько всеобъемлющий анализ бизнеса (деятельности) компании.

Следовательно, в современных условиях цифровой экономики процесс реформирования института аудита должно означать по сути смену концептуальных основ аудиторской деятельности. Концепция индустриальной эпохи должна быть заменена концепцией информационной эры, т.е. концепцией так называемого широкого взгляда на понятия аудита и на ответственности аудитора.

В условиях индустриального общества под аудитом понимается лишь проверка соблюдения МСФО, а также правил представления финансовой отчетности. Такое понимание узко и ограничивает аудиторскую профессию рамками бухгалтерского учета и низводит аудитора до технического специалиста, констатирующего факт соблюдения компанией правил ведения учета и составления финансовой отчетности. По существу аудитор – это тот же бухгалтер, но проверяющего другого бухгалтера. В связи с этим можно сказать, что сложившаяся в середине 20 века в период индустриальной эпохи, концепция аудита консервативна и недостаточно полезна.

В современных условиях аудитор должен хорошо ориентироваться в специфике бизнеса проверяемой компании, оценить финансовые и коммерческие риски его деятельности, понять стратегию развития. Это фактически означает расширение зоны действия и ответственности аудитора на всю бизнес систему, а не только на финансовую отчетность компании, а также изменение роли аудитора в процессе информационного обмена бизнеса и рынка.

Будущее изменение роли аудитора заключается в том, что из пассивного эксперта, удостоверяющего соответствие публикуемой отчетности установленным критериям, он должен вырасти до так называемого «советника бизнеса», активно формирующего и пропагандирующего критерии и принципы, определяемые рынком.

Следует отметить, что на сегодняшний день концепция аудита индустриального общества является основной научной концепцией, на которой строится законодательная база во всех экономически развитых странах мира. Указанная ситуация усугубляется крайне высокой степенью монополизма мирового рынка аудита – крупные аудиторские компании «Большая четверка», фактически представляющие одну школу (американо-английскую), диктуют правила игры на данном рынке. На Нью-Йоркской фондовой бирже осуществлять проверку и заверять качество системы внутреннего аудита компаний, требуемых правилами листинга могут лишь эти компании «Большой четверки». Почти 95% компаний, имеющих листинг на Лондонской фондовой бирже – это клиенты «Большой четверки». Профессор Майданчик Б.И. отмечает, что «Большая четверка» занимает абсолютно доминирующее положение – из каждого заработанного в отрасли 1 доллара более 80 центов приходится именно на эти четыре компании (3,с.329).

За последние 20 лет разрыв в доходах и масштабах деятельности между компаниями «Большой четверки» и другими западными аудиторскими фирмами достиг таких размеров, что последние (известные фирмы Грант Торнтон, БДО и др.), не видят для себя возможности конкурировать с «Большой четверкой» и ориентируются на существование в тех нишах, которые они освоили к настоящему времени.

В условиях информационного общества (цифровой экономики) базовой парадигмой должна стать концепция так называемого широкого взгляда. Еще в начале 20 века

нидерландский ученый и аудитор Т.Лимперг считал, что аудиторы не должны ограничиваться формальной проверкой бухгалтерских записей. Скорее, им следует проводить глубокую теоретическую и практическую экспертизу для того, чтобы лучше понять общую финансово-экономическую ситуацию на предприятии. Это всеобъемлющее понимание положения компании должно создавать основу для всесторонней оценки финансовой отчетности и сделать аудитора консультантом для ее руководителей.

Известные специалисты Аренс Э.А. и Лоббек Дж. под аудитом понимают процесс, посредством которого компетентный независимый работник накапливает и оценивает свидетельства об информации, поддающейся количественной оценке и относящейся к специфической хозяйственной системе, чтобы определить и выразить в своем заключении степень соответствия этой информации установленным критериям (5, с.7). Определение аудита, по сути близкое к концепции широкого взгляда, дал в свое время и профессор Р. Монтгомери. Он подчеркнул, что аудитом называется систематический процесс объективного сбора и оценки свидетельств об экономических действиях и событиях с целью определения степени их соответствия установленным критериям и представляющий результаты заинтересованным пользователям (1, с.19).

Основываясь на анализе работ известных авторов, таких как Э.А.Аренс и Дж.К.Лоббек, Дж.Робертсон, Р. Монтгомери, Р.Адамс и др. (1,2,5,6) в экономической литературе предлагается следующее определение категории «аудит бизнеса».

Аудит бизнеса – это процесс, посредством которого компетентное независимое лицо накапливает и оценивает свидетельства об информации, поддающейся количественной оценке и относящейся к соответствующей бизнес-системе, чтобы определить и выразить в своем заключении или ином публичном сообщении степень соответствия этой информации общепринятым критериям .

Библиографический список:

1. Монтгомери Р. Аудит. : Пер. с англ. М.: Аудит ЮНИТИ, 1997, с.19.
2. Робертсон Дж. Аудит.: Пер. с англ. М. КППМГ, Контакт, 1993, с. 5.
3. Майданчик Б.И. Аудит в промышленно развитых странах. Сборник научных трудов. Аудиторской Палаты России. М. МБА, 2010, с.325, 329.
4. Шеремет А.Д. Аудиторская деятельность и анализ эффективности бизнеса. Ж.: « Аудитрские ведомости», 2007, № 5, с. 64-69.
5. Аренс Э.А., Лоббек Дж. Аудит.: Пер. с англ. М.: Финансы и статистика, 2003, с.7.
6. Адамс Р. Основы аудита.: Пер. с англ. М.: ЮНИТИ, 1995.

*****

УДК: 34.342

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ДРАЙВЕР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ НОВОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Куандык А.Н., 3 курс, Юриспруденция, Факультет экономики и права

Талтанова И.К., м.ю.н., старший преподаватель кафедры теории государства и права

*НАО «Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынұлы», г.Костанай,
Казахстан.*

Эффективное государственное управление в современных условиях требует внедрения цифровых технологий, которые способствуют оптимизации процессов, повышению прозрачности и адаптивности. Использование инновационных решений, таких как искусственный интеллект и облачные технологии, открывает новые возможности для повышения эффективности управления и учета в государственных органах Казахстана. Однако реализация цифровых инициатив зависит от ряда факторов, включая

готовность инфраструктуры, уровень цифровой грамотности кадров и способность государственных структур оперативно реагировать на изменения. Устранение этих барьеров станет ключевым условием для достижения поставленных целей и повышения конкурентоспособности Казахстана на международной арене.

В современное время, на фоне стремительного роста общества, внимание передовых стран сосредоточено на информационно-коммуникационном прогрессе. Коэффициент интеграции инновационных технологий стал важным индикатором уровня благосостояния общества, а модернизация института государственного управления — ключевым элементом этого процесса. Актуальность цифровизации и внедрения инноваций подтверждается стратегическими инициативами, озвученными в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана». Президент подчеркнул: «Вы знаете, я уделяю повышенное внимание вопросам цифровизации и внедрения инноваций. Перед нами стоит стратегически важная задача – превратить Казахстан в IT-страну». Особое внимание в Послании уделено развитию искусственного интеллекта. Президент отметил, что «в ближайшие несколько лет в эту сферу в мире будет инвестировано свыше одного триллиона долларов. Успешное развитие этого сектора может обеспечить значительный прирост ВВП отдельным странам». Для достижения этих целей планируется наладить сотрудничество с ведущими международными компаниями, подготовить квалифицированных специалистов и создать привлекательные условия для строительства крупных «дата-центров» [1]. Поэтому, Республика Казахстан является одной из самых инициативных государств, которая уверенными «шагами» внедряет новые технологии во все сферы жизнедеятельности общества. Также стоит отметить, что согласно Индексу развития электронного правительства (EGDI), Казахстан занимает 24-е место из 194 стран, уступая лишь таким лидерам, как Дания, Эстония и Сингапур [2].

Несмотря на положительные результаты, процесс цифровизации в Казахстане сталкивается с рядом вызовов. Одной из основных проблем является нехватка высококвалифицированных кадров, особенно в регионах, где доступ к современному обучению ограничен. Недостаточный уровень цифровой грамотности среди государственных служащих и населения также создает препятствия для внедрения новых технологий. Кроме того, инфраструктурные ограничения, включая недостаточную ширину полосы пропускания интернета в удаленных районах и низкую скорость цифровизации базовых услуг, препятствуют равномерному распространению цифровых решений.

Дополнительной сложностью является обеспечение кибербезопасности. Увеличение цифровых потоков данных и развитие государственных сервисов в онлайн-среде делают Казахстан уязвимым для кибератак. Реализация проекта программы «Кибершит Казахстана» направлена на противодействие этим угрозам, однако масштабные усилия по обеспечению безопасности требуют значительных инвестиций и технологической модернизации [3].

Для преодоления этих вызовов Казахстан разработал ряд стратегических проектов отраженных в «Концепции цифровой трансформации на 2023–2029 годы», которая предусматривает создание устойчивой цифровой инфраструктуры, включая центры обработки данных и облачные платформы, а также внедрение искусственного интеллекта в процесс принятия решений [4]. Президент Касым-Жомарт Токаев на форуме «Digital Bridge 2023» подчеркнул необходимость ускоренного внедрения технологий искусственного интеллекта и анализа больших данных, чтобы обеспечить оперативность и прозрачность государственного управления [5].

Примером практического подхода к ускорению цифровизации является программа «Government Accelerators», которая была запущена в ОАЭ для улучшения координации между министерствами и более эффективной реализации приоритетных проектов. Эта инициатива помогает не только оптимизировать процессы, но и использовать данные для прогнозирования и решения актуальных задач за период 100 – дней [6].

Международное сотрудничество играет важную роль в процессе цифровизации.

Казахстан активно взаимодействует с ООН, международными корпорациями, такими как «Google», и организует ключевые мероприятия, например, «Азиатско-Тихоокеанскую конференцию по цифровой трансформации» [7]. Эти инициативы помогают стране не только интегрировать передовые технологии, но и перенимать лучшие мировые практики.

Однако, несмотря на успешные шаги в области цифровизации, одним из важных аспектов остаётся вопрос финансирования. В республиканском бюджете на 2025–2027 годы заложены значительные средства для модернизации инфраструктуры, поддержки стартапов и IT-компаний, а также для расширения доступа к интернету в удаленных регионах [8]. Эти инвестиции помогут устранить существующие пробелы и ускорить цифровую трансформацию. Но не стоит забывать о том, что выделить финансы это только часть успешного выполнения плана. Качественный контроль над реализацией выделенных средств гарантированно обеспечит достижение поставленных целей.

Помимо упомянутых сложностей и предполагаемых инициатив, нужно обратить внимание на пути решения ключевых проблем цифровизации. В Казахстане они требуют комплексного подхода, охватывающего несколько стратегически важных направлений. Одной из первоочередных задач является повышение уровня подготовки кадров. Для этого необходимо расширить доступ к современным образовательным ресурсам, особенно в регионах. Использование онлайн-платформ и создание специализированных курсов по искусственному интеллекту, кибербезопасности и анализу данных позволят увеличить количество квалифицированных специалистов, готовых работать с передовыми технологиями. Важным шагом станет укрепление сотрудничества с международными IT-компаниями, что обеспечит практическую подготовку студентов и доступ к актуальным знаниям. Следующая задача это развитие инфраструктуры. Она заключается в создании высокоскоростных сетей в удаленных районах, для обеспечения равного доступа к государственным и частным цифровым услугам для всех граждан. Согласно данным «Speedtest Global Index», по скорости мобильного интернета Казахстан занимает 95-е место среди 141 стран, а также 96-е место среди 174 стран по скорости фиксированного широкополосного интернета [4]. Основываясь на данных показателях можно сделать вывод, что отдельный акцент стоит сместить на повышение доступа и скорости интернета. Для реализации этих целей потребуются привлечение инвестиций, предоставление налоговых льгот и субсидий, а также разработка программ поддержки инфраструктурных проектов.

Отдельно стоит выделить усиление кибербезопасности. В современное время защита от различных угроз взлома и утечки данных становится все более актуальной задачей в условиях увеличения объемов цифровых данных и расширения онлайн-сервисов. Необходимы не только значительные инвестиции в развитие систем защиты данных, но также качественное обучение казахстанских кадров и предоставления лучших условий для уменьшения утечки талантов. Совершенствование нормативной базы в области кибербезопасности поможет создать устойчивую среду для функционирования цифровых сервисов. Продолжение реализации программы «Киберщит Казахстана» обеспечит надежную защиту государственных данных и повысит уровень доверия к цифровым решениям.

Дополнительные механизмы успешного усвоения цифровизации могут сопровождаться поддержкой инновационных стартапов и развитие IT-сектора. В то же время, снижение административных барьеров, упрощение процедур регистрации и предоставление грантов стимулируют появление новых проектов в сфере технологий. Создание технопарков, бизнес-инкубаторов и других инновационных платформ обеспечит благоприятные условия для развития стартапов, что укрепит конкурентоспособность Казахстана на мировом рынке.

В заключении необходимо отметить, что Казахстан, несмотря на глобальные вызовы и сложную мировую обстановку, замедляющую процессы международного сотрудничества, уверенно демонстрирует лидерство в области цифровой трансформации. Организация значимых мероприятий, таких как «Digital Bridge» и «Азиатско-Тихоокеанская конференция по цифровой трансформации», разработка прогрессивных концепций и национальных

программ подчеркивают стремление страны к созданию технологически развитого общества. Эти достижения говорят о дальновидности государства, которое осознает необходимость внедрения инноваций для повышения качества жизни граждан и конкурентоспособности в мире.

Комплексный подход к решению задач цифровизации станет основой для преодоления существующих барьеров, ускорит процессы трансформации и откроет перед Казахстаном новые перспективы. Это заложит фундамент для дальнейшего устойчивого развития, где цифровые технологии станут ключевым драйвером экономического и социального прогресса. Успешная реализация этих инициатив не только укрепит позиции Казахстана в глобальной цифровой экосистеме, но и станет источником вдохновения для других стран. Казахстан уверенно показывает, что перемены — это не вызов, а возможность для создания, будущего, в котором технологии служат на благо общества, обеспечивая равенство, развитие и процветание.

Библиографический список:

1. <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588>
2. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/87-Kazakhstan>
3. <https://www.gov.kz/memleket/entities/knb/activities/250>
4. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000269#z40>
5. <https://digitalbusiness.kz/2023-10-12/tokaev-na-digital-bridge-2023-v-kazahstane-nuzhno-v-kratchayshie-sroki-sozdat-vse-usloviya-dlya-razvitiya-iskusstvennogo-intellekta/>
6. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/press/news/details/879936?lang=ru>
7. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/press/news/details/838419?lang=ru>
8. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2400000141/info>

*****

УДК 351/354

ЛИЧНОСТЬ, ОБЩЕСТВО, ГОСУДАРСТВО И ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦИИ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

*Кудайбергенова Д.С., студент Высшей школы экономики
Жусупбекова Г.Е., м. э. н., старший преподаватель Высшей школы экономики
«Международный университет Астана», г.Астана, Казахстан*

В статье рассматриваются вопросы обеспечения верховенства Конституции в Казахстане и зарубежных странах. Особое внимание уделено взаимодействию личности, общества и государства, а также проблемам, возникающим при применении Конституции. В заключении подчеркивается важность постоянного совершенствования правовой системы для защиты прав граждан и укрепления демократии.

Конституция — основополагающий нормативный акт любого государства, устанавливающий права и свободы личности, регулирующий отношения между гражданином и государством, а также определяющий устройство и функции органов власти. Вопросы верховенства Конституции являются актуальными на современном этапе как для Казахстана, так и для зарубежных стран. Они затрагивают не только вопросы обеспечения прав и свобод граждан, но и функционирование правового государства, а также поддержку стабильности в обществе. Конституция является фундаментом для реализации прав граждан и обеспечивает их защиту от произвола государственной власти.

Личность, общество и государство — это три взаимосвязанных субъекта, которые влияют друг на друга в рамках социального и правового контекста. Конституция играет центральную роль в этом взаимодействии, устанавливая механизмы, которые регулируют права и обязанности граждан, обеспечивают их свободы и гарантии защиты. Конституция Казахстана, как и конституции других стран, обеспечивает верховенство закона, позволяя личности ощущать себя частью правового государства, где ее права защищены от любых форм насилия или ущемлений [1].

Общество, с другой стороны, требует стабильности, которая может быть обеспечена только при условии, что власть будет действовать в рамках закона. Конституция, являясь высшим законом страны, регулирует взаимоотношения в обществе, устанавливая границы для властных полномочий. Это означает, что любая власть, будь то законодательная, исполнительная или судебная, обязана действовать в пределах, определенных Конституцией.

Верховенство Конституции в Казахстане закреплено в статье 4 Конституции Республики Казахстан. Конституция является высшим законом страны, и все законы, нормативные акты и действия органов власти должны соответствовать ей. Все органы власти обязаны соблюдать Конституцию, а любые акты, противоречащие ей, признаются недействительными. Таким образом, Конституция служит основой для всех правовых норм и обеспечивает защиту прав и свобод граждан.

Казахстан, как и многие другие страны, столкнулся с необходимостью постоянного совершенствования своей Конституции в условиях быстро меняющегося политического и экономического ландшафта. Одним из ярких примеров является принятие ряда изменений и дополнений в Конституцию Казахстана, направленных на усиление прав и свобод граждан, а также на улучшение функционирования государственной власти.

Практика обеспечения верховенства Конституции в зарубежных странах также является предметом постоянного анализа и совершенствования. Во многих странах, таких как Германия, США, Франция, Верховный суд или Конституционный суд осуществляет контроль за соответствием законодательных актов Конституции. Этот контроль важен для поддержания законности и правопорядка в стране, а также для защиты прав граждан от возможных нарушений со стороны государства.

В США Конституция является основным документом, на основе которого развиваются все правовые нормы. Принцип "верховенства Конституции" был окончательно закреплен в деле *Marbury v. Madison* в 1803 году, когда было установлено, что судебная власть имеет право отменять законы, противоречащие Конституции. Важно отметить, что в США, несмотря на строгое соблюдение Конституции, она поддается изменениям, что позволяет адаптировать правовую систему к новым вызовам и условиям [2].

Вопросы обеспечения верховенства Конституции остаются актуальными не только для Казахстана, но и для большинства стран мира. Одной из проблем является наличие противоречий между международными обязательствами и внутренним законодательством, которые могут создавать правовые коллизии. Иногда изменения в Конституции могут быть вызваны политическими соображениями, что ставит под угрозу принцип верховенства закона.

Еще одной проблемой является несоответствие некоторых действующих законов и практик реальной потребности в защите прав человека и демократии. В странах с авторитарным управлением Конституция часто становится инструментом, который используется для оправдания действий власти, а не для защиты прав и свобод граждан. В таких случаях верховенство Конституции может быть нарушено, что ведет к ущемлению прав личности.

В ближайшие годы предстоит важная работа по дальнейшему укреплению правового государства, что требует не только совершенствования Конституции, но и практической реализации ее положений. Для Казахстана это означает необходимость постоянного контроля за правомерностью действий государственных органов, улучшение механизмов защиты прав граждан, а также развитие судебной практики, направленной на укрепление

верховенства закона.

Для зарубежных стран важным шагом будет развитие механизмов независимого контроля за деятельностью государственных органов, в том числе через создание эффективных судебных и правозащитных институтов. Современные международные тенденции показывают, что верховенство Конституции должно быть не только теоретическим, но и практическим механизмом защиты прав граждан в глобализированном мире[3].

Верховенство Конституции является основой правового государства и неотъемлемым элементом демократических преобразований. Конституция служит не только основным документом, определяющим систему государственной власти, но и гарантом защиты прав личности. В условиях быстро меняющегося мира и глобальных вызовов важность стабильности правовых норм, их соответствия международным стандартам и их практическому применению становится ключевым аспектом эффективного функционирования как национальных, так и международных правовых систем.

В Казахстане, как и в большинстве стран, важным шагом на пути к обеспечению верховенства Конституции является укрепление независимости судебной власти, развитие эффективных механизмов защиты прав граждан и совершенствование правовой культуры. Принятие изменений и дополнений в Конституцию Казахстана, направленных на укрепление демократии и прав человека, является важным шагом на пути к созданию более справедливой и прозрачной системы управления.

В то же время, в международной практике верховенство Конституции требует постоянной адаптации к новым вызовам, таким как рост международных экономических, политических и социальных влияний. Страны, которые придерживаются принципов правового государства, должны продолжать работать над созданием эффективных механизмов контроля за соблюдением Конституции, развивать системы правозащиты и бороться с возможными попытками политизации правовых норм[4].

Несмотря на значительный прогресс, вопросы обеспечения верховенства Конституции, особенно в странах с нестабильными политическими режимами, остаются важным вызовом для международного сообщества. Важно, чтобы Конституция оставалась живым документом, который не только отражает текущие реалии, но и эффективно защищает права граждан, укрепляет демократию и правопорядок. Только в таком случае возможно обеспечить долгосрочную стабильность и процветание государства и общества в целом.

Таким образом, в перспективе важно продолжать совершенствование законодательства и укрепление правового государства через системное соблюдение Конституции, обеспечение ее верховенства и приверженность ценностям прав человека.

Библиографический список:

1. Конституция Республики Казахстан, принятие и изменения.
2. Федеральная Конституция США.
3. Основной закон Федеративной Республики Германия.
4. С. Л. Черников. Конституционное право зарубежных стран. Москва, 2016.

*****

УДК 74.01/.09

ОРГАНИЗАЦИЯ, ПЛАНИРОВАНИЕ И ПРОВЕДЕНИЕ КОНКРЕТНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

*Кунильский К.Р., магистрант 2 курс, Маркетинг, Факультет экономики и права
Сейтова Г.Т., к.э.н., и.о. ассоциированного профессора (доцент) кафедры
бухгалтерского учета и управления*

Маркетинговое исследование является неотъемлемой частью стратегического и тактического управления на предприятии. Оно позволяет собрать и проанализировать данные, которые необходимы для принятия обоснованных решений в области маркетинга. Эффективное планирование и организация маркетингового исследования имеют решающее значение для достижения целей компании, таких как увеличение доли рынка, улучшение качества обслуживания клиентов и оптимизация рекламных кампаний. Целью данной статьи является изучение процесса организации, планирования и проведения маркетингового исследования на предприятии, а также предложений по его улучшению.

Маркетинговое исследование — это систематический процесс сбора, анализа и интерпретации информации, связанной с рынком, конкурентами и целевой аудиторией [1]. Это исследование помогает понять потребности и предпочтения клиентов, а также выявить рыночные тенденции и возможности для роста.

Ключевыми этапами маркетингового исследования являются:

1. Определение проблемы и целей исследования.
2. Разработка исследовательской программы.
3. Сбор данных.
4. Анализ и интерпретация данных.
5. Представление результатов исследования.

Каждый из этих этапов имеет важное значение, поскольку правильная постановка задачи и грамотный анализ данных позволяют избежать ошибок при принятии управленческих решений [2].

1. Определение проблемы и целей исследования

На первом этапе необходимо чётко определить проблему, которую предстоит исследовать. Это может быть как конкретная проблема (например, снижение продаж или потребность в улучшении имиджа), так и более широкая задача, связанная с анализом рыночной ситуации. После постановки проблемы формулируются цели исследования, которые могут включать:

- анализ потребительского поведения,
- изучение конкурентной среды,
- определение потенциала нового продукта,
- оценка эффективности рекламных кампаний.

Цели должны быть чётко сформулированы, измеримы и достижимы. Они определяют, какие данные необходимо собрать и какие методы анализа использовать.

2. Разработка исследовательской программы

На основе определённых целей разрабатывается план исследования, который включает выбор методов сбора и анализа данных, выбор целевой аудитории и определение временных рамок. Исследовательская программа должна содержать:

• **Методы сбора данных:** первичные (опросы, интервью, фокус-группы, наблюдения) и вторичные (анализ уже существующих данных, таких как отчёты, публикации, статистика).

• **Методы анализа данных:** количественные (статистические методы, математические модели) и качественные (контент-анализ, тематическое кодирование).

• **Выбор целевой аудитории:** необходимо определить, кто будет участвовать в исследовании, какие характеристики этих людей важны для достижения цели исследования.

Для повышения точности и достоверности данных важно тщательно выбрать репрезентативную выборку.

3. Сбор данных

Процесс сбора данных включает выбор и реализацию методов, указанных в исследовательской программе. Существует несколько видов сбора данных:

- **Полевые исследования:** активное взаимодействие с клиентами или рынком (опросы, интервью, наблюдения).

- **Кабинетные исследования:** анализ вторичных данных, таких как отчёты, исследования и статистика.

Для достижения высокого качества данных важно обеспечить высокий уровень достоверности и точности. Важно также учитывать факторы, такие как стоимость исследования, доступность данных и время.

4. Анализ и интерпретация данных

На этом этапе происходит обработка собранных данных с использованием статистических методов, таких как:

- **Регрессионный анализ** для выявления зависимостей между переменными.

- **Кластерный анализ** для сегментации аудитории.

- **Анализ тенденций** для прогнозирования рыночных изменений.

После анализа данных важно интерпретировать результаты в контексте бизнес-целей предприятия. Полученные данные могут помочь ответить на ключевые вопросы исследования, такие как:

- Каковы предпочтения потребителей?

- Какова конкурентная ситуация на рынке?

- Какую стратегию развития следует выбрать?

5. Представление результатов исследования

Окончательным этапом является подготовка отчёта по результатам исследования. Отчёт должен быть чётким, лаконичным и содержать:

- Описание поставленных целей исследования и методологии.

- Обработанные данные с графиками и диаграммами.

- Анализ результатов с рекомендациями для компании.

Результаты исследования должны быть представлены так, чтобы они могли быть использованы для принятия управленческих решений [3]. Важно также, чтобы отчёт был доступен для восприятия всеми заинтересованными сторонами компании (менеджерами, маркетологами, финансовыми специалистами и т.д.).

Практическая часть: Организация маркетингового исследования на предприятии

Для практического примера рассмотрим организацию маркетингового исследования на предприятии, занимающемся производством и продажей потребительских товаров. Целью исследования является анализ потребительских предпочтений относительно новой линейки продуктов.

1. Определение проблемы и целей

Проблема, с которой столкнулось предприятие, — снижение интереса к старым продуктам и необходимость выведения на рынок новой линейки товаров. Цель исследования — выявить потребности целевой аудитории, оценить спрос на новый продукт и исследовать восприятие бренда.

2. Разработка исследовательской программы

Методы сбора данных:

- **Опросы:** проведение онлайн-опросов среди текущих клиентов и потенциальных покупателей.

- **Фокус-группы:** обсуждения с небольшой группой людей для выявления эмоций и предпочтений относительно нового продукта.

- **Анализ вторичных данных:** изучение статистики продаж аналогичных товаров в прошлом.

Анализ данных будет проводиться с помощью кластерного анализа для выделения сегментов потребителей, а также с использованием регрессионного анализа для оценки факторов, влияющих на выбор товара.

3. Сбор данных

Сбор данных будет осуществляться в два этапа:

1. Проведение онлайн-опроса среди 1000 респондентов.
2. Организация 3 фокус-групп для глубинного анализа мнений и предпочтений.

4. Анализ данных

Собранные данные будут подвергнуты количественному и качественному анализу. Для этого будут использованы такие инструменты, как:

- Статистический анализ для определения основного тренда в потребительских предпочтениях.
- Тематическое кодирование для выявления ключевых тем и ассоциаций, связанных с новым продуктом.

5. Представление результатов

Результаты исследования будут представлены в виде отчёта, включающего:

- Описание предпочтений целевой аудитории.
- Прогноз спроса на новый продукт.
- Рекомендации по стратегии позиционирования товара.

Организация, планирование и проведение маркетингового исследования являются важнейшими процессами для эффективного функционирования предприятия. Грамотно проведённое исследование помогает выявить реальные потребности рынка, оптимизировать маркетинговую стратегию и принять обоснованные решения. Практическое применение методов маркетинговых исследований способствует улучшению конкурентоспособности и росту прибыльности компании.

Эффективное использование маркетинговых исследований требует не только хорошего понимания методов сбора и анализа данных, но и способности интегрировать результаты исследования в стратегию развития компании.

Библиографический список:

- 1.Акатов, В. Г., Кузнецова, И. Ю. (2020). *Маркетинговые исследования: теория и практика*. Москва: Инфра-М.
- 2.Шереметев, М. М., Соломатина, И. В. (2021). *Методы маркетинговых исследований*. Москва: Финансовый университет.
- 3.Тамаш, В. П., Соловьев, А. П. (2022). *Маркетинговые исследования и их применение в практике бизнеса*. Москва: Академия.

*****

УДК 658.15

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Лапко В.Е., 4 курс, направление подготовки 38.03.02 Менеджмент

Мишулина О.В., доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики

Костанайский филиал ФГБОУ ВО «Челябинский государственный университет», г. Костанай, Казахстан.

В статье рассмотрены теоретические основы анализа деловой активности предприятия. Проведена систематизация понятия деловой активности предприятия и ее экономической сущности. Раскрыты цели и задачи анализа деловой активности предприятия. Приведена характеристика количественных и качественных методов оценки деловой активности предприятия. Обосновано применение системы показателей деловой активности предприятия.

Главными критериями успешного бизнеса и его рыночной привлекательности являются результативность и эффективность. Понятие результативности складывается из нескольких

важных составляющих и оценивается системой таких показателей, как деловая активность, прибыль, рентабельность. Деловая активность – сравнительно новое понятие в отечественной учетно-аналитической литературе. Его появление связано с использованием широко известных в различных странах мира методик анализа финансовой отчетности на основе системы коэффициентов [1]. Такой подход к определению деловой активности не отражает весь спектр финансово-хозяйственной деятельности с точки зрения ее эффективности, одной из составляющей которой является деловая активность.

В современной казахстанской практике нет четкого определения деловой активности, а словари дают лишь общее представление как об экономической деятельности, связанной с организацией и развитием производства. Деловую активность предприятия рассматривают в широком и узком смысле. В широком смысле под деловой активностью понимается рыночная самостоятельность и конкурентоспособность предприятия на различных рынках: продукции, труда, капитала. В контексте анализа финансово-хозяйственной деятельности этот термин понимается в более узком смысле – как текущая производственная и коммерческая деятельность предприятия, которая проявляется в динамизме развития, достижении поставленных целей, эффективном использовании экономического потенциала, расширении рынков сбыта продукции, и описывается количественными и качественными показателями [2-4].

Качественными критериями деловой активности являются, широта рынков сбыта продукции, наличие экспортируемой продукции, репутация коммерческой организации как надежного, стабильного партнера, устойчивые и длительные связи с клиентами, контрагентами, а также активно работающий профессиональный менеджмент [5].

Количественные параметры деловой активности включают оценку степени выполнения плана по основным показателям, устойчивые темпы роста основной деятельности, эффективность использования ресурсов коммерческой организации.

Обобщенная, комплексная характеристика деловой активности предприятия представлена в таблице 1.

Таблица 1 – Обобщенная комплексная характеристика деловой активности [6]

Деловая активность		
Динамичность бизнеса (рост выручки, доходов, сокращение затрат и др.). Соотношение темповых значений роста имущественного потенциала и результатов деятельности («золотое правило экономики»). Показатели устойчивого экономического роста	Эффективность использования капитала: показатели оборачиваемости (коэффициенты оборачиваемости, период оборота, продолжительность операционного, финансового циклов)	Качество менеджмента, деловая репутация, конкурентоспособность компании, выпускаемой продукции, устойчивость экономических связей, эффективность системы управления рисками

Деловая активность как комплексная характеристика способности и перспектив предприятия по результатам своей экономической деятельности занять устойчивое положение на конкурентном рынке, иметь дальнейший потенциал сбалансированного роста и эффективности финансово-хозяйственной деятельности, обеспеченный качественным и профессиональным менеджментом, направлена на реализацию стратегических целей предприятия. Показатели деловой активности входят в систему рейтинговой оценки предприятия.

Цели и задачи анализа деловой активности предприятия приведены в таблице 2.

Таблица 2 – Цели и задачи анализа деловой активности [7]

Цели	Задачи
Выявление резервов повышения экономической эффективности	– дать объективную оценку качественному совершенствованию бизнеса, т. е. укреплению его

<p>предприятия в целом, интенсивности использования ресурсов, увеличения качественного уровня делового потенциала предприятия</p>	<p>репутации, рыночных позиций, профессионального и делового позиционирования; – изучить динамику показателей деловой активности в причинно-следственном взаимодействии; – разработка и обоснование конкретных мероприятий по вовлечению в оборот выявленных резервов и увеличению результата от их использования</p>
---	---

Анализ деловой активности дает представление о качестве управления, степени гибкости рыночного маневрирования в условиях быстроменяющейся конъюнктуры. Экономический рост и динамизм развития являются одними из ключевых показателей в оценке деловой активности, характеризуя предприятие как финансово устойчивое и успешное.

В большинстве случаев под экономическим ростом предприятия понимается расширение масштабов деятельности, увеличение объемов производства и продаж товаров и услуг, увеличение активов, накопленной прибыли и др. Стремление к ускорению темпов роста вполне понятно: чем выше темпы роста, тем больше доля рынка, тем выше прибыль. Но увеличение масштабов деятельности вызывает потребность в дополнительных средствах финансирования, а значит, в наращивании кредитных ресурсов. Рост заемного капитала приводит к увеличению расходов в виде процентных платежей. При низких же темпах развития снижается гибкость рыночного маневрирования, ухудшается качество управления, поскольку менеджеры не могут оперативно и вовремя принимать необходимые финансовые решения.

Вопрос о сбалансированном росте решается в рамках исследования оптимального темпа роста или устойчивого темпа роста. Наиболее информативные аналитические выводы можно получить при сравнении темповых значений по основным оценочным показателям деятельности. Чем выше темпы экономического роста, тем более динамично развивается предприятие, тем более перспективно вложение дополнительного капитала в его деятельность.

В мировой практике деловую активность по темповым показателям принято оценивать исходя из так называемого золотого правила экономики [8]:

$$Trп > Trв > Tra > 100\%, \quad (1)$$

где

Tr%п – темп роста чистой прибыли;

Tr%в – темп роста выручки от продаж;

Tr%а – темп роста средней величины активов.

Рост масштабов деятельности невозможен без увеличения имущественного потенциала, т. е. активов предприятия. Если объем реализации растет более высокими темпами по сравнению с темпами роста активов, это говорит о более эффективном их использовании, повышении отдачи с каждого вложенного рубля в развитие бизнеса. Если прибыль увеличивается опережающими темпами по сравнению с приростом реализованной продукции, это, как правило, указывает на относительное снижение издержек производства и обращения в результате оптимизации технологического процесса. Отклонения от рассмотренной идеальной зависимости не всегда следует рассматривать как негативные.

Деловая активность в аспекте эффективности использования ресурсов оценивается системой показателей оборачиваемости, которые характеризуют скорость возврата денежных средств, вложенных в текущую производственно-хозяйственную деятельность. Сумма денежной наличности, направленная на приобретение необходимых ресурсов,

начинает процесс кругооборота капитала, который находится в непрерывном движении. Капитал проходит три стадии: заготовительную, производственную, сбытовую. Сокращение времени на любом из этапов приводит к увеличению эффективности использования оборотных средств. Чем быстрее капитал сделает кругооборот (или за меньший период), тем меньше требуется времени для возврата вложенных денежных средств с учетом прироста на величину прибыли. Следовательно, уменьшается объем необходимых финансовых ресурсов, больше реализуется готовой продукции и увеличивается получаемая предприятием прибыль. Таким образом, длительность нахождения средств в обороте имеет непосредственную связь с получаемыми результатами финансово-хозяйственной деятельности.

Все факторы, приводящие к сокращению или увеличению оборота, целесообразно разделить на внешние и внутренние. К внешним относятся влияние инфляционных процессов, конъюнктура рынка, географическая расположенность потребителей, поставщиков, смежников, платежеспособность клиентов, качество банковского обслуживания, жесткость конкуренции, информация и отсутствие хозяйственных связей. Внутренние факторы – это сфера, масштабы деятельности, отраслевая принадлежность, уровень специализации и кооперирования, система расчетов, уровень организации, управления производства, степень механизации и автоматизации, прогрессивность применяемых технологий, квалификационный уровень менеджмента, структура и ассортимент выпускаемой продукции и др.

Система критериев оборачиваемости включает несколько групп показателей [9]:

- коэффициенты оборачиваемости;
- показатели периода оборота;
- коэффициенты загрузки;
- экономический эффект от высвобождения (замедления) оборотных средств в результате ускорения (замедления) их оборачиваемости.

Оценка деловой активности в аспекте эффективности размещения капитала и его использования требует понимания взаимозависимости формирования оптимальной структуры активов и скорости их оборота в сочетании с оперативным управлением капиталом.

Оборачиваемость во многом определяет финансовое состояние в долгосрочной перспективе, поскольку отражает скорость обращения в денежную форму средств, которые в будущем будут направлены на погашение обязательств и последующее финансирование текущей деятельности. Одно из условий эффективного управления капиталом заключается в том, чтобы сократить время нахождения финансовых ресурсов в запасах, незавершенном производстве, дебиторской задолженности, т. е. уменьшить срок отвлечения капитала. Анализ оборачиваемости проводится по объектам вложения финансовых средств: совокупные активы, оборотные, внеоборотные активы, отдельные группы функционирующего капитала и собственный капитал.

При анализе деловой активности можно выделить две группы коэффициентов: общие показатели оборачиваемости и показатели управления активами. Общие показатели оборачиваемости характеризуют уровень деловой активности и оценивают степень эффективности использования всех имеющихся средств: основного, оборотного, собственного капиталов. Группа показателей управления активами дает представление о характере и степени получаемого эффекта при использовании различных групп активов, а также возможности влияния на величину формируемого результата. Показатели оборачиваемости рассчитываются по отдельным статьям внеоборотных активов и по каждой статье оборотных активов за период, определяемый рамками аналитического исследования [10].

Задачи, направленные на решение вопросов ускорения оборачиваемости оборотных средств в современных условиях, диктуют необходимость совершенствования системы управления финансовым потоком на всех стадиях производственно-коммерческого цикла, а также улучшения взаиморасчетов, точности планирования и прогнозирования. Управление

отдельными элементами при прогнозировании баланса дает возможность рассчитать требуемый уровень оборачиваемости капитала.

Библиографический список:

1. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учебник и практикум для вузов / О. А. Толпегина. – М.: Юрайт, 2024. – 629 с.
2. Жилкина, А. Н. Финансовый анализ: учебник и практикум для вузов / А. Н. Жилкина. – М.: Юрайт, 2024. – 285 с.
3. Шадрина, Г. В. Управленческий и финансовый анализ: учебник и практикум для вузов / Г. В. Шадрина. – М.: Юрайт, 2024. – 316 с.
4. Финансовый анализ: учебник и практикум для вузов / под общей редакцией И. Ю. Евстафьевой, В. А. Черненко. – М.: Юрайт, 2024. – 337 с.
5. Григорьева, Т. И. Финансовый анализ для менеджеров: оценка, прогноз: учебник для вузов / Т. И. Григорьева. – М.: Юрайт, 2024. – 486 с.
6. Погодина, Т. В. Финансовый менеджмент: учебник и практикум для вузов / Т. В. Погодина. – М.: Юрайт, 2024. – 351 с.
7. Кулагина, Н. А. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Практикум: учебное пособие для вузов / Н. А. Кулагина. – М.: Юрайт, 2024. – 135 с.
8. Коршунов, В. В. Экономика организации (предприятия): учебник и практикум для вузов / В. В. Коршунов. – М.: Юрайт, 2024. – 347 с.
9. Комплексный анализ хозяйственной деятельности: учебник и практикум для вузов / под редакцией В. И. Бариленко. – М.: Юрайт, 2024. – 455 с.
10. Румянцева, Е. Е. Экономический анализ: учебник и практикум для вузов / Е. Е. Румянцева. – М.: Юрайт, 2024. – 381 с.

*****

УДК 334.021.1

МОДЕЛИ УЧЕТА ИНВЕСТИЦИОННОГО ИМУЩЕСТВА

Мельник С.С., 4 курс, 6В04103-Учет и аудит, факультет Экономики и права

Кажикова Ж.Н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления, факультет Экономики и права

НАО «Костанайский региональный университет им.А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Актуальность этой темы объясняется тем, что главной причиной, устанавливающей вероятность стабилизации и дальнейшего экономического роста, является высокая инвестиционная активность. Реализуемые в Казахстане экономические реформы значительно изменили правовое, финансово-экономическое и социальное положение ключевого звена народного хозяйства – предприятия (организации), его статус в организации хозяйственного и гражданского оборота. В обмен преобладавших прежде во всех отраслях экономики предприятий (организаций), основанных на государственной собственности, появились и работают миллионы предприятий (организаций), основанных как частные, смешанные и акционерные организации. Все это отразилось в изменении механизма управления и организации учета инвестиционной деятельности как основы экономического роста, в повышении конкурентоспособности организаций и экономики в целом.

Поэтому одной из важнейших сфер деятельности любой предпринимательской фирмы является инвестиционная деятельность. Финансовые ресурсы предприятия направляются на финансирование текущих расходов и на инвестиции, с помощью которых

можно стимулировать рост производства и разработку новых технологий.

После признания и первоначальной оценки последующую оценку и учет инвестиционного имущества следует осуществлять по одной из 2-х моделей:

1. Модель учета по справедливой стоимости.
2. Модель учета по фактическим затратам.

Модель учета по справедливой стоимости заключается в том, что последующее отражение всех объектов инвестиционной недвижимости осуществляется по справедливой стоимости, за исключением случаев, когда достоверная оценка справедливой стоимости невозможна.

Справедливая стоимость инвестиционной собственности - это стоимость в сделке между хорошо осведомленными и независимыми сторонами, желающими совершить такую сделку [1].

В качестве справедливой стоимости обычно выступает рыночная стоимость, так как, исходя из выше данного определения, справедливая стоимость – это наиболее вероятная цена, действующая на рынке по состоянию на отчетную дату. Иначе говоря, это наилучшая цена, на которую может рассчитывать продавец, и наиболее выгодная цена, на которую может рассчитывать покупатель.

Наилучшим подтверждением справедливой стоимости, как правило, являются действующие на активном рынке цены на аналогичное имущество, расположенное на той же территории, находящееся в том же состоянии, и на которое распространяются схожие условия аренды и прочих договоров.

При применении модели учета по справедливой стоимости прибыль или убыток от изменения справедливой стоимости необходимо отражать в отчете о прибылях и убытках того периода, в котором они возникли.

Пример определения справедливой стоимости комплекса инвестиционной недвижимости.

Организация заключает договор о краткосрочной аренде магазинов розничной торговли и передает их в субаренду под универсамы. Организация учитывает один объект (магазин) в качестве инвестиционной собственности. В этом случае весь комплекс магазинов, представляющий инвестиционную недвижимость, должен учитываться по справедливой стоимости.

При невозможности достоверной оценки по справедливой стоимости следует применять модель учета по фактическим затратам.

Модель учета по фактическим затратам (первоначальная стоимость) установлена в качестве основной в МСФО (IAS) 16 «Основные средства». Поэтому организация, избравшая данную модель учета, должна оценивать и учитывать все свое инвестиционное имущество в соответствии с МСФО (IAS) 16. Исключение составляет недвижимость, которая отвечает критериям классификации в качестве предназначенной для продажи. Такая недвижимость должна учитываться и оцениваться в соответствии с МСФО 5 «Долгосрочные активы, предназначенные для продажи и прекращенная деятельность».

Операции с инвестиционным имуществом оформляются теми же первичными документами, что и операции с основными средствами. Например, введение в эксплуатацию инвестиционной недвижимости оформляется согласно акту приемки-передачи долгосрочных активов, утвержденный Приказом Министра финансов Республики Казахстан №562 «Об утверждении форм первичных учетных документов» от 20.12.2012г. с изменениями и дополнениями от 19.08.2013г. (типовая ф. № ДА-1) [2].

Аналитический учет каждого объекта инвестиционной недвижимости ведется в Инвентарной карточке учета долгосрочных активов (типовая ф. № ДА2) и т. п.

В бухгалтерском учете инвестиции в недвижимость учитываются на активных счетах группы «Инвестиции в недвижимость», по дебету которых отражают остатки и увеличение активов, а по кредиту – списание. Учет накопленной амортизации отражается по кредиту

контрарных регулирующих счетов группы «Амортизация инвестиций в недвижимость», а убытков от обесценения – счетов группы «Убыток от обесценения инвестиций в недвижимость» с отнесением в дебет счетов соответствующих расходов. Доходы от инвестиций в недвижимость, учитываемых по справедливой стоимости, следует отражать по кредиту счетов группы «Доходы от операций с инвестициями в недвижимость», а снижение справедливой стоимости – в дебете счетов группы «Расходы от обесценения активов» [3].

Выбранная модель учета применяется ко всем объектам инвестиции в недвижимость. Принятый предприятием способ оценки и учета инвестиционного имущества после признания (по модели 1 или по модели 2) должен быть закреплён и раскрыт в учетной политике предприятия согласно МСФО (IAS) 8 «Учетная политика, изменения в бухгалтерских расчетах и ошибки».

Раскрытие информации в финансовой отчетности.

Согласно МСФО (IAS) 17 «Аренда» владелец инвестиционного имущества должен раскрывать в своей финансовой отчетности информацию обо всех активах, сданных в аренду.

Компания, которая распоряжается инвестиционным имуществом на правах аренды, должна раскрывать информацию о финансовой аренде с позиции арендатора, а об операционной аренде – с позиции арендодателя.

Компания должна раскрывать в финансовой отчетности:

1. Какой метод учета она использует (по справедливой или по фактическим затратам).
2. При использовании метода учета по справедливой стоимости необходимо разъяснить, как классифицируется и учитывается имущественный интерес, связанный с арендой.

3. Если классификация затруднительна, то следует обозначить критерии, используемые компанией для разграничения инвестиционного имущества от имущества, предназначенного для собственных нужд или для продажи.

4. Способы и допущения, применяемые для определения справедливой стоимости (на основе рыночной информации или с учетом других факторов).

5. Была ли справедливая стоимость определена в результате проведения оценки независимым оценщиком. Если такая оценка не проводилась, то данный факт также подлежит раскрытию [4].

Таким образом, из вышесказанного следует подчеркнуть, что недвижимость, предоставляемую в аренду следует учитывать отдельно как инвестиционную в порядке, предусмотренном МСФО (IAS) 40 «Инвестиционное имущество». Приобретенное (созданное) инвестиционное имущество после признания оценивается предприятием по одной из двух моделей учета, закреплённой в учетной политике предприятия: по фактическим затратам или по справедливой стоимости. На дату баланса инвестиционное имущество учитывается по балансовой стоимости, т.е. справедливой стоимости или стоимости по фактическим затратам, уменьшенной на сумму начисленной амортизации с учетом потерь от уменьшения полезности и выгод от ее восстановления.

Во всех случаях, для определения того, соответствует ли объект определению инвестиционного имущества, необходимо опираться на профессиональное суждение. Предприятию следует разработать критерии для последовательного использования профессионального суждения в соответствии с определением инвестиционного имущества и указаниями МСФО (IAS) 40 «Инвестиционное имущество».

Библиографический список:

- 1 Международные стандарты финансовой отчетности. Официальные тексты МСФО, утвержденные Фондом МСФО и принятые Министерством Финансов Республики Казахстан к применению с 1 января 2012 года. – Алматы, 2012. – 672 с.

- 2 Бухгалтерский учет в соответствии с МСФО. Учебное пособие. – Астана : ТОО «Каржыбилиморталыгы», 2012. – 138 с.

3 Нурсеитов, Э.О., Нурсеитов, Д.Э. МСФО: теория и практика / Справочное руководство. – Алматы : ТОО «Издательство LEM», 2007. – 568 с.

4 Методические рекомендации по применению международных стандартов финансовой отчетности и бухгалтерского учета. – Алматы : Юрист, 2009. – Книга 2. – 220 с.

*****

УДК 657.6

РОЛЬ АНАЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕДУР В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕТА И УПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Менешова А.К., магистрант 1 курс, Учет и аудит, Экономический факультет

Молдашбаева Л.П., доцент, к.э.н., ассоциированный профессор кафедры учета и анализа

НАО «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева», г. Астана, Казахстан

Аналитические процедуры играют важную роль в повышении эффективности управления и учета, сокращая избыточные затраты времени и ресурсов на бизнес-операции. Они включают финансовый анализ, прогнозирование и моделирование, улучшая качество управленческих решений. В условиях цифровизации и реформирования экономики Казахстана аналитика становится необходимым инструментом для повышения конкурентоспособности и соответствия законодательным требованиям.

На современном этапе одним из ключевых векторов эволюции аудиторской и контрольно-аналитической деятельности выступает совершенствование процессов, направленных на минимизацию избыточной трудоемкости бизнес-операций, что детерминирует возрастание значимости аналитических процедур как инструмента повышения эффективности управления. Применение аналитических процедур направлено на оптимизацию временных издержек, сопряженных с получением и обработкой аналитических данных, которые являются необходимыми для формирования квалифицированных профессиональных суждений или принятия целесообразных управленческих решений.

Аналитические процедуры — это методы, используемые для анализа и интерпретации данных с целью улучшения качества принимаемых управленческих решений. Эти процедуры включают в себя различные методы обработки информации, такие как экономический и финансовый анализ, анализ затрат и доходов, а также методы прогнозирования.

Виды аналитических процедур:

1. Анализ финансовых отчетов – использование коэффициентов ликвидности, рентабельности, оборачиваемости и других для оценки финансового состояния компании.

2. Анализ затрат и доходов – выявление затратных статей, их влияние на прибыль и финансовое положение организации.

3. Прогнозирование и моделирование – использование различных математических моделей для предсказания будущих тенденций и их влияния на финансовое состояние.

4. Сравнительный анализ – использование методов бенчмаркинга для оценки конкурентоспособности и эффективности работы организации.

Роль аналитических процедур в повышении эффективности учета и управления

Аналитические процедуры играют важнейшую роль в повышении эффективности учета и управления, обеспечивая предприятиям возможности для более глубокого анализа, адаптации и оптимизации их бизнес-процессов. Эти методы позволяют оперативно выявлять как сильные, так и слабые стороны бизнеса, способствуя своевременной реакции на изменения в экономической среде. Такой подход оказывает существенное влияние на стратегическое планирование и разработку тактических решений, что напрямую связано с

повышением качества управления на всех уровнях организации. Аналитические данные, будучи интегрированными в процесс управления, снижают неопределенность и риски, создавая более надежную базу для распределения ресурсов и определения приоритетов.

Кроме того, аналитические процедуры выступают мощным инструментом совершенствования процессов учета. Они не только повышают прозрачность и точность финансовой отчетности, но и способствуют формированию надежной системы контроля за движением средств и обязательствами. В условиях применения международных стандартов финансовой отчетности (МСФО), обязательных в соответствии с Законом Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 ноября 2017 года, использование аналитических методов становится неотъемлемой частью профессионального бухгалтерского учета. Это позволяет обеспечить соответствие отчетности высоким требованиям достоверности, что увеличивает доверие к организации со стороны заинтересованных сторон, включая внешних аудиторов и государственные регуляторы.

Одним из важнейших аспектов применения аналитических процедур является оптимизация финансовых и операционных процессов компании. Современные методы анализа, такие как ABC-анализ или анализ жизненного цикла продукции, предоставляют возможности для детальной оценки структуры затрат, управления дебиторской и кредиторской задолженностью и эффективного распределения бюджетных средств. Результаты таких процедур позволяют организациям выявлять избыточные расходы, находить пути их сокращения и повышать рентабельность, что особенно важно в условиях высокой конкуренции и ограниченных ресурсов.

Немаловажной задачей аналитических процедур является их роль в адаптации организации к изменениям в законодательной и экономической среде. В экономике Казахстана, подверженной внешним влияниям и постоянным реформам, аналитика становится не только инструментом контроля, но и средством стратегической корректировки. Например, введение изменений в Налоговый кодекс Республики Казахстан или влияние внешнеэкономических факторов требуют оперативного пересмотра бизнес-стратегий и подходов к управлению, что невозможно без использования современных аналитических инструментов. В таких условиях предприятия получают возможность не только своевременно реагировать на новые вызовы, но и находить преимущества в изменившихся обстоятельствах, формируя более устойчивые и эффективные модели управления.

Таким образом, аналитические процедуры представляют собой фундаментальный элемент системы управления и учета, обеспечивая глубокую интеграцию процессов анализа в деятельность организации. Они способствуют повышению точности, оперативности и надежности управленческих решений, укрепляют контроль за финансовыми потоками, повышают прозрачность отчетности и адаптивность к внешним условиям. Все это делает их незаменимыми в достижении стратегических и оперативных целей, поддерживая устойчивое развитие и конкурентоспособность организаций в современных условиях.

Применение аналитических процедур в Казахстане

Применение аналитических процедур в Казахстане становится важнейшим элементом совершенствования учетной и управленческой практики в условиях цифровизации и реформирования экономики. Организации в стране все активнее интегрируют аналитические инструменты в свою деятельность, используя современные информационные технологии, включая системы ERP (Enterprise Resource Planning), которые предоставляют широкие возможности для автоматизации процессов учета и управления. Такие системы не только облегчают обработку значительных объемов данных, но и позволяют проводить комплексный анализ, формировать прогнозы и создавать аналитические отчеты. Благодаря этим функциям предприятия могут достичь высокой степени точности учета, оперативности в принятии решений и эффективного управления своими ресурсами, что становится ключевым фактором конкурентоспособности в современных условиях.

Законодательная база Казахстана активно способствует внедрению аналитических

процедур в учетную деятельность. В частности, Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 2017 года устанавливает требования к ведению бухгалтерского учета, включая обязательное применение международных стандартов финансовой отчетности (МСФО). Эти стандарты предполагают использование аналитических методов для обеспечения точности, достоверности и полноты финансовых данных, что является важным условием для создания прозрачной отчетности и повышения доверия со стороны заинтересованных сторон. Кроме того, Налоговый кодекс Республики Казахстан требует тщательного анализа налоговых обязательств и взаимодействия с налоговыми органами, что делает аналитические процедуры необходимым инструментом для выполнения требований налогового законодательства. Такие задачи, как расчет налоговой нагрузки, прогнозирование платежей и выявление налоговых рисков, требуют применения точных аналитических методов, способствующих улучшению налогового учета и минимизации налоговых рисков.

С учетом современного состояния экономики Казахстана, характеризующегося стремительной цифровизацией и усложнением бизнес-среды, предприятия активно внедряют передовые аналитические методики. Среди наиболее востребованных инструментов можно выделить регрессионный анализ, методы временных рядов и инновационные подходы к обработке больших данных. Эти методики позволяют выявлять ключевые тенденции и закономерности, прогнозировать изменения в финансовой и операционной деятельности, а также принимать обоснованные управленческие решения. Анализ временных рядов, например, используется для изучения динамики показателей, таких как выручка, расходы и налоговые обязательства, что помогает не только оценивать текущее состояние предприятия, но и разрабатывать долгосрочные стратегии. Применение больших данных в сочетании с современными аналитическими инструментами открывает возможности для более глубокого понимания внутренних и внешних факторов, влияющих на деятельность организаций.

Таким образом, интеграция аналитических процедур в учетную практику Казахстана не только способствует повышению эффективности управления, но и обеспечивает соответствие предприятия требованиям законодательства, повышает их конкурентоспособность и способствует устойчивому развитию. Аналитика становится неотъемлемой частью процессов учета и управления, играя ключевую роль в адаптации бизнеса к изменяющимся условиям и формировании стратегий, направленных на достижение долгосрочных целей.

Проблемы и вызовы

Несмотря на значительный прогресс в применении аналитических процедур, существуют определенные вызовы:

1. Недостаточная квалификация кадров – для эффективного использования аналитических инструментов необходимы специалисты с глубокими знаниями в области аналитики, экономики и финансов.
2. Высокая стоимость внедрения технологий – для внедрения автоматизированных систем и аналитических инструментов требуются значительные финансовые вложения.
3. Недостаточная интеграция данных – наличие разрозненных и неструктурированных данных может затруднить аналитический процесс и привести к ошибочным выводам.

Заключение

Аналитические процедуры играют ключевую роль в повышении эффективности учета и управления в Казахстане, обеспечивая организациям конкурентные преимущества, улучшение финансового состояния и повышение общей устойчивости. Внедрение современных аналитических инструментов, а также совершенствование законодательных норм, является важным шагом для повышения прозрачности и эффективности управленческих решений в условиях современной экономики.

Библиографический список:

1. Абленов, Д.О. и др. Основы общего аудита: теория, методология, практика:

Учебник. / Д.О. Абленов, Д.Д. Әбле, А.Д. Абленова; под общей ред. Д.О. Абленова. - Алматы: Экономика, 2020. - 560с

2. Arens, A. A., Elder, R. J., & Beasley, M. S. Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach. 16th ed. Pearson, 2019.

3. Дюсембаева, Зауре Какимовна Совершенствование методов применения аналитических процедур в аудиторской деятельности: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук (08.00.12). / Казахский экономический ун-т им. Т. Рыскулова. - Алматы, 2005. - 29с

*****

УДК 658.4

СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Мұхаметқали Р.З., Ікурс магистранты, Менеджмент, Экономика және құқық факультеті

Молдағалиева Н.Д., магистр, бухгалтерлік есеп және басқару кафедрасының аға оқытушысы

«А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті» ҚЕАҚ, Қостанай қ., Қазақстан

Мақала стратегиялық басқарудың тиімділігін бағалау үшін түрлі әдістер мен тәсілдерді қарастырады және талдау құралдары мен әдістерін қолдануға назар аударады. Стратегияны жүзеге асырудың сәттілігін бағалауға, негізгі мәселелерді анықтауға және компанияның тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында оның қызметін оңтайландыру бағыттарын айқындауға мүмкіндік беретін тәсілдер қарастырылады.

Стратегиялық басқару жүйесінің тиімділігін бағалау қазіргі уақытта ерекше өзектілікке ие, себебі кәсіпорынның ішкі және сыртқы ортасының өзгеру қарқыны жылдамдап, бәсекелестік артуда. Сонымен қатар, кез келген кәсіпорынның басшылығының негізгі міндеттері – барлық ресурстарды тиімді пайдалану және қызмет нәтижелерін жоғары деңгейге көтеру болып табылады.

Тиімділік көрсеткіштері ұйымды басқару жүйесінің әртүрлі деңгейлерінде қолданылады: стратегиялық жоспарлаудан бастап, жеке операцияларға дейін. Бұл ретте, тиімділік көрсеткіштері кәсіпорынның қызметінің тиімділігін сандық түрде өлшеу мақсатында қолданылады.

Стратегиялық басқарудың тиімділігі, ең алдымен, басқару жүйесінің тиімді жұмыс істеуімен анықталады, мұнда басты рөлді басқарушылық кадрлар атқарады. Аталған кадрлар басқарудың сапасын айқындайды. Осы кадрлар қаншалықты тиімді пайдаланылып, басқарушылық шешімдер қаншалықты сәтті қабылданып, жүзеге асырылатыны басқару жүйесінің жалпы тиімділігін анықтайды.

Стратегиялық басқару жүйесі, басқа басқару жүйелері сияқты, басқару объектісі мен субъектісіне ие. Субъект пен объект арасындағы өзара әрекеттесу бір жағынан субъектінің объектіге басқару әсерін жүзеге асыру арқылы, яғни стратегияны қалыптастыру және жүзеге асыру саласында басқарушылық шешімдер қабылдау барысында жүзеге асады, екінші жағынан – кері байланыс механизмі арқылы, оның көмегімен басқарушы субъект қабылданған шешімдердің орындалуы және объектінің жұмыс істегені, оның белгіленген параметрлерге сәйкестігі туралы ақпарат алады[1].

Өнімді нарықта жылжыту кезінде оның тиімділігін бағалаудың ерекше маңызы бар. Кәсіпорындардың өнімдерінің тиімділігін бағалаудың әртүрлі әдістері бар:

- эксперттік бағалау әдісі;
- күтілетін табыс нормасын анықтау;

- ықтималдық тәсілдері;
- күтілетін пайда динамикасын бағалау немесе бірнеше факторларды ескере отырып, бағалау шкаласын қолдану;

-көпөлшемді бағалау критерийлері: сегменттің тартымдылығы, оған бәсекелестердің кіру мүмкіндігі, өнім өндірісі мен сатылымының кәсіпорынның қаржылық жағдайына және оның бәсекеге қабілеттілігіне әсері және т.б.

Жоғарыда аталған бағалау тәсілдерінің әрқайсысының артықшылықтары бар, алайда дұрыс бағалау алу үшін тиімділік ұғымының екі аспектісін айқын ажырату өте маңызды болып табылады.

Ұзақ уақыт бойы өнімнің тиімділігі оның өнімділігімен түсіндірілді. Бірақ бұл қарастырылып отырған ұғымның тек сандық аспектісі ғана. Өндіріс неғұрлым өнімді болса, өнім бірлігінің құны соғұрлым төмен болады, бұл өнімді сату көлемін арттыра отырып, кәсіпорынның бағаны төмендетуіне мүмкіндік береді, осылайша бәсекелестік күресте пайда табады. Мұндай тәсіл шығындар бойынша басымдылық стратегиясының негізінде жатыр. Бұл стратегияны қолданған көптеген фирмалар нарықта табысқа жетіп, нәтижесінде өндіріс салаларының елеулі дамуы болды [2].

Тиімділіктің басқа қыры қандай да бір процесті жүзеге асыру нәтижесінде қажетті нәтиже алу болып табылады. Бұл жағдайда тиімділік ұғымы табысқа жету ұғымымен тең. Нарықта тек тұтынушылардың талаптарына барынша сәйкес келетін өнімдер мен осындай өнімдерді ұсынатын кәсіпорындар табысқа жетеді.

Осылайша, «өндірістік өнімділік» ұғымы «нәрселерді дұрыс жасау қажеттілігін» білдірсе, ал табысқа жету ұғымының негізінде «дұрыс нәрселерді жасау қажеттілігі» жатыр.

Сонымен, тиімділік ұғымы «өндірістік өнімділік» ретінде және «табыстылық» ретінде екі түрлі бағытта түсінілетіні анық. Біріншісі өндірушіні өнім бірлігінің өзіндік құнын төмендетуге бағыттаса, екіншісі тұтынушылардың сұраныстарын барынша қанағаттандыруға бағытталған.

Таңдалған стратегиялық басқару тиімділігін дұрыс бағалау үшін, біздің пікірімізше, тиімділік ұғымының екі аспектісін де ескеру қажет.

Өндірістік өнімділік ретінде тиімділік сандық бағалауды білдіреді және ең алдымен өнімнің өзін бағалауға бағытталған, сондықтан тиімділік критерийі ретінде өнімнің бәсекеге қабілеттілік деңгейін қабылдау орынды болып табылады. Сонымен қатар, болашақтағы бағалауды нақтырақ алу үшін бәсекеге қабілеттілікті идеалды өніммен салыстырып анықтау маңызды, себебі жиі өндірушінің күші оның бәсекелестерінің әлсіздігінен туындайды.

Стратегияның табыстылығының критерийі ретінде тауарды жылжыту стратегиясын жүзеге асырғаннан кейін алынған пайда динамикасы қызмет етуі мүмкін. Алайда, бұл критерий әрдайым негізделген емес. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін басқару тұрғысынан маркетингтік стратегияға негізделген табыстылықты бағалаудың орындылығы ретінде нарық үлесін таңдау дұрыс болады, бұл өндіруші таңдалған жылжыту стратегиясын ұстана отырып, жеңіп алатын үлес[3].

Шекті көрсеткіштер негізінде шығындарды стратегиялық басқарудың тиімділігін бағалау әдісі тек жүйенің тиімділігін (өнімнің бәсекеге қабілеттілігі) бағалауға ғана емес, сонымен қатар оны қамтамасыз ететін шығындарға стратегиялық әсер ету бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді. Шығындарды стратегиялық басқару тиімділігін бағалау бойынша кәсіпорындардың жұмыс нәтижелерінің қорытынды көрсеткішін әзірлеу үшін келесі үш топ көрсеткіштері пайдаланылуы мүмкін: шығындар, сапа, инновациялық әлеует.

Әрбір топ үшін топты сипаттайтын бірнеше көрсеткіштерді таңдау қажет. Тиімділікті бағалаудың топтық жалпы көрсеткіштері кестеде келтірілген. Бағалауда қолданылатын көрсеткіштердің саны өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің кәсіпорын үшін маңызды параметрлерінің санына байланысты болады.

Тиімділікті бағалау топтарының жиынтық көрсеткіштерін көрсететін кесте:

Көрсеткіш топтары	Топты сипаттайтын көрсеткіштер	Бағалауда қолданылатын көрсеткіштер саны
Шығындар	- Жалпы шығындар - Өндірістік шығындар - Әкімшілік шығындар	Кәсіпорын үшін маңыздылыққа байланысты
Сапа	- Өнімнің сапа деңгейі - Өнімнің сапалық көрсеткіштері	Кәсіпорын үшін маңыздылыққа байланысты
Инновациялық әлеует	- Инновациялық даму деңгейі - Жаңа өнімдер мен технологиялардың енгізілуі	Кәсіпорын үшін маңыздылыққа байланысты

Көрсеткіш топтарын таңдағаннан кейін олардың есебі жүргізіліп, әрбір көрсеткішке балдық коэффициент беріледі. Әрбір көрсеткішке белгілі бір балл тағайындалады, ол стратегиялық шығындарды басқару шараларын жүзеге асырғаннан кейін жеткен параметрдің оның енгізілгенге дейінгі мәнінен ауытқу деңгейіне байланысты болады. Жүйенің тиімділігінің қорытынды көрсеткіші әрбір топтың тиімділік көрсеткіштерінің салмақты мәндері негізінде есептеледі.

Басқарушы және басқарылатын қосалқы жүйелер жүйенің бөліктері болып табылады, олар өзара әрекеттесіп, өзара әсер етеді, бұл олардың стратегиялық басқару жүйесі шеңберінде бірлігін қамтамасыз етеді. Демек, стратегиялық тиімділік кең мағынада басқару жүйесінің басқарушы әсерінің негізділігі мен сапасын білдіреді, ол басқарылатын жүйенің қызметінің ең жоғары нәтижелілігіне, ұзақ мерзімді мақсаттар мен стратегияларды жүзеге асыруға, алдын ала белгіленген сандық нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған [4].

Осылайша, стратегиялық басқарудың тиімділігін бағалаудағы көрсеткіштер мен критерийлер келесі қасиеттерге ие болуы тиіс: ең алдымен, басқару жүйесінің тиімділігін өлшеу (барлық ұйым қызметін бақылап отыратын жүйе); басқару жүйелерінің тиімділігін санмен немесе сандар жиынтығымен сандық түрде көрсету (сандық бағалау сапалы бағалаудан әлдеқайда объективті); жасалған басқару жүйесінің маңызды нәтижелерін қамту (осы көрсеткіштердің саны оңтайлы әрі ең көрсеткішті болуы тиіс); қарапайым және қолжетімді болуымен қатар, басқару жүйелерін жасауға байланысты барлық шығындар мен нәтижелердің толықтығын ескеру.

Стратегиялық басқарудың тиімділігін бағалаудың негізінде ағымдағы жағдайды жақсартуға бағытталған келесі ұсыныстарды әзірлеуге болады:

- *Стратегиялық және операциялық деңгейлер арасындағы өзара әрекеттестікті күшейту.* Бұл жоспарлау мен стратегияны жүзеге асыру арасындағы алшақтықты қысқартуға, сондай-ақ стратегиялық шешімдерді операциялық деңгейде іске асырудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

- *Кадрларды оқыту мен дамытуға инвестиция салу.* Тиімді стратегиялық басқару үшін дұрыс шешімдер қабылдай алатын білікті басқарушылар болуы маңызды, әсіресе белгісіздік жағдайында.

- *Икемді стратегиялық әдістерді қолдану.* Сыртқы және ішкі ортаның үнемі өзгеріп отыратын жағдайында кәсіпорындар нарықтық жағдайлар мен бәсекелестік ахуалға сәйкес өз стратегияларын бейімдеуге дайын болуы керек.

- *Инновацияларды белсенді енгізу.* Инновациялық стратегияларды бағалау және технологиялық бәсекеге қабілеттілікті арттыру компанияның нарықтағы позициясын нығайтуға көмектеседі.

Стратегиялық басқарудың тиімділігін бағалау - бұл негізделген басқарушылық шешімдер қабылдауға және нарықта тұрақты бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыруға арналған маңызды құрал. Әр түрлі әдістер мен тәсілдерді қолдану

стратегияны іске асыру нәтижелерін объективті бағалауға ғана емес, сондай-ақ жақсартуға болатын салаларды анықтауға мүмкіндік береді. Ғаламдық өзгерістер мен жоғары бәсекелестік жағдайында стратегиялық басқару икемді және өзгеріп отыратын жағдайларға бейімделген болуы тиіс, бұл тиімділікті бағалаудың әдістерін үнемі қайта қарап, өзектендіруді талап етеді.

Библиографиялық тізім:

1.Томпсон Джон, Коул Мелисса. Стратегическая компетентность и необходимость обучения // Менеджмент-дайджест. 2012. № 1.

2.Катков Е.В., Сорочайкин А.Н. Моделирование процессов инновационного развития предприятий// Вестник Самарского государственного университета. 2012. № 10. С. 33-39.

3.Попова Т., Ивлев В. Применение концепции контроллинга и процессного подхода для построения системы управленческого учета // Менеджмент сегодня. 2011. № 3.

4.Ермолина Л.В. Экономическое содержание категории «эффективность». Понятие стратегической эффективности // Основы экономики, управления и права. 2013. № 2. С. 98-102.

*****

УДК 658

МОТИВАЦИЯ ПЕРСОНАЛА КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ

Никитина А., 2 курс, специальность «Менеджмент»

Букейханова Т.К., ассоциированный профессор, к.э.н.

Высшая школа экономики и менеджмента, университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Мотивация персонала является важнейшим инструментом управления, способствующим достижению высокой производительности и успешности организации. Недостаточная мотивация может привести к снижению эффективности и качества выполнения задач. Управленцы и руководители организаций имеют возможность влиять на мотивацию своих сотрудников, создавая подходящую мотивационную среду. В условиях современной бизнес-среды, где конкуренция становится все более острой, управленцы и руководители должны обладать навыками и знаниями, чтобы эффективно мотивировать и удерживать высококвалифицированных и талантливых сотрудников.

Концепция мотивации персонала является важным аспектом в управлении любым бизнесом. По мнению Адама Смита, мотивированные работники способны проявлять более высокую продуктивность и эффективность. В работе «Мотивация и личность» Абрахама Маслоу, основатель психологии самореализации, подчеркивается важность удовлетворения потребностей сотрудников для достижения лучших результатов в работе [1]. Согласно исследованию, проведенному Майклом Армстронгом в «Практическом руководстве по управлению человеческими ресурсами», разнообразные подходы к мотивации персонала, такие как материальное стимулирование, возможности профессионального роста и создание комфортных условий труда, способствуют повышению общей производительности предприятия.

Мотивация персонала является эффективным инструментом управления, позволяющим повысить работоспособность и производительность сотрудников за счет стимулирования их интереса, удовлетворения потребностей и достижения результатов. Это способствует созданию положительной рабочей атмосферы, укреплению командного духа и достижению целей организации.

Человек, как биологическое существо, всегда действует в соответствии с оптимальным для него способом, чтобы получить максимальную выгоду, как материальную, так и

моральную. В управлении сотрудниками и менеджменте проявляется искусство перенаправления личной оптимальности сотрудника на выполнение задач и достижение целей компании. Для этого используется мотивация персонала.

Мотивация персонала - это гораздо более глубокий и сложный процесс, чем многие могут себе представить. Это искусство, требующее не только внимания к общим задачам и обязанностям сотрудников, но и глубокого понимания индивидуальных мотивационных факторов, которые вдохновляют каждого члена команды на достижение выдающихся результатов.

Эффективность и успех предприятия неразрывно связаны с работой слаженной и мотивированной команды. Для создания такой команды необходимо учесть несколько управленческих аспектов, и одним из ключевых факторов здесь является мотивация сотрудников. Важность мотивации в работе и успехе организации не может быть недооценена. Хорошо функционирующая и слаженная команда является ключевым элементом для достижения целей и позитивных результатов на любом предприятии. Однако, чтобы создать такую команду, необходимо учесть ряд управленческих аспектов, и среди них мотивация считается одним из центральных факторов.

Почему же мотивация так важна, особенно в контексте, когда сотрудникам предоставляется справедливое финансовое вознаграждение. Ответ кроется в особенностях человеческой психологии. Если человек работает исключительно ради денег, его внутренняя мотивация быстро убывает, что приводит к прокрастинации и "выгоранию". Важно, чтобы работник видел смысл и ценность своей деятельности, как способ реализовать свой потенциал

и удовлетворить как физические, так и личностные потребности. Таким образом, чем больше сотрудник заинтересован в результативности своего труда, тем более продуктивным и преданным работе он становится [2].

Мотивация не ограничивается только финансовой стимуляцией, она включает в себя идею о том, как работа может способствовать личному и профессиональному росту, что в свою очередь ведет к увеличению эффективности труда. Кроме того, работник оценивает уважительное и заботливое отношение со стороны руководства. Он чувствует себя важным и ценным членом команды, что стимулирует его к лучшим результатам и уровню качества своей работы. Работники, которые видят, что их руководство заинтересовано в их развитии и успехе, стремятся оправдать эти ожидания и дополнительно вкладывают усилия в свою деятельность.

На глобальном уровне, умело спроектированная система мотивации позволяет повысить эффективность не только отдельных сотрудников, но и всей команды, отделов и департаментов. Она также снижает текучесть кадров, помогает установить здоровые и уважительные взаимоотношения в коллективе. Это, в свою очередь, влияет на экономические показатели предприятия и повышает его конкурентоспособность на рынке. Таким образом, эффективная мотивация является фундаментальным элементом успеха любой организации.

В основе большинства современных концепций мотивации персонала лежат четыре фундаментальные теории, каждая из которых выделяет определенные потребности человека как ключевые стимулы для поведения на рабочем месте.

Первая из этих теорий - иерархия потребностей Абрахама Маслоу - предполагает, что люди имеют пять уровней потребностей, начиная от физиологических потребностей и заканчивая потребностью в самореализации. Эта теория подразумевает, что удовлетворение более высоких потребностей возможно лишь после удовлетворения более базовых [1].

Теория двухфакторной мотивации Герцберга фокусируется на различии между факторами, которые приводят к удовлетворению на работе (факторы мотивации) и факторами, которые вызывают недовольство (факторы гигиены). Согласно этой теории важно обеспечивать работников не только комфортными внешними условиями труда, такими как благоприятное физическое окружение и соответствующее оборудование, но

также стимулировать их внутреннее чувство удовлетворения от выполняемой работы [3].

Теория Герцберга часто дополняется теорией ожидания Виктора Врума, которая утверждает, что люди принимают решения на основе своих ожиданий относительно того, как их усилия приведут к определенным результатам. Это включает ожидания по поводу вознаграждения за успешное выполнение работы [3].

Теория социального обмена подчеркивает важность взаимовыгодных отношений между работником и организацией. Она предполагает, что работники будут более мотивированы, если они чувствуют, что их усилия и вклад в компанию будут вознаграждены соответствующим образом, например, через повышение зарплаты, премии или другие благоприятные условия труда [4].

Эти теории формируют основу для понимания того, что мотивирует людей на работе, и позволяют организациям разрабатывать стратегии, направленные на обеспечение удовлетворения потребностей своих сотрудников для повышения их мотивации и производительности. Имея обширную теоретическую базу, специалисты в области управления персоналом выделяют два основных вида мотивации – материальную и нематериальную [2].

Материальные методы мотивации основаны на предоставлении конкретных материальных благ и финансовых поощрениях для сотрудников. Один из основных инструментов материальной мотивации – это заработная плата. Выплаты за выполнение определенных задач, премии, бонусы и повышение окладов – все эти элементы создают конкретные финансовые стимулы для сотрудников. К материальным методам также относятся социальные льготы, такие как медицинское страхование, пенсионные программы, корпоративные льготы. Эти бонусы способствуют удовлетворенности сотрудников и создают у них чувство заботы со стороны организации.

В отличие от материальных, нематериальные методы мотивации фокусируются на психологических и эмоциональных аспектах работы. Они направлены на создание благоприятного и мотивирующего окружения. Одним из ключевых элементов нематериальной мотивации является признание и поощрение достижений сотрудников. Это может быть выражено в форме похвалы, наград, аплодисментов на собраниях или других формах признания усилий и успехов.

Часто эффективная мотивация персонала достигается через синергию материальных и нематериальных методов. Комбинированный подход позволяет организации более полно и гибко учитывать разнообразные потребности и мотивации различных сотрудников. Разумное сочетание финансовых поощрений, условий труда, признания усилий и развития профессиональных навыков создает благоприятную среду, в которой сотрудники чувствуют себя ценными, мотивированными и готовыми приносить максимальную пользу своей деятельностью.

Окончательный выбор конкретного метода зависит от положения компании в своей отрасли и ее финансовых возможностей, что предоставляет возможность адаптировать стратегии мотивации к текущей ситуации и потребностям коллектива. Не существует единственно верного рецепта для создания подходящей системы стимулирования. Все зависит от уникальных особенностей вашей компании, внутренних отношений, корпоративной культуры и общей миссии предприятия. Тем не менее, существует несколько универсальных принципов, которые следует учитывать при разработке основ мотивационной стратегии:

1. Поощряйте похвалой. Важно, чтобы каждый сотрудник осознавал свою важность в организации. Независимо от занимаемой должности, подчеркните, что их вклад имеет значение. Даже для ассистента-стажера, занимающегося повседневными обязанностями, важно донести, что его роль неотъемлема, и он является ценным членом коллектива.

2. Ситуационные поощрения. Избегайте рутинных и систематических поощрений. Сделайте стимулы ситуационными и непредсказуемыми. Например, вознаграждайте команду за успешное выполнение проекта или отдельного сотрудника за решение стратегически

важной задачи. Такой подход сохраняет эффективность мотивации.

3. Немедленный отклик. Реагируйте мгновенно на каждое действие или событие. В небольших компаниях это проще, но в больших организациях важно, чтобы руководители были осведомлены о текущих событиях и реагировали на них. Своевременный отклик подчеркивает важность каждого сотрудника и создает прозрачность в действиях руководства.

Таким образом, мы пришли к важному заключению: мотивация представляет собой неотъемлемый компонент успешной деятельности любого коллектива. Эффективное управление мотивацией способно значительно повысить результативность как у индивида, так и у всей компании в целом. Важным аспектом является сбалансированный подход к материальным и нематериальным стимулам. Наш анализ показывает, что успешная мотивация включает в себя не только финансовые поощрения, но также признание труда, развитие навыков и создание благоприятной рабочей атмосферы. Эти элементы взаимодополняют друг друга, создавая основу для устойчивого роста производительности. Управляющим рекомендуется внимательно изучать особенности своей компании и принимать во внимание индивидуальные потребности своих сотрудников. В конечном итоге важно помнить, что в основе любой успешной команды лежат люди и их уникальные потребности. Поддерживая баланс между материальными стимулами и нематериальными аспектами, управляющие смогут создать мотивационное окружение, способствующее росту и процветанию как отдельных сотрудников, так и всей компании.

Библиографический список:

1. Букейханов Н.Р., Гвоздкова С.И., Никишечкин А.П. Иерархия потребностей А. Маслоу и потребность в управлении // Российские регионы: взгляд в будущее. — 2017 — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ierarhiya-potrebnostey-a-maslou-i-potrebnost-v-upravlenii>
2. АГРОКЕБЕТЫ info@agrokebety.com <https://blog.agrokebety.com/motivatsiya-personal-kak-instrument-upravleniya-kachestvom-truda>
3. Бацокин А.О. Актуальность двухфакторной теории мотивации Фридриха Герцберга // Всероссийский журнал научных публикаций. — 2013 — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnost-dvuhfaktornoy-teorii-motivatsii-fridriha-gertsberga>
4. Сижанова Н.И. Теория социального обмена в современном глобальном мире // Наука и современное общество. — 2020 — С. 239-242. — URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=42860750>

*****

УДК 334.021.1

ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В КАЗАХСТАНЕ: РЕГУЛИРОВАНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ВЫЗОВЫ ДЛЯ БИЗНЕСА

Никифорова К.А., 3 курс, Учет и аудит, Факультета экономики и права

Алимова Н.Ж., м.э.н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учёта и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

Статья посвящена анализу особенностей бухгалтерского учета в Казахстане, включая его регулирование, ключевые тенденции и вызовы, с которыми сталкиваются бизнес-структуры. Рассматриваются основные законодательные акты, регулирующие бухгалтерский учет в стране, включая Закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» а также влияние международных стандартов на национальную практику.

Бухгалтерский учет играет ключевую роль в управлении финансовыми потоками, обеспечении прозрачности и поддержании доверия к бизнесу. В Казахстане система бухгалтерского учета претерпела значительные изменения в последние десятилетия, отражая как глобальные тенденции, так и особенности национальной экономики.

Правовое регулирование, особенности национальной отчетности, а также влияние международных стандартов на местную практику — все эти аспекты являются важными для эффективного ведения бизнеса в стране [1].

В статье рассмотрены ключевые особенности бухгалтерского учета в Казахстане, анализируются актуальные тенденции, а также определяются основные вызовы, с которыми сталкиваются компании при организации финансового учета и отчетности в условиях изменяющегося законодательства и экономической ситуации [5].

Такая статья будет полезна как для практикующих бухгалтеров, так и для бизнеса, который нуждается в актуальной информации о бухгалтерском учете в Казахстане.

Бухгалтерский учет в Казахстане регулируется целым рядом законодательных и нормативных актов, главными из которых являются Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» и соответствующие положения Национального банка и Министерства финансов. Важным шагом в развитии системы бухгалтерского учета стало принятие нового Закона о бухгалтерском учете в 2017 году, который в значительной степени гармонизировал национальные стандарты с международными нормами, в частности с Международными стандартами финансовой отчетности (МСФО) [1].

Согласно этому закону, все субъекты малого и среднего бизнеса обязаны вести учет на основе национальных стандартов, в то время как крупные компании и публичные организации обязаны применять МСФО [2]. Важно отметить, что в последние годы наблюдается постепенный переход к более детализированным и гибким стандартам отчетности, что, с одной стороны, улучшает прозрачность финансовых данных, а с другой — создает дополнительные сложности для компаний в плане соблюдения всех требований [5].

В последние годы в бухгалтерском учете Казахстана наблюдаются несколько ключевых тенденций, которые оказывают значительное влияние на бизнес. Одной из главных является цифровизация бухгалтерского учета. Внедрение электронных сервисов, таких как «Электронный кабинет налогоплательщика», системы e-Salyk и другие онлайн-платформы, значительно упростили процесс подачи отчетности и взаимодействия с налоговыми органами [8]. Это также позволило повысить эффективность контроля и минимизировать ошибки при составлении отчетности.

Еще одной важной тенденцией является повышение уровня прозрачности финансовой отчетности. В Казахстане активно внедряются международные стандарты, что способствует улучшению качества бухгалтерских отчетов и повышению доверия со стороны инвесторов и кредиторов. Применение МСФО стало обязательным для крупных компаний, что, в свою очередь, подталкивает малый и средний бизнес к адаптации этих стандартов [7].

Кроме того, значительное внимание уделяется развитию внутреннего контроля и управленческой отчетности, что стало актуальным на фоне увеличивающейся сложности налогового законодательства и растущих требований со стороны регуляторов [9].

Несмотря на позитивные изменения, бизнес в Казахстане сталкивается с рядом вызовов в области бухгалтерского учета, которые требуют особого внимания со стороны как государственных органов, так и частных компаний.

Изменчивость законодательства является одним из главных препятствий для компаний. Частые изменения в налоговом и бухгалтерском законодательстве создают дополнительную нагрузку на бухгалтеров, вынуждая их постоянно отслеживать нововведения и адаптировать учетную практику. Это особенно затрудняет работу малого и среднего бизнеса, который не всегда имеет достаточно ресурсов для быстрого внедрения новых требований [6].

Другим значимым вызовом является недостаточная квалификация кадров. Несмотря на значительные усилия по обучению бухгалтеров и специалистов в области финансов,

нехватка высококвалифицированных специалистов, особенно в регионах, продолжает оставаться актуальной проблемой. Это приводит к рискам ошибок в ведении бухгалтерского учета и составлении отчетности, что в свою очередь может повлечь за собой штрафы и санкции [5].

Комплексность налоговой системы также оказывает влияние на бухгалтерский учет. Несмотря на реформы, налоговая система Казахстана продолжает оставаться достаточно сложной и запутанной для бизнесменов, что требует от бухгалтеров высокого уровня компетенции и внимательности при расчете налогов и составлении отчетности [6].

Кроме того, интеграция с международными стандартами не всегда происходит безболезненно. Малый и средний бизнес, зачастую не имеющий необходимых ресурсов для внедрения МСФО, сталкивается с трудностями при подготовке отчетности, которая соответствует международным требованиям [9].

Для успешного ведения бухгалтерского учета в Казахстане предприятиям необходимо уделять внимание нескольким ключевым аспектам. Во-первых, важно систематически отслеживать изменения в законодательстве и своевременно адаптировать учетную политику, чтобы избежать штрафов и санкций. Во-вторых, бизнесу следует инвестировать в повышение квалификации бухгалтеров, а также обеспечивать сотрудников современными инструментами для автоматизации учета [10].

Одним из эффективных решений может стать внедрение ERP-систем и специализированных программных продуктов, которые позволяют значительно упростить процесс ведения бухгалтерского учета, автоматизировать рутинные операции и повысить точность финансовой отчетности [8].

Кроме того, предприятиям важно активно использовать возможности, которые предоставляет государственная поддержка в области цифровизации, а также активно сотрудничать с налоговыми органами для обеспечения прозрачности и соответствия всех финансовых операций действующему законодательству [7].

Особенности бухгалтерского учета в Казахстане в последние годы претерпели значительные изменения, что связано с активным внедрением международных стандартов, развитием цифровых технологий и реформами в налоговой системе.

Несмотря на явные успехи в улучшении прозрачности и эффективности учета, бизнес по-прежнему сталкивается с рядом вызовов, включая изменения в законодательстве, кадровые проблемы и сложности в интеграции международных стандартов.

Успешное преодоление этих трудностей возможно через инвестирование в квалификацию сотрудников, использование современных технологий и систематическое обновление учетной практики в соответствии с актуальными требованиями законодательства [10].

Библиографический список:

1. Закон Республики Казахстан “О бухгалтерском учете и финансовой отчетности” (2017).
2. Национальные стандарты бухгалтерского учета Республики Казахстан. (2023). Министерство финансов Республики Казахстан.
3. Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО). (2023). IFRS Foundation. Петрова, Т. М. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность в Казахстане: теоретические и практические аспекты. Алматы: Экономика, 2021. — 224 с.
4. Мухамеджанов, М. Б. Анализ изменений в бухгалтерском учете в Казахстане: проблемы и решения. Алматы: КазГЮУ, 2022. — 189 с.
5. Ким, Д. С. Цифровизация бухгалтерского учета в Казахстане: тенденции и перспективы. Алматы: Казахстанская академия финансов, 2020. — 157 с.
6. Назарбаева, А. С. Основы бухгалтерского учета в условиях внедрения МСФО в Казахстане. Алматы: Издательство «Жибек Жолы», 2021. — 197 с.
7. Программные решения для автоматизации бухгалтерского учета в Казахстане. (2022).

Научно-методический журнал “Бухгалтерия и налоги”.

8. Бухгалтерский учет в условиях перехода к международным стандартам. (2023). Алматы: Книга-Казахстан. — 245 с.

9. Рекомендации по применению МСФО в Казахстане: практическое руководство для бухгалтеров. (2021). Министерство финансов Республики Казахстан.

*****

УДК 334.021.1

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ - ОСНОВНОЙ ФАКТОР ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Нуркалина Ж.А., магистрант 1 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права

Абаева Г.И., к.э.н., ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и управления

Васильчук Е.В., д.э.н., и.о. ассоциированного профессора кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Актуальность выбранной темы состоит в том, что в современных условиях информационные технологии и цифровая трансформация являются основным фактором технологических перемен и условием обеспечения конкурентоспособности как на уровне отдельных предприятий, так и на уровне стран и наднациональных объединений, приводя к перестройке всех экономических и производственных процессов, радикальному повышению производительности, повышению качества и снижению себестоимости товаров и услуг. Расширение роли информационных технологий в работе частного и государственного секторов является основой для перехода к цифровому государству.

За последние десятилетия мир стремительно движется к экономике нового типа, где основным инструментом ее формирования становятся цифровые технологии. В современных условиях информационные технологии и цифровая трансформация являются основным фактором технологических перемен и условием обеспечения конкурентоспособности как на уровне отдельных предприятий, так и на уровне стран и наднациональных объединений, приводя к перестройке всех экономических и производственных процессов, радикальному повышению производительности, повышению качества и снижению себестоимости товаров и услуг. Расширение роли информационных технологий в работе частного и государственного секторов является основой для перехода к цифровому государству. По прогнозам ведущих мировых экспертов к 2020 году 25% мировой экономики будет цифровой, и внедрение технологий цифровизации экономики, позволяющих государству, бизнесу и обществу эффективно взаимодействовать, становится все более масштабным и динамичным процессом. По результатам исследования компании «Бостонская консалтинговая группа» (BCG), отраженным в статье «Казахстан на пути к цифровой экономике», по уровню цифровизации экономики Казахстан занимает 50-ю строчку рейтинга из 85 государств и находится в группе с зарождающейся цифровой экономикой. Цифровой разрыв между государствами-лидерами и отстающими странами увеличивается год от года. Ключом к сохранению конкурентоспособности нашей экономики является развитие цифровой составляющей совместными усилиями государства и бизнеса, в том числе в следующих отраслях – индустриальной, транспортно-логистической инфраструктуре, сельском хозяйстве, недропользовании, энергетике, образовании и здравоохранении. Современные цифровые технологии настолько быстро шагнули вперед, что ранее были всего лишь устройством для передачи звука на расстояние, на сегодняшний день, помимо средства связи, используется как кошелек, ключ, журнал, фотоаппарат,

видеоплееры т.д. Благодаря стремительному прогрессу появилась возможность печатать не просто листы документов на принтерах, а создавать сложные трехмерные проекционные модели с помощью 3D принтеров, которые используются в различных сферах – от пищевой и медицинской до строительства зданий. Дополнительным фактором в пользу внедрения современных цифровых технологий являются цифровые дивиденды. По данным, приведенным в публикации Всемирного банка «Доклад о мировом развитии 2016: Цифровые дивиденды», внедрение цифровых технологий позволяет обеспечить повышение эффективности и прозрачности государственного управления, обеспечение занятости населения, повышение качества образования и здравоохранения, улучшение инвестиционного климата, повышение производительности труда и рост доли малого и среднего бизнеса в структуре ВВП.

Развитие цифровых технологий в нашей стране определяется такими условиями и факторами как усиление роли информационно-коммуникационных услуг на мировом рынке и оказание поддержки отечественных предприятий и компаний, осуществляющих производство и экспорт информационных услуг для повышения конкурентоспособности информационной индустрии и проведения модернизации экономики нашей страны. Правительство и государственные органы Казахстана, осознавая важность информатизации общества и развития цифровых технологий в определении долгосрочного экономического роста, принимают активное участие в развитии данной сферы как одного из ключевых направлений государственной политики. С учетом вышеизложенного внимание государства к развитию цифровых технологий рассматривается как один из путей диверсификации национальной экономики, ее переориентации с сырьевой на индустриально-сервисную модель и использования новых возможностей для рынка труда.

Цифровая модель позволит повысить конкурентоспособность казахстанской экономики на глобальных мировых рынках, обеспечить условия для поэтапного перехода на уровень инновационной экономики и экономики знаний, а также повысить качество и уровень жизни населения

Новые технологии уже сейчас активно внедряются в экономику, кардинальным образом меняют процесс производства, подход к ведению бизнеса и сами бизнес-процессы. Американские и китайские интернет-платформы уже смогли показать выдающиеся результаты, подтвердив тот факт, что экономика переходит на новый уровень. США и Китай уже являются лидерами модернизации экономики и имеют государственные стратегии инновационного развития (Digital Economy в США и Internet Economy в Китае) и поэтапно реализуют их не только на собственных рынках, но и на рынках других стран.

Цифровая экономика - это переход к новому укладу жизни, к новой модели ведения бизнеса и к новой модели построения производственных процессов. Новой экономике нужны технологии, чтобы быть эффективными в условиях, когда процессы распределены по разным регионам и часовым поясам.

По прогнозам к 2030 г. мировой средний класс увеличится втрое, при этом возрастает давление на важные бизнес-ресурсы, которые трансформируются медленнее в 1,5 раза. Ответом на это несоответствие может стать переход на цифровую экономику

Цифровые технологии играют все более важную роль в развитии экономики стран современного мира. На сегодняшний день более 40% населения планеты имеет доступ к Интернету, и в каждом семи из 10 домашних хозяйств есть мобильный телефон.

Цифровые технологии дали ряд преимуществ. Это упрощение доступа населения и бизнеса к государственным услугам, ускорение обмена информацией, появление новых возможностей для ведения бизнеса, создание новых цифровых продуктов и другие. Чтобы быть в тренде современных технологий, Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев инициировал государственную программу «Цифровой Казахстан». Ее главная цель – повышение качества жизни населения посредством прогрессивного развития цифровой экосистемы и конкурентоспособности экономики Казахстана.

– Первый приоритет – это ускоренная технологическая модернизация экономики. Мы должны культивировать новые индустрии, которые создаются с применением цифровых технологий. Это важная комплексная задача, – подчеркнул Глава государства.

Нурсултан Назарбаев отметил необходимость развивать в стране такие перспективные отрасли, как 3D-принтинг, онлайн-торговля, мобильный банкинг, цифровые сервисы, в том числе в здравоохранении и образовании, и другие.

– Эти индустрии уже поменяли структуру экономик развитых стран и придали новое качество традиционным отраслям. В связи с этим поручаю Правительству разработать и принять отдельную программу «Цифровой Казахстан», – сказал Президент Казахстана.

Кроме того, по его словам, следует адаптировать наше законодательство под новые реалии. Также важно обеспечить развитие коммуникаций, повсеместный доступ к оптоволоконной инфраструктуре.

– Развитие цифровой индустрии обеспечит импульс всем другим отраслям. Поэтому вопрос развития IT-сферы Правительство должно держать на особом контроле, – заметил Назарбаев.

По словам Лидера наций, важным условием становления новых индустрий является поддержка инноваций и быстрое внедрение их в производство.

– Поручаю Правительству создать на базе одного из объектов ЭКСПО-2017 международный технопарк IT-стартапов. Он должен стать платформой для привлечения предпринимателей и инвесторов со всего мира. Для этого необходима соответствующая инфраструктура и благоприятные условия, включая налоговые льготы, упрощенные визовый и трудовой режимы. Мы также должны развивать свой научный и инновационный потенциал на базе вузов, Назарбаев Университета и ПИТ «Алатау», – заявил Глава государства.

При разработке указанной программы учтены основные положения Окинавской хартии глобального информационного общества (г. Окинава, Япония, 2000 год), Декларации принципов построения информационного общества (г. Женева, Швейцария, 2003 год), Тунисского обязательства и 88 Тунисского плана действий (г. Тунис, Тунисская Республика, 2005 год), а также других международных документов и рекомендации международных организаций ВБ, ОЭСР и ООН.

Реализация государственной программы «Цифровой Казахстан» будет проводиться в четырех ключевых направлениях. Создание «Цифрового шелкового пути» предполагает развитие надежной, доступной, высокоскоростной и защищенной цифровой инфраструктуры. Формирование «Креативного общества» даст импульс к развитию компетенций и навыков для цифровой экономики, позволит проводить работу по повышению цифровой грамотности населения и готовить отраслевых ИКТ-специалистов. Цифровые преобразования в отраслях экономики обеспечат повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики. Формирование «Проактивного цифрового правительства» гарантирует возможность усовершенствования системы электронного и мобильного правительства, а также оптимизацию сферы предоставления государственных услуг.

Ожидаемые дивиденды для страны от реализации госпрограммы «Цифровой Казахстан» определены и обозначены в соответствии со стратегическими задачами государства. В первую очередь речь идет о таких важных и актуальных для страны вопросах, как повышение эффективности и прозрачности государственного управления, обеспечение занятости населения, повышение качества образования и здравоохранения, улучшение инвестиционного климата, повышение производительности труда и рост доли малого и среднего бизнеса в структуре ВВП. Экономические эксперты подсчитали, что в результате реализации ГП «Цифровой Казахстан» доля сектора ИКТ в ВВП Казахстана к 2020 году достигнет 4,85%, а производительность труда в данной отрасли вырастет на 31%. Цифровая грамотность населения составит 80%, доля интернет-пользователей увеличится до 78%, а процент оказанных электронных государственных услуг по отношению к общему числу услуг, полученных в бумажной и электронной формах, увеличится до 80%.

Значительное преимущество получит развитие финансовых технологий на базе деятельности Международного финансового центра Астана.

Мировые исследования подтверждают правильность инициативы казахстанского лидера. По данным консалтинговой компании Gartner, специализирующейся на рынках информационных технологий, мир активно входит в эру цифровой глобализации. Так, в 2015 году объем мирового IT-рынка составил 3,5 трлн. Долларов США, или 4,8% к глобальному ВВП. И эксперты давали уверенный прогноз, что данные показатели будут только расти.

В целом информационные технологии меняют экономику ведения бизнеса через государственные границы. В частности, они снижают издержки по международным сделкам и транзакциям. Кроме того, с их помощью создаются целые рынки и сообщества пользователей в глобальном масштабе, что гарантирует бизнесу огромную базу потенциальных клиентов и эффективные пути доступа к ним.

С использованием цифровых платформ, таких как eBay, Amazon, Facebook и Alibaba, малый бизнес во всем мире превращается в «микротранснациональные компании». 86% стартапов имеют те или иные деловые отношения вне страны резиденства, таким образом открывая для себя новые рынки. Иными словами, наступил момент, когда IT-сфера уже не рассматривается как отрасль экономики, а больше как вторая экономика, поскольку абсолютно все отрасли так или иначе зависят и развиваются благодаря информационным технологиям.

В большинстве стран, независимо от модели инновационного развития, преимущественно государство выступает инициатором и катализатором развития инноваций. Казахстан не стал исключением в данной тенденции, однако, для развития в нужном направлении желательно всегда проводить анализ текущего состояния сектора ИКТ и выявлять проблемы, негативно сказывающиеся на его развитии.

В частности, Казахстан в рейтинге Doing Business Всемирного банка в 2020 году должен находиться в списке первых 35 стран. Индекс «электронного правительства» (по методике ООН) в 2020 году должен находиться в числе первых 25 стран. Доступность информационно-коммуникационной инфраструктуры в домохозяйствах Республики Казахстан должна достигнуть 100%, а количество пользователей сети Интернет в 2020 году – 75%.

Как известно, реализация госпрограммы проводится в два этапа – на 2013-2017 годы и 2018-2020 годы. В рамках первого этапа постановлением Правительства Республики Казахстан был утвержден План мероприятий по реализации Государственной программы «Информационный Казахстан – 2020» на 2013-2017 годы. В результате реализации программы за 2013-2015 годы Казахстан в рейтинге Doing Business Всемирного банка в 2017 году оказался в списке первых 38 стран (2013 г. – 50 место, 2014 г. – 53 место, 2015 г. – 41 место). Индекс «электронного правительства» (по методике ООН) в 2017 году позволил войти в число первых 30 стран (2012 г. – 38 место, 2014 г. – 28 место). Возросла доля домашних хозяйств, имеющих доступ к сети Интернет, фиксированную телефонную связь и мобильные телефоны. Увеличился объем казахстанской блогосферы, а также доля организаций здравоохранения, подключенных к единой сети здравоохранения, – с 25% в 2014 году до 91,5% в 2015 году.

По результатам исследования компании «Бостонская консалтинговая группа» (BCG), отраженным в статье «Казахстан на пути к цифровой экономике», по уровню цифровизации экономики Казахстан в 2016 году занимал 50-ю строчку рейтинга из 85 государств и находится в группе с зарождающейся цифровой экономикой. Цифровой разрыв между государствами-лидерами и отстающими странами увеличивается год от года. Ключом к сохранению конкурентоспособности экономики Казахстана является развитие цифровой составляющей совместными усилиями государства и бизнеса, в том числе в таких отраслях: индустриальной, транспортно-логистической инфраструктуре, сельском хозяйстве, недропользовании, энергетике, образовании и здравоохранении.

По прогнозам ведущих мировых экспертов, к 2020 году 25% мировой экономики будет цифровой, и внедрение технологий цифровизации экономики, позволяющих государству, бизнесу и обществу эффективно взаимодействовать, становится все более масштабным и динамичным процессом. Расширение роли информационных технологий в работе частного и государственного секторов является основой для перехода к цифровому государству. Для этих целей и была разработана госпрограмма «Цифровой Казахстан».

Изначально в проекте госпрограммы «Цифровой Казахстан», который опубликовал в 2016 году АО «Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде», общие расходы на реализацию программы в 2017–2020 годах должны были составить 384,220 млрд тенге, в том числе, в 2017 году – 25,216 млрд тенге, в 2018 году – 102,188 млрд тенге, в 2019 году – 94,856 млрд тенге, в 2020 году – 161,958 млрд тенге. Однако оговаривалось, что объемы финансирования из республиканского и местных бюджетов будут уточняться при формировании соответствующих бюджетов на планируемый период. На май 2017 года, в СМИ появились более свежие цифры. Так, в 2017 году на проекты в рамках госпрограммы будет потрачено 12 млрд тенге, в 2018-м — 57,3 млрд тенге, в 2019 году — 25,7 млрд тенге, в 2020-м — 37,9 млрд тенге, наконец, в 2021 году — 17,8 млрд тенге. В итоге, всего планируется освоить бюджет в размере более 150 млрд тенге.

Источником расходов станет государственный бюджет и средства квазигосударственного сектора, частные инвестиции, займы финансовых организаций и институтов развития. Если говорить более конкретно, то в рамках «Цифрового Казахстана» будет реализовано около 140 проектов. И них 44 проекта будут внедрены силами квазигосударственного сектора. Основная масса — 69 проектов будет профинансирована из государственного бюджета, 7 проектов будут реализованы посредством государственно-частного партнерства, 4 проекта будут профинансированы международными финансовыми институтами, за счет местных бюджетов — 9 проектов, наконец, 28 проектов — за счет собственных средств организаций.

Эффектом от вложения такой крупной суммы должны стать вполне осязаемые результаты: проникновение интернета в Казахстане — 81%, рост производительности труда в ИКТ — на 43%, уровень цифровой грамотности населения — 81,5%, уровень удовлетворенности населения качеством самостоятельно полученных услуг в электронной форме — 84%, доля объема производства и реализации товаров (услуг) отрасли ИКТ в общем объеме ВВП — 4,9%.

Достичь эти цели Министерство информации и коммуникаций Республики Казахстан, которое разработало программу, предлагает, действуя в четырех ключевых направлениях. Во-первых, это создание «Цифрового шелкового пути», что означает развитие надежной, доступной, высокоскоростной и защищенной цифровой инфраструктуры. Во-вторых, создание «креативного общества», которое подразумевает развитие компетенций и навыков для цифровой экономики, проведение работ по повышению цифровой грамотности населения, подготовка ИКТ специалистов для отраслей. В-третьих, это цифровые преобразования в отраслях экономики, повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики. И в-четвертых, формирование «Проактивного цифрового правительства», для чего будет усовершенствована система электронного и мобильного правительства, оптимизирована сфера предоставления государственных услуг.

Как фундамент информационно-коммуникационной инфраструктуры отрасли недропользования в Казахстане, в рамках реализации государственной программы «Цифровой Казахстан», планируется создать «Национальный банк данных» минеральных ресурсов». Идея заключается в том, что предоставляя единый инструмент для сбора и хранения данных, получаемых от существующих недропользователей, государство не только обеспечит сохранность данных о недрах, но также сможет привлечь дополнительные инвестиции в отрасль, путем предоставления этих данных потенциальным инвесторам. Кроме того, этот инструмент позволит повысить прозрачность государственного управления

минерально-сырьевым комплексом за счет автоматизации процессов предоставления права недропользования, исключая непосредственное взаимодействие государственных органов с субъектами права недропользования.

Также для цифровизации промышленности в Казахстане McKinsey&Co совместно с СЭЗ «Парк инновационных технологий» (AlmatyTechGarden) планирует создать Центр компетенции по цифровой промышленности на базе Центра компетенции ГКМ совместно с технологическими транснациональными компаниями, целью которого будет проведение пилотных проектов на добывающих предприятиях по оптимизации и автоматизации производственных процессов, проведения проектов по сбору и углубленному анализу данных.

В первую очередь будет создана информационно-коммуникационная инфраструктура, а именно будут проведены мероприятия по подключению широкополосного доступа к сети Интернет, а также промышленного Интернета для реализации проектов по цифровой промышленности на 10 крупных предприятиях и 1 специальной экономической зоне.

В дальнейшем планируется реализация 10 проектов по частичной автоматизации производства путем внедрения и модернизации системы датчиков.

Расширять применение цифровых технологий планируют в транспорте и логистике путем создания Интеллектуальной транспортной системы. В Казахстане внедрение ИТС позволит решить следующие задачи: увеличить транзитный потенциал путем управления ТС (маршрутизация транзитного транспорта, планирование движения транзитного транспорта, соблюдение установленного уровня сервиса, обеспечение гарантированного времени прохождения транзитного потока, объединение бортового оборудования, необходимого для управления транзитным транспортом); усиление безопасности на транспорте; логистика и управление транспортом (обеспечивает управление пассажирскими и грузовыми перевозками, в том числе перевозками опасных грузов), повышение безопасности регулярных пассажирских перевозок при помощи автоматизации функций контроля перевозок; ускорение реагирования и повышение эффективности действий всех служб на транспорте.

Кроме того в рамках проекта будет развиваться электронная торговля, финансовые технологии, цифровизовано здравоохранение, образование, будут строиться Smart-города.

Библиографический список:

- 1.Программа «Цифровой Казахстан»
- 2.Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2017-2020 года З Шерстнева С.С.
- 3.Шерстнева А.С. Е.С. Цифровая экономика [Текст]/ Е.С.Карибаев// Вестник КарГУ. - 2018. – Вып.5. - С.11-18.- Библиограф.: с.523
- 4.Кошкарбаев К.У. Цифровой Казахстан – важная роль новых технологий.Текст]/ К.У. Кошкарбаев// Вестник КазЭУ. - 2018. – Вып. 7. - С.150-155.-Библиограф.: с.221.

*****

УДК 74.01/.09

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ БРЕНДА

*Нурпеисов Б.Д., магистрант I курса, Маркетинг, Факультет экономики и права
Абаева Г.И., к.э.н., и.о. ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и управления*

Калкабаева А.Е., м.э.н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье рассматривается понятие бренда как восприятие восприятия, эмоций и ассоциаций, которые движут потребителями. Описаны ключевые элементы бренда, рассмотрены этапы формирования бренда. Особое внимание уделяется роли маркетинговых исследований, которые помогают брендам лучше понимать существующие факторы, анализировать конкурентную среду, оценивать эффективность стратегий и стратегии адаптации.

Бренд представляет собой гораздо больше, чем просто название или логотип компании. Он объединяет в себе совокупность восприятия, эмоций и ассоциаций, которые возникают у потребителей в отношении продукта или услуги. В основе бренда лежит идея создания уникального образа и репутации, которые выделяют его среди конкурентов. Бренд не только сообщает о продукте, но и формирует у потребителей эмоциональную привязанность, способствует повышению лояльности и узнаваемости. Благодаря этому бренды играют ключевую роль в обеспечении долгосрочного успеха компаний, предоставляя конкурентные преимущества и устойчивые позиции на рынке[1].

Основные характеристики бренда включают такие элементы, как уникальность, репутация, качество, доверие, ассоциации и ценности, которые бренд несет. Эти характеристики помогают установить прочные эмоциональные связи с потребителями и способствуют формированию позитивного восприятия. Успешный бренд отличается не только визуальной айдентикой, но и четко выраженными ценностями и миссией, которые находят отклик у целевой аудитории.

Бренды можно классифицировать по различным критериям, каждый из которых отражает их стратегическое назначение и особенности взаимодействия с аудиторией. В таблице 1 указана классификация брендов[2].

Эта классификация помогает компаниям выбрать подходящую стратегию продвижения, учитывая цели бренда и особенности его аудитории.

Бренд играет решающую роль в конкурентной среде, позволяя компании выделяться среди множества аналогичных предложений. В условиях насыщенного рынка сильный бренд становится одним из главных конкурентных преимуществ, обеспечивая лояльность клиентов, положительное восприятие и доверие потребителей. Бренд позволяет потребителям легче идентифицировать продукт среди аналогов, ассоциировать его с определенными ценностями и качеством, что способствует росту повторных покупок и созданию устойчивых рыночных позиций.

Важнейшим аспектом роли бренда является его способность создавать эмоциональные и рациональные привязанности у потребителей. Бренд предоставляет компании уникальные инструменты для дифференциации, что помогает сформировать долгосрочные взаимоотношения с клиентами, сокращает чувствительность к ценовым колебаниям и снижает влияние конкуренции. При этом потребители, ценящие бренд за его уникальные характеристики и ценности, готовы платить премиальную цену, что в свою очередь способствует увеличению рентабельности компании[3].

Таблица 1 - Классификация брендов

Тип бренда	Описание	Пример
1. Товарный бренд	Это бренд, который ассоциируется с конкретным продуктом или категорией товаров. Направлен на создание уникального восприятия определенного товара и ориентирован на конечного потребителя.	Coca-Cola (напитки), iPhone (смартфоны)
2. Корпоративный бренд	Охватывает всю организацию и направлен на формирование положительного образа	Samsung, Nestlé

	компания в целом. Помогает выстраивать репутацию и доверие к компании независимо от конкретного продукта.	
3.Зонтичный бренд	Объединяет несколько категорий товаров под одним брендом, что позволяет использовать репутацию материнского бренда для продвижения новых продуктов, снижая расходы на маркетинг.	Nivea (косметика)
4.Бренд-лидер	Компании, которые продвигают продукты от различных производителей под собственным брендом. Позволяет создать лояльную клиентскую базу, даже если товары производятся другими компаниями.	Walmart (марка Great Value)
5.Семейный бренд	Группа товаров одного производителя, охватывающая одну категорию продукции, например, широкий ассортимент товаров для ухода.	Gillette (товары для бритья и ухода)
6.Местный и глобальный бренд	Местный бренд ориентирован на конкретный регион или страну, учитывая культурные особенности. Глобальный бренд распространяется на международном уровне и адаптируется к различным рынкам.	McDonald's, Nike

В современном маркетинге роль бренда выходит за рамки простой идентификации продукта. Бренд становится носителем ценностей и культурных особенностей компании, формируя более глубокие связи с потребителями и укрепляя позицию компании на рынке.

Создание бренда - это многогранный и стратегически важный процесс, который требует тщательной проработки всех элементов, от начального анализа рынка до разработки уникального торгового предложения (УТП) и визуальной идентификации. Успешный бренд выделяется на фоне конкурентов, имеет четкие ценности и вызывает доверие и привязанность у целевой аудитории. Рассмотрим основные этапы создания бренда, роль УТП и разработку идентификационных элементов, которые помогают бренду занять прочные позиции на рынке.

Процесс создания бренда можно разделить на несколько ключевых этапов, каждый из которых играет важную роль в формировании успешного образа бренда[4]:

Исследование и анализ рынка

На этом этапе проводится всесторонний анализ целевого рынка, включающий изучение потребностей и ожиданий аудитории, оценку конкурентной среды и выявление рыночных возможностей. Понимание предпочтений потребителей и действий конкурентов помогает сформировать основу для создания бренда и позволяет избежать ошибок позиционирования.

Формирование миссии и ценностей

Определение миссии и ценностей бренда - это один из ключевых этапов, который закладывает основу для его будущего развития. Миссия бренда отражает его цель и обещание потребителю, а ценности - принципы, на которых строится его деятельность. Например, если бренд ориентирован на устойчивое развитие, его миссия и ценности будут включать заботу об окружающей среде и ответственное потребление.

Создание уникального торгового предложения (УТП)

УТП - это элемент, который выделяет бренд на фоне конкурентов и делает его привлекательным для целевой аудитории. УТП может основываться на таких факторах, как качество продукта, инновационные характеристики, ценовая доступность или уникальный сервис. Разработка сильного УТП требует понимания, что важно для потребителя и как бренд может удовлетворить эти потребности лучше, чем конкуренты. Например, если бренд продвигает бытовую технику, его УТП может заключаться в инновационных функциях, которые облегчают повседневные задачи потребителей.

Позиционирование бренда

Позиционирование - это создание уникального образа бренда в сознании потребителей, который ассоциируется с определенными характеристиками и преимуществами. Этот этап определяет, как бренд будет восприниматься аудиторией и какие ассоциации он будет вызывать. Успешное позиционирование помогает бренду завоевать устойчивое место на рынке и удерживать лояльных клиентов.

Разработка визуальной и вербальной идентификации

Визуальная и вербальная идентификация - это основные элементы, которые формируют внешний образ бренда и помогают ему выделиться на рынке. Визуальная идентификация включает логотип, цветовую палитру, типографику и фирменный стиль, которые делают бренд узнаваемым. Вербальная идентификация - это тон и стиль общения, слоганы и другие элементы, передающие ценности и миссию бренда.

Для успешного создания бренда важно уделить внимание разработке его идентификационных элементов, которые формируют внешний образ и помогают выстраивать эмоциональную связь с аудиторией[5].

Визуальная идентификация

Визуальная идентификация бренда состоит из элементов, которые делают его узнаваемым и привлекательным:

Логотип: Центральным элементом, который символизирует бренд и ассоциируется с его миссией и ценностями.

Цветовая палитра: Выбор цветов, которые вызывают нужные ассоциации и эмоции у потребителей. Например, зеленый цвет может символизировать экологичность и устойчивое развитие, а синий - надежность и стабильность.

Типографика: Шрифты, которые используются в материалах бренда, также создают определенный образ. Например, легкие, округлые шрифты создают ощущение дружелюбности, тогда как строгие и резкие линии шрифта передают профессионализм и уверенность.

Фирменный стиль: Включает дизайн упаковки, оформление магазина и рекламные материалы, которые усиливают восприятие бренда и делают его узнаваемым.

Вербальная идентификация

Вербальная идентификация включает в себя голос и стиль общения бренда с аудиторией:

Тон общения: Это стиль, в котором бренд взаимодействует с аудиторией. Например, тон может быть формальным и профессиональным или, наоборот, дружелюбным и разговорным. Выбор тона зависит от характера целевой аудитории и того, как бренд хочет восприниматься.

Слоган: Краткое выражение УТП бренда, которое помогает передать его ценности и запомниться. Успешный слоган должен быть емким, запоминающимся и четко отражать основное сообщение бренда.

Ключевые сообщения: Это основная информация, которую бренд стремится донести до потребителей. Например, бренд может продвигать свои продукты как экологичные или инновационные, акцентируя внимание на конкретных преимуществах.

Визуальная и вербальная идентификация работают в тандеме и формируют целостный образ бренда, который воспринимается потребителями и влияет на их доверие и лояльность. Продуманная идентификация помогает выделиться бренда на фоне конкурентов, формирует эмоциональную привязанность и способствует запоминанию.

Процесс создания бренда - это сложный и многогранный путь, который включает анализ рынка, разработку миссии и ценностей, формирование УТП, а также разработку визуальной и вербальной идентификации. Каждый из этих этапов играет важную роль в создании сильного и устойчивого бренда, который способен привлечь внимание, установить доверительные отношения с аудиторией и занять прочные позиции на рынке.

Маркетинговые исследования играют критически важную роль в развитии брендов,

поскольку позволяют компаниям глубже понять потребности своей аудитории, оценить конкурентное окружение и своевременно адаптировать стратегию к изменяющимся условиям рынка. В условиях высокой конкуренции и стремительно меняющегося потребительского поведения бренды, опирающиеся на результаты маркетинговых исследований, могут принимать более точные и обоснованные решения, которые способствуют укреплению их позиций на рынке. Рассмотрим, как именно маркетинговые исследования способствуют развитию брендов и каким образом их результаты влияют на стратегические решения.

Роль маркетинговых исследований в развитии брендов

1. Понимание потребностей и предпочтений аудитории

Исследования позволяют выявить потребности и ожидания целевой аудитории, что даёт возможность бренду предлагать продукты и услуги, которые будут наиболее востребованы. Компании, знающие своих потребителей, могут не только удовлетворять их запросы, но и превосходить их, создавая уникальные предложения. Например, казахстанская компания Veeline провела исследование, чтобы понять, какие мобильные сервисы наиболее востребованы среди молодёжи. В результате компания внедрила тарифные планы, которые включают доступ к социальным сетям и мессенджерам без дополнительных затрат, что способствовало росту числа подписчиков на 15% среди молодёжной аудитории.

2. Анализ конкурентного окружения

Маркетинговые исследования помогают брендам не только лучше понять своих потребителей, но и оценить конкурентную среду. Например, благодаря регулярному анализу конкурентов компания Sulpak, один из крупнейших казахстанских ритейлеров электроники, смогла выявить пробелы в ассортименте и условия доставки, что позволило ей предложить лучшие условия в регионах и укрепить позиции. По данным Forbes Kazakhstan, благодаря проведённым исследованиям Sulpak увеличил свою долю рынка на 10% за последние два года, особенно в регионах с низкой плотностью конкурентов.

3. Оценка эффективности маркетинговых кампаний

Исследования позволяют оценить эффективность маркетинговых кампаний и рекламных мероприятий, что помогает брендам оптимизировать бюджеты и фокусироваться на наиболее результативных каналах и стратегиях. Например, проведённое казахстанским банком Kaspi.kz исследование показало, что наиболее популярным каналом для взаимодействия с клиентами стала их мобильная платформа. В результате банк сосредоточил усилия на продвижении мобильного приложения, что позволило увеличить его активную пользовательскую базу на 30% в течение года.

Влияние результатов маркетинговых исследований на стратегию бренда

- Определение уникального торгового предложения (УТП)

УТП - это ключевое сообщение бренда, которое выделяет его среди конкурентов и привлекает внимание аудитории. Маркетинговые исследования позволяют брендам чётко определить, какие характеристики или преимущества наиболее значимы для их клиентов, и сформировать УТП на основе этих данных. Например, казахстанская компания Magnum провела исследования, которые показали, что для большинства потребителей важно соотношение цены и качества. В результате компания сделала акцент на доступных ценах и широком ассортименте, что стало основой её УТП и позволило увеличить число клиентов на 20% в течение года.

- Адаптация продуктов под нужды потребителей

Понимание потребностей клиентов помогает брендам разрабатывать и адаптировать свои продукты и услуги, чтобы они лучше отвечали запросам целевой аудитории. Например, в ходе маркетингового исследования казахстанская сеть аптек «Фармаком» выяснила, что её клиенты заинтересованы в продукции для здоровья и профилактики, что стало особенно актуально во время пандемии. Компания добавила в ассортимент больше витаминов и средств для профилактики, что позволило увеличить продажи в данной категории на 25%.

- Корректировка ценовой стратегии

Маркетинговые исследования помогают компаниям находить оптимальные ценовые решения для различных сегментов аудитории. Например, компания Sulrak использует анализ покупательских предпочтений для корректировки цен на определённые категории товаров. Исследования показали, что клиенты в разных регионах Казахстана чувствительны к ценам на бытовую технику, что позволило компании предложить регионально адаптированные ценовые предложения. По данным аналитического отчёта, корректировка ценовой политики позволила Sulrak увеличить объёмы продаж в регионах на 18%.

- Выбор каналов продвижения

Исследования помогают брендам определить, какие каналы лучше всего подходят для коммуникации с их целевой аудиторией, что позволяет оптимизировать затраты на рекламу. Например, результаты исследований показали, что казахстанская молодёжь предпочитает взаимодействие через социальные сети и видеоконтент. В ответ на это компания ChocoFamily усилила своё присутствие на платформе Instagram, запуская рекламные кампании, адаптированные под интересы аудитории. В результате этого подхода компания увеличила вовлечённость в социальных сетях на 40%.

- Повышение удовлетворённости клиентов

Результаты исследований помогают брендам улучшить клиентский сервис и адаптировать свои предложения для повышения уровня удовлетворённости клиентов. Например, банк Halyk Bank внедрил регулярные опросы своих клиентов, чтобы оценить качество обслуживания. На основе этих данных банк смог повысить скорость обработки заявок и оптимизировать процессы, что позволило сократить время ожидания клиентов на 30% и повысить индекс удовлетворённости клиентов (NPS) на 15 пунктов.

Маркетинговые исследования являются важным инструментом для брендов, которые стремятся не только удерживать свои позиции, но и развиваться, реагируя на изменяющиеся потребности аудитории и конкуренцию. На примере казахстанских компаний можно увидеть, как маркетинговые исследования помогают принимать стратегически важные решения, способствующие росту и успеху. Результаты исследований позволяют брендам создавать конкурентные преимущества, оптимизировать рекламные и продуктовые стратегии, корректировать цены и улучшать сервис. Всё это обеспечивает более высокую удовлетворённость клиентов, укрепляет их лояльность и способствует долгосрочному успеху компании на рынке.

Библиографический список:

- 1 Аакер Д. А. Создание сильных брендов. – М.: Издательство «Питер», 2017. – 512 с.
- 2 Котлер Ф., Армстронг Г. Принципы маркетинга. – М.: Вильямс, 2018. – 736 с.
- 3 Романенко А. В. Маркетинговые исследования: Учебное пособие. – М.: Юнити-Дана, 2019. – 352 с.
- 4 Траут Дж., Райс Э. Позиционирование: Битва за узнаваемость. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2020. – 320 с.
- 5 Фиорелли К. Брендинг: стратегии успешного бренда. – СПб.: Питер, 2019. – 384 с.

*****

ӘОЖ 338.24

БЕЛГІСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНДА КӘСПОРЫНДЫ БАСҚАРУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ТАЛДАУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Нұржан Л.Н., 1 курс, Есеп және аудит, экономика факультеті

Кайранбеков Б.О., э.ғ.к., доцент м.а., Есеп және талдау кафедрасы

«Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ҚЕАҚ, Астана қ., Қазақстан

Басқарушылық талдау белгісіздік жағдайында кәсіпорынды басқару тиімділігін

арттырудың маңызды құралы болып табылады. Бұл тәуекелдерді азайтуға, ресурстарды пайдалануды оңтайландыруға және стратегиялық негізделген шешімдер қабылдауға көмектеседі. Қазіргі жағдайда басқарушылық талдау әдістерін дамыту табысты басқарудың және бизнестің ұзақ мерзімді тұрақты дамуының ажырамас бөлігіне айналады.

Қазіргі экономикалық орта белгісіздік пен тұрақсыздықтың жоғары деңгейімен сипатталады. Нарық жағдайындағы жылдам өзгерістер, технологиялық прогресс, жаһандық бәсекелестік және сыртқы саяси тәуекелдер кәсіпорындардан икемділік пен тиімді басқару шешімдерін қабылдау қабілетін талап етеді. Мұндай жағдайларда басқарушылық талдау кәсіпорын қызметін диагностикалау мен бейімдеудің маңызды құралына айналады.

Басқарушылық талдау – бұл кәсіпорынның ағымдағы жағдайын, оның күшті және әлсіз жақтарын бағалауға, стратегиялық мәселелерді анықтауға бағытталған кәсіпорынның ішкі ресурстары мен сыртқы мүмкіндіктерін кешенді талдау. Оның мақсаты – басқарушылық шешімдер қабылдау, даму нұсқаларын таңдау, стратегиялық басымдықтарды анықтау үшін меншік иелері мен басқа да мүдделі тұлғаларға ақпарат беру [1].

Сонымен, басқарушылық талдау – бұл оңтайлы басқару шешімдерін қабылдау мақсатында бизнес-қызметті талдау, оның барысында келесі негізгі міндеттер шешіледі:

- пайдаланылатын ақпараттың дұрыстығы мен толықтығын сапалы бағалау;
- пайдаланушылардың негізгі топтары тұрғысынан сенімді қорытындылар алу үшін қаржылық, басқарушылық, статистикалық және өндірістік есептілікте бар ақпаратты талдамалық түсіндіру;
- басқарушылық шешімдерді негіздеу үшін шығындардың, кірістердің және қаржылық нәтижелердің көрсеткіштері мен параметрлерін бағалау;
- ұйымның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың пайдаланылмаған мүмкіндіктерін анықтау үшін қызметті дамыту мониторингі.

Қазіргі заманғы басқару теориясының негізін қалаушы Питер Друкер басқарушылық талдауды ұйымда тұрақтылық пен тиімділікке жетудің негізгі құралы ретінде қарастырды. Оның пікірінше, басқарушылық талдаудың негізгі мақсаты ұйымның мақсаттарына жетуге және сыртқы ортаның өзгеруіне бейімделуге көмектесетін шешімдерді қабылдау негіздерін қамтамасыз ету болып табылады. Друкер басқарушылық талдауды стратегиялық шешімдер қабылдауға және қызметтің тиімділігін бағалауға көмектесетін басқарудың орталық элементі деп және басқарушылық талдауды ұйымның қазір қайда екенін, қайда бару керектігін және ол үшін қандай ресурстар қажет екенін түсінуге көмектесетін құрал деп санады [2].

Басқарушылық талдау мақсаттарының жүйесін келесідей ұсынуға болады:

- кәсіпорынның осы тауар нарығындағы орнын бағалау, яғни, кәсіпорынның ұйымдастырушылық-техникалық мүмкіндіктерін анықтау;
- өнімнің бәсекеге қабілеттілігін, нарық сыйымдылығын анықтау;
- өндірістің негізгі факторларын: еңбек құралдарын, еңбек заттарын және еңбек ресурстарын тиімді пайдалану есебінен өндіріс пен сатуды ұлғайтудың ресурстық мүмкіндіктерін талдау;
- өнімді өндіру мен сатудың ықтимал нәтижелерін және осы процестерді жеделдету жолдарын бағалау;
- өнімнің ассортименті мен сапасы, оның жаңа үлгілерін өндіріске енгізу бойынша шешімдер қабылдау;
- ауытқулар бойынша, шығындар орталықтары, жауапкершілік орталықтары бойынша өндіріс шығындарын басқару стратегиясын әзірлеу;
- баға саясатын анықтау;
- өндірістің шығынсыздығын қамтамасыз ету мақсатында сату, шығындар мен пайда арасындағы байланысты талдау.

Басқарушылық талдау ұйымды басқарудың маңызды элементі болып табылады. Басқарушылық талдау экономикалық ақпараттың барлық кешенін пайдаланады, жедел және

ұйым басшылығының еркіне толығымен бағынады. Тек осындай талдау ұйымдағы істердің жай-күйін нақты бағалауға, барлық шығарылған және сатылған өнімнің өзіндік құнының құрылымын ғана емес, сонымен қатар оның жекелеген түрлерін, коммерциялық және басқару шығындарының құрамын зерттеуге, әсіресе бизнес-жоспарды орындау үшін лауазымды тұлғалардың жауапкершілік сипатын мұқият зерделеуге мүмкіндік береді [3].

Басқарушылық талдау нарықтың өзгеруін, тұтынушы сұранысының өзгеруін және бәсекелестердің әрекеттерін бақылай отырып, кәсіпорынға жаңа стратегияларды әзірлеуге көмектеседі. Белгісіздік жағдайында кәсіпорындар инновациялар мен жаңа өнімдерге көшу, шығындарды қысқарту немесе жаңа нарықтарды игеру сияқты бейімделу шараларын қабылдайды. Талдау нәтижесінде алынған деректер кәсіпорынның ұзақ мерзімді стратегияларын дұрыс бағытта түзетуге мүмкіндік береді.

Басқарушылық талдау кәсіпорынның мүмкін болатын тәуекелдерін анықтауға және оларды басқаруға арналған тиімді әдістерді әзірлеуге септігін тигізеді. Белгісіздік жағдайында ықтимал дағдарыстарды болжау және оларға дайын болу өте маңызды. Талдау арқылы кәсіпорын нарықтағы өзгерістерге, экономикалық дағдарыстарға, саяси және әлеуметтік факторларға қатысты тәуекелдерді алдын ала бағалай алады. Бұл басқарушыларға дағдарысқа дайындық жоспарларын әзірлеуге және апат жағдайында тез арада әрекет етуге мүмкіндік береді [4].

Қаржылық көрсеткіштерді басқарушылық талдау аясында зерттеудің келесі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

- кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын бағалау;
- өтімділік пен төлем қабілеттілігін талдау;
- іскерлік белсенділікті зерттеу;
- қызмет тиімділігін бағалау.

Белгісіздік жағдайында кәсіпорынды басқару өзгерістерге жедел жауап беруді және бейімделудің жоғары дәрежесін талап етеді. Басқарушылық талдау келесі артықшылықтардың арқасында осы процесте шешуші рөл атқарады, біріншіден, тәуекелдерді азайту. Басқарушылық талдау ықтимал қауіптерді анықтауға, реакция сценарийлерін жасауға және жағымсыз әсерлерді азайтуға мүмкіндік береді. Мысалы, сценарийлерді талдау сұраныстың өзгеруін немесе шикізат бағасының өзгеруін болжауға көмектеседі. Екіншіден, ресурстарды басқару тиімділігін арттыру. Басқару есебі мен шығындарды талдау қаржылық, еңбек және материалдық ресурстарды пайдалануды оңтайландыруға көмектеседі, бұл әсіресе шектеулі жағдайларда маңызды. Үшіншіден, стратегиялық жоспарлауды қолдау. Кәсіпорынның ішкі және сыртқы ортасын талдау арқылы жаңа технологияларды енгізу, өнімді әртараптандыру немесе жаңа нарықтарға шығу сияқты дамудың негізгі бағыттарын анықтауға болады. Төртіншіден, шешім қабылдауды жеделдету. Басқарушылық талдау менеджерлерге өзгерістерге тезірек жауап беруге мүмкіндік беретін өзекті деректерді ыңғайлы түрде ұсынады.

Кәсіпорындарда басқарушылық талдауды тиімді енгізу үшін мынадай қағидаттарды ұстану қажет:

1. Жүйелілік. Осы қағидатқа сәйкес кәсіпорын өз кезегінде бірқатар маңызды ішкі жүйелерден тұратын күрделі интегралды жүйе ретінде қарастырылуы керек.

2. Аналитикалық іс-шаралардың кешенділігі. Бұл қағида кәсіпорынның жағдайын жан-жақты зерттеу қажеттілігін көрсетеді.

3. Динамикадағы және бәсекелестердің көрсеткіштерімен салыстырғанда көрсеткіштерді талдаудың міндеттілігін білдіретін салыстырмалы талдау принципі.

4. Алынған талдау нәтижелерінің тиімділігі оны жүргізу шығындарынан асып түсуі керек.

5. Оңтайлылық принципі талдауға негізделген шешімдер ұтымды, шынайы және экономикалық тұрғыдан негізделген болуы керек дегенді білдіреді.

6. Кәсіпорында басқарушылық талдау жүргізудің жүйелілігі кәсіпорынның жағдайындағы өзгерістерді уақтылы анықтауға және оның стратегиясын бейімдеуге

мүмкіндік береді.

7. Кәсіпорынның салалық және аймақтық ерекшеліктерін есепке алу. Нормативтік талаптар, технологиялық ерекшеліктер немесе даму тенденциялары сияқты салалық факторларды ескеру қажет [5].

Басқарушылық шешімдер қабылдау үшін компаниялар әртүрлі талдау әдістері мен құралдарын қолданады. Бұл әдістер кәсіпорынның қазіргі жағдайын бағалауға, мүмкіндіктер мен қауіптерді анықтауға және қызметті оңтайландыру стратегияларын жасауға көмектеседі:

- сценарийді жоспарлау, бұл әдістің мәні: сценарийді жоспарлау бірнеше ықтимал даму сценарийлерін модельдеуге және осы сценарийлерге негізделген стратегиялық жоспарларды жасауға көмектеседі.

- факторлық талдау көрсеткіштер арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды анықтау үшін қолданылады, бұл кәсіпорынның қызметіне қандай факторлар көбірек әсер ететінін анықтауға көмектеседі.

- SWOT талдау (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) кәсіпорынның күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ сыртқы ортаға қатысты мүмкіндіктер мен қауіптерді бағалау үшін қолданылады.

Басқарушылық талдау өндіріс процесін оңтайландыруға, ресурстарды тиімді пайдалануға және операциялық шығындарды азайтуға көмектеседі. Белгісіздік жағдайында кәсіпорындар шығындарды қысқартуға және өндіріс процесін жетілдіруге бағытталған шараларды қабылдайды. Аналитикалық құралдар мен әдістер арқылы өндірістің тиімділігі мен өнім сапасын арттыру үшін қажетті деректер жинақталады. Бұл шаралар кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін сақтап қалуға және қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Басқарушылық талдау кәсіпорынның әртүрлі бөлімшелерінің жұмысын бақылау мен бағалауға мүмкіндік береді. Бұл ақпарат кәсіпорынның барлық бөлімшелерінің өзара әрекеттесуін және жалпы тиімділігін арттыру үшін қажет. Белгісіздік жағдайында басқарушылар дұрыс әрі уақытында шешімдер қабылдау үшін сенімді мәліметтерге сүйенуі тиіс. Талдау негізінде басқару шешімдерінің сапасы артады, кәсіпорынның жұмысындағы кемшіліктер анықталып, оларды түзету шаралары қабылданады.

Басқарушылық талдау тек деректерді жинаумен ғана шектелмейді, оның негізгі мәні деректерді басқарудың негізделген шешімдерін қабылдау үшін пайдалы ақпаратқа айналдыру мүмкіндігі. Бұл әсіресе реакция жылдамдығы мен бейімделу қабілеті шешуші рөл атқаратын белгісіздік жағдайында өте маңызды. Мысалы, COVID-19 пандемиясында көптеген компаниялар сценарийлік жоспарлауды қолдана отырып, өз ресурстарын қайта бөліп, қаржылық тұрақтылықты сақтай алды. Басқа кәсіпорындар факторлық талдауды қолданып, ең тиімді өндірістік процестерді анықтай алды және шығындарды азайтты [6].

Белгісіздік жағдайында басқарушылық талдау тұрақтылық пен бәсекеге қабілеттілікті арттыруға ұмтылатын кәсіпорындар үшін таптырмас құрал болып табылады. Деректерді жинау мен өңдеудің жүйелік тәсілінің көмегімен компаниялар қоршаған ортаның қиындықтарына жауап беріп қана қоймай, осу мүмкіндіктерін тиімді пайдалана алады. SWOT, сценарийлерді жоспарлау және факторлық талдау сияқты заманауи талдау әдістері ішкі процестерді тереңірек түсінуге, өзгерістерді болжауға және бизнестің табысты дамуына ықпал ететін стратегиялық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Библиографиялық тізім:

1. Измалкова, И.В., Архипова, Е.А., Костромина, О.Е. Управленческий анализ как основа эффективности развития субъектов хозяйствования в современных условиях: сущность, методы и этапы проведения / И.В. Измалкова, Е.А. Архипова, О.Е. Костромина // ЭФО: Экономика. Финансы. Общество. – 2023. – №2 (6). – С. 35–47.

2. Галькова, В.О. Управленческий анализ и его место в системе управления организации / В.О. Галькова // Учет и статистика. – 2011. – Т. 2. – № 22. – С. 86–91.

3. Алиева, А.Р. Управленческий анализ прибыли: сущность и распределение расходов / А.Р. Алиева, Р.А. Магомедова // Школа Науки. – 2021. – №12(49). – С. 23–25.

4. Савицкая, Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия/ Г.В. Савицкая. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 14–25.
5. Илюхина, Г.И. Значение управленческого анализа в обеспечении финансовой устойчивости предприятия сервиса / Г.И. Илюхина // Сервис в России и за рубежом. – 2009. – № 1.
6. Тангиева, А.Б. Роль экономического анализа на предприятии / А.Б. Тангиева // Достижения науки и образования. – 2019. – №1 (42). – С. 37–38.

*****

УДК 656. 073

МОШЕННИЧЕСТВО В ГРУЗОПЕРЕВОЗКАХ

Плескань А.С., 3 курс, Менеджмент: Бизнес-логистика

Селезнёва Т.О., старший преподаватель кафедры экономики

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования "Челябинский государственный университет" Костанайский филиал, г. Костанай, Республика Казахстан

Аннотация: логистика, грузоперевозки, мошенничество в грузоперевозках, схемы мошенничества, виды мошенничества

Логистика – быстро развивающаяся отрасль, которая привлекает своей простотой и большим спросом на услуги. Именно по этой причине каждый год повышается количество индивидуальных предпринимателей, товариществ с ограниченной ответственностью на рынке, а также диспетчеров, работающих без регистрации своей деятельности. К сожалению, как и в любой другой сфере, с ростом рынка появляются как лидеры отрасли, так и мошенники, желающие заработать «легкие деньги» за чужой счет.

Актуальность темы мошенничества в грузоперевозках возрастает с каждым годом. Мошенники придумывают новые схемы, а перевозчикам все сложнее защитить себя от мошеннических действий.

Цель исследования: Предоставить исчерпывающую информацию о наиболее распространенных схемах мошенничества, чтобы помочь участникам рынка защитить себя.

Задачи: обобщение имеющихся данных о мошеннических схемах; выявление причин роста мошенничества; разработка рекомендаций по защите от мошенничества

Объект исследования: Мошеннические действия в сфере грузоперевозок.

Предмет исследования: Виды мошеннических схем.

Методы исследования: Наблюдение, синтез, нормативный и позитивный анализ

Мошенничество в грузоперевозках – вид мошенничества, который затрагивает грузоперевозки на дальние и ближние расстояния и включает в себя хищение: груза, документов, денежных средств.

Анализ причин, почему происходит мошенничество в грузоперевозках. Мошенничество в грузоперевозках зачастую связано с наличием множества участников в цепочке поставок и сложностью отслеживания всех этапов транспортировки груза. Ниже приведены основные причины, почему происходит мошенничество в грузоперевозках.

Первостепенный фактор – это недостаточная проверка партнеров и подрядчиков. Из-за большой нагрузки, которая накладывается на логистов в связи со срочностью транспортировки груза, возможно упущение процесса тщательной проверки компании, с которой ведется сотрудничество. С другой стороны, на рынке присутствует часть компаний, которая не работает на договорных условиях с перевозчиками, а используют метод договоренностей в устной форме, что приводит к возможной потере денег, простоя транспортных средств и выплаты штрафных санкций. Также следует отметить, что с каждым

днем проверять надежность перевозчика становится все сложнее, так как увеличивается предложение транспортных услуг, соответственно, поставщики вынуждены сотрудничать с разными перевозчиками из-за коммерческой выгоды, во избежание срывов сроков поставки товаров.

Во-вторых, это отсутствие прозрачности сделок с большим количеством посредников. Зачастую, когда появляется груз для транспортировки – посредники занимаются перепродажей данной перевозки между собой. Поэтому, когда перевозчик вступает в эту цепь, отследить количество звеньев практически нереально. Это происходит потому, что посредники знают только вышестоящую компанию, у которой была взята заявка на перевозку, а компании, сотрудничающие с товаротправителем, тщательно скрывают его контакты.

В-третьих – это незащищенность водителей. Нерешенной проблемой логистического бизнеса является то, что основная масса сделок заключается в мессенджере Whatsapp, по этой причине каждый посредник, кому перевозчик предоставлял свои документы (а именно: удостоверение личности, техпаспорт на машину, водительские права) потенциально могут использоваться в мошеннических целях. В случае заключения договора о перевозке, водитель предоставляет фотографии транспортного средства с государственными символами, для подтверждения своей личности и машины, на которой планируется осуществление перевозки. Совокупность использованных фотографий оберегает мошенников от «лишних вопросов».

В-четвертых – заключение договоров-заявок от лица транспортных компаний. Логистический бизнес работает по принципу ресейлинга, что ставит перевозчиков в положение, когда сторонние компании вправе заключать договора от их имени. Это приводит к тому, что водитель может быть не осведомлен о перевозке, на которую заключилась транспортная компания. Отчасти, мошенничество по этой причине происходит по вине грузоотправителя, которые не желают заключать договор с перевозчиком, который занимается доставкой грузов в одном лице, а отдают предпочтение транспортным компаниям (допускается вариант без собственных транспортных средств).

Популярные мошеннические схемы. Большинство схем, которые используются в логистике - просты в исполнении и сложно доказуемые. Зачастую вина за произошедшее ложится на водителя либо на компанию, с которой был заключен крайний договор в цепочке посредников.

Классификация мошенничества в грузоперевозках Мошеннические схемы можно разделить на три группы: мошенничество со стороны водителя, мошенничество со стороны транспортной компании, мошенничество с использованием чужих документов.

Первая группа: Мошенничество со стороны водителя – вид мошенничества, при котором водитель во время перевозки груза изменяет условия перевозки, либо же отказывается от исполнения договоренностей.

Рисунок 1 - Кража груза с целью дальнейшего запроса дополнительных средств

Зачастую, схема состоит из 6 звеньев, в результате которой, водитель получает выкуп за груз, который был им украден. Особенностью данной мошеннической схемы является то, что водитель уверен, что транспортная компания не обратится в полицию, а заплатит выкуп

в связи с тем, что стоимость украденного груза составляет выше, чем сумма, которую он запрашивает. На первом двух этапах не происходит ничего необычного, водитель идет на контакт, входит в доверительные отношения с заказчиком. На этапе перевозки груза перевозчик запрашивает большую сумму, чем было обговорено на этапе согласования, перестает выходить на связь. Дальнейшие действия мошенника – увезти и выгрузить фуру на другом складе, либо же у себя дома, и требовать у заказчика дополнительные средства за разгрузку в правильном месте.

Сбыт товара в пути. Данный вид мошенничества является менее популярным, чем предыдущий, но довольно распространен. Мошенничество основывается на отсутствии договора материальной ответственности водителя. Стандартная процедура при погрузке – подписание договора индивидуальной материальной ответственности. Это документ, согласно которому в случае нарушения сохранности, утери или повреждения груза, водитель несет полную или частичную материальную ответственность. При погрузке возможен вариант, когда транспортная компания или уполномоченное лицо берет на себя риски за сохранность товара, в этом случае есть шанс того, что водитель, не неся никакой ответственности продаст груз, не довозя до точки, а после перестанет выходить на связь.

Отказ от выгрузки без дополнительного вознаграждения. Мошенническая схема распространена среди посредников, которые не заключают договора-заявки на перевозку, либо в случае наличного расчета водителя при погрузке, а заработок диспетчера напрямую зависит от водителя. Проблемной перевозка становится в тот момент, когда водитель достигает пункта выгрузки. Вместо того, чтобы выгрузить товар в срок, происходит шантаж посредника с целью получения средств, поверх оговоренной суммы.

Мошенничество со стороны транспортной компании. Мошенничество со стороны транспортных компаний – вид мошенничества, при котором транспортная компания производит незаконные действия за счет документов перевозчиков.

Самой распространенной схемой в данной группе является вид мошенничества, когда транспортная компания предоставляет данные водителя, соглашаясь на перевозку. Вторым этапом данной схемы является утверждение суммы предоплаты, под предлогом «аванс водителю/ расходы ГСМ». После подписания договора и получения предоплаты, компания перестает выходить на связь. В данном случае, заказчику не остается ничего, кроме как выставлять претензии перевозчику, чьи документы были использованы. Особенностью схемы является то, что компании не используют свои реквизиты, а предпочитают «фирмы однодневки».

Мошенничество с использованием чужих документов. Мошенничество с использованием чужих документов – вид мошенничества, при котором третьи лица представляются перевозчиками, либо же транспортными компаниями.

Представление перевозчиком. Данный вид мошенничества набирает популярность в связи с незащищенностью данных перевозчиков. Третье лицо находит заявку на перевозку, представляется водителем, предоставляет данные реального перевозчика, выдавая его за себя, а после запрашивает предоплату. В результате, заказчик обратится в полицию и пострадавшему лицу необходимо либо возмещать ущерб, либо искать виновника мошеннических действий.

Использование чужих реквизитов. Наименее распространенный вид мошенничества в грузоперевозках. Он заключается в предоставлении заказчикам реквизитов проверенных перевозчиков, осуществление сделок от их имени. Мошенничество возможно в том случае, если используемая компания является крупной и имеет большой штат сотрудников. Мошенники предлагают не заключать договор-заявку, основываясь на прошлых опытах перевозок. В результате груз продают, либо происходит срыв погрузки с хищением предоплаты.

Рекомендации по защите от мошенничества. Тщательная проверка контрагентов: Требуйте у потенциальных партнеров полный пакет документов: учредительные документы, лицензии, сертификаты, страховые полисы, проверяйте их подлинность. Если вы работаете с

контрагентом впервые – запросите данные о партнерах, свяжитесь с ними и уточните положение дел.

Заклучайте письменные договоры: Каждый договор должен быть четко и подробно прописан, с указанием всех условий перевозки, ответственности сторон, порядка расчетов. Договор должен быть юридически грамотно составлен, не стоит оставлять мошенникам возможность обмануть вас.

Система контроля: GPS-трекинг: Используйте системы GPS-мониторинга для отслеживания местоположения груза в режиме реального времени.

Электронный документооборот: Переведите документооборот в электронный вид, чтобы повысить его прозрачность и безопасность. Не передавайте данные о своей компании третьим лицам, избегаются деловых сделок в мессенджерах.

Страхование: Обязательно страхуйте грузы на весь период перевозки. Проверка информации о водителе: Проверяйте документы водителя, его опыт работы.

Оплата по факту: Старайтесь производить оплату после выполнения перевозки и проверки груза.

Библиографический список:

1. Левкин Г.Г. Логистика сбыта и распределения: Учебник для вузов. –М.: Издательство Юрайт, 2024. - 233 с

2. Попов Гавриил Транспортная логистика // Евразийский научный журнал. 2016. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transportnaya-logistika> (дата обращения: 05.12.2024).

3. <https://steamtrend.ru/useful/article/moshennichestvo-v-gruzoperevozkakh.html>

*****

УДК 334.021.1

УЧЕТ ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ И ОТРАЖЕНИЕ ИХ В ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Раимбеков Е.К., 4 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права

Кажикова Ж.Н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

С целью устойчивого функционирования компании необходимо верное распределение доходов и расходов. Доходы и расходы считаются сложными экономическими показателями, так как каждое учреждение желает получать большие доходов, но при этом нести минимальные затраты. Посредством экономии в расходовании средств и увеличение эффективности их применении. Чтобы достигнуть окончательного результата при наименьших затратах следует так же изучать источники извлечения доходов, но главным источником управления являются расходы и их принятие. Итоговым результатом эффективного управления доходами и расходами будет являться положительный финансовый результат деятельности предприятия.

В нынешних экономических обстоятельствах деятельность любого хозяйствующего субъекта считается объектом внимания обширного круга участников рыночных взаимоотношений, причастных в результатах его функционирования. На базе доступной им отчетно-учетных данных указанные лица стараются дать оценку финансовому положению компании. Основным инструментом данного предназначается финансовый анализ, при поддержке которого возможно справедливо дать оценку внутренним и наружным взаимоотношениям рассматриваемого объекта: дать характеристику его платежеспособности, эффективности и прибыльности деятельности, возможности развития,

а затем по его результатам осуществить аргументированные заключения. Финансовый анализ предполагает собою процедуру, базирующуюся на исследовании сведений о финансовом состоянии компании и результатах его деятельности в прошлом с целью оценки предстоящих условий и результатов деятельности.

Финансовый результат – это результат хозяйственной деятельности компании за отчетный период, что предполагает собою рост (снижение) денежных средств компании, возникшие в процессе его предпринимательской и иной деятельности за данный период. Финансовый результат способен проявляться в форме нераспределенной прибыли (превышения доходов над расходами) либо в форме непокрытого убытка (превышения расходов над доходами).

финансовый результат деятельности предприятия – доход (убыток) за отчетный период – предполагает собою, по сути, разность доходов и расходов, т.е. он непосредственно находится в зависимости от величины доходов и расходов организации.

Финансовая устойчивость определяет постоянство финансового положения организации, снабжая значительную часть собственного капитала в единой сумме применяемых им финансовых средств. Оценка степени финансовой стабильности организации выполняется с применением широкой концепции характеристик [1].

Финансовый результат хозяйственной деятельности индивидуального предпринимателя "АлиАр" обуславливается признаком дохода либо убытка, формируемым в протяжении календарного года.

Для установления окончательного финансового результата дохода либо расхода специализирован счет 5610 "Итоговая прибыль (итоговый убыток)", что устанавливает сумму чистого дохода (убытка) за отчетный период. В данный счет в протяжении отчетного периода списывают финансовый результат с обыкновенных разновидностей деятельности, а кроме того с операционных и внереализационных доходов и расходов. Подобным образом, в этом счете обобщается сведения согласно формированию конечного финансового результата компании за отчетный период.

Выходит, то что сальдо счета 5610 "Итоговая прибыль (итоговый убыток)" равно чистому доходу (либо убытку) нынешнего года. Это сальдо переносится на счет 5510 "Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток) отчетного года", что специализирован с целью обобщения данных о наличии и перемещении сумм нераспределенного дохода либо непокрытого убытка, образовавшегося в отчетном году

Учет нераспределенной прибыли (непокрытого убытка) проводится в счетах подраздела 5500 "Нераспределенный доход (непокрытый убыток)", в который входят соответствующее счета:

5510 "Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток) отчетного года".

5520 " Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток) предыдущих лет".

Рассмотрим схему базовых подходов к формированию финансовой отчетности (см. Рисунок 1)

Рисунок 1 – базовые подходы к формированию финансовой отчетности

В бухгалтерии индивидуального предпринимателя «АлиАр» за январь 2018 год при закрытии разделов 6 "Доходы" и 7 "Расходы" были составлены следующие корреспонденции счетов, приведенные в таблице 1.

Таблица 1 - Корреспонденция счетов по определению финансового результата ИП «АлиАр» за январь 2024 года

п/п	Содержание операций	Сумма, тенге	Корреспонденция счетов	
			Дт	Кт
	Закрываются счета доходов: - от реализации продукции	523000	6010	5610
	- от выбытия активов	1436850	6210	5610
	Закрываются счета расходов: - себестоимость реализованной продукции	324000	5610	7010
	- административные расходы	440390	5610	7210
	- расходы по реализации продукции	154075	5610	7110
	- расходы на выплату процентов	160000	5610	7320
	- расходы по выбытию активов	679025	5610	7410
	- расходы по КПН	20025	5610	7710
	Итоговый убыток перенесен на нераспределенный убыток	1777515	5510	5610
	Итоговая прибыль перенесена на нераспределенную прибыль	1959850	5610	5510

Задача формирования данной формы финансовой отчетности – приобретение данных о

том, имеет ли организация прибыль либо оно убыточно. Существенная отличительная черта этой формы в том, что в ней сравнивается совокупность всех доходов компании с суммой всех расходов, понесенных им с целью поддержания своей деятельности.

Существуют 2 метода анализа расходов:

- по характеру затрат;
- по функциям расходов [2].

Выполним анализ расходов ИП «АлиАр», которые сгруппированы в отчете о прибылях и убытках

В первую очередь проведем анализ методом характера затрат. Расходы объединяются в отчете в соответствии с их характером (к примеру, износ и амортизация, закупки материалов, транспортные расходы, заработная плата, затраты на рекламу) и не распределяются между функциональными направлениями внутри предприятия (таблица 2).

Таблица 2 – Анализ расходов ИП «АлиАр» методом характера затрат

Статьи доходов и расходов	Январь, 2022г.	Январь, 2023г.	Январь, 2024г.
	Сумма, тенге		
Доход от реализации	390000	480000	523000
Прочий доход	1004500	1210560	1436850
Изменения в запасах готовой продукции и незавершенного производства	74130	85600	91500
Использованное сырьё и расходные материалы	78000	83000	97000
Заработная плата и отчисления	111000	121100	144280
Расходы на износ и амортизацию	45890	53180	62220
Прочие расходы	100650	125600	145351
Всего расходы	49800	62000	71000
Прибыль за период	152300	171000	182185

Данный метод свободно используем во множества маленьких предприятиях, в которых не необходимо распределения операционных затрат в соответствии с многофункциональной систематизацией. Модифицирование в готовой продукции и незавершенном производстве в течение периода предполагает собою корректировку производственных затрат, потребованную отобразить то, что производство повысило уровни резервов, либо то что реализации, превышающие производство, минимизировали уровни резервов. В определенных случаях прирост готовой продукции и незавершенного производства в течение периода является напрямую за выручкой в вышеприведенном рассмотрении. Но примененный метод не обязан подразумевать, то что подобные суммы предполагают собою доход.

Второй способ рассмотрения именуется способом функций затрат либо "себестоимости реализованной продукции" и систематизирует расходы в соответствии с их предназначением, как элемент себестоимости реализованной продукции распределения или же административной деятельности. Данное понятие зачастую предоставляет пользователям наиболее подходящую информацию, нежели систематизация затрат согласно их характеру, однако распределение расходов согласно функциям может быть спорным и подразумевает существенную долю субъективности.

Классификация расходов ИП «АлиАр» с помощью метода функции затрат (функционального метода) выглядит следующим образом (таблица 3).

Таблица 3 - Анализ расходов ИП «АлиАр» с помощью метода функции затрат

Статьи доходов и расходов	Январь, 2022г.	Январь, 2023г.	Январь, 2024г.
	Сумма, тенге		
Доход от реализации	390000	480000	523000
Себестоимость от реализованной продукции	210600	279000	324000
Валовая прибыль	160000	181000	199000
Прочие доходы	980750	1256430	1436850
Расходы по реализациям	115320	133410	154075
Административные расходы	370400	420760	440390
Расходы на финансирование	120000	140000	160000
Прочие расходы	480700	530030	679025
Расходы по КПП	17250	19010	20025
Прибыль за период	152300	171000	182185

Исходя из данных таблицы, доход от реализации увеличился на 43000, валовая прибыль на 18000, расходы по реализациям на 20665 тенге по в период с 2023г. по 2024г., поэтому можно выявить что, ИП «АлиАр» с каждым отчетным годом рентабельнее, учетная политика предприятия эффективна.

Следовательно из таблиц 2 и 3, и тот и другой способ даёт возможность приобрести похожий результат, однако по-разному выявляющий данные о финансовых результатах деятельности ИП "АлиАр", но при систематизации затрат по функциям организация обязано раскрывать вспомогательную информацию о характере затрат, в том числе данные о затратах на амортизацию материальных и нематериальных активов и затратах на вознаграждения сотрудникам.

Таковым образом, вследствие изучения функционирующей практики учета доходов и расходов на предприятии ИП "АлиАр" было установлено, что в учетной политике компании установлен принцип признания прибыли согласно способу начисления.

С целью отображения доходов организации ИП "АлиАр" специализированы счета подраздела 6010 "Доход от реализации продукции и оказания услуг". В бухгалтерии организации индивидуального предпринимателя "АлиАр" приобретенные доходы от основной и вспомогательной деятельности отражаются в учетных аналитических регистрах согласно кредиту счетов подраздела 6000 "Доход от реализации продукции и оказания услуг" в журнале – ордере № 11, подраздела 6200 "Прочие доходы" в журнале-ордере № 12. В учетных регистрах, а именно в журнале-ордере 11 безошибочно отражен доход. Записи по счетам раздела 6 "Доходы" отвечают записям в Главной книге и в отчете о прибылях и убытках.

При учете себестоимости реализованной продукции применяют счета подраздела 7000 "Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг". При проверке счета 7010 "Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг" установлено соответствие данных с данными журнала-ордера 14 по кредиту данного счета и Главной книгой.

Налоговый учет расходов индивидуального предпринимателя «АлиАр» ведется на основании данных бухгалтерского учета и в соответствии с Налоговым кодексом Республики Казахстан.

Финансовый результат деятельности организации за отчетный период отображается в финансовом отчете организации о прибылях и убытках, который оформляется на основе сведений, отображенных на счетах разделов 6 "Доходы" и 7 "Расходы" Типового плана счетов.

Вследствие изучения функционирующей практики формирования финансового отчета о прибылях и убытках в организации индивидуального предпринимателя "АлиАр" было определено, что этот отчет гарантирует оценку результатов деятельности компании за прошедший период с помощью довольно детального подразделения сведений о доходах и расходах. Помимо этого, сведения отчета можно утверждать надёжными согласно

проведенному рассмотрению доходов и расходов по методам, определенным Национальным стандартом финансовой отчетности, подтвержденным приказом Министра Финансов Республики Казахстан.

Библиографический список:

1 Сурин А.И. История экономики и экономический учений. Учебник - М.: Финансы и статистика, 2005 – 200с.

2 Савицкий А.А., Покладова Н.В Реформирование бухгалтерской (финансовой) отчетности по МСФО как одно из требований совершенной рыночной экономики, 2011.

3 Лобанова Т.П. Стратегическое планирование на предприятии: учебное пособие. – М.: Издательство «Приор», 2011 – 302с.

4 Лобанова Т.П., Мясоедова Л.В., Грамотенко Т.А., Олейникова Ю.А. Бизнес – план, учебное пособие. – М.: Издательство «Приор», 2008 – 7с.

*****

УДК 005.95

ҚАЗАҚСТАН ҰЙЫМДАРЫНДА ПЕРСОНАЛДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫН ЖЕТІЛДІРУ

*Сағадатова К.К., 4 курс, Менеджмент, Экономика жоғары мектебі
Кадырова Г.А., э.ғ.к., Экономика жоғары мектебінің доценті
«Астана Халықаралық Университеті» ЖШС, Астана қ., Қазақстан*

Қазақстандағы ұйымдар қызметкерлерді ынталандыру үшін материалдық (жалақы, бонустар) және материалдық емес (біліктілікті арттыру, тану, шешім қабылдауға қатысу) әдістерді теңестіруі маңызды. Жұмыс пен өмірдің тепе-теңдігін сақтау, психологиялық қолдау және қолайлы орта қызметкерлердің адалдығын арттырады. Корпоративтік мәдениет пен жеке құндылықтардың сәйкестігі мотивацияны күшейтіп, қанағаттанушылықты арттырады. Осы тәсілдер ұйымдарға айналымды азайтуға, нәтижелілікті арттыруға және нарықта бәсекеге қабілеттілікті сақтауға мүмкіндік береді.

Жаһандық экономика және еңбек нарығындағы тұрақты өзгерістер жағдайында қызметкерлерді ынталандыру Қазақстандағы ұйымдардың табысты қызметінің негізгі факторына айналады. Соңғы жылдары бұл тақырыпқа назар айтарлықтай өсті, өйткені кәсіпорындар өз қызметкерлерінің мотивациясын арттырудың жаңа және тиімді жолдарын табуға тырысады. Персоналды ынталандырудың заманауи тәсілдері материалдық және материалдық емес ынталандыруды біріктіруге, қолайлы жұмыс ортасын құруға және корпоративтік мәдениетті дамытуға негізделген, бұл құнды кадрларды ұстап қана қоймай, олардың өнімділігі мен қатысуын арттыруға мүмкіндік береді.

Бәсекеге қабілетті жалақы, бонустар және әлеуметтік пакеттер сияқты материалдық ынталандыру қаржылық тұрақтылық пен қызметкерлердің негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін мотивацияның маңызды аспектілері болып қала береді. Алайда, мансаптық мүмкіндіктерді, еңбегін мойындауды және шешім қабылдау процесіне қатысуды қамтитын материалдық емес ынталандырулар қызметкерлердің ұзақ мерзімді мотивациясы мен адалдығын қалыптастыруда бірдей маңызды рөл атқарады.

Қазақстандағы қызметкерлерді ынталандырудың заманауи әдістері материалдық және материалдық емес сипаттағы әртүрлі құралдар мен технологияларды қамтиды. Дегенмен, мотивация-бұл әр қызметкерге жеке көзқарасты және әртүрлі стратегиялар мен әдістерді икемді қолдануды талап ететін көп қырлы және күрделі процесс екенін түсіну маңызды. Бұл жұмыстың мақсаты-Қазақстандық ұйымдардағы қызметкерлерді ынталандырудың заманауи әдістерін қарастыру, олардың тиімділігін талдау және қызметкерлердің өнімділігі мен

қанағаттанушылығын арттыру үшін үздік тәжірибелерді анықтау.

Мотивация-бұл адамның белсенділігін тудыратын мотивтер жүйесі: мінез-құлықты анықтайтын мотивтер, қажеттіліктер, ұмтылыстар мен ниеттер сияқты факторлардың жиынтығы. Оны мотивтердің пайда болуы мен анықталу жүйесі, белгілі бір деңгейде мінез-құлық белсенділігін ынталандыратын және қолдайтын процестің сипаттамасы деп түсінуге болады. Қызметкерлерді басқару кезінде еңбек тиімділігіне және оның өнімділік деңгейін арттыруға ықпал ететін мотивтер жүйесін іске асыру еңбек қызметінің мотивациясын білдіреді. Мотивацияның тиімді әдістерін үнемі қолдану, сондай-ақ еңбек қызметі процесінде кәсіпорын қызметкерлерінің мотивтерін анықтау еңбек мотивациясының негізін құрайды.

Қазіргі әлемде еңбек мотивациясы маңызды рөл атқарады, өйткені қызметкерлер арасында еңбек мотивациясы саясатын дұрыс құру, ең болмағанда, жұмысшылардың жұмыс сапасын жақсартуды және еңбек өнімділігін арттыруды қамтамасыз етеді. Әдетте мотивация-бұл еңбекке ынталандыру процесі. Сондықтан өз қарамағындағылардың тиімді жұмысына қол жеткізгісі келетін басшылар қызметкерлер үшін ынталандырудың болуын ұмытпауы керек.

Егер сіз адамның мотивациясы мен қажеттіліктерін түсінбесеңіз және жұмысқа ынталандыруды дұрыс пайдаланбасаңыз, тиімді басқаруды жүзеге асыру мүмкін емес. Мысалы, кейбір адамдар бірдей жағдайда қызығушылықпен жұмыс істейді, ал басқалардың жоғары нәтижеге жету үшін, мақтаулар есту үшін, ал екінші адамдар түрі көбірек табыс көзін табу үшін жұмыс жасайды. Бұл адамды не нәрсеге итермелейді және оны позитивті болуға не итермелейді деген сұрақ туындайды. Өндірісті тиімді басқарудың жолы қызметкерлердің мотивациясын түсінуде жатыр.

Икемді жұмыс кестесін, жұмыс пен өмірдің тепе-теңдігін қолдауды және қызметкерлердің психикалық және физикалық әл-ауқатын қамтамасыз етуді қамтитын қолайлы жұмыс ортасын құру да заманауи мотивациялық стратегияның маңызды элементі болып табылады. Сонымен қатар, компанияның құндылықтары мен миссиясына негізделген корпоративтік мәдениетті дамыту жұмысшылардың тиесілілігі мен маңыздылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, Қазақстан ұйымның құндылықтары мен миссиясын көрсететін корпоративтік мәдениетті дамытуға ерекше көңіл бөледі. Маңызды аспект-қызметкерлердің психикалық денсаулығы мен әл-ауқатын қолдау, бұл жағымды атмосфераны құруға және жұмысқа қанағаттануды жақсартуға көмектеседі. Қызметкерлерді дамыту және оқыту арқылы инвестиция салуға ұмтылатын компаниялар жоғары белсенді және өнімді команда түрінде айтарлықтай артықшылықтарға ие болады.

Қазақстанның қарқынды дамып келе жатқан экономикасы жағдайында қызметкерлердің ынта-жігері әртүрлі ұйымдардың табысты жұмыс істеуінің негізгі факторына айналуға. Ынталандырудың заманауи әдістері еңбек өнімділігін арттырып қана қоймай, сонымен қатар қызметкерлердің қанағаттануына ықпал ететін еңбек жағдайларын жасауға арналған. Қызметкерлердің әртүрлі қажеттіліктерін мүмкіндігінше қанағаттандыру үшін материалдық және материалдық емес ынталандыруды ескеру маңызды. Ынталандырудың да өзіне тән артықшылықтары мен кемшіліктері бар, оларды келесі кестеден байқауға болады:

1 кесте – Қазақстандағы персоналды ынталандырудың заманауи тәсілдерінің артықшылықтары мен кемшіліктері

Артықшылықтары	Кемшіліктері
Еңбек өнімділігін арттыру: Заманауи ынталандыру қызметкерлерге жоғары нәтиже көрсетуге көмектеседі.	Жоғары шығындар: кешенді мотивациялық жүйелерді енгізу, әсіресе шағын және орта компаниялар үшін қымбатқа түсуі мүмкін.

Қызметкерлердің қанағаттануын жақсарту: Кәсіби даму, еңбекті тану және икемді жұмыс жағдайлары адалдық пен мотивацияны арттырады.	Басқарудың күрделілігі: мотивациялық бағдарламаларды басқару тұрақты бақылау мен түзетулерді қоса алғанда, айтарлықтай күш-жігерді қажет етеді.
Айналымның төмендеуі: тартымды жұмыс жағдайлары мен даму мүмкіндіктері қызметкерлерді ұзақ уақыт ұстауға көмектеседі.	Тиімсіздік қаупі: дұрыс таңдалмаған ынталандыру қажетті нәтижеге әкелмеуі мүмкін, кейде көңілсіздік тудыруы мүмкін.
Позитивті корпоративтік мәдениетті құру: әртүрлі ынталандырулар ортақ мақсаттарға жету үшін жұмыс істейтін біртұтас топты құрайды.	Қызметкерлердің қажеттіліктерін өзгерту: қызметкерлердің қажеттіліктері уақыт өте келе өзгеруі мүмкін, бұл мотивациялық бағдарламаларды үнемі бейімдеуді қажет етеді.
Дарынды мамандарды тарту: бәсекеге қабілетті еңбек жағдайлары үздік кадрларды тартуға ықпал етеді.	Өзгерістерге қарсылық: жаңа мотивациялық тәсілдерді енгізу ескі әдістерге үйренген қызметкерлердің қарсылығына тап болуы мүмкін.

Қазақстандағы персоналдың мотивациялық жүйесі соңғы онжылдықтарда Елеулі өзгерістерден өтті. Бұрын қызметкерлерді ынталандыру негізінен жалақы мен сыйлықақылар сияқты материалдық ынталандыруға негізделген. Алайда, экономиканың дамуымен және әлеуметтік-мәдени жағдайлардың өзгеруімен персоналды ынталандыру тәсілдері жан-жақты және алуан түрлі болды.

Қазақстан тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында (1991-2000 жж.) мотивациялық жүйе негізінен материалдық ынталандыруға сүйенді. Осы уақыт ішінде мотивацияның негізгі элементтері жалақы, сыйлықақылар және әлеуметтік жеңілдіктер болды. Негізгі еңбек жағдайлары жұмысшыларды тарту мен ұстап қалуда маңызды рөл атқарды.

2 кесте – Тәуелсіздік кезеңіндегі және қазіргі Қазақстандағы мотивация жүйесінің негізгі элементтері

Кезең	Мотивацияның негізгі элементтері
Тәуелсіздік кезеңі (1991-2000 жж.)	Жалақы, сыйлықақылар, әлеуметтік жеңілдіктер, негізгі еңбек жағдайлары
Қазіргі Қазақстан (2024 ж.)	Бәсекеге қабілетті жалақы, сыйлықақылар, әлеуметтік жеңілдіктер, кәсіби даму, икемді жұмыс кестесі, еңбегін тану, корпоративтік мәдениет

Қазіргі Қазақстанда персоналды ынталандыру жүйесі айтарлықтай дамыды және кешенді болды. Бәсекеге қабілетті жалақы мен сыйлықақылардан басқа, компаниялар кәсіби даму, икемді жұмыс кестесі, еңбекті тану және корпоративтік мәдениетті дамыту сияқты көптеген материалдық және материалдық емес ынталандыруларды ұсынады. Бұл тәсіл компанияларға талантты қызметкерлерді тартуға және сақтауға, олардың қанағаттануы мен өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Мотивацияның негізгі факторларының бірі материалдық сыйақы болып қала береді. Қазақстанда компаниялар соңғы жылдары қызметкерлердің қажеттіліктері мен жұмыс ерекшеліктерін ескере отырып, еңбекақы төлеудің неғұрлым икемді және әртүрлі

нысандарын енгізе бастады.

Материалдық ынталандыру-бұл қызметкерді материалдық қамтамасыз етумен тікелей байланысты және оны жұмыста жоғары нәтижелерге қол жеткізуге ынталандыратын сыйақы түрлері. Көптеген ірі компанияларда стандартқа айналатын медициналық сақтандыру және Зейнетақы бағдарламалары сияқты әлеуметтік кепілдіктер де маңызды рөл атқарады. Бұл ынталандырулар қызметкерлердің қаржылық жағдайына және олардың мотивациясына тікелей әсер етеді.

Қазақстанда көптеген компаниялар, соның ішінде "Қазмұнайгаз" және "Қазақтелеком" өз қызметкерлерінің уәждемесін арттыру үшін материалдық ынталандыруды белсенді пайдаланады.

"Қазмұнайгаз" компаниясы өз қызметкерлеріне негізгі көрсеткіштерді орындағаны үшін қомақты сыйлықақылар ұсынады. Бұл тәжірибе білікті кадрларды ұстап тұруға көмектеседі және қызметкерлерді жоғары нәтижелерге қол жеткізуге ынталандырады.

Материалдық емес ынталандыруларға кәсіби даму мүмкіндіктері, еңбекті тану, икемді жұмыс кестесі, шешім қабылдауға қатысу және қолайлы жұмыс ортасын құру кіреді. Қазақстанда компаниялар материалдық емес ынталандыруға көбірек көңіл бөлуде, бұл қызметкерлердің қанағаттанушылығын және олардың компанияға деген адалдығын арттыруға ықпал етеді.

Компания "Kaspi.kz" әр түрлі тренингтер мен біліктілікті арттыру курстарын ұсына отырып, өз қызметкерлерінің мансаптық өсуін белсенді қолдайды. Бұл қызметкерлердің дамуына ықпал етеді және олардың мотивациясын арттырады. ҚазМұнайГаз және Каспи Банк ынталандыру жүйесін нақты келесі кестеден көруге болады:

3 кесте – ҚазМұнайГаз және Kaspi.kz-тің ынталандыру жүйелері

Компания	Ынталандыру түрі	Ынталандыру мысалдары
КазМунайГаз	Материалдық ынталандыру	<ul style="list-style-type: none"> • Жоғары жалақы • Жетістіктер үшін бонустар мен сыйлықақылар • Зейнетақы жоспарлары • Қызметкерлер мен олардың отбасыларына арналған медициналық сақтандыру
Kaspi.kz	Материалдық емес ынталандыру	<ul style="list-style-type: none"> • Біліктілікті арттыру және оқыту бағдарламалары • Топтық жұмыс пен ынтымақтастыққа баса назар аудару • Күшті корпоративтік мәдениет • Жұмыс пен өмір балансы

Осылайша, ынталандырудың екі түрі — материалдық және материалдық емес — Қазақстан компанияларындағы персоналды ынталандыру үшін маңызды.

Қазақстанда персоналды ынталандырудың заманауи тәсілдері соңғы жылдары айтарлықтай өзгерді. 2024 жылы Қазақстанда компаниялар қызметкерлердің өнімділігі мен қанағаттанушылығын арттыруға, сондай-ақ адал команда құруға көмектесетін заманауи тәсілдерді белсенді түрде енгізуде. Оның ішінде;

- Жұмыстағы икемділік: Kaspi Bank сияқты икемді кестені және қашықтан жұмыс істеуді енгізу.

- КРМГ: командалық іс-шаралар арқылы салауатты жұмыс ортасын, корпоративтік мәдениетін құру.

- Оқыту және дамыту: біліктілікті арттыру бағдарламалары және Chevron Kazakhstan сияқты конференцияларға қатысу.

- Жетістіктерді тану: Air Astana-дағы сияқты қызметкерлер үшін жария сыйлықтар мен алғыстар.

- Мансаптық өсу: "Қазақтелеком" сияқты ішкі ілгерілеу және даму мүмкіндіктері.

- Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік (КӘЖ): Eurasian Resources Group сияқты қайырымдылық және экологиялық жобаларға қатысу.

Бұл жұмыс берушілер мен қызметкерлер арасында үйлесімді және тиімді қарым-қатынас орнатуға, белсенділік пен адалдықты арттыруға мүмкіндік береді. Көптеген Қазақстандық компаниялардың халықаралық стандарттарға бейімделу қажеттілігін түсінуі маңызды, бұл олардың еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігіне оң әсер етеді.

Қазақстанда қызметкерлерді ынталандырудың заманауи тәсілдері еңбек өнімділігін арттыру, қызметкерлердің қанағаттанушылығын жақсарту, кадрлар айналымын төмендету, оң корпоративтік мәдениет құру және талантты мамандарды тарту сияқты елеулі артықшылықтарды ұсынады.

Қызметкерлерді ынталандыру-Қазақстандағы ұйымдардың табысы мен дамуына тікелей әсер ететін маңызды фактор. Ұйымның қызметкерлерін тиімді басқару, ұйымда қызметкерлер мен компания арасындағы қарым-қатынастың барлық аспектілерін анықтайтын қызметкерлерді ынталандырудың теңдестірілген жүйесін құрмау мүмкін емес.

Қорытынды. Жаһандану және Қазақстандағы еңбек нарығындағы өсіп келе жатқан бәсекелестік жағдайында ұйымдардың табысты қызметінің негізгі факторы қызметкерлерді ынталандыру болып табылады. Ынталандырудың заманауи әдістері жалақы, сыйлықақылар және әлеуметтік қамсыздандыру сияқты дәстүрлі материалдық ынталандыруды ғана емес, сонымен қатар қызметкерлерді ұстап қалу мен дамытуда маңызды рөл атқаратын материалдық емес факторларды да қамтиды.

Қазіргі заманғы мотивация әдістерінің көптеген артықшылықтарына қарамастан, мысалы, айналымды азайту, корпоративтік мәдениетті жақсарту және талантты мамандарды тарту, жоғары шығындармен, іске асырудың күрделілігімен және кейбір тәсілдердің тиімсіздігімен байланысты мүмкін болатын қиындықтарды есте ұстаған жөн. Сондықтан ұйымдар қызметкерлердің нақты қажеттіліктері мен нарықтық жағдайларға сәйкес келетін мотивациялық стратегияларын мұқият талдап, түзетуі керек.

Икемді еңбек жағдайларын, мансаптық мүмкіндіктерді енгізіңіз, салауатты корпоративтік мәдениетті қалыптастырыңыз және жұмыс пен өмір арасындағы тепе - теңдікті сақтаңыз-мұның бәрі қызметкерлердің белсенділігі мен қанағаттануын арттыруға көмектеседі. Бұл тәсілдердің негізгі аспектілері жұмыс процесінің икемділігі, корпоративтік мәдениет, біліктілікті арттыру бағдарламалары және жетістіктерді мойындау болып табылады. Бұл қағиданы Kaspi Bank, KazMunayGas және Air Astana сияқты Қазақстандық компаниялар белсенді түрде жүзеге асыруда, бұл қызметкерлердің қатысуын арттыруға ықпал етеді. Қызметкерлерді ынталандыруды басқару-бұл муниципалды құрылымдағы өзіндік сапалық сипаттамалары бар күрделі талдау процесі. Сондықтан әр түрлі ынталандыруларды компанияның ынталандыру жүйесіне біріктіру компанияның тұрақты өсуіне және ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаттарға жетуіне ықпал етеді.

Библиографиялық тізім:

1. Маслоу А. Х. адамның мотивация теориясы // психологиялық журнал. 2018. №3, 45-52 бб.

2. Армстронг М. Армстронг адам ресурстарын басқару тәжірибесі туралы // Коган Бет. 2020. №5, 123-130 бб.

3. Бычкова А. Ф. персоналды басқару // Пенза: Пенза. мемлекет ун-т. 2015. 309 б.

4. Әлібаев Ж., Дуйшонбиева Э. К. нарық жағдайында адами ресурстарды басқару // Қырғызстан Жоғары оқу орындарының жаңалықтары. 2017. № 3, 94-97 бб.

5. Хохлова Е. Д. ұйым қызметкерлерін ынталандырудың заманауи тәсілдері // Жас ғалым. 2019. № 46 (284), 364-366 бб.

6. Райан Р. М., Дисси Э. Л. өзін-өзі анықтау теориясы: мотивация, даму және әл-ауқат үшін негізгі психологиялық қажеттіліктер // Гилфорд Пресс. 2017. 350 б.

7. Пинк Д. Н. Драйв: бізді не итермелейтіні туралы таңқаларлық шындық // Riverhead Books. 2019. 384 б.

*****

УДК 331.1

ПРОЦЕСС И ФАКТОРЫ ВЫБОРА ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ

*Сандыбаева М.Б., магистрант 1 курс, Менеджмент, Факультет экономики и права
Утебаева Ж.А., к.э.н., ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и аудита*

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

Под организационной структурой понимается упорядоченная совокупность взаимосвязанных частей организации – подразделений, обособившихся в результате разделения труда. Подразделения представляют собой официально существующие группы работников, ответственные за решение определенных производственных, снабженческих, сбытовых, финансовых, управленческих и иных задач. Они различаются правовым положением, числом работающих, величиной материальных и финансовых ресурсов, которые могут использовать в процессе своей деятельности.

Процесс формирования подразделений осуществляется в соответствии с определенными подходами:

1. количественный (подразделение создается исходя из числа людей, необходимых для выполнения поставленной задачи, с учетом возможности ими эффективно управлять);

2. временной (применяется там, где по технологическим или экономическим причинам необходима сменная работа);

3. технологический (предполагает, что в основу создания цехов или участков кладется самостоятельный вид деятельности, технологический процесс либо его относительно самостоятельный элемент).

4. профессиональный (когда «под одной крышей» объединяются люди, имеющие одинаковую или близкие специальности, занимающиеся общими вопросами).

Анализ организационной структуры с позиций процесса выполнения стратегии направлен на получение ответа на два следующих вопроса.

Первый: в какой мере существующая организационная структура может способствовать либо же мешать реализации выбранной стратегии?

Второй: на каких уровнях в организационной структуре должно осуществляться решение определенных задач в процессе осуществления стратегии? К сожалению, нет алгоритмизированных схем, позволяющих четко и однозначно подойти к поиску ответа на эти вопросы.

Однако полезно знать, какие типовые организационные структуры могут применяться в управлении организацией, какие факторы определяют использование той или иной структуры, и, наконец, какими преимуществами и недостатками обладает та или иная организационная структура. Решение о выборе организационной структуры принимается высшим руководством организации. Среднее и низшее звенья управления предоставляют исходную информацию, а иногда и предлагают свои варианты структуры подчиненных им подразделений.

Наилучшей структурой организации считается такая структура, которая позволяет оптимально взаимодействовать с внешней и внутренней средой, удовлетворять потребности

организации и наиболее эффективно достигать поставленных целей [1].

Структуры организаций отличаются друг от друга сложностью (т. е. степенью разделения деятельности на различные функции), формализацией (т. е. степенью использования заранее установленных правил и процедур), соотношением централизации и децентрализации (т. е. уровнями, на которых принимаются управленческие решения).

Структурные взаимосвязи в организациях находятся в центре внимания многих исследователей и руководителей. Для того чтобы эффективно достигались цели, необходимо понимание структуры работ, подразделений и функциональных единиц. Организация работы и людей во многом влияет на поведение работников. Структурные и поведенческие взаимосвязи, в свою очередь, помогают установить цели организации, влияют на отношения и поведение работников. Структурный подход применяется в организациях для обеспечения основных элементов деятельности и взаимосвязей между ними. Он предполагает использование разделения труда, охвата контролем, децентрализации и департаментализации.

Может быть проведено несколько различных классификаций организационных структур, каждая из которых будет отражать определенный подход к анализу взаимосвязей между частями организации. Широко признано, что существует пять типов организационных структур:

1. элементарная;
2. функциональная;
3. дивизиональная;
4. структура по стратегическим единицам бизнеса;
5. матричная;
6. проектная.

Элементарная организационная структура отражает двухуровневое разделение, которое может существовать только в маленьких организациях. При такой структуре в организации выделяется верхний уровень - руководитель, и нижний уровень - исполнитель. Для элементарных организационных структур характерно то, что они позволяют быстро принимать решения, быстро реагировать на изменения во внешней среде и обеспечивать неформальный подход к мотивированию и контролю деятельности сотрудников. Это, несомненно, дает определенные преимущества организации. В то же время элементарные организационные структуры открывают простор для волюнтаризма руководителя и сосредотачивают его внимание на текущих делах, не давая ему возможности уделять должное внимание будущему.

Функциональная (классическая) организационная структура возникает там, где появляется разделение труда и специализация. Как только отдельные функции, например, производство, или маркетинг, или финансы получают организационное закрепление, так сразу в организации складывается функциональная организационная структура, связывающая эти подразделения в единое целое и устанавливающая связи подчинения в организации [2].

Функциональные организационные структуры обладают следующими положительными чертами. Во-первых, они позволяют высшему руководству сосредоточиться на стратегических вопросах. Во-вторых, они создают условия для достижения высокой эффективности за счет специализации. Недостатком функциональных организационных структур является то, что они, во-первых, приводят к межфункциональным конфликтам, во-вторых, затрудняют межфункциональную координацию и, в-третьих, ограничивают возможности выращивания в организации менеджеров-дженералистов, т.е. менеджеров, способных решать вопросы стратегического управления. В США, например, эту структуру используют 25% крупных фирм

Дивизиональная организационная структура складывается в тех организациях, в которых в силу определенных обстоятельств выделяются относительно обособленные и наделенные большими правами в осуществлении своей деятельности структурные

подразделения-отделения. Основаниями для их выделения может быть производство различных продуктов в специализированных подразделениях, либо осуществление деятельности на относительно изолированных территориях, либо же работа с различными специализированными покупателями и т.п. Руководство таких подразделений имеет право само выработать стратегию для руководимого ими отделения и подчиняется непосредственно высшему руководству организации.

У дивизиональных организационных структур довольно много достоинств.

Во-первых, считается, что они, обеспечивая передачу прав в отделения организации, способствуют увеличению гибкости и адаптивности организации к условиям внешней среды.

Во-вторых, дивизиональные структуры полностью освобождают высшее руководство от решения текущих вопросов и дают ему возможность заниматься только стратегическими вопросами.

В-третьих, с их помощью в организации устанавливается на более низких уровнях зависимость финансового состояния подразделений от результатов их функционирования. В-четвертых, дивизиональная структура создает условия для формирования в организации менеджеров-дженералистов. К существенным недостаткам дивизиональных организационных структур относятся возможность возникновения стратегической несовместимости отдельных самостоятельных подразделений организации, а также трудности распределения общеорганизационных ресурсов и издержек между автономными отделениями организации. Крупные современные фирмы, имеющие дивизиональную структуру, существуют, как правило, в форме акционерных обществ и их объединений.

Организационная структура на базе стратегических единиц бизнеса применяется в организации тогда, когда у нее имеется много самостоятельных отделений близкого профиля деятельности. В этом случае для координации их работы создаются специальные промежуточные управленческие органы, располагаемые между отделениями и высшим руководителем. Данные органы возглавляются заместителями высшего руководства организации (обычно это вице-президенты), и этим частям корпорации придается статус стратегических единиц бизнеса. Эти структуры обеспечивают возможность координации автономных отделений, осуществляющих схожую деятельность. Это является основным положительным качеством этих организационных структур. В то же время они могут создавать проблемы, связанные с тем, что в организации создается еще один уровень в управленческой иерархии. В частности, это может проявиться в том, что очень трудно будет разграничить полномочия руководителей стратегических единиц бизнеса и руководителей автономных отделений, входящих в эти стратегические единицы бизнеса [3].

Матричная организационная структура отражает закрепление в организационном построении фирмы двух направлений руководства. Вертикальное направление - управление структурными подразделениями организации. Горизонтальное направление - управление отдельными проектами или программами, для реализации которых привлекаются люди и ресурсы различных подразделений организации. При такой структуре устанавливается разделение прав менеджеров, осуществляющих управление подразделениями, и менеджеров, руководящих выполнением проекта. Матричная организационная структура позволяет преодолеть разобщенность, которая возникает между отдельными функциональными звеньями организации. Кроме того, она является хорошей основой для привлечения менеджеров среднего уровня к решению стратегических вопросов, тем самым способствуя выращиванию в организации менеджеров-стратегов. Матричная организационная структура создает условия для осуществления комплексного подхода при решении задач и способствует усилению созидательного начала организации. К трудностям реализации матричного подхода относятся его дуализм в руководстве, при котором у подчиненных может возникать множество неясностей, а также необходимость очень больших координационных усилий, охватывающих вертикальные и горизонтальные связи.

Проектная – это временно создаваемая структура для решения какой-то конкретной проблемы, или для осуществления сложного проекта. Под проектом обычно понимают

детально разработанный чертежный план, в соответствии с которым будет осуществляться решение какой-то разовой задачи, например строительство дома. В управлении проект – это, кроме того, временное подразделение, ликвидируемое после завершения работ. Как правило, эти работы заключаются в проведении научных и практических экспериментов, освоении нового вида продукции, технологии, методов управления, что всегда связано с риском неудачи и финансовых потерь. Организация, состоящая из подобного рода подразделений, получила название проектной. Существует несколько типов проектных структур. Так, временная группа специалистов представляет собой уменьшенную копию постоянного функционального подразделения организации. В этом случае руководителю проекта подчинены все члены группы и выделенные ресурсы. Проектные структуры мобильны и сконцентрированы на определенном виде деятельности. Это позволяет достичь высокого качества выполнения работы. В то же время из-за узкой специализации используемые в проекте ресурсы по завершении работ не всегда могут найти себе дальнейшее применение, что увеличивает расходы. Поэтому использование командных структур по карману далеко не всем, несмотря на то, что подобный принцип организации весьма плодотворен.

Организационная структура выражает форму разделения и кооперации труда и оказывает активное воздействие на процесс функционирования предприятия. Чем совершеннее структура, тем выше результативность работы предприятия. Нужно также заметить, что сегодня никакие структуры в чистом виде не существуют. В любой организации встречаются практически все их типы в разных сочетаниях.

Процесс выбора организационной структуры состоит из трех этапов:

1. деление организации на укрупненные блоки по горизонтали, в соответствии с осуществляемыми направлениями деятельности;
2. установление соотношения полномочий должностей;
3. определение должностных обязанностей и поручение их выполнения конкретным лицам.

Выбор той или иной организационной структуры зависит от целого ряда факторов. Наиболее значимыми являются следующие факторы:

1. размер и степень разнообразия деятельности, присущие организации;
2. географическое размещение организации;
3. технология;
4. отношение к организации со стороны руководителей и сотрудников организации;
5. динамизм внешней среды;
6. стратегия, реализуемая организацией.

Организационная структура должна соответствовать размеру организации и не быть более сложной, чем это необходимо. Обычно влияние размера организации на ее организационную структуру проявляется в виде увеличения числа уровней иерархии управления организацией. Если организация маленькая и руководитель может один управлять деятельностью сотрудников, то применяется элементарная организационная структура. Если же количество сотрудников увеличивается настолько, что ими уже трудно управлять одному руководителю, или возникают отдельные специализированные виды деятельности, то в организации появляется промежуточный уровень в управлении и начинает применяться функциональная структура.

Дальнейший рост организации может вызывать возникновение новых уровней в управленческой иерархии. В результате могут быть применены такие организационные структуры, как дивизиональная или же структура, отражающая создание стратегических единиц бизнеса. Возникновение в организации комплексных проектов приводит к тому, что начинает применяться матричная структура.

Географическое размещение организации в случае, если регионы достаточно изолированы, приводит к делегированию региональным подразделениям определенных прав в принятии решений и, соответственно, к появлению в организационной структуре региональных подразделений. Если права не очень большие, то увеличивается число ячеек в

функциональной структуре. Если же территориальное подразделение наделяется статусом относительной самостоятельности, то происходит переход к дивизиональной структуре [4].

Влияние технологии на организационную структуру проявляется в следующем. Во-первых, оргструктура привязана к той технологии, которая используется в организации. Число структурных единиц и их взаимное расположение сильно зависят от того, какая технология используется в организации. Во-вторых, организационная структура должна быть построена таким образом, чтобы она позволяла проводить технологическое обновление. В частности, организационная структура должна способствовать возникновению и распространению идей технологического развития и проведению процессов технологического обновления.

Организационная структура в значительной мере зависит от того, как к ее выбору относятся менеджеры, какой тип структуры они предпочитают и насколько они готовы идти на введение нетрадиционных форм построения организации. Часто менеджеры склонны к выбору традиционной, функциональной формы организационной структуры, так как она им более ясна и привычна. Также на то, какая организационная структура формируется в организации, оказывают влияние расположение и отношение к работе, которые характерны для работников организации. Высококвалифицированные работники, а также работники, труд которых имеет творческую направленность, предпочитают структуры, дающие им больше свободы и самостоятельности. Работники же, выполняющие рутинные операции, более ориентированы на простые и традиционные организационные структуры.

Динамизм внешней среды является очень сильным фактором, определяющим выбор организационной структуры. Если внешняя среда стабильна, в ней наблюдаются незначительные изменения, то организация может с успехом применять механистические организационные структуры, обладающие малой гибкостью и требующих больших усилий для их изменения. В том же случае, если внешняя среда очень динамична, структура должна быть органичной, гибкой и способной быстро реагировать на внешние изменения. В частности, такая структура должна предполагать высокий уровень децентрализации, наличие у структурных подразделений больших прав в принятии решений.

Стратегия оказывает заметное влияние на выбор организационной структуры. Совсем не обязательно менять структуру каждый раз, когда организация переходит к реализации новой стратегии. Однако совершенно обязательно установить то, насколько существующая организационная структура соответствует стратегии, а уже потом, если это необходимо, провести соответствующие изменения. Расширение рыночных отношений ведет к усилению роли организации в жизни общества. Сегодня в большинстве случаев люди вступают в хозяйственные отношения между собой не от собственного имени, а как представители организации (они могут быть владельцами, руководителями, сотрудниками). Каждое предприятие само для себя выбирает пути достижения целей, и от того каким способом будет идти компания зависит успех, так как не только статус, имидж и престиж определяют успешность работы фирмы.

Таким образом, оргструктура, определение стратегических целей - составляющие успеха каждой компании. Ясная и хорошо аргументированная стратегия предприятия позволит не только избежать рисков, реализовать потенциал роста, построить рационально управление ресурсами предприятия, но и повысить управляемость бизнеса [5].

Анализируя можно сделать вывод, что результаты работы организации и ее конкурентоспособность в современных условиях во многом зависят от того, какова будет стратегия и организационная структура.

Библиографический список:

1. Веснин В.Р. Основы менеджмента: учеб. – М.: Проспект, 2019, - 320с.
2. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. - Минск: Экономика, 2013.
3. Савицкая Г. В. Анализ эффективности деятельности предприятия. Методологические

аспекты. - М. : Новое знание, 2014.

4. Гусев Ю.В. Стратегия развития предприятий.- СПб.: Изд-во СПбУЭФ,1992.

5 Стратегиялық менеджмент: оқу құралы С.Купешова, К.Мухтарова. - Алматы: Қазақ Университеті, 2019. – 178 б.

*****

ӘОЖ 330.131

ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДА ҚАРЖЫЛЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Сарман А.Б., 1 курс, Есеп және аудит, экономика факультеті

Кайранбеков Б.О., э.ғ.к., доцент м.а., Есеп және талдау кафедрасы

«Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ҚЕАҚ, Астана қ., Қазақстан

Бұл мақалада қазіргі экономикалық жағдайларды ескере отырып, қаржылық және басқарушылық есептің ұйымдастырылуы зерттеледі. Зерттеу барысында Қазақстан экономикасындағы соңғы өзгерістер мен даму үрдістері негізінде басқарушылық есептің мәні мен маңызы анықталады. Компанияны тиімді басқару үшін қажетті деректерді ұсынудың маңызы атап өтіліп, есеп жүргізу терминологиясы мен оның қолдану салалары кеңінен қарастырылады.

Кәсіпорынды жедел басқару үшін қажетті ақпараттар басқарушылық есеп жүйесінде жинақталады. Бұл есеп түрі бухгалтерлік практиканың жаңа әрі болашағы зор бағыттарының бірі болып табылады.

Басқарушылық есептің негізі ұйымның шығындары туралы ақпарат жинау және калькуляциялау болып табылады. Отандық бухгалтерлік тәжірибеде шығындар мен калькуляциялау мәселелерін терең зерттеп, бұл бағытта бай теориялық және практикалық тәжірибе жинақталды. Калькуляциялау мен шығындарды есепке алу бойынша нормативтік әдіс қазіргі уақытта басқарушылық есептегі «стандарт-кост» жүйесіне ұқсас болып табылады.

Басқарушылық есептің мәнін қалыптастыру әкімшіліктің реттеу шаралары арқылы жүзеге асырылады, олардың әрекеттері ішкі бөлімшелердің басшылығының мақсатты іс-әрекеттерімен негізделеді.

Басқарушылық есептің негізі ретінде калькуляциялық есеп қабылданды, оның нәтижесінде өндірістік шығындар есебі әртүрлі уақыт аралықтарында түрлі бағытта жүргізілді. Соңғы жылдары басқарушылық есептің интерпретациялық мазмұны отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінде осы аспекспен толықтырылды.

Бухгалтерлік есеп және оның ақпараттық нәтижелерін басқару процестерінде іске асыру бойынша әдебиет те өзгерістерге ұшырағанын айту қажет.

Басқарушылық есептің мазмұнын қалыптастыруда көптеген авторлар ақпараттың аналитикалық сипатына ерекше мән береді. Ақпараттық қызмет, филиалдардың жұмыс нәтижелерінің дәлдігі мен шынайылығын қамтамасыз етуге бағытталса, сондай-ақ компанияның табыстарының олардың қызметіне тәуелділігін анықтау, бұл есеп жүйесінің шеңберінде деректерді жіктеу, талдау және алу жұмысын қамтиды. Басқарушылық есептің басты аспектілерінің бірі — тауар өндірісінің тиімділігін бағалау болып табылады, бұл процесте стандартты және өндірілген шығындар өзара байланысты түрде қарастырылады.

Басқарушылық есептің мазмұны туралы пікірлер көптеген сарапшылардың арасында әртүрлі болып келеді. Бұл жұмыста есептің мәнін түсіндіру мақсатында Қазақстан Республикасындағы соңғы экономикалық жағдайлар қарастырылған.

Басқарушылық есептің формулировкасы келесі нұсқаны қамтиды: негізгі функциясы басқару жүйесінің ақпараттық қолдауын қамтамасыз ету болып табылатын, жоспарлау,

талдау және басқару бақылауын жүзеге асыру үшін қажет, компанияның жалпы қызметі мен филиалдар деңгейінде жүзеге асырылатын бухгалтерлік есептің бір бөлігі.

Бұл функцияны жүзеге асыру үшін ақпараттық жұмыстардың құрамына есептеу, қарастыру, іздеу, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, тасымалдау, сақтау, бекіту, ұйымдастыру, түсіндіру және деректерді алу кіреді. Басқарушылық есептің бейнесі механизм мен аналитикалық саланы қатар ұсынады. Басқару жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде оның маңызы, даусыз. Есептің бұл жүйесі қаржылық есеп жүйесімен бірге бір мезгілде жүзеге асырылатынын ерекше атап өту қажет.

Басқарушылық есептің негізі болып табылатын аппарат енгізілген, ол зерттеулер жүргізу, қысқарту, басқару, шығындар мен табысты есепке алу функцияларын орындайды. Мұндай жүйенің мақсаты – деректерді классификациялау және бөлу, өндірістік жетілдіруде туындауы мүмкін қиындықтарды болжау және уақытында шешім қабылдау үшін негіз ұсыну.

Бұл жүйенің негізі концептуалды құрамдастарға, яғни басқаруға, менеджерлер құрамының қажетті құқықтарын қамтамасыз етуге және сенімге негізделеді. Осы жүйенің қызметінің тиімділігіне әсер ететін негізгі факторлар мыналар болып табылады:

1. Компанияда орындаушылық қабілеттілікті бағалауға арналған жағдайлардың болуы, бұл ұйымның мүдделері мен кадрлық мүдделердің сәйкес келуімен сипатталады.

2. Басқарушылық қызметті сегменттік есеп беру аппараты арқылы жүзеге асыру және компания қызметкерлерінің оған деген сенімділігі.

Басқарушылық есептің бухгалтерлік әдістері бойынша функционалдық жүзеге асырылуының түрлері кең ауқымды болып табылады:

1. Бухгалтерлік қаржылық есеп әдістерінің құрамдастары (шоттар және қосарлы жазба, инвентаризация және құжаттама, баланса жалпылау және есептілік).

2. Индекстік әдіс (статистика құру үшін қолданылады).

3. Экономикалық талдау әдістері (негізінен факторлық талдау қолданылады).

4. Математикалық әдістер, қазіргі уақытта ЭВМ көмегімен жүзеге асырылатын әдістер (линейлік бағдарламалау, салыстыру және басқалар).

Бұл әдістерді енгізу ұйымның басқару жүйесіне бағытталған тұтас механизмге біріктіріледі. Қазіргі экономикалық әдебиеттегі негізгі қайшылықтардың бірі — өндірістік және басқарушылық есептің анықтамаларының бірдей болуы. Басқарушылық есеп өндірістік есептен кейін пайда болды. Өндірістік есеп механизмдерінің алғашқы дамуы практикалық есептеу жұмыстарымен жүзеге асты, олардың басты міндеті — өндіріс шығындары мен тауардың пайдасын анықтау болды. Қазіргі уақытта өндірістік есепке қойылатын талаптар айтарлықтай маңызды болып отыр.

Қазіргі кезде өндірістік есептің рөлі — өндірістік шығындарды бақылау, өткен кезеңдермен салыстырғанда шығындардың өсу факторларын зерттеу, шығындарды болжау және үнемдеу жолдарын іздестіру болып табылады. Өндірістік есептің міндеті — өнім шығару және оның сатылу процесінің барлық кезеңдерін нақты әрі толық есепке алу. Өндірістік есептің қазіргі жағдайы оны келесі бағыттар бойынша классификациялайды:

– Шығындарды классификация бойынша есепке алу.

– Шығындарды пайда болу орны бойынша есепке алу.

– Шығындарды тасымалдаушы бойынша есепке алу.

Шығындарды классификация бойынша есепке алу кәсіпорынның өндірістік қызметінің кезеңінде орын алған шығындардың түрлері туралы ақпарат береді.

Шығындардың пайда болу орны бойынша есепке алу ұйымның нақты бөлімшелеріне (олардың пайда болуына жауапты) қатысты жүзеге асырылады.

Шығындарды тасымалдаушы бойынша есепке алу функциясы өнімнің бір бірлігінің өзіндік құнын немесе тандалған тапсырыстың жүзеге асырылуына арналған капитал салымдарын анықтауға негізделеді.

Қорытындылай келе, өндірістік есептің шеңберінде шығындарды, тауардың пайдасын және өндірісті жүргізудің тиімділігін анықтау нақты жүзеге асырылады.

Бірқатар уақыт өткеннен кейін компанияны басқару процесі айтарлықтай реформаға ұшырады, ол міндеттерді шешу механизмдері мен оларды қалыптастыру тәсілдерін өзгертуге қатысты болды. Қазіргі уақытта өндірістік есептің қызметі — менеджерлер уақытылы әрі дұрыс шешімдер қабылдауға көмектесу үшін, ақпараттық қолдау көрсету болып саналады. Нәтижесінде, өндірістік есеп басқарушылық есептің бухгалтериямен байланысты бөлімшесінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Басқарушылық есептің негізі — өндірістік есептен тұрады. Басқарушылық есептің ең күрделі функциясы — реттеу функциясы (басқарушылық шешім қабылдау), ол кәсіпорынның негізгі мақсаттарын анықтау, өндірілетін өнім ассортиментін қалыптастыру, баға саясатын, капитал салымдарын шешу сияқты мәселелермен байланысты. Сонымен қатар, өндіріс жоспарының ауытқуларын қалай реттеу қажеттігі туралы шешім қабылдау қажет. Мұндай ауытқуларға: жұмыс күшінің, материалдардың жетіспеушілігі, сұраныстың уақытша төмендеуі, капитал салымдары бағдарламасының артық шығындары жатады. Дегенмен, басқарушылық есептің негізгі функцияларының бірі — кәсіпорын ішіндегі сметаның (бюджеттің) орындалуын бақылау болып қалады.

Басқарушылық есептің негізі — өндірістік есеп болып табылады. Оның қосымша құрамдас бөліктері ретінде келесі функциялар атқарылады: бюджет жоспарлау, компания мен оның құрылымдық бөлімшелерінің жұмысын басқарушылық зерттеу, басқару қызметін жүзеге асыру, ішкі есептілік құрастыру және басқаруды жүзеге асыруға бағытталған уақытылы шаралар қабылдау. Қаржылық есеп пен басқарушылық есеп арасындағы корреляция тауардың өзіндік құнын анықтау кезінде байқалады, бірақ олардың айырмашылығы тек анықтау әдістерінде.

Қазіргі жағдайда жеке салықтық есепке алу үшін жеке бағыттың анықталуы қалыпты жағдай болып табылады, алайда ол пайдаланатын ақпарат басқарушылық және қаржылық есептен алынуы мүмкін.

Басқарушылық есеп — жаңа кешенді ғылыми сала. Ол бірнеше қолданбалы экономикалық ғылымдарды біріктіреді: жоспарлау, өндірісті ұйымдастыру және басқару, нормалау, бухгалтерлік және операциялық есеп, басқарушылық талдау және басқа да көптеген бағыттар. Бұл оның үлкен артықшылығы, өйткені ғылымдар тоғысында, әртүрлі ғылыми әдістерді қолдану арқылы жаңа білімдер мен технологиялық елеулі жетістіктерге қол жеткізіледі.

Басқарушылық және қаржылық есеп (ҚЕ) бір ақпараттық алаңда орналасқан және олардың өзара байланысы әртүрлі болуы мүмкін деп айтуға болады.

Қаржылық есептілікті ұйымдастыру үшін кәсіпорынның қаржылық-шаруашылық қызметінің жаңа шоттар жоспарына негізделген шоттар жүйесі қолданылады. Осы жоспарға сәйкес есептер қолданылып, барлық өндірістік шығындар есепке алынатын шоттардан басқа шоттар қолданылады.

Қаржылық есептің объектілері — кәсіпорынның барлық мүлкі, оның функционалдық рөліне және пайда болу көздеріне сәйкес, келесі классификация бойынша бөлінеді:

- Негізгі және валюталық шоттағы ақшалай қаражат, кассадағы ақша қаражаты.
- Төлемдер (жабдықтаушылармен, сатып алушылармен, әлеуметтік сақтандыру мен зейнетақы қорлары, бюджет, банк, персоналмен).
- Өндірістік қорлар.
- Негізгі құралдар.
- Капитал салымдары.
- Материалдық емес активтер.
- Құнды қағаздарға қаржылық салымдар.
- Дайын, жеткізілген және сатылған өнімдер.
- Қорлар, резервтер және несиелер.
- Қаржылық нәтижелер мен пайданы пайдалануы.

Бухгалтерлік басқарушылық есептің негізгі мақсаттары оның белгілеріне сәйкес

анықталады:

– Басқаруды жүзеге асыру үшін уақытылы шаралар қабылдауға жауап беретін деректерді қамтамасыз ету.

– Компанияның экономикалық құрамдас бөлігі мен оның негізгі бөлімшелерінің өнімділігін болжау және жоспарлау, сондай-ақ жауапты бөлімшелердің басқарылуы.

– Ақпараттық көмек басқарушылық шешімдердің нәтижелілігін арттыруға. [4] Компанияны модернизациялау бағытын реттеу, өнімділікті арттыруға бағытталған шаралар. [5]

Қаржылық және басқарушылық есептің ұйымдастырылуы қазіргі экономикалық жағдайларда ұйымдардың тиімді қызмет етуі үшін маңызды рөл атқарады. Қаржылық есеп сыртқы пайдаланушыларға арналған ақпаратты қамтамасыз етсе, басқарушылық есеп ішкі басқару мақсатында қажетті деректерді ұсынады, бұл екі жүйенің өзара тығыз байланысты екенін көрсетеді. Басқарушылық есептің негізгі міндеті — өндірістік шығындарды бақылау, өнімнің өзіндік құнын анықтау және қаржылық нәтижелерді бағалау болып табылады. Қаржылық және басқарушылық есепті тиімді ұйымдастыру ұйымдардың тұрақты дамуына, ресурстарды тиімді пайдалануға және басқару процестерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Осылайша, бұл есеп жүйелерінің өзара үйлесімді жұмыс істеуі ұйымның экономикалық тиімділігін арттыруға негіз болады.

Библиографиялық тізім:

1. Зарипова, Р.С., Рочева, О.А. Разработка системы учета кадров для дорожного предприятия / Р.С. Зарипова, О.А. Рочева // Наука Красноярья. - 2020. - Т. 9, № 4-4. - С. 108-112.

2. Рочева, О.А. Место инновационной инфраструктуры в трансфере технологий в РФ / О.А. Рочева // Вестник Казан. Технол. ун-та. - 2012. - Т. 15, № 10. - С. 322-329.

3. Рочева, О.А. Экономическое исследование понятия сервисного сектора экономики / О.А. Рочева // Вестник Казан. Технол. ун-та. - 2011. - Т. 14, № 22. - С. 189-195.

4. Рочева, О.А., Зарипова, Р.С. Подготовка IT специалистов для предприятий малого бизнеса / Р.С. Зарипова, О.А. Рочева // Преподавание информационных технологий в Российской Федерации: материалы Девятнадцатой открытой Всероссийской конференции. Москва. - 2021. - С. 311-312.

5. Рочева, О.А., Зарипова, Р.С., Бекетова, С.И. Информационные технологии как основы парадигмы в образовании с целью развития общества / О.А. Рочева, Р.С. Зарипова, С.И. Бекетова // Russian Journal of Education and Psychology. - 2023. - Т. 14. - № 2-2. - С. 85-89.

6. Рочева, О.А., Рочева, Я.О. Анализ условий жизни населения России / Энергетика, инфокоммуникационные технологии и высшее образование / О.А. Рочева, Я.О. Рочева // Материалы Международной научно-технической конференции. Казань. - 2023. - Т. 3. - С. 328-331.

7. Zaripova R., Tyurina M., Rocheva O., Chupaev A., Sharifullina A. Major Trends in the Digital Transformation of Agriculture // Proceedings of the "New Silk Road: Business Cooperation and Prospective of Economic Development" (NSRBCPED 2019). Advances in Economics, Business and Management Research, - 2019. - Vol. 131. - P. 271-275.

УДК 65.011.56

МОДЕРНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В ВЕК ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Стройкова Ю.А., магистрант Учет и аудит, экономический факультет

Кажмухаметова А.А., и.о. доцента, к.э.н.

НАО «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева», г. Астана, Казахстан

Статья посвящена анализу перспектив модернизации управленческого учета с использованием современных цифровых технологий. Рассматриваются возможности внедрения инновационных решений, таких как автоматизация процессов, использование больших данных, которые могут значительно повысить эффективность управления, снизить затраты и улучшить качество принятия решений.

Современный этап развития управленческого учета характеризуется основным технологическим трендом XXI века – Индустрия 4.0. Четвертая промышленная революция подразумевает создание полностью автоматизированной цифровой экономической среды. Цифровая экономика представляет собой новый тип экономической системы, основанный на использовании информационных технологий и создании качественно новых возможностей для всех участников экономической деятельности. На государственном уровне цифровые данные способствуют экономическому росту, поскольку предполагают внедрение инноваций и повышение производительности. Для бизнес-структур цифровизация открывает возможности для повышения производительности и эффективности работы, одновременно улучшая качество продукции и снижая затраты.

Цифровая экономика и учет тесно связаны, поскольку с развитием цифровых технологий учетные данные начинают поступать в цифровом формате и обрабатываются с помощью инновационных технологий. Управленческий учет должен быть достаточно адаптивным, чтобы предоставлять все необходимые данные для принятия управленческих решений. Цифровизация экономической, и в том числе управленческой деятельности, посредством внедрения IT-технологий, позволяющих автоматизировать рутинные процессы и снижать транзакционные издержки. В мировом сообществе в настоящее время отсутствует единое унифицированное измерение масштабов сектора цифровой экономики. Однако согласно оценкам, данных в докладе ООН о цифровой экономике, датированном 2019 г., считается, что ее размер колеблется от 4,5 до 15,5% мирового ВВП. При этом на США и Китай приходится около 40% всей добавленной стоимости, которая создается в мировой сфере ИКТ [1].

Пандемия 2020 года продемонстрировала на практике преимущества трансформации традиционных процессов с помощью цифровых технологий. И хоть карантинные меры давно позади, полученный прогресс внедрения IT-технологий не стоит на месте. Сейчас модернизация тех или иных бизнес-процессов неотъемлемый элемент гонки конкурентов на рынке. Последствия глобальной цифровизаций в короткий срок для руководителей крупного бизнеса и средних производственных предприятий вынуждают отказаться от привычной старой инвестиционной стратегии своего подразделения в части уровня затрат и временных вложений. Возникает потребность в гибких моделях потребления и в инфраструктуре, которая способна поддерживать максимальную гибкость и функциональные возможности для быстрого внедрения и масштабирования новых проектов. В это же время наблюдаются и некие трудности переиначивания управленческого учета в соответствии стандартам цифровизации. Данный процесс требует глубокого изучения и тщательный подход с целью найти подходящий для того или иного вида производства способ модернизации управленческого учета. Необдуманно принятое решение шагнуть в современность без индивидуальной оценки управленческих процессов может повлечь за собой излишние затраты и потерю части дохода.

Проблемы организации и ведения управленческого учета в настоящее время становятся важными для многих предприятий. В последние годы наблюдается значительный рост интереса к этому виду учета, и владельцы бизнесов начинают интересоваться не только опытом других компаний, внедривших управленческий учет, но и возможностями его автоматизации. В процессе автоматизации управленческого учета многие сталкиваются с вызовом оптимального применения современных информационных технологий, которые позволяют получать новые данные и показатели различных аспектов деятельности

компаний, а также улучшать обоснование принимаемых решений в разных сферах бизнеса.

Функция управленческого учета связана с управлением различными процессами в хозяйственных организациях. Изменения в бизнес-среде, включая усиление глобализационных процессов и развитие технологий, значительно трансформировали методы работы бизнес-структур. Эти изменения в бизнес-процессах привели к тому, что организации достигли нового уровня качества в управлении [2].

В связи с модернизацией управленческого учета в научном сообществе возникают дискуссии по поводу соотношения его с процессом контроля за производством. Таким образом, выделяют два подхода: информационный и синонимический [3].

Согласно информационному подходу, управленческий учет выделяется как часть, подсистема процесса контроля. Здесь управленческий учет определяется как информационная база системы менеджмента и основа управления бизнес-структурой. Согласно второму подходу управленческий учет и контроллинг синонимичны. Здесь контроллинг выделяют как систему, предназначенную для планирования и контроля деятельности, которая также способствует интеграции и координации всех этапов управления и структурных единиц.

Рассматривая роль управленческого учета в системе менеджмента бизнес-структуры, следует отметить, что он выполняет две ключевые функции: ведение оперативного и стратегического учета. Оперативный связан с текущими и краткосрочными целями, опирается преимущественно на финансовые показатели, представляет собой пространственную составляющую системы управленческого учета и выполняет следующие задачи:

- предоставление менеджерам всех уровней бизнес-структуры необходимой информации в реальном времени;
- проведение постоянного мониторинга экономической деятельности компании;
- организация и координация управленческих процессов для достижения поставленных целей.

Раскрывая аспекты моделирования и построения системы управленческого учета бизнес-структуры, стоит отметить, что качественная реализация данной задачи дает компании множество преимуществ, которые в итоге позволяют повысить эффективность деятельности и достичь наибольшей прибыли.

Следует обратить внимание на существование несколько классификационных признаков по которым определяется вид системы управленческого учета:

–по объему информации для дальнейшего анализа: систематический и проблемный учет. Систематический учет предполагает постоянное и непрерывное фиксирование всех показателей деятельности компании по отдельным элементам. Проблемный учет используется нерегулярно и только в случае необходимости решения конкретной задачи;

–по масштабу охвата деятельности бизнес-структуры: полная и достаточная система. В полной системе управленческий учет охватывает все сферы и центры ответственности, то есть применяется ко всей организации. В достаточной системе учет ведется только по конкретным объектам учета;

–по типу учета данных: учет фактических и нормативных данных. В учете фактических данных оцениваются реально понесенные затраты на производство продукции, а в нормативном учете разрабатываются стандарты, планируются нормы издержек и ведется учет отклонений;

–по взаимодействию управленческого и финансового учета: интегрированная или автономная система [5].

Управленческий учет становится все более точным и оперативным благодаря ERP-системам. ERP-система, такая как «1С: ERP Управление предприятием», объединяет все бизнес-процессы компании в единую платформу. Это позволяет повысить эффективность работы, принимать более взвешенные решения и обеспечить прозрачность всех операций.

Автоматизация управленческого учета стала возможна благодаря специализированным модулям, например, «WA: Финансист». Они позволяют эффективно контролировать финансовую деятельность предприятия и принимать взвешенные управленческие решения. Также популярны такие сервисы, как Бит.Финанс и «FINOKO», помогающие довести управленческий учет и контроль финансовых активностей бизнес-структуры до автоматизма.

В завершение исследования управленческого учета как компонента системы менеджмента бизнес-структуры, необходимо подчеркнуть, что внедрение цифровых технологий радикально меняет подход к управлению, оказывая влияние на различные аспекты предпринимательской деятельности. Ключевыми характеристиками их применения являются: объединение всех разнообразных транзакций в единой информационной базе, представленной в структурированном и систематизированном виде; новый уровень анализа и прогнозирования данных; повышение гибкости компании и ускорение бизнес-процессов; улучшение коммуникации между подразделениями и сотрудниками; сокращение трудозатрат и освобождение ресурсов для решения нестандартных задач. Эти факторы обеспечивают высокое качество получаемой информации и оперативную реакцию на ее изменения, что способствует более эффективному принятию управленческих решений, от которых зависит как текущее состояние организации, так и ее дальнейшее развитие.

Библиографический список:

1. ЮНКТАД. Доклад о цифровой экономике / ЮНКТАД - Женева: ООН, 2019 - С. 5-7
2. Баханькова, Е.Р. Бухгалтерский управленческий учет/ Е.Р. Баханькова. – Москва: ИЦ РИОР, ИНФРА-М, 2019. – 252 с.
3. Баталов Д.А., Рыбьянцева М.С. Управленческий учет и контроллинг: соотношение категорий //Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. - 2011. - №69 - С. 1-17.
4. Курманова А.Х. Методологические подходы к организации управленческого учета // Вестник Оренбургского государственного университета.- 2012. - №13(149) - С. 206-211.
5. Тарасова Т.М. Организация управленческого учета на предприятии в современных условиях // Международный бухгалтерский учет. - 2012. – №29 (227) - С.19-28.

*****

УДК 334.021.1

УЧЕТ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

*Сыздық Ә.Н., 4 курс Учет и аудит, Факультет экономики и права
Кажикова Ж.Н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления
НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай,
Казахстан*

Актуальность темы данной работы заключается в том, что в современных рыночных обстоятельствах, необходимо применение экономических показателей с целью планирования и объективной оценки деятельности предприятия, формирование и использование специальных фондов.

Основной задачей для результативного развития организации является управление формированием доходов, расходов и прибыли в процессе операционной, инвестиционной и финансовой деятельности организации, которые находятся в зависимости от управляющего и финансовых менеджеров. Эффективное управление состоит в верном построении на предприятии организационно-методических концепций информационного обеспечения процесса управления и применение современных методов анализа и контроля.

Процесс реализации готовой продукции предполагает собою комплекс действий,

вследствие каковой продукция, выполненная предприятием, передаётся во владение потребителя.

Объектами бухгалтерского учета в ходе реализации считаются готовая продукция в 2-ух оценках : согласно фактической себестоимости и по учетным ценам, доходы с продажи готовой продукции либо объём реализации (выручки), расходы согласно реализации готовой продукции, косвенные налоги – акцизы, НДС.

В процессе реализации готовой продукции ИП «АлиАр» приобретает доход. Доход с реализации готовой продукции бухгалтерская отрасль завода признаёт, если удовлетворяются все перечисленные далее требования :

- Предприятие больше не располагает правом собственности над товаром и не оставляет контроль над ним;

- Предприятие отдало потребителю существенные риски и выгоды, связанные с правом собственности на товар;

- Совокупность дохода может быть безошибочно измерена;

- Есть допустимость получения предприятием экономических выгод с реализации продукции;

- понесенные и прогнозируемые расходы, связанные с получением операцией, могут быть точно измерены.

С целью определения, в какой период организация передало существенные риски и выгоды, сопряженные с правом собственности, бухгалтерский отдел ИП «АлиАр» исследует все требования процедуры. В большинстве ситуаций предоставление рисков и выгод, связанных с правом собственности либо переходом полномочий обладания потребителю, тем не менее, бывают условия, когда за предприятием всё ещё сохраняются существенные риски. К примеру, между предприятием и ТОО «Ангел» было заключено соглашение об изготовлении и последующей ремонтировании национальных костюмов. Сумма соглашения составила 156320 тенге, в том числе ремонтирование. Предприятием было изготовлено и пошито национальные костюмы, отгружено потребителю, был выставлен счет, который был вследствие оплачен. Однако данное невозможно признать, так как отгруженная продукция подлежит дальнейшему ремонту, а ремонт костюмов является существенной частью соглашения, которая еще не осуществлена.

Таким способом, предприятие обязано использовать критерии признания дохода, в отдельности к любой операции, основываясь на профессиональное суждение бухгалтера.

Доход признается предприятием согласно справедливой стоимости возмещения, приобретённой или доступной получению, за исключением суммы, приобретённые в выгоду третьих сторон, такие как акцизы, НДС. К примеру, стоимость вышерассмотренного соглашения на изготовление и ремонтирование составляет 156320 тенге, в том числе НДС 12%, таким образом, доход необходимо признать только в сумме 137562 тенге, исключая НДС в сумме 18758 тенге.

В типовом плане счетов от 23 мая 2010 года с целью отражения прибыли, приобретённых предприятием, предусмотрены счета раздела 6 «Доходы», что содержит в себе следующие подразделы:

- 6000 «Доходы от реализации продукции и оказания услуг»;

- 6100 «доходы от финансирования»;

- 6200 «Прочие доходы»;

- 6300 «Доходы, связанные с прекращением деятельности»;

- 6400 «Доля прибыли организаций, учитываемых по методу долевого участия» [1].

В конце отчетного периода счета данного раздела закрываются на счет 5610 «Итоговая прибыль (Итоговый убыток)».

Таким образом, для отражения доходов предприятия, полученных от продажи продукции ИП «АлиАр» предназначены счета подраздела 6000 «Доход от реализации продукции и оказания услуг», который включает в себя следующие счета:

- 6010 «Доход от реализации продукции и оказания услуг»;

- 6020 «Возврат проданной продукции»;
- 6030 «Скидки с цены и продаж»

Согласно кредиту счета 6010 «Доход от реализации продукции и оказания услуг» отражаются прибыли от продажи продукции; прибыли, полученные в прошлом периоде, однако принадлежащие к отчётному периоду. В подразделе 6000 «Доход от реализации продукции и оказания услуг» кроме того есть счет 6020 «Возврат проданной продукции». Все без исключения возвраты и торговые скидки вычитываются из дохода. Они рассматриваются как уменьшение доходов, а не как расходы. Скидки предоставляются для того, чтобы стимулировать потребителя к преждевременной оплате продукции.

Рассмотрим одну хозяйственную операцию согласно осуществлению готовой продукции потребителю, и отображение её и учётных операций, сопутствующих её в бухгалтерском учете.

Между ИП «АлиАр» и ТОО «Алтын Уя» было заключено соглашение на поставку швейного оборудования «BROTHER 540*255» в количестве 15 единиц без последующей установки согласно цене 45500 тенге за одну. В целом согласно условной стоимости в единую необходимую сумму – 682500 тенге. Продукт был произведён и отгружен потребителю, выставлена счет-фактура №ГП-0001468, который был вследствие оплачен безналичным расчетом.

Эта операция была отображена в журнале проводок предприятия. Получение дохода с продажи основных средств находит своё отображение в счетах подраздела 6210 «Доходы от выбытия активов», где отражаются процедуры, сопряженные с получением доходов с продажи долгосрочных активов (основных средств, нематериальных и финансовых активов)

Таблица 1– Корреспонденция счетов согласно учету реализации готовой продукции ИП «АлиАр» за январь 2024 года

№П/П	Дата операций	Содержание операций	Сумма, тенге	Корреспонденция счетов	
				Дт	Кт
№1	20.01	Покупателю предъявлен счет за отгруженную продукцию	600600	1210	6010
№2	20.01	Отражен НДС	81900	1210	3130
№3	21.01	Поступили деньги	682500	1040	1210

Прочие виды доходов, такие как, доходы от строительно-монтажных работ, доходов от аренды, доходов от инвестиционной деятельности, доходов от реализации нематериальных активов, ценных бумаг, дивидендов по акциям и доходам в виде процентов в бухгалтерии организации не отражаются, потому что предприятие ИП «АлиАр» не занимается данными видами деятельности.

К расходам на данном предприятии принадлежат : первоначальная стоимость реализованной продукции и расходы периода, содержащие в себе : административные затраты, затраты по реализации продукции, затраты в финансирование.

В соответствии с Типовым планом счетов бухгалтерского учета, подтверждённым Приказом МФ РК №185 с 23 мая 2007 г., в ИП «АлиАр» затраты отражаются в разделе 7 «Расходы» [1].

Наибольший обособленный вес во всех расходах ИП «АлиАр» занимают затраты на изготовление продукции, то есть, производственные затраты. Себестоимость произведённой продукции – это денежное выражение расходов производственных факторов, требуемых с целью реализации предприятием производственной и коммерческой деятельности, связанной с выпуском и реализацией продукции, то есть всё то, во что обходится предприятию изготовление и реализация продукции. Все расходы изготовления готовой продукции списываются и обобщаются в окончании периода.

7011 «Себестоимость реализованной продукции»;

7012 «Себестоимость оказанных услуг».

Исследуем хозяйственную операцию по реализации в январе 2018 года партии готовой продукции, рассмотренную выше.

Предприятию ТОО «Алтын Уя» была отгружена продукция спецоборудования швейного аппарата «BROTHER 540*255» в количестве 15 единиц без дальнейшего ремонта по цене 45500 тенге за единицу. В целом по договорной цене в общую сумму – 600600 тенге. НДС (12%) на сумму – 81900 тенге. В целом к оплате : 682500 тенге.

Для изготовления этого оборудования предприятием были понесены расходы, которые отображались в течении отчетного периода на счетах производственного учета затем были списаны на счет 1320 «Готовая продукция». Вследствие продажи продукции также признается как расход в период реализации и составляет 372372 тенге (24825 тенге за единицу).

Рассмотрим корреспонденцию счетов по учету вышеописанной хозяйственной операции (таблица 2).

Таблица 2 – Корреспонденция счетов по учету хозяйственной операции по реализации готовой продукции на предприятии

П/П	Дата операции	Содержание операции	Сумма, тенге	Корреспонденция счетов	
				Дт	Кт
1	20.01	Сдана из производства на склад готовая продукция по фактической себестоимости	372372	1320	8110
2	25.01	Продукция реализована и покупателю предъявлен счет	600600	1210	6010
3	25.01	Отражен налог на добавленную стоимость, 12%	81900	1210	3130
4	25.01	Списывается с баланса готовая продукция по фактической себестоимости	372372	7010	1320

Аналитический учет по счету 7010 «Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг» отображается в ведомости, в которой указано количество и себестоимость продукта, работ и услуг, реализованных за месяц и с начала года. Таким способом, себестоимость реализованной продукции в организации ИП «АлиАр» признаётся как расход одновременно с признанием дохода с продажи продукции (оказания услуг).

В бухгалтерском учете определяется себестоимость реализованной готовой продукции, для этого количество отгруженной продукции умножается на себестоимость за единицу продукта. Себестоимость единицы продукции определяется по окончании производственного процесса посредством разделения средства всех понесённых расходов, сопряженных с созданием данного вида продукта на количество сделанной продукции.

Расходы периода – особенный вид расходов предприятия, отличительной чертой, каковых считается их, в основном, регулярный размер, не предрасположенный воздействию расходов согласно изготовлению и приобретению товаров, работ и услуг [2].

Расходы периода, в отличие от затрат для производства товара, не зависят от объёмности изготовления и считаются постоянными расходами, не соединёнными с определёнными видами реализованной продукции либо услуг. Организация несёт расходы периода в том числе, и в том случае, если в протяжении конкретного периода она равным счетом ничего не производила.

К расходам периода в данной организации принадлежат :

- Расходы по реализации продукции и оказанию услуг;

- Административные расходы;
- Расходы на финансирование.

В учетной политике ИП «АлиАр» установлены главные статьи расходов периода. Данные затраты не оказывают большое влияние на себестоимость реализованного продукта (работ, услуг, товаров), значит, не относятся остатки по резервам, а периодически списываются на снижение прибыли (убытка) отчетного года.

При заключении соглашения между поставщиком и потребителем в нём формируются требования поставки продукции, в соответствии с которыми распределяются прямые обязанности и структура расходов, сопряженных со сбытом продукции.

Порядок признания расходов по реализации товара обуславливается посредством определения в соглашении поставки оборудования с момента перехода прав собственности.

Под передачей понимается предоставление вещи приобретателю, передача её перевозчику с целью отправки приобретателю. При этом к передаче вещи приравнивается передача коносамента либо иного товаросопроводительного важного документа. Случай передачи продукта торговцу напрямую, посредством посредника или посредством перевозчика закрепляется товаросопроводительными бумагами. Таким способом, расходы, понесённые ИП «АлиАр» вплоть до данного момента, включают в структуру расходов согласно реализации.

Важнейшими статьями расходов согласно осуществлению готовой продукции в компании ИП «АлиАр» считаются :

- Заработная плата сотрудников, сопряжённая с процедурой продажи;
- Затраты согласно командировкам сотрудников, связанных с заключением контрактов;
- Амортизация основных средств;
- Расходы связанные с рекламой;
- Затраты на тару и упаковку продукта на складах компании;
- Прочие расходы, связанные с продажей товаров.

В приведённую номенклатуру статей расходов, организация способна вводить изменения и дополнения, связанные с отличительными чертами деятельности организации.

Административные и Общие расходы, учтённые на счете 7210 в конце отчетного периода, списываются с кредита этого счета в дебет счета 5610 «Итоговая прибыль». После списания административных расходов на счет итогового дохода, счет 7210 «Административные расходы» закрывается.

К расходам на финансирование относят расходы по вознаграждениям, по кредитам поставщиков, по финансируемой аренде имущества, оплату процентов по кредитам банков, и прочие расходы.

С целью учета расходов по процентам предназначен подраздел 7300 «Расходы на финансирование», включающий в себе следующие счета:

- Счет 7310 «расходы по вознаграждениям»;
- Счет 7320 «Расходы на выплату процентов по финансовой аренде»;
- Счет 7330 «Расходы от изменения справедливой стоимости финансовых инструментов»;
- Счет 7340 «Прочие расходы на финансирование».

При начислении всех видов расходов на финансирование дебетует соответствующий счет 7300 «Расходы на финансирование» и кредитуют счет 3380 «Краткосрочные вознаграждения к выплате».

Оплата всех видов расходов на финансирование отражается по дебету счета 3380 «Краткосрочные вознаграждения к выплате» и кредиту счетов :

- 1050 «Денежные средства на сберегательных счетах» - при оплате процентов со сберегательных валютных счетов;
- 1030 «Денежные средства на текущих банковских счетах» - при оплате процентов с текущего банковского счета;
- 1010 «Денежные средства в кассе» - при оплате процентов наличными деньгами.

Аналитический учет затрат на субсидирование согласно счетам 7310-7340 достаточно осуществлять только в разрезе кредитных соглашений без раскрытия добавочных субсчетов. В случае если нет надобности в получении данных о затратах на субсидирование по каждому кредитному соглашению в раздельности, то согласно счету 7310 "Расходы по вознаграждениям" можно не осуществлять аналитический учет.

Расходы периода списываются на снижение итогового дохода компании в том отчетном периоде, в котором они произведены и не переносятся на последующие периоды. Приведенные ранее суммы затрат периода выносятся из первичных документов в журнал – ордер 14.

В бухгалтерии ИП «АлиАр» расходы периода отражаются таким способом (Таблица 3).

Таблица 3 - Корреспонденция счетов по учету расходов периода на предприятии ИП «АлиАр» за январь 2024 года

№ П/П	Дата операции	Содержание операций	Сумма, тенге	Корреспонденция счетов	
				Дт	Кт
1	19.01	Оплачен счет подрядчиков	95000	7110	3310
2	19.01	На сумму НДС, 12%	12350	1420	3310
3	24.01	Оказаны аудиторские услуги	800000	7210	3310
4	24.01	На сумму НДС, 12%	104000	3130	3310
5	25.01	Начислены проценты за кредит	320000	7320	3380
6	30.01	Начислена заработная плата работникам, связанная с реализацией товаров	210000	7110	3350
7	30.01	Начислена заработная плата административно-управленческому персоналу	80780	7210	3350
8	31.01	Начислен социальный налог на заработную плату работников, связанных с реализацией продукции	3150	7110	3150

Налоговый учет затрат периода на ИП "АлиАр" проводится на базе сведений бухгалтерского учета и в согласовании с Налоговым кодексом Республики Казахстан.

Основным вопросом ведения налогового учета считается технология и последовательность составления "Декларации о совокупном годовом доходе юридического лица и произведенных вычетах", где одним из более значимых задач считается верное причисление в удержание, или не отнесение в удержание затрат периода.

В согласовании нормами и положениями с налогового кодекса Республики Казахстан затраты периода, исходя из их финансового содержания, в целях налогообложения дифференцируются на 3 категории:

1. Затраты периода, сопряженные с получением совокупного годового дохода юридического лица, причисляемые в удержание при определении налогооблагаемого дохода.
2. Затраты периода, не причисляемые в удержание при определении налогооблагаемого дохода.
3. Затраты периода, причисляемые в удержание, в пределах норм при определении налогооблагаемого дохода.

В составе расходов организации ИП "АлиАр" помимо себестоимости реализованной продукции, расходов периода, расходов по выбытию активов еще существуют расходы по корпоративному подоходному налогу.

Корпоративный подоходный налог считается непосредственным налогом, т.е. данным налогом облагается доход юридического лица — организации. Плательщиками корпоративного подоходного налога считаются юридические лица — резиденты Республики Казахстан и нерезиденты, выполняющие деятельность в Республике Казахстан посредством

постоянной организации либо получающие доходы из источников в Республике Казахстан. Предметом налогообложения с целью исчисления корпоративного подоходного налога для организации считается налогооблагаемый доход.

Налогооблагаемый доход определяется как разница между совокупным годовым доходом и вычетами, предусмотренными статьями 80-103, 105-114 Налогового Кодекса с учетом корректировок, производимых согласно статье 122 Налогового Кодекса.

Вычисление налогооблагаемого дохода отображается согласно формуле:

$$НД = СГД - В, \quad (1),$$

где, НД – налогооблагаемый доход,

СГД - совокупный годовой доход,

В – вычеты.

В совокупный годовой доход включают все без исключения разновидности доходов, поставленных в соответствии с налоговым кодексом Республики Казахстан. Уже после установления налогооблагаемого дохода с учетом корректировок, а также уменьшений сумм убытков подлежит обложению согласно ставке 30 %.

Сумма начисленного корпоративного подоходного налога на ИП "АлиАр" за месяц январь 2018 года равна 869450 тенге. В бухгалтерии на необходимую сумму корпоративного подоходного налога предоставлена корреспонденция счетов:

Дебет счета 7710 "Расходы по корпоративному подоходному налогу"

Кредит счета 1410 "Корпоративный подоходный налог к выплате" на сумму 4005 тенге.

В конце года счет 7710 "Расходы по корпоративному подоходному налогу" закрывается на счет 5610 "Итоговая прибыль (итоговый убыток)".

В протяжении налогового периода ИП "АлиАр" уплачивает корпоративный подоходный налог посредством внесения авансовых платежей. Суммы авансовых платежей вычисляются, отталкиваясь из суммы практического налогового обязательства, подтвержденного в декларации согласно корпоративному подоходному налогу за предыдущий налоговый период, с учетом предполагаемой суммы корпоративного подоходного налога за текущий налоговый период.

Задача : Составить отчет о прибылях и убытках за отчетный 2018 год (в тыс.тенге.) ИП «АлиАр» по следующим данным. Расходы по обычным видам деятельности при объеме продаж в 34000 тыс. тенге. составляют: себестоимость проданной продукции – 19950, управленческие расходы – 5100, коммерческие расходы – 2040. Расходы по обслуживанию долга – 770. Доходы и расходы по продаже недоамортизированных объектов основных средств составляют соответственно 600 и 900. Штрафы, пени, неустойки признаны поставщиками и получены в сумме 495, признаны и уплачены ИП «АлиАр» в сумме 545. Налог на прибыль составляет 2050. В отчетном году в связи с нарушением порядка расчетов с ИП «АлиАр» были уплачены штрафы в размере 280 тыс. тенге. Решение задачи приведём в таблице 4

Таблица 4 - Отчет о финансовых результатах:

Показатели	Сумма, тыс. тенге
Выручка	34000
Себестоимость продаж	19950
Валовая прибыль	34000-19950=14050
Коммерческие расходы	2040
Управленческие расходы	5100
Прибыль от продаж	14050-2040-5100=6910
Проценты к получению	0
Проценты к уплате	770
Прочие доходы	600+495=1095
Прочие расходы	900+545+280=1725

Прибыль до налогообложения	6910-770+1095-1725=5510
Налог на прибыль	2050
Чистая прибыль	5510-2050=3460

Учет убытков от долевого участия в иных организациях проводится в счетах подраздела 7600 "Доля в убытке организаций, учитываемых способом долевого участия", аналитический учет согласно которому проводится по учреждениям, в которые был вложен основной капитал либо исполнялась совместная работа. Убытки от долевого участия в иных организациях кроме того в завершении периода спишут со счета 7510 "Расходы, связанные с прекращаемой деятельностью" в дебет либо кредит счета 5610 "Итоговая прибыль (итоговый убыток)". На окончание периода остатка согласно этому счету не должен быть остаток.

Библиографический список:

- 1 Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: учебник, 2002 – 131с.
- 2 «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007г. №234 – 11.
- 3 Попова Л.А. Бухгалтерский учет на предприятии. Учебное пособие – Караганда , 1999 - 174с.
- 4 Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) для предприятий малого и среднего бизнеса.
- 5 Национальный стандарт финансовой отчетности. – Алматы: ТОО Издательство LEM, 2007.

*****

УДК 657.1

ЭФФЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ И УЧЕТ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Сыздыков Е.К., магистрант 1 курс, Государственное и местное управление, Факультет экономики и права

Абаева Г.И., к.э.н., ассоциированный профессор кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье представлены основы управленческого учета, предпосылки его возникновения и формирования, а также определяется его роль в развитии современной организации.

Современный бизнес сталкивается с множеством вызовов, связанных с изменениями в экономической среде, быстротой технологических инноваций и глобализацией. В этих условиях успешное управление и организация учета становятся ключевыми факторами, способствующими устойчивому развитию компаний. В данной статье рассмотрим основные принципы эффективного управления и учета, а также актуальные подходы к их реализации[1]. Эффективное управление начинается с четкого стратегического планирования. Успешные компании формируют стратегии, основываясь на анализе внутренней и внешней среды, определяя свои сильные и слабые стороны, возможности и угрозы. Тактические планы должны быть гибкими, чтобы адаптироваться к изменениям рынка.

Возникновение и развитие управленческого учета связано с тем периодом совершенствования учета, в котором планировались затраты и доходы организации, распространялось планирование не только по центрам ответственности, но и на организацию

в целом. Процесс становления управленческого учета проходил в несколько Этапов. На первом Этапе сформировалась такая система учета, в рамках которой появилась возможность установления норм и нормативов затрат, определения отклонений фактических данных от нормативных показателей. В ходе второго Этапа развития управленческого учета была разработана система переменных затрат, введено понятие «порог рентабельности», который позволяет увидеть зависимость между объемом производства и затратами. Дальнейшее развитие управленческого учета характеризуется усилением роли стратегического планирования и управления, применением Экономико-математических методов планирования, использованием Электронно-вычислительной техники, позволяющей решать новые и не доступные прежде задачи.

Создание многоуровневой структуры управления и делегирование полномочий помогает повысить скорость принятия решений и улучшить коммуникацию. Это позволяет сотрудникам брать на себя больше ответственности и проявлять инициативу в решении задач[2].

Современные компании должны сосредоточиться на удовлетворении потребностей клиентов. Эффективное управление включает в себя изучение потребностей клиентов, сбор обратной связи и улучшение качества предоставляемых услуг и товаров.

Технологический прогресс значительно изменил подход к учету. Внедрение автоматизированных систем учета и программных решений позволяет минимизировать ошибки, ускорить процессы и обеспечить высокую степень прозрачности финансовых операций. Например, облачные технологии позволяют вести учет в режиме реального времени, что особенно важно для динамично развивающихся компаний[3].

Регулярный внутренний и внешний аудит позволяет своевременно выявлять недостатки в учете и управлении, а также оценивать соответствие финансовой отчетности действующему законодательству. Эффективное управление рисками связано с постоянным мониторингом и анализом финансовых операций.

Анализ больших данных (Биг Дата) стал важным инструментом для улучшения управленческих решений. Компании могут использовать данные о продажах, предпочтениях клиентов и рыночных тенденциях для прогнозирования и стратегического планирования. Такой подход позволяет более точно оценивать результаты деятельности и принимать обоснованные решения[4].

Использование ключевых показателей эффективности помогает отслеживать достижения и недостатки в работе компании. Системы отчетности должны быть простыми, но информативными, что позволяет быстро ориентироваться в состоянии дел и принимать необходимые меры.

Квалифицированные и мотивированные сотрудники — один из основных активов любой компании. Эффективное управление включает в себя программы для повышения квалификации, обучение и развитие персонала, что способствует повышению продуктивности и снижению текучести кадров.

В настоящее время особую актуальность приобретает рациональное построение управленческого учета в организации. Эффективность функционирования субъекта хозяйствования зависит от достоверности информации о его деятельности, формируемой в рамках системы управленческого учета. Управленческий учет можно определить как самостоятельное направление бухгалтерского учета организации, обеспечивающее информационную поддержку системы управления. Этот процесс включает выявление, измерение, фиксацию, сбор, хранение, защиту, анализ, подготовку, интерпретацию, передачу и прием информации, необходимой управленческому аппарату для выполнения его функций.

Именно от организации системы управленческого учета зависит осведомленность руководителя организации о правильности принятия управленческих решений. Эффективность управленческого учета зависит от выбора методики его ведения, способов обработки информации, методов учета затрат и калькулирования себестоимости продукции, работ, услуг.

Управление деятельностью организации невозможно без наличия необходимой информации о состоянии управляемого объекта, его взаимоотношениях с внешней средой. В таком понимании экономическая информация является основой процессов подготовки, принятия и реализации управленческих решений [2].

Все этапы и стадии управленческой деятельности связаны с использованием учетно - аналитической информации. Без наличия необходимой информации невозможно определить цели управления, оценить производственную ситуацию, принять соответствующее решение и осуществлять контроль за его выполнением.

Информация, формируемая в управленческом учете, обеспечивает систему управления необходимыми данными для ее функционирования, использование которой позволяет уменьшить степень риска и неопределенности в рыночных условиях хозяйствования.

Для принятия эффективных оперативных решений менеджерам и руководителям предприятий необходима достоверная информация как о производственном, так и финансовом положении предприятия. При этом, необходима реализация основных функций: 1) координация управленческих процессов по достижению целей предприятия; 2) информационная поддержка процесса принятия решений на разных уровнях управления (в т.ч. организация эффективной информационной системы на предприятии).

Функции, обеспечивающие организацию информационных потоков можно разделить на три категории:

1. Разработка или внедрение систем обмена информацией между различными сегментами организации и представления информации;
2. Анализ информации;
3. Планирование деятельности организации.
4. Оценка эффективности работы менеджеров;

Функции, определяющие содержание информационных потоков также подразделяются на три категории:

1. Координация деятельности подразделений, сегментов организации или отдельных
2. Мотивация персонала;
3. Контроль за выполнением планов и за результатами деятельности [2].

Основой конкурентоспособности организаций на современном этапе является отлаженная система информационного обеспечения управления деятельностью, в рамках которой, как правило, функционируют три вида учета: финансовый, налоговый и управленческий. Каждый из них ориентирован на полное и своевременное обеспечение соответствующей информацией определенного сегмента пользователей, преследующего специфические цели: финансовый учет - своевременно обеспечить заинтересованных внешних пользователей бухгалтерской финансовой отчетностью для оценки финансового состояния организации; налоговый учет - правильно и в соответствии с установленными сроками рассчитаться с бюджетом и внебюджетными фондами, снизив при этом налоговое бремя организации; управленческий учет - обеспечить информационную поддержку менеджеров организации[7].

Под воздействием объективных факторов, обусловленных новыми технологиями, государственным регулированием и ростом предприятий, усложняется структура бизнеса, возникает потребность в одновременном развитии многих направлений деятельности, в формировании значительного количества структурных подразделений (отделов, служб) как на уровне отдельных юридических лиц, так и на уровне холдингов.

Учетная информация должна служить необходимой основой для осуществления процессов прогнозирования, планирования, нормирования, анализа и контроля, т.е. выступать важным средством принятия эффективных управленческих решений. Такая информация должна, прежде всего, быть систематизированной, то есть выстроенной системой информационного обеспечения управления деятельностью хозяйствующего субъекта

Важной особенностью управленческого учета как метода повышения эффективности текущей деятельности предприятия является тот факт, что он взаимосвязан со всеми видами учета и может интегрировать в себе информационные потоки других видов учета.

Управление предприятием основано не только на таких функциях, как, например, планирование, организация, регулирование и стимулирование производства, но и на учетной функции, которую и выполняет система бухгалтерского учета. С этой позиции учет выступает в качестве одного из важнейших элементов современной системы управления организаций любого профиля. На современном этапе возникла ситуация, когда информационные потребности внутренних пользователей оказались выше, детальнее и разнообразнее, чем существовавшая информационная база [4].

Управленческая информация представляет собой совокупность сведений, данных, результатов наблюдений об изучаемом хозяйствующем субъекте для принятия своевременных и адекватных управленческих решений. Информация является фундаментом, основой всей цепочки процесса подготовки, выбора, принятия и реализации различных управленческих решений [6].

Предоставление информации менеджерам организации, на основе которой они могут обоснованно принимать решения, направленные на повышение эффективности текущих операций, — это сфера управленческого учета. Таким образом, управленческий учет предназначен для решения внутренних задач управления организацией и формируется ею самостоятельно.

Информация, генерируемая в системе управленческого учета, регламентируется только потребностями менеджеров и может быть представлена как в денежном, так и в натуральном выражении.

В системе управленческого учета требования к информации, с одной стороны, более либеральны: допускается большая свобода при ее формировании, возможность использования неколичественной, незадокументированной, неучетной информации, плановых и прогнозных оценок. Вместе с тем, к системе управленческого учета требования выше с точки зрения качества и детализации, глубины предоставляемой информации. Здесь нельзя ограничиться только количественными, финансовыми данными, а необходимо выполнение определенных требований к качеству используемой информации. Методы управленческого учета позволяют получить информацию, охватывающую деятельность предприятия более широко и детально, чем информация, содержащаяся в финансовой отчетности.

Создание позитивной корпоративной культуры становится важным аспектом управления. Открытая и поддерживающая атмосфера способствует повышению вовлеченности сотрудников и улучшению командной работы [5].

В условиях быстро меняющейся экономики эффективное управление и учет становятся неотъемлемыми элементами успешной деятельности компаний. Использование современных технологий, стратегическое планирование, ориентация на клиента и развитие персонала — все это в совокупности создает основу для успешного функционирования предприятия. В условиях неопределенности и постоянных изменений особенно важно оставаться гибкими и готовыми к адаптации, используя новые подходы и инструменты для достижения поставленных целей.

Библиографический список:

- 1 Масютин С. Корпоративное управление в России: первые шаги. Консультант. 2005;(5):79–81.
2. Бариленко В.И., Ефимова, О.В., Гришкина С.Н. и др. Учетно-аналитическое и контрольное обеспечение устойчивого развития экономических субъектов. Монография. М.: КноРус; 2018. 258с.
3. Ефимова О.В. Корпоративная отчетность как способ взаимодействия с заинтересованными сторонами». Аудиторские ведомости. 2015;(9):43–54. 8. Рожнова О.В.

Принципы развития корпоративной отчетности в третьем десятилетии XXI века. Аудиторские ведомости. 2022;(4):37–41.

4. Еремеева О. С. Учет будущих событий: Объекты бухгалтерского наблюдения. Аудитор. 2020;6(6):40–46. 10. Еремеева О. С. Бухгалтерский учет будущих событий в федеральных стандартах. Аудитор. 2018;4(6):23–29.

5.11. Ивашкевич И.Б. Проблемы теории управленческого учета и контроллинга. Международный бухгалтерский учет. 2016;(14):32–46.

6. Курманова А.Х. Реализация функций управленческого учета в интегрированной учетной системе сельскохозяйственной организации. Международный бухгалтерский учет. 2014;(44):16–32.

7. Гришкина С.Н. Проблемы финансового, управленческого и статистического учета в АПК. Монография. М.: Финансовый университет; 2012. 140 с.

*****

УДК 658.5.011

STRATEGIC PROJECT MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

Telgora Yelsiyar, second-year master's student of The Department of Business Administration of The Faculty of Business and Social Sciences Antalya Bilim University, Döşemealtı, Antalya, Türkiye

The article presents a methodology of strategic project management developed taking into account the current requirements and challenges faced by organizations in the modern business environment

Effective strategic management of project activities is the basis for successful management of a modern organization. In an increasingly complex and dynamic business environment, it becomes a key factor in achieving long-term goals and improving the competitiveness of enterprises. Strategic management in a general sense is a process that includes planning, coordination and control aimed at realizing the company's long-term goals. This management creates and implements strategies that provide market advantages. Strategic management of project activities, in turn, focuses on the use of principles and methods of project management [1].

The roots of project management go back to the 20th century, when G. Gantt proposed a schedule of work execution - the Gantt chart. However, this approach experienced a real heyday only in recent decades, with the advent of the Project Management Institute (PMI) PMBOK® methodology. Today, many project management approaches are available, such as Agile, Prince2, Scrum and others. The relevance of strategic management of project activities is confirmed by numerous studies. Researchers emphasize its role in achieving prospective goals of the organization and creating long-term value [2]. Nevertheless, there are different views on the definition and implementation of strategic project management.

Some researchers believe that this management should be embedded in the overall concept of organization development and considered as a tool for achieving strategic goals [3]. Others emphasize the need for flexibility and adaptability of management in the conditions of rapidly changing environment and technological innovation. At the same time, the main attention of scientific works is focused on solving tactical tasks of project implementation [4].

From our point of view, strategic project management in modern conditions should be both flexible and clearly aligned with the overall goals of the enterprise. This paper proposes the author's methodology of strategic management of project activities. It will allow enterprises to effectively plan, evaluate and control projects taking into account external factors and long-term goals of the organization. The methodology includes a step-by-step algorithm for project management, mathematical tools for resource optimization, and a system of indicators for evaluating the results.

Project management, whether current, tactical or strategic, remains a powerful tool for achieving success in modern business. The data collected on the basis of reports of consulting companies, information agencies and specialized literature allow us to assess its development in the current environment. The analysis of the presented statistical data allows us to draw the following conclusions: project management plays an important role in the activities of companies, but its importance is not realized by all organizations. At the same time, the use of specialized project management software provides significant gains in productivity and performance.

Given the current environment of volatility and the need to be innovative, digital and strategic, project management is becoming particularly important. It helps organizations to adapt more quickly to market changes, make strategic decisions, use resources wisely and achieve their goals. The transition to strategic project management is a natural stage in the development of companies, reflecting the needs of modern business and the requirements of the competitive environment. Effective strategic project management allows organizations to achieve key objectives, optimize the use of resources, manage risks and respond quickly to change. Strategic project management algorithm. In contrast to the current and tactical approach, strategic management is aimed at introducing innovations, forming long-term prospects for the development of the organization and taking into account the influence of external factors (Table 1).

Table 1 – Indicators reflecting the degree of project management development

Parameter comparison	Current project management	Tactical management project management	Strategic project management
Key aspect	Implementation daily operational control day-to-day operational control and management of ongoing project tasks	Planning and coordination resources, tasks and timelines within the project	Aligning project activities; project activities with the overall organizational strategy; and the achievement of forward-looking objectives
Indicators evaluations	Tracking the fulfillment of Task fulfillment, adherence to deadlines; Task fulfillment, adherence to deadlines and budget, level of quality of work	Efficiency utilization of resources, achievement of intermediate targets, compliance with planned schedule	Project contribution to the achievement of strategic objectives, creation of new opportunities for the organization, impact on the market and competitiveness
Time horizon	Short-term, usually focused on the current execution period project	Medium-term, focused on the planning period and implementation of the project	Long-term, orientated for the period required to achieve strategic goals
Tools	Daily tracking progress, regular communications, management resources and conflicts, follow-up tasks	Development of schedules and work plans, management budget management, risk analysis, resource allocation, monitoring progress and execution of tasks	Identification prioritizing projects, analyzing resources and capital investment, strategic planning, risk assessment and forecasting, business benefit maximization and ROI (ROI)

All three types of project management are closely related and are necessary for the successful implementation of tasks within organizations. Each of them has its own characteristics, tasks, tools used, as well as a certain time horizon and level of strategic importance. The integrated use of all types of management helps companies to achieve their goals and ensure sustainable competitiveness. Current, tactical and strategic project management are linked by a logical

hierarchy, with strategic management serving as the basis for the development of the other two types. This study focuses on strategic management due to its importance and relevance. Firstly, strategic management of project activities ensures the long-term success of the company. Against the background of growing instability, accelerated pace of technological change and intensified competition, strategic management becomes a key tool for business development and survival [2].

Second, strategic management is increasingly associated with the concept of management 4.0 and the use of digital technologies. This concept includes data analysis, application of artificial intelligence and innovative approaches that facilitate management processes, which is especially important for digital transformation and ensuring long-term growth [2].

The analysis of the literature allows us to identify the main principles of strategic management: sustainable development, leading role of top management, achievement of strategic goals, systematic approach, control and adjustment, flexibility and adaptation. In modern conditions, the list of principles has expanded to include the principles of innovation, digital transformation, global orientation, risk management and teamwork. The author's algorithm for strategic project management is designed with both basic and modern principles in mind. This algorithm helps companies to plan and control projects, achieve strategic goals and successfully cope with the challenges of modern business (Table 2).

Table 2 – System of indicators for assessing the results of project implementation

Group indicators	Indicators	Essence of indicators
Financial indicators	1) the amount of investment in the project; 2) cost of project implementation of the project; 3) financial results (profit, ROI, etc.)	1) the sum of all investments in the project, including the cost of equipment, personnel, materials, etc. equipment, personnel, materials and other costs; 2) the sum of the costs of fulfilment of all project tasks, including labor and material costs; 3) calculated on the basis of profit, return on investment (ROI), internal rate of return (IRR) and other financial indicators
Temporal indicators	1) project duration; 2) adherence to deadlines task fulfillment	1) difference between the start and end dates of the project; 2) calculated on the basis of comparing the actual date of task fulfilment with the planned one
Qualitative indicators	1) degree of achievement of strategic objectives; 2) level satisfaction customers; 3) quality of project implementation of the project, taking into account established standards	1) evaluation based on the achievement of predetermined objectives and success indicators predetermined objectives and indicators of success; 2) may be calculated based on surveys, feedback or other metrics of customer satisfaction; 3) assessment of compliance with standards and requirements quality requirements, e.g., based on the number of errors, complaints or the level of compliance specifications
Innovation indicators	1) introduction of new technologies and innovative solutions; 2) level of involvement level of personnel involvement in innovation processes	1) assessment based on the number of implemented innovations or the degree of utilization of new technologies; 2) can be measured on the basis of staff participation in initiatives, suggestions and feedback
Risk indicators	1) identification and risk management in the project; 2) degree of minimization risks	1) evaluation of the effectiveness of the process of identification, analyses and risk management based on the number of identified risks and measures taken to mitigate them; 2) assessment of the effectiveness of measures taken to

		manage risks and reduce the probability of occurrence of negative events
--	--	--

The system of project performance evaluation indicators also plays an important role. It allows assessing results through key parameters correlated with the stages and principles of the management algorithm, which facilitates informed decision-making and efficiency improvement. The use of digital tools and software greatly simplifies the implementation of strategic management algorithms. Such tools provide managers with access to real-time data, facilitate process optimization, improve team collaboration and accelerate the achievement of strategic goals [5].

Some of the most common tools and methods include:

- SWOT analysis, for which various platforms can be used, including Microsoft Excel, Google Sheets, specialized online SWOT analyses and strategic planning software.
- Project portfolio analysis, which assesses parameters such as alignment with strategic objectives, resource availability, possible risks and perceived benefits of projects. Programmes such as Microsoft Project Portfolio Management, Primavera P6, JIRA Portfolio and others are widely used for this purpose.
- The balance of benefits and costs, which is assessed using project management software that supports financial planning and cost accounting functions, such as Oracle NetSuite, SAP Project System, Smartsheet and similar solutions.
- A targeted project management methodology aimed at setting and achieving specific project goals. This can be realized through Agile tools such as JIRA Software, Trello, Asana and other platforms that facilitate task management, goal setting and monitoring.
- Risk analysis using specialized tools such as Riskalyze, RiskMatrix, Palisade DecisionTools Suite and others that identify, assess and minimize risks.
- Gantt chart, which provides a clear visualization of the project chronology and the sequence of its stages. It can be created using tools such as Microsoft Project, Smartsheet, TeamGantt and other project management programs.
- PMBOK® (Project Management Body of Knowledge) methodology developed by the Project Management Institute (PMI), which became the basis for many other approaches, including Agile, Prince2, Scrum and others. Agile focuses on an agile, iterative approach that allows for rapid response to change. Prince2 offers a structured way of management with clear roles and responsibilities. Scrum emphasizes collaborative methods and short-term cycles of customer interaction. PMBOK® can be implemented through programs such as Microsoft Project, Primavera P6, ProjectLibre and similar programs [6].

According to expert estimates, the most requested features of project management software are: data sharing, time tracking, email integration, Gantt charts and budget control. The choice of tool or methodology depends on the specific characteristics of the project, the organization's objectives and the working context. These approaches can significantly improve planning, monitoring, communication and risk management processes that contribute to the successful achievement of the strategic goals of the enterprise.

Bibliographic list:

1. Dabrowski P. Project Management for a Machine Learning Project // Machine Learning and Data Science in the Oil and Gas Industry. Gulf Professional Publishing, 2021. P. 129–151. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-820714-7.00007-8>
2. Nikitina N.V. Diversification of Production in an Innovative Economy // Конкурентоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии, 2022. - № 5. - С. 137–139
3. Konovalova M. E. & Abuzov A. Yu. (2023) Digital Technologies in the Financial Capital Market and Their Consequences. *Voprosy ekonomiki i prava.* (176), 41–46. Available from: [doi:10.14451/2.176.41](https://doi.org/10.14451/2.176.41)

4. Sogas S.V. Strategicheskoe i takticheskoe upravlenie: modelirovanie traektorii razvitiya predpriyatiya [Strategic and Tactical Management: Modeling the Trajectory of Enterprise Development]. Molodoi uchenyi. (38 (433)), 34-40

5. Konovalova M.E. & Abuzov, A.Yu. (2023) Digital Technologies in the Financial Capital Market and Their Consequences. Voprosy ekonomiki i prava. (176), 41-46. Available from: doi:10.14451/2.176.41

6. Никитина Н.В., Бетанели Ф.Т., Махмудов Ф.А. Методика стратегического управления проектами// Теория и практика общественного развития, 2023. - № 7. - С. 174-182
*****

УДК 334.021.1

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ПУТИ СОКРАЩЕНИЯ РЕСУРСОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ УСЛОВИЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Тукебаева А.Б., 3 курс, Учет и аудит, Факультет экономики и права

Алимова Н.Ж., м.э.н., старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан.

В статье рассматриваются проблемы зависимости экономики Казахстана от сырьевого сектора и необходимость её диверсификации в условиях геополитической нестабильности. Анализируются текущие вызовы и предлагаются практические меры по усилению несырьевых секторов экономики. Материал дополняют таблицы, графики и анализ статистических данных.

Казахстан, будучи богатой ресурсами страной, исторически сильно зависел от экспорта сырьевых ресурсов, доля которых в структуре экспорта превышает 60% [2; с.45]. Однако, глобальные геополитические изменения, включая недавние мировые кризисы и санкционные режимы, демонстрируют уязвимость такой модели экономики. Для обеспечения устойчивого экономического развития и повышения стрессоустойчивости, диверсификация становится не просто желательной, а критически важной задачей. [4; с.112].

Целью настоящей статьи является выявление ключевых проблем, связанных с зависимостью экономики Казахстана от сырьевых товаров, анализ текущей ситуации и разработка рекомендаций по диверсификации экономики для повышения её устойчивости в условиях геополитической нестабильности.

Экономика многих стран сталкиваются с вызовами, связанными с высокой зависимостью от одного или нескольких секторов. В Казахстане такая зависимость выражена особенно ярко. По данным Комитета статистики Казахстана, доля сырьевого сектора в ВВП страны в 2023 году составила 62% [2, с. 45]. В то же время, в структуре экспорта на долю нефти и газа приходится более 50% от общего объема, что делает страну уязвимой к колебаниям мировых цен на энергоносители [4, с. 112].

Эта зависимость имеет серьезные экономические и социальные последствия. Например, в период снижения цен на нефть в 2020 году рост ВВП Казахстана замедлился до 1,5%, а государственный бюджет столкнулся с дефицитом [3, с. 75]. Уязвимость экономики также ограничивает возможности для устойчивого развития и создает предпосылки для долгосрочной нестабильности.

Таблица 1 - Основные экспортные товары Казахстана (2023 г.)

Товар	Доля в общем экспорте, %
Нефть и газ	52%
Металлы	18%
Уголь	10%
Продукты сельского хозяйства	12%
Прочие товары	8%

Современные экономические реалии все чаще формируются под влиянием внешних факторов, включая геополитические вызовы. Казахстан, как часть Центральноазиатского региона, не остается в стороне от этих процессов. Санкции в отношении России и связанные с ними логистические проблемы оказывают негативное влияние на экспорт казахстанской нефти через трубопроводы, проходящие по территории России [3, с. 75].

Кроме того, в условиях роста международной конкуренции за рынки энергоресурсов Казахстан сталкивается с необходимостью переориентации своих экспортных потоков. Например, в 2023 году страна начала активнее развивать альтернативные маршруты через Китай и Турцию, однако эти проекты требуют значительных инвестиций и времени для реализации [12, с. 63].

Для обеспечения устойчивого экономического роста Казахстан уделяет особое внимание развитию несырьевых отраслей. Одним из перспективных направлений является сельское хозяйство. Сельское хозяйство обладает высоким потенциалом для диверсификации казахстанской экономики. Сегодня этот сектор занимает около 12% в общем объеме экспорта, однако при грамотном подходе его вклад может быть значительно увеличен [11, с. 32].

Среди приоритетных направлений можно выделить развитие экспорта зерновых культур, мясной и молочной продукции, а также переработку сельскохозяйственного сырья. По данным А. Есенгалиева, Казахстан обладает возможностью увеличить экспорт зерна на 25% в течение ближайших пяти лет, если будут внедрены современные технологии и обеспечена государственная поддержка [11, с. 34].

Таблица 2 - Динамика экспорта сельскохозяйственной продукции (2020–2023 гг., в млн тонн)

Год	Зерновые	Мясо	Молочная продукция
2020	8,2	0,5	0,8
2021	8,5	0,6	0,9
2022	9,0	0,7	1,0
2023	10,0	0,8	1,1

Важным шагом на пути к устойчивому экономическому развитию Казахстана является модернизация промышленности и внедрение инноваций, которые способны повысить конкурентоспособность страны на мировом рынке. Казахстан активно продвигает индустриализацию, однако доля высокотехнологичной продукции в экспорте остается низкой — менее 5% [9, с. 83]. Промышленность нуждается в модернизации, увеличении инвестиций в научные исследования и разработку новых технологий.

Согласно данным Всемирного банка, Казахстан занимает 79-е место в рейтинге инновационного развития, что свидетельствует о необходимости усиления государственной поддержки в этой области [8]. Ключевым шагом в этом направлении стало принятие программы "Цифровой Казахстан", которая предусматривает внедрение цифровых технологий в промышленность и образование [6, с. 65].

Таблица 3 - Инвестиции в промышленное развитие (2020–2023 гг., в млрд тенге)

Год	Прямые инвестиции	Доля в ВВП, %
2020	1800	3,2%
2021	1900	3,4%
2022	2000	3,6%
2023	2200	3,8%

Развитие малого и среднего бизнеса (МСБ) играет важную роль в укреплении экономики и содействии её диверсификации. В Казахстане поддержка предпринимательства становится одним из приоритетов государственной политики. В 2023 году доля МСБ в ВВП Казахстана составила 33%, однако в развитых странах этот показатель превышает 50% [10, с.48]. Государственная программа поддержки предпринимательства включает снижение налоговой нагрузки, упрощение процедур кредитования и повышение квалификации предпринимателей.

Диверсификация экономики Казахстана представляет собой сложную, но крайне необходимую задачу, учитывая геополитические вызовы и высокую зависимость страны от экспорта сырьевых ресурсов. Для повышения устойчивости к внешним экономическим шокам необходимо сосредоточить усилия на развитии несырьевых секторов, включая сельское хозяйство, промышленность и ИТ-сферу. Особое внимание должно быть уделено укреплению малого и среднего бизнеса, который способен стать локомотивом экономического роста [5, с. 53].

Развитие сельского хозяйства является одним из наиболее перспективных направлений. Экспорт зерновых, мясной и молочной продукции может обеспечить значительный приток валюты, а также создать новые рабочие места, особенно в сельской местности [11, с. 34]. Модернизация промышленного сектора, внедрение инноваций и увеличение доли высокотехнологичной продукции в экспорте укрепят позиции Казахстана на мировых рынках [9, с. 83].

Государственная программа "Цифровой Казахстан" уже демонстрирует первые результаты, стимулируя цифровую трансформацию экономики и привлекая иностранные инвестиции [6, с.65]. Однако для достижения долгосрочных целей необходима последовательная политика, направленная на улучшение бизнес-климата, развитие инфраструктуры и обеспечение доступа к финансовым ресурсам [4, с. 115].

Таким образом, диверсификация экономики требует комплексного подхода, включающего как краткосрочные меры по снижению зависимости от сырьевых ресурсов, так и долгосрочные стратегии, направленные на устойчивое развитие. Только при условии активного взаимодействия государства, бизнеса и общества Казахстан сможет снизить сырьевую зависимость и стать конкурентоспособным игроком на мировой арене [3, с. 75].

Библиографический список:

- 1.Бекенов А. Перспективы экспорта сельскохозяйственной продукции // Вестник экономики Казахстана. – 2023. – №4. – С. 110–115.
- 2.Комитет статистики Казахстана. Отчет за 2023 год. – Нур-Султан: Казстат, 2023. – 150 с.
- 3.Ибрагимов А. Влияние санкций на экспортный потенциал Казахстана // Центральноазиатский обзор. – 2022. – №2. – С. 75–82.
- 4.Министерство национальной экономики РК. Экономический отчет 2023. – Алматы: Экономпресс, 2023. – 200 с.
- 5.Айтжанов Б. Экспорт зерна и его перспективы // Аграрный Казахстан. – 2023. – №3. С. 50–55.
- 6.Баймуханов Т. Программа "Цифровой Казахстан": достижения и вызовы // Казахстан

и мир. – 2023. – №5. – С. 65–70.

7. Закон РК «О поддержке малого и среднего бизнеса». – 2023.

8. Всемирный банк. Казахстан: диверсификация экономики. – URL: <https://www.worldbank.org/projects/kz> (дата обращения: 05.12.2024).

9. Садыков Р. Инновации в промышленности Казахстана // Промышленный обзор. – 2022. – №6. – С. 80–85.

10. Муратов Д. Малый и средний бизнес: потенциал роста // Экономика и финансы Казахстана. – 2023. – №2. – С. 45–50.

11. Есенгалиев А. Сельское хозяйство как драйвер экономического роста Казахстана // Аграрная политика. – 2023. – №1. – С. 30–36.

12. Шуманов К. Геополитические вызовы для экономики Казахстана // Геополитика Центральной Азии. – 2023. – №2. – С. 60–65.

*****

УДК 332.01

ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ОТНОШЕНИЙ СОБСТВЕННОСТИ В КАЗАХСТАНЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ НАСЕЛЕНИЯ

Хасенова К.К., 2 курс, Государственное и местное управление, Факультет экономики и права

Сейтова Г.Т., к.э.н., профессор кафедры бухгалтерского учета и управления

НАО «Костанайский региональный университет им. А.Байтұрсынұлы», г. Костанай, Казахстан

В статье проанализировано государственное регулирование предпринимательской деятельности и отношений собственности, которые играют важную роль в повышении благосостояния населения Казахстана. В условиях недавних реформ и изменений в законодательстве эта тема приобретает особую актуальность. Основная задача государственного регулирования заключается в создании благоприятной среды для развития бизнеса, обеспечении конкурентоспособности рынка, а также защите прав собственности и законных интересов предпринимателей.

Государственное регулирование предпринимательской деятельности и отношений собственности играет важнейшую роль в формировании социально-экономического благосостояния Казахстана. В условиях рыночной экономики именно государство создает правила и механизмы, которые позволяют поддерживать предпринимательскую активность, защищать права собственности и снижать социальное неравенство.

Казахстан, как динамично развивающаяся экономика, стремится найти баланс между либерализацией рынка и эффективным регулированием, чтобы создать благоприятную среду для бизнеса и улучшить качество жизни населения. В статье рассматриваются примеры из казахстанской практики, иллюстрирующие роль государственного регулирования как ключевого инструмента экономического роста и повышения благосостояния граждан.

Предпринимательство является основой современной рыночной экономики, создавая рабочие места, стимулируя экономический рост и инновации. Однако без эффективного государственного регулирования бизнес-среда может столкнуться с такими проблемами, как монополизация рынка, неравномерное развитие регионов и социальное расслоение. В Казахстане правительство принимает активные меры для поддержки бизнеса через специальные программы и механизмы.[8]

Основные направления государственной поддержки предпринимательства

1. Финансовое стимулирование бизнеса:

Казахстан реализует масштабные программы поддержки малого и среднего бизнеса

(МСБ), направленные на облегчение доступа предпринимателей к финансовым ресурсам.

- Программа «Дорожная карта бизнеса 2025»: государство субсидирует процентные ставки по кредитам для предпринимателей и предоставляет гарантии по займам. За 2021 год при поддержке программы реализовано более 14 тысяч проектов, что позволило сохранить и создать тысячи рабочих мест. За все время действия программы поддержано более 20 тысяч проектов, создано свыше 100 тысяч рабочих мест.[1]

- Фонд развития предпринимательства «Даму»: Фонд играет ключевую роль в поддержке малого и среднего бизнеса путем предоставления льготные кредиты малому бизнесу, особенно в сельских районах и малых городах. Особое внимание уделяется развитию женского предпринимательства и молодежного бизнеса. Например, в рамках программы кредитования женщин-предпринимателей в 2022 году выдано более 20 миллиардов тенге. А за все время действия программ более 8 тысяч женщин получили финансовую поддержку на общую сумму 100 миллиардов тенге.[2]

2. Поддержка начинающих предпринимателей:

Для стимулирования предпринимательства среди молодежи и безработных реализуется программа «Еңбек», которая включает микрокредитование и обучение основам бизнеса. За последние годы около 60 тысяч граждан прошли курсы по открытию собственного дела и получили грантовую поддержку. [3]

3. Создание инфраструктуры для бизнеса:

В Казахстане активно развиваются специальные экономические зоны (СЭЗ) и индустриальные парки. Например, СЭЗ «Астана – новый город» позволила привлечь инвестиции в строительство и промышленность столицы. В результате создано более 20 тысяч рабочих мест.

Государственная поддержка предпринимательства способствует увеличению занятости, снижению уровня бедности и росту доходов населения. По данным Министерства национальной экономики, вклад малого и среднего бизнеса в ВВП страны в 2023 году достиг 36,5%, что свидетельствует о растущем влиянии МСБ на экономику. А в сельских регионах программы микрокредитования и субсидирования значительно снизили уровень безработицы и создали условия для самозанятости. Благодаря поддержке «Дорожной карты бизнеса» в Южно-Казахстанской области открылось предприятие по переработке сельхозпродукции, что позволило создать 50 новых рабочих мест и обеспечить стабильный доход местному населению.

Эффективное регулирование отношений собственности является важным элементом развития экономики и социальной стабильности. Казахстан активно внедряет цифровые технологии для улучшения защиты прав собственности и повышения прозрачности:

1. Электронная регистрация прав собственности:

Внедрение электронного правительства (eGov) позволило упростить процедуры регистрации недвижимости и земельных участков. Например, в 2022 году более 90% сделок с недвижимостью было зарегистрировано в электронном формате, что сократило бюрократические барьеры и коррупционные риски. [5]

2. Цифровизация земельных отношений:

Запуск Государственной автоматизированной системы учета земель позволил эффективно контролировать использование земельных ресурсов. Это особенно важно для сельского хозяйства, где оптимальное распределение земель способствует повышению производительности и доходов аграриев.

Приватизация также является инструментом повышения эффективности собственности. Программа приватизации в Казахстане направлена на передачу государственных активов в частные руки для улучшения управления и привлечения инвестиций. С 2016 по 2023 годы было приватизировано более 800 объектов, что позволило привлечь дополнительные средства в бюджет и повысить эффективность работы предприятий. Примером успешной приватизации является передача ряда объектов в транспортной и энергетической сферах крупным отечественным и иностранным инвесторам. Передача крупных тепловых станций в

Актобе и Караганде частным компаниям позволила модернизировать инфраструктуру, улучшить качество услуг и сократить издержки на их содержание. [4]

Государственное регулирование предпринимательской деятельности и отношений собственности оказывает прямое влияние на повышение благосостояния казахстанцев. Успешная реализация программ способствует:

1. Созданию новых рабочих мест и снижению безработицы:

За счет программ поддержки МСБ и развития индустриальных парков в Казахстане ежегодно создаются тысячи рабочих мест.

2. Росту доходов и снижению бедности:

Микрокредитование и гранты позволяют малообеспеченным гражданам начать собственный бизнес и выйти из бедности. Например, в рамках программы «Еңбек» 75% участников увеличили свои доходы за первый год участия.

3. Социальному развитию и улучшению качества жизни:

Эффективное управление государственной и частной собственностью позволяет развивать социальную инфраструктуру. Так, за последние годы в регионах построено более 1000 социальных объектов (школ, больниц, детских садов) за счет государственного и частного партнерства

Государственное регулирование предпринимательской деятельности и отношений собственности в Казахстане играет ключевую роль в повышении благосостояния населения. Благодаря программам поддержки малого и среднего бизнеса, цифровизации земельных отношений и эффективной приватизации, экономика страны демонстрирует устойчивый рост, а население получает доступ к новым возможностям для трудоустройства и предпринимательства.[7]

Примеры успешных проектов, таких как «Дорожная карта бизнеса 2025», программа «Еңбек» и цифровизация государственного управления, подтверждают, что сбалансированное государственное вмешательство в экономику способствует созданию рабочих мест, росту доходов и улучшению качества жизни граждан.

В перспективе Казахстану необходимо продолжить развивать инструменты поддержки бизнеса, совершенствовать систему защиты прав собственности и создавать условия для устойчивого социально-экономического развития, обеспечивая достойный уровень жизни для каждого гражданина.[9]

Библиографический список:

1. Государственная программа поддержки предпринимательства «Дорожная карта бизнеса 2025» // Министерство национальной экономики Республики Казахстан. – <https://economy.gov.kz>

2. О фонде развития предпринимательства «Даму» // Официальный сайт АО «Фонд Даму». – <https://damu.kz>

3. Государственная программа «Еңбек» // Портал электронного правительства Республики Казахстан.

4. «Программа приватизации государственных активов в Республике Казахстан» // Комитет государственного имущества и приватизации МФ РК. – Астана, 2023. – 50 с.

5. Казахстанская модель цифровизации услуг: электронное правительство // Национальные информационные технологии.

6. Национальный доклад о социально-экономическом развитии Казахстана за 2022 год // Министерство национальной экономики РК. – Астана, 2023. – 120 с.

7. Ергожин Б.Ж., Нурпеисова Г.А. Развитие предпринимательства в Казахстане: проблемы и перспективы // Экономика Казахстана. – 2022. – № 3 (65). – С. 45–52.

8. Социальная ответственность бизнеса: опыт и практика в Казахстане // Портал Атамекен – Национальная палата предпринимателей Казахстана.

9. Алимбаева А.С. Государственное регулирование предпринимательства как фактор повышения благосостояния населения в Республике Казахстан // Вестник КазНУ. Серия

